תנ״ך · דרשות ודרושים

זרע יעקב

רבי יעקב שאלתיאל ניניו

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

זרע יעקב

רבי יעקב שאלתיאל ניניו

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/זרע-יעקב/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

יעקב - הקדמה 4
יעקב דרוש למעלת הצדקה 6
יעקב דרוש ב' למעלת הצדקה 34
יעקב דרוש למעלת א"י 65
יעקב דרוש ב' למעלת א"י 88
יעקב דרוש למעלת הצדיקים 116
יעקב דרוש ב' למעלת הצדיקים 144
יעקב דרוש למעלת נשים צדקניות 184
יעקב דרוש לבר מצוה 197
יעקב דרוש למעלת המילה 221
יעקב דרוש לשבת זכור 262
יעקב דרוש לשבת תשובה 295
יעקב דרוש למעלת א"י 317
יעקב הספד 349
יעקב הספד 351
יעקב דרוש ג' להספד 354
יעקב דרוש ד' להספד 361

יעקב - הקדמה

העומדת בין שני מבואות ופתח פתח למבוי אחד ונשא ונתן בהלכה שאין ביד בני מבוי הישן לעכב עליו בטענת מרבה עליו את הדרך שאין טענת ריבוי הדרך לבני מבוי והאריך להוכיח שכן שורת הדין נותנת ופסק ליה לדיניה בסכינא חריפא מתרי טעמי דאין טענת ריבוי הדרך במבוי ועוד משום מיצר שהחזיקו בו רבים:

וכל לגבי דידי לא כן אנכי עמדי ואדרבא דינא הוא דבני מבוי הישן יכולים לעכב ואפי' יחיד יכול לעכב וגם אין בנ"ד דין מצר שהחזיקו בו רבים וכמו שנבאר בס"ד:

והנה האדון הניח במונח קיים על ההיא דסי' קס"ב ס"ד וי"א וכו' שהוא דלא כהלכתא יען רבים חולקים עליו ואמר מר דמאן דגרים בההיא דפ' לא יחפור דכ"א ופסקו הש"ע ריש סי' קנ"ג אחד מבני חצר שביקש וכו' דטעמא הוא משום ריבוי הדרך כמ"ש הרמב"ן הביאו ב"י שם ודייקי מיניה דוקא חצר אכל מבוי לא מצר מעכבי דאין טענת ריבוי הדרך במבוי ס"ל נמי בבעיית ר"ה דפ' השותפין די"א במי שביקש להחזיר פתחו למבוי אחר ופשט ליה דמצי מעכבי היינו בני מבוי החרש כפירש"י ז"ל אבל בני מבוי הישן לא מצי מעכבי דאין טענת ריבוי הדרך לגבי בני המבוי וסייע עצמו מדברי הפרישה בסי' קס"ב ועפי"ז מצא מקים לומר דרוב הפוס' ס"ל דבני מבוי הישן אינם יכולים לעכב וחולקים על פי' מהר"מ והרא"ש ז"ל ודעימייהו:

ואני איני אומר כן דלקושטא דמילתא רבים מהפוסקים ראשונים וכמעת רובם ככלם מהנך דגרסי בההיא דפ' לא יחפור אחר מבני החצר מצו סברי דבני מבוי הישן נמי מצו מעכבי ולא תלג זה בזה דאי כדבריו מה יענה הרא"ש והבינו הטור והרמב"ן ונמק"י יוסף ז"ל דכולהו גרסי אחד מבני החצר דמשמע דוקא בני החצר מצו מעכבי אבל בני מבוי לא ועכ"ז המה הסוברים דבעיא דרב הויא דבני מבוי הישן מעכבי כמפו' בטו"ר וב"י סי' קס"ב וכל כי האי גוונא דחצר העומדת בין שני מבואות אית ביה טענת ריבוי הדרך לגבי בני מבוי הישן ולדידהו לא מצי לתרוצי דתירוץ זה יועיל למאן דמפרש ההיא בעיא דר"ה דמיבעיא ליה לבני מבוי החדש לא כן להרא"ש ודעימיה דמפרשי דאפי' על בני המבוי הישן קא מבעיא ליה אינו מתורץ כזה:

והיותר קשה לפי שיטת האדון דהרי כתב הב"י סי' קנ"ו סוף חלק א' ונ"ל הלדעת הרמב"ם כל היכא דבני חצר מצי מעכבי בני מבוי שאינו מפולס נמי מצו מעכבי ואין כן דעת המרדכ"י והתוס' ונמק"י והרמב"ן וכן נר' דעת הרי"ף עכ"ל. ואילו בסי' קס"ב כתב דדעת הרמב"ן והנמ"י סוברים בדין חצר עומד בין שני מבואות דבני מבוי הישן מעכבי ושניהם לא יכינו לפי דעת האדון. ולא זו בלבד אלא דסיים שם הב"י ואפשר דדינו של

ר"מ דין אמת לכ"ע אלא שאינו מתפרש על הבעיא הזאת לדעת הרי"ף והרמב"ם ורש"י ע"כ ובסי' קנ"ו צירף דעת הרי"ף עם התוס' ודעימיה שאין בני מבוי יכולים לעכב וזהו היפך סברת כת"ר. הן אמת דלדעת הרא"ש והטו"ר י"ל כמ"ש הפר"י סי' קנ"ו דס"ל דמבוי שאינו מפולש כחצר דמי וכלם דין אחד להם דיכולים לעכב ולבמבוי שאינו מפולש חצר קרי ליה ומאי דנקט הש"ס חצר לאו דוקא אמנם לדעת הרמב"ן והנמק"י שמפורש בדבריהם בההיא דאחת מבני החצר דדוקא חצר אבל מבוי לא מצי מעכבו ק' דהני כי תרי סתרי אהדדי כפי הנחת כת"ר. ומ"ש האדון דהרמב"ן חזר בו ואף שכתב בכעיית רב הונא דבני מבוי הישן מעכבי והוכיח כן מהתוספתא הדה ביה בההיא דחנות שבחצר ודקדק כן מלשונו עמו הס"ר דהרואה לשונו שם בין יבין דליכא למשמע מידי ועוד דהרי הב"י עומד נגדו שצירף להרמב"ן עם מהר"מ והרא"ש ואף הוא ראה לשון הרמב"ן הכתוב בההיא דחנות שבחצר כמ"ש תחילת דבריו הב"י בסי' קנ"ו ואם היה שום משמעות חזרה לא היה כותב בסי' קס"ב דהרמב"ם קאי בשיטת הרא"ש ומהר"מ. ועוד דהרשב"א הביאו הב"י בסי' קס"א בתשו' אחרונה אחר שכתב סברת עצמו דאין במבוי ריבוי הדרך הביא דברי רבו הרמב"ן דס"ל איפכא מלשון התוספתא ופירשה לדעת רבו ונראה שם מדבריו דחייש טובא לס' רבו הרמב"ן ז"ל ואם איתא דחזר בו היה אומרו ובודאי דאיהו בקי טפי במיליה דרביה מכ"ע אלא ודאי דאין כאן חזרה ומ"כ בההיא דחנות שבחצר דאין טענת ריבוי הדרך וכן מה שסיים וכן בכל הני ברייתות וכו' היינו משום דהתם בכל הנך ברייתות מיירי בחנות ואומן שבחצר וקושטא קאי דהתם הכי ס"ל בחצר ולא מבוי ואולם לפותח פתח אזיל ומודו להתוספתא דבני מבוי הישן מעכבי ולא מדי להדדי ובחילוק הנמק"י ז"ל שנכתוב לקמן וכל כתוס' שהביאו מחלוקת זה צירפו להרמב"ן עם מהר"ם והרא"ש דבני מבוי הישן יכולין לעכב:

הדרן למאי דאתן עלה דאם אמת הדבר כת"ר א"ה קשו דברי הפוס' הנז' אהדדי וגם דברי הב"י ראה נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשיך ובכל משלח ידך:

יתרו אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכולת עמוד וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום:

ב"פ וישלח ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה ולזרעך אחריך אתן את הארץ:

איתמר בשמות רבה פרשה ט"ו וז"ל החדש הזה לכם. הה"ד יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך הצדקה שלכם שנא' ולך תהיה צדקה. הרחמים שלכם שנא' ונתן לך רחמים ורחמך

והרבך. ארץ ישראל שלכם שנא' לתת לך את ארץ כנען ולא ארץ ישראל בלבד אלא אפי' כל הארצות שנא' כל מקום אשר תדרך כף רגליכם בו לכם יהיה. הברכות שלכם שנא' וציויתי את ברכתי לכם. התורה שלכם שנא' כי לקח טוב נתתי לכם. המצות שלכם שנא' והי' אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום. ימים טובים שלכם שנא' מקרא קודש יהיה לכם. ראשי חדשים שלכם שנא' החדש הזה לכם. הוי יהיו לך לבדך וכו':

תרומה דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי:

ג"פ תצוה הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לכל מתנות קדשיהם. והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה':

ב"פ ויקהל זה הדבר אשר צוה ה' לאמר קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה':

ב"פ בהר ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ:

ב"פ שלח והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה':

קרח כל תרומות הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה' נתתי לך ולבניך ולבנותיך אתך לחק עולם ברית מלח עולם היא לפני ה' לך ולזרעך אתך: חקת אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה:

באר חפרוה שרים כרוה נדיבי עם במחוקק במשענותם וממדבר מתנה: וממתנה נחליאל ומנחליאל במות:

ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון: בלק הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנו:

לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו. עקב ושמרת את מצות ה' אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אותו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה:

ב"פ תשא ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל ונתת אותו על עבודת אהל מאד והי' לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשותיכם: והי' לבני ישראל וגו':

ויקרא אדם כי יקריב מכם קרבן לה':

שמיני ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה':

יעקב דרוש למעלת הצדקה

ב"פ דרוש למעלת הצדקה השייך לפרשת ראה מודעת זאת כמה גדלה מעלת הצדקה כאשר חז"ל הגידו במ' סוכה פ' לולב וערבה דמ"ט וז"ל אמר ר' אלעזר כל העושה צדקה

ומשפט כאלו מלאו להעולם כולו חסד שנאמר אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ ת"ל מה יקר חסדך אלהים יכול אפי' ירא שמים כן ת"ל וחסד ה' מעולם ועד עולם על יריאיו ע"כ:

הן אמת דאיכא למידק במאמר הזה טובא ראשונה במ"ש דהעושה צדקה כאלו מלאו העולם כלו חסד ומייתי ראיה מהאי קרא. ולכאורה לאו ראיה גמורה היא דמין הקרא משמע דלאהבתה תליא מלתא ולא בעשי' מדלא קאמר עושה צדקה ומשפט. ועוד דאפי' תימא דאהבתה היינו עשייתה מי זה אמר דקרא מיירי בבני אדם דפשטיה דקרא משמע דמיירי בהקב"ה וכדאמר ברישא דקרא כי ישר דבר ה' וגו' וסירכיה נקיט ואזיל אוהב צדקה ומשפט. ותו מ"ש שמא תאמר דכל הבא לקפוץ קופץ. דמהיכא תיתי למימר הכי. ומהו פי' גם מ"ש יכול אף ירא שמים כן דמאן דכר שמיה דירא שמים ומה לו שיכות זע"ז. ורש"י ז"ל פי' שמא תאמר כל הבא לעשות צדקה קופץ ומספקים בידו וממציאים לו אנשים מהוגנים לכך נאמר מה יקר חסדך אלהים צריך לתת לב ולטרוח ולרדוף תמיד אחריהם לפי שאינה מצוייה תמיד לזכות בה למהוגנים ע"כ:

והנה הרי"פ ז"ל הקשה על דברי רש"י ז"ל הללו במ"ש דלא כל הבא לעשות ממצאים לו אנשים מהוגנים וכשרים דאטו קב"ה חלילה נועל דלת בפני גומלי חסדים והלא הבא לטהר מסייעי' אותו וחס ליה מעשות כזה. ועוד מ"ש אף ירא שמים כן לפירש"י מוכרח לפרש דה"ק יכול אף ירא שמים יהיה יקר וקשה לעשות צדקה כשאר כל אדם וא"כ קשה דלפי הס"ד דאף ירא שמים יהיה כן קרא דאוהב צדקה במאי הוה מוקמינן ליה. ומכח קושיות אלו ביאר פי' אחר יע"ש:

ואהמ"ר נלע"ד דדברי רש"י ז"ל צדקו יחדיו ואין מקום לתמיהתו משום דדברי רש"י ז"ל אלו הן דברי הגמ' ערוכה בפ"ק דבתרא ד"ט ע"ב דאמרי' התם א"ר יצחק מ"ד רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד משום דרודף צדקה ימצא צדקה אלא לומר לך כל הרודף צדקה הקב"ה ממציא לו מעות לעשות צדקה. רב נחמן בר יצחק אמר הקב"ה ממציא לו בני אדם המהגנים לעשות להם צדקה כדי לקבל עליהן שכר לאפוקי מדדרש רבא מ"ד ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה בהם אמר ירמיה לפ' הקב"ה רבש"ע אפי' בשעה שכובשים את יצרם ומבקשי' לעשות צדקה הכשילם בב"א שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו שכר עליהם ע"כ הרי בהדיא דהיכא דלמוד הוא בכך וזה דרכו תמיד כל הימים ממצאים לו אנשים מהוגנים אבל להרחוקים מהצדקה עליהם נאמר ויהיו מוכשלים:

ומעתה נמצאו דברי. רש"י נכונים והוא הדבר שכיוון בפי' יכול תעלה ע"ד כי כל איש ישראל הבא לטהר לעתים רחוקות פעם א' בשנה לעשות צדקה. יהיה קופץ ומספקים

בידו כנגד מ"ד דממציא לו מעו' לעשות צדקה. ומ"ש וממציאים לו אנשים מהוגנים וכו' כנגד מ"ד דממציאים לו אנשים מהוגנים לעשות צדקה פ"ל מה יקר חסדך אלהים צריך לטרוח ולרדוף תמיד אחרי' כי לא בכל עת הם מצויים כי לא כל הרוצה ליטול השם בעבור עליו רוח טהרה פעם בשנה ממלא את העולם חסד אלא אותו שבאהבתה ישגה תמיד וזה דרכו כל הימי' וכמאמר הכתוב אוהב צדקה ומשפט. ובכן נסתלקה קו' הרי"פ שהק' דאטו נועל דלת הוא ח"ו כי לא על דברי רש"י תלונותיו שהרי דבריו הם ש"ס ערוך דבשקדנות תליא מלתא:

גם עפ"י דרך זה יתורץ הקושיא השנית של הרי"ף ז"ל שהק' דלפי הס"ד דלא הוה מוקמינן קרא אפי' בירא שמים במאי מוקמת ליה להאי קרא. עפ"י דרכנו ל"ק דמוקמינן קרא שפיר באוהבי הצדקה ומתמידים בה כל ימיהם אע"ג דאינו לא צדיק ולא רשע אלא איש בינוני דזהיר מאד במעשה הצדקה. אבל הירא שמים הוה ס"ד לומר דהגם היותו ירא שמים אם באולי היה טורח למצוא אנשים מהוגנים וגם שיהיה בהתמדה יהיה לו כן ואם לאו לאו לזה חדש לנו דלאו הכי הוא אלא וחסד ה' מעולם ועד עולם על יריאיו דלגבי הירא וחרד לדבר ה' לעולם מצויין להם אנשים הגונים הן כשמתמידים לעשות צדקה והן באקראי דזהו עדיפותיה דירא שמים:

ועד"ז יתורץ הקו' שהקשינו דמנל"ן דהעושה צדקה מלאו לכל העולם חסד דדילמא באהבתה תליא ולא בעשיתה דהרי מכיון דאמרי' דקרא בתדיר ולא פסיק משתעי וכדמוכח מהתם דהרודף צדקה ימצא צדקה בהכרח לומר דבאהבת עשייתה מיירי:

ומה שהקשינו דמי זה אמר דקרא בבני אדם מיירי דפשט הכתוב משמע דמיירי בהקב"ה לזה כבר תי' הרי"ף ז"ל דא"כ הול"ל אוהב צדקה ומשפט חסדו מלאה הארץ ומאי חסד ה' והלא בהקב"ה משתעי קרא אלא ודאי מדקאמר הכי משמע דבבני אדם קא מיירי א"ד ז"ל:

או נאמר באופן אחר כונת המאמר בהקדים מ"ש שם בבתרא תניא היה ר"מ אומר יש פתחין פה לבעל הדין להשיב ולומר אם אלהיכם אוהב העניים מ"ט אינו מפרנסם א"ל כדי להנצל אנו מדש"ג וזה שאלה שאל טרנוס הרשע את ר"ע אם אלהיכם וכו' והשיב לו זה א"ל אדרבא זו מחייבתן לגיהנם מלה"ד למלך ב"ו שכעס על עבדו וכו' א"ל מלה"ד למלך שכעס על בנו וכו' יע"ש. עוד נקדים מ"ש הטו"ר בה' צדקה סי' רמ"ז וז"ל ויתן אדם אל לבו שבכל עת הוא שואל צרכיו מאתו ית' וכשם שרצונו שהוא ישמע את צעקתו כך הוא ישמע שועת עניים וכו' יע"ש:

וז"ש כל העושה צדקה וכו' כאלו מלאו להעולם כלו חסד דהנה מדברי אותו המין דס"ל דאין הקב"ה אוהב העניים משמע דמדותיו הם נקמה ח"ו שהרי מחמת היותו שונא לו הוא דמקפח פרנסתו ואין הדבר כן דמדותיו הם רחמים פשוטים אלא דרצה הקב"ה לזכותינו כמ"ש בגמ' נמצא דבעשותו צדקה מורה דאין מדותיו נקמה אלא רחמים וממלא כל העולם חסד:

ומ"ש יכול כל הבא לקפוץ קופץ הכונה דכבר אמרינן דיש פתחון פה למי שרצה להמנע ממעשה הצדקה דהיינו המשל של עבד וז"ש יכול כל הבא לקפוץ בטענה זו הוא קופץ ולא יענש בסיבתו כי יאמר אנא מספקא לי אם אוהב אותם שיחוייב ממנו לעשות או אם שונא הוא להם ואסור לרחם עליהם ת"ל מה יקר חסדך אלהים ובנ"א בצל כנפיך יחסיון דה"ק קרא מה יקר חסדיך אלהים ומהו היקר בנ"א בצל כנפיך יחסיון דאי לאו דכל אדם בצילו יחי' ובו יחסו כל הרוצה לקפוץ היה עולה בידו אמנם זה חסדו אשר עשה עמנו דבצל כנפיו יחסיון ואם הם לא ירחמו לא ירחמהו עושיהו ומחמת זה לא כל הבא לקפוץ יכול לקפוץ:

ואמר עוד יכול אפי' ירא שמים כן ת"ל וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו הכונה דלא תימא דזה שאמרנו כל הבא לקפוץ בטענה זאת דאמרי' הירא שמים טוען טענה זו שהרי כתיב וחסד ה' וגו' על יראיו וכיון דחוט של חסד משוך עליהם א"א שיאמרו דמדותיו הם דין ונקמה אלא רחמים פשוטים דרצה לזכותינו וכו':

עוד יתכן לומר בכוונת המאמר דמילין לצד עילאה ימלל והוא בהקדים מ"ש האור המופלא רבינו הקדוש האר"י זי"ע בשער הכונות בדרוש א' של ר"ה וז"ל ענין הנסירה הוא כי כל אותם האחוריים והדינים שהיו בזכר כולם ננסרו ונתפרדו מן הזכר וניתנו כולם באחוריים שלה ועי"כ נתפרד' ונתרחק' ממנו ואז הז"א נשאר כולו בבחי' חסד והיא בבחי' דינין וגבו' שלה ושלי וכו' וכל זה נעשה ע"י חסד העליון של אי' עי' וז"ס הפ' ואיש כי יקח את אחותו וגו' חסד הוא וגו' כי בבא החסד ננסרו זו"ן הנק' איש ואחותו ואתפרשו גזעין מתתא לעילא שהם האחוריים שלהם שנפרדו ועי"כ לקחה לו לאשה ונזדווגה עמו פב"פ ע"כ. עוד נקדים מ"ש רבינו ז"ל בע"ח של"ב פ"ה דעולם נק' הז"א כמש"ה אמרתי עולם חסד יבנה שהוא הראש מן הו"ק דז"א ע"כ. וידוע דמשפט נק' ז"א וצדקה נק' המ' כמ"ש בתיקונין משפט עמודא דאמצ' צדק מלכותא קדישא. עוד ידוע דעשיה הוא לשון זיוג כמ"ש אם לא עשה מעשה. מעתה:

ז"ש כל העושה צדקה ומשפט הכונה כל מי שמכווין לייחד ולזויג צדקה עם משפט שהם זו"ן ע"י כוונת התפילה ועסק התורה והמצות ומע"ט ליחדא קבה"ו כאלו מלאו להעולם

כולו דהיינו הז"א הנק' עולם חסד והיינו כמ"ש בדרוש ר"ה דקודם הזיווג צריך שיהיה הנסירה דהיינו שנותן לה הז"א כל הבנין והגבו' שיש בו ואז נשאר ז"א כולו בבחי' חסד וזהו כאלו מלאו לעולם כולו חסד:

אי נמי אפשר לפרש בא"א עד"ז בענין הצדקה בהקדים מ"ש רבינו הקדוש ז"ל בשער המצות פ' ראה במצות הצדקה וז"ל דע כי היסוד דאי' שבתוך ז"א או היסוד עצמו דז"א הוא הנק' גבאי צדקה הגובה כל האורות ואח"כ הוא נותנו ומחלקו לעניים שהם מבחי' המלכות כי היסוד הוא הצדיק הנותן צדקה אל המ' הנק' צדק ועי"כ נעשית צדקה בתוספת ה' כנודע והנה הצדקה שנותן לה, הם החסדים היורדים ביסוד דז"א כנודע וכי' וז"ם צדקה ונתינתה ע"כ. עוד נקדים מ"ש הפרד"ס בשער ערכי הכנויים משם הר"מ דהמ' ג"כ נק' עולם שהוא לשון עלמה פי' נערה משום שהיא עולימתה שפירתא יע"ש:

וז"ש כל העושה צדקה כאילו מלאו לעולם כילו דהיינו ה"מ חסד דע"י הצדקה שנותן גורם שז"א נותן למ' החסדים היורדים ביסוד ואז נעשית המ' מלאה מחסדים של יסוד דז"א. וא"ש הראי' שמביא מהפסוק אוהב צדקה ומשפט חסד ה' דהיינו חסד דז"א מלאה הארץ שהיא המלכות כנודע:

או נאמר באופן זה עד"ש בדרך הא' דעולם מיירי כלפי הז"א וניישב תי' כאלו דהול"ל מלאו לעולם כולו וכו' ונקדים עוד מ"ש עוד שם בשעה"מ אח"ז וז"ל והנה כפי הסברא היה נראה שאורות החסדים נתמעטו מן ז"א ע"י כן ולכן הודיענו הפ' יש מפזר שהוא היסוד כנ"ז ואדרבא מחמת הפיזור הזה נוסף עוד ממה שהי' כנודע דהאורות היו בראשונה סתומים וכחם נעלם בתוכם ועתה על ידי כתישה זו נגלה אורם לאין קץ ועי"כ נגדל גופא דז"א פ"כ:

וזהו אומרו כל העושה צדקה וכו' דהיינו כמש"ל דע"י הצדקה שעושה גורם שיתן הז"א למ' החסדים שיורדים ביסוד שלו וכי' ואל תחשב שאורות החסדים נתמעטו מן ז"א עי"כ אלא הוי כאלו מלאו לעולם כולו דהיינו ז"א תסר דאדרבא מחמת הפיזור הזה נוסף בו עוד אורות החסדים יותר ממה שהי' לו בתחילה מחמת שעתה נתגלו אורות החסדים וזהו כאלו מלאו מחדש וכו': עוד במ"ש כל העושה צדקה דהול"ל העושה צדקה והכל לאתויי מאי ולפי"ה ניחא דכ"ב דהיסוד הוא גבאי צדקה והוא הנותן צדקה וידוע דהיסוד נקרא כל וז"ש כל העושה צדקה. עוד י"ל מ"ש ומשפט הידוע דהיסוד הוא המייחד לת"ת ומ' כמש"ה כי כל בשמים ובארץ ות"א דאחיד בשמיא וארעא וז"ש כל העוש"ה צדק"ה ומשפ"ט וא"ש את"ם:

אמור מעתה כמה וכמה היא מעלת מצוה זאת עד אשר אזהרה שמענו דאפי' עני שבישראל מחוייב בדבר מצוה זאת וכדאמרינן בגיטין ד"ז א"ר אמי מ"ד אם שלמים וכן רבים אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים יעשה מהם צדקה שנאמר אם שלמים וכ"ש כשהם מרובים שנא' וכן רבים ע"כ:

וי"ל בהא דר' אמי במ"ש אם רואה אדם דמה ראיה שייכא הכא והול"ל אם מזונותיו מצומצמין וכו' אין רואה. ותו ק"ל דמהכא משמע דאפי' כשמזונותיו מצומצמים חייב במעשה הצדקה ואילו הטו"ר פסק בהדייא בסי' רנ"א בשם הרב סעדיא ז"ל הפך מזה וז"ל כתב הרב סעדייא דחייב האדם להקדים פרנסתו לכל אדם ואינו חייב לעשות צדקה עד שיהי' לו פרנסתו שנ' וחי אחיך עמך חייך קודמים לחיי אחיך וכן אמרה הצרפית לאליהו ועשיתי לי ולבני. תחלה לי ואח"כ לבני והודה לה אליהו וכו' הרי בהדייא דאינו חייב לעשות צדקה אא"כ יותיר לו מכדי פרנסתו אבל במצומצמים לא ודבריו הן הפך הש"ס: ועוד ק"ל בעיקר דברי הר' סעדיא דהא דכתב הכי היכי דמי אי במזונותיו מצומצמים עד שאם נתן זה לאחרים מפיתו לא נתקיים הוא עצמו ועלה קאמר דאינו חייב הא מילתא דפשיטא היא ולמה ליה לאתויי הא משם ר' סעדייא והלא זוהי פלוגתא דר"ע ובן פטירא בפ' איזהו נשך על ב' שהיו מהלכים בדרך וביד א' מהן קיתון של מים אם שותים ב' מתים ואם ישתה הא' מגיע לישוב דדרש בן פטורא מוטב שימותו ב' ואל יראה הא' במיתת חבירו עד שבא ר"ע ולימד וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חבירך הרי דהיכא דגורם מיתה לעצמו אינו חייב לעשות צדקה והיינו דרבינו סעדייא ומאי אתא לאשמועינן:

ואם נאמר דמיירי באינם מצומצמים כ"כ אלא דאם יתן זה לאחרים לא יאונה אליו רעה ועלה קאמר הר' סעדייא דאינו חייב לתת. מי זה אמר דפטור והרי חייב הוא כדמוכח מההיא דמזונותיו מצומצמים יעשה מהם צדקה דלא אמרי' חייך קודמים היכא דיכול להחיות את עצמו ואחר עמו:

גם מה שהוכיח הר' סעדייא מן הצרפית ק"ט דבמאי קמיירי אי בדליכא סכנא בדבר מאי קא מייתי ראייה מהצרפית דשאני התם דהיה סכנה בדבר וכדמוכחי קרא ואכלנוהו ומתני ואי בדאיכא סכנה היכי קאמר דאינו חייב. באופן דדברי רבינו סעדייא ז"ל צריכים ביאור:

תו איכא למידק במ"ש בגמ' וכ"ש כשהם מרובים דלכאורה קשה דכיון דבמצומצמים אמרי' דיעשה מהם צדקה מי איכא ספיקא במרובים אדאיצטריך ליה למימר דבמרובים נמי יעשה ובקרא נמי ק' כן דלא הוצרך לומר וכן רבים:

והנלע"ד לומר במאי דאמרי' במ' ביצה די"ו כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה חוץ ממה שמוציא מהוצאות שבתות ויו"ט וכו' שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפים לו. והטו"ר ז"ל כתב בסי' רמ"ז דמעשה הצדקה הוא כן וז"ל והדבר בדוק ומנוסה כי בשביל הצדקה שנותן לא יחסר לו אלא אדרבא תוסיף לו עישר וכבוד וכי' יע"ש נמצא דבקציבת מזונותיו של אדם דכל השנה ליכא תוס' זולתי מדבר הצדקה דבא לאדם תוספת בעבורו: עוד כתב שם הטו"ר אח"ז וז"ל אמרו חכמים בכל דבר אסור לנסות את ה' חוץ מדבר הצדקה כדכתיב ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות. אלא דמרן הב"י ז"ל כתב דמהגמ' משמע דבמעשר דוקא הוא דשרי לנסויי אבל בצדקה לא: וז"ש ר' אמי. אם רואה אדם פי' אעפ"י שאדם יראה לעינים קצבת מזונותיו מועטים אל יאמר מאחר שכן הדבר לא אעשה מהם צדקה שמא אמות ברעב אלא אהיה קופץ על יד אל תאמר כן אלא אדרבא אי בעית עשה מהם צדקה ועי"כ איכא ריוח ביתא דאע"ג דאי בעי מצי מיפטר נפשיה מ"מ עצה טובה קמ"ל דיעשה מהם צדקה כדי שיוסיף לו כהנה רבות ואתי לאשמועינן דלא כדעת מרנא הב"י דס"ל דדוקא במעשר הוא דמותר לנסות אבל לא בצדקה אלא כדעת הטו"ר דס"ל דאף בצדקה מותר לנסות לשי"ת וע"כ אמר יעשה מהם צדקה להורות דשרי לנסויי במזונותיו מצומצמים כדי שיתרבו. והשתא א"ש מ"ש וכ"ש כשהם מרובים דלא תימא ע"כ לא הותר לנסויי אלא בהיכא דמזונותיו הם מצומצמים לרווחא בעלמא אבל במרובים הו"א דאסור לנסות דהרי יש לו רב להכי אתא למימר דקרא אתא לחת היתר דאף במרובים הותר הנסיון כמש"ה וכן רבים וכו':

ומעתה תו ליכא לאקשויי לרבינו סעדיא מדרבי אמי דהא אמרי' דהא דר' אמי לאו דמדינא הוא אלא דעצה טובה קמ"ל כדי שירבה כבוד ביתו וכדאמרן דאי בעי לנסויי שפיר דמי וההיא דר' סעדיא הנז' מיירי מדינא דחיובא לית ליה אמנם אי בעי ודאי מצי עביד אלא דמדינא לא מחייב קאמר וההיא דר' אמי עצה טובה קמ"ל:

עוד אפשר לפרש דההיא דרבינו סעדיא מיירי בדאיכא סכנת נפשות בתתו לו וליכא לאקשויי כדמקשינן מעיקרא דהיא גמר' ערוכה בהדיא וכדר"ע דאמר הכי ומאי קמ"ל רבינו סעדיא משום דאיכא למימר דע"כ לא קאמר ר"ע אלא היכא דנמצאו במדבר דאם יתן הלה את שלו נמצא אינו מגיע לישוב דהרי אין מרחם להחיות את נפשו אמנם היכא דקיימי בישוב אימא אע"ג דבתחו לו איכא סכנה לו אפי"ה יחן לו דהרי מצי לתקוני ליה נפשיה בהיותו חוזר על הפתחים דהא איכא מרחמים להכי קאמר רבי' סעדיא ז"ל דאינו כן אלא אף בישוב לא מיחייב עד שהיה לו כדי פרנ' כי מי יודע אם ימצא מרחמים אם לאו:

ולזה מייתי שפיר ראיה מן הצרפית דהרי בישוב היתה ויכולה לבקש מרחמים מאשר תמצא דאע"ג דשנת רעבון היה מ"מ לא יבצר נפש היפה מישראל שלא ירחם עליה שהרי היא לבדה היתה עניה אשר אין לה כ"א מעט קמח ושמן דאילו אחרים שכיח גבייהו טובא וכמ"ש המפרשים אקרא דחי ה' אם יש מעוג עי"ש ואפי"ה עינינו הרואות דהודה אליהו לדבריה הרי דאין חילוק בין מדבר לישוב אחת דתו:

אשר עפ"י דרך זה אפשר לפרש בדרך רמז מקרא שכ' בסדר היום כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך לא תאמץ את לבבך וגו' כי פתוח תפתח את ידך לו וגו' נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך בכל מעשך ובכל משלח ידיך. והכוונה דבא לרמוז הא דר' אמי דאם רואה אדם מזונותיו מצומצמים דלא תימא מאחר דמזונות בני ביתו מצומצמים נינהו לא אעשה מהם צדקה שבזה אהיה גורם רעה לעצמי:

לז"א כי יהיה בך אביון דהיינו בעצמך כגון שמזונותיך מצומצמים חאחד אחיך דהיינו העני ואתה שוה לו והוא כאחד לא תאמץ את לבבך וגו' ויהיב טעמא וקאמר נתון תתן לו ואל ירע לבבך וגו' באומרך הלואי אעמוד בשלי כי אדרבא בגלל הדבר הזה יברכך ה' באותו המועט דאמרי' יעשה מהם צדקה ויתרבו:

אמנם הני קראי בודאי צריכים ביאור דאיכא למידק בהם טובא תחילה צריך לדעת במ"ש כי יהיה בך אביון וגו' באחד שעריך בארצך דמהו הכפל בא' שעריך בארצך ועוד דאטו בא"י לחוד צריך לעשות צדקה דקאמר בארצך המורה על א"י ואם נפשך לומר דבארצך קאי למושב עירו איכא לאקשויי דאעיקרא בארצך למאי איצט' וסתמא הול"ל. ותו מ"ש לא תאמץ את לבבך וגו' דנראים כדברי תימא דמהיכא תיסק אדעתין שיר"עה בעיני האדם להטיב לאחרים. ועוד במ"ש מאחיך האביון זה שנית. לכאורה נראה כדברי מותר מאחר שכבר אמר כי יהיה בך אביון מאחד אחיך מלתא דפשיטא היא דלא תקפוץ ולא תאמץ עליה דידיה קאי ומאי מאחיך דקאמר. ותו מהו כי פתוח תפתח את ידך לו תיבת לו מיותר והול"ל פתות וגו' ולא לו:

והנה טרם בואי לפרש כונת הפסוקים צריך להביא מה שדרשו בספרי ע"פ זה וז"ל כי יהיה בך אביון וגו' מנין שעניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת ת"ל באחד שערך ומנין שעניי א"י קודמין לעניי חו"ל ת"ל בארצך ומנין שאף חו"ל כן ת"ל אשר ה' אלהיך נותן לך ע"כ:

וי"ל במה שסיים ומנין שאף ת"ל ת"ל אשר ה' וגו' דמהיכא תיתי שמצות הצדקה לא תהיה נוהגת בח"ל שהרי אינה מצוה התלוייה בארץ אלא חובת הגוף היא. ותו ק"ל טובא

דמאחר שכבר אמר בתחילה ומנין שעניי א"י קודמין לעניי ח"ל ת"ל בארצך ממילא נשמע שבח"ל ג"כ יש חיוב צדקה ולמה חזר ואמר ומנין שאפי' ח"ל כן. ועוד צריך לדעת במה שמוציא מתיבת באחד שערך שעניי עירו קודמין וכו' דהיכן רמיזא הא דפשט הכתוב כולו משמע דמיירי כלפי ירוש' וא"י דהייני שעריך בארצך ולפי זאת הדרשה אתייא אפי' לגבי ח"ל:

ולע"ד נראה לפרש דרך דרש דהכל מיירי כלפי ירוש' וא"י ונקדים ר"ש עוד בספרי בסדר זה בפ' מעשר עני דקתני התם והנחת בשעריך מלמד שאין מוציאין אותו מן הארץ לח"ל. אמרו משפחת בית נבלטה היתה בירוש' ונתנו להם ת"ר ככרי זהב ולא רצו להוציאם חוץ לירוש' ע"כ:

וראיתי להרב ספרי דבי רב ז"ל שכתב שם וז"ל דהכי תנינן בתוס' פ"ד דפאה ומשמע התם שכל זה ממעשר עני הוה שיוויו ת"ר ככרי זהב ולכך לא רצו להוציאם חוץ מירוש' דהוו דרשי בשעריך בשעריך ב"פ אחד כאן וא' בפ' כי תבא לרבות ירוש' ולכך נתנו הכל לזו המשפחה שהיו עניים והיו מבני בניו של ארונה היבוסי. ואמנם שם בחס"ד כתבתי דלא ידענא היכי מובן בשעריך לרבות ירוש' אדרבא בכ"מ דכתיב בשעריך היינו בכל ערי ישראל וכו' ע"כ:

ואני מוסיף על התימא דדברי הספרי סתרי אהדדי דכאן משמע דמתיבת בשעריך מרבינן ירוש' ואלו הספרי עצמו בפ' כי תצא ע"פ לא תסגיר עבד אל אדוניו וגו' באחת שעריך דרשו בא' שעריך ולא בירוש' הרי דמתיבת שעריך אדרבא ממעטינן ירוש'. והרב ספד"ר פי' שם דמתיבת שעריך ממעטי' ירוש' שלא נתחלקה לשבטים לא קרינן בה שעריך ע"כ. ומהתימא על הרב ז"ל איך לא הקשה כן על הספרי דעד דמקשה דאדרבא בכ"מ דכתיב בשעריך היינו בכל ערי ישראל עדיפא מינה הי"ל להקשות דהספרי עצמו בפ' כי תצא ממעט מתיבת בשעריך ירוש' וכמ"ש:

והרב ז"ל תי' דכיון דאיכא הכא תרי בשעריך כנ"ז הוי ע"ד אין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט ה"נ אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבית ומרבי' מבשעריך ירוש' דאין מוציאים אפי' לא"י וכו' ומ"מ אנן לא קי"ל הכי אלא דוקא בח"ל הוא דאין מוציאין אבל מירוש' לשאר ערי ישראל מוציאין וכ"פ הרמב"ם ז"ל ע"כ:

הרי מהכא דהגם דאמרי' בכ"מ דתיבת בשעריך הוא למעוטי ירוש' היכא דאית לן תרי שעריך אינו אלא לרבות ירוש' ולמדנו עוד מהכא לדעת הספרי דיש מעלה יתירה לירוש' על שאר א"י בענין מעשר עני דאין מוציאין אותו מירוש' אפי' לשאר. ערי ישראל. וכמו

שמצינו מעלה אחרת דיש לירוש' יותר על שאר א"י במצוות ישיבת הארץ כדאמרי' בסו' כתובות הכל מעלין לא"י וכו' הכל מעלין לירוש' וכו' כידוע:

מעתה נבא לכוונת הספרי דיתכן לומר דהספרי אזיל לשיטתיה למ"ש במצוות מעשר עני דשמע' יתירה לירושלים על שער א"י דאין מוציאין מעשר מירושלם לא"י וגם דמרבינן מבשעריך יתירה ירושלם וה"נ אית לן הכא בהאי קרא דמצות צדקה תרי ריבויי אחד בשעריך וב' בארצך דהוו כמו תרי בשעריך דמה לי שעריך ומה לי בארצך דמאי דמפקינן מתיבת שעריך ירוש' הייני טעמא מפני שלא נתחלקה ירושלם לשבטים ומזה הטעם ג"כ אינו ראוי לקרותו ארצך וא"כ הכא נמי שעריך האמור כאן הוא לרבות ומפני שאין סברא לומר הכא שבעיקר דין הצדקה מיירי משום הכי לא מרבינן אלא דין הקדימה:

וז"ש כי יהיה בך אביון מניין שעניי עירך דהיינו ירושלם קודמין לעניי עיר אחרת דהיינו של שאר ערי ישראל ת"ל באחד שעריך דהיינו אחד המיוחד שבשעריך ואיזו היא עיר המיוחד שבשעריך הוי אומר זו ירושלם וחשיב ואזיל החשוב חשוב קודם ולכך הקדים ירושלם שהוא חשוב יותר מא"י וכמתניתין דכתובות דתני הכל מעלין לירושלם דהיינו אפי' מא"י כנודע. ואח"כ נתן מעלה בקדימה לעניי א"י מעניי ח"ל דיש מעלה לעניי א"י מעניי ח"ל וכמ"ש במתניתין הכל מעלין לא"י ולז"א ומניין שעניי א"י קודמין לעניי ח"ל ת"ל בארצך דהיינו א"י דסתם ארץ היא א"י:

ואח"כ אמר ומניין שאף ח"ל כן הכונה משום דהי' ס"ד לומר דהא דאמרי' דעניי ירושלם קודמי' לעניי א"י ועניי א"י קודמין לעניי ח"ל ה"ד כשיושבים במקומם בא"י דאז יש להם מעלה יתירה על בני ח"ל שמקיימים כמה מצות התלויות בארץ וגם דתפילתם ועבודתם הם עבודה תמה כנודע וגם דהדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה אבל כשיוצאים לח"ל הגם דדעתם לחזור נימא דאין להם דין קדימה דהרי כל אלו המעלות ליתנהו וחשיב כא' מבני ח"ל ולזה בא לומר ומניין שאף ח"ל כן ר"ל אפילו בהיותם חוצה לארץ כן הדין שוה ת"ל אשר ה' אלהיך נותן לך דזה אינו מוסב על בארצך אלא על הנתינה שניתן לך הקב"ה וממילא נשמע דדין זה נוהג אף בח"ל שהרי תלוי בנתינה שנותן לך הקב"ה והנתינה הוא בכל מקום אף בח"ל וה"ט דמאחר דסוף סוף דעתם הוא לחזור לא"י חשיב כאלו דרים שם וראיה מיו"ט כנודע: ואל תשיבני דכפי זאת הדרשה שדרשנו דמ"ש עניי עירך ועניי עיר אחרת דמיירי בירושלם וא"י א"כ מהיכן ילפי' דין זה דעניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין ודין זה פסקוהו הפוסקים הטו"ר והש"ע יע"ש דלזה י"ל דמקום יש בראש להוציא דין זה והיינו ממאי דאמרי' במציעא דע"א תני רב יוסף אם כסף תלוה את עמי עמי ונכרי עמי קודם עני ועשיר עני קודם ענייך ועניי עירך ענייך קודמין עניי עירך ועניי

עיר אחרת עניי עירך קודמין ע"כ הרי בהדייא לענין הלואה דעניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת וא"כ ה"ה ג"כ לענין הצדקה דעניי עירו קודמין וכו': וחזי הוית להרב ספרי דבי רב ז"ל שכתב ע"ד הספרי אלו וז"ל על מה שסיים הספרי ומנין שאף ח"ל כן וכו' הקשה דאע"ג דתנא לעיל מבארצף יושבי א"י קודמין וכו' וא"כ ממילא ש"מ שגם לשל ח"ל איכא נתינה אלא דשל א"י קודם וא"כ לכאורה תיקשי הא תו למ"ל. אין זו קושיא דאי לאו הך קרא כאשר ה' אלהיך נותן לך הייתי מפרש לעיל דתיבת בארצך בא לומר דבח"ל ליכא חיובא כלל אבל השתא דרבי קרא דאפי' בח"ל בהכרח לפרש דלעיל דין קדימה קאמר ע"כ. ואהמ"ר לא ידעתי היאך היינו יכולים לפרש מתיבת בארצך דבח"ל ליכא חיובא כלל שהרי מצות הצדקה חובת הגוף היא ואינה מצוה התלויה בארץ וא"כ איך היה ס"ד לומר דבח"ל ליכא חיובא כלל. ולפי דרכינו יתיישב ג"כ זה דהכל מיירי כלפי ירושלם וא"י וכמ"ש: והנה דין זה של הספרי דעניי א"י קודמין לעניי ח"ל הביאו הבה"ג בעשין קס"ב ומר"ן בב"י ופסקו בש"ע י"ד סי' רנ"א וז"ל יושבי א"י קודמין ליושבי ח"ל יע"ש. ויש במשמע דבריו דהא דקי"ל עניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת היינו ביושבי ח"ל גופא אמנם לגבי יושבי א"י אפי' יושבי ח"ל מחויבים להקדימם וקודמים אפי' לעניי עירם והגם דיש במשמע נמי אידך פי' וכמו שפירש הרב ב"ח ז"ל וז"ל ונראה דבשניהם מעיר אחרת קאמר דיושבי א"י קודם מיושבי ח"ל אבל עניי עירו בח"ל פשיטא דקודמין לעניי עיר אחרת אפי' הם מא"י וכדמשמע מדתני רב יוסף בפ' א"נ דמסתמא קתני עניי עירך דאפי' של עירך בח"ל קודמין לעניי עיר אחרת שבא"י ע"כ. מ"מ הא אמרינן דהכי נמי משתמע ואת"ל דאיני כן הדרשה תדרש:

ועוד דכבר הרב מוה"ד בתשובותיו בס' יוסף אומץ סי' י"ט דחה ראית הב"ח וז"ל ואינה ראיה דהא דתני רב יוסף אקרא קאי אם כסף תלוה את עמי ושם לא יש רמז א"י אבל הספרי קאי אקרא דבאחד שעריך בארצך ואימא דיושבי א"י קדמי לעניי עירו. והכי חזינא לה' ש"ך ז"ל דאפיקיה בלשון משמע. ומוהרש"ך ז"ל סי' ל"ה אמרה בלשון אפשר ויד הדוחה נטויה לקול תתו עכ"ל יע"ש:

ומעתה נבוא לכוונת הפסוקים והוא כי יהיה בך אביון באחד שעריך דהיינו בארצך בארעא דישראל לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מלתת לו מסיבת אחיך האביון היושב בקרבך עמך בההיא דדרשי' באם כסף תלוה וגו' עמך דהיינו עניי עירך כי תאמר בלבבך עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין זהו מאחיך האביון אל תאמר כן כי אם פתוח תפתח את ידך לו דהיינו לזה שבארצך האמור והעבט תעביטנו וגו' דלגבי

א"י לא איתמר הא דעניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין דלא קי"ל כהרב ב"ח בזה כמדובר:

עוד אפשר לפרש כונת הפסוקים. עפ"י מה דראיתי להרב ספרי דבי רב ז"ל שכתב וז"ל וכתב הש"ך בשם הב"ח דמשמע אפי' עיר אחרת של א"י כלו' ואפי' הוא בחו"ל עניי עירו קודמין לעניי א"י ונראין דבריהם ז"ל דוקא בגלות הזה כי בעוה"ר אנו פזורין בין העמים בע"כ חבל בזמן הראשון אם היו קהל ישראל שרצו להתיישב בח"ל מנפשם ויש ביניהם עניים בעיר ההיא מסתברא דעניי א"י קודמין כי הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה וכו' יע"ש:

ולכאורה דבריו צריכים ביאור דמשמע מדבריו דס"ל דמ"ש בגמ' כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה לא נאמר כ"א בזמן הראשון דהיינו קודם החורבן אבל עכשיו שאנו בגלוח לא נאמר זה והוא תימא דמפשט המאמר נראה דלעולם קאמר ואפי' בזמן הזה שאנו בגלות שהרי דבריהם אלו נאמרו אחר החורבן בזמן הגלות. ועוד דלפי הטעמים שנאמ' דהיינו או משום דבח"ל ההנהגה הוא ע"י השרים או משום מ"ש הרמב"ן ז"ל דמשפט לאלהי הארץ וכו' שייך גם בזה"ז:

אמנם אפשר לומר דהרב ז"ל קאי בשיטת מוהרי"ט צהלון ז"ל בסי' כ"ה שנשאל על בחור א' שבא מאשכנז לצפת וצר לו המקום אם מותר לו לצאת לח"ל וכו' והעלה הרב ז"ל דמותר לצאת אפי' להשתקע דדוקא במי שהיה דירתו בא"י הוא ואבותיו אסור לצאת ע"מ להשתקע אבל מי שבא מארץ מרחקים להיות בא"י כיון שעיקר דירת אבותיו הוא בח"ל מותר לצאת לח"ל והוכיח חילוק זה מלשון הרמב"ם ז"ל בפ"ה מה' מלכים וז"ל לעולם ידור אדם בא"י וכו' ואל ידור בח"ל וכו' שכל היוצא לח"ל כאילו עע"ז ע"כ והק' הרב ז"ל דלמה שינה הרמב"ם מלשון הברייתא דקאמר שכל הדר בח"ל וכו' והוא כתב שכל היוצא לח"ל אלא דכונת הרמב"ם להפך בזכות הדרים בח"ל דלא ניחא להו למארייהו דנימא שכל הדרים בח"ל כמי שאין לו אלוה שא"כ מה תהא על ישראל ועל רבנן קדישי הדרים בח"ל ולכך כתב שכוונת הברייתא דקאמר לעולם ידור וכו' ואל ידור בח"ל לא בעי למימר אם דר מעולם אבותיו ואבות אבותיו בח"ל אלא מאי דקאמר אל ידור ר"ל לא יצא לדור מי שכבר היתה דירתו ומולדתו שם והק' שפיר מדהע"ה שהיה מתגרש מן הארץ אמנם לא מצאנו שום פוסק שאוסר לדור בח"ל אלא דוקא לצאת מא"י לח"ל וכו' יעש"ב ומשו"ה קאמר הרב ז"ל דבגלות הזה דאנו פזורים בין העמים בע"כ ור"ל דכבר דרים הם ואבות' ואבות אבותיהם בח"ל. לא נאמר הא דכל הדר בח"ל וכו' אבל אם קהל

ישראל רוצים להתיישב בח"ל מנפשם דהיינו לצאת מא"י לח"ל אז נאמר כל הדר בח"ל וכו'. זה נלע"ד ליישב דברי הרב ז"ל הגם שהוא דחיק:

באופן דנקטינן מדברי הרב ז"ל דלא אמרה הב"ח אלא בזה"ז בגלות אבל בזמן שישראל שרויים על אדמתן אז עניי א"י קודמין אפי' לעניי עירו. מעתה ז"ש כי יהיה בך אביון באחד שעריך דהיינו בארצך בארעא דישר' אשר ה' אלהיך נותן לך ר"ל בזמן שאתם שרוים על הארץ הטובה אשר ה' אלהיך נותן לך לאפוקי עתה בזמן הגלות דאין הארץ שלנו אלא של או"ה אז באותו זמן לא תאמץ לבבך מלתת לו מסיבת אחיך האביון היושב בקרבך ודר בעירך כי תאמר עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין אפי' לעניי א"י כדעת הרב"ח אל תאמר כן כי אם פתוח תפתח את ידך לו דהיינו לעניי ארצך האמור דלא אמרה הב"ח אלא בזמן הגלות אבל בזמן שישראל שרויין על אדמתן לא אמרו:

עוד אפסר לפרש כוונת הפ' והוא במה שנלע"ד לחלק עוד בדברי הב"ח דלא אמרו הב"ח אלא במי שרוצה לשלוח נדבה לעניי א"י היושבים שם ולא יצאו לקרית חוצות אז אמרי' דעניי עירו קודמין לעניי א"י אבל כשעניי א"י הן יוצאים בציי"ר מא"י לח"ל כמו שאנו נוהגים עתה לצאת משום שליחות איתרבאי לדפוק על דלתי עם אלהי אברהם אז עניי א"י קודמין אפי' לעניי עירו. ומנא אמינא לה להא מלת' ממה שראיתי להטור ז"ל בס' רנ"א שכתב וז"ל וכתב הרבי יצחק בר ברוך ז"ל דהא דאמרי' דעניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת היינו שלא לשלוח לעיר אחרת אבל הבאים לעיר לא אמרי' עניי עירך קודמין אלא קידם ימעיטו לעניים שבעיר ויתנו לעני הבא כפי מה שיוכלו ע"כ. והשתא אתי' במכ"ש דהשתא ומה אפי' כשהם עניי ח"ל כשבאים לעיר הם קודמין לעניי העיר כ"ש כשהם עניי א"י שבאו לח"ל דאז בודאי דהם קורמין לעניי העיר:

וז"ש כי יהיה בך אביון באחד שעריך דהיינו א"י שהוא אחד המיוחד שבשעריך ועתה בא בארצך דהיינו לעירך לא תאמץ את לבבך מלתת לו מסיבת אחיך האביון דהיינו עניי עירך כי תעלה בדעתך לומר עניי עירי קודמין אפי' לעניי א"י אינו כי אם פתוח תפתח את ידך לו דהיינו לעני שבאחד שעריך דהיינו א"י דזה לא נאמר אלא כשהוא לשליח לעירם אבל כשהם באו לארצך אז הם קודמים אפי' לעניי עירך כמ"ש:

א"נ אפשר לומר במ"ש הרב ב"ח ז"ל שם אח"כ וז"ל מיהו ודאי בהא דאמרי' דיושבי א"י קודמין לשל ח"ל נראה דאפי' עניי עיר אחרת הבאים לעיר הם נדחים מפני עניי א"י שלא באו לעיר אלא שולחים לעניי א"י קודם שנותנים לעניי ח"ל הבאים מעיר אחרת לעירו דאין חילוק בין באים לעירו ללא באים וכו' יע"ש:

וזהו אומרו כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך ר"ל כשיש עני יושב ודר בשעריך בארצך דהיינו בא"י ובזה הדרך מדוקדק יותר מהאמורים לעיל כמ"ש כי יהיה וגי' באחד שעריך בארצך דהיינו שזה האביון היא יושב בארצך דהיינו בא"י לאפוקי הדרכים הא' ק"ק דהול"ל מאחד שעריך מארצך לא תאמץ את לבבך ולא תקמוץ את ידך מלשלוח לו מסיבת אחיך האביון דהיינו זה עני שבא לעירך מעיר אחרת ונקרא אחיך הגם שאינו בן עירו מ"מ כיון דשניהם הם יושבים בח"ל לזה יקרא אחיו כיון שהם יושבים במקום א' ובא לומר דלא תחשוב דכיון דזה העני של א"י הוא יושב במקומו וזה העני של ח"ל יצא ממקומו ובא לעירי א"כ ראוי להקדימו לזה של ח"ל לז"א דאינו כן אלא כי פתיח תפתח את ידך לו דהיינו לזה האביון שיושב באחד שעריך בארצך דהיינו בא"י לזה תשלח לו בתחילה קודם זה העני של ח"ל שבא לעירך וכמו שפ' הרב"ח ז"ל: שבתי וראי' להרב הגדול מוה"ר בס"ה פני דוד פ' ראה שפירש כונת הפסוקים כי יהיה בך אביון וגו' קרוב למ"ש בא"א וראיתי להביא דבריו דשייך לענינינו והוא דהביא דברי הרב"ח שכתב דהא דעניי א"י קודמין לעניי ח"ל היינו לעניי של עיר אחרת אבל לעניי עירו לא דעניי עירו קודמין אפי' לעניי א"י כמש"ל:

והוא ז"ל חלק דהרב ב"ח לא אמרה אלא במתנדב לעניי א"י דוקא ר"ל לשלוחים לעצמם אמנם כשבא שליח כולל מא"י דעיקר שליחותו הוא משום ישוב א"י דאי לאו סייוע בני הגולה נמוגים ארץ וכל יושביה מפני ליסטים בעלילותם ובתועבותם ולא יזכר שם ישראל עוד בא"י ח"ו נראה דבזה גם הרב"ח מודה דקדמי לעני העיר דכמה החמירו רז"ל משים ישוב א"י עד שהתירו לכתוב בשבח בערכאות שלהם ולקנות בית בא"י מן הגוי בשבת וחותם ומעלה בערכאות כמ"ש בש"ע א"ח סי' ש"ו:

ועוד דאיכא פדיון שבויים גבי עכו"ם אם הם אדונים קשים ומכין ועונשין שלא מן הדין ואם כתב הרב"ח דעני עירו קודמין היינו מצד מצות צדקה אבל אי איכא פדיון שבויים ודאי פדיון שבו' קודם לצדקה וכל זה פשוט: ואשריהם ישראל אשר בבא אליהם שליח של א"י מכבדין אותו ומחבבין אותו כגלגל עיניהם וכן בדין דאמרינן שילהי כתובות ר' אבא הוה מנשק כיפי דעכו רב חייא בר גמד' מיגנדר בעפרא דכתיב כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. ואם ככה יעשו גדולי עולם לאבן מקיר ועפר הארץ הדברים קל וחומר לחכם מארץ ישראל:

ועוד טעמא רבא איכא דאחד מתרי"ג מצות הוא לדור בא"י לדעת הרמב"ן והרשב"ץ ז"ל אפילו בחרבנה ובריתא דספרי קרי בחיל דישיבת א"י אפי' בחרבנה שקולה ככל המצות. ובזה שבני גולה הם סיבה שיהיה ישוב בא"י ובלעדם לא מצו למיקם הם זוכים

במצות ישיבת א"י דאמרי' גדול המעשה. וכל אלו הם דברים אמיתיים למי שאין עיניו טרוט' לאפוקי איזה מההמון אשר יבואו בטענות נגד השליח והם סיבה למעט בכבודם והנאתם וכיוצא קורא אני עליהם מ"ש אדונינו דהע"ה במזמור ל"ז וכ"ה חרב פתחו רשעים ודרכו קשתם להפיל עני ואביון לטבות ישרי דרך חרבם תבא בלבם וגי' טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים דהכונה דרך רמז חרב וגו' להפיל עני ואביון רמז לשליח של א"י אשר מבקשים טענות ותואנות ודברי נרגן להפיל שליח א"י ובזה באים לטבוח ישרי דרך הם יושבי א"י שהם ישרי דרך כלומר כי הן בעון התורה והמצות אשר עושים בני הגולה אינו עולה בדרך ישר לשמים כי אם באויר של ארץ העמים או עם שרים ומשם סובב הולך עד מקום הקדש. אבל בני א"י לימודם ומצותם תכף במסילה יעלו שדה אשר ברכו ה' מקום הקדש בלי שים תערובת ולכן קראם ישרי דרך המישרים ארחותם ואלו הקמים להפיל שליח א"י יצא צפע לטבוח ישרי דרך בני א"י אשר שלחוהו אין ספק חרבם תבא בלבם וגו' ואינם זוכים שיהיה להם חלק במצוה רבה כזאת וטוב מעט לצדיק מעט שיקח השליח מאנשים כשרים מהמ' רשעים רבים כי לא בחר ה' בהם ואל תפן אל מנחתם. וזה רמז נבואת ישעיה סי' לב' וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ לחבל ענויים (עניים) באמרי שקר ובדבר אביון משפט ונדיב נדיבות יעץ והוא על נדיבות יקים שם רמז דהכילי עינו רעה ומקיים בו לא יתן ולא יחנו אחרים לכן בבא שליח א"י הוא זמות יעץ כלבי יקים לדבר באוזן אנשים עיני העדה לחבל ענוים יושבי א"י והם עניים והרבה להשחיח באמרי שקר ובדבר אביון שמדבר לשליח משפט שכך הוא הדין עניי עירך קודמין אף לפניי א"י כמ"ש הפוסקים. וטח מראות עיניו כי מ"ש הפוסקים הוא לענין צדקה והכא השליח בא על עסקי נפשות וזהו לחבל ענוים באמרי שקר כי נפש הוא חובל. וכלפי זה ונדיב נדבות יעץ ישלח דברו שצריך לעשות כמה נדבות לכבוד התורה ולפדיון שבויים וישוב א"י ולזכות למצות ישיבת א"י והוא על נדיבות יקום שעושה בהונו ואונו וזכותא דארעא דישראל מסגא קמיה והוא מרועים וליכא מידי דלא רמיז באוריתא כי יהיה בך אביון מאחד אחיך הוא שליח א"י המיוחד שבאחיך לתורה ולתעודה באחד שעריך בארצך כי הוא מיוחד באחד מערי א"י ובא משום ישוב א"י לא תאמץ את לבבך נגד השולחים אותו יושבי א"י ואמר לבבך לרמוז דיש ס"ד אף ליצר הטוב לאמץ לבו בטענות דעניי עירך קודמין וגם שהם עומדים במקום סכנה וכיוצא אשר יעלה על לב דאין טענות אלה מצד יצה"ר לבד אלא גם מצד היצה"ט שהוא ע"פ התורה: לז"א לא תאמץ את לבבך כלפי המחשבית דזהו מהיצר הטוב ג"כ ודע כי הכל הבל ולא תקפוץ

את ידך מאחיך האביון הוא השליח כי פתוח תפתח את ידך לו פתוח לרוחה בכפל בין לבני א"י ששלחוהו בין לו לעצמו והעבט תעביטנו כלי הבית ומרכב ומשכב די מחסורו: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה דרך הלציי כי משני האדם מתחלקים לעשיריות כמשנת בן עשרים לרדוף בן ל' לכח וכו' וכלפי הזקן בן ע' שנה מדבר דחק מלכות הוא דבן ע' פטור מן החיבות והזקן יאמר קרבה שנת השבע ר"ל כבר הוא בן ע' שנה שנת השמיטה שגם לפי חוק האו"ה היא שנת השמיטה הוא פטור מהחובות ומה לו עם בני ארץ ישראל ורעה עיניך באחיך האביון שליח א"י וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא והיה לשון שמחה ר"ל אויביך יגילו שיהיה בך חטא ויחול עליך קללת השליח:

נתון תתן לו רצ"ל נתין לא"י תתן לו לעצמו כי בגלל הדבר הזה וגו' וכי תימא לפי האמת דנא הוא דעניי עירו קודמין לז"א כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ר"ל ענין השליחות הוא משום ישוב א"י שלא יחדל אביון מקרב הארץ ואי לאו צדקת בני הגולה ח"ו לא יזכר שם ישראל בא"י ברשעת העכו"ם ואין זה בכלל ענייי עירך קודמין דהכא לאו משום צדקה אלא להעמיד האביונים לשבת בארץ:

ע"כ אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ידך לאחיך השליח לענייך ולאביונך בארצך שישארו בא"י ולדבר הזה השליח א"י קודם לכל. ואמר פתוח תפתח דכשעיר אחת פותחים בהצלה תחי' מעשים לעירות אחרות וזכות הרבים תלוי בם:

ולפי דין הרב"ח דענייי א"י קודמים לענייי ח"ל של עיר אחרת הבאים לעיר וקודם שולחים לענייי א"י ואח"כ לעניים שבאו מעיר אחרת. אפ' לרמוז באומרו פתוח תפתח את ידך לאחיך לענייך ולאביונך בארצך דברישא לאחיך הם ענייי ביתו וקרובים שלו ואח"כ לענייך הם ענייי עירו. ואח"כ ולאביונך בארצך דהיינו לשלוח לענייי ארץ ישראל תכף אחר ענייי עירו כי הם קודמין לעניים הבאים מעיר אחרת מח"ל. אלו דבריו זיע"א:

א"נ י"ל עמ"ש גדולה צדקה שמקרבת הגאולה וידוע דהן בעון עכשיו רוב המצית בטלות ת"כ כולו וכו' ודו"ק:

ועפי"ז יובן רמז הפ' וצדקה תהיה לנו ר"ל לנו ממש לבני א"י לאפוקי ס' הב"ח ונ"ט כי נשמר לעשות את כל המצוה כס' הספרי דישי' א"י שקולה ככל המצות והיינו טעמא לפני ה' אלהינו דשם ביתו בית אל:

ואפשר עוד לפרש הני קראי באופן אחר בהיותי מדקדק עוד נוסף על הכתוב במ"ש כי פתוח תפתח את ידך לו די מחסורי דהוה סגי במ"ש והעבט תע' ותו לא. ועוד דאת"ל

דאיצטריך. סוף סוף מ"ש אשר יחסר לו לכאורה נראה כיותרת על הכבד ורז"ל דרשו מה שדרשו:

ואני שמעתי רמז נאה בזה ואח"כ ראיתי אותו בספר במש"ה די מחסורו אשר יחסר לו והוא דתיבת עשיר במילויי כזה עי"ן שי"ן יו"ד רי"ש כשתקח ממנו אותיות אמצעיות דהיינו ייוי עולין ל"ו. וכן תיבת עני במילויי עי"ן נו"ן יו"ד האותיות אמצעיות עולין כ"ב נמצא שחסר מעני לעשיר י"ד דהיינו בין כ"ב לל"ו יש חסר י"ד וזה מורה החסרון שיש לעני מהעשיר וצריך למלאות לו חסרונו דהיינו לעשותו מעני עשיר שיהיה שוה לו וז"ש העבט תעביטנו ד"י מחסורו אשר יחסר ל"ו דהיינו הד"י שחסר לו ממספר ל"ו יען שהוא עני ואינו עשיר וצריך להשלים לו חסרונו לעשותו עשיר ע"כ שמעתי וראיתי:

אלא דאיכא למשדי בה נרגא דהוא הפוך מה שדרשו בגמ' והביאו רש"י ז"ל בחומש וז"ל די מחסורו ואי אתה מצווה לעשרו כ"כ הרי דאין ציווי לעשרו ואיך אמרו דצריך לעשותו עד שיהיה שווה לעשיר. ויש ליישב דמ"ש דיעשה אותו שווה לעשיר אינו ר"ל ליתן לו ממון רב עד שיהיה עשיר דזה לא נצטוו אלא ר"ל כמו שדרשו כאשר יחסר לו אפי' סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו והיינו כדרך העשיר שיהיה שווה לו בכל אלו הענינים שיש לעשירים:

אמנם לע"ד יתבאר במה שנשאלה שאלה להרב הגדול כמוהר"א די בוטון ז"ל בתשובותיו סי' ר"ג על איש יהודי עשיר וגם בעל נפש כי הקדיש ממונו מאה אלף לבנים לקבוע ישיבה בעיה"ק צפת ת"ו כל ימי עולם והנה היה להמקדיש ההוא קרוב ת"ח משנתו קב ונקי דדחיקא ליה שעתא כי ע"כ באו לדרוש תורה מפי הרב ז"ל אם יש יכולת לתת מאותם המעות להחכם הנז' או"ד כבר זכו בו חכמי עה"ק צפת בהנהו זוזי ואין לשנות בהם: והוא הדיין דן את הדין וצידד להתיר בראיות ברורות לעשות בדבר הזה והעלה וז"ל אם הגבאים גבאי ההקדש. את ה' הם יראים כה יעשו ויוסיפו לתת להחכם השלם ההוא חלק יפה ונקי לכלכל את שיבתו הוא ובניו ולא ח"ו שיעקר ההקדש ההוא אלא ההקדש במקומו מונח רק שיקדימו להקרוב בחלק יפה לפי הצורך והם יקחו חלקם וכו' יעש"ב:

עוד נקדים מ"ש המרדכי ז"ל והביאו מר"ן הב"י ז"ל בסי' רנ"א וז"ל מדאיתא בירושלמי תבא מאירא למי שמאכיל את אביו מעשר עני יש ללמוד דמי שהפריש צדקה לעניים לא יפרנס את אביו עני ממנה שלא תבא לו מאירה ע"כ:

והנה בדברי המרדכי אלו איכא למידק דהרי איהו גופיה כתב באותו פרק וכמו שהביא דבריו מר"ן הב"י ז"ל משמו לעיל מזה וז"ל מדאמרינן בנדרים כל הנופל לידי ענייות איני

נופל ליד גבאי תחילה שמעינן שאדם הנותן צדקה לסתם עניים שקרוביו עניים זוכים בה וכ"כ הכלבו בשם ר"מ שאדם שנדר מעות לצדקה יכול ליתנם לקרוביו וכן המעשר יכול ליתנו לעניים קרוביו עכ"ד. הרי בהדייא דדעת המרדכי להתיר לקרובי המקדיש ולית ביה משים תבא מאירה אלא אדרבא ברכות לראש המקרב את קרוביו וא"כ מאי שנא מההיא דיליף מהירושלמי דתבא מאירה וכו' וליכא למימר דשאני התם כי לא פירש מה יעשה מהם דבמפרש סתמא קמיירי וכדקאמר לסתם עניים ומשו"ה מצי יהיב ניהליה לקרוביו דהרי התם נמי סתמא הוי שהרי במעשר עני איירי דמצי יהיב ליה למי שרוצה והכא. נמי שמפריש סתם ואפי"ה קא פסיק ותני בהדייא דלא שרי ומכ"ש:

והנלע"ד לחלק והוא פשוט דשנא ושנא. דבשלמא ההיא דמעשר עני דיליף מהירושלמי דמיירי באביו אמרי' שפיר תבא מאירה וילפינן מינה דהמפריש צדקה לא יפרנס אביו העני ממנה משום דטעמא דמסתבר הוא דכיון דבנו מחייב להדורי פתחא לפרנסת אביו וכמ"ש בירושלמי פ"ק דקידושין תני רשב"י כבד אח או"א בין יש לו בין אין לו ואפי' הוא מחזיר על הפתחים וכו' והובא בב"י בסי' ר"מ א"כ משו"ה הוא דאינו זוכה בהקדשו שהרי פטר נפשיה בממון אחרים ומהאי טעמא אמרי' תבא מאירה אמנם היכא דקרוביו נינהו דאין החיוב מוטל עליו לפרנסם דאי בעי יהיב ואי בעי מיהדר אפיה מינייהו אז שפיר זכו קרוביו בהקדש הקרוב הלזה דהרי אינו מציל את עצמו בממון אחרים דמי חייבו להפטר הימנו ופשוט הוא:

מעתה נבא לכונת הפסוקים וזהו אומרו כי יהיה בך אביון דהיינו בקרובים שלך והיה האיש ההוא מאחד אחיך דהיינו המיוחד שבאחיך שהוא ת"ח רשום כנדון מוהר"ה דב' ז"ל לא תאמץ את לבבך וגו' מזה אחיך האביון שלא לתת לו בטענת אומרך איכה אציל עצמי ואתנה לקרובי במעשה הצדקה אשר קצבתי לאחרים וקללה תחשב לו ח"ו אל תאמר כן אלא אדרבא פתוח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסורו דהיינו לרמוז מאי דפסיק ותני הרב לחם רב שיתנו להקרוב ההוא חלק יפה בתחי' לכלכל את שיבתו וזהו די מחסורו: וא"ת היאך אתה מתיר לעשות כדבר הזה והרי מההיא דירושלמי שמעינן דתבא מאירה להאמאכיל את אביו מעשר עני ומהא שמעינן דהמפריש צדקה לא יפרנס את האב ממנה והכא מאן שרייה. לזה יהיב טעמא וקאמר אשר יחסר לו פי' שאני אביו דבלאו הכי אתה מצוה להחיותו ומשו"ה לא מצית יהיב ליה דמציל עצמו בכך וע"כ אמרו תבא מאירה וכו' משא"כ בשאר הקרובים דאם לא תתנה לו יחסר לחמו שהרי אין אתה מצוה להחיותו כי ע"כ ליכא למימר תבא מאירא ומשו"ה הוא דמצי זכי בה והיינו דקאמר אשר יחסר לו דהיינו לחלק מההיא דאב לכל שאר הקרובים אליו:

א"נ אפשר לפרש כונת הפסוקים במאי דכתב מוהרשד"ם ז"ל בחיו"ד סי' קס"ח על רו"ש אחים שהיו עוסקים בסחורה זה כמה ימים לסוף נפטר שמעון לב"ע וחל"ש ולא נמצא שם ראובן אחיו כי מת חוץ לעיר ובעת פטירת שמעון ציוה שיאמרו לאחיו שיתן ממונו ב' אלפים לבנים ליתומות וכו' ובאו דייני אותה העיר אצל ראובן שיתן להם הב' אלפים שהקדיש ליתומות שהן אביהן של יתומים וקי"ל האומר תנו מאתיים דינרים לעניים יתנו לעניים של אותה העיר וטוען ראובן שיש במשפחתו עניים מרודים ויתומים בני אחיהם וענייך ועניי עירך ענייך קודמין וכו' והשיב דנ"ל שאין בידו לעשות רק אם ישנן בעיר אז יתן להן כשאר היתומות ואעפ"י שנראה שיש קצת מחלוקת בזה מ"מ דעתי למעשה כמו שאומר בס"ד דהנה כ' המרדכי ז"ל והב"י מ' הבי' ז"ל בסי' רנ"א דהמפריש מעות לצדקה סתם אין רשאין לחלקם לקרוביו לבדו כי הוא חייב לכל עניי העיר בשוה וכו' אמנם במ"א כתב המרדכי דשמעינן מדברי הרא"ם ז"ל שאדם הנותן צדקה לסתם עניים שקרוביו עניים זוכים בה וכו'. נראה דכל זה מיירי כשקרוביו היו שם בעיר אבל בשאינם בעיר ומצוה סתם לצדקה לבני אותה העיר קאמר ואין לקרוביו חלק בזאת הצדקה וכו' ע"כ:

וז"ש כי יהיה בך אביון מאחד אחיך דהיינו בך בקרובים שלך והיה האביון זה קרובך באחד שעריך דהיינו בארצך לאפוקי שלא יהיה בעיר אחרת אז לא תאמץ לבבך מזה אחיך האביון קרובך שלא לתת לו בטענה שכ' המרדכי דהמפריש מעות לצדקה סתם אינו רשאי לחלקו לקרוביו לא תימא כן אלא אדרבא פתוח תפתח את ידך לו דהיינו לזה העני קרובך כמ"ש המרדכי במ"א דהנותן צדקה לסתם עני. שקרוביו זוכים בה כשהם בעיר ההיא וכחילוק מוהרשד"ם ז"ל:

נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך וכו' כי לא יחדל אביון בקרב הארץ ע"כ אנכי מצוך לומר פתח תפתח את ידך לאחיך לענייך ולאביונך בארצך. וי"ל במ"ש ולא ירע לבבך דמהיכא תיתי להרעה זו אדאיצטריך להזהיר עליה. ותו מ"ש כי בגלל הדבר הזה וגו' מהו פי'. ותו מ"ש כי לא יחדל אביון ע"כ אנכי מצוך וגו' מה נתינת טעם הוא זה. גם מהו זה שחזר לומר לענייך וגו':

אמנם אפשר לומר במאי דאמרי' לעיל דשאל טורנוס' את ר"ע אם אלהיכם אוהב את העניים מ"ט אינו מפרנסם א"ל כדי שניצול אנו מדש"ג ע"כ. והנה איכא למידק במאמר זה טובא ראשונה מאי האי דקא"ל אם הקב"ה אוהב וכו' דמי זה א"ל כי הקב"ה אוהבם אדלימא אם אוהב וכו' ועוד בתשו' ר"ע דא"ל כדי שניצול אנו בהם ק"ל דלא היה צריך לתשובה זו וכה הי"ל להשיב מאי דדרש רבא מאי דכתיב יחלץ עני בעונייו אלא הקב"ה

מדכה את העני בעוה"ז כדי שינצל מדש"ג ודוחק לומר דחשש בדעתו דלמא לא שמיע ליה הא דרבא דא"כ גם זה שהשיב לו אפי' דלא שמע:

ולעד"נ דחדא מתרצת חברתא והוא דההוא מינא ידע נאמנה דרשת רבא דיחלץ עני בעינייו וכו' אמנם נפשי לשאול הגיע דהנה מהכא משמע דהקב"ה אוהב את העניים במה שעשה כזאת לשלם גמולם בעוה"ז אך אם האמת הדבר דמאהבה הוא זה למה אינו מפרנסם פירוש אותו המיעוט הקצוב להם למזונותיהם למה זה אינו מידו הרחבה מבלי שיהיו חוזרים על פתחי נדיבי עם כי דייה לצרה היות פרנסתם בדוחק גדול להנצל בעבורה. ומשני שפיר כדי שניצול אנו בהם והיינו לזכות את הנותנים מדינה של גהינם משו"ה אינו מפרנסם בעצמו:

עוד נקדים מ"ש שם בגמ' זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים תביא בית והיינו שבאים עכו"ם ונוטלים בזרוע וכו' הרי דקארי להו קרא עניים לעכו"ם:

וז"ש נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו פי' על היותך אתה הנותן ולא הקב"ה ומחמת כן תבא להתרשל וכדאמרי' התם מכאן יש פתחין פה וכו' וזהו ולא ירע לבבך מחמת קושייא זו דאדרבא בגלל הדבר הזה יברכך ה' וע"כ הניח לו מזונותיו עליך כדי לזכות אותך כמ"ש. וליכא למיפרך דקרא קאמר יברכך ה' ואילו ר"ע קאמר הצלה דגהינם דהנה ידוע דשכר מצות בהאי עלמא ליכא אלא אוכל פירותיהם בעוה"ז וע"כ קאמר כי בגלל הדבר הזה וגו': ועוד קאמר דמטעמא אחרינא חייב לתת והוא כי לא יחדל אביון מקרב הארץ והיינו העכו"ם האוכלים את ישראל בכל פה וקראם בשם אביון עפ"י מ"ש ועניים מרודים וגו' וכיון שכן הלא זה דרכם לבא ליטול בזרוע ע"כ אנכי מצוך פתוח תפתח את ידך לענייך ולאביונך ישראל לאפוקי עכו"ם ועי"ז יתקיים בך רישא דקרא דהיינו הלא פרוס וגו' ולא סיפא דקרא וגו': עוד אפשר לומר מ"ש כי לא יחדל אביון מקרב הארץ וגו' דמה נתינת טעם היא זו ועוד מ"ש ע"כ אנכי מצוך לאמר דמהו לאמר. ונקדים מאי דאיתא בשבת דקנ"א ע"ב תניא ר"א הקפר אומר לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זאת שאם הוא לא בא בא בנו ואם בנו לא בא בן בנו בא שנאמר כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר בעולם א"ר יוסף נקיטינן האי צורבא מרבנן לא מעני והא קא חזינן דמיעני אהדורי אפתחא לא מיהדר. א"ל רבי חייא לדביתהו כי אתא ענייא אקדים ליה ריפתא כי היכא דלקדמו לבניך א"ל מילט קא לייטת להו א"ל קרא כתיב כי בגלל הדבר הזה וכו': ואיכא למידק בניר ה"ה טובא חדא מאי לעולם דקאמר ר"א הקפר ועוד מה קשר יש הא דר"י בדר"א הקפר דקאמר נקטינין ולכאורה אין לו שום קשר. גם אזהרת ר"ח מה שייך למ"ש ר"י:

וכדי ליישב כל האמור נתנה ראש לתת טוב טעם ודעת לגלגל הזה כי למה חפץ ה' ית' לגזרה זאת להיות עתידים ליום הזה המר ממות או האב או בנו או בן בנו ולא יעבור משלישי ואילך. האמנם טעמא דמלתא יראה לי כי כך גזרה חכמתי ית' לבלתי רום לבבו האדם ולמען ידע כי לו הכסף ולו הזהב וכי מידו הכל פן ישבע וישכח אלוה עשהו. וכההיא דאמרינן בסנהדרין מ"ט דשביעתא כדי שתדעו שהארץ שלי ולא ירום לבבם וישכחו עול מלכותו: ובכן אני אומר דמלת לעולם בא לומר דאם האדם יראה את אבותיו הראשונים אשר היו מימי קדם מלאים כל טוב ברבות הטיבה אל יבטיחהו יצרו לאמר כי כאשר היו אבותי דשנים ורעננים ולא באו לכלל מדה זו גם עלי לא יעבור מדה זו ואל תקרב אל פתח ביתי לז"א אל תאמין בו והיינו דקאמר לעולם יבקש רחמים פי' אפי' אם עיניו רואות אשר אבותיו הראשונים המה היו עשירים ובעלי כיסים לא יחשוב כי העושר ירושה תהיה לו וימנע עצמו מן הרחמים דאינו כן דאם הוא לא בא. בא בנו או בן בנו וע"כ לא תכלא רחמיך:

והנה אמרי' בנדרים ע"פ יזל מים מדליו דמפני מה ת"ח אינם מצויים לצאת מבניהם ת"ח כדי שלא יאמרו תורה ירושה היא לנו מעתה דברי המאמר מתבארים והולכים כי כונתו לומר דלעולם יבקש רחמים ואל יבטח באוצרות אבותיו דכמה זקנים נשמרו מרע בעושר וכבוד וכמה נערים נמצאו במחתרת מדלית איסר כי ע"כ ירבה בתפילה ובתחנונים:

השתא קאמר רב יוסף שפיר דמהא שמעינן דצו"מ לא מיעני פי' דמה טעם בא האדם לידי עניות משום דנשתבש בדעתו ולא התפלל בחושבו דירושה היא לו והוא אינו יודע דאינו ירושה וע"כ נלכד בשחיתותם אמנם צורבא מרבנן בודאי שלא יבא לידי מדה זו מחמת דידע מיהא דלאו בירושה תליא מלתא ומבקש רחמים ע"ז שהרי עיניו הרואות כי אבותיו לא ראו אור תורה והרי הוא ת"ח או רואה עצמו ת"ח ובניו לא הלכו בדרכיו באופן דעיניו הרואות דלאו באבות תליא מלתא דלפעמים משכחת לה היות האב אך שמח והבן הנולד אך למחפור וע"כ לא מימנע מהרחמים משא"כ שאר עלמא דסלקא דעתייהו דירושה תהיה וממנעי מהרחמים ע"כ אתו לאהדורי אפתחי:

ולכן בא ר' חייא ואמר דמאחר דחזינן מאי דאיכא בין ת"ח לשאר כל עלמא דשאר עלמא אטימי לבא קסברי דירושה היא וע"כ נמנעים מלהתפלל ונתפסים ברעה זו א"כ אקדים ריפתא כי היכי דלקדמו לבניך שהרי הדבר ידוע שיחשבו מחשבה כי ירושה היא להם ואינו כן דכי היכי דבתורה ידעתי נאמנה דמטעם זה לא יהיו בני תורה. הכי נמי לעניין זה כן יהיה וע"כ אקדימו כי היכי וכו' והיינו כדי שתבקש רחמים ע"ז דצריך תפילה ותחנונים:

מעתה ז"ש כי יהיה בך אביון לא תאמץ את לבבך וגו' כי אם פתוח תפתח את ידך לו דהיינו לאקדומי ריפתא לענייא ויהיב טעמא משים דידיע ליהוי לך כי לא יחדל אביון מקרב הארץ והיינו גלגל החוזר בעולם על כן אנכי מצוך לאמר פי' בעבור זה דלא יחדל אביון דגלגל הוא שחוזר בעולם אנכי מצוך לאמר שתאמר כמצווה בבית פתוח תפתח את ידך וגו' והיינו אקדימו ריפתא לענייך ואביוניך פי' בשביל ענייך ואביוניך העתידים לשוב בדרך הזה וכמאמר רבי חייא לדביתהו:

ועפי"ז יובן מקרא שכתוב בפ' ואתחנן וצדקה תהי:

לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר ציונו והכי קאמר הצדקה והחסדים שאנו עושים לענייי עולם תהיה לנו ר"ל שתועיל לנו ולבנינו דגלגל הוא וכמ"ש אמנם אימתי הוא זה דמועיל כשנשמור לעשות המצוה הזאת כאשר ציונו ה' אלהינו דהיינו לאקדומי ריפתא עד דלא ייתי ויחמיניה וכמ"ש:

ואפשר עוד לומר בא"א במאי דאמרי' בבחרא דיו"ד מ"ד צדקה תרומם גוי אלו ישראל וחסד לאומים חטאת שכל צדקה וחסד שעושים אינו אלא להתגדל ופריך ומאן דעביד הכי לאו למעליותא והתניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני וכו' ה"ז צדיק גמור ל"ק כאן בישראל כאן בעכו"ם ופירש"י ז"ל דישראל דעתו לשמים בין שיחיה או כי ימות ואינו תוהא על הראשונות אבל עכו"ם אדעתא דנפשיה עביד ואי מיית מתחרט יע"ש:

וז"ש וצדקה תהיה לנו פי' זה מעשה הצדקה איננה אלא לנו עדת ישראל דאע"ג דאם היו יהיה דאנו עושים הצדקה ההיא לטוב לנו מ"מ צדקה תחשב יען דעתינו לשמים לאפוקי עכו"ם וזהו מ"ש כי נשמור לעשות את המצוה פי' דכשאנו שומרים המצוה הזאת ומתנדבים אנחנו לעשות שום דבר אינו אלא כאשר ציונו ה' אלהינו דהיינו דעתינו לשמים בין הכי ובין הכי משא"כ העכו"ם דמתחרטים כמ"ש:

ובעיקר דברי המאמר הנז' שאמרו צורבא מרבנן אהדורי פיתחא לא קא מיהדר צריך לתת טעם לדבר מ"ט צו"מ אינו חוזר על הפתחים. ועוד צריך לדעת במאמר ר"ח לדביתהו כי אתי ענייא אקדים ליה ריפתא וכו' דלמה נקט בהאי לישנא אקדים וכו' ולא אמר יהב ליה וכו' אמנם יובן בהקדים מ"ש ה"ה מוה"ד מוהרי"א ז"ל בס"ה נח"ק בפ' תרומה שהביא משם רבינו הקדוש האר"י ז"ל שכתב ע"פ והי"ה מעשה הצדקה שלום דבמעשה הצדקה יש יחוד לשם הוי"ה ב"ה הזרוע כתמונת וי"ו וה' אצבעות כנגד ה"א והפרוטה כעין יו"ד וה' אצבעות העני כדמות ה"א וזהו והי"ה שהם אותיות הוי"ה נעשה ע"י מעשה הצדקה. ובזה פי' עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה' דבין העשיר והרש נתייחד שם הוי"ה:

וגם זהו טעם למ"ש רז"ל אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה והטעם כי הת"ח אינו שואל יא"כ המטבע כעין יו"ד וה' אצבעות כנגד הה"א והזרוע וי"ו וה' אצבעות הת"ח נרמזת שם הויה ב"ה ביושר שהוא רחמים אך כשהוא ע"ה הנה העני שואל וה' אצבעות פשט העני את ידו הוא ה"א אחרונה ואח"כ הנותן זרוע וה' אצבעות ופרוטה הם הוה"י וא"כ הוא השם מהופך שהוא דין ולכן הצדקה לת"ח היא העולה עכ"ל:

מעתה זהו הטעם דצורבא מרבנן אהדורי פיתחא לא קא מיהדר לשאול כדי שיעשה שם הוי"ה ישר ויתעוררו הרחמים. וגם זהו ט' מאמר ר"ח אקדים ליה ריפתא קודם שישאל כנ"ז:

השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. וקשה במ"ש וקרא אל ה' והיה בך חטא דמשמע דאם יקרא יהיה חטא ואם לאו לא יהיה והלא כה הול"ל כי חטא הוא ואע"ג דדרשו עליה דבקריאה ממהר אני ליפרע אכתי צריך ביאור וגם כל המקרא הזה אימר דרשוני:

אמנם אפשר לומר במאי דפסק הרמב"ם ז"ל בפ"ו מה' מתנות עניים הי"ו דמי שמכר שדותיו והעני או משכנם לבעל חוב הרי זה נוטל לקט שכחה ופאה ומעשר עני כשאר עניים דאין להם כלום:

עוד נקדים מאי דאמרו בכתובות דס"ח א"ר אלעזר בואו ונחזיק טובה לרמאין שאלמלא הם היינו חוטאים דכתיב והיה בך חטא ופירש"י ז"ל היינו חוטאים שאנו מעלימ' עין מן העניים אבל עכשיו הרמאין גורמין לנו ע"כ: וזה יהיה אומרו השמר לך כי תאמר בלבבך קרבה שנת השבע שנת השמיטה ולמחר שדותיו חוזרים ונמצא זה עשיר ממנו א"כ איפה למה זה אאכיל לו את לחמי ומימי הלא זה ילך וילוה ויאכל ומה לי להטפל בו אל תאמר כן דאם ככה את עושה לו מוכרח הדבר שיהיה בך חטא ואי אתה יכול להפטר ממנו כמאז ומקדם בטענת רמאי דבלא זאת היתה מתנצל באומרך חיישינן לרמאי ודילמא מינייהו הוי אמנם השתא דאתה מודה דאינו רמאי אלא דמטעם אחר אתה בא שלא להחיותו דהיינו קרבה שנת השבע שנת השמיטה וכמ"ש הא ודאי מוכרח להיות אשר יהיה בך חטא ואי אתה נפטר ממנו:

עוד יתכן לומר במאי דקיי"ל ופסקו הרמב"ם ז"ל בפ"ז מה' מתנות עניים ה"ט בעני בן טובים ואינו רוצה ליקח צדקה להתפרנס מערימין עליו ונותנים לו תחילה לשם הלואה ואח"כ לשם מתנה ע"ש. והשתא מי שלבו נוקפו דלא בעי למיהב ידבר דבר לאמר כי היאך יוכל לעשות הדבר הזה דבשלמא בשאר שנים יוכל לעשות כדבר הזה אמנם בשנה

או שנתיים קודם השמיטה מה הועילו חכמים בתקנתם כי איככה אומר לו קחם מידי בדרך הלואה כי לא יאבה לקחתם דידע בנפשיה דלמחר יהיה השנה השביעית ואינו משלם דמשמטי זוזי:

וז"ש השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך לאמר דהיינו קרבה שנת השבע וגו' וע"י כן לא תתן לו כי תאמר בלבבך כדבר האמור והאמת אינו כן אלא דרעה עיניך באחיך האביון ומתיירא אתה שמא אין ידו משגת לשלם וע"כ תואנה אתה מבקש לחשוב מחשבות שלא לתת לו השמר לך מן הדבר הזה משום דקרא בסיבתך אל ה' והיה בך חטא דאע"ג שלא היה מקבל אם לפניו ית' גלוי לפניך מי גלוי וע"כ אתה צריך לעשות חובתך וכמ"ש: באופן אחר שמעתי מת"ח אחד אשכנזי ששמע משם רב אחד שפירש בפסוק זה דהשמר לך וגו' דרך נחמד והכונה דהנה כבר כתבנו לעיל המאמר דא"ל ההוה מינא לר"ע אם אלהיכם אוהב את העניים מפ' מה אינו מפרנסם ומסיים ואזיל דאי דמו לעבדים מי שמפרנסם מתחייב בנפשו הוי ואע"ג דר"ע כבר השיב לו כהוגן דכבנים דמו והמפרנסם חע"ב. מ"מ לפי דרכינו למדנו דאם כעבדים דמו אסור לפרנסם:

עוד נקדים מאי דאמרינן בסנהדרין דל"ט מ"ט דשביעית אמר הקב"ה לישראל זרעו שש והשמיטו שביעי כדי שתדעו שהארץ שלי וכו' ופי' המפרשים דאם לא תעשו זאת אלא שתזרעו שנים על שנים יעלה על דעתכם כי לכם הארץ דכבר אכלתם שני חזקה והחזקתם בה:

והנה מהא דשביעית משמע דכעבדים דמו מדאיצטריך לשבות שלא יאמרו לנו הארץ יען אכלו שני חזקה כעשר שנים דאי כבנים דמו הא קי"ל דאין לבן חזקה בנכסי האב והיינו טעמא דכיון דבנו הוא ומקרבא דעתייהו מצי א"ל דמשום דלא קפיד עליה לא מיחה בו וכדאמרינן בגמ' הכא נמי הכי הוי וא"כ שביעית למאי איצטריך אלא ע"כ דכעבדים דמו ומשו"ה בעינן שביעית דקיי"ל יש לעבד חזקה בנכסי רבו משום דאנן סהדי דקפיד:

וז"ש השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך לאמר היאך אתן צדקה ואקדים ריפתא להעני החוזר וחטאתי לאלהים דהלא קרבה שנת השבע שנת השמיטה האסורה בזריעה וחרישה וע"כ מ"ט דשביעתא אלא ודאי להורות כי לה' הארץ ולא לנו ואם אמור נאמר לנו הארץ מה בכך אם כבנים אנו חשובים הרי אין חזקה לבן בנכסי האב אלא ודאי ע"כ דכעבדים דימינו א"כ המפרנסם מתחייב בנפשו הוא:

וזהו קרבה שנת השבע ורעה עיניך באחיך האביון ולא תתן לו מהטעם הזה השמר לך ואל תאמר כן משום דאם זה עני קרא עליך את ה' דע שוהיה בך חטא משום דאין ממש בטענה זאת דהרי לעולם דכבנים דמו וטעמא דשביעית לאו משום שלא יאמרו לנו הארץ

וכבר החזקנו בה ולא כמו שפירש"י ז"ל בגמ' וז"ל כדי שתדעו וכו' ולא ירום לבבכם בשבח ארצכם ותשכחו עול מלכותו ע"כ שמעתי:
ואני אומר דהן אמת דהדרך נאה ויפה אמנם איכא למישדי ביה נרגא דקרא לאו בשמיטת קרקעות איירי כדי לדרוש דרשא זו אלא בשמיטת כספים כידוע ופשוט הוא:
עוד שמעתי אומרים בכונת הפסוק נתון תתן לו וגו' בהקדים מ"ש בגמ' הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות והמפייסו מתברך בי"א וא"כ אדם א' אם קיים שניהם דהיינו שנתן לו ופייסו בדברים אז בודאי שמתברך בשבעה עשר דהיינו שש וי"א הם י"ז. וז"ש נתון תתן לו וגם מלבד שתתן לו לא ירע לבבך בתתך לו דהיינו שלא תתן לו בפנים זועפות כ"א אדרבא בסבר פנים יפית ובפייוס לדבר על לבו תנחומין ועי"ז כי בגלל הדבר. הז"ה יברכך ה' אלהיך הז"ה בגי' י"ז ר"ל בי"ז ברכות מתברך כמ"ש:
ובזה יובן כונת הכתוב בקהלת טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם דהכונה טובים השנים דהיינו כשיש נתינה ופיוס יותר מן האחד דהיינו כשהוא נתינה לבד או פיוס לבד והטעם אשר יש להם שכר טו"ב בעמלם דהיינו טו"ב גי' י"ז ר"ל י"ז ברכות:
ואפשר עוד לומר בכונת הפסוק נתין תתן לו ובזה אתן גמר טוב לדרושינו והוא בהקדים מה שדרשו במ' מציעה דל"א ע"א וע"ב בנתון תתן וכן עזוב תעזוב שלח תשלח הקם תקים וכיוצא בכל אלו הפסוקים שבאו בכפלין דרשו דאפי' מאה פעמים משמע אמנם ר' אלעזר בן עזריא ור"ש ס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם והכונה דדוקא פעם א' חייב ומה שבא בכפל הוא דדברה תורה כלשון בני אדם. וא"כ ה"ה ג"כ בקרא דכי ברך יברכך ה' אלהיך בזה המחלוקת הוא שנוי:
והנה יש פתחין לאדם לומר מה לי ולצרה ליתן צדקה כמה פעמים אם הוא בשביל מקרא שכתוב נתון תתן ודרשו אפי' ק' פעמים הרי אני קי"ל כר"א ב"ע ור"ש דס"ל דדברה תורה כלשון בני אדם ואיני נותן כי אם פעם אחת דוקא:
אף אתה אמור לו דאם אתה תופס ההלכה כמ"ד דברה תורה כלשון בני אדם ג"כ הקב"ה תופס ההלכה בפ' כי ברך יברכך ה' אלהיך ודורש כמ"ד דברה תורה כלשון בני אדם ואינו נותן לך ברכה כי אם פעם א' דוקא אבל אם אתה תופס כמ"ד אפי' מאה פעמים גם בברכה הקב"ה תופס כמ"ד אפי' ק' פעמים ונותן לך מאה ברכות:
מעתה ז"ש נתון תתן לו דהיינו אפי' מאה פעמים כמו שדרשו בגמ' והביאו רש"י ז"ל בחומש ולא ירע לבבך בתתך לו באומרך מי זה אמר שהלכה כמ"ד אפי' ק' פעמים אני סובר כמ"ד דברה תורה כלשון ב"א ואיני ניתן כי אם פעם א' לז"א כי בגלל הדבר הזה

יברכך ה' אלהיך בכל משלח ידיך ר"ל שאם אתה סובר כמ"ד אפי' ק' פעמים גם הקב"ה תופס כמ"ד אפי' ק' פעמים ונותן לך מאה ברכות כמ"ש:

ועפי"ז רשום בזכרוני כונת הפ' איש כמתנת ידו כבר' ה' אלהיך אשר נתן לך דהכינה איש כמתנת ירו ר"ל כמו שמקיים במתנת ידו כך ברכת ה' אלהיך דאם במתנתו ידו סובר כמ"ד נתון תתן אפי' ק' פעמים כך ברכתו היא ק' פעמים ואם סובר במת"י כמ"ד דברה תורה כלשון ב"א ואינו נותן כי אם פעם א' גם בברכה אין לו כ"א ברכה א' דהא בהא תליא וכעת איני זוכר אם הוא ממני:

ומעתה הבא נבא לברר המאמר הנצב פתח השער וי"ל בו טובא חדא דמה ראו להתקרב אלו עם אלו ומה שייכות וקשר יש זה עם זה. ועוד במ"ש ולא א"י בלבד אלא אפי' כל הארצות דמאחר דסופנו לרבות כל העולם א"כ למה אמר בתחילה א"י לכם הול"ל בקצו' כל העולם לכם שנא' כל מקים וכו'. ועוד י"ל במ"ש ולא א"י בלבד אלא אפי' כל הארצות דלמה זה שינה הלשון בכאן דבכל החלוקת אמר הצדקה לכם הרחמים לכם א"י לכם ה"נ הול"ל כל הארצות לכם ולמה זה שינה ואמ' ולא א"י בלבד אלא אפי' כל הארצות ולא אמר לכם:

אמנם נקדים מ"ש רז"ל בגמרא דשאל אותו המין לר"ע אם אלהיכם אוהב את העניים מ"ט אינו מפרנסן א"ל כדי להנצל אנו מדש"ג א"ל אדרבא זו מחייבתן מלה"ד למלך שכעס על עבדו וכו' א"ל ר"ע מלה"ד למלך שכעס על בנו וכו' ואנו קרויים בנים שנאמ' בנים אתם לה' אלהיכם ע"כ. הא למדת דמצית הצדקה היא בעבור שאנו נקראים בנים דאם לאו אין לה מקום למצוה זו. ועוד אנו למדין מזה דהנה מדב' אותו המין דס"ל דאין הקב"ה אוהב את העניים משמע דמדותיו של הקב"ה הם דין ונקמה ח"ו שמחמת היותו שונא לו הוא דמקפת פרנסתו ואין הדבר כן דמדותיו הם רחמים פשוטים ורצה לזכותינו נמצא דבעשותו צדקה מורה דאין מדותיו נקמה אלא רחמים: עוד נקדים מ"ש הרב הגדול מוהר"ש אלגאזי ז"ל ה"ד ה"ה מוה"ד בס' ראש דוד פ' לך לך דממתנת א"י מוכח דיש לנו דין בנים דאם יש לנו דין עבדים קי"ל הלכה רווחת היא שייר קרקע כל שהוא אין מתנתו מתנה והכא שייר ירוש' למ"ד או ח"ל אלא ודאי מוכח דיש לנו דין בנים יע"ש: עוד נקדים מ"ש הרב החסיד בס"ה ש"י פ' במדבר בכונת הפ' שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה כי לקח טוב נתתי לכם וגו' דהכונה דידוע הטענה של המלאכים בנתינת התור' דיש להם דינא דבר מצרן אבל אמרו בגמ' דבבן ליכא דדב"מ וישראל נק' בנים למקום א"כ ליכא למיחש משום דדב"מ וז"ש שמעו בנים מוסר אב דאב לגבי ברי ליכא דדב"מ

ועי"ז כי לקח טוב נתתי לכם תורתי א"ת וגו' הרי דמה שזכינו בקבלת התורה הוא מכח דיש לנו דין בנים כאמור:

וז"ש הצדקה שלכם ולא יעלה בדעת כדעת אותו המין דאם הקב"ה אוהב וכו' מלה"ד לעבד וכו' אלא דיש לנו דין בנים ומלה"ד למלך שכעס על בנו וכו'. וגם אינו כדעת המינים דמדותיו הם נקמה אלא רחמים פשוטים כדי לזכותינו ביום הדין ומשו"ה קא' הרחמים שלכם ר"ל דע"י הצדקה שאתם עושים יוצא ג"כ הרחמים שלכם כמ"ש:

וגם ע"י הצדקה שלכם יש א"י שלכם דע"י הצדקה מורה דיש לכם דין בנים וכיון דיש לכם דין בנים אתם זוכים במתנת הארץ כמ"ש:

וגם ע"י הצדקה דיש לכם דין בנים התירה והמצות לכם דאי לאו הכי לא היו זוכים בתורה מכח דדב"מ כמ"ש:

א"נ אפשר לומר עפ"י מ"ש משם הספרי דעניי א"י קודמין לעניי ח"ל וזהו שרמז הצדקה והרחמים שלכם א"י שלכם ר"ל דעיקר הצדקה היא לעשותה עם עניי א"י וכדעת הספרי. והדר קאמר ולא א"י בלבד אלא אפי' כל הארצות הכונה דלא תימא דעיקר הצדקה היא לעניי א"י אבל לעניי ח"ל לא לז"א דלא א"י בלבד אלא אפי' כל הארצית ר"ל לאו דוקא לעניי א"י אלא אפילו לעניי ח"ל חייב ליתן שהרי צדקה אינה חובת הארץ אלא חובת הגוף. ומ"ש הצדקה שלכם א"י שלכם דעיקר הצדק' היא לבני א"י היינו דוקא לענין קדימה לא לענין נתינה:

עוד אפשר לפרש המאמר כלו בדרך רמז דמיירי כלפי אחינו אנשי גאולתינו בני ח"ל. והוא דכבר כתבנו משם ה"ה מוה"ד ז"ל שכתב דלדעת הרמב"ן ז"ל אחד מתרי"ג מצות הוא לדור בא"י אף בחורבנה ולדעת הספרי שקולה מצות דירת א"י ככל המצות שבתורה ובזה שבני הגולה הם סיבה שיהיה ישוב בא"י ומחזיקים בידינו הם זוכים במצות ישיבת א"י וחשיב כאלו דרין הם בא"י כנז"ל:

עוד נקדים מ"ש הרב הנז' בס"ה ראש דוד פ' ויצא משם חכמי המדע כי תלמיד תורה שם יתנו וסדר ברכות ותפילות הנאמרים באמת בא"י החלו עולין דרך ישר זה שער השמים בלי שום מסך או עם שרים והיא עבודת ה' באמת. אכן יושבי ח"ל ארץ לא מטהרה ממשלת שרי עם ועם כל תפילות וברכות ולימוד התורה ומצות עלו זה בנגב אויר ארץ העמים בלתי טהור תחת השרים. ולזה חקר חקירת חכם דמצינו גדולי ישראל תנאי ואמר' ורבנן סבוראי יושבי ח"ל והס כי לא להזכיר דלא עבדו את ה' כראוי. והתשו' לזה דכשם דרצה הקב"ה לזכות את ישראל כי לא יחדל אביון לזכות לעשירי עם יקנו עולמם בצדקות פזרונם כן הדבר הזה כי הן בעון יושבי הארץ קצרו יד עניים ואביונים

ואין להם תקומה כ"א בצדקת בני הגולה החכם בחכמתו והעשיר בעושר מחזיקים ביד שארית ישראל יושבי ארץ הקדש ומסורת בידינו גדול המעשה וכו' הנה כי כן יושבי א"י נעשים שלוחי כל בני הגולה לעבוד את ה' עבודה תמה וכל ישראל המחזיקים בידם יש להם חלק בתורתם ותפלתם כנודע מראש מקדמי ארץ שבטי ישורון יששכר וזבולון זה מתעסק וזה לומד וכזאת וכזאת קיום מצית ישיבת א"י ות"ת ומעשים של קדושים אשר בארץ. כל בני הגולה המחזיקים שבתם וקימתם של בני א"י יחדיו יחלוקו יע"ש:

עוד נקדים מ"ש הרב הנז' בתשובותיו בס' יוסף אומץ סי' י"ט על מה ששאלו ממנו דמה כח בני א"י לשלוח שלוחים לכל בני הגולה ולאפקועי מעניי עירם והשיב להם באורך ובכלל דבריו כתב וז"ל. ועוד אמרתי אגלה דכתב הרמב"ם ז"ל פ"ה מה' קדוש החדש דמה שאנו חושבין ר"ח והמועדות בח"ל אנו סומכין על חשבון בני א"י וקביעותם וכו' והוסיף בס' המצית עשין קנ"ג שאם יעברו ח"ו בני ישראל מא"י חשבוניני לא יועיל כלום בשום פנים וכו' וא"כ חייובא רמייא ע"כ בני חו"ל להשתדל שיהיו ישראל בא"י דאם לאו ח"ו יהיו בני הגולה בלי ר"ח ומועדים ובטל הכל ח"ו אחת דתו:

מעתה עלי באר כונת המאמר רומז ונרמז לכל מ"ש דהיינו הצדקה שלכם ר"ל לכם בני הגולה דבר זה ניתן לכם שם יתנו צדקות ה' להחזיק ביד תושבי א"י כדי שיהיה לנו קיום והעמדה לשבת על הארץ הטובה. וכמו כן הרחמים שלכם שתתמלאו רחמים עלינו להשתתף בצרח יישבי המכתש כי בצרה גדולה אנחנו ועת לחננה וכו':

ובזה ארץ ישראל שלכם הגם שאתם יושבים בח"ל חשיב כאלו אתם דרים בא"י ומקיימים מצות דירת א"י שהיא אחד מתרי"ג מצות כיון שאתם סיבה שיהיה ישוב בא"י וכיון שארץ ישראל שלכם א"כ גם הברכות שלכם ר"ל סדר ברכות ותפילות שאתם מברכים ומתפללים עולין דרך ישר נכח פני ה' כמו סגולת א"י ולא ע"י שרים:

וכמו כן התורה שלכם ר"ל לימוד התורה שלימה, שהיא בא"י כמ"ש אין תורה כתורת א"י ג"כ זאת התורה שלכם וכן המצות שלכם דהיינו כמ"ש הרמב"ן ז"ל על יעקב אבי' איך נשא ב' אחיות ותי' משפט לאלהי הארץ דהמצות ניתנו ליושבי הארץ:

ועוד בה ימים טובים וראשי חדשים שלכם כמ"ש הרמב"ם ז"ל דאם ח"ו לא יש ישראלים בא"י אין אתם עושים י"ט ור"ח וע"י שאתם מחזיקים בנו וכו': עוד זאת אדרש בפ' הסדר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ע"כ אנכי מצוך לאמר פתח תפתח את ידך לאחיך לענייך ולאביונך בארצך ק"ל למה אמר בארצך דמשמע דוקא בא"י ואין האמת כן דאפי' בחו"ל חייב ליתן דאינה מהמצו' התלויות בארץ אמנם יובן והוא שכבר קדמנו המא' של ר"ע ששאל לו טורנוס' וכו' ולמדנו ממנו דאין הצדקה ראוייה ליתן אלא כשאנחנו יש לנו

דין בנים אבל אם יש לנו דין עבדים אין ראוי ליתן דדומה למלך שכעס על עבדו וכו' ועוד למדנו ממנו דכשישראל עושים רצינו ש"מ אז נק' בנים וכשאינם עושים רצונו ש"מ נק' עבדים:

עו"נ מ"ש במד' איכה ע"פ זכור תזכור ז"ל בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה אמר הקב"ה הלואי יהיו בני עמי בא"י אפי' שמטמאין אותה משל למלך שיוצא למלחמה והיו בניו עמו והיו מקניטין אותו למחר יצא המלך לבדו ולא היו בניו עמו אמר המלך הלואי יהיו בני עמי אפי' שמקניטין אותי ע"כ. למדנו מזה המא' דישר' כשדרים בא"י אפי' שאינם עושים רצש"מ נק' בנים וכן כתבי חכמי האמת ז"ל ואם ואסמכוהו הקרא האמור בירמיה ואני אמרתי איך אשיתך בבנים ואתן לך ארץ חמדה: עו"נ מ"ש רז"ל כתיב כי לא יחדל אביון וכתיב אפם כי לא יהיה בך אביון ל"ק כאן בזמן שעושים רש"מ כאן בזמן שאין עישים רש"מ א"כ יצא לנו דפ' זה דלא יחדל אביון מיירי כשאין עושים רש"מ וכבר אמרנו דכשאין עושים רש"מ יש להם דין עבדי' ואסור ליתן להם צדקה דדומה וכו' אבל בא"י אפי' שאינם עושים רש"מ יש להם דין בנים:

מעתה ז"ש כי לא יחדל אביון מקרב הארץ והיינו בזמן שאין עושים רש"מ כנ"ז ועכ"ז ציויתי אותך נתן תתן לו וגו' ככתוב לעיל וא"ת כיצד אני נותן להם צדקה אפשר שהם רשעים ואדרבא יש לי עונש בדבר דדומה וכו' לז"א ע"כ אנכי מצוך וארז"ל עצה טובה קמ"ל פתוח תפתח וגו' ולאביונך בארצך דהיינו בא"י דכשהוא דר בא"י אפי' שאינו עושה רש"מ יש לו דין בן ומצוה ליתן לו צדקה דדומה למלך שכעס על בנו וכו' וכ"ש וק"ו אם זאת הצדקה הוא לת"ת כנדון דידן דהדבר ידוע דרוב ככל פרי השליחות של עה"ק טבריא ת"ו הוא לחכמים וכו':

יעקב דרוש ב' למעלת הצדקה

איתמר בילקוט תהלים מזמור ל"ז וז"ל אל יקנא לבך בחטאים ובמה יקנא לבך ביראת ה' כל היום אמר הקב"ה קנא שאלמלא הקנאה אין העולם עומד אין אדם נוטע כרם ואין אדם נושא אשה ואין אדם בונה בית אלמלא שקנא אברהם אע"ה לא היה קונה שמים וארץ אימתי קנא כשאמר למלכי צדק כיצד יצאת מן התיבה א"ל בצדקה שעשינו שם א"ל ומה צדק' עשיתם בתיבה וכי עניים היו שם והלא לא היו שם אלא נח ובניו ועם מי הייתם עושים צדקה א"ל בבהמה חיה ועוף ולא היינו ישנים אלא נותנים היינו לפני זה ולפני זה אותה שעה אמר אאע"ה אלולי שעשו צדקה עם בהמה חיה ועוף לא היו

יוצאים וכיון שעשו צדק' יצאו אני אם אעשה צדקה בבני אדם שהם בצלמו של הקב"ה עאכ"ו אותה שעה ויטע אשל בבאר שבע אכילה שתיה לווייה עכ"ל המאמר:
אשרי מי שזכה זכיה דאורייתא ליהנות אחרים מנכסיו בחיבה יתירה ובאהבה רבה דולה ומשקה תלת מאה גרבי. לראש גבר אחד חכם ואחד תם אח' שאינו יודע לשאול ורחמיו על כל מעשיו בכל צרתם לו צר עמד וימודד מתנה מרובה כרוה נדיבי. לאיש אשר אלה לו לפני מלכים יתיצב מע"ל כי שיג לו על צבא המרום במקום שמצויין חשוב אלים זכותי' מגן שוייא ומציל הוא מכל צרה וצוקה ומרובה מדה טוב' בא בשכרו וכיילין ליה בקבא רבא תרי רובי:
כאשר חז"ל הגידו דבעבור מצות הצדקה שעשו ישראל אלו עם אלו הגין עליהם בחרבן הבית שלא יעשו בהם כליה ונותן להם ריוח והצלה וכמאמרם ז"ל ברבה פ' אמור פ' כ"ו וז"ל א"ר יהושע דסכנין ששת שנים היו אותן גחלים עמומות בידו של גבריאל סבור שישראל עושין תשו' כיון שראה שלא עשו תשו' ביקש לזורקן בתימה ולקעקע ביצתן של ישראל א"ל הקב"ה גבריאל גבריאל יש בהם בני אדם שעושים צדק' אלו עם אלו שנא' וירא לכרובים תבנית יד אדם ואין יד אלא צדקה כמד"א פתוח תפתח את ידך א"ר אבא בשה ר' ברכיה מי מעמיד עליונים ותחתונים הצדקה שעושין ביד. הה"ד וצדקתך אלהים עד מרום עכ"ל:
הנלמד מדבריהם הוא דאפי' דישראל ראויים היו כדי ליענש עונש גדול וכאשר חשב גבריאל לזורקן בחימ' ולכלותן עמד עליהם מצות הצדקה שיזרקם לאט לאט ולא בתימה שפוכה והיתה הרוחה הצלה פורתא:
הן אמת דאיכא למידק מאי דעתיה דגבריאל שחשב להשתית לזורקן בחימה ולכלות את ישראל ח"ו וכי לא הוה ידע דיש בהם אנשים שעושים צדקה אלו עם אלו ואי נאמר דלא ידע זה לא יתכן דמי שידע שלא עשו תשו' איך לא ידע שעושים צדקה אלא עכ"ל דידע ועכ"ז ביקש לזורקן בחימה ולנו לדעת למה ואי נאמר דלא ידע דזכות הצדקה יצילם גם זה ליתא דכמה מקראות מוכתי דמצות הצדקה מגנא ומצלא:
ומעין זה איכא למידק במאמז"ל הביאו הרפ"ד ז"ל בד"מ וז"ל דרש ר' לוי מ"ד מי זה בא מאדום חמוץ וגו' אני מדבר בצדקה רב להושיע לעת"ל כשיבא הקב"ה לכלות את האומות באים כל השרים שלמעלה ואומרים לפני הקב"ה כלום יש לפניך משוא פנים מה נשתנו אלו מאלו הללו שופכי דמים וכו' הללו עע"ז וכו' אומר הקב"ה למיכאל סניגורן של ישראל החזר להם תשו' באותה שעה מיכאל משתוקק שנ' ובעת ההיא יעמד מיכאל ואין עמידה אלא שתיקה וכו' אומר הקב"ה למיכאל נשתתקת אני מדבר בצדקה

באיזה זכות אני גואלם בשביל הצדקה שהיו עושים אלו עם אלו שאלמלא הצדקה לא נתקיימו שמים וארץ הוי אני מדבר בצדקה רב להושי' ע"כ. וקושיא זו נופלת גם על מלאך מיכאל וכי נעלם ממנו שישראל עושים צדקה אלו עם אלו:

והנלע"ד פשר דבר בהקדים מאי דגרסי' בפ"ק דקידושין דל"ו ע"א וז"ל תניא בנים אתם לה' אלהיכם בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרויים בנים אין אתם נוהג' מנהג בנים אין אתם קרויים בנים דברי ר' יהודא ר"מ אומר בין כך ובין כך אתם קרויים בנים שנא' בנים סכלים המה ואומר בנים לא אמון בם ואומר זרע מרעים בנים משחיתים ואומר במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי מאי ואומר וכ"ת סכלי הוא דמקרי בני כי לית לון מהימנותא לא מקרו בני ת"ש ואומר בנים לא אמון בם וכ"ת כי פלחי לע"ז לא מקרו בנים ת"ש בנים משחיתים וכ"ת וכו' יע"ש: מבואר מזה דפליגי ר"מ ור"י היכא דאינם נוהגים כשורה שלדעת ר"י הוא דלא מקרו בנים ולדעת ר"מ הוא דמקרו בנים. ולענין הלכה כתב הרשב"א ז"ל בתשו' סי' קצ"ד וסי' רמ"ב דאע"ג דקי"ל ר"מ ור"י הלכה כר"י הכא ההלכה הוא כר"מ הואיל דדייקי קראי כוותיה דר"מ ע"כ יע"ש. ואפשר לומר עוד דמטעם אחר הוי ההלכה כר"מ הואיל ושקלו וטרו אליביה כנודע: אך את זה תם אני לא ידעתי מה יענה ר"י לכמה קראי דקורא אותם הכתוב בנים אף שהם סכלים מחוסרי אמנה ועע"ז אשר מקראי הללו הוא סמוכות של ר"מ ומה יענה בהם ר"י שמצינו שבפה מלא קראם הכתוב בנים אפי' שאינם נוהגים מנהג בנים וכעת לא ראיתי מי שנרגש מזה והוא פלי:

תו איכא למידק מהאי סוגיא על מאי דאמרו בפ"ק דבתרא שאל טורנוס' את ר"ע אם אלהיכם אוהב את העניים למה אין מפרנסם א"ל כדי להנצל אותנו מדש"ג א"ל אדרבא זו מחייבתן אמשול לך משל למה"ד למלך שכעס על עבדו וכו' ואתם קרוים עבדי' דכתיב כי לי בנ"י עבדים א"ל ר"ע אמשול לך משל למלך שכעס על בנו ואנו קרוים בנים שנא' בנים אתם א"ל אתם קרוים בנים וקרוים עבדים בנים כשאתם עושים רצונו ש"מ וכשאין עושים רצינו ש"מ קרויים עבדים ועכשיו אין אתם עושים רצינו ש"מ א"ל כתיב הלא פרוס וכו' אימתי בזה"ז וקאמר הלא וכו':

והנה הדבר מבואר שטורנוס' לא לחלוק על תורתנו בא אלא מכח תורת משה בא להקשות קושיא הלזו דקארי להו עבדים ור"ע תי' לו דקארי להו בנים וע"ז חזר המין לחלק בין עושים רצינו ש"מ לאין עושים וכשאין עושים אינם נקראים בנים. וקשה דאמאי ר"ע לא השיב לו דסברתו זאת דס"ל דכשאין עושים רצו' ש"מ אינם נקראים בנים נדחה קרוי לה מכמה קראי שהביא ר"מ והוכיח מנייהו דקרויים בנים אף היותם עע"ז

והם פשוטים נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת ובודאי שגם המין בהראותו לו כל הני קראי בקראם הכתוב סכלים וכו' ואפי"ה קראם בנים היה חוזר מסברתו ויודה לדברי ר"ע וק' למה לא השיב לו כן:

וראיתי למוהרש"א ז"ל בחידושי אגדות שכתב דר"ע השיב לו דאעפ"י שכעס עליהם נמשלו לבנים כדאמרי' בנים משחיתים דאפי' בזמן שהם משחיתים מעשיהם נק' בנים ולפי שהמין הזה לא הודה לו ואמר שאינן קרויים בנים רק כשעושים רצו' ש"מ הביא לו רע"ק ראיה לדבריו דאימתי עניים מרודים וכו' דהיינו חיל המלך וכו' בזה"ז וקאמר הלא פרנס וכו':

ולע"ד אהמ"ר נראה שהוא דוחק לומר כן חדא דאי רע"ק השיב לו כן למה לא הוזכר בתלמיד דבר זה. ועוד דאי רע"ק היה משיב לו כן והיה מביא לו ראיה מק' דבנים משחיתים ודאי שהיה מודה מאי דסבר המין דכשאין עושים רצו' ש"מ לא נקראו בנים הוא משום דלא ידע ולא שמע הך קרא דבנים משחיתי' ואי שמיע ליה ודאי דהוה הדר מסברתיה. אשר הנכון בזה לדעתי המעט הוא דברים פשוטים דודאי טעמיה דר"ע שלא חזר והביא הנך קראי ללמוד משם דאף כשאין עושים רצונו ש"מ נקראו בנים הוא משום דמהנך קראי ודאי ליכא ראיה חותכת לומר לו שנק' בנים כשאין עושים רצינו ש"מ שהרי מצינו שר"י לא ס"ל הכי ולדעתו ודאי דאית ליה טענה מספקת לדחות הנך קראי דלא מוכחי מינייהו מידי ודחייה הלזו אמור יאמר לו טורניס' לר"ע וא"כ לא מתרצתה קושיית המין ולכך לא הביא ר"ע מהנך קראי לומר דאף כשאין עושי' רצונו ש"מ נקראו בנים:

ולזה אפשר לומר דר"ע לפום קושטא הכי ס"ל כר"י ולכך השיב לו רע"ק דציוויי בצדקה הוא אפי' בהיותינו עבדים מדכתיב הלא פרוס לרעב בזמן שעניים מרודים ולא כמו שעלה בדעת המין שכל שהם בבחי' עבדים לא יאות מעשה הצדקה שהרי אף בהיותינו בבחי' עבדים יש מצות צדק':

פש גבן חקור דבר לדעת מה יענה ומה יפרש ר"י בהנך קראי שהביא ר"מ והוכיח מינייהו דנקראים בנים אף כשאין עושים רצינו ש"מ והנלע"ד לומר שהדברים מגיעים למאי דגרסי' במנחות ד"ט איתמר שיריים שחסרו בין קמיצה להקטרה ר' יוחנן אמר מקטיר קומץ עליהם ור"ל אמר אין מקטיר קומץ עליהם ואמרו טעמא שם בגמ' דמאן דפסל הוא דאמר קרא והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזב' המנחה עד דאיתא לכולה מנחה ואי לא לא יקטיר ואידך דהיינו ר"י ס"ל מן המנחה מנחה שהיתה שלימה כבר בשעת קמיצה יקטיר אע"ג דהשתא אינה שלימה שמעינן מהך סוגייא דפליגי ר"י

ור"ל בפי' הכתוב דוהרים הכהן מן המנחה דמר סבר מנחה שהיתה שלימה כבר ומר סבר מנחה שהיא שלימה עתה:

וכהאי גוונא אמרו בגיטין דמ"ב ע"א על ממרא דב' בריתות הכותב נכסיו ל"ב עבדיו דקנו ומשחררין זה את זה ותניא אידך האומר כל נכסי נתונים לפ' ופ' אף עצמם לא קנו ופי' ר"א שאני התם דקא קארו ליה עבדי א"ל רפרם לר"א ודילמא עבדי עבדי שהיה כבר מי לא תנן הכותב כל נכסיו לעבדו יצא לחירות שייר קרקע כל שהוא לא יצא לחירות ר"א אומר לעולם הוא בן תורין וכו' ואמאי קני והא קארי ליה עבדי אלא עבדי שהיה כבר ה"נ עבדי שהיה כבר יע"ש. באופן דשמעינן מהך סוגייא נמי דמצי לתרץ דיבורו של אדון ולומר דמאי דקארי עבד כונתו הוא לומר עבדי שהיה כבר ולא עתה. המורם מהאמור הוא דפליגי אמוראי בכונת הפ' דוהקטיר הכהן מן המנחה במשמעות דורשים דמר סבר מנחה שהיתה כבר ומינה דאם חסרו שיריה כשירה ומס' מנחה כפשטא דהשתא ומינה דאם חסרו פסולה וכמו כן באומר עבדי יכולים לפרש עבדי שהיה כבר:

וא"כ יתכן דבהך פלוגתא הוא דפליגי ר"מ ור"י והוא דמשמעות דורשים איכא בינייהו דר"י סבר דקרא דכתיב בנים סכלים פי' הוא בנים שהיו כבר נעשו סכלים וכ"כ בנים שהיו כבר נעשו משחיתים ועתה אינם נקראים בנים כיון שאינם עושים רצונו ש"מ. אבל ר"מ ס"ל דבנים דקארי להו הכתוב הוא בנים דהשתא כפשטיה ושמעינן דקארי להו הכתוב בנים אף שאין עושים רצונו ש"מ זה נלע"ד לפרש וק"ל:

ונראה דיש שורש וענף לזה שאמרנו בדברי התרגום שתירגם בפ' בנים משחיתים וז"ל איתאמר להון בנים חביבים וחבילו אורחתהון ע"כ הרי מפורש יוצא שמפרש הכתוב כדכתיבנא בעניותין לדעת רי' דהיינו דאיתאמר להון בנים חביבים והשתא תביל אורחתהון והיינו בנים שהיו כבר דאיתאמר להון בנים והשתא חבולו אורחיהין וזה ברור לעין כל:

ואגב שמעינן דס"ל למתרגם כדעת ר"י דכל זמן שאין עושים רצינו ש"מ אינם נקראים בנים מדמפרש איתאמר להון בנים דמשמע שמעיקרא נקראו בנים ולא עתה ואי ס"ל כר"מ דאף השתא מקרו בנים הו"ל לפרש בה"ג בנים חביבים חבילו אורחייהו ומשמעות זה משמע דהשתא נמי קארי להו בנים ומדפירש איתאמר להון וכו' מוכת דמקדם קדמתה נקראו בנים והשתא לא. זה נראה מדברי המתרגם דס"ל כר"י ודוק:

הן אמת דמדברי הריטב"א ז"ל בקידושין ד"ד שכתב ז"ל מיהו יש אחרת שיפה כח הבן מכח הזרע דאילו בן משמע אפי' זרע פסיל וכדאמרי' ביבמות וכו' אבל זרע לא משמע אלא זרע כשר וכו' יע"ש וכן כ' התוס' ביבמות דכ"ב ע"ב ד"ה אין לו וכו' דאע"ג דסתם אח

או אחות או בן הוי אפי' ממזר יע"ש באופן שדעת התוס' והריטב"א ז"ל הנה הבן נכלל בו כשר ופסול ולכאורה נראה שזה כס' ר"מ. הא ל"ק שכבר נתעורר בזה הרב מוהר"י באסן ז"ל בסי' א' ועלה מן הישוב דיש חילוק בין מאמרו ית' ללשון בני אדם יע"ש באורך:

למדנו מכאן דפלונתא דתנאי והפוס' הוא אי עע"ז אי נקראו בנים או לא. עוד נמצינו למדין ממעשה דטורניס' האמור למעלה דמצות הצדקה יעלה ויראה חשיבא ממעל לחש"ב משום דאנו נקראים בשם בנים ודומה למלך שכעס על בנו וכו' דאי אנו בבחי' עבדים ליכא מצות הצדקה והנותנה לא יעלה לרצון דדומה למלך שכעס על עבדו דאדרבא מגרעות נתן כאמור:

והשתא לדעת ר"י והתרגום דס"ל שאינם נקראים בנים אם לא כשהם הגונים וכשרים מינה נמי דמצו' הצדקה אינו אלא כשהם הגונים וכשרים דאז לרצון יהיה ואגוני מגנא ואצולי מצלא אבל אם אינם נוהגים מנהג בנים ונותנים צדקה אותה צדקה לא מהני להו דכיון שהם בבחי' עבדים דומה למלך שכעס וכו' ולדעת ר"מ והרשב"א שפ' הלכתא כר"מ ס"ל דאעפ"י שאינם נוהגים כשורה איתא מצות הצדקה ומגן הוא:

והנה יתכן דכפלוגתא זו היו חלוקים המלאכים עם הקב"ה דהמלאכים הוו סברי כסברת ר"י דס"ל דאי נוהגים כשורה קרויים בנים ואי לאו אינם קרויים בנים וכיון שאינם קרויים בנים לא ניתן להם לקיים מצות הצדקה ואם יתנו מלבד דלא מהני עוד זאת היתה יתירה ענוש יענשו כמלך שכעס על עבדו וכו' ובכן שישראל שבאותו הדור היו עע"ז ומג"ע וש"ד א"כ לא היו כבנים ומצות הצדקה אשר פעלו לא הועיל להם ולא מידי ולכך ביקש גבריאל לזורקין בחימה שפו' ולקעקע ביצתם כיון שאין להם מצות שיגינו עליהם: וזה היה טעמו של מיכאל שנשתתק ולא השיב לאו"ה שיש בהם שעושים צדקה יען שטענת' היתה טענה דמה הללו עע"ז וכו' ומה נשתנו אלו מאלו ובכן אינם נקראים בנים ולא ניתן להם מצית הצדק' ובמקום מצוה לא יעלה לרצין לפניו ית'. אבל סב' כביכול הוא לפסוק כר"מ דאף שאינם הגינים נקר' בנים ושייכי בהו מצות הצדקה דמגנא ומצלא וע"פ בעבור מצות הצדקה אני גואלם:

אך פש גבן למען דעת דהנה מדברי רז"ל הללו מבואר דאף דישראל הם עע"ז בעבור מצות הצדקה ניתן להצילם מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה וכמ"ש במאמר הנז' אני מדבר בצדקה באיזה זכות אני גואלם וכו' והדבר הקשה למה לא הגינה עליהם מצ' הצדקה שלא תחרב הבית ושלא ילכו בגלות המר הזה ואף שעזבו את התורה והיו עע"ז דהדברים ק"ו אי מצות הצדקה מגן הוא שישובו לאיתנם על מכון שבתם כ"ש וק"ו שהגין עליהם ומציל הוא שלא יחרב ולא יגלו מארצם בארץ לא מטוהרה:

ואין לומר דכמו דהוו להו למעבד לא עבדו וכדא' על נקדימון בן גיריין שאמר רבי לבתו כן שהרי מצינו בירושלים שהיו עושים צדקה הוגנת יותר מיכולתם וכדאי' בבי מדרשא באיכא רבתי ז"ל ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן ר' הונא בשם ר"א אמר הקב"ה לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי כיצד היתה לאשת אחד מהם כיכר לאכול היא ובעלה יום א' וכיון שמת בנה של שכינתה היתה נוטלת אותו ככר ומנחמת בו והעלה עליה הכתוב כאלו בשלו ילדיהן וכ"כ למה בשביל שהיו לברו' למו ע"כ. ופירש שם מוהרש"י ז"ל וז"ל לא הניחו לפשוט ידי בעולמי דראוים היו לבלתי השאיר מהם שריד ועי"כ נמצא פושט ידו בעולמו שהיה העולם אובד שהם המקיימים אותו אלא ע"י הצדקה שהיו עושין לא הניחו מקום למדה"ד לעשות ככה ע"כ. מבואר מזה דמעשה הצדקה אשר היה בירושלם היה יותר מהראוי להם משאר ניתני צדקה וא"כ כשם שהגין מצות הצדקה שלא יאבדו מן העולם וכן יגן עלינו לעת"ל אמאי לא הגין עלינו שלא יחרב הבהמ"ק ולא נלך בגלות: ונראה פשר דבר בהקדים מ"ש רז"ל דישראל שבאותו הדור היו רוצים לפרוק עול מלכות שמים מעליהם והיו אומרים כלום עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש זה ע"ז כלים וכביכול השיב להם העולה על רוחכם היו לא תהיה וכו' למדנו מזה דישראל באים מחמת טענה לפטור עצמם מעבודת ה' מטעם שהם סוברים דדינם כעבדים ועבד שמכרו רבו וכו' דאי יש להם בחי' בנים תו לא מצי פרקי עול מ"ש מעליהם דהבן לא יצויר שלא יהיה בן ואב אם מכרו בנו יקרא וכיון שדעתם של ישראל הוא שהם בחי' עבדים מינה דמעשה הצדקה ופעולתה לא יועילו אוצרות כמשל למלך שכעס על עבדו וכו': ובכן לענין הגלות דן אותם לפי שיטתם דסברי דהם בבחי' עבדים וצדקה שעשו לא הועיל ולא תעלה לרצון לפי שיטתם ועפ"י דעתם דן אותם אבל ח"ו לעשות בהם כליה לא דן אותם עפ"י שיטתם שהם בבחי' עבדים והצדקה לא יועיל להם אלא עשה למען רחמיו למען הציל אותם ע"פ מדותיו כי רחום הוא דישראל הם בבחי' בנים אף שאינם הגונים ולהם ניתנה מצות הצדקה שבנים נקראו ומינה דהצדקה מציל הוא ואגנא עלייהו לרחם על נפשייהו כאמור:

וכסברת מלאכי רומה הסוברים דהלכה כר"י דכשאין עושים רצינו ש"מ אינם נקראים בנים נראה דהוה קאי ירמיה הנביא כשקלל לאנשי ענתות על שבקשו להורגו ואחר כל הקללות סיים באף ואמר ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפיך עשה בהם ואמרו בפ"ק דבתרא ד"ט דרש רבא מ"ד ויהיו מוכשלים לפניך אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע אפי' בשעה שכופין את יצרם ומבקשים לעשות צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהם שכר ע"כ: ואו ס"ל כסברת ר"מ דס"ל דישראל נקראים בנים

הגם שאינם הגונים ופע"ז ומינה דאף שאינם הגונים חיובא רמייא לפרנסם ולכלכלם והציווי באה ליתן צדקה אף שאינם הגונים ומתן שכרם בצידם א"כ מאי האי דקללם ירמיה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים והלא הגם שאינם מהוגנים רמייא עליהם מצות הצדקה ויבאו על שכרם:

אלא ודאי הדבר מבואר שירמיה סבר כסברת ר"י דכשהם כשרים נקראים בנים ואם לאו אינם נקראים בנים ולא ניתנה מצית הצדקה להם ואם יתנו לבני אדם שאינם מהוגנים מלבד שלא יקבלו שכר הם ראוים ליענש ומשו"ה קילל אותם ירמיה שבשעה שכופין את יצרם ומבקשים לעשות צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים שהאנשים כאלו אינם בבחי' בנים וצדקה שנותנים לא יועיל להם ולא יקבלו שכר:

עוד אפשר לפרשו באופן אחר עפ"י מ"ש הרב החסי' בפ' וירא ובשארית יעקב דס"ב בכונת מאחז"ל פ' בהר וז"ל א"ר אבין העני הזה עומד על פתחך והקדוש ב"ה עומד לימינו דכתיב כי יעמוד לימין אביון אם נתת לו דע מי שעומד על ימינו נותן לך שכרך ע"כ וק' מה בא ר' אבין ללמדינו דנותן לו שכרו דמהיכא תיתי שמקפח הוא ית' שכרו עד שהוצרך להשמיענו והיותר ק' אומרו מי שעומד על ימינו וכו' למה תלה השכר לפי שהוא עומד על ימינו:

ופירש הוא ז"ל במה שיש לחקור דכיון דהוא יתברך נותן לחם לכל בשר ובא זה וחטף לו את המצוה הו"ל כפורע חובו של חבירו דאיבד את מעותיו האמנם כתב הרב ז"ל דמצא למוהרשד"ם ז"ל בתשו' חא"ה סי' ל"ו אחר שהביא פלוגתא דרש"י ור"ת דלרש"י ס"ל בכל חוב איבד מעותיו ולר"ת דוקא בחוב דמזונות כתב שם דאף לרש"י דס"ל דבחוב דעלמא נמי איבד מעותיו היינו יכולים לחלק דהיינו דוקא היכא שפורע חוב חבירו שלא בפניו דדמי לאשה שהלך בעלה למד"ה דמהתם הוא דילפינן הך דינא אבל בפורע חובו בפניו ושותק נראה דאפי' דגם רש"י ז"ל מודה דחייב לשלם יע"ש:

והנה כי כן במצות הצדקה יעלה על לב אנוש לומר כי מעשה הצדקה אינו אלא כפרוע חובו של חבירו יתב' וכ"ש חוב דמזונות דלכ"ע איבד את מעותיו הילכך בא ר"א ואמר דהם כי לא להזכיר ח"ו דהא העני הזה עומד על פתחך והקב"ה הוא הלוה עומר על ימינו א"כ בה תדע שאם נתת לו מי שעומד על ימינו נותן לך שכרך הרבה מאד דהואיל ועודינו עומד על ימינו השכינה מקבל פ"ש במעשה הצדקה הו"ל כפורע חובו בפניו דנפרע משלם א"ד ז"ל וש"י:

נמ"ל מן האמור דמן הדין אין ראוי לאדם לבוא על שכרו במעשה הצדקה משים דהוי פורע חוב חבירו דקי"ל איבד מעותיו ובפרט חוב דמזונות דלכ"ע איבד מעותיו אם לא מטעם שהשכינה עומד על ימינו של עני והוי פורע חובו בפניו דחייב לשלם:

אמור מעתה התינח אם העני הזה הוא הגון וכשר שאז השכינה ראוי לעמוד אצלו אז יבוא על שכרו משום פורע חובו בפניו אבל אם העני אינו ראוי והגון להיות שכינה עמו א"כ מי שנתן לו צדקה לא יבא על שכרו ובפרט אם הוא גאה וגאון דארז"ל בפ"ק דסוטה אין אני והוא יכולים לדור בעולם או אם הוא מד' כיתות שאינם מקבלים פני שכינה כמ"ש בפ' חלק יע"ש. באופן דהא איכא עבירות רבות שע"י אינו מקבל פ"ש ואדרבא מסתלקת ממנו א"כ איפה אם יתן לאיש העני הזה שאינו הגון לא יבא על שכרו כיון שאין ה' עמו והו"ל פורע חוב מזונות שלא בפניו דלכ"ע איבד מעותיו:

וזהו שאמר הנביא ירמיה דאפי' בשעה שכופים את יצרם ומבקשים לעשות צדקה הכשילם בבני אדם שאינם מהוגנים כדי שלא יקבלו שכר שכר דייקא דכיון שהם אנשים שאינם מהוגנים אין השכינה עמהם והנותן אינו מקבל שכר משום דהוי פורע חובו שלא בפניו דאינו גובה:

אשר עפ"י קוטב זה יתבאר כונת המאמר הביאו הרב פרשת דרכים דח"ל ע"ג וז"ל לא חרבה ירושלם אלא בשביל גסות הרוח שנאמר שמעו שמוע אלי ואל תגבהו ע"כ. די"ל דהן אמת דהגאוה מאוסה היא עד מאד דכתיב תועבת ה' כל גבה לב מ"מ ק' לשמוע שיהיה גדול מע"ז וש"ד שהיה בחורבן הבית ועוד מקרא מלא דבר הכתוב ע"מ אבדה הארץ על עזבם את תורתי:

ולפי"ה ניחא. והוא שרז"ל נרגשו מזה דמאחר דמעשה מצוה של הצדקה אשר היה בירושלם גדלה עד מאד עד דחשביה ליה קרא כאלו בשלו ילדיהן א"כ איפה אמאי לא הגין עליהם מצוה זאת שלא יחרב הבית לזה השמיעו רז"ל שסיבת החרבן היה מפני שהיו גסי הרוח וכיון שהיה בהם גאוה שכינה מסתלקת מהם ובכן כי יבא על שכר בעבור הצדקה שעשו בטלה היא ואין להם מתן שכר יען שכל עיקר שמשתלמת שכר הצדקה הוא משום דהו"ל פורע חובו בפניו וכביכול עומד על ימינו של עני וכיון שהיו בהם גסי הרוח וגרמו לסלק השכינה א"כ לא היה עומד כביכול לימין העני והו"ל הנותן צדקה פורע חובו של חבירו שלא מדעתו שאין לו שכר וכיון שלא יש להם שכר לא הגין עליהם שלא יחרב הבית:

ובזה יתכן לפרש כונת המאמר ע"פ שלח לחמיך ע"פ המים וז"ל אם ביקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה ע"כ. ורבים עמדו במאמר זה להבין כוונתם אם ביקשת

דמה בקשה שייך ותו למה דוקא עם עמלי תורה והלא החייוב מוטל לפרנס כל עניי ישראל אחד חכם ואחד תם:

ועפ"י דרך זה עלי באר כונתם והוא דהנה הנותן צדקה יתברך בלבבו לאמר שמא העני הזה יש בו גאות ואין שכינה עמו ולא יקבל שכר דהו"ל פורע חובו שלא בפניו דאיבד את מעותיו ולזה מבקש תרופה לבא על שכרו ולסברת רז"ל אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה שהת"ח אין להם גאוה ואם יש בהם צד גאוה הותרה להם ומעטרה להו כסאסה לשבולתא ושכינה עמו ויבא על שכרו כפורע חובו בפניו דחייב לשלם:

א"נ אפשר לומר כונת המאמר לא חרבה ירושלים אלא בשביל גסות הרוח עפ"י מ"ש מוהר"ש פרימו ז"ל ברמזיו פ' וילך משם מוהר"א מונסון ז"ל בטעם מה שהשרה שכינתו למטה בארץ כי ע"י השראת שכינה בארץ מתירא האדם לחטוא: וכן הרב ראש דוד ז"ל בפ' ויקרא ששמע ממוהר"ש ז"ל כונת הכתוב במ' בתפלת שלמה בבנין בה"מ יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו להטות לבבנו אליו דהכונה יהי ה' אלהינו עמנו שיהא בנו השראת שכינה כאשר היה עם אבותינו קודם בנין בהמ"ק שהשכינה היה שורה עם הצדיקים והן עוד היום גדול בבנין הבית שצמצם שם שכינתו אל יעזבנו ואל יטשנו כדי להשרות שכינתו בנו והתכלית הוא להטות לבבינו אליו שע"י השראת שכינה בנו תתיירא האדם לחטוא דאע"ג דאיהו לא חזי מזלא חזי א"ד ז"ל:

והנה כי כן לפי זה יש לחקור דמאחר דהיתה השכינה שרוייה במקדש ובישראל כולם צדיקים איך באו לידי מדה זאת לעשות כמה עבירות ע"ז וג"ע וש"ד ולעזוב התורה והרי ע"י שהשכינה שרוייה בארץ מתיירא האדם לחטוא וא"כ איך באו ישראל שבאותו הדור לידי מדה זו:

והתשו' לזה פשוטה לפניה שתחילת כל המה פעלו ועשו דבר הגורם סילוק שכינה ותרם מעל הארץ ומאחר שנסתלק השכינה ממילא רווחא עשיית כל העבירות והוא זה שתחילת דבר לקחו בידם מדת הגאוה גאה וגאון וכבר מלתא אמורה מדברי רז"ל שכל המתגאה אמר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור בעולם וע"י מדה זאת של הגאוה גרמו סילוק שכינה ועל כן בנקל באו לחטוא זנלע"ד הטעם:

ולזה כיונו רז"ל במאמרם לא חרבה ירושלם אלא בשביל גסי הרוח שהכונה לומר דסיבה לעע"ז וג"ע וש"ד שהם גרמו להחריב אח בהמ"ק המביאם לזה אף שהיה בהם השראת שכינה ומורא השכינה שגורם את האדם שלא לחטוא כמ"ש היה הגסות הרוח שהיה בהם שזה גרם סילוק שכינה ועי"ז תטאו ובעונם נחרב הבהמ"ק שאלו לא היה בהם מדת גסות הרוח לא היו באים לידי עונות חמורות ולא היה נחרב הבית נמצא דשורש פורא

ראש ולענה ויסוד עיקר חורבן הבית הי' הגסות הרוח ומשו"ה אמרו לא חרבה ירושלם אלא בשביל גסי הרוח:

עוד יתכן לומר בכונת המאמר אם בקשת לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה בהקדים מ"ש מוהרימ"ט ז"ל בדרשותיו פ' תצוה דהמחזיק ביד לומדי תורה האי מצוה חיבה יתירה נידעת לו ולא דמי לשאר מצות דאילו בשאר מצות אמור רבנן עבירה מכבה מצוה לא כן בתורה שאין עבירה מכבה תורה גם המחזיק ביד לומדי תורה אין שום עבירה מכבה את המצוה הזאת יע"ש: נמצא דכל כך גדלה מעלת המחזיק ביד לומדי תו' דאפי' אם אדם א' מקיים כל המצית אם יהיה עושה עבירות אתי עבירה ומכבה המצוה לא כן המחזיק ביד לומדי התורה אין שום עבירה דוחה אותה ואפי' כל הרוחות שבעולם אין מזיזין אותה:

וז"ש אם בקשת לעשות צדקה וכו' והכונה לומר דאילו צדקה הניתנת לאיש עני בעה"ב אפי' דיהיה ירא שמים מ"מ אם בא יבא איזה עבירה לידו מכבה אותה הצדקה ולא הרויח שום דבר בעשיית הצדקה לא כן בנתינת הצדקה לת"ח שנעשה כדין מחזיק ביד לומדי התורה דאז אין כח ביד העבירה לכבות צדקה כזו אלא צדקתו עומדת לעד לכך אני נותן לך עצה טובה דאם בקשת לעשות צדקה מעולה עשה אותה עם עמלי תורה:

אשר עפ"י קוטב זה אפשר לפרש כונת הכתובים בישעיה סי' נ"ו וכת' כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ובנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת ע"כ ולא נאריך בדקדוקים. והכונה בהקדים עוד מ"ש בזוה"ק פ' צו דהת"ח נק' שבת וז"ל ת"ח בנוי דמלכא ומטרוניתא איתקריאו שבתות וי"ט מה שבתות וי"ט לית לון מדילהון כלום דאסורים במלאכה כך אינון ת"ח לאו בני מלאכה נינהו ושאר עמא איתקריאו חול דעבדין מלאכה ואגרא דילהון לעלמא דאתי הוא לענגא להון בכל מיני מאכל ומשתה ולאוקרא לון בלבושין שפירין כגוונא דשבת דאיתמר ביה כבדיהוי בכסות נקיה וכל מאי דעביד ב"נ לשבתות וי"ט אית למעבד לון ע"כ: עוד נקדים מ"ש בילקוט ראובני דלעולם הבא הקב"ה מלמד להם תורה למחזיקים ביד לומדי תורה יען דעתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה וכדי שלא יתביישו מהם לפיכך הקב"ה מלמדם תורה ע"נ מ"ש בילקוט ע"פ אני חומה דהתורה נקראת חומה ט"נ מ"ש בגמ' מאן דרחים רבנן הויין ליה בני רבנן מאן דמוקיר רבנן הויין ליה חתוני רבנן יע"ש: מעתה ז"ש כי כה אמר ה' לסריסים דהיינו הבע"ב שהם מסורסים מן התורה ואינם מקיימים מצות פרו ורבו בתורה שאל יאמרו דמאחר שלא זכינו בתורה הנה אנחנו עצים יבשים וכאשר

אבדנו אבדנו אינו כן דכיון דישמרו את שבתותי דהיינו הת"ת ושומרים אותם ומכבדים אותם ובחרו באשר חפצתי בשאר מצות ומחזיקים בבריתי דהיינו מחזיקים ביד לומדי התורה לאיש אשר אלה לו ונתתי להם בביתי ובחומותי ר"ל בתורתי עצמה דהגם שלא זכו בעודן בחיים לכתר תורה לאחר מיתה אני מלמדם תורה ועוד יש להם יד ושם טוב מבנים ובנות דהיינו דיש להם בנים רבנן וחתווני רבנן. ועוד יש להם שם עולם אתן לו אשר לא יכרת דהיינו כמ"ש דהמחזיק ביד לומדי תורה אין שום עבירה דוחה אותה וז"ש ש"ע אתן לא אשר לא יכרת:

ועפי"ז יובן כוונת המאמר בפ"ק דבתרא דיו"ד וז"ל א"ר אבהו שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה של צדקה א"ל צאו וראו מה פירש דוד אבא פיזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד וכבר כל המפרשים האריכו למעניתם בחצריהם ובטירותם הלא בספרתם ואענה גם אנכי חלקי בהקדים עוד מ"ש בפסחים אמר ר' ייחנן כל המטיל מלאי לכיסן של ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה ע"כ. עוד נקדים מ"ש רבינו הקדוש האר"י ז"ל דאביונים הם עו"ה עוד כתב רבינו ז"ל דהת"ח הם אחוזים בנו"ה הנק' לימודי ה' כמ"ש בזוה"ק ע"פ וכל בניך לימודי ה' דא ני"ה:

וז"ש שאלו את שלמה עד היכן כחה של צדקה ר"ל מה היא כחה של צדקה יותר משאר מ"פ שבתורה דקי"ל עבירה מכבה מצוה א"כ התינח אם העושה צדקה אינו עושה עבירה מתקיים בידו מעשה הצדקה אבל אם עושה עבירה אתי עבירה ודוחה אותה לזה השיב להם צאו וראו מה שפרש דוד אבא פיזר נתן לאביונים דהיינו הת"ח כמ"ש ר"ל שמחזיק ביד לומדי התורה אז צדקתו עומדת לעד ואפי' אם יהיה לו איזה עבירה אין שום עבירה יכולה לכבותה דאין עבירה מכבה תורה ועוד בה קרני תרום בכבוד דהיינו דזוכה ויושב בישיבה של מעלה כמ"ש משמא דגמ' ודוק:

באופן אחר אפשר לפרש כונת המאמר בהקדים מ"ש רבינו הקדוש האר"י ז"ל דבמצחו של אדם חקוקים הכ"ב אותיות שבתורה וכל מצוה שעושה האדם אותו אות מאיר ויוצא אור באספקלריא המאירה, דהיינו בד' משל אם קיים מצות ציצית אות הצד"י מאיר לי אותו היום וכן עזה"ד אם קיים מצית תפילין אות התי"ו מאיר באותו היום דוקא ואם עושה להיפך אותו האות נעשה חושך ענן וערפל וכל זה דוקא בשאר מצות שמאיר אותו היום דוקא אבל במצות הצדקה כשמקיים האדם אז איתו אות מאיר לעולם וז"ש צדקתו עמ"ל ע"כ וז"ש עד היכן כחה של צדקה ר"ל מאי עדיפיתיה דמ' הצדקה יותר משאר מ"ע שבתורה א"ל צאו וראו מה פי' דוד אבא פיזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו

תרום בכבוד ע"ד והנה קרן עוד פני משה ר"ל קירון אור של אות הצדקה עומדת לעד משא"כ בשאר מ"ע:

אשר בזה יובן כונת המאמר שם בבתרא לעיל מזה וז"ל א"ר אבהו אמר משה לבני הקב"ה רבש"ע במה תרומם קרן, ישראל א"ל בכי תשא את ראש ע"כ ולכאורה נראה מאמר תמוה ואין לי מובן:

וחוין מדרכינו אפשר לפרש' בהקדים מ"ש במדרש שאל אותו המין לר"י כתיב בתורתכם אחרי רבים להטות ואני הרבים ורשיב לו ר"י דמאחר דאנחנו עובדים להקב"ה אנחנו הרבים לגבי עכו"ם מפני שעכו"ם יש להם אליהות הרבה דכל א' וא' עובד לאלוה א' א"כ כל א' נדרש לעצמו. נמצא דע"י האחדות היא דאנו יכולים לעבוד להקב"ה ולא לאליה אחר, עו"כ מ"ש המפרשים טעם למה צווה הקב"ה ליתן מחצית השקל ולא שקל שלם יען שמורה על אחדות שכל ישראל הם גוף א' כידוע וז"ש במה תרום קרן ישראל שלא יתבטלו באו"ה ויוכלו לעבדו את ה' והשיב לו הקב"ה בכי תשא את ראש דע"י שנותנים מחצית השקל מורה אחדות וכמו שהשיב ר"י:

א"נ אפ"ל עד"ז בהקדים מ"ש עוד המפ' לחקירה של המין הנז' במאי דקי"ל דבר שבמנין אפי' באלף לא בטיל וישראל הם דבר שבמנין ואפי' באלף לא בטיל וז"ש במה תרום קרנן של ישראל ע"ד שכתבנו והשיב בכי תשא את ראש בנ"י לפקודיהם וע"י שמונים את ישראל נעשים דבר שבמנין ודבר שבמנין אפי' באלף לא בטיל:

ולפי דרכנו יפורש בהקדים מ"ש רש"י ז"ל בכי תשא אם באת לשאת את ראשם בהגבהה קח מהם כיפר לצדקה ע"כ נמצא דמה שהשיב לו הקב"ה בכי תשא וכו' מדבר בצדקה. וכבר כתבנו דהעושה צדקה אותו אות מאיר לעולם ולא דמי לשאר מצות דאינו מאיר אלא באותו יום. וז"ש במה תרום קרן ישראל לעולם ר"ל ע"י איזה מצוה זוכים ישראל שיהיה מאיר להם אותו האות לעולם והשיב לו הקב"ה בכי תשא א"ר דהיינו בצדקה:

א"נ אפשר לומר עד"ז בהקדים מ"ש בגמ' בזכות הצדקה ישראל נגאלים שנא' ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה וז"ש במה תרום קרן ישראל ע"ד אצמיח קרן לדוד ר"ל באיזה זכות נגאלים והשיב בכי תשא א"ר:

ועוד מצינו מעלה יתירה וחיבה נודעת לנותני צדקה וגומלי חסדים כאשר חכמים הגידו במ"ר ע"פ ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' אלהי ישראל אשר באת לחסות תחת כנפיו א"ר אבין שמענו שיש כנפים לארץ שנא' מכנף הארץ זמירות שמענו וכנפי' לשמש שנ' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. וכנפים לחיות שנ' וקול כנפי החיות. וכנפים לכרובים שנ' והיו הכרובים פורשי כנפים. וכנפים לשרפים שנ'

שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים בא וראה כמה גדול כחן של צדיקים וכמה גדול כחה של צדקה וכמה גדול כחן של גומלי חסדים שאינם חסין לא בצל שחר ולא בצל כנפי הארץ ולא בצל כנפי שמים ולא בצל כנפי החיות ולא בצל כנפי הכרובים ולא בצל כנפי שרפים אלא בצל מי שאמר והיה העולם שנא' מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיון עכ"ל. הנה למדני מן המדרש הזה כמה וכמה גדלה מעלת נותני צדקה ועושה חסד שאינם מסתופפים בשום צל אלא בצילו של הקב"ה כביכול:

ואולם איכא למידק במאמר זה וצריך לדעת דשאר עושה מצות היכן מסתופפים הא ודאי פשיטא דבצל של הקב"ה הם מסתופפים אשר אמרנו בצילו נחייה ובצל שדי יתלונן וא"כ היכי קאמר שאינם מסתופפים בצילו של הקב"ה אלא דוקא עושה צדקה וגומלי חס' ועוד מהו הכונה של צל זה. ועוד נבין ג"כ מאמר הנז"ל אם בקשה לעשות צדקה עשה אותה עם עמלי תורה די"ל אומרו אם בקשת משמע שהדבר תלוי בידו אם רוצה לעשות והלא מחוייב הוא לעשות צדקה ומ"ע היא מה שייך בלשון ספק אם בקשת מאחר דחיוב הוא:

אמנם הכל ינוח עפ"י הקדמה ידועה שכתב הרב נזר הקדש דשמ"ב משם הזוה"ק וחכמי האמת הם אמרו שיש הבדל בין עושה המצית ללומדי תורה שתורתם אומנותם וזכו לכתר תורה שעל בעלי מצות נאמר חינה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם כלומר שמשגיח עליהם ע"י מלאך אבל על בעלי תורה הקב"ה משגיח עליהם בכבודו ובעצמו כי שכינת עוזו יתברך היא תמיד במקום אור תורה. ויש הבדל רב בין כשהוא השגחתו של כביכול בעצמו לכשהוא השגחתו על יד מלאך כי שם אלהים משתתף למלאכים ואלהים בגי' הוא הטב"ע לפי שכל הנהגוהתיו אינו אלא דרך טבע ואינו בא אלא ע"י ההשתדלות אנושי בטורח ועמל אבל דבר הבאה ע"י הקב"ה בעצמו הוא בכח מדרגת שם הוי"ה ב"ה שהנהגתו הוא חוץ מהטבע אף בלא השתדלות אנושי:

והטעם כי המלאכים לא נבראו אלא אחר בריאת שמים וארץ שנסייסדו בטבע לפיכך גם הנהגתם הוא דרך טבע אבל הקב"ה שהמציא העולם ומלואו חוץ מהטבע יש מאין כך פעולותיו חוץ מהטבע ובלא יגיעה ובזה פי' טעם יעקב אע"ה שנתעכב י"ד שנה בבית שם ועבר ואח"כ הלך אצל לבן יען היה ענינו שלא כדרך טבע ליקח בנות לבן והוא בעירום ובחוסר כל שלקח הכל אליפז והוצרך לזכות לכתר תורה תורה כראוי ויהיה מושגח מאיתו ית' בעצמו ושלא כדרך טבע יעש"ב:

גמ"ל מדבריו שלדעת הזוה"ק וחכמי האמת ז"ל דכדי להיות האדם מושגת מאיתו יתברך בעצמו שיעשה לו שלא כדרך טבע צריך שיזכה האדם לכתר תורה דוקא אבל בשאר

מצות שעושה אינו זוכה להיות מושגת מאתו יתברך אלא ע"י מלאך ונפ"מ שאין עושים לו אלא כדרך טבע:

אבל מדברי המדרש הנז' נראה דבאו להשמיענו דלאו דוקא בעלי תורה זוכים למעלה זו להיות מושגחים מאת ה' ע"י עצמו אלא גם בעלי צדקה וג"ח איתנהו במעלה זאת הגם שהם בעלי מצות ולא דמו הנך מצות צדקה וג"ח לשאר מצות אלא איתנהו במעלה יתירה שהם מושגחים מאתו ית' ותק' לה מקרא דאמ' אשר באת לחסות תחת כנפיו שמסתופף תחת כנפיו ולזה דייק קרא ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה מעם ה' אלהי ישראל אשר וכי' ישלם ה' דייקא שהוא בעצמו המשלם ולא ע"י מלאך וכן משכורתך שלמה מעם ה' ר"ל שהוא בכבודו ובעצמו המשלם ולא ע"י שליח ולז"א רז"ל ראה כמה גדלה כחה של צדקה וג"ח וכו' שאינם מסתופפים בצל שרפים וחיות וכו' הכונה להיות מושגחים מאתו יתברך ע"י מלאך ושרף וחיות ואופנים ועי"ז נמצא שמסתופפים בצילם להיות הנהגתם ע"י אלא בצילו של הקב"ה שיהיה בהשגחתו יתברך דוקא ונפקא מינה טובא כמדובר מדברי הרב נזר הקדש אלא השגחתו הוא ע"י יתברך שמסתו' בצילו יתברך ומינה זוכה האדם שיהיה לו שלא בדרך טבע ובלא יגיעה וכו' משא"כ בשאר בעלי מצית:

המורם מן האמור דלהיות האדם מושגח מאתו יתברך לדעת חכמי האמת צריך לזכות לאור תורה אבל אי לאו בר הכי הוא הוי השגחתו ע"י שליח דהיינו מלאך או שרף ולדעת המדרש אית ליה תקנה למי שאינו ת"ח לזכות למעלה זאת ע"י שיהיה עושה צדקה וג"ח להיות מושגח מאתו ית' בעצמו ולא ע"י מלאך. אלא דעדיין לא יצא י"ח דאפשר דההלכה היא כדעת הזוה"ק וחכמי האמת דלזכות למעלה זאת צריך שיהיה בעל תורה ובציר מהכי לא מהני: ולז"א רז"ל במדרש אם בקשת לעשות צדקה להיות מן המושגחים מאתו ית' בעצמו כדעת המדרש אבל עדיין לא יצאת י"ח דאפשר שהעיקר הוא כסברת חכמי האמת דצריך שיזכה לאור תורה ולא הועיל כלים במעשה הצדקה אי לזאת אני מיעצך עצה טובה דהיינו עשה אותה עם עמלי תורה ועי"ז פלגי בהדייהו דיש לו דין מחזיק כישששכר וזבולון ונמצא דזכה גם לכתר תורה וזוכה למעלת הת"ח להיות מושגת מאתו יתברך בעצמו ולא ע"י מלאך אליבא דכ"ע:

אשר עפ"י קוטב זה סיבב הולך כונת הפוסקים בפ' כי תבא וכ"ת כי תכלה לעשר את כל מעשר תבוא' בשנה השלישית שנת המעשר ונתת' ללוי לגר ליתום ולאלמנה ואכלו בשעריך ושבעו ואמרת לפני ה' אלהיך וגי' השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל וגו'. די"ל מפני בא ציווי זה לומר אחר הפרשת מעשר פני השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו' מה שלא ציונו לומר אחר סיום שום מצוה משאר מצות.

ולפי"ה ניחא והיא דכבר כתבנו דלדעת המדרש ס"ל דע"י הצדקה זוכה להיות מושגח מאתו יתברך בכבודו ובעצמו ולא ע"י מלאך וא"כ משו"ה אנו אומרים לפניו ית' אחר שהפרשנו מעשרות עני השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ר"ל שתשגיח עלינו אתה בכבודך ובעצמך ולא ע"י שליח דכך היא המדה דע"י הצדקה זוכה להיות מושגח מאתו ית' בעצמו ולא ע"י מלאך כס' המדרש: ובזה אפשר לתת טעם למ"ש בכתובות דס"ח תני חייא בר רב מדפתי כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד ע"ז ע"כ וצל"ד איך ע"י שמעלים עיניו מן הצד' הוי כאלו עע"ז. ולפי"ה ניחא והוא ע"ד מ"ש המקובלים בכונת המאמר כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלוה וכל הדר בח"ל כאלו עע"ז עיין בכתובות דק"י דהכונה יען דבא"י ההנהגה היא ע"י הקב"ה בעצמו והוא המשגיח כמש"ה ארץ אשר ה' אלהיך דורש וגו' לא כן בח"ל ההנהג' וההשגחה היא ע"י שליח דהיינו השרים משו"ה דומה כאלו עע"ז והדברים עתיקים. א"כ ה"ה הכא כבר כתבנו דע"י הצדקה זוכה להיות מושגח מאתו ית' בעצמו בלי שליח ומי שמעלים עיניו מן הצדקה הוא מורה דאין רצינו להיות מושגח מאתו ית' אלא ע"י שליח משו"ה דומה כעע"ז. ואל קוטב זה עלה נעלה להבין מאמר רז"ל כמ"ש פ' מ"ח וז"ל הולך צדקות זה אברהם ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וכו' הוא מרומים ישכון ר"י בר סימון בשם ר' יוחנן העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע הוא דא"ל הבט נא השמימה אינו שייך לומר הבט אלא מלמעלה למטה ע"כ:

וצריך להבין למה העלה אותו למעלה מכיפת הרקיע וכבר מוהרש"י ז"ל כתב בשם המפרשים שהשליטו על המערכה יע"ש. ותו יש להבין איך ע"י מצות הצדק' שדרשו הולך צדקות על אברהם נדרש יפה סמוך לו שהעלהו ע"ג הרקיע ולפי דרכנו יתכן שכונת רז"ל שאמרו שהעלהו אותו למעלה מכיפת הרקיע הכונה הוא שעד עתה היה השגחתו יתברך על אברהם אע"ה ע"י שליח מלאכי רומה ועי"ז א"א לעשות המלאך אלא דרך טבע ולאט לאט אבל שלא בדרך טבע לא והשתא זכה להיות מושגח מאתו יתברך בעצמו והוא למעלה מהרקיע ר"ל למעלה מי שעשה את הרקיע ועי"ז יש לו עדיפות שהוא נהנה שלא כדרך טבע כיון שהוא תושגח מאתו ית' אשר ברא עולמו שלא כדרך טבע ומהיכן זכה א"א ע"ה למעלה זאת ע"י הצדקה שגדול כחה להיות האדם מסתופף תחת צילו ולא ע"י מלאך ולא ע"י שרף:

ולזה רודף קדים הקדים קרא הולך צדקות זה אאע"ה שנא' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה וכיון שהיתה מחזיק במצוה זאת ובג"ח הוא מרומים ישכון שזכה שהעלה למעלה

מכיפת הרקיע הכונה להיות מושגת מאתו ית' בעצמו ויהיה הכל שלא בדרך טבע כשם שברא עולמו יש מאין כך יהיה הכל בדרך נס וכמו שכן היה:
ועפי"ז מפורש אצלי כונת הכתוב אני בצדק אחזה פניך הכונה דכשאני בצדק דהיינו שאני עושה צדקה וג"ח אז אחזה פניך דייקא שאהיה מושגח ע"י הקב"ה דוקא בעצמו ולא על ידי מלאך ודו"ק:
עוד מצינו מעלה יתירה במצות הצדקה דלא זו בלבד העושה צדקה עם בני אדם מגן שוויא ועביד ומהני אלא אפי' מי שעושה צדקה עם חיות ובהמוח חשיבא צדקה מעליא וכדברי מאמרינו הנצב פתח השער שאמר אאע"ה אלולא שעשו צדקה נח ובניו בתיבה עם בהמות וחיות יצאו. אני אם אעשה צדקה בבני אדם עאכ"ו. שמעינן מזה שעשית הצדקה אינו דוקא עם בני אדם אלא אפי' אם יעשינה עם בהמות וחיות חשיבא צדקה ומגנא ומצלא שהרי נח לא ניצול אלא בשביל צדקה וחסד שעשה עם הבהמות שזן אותם:
והכי אמרו בב"ר פ' ל"ו אשריהם הצדיקים שהם הופ' מדה"ד למדה"ר בכל מקום שנא' אלהים הוא מדה"ד וכו' ויזכור אלהים את נח מה זכירה נזכר לו שזן ופרנס אותם כל י"ב חדש בתיבה ופי' מוהרש"י ז"ל דהפליא לעשות צדקה גדולה עם כולם וע"ז נאמר ולוקח נפשות חכם כי כל י"ב חדש לא נתן שינה לעיניו ברוב טירחתו הוא ובניו כדאיתא בתנחומא:
אשר עפ"י דברי רז"ל אלו אפשר לפרש כונת הכתוב צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה אדם ובהמה תושיע ה' דא"ל מה קשר יש במ"ש צדקתך כהררי אל עם מ"ש אדם ובהמה תושיע ה'. ונראה שיובן עפ"י דברי רז"ל במ"ר פ' ל"ג שדרשו קרא דצדקתך כהררי אל בנח וז"ל אמר הקב"ה צדקה שעשיתי עם נח בתיבה לא עשיתי עמו אלא עם ההררי אל וכו' עכ"ד נמצא שפסוק זה נדרש בנח:
וא"כ נאמר דמשו"ה אמר אדם ובהמה תושיע ה' דהוא נדרש ג"כ על נח והוא דכבר מלתא אמורה מדברי רז"ל דמה שיצא נח מן התיבה הוא בזכות הצדקה שעשה עם הבהמות לזון אותם ואם לאו לא היה ניצול. וז"ש אדם שהוא נח ובניו בעבור הבהמה חושיע ה' דאילו לא היה עושה צדקה עם הבהמות לא היה ניצול ומעין זה דרשו במ"ר פל"ג יע"ש:
ומעתה נבוא אל הבא"ר שנים שלשה גרגרים בפרשה. גרסי' בפ"ק דסוטה די"א וז"ל הבה נתחכמה לו א"ר חמא בר חנינא בואו ונתחכם למושיען של ישראל במה נדונם נדונם באש כתיב כי באש ה' נשפט וכו' אלא בואו ונדונם במים שכבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם וכו' והם אינם יודעים שעל כל העולם אינו מביא אבל על אומה אחת מביא א"נ הוא אינו מביא אבל הם באים ונופלים וכו' ע"כ. הנה מכאן משמע דשבועת הקב"ה

ולא יהיה עוד מבול הוא דוקא של מים אבל של אש מביא וכן איתא בהדיא בילקוט ע"פ ולא יהיה עוד המים למבול מבול של מים אינו מביא אבל של אש מביא:
וקשה מהא דאמרי בזבחים דקי"ו וז"ל כשנתן הקב"ה תורה לישראל היה קולו הולך מסו' העולם וע"כ נתקבצו כלם אצל בלעם וא"ל מה קול ההמון הזה שמא מביא מבול לעולם א"ל כבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם שנא' וכו' א"ל שמא מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא שנא' כי הנה ה' באש יבא א"ל כבר נשבע להם שלא יביא מבול כל עיקר שנא' ולא יהיה עוד מבול דמשמע משום דבר ע"כ. א"כ נמצאו מאמרים הללו סותרים זא"ז:
וכבר האחרונים אחזו שער ומכללן מורינו הרב הגדול מוהרח"א ז"ל בס"ה עץ החיים בס' זה כתב דפליגי הני מאמרי רז"ל בפלוגתא דהרי"פ והרא"ש ז"ל בפי' הסיגייא דפ' שבועת העדות דל"ו ע"א וז"ל א"ר אלעזר לאו שבועה הן שבועה בשלמא לאו שבועה דכתיב ולא יהיה עוד המים למבול וכתיב כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי אלא הן שבועה מנ"ל סברא הוא מדלאו שבועה הן נמי שבועה אמר רבא והוא דאמר לאו לאו תרי זימני והוא דאמר הן הן תרי זימני דכתיב ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד המים למבול ומדלאו תרי זימני הן נמי תרי זימני ע"כ:
וכתב הרא"ש ז"ל שם דהרי"ף ז"ל גורס והוא דאמר לאי לאו תרי זימניה דכתיב לא אוסיף עוד להכות כל חי ולא יהיה עוד מים למבול ע"כ. והוא ז"ל כתב דאינו נראה לו לא כגירסת הספרים דהיינו גירסת הגמ' ולא כגירסת רב אלפס ז"ל. אלא הני תרי קראי שאמר הקב"ה לנח כשבנה מזבח והקריב קרבן וערכה עליו מנחתו והבטיחו שלא ישחית עוד עולמו דכתיב וירח ה' את ריח הניחוח ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף עוד לקלל האדמה בעבור האדם ולא אוסיף עוד להכות כל חי כאשר עשיתי והנך תרי לאוין אמר הקב"ה לנח לשם שבועה כי לא רצה נח לעסוק בפריה ורביה עד שנשבע דכתיב וידבר אלהים אל נח צא אתה ואשתך ובניך ונשי בניך וכתיב ויצא נח ובניו ואשתו כמו שכתוב בבואם אל התיבה ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו שאסרו בתשמיש המטה כל ימי היותם בתיבה והתירם הקב"ה בצאתם ולא רצו לקבל ההיתר עד שנשבע להם. אבל הנך תרי קראי לא יכרת ולא יהיה המים עוד למבול דכתיב בפרשת הקשת לא לשם שבועה נאמר אלא לסיפור דברים להבטיח שבראיית הקשת ישכח חמתו ולא ישחית עולמו. תדע לך דתלתא לאוי כתיבי התם לא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ ולא יהיה עוד מבול לשחת כל בשר וא"כ ליבעי תלתא לאוי ואי מצרפינן להו ליבעי ה' לאוי אלא ודאי לא חשיב אלא הני תרי דכתיב ויאמר ה' אל לבו שאמר לשם

שבועה ודומייא דהני שאמר זה אחר זה בלא הפסק אבל אם מבקשים האדם על הדבר ואמר לא אעשה ועוד בקשוהו שנית ואמר לא אעשה אין בזה בית מיחוש ע"כ:

והנה טרם בואי לדרכו של הרב מוהרח"א זלה"ה יש לי לעמוד על דברי הרא"ש ז"ל הללו טובא חדא דבאיזה כח דחה גירסת התלמוד וגירסת הרי"ף והוליד גירסא חדשה אשר לא כתוב בספר דהגם דמי לנו גדול כמותו וגדול כחי מ"מ לדחות גירסת התלמוד וגירסת הרי"ף ז"ל כגון דא צריכא רבה וצריכא ראייה כדי למחוק כל הספרים. ועוד במ"ש דהרי"ף ז"ל גורם הב' לאוין א' מפרשתא קמייתא לא אוסיף עוד להכות כל חי וא' מפרשתא בתרייתא ולא יהיה עוד המים למבול הרואה יראה בנוסחת הרי"ף שבידינו שכתוב הב' לאוין מפרשתא בתרייתא דהיינו ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר וכן ראיתי בג' מיני דפוס הנוסחא כן. ולזה י"ל דשמא בדפים שהיה לפניו היה כתוב כן כמו שכתב הוא ז"ל:

ועוד קשה במ"ש דהנך תרי לאוי א"ל הקב"ה לשם שבועה אבל הנך תרי קראי לא יכרת ולא יהיה המים עוד למבול דכתיב בפ' הקשת לא לשם שבועה נאמר אלא לסיפור דברים וכו'. לא ידעתי מנין בא לו לומר כן דתרי קראי דבפ' א' א"ל לשם שבועה והתרי קראי דבפ' ב' איני אלא סיפור דברים אדרבא נראה דב' פסוקים הא' אינו אלא סיפור דברים דהיינו ויאמר ה' אל לבו וכו' לא כן בב' פסוקים אחרונים נראים דבאו לשם שבועה דכתיב והקמותי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר וכי' ונודע דברית היינו שבועה: ועוד קשה במאי דסיים ואמר דלא חשיב אלא הני תרי וכו' ודומייא דהני שאמר זה אחר זה בלא הפסק אבל אם מבקשים וכו' נראה דבא לתת טעם למה בחר באלו הב' פסוקים דבפ' א' ולא בפסוקים דפ' ב' משים דנפקא מינא לענין דינא דבעינן שיהיה הדבר בלי שום הפסק כלל בזה אתר זה והוא תימא דאי משום הא אדרבא יותר היה לו לגרום הב' לאוי שנאמרו בפ' ב' בפסוק א' דהיינו והקמותי את בריתי אתכם ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ דאין בניהם שים הפסק כלל אלא בזה אחר זה לא כן בב' פסוקים הא' יש בהם מעט הפסק דהיינו לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולא אוסיף עוד להכות וכו':

ובעיקר הגירסא דגרים הרא"ש ז"ל תרי לאוי לא אוסיף לא אוסיף וכו'. אהמ"ר קשיא לי טובא ולא זכיתי להבין דבריו חדא דבאלו הב' פסוקים שהביא דהיינו לא אוסיף עוד לקלל האדמה ולא אוסיף עוד להכות כל חי וכו' לא נזכר שם מי מבול כלל אלא סתמא לא אוסיף להכות וכו' והנביא אמר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח משמע

דבשביעה הזכיר בפירוש מי מבול ואינו כן אבל לגירסח התלמוד דידן והרי"ף ז"ל א"ש דהוזכר בפי' מי המבול כנז':

ועוד דבב' לאוין אלו שהביא הרא"ש ז"ל אמר הפסוק בתחילה ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף עוד וכו' דמשמע דלא הוציא מפיו שום דיבור אלא דיבר כן בלבו וכמ"ש הרמב"ן ז"ל בפי' על התורה דדבר זה לא גילה אותו אלא אל לבו עד שצוה למרע"ה שיכתוב התורה אז גילה לו דבזמן נח אמר בלבו לא אוסיף עוד לקלל וכו' ומאחר שכן הוא הרי קיי"ל הלכה רווחת בשבועות דכ"ו אמר שמואל גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו שנאמר לבטא בשפתים ופירש"י ז"ל צריך שיוציא בשפתיו ואם לא הוציא בשפתיו אינה שבועה. וכן פ' הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' שבועות ה"י וז"ל מי שנתכוון לשבועה וגמר בלבו שלא יאכל וכו' ולא הוציא בשפתיו הרי זה מותר שנא' לבטא בשפתים אין הנשבע חייב עד שיוציא ענין שבועה בשפתיו ע"כ וא"כ ק"ט איך מנה אלו התרי לאוי שאמר הקב"ה בלבו לשבועה והוא פלי:

ועוד קשה במה שנתן טעם לגירסתו דהנך תרי לאוי אמר הקב"ה לנח לשם שבועה כי לא רצה נח לעסוק בפריה ורביה עד שנשבע דכתיב וכו' ולא רצו לקבל ההיתר עד שנשבע להם וכו' דנראה דהוא נותן טעם לפגם דמאחר דהקב"ה לא היה רצונו לישבע על זה אלא ע"י שלא רצה נח ובניו לעסוק בפ"ו אם לא ישבע להם ומשו"ה נשבע א"כ נמצא דשבועתו של הקב"ה היתה באונס דהקב"ה רוצה בישובו של עולם דכתיב' לא תוהו בראה אלא לשבת יצרה וכל עיקר בריאת העולם לא היתה כי אם בשביל האדם וכיון שלא היו רוצים נח ובניו לעסוק בפ"ו לא היו עוד בני אדם מכח זה הוכרח הקב"ה לישבע וכיון שכן הוא ידוע מאי דקיי"ל בשבועות דכ"ו ת"ר האדם בשבועה פרט לאנוס וכו' ופסקו הרמב"ם ז"ל בפ"ג ה"א וז"ל כל הנשבע שבועה באונס הרי זה פטור מכלום וכו' יע"ש וא"כ איך נתן טעם למה שמנה הב' לאוין הא' משים שלא רצה נח לעסוק בפ"ו וכו' אדרבא בשביל זה לא היה לו למנות אלו הב' לאוין אלא הב' לאוין דבפ' בתרייתא דאותם נאמרו ברצונו הפשוט בלי שום זכר אונס כלל:

אשר מכח קושיות אלו נלע"ד אהמ"ר הגם שאיני ראוי להכריע דגירסת התלמיד והרי"ף ז"ל היא הנכונה וגירסת הרא"ש ז"ל אינה מוסכמת מכל מה שכתב וכן נראה שהוא דעת הב"ר דס"ל דלא ילפינן שבועות המבול מפ' לא אוסיף וכו' כסברת הרא"ש ז"ל מדאמרו בבי מדרשא פ' כ"ו ופ' ל"ד וז"ל ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף לא אוסיף ליסגי ליסגי פי' די בגזירה זו ולא יוסיף עוד. רבנן אמרי לא אוסיף לבני נח לא אוסיף לדורות ע"כ ופי' המפרשים דלבני נח היינו עד מתן תורה דכלם נקראו בני נח ולדורות היינו לאחר

מתן תורה דהיה ס"ר שיביא מבול לעוברי התורה שעונשה גדול מז' מצות בני נח יע"ש. נמצא דלרבנן דבי מדרשא ס"ל דהאי לא אוסיף אינו כפול ללמד דלאו לאו שבועה כיון שכל אחד בא על זמן אחד והוא הפוך גירסת הרא"ש ז"ל כנז' ובודאי דרבנן הנז' ס"ל כגירסת הש"ס או הרי"ף ז"ל וכמ"ש:

וראיתי למוהרש"י ז"ל שכתב דלרבנן לא ילפינן מהכא דאיכא שבועה ופליגא אההיא דפ' שבועת העדות הנ"ל וא"ת והא בהדייא כתיב אשר נשבע מעבור מי נח י"ל בשבועה הואי ולא נתפרשה כאן ע"כ ולא זכיתי להבין דבריו מאי קאמר מר דלרבנן לא ילפינן מהכא דאיכא שבועה ופליגא אההיא דשבועות הנז' שהרי באהיא דשבועות ילפינן השבועה מלא יכרת וכו' ולא יהיה עוד המים וכו' ומה ענין לזה הפ' דלא אוסיף וליכא למימר דס"ל כגירסת הרא"ש דא"כ הי"ל לפרש דבריו ולהזכיר גירסת הרא"ש. ועוד דבהדיא כתב בפ' ל"ד וז"ל בפרק שבועות העדות ילפינן דלאו לאו תרי זימני הוא שבועה מדכתיב ולא יכרת ולא יהיה עוד מבול וכו' הרי בהדייא דלית ליה גירסת הרא"ש א"כ הוא תימא למ"ש וכו':

האמנם עדיין צריכים אנו לדעת החילוק שיש בין ב' הגירסאות של התלמוד והרי"ף ז"ל דהתלמיד גרים הב' לאוין אלו דהיינו הא' ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול והב' אחר ד' פסוקים שנא' ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר. והרי"ף גורם הלאו הא' ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ הנאמר אחר ולא יכרת וכו' והלאו הב' הפ' הנז' בתלמוד דהיינו ולא יהיה עוד המים וכו'. ויש לדעת בין על התלמוד ובין על הרי"ף למה לא מנו התרי לאוין דסמיכי אהדדי בחד קרא דהיינו ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ ומנו הלאו ב' שנאמר אחר ד' פסוקים. ועוד במאי הם חלוקים דהתלמוד מנה ולא יכרת וכו' ולא יהיה עוד המים וכו' והרי"ף מנה ולא יהיה עוד מבול וכו' ולא יהי' עוד המים וכו' ומאי נפקא מינה ובודאי צריך שיהי' טעם: ואפשר שר לומר דמה שלא מנו התרי לאוי דסמיכי אהדדי הוא להורות לנו שאפי' לא אמר התרי לאוי סמוכים זה לזה אלא מרוחקים וענין אחר מפסיק הוי שבועה כיון שעל ענין אחד השיב פעמים לאו לאו והוא נלמד מהכא דבתחילה אמר לא יכרת וכו' ואח"כ הפסיק בענין הקשת ואמר אח"כ לא יהיה עוד המים למבול וקרו ליה תרי לאוי אף דאיכא הפסק בנתיים הפוך סברת הרא"ש ז"ל דס"ל דצריך שלא יפסיק בשום דיבור בין הלאוין משום דיליף מפרשה קמייתא לבדה ושם נאמרו הלאוין סמוכים זה לזה:

ועל החילוק שיש בין התלמוד והרי"ף וכו' כנז"ל י"ל דס"ל להתלמוד דבעינן התרי לאוי שיהיו בענין אחד דהיינו על כל בשר משו"ה מנו לא יכרת כל בשר וכו' ולא יהיה עוד

המים למבול לשחת כל בשר לא כן הלאו דלא יהיה עוד מבול לשחת הארץ אם היה מונה אז לא היו התרי לאוי בענין אחר דחד לאו הוא על הארץ וחד לאו הוא על כל בשר. אבל הרי"ף ז"ל ס"ל דלא איכפת לן אם הלאוין לא נאמרו בענין א' כיון דהכל הולך אל מקום אחד דהיינו שלא יהיה עוד מבול ומשו"ה מנה ולא יהיה עוד מבול ולא יהיה עוד המים למבול. וכן נראה שהוא דעת הרא"ש ז"ל ג"כ דמנה לא הוסיף עוד לקלל האדמה ולא אוסי' עוד להכות את כל חי הגם דאינם התרי לאוי בענין אחד דחד לאו הוא על האדמה וחד הוא להכות כל חי: ומאחר דהוכחנו דגירסת הרא"ש ז"ל אינה מוספ' וגירסת התלמוד והרי"פ ז"ל היא הנכונה ולמדנו דאף דלא אמר התרי לאוי סמוכים זה לזה אלא מרוחקים וענין אחר מפסיק הוי שבועה כיוון שעל ענין א' השיב פעמים לאו לאו א"כ תם אני על מר"ן ז"ל בש"ע י"ד סי' רל"ז סעי' ה' דפ' כהרא"ש ז"ל וז"ל במה דברים אמורים כשאמרם זה אח"ז בלא הפסק וכו' ולא חש לגירסת התלמוד והרי"פ ז"ל דנמצא דהוי ספק שבועה וא"כ היה לו להחמיר דאפי' אם הפסיק בניהם דהוי שבועה מאחר שכן הוא לפי גיר' הש"ס והרי"פ:

אלא דשוב אמרתי דבר וחזרתי לאחורי דראיחי דגירסא זו של הרא"ש ז"ל יסודתה בהררי קדש הלא היא כתובה בספר הזוה"ק ע' פנחס דרט"ו ריש ע"א וז"ל תמן תנינן מאן דחמי קשת בגוונוי איצטריך לברך ברוך זוכר הברית וכו' בגין דכד סגיאו חייבין בעלמא בעי קב"ה לאובדא לון וכדין דכיר לון האי אומאה דאומי לארעא דכתיב תרי זימנא לא לא. לא אוסיף לקלל ולא אוסיף להכות דא איהו אומהא כמה דכתיב אשר נשבעתי מעבור מי נח עכ"ל ומאחר דהתנא האלהי רשב"י ז"ל דכל רוח קדישין איתמלל ביה ותורת אמת היתה בפיהו גרים כן ודאי דהאמת כן הוא. ומן התימא על הר"ש ז"ל איך לא הזכירו דהני תנא דמסייע ליה מאחר דיש קבלה בידינו דהזוה"ק כבר נתגלה מזמן הרמב"ם ז"ל והוא הוציאו לאור עולם. ואני מצאתי חידוש דמזמן התוס' כבר נתגלה בעולם שכן ראיתי בתוס' במנחות דל"ז ע"א ד"ה קיבורת שהזכירו לספר הזוהר יע"ש וא"כ יש תימא על הרא"ש ז"ל שלא הביא ראיה מהזוה"ק:

ועוד מצאתי במדרש תנחומא שאמרו וז"ל לאמר לאסורים מתשמיש המטה צאו מן התיבה וכי' א"ל נח רבון העולמים שמא אתה חוזר ומביא מבול א"ל לאו נשבע אני שאיני מביא מבול לעולם שנא' וירח ה' את ריח הניחוח ויאמר ה' אל לבו וכו' ואומר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי ע"כ. משמע דיליף התנחומא ענין השבועה מלא אוסיף וכו' כדעת הרא"ש ז"ל וגם זה תימא על הרא"ש שלא הזכירו לראיה:

ושוב ראיתי לרש"י ז"ל בפי' החומש שכתב ע"פ לא אוסיף ולא אוסיף וז"ל כפל הדבר לשבועה הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח ולא מצי' בה שבועה אלא זו שכפל דבריו והיא שבועה וכן דרשו חכמים במ' שבועות ע"כ. הרי בהדיא דרש"י ז"ל היה גורם בתלמוד כגירסת הרא"ש ז"ל. והא ודאי תמיהא גדולה היא על הרא"ש שלא הזכיר דברי רש"י אלו:

באופן דמצינו תלת סמכי קשוט ה"ה הזוה"ק והתנחומא ורש"י ז"ל דגרסי הכי כגירסת הרא"ש ז"ל ובודאי דהכי נקטינן. ומאחר שכן הוא חל עלינו חיבת ביאור לתרץ השלשה קושיות שהקשינו לעיל בגירסת הרא"ש ז"ל דהיינו על הראשונה שהקשי' דבב' פסוקים אלו דהיינו לא אוסיף וכו' לא נזכר שם מבול כלל והנביא אמר אשר נשבעתי מעבור מי נח דמשמע דבשבועה הזכיר בפי' מי מבול וכו' לזה י"ל והוא פשוט דכיון שאמר הכתוב לא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי מאמר כאשר עשיתי הוי כאלו הזכיר מבול בפירוש כאשר עשיתי היינו המבול:

ועל מה שהקשינו דמאחר שלא הוציא הדיבור מפיו אלא בלבו כמש"ה ויאמר ה' אל לבו א"כ לא הוי שבועה דכתיב לבטא בשפתים וכו' גם לזה י"ל דאפשר דמכח זאת הקושייא תרגם אנקלוס ואמר ה' בממריה במקום אל לבו דהגם דכונתו לפי פשט הוא להרחיק הנשמות שכן תירגם בפ' ויתעצב אל לבו מ"מ אפשר לומר ג"כ דכונתו לומר דלא היו הדברים אל לבו דוקא אלא הוציאם מן הכח אל הפועל מן הלב לפה והדברים נאמרו באמירה וזהו ואמר ה' בממריה:

א"נ י"ל עפ"י מה שפירש הרב מוהר"י אברבנאל ז"ל בפ' זה ויאמר ה' אל לבו וז"ל ואפשר עוד אצלי לפרש ויאמר ה' אל לבו על דרך שפירשתי בפ' בראשית בפ' ויתעצב אל לבו שלא אמר אל לבו כנגד הקב"ה אלא כנגד האדם ויאמר הכתוב בזה ויאמר ה' אל לבו ועל לבו של אדם קאי כי עם היות שלא נזכר שם אדם בפ' הזה הנה הדברים עליו היו יגיד שאמר ה' על לבו של אדם שלא יצטרך לקלל עוד את האדמה בעבור שיצר אותו לב של אדם היה עד עתה רע מנעוריו ולא יהיה כן אחר זה עכ"ל ובהכי לק"מ ודו"ק: ועל מה שהקשינו עוד דמאחר דהקב"ה לא היה רצינו לישבע על זה אלא ע"י שלא רצה נח ובניו לעסוק בפ"ו אם לא ישבע להם משו"ה נשבע ואם כן נמצא דשבועתו היתה באונס דהקב"ה רוצה בישובו של עולם ולא הוי שבועה וכו' גם לזה י"ל והוא פשוט דזה לא נאמר אלא לגבי ב"ו שייך לומר אונס אבל לגבי הקב"ה הם כי לא להזכיר לומר דהוא אנוס מאחר דהיה כח בידו להכריחו ולכופו לנח שיעסוק בפ"ו אלא דרצונו הפשוט היה לישבע שלא להביא עוד מבול לעולם כי חפץ חסד הוא ולא מצד אונס:

וראיתי להרא"ם ז"ל שכתב ע"ד רש"י ז"ל שפי' לא אוסיף וכו' כפל הדבר לשבועה וכו' כתב הוא ז"ל בשבועות פ' שבועות העדות א"ר אלעזר לאו שבועה נאמר רבא והוא דאמר לאו לאו תרי זימני דכתיב ולא יכרת כל בשר ולא יהיה עוד המים למבול וכו' ע"כ. והוא פלי איך השוה גירסת הגמ' עם גירסת רש"י ז"ל כאלו שניהם שוים הם והחילוק נראה לעינים הוא והיה לו להזכיר דברי הרא"ש ז"ל דגריס הכי וכמ"ש:

עוד כתב בסו"ד וז"ל וא"ת ולמה לא הביאו הראייה על שהכפל לשבועה מקרא דוהקימותי את בריתי דהכא דמשמע שכבר כרת ברית ורוצה לקיימו והוכרחו להביא הראיה מדברי קבלה על שבועת המב' מדכתיב אשר נשבעתי מעבור מי נח וצ"ע עכ"ל יע"ש:

והרב מוהרש"י ז"ל תי' דלק"מ שאעפ"י שמצינו ברוב המקומות ברית במקום שיש בו שבועה לא יחוייב שהברית הוא שבועה שהרי מצינו והקימותי את בריתי אהך בנח ובפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום ולא מצינו בהם שבועה וכו' וא"כ אין ממאמר ברית ראיה שהיתה שבועה לנח עכ"ל. ונ"ל להביא עוד ראיה לדבריו דברית לא הוי שבועה בדוקא ממה שאמ' הכתוב כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי ואם איתא דברית היינו שבועה היה די שיאמר כרתי ברית לדוד עבדי ולא היה צריך להזכיר שבועה אלא ומאי דליתא:

ולעד"נ לתרץ עפ"י מ"ש הרא"ש ז"ל דהנך תרי קראי לא יכרת ולא יהיה וכו' דכתיב בפ' הקשת לא לשם שבועה נאמר אלא לסיפור דברים להבטיח לנח שבראיית הקשת ישכח חמתו ולא ישבית עולמו וכו' יע"ש וא"כ כיון דפ' אלו לא נאמרו לשם שבועה ה"ה נמי הפ' דוהקימותי את בריתי דהוא רישיה דקרא דולא יכרת וכו' לא נאמר לשם שבועה אלא לסיפור דברים ומשי"ה לא הביאו ראיה לשבועת המבול מהאי קרא דוהקימותי את בריתי וכו' ומכאן ראייה דהרא"ם ז"ל לא זכר מדברי הרא"ש ז"ל אלו דאלו זכר לא היה מקשה כן ולהניחו בצ"ע:

איך שיהיה נחזור לדרכו של מורינו הרב מוהרח"א ז"ל והוא דלדעת הרא"ש ז"ל דמפיק תרי לאוי מפרשתא קמייתא יש ללמוד דלאו דוקא מבול של מים הוא דאינו מביא אלא אפי' של אש אינו מביא מאחר שלא הוזכר בהו מים אלא סתמא לא אוסיף להכות את כל חי והיינו בכל אופן אינו מביא מבול. וזה היה דעת בלעם שאמר דאפי' מבול של אש אינו מביא משום דס"ל כדעת הרא"ש ז"ל וכמ"ש:

אבא לדעת הרי"פ ז"ל דמפיק התרי לאוי מפרשתא בתרייתא יש ללמוד דדוקא מבול של מים אינו מביא אבל של אש מביא כיון דהזכיר מים דכתיב ולא יהיה עוד המים למבול

וכו' דמשמע מבול של מים אינו מביא אבל של אש מביא. וזה היה דעת המצרים דאמרו דמבול של אש מביא. וכן זהו דעת הילקוט דדרש מבול של מים אינו מביא אבל של אש מביא משום דמפרשי לה כדעת הרי"פ ז"ל א"ד ז"ל וש"י:

ובזה פירש כונת המאמר בב"ר ע"פ חלילה לך וז"ל א"ר אחא נשבעת שאין אתה מביא מבול לעולם מה אתה מערים על השבועה מבול של מים אין אתה מביא מבול של אש אתה מביא א"כ לא יצאתה ידי שבועה ע"כ והכונה דלא אמרו אתה עובר על השבועה רק מערים לומר ששבועתך הייתה מפרשה שנייה כדעת הרי"פ ז"ל חלילה לך דהאמת הוא כסברת הרא"ש ז"ל שהביא ראיות לדחות ס' הרי"פ ולא של מים ולא של אש שלא הזכיר מים בפ' א' א"ד ז"ל: וחזה הוית להרב פני האדמה ז"ל בסדר זה שכתב במאמר זה וגם עמד בחקירה הנז' על הני מאמרי דסתרי אהדדי וז"ל ולענ"ד י"ל לעולם לכ"ע ס"ל דלעולם כולו אינו מביא לא של אש ולא של מים אבל על אומה אחת מביא א"כ בסדום התם חשב אברהם אבינו תחילה כמו שחשב לוט ובנותיו דהיו נידונים בזה כל העולם ולכך א"ל שמא ח"ו אתה מערים יען דלכל העולם אפי' של אש אינו מביא דכן נראה מלשון השבועה וכו' יעש"ב:

ואהמ"ר תמהני עליו איך יצאו דברים אלו מפה קדוש דאאע"ה חשב כמו שחשב לוט ובניתיו דהיו נידונים בזה כל העולם מאחר דהוא הפך הפסוק וזה סדרן של פסוקים וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה. ויאמר ה' אל אברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וגו' ארדה נא וארא וגו' עשו כלה וגו' ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה חלילה לך וגו' ופירש"י ז"ל חמשים צדיקים עשרה צדיקים לכל כרך וכרך חמשה מקומות יש וכו' הרי מבואר בהדיא דבתחילה ובראשונה סבר אאע"ה שהדין לא היה אלא על סדום דוקא ולא ע"כ העולם והוא פלי:

שעפ"י הבא"ר אפשר לבאר פסוקי פרשתינו וכ"ת הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו. ודרשו רז"ל והביאו רש"י ז"ל בחומש הבה נרדה בבית דינו נמלך מענותנותו יתירה ע"כ. והדבר תמוה דהנה אמת דענותנותיה יתירה כביכול להמלך בבית דינו האמנם מצאה הקפידה מקום לנוס מה היה לכביכול בעת ובעונה הזאת אימלוכי אימליך בבית דינו הצדק והלא דבר הוא:

ונראה דיתכן לפרשו בהקדים עוד מ"ש ה' דת ודין משם רבו ז"ל בכונת הפ' הקודם לזה ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות וגו' הבה נרדה ונבלה שם שפתם וגו' דהכונה דכיון דנשבע הקב"ה שלא יביא מבול לא של אש ולא של מים א"כ

כיון שהם שפה אחת ואומה אחת לא יכול לדון אותם לא באש ולא במים מכח השבועה ומאי תקנתיה נרדה ונבלה שם שפתם ונעשים שבעים אומות ועל אומה אחת מביא אלו דבריו ז"ל ודפח"ח: ואולם מלתא דנא' שמבול של אש נמי אינו מביא לאו מלתא פסיקתא היא והדבר במחלוקת הוא שנוי בין הרי"פ והרא"ש ז"ל דלדעת הרי"פ מבול של אש מביא ולדעת הרא"ש מבול של אש אינו מביא וכאשר הארכנו בזה. אמור מעתה אם נאמר כהרי"פ ז"ל אינו הכרח לבלבל שפתם לנקום נקמת שהרי יכול להביא מבול של אש ובשל אש ידונם. אבל אם נאמר כהרא"ש ז"ל דהשבועה היתה אף על מבול של אש א"כ להפרע מהם ולנקום נקמת צריך לבלבל שפתם ונעשים אומות הרבה ובכן על אומה א' מביא:

ואפשר דבספק זה עלה ונסתפק הקב"ה אי הוי הלכתא כהרי"פ או כהרא"ש ולכך הוצרך להימלך בבית דינו לראות מה תהיה הסכמתם ועלתה הסכמתם דהלכתא כהרא"ש ז"ל ולדעתו אף מבול של אש אינו מביא וא"כ לפרוע פרעות מדור הפלגה צריך לבלבלם כדי שיהיו נעשים אומות הרבה ועל אומה אחת יכול להביא כאמור:

ודע דהא דאמרינן דהאומר לאו לאו או הן הן דהוי שבועה דעת הרמב"ם ז"ל הוא דבעינן שיזכיר שבועה שכ"כ בפ"ב מה' שבועות ה"ו וז"ל וכן האומר לאו לאו ב' פעמים דרך שבועה או הן הן והזכיר שם או כנוי הרי זה כנשבע ע"כ. משמע דבאומר לאו לאו או הן הן ב"פ צריך שיזכיר שבועה הא לא"ה לא הוי שבועה:

איברא דמדקדוק לשון הרמב"ם ז"ל איכא למידק דבאומר לאו ב"פ לא בעינן שיזכיר שבועה שהרי חילק בלשונו וגם אומר לאו לאו נקט דרך שבועה ואח"כ כתב או הן הן והזכיר שבועה ואי הוה ס"ל דגם באומר לאו צריך שיזכיר שבועה הו"ל למיכללינהו הדדי ולומר האומר לאו ב"פ או הן ב"פ דרך שבועה והזכיר שם או כינוי ומדלא כללם יחד והזכיר גבי לאו דרך שבועה וגבי הן הזכיר שבועה משמע דבאומר לאו ב"פ דרך שבועה ה"ל שבועה ובאומר הן ב"פ צריך שיזכיר שבועה או כינוי כדי שיהיה שבועה זה נראה מריהטא דלישניה:

ושמעינן מזה דבאומר לאו ב"פ אין צריך להזכיר שבועה. ונראה לכאורה דבזה הושוו עם הרא"ש ז"ל שכתב ב"פ שבועת העדות דבאומר לאו והן ב"פ והוא שמתכוין לשם שבועה ה"ל שבוע' יע"ש. דאלמא במתכוין לשם שבועה די ואינו צריך שיזכיר לשין שבועה לא בלאו ולא בהן ובלאו שוים עם דעת הרמב"ם שכתב דרך שבועה והיינו שהוא מכוין לשם שבועה. אבל באומר הן חלוקים הם שלדעת הרמב"ם צריך שיזכיר לשון שבועה ולדעת הרא"ש אינו צריך ובמכוין ללשון שבועה הוי שבועה:

הן אמת דאיכא למידק מנ"ל לרבינו לחלק בהכי בין לאו להן דבאומר לאו דרך שבועה הוי שבועה ובהן דצריך שיזכיר שבועה והרי בש"ס לימדו הן מלאו דכשם דלאו לאו הוי שבועה כך הן הן הוי שבועה וסברא הוא א"כ מנ"ל לחלק ביניהם בין לאו להן כיון שהן נלמד מלאו ודאי דחד דינא אית להו ואין חילוק:

ותו שמדברי מר"ן כ"מ ז"ל שכתב וז"ל, וא"ת אם הזכיר שם מאי אירייא דאמר תרי זימניה לאו או הן בחד זימנא סגי וכו' מבואר דסבר דגם בלאו הצריך הרמב"ם ז"ל שיזכיר שם. וכן משמע מדברי הטור ז"ל שהבין כן בדעת הרמב"ם ז"ל שכתב בסי' רל"ז ז"ל כתב הרמב"ם צריך שיזכיר על הלאו וההן השם או כינוי והרמב"ן ז"ל כתב שא"צ וכן היא מסכנת א"א הרא"ש ז"ל ע"כ מבואר שגם בלאו צריך שבועה כמו שהבין מר"ן ז"ל. ואם כנים הדברים הדבר הקשה על הרמב"ם ז"ל למה לא עירבם הלאו וההן ולסיים בב' שהזכיר שם או כינוי:

ומר"ן ז"ל בכספו הטהור תי' דאי אמר בה' שלא אעשה או שאעשה פשיטא דבחד זימנא סגי אבל הכא במאי עסקינן בשלא הזכיר השם בדרך שבועה אלא שלא בדרך שבועה מאתר שהזכירו סמוך ללאו לאו או בהן הן הוי כנשבע וזה מבואר בלשון רבינו דגבי אומר לאו לאו כתב דרך שבועה וגבי שם לא אמר דרך שבועה אלא כתב והזכיר שם או כינוי עכ"ל:

וא"כ מעתה אפשר דמה"ט חילקם רבינו ז"ל להורות שהלאו והן צריך דרך שבועה והזכרת השם אינו צריך דרך שבועה ולכך חילקם ושם דרך שבועה גבי לאו דאלו היה מחבר שניהם יחד אחר הדין וכותב דרך שבועה בשם ובכינוי. הוה משמע דגם השם וכינוי צריך דרך שבועה שיאמר בה' שאעשה או לא אעשה והאמת אינו כן דא"כ א"צ שיכפול הלאו והן ולכך חילקם:

באופן דלמדנו מכאן דלדעת הרמב"ם ז"ל ס"ל דצריך שיזכיר שבועה או כינוי וכו' אשר מזה תמהני עמ"ש הרב ש"ך ז"ל בסי' רל"ז וז"ל וראיתי בהגהת התשב"ץ להרי"ף ז"ל סי' ת"א שכתב דהיינו דוקא שהזכיר שבועה קודם שאמר לאו או הן ע"כ ותמהני דא"כ אפי' דאמר פעם א' סגי והוי שבועה ואפשר דמיירי שקודם לזה הזכיר שבועה ואח"כ הפסיק בנתיים בענין דלא הוי יד עכ"ל:

ואהמ"ר תם אני לא ידעתי שכו"ל מה זו תמיה על הרי"ף ז"ל מאחר דסברתו היא מוצאת הלא היא ברכת הרמב"ם ז"ל ואי משום דקשה דא"כ בפעם א' סגי כבר נתעורר מזה מר"ן ז"ל וייישב דעתו וא"כ הרי"ף ז"ל קאי כדעת הרמב"ם ז"ל והוא פלי ודבריו צ"ע:

וחזיתיה להרדב"ז ז"ל בחי' על הרמב"ם ז"ל אשר בתשו' ח"ב סי' קס"ג שעמד ע"ד הר"מ במז"ל אלו כקושיית מר"ן ז"ל ותירץ וז"ל. וי"ל דלעולם שם בעינן ובהן אחד או לאו אחד הוי שבועה לענין שאסור לבטל דבריו אבל לא להתחייב קרבן או מלקות אבל אם אמר לאו לאו ב"פ או הן הן והזכיר שם או כינוי הרי זו שבועה לקרבן ולמלקות:

ולדעתי המעט הוא דבריו לא זכיתי להבינם שהרי מילתיה דר"א דאמר דלאו לאו שבועה יליף ליה ממבול והתם למאי נפקא מינה אמר תרי לאווי וגם שם או כינוי להתחייב קרבן והלא עיקר שבועתו היה כדי שלא יוכל לעבור על דבריו וא"כ היה די באמירת לאו א' כפי דברייי דס"ל דבלאו א' הוי שבועה לענין שאסור לבטל דבריו אלא ודאי דבעינן ב"פ לאו כדי שלא יוכל לבטל דבריו:

ועוד אני תמיה דאם איתא לפי דבריו מאי האי דקאמר הרמב"ם ז"ל הרי זה כנשבע דמשמע כנשבע ולא נשבע ממש והלא לפי דבריו שבועה ממש היא לכל דבר בין לקרבן ובין למלקות:

ותו חם אני שבהדייא כתב הרמב"ם ז"ל בה"ג וז"ל האומר שבועה בה' או במי ששמו חנון שלא אוכל יאכל וכו' הרי זה חייב ט"כ. הרי בהדייא דבאומר לאו א' אם הזכיר את ה' חייב והיינו קרבן או מלקות ואיך כתב דבאומר לאו א' וכו' באופן שדבריו צ"ע:

אלא העיקר כמ"ש דמאי דאמרו באומר לאו ב' פעמים היינו שהזכיר שבועה מקודם וכמ"ש מרן כ"מ בעד הרמב"ם ז"ל או כמ"ש הרש"ך ז"ל אבל באומר לאו לחוד ב"פ אפי' איסורא ליכא זה נוכל לפרש בכונת הש"ס וכמ"ש התוס' שם בד"ה והוא דאמר לאו לאו וז"ל ולאו דשבועה ממש היא אלא יש להיזהר וקצת עונש בדבר עכ"ל ומשמעות דבריהם הוא דאיסורא ליכא ואולם קצת עונש איכא:

איך שיהיה נחזור לכונת מאחז"ל שאמרו הבה נרדה וגו' שנמלך בבית דיני. וגם נבאר מאחז"ל במ"ר פ' וירא פ' מ"ט וז"ל חלילה לך א"ר אבא נשבעת שלא להביא מבול לעולם מה אתה מערים על השבועה מבול של מים אי אתה מביא מבול של אש אתה מביא א"כ לא יצאת ידי שבועה ע"כ:

ואחד הרואה אתמוהי מתמה דנראה ח"ו כמדבר קשות לפני המלך מש"ע דמערים על השבועה דאם כנים הדברים שהשבועה הוא שאינו מביא מבול של מים אבל של אש מביא מה הערמה שייך בענין והלא לא נשבע על מבול של אש ואיך הפה יכולה לדבר שלא יצא ידי שבועתו והלא לא נשבע על של אש. ואם השבועה הוא אף על של אש איך קרי ליה מערים והרי ח"ו אינו מקיים שבועתו כלל:

והנלע"ד לפרש עפ"י מאי דאיתמר בשבועות דכ"ו אמר שמואל גמר בלבו צריך שיוציא בשפתיו שנאמר לבטא בשפתים ופריך מתיבי בשפתים ולא בלב גמר בלבו מנין ת"ל לכל אשר יבטא האדם בשפ' קשיא לשמואל א"ר ששת תריץ ואימא הכי בשפת' ולא שגמר בלבו להוציא פת חטים והוציא פת שעורים גמר בלבו להוציא פת חטים והוציא פת סתם מנין ת"ל לכל אשר יבטא האדם. והק' שם בעלי התו' דהכא משמע דלא מתסר אלא בפת חטים דאזלינן בתר דברים שבלב כשאין הפה מכחיש והא דקאמר שמואל צריך להוציא בשפתיו היינו שצריך להזכיר פת אבל חטים א"צ להזכיר. וזה תימא דכפ"ג דנדרים תנן נודרין להרגין ולחרמין וכו' שהן של תרומה וכו' ומפרש הש"ס דאמר יאסרו כל פירות שבעולם עלי אם אינן של תרומה וכו' ומסיק שאומר בלבו היום ומוציא בשפתיו סתם ואע"ג דסבירא לן דברים שבלב אינן דברים לגבי אונסין אפשר משמע דלא שרי אלא במקום אונס ואעפ"י שאמ' בלבו היום א"כ הכא דליכא אונם אעפ"י שבלבו היה לאסור פת חטים ליתסר בכל מיני פת שהוציא בשפתיו:

ותי' שם ב' תירוצים בזה הא דהתם בפ"ד דנ"ד איירי בע"ה דלא התיר' לו אלא לגבי אונסים כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים אבל לת"ח שרי אפי' שלא במקום אונם ועוד תי' דהכא דסתם פת הוי דחטים הוה ליה כמוני בשפתיו מה שבלבו להכי שרי אפי שלא במקום אונם ע"כ:

ונפקא מינא דלתירוץ א' ת"ח מצי לפרש שבו' ולומר לכך נתכונתי אעפ"י ששבועתו היתה בלשון כולל כגון דאמר יאסר פת עלי דמשמע כל מיני פת נאמן לעשות מלשון כלל ולפרט פת חטים נתכוון אבל לפי תירוץ ב' הוי בהפך ואפי' בת"ח כל שלשון שבועה שמוציא בשפתיו הוא כולל אינו יכול לעשות פרט ולומר לפרט זה נתכוונתי והכא שאני משום דסתם פת הוי דחטים דוקא:

והנה טרם בואי אל המכוון רגע אדבר בדרך אגב בהא דאמרינן נודרים להרגין וכו' והוא דראיתי להרדב"ז ז"ל החדשות בלשונות הרמב"ם ז"ל שבסוף ח"ב דס"ג ע"ב שכתב וז"ל ומ"מ אין חילוק בין שבועות לנדרים לענין אונסין ותנא דתני נודרין להרגין וכו' ה"ה נמי לשבועות וחדא מינייהו נקט ע"כ:

ונוראות נפלאתי עליו תם אני לא ידעתי שכ"ל דמה בא ללמדינו מאחר דבהדיא אמרינן באותו פרק באותו מקום באותה משנה וז"ל נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אעפ"י שאינו תרומה וכו' ב"ש אומרים בכל נודרין חוץ מבשבועה וב"ה אומרים אף בשבועה ע"כ וכן פסקו כל הפוסקים ולכאורה הוא פליאה גדולה:

וכמו כן תמהני על מר"ן ב"י ז"ל בי"ד סי' רל"ב שכתב וז"ל עמ"ש הטו"ר ז"ל הנודר או הנשבע לאונס לא הוי נדר ולא שבועה לפיכך נודרין להורגין וכו' כתב הוא ז"ל ואע"ג דמתני' לא קתני אלא נדרים בירושלמי קאמר דה"ה דנשבעים ע"כ והוא פלי דבהדייא קתני מתני' נשבעים כנז"ל ואיך כתב דבמתני' לא קתני:

שו"ר להרב פני משה ז"ל בפי' על הירושלמי שכתב ע"ד הירושלמי שאמרו וז"ל הוון בעי מימר בנדרים הא בשבועות לא אשכח תני ר' ישמעאל אומר לא תשבעו בשמי לשקר נשבע את להרגין ולחרמין ולמוכסין ע"כ כתב הוא ז"ל ואע"ג דתנן ב"ה אומרים אף בשבועה ס"ד דהוין בעי מימר דדוקא אם אמר לו האונס לישבע אבל לפתוח לו בשבועה לא כדפרישית ופשיט לה מברייתא דר"י דקתני נשבע את להרגין דמשמע אפי' לפתוח לו בשבועה מותר. וכן משמע מד' הרמב"ם ז"ל ריש פ"ג דשבועות שכ' ואמר הנשבע מתחלתו באונס וכו' לפיכך נשבעים לחרמין וכו' וכן משמע מדברי הב"י סי' רל"ב שהביא ראיה מהאי דהכא לפרש דברי הטו"ר שכתב הנודר או הנשבע לאונס יע"ש עכ"ל:

הרי מבואר שכבר נרגש הרפ"מ מזה וישב אותו בטוב טעם ודעת. וכן ראיתי להרב תוי"ט שם במשנה הנז' שיישב דברי מר"ן הב"י הנז' באופן אחר יע"ש. וא"כ בזה מתיישב ג"כ דברי הרדב"ז הנז' דכפי מה שנפרש בדברי מר"ן הב"י נפרש בדברי הרדב"ז ז"ל ודו"ק:

ומזה תמהני על הרב ב"ח ז"ל שהקשה על מר"ן הב"י ז"ל בקושיין הנז"ל והניחו בתימא ואהמ"ר אלו היה מעיין יפה בדברי הירושלמי כמ"ש הרפ"מ והתוי"ט לא הי' מניחו בתימה:

עוד יש לי לעמוד בדברי התוס' שכתבו במ' קמא דקי"ג ע"א בד"ה נודרין להרגין וכו' וז"ל וה"ה שיכול לחשוב בלבו שעה אחת או רגע וכן נוהגים כשהשרים משביעים היהודים הדרים תחתיהם שלא יצאו לדור בעיר אחרת יכולים לישבע סתם שלא יצאו ובלבם יחשבו היום ואפי' הוא מפרש בשפתים שלא יצא ממנו כל ימי חייו יכול להערים ולחשוב בלבו שום תנאי ואם מבטל בשפתיו בלחש כ"ש דהוי ביטול גמור ע"כ:

והדבר הקשה דאיך כתבו דאפי' הוא מפרש בשפתים שלא יצא ממנו כל ימי חייו דיכול לחשוב שום תנאי דהא כיון דאסר ליה כל ימי חייו הוי כמי שאמר לעולם ובאומר לעולם אפי' שחושב בלבו היום לא מהני לבטל מה שהוציא בשפתיו דדוקא היכא דאומר סתם הוא דאמרינן דדברים שבלב מבטל הוא למה שהוציא מפיו משום דסתמא משמע לעולם ומשמע היום והאנוס מפרש ליה לדיבוריה דהיום קאמר וכמ"ש הר"ן ז"ל שם בנדרים יע"ש:

והיותר תימה שהתוס' עצמם כתבו הכי במסכת נדרים וז"ל מכאן יש לסמוך עכשיו לישבע ע"י הערמת לבו כשרגיל לישבע שבועה למושל העיר שלא יברחו מהמדינה וכיוצא בזה שיחשוב בלבו היום או תנאי אחר ובלבד שלא יסתור בפירוש מה שבלבו את מה שבפיו כגון אם הפרש מפרש לו המושל בהדיא לעולם דעתה אם יחשוב בלבו היום א"כ יסתור את מה שבפיו וכו' ע"כ וא"כ דברי התוס' סתרי אהדדי:

וכמו כן יש לתמוה על הרא"ש ז"ל דאילו הכא בנדרים פי' דצריך שיוציא בשפתיו סתם ואילו בקמא כתב כדברי התוס' וז"ל וכן כשהשר משביע יאודי שלא יצא מארצו יחשוב בלבו היום ואף אם יפרש לו לעולם יחשוב בלבו על תנאי זה ע"כ הרי דדבריו סתראי נינהו נצ"ע:

תבנא לדאתן עלה שעפ"י דברי התו' הללו ראיתי להרב החסיד בס' ש"י פ' מטות שפי' כונת הב' מאחז"ל דסתרי אהדדי דממאמר דסוטה משמע דמבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא וממאמר דזבחים משמע דבין מבול של מים ובין מבול של אש אינו מביא כנז"ל. ולפי"ה ניחא דשקלא וטריא דידהו הוי כסברת הני תירוצי דאו"ה היו סוברים כחי' הא' של תוס' דת"ח יכול לעשות משבועה שמשמעה לשון כולל להיות מפרש ולומר לפרט זה נתכוונתי וא"כ גם בשבועת המבול אע"ג דאמר סתם לא אוסיף עוד להכות את כל חי דמשמע כל מיני השחתה מצי למעבד מלשון כלל פרט ולומר לכך נתכוונתי למבול של מים דוקא וא"כ מבול של מים אינו מביא אבל חבול של אש מביא אמנם בלעם תפס כתי' בתרא של התוס' דדוקא באונסים יכול להעשות מהכלל פרט ולומר לכך נתכונתי אבל בעלמא כל שהוציא בשפתיו שבועה בלשון כולל. מלשון כולל אינו יכול לעשות פרט אפי' בת"ח לומר בלבו לכך נתכוונתי ואמטו להכי א"ל בלעם כבר נשבע ובשבועה אזלינן לחומרא שלא להביא מבול בין של מים בין של אש כל שהוציא בשפתיו שבועה בכולל לא אוסיף עוד לקלל ולא אוסיף עוד להכות את כל חי: אמור מעתה אפשר שבספק זה עלה ונסתפק כביכול אם לשון כוללי יכול לעשותו פרטי או לא וא"כ אי יכול לעשו' פרטי ולומר שלא אוסיף להכות סתם הוא פרטי של מים אבל של אש מביא א"כ אינו צריך לבלבל שפתם שיכול לדונם לכולם בשם במבול של אש ואי אינו יכול לעשותו פרטי ונאסר אף בשל אש א"כ צריך לבלבל שפתם ולעשותם אומות ועל אומה אחת מביא לכך הוצרך לימלך בבית דינו על ספק זה ותצא דינ"א דמלשון כוללי א"א לעשותו פרטי ואפי' מבול של אש נכלל בשבועה וע"כ צריך לבלבל שפתם לעשותם אומות ועל אומה א' יכול להביא א"כ זהו הטעם שנמלך בב"ד: אשר בזה עלה נעלה לבאר כונת המאמר שאמרנו לעיל שא"ל אאע"ה נשבעת שלא להביא

מבול לעולם מה אתה מערים על השבועה מבול של מים אי אתה מביא מבול של אש אתה מביא דהכוונה שאתה מפרש כוונת השבועה לא יכרת דמשמע אפי' מבול של אש לומר שהוא פרטי ולמבול של מים נתכוונתי ולא של אש וא"כ אתה רוצה להביא מבול של אש. והלא הלכה רווחת במעשה הפלגה שהוצרך לבלבל משם אנו למדין תשובה ניצחת דנפסקה ההלכה דכללי א"א לעשותו פרטי ומבול של אש נמי הוי בכלל השבועה ונמצא ח"ו אתה עובר על השבועה:

יעקב דרוש למעלת א"י

איתמר במרשא הובא בילקוט תהלים וז"ל רצית ה' ארצך מי נושא עונם הארץ אשר הם יושבים עליה שנאמר העם היושב בה נשוא עון הרי החיים. ומנין אף המתים ת"ל וכפר אדמתו עמו מי מכפר על עמו אדמתו. אשריהם יושבי א"י שאין להם לא חטא ולא עון לא בחיים ולא במתים וכן הוא אומר נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה ואומר מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע לשארית נחלתו וכו' עכ"ל:

ראיתי הקדמה אחת צריכה אל הדרוש במדרש הנעלם פ' וירא דקי"ד ע"פ והיה הנשאר בציון וגו' דכל אינון דאישתארו בארעא קדי' דישראל דינא דילהון בירושלים וציון לכל דבר מלמד דכל א"י בכלל ירושלים היא יע"ש: ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מורי ורבותי כמה גדלה מעלת א"י כי רבה היא זאת הארץ חלק אלוה ממעל מעונה אלהי קדם מכון שבתו. כאשר חכמים ז"ל הגידו חכמי המדע כי תלמוד תורה שם יתנו וסדר ברכות ותפלות הנאמרים באמת בארץ ישראל החלו עולין דרך ישר זה שער השמים בלי שום מסך או עם שרים והיא עבודת ה' באמת. אכן יושבי תו"ל ארץ לא מטוהרה ממשלת שרי עם ועם כל תפלות וברכות ולימוד ומצוות עלו זה בנג"ב אויר ארץ העמים בלתי טהור והדברים עתיקים וגובה להן ליודעי חן:

וראיתי להרב הגדול מוה"ד מוהרי"א ז"ל בס"ה ראש דוד פ' ויצא שחקר חקירת חכם דהנה מצינו גדולי ישראל תנאי ואמוראי ורבנן סבוראי וגדולים תקרי לב יושבי חו"ל והס כי לא להזכיר דלא עבדו את ה' כראוי. והתשובה לזה דכשם דרצה הקב"ה לזכות את ישראל כי לא יחדל אביון לזכות לעשירי עם יקנו עולמם בצדקות פזרונם. כן הדבר הזה כי הן בעון יושבי א"י קצרי יד עניים ואביונים וגזרות קשות ורעות באות עליהן יושבי המכתש ואין להם תקומה כ"א בצדקת בני הגולה החכם בחכמתו והעשיר בעושרו יחד כולם מחזיקים ביד שארית ישראל יושבי ארץ הקדש ומסורת בידינו גדול המעשה יותר מן העושה הנה כי כן יושבי א"י נעשים שלוחי כל בני הגולה לעבוד את ה' עבודה

שלימה עבודה תמה וכל בני ישראל המחזיקים בידם יש להם חלק בתורתם ותפלתם דומה למ"ש חז"ל בתלמוד תורה כי בצל החכמה בצל הכסף ומחזיק יד החכם חלק כחלק יחדיו יחלוקו כנודע מראש מקדמי אר"ש שבטי ישורון יששכר וזבולון אחזיקו אחי ושותפי זה מתעסק וזה לומד כידוע וכזאת וכזאת קיום מצות ישיבת ארץ הקדושה ותלמוד ומעשה קדושים אשר בארץ כל בני הגולה המחזיקים שבתם וקימתם של באי הארץ נזונים בזרוע יחדיו יחלוקו:

ודרך הלצייי יש להסמיך זה בפסוקי מזמור קל"ד הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות שאו ידיכם קדש וברכו את ה'. הכונה הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' ברכה שלימה עבדי ה' יברכוהו ברכה תמה ברכתם ברכה אליו דוקא. והדר קאמר מאן עבדי ה' הם העומדים בבית ה' דהיינו ארץ ישראל ביתו ונחלת שדי ממרומים כי שם ביתו כנודע לכל איש בית אל יקראנו. ואמר בלילות כלומר בגליות הדומים ללילה כי הנה יום בא חשך שבת"ו וערפל חתולתו העריב שמשו אדקאי בשחרית. והעומד בארץ ישראל בגליות הן הן עבדי ה' וברכתם ברכה ועבודתם עבודה תמה בוקעת ועולה דרך ישר במסילה העולה בית אל מסילת שדה אשר ברכו ה' וזה שער השמים כנודע ועפ"י קוטב זה יתורץ החקירה של הרב עבודת ישראל ככתוב במא וגם עפי"ז יובן הפ' ונברכו בך כל משפחות:

והשתא יקשה כי אחינו בית ישראל אבדיר"י אבדו"ר בארץ מרחקים מעבר לים רחוקים ומה תיקון יש להם כדי לברך את ה' ולעובדו עבודה תמה וברכה הראוייה. לז"א כלפי אחינו בית ישראל שבגולה שאו ידיכם קדש כלומ' התנדבו נדבות לקדש ידיכם דמי"ם מלאו להחזיק לבאי הארץ הקדושה ובזה וברכו את ה' גם אתם ברכה המיוחדת לה' דוקא שיש לכם חלק טוב בעבודת אחיכם יושבי הארץ דנעשים כל יושבי ארץ ישראל שלוחי כל בני הגולה כאמור:

אשר בזה נראה לי לתת טעם לשבח על מה שיצא לנו שם בעולם ומרגלא בפומייהו דכל ישראל כשחד מינן מבני א"י יוצא מקדש לחו"ל מפני דוחק השעה לדפוק על דלתי נדיבי עם אלהי אברהם זה שמו אשר יקראו לו שליח ולנו לדעת למה כינו אותנו בשם זה. והגם דפשט הענין הוא על שם שהוא משולח מחו"ר ארץ ישראל להביא להם הקצבות שיש להם ונדרים ונדבות. מ"מ הא ניחא אם היו קורים כן למי שהוא שליח כולל שייך טעם זה אבל אנו רואים דאפי' מי שהוא שליח לעצמו שהוא יוצא מעצמו ואינו עושה שליחות לשום אדם אפי"ה עדיין קורין אותו שליח:

וכמו כן צריכין אנו לדעת מ"ט אומרים למי שיוצא מא"י לחו"ל יצא פ' לשליחות דמה שייך לומר שם שליחות היה לנו לומר יצא לחו"ל וזאת השאלה שייך לנו:

והנה לזה אמרתי כמ"ש בתיקונין ד"א ע"ב וז"ל כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו לית צפור אלא שכינתא דאיהי מתתרכא מאתרהא הה"ד שלא תשלח את האם האם דא שכינתא הה"ד ובפשעיכם שלחה אמכם. כן איש נודד ממקומו מאן דאיהו איש צדיק דאזל נע ונד מאתריה כשכינ' דאיתמר בה ולא מצאה היונה מנוח וגו' האי גרם למארי תורה דאינון אזלין מהתרכין וכו' ואלין עבדין לה דירה ופרחין עמה בכל אתר דאיהי פרחת כולהו מנדדין עמה בשליחותא דילה ע"כ. וא"כ לז"א הלך לשליחות ר"ל להשתתף בשליחותא דשכי' שנא' בה ובפשפיכם שלחה אמכם וזה יכוין החכם שיוצא מא"י לח"ל. ושייך לקרות לכל מי שדר בא"י צדיק כמ"ש בתנחומ' כל הדר בא"י יק' צדיק דכתיב פרי צדיק עץ חיים:

אמנם לשאלתינו הא' דלמה קורים לנו בשם שליח נראה שהטעם הוא כמש"ל משם הרב מוהרי"א ז"ל דע"י שבני ח"ל הם מחזיקים ביד אנשי א"י נעשים כל יושבי א"י שלוחי כל בני הגולה א"כ משו"ה קורין לבני א"י בשם שליח ר"ל אתה שלוחינו וע"י תהיה סליחתנו להיות לנו חלק בתורתם ותפלותכם: וממוצא דבר תשמע כמה וכמה צריכים בני ח"ל להחזיק ביד אנשי א"י לתומכם ולסעדם ככל הבא מידם העשיר ל"ו ירבה והדל לא ימעיט איש את רעהו יעזורו ולאח' יאמר חזק ונתחזק כדי שיהיה להם חלק בה' אלהי הארץ כנז':

ובזה פי' הרב הנז' כוונת המשורר מזמור פ"ז לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב נכבדות מדובר בך עיר האלקים סלה והכונה לומר אוהב ה' שערי ציון כלומר ארץ ישראל בכללה דציון היא העיקר וכל ארץ ישראל בכלל אוהב שערי תורה ותפלה של ארץ ישראל יותר מכל משכנות יעקב שבחוצה לארץ. ונתן טעם לדבר מדוע הקב"ה אוהב שערי תורה ותפילה של א"י יותר מש"ל ח"ל לז"א נכבדות שם תורה ותפילה שמתפללים והטעם משום שמדובר בך ר"ל כל מה שהם מדברים דברי התורה ודברי תפלה הוא בך מילין לצד עילאה בלי שום מסך ותערובת כלל לפי שהיא עיר האלהים סלה וכיון שהיא עירו המיוחדת לו כב יכול הם המדברים נגד פני עליון משא"כ בחוצה לארץ גם כי יתנו בגוים והתפללו בכונה אין זו דרך ישר לעלות אל ה' ריח ניחוח ביח"ד וז"ש נכבדות מדובר בך וגו' עכ"ל הזהב. ולעניות דעתי נראה לפרש המשך מזמור זה וכ"ת:

לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש. אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב. נכבדות מדובר בך עיר האלקים סלה. אזכיר רהב ובבל לידעי הנה פלשת וצור עם כוש זה ילד שם. ולציון יאמר איש ואיש ילד בה והוא יכוננה עליון. ה' יספור בכתוב עמי' זה ילד שם סלה. ושרים כחללים כל מעייני בך:

וכאשר ירדוף הקורא במזמור זה כל אשר בתוכו יתמה חדא במ"ש יסודתו בהררי קדש דנראה דהחיוב הוא לשורר להקב"ה דיסד לירוש' על ראש ההרים דאם היה בבקעה לא היה לנו לשורר והוא תימ' ועוד במ"ש אהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב דנר' דהכתוב בא בכפלין דהא ציון ומשכנות יעקב הכל א' ועוד במ"ש נכבדות מדובר בך י"ל מאי נכבדות והרמ"א ז"ל פי' נכבדות הם הסנהדרין היושבים בה ועדין צריכי' אנו למודעי מה שיוכת יש לסנהדרין אצל משכנות יעק' ועוד במ"ש עיר האלקים סלה דפי לא ידע בכל אלה ועוד במ"ש אזכיר רהב ובבל וגו' מה שיכות יש לזה עם זה ואף לפי מ"ש הרב הנז' והקב"ה הוא זוכר לישראל העומדין בארצות אלו עדין צריך ביאור מהו זכירה זו ועוד מ"ש ולציון יאמר איש ואיש יולד בה איש א' הוא מיותר דבאיש א' סגי ועוד במ"ש ה'יספור בכתוב מה זו ספירה ומה זו כתיבה ועוד ומה זו חזרה זה ילד שם סלה דכבר מלתא אמורה איש ואיש ילד בה ועוד במ"ש ושרים וכו' כל מעייני בך ופי' הרב הנ"ז דעתידים ישראל לשורר כל המעיין ובוטח בה' וגם זה צריך ביאור:

אמנם לע"ד אפשר לומר שהדברים מגיעים למאי דתמן תנינן בכתובות פ' ב' דיני גזרות הוא אומר לעלות לא"י והיא אומרת שלא לעלות כופין אותה לעלות ואם לאו תצא שלא בכתובה. וכתבו התוס' הוא אימר וכו' אינו נוהג בזה"ז דאיכא סכנת דרכים והיה אומר רבינו חיים דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י כי יש כמה מצות התלויות וכמה עונשין דאין אנו יכולין ליזהר בהם ולעמוד עליהם עכ"ל:

וראיתי להרב נתיבות משפט ז"ל בדהמ"ג שהקשה על דברי התו' דנ' מדבריהם דלטעמא דסכנת נפשות אפי' באותו זמן של המשנה ג"כ אם היה במקום שהיה סכנה אין הדין לכוף לעלות ולטעמא דר' חיים אפי' במקום שאין סכנה אין כופין כיון דלאו מצוה הוא והנה המרדכי כתב בסיף כתובות בשם רבינו חיים דהני מילי בימיהם שהיה שלום אבל עכשיו שהדרכים משובשים אין אנו יכולים לכפות וכו' ע"כ משמע דאי ליכא סכנה בדרכים כופין לעלות אף בזה"ז יע"ש:

והרב בני משה שלטון ז"ל בסי' ל"ד תירץ דכוונת התו' לומר דאף בזמן הגמ' ג"כ איכא סכנת דרכים דכל הדרכים בחזקת סכנה הם ומ"מ בזה"ז איכא טפי סכנה ואין כופין לעלות ואע"ג דבגמ' לא חלקו בין סכנה מרובה לסכנה מועטת נוכל להסתייע מס' ר'

חיים דקאמר דבזה"ז ליכא כל כך מצוה ולכך נוכל להסתייע להקל בהצטרפות שני הטעמים לא מפני שאין מצוה כלל אלא דאין כל כך מצוה נוכל להקל משום סכנה ואין כופין יע"ש: ואני לא ידעתי שכו"ל דאיך כתב דרבינו חיים קאמר דבזה"ז ליכא כל כך מצוה ודייק לא מפני שאין מצוה כלל אלא דאין כל כך מצוה שהרי רבינו חיים מלבד דכתב דאין מצוה בעליית א"י כלל כתב עוד דיש עונש בדבר כיון דאין אדם יכול ליזהר בהם:

וחזה הוית למוהרימ"ט זל בחי"ד סי' כ"ח דדחה דברי ר' חיים הנז' מהלכה דכתב וז"ל מדברי הרא"ש סוף כלל י"ב במי שנדר ללכת לא"י דיש לו התרה וכו' כתב משום רבו מוהר"ש סאגיש ז"ל שהי' אומר שטעם הרא"ש ז"ל משום דאזיל לשיטת הר' חיים שהובא בתוס' דאין מצוה עכשיו לדור בא"י וע"ז כתב מוהרימ"ט דלא יתכן דעלה סמך הרא"ש שאינו מיסוד התוס' דהרא"ש לא הביאה בתוספותיו ולא בהלכות ואדרבא הביא הא דירושלמי שפי' מוהר"ם דאמרי בזמן הזה וכו' ועוד דעיקר הטעם משום קדושת א"י ומצות ישיבתה הוא אפי' בזה"ז בחורבנה כמ"ש הר"מ ז"ל והביא ראיה מהספרי דהוא מ"ע מן התורה מוירשתם אותה וישבתם בה. ומ"ש דיש כמה מצות וכו' דברי תימא הם שמי שירצה לקנות קרקע בא"י יכול לקיים כל מ"ע כגון לקט שכחה ופיאה וכו' והאריך בזה דמ"ש בתוס' דאין מצוה לדור הגה' תלמיד היא ולאו דסמכה כלל:

איברא דיש לעמוד על דברי מוהרימ"ט ז"ל אמנם אחר שכבר ראיתי שכבר עמדו בזה ה' נ"מ בדרמ"ר וה' מטה יוסף ז"ל בסי' ט' יו"ד י"א וה' זרע אברהם בסי' י"ג וה' אורים גדולים בדקי"ז וה' יוסף אומץ בסי' ב"ן אם אמרתי אבא העי"ר להשתשע על כל דברי הרבנים הנז' הוא יגיעת בשר ולא נפקא מינה לענין דינא. באופן כי עלה בהסכמה דהנודר לעלות לא"י בזה"ז מצוה היא וסברת ר"ת אשר הביאו התו' סברא יחידאה היא ואין לסמוך עליה נגד כל עמודי ההוראה אשר כל בית ישראל נכון עליהם ה"ה הרי"פ והרא"ש ובנו הטור והרמב"ם ז"ל שהעתיקו המשנה כצורתה דכופין את האשה: גם מדברי מוהר"ם עצמו לדעת מוהרימ"ט דס"ל דאיכא מצוה והרב בעל הפרישה כתב דאין חילוק בזמנים. גם מוהריב"ל ז"ל בח"ג ומוהרשד"ם ומוהרש"ך ומוהר"ם גאלאנטי והמבי"ט ח"ב וח"ג והפ"מ ח"א סי' ה' וסי' כ"ז כולם בהסכמה עלו דאין חילוק בזמנים:

וראיתי לה' י"א ז"ל באה"ע סי' ע"ה הגהב"י אות ל"ה דתמה על מר"ן החבי"ב ז"ל דבאות כ"ה הביא שתי תשובות ממוהרימ"ט ולא הרגיש בסתירתם דבתשו' מיו"ד סי' כ"ח דחה סבר' רבינו חיים מהלכה ובח"א סי' קל"א חשש לסברת ר"ח והניחם בתימא:

ולענ"ד נר' דדברי מוהרימ"ט הם נכונים דכוונתו היא דסברת ר"ת היא סברא יחידאה ובח"א שהביאה הוא לסניף בעלמא כדמוכח מדבריו שכתב וז"ל דהא דתנן הכל מעלין לא"י ואין הכל מוציאין אחד אנשים וא' נשים הני מילי אחר נישואין אבל קודם נישואין לאו כל כמינה שהוא רוצה לישא במקום שאביו ואמו שרויים שישמחו בו וישמח בהם ותו דמוהר"ם הוכיח מהירושלמי דאחר החורבן אין האשה כופה. את האיש וכן הובא במרדכי שם ותו איכא מ"ד דאפילו בזמן הזה אפי' הבעל אינו כופה את האשה הואיל ואין אנו יכולים לקיים המצות התלויות בארץ ותו דהיכא דאיכא סכנת דרכים אין כופין כמו שכתבו האחרונים יע"ש:

הרי דנדון הרב פשוט ליה אפי' למ"ד כופין דלא נאמר אלא אחר נישואין אבל קודם נישואין לא ובזה פשיט ותני דאין הבעל יכול לכפות דאין צריך לומר לס' רבינו חיים דאין בזמן הזה מצוה וגם דאיכא סכנת דרכים דבהא כ"ע מודו ולהפיס דעתו דהשואל דבהא ליכא סברה דכופין לאשה:

ועתה אבוא העי"ר למ"ש הרב אורים גדולים וה' י"א דמוהריב"ל ומוהרש"ך ומוהרשד"ם והמבי"ט כולם דחו סברת ר"ח ולא ידעתי מהיכן משמע להו הכי דהא מתשו' מוהרש"ך מסי' קי"ט נראה דסבר לה סברת ר"ח דכתב וז"ל דכל זה כתבתי לרווחא דמלתא דקישטא דמילתא היא דעלית לדור בא"י בזמן הזה אינה מצוה לא מד"ת ולא מד"ס וכמ"ש התוס' אומר ר"ח דעכשיו אינה מצוה לדור בא"י כי יש כמה מצוות וכו' באופן דאין לספק שאין טעם לבטל את השבועה יע"ש. הרי דבפי' אמרה למילתיה מוהרש"ך ז"ל דבזה"ז אין מצוה לדור בא"י לא מד"ת ולא מד"ס בס' ר"ח ואיך כתבו הרבנים הלז בשמו דהוא מכת הסוברים דלא ס"ל סברת ר"ח:

הן אמת דדברי מוהרש"ך צריכים ביאור איך לא חש לסברת הראשונים הרי"פ והרא"ש והרמב"ם דפסקו המשנה כצורתה דאין חילוק בזמן הבית לזה"ז דלעולם כופין וכ"ש לסברת הרמב"ן דמנאו בכל המ"ע אפי' בחורבנה מפ' וירשת וישבתה בה:

על כן אני אומר דמוהרש"ך ס"ל דאפי' בזה"ז איכא מצוה לדור בא"י אלא ליחשב מצוה לבטל את המצוה בהא לא תשיב מצוה משום חומר השבועה כי כן אומר בסיף דבריו שאין טעם לבטל השבועה שנשבע מטעם שנשבע לבטל את המצוה דנראה דלגבי שבועה לא חשבינן כמצוה דאורייתא לבטל את השבועה אלא דלדעת הרמב"ן קשה דכתב דאפילו בזה"ז איכא מצוה דאורייתא לדור בא"י:

עוד כתבו כי מוהרשד"ם ז"ל בא"ה סי' קפ"ד הוא ג"כ דתאה מהלכה ס' ר' חיים והוא תימא דאיך לא השגיתו באותו חלק בסי' רט"ו דחייש לה לס' ר' חיים וכתב וז"ל ואחר

שזה הענין במחלוקת אני דן שיתן הבעל לאשתו הנדונייא לבד אבל לא כתובה מנה מאתיים ולא תוספות:

ועל הרב ז"ל ג"כ יש לתמוה דלכאורה נר' מתשובות הנז' סותרות אהדדי דבסי' קכ"ד דחה ס' ר"ח ופסק דכופה הבעל לאשתו ואלו הכא חייש לה לס' ר"ח ועשאו מחלוקת ועשה פשרה:

שוב ראיתי להרב ב"ד בח"ב סי' מ"ב דמקשה עצמו לדעת דשלשה תשו' הללו סתראי נינהו דבסי' קכ"ד נר' דדחה לס' ר"ת וכשאר פוסקים נקטינן ובסי' רט"ו פסיק ותני דהוי פלוגתא בין התוס' ושאר פוסקים ולא עוד אלא דבח' י"ד סי' ר"ג מצדד לומר דשאר פוסקים נמי סברי להא דתוס' אעפ"י שלא פירשו וא"כ ג' תשו' הללו פליגי אהדדי. ונראה לו לתרץ דג' צדדים יש הא' דגם שאר פוסקים מודים דבזה"ז דאיכא סכנת דרכים אין כופין וכתבו הדין להיכא דהוי בטוח כגון מנא אמון וכו' והב' דאפ' דפליגי וס"ל דאין חילוק. והג' לאידך גיסא דאדרבא גם התוס' מודים לשאר פוסקים ולא אמרו אלא היכא דהמלכיות מחולקות ולכך בסי' קנ"ד פסק דכופין משום דמן הג' צדדים הנז' השנים מהם מסייעים לבעל שאם לא אמרו התו' אלא בזמן שהמלכיות מחולקות כבר עכשיו אינם מחולקות ואי פליגי אהדדי כשאר פוס' אית לן למינקט ולא נשאר לסייע לאישה רק צד א' וידחה הא' מפני השנים והיינו דבסי' רט"ו סמיך הרב בקיצור על צד הא' דהיינו דהוי פלוגתא משום דהצד האחר שיש לומר דמודים הפוסקים להתו' לא מעלה ולא מוריד דהא איכא כנגדו צד אחר לאידך גיסא דאדרבא התוס' מודים לשאר פוסקים ואוקי חד לגבי חד. וביו"ד בסי' ר"ג שיש לו טעמים אחרים אם דליכא מצוה כ"כ שהיה אחר מיתה ואם דהוו באותו נדון סכנות אחרות צירף אלו הטעמים אל הצד הא' דהיינו שאפשר שהפוסקים מודו לדין התוס' ופטירו מלעלות יע"ש:

ואהמ"ר אני שמעתי ולא אבין דמה הועיל לענין דעשאו הרב בג' צדדים כיון דסוף סוף שם סכנה אחד כמ"ש התוס' כיון דשם אונם א' הוא לא אמרי' ספק א"כ כיון דאיכא סכנה יהיה מה שיהיה כיון דהיא מוחזקת בגופה יכולה לומר כסברת ר"ת דיש כאן סכנה ואין כופין:

והנלע"ד דהוא פשיט דמוהרשד"ם לא ס"ל הא דר"ח דבזמן הזה ליכא מצוה לעלות לא"י מדלא הזכיר בכל תשו' האי סברה אלא הביא ס' התוס' וסברת ר"ת שהביא המרדכי דבזה"ז איכא סכנת דרכים והתם לא הזכיר עלית א"י וכ"כ הביא סברת מוהר"ש בן הרשב"ץ דהיכא דאיכא ספק סכנה אסור לצאת באופן דכל טעמו של מוהרשד"ם הוא מטעם היכא דאיכא סכנה או לא לכן התשו' הולכות בדרך נכותה דבתשו' י"ד סי' ר"ג

דכתב דאפי' שאר רבוותא מודו לדעת התוס' הוא הטעם דכיון דאפשר דליכא מצוה כמו שהביא דעד כאן לא קאמרי התם אלא בעלית האדם בחיים אבל לאתר מיתה כיון דרבו הסברות דיש מי שאומר מלבד דליכא מצוה אפשר דיש עונש כמ"ש ותבואו ותטמאו את ארצי ויש סכנה. אפשר מודו האי רבוותא להתוס' כיון דליכא מצוה מפורש' ובתשו' אה"ע בסי' קכ"ד כיון דאיכא מצוה כפי דעת הני רבוותא וגם דליכא תשש כל עיקר מסכנת דרכים משום צד אי משום שלום מלכות דאיכא וגם משום ליסטים וגנבים ליכא דבכל יום ויום שיירות מצויות משאלוניקי למאנאסטר. ובזה פסיק ותני דכופין לאשה לעלות לשאלוניקי. ובסי' רט"ו דאיכא ספק סכנה ואיכא מצות עלית לדור בא"י עשה פשרה ביניהם דיטול עיקר נדונייתא ויפסיד המנה מאתיים והתוס':

ועוד ראיה דלא ס"ל להא דר"ח דבזה"ז ליכא מצוה דהא בתשוב' דסי' קכ"ד פסיק ותני דכיון דליכא סכנה כופין ואי אמרי' דס"ל דבזה"ז ליכא מצוה סוף סוף עדיין יש לאשה לפטור את עצמה בקים לי כי' בזה"ז ליכא מצוה והיא מוחזקת וכיון דהרב לא צדד בטעם זה ודאי דלא ס"ל הכי':

וחזיתיה על דברי הרב המבי"ט ז"ל דבח"א בתשו' ראשונות סי' קל"ט החמיר הרבה בענין נדר זה כמבואר בדבריו יע"ש ואלו בתשו' שניות אזיל לאידך גיסא דס"ל דאין כאן נדר לדבר מצוה כלל כמבואר בדבריו יע"ש: וחזיתיה להרב מטה יוסף סי' ט' שעמד בזה דשתי תשובו' הנז' סותרות אהדדי ויצא לחלק דבתשו' ראשונות מיירי במי שנדר לדור אז החמיר הרבה משום דגם בזה"ז יש מצוה לדור כס' מוהרימ"ט אמנם בתשו' שניות דמיירי במי שנדר לעלות בלבד ולחזור תפס לקולא משם דעכשיו אין מצוה בעליה בלבד יע"ש:

ואהמ"ר אי לא מסתפינא אמינא דלא ראה התשו' שניות במקומם דהא בתשו' ח"ב דבסי' רי"ו הוא בראובן שנשא אשה בח"ל וב' היו מעיר א' ועכשיו נשאו לבו של ראובן לעלות לא"י לדור והיא אינה רוצה לעלות וכו' יע"ש באופן שהוא לדור ולא לעלות כמו שחשב הרב הנז'. ובתשו' דח"ג דסי' קל"א הוא בהר' ברוך שיש לו יבמה זקוקה לו זה ה' שנים שמת אחיו בטריפול והיבמה שבאה פה לא"י עם בעל' קשה בעיניה לחזור לשם והיתה ממתנת שיבא גם הוא עם כל בני ביתו פה כי כן אומרים שנדר ושהיה תנאי ביניהם כשיבא פה בעלה שהוא יבא אחריהם וכשראו שלא בא וכו' הרי שהתשו' שיבא היבם אצלה לדור בא"י וממילא הוא בא לחלוץ או ליבם וא"כ איך קאמר דבתשו' הב' לעלות ולא לדור ועל זה לא החמיר דסבר דאין מצוה בעליה:

ועוד ראוי לתמוה דבהאי תשוב' תחלת דבורו כתב דנראה מהאי דיינים מדבריה' שאין מצוה בזה"ז לעלות לא"י ואינו כן כי מ"ש ר"ת כי בזה"ז אין כופין וכו' אינו אלא משום סכנת דרכים וכו' הרי משמע בפי' כי הדיינים הם סוברים דאין מצוה בזה"ז אבל הרב ז"ל הוא לא כן נדמה אלא דסבר דיש מצוה וכן בתשו' דח"ב סי' ריו"ו אזיל ומודה דגם בזה"ז איכא מ' ואין אנו חוששים לסכנה אלא דוקא כשיש סכנה ידועה אבל כשכל הסוחרים אינן נמנעים מלכת גם איש ואשתו יכולים לכוף זא"ז:

באופן דמלבד דחילוקו שחי' לא מצינו אותו כלל אלא אעיקרא התשו' שכ' שסותרת לתשו' שבח"א סי' קל"ט דאזיל לאידך גיסא וס"ל דאין כאן נדר לדבר מצוה כעת חיפשתי ולא מצאתי זולת אלו הב' תשו' דסי' ריו"ו וסי' קל"א ובאלו התשו' הרואה יראה דאינן סותרות לתשו' שבסי' קל"ט אלא שקולם הם ובין בין כתב דאיכא מצוה בזה"ז וכופין זה את זה:

ובחופשי עוד בזה מצאתי תשו' אחרת בח"א סי' רמ"ה דשם הביא החכם הפוסק ס' ר"ח הנז' וחש לדבריו וכתב לו הרב המבי"ט ז"ל ואני אומר כיון שכן דלדעת ר"ח אין כופין בזמנינו שהדרכים משובשים וכו' כמו שכתבת וכ"ש עם מ"ש ר"ח עצמו דבזה"ז אינו מצוה לדור בא"י כמ"ש התוספות בכתובות וכיון שהוא מביא ראיה מר"ח דון מיניה ומיניה בסברה זו ג"כ והרי הוא עמה ככל הנשים דעלמא דאינו יכול לישא אחרת עליה אם לא שיפרע לה כל כתובתה וכו' ונראה מזה דהרב המבי"ט ג"כ הסכים עם החכם הפוסק לחוש לדברי ר"ח ואין ספק שדברים אלו היה רשום בזכרונו של הרב חתנו של ה' מטה יוסף כשהקשה דתשו' סתרי אהדדי:

והאמת דאי מהא לא אירייא כלל ובודאי דלא ראה באותו פרק התשו' במקומה שדברים אלו אמרם לדעת החכם הפוסק דס"ל סברת ר"ח אבל הוא ז"ל סיים וכתב ואנן נקטינן דלא כרבינו חיים בהא מלתא ורמינן אנפשין למיתי לא"י לאצטעורי בה טפי ולפום צערא אגרא וגם בתחי' התשו' כשהביא המכס הפוסק ס' ר"ח כתב עליו דזה לא נאמר אלא בזמנו שהיו הדרכים משובשים לא כן בזמנינו דשיירות מצוייות ביבשה וספינות הולכות בים לסחורה וספינת הצמר מצוייה בים בכל שנה והם בטוחים הוי דינא דכופין ואם אינה רוצה לעלות גובה נדונייתא בלא כתובה מנה מאתים ותוספת הרי דהרב ז"ל נדחה קרי לה לס' ר"ח ז"ל סוף דבר שדברי ה' מטה יוסף ז"ל שגבו ממני וצל"ע:

ובהיותי נבוך בזה ראיתי לה' נתיבות משפט בדף רמ"ד דאתא עליה דהמביט עמ"ש בח"ב סי' ריו"ו דאין כאן מחלוקת בין שאר פוסקים והר"ש דמ"ש הר"ש היינו בזמן ההוא שהיו המלכיות מקפידות זה על זה והי' אז סכנה גדולה לבוא לא"י אבל בזה"ז שרוב אותם

ארצות של מערב הם של מלכיות עוטמאן וכו' יכולים לכוף וכו' והשיג עליו דלגנבים והרוצחים מה יעשה המלך וכו' יע"ש:

והרב ב"ד ז"ל בסי' הנז"ל מלבד זה הרבה להשיב עליו דאם היה טעמו של הר"ש מפני שהיו המלכיות מקפידות בזמנו לא הי' לו להעלים את זה כי מי יוכל להבין מדבריו הסתומים מה שהי' באותו זמן שהיו המלכיות מקפידות. ועוד דמר"ן ב"י ז"ל לא ס"ל הכי שהרי הביאה לזו דמוהר"ש בשולחנו ואם איתא דהטעם מפני שהיו המלכיות מקפידות באותו זמן מה לו להביא זה עתה וכו' אלא ע"כ לומר שהרב"י אינו מפרש להא דהר"ש משום הקפדת המלכיות אלא משום חשש רוצחים וגנבים כמ"ש הרב נ"מ:

גם ה' המבי"ט גופיה בהרגישו מאלו הסכנות סיים וז"ל גם כי לפעמים יש סכנת שביה וסכנות נפשות לעולם כל הדרכים הם בחזקת סכנה וצריכה להודות לאל ית' כמו הולכי מדבריות ויורדי הים וכו':

הנה שהרגיש מאלו הסכנות אבל התירוץ שתירץ נראה חלוש מאד ולא עוד אלא שהביא ראיה לסתור מההיא דצריכין להודות דאדרבא מדצריכין להודות נראה דהויא סכנה דאי לא אמאי צריכין להודות ואפי' למ"ש בח"ג סי' קל"א דעל הרוב הם בטוחים נראה דבמידי דסכנה אין לסמוך ברובא אפי' במקום מצוה. וכן מ"ש בת"א סי' רמ"ה דאנן וכו' ולפום צערא אגרא נראה דאינו מספיק דלא נאמר לפום צערא אלא בצערא דלא אתי לסכנה אבל כשיהיה צערא דחיישינן לסכנה לא שייך אגרא דהלואי לא יהא עונש יע"ש:

ואהמ"ר בעקבותיהם נר' להליץ בעד הרב המבי"ט דהרב ז"ל דקדק מדברי הר"ש מדקאמר דזה היה בימיהם שהי' שלום בדרכים ולא נקט דאיכא סכנת דרכים כמ"ש התוס' ודאי דבא לרמוז דהוא שלום במלכות וכן נראה דדקדק מוהרשד"ם ז"ל בתשו' והרב לא סמך על שלום מלכות לבד אלא כתב וגם שהשיירות מצויות ומלתא דמסתבר הוא דהיכא דאיכא שלום במלכות כל מלך מניח מושל בכל עיר ועיר ומלבד שאין חיילות בדרכים וגם כי כל מושל ומושל הוא שומר דרכו שלא יהיו גנבים ורוצחים בארצו דכשהמושל ההוא אינו שומר עירו וסביבותיו הוא מתחייב ראשו למלך ומה גם שהשיירות מצויות גנבים אינם בנמצאים דהגנבים אינם הולכים אלא בדרך שלא עבר בה איש ולא ישב אדם שם א"כ אין חזקת סכנה אלא חששה רחוקה וכיון שהסוחרים הם הולכים לדרכם וגופם ונפשם שהוא הממון ובטוחים בה' אעפ"י שהוא רשות לגבי עלית א"י שהוא מצוה בהבטחה גדולה כזאת עולים לא"י דהא בימי התלמוד ג"כ לא יבצר דאיכא נמי חשש סכנה דרכים ואעפ"י כן אמרו כופין ועל זה הביא ראיה עצומה דבגמ' אמרו כל הדרכים בחזקת סכנה והם אמרו ארבע צריכים להודות וכו' ואם איתא

להא דבימיהם לא הי' חשש סכנה למה תקנו ברכת הודאה אלא ודאי דלא בציר עלמא לפעמים דיש סכנה ואפי"ה אמרו דכופין אלא ודאי דלחששא רחוקה דסכנה כיון שיש שלום במלכות ושיירות מצויות ובמקום דאיכא מצוה עליה לא"י ובהא אמרי' שומר מצוה לא ידע דבר רע ושלוחי מצוה אינן ניזוקין זהו נלע"ד ליישב דבריו:

שוב מצאתי הדבר מפורש ראיה לדברי המבי"ט ממ"ש הרדב"ז בשלישיות סי' ת"ח וז"ל ואעפ"י שאמרו כל הדרכים בחזקת סכנה לא אמרו אלא לענין להודות אבל לענין שידחה הנדר מפני סכנה זו זה לא אמרו יע"ש הרי ממש מכוון למ"ש:

וחמות"י ראיתי למוהר"י ז"ל בח"ג סי' מ"א דכתב דמאחר דכל הפוסקים ז"ל כתבו הך ברייתא ולא חלקו כמו שחלקו התוס' ודאי דס"ל דאין לחלק מאותו זמן לזמנינו ואי משום הא ודאי דמצי הבעל לומר קי"ל ככל הני רבוותא דלא חלקו מאותו הזמן לזמנינו יע"ש:

וחזה הוית להרב נתיבות משפט ז"ל בדרמ"ד וז"ל דמ"ש מוהריב"ל במחלוקת הוא שנוי היינו אי איכא מצוה בזה"ז בישיבת א"י או לו כמ"ש התוס' בשם ר"ח אבל לענין מ"ש דאין נוהג דין כופין לעלות משום סכנת דרכים בהא לא מיירי הרב מוהריב"ל ואיכא למימר דס"ל דכ"ע מודו דאי איכא חשש סכנה אין כופין ולא אמרו כופין אלא כההיא דהר"ש ז"ל יע"ש:

ואהמ"ר מה מאד נפלאתי ומה גם על הרב ב"ד ז"ל בסי' הנז"ל וז"ל א"א דהכי הוה ס"ד דה' מוהריב"ל שכתב במחלוקית הוה שני הוא משום סכנת נפשות ואולם הרב נ"מ ז"ל הוציאנו מידי כוונה זאת במוהריב"ל וסובר דמ"ש במחלוקת הוא שנוי היינו אי איכא מצוה בזה"ז או לא יע"ש: ואני שמעתי ולא אבין מהיכן למדו מדברי מוהריב"ל דכונתו במחלו' הוא שנוי קאי דוקא אי איכא מצוה בישיבת א"י או לא ולא על הסכנה דהא אדרבא מדכ' דברי התוס' שהוא משום סכנה ודברי הר' חיים שאין מצוה ואח"כ שקיל וטרי מוהריב"ל ולא הזכיר ב' או ג' פעמים אלא דברי התוס' דכתב ולא חלקו כמו שחלקו התוס' וסברת הר' חיים לא עלה בזכרונו נראה דהוא משום סכנה ולא משום דאין מצוה בעליה:

ועוד דהו"ל לאתויי סברת הר' חיים דהביא המרדכי דהר"ח כתב משום סכנה כמ"ש מוהרשד"ם בתשו' דהביא סבר' התוס' דהוא משום סכנה ולא הזכיר סברת הר' חיים שהביא התוס' אלא סברת הר' חיים דהביא המרדכי בשמו שהוא משום סכנה:

ועוד דאי אמרינן בטעמו של מוהריב"ל הוא משום שאין בעליה מצוה הו"ל לפרש ולא לסתום דנפקא מינה לענין דינא דאם הוא משום סכנה אפי' דאיכא מצוה בעלייתה

אין כופין ואי משום דאין מצוה בעלייתה בזה"ז אפי' דליכא סכנה כיון דאין כאן מצוה אין כופין:

על כן נלע"ד לומר דמוהריב"ל הביא שתי הסברות כיון דלא פירש בשאלה טעמא של אשה למה העזה פניה בבעלה שלה רצה לעלות על זה הביא הב' הס' דאי משום סכנת דרכים שחוששת את עצמה לעלות יש לה קי"ל ואי משים דליכא מצוה בעליתה ואומרת למה תצטער את עצמה יש לה ג"כ קי"ל ועל זה הביא בראש דבריו שתי הסברות שכתבו התוס' ושקיל וטרי אלייהו אם יכול הבעל לכופה מטעם ק"ל זהו נר' לע"ד בכוונת מוהריב"ל כיון דחד טעמא אית להו אם נוהג בה"ז או לא:

ואנכי חזון הרבתי להרב מ"ץ ז"ל והביאו הרב בני משה ז"ל בסי' ל"ד שהקשה למוהריב"ל ז"ל במ"ש ואי משום הא ודאי דמצי הבעל לומר קי"ל ככל הני רבוותא דלא חלקו לאותו זמן לזמנינו וכו' דהוא דבר תימא דאדרבא האשה מוחזקת בעצמה והבעל שבא לכפות יכולה היא לומר קי"ל כמ"ד דבזה"ז אין כופין וא"כ ממילא שחייב הבעל לתת לה כתובה וכו' והרב הנז' תירץ והרואה יראה דיש לגמגם על דבריו:

ולענ"ד נראה דכוונת מוהריב"ל כמ"ש הטור בססי' קנ"ד דכל היכא דאמור רבנן יוציא ויתן כתובה אין כופין אותו להוציא אלא וכו' אבל לכפותו בשוטים לא אם לא הנושא אותה בעבירה שהדין נותן להוציאה ושלא לעמוד עמו יע"ש וא"כ הכא שהדין נותן שתלך אחריו מסתברא שאם לא תלך תשב עד שתלבין ראשה ואין כופין אותו לגרשה:

וכן ראיתי למוהרח"ש ז"ל בח"ג סי' ס"א וס"ב שהביא תשובת ר' מאיר בר ברוך שכתב על ארוס שארם אשה ולא רצתה לבא לנישואין במקומו שכיון שהדין נותן ללכת אחריו אם לא תרצה שאין כופין אותו לגרש שאפי' אדמון מודה שתלך אחריו או תשב עד שתלבין ראשה וכו' ומ"ש תצא שלא בכתובה היינו שמבקשין ממנו לגרש ואז כשהבעל רוצה לגרש אז תצא שלא בכתובה אבל אם לא ירצה לגרש מסתבר ודאי שאין כופין אותו יע"ש:

באופן כי אינו תלוי הכפייה עם הכתובה והן אמת כי יש לה קי"ל דאין כופין אבל להבעל יש לו קי"ל דכופין א"כ הולך לו ומעגן אותה דהיא אינה רוצה לעלות עמו ומבקשת ממנו שיגרש אותה או כשהבעל רוצה לגרשה אז תצא שלא בכתובה נמצא דאינו תלוי זה בזה ועל זה כתב מוהריב"ל דיש לבעל קי"ל כלומר דאין אני יכולים לכוף אותו לגרשה וממילא יצא דהיא דאינה רוצה לעגן את עצמה היא דמבקשת מבעלה שיגרש אותה ותצא בלא כתובה ודו"ק:

האמנם מוהר"ם שלטון ז"ל בס' בני משה בסי' הנז"ל בהסכמ"ה עלה וז"ל אמנם אם האשה זו אינה מתרצה להתגרש ובזה"ז אין האישה מתגרשת בע"כ כדכתב הר"ן בסי' ל"ח דבר זה פשט איסורו בכל ישראל שלא ראינו ולא שמענו אשה מתגרשת בע"כ ואין אומרים לפרוץ גדרן של ראשונים וכיון שכן כל שהוא אינו יכול לכופה לעלות מפני שהיא מוחזקת בעצמה לאו כל כמיניה להניחה ולילך וכיון שהוא משועבד לה בשאר כסות ועונה אין מצית א"י כדי לבטל חיוב שאר כסות ועונה שהוא מן התורה כדכתב הר"ן וכיון דלגרש בע"כ אינו רשאי אף להניחה עגונה ולילך לא"י אינו רשאי יע"ש: באופן דנר' דמוהר"ם שלטון הוא חלוק על מוהרח"ש כי מוהרח"ש פסק שאם הדין עמו שיכול לכפותה לצאת עמו ואם לא רצתה תשב עד שתלבין ראשה. ומוהרמ"ש פסק להיפך דכיון דהיא מוחזקת בעצמה לאו כל כמיניה להניחה ולילך:

שוב ראיתי לה' ב"ד ז"ל בסי' הנז"ל דבענין זה הוא חילוק עם החכם הפוסק ז"ל דהחכם הפוסק ס"ל דפשיט' דהבעל אי בעי מגרשה בלתי כתובה ותוס' ואי בעי מניחה כך והולך לו ופטור ממזונותיה ואין כאן מקום לומר דהיאך יכול לעגנה דהיא גורמת לעגנה את עצמה ופשיטה דאין להבעל בזה עון אשר חטא והוא פשוט ממ"ש הרשב"ץ והביאו הרנ"מ שכתב או כופין ללכת אחריו או תשב עד שתלבין ראשה וכ"כ מוהר"ם גאלאנטי ז"ל: והרב ב"ד ז"ל דחה דבריו וכתב דפשיטא דלא מצי הבעל להניחה כן ולעבור בקום עשה על לא יגרע וכיון שכן אין מקום לומר שהיא הגורמת אלא היכא דאין לה רשות להתעכב אבל הכא כל שהיא רוצה להפסיד כתובתה הרשות בידה וכיון דרשות בידה לא שייך לומר שהיא גורמת דבדין עבדה והוא הגורם ויש עליו עון אשר חטא כמ"ש הרק והדברים פשוטים יע"ש נראה כי הני תנאי כהני תנאי:

האמנם נראה דמוהר"ם שלטון הוא דלא כמאן. דעד כאן לא קאמר הר' ב"ד דאינו יכול לעגנה אלא כשנתרצה להפסיד כתובת' כדי שלא יעגן אותה והוא אינו רוצה בכך אלא או ילך עמה או הוא הולך לבדו ותשב עד שתלבין ראשה ועל זה פסק כיון שהיא רוצה להפסיד כתובתה א"כ כדין עבדא והוא הגורם ויש עליו חטא ומינה נשמע דאם אינה רוצה להפסיד כתובתה יכול לעגנה. אבל לפי דברי מוהרמ"ש ז"ל לא משמע הכי אלא כל שהיא אינה מתרצה להתגרש באיזה אופן שיהיה או שאינה רוצה להפסיד כתובתה כיון שהוא משועבד לה בשאר כסות ועונה אינה יכול לעגנה כנראה דהוא יחיד בסברה זאת ודבריו הם אמורים דלא כמאן וס' יחידאה היא זו:

ולענין מי שנודר לעלות לא"י לזיהר"א ע"מ לחזור אי איכא מצוה או לא הנה מוהרימ"ט ז"ל בחי"ד סי' כ"ח כתב שאין מצוה אלא לקבוע דירתו בא"י אבל בעולה שלא ע"מ לדור

ליכא מצוה וכן נראה מרוב פוסקים האחרונים דס"ל כן. לבד ה' פני משה בנכשת ז"ל בת"א סי' ה' שהביא ג"כ משם ה' מר זקנו מוהראנ"ח ז"ל בח"ב סי' מ"ג דאף בעליה ע"מ לחזור איכא מצוה וחיליה ממ"ש במדרש יונתי בחגוי הסלע וגו' הראיני את מראיך אלו עולי רגלים יע"ש:

וכבר עמדו עליו הרב זרע אברהם ז"ל בחי"ד סי' י"ג וה' אורים גדולים דקי"ו דאין משם ראיה דמאן שם ליה דעולי רגלים אינם מיושבי הארץ אטו יושבי א"י אינם מחוייבים לעלות וליראות תוככי ירושלם ואדרבא יושבי חו"ל פטירי מלעלו' לרגל וכמ"ש התוס' בפ"ק דפסחים גבי עובדא דר"י בן בתירא ד"ה מאליה מי קא ספו לך ע"ש נמצא דקרא איירי דוקא ביושבי א"י וכיון שכן אין דמות ראיה וכו' יע"ש:

ולענ"ד תמהני עליו תמיהא גדולה דחה ראיה מביא מהמדרש הזה שהרי המדרש הזה נאמר בזמן שבהמ"ק וז"ל המ' רבי אליהו פתר קרייה בעולי רגלים הראיני את מראיך אלו עולי רגלים שנ' שלש פעמים בשנה יראה וגו' ע"כ ובזמן שבהמ"ק ליכא מאן דפליג ואפי' מוהרימ"ט מודה דהוי מ"ע מן התורה וכל מ"ש מוהרימ"ט ז"ל הוא בזה"ז דליכא מקדש דעל מה באים בשלמא בזמן שבהמ"ק קיים היו באים ומביאין שלמים ונדרים ונדבות והיו אוכלים המעשר שני. ומן התימא גם על הרבנים הנז' שכבר עמדו עליו ואיך לא הרגישו בזה שדבריו הם תמוהים הרבה בעיני ודו"ק:

ועוד אני אימר דאם היו רואים דברי השה"ג בס"ג דשבועות בודאי שלא היו חולקים עליו שכתב וז"ל לענין הנודר בעת צרה לעלות לא"י ע"מ לשוב אם מתירין לו והשיב דודאי מתירין לו דאעיקרא אין זה נחת רוח לפניו ית' דמי בקש זאת מידכם רמוס חצרי וכו' יעש"ב דאין עיקר המצוה אלא בדירה. וכן כתב התשב"ץ ז"ל בח"ג סי' רפ"ת ואין ספק שדברים הללו אישתמיט מנייהו מלכי דאם היו רואים זה לא היו חולקים עליו:

וגם על מוהרימ"ט ז"ל קשה דנראה דאישתמיט מיניה דמר דברי השה"ג הללו ודברי התשב"ץ דהי"ל להביא אותם לראיה בידיה דהוו תנאי דמסייעי לו ומדלא הזכירם נר' וכו':

ומעתה אף אם מצאנו ראינו להשה"ג עצמו בסו"פ ב' דיני גזרות שחלקו על ר"ח וכתבו דאין חילוק בין זמן הזה לזמן הבית ובכל זמן איכא מצוה יע"ש מ"מ אין זו סתירה ממ"ש בפ"ג דשבועות דשפיר י"ל דמ"ש בכתובות איירי לעלות ולדור בה ובשבועות הוא לעלות ע"מ לחזור וזה ברור ולא הי' צריך לכותבו:

ומה שהוכרחתי לכותבו הוא יען שראיתי למר"ן החבי"ב ז"ל בשיירי יו"ד סי' ר"ג בהגהב"י אות ז' שכתב וז"ל לענין הנ לעלות לא"י לזיהר"א כמדומה לי שראיתי בשה"ג

בכתובות שכתבו דגם העולה לא"י ע"מ לחזור איכא מצוה וכו' יע"ש. כנראה דהרב ז"ל הבין בדעת השה"ג דמ"ש דאין חילוק וכו' ואיכא מצוה היינו אפי' לעלות ע"מ לחזור וזה תימא דלפי דבריו נעשים דברי השה"ג סותרים זה את זה וזה אינו אלא ודאי כמ"ש דיש חילוק בין העולה לדור לעולה לז"יהרא ובודאי שדברי השה"ג דשבועות אישתמי' למר"ן החבי"ב ז"ל דאלו הי' זוכר מהן לא הי' כותב כזה: וראיתי לה' י"א ז"ל באה"ע סי' ע"ה הגהב"י אות כ"ז שכתב עמ"ש מר"ן החבי"ב בסי' זה הגהב"י אות כ"ז שכמדומה לו שראה בחה"ג ואינו זוכר איה מקומו שסובר שאפי' ע"ד לחזור ההליכה לא"י מצוה היא כ' עליו ואני מצאתי להשה"ג הפך ממ"ש הרב החבי"ב וז"ל בריש פ"ג דשבועות כנז"ל יע"ש הרי דס"ל להרב שה"ג דליכא מצוה בהולך ע"מ לחזור הפוך ממ"ש הוא ז"ל וצ"ע עכ"ל:

ויש לתמוה עליו קצת דנר' דאישתמיט מיניה דברי השה"ג שבמ' כתובות שדבריהם נאמרו בסתם ויש ס"ד לומר דאין חילוק בין עולה לדור ובין עולה ע"מ לחזור וזהו מה שהי' זוכר מר"ן החבי"ב והוא ז"ל הבין דמה שזכר מר"ן החבי"ב שכתוב בשה"ג הם דברים אלו שבפ"ג דשביעות והק' עליו דזכר להפוך והאמת אינו כן דיש סמך לזכרונו של מר"ן אלא דאחר דמצינו מ"ש בפ"ג דשבועות מוכרחים אנו לומר דיש חילוק בין עולה לדור לעולה ע"מ לחזור וא"כ הי"ל להי"א ז"ל להקשות למר"ן בדרך זה דהיינו עמ"ש כמדומה לי וכו' הי"ל שדברים הללו נר' שהם דברי השה"ג שבכתובות שהם בסתם והבין הרב ז"ל דאין חילוק וכו' וזה אינו שהרי אמרו בפ"ג דשבועות דליכא מצוה בעולה ע"מ לחזור:

ודעת הרדב"ז ז"ל בזה מצאני ראינו שלכאורה נראים דבריו סותרים זה לזה והוא דבח"ב סי' קט"ו כתב וז"ל הנודר לדור בא"י בזה"ז וכ"ש בנודר לעלות לז"יהרא ליכא מצוה שבשבילה לא יתירו לו את הנדר עכ"ל: וכמו כן כתב בתשו' החדשות דפוס ויניציא סימן תל"ד וז"ל ואע"ג דמי שנשבע לקיים את המצות אין מתירין לו ליכא הכא מצוה שלא יתירו הנדר בשבילה דבישלמא אם הי' הנדר לדור בירושלים איכא למימר דמצוה לדור בא"י אבל לעלות לז' לז'יהרא ולשוב אין כאן מצוה רבה ואפי' היתה השביעה לדור בא"י כבר ידעת מה שהשיב הרשב"א להר' מנחם אשר נדר ללכת לא"י והיתה אשתו הרה ויש סכנה להוליכה מעוברת והתיר לו את נדרו ע"כ. הרי דס"ל דליכא מצוה בזה"ז:

ואילו בח"א סי' ע"ז בענין לפרוש בים בע"ש כתב וז"ל ואנן אית לן דאינו נק' דבר הרשות אלא יוצא לטייל אבל מי שיוצא לבקש טרף לביתו מצוה חשיב וכ"ש העולים לא"י דחשיב דבר מצוה ע"כ יע"ש) וכמו כן כתב בתשו' הישנות דפוס פיורדא בח"ג

סי' ת"ח ות"ט ותי' כאשר יראה הרואה ונדון תשו' בסי' ת"י הוא בא' שנשבע לאשתו בשעה שנשאה שלא יפרידנה מאמה ועתה רוצה לעלות לא"י אם תוכל לעכב עליו מפני השבועה וכו' והשיב דאינה יכולה לעכב עליו מלעשות מצוה וכו' שהרי יכול הוא לעשות את המצוה ולקיים שבועותו כגון שיגרשנה ויתן לה כתובה ויעלה לא"י וכו' ומ"ש בסיף התשו' שאין אנו דנין עתה בדין הכל מעלין לא"י לפי שאין המחייה מצוי שם בעונותינו אלא א"כ נתברר אצלינו שיש לו אומנות שיתפרנס ממנו אז אנחנו דנין בו דין זה היינו לענין שלא תפסיד הכתובה כאשר יראה הרואה יע"ש. באופן שתשובותיו סתרי אהדדי כנז':

והנלע"ד לחלק ולומר והוא פשוט דלעולם ס"ל להרדב"ז ז"ל דלעלות לא"י בין לדור ובין לזייהרא מצוה קעביד כמ"ש בח"א ובס"ג אלא דמי שנודר לעלות לא"י ואח"כ אירע לו איזה אינס כגין נדון של הר"ם שנדר וכו' והיתה אשתו מעוברת ויש סכנה אז לא אמרי' דהוא מצוה רבא כדי שלא יתירו את נדרו אלא מתירין לו וכמו שהתיר הרשב"א למוהר"ם והכי דייק בח"ב שכ' הנודר וכו' ליכא מצוה שבשבילה לא יתירו את הנדר דהיינו דוקא לענין להתיר את הנדר ויותר דייק בתשו' דסי' תנ"ד שכ' ואע"ג דמי שנשבע לקיים את המצוה אין מתירין לו וכו' אין כאן מצוה רבא דנר' דמצוה איכא אלא שאינה מצוה רבא ואח"כ הביא תשו' הרשב"א שהתיר להר"ם יען דהיה סכנה בדבר אבל לעולם בעלמא מי שעולה לא"י וכ"ש ע"מ לדור בודאי שמודה הרדב"ז דמצוה קעביד כמ"ש בח"א ובח"ג זה נלע"ד פשוט: וחזיתיה למרן החבי"ב ביו"ד סי' ר"ג הגהב"י אות ו' שכ' וז"ל הנודר לדור בא"י בזה"ז וכ"ש הנודר לעלות לזייהרא ליכא מצוה שבשבילה לא יתירו את נדרו הרדב"ז בח"ב סי' קט"ו אמר המאסף מ"ש הרב ז"ל דבנודר לדור בא"י בזה"ז ליכא מצוה הוא כדעת רבינו חיים שכתבו התוס' בפ' ב' דייני גזירות וכו' עכ"ל:

ונוראות נפלאתי עליו דאיך יחס סברת הרדב"ז לס' ר' חיים דהא ר"ח ס"ל דבזה"ז ליכא מצוה כלל לא לדור ולא לעלות בשום אופן ואדרבא מגרעות נתן למי שעולה לא"י כנז' משא"כ הרדב"ז שאמר בפי' בת"א סי' ע"ז ובח"ג סי' ת"ח ת"ט תי' דאיכא מצוה כמ"ש ומ"ש בח"ב הנז' אינו אלא לענין התרת הנדר כשיש אונם כמ"ש בסי' תנ"ד וכמ"ש דמוכ' אנו לומר כן דאלת"ה תשובותיו סתרי אהדדי:

והיותר תימא דמרן התבי"ב בעצמו כתב בשיירי א"ח סי' רמ"ח הגהב"י אות ט' וז"ל אה"מ עמ"ש הריב"ש שהעליה לא"י מצוה ומותר לפרוש אפי' בע"ש כתבתי במ"א דהרדב"ז ח"א סי' ע"ז כתב ע"ז וזו קולא גדולה ולא שמענוה וכו' ולפי שלכאורה יש להבין מדברים אלו שהרדב"ז חולק על הריב"ש וס"ל שאין העליה לא"י מצוה וזה א"א שהרי הרדב"ז

כתב שם דאין נק' דבר הרשות אלא היוצא לטייל אבל מי שיוצא להביא טרף לביתו וכ"ש העולים לא"י דחשיב דבר מצוה וכו' ראיתי לבאר דברי שכוונתי לומר וכו' יע"ש הרי דהרב ז"ל הביא התשו' שבת"א שס"ל דאיכא מצוה והוכרח לבאר דבריו שלא יטעו שהרדב"ז לא ס"ל הא ואיך עתה יחם אותו לס' ר"ת והוא פלי ודבריו צא"ת:

ובצפייתינו צפינו לה"ה בס' יוסף אומץ בסי' ב"ן שכ' על דברי ר"ת הללו דעכשיו אין מצוה לדור בא"י דיש כמה מצות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולים ליזהר בהם. דהרב ז"ל דבר בזמנו שהיו כמה ספיקות ועתה כי נתוועדו רוב רבני ישראל בארץ ובחו"ל והסכימו על שנת השמיטה שינהגו כהרמב"ם ועתה נקבעו המנהגים הנז' על פי הרבנים הנז' ואין לחוש אבל בזמן הרב הר' חיים עדיין היו כל העניינים בספק והיו נכשלים כל הדרים בא"י הן בתרומות ומעשרות והן בשמיטה באיזה שנה היה והיתה יוצא תקלה גדולה לא כן עתה כי נתיישבו הדברים בהתאסף ראשי עם וכו' יעש"ב:

עוד נקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ו מה' בית הבחירה בחילוק בין קדושת א"י לקדושת ירושלם דפסק כר' יוחנן דקדושה א' קדשה לעת"ל וכתב דלא דמי קדו' ירוש' לשאר ארצות דקדושת בהמ"ק וירוש' שקדשה שלמה הע"ה היא מקודשת לעולם ועזרה זכר בעלמ' עבד משא"כ קדושת דבשאר א"י לא קדשה לעת"ל ונתן טעם לפי שקדושת בה"מ וירוש' מפני השכינה והשכי' לא זזה משם. והראב"ד ז"ל השיגו שסברת עצמו היא לחלוק בין בה"מ וירוש' לשאר א"י דמי חילק לו בכך דהא מ"ד דסבר קדושה א' לא קדשה לעת"ל לא חילק בין קדושת ירוש' לשאר א"י ולא עוד אלא שאני אומר שאפי' לר' יוסי דאמר קדושה ב' קדשה לעת"ל לא אמר אלא לשאר א"י אבל לירוש' ולמקדש לא אמר לפי שהיה יודע עזרה שהמק' וירוש' עתידים להשתנות ולהתקדש קדוש אחר עולמי בכבוד ה' לעולם כך נגלה לי מסוד ה' ליריאיו ע"כ. למדנו מדברי הראב"ד ז"ל דאדרבא בזה"ז יש קדושה ומעלה לשאר א"י יותר מירושלם ודו"ק. יע"ש:

באופן כי נר' מדברי הרמ"ב ז"ל דאין מצות בשאר א"י לישב שם דהא אין להם קדושה דדוקא בירוש' דאיכא קדושה איכא מצוה אבל בשאר א"י דאין קדושה בהן אין מצוה לשבת בהן:

אבל מדברי הרמב"ן משמע דאפי' בזה"ז בחרבנה איכא קדושה בכל א"י דכתב בפ' המצות מקרא דוירשתם אותה וישבתם בה דהוא מ"ע מדאורייתא ומייתי עובדא דספרי עד שהישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות:

עוד הסכים הרב המבי"ט בת"א סי' רמ"ה וז"ל כשם שכ' התוס' שלא אמרו אלא בזמנם שהיה שלום בעולם לא כן בזמננו שהדרכים משובשים כך אנו אומרים דמ"ש התוס'

ור"ת לא אמרו אלא בזמנם שהיו הדרכים משובשים לבוא מכל אותם המקומות דרך ים לא"י אבל בזמנינו זה לבוא מתוגרמא דרך ים בספינת הצמר כמו שרגילים בכל שנה ודרך יבשה ג"כ אינו נקרא משובש והוי דינא דמתני' דחשיב דליכא סכנ' דבין בים ובין ביבשה השיירות מצוייות בכל שנה ושנה:

עוד כתב שה ואנן נקטינן דלא כר"ח בהא מילתא ורמינן אנפשין למייתי לא"י לאצטעוריה בה טפי ולפום צערא אגרא יע"ש:

ומזה יש לדקדק דשכר העולה מחו"ל לארץ הוא יותר חביב ומרוצה לפני הקב"ה דהוא מניח כל תענוגי עולם שיש לו בחו"ל וישים לדרך פעמיו ומצטער עצמו בסכנת דרכים וגם בעליותו בארץ מצטמק ויפה לו ודאי דשכרו כפול ומכופל מן השמים. ואחרים פירשו דלא דמי למי שהוא ארץ מולדתו בארץ למי שבא מתו"ל:

איך שיהיה עלה בידינו מכל האמור דעלית א"י כפי רוב הפוסקים אפ' בזה"ז מצוה איכא ולדעת הרמב"ן הוא מצוה מדאורייתא דמנאו בספר המצות וסברת הר' חיים ז"ל דחוייה היא מכל הפוסקים זולת היכא דאיכא ודאי סכנה בבירור אז אינו יכול לכפות לאשתו. וגם בעליית א"י ע"מ לחזור לדעת רוב הפוסקים ס"ל דליכא מצוה לבד ה' פני משה ומוהראנ"ח ז"ל דס"ל דאיכא מצוה:

ומעתה נבא לכונת הכתובים והוא דכבר אמרנו דבעליה לא"י לחוד לר' השה"ג והתשב"ץ ומהרימ"ט וכל הפוסקים האחרונים הסכימו דליכא מצוה אלא בישיבה ודירה בה וז"ש מזמור שיר יסודתו בהררי קדש ר"ל עיקר השיר לאדם הזוכה לעלות בא"י הוא דוקא יסוד' בהררי קדש כשעלה לדור שם ומייסד עצמו שם יסוד עולם שוא דמקיים מצות ישי' א"י ולא בעולה ע"מ לחזור וא"ת העיקרא מי יימר דאיכא מצוה בזה"ז אפי' בעולה לישב ולדור בה דהא כתב הר' חיים דבזמנינו ליכא מצוה לדור בא"י ע"כ אמר אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב ר"ל דאפי' מאן דחייש לס' ר' חיים היינו דוקא בשאר ארצות של א"י אבל בירושלים הרי כתב הרמב"ם ז"ל דקדושתו הוא לעולם ומפרישין תרומות ומעשרות ושמיטה ויכולים להקריב קרבן אפי' עתה כיון דשכינה לא זזה משם וקדושה א' קדשה לעת"ל וקאמר אוהב ה' שערי ציון שהוא ירושלים מכל משכנות יעקב שהוא שאר ארצות של א"י. וא"ת אדרבא זהו כי יש מצות התליות בארץ מגרעות נתן דהרי כתב ר"ח דכיון דיש מצות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין ליזהר בהם נמצא הפסד מצוה כנגד שכרה לזה בא כמשיב קרא נכבדות מדובר בך כלומר זהו לא נאמר אלא בזמנו של ר' חיים שהיו כמה ספקות ועתה כי נתועדו רבני ארעא דישראל ורבני חו"ל והסכימו על השמיטה ועל תרומות ומעשרות וקבעו הלכותיהן אין מכשול

ועון וזהו כוונת נכבדות מדובר בך וכבר קבעו ההלכות ע"כ עיר האלקים סלה ר"ל קדושתו הוא קדושת עולם לקיים מצותיו ית' בלי שום פקפוק. וא"ת דעדיין יש לדוחה לדחות סברת התוס' שכתבו דליכא מצוה בזה"ז דאיכא סכנת נפשות בדרכים. לזאת כבר כתבנו משם ה' המבי"ט ז"ל דכשם שהם אמרו דלא אמרו חכמים אלא בזמניהם כך אנו אומרים דתוס' לא אמרו אלא בזמניהם דלא הי' שלום בדרכים ולא היו בשלום המלכים אבל בזמנינו תהלה לה' יתברך שאני עומדין תחת מלכות תוגרמה ויש שלום במלכות ושיירות מצויות וספינות בים כופין לעלות וקאמר קרא אזכור רהב ובבל וגו' כלו' הקב"ה ישת"ש עלה בזכרון טיב לפניו כי כל העם העומדים מפוזרים בכל ממלכות הארץ עתה עומדים רובם תחת מלך א' ואין סכנה בדרכים ועי"ז נחשב כי העולה מחו"ל הו"ל כי זה יולד בה בלא צער הליכתו בארץ ומצוה בעלייתו כימי קדם דאין שטן ואין פגע רע. ועתה כיון דהשוהו הכתוב ההולך מחו"ל לארץ לאיש אשר יולד בה מספקא לן אי מינייהו עדיף ובא הכתוב לפרש ולציון יאמר איש ואיש יולד בה ר"ל האיש העולה מחו"ל לארץ עם האיש אשר הורתו ולידתו בקדושת הארץ הם שוים בשכרם והוא יכוננה עליון כלומר דעל ידי ישיבתם בארץ הקדושה הם מקודשים במצות התלוייות בארץ מוכנים ליטול שכרם משלם מאל עליון ופריש טעמא בקרא ה' יספור בכתוב עמים זה יולד שם ר"ל כי כביכול הוא יספור וכותב ומחשב מצוה כנגד שכרה וכפועל אדם ישלם לו וכמ"ש ה' המבי"ט דרמינן אנפשין למייתי לא"י לאצטעו' בה ולפום צערא אגרא ע"כ שכר העולה כיון דיש לו צער בהליכתו והוא עומד בספק סכנה כדי לזכות בישיבת א"י שכר משלם כאיש אשר יולד בה שוו בשיעוריהן ויחד כולם עתידים לשורר וזהו ושרים כחללים כל מעייני בך בנבל וכינור כיון דהם מכוונים ומבטים ומצפים בישי' א"י מתי יבא לידיהם ויקימוה וארז"ל א' הנולד בה וא' המצפה כדי לראותה וזהו החידוש דאפי' אם לא הספיקו לעלות הוי כאלו נולד בה וכ"ש מי שזכה לעלות דחשיב כאלו נולד בה: ועל זה אביט כוונת המשורר במזמור מ"ח שיר מזמור לבני קרח גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב. אלקים בארמנותיה נודע למשגב. כי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו. המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו. רעדה אחזתם שם חיל כיולדה. ברוח קדים תשבר אניות תרשיש. כאשר שמענו כן ראינו בעיר ה' צבאות בעיר אלהינו אלהים יכוננה עד עולם סלה. דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך. כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ צדק מלאה ימינך. ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודא למען משפטיך סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה. וגו':

ואיכא למידק בכתובים הללו טובא. חדא במ"ש גדול ה' וגו' דנראה דדוקא בעיר עז לנו הוא דמהולל ולא בכל העולם והלא בכל העולם גדיל ומהולל שמו ועוד במ"ש אלקים בארמנותיה נודע למשגב נר' דבא בכפליין דכבר מלתא אמורה דבעיר אלקינו הר קדשו ומא בא להוסיף במאמר אלקים בארמנותיה כי הוא מהולל כשהוא כביכול בארמנותיו ועוד במ"ש כי הנה המלכים נועדו ולא פי' על מה נועדו. ועוד בק"ש המה ראו וגו' על מה ועל מה אחזתם רעדה. ועוד במ"ש תשבר אניות תרשיש למאי נפקא מינה וכתב כאן שבירת אניות תרשיש. ועוד במ"ש כאשר שמענו כן ראינו צל"ד מה זו שמיעה ומה זו ראיה ומה טעם הוא בעיר אלהים יכוננה וגי'. ועוד במ"ש דמינו אלהים חסדך מה דמות תערכו לו. ועוד במ"ש כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ דמי לא ידע בכל אלה כי תהלתו מקצה הארץ ועד קצהו ועוד במ"ש הר ציון תגלנה בנות יהודה ולכאורה נר' כי הכל אחד:

אמנם עפי"ה הנה נכון והוא דכבר אמרנו דדעת הרמב"ם ז"ל דקדושת ירוש' לא דמייא לשאר ארצות של א"י דקדושתו לעולם ומפרישין תו"מ ויכולין להקריב קרבנות ועל זה קאמר גדול ה' ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו ר"ל דוקא ירוש' הוא מהולל מכל ארצות של א"י. וא"ת והרי כתב הרמב"ן ז"ל והביא ראיה מהספרי ומנאה בכלל המצות וירשת וישבת בה דהיא מצוה כוללת בכל א"י וז"ש יפה נוף משיש כל הארץ ר"ל קדוש' הארץ היא מהפשטת בכל ארצות של א"י לזה מתרץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב דהיינו הטעם עצמו של הרמב"ם שנתן דקדושת ירוש' מפני השכינה שכי' לא זזה משם לעולם וזהו קרית מלך רב ממ"ה הקב"ה כי שם ביתו נחלת שדי וא"ת נחזי אנן כי כפי ס' הר' חיים ליכא מצוה לדור בא"י ואדרבא מגרעות נתן לדור בה כי יש בה כמה מצות ואין העולם נזהרין בהם ונכשלים וז"ש אלקים בארמנותיה נודע למשגב ר"ל דוקא כשהוא כביכול בארמון על משכ' אזי יש קדושת הארץ ולקיים מצותיו אבל עתה בחרבנה אין כאן מצוה כלל ולזה בא כמשיב הכתוב כי הנה המלכים נועדו עברו יחדיו כלומר המלכים כי מאן מלכי רבנן נועדו רבני ארעא דישראל ורבני חו"ל ז"ל ותקנו להם תקנות מתרו' ומעשרות וגזרו על השמיטה ונשאר ארעא בקדושתה כמאז ומקדם וליכא מכשול כלל והוא ממש כמ"ש הרב הגדול כמוהר"י אזולאי זלה"ה כנז"ל: האמנם בני חוצה לארץ המה ראו כן תמהו מסברת התוס' שכתבו דבזה"ז איכא סכנת דרכים על כן נבהלו נחפזו משום סכנת דרכים לבא דרך יבשה וגם דרך ים לעלות בספינה שמא ח"ו תשבר אניות תרשיש כשם שנשברה אניות תרשיש לא יארע להם שמא תשבר הספינה ואיכא סכנה בדבר. לזה בא הכתוב להוציא מלבם חששה זו דבזה"ז ליכא למיחש והוא כמ"ש הרב

המבי"ט ז"ל דבזמנינו ליכא סכנה כיון דאנו תחת מלכות התוג"ר ואיכא שלום במלכיות ושיירות מצויות בדרכים ביבשה ובים איכא ספינות בכל שנה שבאים ולא יארע להם שום נזק ועוד דלא תהא כהנת כפונדקית שהרי הסוחרים הם יוצאים ממקום למקום עם סחורתם ואינן חוששים לסכנת כ"ש במצות עלית א"י דאין אנו חוששים ורמינן אנפשין למייתי לא"י לאיצטעוריה בה ולפום צערא אגרא. כל זה רמזו לנו הכתובים דהיינו כאשר שמענו כן ראינו ר"ל כאשר שמענו מאבותינו הקדושי' שהיו עולים לא"י בדרך יבשה ובדרך ים ולא אירע להם שום נזק ח"ו כן ראינו דכל שנה שעולים בני ישראל הקדו' לארעא דישראל ואינם חוששים לסכנה וזהו בעיר ה' צבאות וגו' ואלהים יכוננה עד עולם סלה ר"ל דהוא מגן וצינה לשמור את בני ישראל מכל נזק והפסד משום ישוב א"י שיהא יכון לעולם. ועוד דמינו אלהים חסדך בקרב היכלך כשמך אלהים כן תהלתך על קצוי ארץ וגו' ר"ל אנו עושים דמיון כשם שאתה עושה חסד עם כל קצוי ארץ דהיינו סוחרים שהולכים דרך ים ויבשה הם וממוניהם ואין חוששים לסכנה והם באים להודות את שמך על החסד שאתה עושה להם כן הם באים משום מצות ישוב א"י ואינם חוששים לסכנה יען כי צדק מלאה ימינך ר"ל שאתה מתנהג עמהם במדת החסד שהוא הימין. ובכן ישמח הר ציון עם בני חו"ל ותגדנה בני יהודה שהם הנולדים שם בא"י למען משפטיך ר"ל כפי המשפט אשר עשית כי בני חו"ל הבאים לא"י עם הנולדים בארץ משפט אחד יהיה להם כיון שמצטערים בהליכתם בארץ הם שוים בשכר אפי' שלא היתה הורתם ולידתם בקדושת הארץ:

ועתה בא הכתוב לומר לנו דל"מ מי שעולה לא"י ע"מ לדור שם ולהשתקע דמצוה רבא קעביד אלא אפי' העולה שם לזיהר"א ע"מ לחזור אפי"ה מצוה קעביד וכדעת ה' פני משה וה' מ"ז מוהראנ"ח ז"ל דאית להו הכי ולז"א סובו ציון והקיפוה ספרו מגדליה ר"ל תעלו אפילו שאינו לדור בה כ"א לעשות הקפה א' ולסבב אותה ולראות המגדל והחומה וזהו ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה פסגו ארמנותיה ואפילו שאתם חוזרים אח"כ אפי"ה מצוה קעביד וכמ"ש בגמ' כל ההולך ד' אמות בא"י מתכפרים לו וכו' וכעת יגעתי כדי לקשר הפ' האחרון למען תספרו וגו' ויהיה המזמור שלם ולא מצאתי וה' יזכני לגומרו בטוב:

אשר עפ"י דברי הרב פני חשה ז"ל דס"ל דאפי' בעליה לא"י לעשות ז זיהרא מצוה קעביד כמ"ש בגמ' כל ההולך ד' אמות בא"י מתכפרים לו עונותיו אפשר לפרש כונת המשורר שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים ו לי בית ה' נלך עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים ולא נאריך בדקדוקיה והכונה לומר שמחתי כלומר השמחה שהי' לי

הוא באומרים לי בית ה' נלך דהיינו הליכה לבד ואפי' על מנת לחזור עכ"ז הרי הוא נחשב להם כאלו עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים בדירת קבע כך נחשב לו למצוה להולך שם:

או יאמר כונת הכתוב בהקדים מ"ש הרב טירת כסף ז"ל בפ' ואתחנן במאחז"ל בפ"ז דכתובות ולציון יאמר איש ואיש יולד בה א"ר מיישא בר בריה דריב"ל א' הנולד בה וא' המצפה לראותה דהיינו החידוש הוא דהגם שלא הספיק לעלות שם עכ"ז הו"ל כאלו נולד שם מעת המחשבה טובה וכתב הרב הנז' משם הגאון מהרש"א ז"ל דמעלה זו דהמצפה לראותה דהוי כאלו נולד בה אינה אלא בעה"ק ירושלם ת"ו ולא בשאר א"י וזהו כונת הכתוב נכבדות מדובר בך דהיינו כבוד זה דאיש ואיש יולד בה דהיינו א' הנולד בה ואחד המצפה לראותה אינו אלא בך דהיינו בציון יען היא עיר האלקים סלה דקדושתה לא בטלה לעולם כדעת הרמב"ם ז"ל:

וז"ש שמחתי באומרים לי הכונה דבני הגולה אומרים איש את רעהו שמחתי בעת שהיו אומרים לי בית ה' נלך דהיינו לירושלם כי שם ביתו נחלת שדי ממרומים יען שמאותה שעה שהיו אומרים לי בית ה' נלך ושמנו לבנו לילך לבית ה' דהיינו לירושלם אפי' שעדיין לא עלינו שם עכ"ז הרי הוא נחשב לפניו ית' כאלו עומדות היו רגלינו כבר מיום המחשבה טובה בשעריך ירושלים ולזה בא קרא לומר עומדות היו לשון עבר דהיינו מיום המחשבה והיינו דוקא בשעריך ירושלם דזאת המעלה לא נאמרה כי אם לירושלם ת"ו: עוד יתכן לומר בא"א בהקדים מ"ש הרב נחלת בנימין ז"ל במצוה צ"ו מצות ועשו לי מקדש דטעם דצווה לנו הקב"ה לבנות לו בית להיות משכן לשכינת עוזו הוא כדי לסתום פיהם של עכו"ם שאומרים לישראל ליסטים אתם במה שכבשתם ארצות ז' עממים כי לא היה ברצון ה' ולכך בבנין ביהמ"ק הראה כי רצונו ית' הי' לנחול להם נחלת עממים: והוא דגמ' ערוכה היא והובה בח"מ סי' שס"ט וז"ל אסור ליהנות בדבר הגזול כיצד גזל שדה או בית אסור לעבור בתוכה או ליכנס בה בחמה מפני החמה ובגשמים וכו' ולכך כדי לסתום פי' העכו"ם שלא יאמרו גזולה היא צוה לבנות לו בית בא"י לשכון שם שכינת עוזו שעי"ז ידעו כל באי עולם כי ברצונו ית' כבשנו ארץ ז' עממין דאלו היא גזולה בידם האיך דר בה שוכן מעונים והלא אפי' לעבור בתוכה אסור ע"כ:

וז"ש שמחתי באומרים לי בית ה' נלך ר"ל היה לי לשמחה רבה כשאומרים בית ה' נלך דהיינו לביהמ"ק ר"ל שיש בהמ"ק בעולם שהוא בית ה' יען וביען כי עי"ז שיש לנו ביהמ"ק הוא מה שיש לנו קיום והעמדה בירושלם וא"י וז"א עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלם דעי"ז נסתם פיהם של עכו"ם שאומרים גזולה היא וכו':

ויתקרב אל זה מאמרן ז"ל בספרי פ' כי תבא וז"ל ויביאנו אל המקום הזה זה בהמ"ק או יכול זה א"י כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הזאת הרי א"י אמורה ומה ת"ל ויביאנו אל המקום הזה הרי בהמ"ק ע"כ. וכבר דש"ו בו רבים ועצומים במאמר זה דלמה היפך הכתוב סידרן של דברים וכתב תחלה ביאת מקדש ולבסוף ביאת הארץ:

אמנם עפ"י הקדמה זאת של הנת"ב יעלה מן הישוב והכונה שמענין בהמ"ק שבא היא ית' לשכון כבוד בארצינו הוא הוראה עצומה כי ברצונו ית' הי' נתינת הארץ דעד עכשיו הי' מתנת הארץ רפופה בידינו שטוענים עכו"ם לסטים אתם וכו' אכן ע"י בהמ"ק נסתם פיהם כאמור הלכך הקדים הכתוב תחילה ויביאנו אל המקום הזה זה בהמ"ק שעל ידו עדות יש שנתן לנו הקב"ה את הארץ הזאת מרצונו הטוב ואינה גזולה בידינו כטענת עכו"ם כמדובר:

ועפי"ז יובן כונת הפסוק בפ' ראה וכ"ת ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה' אלהיכם מנחיל אתכם והנית לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם וגו' והכ' ועברתם וגו' וישבתם בארץ אשר ה' אלהיכם מנחיל אתכם ברצונו הטוב ואינה גזולה בידכם והניח לכם מכל אויב' דהיינו עכו"ם שאומרים לכם ליסטים אתם וכו' והיה זה ראיה מהמקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם: ועד"ז יובן כונת הפסוק בפ' בשלח וכ"ת תביאמו ותטע בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' וכ"ת טוענים עכו"ם ליסטים אתם לז"א מקדש ה' כוננו ידיך והרי הוא כמבואר:

ומעתה נחזור למאמרינו הניצב פתח השער רצית ה' ארצך מי נושא עונם הארץ וכו' ואומר מי אל כמוך נושא עון וכו' די"ל מאי ואומר ולאיזה צורך הוצרך בעל המאמר להביא מקרא זה ומה בא ללמדנו ואפשר לומר במה שידוע מ"ש חז"ל והובא בס' טוב הארץ דהא דאמרינן כל הדר בא"י שרוי בלא עון וכן כל ההולך ד"א בא"י מוחלין לו כל עונותיו ה"ד בעושה. תשובה אבל אם טובל ושרץ בידו אינו נמחל לו. וכ"ת א"כ מאי עדיפותי' דא"י והלא אפי' בח"ל אל"ד שעומד בפני התשו' התי' הוא דבח"ל מלבד התשו' צריך שיעשה כמה תעניות וסיגופים כדי להסיר. הכתם מן הלבוש העליון לא כן בא"י ע"י קדושת הארץ נטהר וא"ז כיבוס ורחיצה: אשר בזה שמעתי ממעלת הרב מר חמי כמוהרח"ש הכהן נר"ו כונת פסוקי ס' שלח וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו ויאמר משה למה זה אתם עוברים את פי ה' והיא לא תצלח די"ל מה נתי' טעם הוא במ"ש כי חטאנו ואדרבא הוי נטל"פ והכונה דישראל אמרו לעלות לא"י יען שחטאו וכל ההולך ד"א בא"י וכו' לז"א להם משה למה

זה שאתם עושים והרי אתם עוברים את פי ה' שציוה שלא תכנסו לא"י נמצא שאתם חוטאים והיא לא תצלח דהיינו להלוך ד"א כדי שיכופר לכם. וז"ש רצית ה' ארצך וגו' ואומר מי אל כמוך וגו' דבא ללמדנו דלא תימרו דא"י מכפרת אפי' בעודן חוטאים ואינם עושים תשו' אלא נושא עון ועובר על פשע והוא ע"ד מה שדרשו למי נושא עון למי שעובר ע"פ דהיינו יעזוב רשע דרכו וגו':

ואפשר עוד לומר עד"ז כמ"ש עוד בס' טוב הארץ די"ז ע"ד דהא דא"י מכפרת היינו למי שהוא מעביר על מדותיו יע"ש. וידוע מ"ש בגמ' כל המעביר על מדותיו מוחלין לו ע"כ פשעיו שנ' נושא עון וגו' למי נושא עון למי שעובר על פשע ומעתה הרי הוא כמבואר ודו"ק:

עוד יתכן לומר ללמד זכות לאחינו אנשי ח"ל דמ"ש ואומר וכו' מיירי כלפי בני ח"ל וכמ"ש בתחי' הדרוש דע"ו שמחזיקים בידינו יש להם חלק בתורתנו ובתפילתנו וה"ה בענין זה שמתכפרים עונותם וכמ"ש ה"ה בס' יוסף אומץ סי' י"ח וז"ל ודע שכתבו המקובלים דיושבי א"י נאנחים ונאנקים ביסורין ורעב ורשעת העכו"ם מני עצב"י בשמים רו"ש ולענה כדי לכפר ע"כ ישראל ע"כ חטאות הצבור והיחיד יושבי ח"ל וז"ש אשריהם יושבי א"י וכו' ואומר מי אל כמוך נושא עין ועובר על פ' לשארית נחלתי דהייני בני ח"ל דגם להם יש להם כפרה:

ומה שאנו קורים לבני ח"ל שארית נחלתו הגם דהם רובא דעלמא ואנו המיעוט ושארית לא שייך לומר כ"א על המיעוט הט' הוא כמ"ש החס"ל בשם הזוה"ק דבני א"י נק' בנים בני אל חי ובני ח"ל הם בבחי' עבדים. א"כ הגם שאנו המיעוט והם רבים יקראו שארית. דומייא דשיירי מנחות דכיון שנלקח מהסולת הקומץ להקריב שהוא העיקר אפי' שנשאר שיעור ק' קומצים הכל נק' שיריים:

או י"ל יען דכל העולם ניזון מתמצית של א"ו משו"ה שייך לקרות לבני ח"ל שארית נחלתו:

וזה פי' הרא' מא' במג' רות ותשאר היא וב' בניה נעשית היא שיירי מנחות דכיון דמת הבעל שהוא העיקר שייך לומר וכו':

יעקב דרוש ב' למעלת א"י

איתמר במדרש רבא סדר שלח לך וז"ל רבי אחא הגדול פתח יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם. מלה"ד למלך שהיה לו אוהב והתנה עמו ואמר לו לך עמי ואני נותן לך מתנה הלך עמו ומת אמר המלך לבנו של אוהבו אעפ"י שמת אביך אינו חוור

בי במתנה שאמרתי לו בא וטול אתה. כך הדבר המלך. מלך מלכי המלכים והאוהב זה אאע"ה שנאמר זרע אברהם אוהבו. א"ל הקב"ה בא לך עמי לך לך מאר' וממולדתך ומבית אביך התנה עמו שיתן לו מתנה שנאמר קום התהלך בארץ וכן הוא אומר כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם. א"ל הקב"ה למשה אעפ"י שהתניתי עם האבות ליתן להם את הארץ ומתו איני חוזר בי אלא ודבר אלהינו יקום לעולם:

ישתבח הבורא ויתפאר היוצר כעל כל אשר גמלנו בהנחל עליון ארץ חמדה לבי הית לכל הארצות ומאד נעלה. מקום אשר מכפר ישיבתו לעונותינו בזמן קריבת קרבנות והקטרת הקטורת שלא היה אדם ישן שם ועונו עמו כולהו אזלא. והן עוד היום אפי' בחרבנה לא היתה בזה ביאה ריקנית וכל הקרב הקרב גברא דאתי ודייש אמצרי ועמדו רגליו על אדמת הקדש ד' אמות זוכין לו חלקה טובה בעולם שכולו טוב טובה כפולה. אשרי הגבר אשר מילא כפו כנש"ר ונפשו אותה ויעל לשכון כבוד בארצינו ויבן לו בית ישיב"ה בארעא הנה זה עומד במקום מקדש וקדשיו שרוי בלא עין אין ערוך אליו בתואר המעלה: זאת מצאנו בפ' בתרא דכתובות אמור רבנן בטעמא ואמור בכפלא. וז"ל א"ר אלעזר כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון שנא' ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון. א"ל רבינא לרב אשי אנן בסובלי חלאים מתנינן לה עכ"ל:

והנה מפשט המאמר נראה דקא מפלגי רבינא עם רבי אלעזר וכמו שכן הבין הרב לח"מ ז"ל שכתב בפ"ה מה' מלכים הי"א וז"ל א"ל רבי' לר"א אנן בס"ח מתנינן לה כלו' דהאי קרא דבל יאמר שכן חליתי דמשמע שהוא מכופר מעון לא אמרי' ליה לענין דר בא"י אלא למי שסובל יסורין ורבינו פ' כר' אלעזר וכו' ע"כ הרי דכונתו לפרש דכונת רבינא לומר דאנן כפרת הדור בסובלי חלאים מתנינן לה אף בלא דירת א"י שהיסורין ממרקין העונות: וקשה דא"כ במאי קמפלגי ומאי אתא רבינא למימר דיסורים מכפרים בח"ל דאטו ר"א כיחש לו הא ומי א"ל דאינן מכפרים דקאמר הכי והלא ר"א מקרא הוא דורש דא"י מכפרת וה"ה דיסורי ח"ל יעשו כפרה. ועוד דמה בא להשמיענו רבינא דיסורים מכפרין העונות והלא זה החידוש ילפינן ליה מק"ו דשן ועין ולמא איצטריך לימוד אחר וכיוצא בזה הרבה להקשות על פירוש זה מהראנ"ח ז"ל בפ' ואתחנן יע"ש:

אשר מחמת כן דחה פי' זה מוהראנ"ח ז"ל ופירש בדברי הש"ס דמ"ש רבינא אנן בסובלי חלאים מתנינן לה הכי פירושו הנה אתה אמרת דבזכותא דא"י לחוד שרוי בלא עון אמנם אנן בתנאי שיהיו סובלי יסורין בעינן דתרתי בעינן סובלי יסורין ויושב בא"י וכתב עוד דכן ראה למוהר"ם אלשיך ז"ל במראות הצובאות שפירש כן בכונת הפ' העם היושב בה נשוא עון וכו' דתרתי בעינן יסורין וא"י והוא ענין מאמר חז"ל שא"י הוא אחד מהדברים

שאינן אלא ע"י יסורין יעש"ב. וכן נראה דהרב ז"ל בש"מ ס"ל הכי דשניהם מיירי בא"י ורבינא בא להוסיף דתרתי בעינן יע"ש כמ"ש היושב בה בחלאים וכו':

אמנם עדיין צריכים אנו למודעי מה טעם הוא כי א"י לחודא אינה מכפרת אם לא ע"י יסורין דממה נפשך אי א"י היא המכפרת הני יסורין מאי עביד. ואם היסורין הם המכפרין א"י מה זאת עושה ומאי חידושא דא"י מאחר דח"ל נמי זה מעשיהו:

ולכן אני אומר דהנה אמת נכון הדבר דא"י מכפרת דהרי מקרא מלא דבר הכתוב וכפר אדמתו עמו האמנם צריכים אנו להקדים מ"ש הרב המקובל מוהר"ן שפירא ז"ל בס' טוב הארץ די"ז ע"ד וז"ל ודע כי א"י אינה מכפרת מהעבירות הנעשות בה אלא השגגות בלבד אבל העונות הנפשות בארץ אינם נמחלים אלא ע"י יסורין וכו' יעש"ב והוא משם הרמ"ק זלה"ה הרי מבואר דא"י אינה מכפרת אלא את חטאות העם היושב בה אשר חטאו עליה אך אמנה עון עצמו אינו נמחק ובהצטרפות א"י והיסורים יש כח בהם בשניהם יחד לכפר חטא ועון וז"ש אין יסורין בלא עון:

ובזה יובן כונת מאמרינו דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי והוא דר' אליעזר אמר כל הדר בא"י שרויי בלא עון ונתקשה רבינא בדברי ר"א שאמר שרויי בלא עון דלא כך היא המדה דא"י אינה מכפרת אלא על החטאים ולא על העונות ואיך אמר שרויי בלא עון לזה בא רבינא לפרש דבריו ואמר אנן בסובלי חלאים מתנינן לה ר"ל דזה שאמר ר"א דהדר בא"י שרויי בלא עון לא די בדירה לחוד אלא בסובלי חלאים ויסורים:

ויתכן דגם ר' אליעזר הכי ס"ל וכונתו במ"ש כל הדר בא"י שרויי בלא עון היינו ע"י יסורין ומה שלא פירש דבריו היינו דמסתמא כל מי שדר בא"י סובל יסורין כמו שעינינו הרואות דאין נקי מהיסורין אפי' אם יהיה עשיר כל אחד לפי דרכו והיינו טעמא כיון דעיקר נתינתה ביסורין מוכרח שלא יהיה אדם נקי מיסורין. וז"ש כל הדר בא"י והכל לאתויי אפי' אם תראה איזה אדם שהוא יושב שקט ושאנן מושפע ועומד אפי"ה סובל יסורים דכך היא המדה דישיבתה קשה מש"ה כל הדר בא"י שרוי בלא עון אלא דרבינא אתא לפרושי בפי' דצריך יסורין וכו':

וזהו ממש כוונת הכתוב ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון והכי קאמר אל יתרעם אדם היושב בארץ לאמר חליתי בטענת אומרו אחרי היותי מיושבי הארץ ויליד בית למה זה יהיה לי יסורין לכפרתי והלא א"י לחודא היא מכפרת ולמה לי יסורין אל יאמר כן משום דהעם היושב בה נשוא עון פי' דהוי נשוא עון ולא נשוי חטאה אין לו להתרעם על היסורין דמיצרך צריכי נמי היסורים כדי לעקור העון עצמו:

אשר עפ"י קוטב זה יובן כמין חומר דברי רש"י ז"ל אשר בפ' אלו מגלחין דכ"ה ע"א בעובדא דרב הונא כשהעלו אותו מבבל לא"י לקוברו פירש"י וז"ל כד אסקוהו להתם לא"י לקוברו שכל הנקבר שם נקבר בלא חטא שנאמר העם היושב בה נשוא עון כדאי' בכתובות דקי"א עכ"ל וק"ל דלמא נקט רש"י לישניה לשון חטא ולא אמר עון כלישניה דקרא דאמר העם היושב בה נשוא עון. ועוד ק' דאמאי מייתי ראיה מהאי קרא ולא מייתי מקרא דוכפר אדמתו עמו דמיניה דרשינן בגמ' להקבר בא"י לא כן קרא דהעם היושב בה דאיירי בהדר בא"י:

ולפי"ה ניחא והוא דלהכי קאמר דהנקבר בא"י נקבר בלא חטא פי' חטא דוקא לומר דאין כח בא"י לכפר עון עצמו דצריך יסורין שיסבול בא"י וזה שלא סבל יסורין שם שלא דר בחייו כ"א אחר מותו אינו מכפר כ"א החטא הראיה שנא' ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון והיינו כמו שפירשנו בכונת הפסוק:

וזה יהיה כונת מ"ש בגמ' עולא הוה רגיל דהוה סליק לא"י נח נפשיה בחו"ל וכו' אמ"ל ארונו בא א"ל אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה ע"כ די"ל למה אינו דומה וכו' מאחר דכבר זכה ליקבר בא"י מה לי בחיים מה לי אחר מיתה. ולפי"ה ניחה דכשקולטתו מחיים ודר שם סובל יסורין ואז מתכפרים לו גם עונותיו לא כן כשקולטתו אחר מיתה אינו מתכפר לו כ"א החטאים ולא העונות:

ועפי"ז יובן כונת המאמר הובא בילקוט תהלים וז"ל רצית ה' ארצך מי מרצה עונם הארץ אשר הם יושבים עליה שנא' העם היושב בה נשוא עון הרי החיים ומנין אף המתים ת"ל וכפר אדמתו עמו מי מכפר על עמו אדמתו. אשריהם יושבי א"י שאין להם לא חטא ולא עון לא בחיים ולא במתים וכן הוא אומר נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה עכ"ל:

וי"ל במאמר זה במ"ש ומנין אף המתים דמאי בעי מנין אף המתים וכי בשביל שמתו אבדו זכות ישיבת א"י שישבו בה בחייהם. ועוד למה בכפרת המתים לא הזכיר לשון עון כלל כ"א כפרה סתם. ותו במה שסיים לא חטא ולא עון למה עד עכשיו לא הזכיר בעל המאמר אלא עון לבד ולא חטא: ולפי"ה ניחא והכונה דבתחילה אמר מי מרצה עונם הארץ אשר הם יושבים עליה ר"ל כשהם חיים יושבים עליה לאפוקי כשאדם מת שהוא יושב תחת הארץ שנא' העם היושב בה דהיינו שדר בה בחייו נשוא עון הרי החיים דהיינו כמ"ש שדרים בה מחיים מנין אף המתים ר"ל אותם שמתו בח"ל ואח"כ העלו עצמותיהם לא"י שהארץ מכפרת ת"ל וכפר אדמתו עמו מי מכפר על עמו אדמתו והשתא קאמר סתם שהארץ מכפרת ולא הזכיר עון כמ"ש בתחילה והדר מפרש אשריהם יושבי א"י שאין להם לא חטא ולא עון לא בחיים ולא במתים ר"ל לא עון בחיים ולא חטא

במתים וכן הוא אומר נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה דמה שהפריד הכתוב עון לבד וחטא לבד ולא כלל אותם בבת אחת היינו לומר דיש זה החילוק בין חי למת כמ"ש: ויתקרב לזה כונת המאמר באיכה רבתי וז"ל כי ה' הוגה על רוב פשעיה יכול על מגן ת"ל על רוב פשעיה ע"כ. וכל המפרשים ע"ה אחזו שער דהיכי היה ס"ד לומר כן שהקב"ה יעשה כן על מגן ולפי"ה ניחא ונקדים עוד מ"ש בס' טוב הארץ שם וז"ל דהפשעים הנעשים בא"י אין להם סליחה אלא ע"י תלמוד תורה ע"כ וידוע מ"ש בגמ' על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי: וז"ש כי ה' הוגה יכול על מגן דהיה ס"ד לומר דכל זה העונש שנתחייבו הוא על חינם דמאחר שהיו יושבים בא"י א"כ אם חטאו א"י מכפרת ואם עוו הו"ל ליתן להם יסורין אבל כל זה העונש שבא להם נראה ח"ו דהוי שלא כדין. לז"א ת"ל על רוב פשעיה דכאן היו פשעים והפשעים אינו מכפר א"י ולא יסורין כ"א עסק התורה וכיון שלא היו עוסקים בתורה כמ"ש משו"ה נתחייבו בעונש זה:

וזהו טעם מ"ש בפי"א דנדרים וז"ל דבר זה נשאל לחכ' ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו שנ' ויאמר ה' על עזבם את תור' והוא דהחכמים והנביאים היו סוברים דכיון שהיו יושבי' בא"י א"י מכפרת על הכל ומשו"ה לא היו מוצאים טעם למה נענשו כ"כ וגלו מארצם עד שבא הקב"ה ופיר' על עזבם את תורתי והתורה היא המכפרת על הפשעים לא א"י וכיון שעזבו את התורה נתחייבו גלות דא"י אינה מכפרת כ"א חטאים והיסורים עונות וכו':

ועד"ז יובן כוונת פסוקי איכה סי' ד' לא האמינו מלכי ארץ וכל יושבי תבל כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם מחטאת נביאיה עונות כהניה השופכי' בקרבה דם צדיקים. די"ל מדוע לא היו מאמינים כל העולם שיבא צר וגו' אחר שהיו יודעים כמה עבירות עשוי ולפי"ה ניחא והוא דכולי עלמא היו סוברים כיון דהם יושבים בא"י אפי' שעושים עבירות א"י מכפרת וע"כ לא האמינו וכו' אבל הם לא ידעו דהא דא"י מכפרת היינו שגגות אבל עונות במזיד אין א"י מכפרת ולז"א מחטאת נביאיה עונות כהניה השופכים בקרבה וגו' ר"ל דהיה בידם חטאים ועונות וזה אין א"י מכפר כמ"ש:

עוד יתכן לומר וליישב תיבת בקרבה דלכאורה נראה מיותר דבה משתעי קרא. ונקדים מ"ש הרב יקרא דשכבי בדרוש ס"ג משם ס' שערי אורה במאחז"ל לא לן אדם בירושלם ובידו עון לפי שגובה בכל יום חיבת אותו היום כדי שלא יתרבו חובות על אנשי ירושלם חרב נוקמת נקם ברית היתה שוכנת בירושלם ומייסרת אותם תמיד כמו הדיין הקבוע לדון עד שהיו כולם צדיקים ולפיכך נק' צדק שגובה מהם פשעיהם ומצדקת אותם כמ"ש בזוה"ק וכי ירושלם נוה שאנן והכתיב צדק ילין בה ובאתר דאשתכח דינא לא שקיט ולא

שאנן הוא. גם בס' מכלל יופי כתב ע"פ ומלכי צדק שנקרא ירושלם צדק לפי שלא יסבול עול וחמס ומעשה תועבה זמן ארוך לפיכך מקיא היושבים בה. וכ"כ הכלבו סי' קכ"ז שהחוטא בא"י יענש יותר מן החוטא בח"ל לפי שהשגחת הקב"ה בה תמיד ואינו דומה מורד במלכות בפלטין למורד חוץ לפלטין:

ובזה פי' הרב ז"ל כונת מאמרינו כל הדר בא"י שרוי בלא עון דהק' ממ"נ אם לא עשה עון אפילו בחו"ל שרויי בלא עון ואם עשה עון איך שרויי בלא עון ואין לומר שהארץ מכפרת דא"כ איך גלו ישראל ממנה והיה החרבן ועוד דא"כ הול"ל כל הדר בא"י מכפרים לו ע"כ עונותיו. אלא נראה שבא לומר ההקדמה הנז' שכל הדר בא"י גובין ממנו העון שעושה באופן שהוא שרויי בלא עון כי אין זמן בעולם שיהיה עמו עון משא"כ בח"ל שאינו גובה מיד נמצא יש זמן מה ששרויי עמו עון וכו' ע"כ. נמצא דמ"ש הדר בא"י שרוי בלא עון אין הכונה דא"י מכפרת בלי עונש אלא אדרבא יענש יותר מן החוטא בחו"ל דאיני דומה החוטא בפלטין וכו' אלא דגובין ממנו תכף ואינם מאריכין להם זמן וכו':

וז"ש לא האמינו מלכי ארץ וגי' כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם דהם היו סוברים דא"י מכפרת העונות בלי עונש כיון דכך היא המידה העם היושב בה נשוא עון והם לא ידעו דאדרבה החוטא בא"י לוקה בכפליים יען שחוטא בפלטין של מלך. ולז"א מחטאת נביאיה עונות כהניה השופכים בקרבה דהיינו בפלטין של מלך דם צדיקים:

או נאמר בא"א כונת מאמרינו כל הדר בא"י וכו' ונייישב תיבת כל דהכל לאתויי מאי והוא בהקדים מ"ש מוהרימ"ט ז"ל בחי"ד סי' כ"ח שנשאל על מי שנדר לעלות לא"י ושוב ראה שאין ידו משגת וכו' והשיב שיש לאותו הנדר התרה כמו שאר נדרים של רשות משום דלעלות לא"י אין בו מצוה שאין עיקר המצוה בעלייתה אלא בישיבת והדירה שמה כמ"ש הרמב"ן ז"ל אבל מי שעולה לראותה ע"ד לחזור לא מצינו בזה מצוה מפורסמת ואפי' תימא שזכות הוא לי ממ"ש כל המהלך ד"א בא"י מובטח לו שהוא בן העוה"ב דכתיב ורוח להולכים בה מ"מ מ"ע ליכא ועוד ההיא מתפרשא בנקבר שם אלא שלא הספיק לדור ולישב בה דהכי משמע רישיה דקרא נותן נשמה לעם עליה אפי' שפחה שבא"י מובטח לה שהיא בת העוה"ב והיינו שמתה ונקברה שם עכ"ל: והנה במ"ש ועוד דההיא מתפרשא בנקבר שם אלא שלא הספיק לדור ולישב בה אהמ"ר נראה דפשט הסוגייא לא משמע הכי אלא המהלך ד"א בא"י וכו' אפי' שלא נקבר. והראיה שהביא דהכי משמע רישיה דקרא נותן נשמה וגו' והייני שמתה ונקברה שם לא ידעתי מה ראיה היא דוכי מוכרח הוא לומר דרישיה דקרא וסיפא דקרא שידבר בענין א' נימא דרישא מיירי בנקבר שם וסיפא מיירי בהולך לבד כפשט המאמר:

ועוד דמדברי הרמב"ם ז"ל לא משמע הכי שכתב בפ"ה דה' מלכים הי"א וז"ל אמרו חכמים כל השוכן בא"י עונותיו מחולין וכו' אפי' הלך בה ד' אמות זוכה לחיי העוה"ב וכן הקבור בה נתכפר לו וכו' הרי דהולך ד"א היינו הליכה לבד לא שנקבר שם ממש וכן הקבור וכו':

וראיתי להרב טירת כסף ז"ל בפ' ואתחנן שהקשה ע"ד מוהרימ"ט ז"ל אלו דס"ל דמ"ש רז"ל ההולך ד"א בא"י היינו כשנקבר שם ברם כשהולך ע"מ לחזור אין מצוה דלפי דבריו מאי האי דאמר מרע"ה אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וארז"ל שכונתו היתה לעמוד שם לשעה ולחזור ולהקבר בקברו המזומן לו מששת י"ב ועז"א מילת נא דהיינו לשעה ואח"כ יחזור ובודאי דכונת מרע"ה בזה היינו להרויח חיי עוה"ב ממ"ש לו הקב"ה רב לך ואז"ל יותר ממה שבקשת נתון לך מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך כנראה דכונתו היה לילך שם בא"י כדי שיהא מובטח לו העוה"ב וא"ל הקב"ה יותר נתון לך ואם איתא דההולך שם ע"מ לחזור לא נאמר עליו ורוח להולכים בה כדקאמר הרב ז"ל צ"ע מה זו שאלת מרע"ה ומה ירויח בזה אלא ודאי וכו' והניחה בצ"ע:

ולע"ד נראה לתרץ דלא אמרה הרב מוהרימ"ט ז"ל להא מלתא דבהעברה לחוד לא מהני אלא באיש שיש ספק בידו לדור שם בא"י ולא רצה וחזר אבל מרע"ה אה"נ שהוא הי"ל נחת רוח לישב שם וכמה תפילות התפלל אלא שלא רצה הקב"ה בזה מהטעמים הידועים וע"כ ביקש מהקב"ה לפחות אעברה נא דהיינו העברה לבד א"כ בכגון דא מידה מוהרימ"ט ז"ל כי זכות הוא לו דהוא אינו מדבר אלא על מי שיש בידו לישב שם והוא חוזר מני אור כי זה מורה כי לא חפץ בברכה ותרחק ממנו רח"ל:

באופן דדבר זה דהיינו מי שהולך לא"י ע"מ לחזור אי איכא מצוה או לא במחלוקת הוא שנוי. דלדעת מוהרימ"ט ז"ל ס"ל דליכא מצוה ולדעת הרב טירת כסף ס"ל דאיכא מצוה. וכן הסכים ה' פני משה ז"ל בח"א סי' ה' והביא ג"כ משם הרב מ"ז מוהראנ"ח ז"ל בח"ב סי' מ"ג דאף בעליה ע"מ לחזור איכא מצוה וחיליה ממ"ש במ"ר ע"פ הראינו את מראיך אלו עולי רגלים וכו' יע"ש. גם מר"ן החביב ז"ל בא"ה סי' ע"ה הגהב"י אות כ"ז כתב שראה בשלטי הגבורים דאפילו ע"ד לחזור יש מצוה יע"ש וכבר הארכתי בזה בדרוש אחר ואכמ"ל:

מעתה נבא לכונת המאמר דאפשר לומר דרבי אלעזר ורבינא קא מפלגי בפלגותא דהני רבוותא והוא דר' אלעזר ס"ל כדעת מוהראנ"ח וה' פ"מ וה' ט"כ ז"ל דסברי מרנן דבהעברה לחוד סגי ולז"א כל הדר בא"י והכל לאתויי אפי' שלא הלך להשתקע אלא לישב שם מעט זמן ואח"כ לחזור עכ"ז מצוה יקרא ושרויי בלא עון. אמנם רבינא ס"ל

כדעת מוהרימ"ט ז"ל דס"ל דצריך שידור שם וישתקע לעולם דעי"ז סובל יסורין כי א"י ניתנה ביסורין וישיבתה קשה כמש"ה ויברכו את העם היושב בירושלים וע"י היסורין שסובל הוא דשרויי בלא עון מובטח לו שהוא בן העוה"ב כמש"ל לא כן כשהולך שם וחוזר דאינו סובל יסורין בישיבתה לא נאמר זה וז"ש אנן בסובלי חלאים מתנינן לה דצריך התמדה בא"י שידור בה ויסבול יסורין בישיבתה ועי"ז שרויי בלא עון:

אשר עפי"ז אפשר לפרש כונת הפסוקים האמו' בסדר היום וכ"ת ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל:

ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך:

ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי ע"כ ידעת חנותינו במדבר והיית לנו לעיניים:

והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך: די"ל כפל הטוב כמה פעמים והיה די במ"ש פעם א' והטבנו לך. ועוד מאי היא ההטבה שייטיבו לו. ועוד למה אמר לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך יאמר לא אלך ודי. ועוד מ"ש כי ע"כ ידעת חנותינו במדבר מה נתינת טעם היא:

ולפי"ה ניחא והכונה דמרע"ה קאי בשיט' מוהרימ"ט ז"ל דס"ל דצריך שידור דירה קבועה בא"י כדי לזכות לחיי עוה"ב ולז"א נוסעים וגו' לכה אתנו ר"ל כמו שאנחנו הולכים לקבוע דירתנו בא"י כמו כן אתה לכה אתנו ועי"ז והטבנו לך דהיינו הטוב ההוא הצפון לצדיקים לעוה"ב כי ה' דבר טוב על ישר' דהיינו העוה"ב דעוה"ב נק' טוב כמ"ש חז"ל אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב:

אכן יתרו ע"ה רוח אחרת אתו וס"ל כדעת מוהראנ"ח וה' פ"מ ז"ל דס"ל דאפי' דרך העברה די בזה לזכות לעוה"ב ולז"א לא אלך ר"ל לדור דירת קבע כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך מפני שדירת א"י היא מ"י יסורין ואני זקן ואיני יכול לסבול יסורין משו"ה לא אלך להשתקע:

וע"ז בא כמשיב מרע"ה אל נא תעזוב אותנו. וכ"ה איך אפשר שאני ס"ל כדעת מוהרימ"ט דצריך דירה תדירית והלא כששאלתי מאת ה' בדרך העברה שאלתי שאמרתי אעברה נא וכמ"ש לזה בא לתת טעם כי ע"כ ידעת חנותינו במדבר דשאני אני דאין ספק בידי לדור בקבע מפני גזרת ה' שגזר עלינו במדבר הזה וכו' א"כ מוכרח אני במעשי לשאול דרך העברה לא כן אתה דיש ספק בידך לדור דירת קבע לא די בהעברה אלא והיה כי תלך עמנו ר"ל כשתלך צריך שיהיה עמנו שוה לנו כמו שאנחנו הולכים לדור דירת קבע כמו כן אתה ובזה והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו דהיינו עוה"ב והטבנו לך ידי"ק:

עוד אפשר לומר בכונת הכתובים באופן אתר בהקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ד מה' בכורים ה"ג וז"ל הגר מביא וקורא שנאמר לאברהם אב המון גוים נתתיך הרי הוא אב כל העולם כולו שנכנסין תחת כנפי השכי' ולאברהם היתה השבועה תחלה שירשו בניו את הארץ וכן כהנים ולויים מביאין וקורין מפני שיש להם ערי מגרש ע"כ:

והקשה הרב משנה למלך ז"ל תמוה לי דאף דיכולין לומר לאבותיני מ"מ כיון שלא נטלו חלק בארץ אינם יכולים לומר אשר נתת לי דומייא דאשה וכהנים ולויים אינם קורים אלא מפני שיש להם ערי מגרש. ועוד דרבינו עצמו כתב בסו' הלכות מעשר ב' דגרים אינם מתודים מפני שאין להם חלק בארץ והניחה בצ"ע. ומזה המגיה ז"ל תירץ משם מ"ז מוהר"ם ו' חביב ז"ל דיש חילוק בין וידוי מעשר למקרא ביכורים דגבי מקרא ביכורים נקט קרא לישנא דלעתיד דכתיב אשר נשבעת לאבו' לתת לנו וכיון שכן יכול הגר לומר כן דאע"ג דל"א ע"כ נטלו חלק בארץ מ"מ לעת"ל יטלו נחלה הגרים בתוך בני ישראל כמבואר ביחזקאל ס"ם מ"ו ובמ"ר בקהלת ע"פ כל הנחלים הולכים אל הים וטעמא דמלתא דבגרים שנתגיירו בעוד ישראל בגלותיהם הם גרי צדק ולא דמו לאותם גרים שנתגיירו כשיצאו ישראל ממצרים דהיינו אנחנו ברום המעלות ולא היתה כונתם לשמה משו"ה אותם לא נטלו חלק בארץ. אבל גבי וידויי מעשר דכתיב אשר נתת לנו ה' כאשר נשבעת לאבותינו אין הגר יכול לומר וידוי זה כיון שלא נטל חלק בארץ א"ר ז"ל יע"ש:

וק"ל טובא ע"ד במ"ש דמקרא ביכורים נאמר בלשון עתיד שהרי אח"כ נאמר בלשון עבר דכתיב ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת וגו' וכמו כן נאמר עוד ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה'. הרי דנאמר בלשון עבר:

שו"ר להרב ז"ל עצמו בחי' לסוכה הנקרא כפות תמרים דז"ך ע"ב שהקשה כן ותי' וז"ל וי"ל כיון דנתינה זו אינה תשובה לשבועה כההיא דמעשר ב' דכתיב את האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת וגו' לא איכפת לן משום דהכא יש לפרש אשר נתת לי דיהב לי זוזי וזבני בהו כמ"ש בפ' הספינה דפ"א ע"א וכן ויתן לי יש לפרש כן אבל במעשר ב' דכתיב אשר נתת לנו כאשר נשבעת דהוא לשון עבר וסמיך ליה כאשר נשבעת וגו' עכ"ל נתינה ממש שנטל חלק בירושה א' וזה אינו יכול לומר הגר כיון שלא נטל חלק בארץ בירושה א' וכו' ע"כ. הרי בהדיא שכבר דהקשה הרב ז"ל בזה וישבו כנז': אשר מזה תמהני על הרב ספרי דבי רב ז"ל בדף רצ"ה ע"ג שהביא דברי מז"ה המגיה בשם הרב כפות תמרים הללו והקשה עליו דמה יענה האדון על ויתן לנו ואשר נתת לי והניחו

בצ"ע והוא תימא איך לא ראה הדברים בשורשן בס' כפות תמרים כמו שציינו ה' המגיה שכבר הק' כן ותירץ:

אלא דאי קשיא הא קשיא על מ"ז מוהר"ם ן' חביב ז"ל במ"ש דלעת"ל יש לגרים חלק בארץ והביא ראיה מפסוק דיחזקאל אהמ"ר נראה דאישתמיט מיניה דברי הספרי ה"ד בילקוט פ' בהעלותך ע"פ נוסעים אנחנו וז"ל אשר אמר ה' אותו אתן לכם ואין לגרים חלק בו ומה אני מקיים והיה השבט אשר גר הגר אתו תתנו נחלתו אם אינו ענין לירוש' תנהו עניין לכפרה וכו' ד"א תנהו ענין לקבורה ניתן לגרים קבורה בא"י ע"כ. הרי בהדיא דס"ל להספרי דאין לגרים חלק בא"י לעת"ל ופסוק דיחזקאל מיירי לענין כפרה או לענין קבורה כמ"ש. ברם מ"ש משם המר' בקהלת לכאורה נראה ראיה נכונה וצ"ל דפליגי הספרי עם המר' הנז' ודו"ק:

ולעיקר הקושיא של הרמש"ל ז"ל נלע"ד לתרץ בשלשה אופנים ויצא הראשון והוא עפ"י מ"ש התוס' במס' בתרא דפ"א ע"א דק' למעוטי וז"ל והא דאמר ר' יאידה בירוש' דגר מביא וקורא דוקא גר מבני קני חותן משה דמצי אמר לתת לנו שנטלו חלק בארץ כדכתיב והיה הטוב ההוא אשר ייטיב וגו' והטבנו לך שנתנו להם דושנה של יריחו והכי נמי תניא בתוספתא דבכורים ר"י אומר כל הגרים מביאים ואינם קורים ובני קני חותן משה מביאים וקוראים עכ"ל. הרי בהדיא דממקום שפסק הרמב"ם ז"ל דינו דהיינו מהירושלמי הנז' כמ"ש מרן כ"מ ז"ל יעו"ש חילקו התוס' דדוקא גר מבני קני חותן משה דמצי אמר לתת לנו וגו' א"כ אף אנן נמי אמרי' דמ"ש הרמב"ם ז"ל הגר מביא וקורא היינו דוקא גר מבני קני חותן משה כמ"ש התו' על דברי הירוש' שהוא מקור הדין דמשם למד רבינו דין זה. והגם דיש קצת דוחק דהיה לו לרבינו לפרש דבריו דבגר מבני קני חותן משה מיירי מ"מ לפי חומר הנושא יכולין אנו לפרש כן כמ"ש:

גם את השני אפשר לומר עפ"י מאי דפסק הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' בכורים ה"א וז"ל ומביאין ביכורים של דבריהם מערי סיחון ועוג ומסוריא שהקונה בסוריא כקונה בירוש' ע"כ. וכתב מרן כ"מ ז"ל משנה בספק דבכורים וז"ל ואלו מביאים וקורין וכו' ופ' כת"ק ע"כ הרי דמביאין וקורין יע"ש: עוד כתב הרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' שמיטה הי"א וז"ל כל שבט לוי מוזהרין שלא ינחלו בארץ כנען וכו' ויראה לי שאין הדברים אמורים אלה בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוה בניהם ונתחלקה להם אבל שאר כל הארצות שכובש מלך ממלכי ישראל הרי הכהנים והלוים באותן הארצות בכל ישראל עכל"ה:

ולפי זה ה"ה בגר ג"כ שמה שאין לו חלק בארץ היינו במה שנכרת לאבות אבל במה שכבשו המלכים ידו כיד ישראל וא"כ מ""ש רבינו הנ"ל מביא וקורא מיירי בארצות שכבשו המלכים כגון סורייא וכיוצא שחייב כדין ישראל:

ויש להסמיך חילוק זה בדבריו כמ"ש ולאברהם היתה השבועה תחילה שירשו בניו את הארץ ופי' הכ"מ ז"ל כלומר אעפ"י שאברהם אף לכל העולם לא נטלו הגרים חלק בארץ מפני שכתחלה קודם שנא' לו כי אב המון וגו' היתה השבועה וכו' נמצא שלא זכו בה אלא בניו ממש ע"כ והכונה שבא לתת טעם למה במה שנכרת לאבות אין להם חלק בארץ ובמה שכבשו המלכים ידם כיד ישראל לז"א מפני שבתחילה קודם שנא' לו כי אב המון וגו' ודו"ק: גם את השלשי אפשר לומר כמ"ש בפ"ק דבכורים הקונה ב' אילנות בתוך של חבירו מביא ואינו קורא וכו' ג' אילנות מביא וקורא מפני שנקרא אחיזת קרקע ופסקו הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' בכורים הי"ג א"כ אפשר שזה יהיה כונת רבינו דאמר הגר מביא וקורא דאיירי שקנה ג' אילנות דשפיר יכול לומר אשר נתת לי ופי' דיהבת לי זוזי וזבני בהו כמ"ש בתרי דפ"א יע"ש: ומעתה נבוא לכונת הפסוקים ויאמר משה לחבב וגו' נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם דהיינו במה שכבר נשבע ה' לאברהם אע"ה וכרת עמו הברית ובזה לא אפשר ליתרו ליטול כיון שאין לגרים חלק בארץ וכמ"ש בספרי אותו אתן לכם ולא לגרים אבל למולם עכ"ז לכה אתנו והטבנו לך שיכולים אנו להתחסד עמך ולעשות לך טובה ליתן לך חלק בארץ בכיבוש המלכים דזה נקרא הטבה אבל במה שנשבע ה' לאברהם אין לך חלק בה יען כי ה' דבר טוב על ישראל ר"ל כשדבר ה' לאאע"ה ליתן לו הארץ היינו לישראל דוקא ולא לגרים כמ"ש לזרעך נתתי וגו':

והנה יתרו לא נתרצה בזה מב' טעמים חדא דלא רצה לסמוך עצמו על הספק דבשלמא אם היו נותנים לו חלק במה שנשבע הקב"ה לאאע"ה הוא ודאי דודאי יש לו חלק לא כן במה שיכבשו המלכים אפשר שלא יכבשו ולא יהיה לו ועוד שלא רצה שיקראו לו בשם גר ומשו"ה קאמר לא אלך ודרשו רז"ל לא אניח את הודאי ואטול את הספק רמז למ"ש הט' הא' ועוד כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך דשם לא יקראו אותי בשם גר שם רמז לט' ב' שכתבנו: ויהי כמשיב מרע"ה על אחרון ראשון אל נא תעזוב אותנו ר"ל אין אנו חושבים אותך כגר שאז"ל נכסי הגר כל הקוד' בהם זכה ונמצא עוזב נכסיך לנו אין אתה כן. ועלא' אחרון כי ע"כ ידעת חנותי' במדבר שם רמ"ז למ"ש הרמ"ז מוהרמב"ח ז"ל דמה שאין לגרים חלק בארץ מפני שמתלוים עם ישר' בשעת רוממותם אבל אתה ידעת חנו'

במדבר שהיינו במקום נחש שרף ועקרב והיינו סובלים יסורין ועכ"ז נתלוית עמנו א"כ לך לבדך יכולין אנו ליתן לך חלק בארץ:

ולז"א והיה לשון שמחה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך ר"ל הטוב ההוא בעצמו אשר ייטיב ה' עמנו דהיינו במה שכרת ברית לאברהם שהיא א"י מאותו הטוב עצמו והטבנו לך ולא מכיבוש המלכים וזהו לך לבדך ולא לשאר גרים: ומ"ש והיית לנו לעיניים היינו עפ"י מ"ש בספרי שתהא יושב עמנו בסנהדרין ותהא מורה בדברי תורה ע"כ וזה הוכחה שאין אנו מחשיבים אותך כשאר גרים וכו' והיינו כמו שפי' הרמב"ם ז"ל דגר אינו יושב בסנהדרין. עוד אפשר לפרש המשך הפסוקים אלו די"ל מלבד וכו':

ויאמר משה לחבב בן רעואל המדייני חתן משה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי ע"כ ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך די"ל עוד מלבד מה שדקדקנו לעיל עוד:

והנה בכתובים הללו יש לדקדק א' כמ"ש אותו אתן לכם דמילת אותו הוא שפת יתר והוה סגי באומרו אתן לכם ותו כמ"ש כי ה' דבר טוב על ישר' דמשמע על ישראל דוקא ולא לגרים וא"כ אדרבא מטעם זה ימנע מהלוך אליו ותו איכא למידק במ"ש לא אלך וגו' וארז"ל לא אניח הודאי מפני הספק ובספרי אמרו דאמר לו למחר כשתחלק א"י לשבטים איזה שבט מכם שיתן לי כרם א' בתוך שלו אלא הרני הולך לארצי ואוכל פירות מארצי ושותה יין מכרמי והדבר תמוה דמה מקום יש להסתפק מאחר שאמרו לו והטבנו לך וארז"ל זה דושנה של יריחו שהיה ת"ק אמה על ת"ק אמה א"כ היאך אומר איזה שבט מכם שיתן לי כרם א' ותו יש לדקדק במ"ש לו משה אל נא דמילת נא היא תפילה. ועוד מה הוסיף בדבריו אלו האחרונים כי ע"כ ידעת חנותינו וגו' והיה הטוב וגו' על דברי הראשונים שלא נתרצה בהמה ואיך יתרצה באלו ועוד מאי הטוב ההוא דתיבת ההוא שפת יתר:

האמנם נלע"ד שהדברים מגיעים למאי דתמן תנינן בגיטין פ' מי שאחזו דע"ד אמר רשב"ג מעשה בצידן באחד שאמר לאששו ה"ז גיטך ע"מ שתתני לי איצטלתי ואבד איצטלתו ואמרו חכמים תתן לו את דמיה. ובגמ' מאי תנא דקתני מעשה חסורי מחסרא והכי קתני אם אמר לה ה"ז גיטך ע"מ שתתני לי איצטלתי ואבדה איצטלתו דוקא קאמר רשב"ג אומר תתן לו את דמיה ואמר רשב"ג מעשה נמי בצידון בא' שאמר לאשתו ה"ז גיטך ע"מ

וכו' ואבדה איצטלתו ואמרו חכמים תתן לו את דמיה ופירש"י דהיינו טעמא דרשב"ג משום דלא איתכיון זה אלא להרווחה דידיה:

עוד שם בעא מיניה רבי אשי מרבי יוחנן ה"ז גיטך ע"מ שתתן לי מאתים זוז ואח"כ חזר ואמר מחולים לך מהו ופירש"י מי הוייא הך מחילה קיום תנאיה וכאלו נתנה לו או לא תיבעי לרבנן תיבעי לרשב"ג תיבעי לרבנן ע"כ לא קאמרי רבנן התם אלא דלא מחלה גבה אבל הכא הא קאמר לה מחולים לך ופירש רש"י תיבעי לרבנן דאמרי דדמי לאו במקום איצטלית קיימי אבל הכא הא אחלינהו והוי כאלו קבל המעות ממש דמחילה כקבלה או"ד אפי' רשב"ג לא קאמר אלא דקא מפייסה ליה בדמי אבל לגמרי לא א"ל אינה מגורשת כלומר דמחילה לא הוי כקבלה:

איתיביה האומר לחבירו קונם תהא עליך כל הנאה שתהנה ממני אם אין אתה נותן לבני כור אחד של חיטין וב' חביות של יין ר"מ אוסר עד שיתן וחכמים אומרים אף זה יכול להתיר נדרו שלא עפ"י חכם ואומר הריני כאלו התקבלתי ופירש"י דיכול הנודר להתירו מאיליו בלא שאלת התרת חכם ואומר לו וכו' אלמא מחילה כקבלה א"ל הכי השתא התם לצעורא קא מכוין ולא ציערה הכא משום הרווחה קא מכוין והא לא איצרי' ופירש"י משום הרווחה שהיה צריך לבני:

עוד מייתו שם ההוא גברא דא"ל לאריסיה כ"ע דלו תלת דלוותא ואכלי רבעא את דלי ארבע ואכול תילתא לסוף אתא מיטרא א"ר יוסף הא לא דלא כלומר ולא שקיל אלא רבעא. רבה אמר הא לא איצטיריכא כלומר ושקיל תילתא דמזלו גרם לימא ר"י דאמר כרבנן ורבה דאמר כרשב"ג ופרש"י כרשב"ג שסובר דדמים במקום איצטלית קיימי הכא נמי המטר במקום ההשקאה ופריך ותסברא והא קי"ל הילכתא כוותיה דרבה ובהא אין הלכה כרשב"ג אלא לעולם כרבנן כלו' ותרווייהו אליבא דרבנן אמרי לה רב יוסף כרבנן ורבה אמר לך אנא דאמרי אפי' לרבנן ע"כ לא קאמרי רבנן התם אלא דלצעורה קא מכוין חבל הכא משום הרווחה הוא והא לא איצטריך ע"כ:

הנה נמצינו למידין דהיכא דלהרווחה קא מכווין כההיא דקונם ומטר כ"ע מודו דמעיקרא כי מתני לאו בדוקא קא מתני וגבי גיטין הוא דאיפליגו דרבנן סברי דלצעו' קא מכוין ואיצטלית דוקא קאמר. ורשב"ג סובר דאף בגיטין נמי כי קא מתני להרווחה קמכוין ודמים במקום איצטלית קיימי: ולענין הלכה כבר אמרו דאין הלכה כרשב"ג דהכי פסקו שם בהדייא בדע"ה ארבב"ח אר"י כל מקום ששנה רשב"ג במשנתינו הלכה כמותו חוץ מערב וצידן וראייה אחרונה וצידן היינו מתני' ע"כ וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם ז"ל זולת הרא"ש והטו"ר ז"ל דיצאו לידון בדבר החדש כאשר נבאר אח"כ: וראיתי להרשב"א ז"ל

בחי' שכתב וז"ל איצטלית דוקא קאמר הקשו בתוספות במאי עסקינין אי כגון שהוא רוצה לקבל הדמים ומוחל לה האיצטלית תיפשוט כעין דבסמוך דא"ל מחולין לך דלרבנן לא מצי מחיל ולרשב"ג מצי מחיל ואי בשאינו רוצה לקבל הדמים א"כ תיפשוט בעין דנתינה בעל כרחו הויא נתינה דהא הכא לא פליגי רבנן אלא משום דאיצטלית דוקא קאמר הא לאו הכי נתינתו נתינה ורשב"ג אפי' הכי פליג ומכשיר אלמא לכ"ע נתינה בע"כ הויא נתינה ובתוספות העלו הדבר בקושי וכו' יע"ש:

אשר מדברי הרשב"א ז"ל הללו ק"ל טובא על דברי הרא"ש ז"ל שכתב בסוגיין וז"ל חוץ מערב וצידן וכו' הילכך איצטלית דוקא בעייא למיהב ליה ואי אבדה אע"ג דיהבא ליה דמי לא הוי גיטא ויראה לי דמדעתו הוי גט ואע"ג דבמחולין לך לא הוי גט שאני התם דלא ציערה אבל הכא דיהבא לו דמי וציערה על גוף האיצטלית יכול למחול עכ"ל. וכדבריו נמי כתב בנו הטו"ר ז"ל בסי' קמ"ג סעיף ד' יע"ש:

והנה מ"ש דמדעתו הוי גט לכאורה ק"ל טובא דלפי דבריו הא דאיפליגו רבנן ורשב"ג היינו דוקא כשאינו מתרצה בדמים אלא באיצטלית וא"כ קשה דתיפשוט מיניה דנתינה בע"כ הוייא נתינה לכ"ע דהא לא פליג רבנן אלא משום דסברי דאיצטלית דוקא קאמר הא לאו הכי נתינתו נתינה ואפי' בהכי פליג רשב"ג וס' דלאו דוקא ונתינתו נתינה אלמא מוכח דהיכא שנותן הדבר שהתנה בעצמו אפי' בע"כ הוייא נתינה והוא ממש הקו' שהק' הרשב"א משם התוס' בעיקר הסוגייא לצד דאם פלוגתייהו דרבנן ורשב"ג הוא בשאינו מתרצה בדמים א"כ הרא"ש ז"ל דאוקי פליגתייהו בין מתרצה לאינו מתרצה ק"ל דתיפשוט מינה וכי':

וראיתי להרב ב"ח בסי' קמ"ג שהביא משם מוהרש"ל ז"ל שהק' על הרא"ש ז"ל בהפוך מזה דניפשוט דנתינה בע"כ לא הוי נתינה לרבנן דקיי"ל כוותייהו ע"כ:

ואנכי לא ידעתי איך נוכל להפשוט מכאן דנתינה בע"כ לא הוי נתינה דהא עיקר פלוגתייהו דרבנן ורשב"ג אינו בנתינה בע"כ דאם איתא דהוי בהכי, א"כ ליפליגו וליתני באיצטלית גופא ומה אירייא דמים ועוד דבש"ס מוכח בהדייא דפלוגתייהו הוא דרבנן סברי דאיצטלית דוקא קאמר משום דלצעורה קמכוין ורשב"ג סבר דלאו דוקא דלהרווחה קמכווין כדמוכח מההיא דקונם ודמטר והרא"ש ז"ל נמי כשהוקשה לו מההיא דמחילין לך חילק נמי הכי דהתם לצעורה קמכוין ולא ציערה כלל וא"כ ליכא להוכוחי מכאן דלרבנן נתינה בע"כ לא הוי נתינה דאני אומר שאני הכא דאיצטלית דוקא קאמר לא כן בעלמא ובע"כ הוייא נתינה:

וכבר ראיתי שה' ב"ח פשה זה תי' לקושייא הנז' שכ' וז"ל ונ"ל דאע"ג דנתינה בע"כ הוייא נתינה הכא שאני דלצרה קמכוין ואיצלטלית דוקא קאמר ע"כ:
והרואה יראה שזה ודאי דרך עקומה דטפי הי"ל להקשות על רש"ל דאיך אסיק אדעתיה שנוכל ללמוד מכאן לרבנן דתנינה בע"כ לא הוי נתינה כמ"ש לעיל: ועוד תמהני עליו דאיך נחה דעתו בתי' זה שבאמת ק' דכיון דטעמא דרבנן הוא דבדוקא קא מתני דלצעורה קמכוין הא לאו הכי נתינתו נתי' אפי' שהוא בע"כ א"כ נילף מינה דבעלמא היכא שנותן הדבר שהתנה בעצמו דלצעורה קמכוין והא ציערה וכן היכא דלהרוחה קמכוין אליבא דכו"ע הוי נתינה וכקישיין דלעיל משם הרשב"א שהביא משם התוס' א"כ הי"ל להקשות אח"כ בהפיך:
שוב בא לידי ס' יש"ש לגיטין וראיתי שם דקושי' על הרא"ש הוא דלפי דבריו נפשוט דנתי' בע"כ הויא נתינה כקושיין שהקשינו משם הרשב"א והוא פליאה רבא על הב"ח דהיכן ראה זה בדברי מוהרש"ל ואפי' אם נאמר דנוסחה מוטעת נזדמן לפניו אפי"ה הי"ל לה' ז"ל עפ"י רוב חכמתו וחריפותו להרגיש מזה ולומר דטעות נפל בדבריו כנז':
ומן התימא ג"כ על הרב בית שמואל שגם הוא העתיק דברי הב"ח משם מוהרש"ל ' ולא ראה דברי רש"ל במקומם ולא הרגיש מזה כלל והוא רצה לתרץ תי' ב' ולא ידע דמעיקרא קושייא ליתא ועוד תימא עליו דנר' דאפי' דברי הרב ב"ח לא ראה אותם במקומם שהרי כ' הק' ה' ב"ח משם מוהרש"ל וכו' ולא תירצו ולי נראה לתרץ וכו' ע"כ והרואה יראה שכבר הב"ח ז"ל תי' תירץ לזה באופן שדברי ה' ב"ח וה' ב"ש שגבו ממני:
שוב ראיתי ג"כ להפרישה בסי' הנז' שהק' בשם רבו ז"ל דניפשוט מינה דנתי' בע"כ ה"נ כקושיין:
אך את זה ראיתי לרש"ל ז"ל שם שהק' עוד על הרא"ש וז"ל גם ק"ל דמאחר דאמרי' לצעורא קמכוין בתחי' שתתן האיצטלית מאי מועיל אח"כ מחילה שלאחר זמן עכ"ל הנה כוונתו רצוייה שהוא ז"ל סובר דכיון דלרבנן כי קא מתני מעיקרא אדעתא דאיצטלית דוקא קמתני דלצעורה קמכוין א"כ כי קא מתרצה אח"כ בקבלת דמים הוא דקא בטיל לתנאי דמעיקרא וע"ז הוק' לי דמה מועיל מה שמתר' אח"כ בקבלת הדמים כיון דסוף סוף לא אקיים תנאו: האמנם אהמ"ר הא ליתא דהרא"ש ז"ל לא קאמר דמדעתו גוי גט אלא משום דהיכא ששתרצה עתה בדמים כ"ע מידו דאינלאי מלתא למפרע דמעיקרא כי התנה באיצטלית לאו דעתיה איצטלית דוקא אלא אף לדמיה ואף דרבנן סברי דבגיטין לצערה קא מכוין הא ציערה בדמים ולא דמייא להיא דמחולים לך דהתם לא ציערא כלל כמ"ש הרא"ש מיהו היכא דאינו מתרצה עתה בדמים בהא הוא דפליגי דרבנן סברי

דכיון דאינו מתרצה עתה בדמים א איגלאי מלתא למפרע דמעיקרא האיצטלית דוקא התנה ורשב"ג סובר דכיון דלצעורי לא קמכוין אלא להרווחה אף שאינו מתרצה עתה בדמים מ"מ מעיקרא כי התנה לאו דעתיה האיצטלית דוקא התנה וזה פשוט וברור:

וחזה הוית לה' מכתב מאליהו בשער ח' סי' יו"ד שעמד על דברי הרא"ש הללו והק' כקושיין דניפשוט מינה דנתי' בע"כ הויא נתי' ורצה לתרץ דמ"ש הרא"ש ז"ל דמדעתו הוי גט היינו כשמוחל בפי' על גוף האיצטלית ומתרצה בדמיה אבל במקבל הדמים סתם ואינו תובע האיצטלית בהא הוא דאיפליגו רבנן ורשב"ג. ומזה תמה על הש"ע שאחר שהביא לשין הרמב"ם הביא דינו של הרא"ש בלשון זה ויש מי שאומר שאם הוא מתרצה בקבלת הדמים הוי גט ע"כ ותמה עליו שלא ביאר כל צורכו דהרא"ש ז"ל לא קאמר אלא במוחל בהדייא על גוף האיצטלית ע"כ יע"ש:

ולענ"ד דברי הטור אינן עולין יפה לפי דרך זה שכ' וז"ל ע"מ שתתן לי איצטלתי ואבדה אפי' אם נתנה לו דמי' אינו גט אא"כ הוא דמתרצה בקבלת הדמים עכ"ל והרואה יראה דמ"ש אפי' אם נתנה לו דמיה קשה להולמו לפי דרך הרב ז"ל דמאי אירייא במה שהיא נותנת והלא עיקר החידוש במה שהוא מקבל הדמים סתם והכי הו"ל למימר אפי' אם קבל הדמים אינו גט אלא א"כ הוא מתרצה בקבלת הדמים:

ומה שהכריח הרב ז"ל דע"כ מ"ש הטור אפי' אם נתנה וכו' איירי כשקבל הדמים סתם דאילו סירב ולא רצה לקבלם הו"ל נתינה בע"כ ואיהו ז"ל פסק קמי הכי דנתינה בע"כ הויא ספק מגורשת. הא ודאי לא מכרעא מידי דהכא שאני דבדוקא קא מתני דלצעורא קמכוין ומשו"ה כשאינו מתרצה בדמים לא הוי גט לרבנן דקי"ל כוותייהו וא"ש א"כ משמע דבנותן החפץ בעצמו אפי' בע"כ הויא נתינה לכ"ע הא ודאי היא גופא דקשייא לן על הרא"ש ז"ל ועל הטור כמ"ש לעיל משם רש"ל. ולע"ד נראה לישב דעת הרא"ש ז"ל דמ"ש דמדעתו הוי גט היינו דוקא כשהוא מעצמו ומרצונו מתרצה בדמים בלי שום פייוס והכי דייק לישנא דמדעתו דבזה אפי' רבנן דסברי דלצעורא קמכוין מודו דאיגלאי מלתא למפרע כי התנה מעיקרא ע"מ שיתן לו האיצטלית לאו דעתיה האיצטלית דוקא ושוב כשמתרצה מעצמו בדמים קיים תנאה הוא ומגורשת ולא דמייא להההיא דמחולין לך דאע"ג דהתם נמי הוא מדעתו מ"מ לצעורה קא איכיון ולא ציערה כלל ואפי' רשב"ג מודה כדאי' בש"ס וכמ"ש הרא"ש אמנם כשהוא מתרצה ע"י פיוס הוא דאיפליגו דרבנן סברי דכיון דהוא ע"י פיוס מתפייס איגלאי מילתא דמעיקרא כי התנה על אותו דבר דוקא התנה ולא על שיווייו וכי קא מתפייס עתה בדמים הוא דקא מחיל לתנאי ומשו"ה

אינה מגורשת ורשב"ג סובר דאף בכי האי גוונא הוייא מגורשת דלהרוחה קא מכוין ומעיקרא כי התנה ע"מ שיתן לו האיצטלית לאו דעתיה האיצטלית דוקא:
ובהכי נמי מתפרשים דברי הטור שכתב דאפילו אם נתנה לו דמיה כלומר שנתנה לו דמיה ע"י פיוס אינו גט דהלכה כחכמים אא"כ הוא מתרצה בקבלת הדמים הוא דיקא ר"ל שהוא מדעתו ומרצונו מתרצה בדמים בלי פיוס דבזה אפי' רבנן מודו דהוי גט כמש"ל:
ובזה אזדא נמי תמיהת הרב מכתב מאליהו שתמה על הש"ע שלא ביאר כל הצורך ולפי דרכינו הדבר מבואר בדבריו כמ"ש שאם הוא מתרצה בדמים: אך את זה ק"ל בדברי הרא"ש והטו"ר ז"ל ממה שאמרו שם לקמן בדע"ה ת"ר הרי זה גיטך והנייר שלי אינה מגורשת ע"מ שתחזיר לי את הנייר הרי זו מגורשת מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא אמר ר"ח הא נמי רשב"ג הוא דאמר תתן לו את דמיה. ולכאורה ק"ל דאם איתא כמ"ש הרא"ש דהיכא שמתרצה בדמים כ"פ מודו דהוי גט א"כ לוקמא הך ברייתא אליבא דכ"ע כמ"ש ואמאי מוקי לה כרשב"ג שהוא דלא כהלכתא:
ונ"ל בדוחק דאה"נ דהוה מצי לאוקמא אליבא דכ"ע אלא דחיקא ליה לתלמודא לאוקמא בהכי משום דהיא אוקמתא דלא רמיזה בברייתא כלל דסתמא קתני ובשלמא בשאינו מתרצה וכרשב"ג ניחא ליה לאוקמי משום דפלוגתייהו דרבנן ורשב"ג דמתני' הוא בשאינו מתרצה ומוקי ג"כ לברייתא כרשב"ג דהיינו בשאינו מתרצה שהוא מעין פלוגתייהו דמתניתן ואה"נ דהיכא שמתרצה דינו של הרח"ש אמת דכ"ע מודו דהוי גט:
ומצורף לזה נקדים עוד מ"ש בע"ז פ' השוכר את הפועל דס"ג בא עליה ואח"כ נתן לה אתננה מותר ורימנהי בא עליה ואח"כ נתן לה אפילו מכאן עד ג' שנים אתננה אסור אמר ר"ן בר יצחק ל"ק הא דאמר לה התבעלי בטלה זה הא דא"ל התבעלי בטלה סתם ופירש"י בטלה זה כל כמה דיהיב ליה הוי אתנן דמהשתא קניתיה בטלה סתם כי יהיב ליה לאח"ז לאו אתנן הוא דהשתא הוא דקנייה ליה ופריך וכי א"ל בטלה זה מאי הוי הא מחסר משיכה בזונה גויה דלא קנייא במשיכה ע"כ:
והקשה הרא"ש ז"ל דהא שכר פעולה לא בעי קנין דפועל העושה מלאכה אצל בעה"ב קנה שכרו וביאה דבר שנותנין עליו שכר הוא ואמאי לא נתן לה הטלה בביאה מכאן נ"ל לדקדק דהאומר לפועל עשה עמי מלאכה זו ואתן לך חפץ זה בשכרך יכול לתת לו דמי החפץ בשכרו דודאי נתחייב לו החפץ או הדמים אבל בגוף החפץ א"א לו לקנות אלא במשיכה או שיהיה ברשות פועל בשעת עשיית מלאכה וכיון שיכול ליתן לה דמי

הטלה הוי כמו טלה סתם עכ"ל וכדברי הרא"ש כתב נמי הרשב"א והביאו הריטב"א שם בחי' וכ"כ הר"ן ז"ל ע"ש:
ושוב מצאתי בהגה מור"ם בסי' של"ב שהביא משם תשו' מוהר"ם ב"ב בסי' קס"ה שהביא משם ר"ת שכ' כדברי הרא"ש ז"ל יע"ש:
איברא דראיתי לה' בעל תרומת הדשן ז"ל בסי' שי"א שכתב דהא דאמרי' דהיכא דלהרווחא קמכוין דחזרת דמים הויא חזרה היינו דוקא היכא דליתיה החפץ בעיניה אבל היכא דאיתא החפץ בעיניה צריך לתת לו החפץ וחזרת דמים לא הויא חזרה אף דלהרווחה קא מכוין ודקדק כן מדברי הרא"ש ז"ל הנ"ל דאם איתא דכל היכא דלהרווחה קמכוין אפי' דאיתא החפץ בעיניה חזרת דמים הויא חזרה מאי איריא שכר פעולה דנקט הרא"ש הא כל מילי נמי הוי דינא הכי ואמאי לא מייתי הרא"ש ראייה מפ' מי שאחזו דאמרו שם דהיכא דלהרווחה קא מכוין כ"ע מודו דחזרת דמים הוייא חזרה אלא ע"כ כל היכא דאיתא לחפץ בעיניה צריך ליתן לו ולא דמיו אפי' דלא מכוין רק להרווחה ודוקא היכא דליתא בעיניה שנאבד או נתקלקל מתקיים התנאי בדמיו רק בשכר פעולה אפי באיתא בעיניה נותן לו דמיו דהפועל לא זכה בו בשום קנין ולא קנה אלא דמים ע"כ:
ותמהני על הרב ז"ל שנראה ממה שדקדק מדברי הרא"ש שהוא ז"ל סובר לדעת הרא"ש נמי דהיכא דאיתא החפץ בעיניה אפי' דלהרווחה קמכוין חזרת דמים לא הוייא חזרה וזה תימא דמדברי הרא"ש בפ"ק דקידושין מוכח בהדיא שסובר דהיכא דלהרווחה קא מכוין אפי' דאיתא החפץ בעיני' חזרת דמים הוי קיום התנאי שכ' שם לענין המקדש את האשה בטבעת שאולה וז"ל אמנם נ"ל אם א"ל השאליני טבעת זו כדי לקדש בו את האשה דהויא מקודשת כי אדעתא דהכי מסר לו הטבעת ואם לא יועיל בלשון שאלה יהיה בלשון מתנה לכל הפחות תהיה מתנה ע"מ להחזיר והויא מקודשת ויקנהו מן האשה ויחזרנה לו או יחזיר לו דמיו וחזרת דמים הוייא חזרה אפי' לרבנן דפליגי ארשב"ג באיצטלות דוקא התם דלצעורה קמכוין וכה"ג מפליג הגמ' שם אבל הכא משום הרווחא ק"מ והא קא רווח וגבי שור בפ' י"נ יראה דאם אמר שור זה נתון לך במתנה ע"מ שתחזירהו לי והקדישו והחזיר לו דמיו הרי זה קדוש אע"ג דקאמר ותחזירהו לי כיון שהחזיר לו דמים ויכול לקנות בהם שור אחר כיוצא בזה ש"ד וכו' ע"כ. וכן כתב בתשו' כלל ל"ה עי"ש:
הרי בהדיא דהגם שהטבעת והשור הם בעין כיון דלהרווח' קא מכוין סובר הרא"ש דחזרת דמים הויא חזרה ועיין בס' בני אהרן דקכ"ז ע"ב שהכריח כן בדעת הרא"ש מההיא דקידושין יע"ש:

וא"ת א"כ חזרה קושיין לדוכתין דמאי אירייא שכר פעולה דנקט הרא"ש הא כל מילי נמי הוי דינא הכי ואמאי לא נסתייע הרא"ש ז"ל מסוגיין דפ' מי שאחזו כמו שהקשה הרב ז"ל. לזה ודאי י"ל דאה"נ דלדעת הרא"ש דבפועל ובכל מילי הוי דינא הכי דאפי' דאיתא החפץ בעיניה מצי לסלוקי בזוזי ומה דלא מייתי ראיה מההיא דפ' מי שאחזו הוא משום דהתם יש לבעל דין לחלוק ולומר דפלוגתיהו דרבנן ורשב"ג הוא בשאין החפץ בעין דהכי קתני מתני' ואבדה איצטליתו אבל אם האיצטלית הוא בעין לעולם אימא לך דאפי' רשב"ג שסובר דלהרווחה קמכוין יודה דחזרת דמים לא הוייא חזרה וכן יש ללמוד מההיא ברייתא דע"מ שתחזיר לי את הנייר דמוקי לה כרשב"ג ודחי לה אביי ואמר אימור דארשב"ג היכא דליתא בעיניה היכא דאיתיה בעיניה מי אמר הרי דאפי' רשב"ג שסובר דלהרווחה קא מכוין אפי"ה דוחה היכא דאיתא בעיניה מי אמר ומרשב"ג נשמע לרבנן ואע"ג דבדרך דחייה קאמר לה כמו שכן הוא דעת הרא"ש מיהו אפשר לדוחה לומר דהכי הוי קושטא דמלתא משוה הכי לא מייתי ראיה הרא"ש משם אלא דייק ליה מסוגייא דע"ז דשם מוכח בהדיא ואפי' מי שיסבור דהיכא דאיתא החפץ בעיניה אפי' דלהרווח' קמכוין חזרת דמים לא הויא חזרה מודה בודאי דלענין שכר פעולה אפי' דאיתיה החפץ בעיניה דמצי לסלוקי בזוזי כנ"ל בדעת הרא"ש ז"ל ודעת התה"ד ז"ל במה שנראה שסובר בדעת הרא"ש לא"ת. ודע דלדעת הרא"ש ז"ל מאי דנקט מתני' ואבדה איצטליתו לחידושא דרבנן נקיט הכי דאפילו דליתיה האיצטלית בעיניה כגין דלצעורה קמכוין איצטליתא דוקא קאמר וכמו שכן כ' הב"ח בסי' הנז':

ובהיותי בזה ראיתי להר' מחנה אפרים ז"ל בה' זכיה ומתנה סי' כ' שהי' רוצה להכריח דלא כהרא"ש ז"ל מההיא דפ' י"נ דשור זה נתון לך ע"מ שתחזירהו לי שאמרו שאם הקדישו והחזירו אינו קדוש ואי חזרת דמים הוייא חזרה אפי' כי איתיה בעיניה אמאי אינו קדוש ליהוי קדוש ויחזיר לו הדמים. ושוב כתב שכבר ראה להרא"ש ז"ל בפ"ק דקידישין שכתב דאם החזיר לו המעות הוי קדוש וכתב עוד דכל זה אפשר לומר בדברי התלמוד אבל בדברי הטו"ר שכ' דאינו קדוש משום שאם אתה אומר שהוא קדוש נתבטלה המתנה משמע דחזרת דמים לא מהני כיון דאיתיה בעיניה ומזה למד דהמקדש את האשה במתנה שנתנו לו ע"מ להחזיר הוי ספק קידושין ע"כ:

הנך רואה בעיניך שהרב ז"ל סובר כדעת הטו"ר דפלי"ג אאביו הרא"ש ז"ל וסובר דכל היכא דאיתיה בעיניה אפי' דלא מכוין רק להרויח חזרת דמים לא מהני:

ונוראות נפלאתי עליו איך אישתמיט מיניה דמר דברי הטו"ר ז"ל שבאה"ע סי' כ"ח דשם הביא דברי אביו ז"ל שבפ"ק דקידושין ומוכח שם שדעתו כדעת אביו ז"ל דהיכא

דלהרווחת קמכוין חזרת דמים הוייא חזרה אפי' דאיתיה בעיניה כההיא דהמקדש בטבעת שלו או במתנה שנתנו לו ע"מ להחזיר דהוייא מקודשת היכא שמחזיר דמי הטבעת והמתנה הפיך דינו של המח"א שרצה להוציא מדברי הטו"ר דהמקדש את האשה במתנה שנתנו לו ע"מ להחזיר דהווי ספק קידושין. והמשמעות שכתב הרב מדברי הטו"ר נראה שהוא ממה שהטו"ר ז"ל לא סיים דאם החזיר הדמים הוי קדוש כמ"ש הרא"ש בקידושין: ולפי מה שכתבנו י"ל דכיון דהרא"ש ז"ל השוה לן המקדש בטבעת שאולה עם ההיא דשור דכמו שבטבעת שאולה חזרת דמים הוייא חזרה ה"נ הדין בשור וא"כ י"ל דהטו"ר ז"ל סמך על מה שכבר הביא באה"ע משם אביו במקדש בטבעת שאולה אי במתנה שנתנו לו ע"מ להחזיר דודאי ממנו נקח לדין השור באופן שדברי המח"א צא"ת:

ואיך שיהיה דמצינו למדין מכל האמור דהיכא דלהרוחה קמכוין וליתיה החפץ בעיניה כ"ע מודו דחזרת הדמים הוי חזרה. והיכא דאיתי' בעיניה לדעת הרא"ש והטו"ר ז"ל הוי חזרה וכן נר' מדברי רבינו ירוחם הובאו דבריו בהג"ה ח"מ סי' רמ"א שכתב וז"ל המתנה עם חבירו לתת לו חפץ פ' יכול ליתן לו דמי החפץ ומדלא חילק משמע דהגם שהוא בעין יכול לתת לו דמי החפץ וכן ראיתי לה' בני אהרן שהביא דברי רבינו ירוחם ודקדק כמו שכתבנו וכמו כן דקדק נמי מדברי הרב הנמקי שבפ' י"נ בההיא דשור זה נתון לך וכו' יע"ש. ולדעת הרב תה"ד כל היכא דאיתיה בעיניה צריך. ליתן לו. והרב מח"א ז"ל כתב שכן נ"ל בדעת הרב בעל העיטו"ר ז"ל. וכל זה אינו אלא כשאר תנאים דבעלמא אבל בשכר פעולה כ"ע מודו דאפילו דאיתיה לחפץ בעיניה יכול ליתן לו דמיו אליבא דכ"ע:

ומעתה נבוא לכוונת הכתובים דהנה מה שהיו רוצים ליתרו שילך עמהם היינו טעמא כמו שאמרו רז"ל שהי' מאיר עיניהם בהלכה אי נמי כמ"ש בספר פענח רזא בשם הר' אליעזר מגרמיזא ז"ל שהיו מבקשים ליתרו מפני שהוא היה יודע מוצאן ומובאן של או"ה להורות להם את הדרך לא יכשלו בה עיי"ש ולכן אמר לו משה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם אותו דוקא ולא דבר אחר במקומו ולכן לכה אתנו להורות לנו את הדרך א"נ שתהא מאיר עינינו בהלכה כמו שאמר לו אח"כ והיתה לנו לעינים ובעבור זה והיה שכרך והטבנו לך דהיינו דושנה של יריחו וכי תימא שלמחר אנו חוזרים ומסלקים אותך בדמים כמו שהוא הדין בפועל בעלמא שאף עפ"י שנדר לו הבעה"ב ליתן לו חפץ יכול לסלקו בדמים כמ"ש הרא"ש והודו לו כל הפוסקים לזה בא משה ואמר כי ה' דבר טוב על ישראל כלומר כמו שהשי"ת אינו חוזר בו כשהוא לטובה וכמו שאמרו חז"ל דכל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי אינו חוזר בו גם אנחנו

לא נחזור בנו ואנו נותנים לך מה שנדרנו ליתן לך דהיינו דושנה של יריחו דוקא ולא מסליקינן לך בדמים ויאמר אליו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך לא אניח את הודאי בשביל הספק כלומר שדוקא השי"ת אינו חוזר בדיבורו כי לא אדם הוא להנחם אבל ב"ו יכול לחזור בו וליתן לו דבר אחר כמו שכן הוא הדין בפועל בעלמא דאעפ"י שהתנה עמו ליתן לו איזה חפץ יכול לחזור בו ולסלקו בדמים דחזרת דמים הוייא חזרה לכן לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך שהוא הודאי ואהיה אוכל פירות מארצי ושותה יין מכרמי כמ"ש רז"ל לזה השיב לו משה אל נא תעזוב אותנו נא דייקא כלומר לא דמי נדון זה לדין פיעל דעלמא דשאני הכא דאיכא פסידא שכבר בירר ופירש דבריו בהדייא שהוא רוצה שדות וכרמים כמו שיש לו בארצו דאדעתא דהכי הוא דהולך עמהם ווה דומה לאיצטלית דצריך ליתן לו האיצטלית דוקא ולא דמים למאי דאמרינן משים הרווחה קא מכוין והא קא רווח דהכא הא גלי דעתיה שאם יתנו לו דמים הפסד הוא לו ולא ריוח וא"כ עכשיו שגלית דעתך שאתה רוצה החפץ בעצמו דהיינו דושנה של יריחו וביאתך עמנו אדעתא דהכי הוא אין אנו יכולים לחזור ולכן אל נא תעזוב אותנו ובשביל כי ע"כ ידעת חנותינו במדבר והיתה לנו לעיניים והיה כי תלך עמנו אנחנו חייבים ליתן לך החפץ בעצמו כמו שהתנית עמנו בפי' דהיינו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו ההוא דייקא דהיינו גוף הדבר בעצמו והטבנו לך ולא דבר אחר ודו"ק:

ובזה אפשר שיובנו פסוקי הכרוז בשמואל א' סי' י"ז ויאמר איש ישראל וגו' והיה האיש אסר יכנו וגו' ואת בהו יתן לו וגו' ויאמר דוד וגי' מה יפשה לאיש אסר יכה יגו' ויאמר לו העם כדבר הזה וגו' ויאמר כדבר הזה וישיבהו העם דבר כדבר הראשין ע"כ והדקדוקים ידועים והכונה דדוד נתפחד עמ"ש ואת בתו יתן ואפ' שיחזור בו ויתן לו ממון ערך דמי בתו כמו שכן הדין בפועל דעלמא לזה חזר ושאל מה יעש' וגי' ויאמר לו העם כדבר הזה ר"ל הדבר הזה דוקא ולא דבר אחר וחזר עוד פ"א ושאל והשיבו לו כדבר הראשון כ"ז לגלות דעתו שרצינו בזה דוקא ולא בדבר אחר והן הן זכרון דברים לעה מצוא ועדיין צריך לעיין במפרשים. עוד אפשר לפרש כוונת פסוקי חובב בהקדים מ"ש מוהרשד"ם ז"ל בסי' קי"ח בשם המרדכי ז"ל בפ' זה בורר בשם תשו' מוהר"ם ז"ל ראובן שאמר לחבירו חלמוד תורה לבנך ואתן לך כך וכך פטור ראובן דבלאו הכי מוטל עליו לקיים המצוה המוטלת עליו עכ"ל:

ומזה דן מוהרשד"ם ז"ל על מעשה שבא לפניו על ראובן שהי"ל קרוב נטמע בין הגויים וחילה ראובן פני קרובו שיצא מתוך ההפכה לחסות תחת כנף השכינה. והקרוב המשומד א"ל שאם את הדבר הזה יעשה שיתחייב להשאילו כי"כ פרחים לזמן ב' נים

ולקיום הבטחה זו שיתן בידו משתה ש' פרחים שאם לא יקיים ראובן חייובו שיפסיד אותם המעות ואם ככה יעשה לו ישוב ליהדותו ונתרצה ראובן בכך וכתב לו שטר חיוב פ"ז וכו':

ועלה בהסכמה הרב ז"ל מהך תשובה דמוהר"ם ז"ל דראובן פטור מחייובו שנתחייב להשאילו ולא עוד אלא שחייב קרובו הנז' להחזיר לו הש' פרחים שנתן לו על קיום הבטחתו דכל מי שמתחייב לחבירו בעבור שיעשה חבירו דבר שחייב מן הדין לעשותו פטור המתחייב דבלא"ה מוטל עליו לקיים המצוה המוטלת עליו כמ"ש דמוהר"ם עכ"ל: והרב החסיד ז"ל בס"ה שי' בפ' תזריע כתב וז"ל ונראה פשוט דהך תשו' דמוהר"ם ז"ל היינו דוקא במצוה דלא רמייא אלא עליה דידיה ולאו אכולי עלמא כענין תלמוד תורה לבנך ואתן לך כו"כ שהיה לדין מוהר"ם ז"ל אבל במצוה דרמייא אכ"ע אם נזדמן לו ולא רצה לקיימה אלא בשכר חייב המתחייב:

וכן ראיתי להרדב"ז ז"ל בתשו' ב"י סי' תקנ"ו שהביא דברי הרשב"ץ ז"ל שכתב בהא דמי שהיה בורח מבית האסורים והיתה מעבורת לפניו ואמר טול דינר והעבירני דאמרי' דאין לו אלא שכרו דטעמא דמלתא כיון דמפני דוחק השעה פסק עמו מצי א"ל משטה הייתי בך. ולפי"ז רופא שרפוהו והתנה עמו שכר הרבה נוטל מה שהתנה שחכמתו מכר לו והוא שוה דמים הרבה: ויש מי שפירש דטעמא דמתני' דמי שהיה בורח וכו' היינו משום דחייב הוא להצילו ומשו"ה אין לו שכרו אלא כפועל בטל ולדבריהם אין לרופא אלא שכר בטלה שלו. ולא מסתברא דכל מ"ע דרמ"א אכ"ע. אם נזדמנה לו ולא רצה לקיימה אלא בממון אין מוצי' מידו ואין מפקיעין ממנו חיוב שלו וכו' ע"כ:

עלה בידינו מן האמור דראובן שאמר לשמעון עשה מצות זאת ואני אתן את שכרך ראובן פטור כיון דבלא הכי מוטל עליו לקיים את המצוה ומצי א"ל מדאוריית' חיובי מחייבת. אמנם מצינו בתרי אנפי חיוב לראובן לשלם חדא דלא אמרי' דפטור חלא במצוה דמוטל על שמעון דוקא כגון ת"ת לבנך דה"א מצוה דרמייא עליה אבל המצוה דרמיא אכ"ע אם נזדמנה לו ולא רצה לקיימ' אלא בשכר חייב המתחייב לדעת הרש"י ז"ל הגם דמדברי מוהר"ם ז"ל ליכא הוכחא דדבריו באו סתומים:

ועוד דאם חכמתו מכר לו חייב לשלם לי כפי מה שפסק עמו לדעת הרמב"ן ז"ל בדין רופא דאע"ג דמן התורה חי"ב דמצוה רמייא עליה להצילו נותן מה שהתנה עמו שחכמתו מכר לו. וכ"כ ה"ה ז"ל בפי"ב מה' גזילה בשם הרשב"א ז"ל דמי שהתנה ליתן הרבה דמים על סממנים מחמת אונס חולייו אין לו אלא דמיהן אבל רפואות יש לו לשלם שחכמתו מכר לו והיא שוה דמים הרבה ע"כ וכבר הארכתי בזה במקום אחר ואכמ"ל:

עוד נקדים מ"ש הרמב"ן ז"ל דאחר מתרי"ג מצות הוא לדור בא"י ואפי' בחורבנה דכתיב וירשתם אותה וישבתם בה ומנה אותה בכלל רמ"ח מצות וכן כתב הרשב"ץ ז"ל, ובריית דספרי קרי בחיל דישיבת א"י שקולה ככל המצית יע"ש:

מעתה נבוא אל המכוון ויאמר משה לחובב וגו' נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו ואהן את שכרך והטבני לך דהיינו דושנה של יריחו כמ"ש חז"ל והיה זה בעבור שתבוא עמנו לדור בא"י והטבנו לך:

וכ"ת מה מקום לשכר זה מאחר דאני חייב לדור בא"י שהיא אחד מתרי"ג מצות א"כ למחר תוציאני בידים ריקניות באומרך דהמתחייב לחבירו בעבור שיעשה דבר שהוא מחוייב מן הדין לעשותו פטור המתחייב לדעת מוהר"ם ומוהרשד"ם ז"ל כנז'. לז"א לו כי ה' דבר טוב על ישראל בא לרמוז לו החילוק של הרש"י ז"ל דס"ל דלא אמרו מוהר"ם ז"ל אלא במצוה דלא רמייא אלא עליה דידיה ולאו אכ"ע אבל במצוה דרמיא אכ"ע אם נזדמ' לו ולא רצה לקיימה אלא בשכר חייב המתחייב והכא נמי חיוב זה דלדור בא"י רמייא ע"כ ישראל וז"ש כי ה' דבר טוב דהיינו לתת לנו את הארץ ולדור בה ע"כ ישראל: אלא דיתרו לא נתרצה בזה דהדבר ספק אצלו דמאחר דמוהר"ם ומוהרשד"ם ז"ל לא חילקו בזה וסתמא אמרו משמע דלא ס"ל הכי א"כ למחר יאמר לו מרע"ה קי"ל כמוהר"ם ז"ל דמדלא חילק בהבי לא ס"ל הכי ולז"א לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך וארז"ל לא אניח את הודאי ואטול את הספק דכל לגבי דידי ספק הוא:

אי לזאת בא מרע"ה וא"ל אל נא תעזוב אותנו כי ע"כ ידעת חנותנו במדבר והיית לנו לעינים ודרשו בספרי שתהא יושב עמנו בסנהדרין ותהא מורה בד"ת שם רמז החילוק של הרמב"ן והרשב"א ז"ל ואם דבר של חכמה מכר לו חייב לשלם לו כפי מה שפסק עמו דהחכמה שוה דמים הרבה א"כ הכא מה שאמרתי לך לכה אתנו והטבנו לך היינו כדי שתהיה לנו לעינים לישב בסנהדרין ולהיות מורה הוראות בישראל ובכגון דא שחכמתך חתה מוכר לנו אנו חייבים לשלם לך כפי מה שפסקנו ולז"א והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והעבנו לך מדינא כמ"ש. ובזה אפשר לפרש סדרן של כתובים האמורים בס' שופטים סי' י"א וכ"ת ויהי מימים וילחמו בני עמון עם ישראל. ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח מארץ טוב. ויאמרו ליפתח לכה והייתה לנו לקנין ונלחמה בבני עמון. ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם. ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל יושבי גלעד:

ולא נאריך בדקדוקים כי אם שנים גרגרים. האחד במ"ש ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם דאינו מובן כונתו דודאי כאשר צר להם באו בצל קורתו. ועוד מ"ש לכן עתה שבנו וגי' דהוא כפל הענין בלא חידש דאיך יתורץ בזה שאלת יפתח:

ולפי האמור ניחא והוא דכבר כתבנו דמי שהיה בורח מבית האסורים והיתה מעבו' לפניו וא"ל טול דינר והעבירני אין לו אלא שכרו והטעם דמצי א"ל משטה הייתי בך. וכתב ה"ה ז"ל בפי"ב מה' גזילה דמכאן אנו למדין לכל אונס וצער שהתנה ליתן בדמיהן הרבה דאין לו אלא שכרו זולת דבר של חכמה כגון רפואות וכיוצא יש לו לשלם שחכמתו מכר לו:

עוד נקדים מ"ש הריב"ש ז"ל בסי' תע"ו והביאו מרן ב"י ז"ל במ"מ סי' ל"ב דטענת השטאה לא נאמרה אלא ביחיד ולא ברוב ציבור המודים שאין דרך ציבור להשטות ע"כ:

ובכן נבוא אל הענין ויהי מימים וגו' ויאמרו ליפתח לכה והיית לנו לקציו וגו' ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אותם שנאתם אותי ופרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם כונתו לומר דמאחר שבאתם עתה כאשר צר לכם א"כ אנוסים אתם וה"ז דומה למי שהיה בורח וכו' דאין לו אלא שכרו וא"כ למחר יכולים אתם לחזור בכם ממה שאמרתם להשים אותי מלך ותפטרו עצמכם בשכר כל דהו כיון דבאונס וצער הייתם:

אי לזאת באו זקני גלעד וחדשו לו הב' חילוקים שכ' כא' מ"ש הריב"ש ז"ל דטענת השטאה לא נאמרה אלא ביחיד ולא ברוב ציבור המודים דאין דרך צבור להשטות. ולז"א ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו כונתם לומר כיון שאנחנו המתחייבים בענין זה דיש לנו דין ציבור כיון שהם פרנסי העיר א"כ אין אנו יכולים לומר לך משטה הייתי בד דזה לא נאמר אלא ביחיד ולא ברוב ציבור המודים דאין דרך ציבור להשטו':

ועוד ונלחמת בבני עמון וגו' רמזו לו החילוק של הרמב"ן והרשב"א ז"ל דבדבר של חכמה כגון רפואות וכיוצא יש לו לשלם דחכמתו מכר לו וא"כ ענין זה של המלחמה הוא דבר של חכמה יותר מחכמת הרופא דצריך חכמה גדולה לעשות מלחמה כמש"ה כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ולז"א ונלחמת בבני עמון ובזה והיית לנו לראש לכל יושבי גלעד וכמ"ש:

או נאמר בא"א פסוקי חובב בענין פטומי מילי והוא דאמרי' במציעא דס"ה ע"ב ההוא גברא דזבין ליה ארעא לחבריה שלא באחריות חזיה דהוא קא עציב א"ל אמאי עציבת אי טרפו לה מינך מגבינא לך שופרא שבחא ופירי אמר אמימר פטומי מילי בעלמא הוא. א"ל רב אשי לאמימר טעמא מאי כיון דלוקח בעי לאתנויי והכא מוכר קא מתני

אמרי' פטומי מילי בעלמא הוא. ופירש"י פטומי מילי אין אלו אלא דברי תנחומין בעלמא לפטם את לבו ע"כ: ברם כתבו שם התוס' דדוקא הכא שכבר עמדו על סוף המכר לקנות שלא באחריות והיה מצטער הלוקח שלא היה מתרצה המוכר למוכרה באחריות והוא לא היה רוצה להניח מלקנותה בשביל כך אמטו להכי הוי פטומי מילי אבל אם בתחילת הדברים פתח המוכר וא"ל קני לך שדי דאי טרפי לה מינך וכו' לא הוי פטומי מילי אלא תנאי גמור וכו' ע"כ. וכן זה פסקוהו הפוסקים יע"ש:

מעתה ז"ש ויאמר משה לחובב וגו' נוסעים אנחנו וגו' לכה אתנו והטבנו לך דהיינו אשלם במיטבא שכרך הרבה מחד בעבור שתבא עמנו ויאמר אליו יתרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך והיינו טעמא דכיון שאני הוא הלוקח ואני היה צריך להתנות שתתן לי שכר בעד הליכתי ולא התניתי ואתה שהוא הנותן התנית אינו אלא פטומי מילי בעלמא כדאמר אמימר וע"כ לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך:

לזה בא מרע"ה וא"ל אל תעזוב אותנו וגו' והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך הכונה דבא לחדש לו מ"ש התוס' דלא אמרי' פטומי מילי רק היכא דבתחילת הדבר לא התנה הנותן אבל אם בתחילת הדבר פתח הנותן אז ליכא משום פטומי מילי והכא נמי מרע"ה התנה עמו להטיב לי דהיינו לתת לו דושנה של יריחו בתחילת הדבר דהיינו קודם שילכו לא"י בהיוחם במדבר וז"ש והיה כי תלך עמנו וגו' ובזה ליכא משום פטומי מילי וכמ"ש:

עוד אפשר לומר עד"ז דכונת תשובת מרע"ה הי' בא"א במ"ש אל נא תעזוב אותנו כי ע"כ ידעת חנותינו במדבר והיית לט לעיניים והכוונה שבא לומר לו מרע"ה דלא כמו שעלה על דעתך שאתה הוא הלוקח ואנחנו הנותנים וא"כ כיון שאתה לא התנית איכא משום פטימי מילי אינו כן דאדרבא אתה הוא הנותן ואנחנו המקבלים יען שאנחנו רוצים ליהנות ממך דהיינו והיית לנו לעיניים שתהיה יושב בסנהדרין ותהיה מורה הוראות וכיון שאנו הלוקחים ליכא פטומי מילי כמ"ש וע"כ והיה כי תלך וגו' והטבנו לך מדינא. ודו"ק:

ועד"ז יובנו פסוקי יפתח עם גלעד הנז' והכוונה דכשאמרו ליפתח ליתן לו המלוכה כדי שילחום להם א"ל יפתח מדוע באתם אלי עתה וגו' כונתו לומר דכיון שאני הוא הלוקח דהיינו המלוכה הדבר נוגע לי להתנות וכיון שאני לא התניתי אלא אתם באתם אלי בתנאי זה איכא משום פטומי מילי כדאמר רב אשי:

לזה באו זקני גלעד וא"ל לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת וגו' הכונה דבאו לרמוז לו חילוק של התוס' דאם בתחילת הדברים פתח המוכר והתנה עמו וכו' ליכא

משום פטומי מילי וז"ש לכן ר"ל מפני זה שלא יהיה פטומי מילי עתה דייקא שבנו אליך קודם שתלך עמנו ונלחמת וגו' עשינו התנאי ובזה ליכא פ"מ:
או יאמר עד"ז בא"א במה שיש לדקדק עוד דקדוק אחד מהו זה השינוי ששינו בלשונם זקני גלעד שבתחי' א"ל לכה והיית לנו לקצין ונלחמה בבני עמון הקדימו נתינת המלוכה למלחמה וגם שאמרו ונלחמה שלא לנוכח ואח"כ כשסירב לבא הפכו לשונם וא"ל והלכתה עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש וגו' הרי שהקדימו ענין המלחמה קודם נתינת המלוכה וגם שאמרו לו ונלחמת לנוכח ומאי שנא:
ולפי"ה ניחא דבתחי' א"ל והיית לנו לקצין ונלחמה בבני עמון דמשמע דהעיקר הוא שרוצים ליתן לו המלכות ואח"כ יעשו הם מלחמה ולזה סירב יפתח במ"ש דכיון דהוא הלוקח היה צריך להתנות הוא וכיון שלא התנה הוא איכא משום פ"ת אי לזאת א"ל זקני גלעד דהאמת אינו כן כמו שהבין הוא דעיקר כוונתן הוא ליתן המלוכה אלא עיקר כיונתן הוא ליקח אותו כדי שיעשה להם מלחמה ולז"א ונלחמת בבני עמון אתה בעצמך ועי"ז אח"כ והיית לנו לראש באופן שעיקר כונתינו הוא ליקח אותך למלחמה א"כ נמצא שאדרבא אנו הלוקחים ממך הנאה שתעשה לנו מלחמה ובזה ליכא פ"מ כמ"ש: עוד יש לפרש בכונת פסוקי חובב במ"ש כי ה' דבר טוב טל ישראל דתי' על מיותר הול"ל לישראל אמנם יובן במ"ש גירי הארי ז"ל והובא קצת בחס"ל דיש ששים ריבוא אותיות לתורה והוא ניט' ישראל כנגד כללות האימה ישראלית שהיא ש"ר נשמות של ישראל וכל נשמה יש לה אות א' בס"ת שמשם היא אחיזתו ולכן צריך להסתכל בס"ת כדי לקבל שפע לשורש נשמתו: ולזה חקרו דא"כ הגרים שאינם בכלל הש"ר נשמות של ישראל היכן אחוזים ותירצו דהגרים יש להן אחוזה בתגין של ס"ת וז"ש שר"ע הי' דורש כתרי אותיות יען שר"ע הי' בן גרים ולכן הי' דורש על קיץ וקיץ וכו' יען דמשם שורשו ושם היא אחיזתו והדברים עתיקים:
ובזה פירשו כונת הפסוק בישעיה סי' ד"ן הן גור יגור אפס מאותי מי גר אתך עליך יפיל והכונה שהפסוק עצמו הוא מותיב לה והוא מפרק לה החקירה הנז' דהיינו הן גור יגור אפס מאותי ר"ל איך יש מציאות שגור יגור אפס מאותי דגר מאן דכר שמיה שאין לו מקום לסמוך ומהיכן אחיזתו. לזה מתרץ מי גר אתך ר"ל כשיבא גר להתגייר עליך יפול דהיינו התגים שהם עומדים ע"ג האותיות משם היא אחיזתם:
ובזה נ"ל לומר מש"ה הגר אשר בקרבך יעלה עליך ודו"ק:
וא"כ אפשר דמה שסירב יתרו שלא רצה לבא וא"ל לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי היינו מטעם זה דאמר כיון שאני אין לי אחיזה באותיות התורה יען שאני גר א"כ למה

לי לילך עמכם. לז"א לו מרע"ה אי משום הא לא תחוש לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל ר"ל יש לך חלק ואחיזה במה שיש על גבי ישראל דהיינו התגים כמ"ש: ומעתה נחזור למאמרינו אשר יעדנו בפתח השער יבש חציר נבל ציץ וגו' דלכאורה יפלא מהיכא תיתי שיחזור בו לאחר שהבטיח לאאע"ה ולא איש אל ויכזב. ועוד אומרו אעפ"י שהתניתי עם האבות וכו' דאדרבא היא הנותנת דמפני שהתנה עמהם לתת להם את הארץ צריך לקיים תנאו. ועוד דבשעה שנתן הקב"ה לאברהם את הארץ בפירושא איתמר לו ולזרעו אחריו כמש"ה כי לך ולזרעך אתן וגי' וא"כ באיזה דין יכול לחזור בו אפילו בדיני אדם. ועוד דזה הדיבור לא הי' צריך שיאמר למשה כיון שלא נכנס לארץ והול"ל ליהושע או לישראל:

וראיתי להרב זרע בירך בח"ב ס' שלח שפירש בכונת המאמר עפ"י מאי דקי"ל ופסקו הטו"ר והש"ע בסי' רמ"ה האומר לחבירו אתן לך מתנה לא קנה ואפי' נעשה בקנין דאינו אלא לשון הבטחה בעלמא. ולפי"ז כיון שהוא ית' אמר לאאע"ה לך אתננה וגו' וכן כי לך ולזרעך אתן וגו' משמע שעדיין לא ניתנה אלא שהבטיחו שיתננה לעתיד וכל כה"ג בדיני אדם אינו קונה אפי' בקנין דהוי קנין אתן דלא קני. אבל הקב"ה אמר אעפ"י שהתניתי עם האבות ליתן להם וכו' ירצה שהתניתי לתת להם לעתיד ולא נתתיה להן עדיין וא"כ הייתי יכול לחזור בי מצד הדין אבל באמת לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם משום דדבר אלהינו יקום לעולם ר"ל מפני שדיבורו של הקב"ה הוי כעין שבועה בב"ו וקי"ל דשבועה מועיל בכל דבר בין באתן בין בדשלב"ל וכיוצא בזה מה שלא נקנה ע"י קנין מצד השבועה צריך לקיימה כמפורש בסי' קכ"ט יע"ש בא"א עיין בדרוש אחר והוא בדין דבשא"ק. א"א בדין דבשלב"ל:

ולענ"ד נראה לפרש כונת המאמר בהקדים מ"ש הרב מוהר"א ששון ז"ל בס"ה תורת אמת בסי' מ"ח בא' שנתפשר עם הקהל בסך מה ופטרו אותו מן המס ונתנו לו שטר כתוב שפטרו אותו מן המס עד עולם כתב ע"ז הרב ז"ל דאפי"ה יכולים הקהל לטעון דעד עולם הכתוב בשטר אינו מרבה רק זמן שתי שנים לדעת רש"י ז"ל שפי' בפרק הכותב גבי מתגי' ר"י אומר לעולם אוכל פירות עד שיאמר לה דין ודברים אין לי וכו' עד עולם ופירש רש"י ז"ל דאי לא אמר לעולם הוי שנה אחת ואי אמר לעולם הוי שנתיים ימים וכו' יע"ש. ומה שיש לי לעמוד בזה כבר עמדתי במקום אחר ואכמ"ל יע"ש: אשר בזה פירש הרב אש דת ז"ל כונת המאמר ז"ל הובא בשוחר טוב על פסוק הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו וז"ל אין הקב"ה עושה חסד עם ישראל לא לשנה ולא לשנתיים אלא לעולם וכן אתה מוצא שנתן להם משה את התורה שנקראת חסד שנאמר ותורת חסד על לשונה ולא

נלקחה מהם אלא נתנה להם למורשה שנ' מרשה קהלת יעקב וכן כל החסדים שעשה עמהם לעולם הם שנ' חסדי ה' כי לא תמנו וכו' הוי כל"ת עכל"ה. והקושי מבואר דאיך הי' ס"ד לומר שהקב"ה עושה תסד לשנה או לשנתיים עד שהוכרת בעל המאמר לאומרו דאין הקב"ה עושה חפד וכו' מאחר דרפ' אומר בפי' כל"ת:

אמנם לפי"ה כונת המאמר פשוטה והוא דהכתוב אומר כל"ת וקס"ד לומר דפירושו הוא כדעת רש"י ז"ל ומוהר"א ששון ז"ל דס"ל דלעולם משמע ב' שנים לפיכך הקדים בעל המאמר ואמר אין הקב"ה עושה חסד עם ישראל לא לשנה ולא לשנתיים שנתיים דייקא כפירש"י אלא לעולם כפשוטו משמע שהרי נתן להם משה את התורה שנקראת חסד לעולם ועד ואם איתא דהחסד שעושה עם ישראל הוא לשנתיים הי' צריך שיטול מהם את התורה אתר ב' שנים ולא כן הי' אלא נתנה להם מורשה לעד לעולם. וכמו כן כל החסדים שעושה עמהם לעולם הם כפשוטו שנאמר חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו הוי כי לעולם חסדו ר"ל דפירוש לעולם האמור כאן הוא כפשוטו לעד לעולם א"ד ז"ל וש"י ודפת"ת:

עוד נקדים מ"ש במ' ברכות ד"ז אר"י כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי לא תור בו מנ"ל ממרע"ה שנאמר הרף ממני ואשמידם ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו ואע"ג דבעא משה רחמי עלה דמלתא ובטלה אפי"ה אוקומיה בזרעיה שנא' ובני משה וגו' ובני רחביה רבו למעלה וגו' ותני רב יוסף למעלה מס' רבוא וכו':

אמור מעתה כונת מאמ"ר פשוטה דהיינו יבש וגו' ודבר אלקינו יקים לעולם ואפשר דלעולם יש לו קצבה לזה הביא בעל המאמר מלה"ד למלך וכו' כך הקב"ה התנה עם אאע"ה ליתן לו מתנה את הארץ שנא' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם וכיון שאמר לו לאאע"ה עד עולם לדעת רש"י ז"ל עד עולם הוי ב' שנים ויכול הקב"ה לחזור בו אחר ב' שנים לז"א אעפ"י שהתני' עם האבות ליתן להם את הארץ ואמרתי להם עד עולם והייתי יכול לחזור בי כמ"ש אעפ"י כן איני חוזר בי אלא ודבר אלקינו יקום לעולם דהיינו כפשוטו לעד לעולם:

והטעם שהדיבור הי' עם מרע"ה אעפ"י שלא נכנס לארץ הי' כדי לרמוז לו ב' דברים הא' כמ"ש במדרש דאין הקב"ה עושה חסד לא לשנה ולא לשנתיים אלא לעולם וכן אתה מוצא שנתן להם משה מורשה התורה לעולם ועד כמו כן נתן לנו את הארץ מורשה לעולם ועד. והשני לרמוז לו ולבשר אותו שדבר אלהינו יקום לעולם וא"כ מה שיצא מפי ואמרתי לך ואעשה אותך לגוי גדול ועצום איני חוזר בי אפי' שהי' על תנאי כמו נתינת הא"י שהיא לעד: ובענין פסוקי חובב הנז"ל מצאתי ראיתי להרמ"ז הרב המופלא ת"ק כמוהר"ר

יעקב נינייו ז"ל בס"ה קהלת יעקב כ"י שפי' אותו בענין דשא"ק כנו' ס' הרמב"ם ז"ל דס"ל דהמחייב עצמי בדשא"ק אפי' בקנין אינו משתעבד וכו' מ"ש מוהרש"ת והרפ"מ ז"ל דזהו דוקא כשהוא במתנה או ג"ח אבל כשיש לו הנאה וגמול חסד ממנו אז מתחייב אלא שהריטב"א ז"ל חולק גם בזה וס"ל דאינו מתחייב כאשר הארכתי בזה במ"א ואכמ"ל. וא"כ זהו טעמו של יתרו דכשא"ל מרע"ה נוסעים אנחנו וגו' לכה אתנו והטבנו לך לא רצה ואמר כי אל ארצי וגו' אלך והט' יען דלא נתן לו קצבה אלא א"ל סתם והטבנו לך אבל מרע"ה כבר חידש לו התי' של מוהרש"ת ז"ל דכשמטי לו הנאה ממנו מתחייב ולז"א כי היית לנו לעיניים ודרז"ל שהיה מאיר עיניהם בהלכה וחידש פ' א' בתורה אלא דיתרו לא נתרצה בזה יען שהריטב"א ז"ל חולק גם בזה וכשראה כן מרע"ה אז א"ל והי' הטוב ההוא וגו' והטבנו לך ודרז"ל זה דושנה של יריחו א"כ הוי דבר קצוב ולכ"ע קני ע"כ. וזכורני דכשלמדתי ענין זה פירשתי אני כן ושו"ר כן להמפ' שפי' כן וכמדומה לי שפי' כן הרב ש"י ומשו"ה לא כתבתים וכעת אין הספר בידי:

יעקב דרוש למעלת הצדיקים

מודעת זאת כמה גדלה מעלת מעשה הצדיקים כאשר חז"ל הגידו בפ"ק דכתובות ד"ה דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים יותר ממע' שמים וארץ דאלו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך. פי' דמעשה שמ"ו היה ביד א' ומעשיהם ש"צ דהיינו הבהמ"ק היה בב' ידים. השיב בבלי אחד ורבי חייא שמו והכתיב ויבשת ידיו יצרו ידו כתיב והכתיב יצרו א"ר נחמן בר יצחק יצרו אצבעותיו כדכתיב כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו' מתיבי השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע הכי קאמר מעשה ידיהם של צדיקים מי מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר פי' דע"י שמתפללים הצדיקים על הגשמי' המטר יורד וזה מעיד לבריות שהם צדיקים עכ"ל: וראיתי למוהרש"א ז"ל בס' תאוה לעינים שהקש' דמאי קא מקשה רבי חייא לבר קפרא מדכתיב ויבשת ידיו יצרו דהא בר קפרא קרא אשכח ודריש ומקרא יליף לה ותיקשי קראי אהדדי דכתיב אף ידי יסדה ארץ דמשמע ידו א' וכתיב ויבשת ידיו יצרו דמשמע בב' ידים ומאי פריך ליה לבר קפרא דאטו בר קפרא מעצמו דריש דרשה זו דתיקשי ליה קראי וכן הקשה ה' אש דת פ' תרומה יע"ש:

ולע"ד נראה לישב והוא דאי לאו דרשת בר קפרא לא הוה קשי ליה לר"ח מידי בקראי דהוה מתרץ קראי הכי דהיינו מאי דקאמר קרא אף ידי יסדה ארץ דמש' בחד יד הוה מוקי

ליה ביסודתו דהיינו כשיסד הארץ ומאי דקאמר קרא ויבשת ידיו יצרו דהו"ל בתרתי ידים מיירי ביצירה דהיינו ביום היותו מכונן שמים וארץ היה בב' ידים וא"כ היו שקולים למעשה הצדיקים דהיינו הבהמ"ק דכתיב כוננו ידיך דמה אלו בב' את אלו בב' אמנם לבר קפרא דאחר גדולים מעשה צדיקים וכו' קשה דמשמע דלא מחלק בין יסדה ליצירה אלא הכל נעשה ביד א' דאלת"ה איך אמר גדולים מעשה הצדי' וכו' נימא שאני התם דמיירי ביצירה דהיינו בהיותו כונן הבהמ"ק כמש"ה כוננו ידיך אבל היסידה היתא ביד א' כמו הארץ אלא ודאי ע"כ צ"ל דב"ק ס"ל דמ"ש קרא אף ידי יסדה ארץ מיירי בין ביסידה ובין ביצרה דהכל היה ביד א' וא"כ קשה קרא דויבשת ידיו יצרו במאי מוקים ליה:

עוד אפשר לומר באופן אחר דבלאו דרשת ב"ק לא הוה ק"ל לר"ח מידי דהוה ס"ל דה"ק קרא אף ידי יסדה ארץ דאיכה למידק מאי אף דקאמר ולמה פתח באף אלא ודאי ה"ק דידוע הוא דיד נקראת היד שמאל וכמ"ש במנחות דל"ו ע"ב ת"ר ידך זו שמאל אתה אומר שמאל או אינו אלא ימין ת"ל אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים ופירש"י מדכתיב ידי וימיני ש"מ יד היינו שמאל יע"ש. וא"כ ה"ק אף ידי ר"ל לא מבעיא ימיני דפשיטא אלא אף ידי הנאמר בשמאל אף היא יסדה ארץ אמנם בשמים היה ימיני לבד כמש"ה וימיני טפחה שמים א"כ מעתה תו ל"ק מידי מקרא דויבשת ידיו יצרו דהב' מקראות שוים הם כאמור:

אמנם לדעת בר קפרא דדרש דגדולים מעשה הצדיקים יותר ממעשה שמים וארץ בשלמא אי הוה קאמר גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים ניחא דמעשה הצדיקים היה בב' ידים ומעשה שמים היה ביד א' אלא מן הארץ נמי דקאמר קשה דמשמע דלא ס"ל דאף ידי להכי אתא כמו שפירשנו אלא אף דקאמר לאו דוקא אלא יד א' משמע דהיינו השמאל כמ"ש בגמ' וא"כ קשה עתה דהכתיב ויבשת ידיו יצרו:

ולפי דרכינו למדנו דבריאת שמים וארץ הי' בשני ידים של כביכול השמים ביד ימין והארץ ביד שמאל כמ"ש במנחות ע"פ אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים כנז"ל. וצריך לתת טעם לזה ע"מ וע"מ ברא הקב"ה את השמים ביד ימין ואת הארץ ביד שמאל ולא להפיך. ואפשר לומר במאי דידוע מ"ש רבינו הק' האר"י ז"ל דשמים וארץ הם רומזים לזו"ן שמים רומז לז"א והארץ רומזת למלכות. וידוע דז"א הוא כחסד שהוא בקו ימין מ"ה. והמלכות היא בגבורה שהוא קו שמאל ב"ן. וכן עומדים זו"ן איהו בנצח שהוא קו ימין ואיהי בהוד שהוא קו שמאל. ולכן נבראו עפ"י מדותיו דהיינו השמים שהוא בקו ימין נברא ביד ימין והארץ שהיא בקו שמאל נבראת ביד שמאל וא"ש את"ם:

וזה יהיה כונת טענת מה"ש בנתינת התורה שלא היו מניחים שיתנה לנו ואמרו בלשונם תנה הודך על השמים דנראה דכל טענתם היתה דצריך שהתורה יניחנה בשמים ולא תרד בארץ ולנו לדעת למה ולפי"ה ניחא והוא דכבר כתבנו דהשמים נבראו ביד ימין של הקב"ה וידוע דהתורה ניתנה ביד ימין של הקב"ה דכתיב מימינו אש דת למו וא"כ זאת היתה טענת מה"ש לומר דמאחר דהתורה והשמים הם אחוזים במקום אחד דהיינו בימינו א"כ תנה הודך על השמים כיון דיש להם שייכות זה עם זה לא כן בארץ שהיא בשמאל אבל הקב"ה לא הסכים על ידם מטעם דכיון דהארץ נבראת בשמאל דהיינו בדין א"כ אין לה קיום והעמדה אלא ע"י התורה שניתנה בימין דהיינו חסד דעולם חסד יבנה ובדין לבד אין העולם מתקיים. וזהו כונת מש"ה על מה אבדה הארץ על עוזבם את תורתי ודו"ק:

אשר עפ"י קוטב זה יובן כונת המאמר במ' שבת דפ"ח ע"א אמר חזקיה מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שטקה למה יראה אלא בתחילה יראה ולבסוף שקטה ולמה יראה כדרל"ק דארל"ק מ"ד ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי ה' יתירה למ"ל מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית וא"ל אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימים ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו ע"כ וצריך לדעת למה יראה הארץ כ"כ. יותר משאר מעשה בראשית דהיינו השמים דמשמע דהתנאי היה עם כל מעשה בראשית וגם השמים בכלל ואם נאמר דהתנאי לא היה כ"א עם הארץ בלבד צלד"ע למה. אמנם לפי"ה ניחא דהיינו טעמא שהתנה הקב"ה עם הארץ שאם אין ישראל מקבלים התירה מחזיר את העולם לתוהו ובוהו יען דהארץ נבראת בדין ואין לה קיים והעמדה אלא ע"י התורה שהיא חסד שניתנה בימין ולזה ארץ דוקא יראה ולא השמים:

אלא דעדיין קשה דמפשט המאמר משמע דגם השמים הי' בכלל התנאי שהתנה הקב"ה אם ישראל וכו' מר"ש התנה הקב"ה מעשה בראשית והשמים הם בכלל מע"ב. ועוד דמקרא מלא דבר הכתוב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי הרי בהדיא דגם עם השמים היה התנאי א"כ צריכים אנו לדעת למה יראה הארץ והשמים לא יראו כלל כיון דגם עליהם יעבור כוס להיות תוהו ובוהו כמו הארץ:

ואפשר לומר בהקדים מ"ש במדרש תנחומה פ' נח דעל תורה שבכתב כבר קיבלו עליהם בימי מרע"ה בלי כפית ההר ואמרו נעשה ונשמה ומה שהוצרך כפית ההר היינו על תורה שבע"פ יע"ש. עוד נקדים מ"ש רבינו הקדוש האר"י ז"ל דתורה שבכתב ותורה שבע"פ הת זו"ן דהיינו תורה שבכתב הוא בז"א ותירה שבע"פ הוא במלכות. וכבר כתבנו לעיל

דשמים וארץ הם זו"ן שמים הוה בז"א והארץ היא במלכות. מעתה הובן הענין והוא דהן אמת דהתנאי היה עם ב' דהיינו השמים והארץ אמנם כיון שכבר קבלו ישראל התורה שבכתב שהוא חלק השמים לזה לא יראו השמים דכבר יש להם קיום ע"י תורה שבכתב דהוא חלקם אבל הארץ כיון דחלקה היא תורה שבע"פ ובזה תלוי קיומה כשראתה שלא רצו ישראל לקבל התשבע" פ. יראה זנלע"ד ואשאת"ם:

נחזור ע"ד מאמרינו במאי דסיימו מתיבי השמים מספרים כבוד אל ומעשי ידיו מגיד הרקיע הכי קאמר מעשי ידיהם של צדיקים מי מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר. דזכורני שראיתי להרב ל"ב אר"י ז"ל שפי' דאיך ע"י מטר מגיד מעשה ידיהם של צדיקים והגם שרש"י ז"ל כבר פי' דע"י שמתפללים על הגשמים ומטר יורד מעיד עליהם לבריות שהם צדיקים. מ"מ הוא ז"ל פי' באופן אחר והוא בהקדים מ"ש בסנהדרין דמ"ז ע"א וז"ל ר' נתן אומר היו גשמים מזלפין על מיטתו זהו סימן יפה למת ע"כ. נמצא דכשגשמים יורדים על גבי מיטתו הוא סימן יפה לו והוא הוראה שהוא צדיק. א"כ ז"ש מעשה ידיהם של צדיקים מי מגיד ר"ל מהיכן יש הוראה לאדם שיש לו מע"ט הרקיע ומאי ניהו מטר דאם ירדו לו גשמים על מיטתו הוא סימן יפה לו ומגיד לעולם שהוא צדיק א"ד ז"ל:

ולע"ד נראה לתת טעם איך הוי סימן יפה למת על ידי הגשמים שמזלפין על מיטתו ומגיד לאדם שהוא צדיק והגם דלפי הפשט הוא יען דנפרעין ממנו בעוה"ז לאחר מיתה ויש לו כפרה. מ"מ אפשר לבארו לפי סודן של דברים אם ישר בעיני ה' והוא בהקדים מ"ש רבינו הקדוש האר"י ז"ל בלי"ת הקדמה יקרת הערך והביא הרב הגדול מוה"ד מוהרי"א ז"ל בס' דבש לפי באות טי"ת באורך וז"ל בקיצור ענין המטר היורד מלמעלה וגורם להוציא הצמחים מי נתן הצמחים היוצאים מן העפר הלא הם נצוצי הקדושה המעורבים תוך הקליפה ויוצאים לחוץ. והנה ענין הבירור הוא כי יורד אור עליון מהקדש שלמעלה ואז הניצוצות אשר בעמקי הקליפה עולין לקראת אור היורד ומתדבקין ועולים ומתבררים. והנה המטר היורד הוא אור עליון היורד מלמעלה שהוא מ"ד וכנגדו עולים אלו המ"ן שהם הניצוצות. וז"ש אין לך טפה יורדת מלמעלה שאין כמה טיפין עולים מלמטה משום שניצו' אלו שהם מן הקדושה הם אסורים בכלי ברזל בעמקי הקליפה והם מתאוים וחושקים לעלות אל מקומם ואין לאל ידם עד שיהא להם סיוע מהעליונם ואז עולים בחשק גדול טיפיים נגד טפה אחת. וז"ש גדול יום הגשמים כקבוץ גליות שקבוץ גליות הוא קבוץ כל ניצוצות הקדושה וכו' יעש"ב נמצא דענין הגשמים היורדים הם אורות והם מיין דוכרין וכנגדם עולין מ"ן דהיינו הטיפיים שעולים מלמטה והיינו

שמזדווגים זו"ן שיורד הגשם דהיינו מ"ד מהשמים שהוא ז"א ונכנם בבטן הארץ שהיא הנוקבה ומזדוונים:

עוד נקדים מ"ש רבינו ז"ל בע"ח שער מ"ן ומ"ד פ"א ופ"ב דבכל פעם שיש זיווג עליון אנו מעלין ע"י תפלתינו ניצו' הק' בבחי' מ"ן למעלה ואז יתחברו עמהם מ"ד ונעשה הזווג ובלא זה אין שום זווג למעלה רק ע"י העלאת מ"ן. עוד כתב בש' הכללים פ"א ובכ"מ דפעולה זו עושים הצדיקים במיתתן כשהם נפטרים מן העוה"ז עולין ומעלין ניצוצי הקדושה עמהם לצורך מ"ן של רחל להזדווג ז"א בנוקבה ויותר עושה הצדיק בעת שיוצא נשמתו מן הגוף כי אז הנשמה בלי לביש הגשמי ונכנסת בתוכם ומשברת הקלי' ומלקטת ניצו' ומעלה אז יותר מכל מה שהעלה בחייו וז"ש גדולים צדיקים וכו':

מעתה מצינו טעם לשבח עמ"ש היו גשמים מזלפי על גבי מטתו סימן יפה הוא לו והיינו דכבר כתבנו דענין הגשמים הם אורות עליונים דהיינו מ"ד היורד מלמעלה מן השמים וכנגדם עולים מהארץ מ"ן שהם הניצו' שבקדושה והיינו בחי' הזווג. וכבר כת' דאין שוה זווג אם לא ע"י העלאת מ"ן של מעשה הת"ח ועיקר עלית מ"ן הוא בשעת פטירת הצדיקים מהעוה"ז וא"כ כשהיו הגשמים יורדים ע"ג מיטתו זהו הוראה דהאיש הלזה הוא צדיק והיה בו כת בשעת פטירתו להעלות ניצו' הק' לצורך מ"ן להזדווג והראיה לזה הוא הגשמים היורדים שהם המ"ד וכו' המורה על בחי' הזווג וזה לא יתכן שיהיה למעלה שום זווג בלא העלאת מ"ן ובודאי אנו אומרים דזה העלה מין בשעת פטירתו וכו' ולזה הוא סימן יפה לו דיודעים העולם דזה היה צדיק וזהו ג"כ כוונת מאמרינו מעשה ידיהם של צדיקים מי מגיד הרקיע ומאי ניהו מטר והרי הוא כמבואר ודו"ק:

עוד יש לי לעמוד מדברי המאמר הנז' במ"ש מתיבי השמים מספרים כבוד אל וגו' על מה שראיתי למר"ן החבי"ב ז"ל בס' דינא דחיי לאוין ד' ד"ה ע"א שכתב דאין דרך התלמוד לומר איתיביה או מתיבי כשמקשה מן הפסיק ע"כ יע"ש. ואהמ"ר תמהני עליו דלא במקום א' ולא בב' מקומות מצינו בתלמוד שאמרו איתיבי או מתיביה כשהקשו מן הפסוק אלא בשבעה מקומות מצינו בתלמוד שאמרו איתיביה או מתי' כשהק' מהפסוק:

זה יצא ראשונה במאמרינו זה שאמרו מתיבי השמ' מספרים כבוד אל וגי'. וה'ן שני במסכתא זאת דק"ו ע"ב וז"ל איתיביה וככלותם הביאו לפני המלך ויהוידע הכהן וגי' ואל השלשה במ' סנהדרין דל"ז ע"ב וז"ל איתיביה חזקיה אחיו ותפתח הארץ את פיה וגו' ואת רב"ע במ' דנדרים דנ"ה ע"א וז"ל מתיב רב יוסף וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל מעשר דגן וגו'. וחמשיתו במ' זבחים דקי"ג ע"ב איתיביה מכל אשר בחרבה וגו' ואת הש"ש במ' יומא דס"ו ע"ב איתיביה האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. שבעה אלה במ'

ע"ז דנ"ד ע"א וז"ל מיתבי ויאמר משה גם אתה תתן בידינו זבחים וגו' הרי בהדיא דבז' מקומות מצינו בתלמוד שאמרו לשון איתיביה ומתיבי כשהק' מהפסוק ואיך כתב דאין דרך התלמיד לומר כן ושבעה דרכים נסו מפניו וצ"ע:

איך שיהיה נמצא כמה גדלה בריאתן של צדיקים עד היותם יותר ממעשה שמים וארץ ולא כן הרשעים כדאשכחן דכתבו התו' אפלוגתא דב"ש וב"ה כמו שנבאר בע"ה והוא דגרסי' בעירובין די"ג ת"ר שתי נים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה בבריאת האדם הללו אומרים נות לו לאדם שנברא והללו אומרים נוח לו לאדם שלא שנברא והיא סברת ב"ה וקמא הלכתא כב"ה וכתבו התוס' וקשה דאמרי' בע"ז ד"ה בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאילמלא הן לא חטאו לא באנו לעולם ותי' דיש חילוק בין היכא דהוא צדיק להיכא דאינו צדיק. דכשאינו צדיק אז אמרי' ניח לו לאדם שלא נברא אבל כשהוא צדיק אשריו ואשרי דורו יע"ש:

ואני עני נוראות נפלאתי ולא ירדתי לסוף דעת התוס' דמה באו לקבוע קושיתם כפי הס"ד דמעיקרא דאטו לא ראו מאי דמסקינן התם דלאו דוקא לא בנו אלא כאלו לא באנו א"כ מאי קושייא והגם שכבר תירצו שם ובע"ז בסוף דבריהם דכפי האמת דהיינו להמסקנא דכאלו לא באנו ל"ק מידי יע"ש מ"מ מה ראו על ככה לקבוע קושייתם בדברי הס"ד:

והנה כדי לבא אל תכונתו צריך אני להקדים הבנת ההיא דע"ז ד"ה וז"ל אר"ל בואו ונחזק טובה לאבותינו שאלמלא הן לא חטאו אנו לא באני לעולם שנא' אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון וגו'. למימרא דאי לא חטאו לא היו מולידי פי' דהיו כבני ה' והכתיב ואתם פרו ורבו ומשני עד סיני תו פריך והכתיב זה ספר תולדות אדם וגו' וכי ספר היה לו לאדה"ר אלא מלמד שהראה לו הקב"ה דור דור וחכמיו דור דור ופרנסיו כיון שהגיע לדורו של ר"ע שמח בתורתו ונעצב במיתתו וכו' ומשני לא תימא לא באנו לעולם אלא כמי שלא באנו לעולם פי' שלא היו מתים ובזה לא היינו נחשבים לכלום למימרא דאי לא חטאו לא הוו מייתי פי' שלא היו מתי והרי כתיבי פ' יבמות ופ' נחלות ומשני עד סיני וכו' ע"כ:

והרואה יראה כמה יש לדקדק בזה המאמר ראשונה מאי פריך בגמ' בין למאי דהוה ס"ד מעיקרא ובין למאי דמסיק מקרא דפ"ו ומפ' נחלות ויבמין דהן אמת קשיא אמנם ר"ל קרא דאני אמרתי אלהים וגו' אשכח ודרש א"כ קראי הוא דקשו אהדדי דר"ל לא דריש זאת מסברא דנפשיה תו קשה למאי דהוה ס"ד מעיקרא דפריך מפרו ורבו אמאי לא פריך נמי מפ' יבמין ונחלות דנר' דהוו מולדי:

ולזה י"ל והוא פשוט דל"ק מידי דאי הוה פריך הכי הוה מצי למימר כי היכי דמשני לאידך דקא פריך ומשני עד סיני הכא נמי הוה מצי לשנויי דמטי דכתיבי פי' נחלות ופ' יבמין היינו עד סיני והכי פי' דכתב רחמנא פ' אלו שאם ימות א' מב' אחים או כי ימות האיש ובן אין לו וגו' להם נאמרו פ' אלו ולעולם דמשם ואילך לא יולידו עוד ולהכי לא פריך ליה מכאן אלא למ"ד דלא מייתי וכפי תי' זה ל"ש לאותם דקודם סיני ול"ש לאותם דלאחר סיני א"כ פרשייות אלו למה נכתבו ומשני על תנאי אבל למאי דהוה ס"ד לא מצי לאקשויי דהא אמרי' דתשובתה בצידה דהיינו עד סיני ולזה לא פריך מפ' נחלות:

אך קשה למאי דמסיק השתא דהיינו כמי שלא באנו אדפריך ליה מס' נחלות ויבמין ליפרוך מס' תולדות אדם דמינה משמע בפי' דאיכא מיתה והחיים והמות נתונים המה לנו. הן אמת דהוה מצי לשנויי כדמשני דהיינו על תנאי מ"מ מה ראה להק' מאידך יותר ממנה:

ואפשר לומר דמאי דלא פריך מינה היינו טעמא משום דאינו כ"כ הכרח מס' תולדות אדם דאיכא מיתה וליכא למיפרך מינה אלא דוקא למ"ד מעיקרא דלא באנו ופי' לא הוו מולידי הא קשייא מס' תולדות אדם דור דור וכו' דהא קמן דמולדי אמנם השתא דאמרי' לא מייתי ליכא קו' מהא דס' תולדות וכו' דמצי למימר דה"ק הראה לו הקב"ה דור דור ודורשיו וחכמיו וכו' ופי' שהראה לו הראויים להיות דיינים ומנהיגים אבל לעולם ישבו דוממים ושותקים בשער לא יפתחו את פיהם דאטו מי קאמר הראה לו הדיינים שידונו וגם המנהיגים שינהיגו הא לא קאמר אלא החכמים והמנהיגים הראויים לדון ולהנהיג אבל לא שינהיגו דכשבא דור אחר ישבו הא' דוממים:

גם מדחזי לרע"ק ונעצב ממיתתו ל"ק דמצינן למימר דלאו דוקא מיתה ממשית אלא עניות שנק' מת וכמ"ש בגמ' פרק ה' דפריך ליה ות"ק הכתיב אכן כאדם תמותון ומשני מאי מיתה עניות א"כ הכא נמי מצי' למימר דמאי דקאמר נעצב במיתתו היינו בעניותו וכמו שכן הוא האמת דידוע כמה עניות סבל רע"ק בחחילת ימיו שראו לומר ונעצב עליו:

והשתא ניחא קושיתינו הא' שהקשינו לעיל דמאי פריך בין למאי דס"ד מעיקרא ובין למאי דמסקי' מפרו ורבו ומס' תולדות אדם ומפ' נחלות וכיוצא דר"ל קרא קא דריש ובלאו הכי קשו קראי אמנם לפי דרכינו יבא בטוב טעם. והוא דלדידיה לא הוה קשיא מידי דאיהו ס"ל דה"ק אני אמר' שתהיו חביבים לפני כאלקים ובני עליון ותהיו כל ימיכם שקטים ושאננים על האדמה באהבתי אתכם אמנם חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון דהיינו שתגיעו לימי עוני ורעבון וירדו מנכסיהם ומרעה אל רעה ילכו סוף דבר דמאי דקאמר כאדם תמותון היינו ימי עוני כדדריש לקמן ת"ק א"כ לדידי ל"ק מידי אמנם

לדידך דאמרת בואו ונחזיק טובה וכו' דאלמלא לא חטאו וכו' דמשמע לא מולידי או לא מייתי קשיא מכל הני מקומות ומשני כל הני שנויי:

ולדברי התוס' שכתבתי בסמוך יראה לי בהקשות עוד קושיא אחריתי דמלבד מאי דק' דקדמו את קושי' כפי הס"ד תו ק"ל דדי להם כשיתרצו מ"ש בסוף דבריהם דכפי המסקנא ניחא ולמה להו לתרוצי נמי דיש המפרש בין היכא דהוא אדם כשר להיכא דאינו כשר מאחר דמעיקרא קו' ליתא ומה להם להביא עצות מרחוק:

ואני אומר דלעולם לא אסיקו אדעתייהו להקשות מידי מהכא להתם דמהיכא תיתי וקו' אעיקרא ליתא אמנם כל עיקר כוונתם אינו אלא לתת הבנה וטעם לר"ל אף לפי מאי דהוא ס"ד מעיקרא דהיכא אסיק אדעתייהו לומר בואו ונחזיק טובה שבאנו וכו' דמשמע דטובה הוא לגבייהו והלא נעלם ממנו מאי דמסקי' התם נוח לו לאדם שלא נברא א"כ מאי טיבותא מחזיקנא להו כפי הס"ד כיון דיותר טפי עדיפי מי שלא נברא ממי שנברא וכל עיקר כונתם הוא לתת מקום למאי דהוא ס"ד לר""ל ומשני דלפי הס"ד הוה מצי למימר ריי"ל דמאי דקאמרי' נוח לו לאדם שלא נברא איירי ברשעים ומאי דקאמרינן ריי"ל איירי בצדיקים והיינו לפי הס"ד אבל לפי מאי דמסקי' ל"ק ול"מ ול"ש צדיקים ול"ש רשעים נוח להו וכו':

ובזה ניחא מאי דהיתי מצטער טובא דלא יכולתי להולמו דמלבד דק"ל כל הני דאמרן עוד קי"ל טובא בתירוצים שאמרו לחלק בין צדיק לרשע דלפי דבריהם לגבי הצדיק לא אמרי' נוח לו שלא נברא אלא אדרבא נוח לו שנברא והא ליתא דמקרא מלא דבר הכתוב זיל קרי ביה רב בקהלת סי' ד' ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה וטוב משניהם את אשר עדן לא היה אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש. ובודאי דבצדיקים משטעי קרא דאלו ברשעים ליכא לשביחינהו להנהו דמייתי דישחקו עצמותיהם הטמאים בגהינם וע"כ בצדיקים משתעי ואפי' הכי קאמרי' בפי' דטוב משניהם את אשר עדן לא היה וגו' והיכי קאמרי התוס' דבצדיקים אמרי' נוח שנבראו ולכאורה נראה הפוך הפ' הנז':

אמנם לפי דרכינו זה שכתבנו אפשר לישב קצת והוא דהתוס' נמי לא אמרוה להאי מילתא אלא כדי לתת הבנה כל דהוא דהיינו לתת מקום קצת להס"ד דאפיק אדעתיה ר"ל לומר בואו ונתזיק טובה וכו' שבאנו דמשמע דטובה היא והנה הפוך מ"ש נוח לו לאדם וכו' אבל לעולם כפי האמת קושטא דמלתא הכי הוי דטוב משניהם את אשר עדן לא היה אשר לא ראה את המעשה הרע וגו' כמאמר קהלת ע"ה וכדברי ב"ה שאמר נוח לו לאדם וכו' זה נלע"ד לישב:

נמצא כמה וכמה גדלה מעלת הצדיקים וכמה חפץ ה' בנו להיות לו לעם סגולה שלא ישלוט שטן במעשי ידינו כמש"ה אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם אלא שחטאתינו היטו אלה וגרמנו מיתה לעצמינו כאשר מצאני ראינו בפרשתינו זאת כי אכילתם מאותו עץ היא שגרמה לנו המיתה כמבואר. והואיל ואתו לידן נימא בהו מלתא וכ"ת:

ויקח ה' אלקים את האדם ויניחהו בגן עדן לעובדה ולשומרה. ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל. ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות וגו' והנחש היה ערום מכל חית השדה וגו' ויאמר אל האשה אף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותון כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים יודעי טו"ר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וגו' ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל ויקרא ה' אלקים אל האדם ויאמר לו וגו' המין העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת ויאמר האדם האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל וגו' ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמור לא תאכל ממנו וגו':

והנה יש לדקדק בפסוקים אלו טובא ולא נאריך בדקדוקים זולתי קצת מהם היותר קשים ראשונה למה הוצרך השי"ת לומר מכל עץ הגן אכיל תאכל וכי חיוב להם שיאכלו די לומר מעץ הדעת טו"ר לא תאכל ממנו. ותו תי' ממנו מיותר וכמו כן ממ"ש ביום אכלך ממנו גם זה מיותר. ותו במ"ש הנחש אף כי אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן איך דיבר שקר דבר שלא אמר ה' כי בפי' אמר לו הי"ת מכל עץ הגן אכל תאכל והגם שרש"י ז"ל נרגש מזה וכתב אף כי אמר אלקים שמא אמר לכם לא תאכלו מכל עץ הגן והרבה עליה דברים כדי שתשיבני ויבא לדבר באותו עץ מ"מ קשה למה לו להרבות דברים ללא צורך. ותו קשה במה שהוסיפה חוה מדעתה לומר ולא תגעו בו מנ"ל להוסיף מדעתה דבר שלא אמר ה' ומי שאל מאתה אי אסירא או שרייא. ותו קשה בתשו' הנחש בזה לא מות תמותון וגו' דאטו בידו הי' כי לא ימותו. ותו במ"ש כי יודע אלקים וגו' דמה נתינת טפם הוא זה אדרבא משום שיודע שיפקחו עיניהם ציום שמות ימותון אם יאכלו ממנו ותו במ"ש ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וגו' דמנה ידעה וראתה ראיה זו. ותו ק' היאך לא שת לבה על ציוויי ה' בשביל דברי הנחש וכמו כן קשה על אדה"ר יציר בפיו של הקב"ה איך עבר אמימרא דרחמנא ואכל מעץ הדעת. ותו במ"ש האשה אשר

נתת וגו' דלמה ליה להאריך כ"כ בדברים והי' די שיאמר האשה נתנה לי ומאי מן העץ ואוכל דאטו מי לא ידענו שמן העץ היה ולא ידענו שאכל. ותו"ק במ"ש הקב"ה לאדם כשבא להוכיחו על פניו א"ל כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר לא האכל ממנו וגו' דהנה ידוע דכל מלת לאמר הוא לאמר לאחרים וכאן נראה שאין שום שייכות ת לזה והול"ל כמ"ש לעיל מניה המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת ולא אמר אשר צויתיך לאמר לבלתי וכו' וכמו כן קשה במ"ש בתחי' ויצו ה' אלקים על האדם לאמר מאי לאמר ויובן הכל בין כמה אופנים שנפרש בס"ד:

זה יצא ראשונה ולע"ד דאפשר שהדברים מגיעים למאי דתמן תנינן בנדרים דנ"ב ע"ב וז"ל הנודר מן הענבים מותר ביין מן הזתים מותר בשמן אמר קונם זתים וענבים אלו שאיני טועם אסור בהן וביוצא מהם. ובגמ' בעי רמי בר חמא אלו דוקא. או שאיני טועם דוקא. פי' מה שנאסר בהם וביוצא מהם מאמרו שאמר אלו הוא דגרם לו או"ד מ"ש שאיני טועם גורם לו. ואי ס"ד אלו דוקא שאיני טועם למ"ל הא קמ"ל דאע"ג דאמר שאיני טועם אי אמר אלו. מיתסר ואי לא לא. ובעו למפשט דאלו דוקא מדאמרי' בשר זה עלי קונם דאפי' בנותן טעם אסור. ושם נאמר דבאלו לא קא מבעיא לן דדוקא הוא כי מיבעיא לן בשאיני טועם דוקא או לאו דוקא ולא איפשיטא יע"ש: ולענין הלכה הכי קי"ל לכ"ע דבעינן שיאמר אלו כי היכי דיאסר אפי' ביוצא מהם אבל אי לא אמר אלו אינו אסיר אלא בפרי עצמו אבל ביוצא ממנו מותר דהכי תנן התם האומר קונם מענבים מותר ביין אמנם באומר אלו אסיר אף במשקים. וכן פסקו כל הפוסקים ז"ל ה"ה הרמב"ם ז"ל בפ"ה מה' נדרים הי"ג ובפ"ט הי"ד והטו"ר והשו"ע בי"ד סי' רי"ו וז"ל הרמב"ם ז"ל בפ"ה האומר פירות האלו קרבן עלי וכו' הרי זה אסור בחילופיהן ובגדוליהן ואצ"ל במשקין היוצאים מהם ע"כ. ובפ"ט כתב וז"ל הנודר מן הענבים מותר ביין ואפי' החדש עכ"ל ובלשון זה כתב הטו"ר והש"ע דמותר ביין ואפי' חדש:

ולכאורה לא נתקררה דעתי מה הלשין אומרו אפי' חדש כיון דהעיקר ההיתיר אינו אלא דפרי גופיה קאסר עליה ולא היוצא ממנו דאין שמו עליו א"כ מה לי חדש ומ"ל ישן ומר"ן הב"י ז"ל לא דבר מאומה דמי הכריחו להם לכתוב כן. עד שמצאתי מציאה גדולה ואורו עיני למוהר"ל ב"ת ז"ל בסימן ט' שפירש במאי דאיפליגו אביי ורבא בע"ז דס"ו ביין נסך שנפל ע"ג ענבים דבעתיקא דברי הכל בנותן טעם כי פליגי בחדתא אביי אמר במשהו דבתר טעמא אזלינן ואידי ואידי חד טעמא הוא והו"ל מין במינו ומב"מ במשהו. ורבא אמר בנותן טעם דבתר שמא אזלינן והאי שמא לחוד והאי שמא לחוד והו"ל מין בשאינו מינו ומין בשאינו מינו בנ"ט וקי"ל כרבא והשתא ז"ש אפי' חדש דאיכא למ"ד דהוי מינו

שרי דהלכתא כרבא ואפשר דגם אביי מודה הכא דשרי דבנדרים הלך אחר לשין בני אדם א"ד וש"י:

ועל ענין הבעיא השנית דבעו באומר קונם ענבים שאיני טועם אי אסור ביוצא מהן או לא רצו בגמ' לפשיטה מהא דתנן דגים שאיני טועם אסור בהן בין גדולים בין בקטנים בין חיים בין מבושלים ומותר בטרית טרופה ובציר ומורייס ודחי לה רבא דהא דקתני מותר בציר ומורייס מיירי שכבר יצא מהם קודם שנדר ולהכי מותר אבל אם לאחר שנדר יצא מהם אימא לך דאסור ואין ראיה מהכא באופן דלא איפשיטא ופסקוה הפוסקים לחומרא דהאומר איני טועם אסור ביוצא מהן יע"ש:

וראיתי להרב לח"מ ז"ל שכתב בפ"ה מה' נדרים הי"ד עמ"ש רבינו דהאומר איני טועם וכו' משקין היוצאים מהן ספק לפיכך אם שתה מהן אינו לוקה כתב הוא ז"ל דכיון דלא אפשיטא הוי לחומרא וכן פ' הטו"ר ז"ל בסי' כ"ו ומ"מ קשה עליו דבסי' כ"ז גבי דגים שאיני טועם כתב ומותר בציר ומוריס סתם והול"ל דהיינו הציר ומוריס שיצא כבר קודם שנדר אבל הציר שיצא אחר הנדר כיון דשאיני טועם משמע לאסור היוצא מהן דהכי אמרינן בגמ' כשרצו לפשוט ממתני' דמותר בציר דהיכא דאמר שאיני טועם אינו אומר היוצא מהם מדהתיר הציר ודחו שם דמיירי כשיצא קודם שנדר א"כ משמע דכראמרי' דשאיני טועם אוסר היוצא מהם לא הותר הציר אלא מה שיצא קודם והצ"ע וכבר ראיתי להרב ב"ח ז"ל שהקשה כן ויהי כמשיב דאפשר דנסמך על מ"ש לעיל גבי בשר וזתים וענבים בסיף סי' ריו"ו דכשאמר איני טועם אסיר במשקין היוצא מהם ומינייהו נלמד לכאן יע"ש:

אלא דאנכי הרואה ראה ראיתי שגם הרמב"ם ז"ל והש"ע כתבו כן ולא חלקו דדוקא הציר שיצא כבר וז"ל הרמב"ם ז"ל בפ"ט ה"ח הנודר מן הדגים מותר בציר ובמוריס של דגים ע"כ וכלשון זה כתב הש"ע בסי' ריז סעיף י"ב וא"כ יש לתמוה למה הקשו על הטור דוקא דלא חילק ולא הקשו גם על הרמב"ם והש"ע דגם הם לא חלקו וכתבו סתם כמו הטור. ושו"ר להלח"מ ז"ל שכבר נרגש מזה גם בדברי הרמב"ם וכתב וז"ל ומה שלא הזכיר רבינו דהיינו דוקא הציר שיצא כבר. כבר כתבתי לעיל בזה עכ"ל ומ"ש לעיל הוא בפ"ה הי"א וז"ל ורבינו לא הזכיר דהוא ספק אלא לגבי יוצא מהם בלבד אבל לגבי נתינת טעם נראה דאית ליה דאינו אוסר אלא היכא דאמר אלו לבד וכו' וא"כ הכא בציר ומוריס אינו יוצא מהם אלא נותן טעם דגים וכו' יע"ש:

ואחר ההתבוננות ראיתי דאין להקשות לא על הרמב"ם ולא על הש"ע אלא דוקא מה שיש להקשות הוא על דברי הטור יען שהטור כתב דגים שאינו טועם. אסור בין בגדולים

בין בקטנים וכו' ומותר בציר ומורים היוצא מהדגים הרי דנקט בלשונו דגים שאינו טועם דמיירי באומר דגים איני טועם ומשו"ה קשה דלמה כ' מותר בציר סתם דהול"ל דהיינו הציר שיצא כבר קידם שנדר אבל הציר שיצא אחר שנדר כיון דאמר איני טועם אסור היוצא מהם. לא כן הרמב"ם ז"ל דכתב ז"ל הנודר מן הדגים מותר בציר ומורים של דגים הרי דלא נקט בלשונו איני טועם א"כ משו"ה כתב דמותר בציר וכו' ואפי' היוצא מהן אח"כ כיון דלא אמר לא אלי. ולא איני טועם דבזה נאמר דאסור ביוצא מהן זה נלע"ד פשוט ובהכי יש לתמוה על הרלח"מ שהק' על דברי רבינו כנז"ל ומזה יצא לידון בדבר חדש דס"ל לרבינו דבנותן טעם אינו אוסר היוצא מהן ולפי מ"ש אין מקום להקשות:

אשר מזה תמהני על הרב ש"ך והט"ז שכתבו עמ"ש הש"ע הנודר מן הדגים מותר בציר ומורים של דגים כלשון הרמב"ם כתבו הם וז"ל דבר פשוט הוא דהיינו דוקא בציר שיצא מהם קודם הנדר אבל מה שיצא מהם לאחר הנדר אסור כמ"ש בסי' רי"ו ס"ט לענין בשר ויין ממילא ה"ה נמי כאן דאם אמר דגים שאיני טועם וכו' אסור בציר היוצא מהן אחר הנדר וכו' ע"כ והוא תימא דאיך כתבו דמים דוקא בציר שיצא מהם קודם שנדר אבל וכו' מאחר דלא מיירי באומר איני טועם וא"כ אפי' מה שיצא מהם אחר שנדר מותר כמ"ש ואם נאמר דמה שבאו לומר הוא לכשאמר דגים איני טועם וכו' גם זה תי' דפשיטא ומה באו ללמדינו דבר שכבר הוא מפורש בדברי מר"ן לעיל סי' רי"ו:

עוד אביא מ"ש הר"ן ז"ל בדנ"ו ע"א גבי מ"ש דבעינן שיאמר אלו ואי לאו איני אסור במשקין כתב דה"ה נמי אם אמר פירות מקום פ' או פירותיו של פ' דכיון שיחד לו מקום הרי הוא כפורט כאומר אלו דאסור גם ביוצא ממנו יע"ש והביאו מר"ן ז"ל בב"י בפ"ה הי"ג יע"ש אלא דבשולחנו הטהור השמיטו וא"כ באנו למחלוקת שיש בזה דלדעת ה' ידי אליהו ז"ל סי' קמ"ו וה' זרע אברהם ח"מ סי' י"ג ס"ל דכיון דהשמיטו מהלכה נראה שחזר בו מפני שראה חולקים בדבר ולדעת ה' מנחת כהן ס"ל דכמה דברים שהביא בב"י השמיט בש"ע אפי' שהם אליבא דהלכתא יעוין בס' ח' בדקצ"ב אמנם מור"ם ז"ל פסקו בס' רי"ו סעי' א' יע"ש:

ומעתה נבוא לכונת הפוסקים והנחש היה וגו' ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים פי' אע"ג דכי אמר אלהים איסור זה כונתו היתה לאסור לכם הן הפרי והן היוצא ממנו מדלא פירש פרי זה. אתם לא כן תעשו אלא לא תאכלו מכל עץ הגן והכונה אינה כפשוטו מכל עץ הגן דהיינו מכל האילנות. אלא ה"ק לא תאכלו מכל אותו עץ הגן דהיינו הפרי והעץ שהיה נאכל כדברי חז"ל וע"ז הוא דאמר הנחש מכל אותו עץ לא תאכלו דהא אע"ג דלא אמרתם אלו הא מיהא הפרי ודאי נאסר וגם העץ שטעמו כפרי דהא הכי תנן הנודר מן

הענבים מותר ביוצא ממנו דמשמע מינה דהפרי ודאי אסור הכא נמי אע"ג דלא נאמר לכם אלו. אפי"ה מכל העץ ודאי לא תאכלו אבל נפקא מינה דביין מותר מאחר דלא אסר לכם באלו. וא"כ יכולים אתם לשתות יין למ"ד גפן היה:

אף היא תשיב אמריה דאה"נ דהאמת הכי הוי דמותרין הם ביין אמנם אינם יכולים לשתותו דהא בשאר אילנות יכולים לעשות כן מכל עץ הגן אכול נאכל בין הוא ובין היוצא ממנו אמנם בעה"ד אין אנו יכולים לשתות ממנו אע"ג דשרי דמה נעשה כי ה' אמר לא תאכלו ולא תגעו בו וא"כ אע"ג דמצינו התיר לשתות ממשקה היוצא ממנו כיון דלא אמרנו עץ זה. מ"מ כיון דאסר לנו נגיעתו היאך אנו יכולים ליקח מפריו ולסחוט משקהו דהא יראים אנו מגשת אליו ואה"נ דאי לא היה אסור הנגיעה היינו עושים כדבריך אבל מה נעשה כי ה' אמר פן תמותון וכו':

לזה השיב לה הנחש לא מות תמותון כמ"ש רז"ל שדחפה ונגעה באילן עצמו ולא מתה א"ל הרי דנגיעה נמי שריא ומ"ש כי מות תמותון היינו ט' כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו וכו' כמ"ש חז"ל מזה אכל וברא העולם לכן ציוה כדברים האלה ולעולם אין בו שום איסור:

ותרא האשה וכו' ראתה דבריו של נחש וחשש להם וזהו ותרא האשה כי כן היה שמחמת היותו טוב העץ למאכל ונחמד להשכיל הוא כי אמר אלהים כדברים האלה מיד ותקח מפריו ותאכל ומלת מפריו לרמוז היוצא מן הפרי ולא הפרי ממש כמ"ש במדרש דסחטה ענבים ושתתה וכוונתה היתה מטעמא שכתבנו דכיון דאיסור דמשקה ליכא אלא באומר אלו. והכא לא אמרו אלו. כי אם אסרו עליהם עץ הדעת אמרו אינו אסור אלא דוקא בפרי עצמו לא ביוצאים ממנו ומהאי טעמא נמי ותתן גם לאשה עמה והוא ג"כ ויאכל מט' זה:

והשתא א"ש מ"ש לו הקב"ה כשבא להוכיחו על פניו על מה שאכל מעה"ד א"ל המן העץ אשר צויתיך וכו' רצה לרמוז לו לאדם סברת הר"ן ז"ל דאמר דאם ייחד פירות מקום פ' הו"ל כאומר פירות אלו לז"א המן אותו העץ המיוחד שבתוך הגן אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת דלשיטת הר"ן אסור במשקה היוצא ממנו כיון דייחד לו מקום ואיך לא שמת לבך בס' הר"ן ז"ל: ויהי כמשיב האדה"ר האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואכל הכונה דאתה ידעת כי האשה מחמת שנתנה לי מן העץ דהיינו המשקה היוצא ממנו הוא דאכלתי מסיבת היותי סובר דכיון שלא אמרנו אלו שרי. ואי משום סברת הר"ן ז"ל הנז"ל לא שמיע לי כלומר לא ס"ל מאחר דמר"ן ז"ל בשולחנו הטהור לא פסקו והשמיטו מהלכה נראה דאין הלכה כמותו: ובזה יובן כונת המ' במ"ר וז"ל א"ר אבא בר כהנא ואכלתי אין כתיב כאן אלא ואוכל אכלתי ואוכל ע"כ ודבר זה קשה

לשמוע איך יציר כפיו הקב"ה מלאו לבו להעיז פניו כ"כ לפני בוראו ולפי"ה ניחא דלא היתה כונתי להמרות דבריו ית' ת"ו אלא כמ"ש והרי הוא כמבואר:

או יאמר באופן אחר בהקדים מאי דתמן תנינן במציעא בפ' הפועלים דצ"א ע"ב בדין פועל וז"ל היה עושה בתאנים לא יאכל בענבים בענבים לא יאכל בתאנים ובגמ' איבעיא להו עושה בגפן זה מהו שיאכל בגפן אחר ממין שאתה נותן לכליו של בעה"ב בעינן והא איכא או"ד ממה שאתה נותן לכליו של בעה"ב בעינן והא ליכא. ואם תימצי לומר עושה בגפן זה לא יאכל בגפן אחר שור במחובר היכי אכיל א"ר שישא בריה דרב אידי בשרכא. ופירשי' שור במחובר היכי אכיל הרי מלאכת שור במחובר א"א לו לאכול מגפן שהוא עושה בה שהרי השור לצמד לפני העגלה והבוצרים עושים בגפן שאצל העגלה ונית' בעגלה. ותי' בשרכא פי' בזמירה ארוכה מאד ומגעת עד לפני השור. ת"ש היה עושה בתאנים לא יאכל בענבים הא תאנים ותאנים דומיא דתאנים וענבים אוכל. ואי אמרת עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר היכי משכחת לה א"ר שישא בריה דרב אידי במודלית. ופירש"י בתאינה המודלה על הגפן או גפן מודלה על תאנה דאין צריך להבחין מאיזה מהן יאכל דממין שאתה נותן וממה שאתה נותן הוא דבשניהם הוא עסוק. ת"ש אבל מונע את עצמו עד שמגיע למקום היפות ואוכל ואי אמרת עושה בגפן זה אוכל בגפן אחר ניזיל וניתי וניכול. התם משום ביטול מלאכה לא קא מבעיא לן. כי קא מבעיא לן היכא דאיכא אשתו ובניו מאי. ופיר"שי ביטול מלאכה שביטל בהליכתו ובחזרתו. אשתו ובניו שלא נשכרו אצל בעה"ב ואינהו מייתו ליה דליכא ביטול. ושקלי וטרי בזה לפושטה ולא מיפשיטא יע"ש:

ולענין דינא פסקו הרמב"ם ז"ל בפי"ב מ"ה שכירות ה"י וז"ל היה עושה בתאנים לא יאכל בענבים בענבים לא יאכל בתאנים והעושה בגפן זו אינו אוכל בגפן אחרת ע"כ. וז"ל הטו"ר בסי' של"ז סעי' י"א ומבעיא לן אם עושים בגפן זה ואוכלים בגפן אחר ולא איפשי' לפיכך לא יאכל ואי אכיל לא מפקינן מיניה ולא מנכינן ליה מאגריה ומיהו גפן שמודלית על גבי חברתה ועושה כא' מהם יכול לאכול מהשני ע"כ:

וראיתי להרב משנה למלך ז"ל שכתב עמ"ש רבי' והעושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר וז"ל י"ל בדברי רבינו דלא כתב דאם היה מודלית גפן זה ע"ג חברתה אם היה עושה בגפן זה אוכל בגפן אחרת שהרי בגמ' בעו למפשטה ממתני' דהי' עושה בגפנים לא יאכל בתאנים הא גפנים וגפנים אכיל ומוקי לה בגפן הסמוך לתאנים וכו' ודכותיה גבי ענבים וענבים אכיל אע"ג דמספקא לן אם עושה בגפן זו אם אוכל בגפן אחרת וע"כ אי לא

מוקמינן הכי בעיין איפשיטא ממתני' דעשה בגפן זו אוכל בגפן אחרת וראיתי ג"כ לבעל הטורים שכתבו וצ"ע. עכ"ל:

וכבר ראיתי למר"ן החבי"ב ז"ל בהגהט"ו אות ח' שכבר קדמו בקו' זו והוא תי' איך אישתמי' מיניה דברי הכנה"ג. והוא ז"ל תי' בדוחק והוא דמתוך דבריהם של הרי"ף והרמב"ם ז"ל נלמד דין זה בהכרח שהם כתבו היה עושה בגפן זה לא יאכל בגפן אחר וכתבו דהיה עושה בענבים לא יאכל בתאנים וכו' ומשמע הא תאנים בתאנים או ענבים בענבים כעין תאנים וענבים יאכל וכיון דהם פסקו דעושה בגפן זה לא יאכל בגפן אחר היכי משכחת לה דיאכל בתאנים ותאנים דומייא דתאנים וענבים הא לא משכחת לה אלא בגפן המודלית ע"ג גפן אחר כדאמר בגמ' והוא דוחק עכ"ל:

האמנם במה שהכריח הרמש"ל דע"כ אי לא מוקמינן בהכי בעין איפשיטא ממתני' דעושה בגפן זה אוכל וכו' משמע דס"ל כדעת רבינו דבעין לא איפשיטא ועל כן צריך לאוקמי בהכא כי היכי דלא תפשוט הבעיא ממתניתן דעושה וכו' ואין כן דעת רבינו דרבינו ס"ל דבעין איפשיטא וכמו שנבאר והוא שכתב מר"ן החבי"ב ז"ל בהגהט"ו אות ז' עמ"ש הטור דעושה בגפן זה לא יאכל בגפן אחר ואי אכיל לא מפקינן מיניה וכו' נ"ב ולא משמע מדברי הרי"ף והרמב"ם ז"ל שכתבו ולא יאכל ולא ביארו דאם אכל לא מפקינן מיניה וכו' והנכון אצלי דס"ל להרמב"ם דלא אמרינן דהיכא דלא איפשוט אם תפס לא מפקינן מיניה אלא כשאמרו בגמרא שני צדדי הבעיא ונשארה בתיקו אבל בבעיא זו דבמסקנא אמרו לעולם עושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר ראוי לפסוק כן מחמת הדין ולא מחמת הספק ע"כ:

ולעד"ן לומר מטעם אחר פסק רבינו כן מחמת הדין ולא מחמת הספק וס"ל דבעין איפשיטא ומשו"ה לא ביאר דאם אכל לא מפקינן מיניה והיינו טעמא כיון דבבעיא זו אמרו את"ל זו היא פשיטות הבעיא כידוע וכמבואר בס' כריתות חלק לשון לימודים סי' קל"ח וכמו שכתב מר"ן כ"מ במקומית הרבה אין מספר וא' מהם הוא בפ"ב מה' פסולי המוקדשין הי"ד יע"ש וכ"כ הרב ב"ח בחא"ה סי' ל"ח סעי' ה' דכך היא השיטה של הגאונים בתלמוד דכל את"ל פשיטותא הוא יע"ש באופן דבין הכי ובין הכי או כמ"ש מר"ן החבי"ב ז"ל דכיון דאמרו במסקנא לעולם עושה בגפן זו וכו' זו היא פשיטות הבעיא או כמ"ש דכיון דאמרו את"ל זו היא פשיטות הבעיא ס"ל לרבינו דבעין איפשיטא ומשו"ה לא ביאר דאם אכיל לא וכו':

והשתא יתורץ קו' הרמשל"מ ז"ל שהק' דלמה לא כתב רבינו דאם היתה מודלית גפן זה ע"ג חבר' וכו' כמ"ש הטור ז"ל ועיקר הדוחק שלו היא דע"כ אי לא מוקמינן הכי.

בעיא איפשיטא ממתני' יכו' ולפי מ"ש ל"ק מידי דדוקא הטור דס"ל דבעיא לא איפשיטא כמ"ש בהכא משו"ה מוכרח לאוקמי הכי דאלת"ה הכי בעין איפשיטא ממתני' דעשה בגפן זה אוכל בגפן אחר אבל רבינו ז"ל דס"ל דבלאו הכי בעין כבר איפשיטא דעושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר כמ"ש א"כ אינו מוכרח לאוקמי הכי דמיירי בגפן המודלית וכו' וכן דעת הרי"ף ז"ל דס"ל דבעין איפשיטא כמבואר בדבריו שכתב בפשיטות העושה בגפן זה וכו' ולא כתב ולא איפשיטא כמ"ש בבעיא אחרת דהיו בניו ואשתו וכו' וגם מדלא כתב דאם אכיל לא מפקינן מיניה וכו' והשמיט דין זה דאם היתה גפן מודלית ע"ג חברתה נראה דהטעם כמ"ש דהא בהא תליא:

וחזה הוית להרב לח"מ ז"ל שכתב עמ"ש רבינו ולא יהיו בניו או אשתו מהבהבין לו השיבולים באור וכו' והשיגו הראב"ד ז"ל בעיא היא ולא איפשיטא כתב ע"ז וקשה דאמאי לא השיגו בדין העושה בגפן זה אינו אוכל בגפן אחר והוא בעיא דלא איפשיטא ואולי מפני שבמסקנא אמרו שם לעולם עושה בגפן זו וכו' דכיון דמסקנא אמרו לעולם ראוי לפשוט כן ומ"מ קשה על רבינו ז"ל אמאי לא כתב דאם אכל הפועל לא מוציא ממנו כדרכו בכל תיקו האמור בגמרא דאפשר למטעי בדבריו ולומר דאם אכל חייב לשלם דומיא דמבטל ממלאכתו ואכל בשעת מלאכה שפ' רבינו דחייב לשלם והניחו בתי':

ואהמ"ר לא זכיתי להבין דבריו דמאחר דהוא כתב בתחילה דמאי דלא השיגו הראב"ד בדין דעושה שה בגפן וכו' דהיא בעיא דלא איפשיטא הוא משום דבמסקנא אמרו לעולם וראוי לפשוט כן ולפסוק כן מחמת הדין ולא מחמת ספק א"כ מאי קמקשה לרבינו דלמה לא כתב דאם אכל הפועל אין מוציא ממנו כדרכו בכל תיקו דאפשר למטעי בדבריו ולומר דאם אכל חייב לשלם וכו' והלא תשו' בצידה דזאת הבעיא איפשיטא כיין דבמסקנא אמרו לעולם ראוי לפשוט כן מדינא דלא אמרי' היכא דלא איפשוט אם תפס לא מפקי' מיניה אלא בבעיא דנשארה בתיקו לא כן בעיא זו וכו' כמ"ש הוא ז"ל דבמסקנא אמרו לעולם ראוי לפסוק כן מדינא ואיך בתוך כדי דיבור עשה אותה כבעיא שנשארה בתיקו והוא פלא:

וכמו כן יש לתמוה עוד במ"ש עוד ע"ד הראב"ד ז"ל דקשה דאם כונתו להשיג לו דלמה לא כתב דהוא ספק ואם אכל הפועל בהבהוב הרבה לא מפקא מיניה א"כ למה לא השיג על רז"ל גבי בין העושה בגפן זו וכו' שכתב סתמא אינו אוכל בגפן אחר ויפול שם הקושיא בעצמה דהיא בעיא דלא איפשיטא וכו' והוא פלא דמה חזר עוד להקשות על הראב"ד ז"ל מה שהק' קודם זה דאמאי לא השיגו בדין העושה בגפן זה וכו' ותי' מפני שבמסקנא אמרו לעולם וכו' א"כ הכל הוא ענין א' והיינו הך והך היינו באופן שדבדיו שגבו ממני:

עוד אביא מ"ש מרן החבי"ב ז"ל בהגהט"ו אות וי"ו עמ"ש הטו"ר ומבעיא לן אם עושה בגפן זה אוכל באחרת. נ"ב ובשכרו לעשות בשתיהן מיירי אבל שכרו לעשות בא' מהם פשיטא דלא יאכל בגפן אחרת מדבעינן למפשט בעיא זו מדתנן היה עושה בתאנים וכו' הא תאנים ותאנים אוכל ואי אמ' עושה בגפן זה אינו אוכל באחרת היכי משכחת לה. ואי הך בעיא הוי בשכרו לא' ולא בשתיהם מאי סיעתא לעולם עושה בגפן זה אינו אוכל באחרת ומתני' דמשמע מינה דהא תאינים ותאינים דומייא דתאנים וענבים אוכל הוא בששכרו לעשות בשתיהן. אלא ודאי דהך בעיא מיירי בששכרו לעשות בשתיהן ע"כ: ומעתה נבוא לכונת הפסוקים דהיותר קשה לעינים הוא דהאשה אמרה שהיה באילן זה איסור נגיעה נמי א"כ אע"ג דבנגיעה לא מתה סוף סוף האיסור העיקרי שציוה ה' כי לא יאכלו ממנו מי התירה אמנם עפ"י דרכינו אפשר שיובן בטוב טע' והוא כי הנחש הערום כשראה ציווי זה שציוה הקב"ה לבלתי יאכל מעה"ד מה מאד תמה דמאחר שהקב"ה לקח את האדם לעובדה האדמה ולשומרה והיינו כפועל גמור א"כ למה זה ציוהו לבלתי יאכל ממנו דהא בודאי דלא שכר אותו אלא לשאר אילנות לא לאותו אילן דהא כיון דאסור בנגיעה היאך יעבוד אותו אלא ע"כ צ"ל כי לא שכר אותו אלא לשאר אילנות חוץ מאותו אילן א"כ למה זה צריך ציווי לבלתי יאכל ממנו הא פשיטא הוא דלא יאכל וכמ"ש מר"ן החבי"ב ז"ל דע"כ לא מבעיא בגמ' אם עושה בגפן זה אי אוכל בגפן אחרת או לא אלא דוקא בשכרו לעשות בשתיהן אבל כששכרו לעשות בא' מהם פשיטא דלא יאכל: ולהכי אמר הנחש בדעתו כי כונת הציווי אינו אלא לאסור בעושה בגפן זה שאינו אוכל בגפן אחרת דהכי קי"ל בכל התורה ע"ד דלא שייך לענייננו אנו אומרים אם אינו ענין לזה תנהו ענין לזה הכא נמי אם אינו ענין לגופיה דהא לא אצטריך תנהו לעושה בזה שלא יאכל באחרת והיינו אשאר אילנות דלגופיה הא לא איצטריך וכמ"ש:

וזהו מ"ש אל האשה אף כי אמר אלהים פירושו מה שגם הוצרך ליאמר לא תאכלי דהו"ל משנה שאינה צריכא היינו לאסור גם אכילת שאר אילנות כדינן דהיינו עושה בזה שאינו יכול לאכול באחרת וז"ש אף כי אמר אלהים לרבות שלא תאכלי מכל עץ הגן דאלו לגופיה אינו ענין:

אמנם האשה לא הבינה כן דלאסור עושה בגפן זה וכו' הוא דאתא דא"כ הי"ל לצות לנו ציווי זה בשאר אילנות בפירוש ולא הוה בעינן שום ציווי בעץ הדעת דהיינו אומרים השתא ומה בשאר אילנות דנשכר לתרוויהו אפי"ה אמר לנו דעושה בזה אינו אוכל באחר בעה"ד שלא שכר אותנו עליו צריכא למימרא אלא ודאי דאינו כדבריך מדהוצרך לפרש

בעה"ד איסור אכילה. ומאי דאייתר לך ציווי זה היינו לדעתי לרבות איסורא דנגיעה נמי דאסור לנגוע בעץ הדעת טו"ר:

וזהו אומרה מכל עץ הגן נאכל ואינו כדבריך דאתא לרבות איסורא בשאר אילנות אלא שאר אילנות במקומם הם עומדים ובהתר הם ומעץ הד' טו"ר מאי דאמר אלקים לא תאכלו ממנו היינו לומר אל תגעו בו דהיינו לרבות איסורא דנגיע ואם כן לעולם לגופיה איצטריך לאסור הנגיע:

והנחש הראה בזה רשעותו שדחפה וכו' והוברר הדבר כי אין מיתה בנגיעה א"כ מעתה אין לנו מקום לציוויו דא"ת לרבות עושה בגפן זה וכו' זה אינו כמ"ש וא"ת לרבות הנגיעה הא נמי ליתא דכבר הוברר הדבר דאין מיתה בנגיעה א"כ אין לנו מה לומר אלא כי יודע אלקים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם דהא מאילן זה אכל וברא כמה עולמות כמ"ש חז"ל זאת היתה שרימה אתכם באמור לכם שאם תאכלו או אם תגעו תמותו והראיה שהנגיע גילתה על האכילה:

ותרא האשה דבריו אלה והבינה גם היא כי כל הדברים האלה אינו אלא שח"ו רימה אותם כדברי הנחש ואין טעם ומקום לציווי זה אם לא מחמת היותו טוב למאכל ונחמד להשכיל מיד ותקח מפריו ותאכל ומהאי טעמא ותתן גם לאישה ותאכל ולא ידעו ולא הבינו דאע"ג דבעלמא אינו צריך לאומרו הכא שאני דאיכא מיתה ומשום הכי הרבה לצוות עליו:

ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת הכונה וכי בעבור שציותיך אכלת לפחות אם לא מצאת מקום לדברי הי' לך לאוסרן מדעתך מידי דהוי אעושה בתאנים שאינו אוכל בענבים משום ביטול מלאכה כמש"ל:

ויהי כמשיב אדה"ר לא נטיתי לבי לדבר הזה יען כי האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל ואנא ס"ל דהיכא דאשתו מביאה לי כדאמרינן בגמ' דלא שייך ביטול מלאכה שרי משו"ה אכלתי אבל האמת אינו כן דטעה בדבר הלכה דמאחר דהיא בעיא דלא איפשיטא פסקוה הפוסקים לחומרא דאף ע"י אשתו ובניו אסור כאמור. ולהכי חזר הקב"ה להוכיחו על פניו דטעה בדין וא"ל כי שמעת לקול אשתך וגו':

עוד יתכן לומר בדין זה של פועל בהקדים מ"ש עוד במציעא דפ"ז ע"ב וז"ל כי תבא בכרם רעך בכרם רעך ולא של הקדש ופירש"י ולא של הקדש אסור לאכול. ופסקו הרמב"ם ז"ל בפי"ב מה' שכירות ה"ו ובה' מעילה פ"ח ה"א וז"ל הפועלים שהן עושים בהקדש אעפ"י שפסקו עמהם מזונות לא יאכלו מגרוגרות של הקדש ואם אכלו מעלו אלא ההקדש נותן להם דמי מזונות ע"כ: עוד נקדים מ"ש בס' תולדות יצחק ז"ל דאדם וחוה היו סוברים

דמה שציוה להם הקב"ה שלא יאכלו מעה"ד היינו כדי שלא יבואו ליגע בעה"ד יען שהיה נטוע במקום קדוש באמצע הגן דשם הוא מקום השכינה ואינו ראוי לילך שם דומיא דאסור ליכנס במקדש וזהו שדקדקה חוה לומר ומפרי העץ אשר בתוך הגן דהיינו באמצע אמר אלהים לא תאכלו ולא תגעו וגו' כונתה לומר דמה שציוה ה' לא תאכלו הוא משום לא תגעו שאין להם רשות ליגע בו משום שהוא נטוע במקום קדוש והזר הקרב יומת זת"ד יע"ש: ובכן נבוא אל המכוון והוא דהנחש כשראה שציוהו הקב"ה דמכל עץ הגן אכול תאכל ומעה"ד דוקא לא יאכל תמה ואמר דמאחר שלקחו הקב"ה כפועל גמור שיהיה בגן עדן כמ"ש א"כ איך הותר לו לאכול מכל עץ הגן והלא קי"ל הלכה רווחת דפועל העושה בכרם של הקדש אסור לו לאכול ממנו וה"ה הכא בודאי דיש לגן עדן דין הקדש יען שהוא מכון שבתו של הקב"ה ונקרא גן ה' ונתקדש כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ח מה' מעילה ה"ח וז"ל כל דברים שנקרא שם אדון העולם עליהם נתקדש וכו' יע"ש א"כ מהראוי הוא שלא יאכל מכל עץ הגן כיון דהם קדש:

וזהו מ"ש הנחש אל האשה אף כי אמר אלהים מ"ש דהיינו מכל עץ הגן תאכל ומפרי עה"ד דוקא לא תאכל אני מייעץ אתכם לא תאכלו מכל עץ הגן מאחר דכל הגן יש לה דין הקדש וקי"ל דפועל העושה בהקדש לא יאכל בפירות של הקדש דרעך אמר רחמנא ולא של הקדם משו"ה אני אומר לכם דלא תאכלו מכל עץ הגן:

ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון ר"ל דאינו כדבריך דאסור אנו לאכול מכל עץ הגן דיש לה דין הקדש אינו כן אלא מכל עץ הגן נאכל ודוקא מפרי העץ אשר בתוך הגן דהיינו באמצע הגן דשם הוא מקום השכינה יש לו דין אילן של הקדש ומשו"ה אמר אלהים לא תאכלו ממנו כדי שלא תגעו בו יען שהוא נטוע במקום קדוש ואין ראוי לילך שם כמו שאסור ליכנס במקדש שהוא מקום השראת שכינה פן תמותון דהזר הקרב יומת: אי לזאת מצא מקום הנחש להטעותה בדבריה דכיון שראה דתלה המיתה בנגיעה מה עשה דחפה עד שנגעה באילן וא"ל כשם שאין מיתה בנגיעה כך וכו' א"כ הוברר הדבר דאין מיתה באכילה ומ"ש מות תמותן היינו משום דיודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו וגו':

ותרא האשה וגו' פי' ראתה דבריו של נחש וחששה להם כי כן הוא האמת דמחמת היותו טוב העץ למאכל ונחמד להשכיל הוא שאמר אלהים שלא יאכלו ואין פחד ממיתה ע"כ הכינה עצמה לאכול האמנם חששה דהגם דאין פחד ממיתה מ"מ מידי איסורא לא נפקא דכיון דאילן זה יש לו דין אילן של הקדש א"כ אסיר לאכול ממנו דמועל בקדשים:

כי ע"כ פיה פתחה בחכמה ותקח מפריו ותאכל ר"ל היוצא מהפרי ולא הפרי ממש כמ"ש חז"ל דסחטה ענבים ושתתה וכונתה היתה דבהקדש כתיב וכל זר לא יאכל קדש לשון אכילה ושתיה לאו בכלל אכילה היא למ"ד וכמ"ש ענין זה ה' לקט יוסף בערך משה יע"ש וא"כ היא תפסה כמ"ד דשתיה לאו בכלל אכילה ובזה מותר כמ"ש ומטעם זה ותתן גם לאישה והוא ג"כ אכל מטעם זה דס"ל דאין איסור מעילה בשתיה:

ויאמר לו ה' המן העץ אשר צויתיך וגו' פי' המן אותו העץ המיוחד שבתוך הגן שיש לו דין אילן של הקדש אכלת ומעלת בהקדש ויהי כמשיב אדה"ר האשה וגו' היא נתנה לי מן העץ פי' מן היוצא מן העץ דהיינו המשקה ואוכל משום דס"ל דשתיה לאו בכלל אכילה ובהקדש כתיב לשון אכילה מזה הט' הוא דאכלתי אבל הקב"ה ס"ל כמ"ד דשתיה בכלל אכילה והכי קי"ל הלכתא ולהכי חזר הקב"ה להוכיחו על פניו דטעה בדין וא"ל כי שמעת לקול אשתך וגו':

ואפשר עוד לומר דמה שחזר הקב"ה להוכיחם לאו"ח ולא נתרצה בהתר שעשו לסחוט ענבים ולשתות המשקה היינו משום דטעו בדבר הלכה ואין מקום להתירם והוא דגרסי' בחולין דק"כ ע"ב תניא הטבל והחדש וההקדש והשביעית והכלאים כולן משקין היוצאים מהן כמותן ע"כ ופסקו הרמב"ם ז"ל בפ"י מה' מאכלות אסורות הכ"ב וז"ל הטבל וההקד' וכו' משקין היוצאים מפרותיהן אסורים כמותן ואין לוקין עליהם חוץ מיין ושמן וכו' שלוקין עליהם כדרך שלוקין על הזתים ועל הענבים שלהן ע"כ ועיין מ"ש מר"ן כ"מ נמצא דבהקדש אסור המשקה היוצא ממנו כמו הפרי עצמו ולא אמרי' בזה שתיה לאו בכלל אכילה היא א"כ כיק דאילן זה יש לו דין הקדש גם המשקה היוצא ממנו אסור ובפרט שהיו ענבים דבענבים לוקה גם על שתייתו משו"ה חזר להוכיחו כי שמעת לקול וגו' וטעית בדין:

ויתכן לפרש עוד כונת הפסוקים בענין זה דשתיה בכלל אכילה אי הוי או לא והכונה דהנחש ס"ל דשתיה לאו בכלל אכילה א"כ מה שאסר להם הקב"ה היינו דוקא אכילה ולא שחיה ובטענה זו בא אצל האשה לפתותה והוא שמצא ג"כ ראיה מדברי הקב"ה דלא אסר להם אלא אכילה ולא שתיה מלבד דלמ"ד שתיה לאו בכלל אכילה הותר להם לאכול והיינו ממ"ש לו הקב"ה מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טו"ר לא תאכל ממנו דבשאר אילנות כפליה לדיבוריה וקאמר אכל תאכל דמשמע בכל מילי בין בדרך אכילה ובין בדרך שתיה אבל בעה"ד אמר לא תאכל ולא כפליה לדיבוריה א"כ מה שאסר לכם הוא דוקא אכילה ולא שתיה דשתיה לאו בכלל אכילה היא:

וז"ש הנחש אף כי אמר אלהים דהיינו איסור זה דאכילת עה"ד מ"מ היינו דוקא לא תאכלו ר"ל אכילה אבל שתיה מותרת שתיה לאו בכלל אכילה וראיה לזה דהקב"ה לא אסר לכם אלא אכילה אבל שתיה התיר לכם הוא מכל עץ הגן ר"ל מההתר שהתיר לכם מכל עץ הגן דאמר לו מכל עץ הגן אכל תאכל וכפליה לדבוריה לומר דבכל אופן הותר בין בדרך אכילה ובין בדרך שתיה אבל בעה"ד אמר לא תאכל לבד ולומר דאכילה דיקא אסור ולא שתיה:

והיתה תשובתה של האשה דאה"נ דהדין עמך כמ"ש דבשתיה מותר אמנם אין אנו יכולים לשתות דבשלמא בשאר אלנות יכולים אנו לעשות כן מכל עץ הגן אכל נאכל בין באכילה בין בשתיה אבל בעה"ד אין אנו יכולים לשתות ממנו מאחד דהי"ת אמר לא תאכל ולא תגעו בו וכיון דאסר לנו נגיעתו היאך יכולים אנו ליקח הפרי ולסחוט כדי לשתות המשקה דירא אני מגשת אליו דה' אמר פן תמותון בנגיעה ג"כ:

אז אמר הנחש מצאתי מקום להטעותה דהיינו דדחפה ונגעה באילן ולא מתה וא"ל כשם דאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה בשתיה משום דמלת לא תאכלו לא נפקא לן איסור שתיה ומ"ש אלקים פן תמותון ה"ט כי יודע אלקים וגו' דהא מאילן זה אכל וברא העולם:

והיא גם היא האשה דעתה קלה ראתה דבריו של נחש וחששה להם וזהו ותרא האשה כי כן היה דמחמת היותו טוב העץ וגו' ונחמד להשכיל הוא מה שציוה ה' ומיד ותקח מפריו דהיינו המשקה היוצא מהפרי דסחטה ענבים ושחתה מטעם דשתיה לאו בכלל אכילה ומהאי טעמא נמי ותתן גם לאשה והוא ג"כ ויאכל מטעם זה דסבר וקיבל דעתה:

ולזה כששאל לו הקב"ה המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת ויהי כמשיב אדה"ר האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ דהיינו מן המשקה היוצא ממנו ומחמת זה הוא דאכלתי יען דס"ל דשתיה לאו בכלל אכילה ואתה אמרת ומע"ד לא תאכל אכי' דוקא:

אמנם הקב"ה חזר להוכיחו וא"ל כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר לא תאכל ממנו וגו' כונתו לומר לו דמלבד דאנן קי"ל כמ"ד דשתיה בכלל אכילה א"כ אתה חייב עוד בה דאפי' את"ל דהלכה כמ"ד שתיה לאו בכלל אכילה כנדון דידן מודה דחייב גם בשתיה והט' דאני צויתיך ומעה"ד טו"ר לא תאכל ממנו דמשמע אפי' שתיה בכלל דהיינו כל היוצא ממנו והמשקה יוצא ממנו א"כ אליבא דכו"ע אתה חייב:

ובזה יתורץ הקושיא שהקשה ה' לקט יוסף בערך אדם סי' ג' דלמ"ד שחיה לאו בכלל אכילה היא למה נענש אדה"ר מאחר שלא אכל וכו' דלפי האמור לק"מ דהכא שאני דהקב"ה אמר לו לא תאכל ממנו דתיבת ממנו משמע דבא לאסור לו גם המשקה היוצא

ממנו. שו"ר לה' טירת כסף ז"ל שפי' פסוק' אלו בענין זה דשתיה בכלל אכילה והרואה יראה שאין דרכי דרכו דרך הקדש כלל:

עוד אפשר לפרש מקצת פסוקים אלו בהקדם מאי דגרסי' במ' בתרא דס"ט ע"ב וז"ל האי מאן דזמבן ארעא לחבריה ואמר ליה לבר מדקלא פלניא חזינן אי דקלא טבא הוא שיורי שיריה אי דיקלא בישא הוא כ"ש הנך. ופירשב"ם אי דיקלא טבא שטוען פירות זה לחודיה שיירה דדעתו ליהנות מפירות שדהו פורתא וקנה הלוקח כל השאר דיקלי ואי דיקלא בישא הוא דאינו טוען פירות הרבה כ"ש הנך הטובים ממנו שייכו לעצמו דהכי קאמר אפי' ההוא דיקלא בישא אני משייר לעצמי וכו' ע"כ:

וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפכ"ד מה' מכירה הי"א וז"ל המוכר שדה לחבירו והיו בה דקלים וא"ל חוץ מדקל פלוני אם דקל טוב ומשובח הוא אותו הדקל לבדו הוא ששייר והשאר ללוקח ואם דקל רע הוא ששייר לא קנה מן הדקלים כלום ע"כ וכן פסק הטור והש"ע בסי' רי"ו סעי' ג' יעש"ב:

והנה אפשר לדמות ענין זה שלקח הקב"ה לאדם והניחו בג"ע ונתן לו רשות שיאכל מכל עץ הגן חוץ מעץ הדעת טו"ר דשייר לעצמו דהרי זה דומה לדין שכתבנו דמי שמכר שדה לחבירו וה"ה אם נתן לו במתנה ואמר לו לבר מדיקלא פלניא דחזינא אי דיקלא טבא הוא שייורי שיריה זה דוקא והשאר קנה הלוקח כל שאר דיקלא ואי דיקלא בישא היא כ"ש הנך הטובים דשייר לעצמו ולא קנה הלוקח מן הדקלים כלום והגם דהתם ענין דיקלי טבא או בישא פי' הוא דאם עושה פירות הרבה נקרא דיקלא טבא ואם עושה מעט פירות נק' דיקלא בישא הכא לענין דרשא יש לפרש ענין טבא ובישא באופן אחר דהיינו אם כדברי הקב"ה שאמר דאם יאכל ממנו ימות נק' דיקלא בישא דאין לך ביש גדול מזה ואם כדברי הנחש שאמר כי יודע אלהים וכו' דמזה האילן אכל וברא העולם נקרא דיקלא טבא דאין לך טוב מזה האילן וכו': נמצא דאי אמרי' דעה"ד נק' דיקלא טבא כמ"ש הנחש כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים וגו' אז יכול אדה"ר לאכול מכל עץ הגן שכן הוא הדין דאם אמר לבר מדיקלא פלניא חזינין אי דיקלא טבא הוא זה לבד שייר לעצמו והשאר דיקלא קנה הלוקח ואי אמרינן דעה"ד נק' דיקלא בישא כמ"ש הקב"ה כי ביום אכלך ממנו מות תמות אז אינו יכול אדה"ר לאכול מכל עץ הגן דהכא קי"ל האומר לבר מדיקלא פלניא והוא דיקלא בישא כ"ש הנך הטובים ממנו דשיירם לעצמו דה"ק אפי' ההוא דיקלא בישא אני משייר לעצמי:

ובכן נבוא אל כונת הפסיקים והנחש היה ערום וגו' ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן והיינו כמו שפירש"י ז"ל שמא אמר לכם לא תאכלו מכל עץ

הגן והכונה דבא להוכיח לאשה דעה"ד אינו אילנא בישא כמ"ש הקב"ה דהאוכל ממנו ימות אלא אדרבא הוא אילנא טבא דמזה אכל וברא העולם ולז"א שמא אמר לכם לא תאכלו מכל עץ הגן דאם לא התיר לכם לאכול מכל עץ הגן אז האמת אתו דעה"ד הוא אילנא בישא ומשו"ה לא הותר לכם לאכול משאר אילני הגן דהכי ק"ל האומר וכו' לבר מדיקלא פ' אי דיקלא בישא הוא לא קנה משאר הדקלים כלום משו"ה שאל שמא אמר וכו': ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון הכונה דבאת להשיב על שאלתו ששאל לה שמא אמר לכם וכו' ר"ל שלא הותר לכם לאכול משאר אילני הגן השיבה היא דאינו כן דהותר לנו לאכול מכל עץ הגן זולת מעה"ד דוקא דאיכא מיתה:

אז אמר הנחש לא מות תמותון כי יודע אלקים וגו' כונתו לומר לה דלא כמו שעלה על דעתיך דהאוכל מהאילן ימות דהוא אילנא בישא דא"כ לא היה לכם התיר לאכול משאר אילנות דהאומר לבר מדיקלא פ' והוא ביש לא קנה משאר הדקלים כלום ואתה אמרת מכל עץ הגן נאכל אלא כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו וגו' דהא מאילן זה אכל וברא העולם א"כ אין לך אילן טוב יותר מזה ומזה הטעם הוא דהותר לכם לאכול מכל עץ הגן דהכי קי"ל דהאומר לבד מדיקלא פ' והוא דקל טוב ומשובח קנה השאר הלוקח ואין לך ראיה גדולה מזה:

ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וגו' ר"ל ראתה דבריו של נחש והאמין בו דיפה דיבר כי טוב העץ למאכל כי טוב דיקא דנק' אילנא טבא ואינו אילן ביש כמ"ש הקב"ה דהאוכל ממנו ימות מההכרח שעשה לו כמ"ש ואז מיד ותקח מפריו ותאכל דעתה הוברר הדבר דאינו אילנא דמותא ואין פחד מהמיתה ואדרבא הוא אילן טוב ותתן גם לאישה עמה והוא ג"כ ויאכל מטעם זה דליכה אימת מות. והקב"ה בא להוכיחו וא"ל המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול וגו' הכונה דאפי' את"ל לפי דעתך דהבנת דליכא מיתה והוא אילן טוב אפי"ה איך לא חששת לעבור על ציווי אשר צויתיך דהי"ל לקיים ציווי ולא הי"ל לשמוע לקול מלחשים:

או יאמר באופן אחר בהקדים מאי דגרסי' בסנהדרין דס"א ע"ב וז"ל איתמר העובד ע"ז מאהבה ומיראה אביי אמר חייב ורבא אמר פטור אביי אמר חייב דהא פלחה רבא אמר פטור אי קבליה עליה באלוה אין אי לא לא. ופירש"י ז"ל מאהבה ומיראה מאהבת אדם ומיראת אדם ולא חשבה בלבו באלהות עכ"ל: אבל הרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' ע"ז ה"ו כתב וז"ל העובד עכו"ם מאהבה כגון שחשק בצורה זו מפני מלאכתה שהיתה נאה ביותר או שעבדה מיראתו לה שמא תריע לו כמו שהן מדמים עובדיה שהיא מטיבה ומריעה אם

קבלה עליו באלוה חייב סקילה ואם עבדה דרך עבודתה או בא' מארבע עבודות מאהבה או מיראה פטור ע"כ:
והשיג עליו הראב"ד ז"ל דבגמ' הולכין יתד מאהבה ומיראה ואנו מפרשים מאהבת אדם או מיראת אדם ולא מאהבת ע"ז ולא מיראתה. ומר"ן כ"מ ז"ל תי' וז"ל דרבינו נראה לו שלא לפרש כן משום דמיראת אדם היינו באונס ואנוס רחמנא פטריה והיכי אמר אביי חייב אפי' לא קבלו עליו באלוה אלא מאהבה ומיראה היינו מאהבת ע"ז ומיראתו ממנה: ולכאורה נתקשיתי טובא במ"ש דמיראת אדם היינו באונס ואונס רחמנא פטריה והיכי אמר אביי חייב דהא קיי"ל בע"ז יהרג ועל יעבר ואין לך מיראה גדול מזה. ושו"ר דלא קשה כלל והוא שכתב רבא בפ"ה מה' יסודי התורה ה"ד דכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבר ועבר ולא נהרג ה"ז מחלל את השם וכו' ואעפ"כ מפני שעבר באונס אין מלקין איתו ואצ"ל שאין ממיתין אותו ב"ד וכו' ומעתה לק"מ והוא פשוט:
עוד כתב שם מר"ן כ"מ ז"ל וכתב עוד הריב"ש ז"ל ומ"מ כבר הסכימו האחרונים שאין פי' הרמב"ם ז"ל במאהבה ומיראה נכון שאם עובדה מפני שחושב שיש בה כת להרע או להטיב אעפ"י שאין מקבלה באלוה חייב ובזה לא הוה פטר רבא דרוב ע"ז שבעולם כך הם שגם הם חושבים שיש אלוה למעלה מהם אלא שהם חושבים שיש כח להם להרע או להטיב ומתוך כך עובדים אותה וע"ז הוא שהזהירה התורה אלא הפי' הוא כמו שפי' רש"י והראב"ד ז"ל מאהבת אדם ומיראת אדם וכו' יע"ש:
נמצא כפי"ז דלפי' הרמב"ם דס"ל דלא הוי פלוגתייהו באהבת אדם וביראת אדם אלא מאהבת ע"ז ומיראתה א"כ מאהבת אדם ומיראת אדם מוסכם לד"ה דהוי מותר אבל לפי' רש"י והראב"ד ז"ל דס"ל דפליגי מאהבת אדם ומיראת אדם א"כ מאהבת ע"ז ומיראת ע"ז אפי' לרבא ס"ל דאסור:
עוד נקדים מ"ש הרב נחלת בנימין במצוה ר' ר' ב' דמצא כתוב משם אדם גדול דחטא אדה"ר היה כפירה ביחידו של עולם כי ניסת והודח מנחש לאמור והיתם כאלהים ומשם הודחו כל הברואים לכפור ביחידו ש"ע וכו' יע"ש נפלאות מתורתו. וכן כתב עוד במצוה קי"ו סי' ל"ו דאילן שאכל ממנו אדה"ר נעבד היה מאדם יעש"ב. וכן כתב רבינו בחיי ז"ל בפ' בראשית. וכמו כן זכורני דראיתי בילקוט חדש דעה"ד האוכל ממנו היה נוטה מטוב לרע יע"ש:
וזה יהיה כונת המאמר בסנהדרין דל"ח ע"ב וז"ל א"ר יהודה א"ר אדה"ר צדוקי היה שנ' ויאמר לו איכה אן נטה לבך רב נחמן אמר כופר בעיקר היה שנא' וכו' והוא תמוה דהיכן מצינו בתורה דאדה"ר כפר בעיקר לא מצינו כ"א החטא שאכל מעה"ד ותו לא ולפי"ה

דכבר כתבנו דבאכילת עה"ד היה כפירה ביחידו ש"ע והיה בו ענין ע"ו עד שנעשה האילן נעבד שהאמין דמזה אכל וברא העולם באופן דאכילת עה"ד היה בו ענין ע"ז:
עוד נקדים מאי דאיתא בתרגום ירושלמי על פסוק ותרא האשה כי טוב העץ למאכל פי' וחזת אתתא ית מלאכא דמותא ודחילת מיניה ונקטת מאינביה ואכלת:
ומעתה נבוא אל המכוון והוא דהנחש ס"ל כסברת הרמב"ם דאביי ורבא פליגי מאהבת ע"ז ומיראת ע"ז וקי"ל הלכתא כרבא דאמר פטור ומשו"ה קאמר לה הנחש אף כי אמר אלהים לא תאכלו וסיבת מניעת האכילה הוא מפני שעץ זה נוטה אתכם לרעה אפי"ה יכולים אתם לאכול ממנו שאפי' אם תהיו נוטים לרעה ותהיו עובדי ע"ז שרי והיינו מאהבת ע"ז ומיראת ע"ז והכא נמי יכולים אתם לאכול מאהבת העץ כי טוב הוא וגו' ונחמד העץ וגו' והרי זה דומה למ"ש הרמב"ם ז"ל העובד ע"ז מאהבה כגון שחשק בצורה זו שהיתה נאה ביותר וכו' פטור וקיי"ל כהרמב"ם ז"ל בדיניה:
אמנם האשה סוברת כס' רש"י והראב"ד ז"ל דס"ל דפי' מאהבה ומיראה היינו מאדם אבל מאהבה ויראה דע"ז לכ"ע אסור ומשים הכי אמרה מכל עץ הגן שאינם נוטים לדרך רעה שרי לן למיכל אבל בעץ הדעת טוב ורע אמר אלהים לא תאכלי לא תגעו פן תמותון ומדאמרה הכי ס"ל דכונת ה' הוא כסברת רש"י והראב"ד דדוקא מיראה ומאהבה דאדם הוא דשרי אבל מיראת ע"ז או מאהבתה בין לרבא ובין לאביי חייב ומשו"ה הזהיר לנו יותר על עה"ד אפי' נגיעה לאשמעינן דהלכתא כס' רש"י והראב"ד:
והנה כשראה הנחש דס"ל כדעת רש"י והראב"ד דדוקא מיראת אדם ואהבת אדם הוא דשרי מה עשה הראה לה המלאך המות להפחידה ודחילת מיניה אז אמרה ליכא מקום לאסור אכילתו שהרי בין לס' רש"י והראב"ד דס"ל דפליגי אביי ורבא ביראה ואהבה דאדם כיון דהלכתא כוותיה דרבא שרי והכא איכא יראה ממ"ה ומכ"ש לס' הרמב"ם דס"ל דביראה ואהבה דע"ז פליגי בירא' אד' אפי' אביי פוט' ומה גם דהכא איכא ג"כ אהבת ע"ז דהיינו כי טוב העץ וגו' ונחמד הוא למראה וז"ש ותרא האשה דהיינו כמ"ש התרגום ירושלמי וכו' ועוד בה כי טוב העץ וכו' אז ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה וכו' דאליבא דכ"ע ליכא איסורא כמ"ש:
אלא דהא ניחא לאשה דמצאה מקום פטור וכמ"ש אבל אדה"ר באיזה התיר אכל משו"ה אמר לו הקב"ה המן העץ אשר וגו' אכלת ויהי כמשיב האשה אשר וגו' היא נתנה לי ואוכל כוונתו לומר דטעמא דאכל מעה"ד הגם דאיכא לתא דע"ז היינו מאהבת אדם דהיינו אשתו שהיתה מצלעותיו והיתה חשובה אצלו ומשו"ה דייק אשר נתת עמדי היא נתנה לי וכיון שהיא נתנה לי משו"ה ואוכל מאהבתו אותה. וחזר הקב"ה והוכיחו ע"פ

כי שמעת לקול אשתך וגו' ר"ל דיותר אהבת לאשתך לעשות רצונה ולא לעבור דיבורה יותר ממני שעברת על ציווי וכו':

עוד אפשר לפרש מקצת פסוקים אלו בהקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ד מה' שאלה ופקדון ה"ט מכאן אתה למד שהשומר שמסר הפק' לאשתו ובני ביתו והודיען שהיא פקדון ולא שמרו כדרך השומרין שהם חייבים לשלם ובעה"ב פטור שכל המפקיד ע"ד אשתו ובניו הוא מפקיד ע"כ:

עוד נקדים מ"ש הש"ע בח"מ סי' ש"ג בדין שימר שכר שנוטל שכר על שמירתו דצריך שישמור שמירה מעלייא וכו' ואפי' גם בעידנא דניימי אינשי ונגנבו וכו' חייב לשלם אלא א"כ היה שם ולא היה יכול להציל ע"כ. נמצא דאפי' אם ישן בשעה שישנים בני אדם דהיינו בלילה אפי"ה חייב כ"ש אם ישן ביום דאין דרך בנ"א לישן דאצ"ל דחייב דאין לך פושע גדול מזה: עוד נקדים מ"ש במ"ר פי"ט בענין הנחש כשבא לגן עדן לפתות לחוה כדי שתאכל מעה"ד וז"ל והיכן היה אדם באותה שעה אבא בר קורייא אמר נתעסק בדרך ארץ וישן לי ע"כ:

עוד נקדים מ"ש הרב ז"ב בראשון ע"פ ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בג"ט לעובדה ולשומרה ומה שמירה שייכא שם וכי גנבי איכא התם וע"כ צ"ל דציוה אותו לשומרה מן חיות ובהמות שלא ירעו שם וכן ציוה ע"כ בהמה וחיה ובפרט על הנחש הערום שלא יבא לפתות כדי שיאכלו והנחש עשה הלכה למעשה ובא אל הגן במקום שהיתה האשה ואמר לה אף כי אמר וגו' יע"ש: ובכן נבוא אל המכוון וז"ש ויקח ה"א את האדם ויניחהו בג"ע לעובדה ולשומרה והיינו שלקח אותו כדין שומר שכר כדי שישמור שמירה מעלייא שלא יבוא הנחש בגן כדי שלא יפתה אותם לאכול ויצו ה"א על האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל והיה זה בעבור שכר שמירתו שישמור כנז' כדי שלא יבוא לאכול מעה"ד וזהו ומעה"ד טו"ר לא תאכל ממנו:

והוא לא כן עשה אלא דפשע בשמירתו והיינו דנתעסק בד"א וישן לו ביום דזהו פשיעה דנם בעידנא דלא ניימי אינשי דאפי' אם נם בעידן דניימי אינשי פסק הש"ע דחייב כ"ש עתה וזה גרם לו שמצא פתח הנחש לבוא ולפתות לאשה וא"ל אף כי אמר אלהים לא תאכלו וגו' וכיון שדעתן של נשים קלה פיתתה לא כן אם היה שימר הוא לא היה בא הנחש ולא היו באים לאכול מעה"ד נמצא דהוא היה גרמא בנזיקין דע"י שפשע בשמירתו בא לאכול מעה"ד:

ולזה בא הקב"ה להוכיחו וא"ל המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכיל ממנו אכלת הכינה דאתה גרמת לזה לאכול מעה"ד ע"י שפשעת בשמירה ולא שמרת כראוי כאשר צויתיך

אלא ישנת ביום בעידן דלא נימי אינשי מזה בא הנחש לגן ועשה מה שעשה אבל אם היית שומר כראוי לא באתה לזה כי כן אתה החייב:

ויהי כמשיב אדה"ר האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל כונתו לומר דהאשה היא הגרמא בנזיקין דהגם שאני ישנתי ולא שמרתי כראוי מ"מ כבר מסרתי שמירתי לאשתי וכבר פסק הרמב"ם והש"ע דשומר שמסר שמירתו לאשתו ולא שמרה כראוי היא חייבת לשלם והבעל פטור וא"כ ה"נ כיון דהאשה לא שמרה כראוי והניחה לנחש שיכנס בג"ע ונתפתתה בדבריו היא חייבת ואני פטור או נאמר בא"א עד"ז בהקדים מ"ש הטו"ר ח"מ סי' ש"א ז"ל כל דין השומרים אינו נוהג בקרקעות והקדשות וכו' לענין תשלומין שאם הופקדו אצלו א' מכל אלו ונגנב ונאבר או נאנס אינו חייב לשלם. וכ' הרמב"ם ז"ל שלא פטר בהם אלא גניבה ואבידה אבל אם פשע בה ונאבדו חייב לשלם דפושע כמזיק בידים דמי. וא"א הרא"ש כתב דאפי' פשע בהם ונאבדו פטור מלשלם וכן כתב רב אלפס ז"ל:

ומר"ן ב"י ז"ל כתב דמאחר דהרי"ף והרא"ש ז"ל מסכימים לדעת א' הכי נקיטינן כ"ש בנדון זה שנלוו אליהם מוהר"י הלוי והרמב"ן והרשב"א והר"ן והראב"ד בהש"ע וכן פסק בשולחנו הטהור יע"ש. אמנם הרש"ך ז"ל כתב שם וז"ל ואני הוכחת לעיל בסי' ס"ו ס"ק קכ"ו דהעיקר כהרמב"ם ז"ל דבפשיעה חייב יעש"ב בסי' ס"ו שהאריך הרחיב בזה ברוח מבינתו ובתחילה דחה כל ראיות שהשיגו הפוסקים על הרמב"ם ז"ל ואח"כ הביא כמה ראיות לדברי הרמב"ם שהדין עמו דבפשיעה חייב יעש"ב עוד כתת שם הש"ע המוסר לחבירו לשמור דבר המחובר לקרקע דינו כקרקע אפי' ענבים העומדות ליבצר יע"ש:

מעתה ז"ש ויקח ה"א את האדם ויניחהו בגן עד לעבדה ולשומרה דהיינו כדין שומר כדי שישמור הגן ועיקר השמירה הוא בעבור עה"ד שלא יבוא לאכול כמש"ה ויצו ר"א וגו' ומעה"ד טו"ר לא תאכל וה"ז דומה למי שמסר לחבירו לשמור דבר המחובר לקרקע דדינו כקרקע דאין דין השומרים נוהג בו ולדעת רוב הפוסקים ס"ל דאפי' אם פשע פטור כמ"ש:

ומכח זה בא הנחש ואמר להאשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מעה"ד והניח אתכם שומרים על דבר זה אפי"ה יכולים אתם לפשוע בשמירה זו ולאכול מאחר דהוי קרקע ובקרקע אין דין השומרים נוהג בו וקיי"ל ג"כ הלכתא כהרי"ף והרא"ש והטו"ר והש"ע דפסקו דפטורים הם אפי' בפשיעה והאשה נתפתתה וחששה לדבריו ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה והוא ג"כ אכל מטעם זה דשניהם הסכימו בדעת א':

ולזה כששאל לו הקב"ה המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת השיב לו אדה"ר האשה אשר נתת וגו' ואוכל וארז"ל במ' אכלתי ואכל דהיינו במרד ופשע דס"ל כדעת רוב הפיסקים הנז"ל דס"ל דבקרקע אפי' מפשיעה פטור השומר כמ"ש:

אבל הקב"ה פסק ההלכה כהרמב"ם ז"ל דס"ל דבפשיעה חייב וכמי שהוכיח במישור הרש"ך דהעיקר כהרמב"ם ז"ל ולזה בא להוכיחו על פניו ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר לא תאכל ממנו ר"ל שעברת על ציווי במרד ופשע בזה אתה חייב:

עוד זאת אדרש בענין זה בהקדים מאי דקי"ל הלכה רווחת במציעא רצ"א דשמירה בבעלים פטור אף מפשיעה ופסקו הש"ע בח"מ סי' ש"ה סעיף ג' וז"ל היו הבעלים עמו במלאכתו בשעה שמשך החפץ לשמור פטור אף מפשיעה ע"כ וכן פסקו כל הפוסקים:

וא"כ לפי"ז יש לחקור בענין זה של אדה"ר דכבר כתבנו דיש לו דין שומר למה גזר עליו הקב"ה מיתה דאי משים דעבר אמימרא דרחמנא דאכל מעה"ד טו"ר הו"ל פשיעה בבעלים מאחר דהיה יושב בג"ע והקב"ה הי' עמו בג"ע כמש"ה וישמעו את קול ה"א מתהלך בגן וגו' וכן אי' בילקוט עשר ירידות ירד הקב"ה על הארץ א' בגן עדן וכו' ועוד אי' שם בילקוט עיקר שכינה היתה בתחתונים כיון שחטא אדה"ר נסתלקה לרקיע וכו' באופן דהיה פ"ב א"כ למה נענש אדה"ר:

והתשובה לזה הוא עפ"י מ"ש ה' פרח מ"א ז"ל בסי' פ"ה ובח"ב סי' ק"ג משם הרב מוהראד"ב ז"ל בסי' ק"ד דאין לפטור אותו מטעם פ"ב יען ששינה ובשינויי חייב לשלם וכ"כ מוהרשד"ם ז"ל והרשב"ש ז"ל, והטעם כתב הרמ"ל ז"ל בפ"ד מה' שלוחי' ה"ב דכששינה ועשה מעשה בידים יש לו דין מזיק יע"ש וכבר הארכתי בזה הענין בעניותי בד' לפ' נצבים יע"ש א"כ זהו הטעם שנענש אדה"ר דכיון שעבר על ציוויו ית' שציוה אותו לא תאכל ואכל נמצא דשינה ובשינויי לא נאמר דין פשיעה בבעלים דפטור ומשו"ה נענש: ובכן נבוא אל המכוון וז"ש ויקח ה"א את האדם ויניחהו בג"ע לעובדה ולשומרה דהיינו כדין שומר ומהו השמירה שישמור שלא יבואו לאכול מעה"ד כמ"ש הכתוב אח"כ ויצו ה"א וגו' ומעה"ד טו"ר לא תאכל ממנו גילה הכתיב דמה שלקח אותו לשמור היינו בעבור עה"ד:

ואז מצא מקים הנחש לטעות לאשה ולומר לה אף כי אמר אלהים לא תאכלו מעה"ד יכולים אתם לאכול מאחר דיש לכם דין שמירה בבעלים שהקב"ה יושב דג"ע וקיי"ל שמירה בבעלים פטור אף מפשיעה ותרא האשה וגו' פי' ראתה דבריו של נחש וחשש לדבריו ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה והוא ג"כ ויאכל מטעם זה דפ"ב פטור:

ולכן כששאל לו הקב"ה המן העץ וגו' השיב לו אדה"ר האשה וגו' היא נתנה לי ואוכל דהיינו אכלתי ואוכל כמ"ש חז"ל בפשע דכיון דיש לי דין שמירה בבעלים אני פטור אפי' מפשיעה:

והקב"ה בא להוכיחו על פניו וא"ל כי שמעת וגו' ותאכל מן העץ אשר צויתיך לא תאכל ממנו ר"ל הלא ידעת מ"ש הפו' דכששינה לא נאמר דין פ"ב פטור ואתה ששנית חייב:

יעקב דרוש ב' למעלת הצדיקים

איתא בויקרא רבה פ' קדושים ז"ל רב הינא ור' ירמיה אמרו בשם ר' חייא בר אבא עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבטלי המצות אצל בני תורה בג"ע ואית לן תלת קראי חדא כי בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחיה את בעליה. ב' אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה. והדין עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאושר. עכ"ל. והנה במאמר הלז כבר דשו בו רבים וכל אשר בתוכו יתמה דלמה קפיד תנא לאתויי תלת קראי והלא כבר נשמע מעלת יקר תפארת בעלי מצות והוא באחד בצל החכמה בצל הכסף ומאי ואומר. ועוד דבקרא עצמו קשה באומר וכי בצל החכמה וגו' דנראה כי שווים הם בטעמם ואח"כ אמר ויתרון דעת החכמה דמורה כי החכמה היא העולה בגרם המעלו' דרבנן. ובפסוק הב' ג"כ קשה דלמה נקט באשרי אנוש יעשה לשין עשייה ואח"כ ובן אדם יחזיק בה לשין חזקה ועוד במ"ש שומר שבת יגו' דלמה נקט שמירת שבת יותר מכל המצות שבתורה. ועוד ק' דבתחילה נקט אניש דהוא איניש דעלמא ואח"כ אמר ובן אדם דהוא אדם הגדול בענקים. ועוד בפ' ג' דהוא עץ חיים וגו' צ"ל דנכנס בל' מחזיק ויצא בלשון תומך:

ולהבין כונת המאמר נלע"ד בהקדים מאי דפסק הרמב"ם ז"ל בפי"א מה' מכירה וז"ל המחייב עצמו בדבר שאינו קצוב כגון שאמר הריני חייב לזון אותך או לכסות אותך חמש שנים אעפ"י שקנו מידו לא נשתעבד שזו כמו מתנה היא ואין כאן דבר ידוע ומצוי שנתנו במתנה וכן הורו רבותי. ומפני מה הפוסק עם אשתו שיהיה זן את בתה חייב לזונה מפני שפסק בשעת נשואין והדבר דומה לדברים הנקנים באמירה עכ"ל:

והשיג עליו הראב"ד ז"ל וז"ל רבותיו הורו ולא ידעתי מאין הורו שהרי בגמ' הקשו לר"ל מאותה משנה וסייעו לר"י והיו סבורין שאינם כשטרי פסי' ור"ל הוא שהעמיד אותה בכך וכשמעיין יפה הכל דרך אחד הוא עכ"ל. וביאור דבריו אלו שכתב וכשתעיין יפה הכל דרך א' עיין להלח"מ ז"ל שביאר אותו בזה האופן והוא שבש"ס אמרו האומר לחבירו חייב אני לך מנה ר"י אומר חייב ור"ל אמר פטור והקשו ה"ד אי דא"ל אתם עידי מאי

טעמא דר"ל אי דלא א"ל מ"ט דר"י אלא דלא א"ל אתם עידי אלא דא"ל חייב אני לך בשטר וכו' והדר הקשו תנן הנושא את האשה וכו' חייב לזונה מאי לאו כי האי גוונא וקשייא לר"ל ותירץ לא התם איירי בשטרי פסיקתא ולכך מהני וכו' וזהו שהשיג הראב"ד שהרי בגמ' הקשו וכו' וכשתעיין יפה הכל דרך א' כלומר דאפילו לפי סברתו דבעינן דבר קצוב תמצא דהפוסק לזון ה' שנים נק' דבר קצוב כמו אם היה פוסק לתת לה מנה וכחלוקות הקודמות דאיירי בד"ק האומר לעדים וכו' וכוונתו היא כי החלוקה הזאת היא כראשוני וכי' יע"ש מ"ש עוד בזה ועיין לה' פרי האדמה מ"ש בזה: וה"ה ז"ל ביקש ליתן טעם לדעת הרמב"ם וביאור דבריו עיין להפה"א ולה' גד"ת בשער ס"ד יע"ש ולבסוף העלה דלדין המחבר איני יודע ראיה ודעת הרמב"ן והרשב"א ז"ל הם כדברי הראב"ד ז"ל דליכא חילוק בין דבר קצוב לשאינו קצוב ופשיטה זו קיימו כל הפוסקים הטו"ר והשו"ע יע"ש: ומר"ן ז"ל בכספו הטהור כתב וז"ל ואני בינותי בספרים דנפקא ליה מדאמרינן בגמ' בפ' הנושא דק"ב דכיון דבנות לא הוו בשעת קנין אעפ"י שקנו מידו לא טרפי ממשעבדי ובעו לאשכוחי בנות בשעת קנין והיכי דמי כגון דגרשה והדרה כלומר דילדה לו בת וגרשה ואהדרה ופסק עמה לזון בתו ואם איתא דקנין מהני בדבר שאינו קצוב למה ליה לאוקמה בגרשה לוקמה בילדה והתנה עמה לזונה וקנו מיניה אלא ודאי משמע דקנין לא מהני אלא בשעת קידושין מפני שאינו דבר קצוב עכ"ל:

ואחרי לחיכת עפרות זהב לו קשיא לי טובא דאיך אפשר לאוקומיה בילדה והתנה עמו וקנו מידו וכו' דהלא כשילדה בעודה נשואה עמו סמוך ללידתה חל עליו לזון את בתה מתנאי הכתובה וא"כ מה הנאה שיש לה וא"ת דהיא רוצה בתקנת בתה ליפות כחה כדי שתהא ניזונת ממשעבדי התנית עם בעלה וקנו מיניה דאי משום תנאי כתובה אינה ניזונת אלא מבני חרי והשתא ניזונת ממשעבדי זה אינו וא"א לומר כן דהא כתב הר"ן ז"ל שם בפ' הנושא דבנות אעפ"י שקנו מידו לא מיהני שתהי' נזונות ממשעבדי דהא טעמא שאמרו בגמ' דבנות אינם נזונות ממשעבדי הוא משום התפסת צררי א"כ כ"ש בבנות דישנן משים תנאי כתובה וקנו מיניה דודאי חיישינן לצררי: ולכאורה סבור הייתי לומר דמרן ז"ל קאי בשיטת הרמ"ה ז"ל הביא דבריו הרב נתיבות משפט בדקי"ח שכתב דהא דבנות ניזונית מבני חרי ולא מהני קנין לגבות ממשעבדי הייני בדקנו ממנו בשעת נישואין אבל אם קנו ממני שלא בשעת נישואין אחר שילדה טרפא ממשעבדי וכו' יעש"ב והגם שהרב נתיבות משפט הקשה עליו יע"ש וכתב שמדברי רש"י ז"ל בפ' הנושא ובפ' הנזיקין נראה שהוא חולק על סברא זו של הרמ"ה וס"ל דאף בקנו מניה שלא בשעת נישואין לא טרפי ממשעבדי וגם מדברי התוס' פ' הנישא נראה שהם חולקים על הרמ"ה

וס"ל לאידך גיסא דאדרבא מטעם הקנין הוא דחיישינן לצררי טפי יע"ש מ"מ יכולין היינו לומר דמר"ן ז"ל קאי בשיטת הרמ"ה ז"ל ולהכי כתב דלוקמא בילדה והתנה וכו':
אלא דשוב אמרתי דבר וחזרתי לאחורי והוא שראיתי להטור בא"ה סי' קי"ב שהביא ס' הרמ"ה הלזו וז"ל הא דלא מהני לה קנין לגבות ממשעבדי בשקנו מיניה בשעת נישואין וכו' אבל אי קנו ממנו לאתר נישואין גבי ממשעבדי דמעידנא דקנו מיניה גמר ומשעבד נפשיה ואם איתא דאתפיס צררי איבעי ליה למינקט שטרא מיניה או למכתב תברא עליה עכ"ל. וכתב על זה מרן הב"י בב"ה וז"ל ומ"ש בשם הרמ"ה דהאידנא דקנו מיניה גמר ומשעבד נפשיה ואם איתא דאתפסת צררי איבעי ליה למינקט שטרא מינה או למיכתב תברא עליה יש לתמוה עליו דא"כ אמאי חיישינן באלמנה דילמא אתפסת צררי הל"ל אם איתא להא דאתפסת צררי הו"ל למיכתב עליה תברא עכ"ל נראה בהדיא דמרן ז"ל חולק על ס' הרמ"ה ולא סבירא ליה:
וכן נראה ממה שפסק בש"ע סי' זה וז"ל אין הבנות נזונות ממשועבדים אפי' קנו ממנו ואפי' היו בשעת קנין כגון שגירשה והיו לה בנות ממני והחזירה וקנו ממנו ויש מי שאומר דה"מ בשקנו ממנו בשעת נישואין בכלל מה שקנו ממנו בתנאי כתובה אבל אם קנו ממנו לאחר נישואין על מזון הבנות נזונות אף ממשעבדי עכ"ל. וכבר ידוע שכשמר"ן ז"ל כותב בש"ע סברא א' בסתם וס' אחרת בלשון י"מ דעתו לפסוק כאותה שכתב בסתם כמ"ש מרן החבי"ב בא"ח סי' שי"ח וה' יד מלאכי בכללי הש"ע סי' טו"ב יעש"ב. הרי בהדיא דמרן ז"ל לא ס"ל כהרמ"ה וא"כ דבריו צריכים אצלי ישוב: עוד כתב הרמב"ם ז"ל בפר"ה מה' מלוה ולוה הי"ג וז"ל מי שלא פירש קצב הדבר שערב כגון שאמר לו כל מה שתתן תן לו ואני ערב או מכור לו ואני ערב או הלוהו ואני ערב יש מן הגאונים שהורו אפי' מכר לו בעשרת אלפים או הלוהו מאה אלף נשתעבד הערב בכל. ויראה לי שאין זה הערב חייב כלום שכיון שאיני יודע הדבר ששעבד עצמו בו לא סמכא דעתו ולא שעבד עצמו ודברים של טעם הם למבין עכ"ל:
וכתב שם הראב"ד ז"ל וז"ל ודברים של טעם הם א"א א"כ לא ברב ולא במעט אלא כדי שהדעת מגעת לשם שהוא רגיל ואמיד נשתעבד עכ"ל:
וה"ה ז"ל כתב וז"ל כבר נתבאר בפי"א מה' מכירה שדעת רבינו ורבותינו שהמתחייב עצמו בדבר שאינו קצוב אעפ"י שקנו מידו אינו משתעבד ואף כאן הלך לשיטתו ואמר שהערב אינו משתעבד בדבר שא"ק וכבר כתבתי שם שיש חולקים בזה ולדבריהם נראה שאף כאן הערב משועבד בכל אפי' באלף אלפים כדעת הגאונים אלא שהר"א ז"ל חלק שם על הדין ההוא וכאן הטיל פשרה לומר לא ברב ולא במעט אלא עד כדי שהדעת

מגעת וזו הפשרה אין דעתי נוחה אלא או המשתעבד בדשא"ק שעבודו חל עליו לגמרי והיה לו ליזהר או אינו חל כלל וכו' ודברי קצת הגאונים נראה עיקר עכ"ל:
וראיתי להרב משנה למלך ז"ל שהקשה למוהראד"ב ז"ל וז"ל כתב הרב בעל לחם רב ס"ס ק"ע וז"ל ולענין דינא אני מסכים עמו משום דיצא ערב בדבר שאין לו קצבה ודעת הרמב"ם ורבותיו דאינו מועיל וכו' וזה סותר למ"ש הרב בסי' קע"ו יע"ש וצ"ע עכ"ל:
וכונתו דבסי' קע"ו כתב וז"ל המחייב עצמו בדבר שא"ק פ' הרמב"ם ז"ל דאפילו בקנין לא מחייב וכזה הורו רבותי דמשמע דגם רבותיו הסכימו עמו ואינו יחיד אבל בערבות נראה דהוא יחיד דכתב בפכ"ה מה' מו"ל וז"ל מי שלא פי' קצב הדבר שערב וכו' יש מן הגאונים שהורו אפי' מכר לו ביו"ר אלפים או הלוהו ה' אלף נשתעבד הערב בכל ויראה לי שאין זה הערב חייב כלים שכיון שאינו יודע הדבר ששעבד עצמו לא סמכה דעתיה וכו' ודברים של טעם הם למבין ע"כ והשתא אי מילתא דערבות תלייא במלתא דהמתחייב עצמו כמו שנר' מדברי ה"ה ז"ל א"כ למה בפי"א כתב הדבר בשם רבותיו ובפ' כ"ה דמלוה כתב ויראה לי כיון דהכל ענין א' הי"ל לכתוב בה' מו"ל הדבר בשם רבותיו. ועוד דכתב שזה כמו מתנה ומה לנו לדעת אם הוא כמתנה או כמכר:
ותי' דיש לחלק בין ערב להמחייב עצמו דאיכא גוונא דאע"ג דבמחייב עצמו לא מיהני בערב מיהני משום דבההיא הנאה דקא מיהמני ליה גמר ומשעבד נפשיה הכי נמי נימא אפי' מאן דאית ליה דבמחייב בדבר שא"ק לא מיהני בערב מהני משים דבההיא הנאה וכו' ולהכי בפי"א מהל' מכירה כתב דבר פשוט דאין שם חילק וכת' שם שזה כמו מתנה היא כלומר ואין זה כמו שעבוד ערב דשם יש חולקין אבל כאן כ"ע מודו ובערב הביא מחלוקת דהגאונים סוברים אעפ"י שבמחייב עצמו לא מהני בערב מהני מט' דפרישית ולכך כתב דיראה לו סברת עצמו דאפי' בערבות לא מהני ונמצא דדעתו בערבות היא ס' יחידאה דרבותיו אפשר דמודו בערבות כיש מן הגאונים וכיון דס' הרמב"ם ז"ל יחידאה היא בנ"ד אינו יכול המוחזק לומר קי"ל כוותיה ושוב נתקשה דמדברי ה"ה ז"ל נראה דסותר לדבריו והוא ז"ל ישבו שלא יסתרו דבריו ופי' דבריו לפי דעתו יע"ש. ואילו בסי' ק"ע כתב דראוי הוא ה"ה לסמוך עליו שכתב דרבותיו מודו לו אפי' בערב וכיון שכן יוכל הר' שלמה לומר קי"ל כדעת הרמב"ם ז"ל ורבותיו ז"ל ע"כ יע"ש: ואהמ"ר יראה דבספר מוהראד"ב שהי' לו להרב ז"ל לא הי' לו מאי דכתב אחר סיום התשו' דסי' קע"ו והוא דשם אחר דפ' להגיה כתב ז"ל אחרי כותבי מצאתי למוהריב"ל ז"ל בד' קמ"ה שעמד על לשון זה אלא שכתב שה"ה ז"ל חולק על זה ע"כ. א"כ מה מקים יש לקושייתו דהק' דהיא סותר למ"ש בסי' ק"ע דכתב ראוי הוא ה"ה ז"ל לסמוך עליו שכתב דרבותיו מידו ליה אפי'

בערב וא"כ יכול המוחזק לומר קי"ל כהרמב"ם אין כאן קושייא כלל דהא מוהראד"ב ז"ל נשמר חזה דהוא פ' לדיניה כפי דעתי והמונח שהניח דרבותיו של הרמב"ם ז"ל חולקין בערב וכ' דגם ה"ה ז"ל הכי ס"ל כמ"ש וא"כ נשאר ס' הרמב"ם ז"ל יחידית. אבל אח"כ כשראה דברי מוהריב"ל שכתב דה"ה ס"ל דרבותיו קיימי כהרמב"ם אפי' בערב גם הוא חזר בו ועל זה כתב אחר סיומא דמילתא דראה דברי מוהריב"ל שכתב דה"ה חילק על זה ולהורות נתן דהאי דקאמר דאין המוחזק יכול לומר קי"ל הוא קודם ראות דברי מוהריב"ל מ"ש בדעת ה"ה ועל זה בסי' ק"ע פסקיה לדיניה כדעת מה שהבין מוהריב"ל בדברי ה"ה וכתב לה"ה אנו שומעים שכתב דמודו ליה רבותיו אפי' בערב וכיון שכן יכול הר' שלמה לומר קי"ל כוותייהו ובכן התשו' הולכות ישרות אשה אל אחותה. ודו"ק:

אמנם ראיתי לה' משאת משה ז"ל בחה"מ סי' ל"ד שכתב כל בתר איפכא מאשר כתבנו דכתב וז"ל ועוד אני רואה בנ"ד שהי' שא' יצא ערב בדבר שאב"ק דמשתעבי' שפיר מדין ערבית וכו' דאיברא דהרמב"ם ז"ל ס"ל דאפי' בערב אינו משתעבד בדבר שא"ק כמ"ש בפכ"ה מה' מו"ל מיהו חזינא למוהריב"ל ז"ל בדקמ"ה שכתב דרבותיו של הרמב"ם ז"ל לית להו הכי וכו'. ותו איכא טעמא רבא בערבות לשיחול שעבודו דבההיא הנאה דקא מהימן ליה גמר ומשעבד נפשיה וכמ"ש מוהראד"ב ז"ל בסי' קע"ו דבמחייב לא מהני ובערב מהני מטעם הימנותא ונמצא לדברי הגדולים הנז' הר"מ יחיד הוא בדין ערב ובזה עלה בהסכמה דמשתעבד ולא ריע נ"ד משים דבר שא"ק ודלא כהרמב"ם ז"ל ושפיר מצי טריף לקוחות בנ"ד ע"כ יע"ש:

ואהמ"ר דבריו נפלאו ממני דאיך מביא ראיה ממוהריב"ל ז"ל ומוהראד"ב שהרי מוהר"ש יונה ז"ל ערער על מוהריב"ל דלא השוה מדותיו דדבריו סותרים דבסוף כלל י"ב סי' ע"ו כתב שיכול המוחזק לומר קי"ל כהרמב"ם והביאו מר"ן החבי"ב ז"ל בסי' קל"א הגהט"ו אות ל"ה ולבסוף כתב ולענין הלכה הנה מוהרא"ל מטאלו"ן ז"ל ומוהרשד"ם והרש"ך ומוהרש"ח ומוהראד"ב והרדב"ז ז"ל כתבו שיכול המוחזק לומר קי"ל כהרמב"ם ורבותיו וגם ממוהראד"ב ליכא ראיה דכבר כתב הרמ"ל דדבריו סתרי אהדדי ולפי עניות דעתי נראה דדעת מוהראד"ב הוא דיכול המוחזק לומר קיי"ל וא"כ איך מביא ראי' מהרבנים הנז' כיון דלא ירדנו לסוף דעתם:

ועוד דאפי' יהיבנא ליה כל דיליה דהרבנים הנז' סברי דס' הרמב"ם ז"ל יחידאה היא אפי"ה קשה דאיך לא חש לקמחיה ממוהרשד"ם ז"ל בכמה תשו' כמבואר בכנה"ג שם אות מ"ב דכתב דמי הוא אשר מלאו לבו להוציא ממון נגד הרמב"ם ורבותיו ולא חילק

בין ערב להמחייב כי יש כמה תשובות מהם שהם המדברים בערב ולא שאני ליה. וגם הסמ"ע בסי' קל"א א"כ דבריו מתמיהין איך סגר הדלת שלא יאמר קי"ל כהרמב"ם ז"ל: עוד תמה הרב הנז' על מוהר"י אדרב"י ז"ל דבסי' ע"ג נר' דס"ל דבמחייב עצמו בדשא"ק דלדעת הרמב"ם לא חל דכיון דכל הפוסקים חלוקים עליו אין לו רשות לומר קי"ל כהר"ם ורבותיו וכיון דאשילי רברבי ס"ל דמחייבי אין לזוז מדבריהם ע"כ. והק' עליו דאיך כתב דאינו יכול לומר המוחזק קי"ל כהר"ם ורבותיו שהיו כל חכמי ישראל חלוקים עליהם דהרי אין הולכים בממון אחר הרוב. ודחק הרב ז"ל ונכנס להציל אותו מהדין ערעורא דכיון דנדונו אייריי במי שהרשה את ראובן לפדות קרובו מהשביה בכל ממון שיהי' ושמעון נתחייב בתשלומיו הו"ל כאומר תן לו ואני פורע דמתחייב מדין ערב ובערבות אין אומרים קי"ל כמשפט כתיב:

אלא דאח"כ ראה להרב המאסף בסי' ס' הגהט"ו אות ל' תהי על הרב מוהרי"א ז"ל הנז' מדידיה אדידיה מסי' ע"ג ור"ך לסי' קפ"ח דבסי' ע"ג ור"ך העלה דלא מצי המוחזק לומר קי"ל כהרמב"ם ואילו בסי' קפ"ח כתב דאע"ג דחלוקים על הרמב"ם מצי אמר קי"ל כוותייהו לאוקומיה אחזקתיה יע"ש. ורואה אני דבההיא דסי' ר"ך לא אייריי בערב ולא עוד אלא דההיא דסי' קפ"ח אייריי בענין ערבות ועם כל זה העלה דמצי זכי מטעם סברת הרמב"ם ורבותיו ובאמת דבריו ל"ע שלא השוה מדותיו בזה יע"ש:

ולענ"ד נראה לתרץ ולומר דלא פליגי אהדדי והוא דמ"ש בסי' ע"ג דאין אומרים קי"ל כדעת הר"מ ורבותיו אינו יחיד בסברה זו דכבר הוא מחלוקת הראשונים אי הוו הרמב"ם ורבו' כח א' או תרי כחות ובזה תלוי אי אמרי' קי"ל כהר"מ ורבו' או לא וכמ"ש מרן החבי"ב בסי' כ"ה אות נ"ו וז"ל הר"מ ורבותיו אפשר דאינם אלא כח א' מוהר"י הלוי ז"ל סי' נ"ב ובסי' נ"ג כתב שזהו דעת מוהר"י אדרבי ז"ל וחד דעימה בסי' פ"ג ע"כ. הרי בהדיא שכתב דמ"ש בסי' פ"ג דאין אומרים קי"ל כהר"מ ורבותיו א משום דס"ל דנחשבים כח א' ועל מאי דפליג דידיה אדידיה אין כאן קושיא כלל ומ"ש בסי' קפ"ח דקדק בדבריו וכתב וז"ל דיכול לומר הר"ש קי"ל כהר"מ ורבותיו להחזיק במה שבידו לאוקומי ממונא אחזקתיה ע"כ דלא היה לו להאריך כ"כ אלא היה לו לומר דיכול לומר קי"ל וכו' אלא שם רמז דס"ל כדעת מוהרשד"ם ז"ל בשם מוהריק"ו ז"ל הביאו מרן החבי"ב בסי' הנז' אות ע"ז וז"ל הא דאמרי' דאין לומר קי"ל כפ' היחיד ואפי' תפס מפקינן מיניה היינו כשלא היה מוחזק מעיקרא אבל אם היה מוחזק מעיקרא אפי' כסברת יחיד מומחה לא מפקינן מיניה ע"כ יע"ש. וזהו ממש סברת מוהרי"א ז"ל דהן אמת דלא אמרי' קי"ל כס' הרמב"ם כיון דסברא יחידית היא אבל הכא דהר"ש נמצא מוחזק מעיקרא להחזיק

במה שבידו יכול לומר קי"ל כהר"מ אפי' שהוא יחיד בדבר זה. זה נראה פשוט להליץ בעד פיהרי"א ז"ל: עוד ראיתי להרב הנז"ל שרצה לעשות סניף אחר והביא ראיה מתשו' מוהרשד"ם בסי' ד"ל שכתב דהיכא דא"ל לחבריה תן כל הצורך לפ' ואני אפרע לך אפי' לא נתן קצבה לדבר משתעבד אפי' לדעת הרמב"ם ז"ל דכיון דתלה הדבר בלוקח וזה קבל דבריו הוי כאלו קצץ דמים. ואח"כ הקשה עליו דהיאך ייחס זה לדעת הרמב"ם כל עיקר כיון דהר"מ דעת שפתיו ברור מיללו דהערב בדבר שא"ק מגנא שוייא אלמא בפירושא קאמר דאע"ג דתלה הדבר בלוה שיקח מה שירצה וזה קבל דבריו לא משתעבד והצריכה עיון יעו"ש: אהמ"ר תם אני לא אדע שכו"ל דגברא רבא קא חזינא ותיובתא לא חזינא דמה שייכות יש לנדון מוהרשד"ם לדין ערב כאוכלא לדנא דהא נדון מוהרשד"ם ז"ל הוא במי ששלח שלוחו לקושטא בכתב חתום מידו בקנין ושבועה שיתן שמעון העומד בקושטא שכל מה שיצטרך שליחו למעות שיתן לו ועליו דידיה ליהדר וכן עשה שמעון שנתן לו כל הצורך ועתה טוען המשלח שנתחייב בדשא"ק ולא נשתעבד. וע"ז הביא בתחי' דבריו לשון הרמב"ם ז"ל דאין אדם מתחייב בדשא"ק ויכול לומר קי"ל כהר"מ ורבותיו. ואח"כ נתן על פניו משו"ה נדון דידיה למ"ש הריב"ה ז"ל בסי' צ"א לבע"ה שלא נתן קצבה לחנוני כמה יתן לפועלים וכו' דנוטלים מבע"ה בלא שבועה דחזקה שליח עושה שליחותו והואיל דתלה הדבר במאמר הפועלים ושמע חנוני וקבל דבריו הוי כאלו קצץ דמים וכו' ומכאן הוכיח מוהרשד"ם ז"ל דכיון דהכא א"ל לשמעון תן לו כל הצורך לשליחו ואני אפרע לך הי"ל כאלו קצץ דמים ומשתעבד:

א"כ קשה דמה דמות תפרכי לו נדון הרב ז"ל לדין ערב דהא ערב עצמו הוא אסמכתא אלא דמשתעבד מיגו דמהמני' באיצטרפות מעם דבר שא"ק ודאי דלא משתעבד אבל הכא בג"ד דהשתעבד בכתב ובשבועה לומר דכל מה שיתן לשלוחו הוא יגדל פר"ע כיון דשלוחו של אדם כמותו הו"ל כאילו הוא עצמו לקח המעות ומשתעבד כדין חנוני ואפי"ה לבו נוקפו ממוהרשד"ם ז"ל כיון דשם נאמר דדין זה לא נאמר אלא בין חנוני לבעה"ב לא בשאר שלוחים וכתב דאפשר דיש לחלק בין נישא לנושא ואפי' תימא דהרמב"ם חולק גם בנדון זה דמקרי דבר שא"ק בנדון זה דאיכא קנין ושבועה כמ"ש הריב"ש ז"ל אפי' הרמב"ם יודה יע"ש. א"כ מה מקים נשאר לו להקשות מדין ערב אפי' דדין הערב ידמה לערב אפי"ה חייב מכח שבועה באופן כי לענ"ד אין כאן קושיא להניחה בצ"ע ובעיקר הקושיא שהקשו מוהריב"ל ומוהראד"ב על הרמב"ם למה בהמחייב תלה הדבר בשם רבותיו ובערב לדעת עצמו נראה לע"ד לתת טעם והוא דכתב וז"ל ויש מן הגאונים שהורו דערב משתעבד וכו' כוונתו בזה דיש הגאונים דערב לא משתעבד ועל

זה לא תלה הדבר בשם רבותיו דבמכ"ש נפקא השתא הגאונים דכתבו דאדם מחייב ברשא"ק יש מהם דלגבי ערב לא משתעבד כ"ש רבותיו דאמרי דאין מחייב בדשא"ק דודאי דבערב לא משתעבד והטעם דבערב איכא תרתי לריעותא חרא דערב עצמו יש בו אסמכתא אלא מיגו דהימני' גמר ומשעבד נפשיה אבל כשיש לו רעותא אחרת שהוא דבר שא"ק מגרעת נתן דאפי' לקצת הגאונים דמחייבו בדשא"ק בערב מידו ועל זה קאמר ויראה לו כלומר דדעתו כסברת שאר הגאונים דס"ל דערב לא משתעבד ובזה ניחא למ"ש בסיף דבריו ודברים של טעם הם לרמוז כי נעים הדברים למי שאמרן ומכאן ראיה דאין הרמב"ם יחיד בערב:

וכמו כן נר' מדברי הסמ"ע שכתב דיש סייע לדברי רבינו מדברי הראב"ד שבה' מכירה השוג עליו בהחלט והכא הטיל פשרה דנראו לו דברי הר"מ ז"ל דאף דמסולק דין אסמכתא מגו דקא הימני ליה סוף סוף איכא מילתא מרשא"ק דלא גמר להשתעבד וגם כי ה"ה ז"ל בה' מכירה כתב דנראין דברי הגאונים וכאן סמך ידו עליו דנר' דכוותיה ס"ל ולפי מ"ש מוהריב"ל ומוהראר"ב בשיטה זאת קיימי דיכול המוחזק לומר קי"ל כהר"מ. וגם מדברי מוהרשד"ם בהס' נרא' דלא שאני ליה בין ערב להמחייב כאשר יראה הרואה: איכו השתא מאן ספין ומאן רקיע לבוא להוציא מעון נגד כל הרבנים הנז' ומן התימא על הרב משאת משה ז"ל איך פסקיה לדיניה לחייב לערב וסגר הדלת שלא יאמר המוחזק קי"ל הפוך הרבנים המ"ל:

וכזאת יש לתמוה על הבש"ך ז"ל דכמי' קל"א ס"ק ט"ו ערער על מוהרשד"ם ז"ל דאיך פסק בסי' פ"ב וסי' קכ"א וקכ"ד וקע"ט דיכול המוחזק לומר קי"ל כהרמב"ם כיון דכל הבאים אחריו חלקו עליו והניחה בצ"ע יע"ש: ואהמ"ר אדרבא עליו יש לתמוה דאיך לא השגיח בתשו' מוהרשד"ם דבסי' ד"ל רשם הביא תשו' הרמב"ן ז"ל דהוא תן החולקים על הרמב"ם וכתב דעכ"פ יש לחוש לסברת הרמב"ם ז"ל. והשתא ומה הרמב"ן ז"ל שכחו יפה חשש לס' הר"מ כל שכן מוהרשד"ם ז"ל דודאי חושש להוציא ממון מיד המוחזק נגד ס' הר"מ ורבותיו ולענ"ד הבאים אחריו דכתבו דאין יכול המוחזק לומר קי"ל כהר"ם הוא דלא ראו האי תשו' הרמב"ן ז"ל דאם היו רואים אותה ודאי כי גם הם היו חוששים להוציא מיד המוחזק:

וחזה הוית להרב משפטי שמואל ז"ל בסי' מ"ה דכתב וז"ל על מ"ש הר"מ ז"ל בערב דלדעה הגאונים משתעבד ולדעתו אינו משתעבד כתב הוא ז"ל ואע"ג דכל שאר פוסקים חולקים עליו ועשו מעשה דלאו כוותיה ואמרו שאין סברה נכונה בזה מ"מ אני אומר שהמעיין בדברי החולקים עליו ימצא דע"כ לא. קאמרי דהוי ערב אלא כשיש קנין דמכח

הקנין מחייב בכה"ג דאע"ג דערב בשעת מתן מעות לא בעי קנין דבההיא הנאה דקא מהימן ליה גמר ומקנה מ"מ אומר אני דדוקא בלשון טוב וקצוב אבל בלשון כה"ג דגריע פשיטא דבעינן קנין וכן מוכחי דברי הרשב"א ז"ל בענין המחייב עצמו בדסא"ק דמכח הקנין מחייב ודלא כהרמב"ם ז"ל דפליג גם על זה יע"ש:

ומלבד דמוהר"ם מאטלון ז"ל כתב עליו דאין ראי' מדברי הרשב"א ז"ל דלא אמרו אלא בדבר שמהני קנין אבל לא בערב שאמירתו כקנין גם אני הבא בעפרות רגליו אמינא דלא ניתן ליאמר חדא דמדברי ה"ה ז"ל שכ' דהחולקים עליו בהמחייב חולקי' גם על זה יראה דאין חילוק דכל אחד כדיניה מתחייב. ועוד לדידיה דערב הוא גריע מהמחייב הו"ל להר"מ ז"ל לפ' דבריו דאפי' בקנין לא מחייב ולא לסתום ומדסתם הוא דסמך על מ"ש בריש הפ' דערב בשעת מתן מעות משתעבד בד"ק באמירה וכו'. ועוד דדשלב"ל לכ"ע הוא גריע ספי כמו שהאריך הרב מוהר"ש הלוי ז"ל וכמו שאכתוב דבריו בסמוך וכתב הטור בסי' קל"א וז"ל וי"א שמשעבד אפי' בלא קנין שאין בערבות משום אסמכתא יע"ש ועוד דאפשר כיון דערב אית ליה חדא לטיבותא דמגו דהימנוה אפשר דגם הרמב"ם מודה דכשיש קנין משעבד ואיך קאמר ודלא כהרמב"ם ז"ל דפליג גם בזה:

והואיל ואתא לידן האי תשו' מוהר"ש הלוי ז"ל בח"מ סי' ה' נישדי ביה נרגא והוא דכתב על מ"ש הר"מ ז"ל בהמחייב עצמו בדשא"ק וכו' ואם היה תנאי בשעת נישואין מיהני משים דדמי לדברים הנקנים באמירה והק' על זה דהכי נמי נימא בדבשב"ל אעפ"י שמן הדין המקנה דשב"ל אינו כלום כשהיה זאת הקנאה בשעת נישואין יתחייב אפי' בדבשב"ל ואני רואים בהיפך לדבשב"ל שכן כתוב בפ"ו מה' זכיה האומרים כמה ניתן לבניך וכו' דקנו באמירה דצריכים שיהיו הדברים שהם פוסקים מצויים ברשותו בשעת נישואין. ואמאי נימא דאפי' שלא יהיו מצויין ברשותו יהיה חייב בהם משום שהם דברים הנקנים באמירה כי היכי דמועיל מהאי טעמא לדבר שא"ק: ותירץ דיש הפרש בין המחייב לדשא"ק למחייב בדשלב"ל דהמחייב בדבשלב"ל הוא גרוע יותר מהמחייב בדשא"ק אפי' לדעת הר"מ משום דהמחייב בדשא"ק הנה יש בידו אותו דבר שמתחייב וישנו בעולם אותו דבר שעליו יחול החיוב כי לפי דעת הרמב"ם לא מיהני משום דהוי אסמכתא כיון דהוי דבר בלתי ידוע לא סמכא דעתיה דקונה לזכות בו אבל בדבר שלב"ל לאו משום אסמכתא היא אלא משום שאותו דבר אינו בעולם א"כ על מה חל החיוב לכן המתחייב לא הקנה כלום וא"כ הוא גרוע מדשא"ק ודשא""ק הוא חידוש שחידשוהו הרמב"ם ז"ל ורבותיו ולא הוזכר בגמ' ולא בפוסקים אבל דין שב"ל הוא מן התלמוד ומכל הפוסקים ולכן בדשא"ק שהוא משום אסמכתא חל החיוב בשעת נשואין בההיא הנאה

דקא מתחתני גמר ומשעבד נפשיה וקנה אבל בדשלב"ל דאין בעולם הדבר שיחול עליו החייוב אפי' שעשה הפסיקה בעת הנישואין לא מהני ובזה דייקא שהטו"ר הביא דין זה דהמתייב בדשא"ק בה' אסמכתא בסי' צ"ז דאינו גרוע ודבשלב"ל הביאו בסי' רל"ב עכ"ל יע"ש: ואהמ"ר מרוב גודל חכמתו לא ירדתי לסוף דעתו דהא הוא כתב בדעת הרמב"ם דהטעם דהמחייב בדשא"ק דלא מיהני הוא מטעם אסמכתא והר"מ ז"ל כתב דהמחייב בדשא"ק לא קנה דזו הוי כמתנה ואין כאן דבר ידוע ומציי ואלו אסמכתא לא הזכיר. ועוד דכתב דדשא"ק הוא חידוש שחידשוהו הרמב"ם ורבותיו ולא הוזכר בפוסקים והוא תימא דכל הפו' ז"ל הכי ס"ל אלא דהר"מ סובר דאפי' בקנין לא משתעבד והחולקים עליו סברי מרנן דכשיש קנין משתעבד כמ"ש מר"ן ז"ל בסי' ר"ז דכל דהוי בלא קנין דברי הכל לא חל עליו חיוב כלל:

ועוד דכתב דדבשלב""ל הוא גרוע מדשא"ק ומדברי הראשונים ז"ל לא משמע כן. דהן אמת דמארי דהאי שמעתתא הוא הריב"ש ז"ל שהקשה הקושייא זו עצומה סל מוהר"ש הלוי ז"ל דסותרין דברי הרמב"ם אהדדי ותירץ בדרך אפשר כמו שתירץ הוא וז"ל בתשו' סי' שמ"ה וז"ל אלא א"כ ירצה הר' ז"ל לחלק ביניהם ולומר דדבר שאיני מצוי ברשותו גרע מדבר שא"ק אפי' לסברתו ע"כ. ומן התימא על הרב מוהר"ש הלוי ז"ל איך לא ראה תשו' הריב"ש הלזו וכתבו מסברא דנפשי':

האמנם כבר עמד על תשו' הריב"ש הנז' הרב נתיבות משפט בדצ"ג ודחה דבריו וז"ל ואין תירוצו נח לי כלל חדא דהיכי יהיב הרמב"ם טעמא למילתיה ממה שאין אדם מקנה דבשלב"ל כמו שביארנו בה' מכירה והרי דבר שא"ק שאין אדם מקנה לפי דעתו ואפי"ה בשעת נישואין שפיר דמי ואי משים דהא גריעא טפי הא הו"ל למימר ולא הו"ל למיהב טעמא למילתיה ממה שאין אדם מקנה בעלמא:

ועוד דאדרבא איפכא מסתברא דדבר שא"ק גריעא טובא לדעתו מדבר שאינו מצוי ברשותו שהרי גבי דבר שאינו מצוי ברשו' דוקא במכר או במתנה הוא שאין אדם מקנה וכו' אבל אם חייב עצמי בקנין או שנשתעבד לחבירו בדבר שאינו ברש' שפיר דמי ואילו בדבר שא"ק אעפ"י שחייב עצמו בקנין לא מהני ואפשר שאף החולקים על הרמב"ם בדבר שאינו ברשותו דנקנה באמירה יודו לו לפי דעתו בדבר שא"ק דלא מהני ומצאתי הון לי בחי' הריטב"א פ"ק דקידושין וז"ל שס' דרבוותא דדברים אלו אינם נידונים כמתנה בקנין לחוד אלא בחיוב בקנין דמהני אפי' לדבר שאינו ברשותו וכו' ונראין דבריו ע"כ. הרי דאפי' להחולקים על הר"מ לא אלימא להו האי מלתא משאר חיוב בקנין וכיון שלפי דעת הרמב"ם בדבר שא"ק אפי' חיוב בקנין לא מהני בעלמא ה"ה הכא עכ"ל:

וכן ראיתי להגד""ת בשער ס"ד שהביא תשו' הריב"ש ז"ל הלזו וכתב עליו דלהיות הסתירה כ"כ עצמית נוכל לסבול איזה דוחק כדי לישבה קצת כי החילוק של הריב"ש לא ידענו מה הוא ואח"כ כתב דלדעתו דבר שלב"ל ודבר שא"ק כי הדדי נינהו וטעם א' לכלם ואין שום חילוק ביניהם ע"כ. וכן כתב הרב בעה"ת שם גם הר"ן ז"ל בפ' עשרה יוחסין כתב דהרמב"ן ז"ל הקשה להר"מ ז"ל מסוגייא דבכור מדכתב יכיר וגו' כי היכי דלא מקני דבר שלב"ל הכי נמי לא מקנה דשא"ק יע"ש והביאו הרב בעה"ת שם וכ"כ הרב בני שמואל בתשו' סי' ט"ו דשניהם שוין הם באופן דנר' דשוים הם ומן התימא על הריב"ש ז"ל איך לא ראה דברי הרמב"ן והר"ן ובעה"ת הללו ועל מוהר"ש הלוי יש לתמוה דאיך לא ראה כל דברי הראשונים הללו:

ומ"ש עוד ובזה דייקא שהטור הביא דין זה דהמחייב בדבר שא"ק בה' אסמכתא בסי' ר"ז דאינו גרוע ודבשלב"ל הביאו בסי' ר"ט גם מזה ליכא למידק כלל שהרי בסי' ס' הביא דין דדשא"ק ואחריו הביא הדין דדבשב"ל הרי דהשוה אותם כאחת להורות דשניהם שקולים באופן שכל דברי מוהר"ש הלוי ז"ל הללו נפלאו ממני:

אשר מזה תמהני על הרב החסיד ז"ל בס"ה ש"י פ' שלח לך דע"ב ריש ע"ב שרצה לחלק דע"כ ל"ק הר"מ דאין קנין בדבר שא"ק אלא באינש דעלמא אבל אב לגבי בריה משתעבד ולמד כן ממ"ש ה' המבי"ט דכשם שאדם דעתו קרובה אצל בנו ומקנה לעובר שאינו בעולם כך מקנה לבנו דבשב"ל מה"ט גופיה דדעתו ש"א קרובה אצל בנו. וא"כ כ"ש דבר שא"ק דעדיפה מדבשב"ל דהא רוב הפוסקים חלוקים על הרמב"ם כן נלע"ד פשוט עכ"ל. ותמהני עליו איך לא ראה תשו' הריב"ש ז"ל ותשי' מוהר"ש הלוי ז"ל שכתבו כן וכתב אותו מסברא דנפשיה וגם לא ראה דברי ה' נתיבות משפט דדחה דברי הריב"ש הללו וכתב דאיפכא מסתברא דדבר שא"ק גרע טובא מדבשב"ל וגם דברי הר"ן ובעה"ת והגד"ת ז"ל כמש"ל:

ובעיקר קישיית הריב"ש ומוהרש"ל ז"ל על הר"מ ז"ל שהקשו דלמה בדשא"ק כתב דבשעת נישואין מהני ובדשלב"ל אף בשעת נישואין לא מהני נלע"ד לתרץ עפ"י מ"ש הרב"ח באה"ע סי' נ"א דשם הביא הטו"ר דין זה שכתב הרמב"ם בפ"ו מה' זכיה וז"ל ומ"ש משם הרמב"ם שצריך שיהיו הדברים שפסקו מצויין ברשותו שאין אדם מקנה דבשב"ל נראה דכיון דקאמר כמה אתה נותן לבנך כו"כ וכו' משמע דכל אחד אומר אני נותן כך יכך ובלשון זה ודאי דאין אדם מקנה דבשב"ל אבל אם היה מחייב עצמו לבנו ובתו בכך וכך יכול להתחייב אף בדשב"ל ע"כ. וא"כ שם בה' מכירה פי"א שכתב הר"מ הפוסק עם בת אשתו וכו' דמתחייב בדשא"ק כיון שהיא בשעת נישואין היינו דנתחייב

לזון את בת אשתו בלשון חיוב וכן מוכח מדבריו שכתב אחר המחייב עצמו בדשא"ק וכו' כתב ולמה הפוסק עם בת אשתו וכו' דנראה דפסק עמה לזון את בת אשתו בלשון חיוב כמ"ש בתחילת זאת ההלכה המחייב עצמו וכו' ואף שנראה קצת דוחק ממ"ש בסו"ד דהדבר וכו' הנקנין באמירה דמשמע דבאמירה לחוד שנשא מ"מ יען הקו' היא עצומה נוכל לסבול איזה דוחק לישבה ע"ד מ"ש הגה"ת להריב"ש:

ובהיותי בזה חזות קשה הוגד לי במה שראתה עיני לה' פני משה ז"ל בח"ג סי' ל"ג דכתב על מה דעלה ונסתפ"ק במי שנתחייב דכל מה שיוריד ראובן מבעלי חובו' שיתחלקו ביניהם דהיינו שיתן לו כך וכך למאה ושאל השואל שנתחייב בדשא"ק והשיב הרב ז"ל דחייב שמעין ליתן חלקו כיון שנתחייב לחבירו לתת לו סך כך למאה מכל מה שיוריד מבע"ח מלבד שהסך הוא דבר קצוב דהיינו כך למאה כמ"ש הרשב"א ז"ל במי שנתחייב לתת לחבירו מאה בכל שנה כל זמן שהוא חזן או סופר דכיון דהמאה הוא ד"ק מתחייב. ועוד דבנ"ד כיון שהש"ך כל מה שחייב ראובן לכל בע"ח הוא ד"ק כנז' הרי שמה שנתחייב לתת הוא מכלל אותו הסך כל כי האי דבר קצוב מיקרי אפי' לדעת הרמב"ם ז"ל יע"ש:

ואהמ"ר לע"ד אין הנדון דומה לראיה דהא כל טעמא דהרשב"א ז"ל הוא דכיון דהמאה שהוא מתחייב הוא דבר קצוב אפי' דהמשכת השנים אינו קצוב לא איכפת לן ועל זה כתב לדעת הר"מ ז"ל דמי שמתחייב לתת ממעשרו ממה שיוציא מן השדה בכל שנה ושנה דחייב דהמעשר הוא קצוב א"כ נדון הרב ז"ל לא דמייא להאי דעיקר השעבוד ששעבד שמעון אינו קצוב הן אמת דהחובות הם ידועות אבל עיקר השעבוד ששעבד לתת לו כו"כ לק' ממה שיורידו לו מבע"ח אינו קצוב דאינו יודע כמה יורידו לו הבע"ח כדי להתחייב דהא עיקר החיוב שהוא כו"כ לק' אינו קצוב א"כ לא מבעיא לדעת הר"מ ז"ל דלא אתיא אלא אפי' לדעת הרשב"א נמי לא דמי דאלו נדון הרשב"א ז"ל עיקר החיוב שהוא המאה קצוב מה שא"כ נדון הרב ז"ל דעיקר השעבוד שנתחייב לתת לו אינו קצוב:

ולענ"ד נראה דנדונו של הרב דומה ממש למ"ש הרמב"ן ז"ל לדעת הר"מ ז"ל למי שנתחייב לתת לחבירו כך וכך מדות חטים לשנה דבר שא"ק הוא שמא יוקרו החטים יע"ש. א"כ הכא נמי לנדון הרב ז"ל דקאמר לתת לו כו"כ לק' אפי' שהחובות ידועות כיון שאינו יודע כמה יורידוהו לו מהחובות הו"ל כדבר שאינו קצוב ואינו מתחייב:

אלא דדברי הרמב"ן ז"ל אלו צריכין אנו להתישב עליהם דראיתי להגד"ת ז"ל בש' ס"ד דהקשה דהרשב"א ז"ל חולק על הרמב"ן ז"ל דכתב לדעת הרמב"ם דהאומר כך וכך מדות חטים אני נותן לך לכל שנה ושנה מכאן ועד ה' שנים דשא"ק הוא שמא יוקרו החטים

וכי' הרי דאפי' קצב שיעור המדות לאו קצוב הוא מטעמא דלא נודע שיוויו דשמא יוקרו החטים. והרי הרשב"א ז"ל כתב לדעת הרמב"ם למי שנתחייב לתת לחבירו מעשר ממה שיוציא משדותיו דבר קצוב מקרי. והקשה דכ"ש הוא כשאמר מעשר מה שיוציא השדה דאיכא תרתי לריעותא דלא נודע שיעור המדה מה שיוציא וגם שמא יוקרו החטים יע"ש שהניחו בתימא:

וחזיתיה לה' משפט צדק ז"ל בח"ב סי' יו"ד שהביא דברי הרב מוהרח"ש ז"ל שתירץ וז"ל דלא דמו אהדדי ולא פליג הרשב"א על הרמב"ן רביה והוא דבשלמא כשאומר כך וכך מדות חטים אני נותן לך לא גמר ומקנה דשמא יבא לידי פסידה מרובה ואפשר ג"כ שלא יוכל להשלים תנאו דשמא לא ירדו גשמים ולא יספיק מה שיוציא משדותיו להשלים לאותו שיעור ואם יצטרך לקנות מן השוק יצטרך למעות מרובים ושמא ג"כ יעלו לשיעור שלא יוכל להקנות אותם אבל כשאומר שנותן לו מעשר ממה שיוציא דבר ידוע דיכול להשלים תנאו בין יוצא הרבה בין יוצא קמעה ולית פסידה כלל דאם יוציא הרבה יתן הרבה וחם יוציא מעט יתן מעט ע"כ:

ובמטו מניה דמר עדין לא תקן כל הצורך דהא אם בשלמא היה אומר כו"כ מדות חטים משדותיו הוה אמינא הכי דאיכא תרתי לריעותא דשמא לא ירדו גשמים ושמא יוקרו החטים אבל לא אמר אלא כך וכך מדות חטים אני נותן לך סתם ודעתו הוא לקנות חטים מן השוק וליתן לו ואינו אלא חדא ריעותא שמא יוקרו החטים וכן נמי לגבי מעשר שמה ישתדפו שדותיו ולא יתן לו באופן דשוין הם וחזרה הקושיא למקומה:. עוד הביא הרב הנז' משם החכם הפוסק ז"ל שתי' שדברי הרמב"ן ז"ל סובבים למה שכ' בראש דבריו המקבל עליו לזון את חבירו ה' שנים וכו' וע"ז כתב דאם קבל לתת לו כך מדות חטים וכו' הוי דבר שא"ק כיון שקבל לתת לו כך בשביל מזונות ועיקרן של מזונות לא קייצי אבל המתחייב עצמו דרך משא ומתן לתת לחבירו בכל שנה סך חטים דבר קצוב מיקרי ובהכי לא פליגי על הרמב"ן ז"ל יע"ש: והרואה יראה כמה דחוק הוא הפירוש הזה מכל הפי' חדא דסתמא קתני כו"כ מדות חטים לשנה ולא פירש שהוא לצורך מזונות ביתו. ועוד דמלתא כדנא הו"ל להרמב"ן ז"ל לפרש ולא לסתום דנפקא מינה לענין דינא דכשהוא דרך מתנה וג"ח לא מיקרי קצוב וכשהוא דרך משא ומתן מיקרי קצוב ומדלא פירש ודאי דליכא חילוק:

וחזה הוית למר"ן החבי"ב ז"ל בסי' ס' הגהב"י אות כ"ח שכתב דהרמב"ן ז"ל חולק על הרשב"א ז"ל במ"ש ולא עוד אלא אפילו לא קץ דמים אלא שאמר הריני מחייב עצמי בקנין לתת בכל שנה ושנה מעשר פירות היוצאים בשדה זו הרי זה כקוצץ אבל לא פליגי

על מ"ש דהמתחייב עצמו לתת מנה בכל שנה דדבר קצוב הוי וזהו שרבינו ירוחם ז"ל בנט"ו ח"ג הביא דברי הרשב"א במחייב עצמו לתת מנה בכל שנה דדבר קצוב מקרי ולא הביא סוף דבריו שכתב ולא עוד אלא וכו' מפני שסובר שהרמב"ן ז"ל חולק ע"ז ונראין דבריו ע"כ יעו"ש. ואהמ"ר הם דברי תימא דאיך הרשב"א חולק על הרמב"ן רביה:

על כן נלע"ד אחרי ניוה"ק ממעלת הרבנים הנז' לומר דהרמב"ן ז"ל דין זה כתבו לדעת הר"מ ז"ל וטעמא דבשעה שמתחייב האדם יהיה אותו דבר קצוב דהיינו כשמחייב האדם לזון לחבירו ה' שנים מקרי דבר שא"ק משום שהמזונות לא קייצי דבשנה זאת צריך כו"ך ולשנה אחרת צריך יותר באופן דבשעת החיוב הוא מידי דלא קייץ וכן כו"כ מדות חטים בכל שנה בשנה זאת שהוא שעת החיוב עומדים בזול שמא יוקרו החטים לשנה הבאה נמצא דלא קייץ ועל זה מקרי דשא"ק משא"כ המחייב לתת ממעשרו בכל שנה דשפיר מקרי ד"ק דכל מה שיוציא משדותיו נתחייב לתת המעשר והוא קצוב דכל מה שיוציא השדה בין רב למעט המעשר שלו הוא ומקרי קצוב ובזה נסתלקה קושיית הרב גד"ת ז"ל:

עוד תקע עצמו הרב הנז' בחילוק הנז' והביא ראי' ממ"ש הפוסקים דמעשים בכל יום ממה שקונים לעמוד בפשרה הפשרנים בעסק תביעה שבין אדם לחבירו שאעפ"י שאין יודע המתחייב כמה סך יפשרו הפשרנים שיתן על הכל אם קנו ממנו חייב ליתן הסך שפשרו ואפי' לדעת הרמב"ם ז"ל והיינו טעמא דכיון שהסך התביעה ידוע וקצוב אעפ"י שהסך שיפשרו הפשרנים אינו ידוע ואינו קצוב לית לן בה:

ואהמ"ר אין ראיה מכאן דנעלם ממנו תשובת מוהרשד"ם ז"ל בח"מ בסי' קי"ו שהביא משם מוהריק"ו ז"ל דכשהאחד נוטל קנין על הפשרה כשתובעים ממנו לא הי' לו ליטול קנין על הפשרה וכיון שנטל קנין אינו אלא שגמר בדעתו לבטל דעתו ולתלותו בב"ד או ביד מי שעישה הפשרה דאימור אמר דכיון דחבירו משים עצמו ביד הפשרן גם אני כן ומתוך כך גמרי ומקנו אהדדי דאגב דקונה מקנה יע"ש. באופן כי אף מדין פשרה שרצה להביא ראי' אין ראייתו מספיק דמטעם אחר הוא דמשתעבדי אהדדי כיון דתלי דעתו ביד הפשרן ולאו משום דקייץ כמ"ש הוא ז"ל:

איברא דראיתי למוהרשד"ם ז"ל בח"מ סי' קכ"א דחילק כמו שחילק הרב הנז' אבל נשמר מכל מ"ש כתב וז"ל דבנ"ד לא מיקרי דשא"ק דבשלמא כשאמר כל מה שתתן לפ' אני ערב מקרי דשא"ק שאין ידוע הקצבה אשר עליה מתחייב כלל אבל בנ"ד דבר קצוב מקרי דכבר הקצבה ידועה שיש כאן ריי"ח פרחים וא"כ כל הנזק יהיה על הרוב אלו הריי"ח פרחים וכלפי הא יודה הרמב"ם ז"ל שיש כאן ערבות גמור ואעפ"י שהי' מקום לצדד שאעפ"י שהחוב קצוב מ"מ היה אפשר שימשך בין טוען ונטען דברים בלתי קצבה אלא

שאני אומר שמ"מ זה רחוק דכיון שכל הבאים אחריו חלקו עליו ראוי למעט המחלוקת כל מה דאפשר וא"כ אין לפטור לראובן משעבוד הערבות מטעם זה יע"ש:
הרי כי מוהרשד"ם ז"ל תלה הטעם כיון שהדבר שעומדים עליו יש לו קצבה כיון דכל הנזק יהיה על הרוב אלו הרי"ח פרחים אע"ג שהדבר שמתחייב בו אין לו קצבה שאינו ידוע במה שיתחייב דבר שיש לו קצבה מקרי משום דסמכא דעתיה דיותר מסכום הנז' אי אפשר אלא לומר למטה ולא למעלה ועל זה מקרי כדבר קצוב אבל בנדון הרב פ"מ ז"ל דהחובות לבד ידועות אבל אינם יודעים לא ראובן ולא שמעון הסך שיורידוהו בעה"ח כדי להתחייב בו הסך לק' וגם הזוכה בו לא סמכא דעתיה לקנות מה יהי' עולה הסך הנז' לזכות בו ובהא ודאי לא אמרינן דמקרי דבר קצוב. וכן נראה מדברי מוהר"א ששון ז"ל בסי' קכ"ג וז"ל כיון שכל המחלוקת וכו' היתה על חזקת הבתים כיון שהבתים ידועים וקצובים בהא סגי יע"ש והוא כמ"ש ודו"ק: אמנם ראיתי להרב אנג'יל ז"ל בתשו' סי' ל"ג שקרא תגר על הרבנים הנז' שהוא הפוך דעת הטו"ר בח"מ סי' רל"ב שאחר שהביא לשון הרמב"ם וז"ל ואפי' אם פירש המוכר ע"מ שאין אתה חוזר עלי במום ה"ז חוזר עד שיפר' המום בממכרו וימחול הלוקח או עד שיאמר לו כל מום שימצא במקח זה עד שיפחת דמיו עד כו"כ קבלתי עלי שהמוחל צריך לידע הדבר שמוחל ויפרש אותו ע"כ וזה נוטה לצד דבריו שכתב שאין אדם מקנה לחבירו דשא"ק ע"כ. והרי הדבר שעומדים עליו הוא הבהמה או המקח והוא דבר קצוב ואפי"ה כתב דהא דלא מהני להר"מ ז"ל דלטעמיה אזיל שאין מקנה דשא"ק והוא הפיך מהרבנים הנז' שכתבו דכשהדבר שעומדים עליו הוי ד"ק וכו' ע"כ יע"ש: ולענ"ד נראה לתרץ ולומר דל"ק ול"מ ואדרבא מכאן יש להם סמוכים דרבנן ממ"ש הטו"ר דזה נוטה לצד דבריו וכו' די"ל דהול"ל דהר"ם לטעמיה אזיל שאין אדם מקנה דבשא"ק אלא דדבריו באו בדקדוק ולהורות נתן דדין אונאה אצדודי מצדד לדשא"ק אבל אינו שוה בכל דאילו גבי דשא"ק כיון שהדבר שעומדים יש בו קצבה אף עפ"י שהדבר שהוא מתחייב אין בו קצבה סגי בהכי משא"כ גבי דין אונאה וטעמא רבה איכא להאי מלתא והוא דאונאה כיון דאיסורו הוא מה"ת כמ"ש בגמ' לס' רב דהוא מתנה עמ"ש בתורה כי מטעם זה פסקו כל הפוסקים כרב באיסורי דהוייא מלתא דאיסורא א"כ אפי' שהבהמה והמקח הוא דבר שיש בו קצבה כיון שהמום שבה אינו קצוב החמירו בו לחשב כדשא"ק שלא לעבור על איסור של תורה ובהכי אין מכאן תברא לחילוק הרבנים הנז' ודו"ק:
עוד ראיתי להרב הנז' שרצה להוכיח במישור דהר"ם במז"ל הוציא דין זה דדשא"ק מדין אונאה והיא ממ"ש בפי"ג מה' מכירה ה"ג וז"ל האומר ע"מ שאין לך עלי אונאה יש לו

אונאה גד"א בסתם שאינו יודע כמה אונאה יש בו כדי שימחול אבל במפרש אין לו אונאה וכו' כיצד מוכר שאמר ללוקח חפץ זה שאני מוכר לך במאתים יודע אני שאינו שוה אלא מנה ע"מ שאין לך עלי אונאה אין לו עליו אונאה ע"כ. וס"ל להר"מ ז"ל דאם איתא דאדם מקנה דשא"ק אמאי הוצרך הברייתא בהזהב בדנ"א דרב אמר תנאו בטל ושמואל אמר תנאו קיים ופריך מברייתא ומסיק רבא כאן בסתם כאן במפרש מוכר שאמר ללוקח חפץ זה שאני מוכר לך במאתים יודע אני שאינו שוה אלא מנה ע"מ שאין וכו' אין לו עליו אונאה א"כ אמאי צריך לומר יודע אני שאינו שוה אלא מנה נימא יודע אני שיש בו אונאה ותו לא. אלא ודאי מדאיצטריך הברייתא לומר יודע אני שאינו שוה אלא מנה יראה בפי' דאין אדם מתחייב בדשא"ק ומשו"ה הוצרך לפרש לידע כמה מוחל ומכאן יצא להר"ם דינו ומאן דחולק עליו ס"ל דלאו דוקא וכו' עכ"ל:

ואהמ"ר תמהני עליו תמיהא גדולה דאיך אישתמיט מניה דמר דברי הבע"ת בשער ס"ד ובשם הרמב"ן ז"ל וז"ל וחזרנו ע"כ צדדינו ולא מצינו שדינו של הרב דין ולענין אונאה שחלקו בין בסתם בין במפרש ההוא טעמא רבא הוא משום דבסתם איכא מחילה דהא כשאר כל מקח וממכר הוא דבכל מקח וממכר נמי כל אחד יודע שחבירו מעלה בדמי ממכרו כמו שיוכל לעלות ורחמנא אמר לא תהוי מחילה בכדי שיראה לתגר או לקרובו הא לענין מתנה ולענין שעבוד כיון דמחית נפשיה להאי ספקא גמר ומשעבד הוא עכ"ל יע"ש. הרי ממש שחילק הרב כמו שחילקנו דשאני אונאה דצריך לפרש האונאה משום דכיון דהוא אים איסורא דאורייתא כדי שלא יכשל בלאו דלא תונו ואם התנה הוא מתנה עמ"ש בתורה מטעם זה צריך לפרש אבל בדשא"ק שהוא דרבנן והוא קיל אפי' מדשלביל וכמ"ש מוהר"ש הלוי ז"ל מאן נימא לן דצריך לפרש. וכן מוכח מדברי הגמ' דטעמא דרב דצריך לפרש האונאה הוא משום דהוי כמתנה עמ"ש בתורה יע"ש:

וכמו כן תמהני על הרב מקור ברוך ז"ל בסי' מ"ג שראיתי שגם הוא ז"ל הלך בזה הדרך והביא ראיה לדינו של הרמב"ם ז"ל מזה הדין של אונאה וממ"ש הרמב"ם ז"ל בפי"ג מה' מכירה ממש אות באות כמ"ש הר"ב אנג'יל ז"ל ומן התימא איך אישתמיט מיניה דמר דברי הרמב"ן ז"ל הללו שנדחה קרי לה וגם יש לתמוה על ה' ב"א ז"ל איך לא ראה שכבר קדמו הרב מקור ברוך ז"ל בזה:

ובהיותי חופש'י באמתחות הפוסקים ראיתי להרב בני משה שלטון ז"ל בסי' י"ג שגם הוא ז"ל הלך בזה הדרך של הרב מקור ברוך ז"ל והרב ב"א ז"ל להביא ראיה לדינו של הרמב"ם מזה הדין של אונאה ממש אות באות והוא פלי איך ג' נביאים מתנבאים בסיגנון אחד ולא ראו זה לזה ולבסוף כתב וז"ל והעבודה כי כשכ' זה לא ראיתי ס' בעה"ת ואח"כ

בא לידי וראיתי מ"ש בשם הרמב"ן ז"ל ולענין אונאה וכו' והוא ז"ל כתב עליו וז"ל ואני עני לא באתי עד תכונתן של דברים אלו דהא חזרת האונאה במקח וממכר בעלמא לאו מגזרת הכתוב היא כדי שנאמר שאף שחבירו יודע האונאה ורוצה למחול אין מחילתו מחילה דהא בפחות משתות אמרי' דאינו חייב בחזרת אונאה משים דסתמא מחיל איניש ודאמרינן דבשתות חייב להחזיר האונאה היינו משום דסתמא לא מחיל איניש עד שתית וא"כ היכי קאמר דבכל מקח וממכר נמי כל א' יודע שחבירו מעלה בדמי ממכר ורחמנא אמר דאותה המחילה לא הוי מחילה וכו' דמשמע דקרא אתא לאשמו' אפי' שיודע ומחיל דחייב להחזיר בכדי שיראה וכו' ואנו ראינו בהדיא דאלו היה יודע שיש בו אונאה ומחל מחילתו מחילה דאמרי' התם וכו' משמע שאם היה יודע וכו' מחי' מחילה אפי' שלא פי' קצבת האונאה וכו' יעש"ב עכ"ל:

ואני עני ואביון נראה דאין כוונתו של הרמב"ן ז"ל כמו שהבין הוא ז"ל דמ"ש ורחמנא אמר לא תיהוי וכו' דהוי גזרת הכתוב ומזה בא לו להקשות ולהאריך בדברים אלא הכונה כמ"ש דשאני אונאה דצריך לפרש משים דכיון דהוי איסורא דאורייתא ואיכא לאו דלא תונו מטעם זה צריך לפרש לא כן בדשא"ק שהוא מדרבנן הוא קיל ואינו צריך לפרש:

ושוב אחר חיפוש מחיפוש ראתה עיני להרב שורשי הים ז"ל בח"ג די"ד שעמד בזה וגם הוא ז"ל הביא ענין זה דאונאה כמ"ש הרבנים הנז' ותמהני איך לא ראה שום א' מהרבנים הנז' ושלשה המה נפלאו ממנו ולבסוף כתב וז"ל ואין לומר דשאני אונאה דגזרת הכתוב הוא דאפי' בסתם איכא מחילה ורחמנא אמר דלא תהוי מחילה עד שיראה לתגר כמו שדחה הרמב"ן והד' הבעה"ת הא ליתא שהרי רבינו יליף מינה לדין אחר כמ"ש בפט"ו מה' אלו ה"ו יע"ש וכדברי ה"ה ז"ל ע"כ יע"ש. נראה שדעתו כדעת ה' בני משה ומזה בא לו לדחות דבריו ולומר דהא ליתא שהרי רבינו יליף מינה לדין אחר כמ"ש בט"ו מה' אלו ה"ו והכונה דשם פסק כל הלוקח סתם אינו לוקח אלא דבר השלם מכל מום וכו' עד שיפרש המום שיש בממכרו וימחול הלוקח וכו' כמו המפרש באונאה ע"כ וכתב ה"ה דמדמיון לאונאה למד כן וכו' ואם איתא דאונאה שאני דגזרת הכתוב הוא דלא תיהוי מחילה עד שיראה לחגר הרי במום דלא נאמר דין זה אלא לעולם חוזר ואפי"ה כתב דצריך שיפרש: ולפי מ"ש לא קשיא ולא מידי דהכונה הוא דשאני אונאה דהוי מהתו' ואיכא לאו דלא תונו משו"ה צריך שיפרש לא כן בדשא"ק וכו' וא"כ ה"ה והוא הטעם במום שגם הוא מן התורה כמו אונאה ומלאו דלא תונו יוצא ע"כ צריך שיפרש זה נלע"ד פשוט:

עוד כתב הר"ב אנג'יל ז"ל שם וז"ל ובכן צריך לתת טעם בפשרה למה נתחייב בפשרה דהוי דבר שא"ק דאינו יודע כמה יחייב אותו הדיין ולכאורה אפשר לומר דשאני פשרה משום שיש שם דעת ג' דהיינו הדיין שנוטל מהם קנין לעמוד עפ"י פשרתו וכיון שכן ודחי דבטלו דעתם אצלו וגמרו ונתחייבו ע"כ. וגם בזה תמהני עליו דאיך לא זכר ש"ר שכבר קדמו שרים מוהריק"ו ומוהרשד"ם ז"ל בסי' קי"ו שהק' כן ותירצו כן כמ"ש הוא ז"ל מסברא דנפשיה:

וראיתי להרב ב"ח ז"ל בסי' ר"ז דהקשה להרב"י ז"ל דבסי' ס' במחייב עצמו בדשא"ק פסק דלא כהר"מ ז"ל וכן בסי' קל"א פסק גבי ערב דמשתעבד בדשא"ק והוא תימא דבסי' רל"ב פ' בש"ע גבי מום דבמוכר לו ע"מ שאין אתה מוזר עלי במום הרי זה חוזר עד שיפרש המום שיש בממכרו וימחול הלוקח והם דברי הר"מ ז"ל ופירש שם רבינו שטעמו לפי שהוא דבר שא"ק א"כ הפסקים סותרים זה את זה:

ותי' הוא ז"ל וז"ל דיש לחלק דבתולה בדעת עצמו בלחוד כגון שחייב עצמו לחבירו כפי רצונו או נעשה ערב לחבירו כפי רצונו התם ודאי משתעבד אפי' בדשא"ק שכך הוא רצינו אבל במוכר לחבירו ע"מ שאי אתה חוזר עלי במום דהמכירה תולה בדעת שניהם צריך שידע הדבר שהוא מוחל לו בו ואם לא פירש מצי אמר לא היה דעתי למחול לך עפ"י דעתך כמו שחתה רוצה אלא עפ"י דעתי ואיניני רוצה למחול לך כו"כ וזה יאמר להפך דעתי היה שתמחול לי ביותר מכך וכך ועל דעת כן מכרתי עכ"ל יע"ש:

ואהמ"ר קשה דבשלמא במחייב הוא תלוי בדעת עצמו אבל במער"ב תלוי בדעת אחרים דהלוה אינו יודע כמה יצטרך וגם המלוה אינו יודע וכ"ש הערב דאינו יודע הסך שיטול הלוה מהמלוה להשתעבד בו אפילו דברצונו שיתחייב אבל תלוי בדעת אחרים א"כ איך השוה אותם מחייב עם ערב זע"ז: וחזה הוית לה' בית ישח"ק ז"ל בדק"ג ע"ג שהביא דברי הרב"ח הללו וכתב וז"ל וק"ט דהרי הפוסק לזון את בת אשתו דחשיב הלוי בדעת שניהם דודאי כדי לנשאנה חייב עצמו לזון את בתה והאשה ההיא אין דעתה לינשא לו אלא על תנאי זה שיזון אותה ה' שנים אף אם יתייקרו המזונות ביותר והבעל אין דעתו כי אם במזונות הרגילים לא כשהם הרבה ביוקר והיה צריך שיפרש ואפי"ה פסק מר"ן בש"ע דחייב לזונה ה' שנים כסתמא דמתני' וא"כ נראה ברור דלא שנא ודלא כהרב ב"ח ז"ל ע"כ:

ואנכי לא ידעתי מאי קאמר ודבריו הם דברי תימא דמאי קא מקשה להרב"ח ממה שפ' מר"ן ז"ל דהפוסק לזון את בת וכו' דחייב לזון וכו' דהתם שאני מפני שפסק בשעת נישואין והדבר דומה לדברים הנקנין באמירה שאפי' הרמב"ם ז"ל דהוא מארי דהאי

שמעתתא דאין אדם מקנה דשא"ק אפי"ה פסק דהפוסק לזון את בת אשתו דחייב לזונה כמ"ש בפי"א מה' מכירה הי"ו אחר הדין דאין אדם מקנה דשא"ק באופן שדבריו באו שלא בהשגחה:

ולעיקר קושיית הרב ב"ח ז"ל שהקשה על מר"ן ז"ל דלמה בהמחייב וערב פ' דלא כהרמב"ם ובאונאה פסק כהרמב"ם דצריך שיפרש. נלע"ד לתרץ עפ"י מה שחלקנו לעיל ובשם הרמב"ן ז"ל דשאני אונאה דצריך לפרש משום דכיון דהוי איסורא דאורייתא ואיכא לאו דלא תונו מטעם זה פסק מר"ן דצריך לפרש לא כן בדשא"ק וערב דליכא איסורא מדאורייתא הוא קיל משו"ה פ' דאין צריך לפרש ודו"ק:

עוד תמה הרב הנז' בסי' רל"ב וערער על הטו"ר דלאיזה צורך הבין רבינו דהרמב"ם תולה דין מחילת מום בדין דשא"ק ופי' דהטור סובר דאין מחילת מום דומה לאונאה כלל דבאונאה אין אדם מוחל כלל מן הסתם למכור שוה ז' בו' ולא לקנוח שוה ו' בז' ואין שם מחלוקת דתלמוד ערוך הוא אבל כשאין שם אונאה אלא מום דיש כמה בני אדם שאין מקפידים במקצת מומים ויש שמקפידים בכל מום איכא למימר דאפילו בסתם נמי שאינו מפרש המום שבממכרו ולא ידע המום שבו מחיל ואינו מקפיד על המום שבו ולכך אין ללמוד דין מחילת מום מדין אונאה אלא בע"כ דס"ל להר"מ דכי איכא דאין אדם יכול להקנות מדעתו ורצונו דשא"ק דאין קנין חל עליו כך אינו יכול למחול דשא"ק ואעפ"י שרצונו הוא שלא להקפיד על המום שיש לו בממכרו אפי"ה מדינא אינו יכול למחול עכת"ד:

ואהמ"ר מלבד שדבריו הם דברי תימא במה שחילק בין אונאה למום דבאונאה אין אדם מוחל כלל שוה ו' בז' אבל במום כמה בני אדם שאינן מקפידים במום וכו' דאדרבא כל בתר איפכא דכשהכלי הוא שלם בלי שום פגם אפי' שנתאנה שוה ו' בז' אין דרך בני אדם להקפיד לא כן כשיש איזה מום אפי' כל דהו דרך ב"א להקפיד ואפשר שלזה כייון הרש"ך ז"ל בסי' זה ס"ק י"ד שכתב על דברי הרב ב"ח הללו דבדה דברי נביאות מלבו יע"ש. ואף גם זאת דבמקום שב"א הוייא תיובתיה דהא כתב דכל שאמר לו הלוקח כל שימצא במקח אני מוחל שפיר דמי ואיך קאמר דאעפ"י שרצונו הוא שלא להקפיד אינו יכול למחול מדינא הא בפי' כתבו הטור דיכול למחול. ועוד תי' דאיך כתב דאין מחילת מום דומה לאונאה כלל והרי הר"מ סיים וכתב ויפרש המום כמו שמפרש באונאה דנר' דשוים הם בדיניהם:

על כן נלע"ד דאונאה ומחילת מום הם שוים בדיניהם וצריך המוחל לידע כמה אונאה יש בה כדי למחול וכמו כן במום והטור הוכרח לפרש בדברי הרמב"ם שזה ניטה לצד

דבריו כו' משום דקשיתיה על דבריו מרישיה לסיפיה דבתחילת דבריו כתב דאם פירש המוכר המום שיש בממכרו ומחל הלוקח סגי דיראה דאינו צריך לידע כמה שוה המום בדקדוק אלא כיון דידע המום ומחל סגי בהכי ואילו אח"כ כתב כל מום שימצא במקח זה הפוחת דמיו על כך וכך. מכאן מוכח דצריך לידע כמה שוה אותו מום בדקדוק כדי שיכול למחול וע"ז כתב דזה נוטה לצד דבריו שכתב שאין אדם מקנה לחבירו דשא"ק שם רמז כי מטעם מחילת מום הי' סגי בכך כיון שידע המום שיש בו ומחל הרי זה מחול וע"ז פליג עליה דהרא"ש ז"ל לא כתב הכי:

עוד אביא מ"ש הרב פני חשה ז"ל בסי' הנז"ל שהביא משם מוהרש"ח ז"ל שחילק וז"ל דע"כ לא קאמר הרמב"ם ז"ל אלא דמתחייב בדשא"ק בלא כסף ובלא מחיר אך אם נתן לו שום מה כדי שיתחייב בחוב זה אף שהוא דבר שא"ק ס"ל להרמב"ם ז"ל דחל החייוב דאגב זוזי גמר ומשעבד נפשיה ומעולם לא אמר הרמב"ם ז"ל אלא במחייב בכדי והרב פ"מ ז"ל החזיק במעוזו מן הסוגייא דהנזיקין והאריך בענין זה בח"א סי' יו"ד יעש"ב:

והרב משנה למלך ז"ל בפי"א מה' מכירה עמד וערער עליהם וכתב וז"ל והנה הרב המחבר נחה דעתו בחילוק מוהרש"ח זלה"ה וחיזק דבריו אבל ראיתי להריטב"א ז"ל בחי' ריש פ' הנושא שהביא ס' רבינו וכתב וז"ל וסבור הייתי לומר דמודה הרמב"ם ז"ל במי שקבל שכר לזון לחבירו זמן ידוע שהוא חייב לזון הזמן ההוא שלא אמר רבינו ז"ל אלא במתחייב עצמו דרך מתנה וג"ח ואין זה בדבריו ז"ל דא"כ הפוסק לזון את בת אשתו הא איכא שכר שנשאת לו האשה הזאת ולא אתי מר"ן ז"ל אלא לפי שפסק בשעת נישואין וכמ"ש בפ' י"א מה' מכירה. ועוד ערב יוכיח שהלוהו זה על אמונתו ואפי"ה אמר רבינו ז"ל שאם ערב בדש"ק ונתן לו על פיו פטור אלא ודאי דלא שנא ליה לרבינו בין אית ליה הנאה ללית ליה הנאה יע"ש שהניחה בתימא:

ולענ"ד אהמיר וני ה"ק מכבוד גודל תורתם אמינא דמדברי הרמב"ם ז"ל הוא מוכרח לומר דס"ל הכי דהיכא דאיכא טו"ה ממון גמר ומשעבד נפשיה והוא במאי דפסק בפר"ג מה' אישות וז"ל הנושא אשה ופסק עמה שיהא זן את בתה כך וכך שנים חייב לזון אותם שנים שקבל על עצמו והוא שיתנו על דבר זה בשעת קידושין אבל שלא בשעת קידושין אם קנו מידו חייב לזונה אעפ"י שהוא דבר שא"ק ע"כ יע"ש:

והקשה עליו בעל התרומות בשער ס"ד דמוכח מכאן שאף שלא בשעת קדושין אם קנו מידו חייב לזונה אעפ"י שהוא דשא"ק וזה סותר למ"ש כאן דאפי' אם קנו מידו לא משתעבד ע"כ יע"ש:

אבל לפי חילוק הנז' של מוהרש"ח ז"ל דהיכא דאיכא הנאה גמר ומשעבד יראה דטעמא טעים הרמב"ם ז"ל דהכא בפכ"ג דבקנין משתעבד הוא דכיון דיש לו לאיש טו"ה שנשאת לו אשתו לזה כתב דשעת נישואין באמירה לבד סגי כיון דהן הן הדברים הנקנים באמירה ושלא בשעת קידושין כיון דאית ליה טו"ה שנשאת לו אשתו בשביל האי טו"ה סגי ליה בקנין דמתחייב משא"כ במחייב עצמו בדשא"ק דלית ליה שום טובת הנאה אפי' בקנין לא משתעבד ומס זה פסקי הרמב"ם ז"ל שניהם ל"ו יכונו:

אלא דדעת מר"ן הב"י ז"ל נראה דלית ליה הכי והוא דשם בכ"מ הביא קושיית הבע"ת הנז' ותירץ הוא וז"ל שרבינו דקדק בלשון שכתב כאן מפני שפסק בשעת נישואין ולא כתב מפני שפסק בשעת קידושין כלומר שמ"ש שם אבל שלא בשעת הקידושין עד שיקנו מידו דמשמע דקנין מהני בדשא"ק אפי' שלא בשעת קידושין התם שאני שהי' בשעת נישואין כלומר בין קידושין לנשואין ומפני שאינו בשעת קידושין אינו מת' בלא קנין ומפני שהוא בשעת נישואין מהני קנין וז"ש שהדבר דומה לדברים הנקנין באמירה כלומר אילו היה בשעת קידושין היה נקנה באמירה לבד בלא קנין ומפני שהוא בשעת נישואין דומה קצת לבשעת קידושין ומהני קנין עכ"ל יע"ש. ומדבחר מר"ן ז"ל דרך זו כדי לישבו ולא יישבו באופן שיישבנו נראה דלא ס"ל הכי:

אי לזאת אפשר לומר דדעת מר"ן ז"ל קאי כדעת מוהרב"ל מפדאוה סי' ע' ומוהרימ"ט ז"ל ח"א סי' קי"ח דס"ל דלא חשיב טובת הנאה מה שנשאת אשה לאיש כיון דקי"ל יותר מה שהאיש רוצה לישא האשה רוצה לינשא א"כ מאן נימא לן דהאשה עושה טובה לאיש ולא האיש לאשה. וא"כ אפי' לדעת מר"ן ז"ל לא תיקשי דיכולים אנו לומר דס"ל דהיכא דאיכא טו"ה אגב זוזא גמר ומשעבד והכא גבי אשה שאני דלא מקרי טו"ה כדי להשתעבד בו ולזה בחר לו שטה אחרת:

ומ"ש עוד דערב יוכיח שהלוהו זה על אומנתו ואפי"ה כתב רבינו דערב בדשא"ק פטור גם זה נלע"ד דאינו מן הקוש"י והוא דטובת הנאה דערב לא מקרי ממון כדי שיחשב בממון לומר דאגב זוזי גמר ומשעבד נפשיה דהא טו"ה דערב הוא דיוצא שמו בעיר דאיש נאמן הוא כמ"ש בגמרא מיגו דהימני גמר ומשעבד נפשיה ולאו טו"ה ממון איקרי זה ובזה אין מקום להקשות על מוהרש"ח ז"ל דהאי דקאמר מוהרש"ח ז"ל דמשעבד הוא דיהיב זוזי ואגב אונסא דזוזא גמר ומשעבד אבל טו"ה דאין בה ממון לא מקרי טובת הנאה כדי להשתעבד בו ולפי"ז נלע"ד דהחילוק הוא כפתור ופרח:

עוד נקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בפכ"ב מה' מכירה הט"ו וז"ל דין ההקדש ודין העניים ודין הנדרים אינן כדין ההדיוט בקנייתו שאילו אמר אדם כל מה שתלד בהמתי יהיה הקדש

לב"ה או יהיה אסור עלי או אתננו לצדקה אעפ"י שאינו מתקדש לפי שאינו בעולם הרי זה חייב לקיים דברו שנאמר ככל היוצא מפיו יעשה. ויש גאונים שחולקים על דבר זה ואומרים שאין העניים זוכים אלא בדברים שההדיוט קונה בהם וכו' ואין דעתו נוטה לדברים אלו וכו' יע"ש. וכן פסק הטו"ר בח"מ סי' רי"ב יע"ש:

איך שיהי' המורם מכל האמור דלדעת הרמב"ם ז"ל אין אדם מתחייב בדש"ק אפי' קנו מיניה והחולקים עליו ס"ל דבקנין מתחייב. וג' חילוקים בדבר להתחייב בו לדעת הרמב"ם ז"ל האחד לדעת מוהרשד"ם ז"ל וכיון שהדבר שעומדים עליו יש קצבה אע"ג שהדבר שמתחייב בו אין לו קצבה שאינו יודע במה יתחייב דבר שיש בו קצבה מיקרי. החילוק ב' הוא לדעת מוהר"ש חיון ז"ל והרפ"מ ז"ל דס"ל דע"כ לא קאמר הר"מ ז"ל דאין אדם מתחייב בדשא"ק אלא במתחייב בלא כסף ובלא מחיר אבל אם יש לו טו"ה אגב זוזי גמר ומשעבד נפשיה. החילוק הג' הוא דעת הרמב"ם ז"ל עצמו שפ' דבהקדש ועניים ונדרים אינן כדין הדיוט:

ואחרי הודיע אלהים לנו את כל זאת לא נפלאת היא ולא רחוקה החקירה אשר יש לחקור בענין זה דכיון דשכר עולם הבא הוא דבר שא"ק וכמש"ה מה רב טובך אשר צפנת ליראיך א"כ התנאי שעושה בעל המצות פעם הת"ת שיהא עוסק בתורה ולא ימיש מתוך האהל אהלה של תורה ובעה"מ ספוק"י מספק'א ליה כל מזונותיו לפי כבודו כמו שהיו עושים יששכר וזבולון לפי הדין איך בעה"מ מתחייב כיון דמזונות לא קייצי לפי דעת הרמב"ם ז"ל. וגם הח"ת איך יכול להקנות לבעה"מ שכר עולם הבא כיון דשכר עוה"ב ג"כ הוא שכר שאין בו קץ ותכלית:

אמנם עפ"י החילוקים אשר כתבנו אשכחנא לה פטר"י והוא דלדעת מוהרש"ח והפ"מ ז"ל שכתבו דבשיש לו טובת הנאה להמתחייב משתעבד אפי' לדעת הרמב"ם ז"ל א"כ הכא נמי כיון דהתורה הוא אחד מהדברים שפירותיו אוכל בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא א"כ כשהת"ח מתחיל להתעסק בתורה הוא זיכה בשכר פירות בעוה"ז ובהאי שכר פירות זוכה ג"כ הבעה"ב המחזיק בעוה"ז ועי"ז מתחייב בההיא הנאה לזון לת"ת והת"ח ג"כ בההוא הנאה שזן את בתו מתחייב לתת לו משכרו המזומן לו לעוה"ב גם את הב' לדעת הר"מ ז"ל עצמו שפ' דלהקדש או לעניים ממירתו לגבוה וכו' ומתחיי' בין בדשא"ק ובין בדשל"ב וכיון שת"ח דינו כקדש כמ"ש בזוה"ק פ' צי וז"ל ת"ח בנוי דמלכא איתקריאו שבתות וי"ט וכל מאי דעביד ב"ן לשבתות אית לון למעבד לת"ח וכו' מה שבת קודש אף אינון דבי רב קדש איקרון חל החיוב אף שהוא דשא"ק וכתב מוהרש"ח ז"ל הביאו מר"ן החבי"ב ז"ל דאם הקונה קנה דבשא"ק אגב דקונה מקנה

והביאו פני האדמה ס' שמות ועין לה' נאות יעקב בדס"א ע"א וע"ש וה"נ דכוותא אגב דקונה המחזיק בשכר העוה"ב מקני ומחחייב בחיוב המזונות אף דהוי דבשא"ק גם את השישי לדעת מוהרשד"ם שד"ם ז"ל ומוהרא"ש ז"ל דכיון שהדבר שעומדים הוא קצוב אפי' שהדבר שמתחייב אינו קצוב שפיר מתחייב הכא נמי כיון דכל צדיק וצדיק יש לו ש"י עולמות כמ"ש להנחיל אוהבי י"ש א"כ אפי' כי הצדיק איני יודע מעלת השגתו אשר תשיג כיון די"ש לו חלק העולמות אפי' אינו יודע מאשר השג תשיג שפיר מתחייב לתת לו חלק בראש ואגב דקונה מקנה ומתחייב בחיוב המזונות אפי' דהוי דבשא"ק:

ומעתה עלי בא"ר כונת המאמר הנצב פתח השער וז"ש עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעה"מ אצל בני תורה וחלק כחלק יאכלו וא"ת איך נתחייבו הבעה"מ בחיוב המזונות בעוה"ז והת"ח לעוה"ב מאחר דשניהם נתחייבו בדשא"ק ועל זה קאמר ואית לן תלת קריי"ן לרמוז התלת חילו' שכתבנו וכל קרא וקרא בא לרמוז חילוק אחד:

ויצא הראשון כי בצל החכמה כלומר כשהת"ח התחיל לקרות בתורה הוא זוכה בצל הכסף ר"ל לאכול מפרותיה בעוה"ז ובהאי עו"ה זוכים זה מזה זה נותן שכרו של תורה וזה נותן לו מזונותיו להת"ח ועל זה חייובא רמייא עלייהו ע"י טובת הנאה שיש להם זה מזה וכדעת מוהרש"ח ז"ל שכתב דכשיש טובת הנאה משתעבד אפי' בדשא"ק וקאמר עוד ויתרון דעת החכמה וכו' ר"ל שהתורה יש לה יתיר נפיש כי מלבד הפירות שאוכל בעולם הזה יש לו הקרן קיימת לו לעוה"ב ותחייה את בעליה לחיים נצחיים בההוא עלמא וחלק כחלק יאכלו מכל טובה צפון לצדיקים:

ופסוק השני בא לרמ"ז הרומ"ז כי אפי' לדעת הרמב"ם ז"ל דאינו מתחייב בדשא"ק אינו אלא לגבי הדיוט אבל להקדש או לעניים אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט ומתחייב וכיון דהת"ח דינו כקדש וכמ"ש משם הזוהר מה שבת קדש וכו' וז"ש אשרי אנוש יעשה זאת ר"ל אשרי אנוש שהוא בע ה"מ יעשה שהוא זן ופרנס להת"ח שיקיים זאת שהוא התורה וכן אדם שהוא הת"ח מחזיק בה בתורה ועל ידי זה זוכים שניהם לשכר משלם בין הת"ח ובין הבעה"מ מדין שהוא קדש ובהקדש חל החיוב ולזה אמר שומר שבת שהת"ח דינו כשבת מה שבת קדש אף ת"ח קדש ואגב דקונה מקנה וחלק כחלק יאכלו:

ובא הכתוב השלישי ואמר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר שם רמ"ז החי' הג' שחילק מוהרשד"ם ז"ל דכיון שהדבר שעומדים בו הוא ד"ק אפי' שהדבר שמתחייב א"ק שפיר מתחייב הכא נמי כיון דכל צדיק וצדיק יש לו ש"י עולמות אפי' שהצדיק אינו יודע מעלת השגתו כיון דיש לו חלק העולמות קצובים שפיר מתחייב לתת לו חלק בראש לעוה"ב וז"ש עץ חיים היא וכו' הכונה לומר דרך רמז כ"ב תיבות ע"ץ חיי"ם גי'

ש"י לזה ע"ק במילוי עי"ן צדי' בגי' עולה רל"ד וחיי"ם עולה גי' ס"ח הרי שניהם עולה ש"ב וששה אותיות שיש בע"ק ח'י'י"ם' ושני התיבות עצמם ס"ה עולה ש"י ור"ל כי ש"י עולמות מחיים נצחיים היא בההוא עלמא בארץ החיים למחזיקים בה למי שעוסק בתור' וכיון שהוא קצוב שפיר מתחייב הת"ח ולז"א ותומכיה שהוא בעה"מ מאושר ישר דרכו לזכות בחלק הת"ח וחלק כחלק יאכלו. ודו"ק:

ובזה הבא נבא להבין כונת הכתובים במשלי סי' ג' וכ"ת אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה כי טוב סחרה מסחר כסף ומתרון תבואתה. יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה. אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. והכתובים אלו הם משוללי הבנה חדא במ"ש אשרי אדם מצא חכמה דהוא כפול ומכופל דאחר שהגיד אשרי אדם וגו' למה חזר והגיד ואדם יפק תבונה. ועוד כי מה בא ללמדנו כי טוב סחרה מסחר כסף ומי לא ידע בכל אלה ועוד מה קשר יש כאן להודיע' יקרה היא מפנינים ודרשו רז"ל דהתורה לא דמי לפנינים עצמם דהיום עומדים באדם אחד ומחר באדם אחר אלא התורה היא יותר יקרה שמפירותיו אוכל בעוה"ז וכל חפציך לא ישוו בה לעוה"ב שהקרן קיימת לו לעוה"ב. ועוד במ"ש אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד ופי' המפרשים אורך ימים שהוא לעוה"ב שהוא ימין והוא חיים נצחיים ובשמאל עושר וכבוד שזוכה גם בעוה"ז לעושר וכבוד ופירושם צריך ביאור: אמנם עפי"ה הנה נכון והכונה דהכתובים הללו הם המדברים על הת"ח ועל המחזיק והכי קאמר אשרי אדם מצא חכמה דהיינו כלפי הת"ח דאיהו גופיה צו"מ ומושך עצמו ואחר עמו ואשרי אדם יפיק תבונה דהיינו כלפי המחזיק דאגב שהוא זן ומפרנס אותו הוא יפיק תבונה יום ליום ומחדש בטובו תבונה לעולם ופתח עליהם הכתוב באשרי לומר דשניהם שקולים הם ויבאו שניהם וחלק כחלק יאכלו. וא"ת אעיקרא דהכא איך נתחייבו הבעה"ב לזון אותה ואיך הת"ח יכול להקנות לו משכרו לעוה"ב דלפי הדין אין אדם מתחייב בדבר שא"ק לזה קאמר כי טוב סחרה מסחר כסף ר"ל שזאת הסחורה אינה כשאר הסחורות דעלמא דבדבר שא"ק אינו מתחייב לדעת הרמב"ם וכאן מועיל ונותן טעם יקרה היא מפנינים והוא על דרך שאמרנו דכל דאית הנאה לנותן גמר ומשעבד נפשיה הכא נמי כיון דהת"ח שהוא עוסק בתורה יש לו פירות ממנה בעוה"ז וזוכים שניהם באילו הפירות וע"י האי טובת הנאה משעבד הבעה"ב לזונו ולפרנסו וגם הת"ח משעבד עצמו ליתן לו מחלקו המגיע לו לעוה"ב שהם החפצים שלא ישוו בעוה"ז:

ועוד אורך ימים בימינה וגו' לרמוז החילוק אחר שיש דכשהדבר שעומדים בו הוא קצוב מתחייב אפי' בדבר שא"ק וזהו דקאמר אורך ימים בימינה ר"ל שיש לו ש"י עולמות שהוא

חיים נצחיים אפילו שאינו יודע מעלתו אשר השיג מתחייב לתת לו מחלקו לבעה"מ ובזה זוכה ובשמאלה עושר וכבוד כדי שיתחייב הבעה"מ לפרנס ולזון לת"ח דאגב דקונה מקנה ובזה זוכים שניהם משכרם בעוה"ז והקרן קיימת להם לעוה"ב:

ואל זה אביט רמז גדול דאדונינו דוד המע"ה אשר פתח באשרי האיש וגו' כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו וגו' די"ל מהו הכפל כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה וגו' אבל הכונה דהוא אזיל ומפרש בשבת בעה"מ כי אף שאינו בעל תורה כי אם בתורת ה' חפצו ליהנות ת"ח מנכסיו ונפשו חפצה בתורת ה' להקים דגל התורה ויש לו חלק בתורתו של הת"ח ההוגה בה יומם ולילה והיינו דבתחילה קרי ליה תורת ה' ולבתר אמר ובתורתו לרמוז על תורתו של הת"ח המעמיד אותו ומחזיק בידו ועל שניהם פתח עליהם באשרי לומר דשקולים הם וחלק כחלק יאכלו ולפי שיקשה ע"ז דלפי הדין איך מתחייב מאחר דאין אדם מתחייב בדשא"ק לז"א והי' כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול ר"ל דשכר עסק התורה הוא דאוכל פירותיהן בעוה"ז וכו' וזוכים שניהם בפירות וע"י טו"ה משעבדין זה את זה הבעה"מ והת"ח וזוכים זה מזה:

ובזה יובן כונת המאמר במ' אבות פיו מ"ז וז"ל גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא שנאמר כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא ואומר רפאות תהי וגו' ואומר וכו' ע"כ. די"ל למה אמר לעושיה ולא אמר ללומדיה אבל לפי"ה ניחא והכונה דהמאמר מדבר במעלת התירה דכמה גדלה מעלתה דלא מבעיא למי שעושק ולומד בתורה שזוכה לחיים של העוה"ב אלא גם הבעה"ב שמחזיק ביד הת"ח ועושה שיעסוק בתורה נותן לו הת"ח חלק בחיי העוה"ב וז"ש גדולה תורה שהיא נותנת חיים ר"ל חיים נצחיים לעושיה ר"ל להמחזיק שעושה לת"ח שיעסוק בתורה. ולפי שיקשה ע"ז דאיך הת"ח מתחייב בדשא"ק וגם הבעה"ב איך קינה דשא"ק לז"א בעוה"ז ובעוה"ב וכיון דשכרו התורה הוא שאוכל פירותיהם בעוה"ז וזוכים שניהם בהאי טו"ה משתעבד הת"ח לתת לו מחלקו המגיע לו לעוה"ב שנאמר כי חיים הם וגו' וכעזה"ד שאר הפסוקים שהביא לראיה דיש שכר בעולם הזה ובעוה"ב. ודו"ק:

ועפי"ז נלע"ד לפרש מקרא שכתוב בקהלת סי' ד' וכ"ת טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלם די"ל מה בא שלמה הע"ה בחכמתו ללמדינו דמי לא ידע בכל אלה דטובים השנים מן האחד אבל עפי"ה ניחא והכוונה דשהע"ה מדבר בשבח הת"ח עם המחזיק וכמו שכן ראיתי בילקוט שפירשו אותו עד"ז וז"ל ד"א טובים הב' שהם עוסקים בתורה ובפרקמטיא מאחד שעוסק בה בפני עצמו עכ"ל:

ונקדים עוד מ"ש הרב הקדוש מוהרח"ו ז"ל בשערי קדושה ע"פ כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר וז"ל דע לך כי קודם שהולכת הנשמה לאותו הדרך הנק' ארח חיים בתחלתו הוא חושך עד מהלך ג' ימים ומשם ואילך כלו אור שנא' ואורח צדיקים כאור נוגה וגו' וצריך האדם להכין לו נר אחד וישים בנר ההוא שמן ופתילה ואור כדי להאיר במקום החושך של ג' ימים ואל ב' בחי' אלו אמר שהע"ה כי נר מצוה ותורה אור והוא כי נר נקרא בחי' הכלי והשמן והפתילה וזה נעשה ע"י קיום המצות וע"כ נק' נר כי הנה המצות הם רמ"ח מ"ע ובכללות הרמ"ח מ"ע וכללות המל"ת הם בגי' נ"ר וזהו כי נ"ר מצוה ועדיין כל אלו הנרות הם בלא אור ואח"כ ע"י עסק התורה לשמה תדליק לו את הנר וימשיך בו את האור וז"ש ותורה אור ע"כ: נמצא דאם אדם אחד אפי' אם קיים כל התרי"ג מצות ואין בו אור תורה לא מהנייא ליה כלום כדי שיוכל למצוא דרך לילך לעוה"ב דמה שעושים לו הוא תרי"ג נרות של כסף עם שמן ופתילה אבל בלא אור כי התורה הוא האור וכן אם אדם א' יש בו אור תורה דוקא בלא מצות לא מהנייא ליה כדי שיוכל למצוא דרך לאורך חיים דמה שנעשה לו הוא האור דוקא ועדיין אין לאור הזה בחי' כלי ושמן ופתילה ואין לו קיום והעמדה אמנם ע"י התדבקות של בעה"מ עם הת"ח שמחזיקים בידם מתקשרים בקשר אמיץ ואז ממשיך להם הבעלי תורה אור ומדליק הנרות וגם הבעה"מ נותן לו נר להת"ח מהמצות שעושה ובין שניהם יוצא אור: וזהו שאמר טובים השנים דהיינו הת"ח והבע"מ כשהם קשורים יחד אחי ושותפי ע"ד יששכר וזבולון מן האחד כשהוא בפני עצמו דהיינו בין הת"ח ובין הבע"מ אין טובה בא להם כ"א ע"י התדבקותם זע"ז והטובה שמגיע להם הוא כמ"ש. אלא דקשה לזה לפי הדין איך מתחייב הת"ח בדש"ק וגם הבעה"מ איך קונה דשכר העוה"ב הוא דשא"ק לז"א אשר יש להם שכר טוב בעמלם שם רמז לחילוקו של מוהרשד"ם ז"ל שאמר דכיון שהדבר שעומדים בו הוא דב"ק אפי' שהדבר שמתחייב אינו קצוב שפיר מתחייב והכא נמי כיון דעתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנאמר להנחיל אוהבי י"ש הוי דבור קצוב וכמ"ש וזהו אשר י"ש להם:

אשר בזה מצאה החקירה מקום לנוח דמאחר דשכר עוה"ב דשא"ק הוא וכמש"ה מה רב טובך אשר צפנת ליריאך א"כ הוא דבר תימא דאיך יזכה האיש הישראלי לזכות ולקנות חיי עוה"ב מאחר דאין אדם קונה דבר שא"ק וכבר ראיתי להרב החסיד ז"ל בס' שלח לך שנכנס בחקירה הלזו ובמה שתי' הוא ז"ל דכיון דיש לנו דין בנים וכו' איכא למשדי ביה נרגא כמו שאכתוב לקמן:

והנה לכאורה יש לומר דהגם דמן הדין נראה דאנו פטורין לקבל שכר אפי"ה הקב"ה רב חסד עושה לפנים משורת. הדין ומשלם לנו אף שמן הדין הוא פטור ולזה נראה שכיון דוד הע"ה באומרו ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשיהו דמצד הדין ליכא תשלום שכר:

ואפשר שזה יהיה כונת מאחז"ל הובא בילקוט ע"פ והיה עקב תשמעון וז"ל אמר משה לישראל תהיו יודעים שהמצות שאתם עושים שמורות הם לכם לעת"ל שנ' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד ולעתיד הקב"ה נותן לכם שכרכם הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו והם רואים ומתמיהי' ואומרים כל הטוב הזה מתוקן לנו מה רב טובך אשר צפנת ליריאך ע"כ. די"ל במ"ש והם רואים ומתמיהים וכו' דתמיהה זו למה ומהיכא תיתי שלא יטלו שכרם אבל לפי"ה ניחא דהיה ס"ד דכיון דשכר עוה"ב הוא דבשא""ק שלא יטלו שכר דלא זכו בו וז"ש והם רואים ומתמיהים ואומרים כל הטוב הזה וכו' מה רב וכו' רי"ל דאיך יתכן דכל הטוב הזה מתוקן לנו מאחר דמה רב טובך אשר צפנת וגו' ומאחר דהשכר הוא הרבה מאד היה ס"ד שלא תשלם לנו שכר לפי הדין אלא דלך ה' חסד כי אתה וגו':

אמנם אשכחנא לה פתרי דגם לפי הדין יש לנו שכר עוה"ב והוא לפי מש"ל בחי' של מוהרשד"ם ז"ל דכיון שהדבר שעומדים בו הוא דב"ק שפיר מתחייב והכא נמי שהדבר וכו' הוא דבר קצוב דהיינו ש"י עולמות וכמש"ל: ובזה אפשר לתת טעם לשבח בעיקר דברי המשנה זאת שאמרו עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנ' להנחיל אוהבי י"ש דלכאורה יפלא דמאחר שדוד הע"ה אמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאך דנראה דאין קצבה לשכר העה"ב א"כ מה ראו על ככה רבותינו ע"ה ומי הכריחם לתת קצבה לשכר עוה"ב ולומר עתיד וכו' ש"י עולמות וכעין זה מצינו דכשאמר משה לישראל יוסף ה' וגו' אלף פעמים אמרו ישראל למשה למה אתה נותן קצבה לברכותינו כבר הבטיח הקב"ה לאאע"ה אם יוכל איש למנות וגו' א"ל זו משלי היא אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם ע"כ. וכבר עלה בדעתי לפרש זה המאמר בענין זה שאנו עסוקים אלא דכבר ראיתי להר' החסיד ז"ל שכבר קדמני יע"ש. א"כ אף אנן נמי נימא לרבותי' ע"ה למה אתם נותנים קצבה לשכר העה"ב:

אבל עפי"ה ניחא והוא דרבותינו פ"ה המה ראו דמצד הדין יכול להיות שלא יהיה לנו שכר עוה"ב כיון דהוי דבשא"ק ואין אדם זוכה בדשא"ק לכן באו ונתנו קצבה לשכר מוה"ב דהוי ש"י עולמות ובהכי כיון דהדבר שעומדים בו הוא דב"ק שפיר יש לנו זכות:

ועם האמור יובן כונת המאמר באבות פ"ב מ"כ הוא היה אומר וכו' אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתיך שישלם לך שכר פעולתך ודע מתן שכרן של צדיקים לעת"ל ע"כ די"ל למה הוצרך לומר ונאמן הוא וכו' דפשיטא דמשלם שכר הפעולה אבל לפי"ה ניחא והכונה דכיון שאמר אם למדת וכו' נותנין לך שכר הרבה יאמר האומר דכיון דהשכר הוא הרבה מאד בלי קצבה א"כ אם לא ירצו מן השמים לשלם שכר יהיו פטורים מן הדין דאין אדם מחחייב בדשא"ק לז"א ונאמן הוא בעל מלאכתיך שישלם לך שכר פעולותך והיינו טעמא משום ודע מתן שכרם של צדיק' לעת"ל ר"ל דע כמה הוי מתן שכר ש"צ ש"י עולמות ואם וכו':

עוד יש לתרץ ולומר דמצד הדין יש לנו תשלום שכר המצות לעוה"ב והוא עפ"י מ"ש הרמב"ם ז"ל דדין העניים אינו כדין הדיוט והמתחייב לעניים ליתן מתחייב אפי' שהוא דשא"ק ודבשל"ב וא"כ ה"נ אנחנו לגבי הקב"ה כביכול אדון כל הארץ נחשבים כעניים וכמ"ש בירושלמי ע"פ והנה בעניי הכינותי לבית ה' זהב וגו' א"ר בון שאין עשירות לפני המקום ע"כ והביאו רד"ק בד"ה א' סי' כ"ב:

ובזה יובן כונת ב' כתובים הבאים כא' בס' ואתחנן כ"ת ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה. וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו. ונקדים עוד מ"ש הרמב"ן ז"ל בפ' זה וצדקה תהיה לנו וז"ל קרא גמול המצות צדקה כי העבד הקנוי לרבו שהוא חייב לעבוד אותו אם יתן לו עוד שכר בעבור עבודתו צדקה עושה עמו ע"כ נמצא דשכר המצות הן בתורת צדקה וז"ש ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה וגו' לטוב לנו כל הימים ר"ל כדי לזכות לכל הטובה לעוה"ב וכמש"ה מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכ"ת איך אנו זוכים בכל הטובה הזאת מאחר דלא נתן לנו קצבה לשכרינו ולדעת הרמב"ם ז"ל דס"ל דאין אדם מתחייב בדשא"ק א"כ מה"ד אין לנו שכר עוה"ב. לז"א וצדקה תהיה לנו כי נשמור וגו' ר"ל שכר המצות שנותן לנו הקב"ה הן בתורת צדקה וכיון שכן הוא כבר כתב הרמב"ם ז"ל דבמתחייב ליתן צדקה לעניים מתחייב אף בדשא"ק:

ואת רב"ע ישם לתרץ ולומר דמן הדין יש לנו שכר העוה"ב והוא במה שחקר עוד הרב החסיד בס' שלח דמאחר דתורתינו הקדושה הוי דשא"ק ומקרא מלא דבר הכתוב ארוכה מארץ מדה א"כ איך נתחייבנו בתורה מאחר דאין אדם מתחייב בדשא"ק יע"ש וכמו כן אני אומר דיש לנו לדעת דאיך נתחייבנו בקיום המצות דהוי דבשא"ק דהגם דנראה דהמצות הם ד"ק כיון שהם תרי"ג מצות ומ"מ האיכא כמה וכמה מצות דרבנן וד"ס וד"ק וסייגים וגדרים עצמו מספר ומ"מ דבר הכתוב רחבה מצותך מאד נמצא דהיה לנו זאת

הטענה לבקש מקום פיטור בקיום התורה והמצות לפטור עצמינו מה"ד ואפי"ה אין אנו טוענים ואנו מקיימים התורה והמצות וכבר כתבנו לעיל משם ה' פ"ה והנ"י ז"ל דכתבו דאם הקונה קנה דשא"ק אגב דרוצה לקנות מקנה נמי וא"כ ה"נ דכוותה אגב דרוצה הקב"ה לזכות בקיום התורה והמצות של יש' אף שהם דשא"ק מקני ומתחייב בחייוב שכר המצות אפי' דהוי דשא"ק:

וחמישתו עוד מצינו זכות תולה לענין שכר עוה"ב והוא עפ"י מ"ש הרב נחלת בנימין במצות כ"ט דאגב דאפי' לדעת הרמב"ם ז"ל דאית ליה דאין אדם מתחייב בדשא"ק ה"ד באיניש דעלמא אבל אם המקנה הוא מלך אל הקנין בדשא"ק יען דיש יכולת בידו לקיים תנאו יע"ש. וא"כ כ"ש וק"ו במלך מה"מ הקב"ה כביכול דכ"ע דיליה וכבר מצאה ידו להתחייב בדשא"ק: ואפשר דשני חילוקים אלו הם רומזים בפסו' הנז"ל כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו וגו' די"ל למה נקט תי' כל הול"ל את המצות ועוד מהו לפני ה' אלהינו ולכאורה אין לו מובן ואפי"ה ניחא והכוונה ע"ד מ"ש דהיה ס"ד שלא יהיה לנו תשלום שכר מאחר דהוי דשא"ק והתי' הא' הוא וצדקה תהיה לנו כאמור ועוד כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת ר"ל ע"י שאנו שומרים כל המצות אף דהוי דשא"ק והיה לנו מקום פיטור וא"כ אגב דקונה מקנה ועוד בה לפני ה' אלקינו דזה לא נאמר במלך וכ"ש ממה"מ הקב"ה:

ועד"ז אפשר לפרש כונת הפסו' בס' לך לך וכ"ת אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. וי"ל מהו היראה שהיה לו לאאע"ה עד שהוצרך הקב"ה לומר לו אל תירא ועוד תיבת אנכי מיותר. ועוד י"ל במ"ש והאמין בה' דפשיטא ומי חשיד אאע"ה שלא היה מאמין בדבר ה' עד שהוצרך לאומרו. ועוד י"ל במ"ש ויחשבה לו צדקה מהו הכונה דאם הוא כפשטיה כמו שפירש"י ז"ל הקב"ה חשבה לאאע"ה לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו קשה דאיך שייך לקרותו צדקה דבר שחייב לעשותו ואם לא היה עושהו ענוש יענש ח"ו זה לא מקרי צדקה:

אמנם עפי"ה א"ש ונקדים עוד מ"ש מוהרימ"ט זלה"ה בח"א סי' ס' והביאו מר"ן החבי"ב ז"ל בסי' ס' הגהב"י אות ל"ח וז"ל המאמין את חבירו והמתחייב לפרוע כל מה שחייב שיאמר שחייב לו חייב לשלם כל מה שיאמר דבנאמנות אין חילוק בין דבר קצוב לדשא"ק ע"כ. ומעתה נבא אל המכיון והוא דהקב"ה כשבא להבטיחו לאאע"ה ליתן לו שכרו הרבה מאד בלי קצבה חשש שמא אאע"ה יתפחד דלפי הדין זאת המתנה אינה כלום מאחר דהויא דשא"ק ולדעת הרמב"ם ז"ל המתחייב בדשא"ק לא קנה לכן פתח

דבריו יאיר וא"ל אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד פתח באנפי לרמוז לו החי' של הרב נח"ב דמלך מתחייב בדשא"ק וכ"ש ממה"מ הקב"ה וז"ש אנכי הוא דמגן לך וגו':

אלא דעדין לא נח דעתיה של אאע"ה בזה דעדין יש לפקפק בזה מצד הדין והוא דנהי דלגבי הקב"ה הנותן שפיר מתחייב מצד הדין מאחר דהוי מלך מ"מ לגבי אאע"ה המקבל לא קנה דהוי דשא"ק דבעינן הנותן והמק' שיהיה דבר קצוב וכמו שכ"כ ה' החסיד בס' שלח משם ה"ה יע"ש נמצא דלגבי דידיה עדיין לא זכה במתנה זו:

אי לזאת מה עשה אאע"ה והאמין בה' לרמוז התשובה של מוהרימ"ט ז"ל דס"ל דכשהמאמין לחבירו בדשא"ק מתחייב דבנאמנות אין חילוק בין דב"ק לשא"ק. ועוד בא לחלק חי' אחר כדי לזכות במתנה זו והוא ויחשבה לו לצדקה הכונה דאאע"ה חשבה להקב"ה לצדקה ר"ל זאת המתנה שנתן לו חשב אותה צדקה והוא נעשה עני וכמש"ל שאין עשירות לגבי הקב"ה וא"כ אפי' הרמב"ם ז"ל עצמו מודה דבמתחייב ליתן צדקה מתחייב אפי' בדשא"ק:

ועל פי הדברים האלה אפשר לפרש פסוקי הכרוז בשמואל א' סי' י"ז וכ"ת ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העולה הזה כי לחרף את ישראל עולה והי' האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עישר גדול ואת בתו יתן לו ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל:

ויאמר דוד אל האנשים העומדים עמו לאמר מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו וישמע אליאב וגו' ויסוב מאצלו אל מול אחר ויאמר כדבר הזה וישבוהו העם דבר כדבר הראשון:

והנה י"ל בכתובים אלו טובא חדא בשאלת אדונינו דוד מה יעשה לאיש אשר יכה וגו' והלא כרוזא קרי בחיל יעשרנו המלך וגו' ועל מה ועל מה נפשו לשאול הגיע מה יעשה לאיש. ועוד דלמה הי' ענין זה ע"י שליח ולא אמר לו המלך בעצמי ליתן לו עושר גדול. ועוד י"ל בפטפוטי דברים באריכות הלשון באומרו והסיר חרפה כי מי וגו' כי אין בזה צורך לעיקר שאלתו דמה יעשה האיש. ועוד י"ל במה ששאל להאנשים העומ' עמו מה יעשה וגו' דמה לו לשאול לאנשיה העומדים הי"ל לשאול לגביני כרוז שהוא היה שליח מאת המלך ועמו היה צריך שידבר מה יעשה וגו' ועוד שלא די לו במה ששאל פעם א' אלא שחזר פעם אחר לצד אחר ושאל עוד להעם וישבוהו העם דבר ובזה נחה דעתי ולנו לדעת למה:

אמנם לפי האמור הנה נכון ונקדים עוד מ"ש מר"ן החביי"ב ז"ל בהגהב"י אות מ"ו וז"ל אע"ג דלדע' הרמב"ם ז"ל דהמתחייב בדבר שא"ק לא קנה אפשר דע"י שליח מתחייב כן נ"ל וכן נראה לדקדק מדברי הרב בעה"ת בשער ס"ה שהביא רבינו הב"י בסי' קכ"ח מחו' ג' ובסי' קכ"ח כתב שכן י"ל מדברי מוהרשד"ם ז"ל יע"ש:

עוד נקדים מ"ש מוהראדי"ב ז"ל בתשו' סס"י קי"ד והביאו הרב החסיד בס' בלק וז"ל דאפי' לדעת הרמב"ם ז"ל אם המתחייבים המה רבים יפה כח הרבים להתחייב בדבר שא"ק והביא ראיה מהתוספתא והיא ראיה חתוכה יעש"ב: ובזה נבוא אל המכוון והוא דיש לחקור בהאי חיובא דנתחייב שאול והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול הו"ל כמחייב עצמו בדבר שא"ק ולדברי הרמב"ם ז"ל אין אדם מתחייב בדשא"ק ואפי' לדעת החולקים עם הרמב"ם דס"ל דאדם מתחייב בדשא"ק מ"מ מודו דבעי' קנין וכאן לא היה קנין וא"כ אליבא דכ"ע האי חייובא לא חל. וכבר ראיתי להרב החסיד בס' בלק שהביא משם ה' נחלת בנימין שנתעורר בזה ותי' דהכא שאני שהי' מלך וז"ש יעשרנו המלך ע"ג דבמלך כי כביר מצאה ידו חל הקנין יע"ש: ולע"ד מצאתי עוד ד' דרכים כדי שיהי' חל החיוב לפו"ד אף לדעת הרמב"ם ז"ל והוא דהנה שאול המלך ע"ה בחיר ה' כבר ידע האי דינא דאין אדם מתחייב בדשא"ק ורצה להתחייב עצמו לפום דינא דהיינו ליתן מתנה מרובה בלי קצבה וגם שיהיה חייב לפי הדין ולכן עשה בחכמה דהיינו שחייב עצמו ע"י שליח והיינו ע"י כרוז ולז"א ויאמר איש ישראל הראיתם האיש וגו' והיה אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול וכיון שכן הוא כבר פ' מר"ן החביי"ב ז"ל דע"י שליח אפשר שיתחייב בדשא"ק ומזה הטעם לא דבר עם דוד פה אל פה רק ע"י שליח:

אלא דעדיין לא נח דעתיה של שאול בזה יען כי אף הוא ראה דזה הדין דע"י שליח מתחייב שכתבו מר"ן החביב כתב אותו בדרך אפשר כנראה דהן ולאו ורפייא בידיה ואינו הלכה פסוקה כי ע"כ בקש לו עוד דרך ב' כדי שיתחייב לפי הדין ולז"א יעשרנו החלק עושר גדול ואת בתו יתן לו והוא דכבר כתבנו למעלה מ"ש הרמב"ם ז"ל עצמו דמפני מה הפוסק עם אשתו שיהיה זן את בתה חייב לזונה מפני שפסק בשעת נישואין והדבר דומה לדברים הנקנים באמירה ע"כ. וז"ש יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו לאשה וה"ז דומה לפוסק עם אשתו בשעת נישואין דתתחייב בדשא"ק ואינו צריך קנין דהן הן דברים הנקנים באמירה:

ועוד יש דרך ג' כדי שיתחייב בזה מצד הדין והוא מש"ל משם ה' פ"מ ז"ל דע"כ לא ס"ל להרמב"ם ז"ל הכי אלא כשמתחייב בדבר שא"ק בלא כסף ובלא מחיר אבל אי מטי ליה הנאה מהמקבל ובעבור זה מתחייב לו אפי' שהוא דשא"ק רמי עליה חיוביה לשלם

משום דאגב הנאתיה גמר ומשעבד נפשיה ומעולם לא אמרו הרמב"ם ז"ל אלא דוקא היכא שמתחייב בכדי אבל אם מתחי' בשביל שום הנאה שקבל ממנו גמר ומשעבד נפשיה ולפי"ז בנדון דידן דהחיוב שנתחייב בדשא"ק לא הי' חנם כי אם בעבור טובת הנאה דאשר יכה את הפלשתי וכמש"ה והיה האיש אשר יכנו יעשרני עושר גדול א"כ מן הדין מתחייב בדשא"ק בעבור טובת הנאה זו:

והנה דהע"ה רוח אחרת היתה אתו ולא הסכימה דמתו דעת עליון לכל הני חילוקי דינן שאמרנו והיינו טעמא שבכל א' מאלו יש צד הסותר דהיינו החי' הא' שהוא דכיון שהי' ע"י שליח מתחייב לזה כבר כתבנו דמר"ן החבי"ב כתב אותו בדרך אפשר כנראה דאינו הלכה פסוקה והחי' הב' שהוא יען שאמר ואת בתו יתן לו ודומה לפוסק עם האשה בשעת נישואין דמתחייב בדשא"ק גם בזה יש צד הסותר והוא דכבר כתבנו לעיל דהבעה"ת הק' להרמב"ם דדבריו סותרים אהדדי דכאן פסק דאעפ"י שקנו מידו לא נשתעבד ואילו בה' אישית פ' הנושא אשה ופ' וכו' חייב לזונה והוא שיתנו בשעת קידושין אבל שלא בשעת קידושין עד שיקנו מידו הרי דאף שלא בשעת קידושין אם קנו מידו משתעבד אפי' שהוא דשא"ק ותירץ מר"ן הכ"מ ז"ל והוא דיש חילוק דכשהוא בשעת קידושין אז נקנה באמירה לבד בלא קנין וכשהוא בשעת נישואין ר"ל בין קידושין לנשואין אז מהני קנין וכשאיני לא שעת קידושין ולא שעת נישואין אז לא מהני אפי' בקנין אלו תו"ד יע"ש א"כ בנידן דידן שלא היה לא שעת קידושין ולא שעת נישואין אלא שהבטיח אותו ליתן לו בתו בזה אינו מתחייב בדשא"ק ואפי' בקנין אינו מועיל ומטעם זה לא הסכים בחי' זה דכד דייקינן שפיר חי' זה לא ניתן ליאמר:

ועל החי' הג' דבנדון דידן הי' טובת הנאה דאשר יכה את הפלשתי ובכגון דא מתחייב. נם בזה לא נתרצה ולזה בא דהע"ה כמהביל זה הדבר ההוא אמר אשר יכה את הפלשתי הלז והסיר חרפה מעל ישראל והכוונה רצוייה דעם כי הכא נראה לכאורה דאיכא טו"ה דאשר יכה את הפלשתי והסיר חרפה מעל ישראל עכ"ז הא לא חשיבה הנאה של כלום אשר בשביל זה נאמר דמתחייב בדשא"ק יען כי מי הפלשתי הערל הזה כי חירף מערכות אלהים חיים וגברא קטילא הוא דאין ס' דמן השמים ודאי ילחמו עמו ולה' המלחמה והוא ימיתנו בודאי כיון שחירף מערכות אלהים חיים באופן דגם זה לא רצה: אך בזה הסכימה דעתו דעת עליון בחי' הד' דהיינו חי' של הרב מוהראד"ב ז"ל שפסק דאם המתחייבים המה רבים יפה כח הרבים להתחייב בדשא"ק והביא ראיה מהתוספתא והיא ראיה אלימתא וגם קנין אינו צריך דידוע דדברי הקהל אינו צריך קנין ולז"א ויאמר דוד אל האנשים העומדים עמו מה יעשה ר"ל דרצה דהע"ה שיתחייבו רבים

בחייוב זה להעשירו עושר גדול כדי שיהא חל החיוב ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו ועדיין רצה שיהיה החיוב מפי המרובין במעמד כל אנשי העיר שיסכימו כל הקהל בזה החיוב ולז"א ויסוב מאצלו אל מול אחר ויאמר כדבר הזה ר"ל ששאל להעם העומדים בצד אחר שלא שאל להם מקודם כדי שיתחייבו בדבר כל הקהל וישיבוהו העם דבר כדבר הראשון ואז נתקררה דעתו יען דרבים מתחייבים בדשא"ק וגם כן אינו צריך קנין:

שוב אח"ז האלהים אנה לידי ס"ה נחלת בנימין וראיתי במצוה כ"ט שהביא משם הרשב"א ז"ל בתשו' שהקשה כן דאיך קנה זה העושר גדול שא"ק בלי קנין ותי' דא"צ קנין דהן הן הדברים הנקנין באמירה הואיל והיה בשעת קידושין דאמר ואת בתו יתן לו לאשה יע"ש וששתי ושמחתי שמחה גדולה שכיונתי לדעת עליון אלא דכבר כתבנו דאיכא למשדי ביה נרגא ואפ' דלזה כיוון הנח"ב שכתב עליו שהוא דוחק יע"ש:

ומעתה אבא נבוא להבין המשך הכתובים ביהושע סי' א' וכ"ת ויהי אחרי מות משה וגו' משה עבדי מת ועתה קים עבור את הירדן הזה וגו' אל הארץ אשר אנכי ניתן להם לבני ישראל. כל מקים אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם נתתיו וגי' מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול וגו' חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם. רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה אשר צווך משה עבדי וגו' לא ימוש ס' התורה הזה מפיך והגית בו וגו' כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל:

וי"ל בכתובים אלו טובא א' מהו אשר אנכי הול"ל אשר אתן. ב' מהי לבנ"י מאחר שכבר אמר בתחילה אתה וכל העם הזה. ג' מהו שאמר כל מקים אשר תדרוך כף רגלכם וכמו שהקשו בספרי וז"ל למה נאמר אם ללמד על החימי א"י הרי נאמר מן המדבר והלבנון יגו' א"כ למה נאמר אשר תדרוך לרבות אף חו"ל כל מה שתכבשו יהיה שלכם ולדרכינו יתבאר. ד' מהו שחזר חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה וגו' מאחר שכבר אמר מקודם קום עבור וגי' אתה וכל העם הזה. ה' למה הוצרך להזכיר השבועה אשר נשבעתי לאבותם. ו' מ"ש רק חזק ואמץ לשמור לעשות ככל התורה וגו' לא ימיש ספר התורה הזה מפיך וגו' מאי בעי הכא ומאי שיאטיה דשמירת התירה עם נתינת ארץ ישראל:

אמנם עפי"ה הנה נכין ונקדים עוד מ"ש הרב ק"י ז"ל בס' שלח לך וז"ל והענין עפ"י מ"ש בתשובה א' לחד צו"מ על עסקי צוואה א' שכתב האב לבנו ושדי ביה נרגא בכמה אנפי ובכללם כתב שצוואה ההיא אין מועיל בה משים שהקנה לו דשא"ק דאינו מועיל לדעת הרמב"ם ז"ל. ואני כתבתי לו ששגה בחוזה דנלע"ד דע"כ ל"ק הרמב"ם דאין קנין בדשא"ק אלא באיניש דעלמא אבל אב לגבי בריה משתעבד וראיה לזה ממ"ש המבי"ט

דאדם מקנה לבנו דשב"ל מטעם דדעתו של אדם קרובה אצל בנו א"כ כ"ש דשא"ק דעדיף מדשלב"ל דהא רוב הפו' חולקים על הרמב"ם ז"ל כן נלע"ד פשוט עכ"ל:

ואהמ"ר נראה דשלא כדין כתב לו להאי צורבא מרבנן דשגה בחוזה ואדרבא הדין עמו ויפה כיוון שאין לחלק בין אב לגביה בריה לאיניש דעלמא והוא דמדברי הרמב"ן ז"ל שהביא דבריו הר"ן ז"ל בסיף פרק עשרה יוחסין מבואר בהדייא דלא שנא אלא אף אב לגבי בריה אינו מתחייב בדשא"ק שהרי כתב אמתני' דהאומר בני זה ממזר אינו נאמן ר' יהודא אומר נאמן ובגמ' אמרי' מ"ט דר"י דכתיב יכיר יכירנו לאחרים מכאן אר"י נאמן אדם לומר זה בני בכור וכו' והקשו עוד בשלמא לר"י היינו דכתיב יכיר אלא לרבנן יכיר למה לי ומפרקי' בצריך הכירא כלומר דקרא לבכור הוא דאתא וכגון שבא ממדינת הים ולא הוחזק לנו בבכור אלא עפ"י אביו ופרכינן למאי הלכתא לתת לו פי שנים אלו בעי למיהב ליה במתנה לא מצי יהיב ליה לא צריכא בנכסים שנפלו לו לאחר מכאן ולר' מאיר דאמר אדם מקנה דבשלב"ל יכיר למה לי בנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס וכתב הרמב"ן בתשו' דמהא שמעי' שאדם יכול לתת מתנה או לחייב עצמו בדשא"ק שלא כדעת הרמב"ם ז"ל שכתב וכו' ושמעתין מוכחא דאלו בעי למיתן ליה מתנה קני כל נכסים דנפלו ליה קודם גסיסה ואע"ג דלא ידע מאי נפל ליה ומאי קני ולא איצטריך קרא דיכיר אלא בנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס ומדר"מ נשמע לרבנן בדשב"ל וחיוב דשא"ק עכ"ל. ואם איתא דס"ל דגבי בני אדם מקנה דבר שא"ק מאי ק' התם שאני דמהני אף דשא"ק משים דהוי בנו אלא ודאי דס"ל כדעת רבינו דל"ש בנו ל"ש אחר אין אדם מקנה דבשא"ק. באופן דהדין עם האי צורבא מרבנן ומהתימא על הש"י איך כתב לו דשגה בחוזה איך שיהיה הגם דלענין דינא איכא למשדי ביה נרגא כאשר כתבנו מ"מ לענין דרשה הדרשה תדרש כמ"ש הוא ז"ל דאב לגבי ברי משתעבד בדשא"ק: עוד נקדים מ"ש מר"ן החבי"ב ז"ל בהגב"י אות נ"א וז"ל המחייב עצמו בדשא"ק ונשבע יכול לומר קי"ל כהרמב"ם ורבותיו דלא קנה וכיון דלא קנה קנין אין כאן שבועה אין כאן כ"כ מוהריב"ל ז"ל ולחילוק זה חלקו עליו כל הפוסקים הבאים אחריו ודחו דברי מוהריב"ל והסכימו דבשבועה מתחייב יע"ש:

ובזה נבוא אל המכוון והוא דיש לחקור לדעת הספרי שפי' כל מקים אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתיו דהיינו אפי' חו"ל כ"מ שתכבשו יהיה שלכם א"כ הויא זאת המתנה דשא"ק דבשלמא אם היה דוקא ארץ ז' עממין הוייא ד"ק אלא עתה שנתן להם כל מקום שידרכו רגליהם יהיה שלהם ואף חו"ל א"כ הוי דשא"ק ולדעת הרמב"ם ז"ל אין אדם מתחייב בדשא"ק ואף דלגבי הקב"ה הנותן כביכול הוי ר"ק דכל העולם כולו כאין נגדו

מ"מ לגבי ישראל הוי דבר שא"ק וכבר כתבנו לעיל דבעינן דבין לנותן ובין למקבל שיהיה ד"ק: וכלפי זה בה לומר כמערכה אל הדרוש קים עבור את הירדן הזה וגו' אל תירא ואל תחת דלפי הדין אתם זוכים ועתה רומז החי' הנז' א' לא' יגשו ראשית הג"ש אשר אנכי נותן אנכי דייקא ואני מלך וכבר כתב ה' נת"ב ז"ל דבמלך לא נאמר דין זה וכ"ש לגבי מלכו של עולם:

אלא דחילוק זה לא אהניא לן כ"א לגבי כביכול הנותן שנתחייב בדשא"ק אבל לגבי המקבל שהם ישראל עדין החקירה במקומה עומדת דאיך אנו זוכים בדשא"ק לז"א לבני ישראל ב'ני ישראל דייקא דישראל הם בנים למקום וכיון שכן כבר כתב ה' ש"י ז"ל דזה לא נאמר אלא באיניש דעלמא אבל אב לגבי ברי משתעבד כמו שמשתעבד בדשלב"ל משום דדעתו ש"א קרובה אצל בנו וכתב עוד הרב הנז' בס' ר"ת דס"ט ע"א דלענין דרשא אמרי' דה"ה הבן אצל האב דעתו של בן קרוב אצל האב ומקנה לו דשלב"ל יע"ש וא"כ ה"ה שקונה דשא"ק דכיון שמקנה קינה וכיון שכן הוא לז"א כל מקום אשר תדרוך כף רגליכם בו לכם נתתיו ואפי' חו"ל כדעת הספרי ומן הדין זוכים בה: אלא דכבר כתבנו על חילוק זה של הש"י דמדברי הרמב"ן ז"ל שהביא אותם הר"ן ז"ל נראה דלית להו הכי ואין לחלק בין אב לגבי בריה לאיניש דעלמא אלא אף אבא לגבי בריה אינו מתחייב בדשא"ק. לזה בא לומר עוד חילוק והוא חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ וגו' והכונה שבא לרמוז החי' שחי' מרן החביב ז"ל דכשהוא ע"י שליח מתחייב וז"ש כי אתה תנחיל את העם הזה וגו' וכיון שכן הוא מתחייב:

אלא דכבר כתבנו דמי' זה כתב אותו בדרך אפשר דנר' דאינו הלכה פסו' ומה גם שהרב חשק שלמה ז"ל דחה ראיותיו שהביא וכתב דאין ראיה לדינו יע"ש. לז"א עוד חילוק והוא אשר נשבעתי לאבותם לתת להם והיינו סברת רובם ככולם של הפוסקים שפ' דאם נשבע חייב להשלים שבו' וכיון שאני נשבעתי אפי דהוי דשא"ק מתקיים:

אלא דכ"כ דמוהריב"ל ז"ל ס"ל דקנין אין כאן שבו' אין כאן וכתב מוהר"ם די ביטון ז"ל דאין ב"ד יכולין לכופו כיון שיש לו אילן גדול מוהריב"ל ז"ל לסמוך עליו. לז"א עוד חי' והוא רק חזק ואמץ מאד לשמור ולעשות ככל התורה וגו' והוא דכ"כ לעיל דגם בקבלת כתורה שייכא זאת הטענה דהוייא דשא"ק ואפי"ה קבלנו עלינו עול תורה ונתחייבנו עצמינו בדשא"ק וכ"כ דאם הקונה קנה דכא"ק אגב דרוצה לקנות מקנה נמי וה"ה הכא אגב דרוצה כקב"ה לזכות בקיום התורה אף שהוא דבא"ק מקנה ומתחייב בחיוב זאת המתנה אף שהוא דשא"ק:

הדרן לדמסיקרא למאי דפסק הרמב"ם ז"ל בפ' כ"ה מה' מו"ל וז"ל מי שלא פירש קצב דבר שערב כגון שא"ל כל מה שתתן לו תן לו ואני ערב או מכור לו ואני ערב או הלוהו ואני ערב יש מן הגאונים שפירשו שאפי' מכר לו באלף דינרים והלוהו בעשרת אלפים זה הערב משתעבד בכל ולי נראה שאין הערב חייב כלום ודברים של טעם הם עכ"ל וכבר נשאנו ונתנו לעיל בדברי הרמב"ם הללו לפי קוצר השגתי יע"ש:

עלה בידינו מפרשת אלה הדברים שהמערב לחבירו בדשא"ק לדעת הגאונים ז"ל אדם משתעבד בכל מכל כל ולדעת הרמב"ם ז"ל אין הערב זה משתעבד כלום. וכבר נודע בשערים שכל ישראל ערבים זה לזה כדמוכח קרא דאתם נצבים היום כולכם וגו' לעברך בברית וגו' ודרשו התם שכולם נעשו ערבים זל"ז וכדאמרי' בפ' שבועת הדיינים דפריך תלמודא וכל עבירות שבתורה מכל העולם לא והכתיב וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה לזה ומשני התם שיש בידו למחות ע"כ ובכן ראוי לחקור כיון דמערב בדשא"ק במחלוקת הוא שנוי כאמור הכא נמי נימא כיון שאין האדם יודע בחבירו כמה עונות וכמה זכיות עשה למה הצדיק יהיה נתפס בעון הרשעים מדין ערב כמ"ש במ"ר בפסוק ויעש את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים אמר משה לפני הקב"ה והלא עתידים שלא יהיה להם לא משכן ולא מקדש ומה תהא עליהם א"ל הקב"ה עצי שטים עומדים אני נוטל צדיק אחד ומכפר עליהם וכן למה יזכו הרשעים ליהנות מזכות הצדיקים דהוי ממש כמערב בדשא"ק דלדעת הגאונים משתעבד ולדעת הרמב"ם ז"ל אינו משתעבד: ואפשר דבהא תלייא פלוגתא דתרי מאמרי רז"ל בתלמוד דסתרי אהדדי דבמקום א' אמרו דמיתתם של צדיקים הוא לכפר על הדור ובמקום אחר אמרו שמיתתם היא מפני הרעה העתידה לבא ב"מ וכבר עמדו בזה כל המפרשים ע"ה הלא בספרתם ואענה גם אנכי חלקי דנלע"ד דהאי פלוגתא תלייא בהאי פלוגתא והוא דמ"ד שמיתת הצדיקים הוא מפני הרעה העת"ל ס"ל כסברת הרמב"ם ז"ל ודעימיה דהערב לחבירו כדשא"ק אינו משתעבד ועל זה כיון שהצדיק אינו יודע כמה עבירות יעשה הרשע אינו משתעבד ובזה איני נתפס בהון הדור ואינו מת אלא משום שלא יראה ברעה הפת"ל. ומ"ד שמיתת הצדיק הוא לכפר על הדור ס"ל כדמה הגאונים ז"ל ודעימייהו שהמערב לחבירו בדשא"ק מגו דמהימן ליה גמר ומשעבד נפשיה ולזה הצדיק נתפס בעון הדור אעפ"י שלא ידע כמה עונות יעשה אפי"ה משתעבד ועל זה מיתתו מכפר על הדור ובזה צדקו יחדיו:

ועד"ז סיבב הולך כונת הכתיב בישעיה סי' ז"ן הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק. דראוי לשים לב במאמר הכתיב

ואין איש שם על לב דמאי דעתם דאנשים האלו דאין משימים על לבם אבידת הצדיק ועוד במאי דקא' באין מבין כי מפני וגו' דמה התבוננות צריך בזו:

אלא עפ"ה ניחא והוא דרשיעי הדור הם הולכים בטומא"ה. וסוברים דערב בדשא"ק אינו משתעבד וע"ז הצדיק אבד ואין איש שם על לב באומרם כיון דאינו משתעבד אינו מת בעון הדור וכיון שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא בחטאו מת ובהאי סברא דעתם יסכל ואין משימים לב לבכות על נפש היפה ובזה ואנשי חסד נאספים כיון שאינם בוכים על עבירת הצדיק הוא הולך בחנם ועונותיהם חקוקים על עצמותיהם באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק כבר פסק מרן בש"ע וכל הבאים אחריו חלקו על דבריו והכי נקייטינן דערב משתעבד בדשא"ק ומפני הרעה נאסף הצדיק כיון דמשתעבד הוא מת בעון הדור ועל זה ראוי לבכות ולנוד על מיתת הצדיק כדי שיהיה מכפר על הדור:

אמנם אשכחנא לה פתרי דגם לדעת הרמב"ם ז"ל דס"ל ראין הערב משתעבד בדשא"ק הכא בנדון דידן מודה דמשתעבד והוא עפ"י החילוקים שכתבנו לעיל האחד דכיוון דיש לערב טובת הנאה ע"י אותה הנאה משתעבד אפי' בדשא"ק וכמ"ש ה' פ"מ ז"ל והכא נמי כיון דיש טו"ה לצדיקים מהרשעים כמ"ש רז"ל דכל תפילה שאין בה מפושעי ישראל אינה מתקבלת. החילוק הב' דכיון שהדבר שעומדים בו הוא קצוב אפי' שהדבר שמתתייב אינו קצוב שפיר מתחייב וכמ"ש מוהרשד"ם ז"ל הכא נמי כיון שארז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע כיון שזוכה בחלקו שהוא קצוב אעפ"י דלא ידעינן כמה חטאים עשה שפיר משתעבד. החילוק הג' הוא דעת הרמב"ם ז"ל עצמו דפסק דזה דאינו מתחייב הוא לגבי הדיוט אבל לגבי הקדש אז לעניים אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט הכא נמי כיון דהצדיק ערבונו הוא להקב"ה שהוא קדש קדשים כמ"ש דנוטל צדיק אחד ומכפר על הדור שפיר משתעבד הגם שהוא דשא"ק:

ועפ"י החילוקים אלו אפשר להבין כונת המאמר בב"ר פ' ס"ב והובא בס' ש"י פ' ויחי וז"ל זבדי ן' לוי וריב"ל ור' יוסי ן' פרטא תלתהון אמרי אילין תלתי קריא כד דמיך חד מנהון אמר על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא. ואחרינא אמר תערוך לפני שולחן נגד צוררי. ואחריני אמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם עכ"ל ועיין מ"ש ה' מתנות כהונה ובפ' צ"ב. וראוי לשום לב מה באו לרמוז צדיקים הללו במקראי קדש אלה בשעת פטירתן:

אבל לפי"ה ניחא והכונה דהחכמים הללו אחימו להו בשעת מיתתן שראו שהם נתפסים בעון הדור והמה ראו כן תמהו דמצד הדין לדעת הרמב"ם ז"ל אין הערב משתעבד בדשא"ק וע"כ נתחכמו כל א' לתת טוב טעם ודעת על הדבר וכל א' מחדש דבר א' מאלו

החילוקים הנז' דהיינו הצדיק הראשון ההוא אמר על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא בא לרמוז דהצדיק משתעבד כיון דיש לו טובת הנאה מקבלת התפילה כשהצדיק מתפלל עם פושעי ישראל ע"י אותה טו"ה משתעבד ונתפס בעוניתיהם של ישראל וכדעת ה' פ"מ ז"ל. והצדיק השני ההוא אמר תערוך לפני שולחן נגד צוררי. בא לרמוז דכיון דזכה נוטל חלקו וחלק חבירו של רשע בג"ע ושולחני עריך נגד צוררי ר"ל נגד חלקו של הרשע שהוא דבר קצוב ע"י זה נלכד בשחיתותם וכמ"ש מוהרשד"ם ז"ל דהיכא שהדבר שעומדים בו הוא קצוב וכו'. והצדיק השלישי ההוא אמר מה רב טובך אשר צפנת ליריאך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם בא לרמוז דהא דאינו מתחייב בדשא"ק הוא בדין הדיוט אבל לגבי הקדש לא וז"ש נגד בני אדם ר"ל מה שאין כן לגבי קב"ה דהוא קק"ק ה' צבאות דמשתעבד ונתפס בשבילם וכדעת הרמב"ם ז"ל עצמו:

ובזה ינוח לנו המ' במדרש איכה וז"ל מצינו שסילוקן ש"צ קשה לפני הקב"ה יותר מק' תוכחות חסר ב' שבמשנה תורה ומחורבן בהמ"ק. בתוכחות כתיב והפלא ה' את מכותך ובחורבן בהמ"ק כתיב ותרד פלאים אבל בסילוקן של צדיקים כתיב לכן כה אמר ה' הנני יוסיף וגו' הפלת ופלא וכ"כ למה ואבדה חכמת חכמיו וגו' ע"כ ויש לתמוה במאמר הנז' במ"ש קשה סילוקן של צדיקים יותר מק' תוכחות דהעיקר ק' דמנלן דהוא ק' לפניו תוכחות. וע"ק דלמה קשה לפניו חורבן בהמ"ק וסיליקן ש"ל כיון דתנאי התנה הקב"ה עם מרע"ה כמ"ש במ' ע"פ ויעש את הקרשים וגו' ככתוב לעיל א"כ אינו מן הקושי שקשה לפניו:

ולפי האמור הנה נכון ונקדים עוד מאי דקי"ל דאין גובין מן הערב תחילה וע"ז קב"ה טרם כל הביא עליהם על ישראל כל התוכחות ונתקיים בהם בחרבן הבית והוא קשה לפני הקב"ה שאינו חפץ במיתתם של רשעים ושלח להוכיחם על ידי עבדיו הנביאים ולא שבו מדרכם הרעה ונוטל כבוד מבית חיינו מדין ערב אלא דקשה לפניו יען דבמחלוקת הוא שנוי אם ערב משתעבד בדשא"ק דלדעת הגאונים ערב משתעבד ולדעת הרמב"ם ז"ל אינו משתעבד לפיכך קשה לפניו לתפוס השיטה דמשתעבד אמנם מוכרח הקב"ה לתפוס השיטה דמשתעבד אמנם מוכרח הקב"ה לתפוס השיטה דמשתעבד לטובתם של ישראל דשפך חמתו על העצים ועל האבנים כידוע. וכשראה הקב"ה כי גם הבהמ"ק לא הספיק כדי גביית החוב של עונותיהם של ישראל הוצרך לשלוח יד בצדיקים וקשה לפניו יותר מבהמ"ק משום דלצדיקים יש להם טו"ה בערבות זה כמ"ש רז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע וקשה לפניו כי מן הדין לכ"ע כשיש לערב טובת הנאה אפי' שאינו קצוב משתעבד ועדין נתקשה הבעל המאמר וכ"כ למה כלומר כיון דסוף סוף

בין הבהמ"ק ובין הצדיקים משום ערבות נתפסים למה קשה לפני סילוקן של צדיקים יותר מחרבן בהמ"ק ובא כמשיב אבדה חכמת חכמיו וכו' דבסילוק הצדיקים הוא קשה דמלבד אבידתו של צדיק שבחיים הוא מגן וצינה על הדור ובמיתתו פנה הודה זיוה והדרה אף גם זאת יש אבדת חכמתו שאין לנו תמורתו ללמד לאדם דעת חכמה ובינה וזו היא שקשה מכולם:

אמנם לפי האמור בענין. מצאה הקפידה מקום לנוח על הרשעים. כיון דחולקים על הרמב"ם ז"ל כל הגאונים ז"ל ופסקו דערב משתעבד אפי' בדשא"ק וגם לדעת הרמב"ם כבר מצאנו חי' כדי שישתעבד הצדיק שהוא הערב בעונות הדור א"כ הנה אלה רשעים ושלוי עולם השיגו חיל ויאמרו בשרירות לבנו נלך ולא תאונה אלינו רעה דהצדיק שהוא הערב הוא עומד לנגדינו ואם חטאנו והרשענו הוא נתפס ואנחנו נקיים:

אבל אשכחנא להו חיובא והוא ממ"ש חז"ל דהא דנתפס הצדיק בעין הדור הוא דאינו מוכיח אותם ואינו מדריך אותם לדרך הישרה אבל אם הוא מוכיח אותם והם מלעיגים עליו ואינם שומעים בקול מורים אזי הצדיק אינו נהפס בעינם כמ"ש ביחזקאל ואתה את נפשך הצלת. עוד יש לחלק ולומר והוא דהראב"ד ז"ל דהוא עומד בשיטת הגאונים ז"ל כתב דהא דמשתעבד הכל כשהוא האדם כלומר דהערב משתעבד כפי יכולתו וכחו אם הוא אמיד בנכסיו משתעבד כפי כחו ואם הוא בינוני משתעבד ג"כ כפי יכולתו הכי נמי לגבי צדיק משתעבד כפי חומר הנושא כי רבה רעת האדם בארץ ואי אפשר לאדם להיות נקי וברי כי יצר לב האדם רע וגו' אבל ברשע שהוא רק רע כל היום להרבות פשעים ומרדים ודאי כי בהא לא אמרינן דהצדיק נתפס בעדו כיון שבזדון נפשו הוא עושה את כל אלה דמייא להא דהראב"ד ז"ל דודאי דעל כל פשעים הללו אינו משתעבד ועוד יש לחלק דבלשון הרע אין בו דין ערבות והוא כמ"ש בערכין די"ו והביאו הרב שמע יעקב וז"ל בד"ל ע"ד וז"ל נגעים באים על לה"ר ופריך מהא דאמרינן דמעיל מכפר על לה"ר והק' רש"י ז"ל דאמאי לא פריך נמי אג"ע וש"ד דקתני הכא דנגעים באים עליהם ובברייתא קתני דבגדי כהונה מכפרים ותי' דמג"ע וש"ד לא קשיא ליה די"ל דהא דתני בגדי כהונה מכפרים היינו דמכפ' לאחרים דע"י ש"ד נענשים אחרים עליו דכתיב כי הדם הוא יחניף את הארץ. וג"ע נמי דכתיב ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה אבל לה"ר לא אשכחן דאיענישׁ אחרים עליו ע"כ. דמפורש יוצא מדברי רש"י ז"ל דבלה"ר אין בו דין ערבית ועי"ש במ"ש התוס' על דבריו יע"ש:

ובזה הבא נבא להבין המשך כונת הכתובים בתהלים סי' ן' וכ"ת ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך. ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך. אם

ראית גנב ותירץ עמו ועם מנאפים חלקך. פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה. תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי. אלה עשית והחרשתי וגו'. ביני נא זאת שוכחי אלוה פן אטרוף ואין מציל. זבח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים. והדקדוקים רבו כמו רבו ולא נאריך עליהם:

אלא עפ"י האמור מובנים מאליהם והכונה דהקב"ה כ"י מתרעם על הרשע ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי כלומר מה לך בדרך אסו"ר לפטור עצמך עפ"י הדין כדעת הגאונים דערב משתעבד בדשא"ק ובזה אתם אומרים אם אני מרבי' לפשוע הערב שהוא הצדיק הוא נתפס ואנחנו נקיים וע"ז באו קראי לחייבו כפי החילוקים הנז' וקאמר חדא דאתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך לרמוז דהא דאמרי' דהצדיק נתפס מדין ערב הוא כשאין בו מוכת אבל אם הוא הוכח הוכיח את עמיתו היא את נפשו הציל ולזה קאמר כיון דהוא מוכיח לך ואתה שנאת מוסר ואתה נותן כתף סוררת שלא לשמוע דברי חכמים דמך בראשך:

ועוד חילוק הב' והוא אם ראית רשע ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך לרמוז סברת הראב"ד ז"ל שכ' שהערב משתעבד כפי מה שהוא אדם כלומר דהצדיק משתעבד בעונות שאי אפשר לאדם להינצל מהם כי יצר לב האדם רע ואי אפשר לאדם להיות נקי ובר מחטאות אבל אתה שעושה מרדים ופשעים בזדון לבך שאומנותך בכך בגניבה וניאוף ודאי כי בהא הערב שהוא הצדיק אינו משתעבד בהכי:

ועוד החילוק הנ' כי פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה כי כל דבריך אינם אלא דברי לה"ר ורכילות ובלה"ר כבר כתב רש"י ז"ל דאין בו דין ערבות וחייובא רמיא עליך ואין לצדיק חלק בי ולזה קאמר אלה עשית והחרשתי ר"ל כל זה עשית ואני לא אפרע גמול ידיך כי אם ממך דוקא ולא מהצדיק כי על כן עצה טובה קמ"ל בינו נא זאת שכחי אלוה לעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו כי לא דרככם דרכי ושובו אל ה' פן אטרוף לכם ח"ו השעה למות בלא תשובה ומע"ט. דבאותה שעה אין בידו מציל וקאמר עוד זבח תודה יכבדנני להקריב חלבך ודמיך ולחזור בתשובה שלימה כדי לזכות לילך את דרך ארץ החיים וליהנות מזיו השכינה וז"ש ושם דרך והראנו בישע אלהים והקב"ה יזכני לחזור בתשובה שלמה אכי"ר:

ובענין זה אפ' לפרש מק"ש בירמיה סי' ס' לכן כה אמר ה' צבאות הנני צורפם וגו' חץ שחוט לשונם וגו' והייני בחי' שבלה"ר אין בו דין ערבות. וגם מק"ש במיכה סי' ז' אשר עשיריה מלאי חמס וגי'. וגם מק"ש הושיעה ה' כי גמר חסיד וגו'. וגם מק"ש בישעיה

פחדו בציון חטאים וגו'. הולך צדקות הוא מרומים שכין בחי' דכיין דערבינו הוא לקב"ה שהיא קדש. ועיין כ"ז בדרוש של א"א הרא"ש ז"ל והן הן ז"ד ל"מ:

יעקב דרוש למעלת נשים צדקניות

גרסינן בברכות תנו רבנן גדולה הבטחה שהב' הקב"ה לנשים יותר מן האנשים שנ' נשים שאננות קומנה שמענה בקולי בנות בוטחית האזינה אמרתי א"ל רב לר' חייא נשים במאי זכו כי א"ל באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנייי גברייהו בי רבנן ונטרי לגברייהו עד דאתי בי רבנן מי לא פלגן בהדייהו ע"כ. ולכאורה ק' היכן מצינו שהבטיח לאנשים עד שיאמר גדולה הבטחה של נשים יותר ת מהאנשים ועוד מהו ההבטחה שהבטיחן כי לא פורש ועוד ק' דמאי קשיא לרב הני נשי במאי זכין הלא הן זיכות במה שהן פציות במצות ל"ת ובמ"ע שאין הזמן גרמ' שהן מחוייבית בקיומן. ועוד במ"ש באקרויי בנייהו וכו' תיפוק ליה במצוות דידהו הן זוכות ולמה תלה הטעם הזכות בשביל בניהן ובעליהן. ועוד במ"ש מי לא פל' בהדייהו דמה זו תמיהא מי לא פלגן בהדייהו ומהיכא פשיטא לן דפריך בפשטות מי לא פלגן בהדייהו:

ולענד"ן שהדברים מגיעים במאי דאיפליגו ר' יהודה ור' יוסי בפ' המוצא תפילין דצ"ו דר' יהודה סבר דנשים אינן סומכות דבני ישראל כתיב ולא בנות ישראל ור' יוסי סבר נשים סומכות רשות. ודע דלדעת רש"י ז"ל בפי' הסוגייא דלמ"ד נשים סומכות אינו רשות ס"ל דנשים שעישית מ"ע שהזז"ג עוברות בבל תוסיף שכ' על מ"ש בגמ 'אלא האי תנא היא דס"ל דשבת זמן תפילין דתניא מיכל בת שאול היתה מנחת תפילין ולא מיחו בה חכמים ופירש"י דהוי כתוס' על ד"ת שפטרו נשי' ממ"ע שהזז"ג ע"כ:

אבל התוס' כתבו דזה דוחק וטעמא דאין נשים סומכות רשות בתפילין משום דצריך גוף נקי ונשים אינן זריזות ליזהר וכן עליה לרגל משום דמיחזי כמביאה חולין בעזרה ע"ש:

והנה רוב הפוסקים פסקו כר' יוסי דאמר נשים סומכות רשות ה"ה התוס' שם בעירובין ד"ה דילמא סבר לה כר"י ובמ' ר"ה דל"ג ע"א וכן דעת הריטב"א בפ"ק דקידושין דל"א ע"א. וכן דעת הר"ן בפ' בתרא דר"ה ובפ"ק דקידושין דכל הני ס"ל דיכולות נשים גם לברך על מ"ע שהזז"ג והיינו משום דקי"ל דנשים סומכות רשות. וכ"כ הרשב"א ז"ל בסי' קכ"ג וכן פסק המרדכי בסוף ראוהו ב"ד. אמנם מדברי ריא"ז ז"ל הובאו דבריי בשלטי הגבורים בר"ה נראה דס"ל כדעת רש"י ז"ל שכתב וז"ל והנשים מעכבין מלתקוע ומז"ה אימר שאין מעכבים אלא כשמברכות הואיל ומתכוונות למצוה עוברות בב"ת וכן בכל מ"ע שהזז"ג וכבר ביארתי בקינט' הראיות שאין הנשים עוברות בב"ת במצוה שלא נצטוו

כמו האיש שאינו עובר אם מניח תפילין במקום שאינו ראוי להניח' וכמו שאין ישראל עובר בב"ת אם בירך ברכת כהנים ואעפי"כ נשים אסורות לתקוע כיון שאינן מצוות וכו' וכן אסורות להניח הפי' אפי' בלא ברכה מפני שנר' כדרך החיצונים שעוברים על דברי חכמים ואינן דורשי המקראות כמובן יע"ש. הרי שפסק כמ"ד אין נשי סומכות רשות שהרי למ"ד נשים סומכות רשות תוקעות ומניח' תפילין כההיא דמיכל בת שאול אלא ודאי דס"ל דה' כמ"ד דאין נשים סומכות רשות וכסברת מז"ה שכ' שאם מברכות עוברות בב"ת. וכן סברת האגור בשם ר' ישעיה ז"ל שהביא הרב"י בה' שופר סי' תקפ"ט יע"ש וכתב הרב"י ז"ל עליו ומ"ש שעוברות על ב"ת אם מברכות אינו נכון כלל:

הנה במיטב תלתא כחדא רש"י וריא"ז והאגור בשם ר' ישעיה ז"ל פוסקים כר"י יהודה דאין נשים סומכות רשות:

ודעת הרמב"ם ז"ל בזה מצאנו ראינו בפ"ג מה' מעה"ק דפסק כר' יהודה דאין נשים סומכות רשות אמנם בפ"ג מה' ציצית ה"ט כתב דנשים שרצו להתעטף בציצית מתעטפות בלא ברכה וכן שאר מצות עשה שהנשים פטורות אם רצו לעשותם בלא ברכה אין ממחין בידם ע"כ:

ולכאורה קשה כיון דפ' בה' מעה"ק כר' יהודה דאין נשים סו' ומינה דהנשים אינן יכולית לקיים מ"ע שהזז"ג א"כ איך פ' בה' ציצית דנשים יכולות לקיים מ"ע שהזז"ג ואם נאמר דס"ל דנשים יכולות לקיים מ"ע שהזז"ג א"כ הו"ל לפסוק דנשים סומכות אי בעו:

שוב ראיתי להרב מוה"ד בס"ק מחב"ר סימן תקי"א שהביא משם ה' ראשין לציון בחי' לחגיגה די"ז שעמד בזה וכעת אין הספר מצוי בידי לראותו: ולענ"ד נראה לתרץ בב' אופנים והנה אופן אחד והוא דהרמב"ם ז"ל דעתו כדעת ריא"ז ומז"ה יהאגור ור' ישעיה ז"ל שכתבנו לעיל דסברי שאין מעכבין אלא כשמברכות הואיל ומתכוונות למצו' עוברות בב"ת הרי דכל הקפידה הוא הברכה שאין לברך נמצא דאפי' אלו שפסקו כר' יהודה ס"ל דבלא ברכה יכולות לקיים מ"ע שהזז"ג לכן ס' בה' ציצית דנשים שרצו לקיים מ"ע שהזז"ג יקיימו ובלבד שלא יברכו לא כן בסמיכה דאין אנו יכולין לומר דיעשו בלי ברכה כיון דליכא ברכה בסמיכה א"כ כשעושין אותה זוהי מצותה כתקנה ולא חסרו מהמצוה שום דבר ועוברות בב"ת אבל במ"ע שיש בהם ברכה כשעושין המצוה בלא ברכה אינן עוברות בב"ת כיון שלא קיימו המצוה כתקנה:

ומצאתי ראיה לזה דאפי' למי שפסק כר' יהודה אפי"ה ס"ל דבלא ברכה יכולות לקיים ממ"ש הגהות מיימוניות בפ"ג מה' ציצית דע"ב מ"ש הרמב"ם דנשים אם רצו לעשות בלא ברכה יעשו כתבו ההג"מ וכן רש"י הי' אוסר להן לברך ע"כ דמשמע דדוקא לברך

הוא שהי' אוסר להן אבל לקיים בלא ברכה יכולות הרי דלדעת רש"י דס"ל כר' יהודה דאין הנשים יכולות לקיים מ"ע שהז"ג ועוברות בבל תוסיף אפי"ה ס"ל דיכולות לקיים בלא ברכה א"כ אינו מן התימא על הרמב"ם שפ' כר' יהודה דאין נשים סומכות ופ' בה' ציצית דיכולות הנשים לקיים מ"ע שהז"ג בלא ברכה:

אופן הכ' הוא דדעת הרמב"ם קאי כשי' התוס' שכתבו בעירובין דצ"ו בד"ה מיכל בת שאו' וז"ל ונראה לפרש דסמיכה נמי למאן דלית ליה רשות דהייני ר' יהודה לאו משים דמיחזי מוסיף אלא משום דסמיכה אפי' ברקפית יד מיחזי כעבודה בקדשים ע"כ נמצא דיש חילוק במצות סמיכה משאר מצות דשאני סמיכה משים דמיחזי כעבודה בקדשים לפיכך פ' הרמב"ם דאין נשים סומכות לא כן בשאר מ"ע כגון ציצית וכיוצא דליכא האי טעמא יכולות לקיים דאינו הטעם משים דמוסיף. ודעת הטו"ר עיין בא"ח סי' י"ז שכתב דיותר טיב שלא יברכו ובסי' תקפ"ט כ' דיכולין להקיע ולברך ונראין דבריו סתרי אהדדי וראיתי לה' מז"ה בס' יום תרועה בדי"ג ע"ד שנרגש מזה וכ' ונר' דכוונתו לי' דאם ישאלו לנו הנשים נאמר להם דלא יברכו אבל אם מעצמן וכו' אין מוחין בידן ע"כ והיינו ממש החי' שחי' הר"ן ז"ל וכמדומה שחי' הר"ן זה נעלם ממנו מדכתב אותו מסברא דנפשיה ולא הזכירו גם אשתמיט מיניה שהרב ב"ח בסי' י"ז הק' קו' זו ותי' תי' זו ולה' ב"ח אשמיטי' חי' של הר"ן. ועיין להי"א בסי' י"ז שגם הוא הקשה ותי' תי' זו ואשתמוטי שי' הר"ן ודברי הב"ח ודברי מהר"ם ן' חביב: וראיתי לה' החסיד ז"ל בס' שארית יעקב בד' ע"ז סי' ע"ב שתמה על הר"ן ז"ל והוא דבמ' ר"ה פסק כרב יוסי דנשים סומכות רשו' כס' ר"ת והקשה עליו ממ"ש בפ' לולב הגזול אמתני' דמקבלת אשה מיד בעלה ומחזירתו למים ופרכינן התם פשי' ומשני מהו דתימא הואיל ואשה לאו בת חיובא היא אימא לא תקבל קמל"ן. וכתב שם הר"ן ז"ל אימא דלא דלגבה איכא איסור טילטול קמ"ל כיון דראוי לנטילת אנשים תירת כלי עליו ומותר בטילט' לכל ע"כ. וזה כפירש"י ז"ל דפירש הכי לפי שיט' שפסק כר' יהודה דאסור לנשים ליטול לולב ולברך וכמ"ש הב"ח סי' תרנ"ד בשם הגאות אשירי וא"כ ק' כיון דהוא פוסק כר"ת שפסק כר' יוסי למה הוצרך לפרש מתני' דמקבלת אשה מטעם דראוי לנטילת אנשים תיפוק ליה דראוי לה לעצמה ליטול ולברך: וניחא ליה לתרץ דדעת רש"י והר"ן בזה הוא כי היכי דלא תיקשי סתמא דמתני' אהדדי דבר"ה שנינו סתם מתני' אין מעכבין את התינוקות לתקוע הא נשים מעכבים כר' יהודה. ובסוכה סתם לן דמקבלת אשה מיד בנה משום דחזי לה כר' יוסי וקשה סתמא אסתמא ע"כ הוכרחו לפרש דמתניתין דמקבלת כר' יהודה וטעמא משום דחזי לאנשים כי היכי דלא תיקשי סתמא אסתמא יע"ש:

ואהמ"ר נלע"ד דמסתמא אסתמא לא קשיא דאנא אמינא דטעמו של ר' יהודה לאו משום דאין נשים סומכות רשות אלא מטעם משים שבות שלא במקום מצוה דאע"ג דתקיעת שופר חכמה היא ואינו מלאכה אעפי"כ שבות מיהא איכא רומייא דרדית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה ואעפי"כ אסרוה כדמשמע בשבת: וכן ראיתי בהג"מ שם בה' ציצית שכ' וז"ל ושוב מצאתיו בשם גדול דכל היכא דאיכא למיחש בחולין בעזרה וכו' וגם תקיע' שופר בר"ה דאיכא שבות למ"ד בכה"ג ממינן בהו אבל היכא דליכא נדנוד עבירה כגון סוכה וכיוצא אע"ג דפטורות מה"ת מדרבנן לא מחינן בהו עכ"ל וכן כתב הרא"ם בפי' על הסמ"ג וז"ל ועוד דיש עוד גזירה משום מתקן כלי שיר משא"כ גבי נטילת לולב דלית חד מינייהו ע"כ יע"ש א"כ ל"ק סתמא אסתמא:

עוד תירץ ה' החסיד תי' שני ואייתי בידיה מ"ש הר"ן דכיון דקי"ל כר' יוסי דנשים סומכות רשות אמאי אמרו גבי מיכל שמנחת תפילין לא לא מיחו בה חכמים. הורו חכמים מבעי לה. וניחא ליה להר"ן דאף דקי"ל כר' יוסי הייני דאי עבוד מנפשייהו ניחא למארייהו ולא מחינן בהוא אבל אורי לא מורינן להו דאינן נקיות הדעת ונקיות הגוף ובהא תריץ יתיב דברי הר"ן ז"ל דמה שפי' דמקבלת אשה מטעם דראוי לאנשים היינו משום דלא מורינן להו ומשום הכי הכא דמורינן להו לקבל ע"כ ר' יהודה היא וטעמא לאו משום דחזייא לדידה רק לגברי חזי עכ"ל ולכאורה נר' דתי' זה הוא כפתור ופרח:

שבתי וראיתי לה' מוה"ד ז"ל בס"ה ברכ"י בא"ח הי' תרנ"ד דבתירוץ ראשון סמך שתי ידיו עליו אבל בהאי תירץ שני קרא תגר עליו כדרך התגרי"ם חדא במ"ש דע"כ ר' יהודא היא חמה עליו דאימור ר' יוסי היא וטעמא דמורינן דחזי לגברא. ועוד דמה יוכיח הוכח ממ"ש הר"ן בתפילין דאינן נקיות הדעת וגוף לשאר מ"ע דלא שייך האי טעמא. ועוד דמאי דמורינן לקבל אשה מיד בנה וכו' לא מקרי דמורינן לברך דהגם דטעמא דידן דמקבלת ומורינן היינו משום דחזי לדידה מ"מ מאי דאמרי' לה לקבל אינו גלוי וידוע לנשים דטעמא משום דרשאית ליטול ולברך דלאו הלכתא ודינא גמירי והא לא מיקרי דמורינן להו ליטול ולברך יע"ש:

ואנא זעירא אהמ"ר נר' דאין מכל אלה טענא. ראשונה על מאי דהק' דאוקי כר' יוסי וטעמא דמורינן משום דמיחזי לגברי. זה אינו דבשלמא לדעת ר' יהודה דס"ל דאין נשים סומכות אמרי' דטעמא דהתיר בכאן הוא משום דמיחזי לגברי אבל לדעת ר' יוסי דס"ל דנשים סומכות רשות לא אמרי' משום דמיחזי לגברי אנן אמרי' דטעמא כיון דשייכי במצות מורינן ה לקבל ולאו משים דמיחזי לגברי ואדרבא מחזיקינן הסברא דמורינן להו: ועל מה שהקשה עוד דמאי הוכיח מתפלין לשאר מצות עשה דלא שייך טעמא דנקיות

גם זה לענ"ד טעמא טעים דנקט לפי שאינן נקיות הדעת ונקיות הגוף דאילו לתפלין לחוד קאי הול"ל לפי שאינן נקיות הגוף כמ"ש התוס' ז"ל אלא בא להורות תרתי חדא דאינן נקיות הדעת ולא ידעי מהו המצוה ומה טעם יש בה שאין בהם דעת להבין ולהבחין אם הן עושין אותם משום שהן חייבות או פטורות וזה קאי לשאר מצות ונקיות הגוף קאי למצות תפילין שאינן נקיות הגוף ומדעת עצמו כתב כן לתת טעם למה אין מורין להם:
ועל מה שהקשה עוד דמאי דמורינן לקבל אשה מיד בנה וכו' לא מקרי דמורינן לברך וכו' אין לתמוה עליו דהן הן הדברים שכתב הרא"ם ז"ל בפי' על הסמ"ג דכתב על מ"ש בגמ' מכלל דלר' יהודה תיתו פי' הוא ז"ל אלו היו סוברין כר' יהודה היו מוחין והאי מלתא לאו לאוכוחי מינה הלכתא היא דהא מאליבא דר' יוסי שמעינן לה אלא לאוכוחי מינה דנשים מברכות אמ"ע שהזז"ג הוא דמייתי לה והכי פי' מכלל דאי הוה ס"ל כר' יהודה היו מוחין ומכאן ראיה שהיו מברכות בהנחתן דאל"כ למה היו מוחין הא לא שייך הכא איסור ב"ת יע"ש:
הרי דמדלא מיחו הוציא הרב ז"ל דהנחתן של תפי' היתה בברכה כ"ש הכא דהיא מקבלת הלולב מיד בנה ברשות דודאי ילפינן מינה דמורינן להו לברך כנז':
ולעיקר הקושייא שהק' ה' ש"י להר"ן ז"ל נלע"ד כי קושיא זו קשייא ג"כ לדעת רש"י ז"ל והוא שכבר כתבנו לעיל משם ההג"מ שכ' דרש"י ז"ל היה אוסר להן לברך דמשמע דלעשותם בלא ברכה יכולות לעשות וא"כ תיקשי לרש"י דאמאי נקט כיון דחזי לגברי והלא חזי לנשי נמי דאי בעו למעבד הרשות בידן אלא שאינן יכולות לברך וכמו שכן ראיתי לה' ברכ"י ז"ל שנרגש מזה יע"ש:
והנלע"ד לתרץ הוא דדעת רש"י והר"ן ז"ל בזה הם קיימי בשיטת ההג"מ שכתבנו לעיל שכתבו משם גדול אחד דכל היכא דאיכא נדנוד עבירה כגון תקיעת שופר בר"ה דאיכא שבות וכו' בכל כה"ג מחינן בהו אבל היכא דליכא נדנוד עבירה כגון סוכה וציצית וכיוצא בו אי בעו לעשות לא מחינן בהו ע"כ א"כ ה"ה נמי כאן בלולב דאיכא נדנוד עבירה דהיינו איסור טלטול אי בעו למעבד אינן יכולות לכן הוכרחו לפרש כיון דחזי לנטילת אנשים מותר בטלטול זה נלע"ד פשוט:
עוד ראיתי להברכ"י ז"ל בסי' רצ"ו שהביא משם ה' מוהר"י עייאש ז"ל בהגהב"י על מ"ש הר' מג"א ז"ל בסי' הנז' דחילק בין מצות שיש בהן מעשה אז יכולות הנשים לעשות ובין מצית שאין בהם אלא אמירה לבד כגון הבדלה וע"ז כתב מור"ם דאין מברכות. והק' עליו ולא משמע כן מהתוס' דר"ה דל"ג שכתבו דנשים עולות למנין שבעה ומברכות על קריאת התורה ומדבריהם נדחי. גם הקשה לדברי ה' ט"ז ז"ל שחילק בין מצות דאורייתא

לדרבנן שהרי קריאת התורה לאנשים איני אלא מדרבנן. ותירץ הרב ברכ"י ז"ל דל"ק לה' מג"א שהוא כתב דבדבר שאין בו אלא ברכה כי הכא אין רשאות ולא דמי לקריאת התורה דאיכא תרתי קריאה וברכה יע"ש:

ואהמ"ר נר' דמלבד דאין קושייא מדברי התוס' אלו אלא נר' דיש סעד מדברי התוס' לחי' הרמ"א ז"ל והוא דטרם כל צריכים אנו להבין דברי התוס' דהא ר"י בר יהודה היה מביא ראיה דנשים מברכות מקריאת התירה שנשים עולות למנין שבעה ובא ר"ת ז"ל להשיב עליו דאין זו ראיה דברכת התורה לפניה ולאחריה לאו משום ת"ת וכו' והוא תימא דאיך בזה נדחו דברי ר"י ז"ל דהא סוף סוף הן מברכות בין שהיא על הקריאה בין שהיא על העליה הרי הן מברכות אלא ודאי דכוונת ר"ת ז"ל היא דכשהן מברכות על הקריאה היא הוכחה דמברכות על קיום המצוה ועוברות על ב"ת אבל כשהוא על עליה אין הברכה על קיום המצוה לברך על התורה וליכא ב"ת וזהו כדברי הרמ"א ז"ל דכשהן מברכות על הבדלה הן מכוונות לצאת ידי חיבה ואיכא מצוה על אמירתה ועל זה אין מברכות והרט"ז ז"ל ס"ל כתי' שני של התוס' שכתבו דהא דאשה עילה היינו באמצע שלא היו רגילין לברך אלא הראשון פותח ומברך והאחרון מסיים ומברך באופן שנשים אינן מברכות ולכן ל"ק להט"ז באופן כי מהא ליכא למשמע מינה לא תיובתא ולא תירוצא לא להרמ"א ולא להט"ז:

אלא אי קשיא לה' מג"א ז"ל ולהט"ז ז"ל לע"ד הא קשייא מאותו דבור בעצמו שהביאו ראיה עוד לאשה מסומא מרב יוסף ורב ששת דהוו אמרי הגדה ומברכי דאינהו נמי דרבנן וכיון דמחייבי דרבנן יכולין לברך. א"כ קשה לה' מג"א שכתב דבמצוה דאמירה אינן מברכות הרי כאן דבאמירה היא ומברכין וכמו כן קשה להט"ז דחילק בין דאורייתא לדרבנן דהא הכא דחשבם הוא מדרבנן ומברכין. ואין לדחות כמו שדחו התוס' ז"ל דאין ראיה מסומא לאשה דאע"ג דסומא פטור מדאורייתא מדרבנן מיהא מיחייב אבל אשה אפי' מדרבנן אינה חייבת זה אינו אלא לשאר מצות אבל נשים לגבי הבדלה כבר פסק מר"ן ז"ל בב"י דנשים חייבות מדאורייתא לד' הרמב"ם ולדעת שאר הפוסקים מדרבנן:

ולענין הלכה פסק הרפ"ח ז"ל בסי' הנז' דנשים מבר' לעצמן הפוך דעת מיר"ם ז"ל יע"ש והרב"ד ז"ל הביא בשם רב חסדא הכהן ז"ל בה' מגילה דחייובא רמייא עליה דאיניש להוציא ידי חובה לאנשי ביתו וביתו זו אשתו יע"ש. הלכך לא יברך כב"ה קודם מקרא מגילה אלא א"כ יש אדם אחר בביתו להבדיל לאנשי הבית:

נחזור לענינינו הנה לדעת רש"י ז"ל שפי' בר"ה הא נשים מעכ' ופטורות לגמרי וכי תקעי איכא ב"ת ע"כ והיינו דס"ל כר' יהודה דנשים אין סומכות רשות:

שבתי וראיתי למוהרש"א ז"ל בח"ה דתמה עליו וז"ל ולא ידענא מאי ב"ת שייך הכא דלא שייך למימר ב"ת אלא כשעושה המצוה ומוסיף עליו כגון ג' מינים בלולב ואתי איהו וקא מוסיף מין אחר אבל הכא הול"ל וכי תקעי הוה איסורא דרבנן דבשלא מקום מצוה איכא איסורא דרבנן יע"ש: ותבט עיני לה' יד אהרן ז"ל סי' תקפ"ט שנראה לו לתרץ דמאחר דרבא ס"ל דלעבור שלא בזמני בעי כיונה והיינו היושב בח' בסיכה בעי כיונה לעבור כדי לעבור על ב"ת א"כ ה"ה הכא באשה אע"ג דפטורות נינהו כשרוצות לעשות המצוה עוברות על ב"ת והביא סמך לדבריו ממ"ש התוס' דאשה דלא מחייבא הוי כשלא בזמנה דכיון דלא מכוונה לא עברה ותמה דאיך אישתמיט מיניה דברי התוס' הללו וכו' עד א"כ בהני נשי אם מברכות נמצא שמכוונות לצאת ומשו"ה כתב דעוברות על ב"ה אם מברכות ע"כ:

ואהמ"ר אשתיממתי על המראה דהראיה דמביא מסוכה לא דמי. דסיכה שאני כיין דרגילי אינשי כל ימות השנה לישב בה על זה בעינן דכשיושב בה שיכוין בה כדי לעבור על ב"ת אבל בשאר מצוות לא:

ועוד דהראיה שמביא מדברי התוס' נלע"ד דאינה ראיה שהתוס' לא נכנסו לחלק בין מוסיף במצוה בין מוסיף בגופית אלא דהקשו מהילני המלכה שהיתה יושבת בסוכה עם בניה וכתבו דיש לישב דמשום בניה היתה יושבת ולא מיחזי כב"ת. א"נ משום דשמעינן ליה לרבא וכי' ולגבי אשה וכו' הו"ל כשלא בזמנו כיון דלא מכוונו לה לא עברה. כוונתם רצויה כיין דדעת נשים קלה אינן מכוונות לשם מצווה דכוונתן לא מעלה ומוריד כיון דאינן יודעות טעמי המצוות וזה מוכרח בדברי התוס' דאיך אומרים דלא היתה מכוונה אפשר דהיתה מכוונה אלא ודאי כי כוונתם היא דאשה אינה מכוונה לשם מצוה:

ועוד דהרב ז"ל סייע את עצמו מדברי התוס' והתוס' איפכא שמעינן להו במ' סוכה ובפ' המוציא בעירובין דהוכיחו התם משם ר"ת דהן מברכות וא' מהראיות הוא ממיכל בת שאול והילני המלכה דהיו מברכות דאם לא היו מברכות מה ראיה דלא מיחו בהן חכמים אלא ודאי דהיו מברכות ולא אמרי' דעוברות משום ברכה שאינה צריכה וכו' כמבואר שם:

ומה שסיים עוד ומשו"ה כתב דעוברוח על ב"ת אם מברכות הוא תימא דהעיקר חסר מן הספר דהא בדברי רש"י ז"ל לא נזכר שהן מברכות כלל ועיקר: וחזה הוית להרב נחפה בכסף ז"ל בפי' על הרא"ם ז"ל ברק"פ כ"ב ויהי בהקשות"ה לה' י"א הנז' באופן אחר וז"ל דהדמיון שדמה הנשים להההיא דיושב בח' בסוכה לח דמי כלל כי אוכלא. לדנא

דבשלמא התם הו"ל מוסיף במצוה מז' לח' כיוון שהוא חייב במצוה דסוכה אבל בנשים דאינן מוסיפות במצוה כלל אלא בגיפות לא שייך כמ"ש הרא"ם ז"ל:
והראיה שמביא מדברי התוס' אינה ראיה כלל דכוונת התוס' דהילני המלכה לא היתה מכוונת וליכא ב"ת אפי' לדעת רש"י ול"ק מהאי עובדא וכו' ואפ' שזה היתה כונת התוס' במה שסיימו אך נר' דוחק שר"ל שדוחק הוא לפרש דבנשים שייך ב"ת לפי' שהסברא נותנת דליכא ב"ת אלא במוסיף במצוה ולא בגופית כמ"ש הרא"ם:
ועל זה תמה הרב ז"ל על תמיהת' של הי"א ו"ל דכתב דאיך אישתמיט ממוהרש"א ז"ל דברי התוס'. דהא הוא ז"ל צפה והביט דברי התו' הללו אלא דאין משם ראיה והאריך יע"ש:
ותירץ הרב ז"ל והוא דא"א דמיכל לא היתה מכוונת מאי קמ"ל התנא דלא מיחו בה פשי' שאין ראוי למחות כיון שאינה מכוונה ואשה דמייא למצווה שלא בזמנה אלא ודאי שהיתה מכוונת ואעפי"כ לא מיחו כ"כ:
ואהמ"ר לא זכיתי להבין דבריו. ראשונה על חילוק שחילק במוסיף על המצוה ולא בגופות האמת דראויים הדברים למי שאמרם דהן הן הדברים עצמם שחילק הרא"ם ז"ל אבל לדעת רש"י ז"ל אי אפשר דס"ל חילוק זה שהרי פי' גבי מעכבים את הנשים לתקוע כיון דהן פטורות עוברים על ב"ת אפי' שהוא בגופה של מצוה:
ומ"ש על דוחק שכתבו התוס' דכוונתם בזה שדוחק לפרש דבנשים שייך ב"ת וכו' לע"ד נראה דכוונתם בזה שהדוחק הוא לפרש דאשה דלא מחייבה דהוי כשלא בזמנה כיון דלא מכיונה דהא כל טעם דהן פטורות משום דהוא מצוה שהזמ"ג כיון דלגבי דידהו נחשב בזמנו כשלא בזמנו הו"ל לדידהו כמצוה שאין הז"ג והן חייבות א"כ כשם שהאיש בזמנו לא בעי כוונה כך הן במצות שלא הז"ג לא בעו כוונה וע"ז אמרו דהוא דוחק ואמרו א"נ וכו': ועל מה שתירץ וכ' דמוכרח דהיתה מכוונת דאם לא היתה מכוונת מאי קמ"ל התנא דלא מיחו בה פשי' שאין ראוי למחות לזה אני אומר דאתו רבנן לאשמועינן דכיון דתפלין בעו גוף נקי כמ"ש התוס' ונשים כיון דאינן זהירות הו"א דחכמים הי"ל למחות בידן לזה בא התנא לאשמועינן דלא חיישינן לכך דנשים זריזות במצות ולא מיחו:
ובעיקר התמיהא של מוהרש"א שתמה לרש"י ז"ל דמאי ב"ת שייך הכא דלא שייך למימר ב"ת אלא כשעושה המצוה וכו' אחרי אתאבק בעפר רגליו אנא אמינא דגברא רבא קא חזינא ותיובתא לא חזינא דהא מלישנא דתלמוד דפ' המוציא נראה דאין חילוק בין מוסיף על המצוה למוסיף בגופות והוא דבגמ' אוקי פלוגתייהו דרבנן ורבן גמליאל בבל תוסיף והקשו א"ה לר"מ זיג אחד נמי לא ועוד הישן בח' בסיכה ילקה ומשני מחוורתא כדשינן

מעיקרא ופירש"י ז"ל זוג אחד נמי לא דיש כאן תוס' שמוסיף שבת על החול למצות תפילין. וכן בסוכה נמי דמוסיף ח' על ז'. הרי דמהכא שמעינן דאפי' בגוף המצוה נק' מוסיף ואין חילוק דא"א דיש חי' מאי מקשה סתמא דתלמודא לר"מ עד שהוכרח לאוקמי כדשנינן מעיקרא הדין ואימא הכי דהכא ליכא ב"ת דלא אמרי' ב"ת אלא כשמוסיף על המצוה כגין ה' מינין בלולב או ה' ציציות או ה' בתפילין אבל בגוף המצוה כי הכא שהוא מוסיף שבת על חול וח' על ז' לא מקרי מוסיף אלא ודאי דבין בין מקרי מוסי' ולזה פריך שפיר. ועל זה פירש"י ז"ל גבי מעכבין את הנשים לתקוע כיין דהן פטורות עוברין על ב"ת אפי' שהיא בגופה של מצוה כדמשמע הכא הן אמת דדברי רש"י ז"ל צריכים ביאור דלכאורה נר' דסתראי נינהו ממה שפי' בפ' ראוהו ב"ד בדכ"ח על מה שהק' אביי אלא מעתה הישן בח' ילקה ומשני שאני אומר מצוה אינו עובר עליהן אלא בזמנן ע"ז פירש"י ילקה ועובר על ב"ת. מצוה אינו עובר בב"ת אלא בזמנן כגון ה' מינין בלולב וה' טוטפות בתפי' ה' ציציות בטלית אבל תוספת יום על ימים או שפה על שעה אין זה מוסיף ע"כ. הרי דהכא משמע דס"ל דלא אמרי' ב"ה אלא כשמוסיף על המצוה ולא בגופה ואיך השוה אותם בפ' המוציא דאין חילוק:

ולכאורה נראה לתרץ כיון דהברייתא דר"ה דמעכ' את הנשים לתקוע סתמי תלמודא אליבא דר' יהודה דאין נשים סומכות פי' לה רש"י דאם תוקעין עוברים על ב"ת וכ"כ הכא בסוגיין דהמוציא כל שקלא וטריא הוא אליבא דר' יהודה כאשר נר' בסיף הסוגייא דאמר ודלמא כר' יוסי ס"ל דנראה בפי' דעד עתה סתמא דתלמודא טרח לאוקימי כר' יהודה וכיון דדחיקא ליה לאוקומי אליביה אוקומיה ליה כר' יוסי וכן פי' התוס' בפי' דכל הסוגייא הנז' היה לס' ר' יהודה ע"כ פריש לה ג"כ כדעת ר' יהודה ולא חילק בין מוסיף על המצוה לגופה של מצוה דכיון דאין סומכות בכל ע"ע שהז"ג שהן עושות עוברות על ב"ת. וכן לגבי מיכל בת שאול ולא מיחו בה חכמים פירש"י ג"כ דהוי כתוס' על ד"ת שפטרו נשים ממ"ע שהז"ג. וכ"כ בקידושין שם פי' נראות כמוסיפות:

באופן דממ"ש נראות כמוסיפות נר' דאינן עוברות על ב"ת אלא דנראה כעוברות. ויוצא לנו מזה דס"ל דאם מקיימין את המצות אינן עוברות על ב"ת והוא כמ"ש דכדעת הרמב"ם ס"ל אלא דאינן מברכות כמ"ש משם ההג"מ: וצופה הייתי לה' גט מקושר ז"ל בקו' ב"ת בדקנ"ח ע"ג שקרא ערער עמ"ש הר הריטב"א ז"ל בגמ' קידושין דפ' כר' יוסי וז"ל כתבו התו' וכו' ויש שהביאו ראיה לר"ת ז"ל מההיא דאמרינן דמיכל בת שאול היתה מנחת תפי' ולא מיחו בה חכמים דסברי' להו כר' יוסי דנשים סומכות רשות אבל לר' יהודה דאמר אין נשים וכו' מיחו ובודאי כי מיחו אליבא דר' יהידה היינו משום דמברכות

עליהן דאלת"ה אמאי מיחו ומינה דרבנן דסברי נשים סומכות רשות היינו ומברכות וכי תימא שלא היתה מברכת והא דמיחו לר' יהודה מפני שנר' כמוסיף על המצוה הא ליתא מדאמרי' התם על אשתו של יונה שהיתה עולה לרגל ולא מיחו בה חכמים כלל ואמאי לא מיחו לר' יהודה מפני שנר' כמוסיף. ע"כ:

ותמה עליו הרב הנז' דאיך אפשר דאליבא דר' יהודה לא היו צריכים למחות באשתו של יונה דהא בש"ם קאמר איפכא דמייתי ראיה דהך ברייתא אתייא כר' יוסי מדלא מיחו מי איכא מ"ד רגל לאו מ"ע שהזג אלא מאי אית לך למימר רשות הכא נמי רשות משמע דלדעת ר' יהודה דנשים אין סומכות צריך למחות הפוך דעת הריטב"א ז"ל. ותירץ ע"ז דלעולם עליה לרגל אליבא דכ"ע אין צריכות למחות וכו' יעויין שם מה שכתב:

ואהמ"ר אני ירדתי פלאים הפלא ופלא דע"מ שפי' דעליה לרגל אליבא דכ"ע אין צריכות למחות א"כ מלבד דאין ראיה לר' יוסי זאת ועוד דאפי' לדעת ר' יהודה אתייא וא"כ למה נדחק תלמודא לאוקמי לדעת ר' יוסי: ועוד דהריטב"א ז"ל כדעת התוס' ס"ל ולדעת התו' הוא בהפך דיותר יש למחות בעליה לרגל מתפי' דטעם דצריך למחות בהן בתפילין הוא משום דנשים אינן גוף נקי אבל עליה לרגל הוא מט' דמביאה חולין בעזרה: ובעיקר הקושיא לענ"ד תיובתא לא קא חזינא דהן אמת דמברייתא זאת אוקומי תלמוד אליבא דר' יוסי אבל קשייא ליה ר' יהודה איך הוא בא לחלוק ע"ד חכמים וע"ז קאמר דבשלמא במיכל מצינו בברייתא דאמר דבמיכל בת שאיל מיחו בה חכמים אבל באשתו של יונה קאמר בברייתא דהושבה ובא לאשמועינן דהאי הושבה היינו דהיא הושבה מאליה אבל חכמים לא מיחו בה מהו שדקדק הריטב"א ז"ל דבאשתו של יונה לא מיחו בה כלל האי כללא דנקט שם רמז דלא מצי' בשום מקום שמיחו בידה אפי' בברייתא מה שאין כן במיכל כ"ש דמצינו דמיחו בה וכוונתו רצוייה דט' ר' יהודה דלאו מטעם דהוי כמוסיף על המצוה דלאו משום ב"ת כדי שימחו בידה אלא מטעם חולין בעזרה כאשר כתבו התוס' והן הן דברי התוס' בפי' דברי הריטב"א אלא דהדברים באו עשירים במקום א' ועניים במקום אחד והכל הוא אחד: עוד הביא הרב הנז' סברת הרב מגילת ספר ז"ל שהביא ס' ר' ישעיה ז"ל דאיתא בספרא בני ישראל סומכין ואין בנות ישראל סומכות ור"י ור"ש סוברין נשים סומכות רשות פי' בהא פליגי דת"ק סבר כיון דאין סומכות אין מניחין אותה לסמוך משום דקא עוברת בב"ת ור"י ור"ש ס"ל כיון דסומכו' רשות אין כאן ב"ת וכו' עד וראיתי שכתב ר"ת ז"ל נשים מותרות לברך וכו' ואינם נראים לי דבריו שאילו היתה וכו' עד אלא שהקפידה אינה אלא משום בת דר"י סבר אין בנית ישראל סומכות וכיון שהבורא ית' פטרן מן הסמיכה אם יסמכו קעברן בב"ת ור"י ור"ש ס"ל

נשים סומכות רשות דודאי אם מכונן לשם מצוה חובה היו עברי בב"ת וכיון דלשם רשות קעבדן לא עברי בב"ת שאין איסור ב"ת אלא כשמכוונת לעשות מצוה ור"י סבר אע"ג דלשם רשות קעבדן איכא ב"ת דב"ת לא בעי כוונה יע"ש:

והקשה עליו הרב הנז' כפי זה דר"י אף שעושות לשם רשות אומר דעוברות על ב"ת א"כ איך הילני המלכה היתה יושבת בסוכה ואף דלא היתה מכוונת לשם מצוה עוברת בב"ת לדעת ר"י:

ובא לידי ישוב דאה"נ דלדעת ר"י לא היתה יכולה לישב ואותם החכמי' ס"ל כר"י ומביא שפיר ראייה לסברתם בשיעור הסוכה:

עוד תי' תי' שני דע"כ לא קאמר הרב דלדעת ר"י אף דמכוון שלא לשם מצוה עובר אלא כמו סמיכה וכיוצא לא מהני כיונה שלא לשם מצוה דמוכרח הוא לשם מצוה דאי לאו למאי עבדה אבל סוכה וכיוצא דעבידה לצל ומנהג העולם לישב בה מיהנא כוונה שלא לשם מצוה ולא קעבר פ"כ יע"ש:

ואנכי שמעתי ולא אבין לא בתיובתא ולא בתירוצא דטל מה שערער מהילני המלכה איך היתה יושבת בסי' אין זו מן התימא דהא כבר תירצו התוס' דאגב בניה היה יושבת א"כ אין לתמוה איך ישבה בסוכה דהא דאמרי' דאפי' שלא בכוונה היא עוברת היינו דוקא כשהיא יושבת בסוכה לבדה אבל סהדי כיון דהיא יושבת בזמנה בסוכה ודאי דלשם סוכה מכוונה דאי לאו למה ישבה אבל הכא גבי הילני המלכה דהיא יושבת עם בניה ודאי אמרי' היא עצמה פטורה ומה שישבה בסיכה כיון דבניה הם חייבים ישבה אגב בניה משא"כ כשהיא יושבת לבדה:

ועל התירוץ הב' שתי' דיש חילוק בין סוכה לשאר מצות נר' דגם זה אינו דהא בגמ' הקשה לר"מ א"כ זוג אחד נמי לא ועוד הישן בסוכה בח' לילקי ואי אמרי' דיש חילוק בין סוכה לשאר מצות למה המקשה נתן עליהם משו"ה סוכה עם תפילין והא כפי הרב רב המרחק ביניהם:

ועל חילוק שחילק הרב מגילת הפר ז"ל יש לתמוה דכתב שאין איסור ב"ת אלא כשמכוונים לעשות מצוה. הוא תי' דהא קיי"ל כרבא דקאמר בר"ה דכ"ח ע"ב דלעבור בזמנו לא בעי כוונה ועוברות על ב"ח אפי' שלא במתכוון לשם מצוה כיון דהוא בזמנה וא"כ איך קאמר הרב דכשאין מכוונים אין איסור ב"ת והוא הפיך דעת רבא דפסקו הפוסקים הלכתא כוותיה וכן מוכח מדברי התוס':

אבל מדברי התוס' בפ' המוציא שכתבו דכיון דאין האשה מחייבת הו"ל כשלא בזמנו יכולים אנו לומר דכוונת הרב בזה דכיון דלגבי דידהו אין להם מצוה בזמנה אפי' שהוא

זמנה כיון שאינן מכוונית לשם מצוה אין איסור ב"ת אלא שדבריו אינן נראין כן כאשר יראה הרואה:

איך שיהיה יצא לנו חן המקובץ דבמחלוקת הוא שנוי אם נשים במצוות עשה שהזז"ג אם וכולו' לעשוחם ויש מערכה מול מערכה דכת א' אומרת דעוברות על ב"ת וכת אומרת דכיון דרשות הוא אפי' דהן מברכות על המצוות אין עוברות על ב"ת וגם יצא לנו דיש לבעל חיוב להוציא את אשתו י"ח במצוות דמספקא לן אם הן מחוייבות בדבר כמו הבדלה והגדה דמצינו בהבדלה דאין אנשים יכולין לומר הבדלה בבה"כ כדי להוציא בני ביתי וביתו זו אשתו כמ"ש הפר"ח בסי' רצ"ו ובהגדה מצינו דרב ששת ורב יוסף היו אומרים ההגדה בל"פ כדי להוציא בני ביתם:

עוד נקדים מ"ש בהגהות דשייכי לס' זרעים הובא בהרמב"ם ז"ל אחר ס' זרעים דנשים מזוהרות בג' מצות שסי' חנ"ה דהיינו חלה נדה הדלקת הנר ועל שם זה נק' הצדקת הגדולה חנ"ה שקיימה ג' מצית אלו כראוי ובכן נתן לה הקב"ה תאות לבה וזכתה להוליד בן צדיק שהוא שמואל ובכן תתפלל האשה תמיד שעה שהמצוה בידה שיתן לה הקב"ה בנים צדיקים ויראי ה'. גם תרי"ג בגי' ז"ו הי"א מצו"ח החל"ה ללמדך שהזהירה במצות החלה ומקיימה כראוי כאלו קיימה תרי"ג מצות שבתורה. גם חל"ה בגי' זכ"ו שבשבילה זכו ישראל ונכנסו לארץ שנאמר בבואכם אל הארץ חלה תרימו. גם מחברך הבית שנא' להניח ברכה אל ביתיך. גם אמרו בויק' רבא א"ר יוחנן למה נסמכה פ' חלה לפ' עבודה זרה לומר לך כל המקיים מצת חלה כאלו ביטל ע"ז ע"כ יע"ש: ומעתה נבא לכוונת המאמר דהייני גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים שמצינו בנשים במצוה אחת שהן עושות דהייני חלה הן זוכות לבנים צדיקים וכאלו בטלו ע"ז מן העולם וכאלו קיימי כל התרי"ג מצית מה שלא מצינו באנשים וא"ת הרי יש לך מצוה באנשים כמו ציצית דהיא כלילה מתרי"ג מצות הא לא דמייא חדא דהג' מעלות בכ"א לא מצינו בה כ"א כאלו קיים תרי"ג מצית ולא עוד ועוד דמצוות ציצית יש בה טורח גדול כדי לקיימו דכמה מלאכות יש בה וכל המלאכות שיש בה צריכין שיהיו לשמה אבל הנשים שאננות בביתם בלי עמל ויגיעה כלל ובלא חסרון כיס בשמיעת הקול דהיינו בהפרשת חלה בביתם הן זוכות יותר מן האנשים דהאנשים זוכים ע"י טורח כדי לבא למדה זו בקיום התרי"ג מצות דהיינו או ע"י עסק התורה או ע"י הערבות:

ועל זה תמה רב וא"ל לר"ח הני נשי במאי זכיין דייקא דכיון דהן פטורות במ"ע שהזז"ג ולכת הסוברים דאפי' אם רוצות לבא לידי קיומן עוברות על ב"ת וא"כ אדרבא מגרעות נתן נשים אהאנשים ואיך אתה או' גדולה וכו' לזה בא כמשיב באקרויי בנייהו וכו' כלומר

הן נזהרות במ"ע שהז"ג שהן פטו' הן עומדות אצל בנייהו כשהן קורין להוציא את עצמן והן מכוונות להוציא י"ח וגם בניהם מכוונים להוציא את אמותיהם וכ"כ הן ממתינות עד שיבאו בעליהן מבית המדרש ויבדילו להן וכן בליל ש"ק ובליל פסח שיקראו להן ההגדה כדי להוציא להן י"ח ומכווני להוציאן ע"י שהם מקיימים המצוות מכוונים להוציאם והוי כאלו מקיימות מ"ע שהז"ג ועוד דיש להן עדיפות דמי לא פלגן בהדייהו כמ"ש בגמ' ג' שותפין יש באדם וכו' באופן דיש לה חלק השליש במה שקירא בנה ומקיים המצוות וגם יש לה חלק עם בעלה דהיא פלגא דגופה וכל מה שהבעל קורא ועוסק בתורה ובמצ' יש לה חלק ויחדיו יחלוקו חלק כחלק שוה בשוה נמצא דיש לה חלק גם במ"ע שהז"ג וקריאת התורה וזוהי הבטחתן גדולה יותר מן האנשים דהן זוכות בלי יגיעה ועמל אלא יושבות שאננות וזוכות לעה"ב. עוד פירשתי מאמר זה בענין דשאב"מ יע"ש:

עוד יתכן לומר כונת המאמר בהקדים מ"ש האור המופלא רבינו הקדוש האר"י זלה"ה בשער הגלגולים פ"כ וז"ל דע כי האנשים הם המתגלגלים עד שיתיקנו אמנם הנשים אינם מתגלגלות אמנם עונותיהן מתמרקין בגהינם וטעם הדבר לפי שהאנשים עוסקים בתורה וכל העוסק בתורה אין אור גיהנם שולט בהם כמ"ש בגמ' ק"ו ממזבח הזהב אבל הנשים שאינן עוסקות בתורה אור גיהנם שולטת בהם וז"ש הפ' דור הולך ודור בא וארז"ל אין דור פחות מס"ר שהוא שורש הו' קצוות והוא כלל כל נשמות הזכרים שאלו מתגלגלים ובאים אך הארץ שהיא הנוק' לעולם עומדת ואינה מתגלגלת וז"ש הפ' פעמים שלוש עם גבר עם גבר דוקא ולא עם אשה עכ"ל הזהב:

וכפי זה מה נמלצו לחכי כונת המאמר הנז' דהיינו גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים דמעלה יתירה יש לנשים יותר מן האנשים דאנשים יש להם צער גלגול אבל הנשים אינן מתגלגלות לעולם שנאמר נשים שאננות קומנה בנות בוטחות ר"ל שהן יושבות לעה"ב בהשקט ובטחה שקטות ושאננות ואינן מתגלגלות וכי תימא מהו הגדולה הזאת שיש לנשים יותר מן האנשים הלא יש להם גהינם ואור של גהינם שולט בהן לא כן הגברים דאין אור גהינם שולטות בהם וזהו כונת מ"ש רב לר"ח נשים במאי זכין ר"ל במאי כחם יפה יותר מן האנשים אדרבא לנשים יש להם גהינם ולא לאנשים א"כ במאי יזכו שלא יהיה אור של גהינם שולטות בהם ויהיה להם מעלה יתירה מן האנשים ע"ז א"ל ר"ח לרב באקרויי בנייהו לבי כנישתא ומשתדלות שילמדו בניהם תורה ובאתנוי גברייהו בי רבנן ונטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן ופרש"י ממתינית לבעליהן ונוהגית להם רשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת נמצא דהן טורחות בכל מאמצי כחן כרי שיעסקו בתירה ועל ידם זוכים בעליהן בתורה כמו שמצינו בר"ע שזכה

בתורה ע"י אשתו בא כ"ש וכן כמה וכמה נשים צדקניות שע"י זוכים בעליהן לתורה א"כ בודאי שיש להן חלק בזאת התיר' שלומדים ואדרבא יש להן יותר שכר דגדול כמעשה יותר מן העושה וכמו שמצינו בישששכר וזבולון שהקדימו הכתוב וכו' א"כ זהו הגדולה והשבח שיש לנשים צדקניות יותר מן האנשי' שלא יש להם לא גלגול ולא גהינם אלא שאננות ודו"ק:

ובזה יובנו פסוקי המדברים בשבח האשה וכ"ת אשה חיל מי ימצא וגו' והכונה שבא שלמה הע"ה לספר בשבח נשים צדקניות ואמר אשת ח"ל מי ימצא דגדלה מעלתן יותר מן האנשים דאין לנשים צער הגלגול לחזור לבא בגלגל ורחוק מפנינים מכרה פי' גדו' מכ"ג הנכנס לפני ולפנים כמ"ש חז"ל דאפי' כ"ג הנכנס וכו' אפשר שיתגלגל על איזה ענין לא כן הנשים וכ"ת והלא מתוך שבחן בא לידי גנותן דגלגול אין להן אבל יש להן גהינם עז"א בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר ר"ל שהיא עושה דברים שלא יצטרך בעלה לרדוף אחר המזונות אלא היא עוסקת בכל צורכי הבית כמו שמפ' ואזיל ותקם בעוד לילה וגי' ועי"ז גורמות שבעליהן יעסקו בתורה בסיבתן ולזה אין איר של גהינם שולטת בהן וכמ"ש ועוד שפיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה ר"ל ששהע"ה מדבר באשה שיודעת ללמוד ולהתפלל דיש לה דין כאיש ודו"ק:

יעקב דרוש לבר מצוה

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ בחורין ובסדקין להשליך מעליו טומאת חלאת זוהמת הצר הצורר הוא שטן הוא יצה"ר אשר בתועבותיו ועלילותיו מרמותיו ותחבולותיו דכא לארץ חיתו כי גבר אויב אחז שמורות עיניו פרש רשת לרגליו להעבירו על דעת קונו מעט מעט זעיר שם ומראה לו מ"ט פנים טהור וזו המצאתו בהראותו דדבריו הם על עסקי עבודה ומצוה וסומך על זה אדהכי והכי עושה את שלו ביר כרה ויחפרהו להפילו בבאר שחת וזה דרכו כסל תמיד כל הימים עד"ז:

כאשר כתבו כת הקודמים ז"ל הביא דבריהם הרה"ג מוה"ד מוהרי"א ז"ל בס"ה שמחת הרגל בלימוד ב' לחג השבועות בכינת הכתיבים ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך ואתה שנאת מיסר ותשלך דברי אחריך. אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך וגי' אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך וגי' והכונה כי הקב"ה גזרה חכמתו לברוא היצה"ר כדי שיפתה ויסית לאדם לחטוא ואם יזכה ויכבוש יצרו בא בשכרו בהלי נרו לאור באור החיים ומצינו שארז"ל דלשת"ל הקב"ה יבא במשפט עם היצה"ר ויגמר דינו לעשות בו משפט כתוב:

ויש לחקור דלמה יומת מה עשה והרי לכך נברא ועשה כמצותו ואדרבא על ידו זכו הצדיקים את כל הכבוד ואת יקר תפארת גדולת הצדיקים וגדלה מעלתם על מלאכי השרת מי גרם להם כל זה הוא היצה"ר שכופין את יצרם. והתשובה לזה הוא כי האי יצרא בישא נצטוה להסית לאדם לעבור על דת בפירושא אתמר אבל ידע כי אם כה יעשה משכחת לה כמה זימני נכזבה תוחלתו ואין שומע לי לכן חכם לרעה מה עושה מערים לאדם ומעלה על לבו לעשות מצוה שמתוך כך יבא לידי עבירה ופחים עמן לו ומשתמש במצותיו ית' לרעה לעשותן אבן נגף ח"ו הא כיצד מפתה לאדם בבקר השכם ללכת לבה"כ להתפלל ובלכתו בדרך מזמין אשה לקראתו ומהרהר בעבירה כי יחמוד יופיה וכשה לטבח יובל. ויש אשר יוליכני לבה"כ הבקר אור ומזמין שם אנשים שאינם מהוגנים ויפגעו בו לדבר לה"ר או יתגרו לעשות מחלוקת באופן שהשכמתו בבקר עשה לו את החיל הזה להלכד ברשתו אשר עמן אבל אם היה מפתהו על עבירות אלו בפי' לא היה שומע לו ולא יצא מדלתי ביתי אך הוא סבר לעשות מצוה ונלכד וכיוצא בדבר בענין הלימוד והצדקה מראה סימני טהרה כאלו מעוררו על מצוה וסם המות נתין בתוכו כי לא די שלא יעשה מצוה אלא שעובר עבירה וזו המצאתו לאחוז שמורות עיניו וכל כי הני מילי בעלילותיו ומרמותיו רבים אשר המית. ועל דבר זה נתחייב היצה"ר על מרמותיו להתחיל במצוה ולהשתמש במצות כדי להעביר את האדם מדעת קינו לצוד נפשו היקרה לקחתה:

וזהו כונת הכתובים ולרשע הוא היצה"ר אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פיך כלומר למה תקח אמרי לכלי זיינך להרוג בהם לאדם להטעותו שיעשה מצוה ומשם בא"ה באר שחת לעבור עבירה הלא דבר זה הוא מרמתך ומטבע מזוייף כסף סיגים. אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך שהם העבירות בפירוש דהיינו כמשפטן ועל זה תפתה וגם תוכל להעביר על דת. אלה עשית והחרשתי כלומר שאם היית מפתה בפירוש על עבירה לגנוב ולרוץ עם גנב ולנאיף וכו' ושמעו לך ונתחייבו אלה עשית והחרשתי ועון כי כך נצטוית ועשית את שלך ואין לך משפט מות על זה אכן עתה דמית היות אהיה כמוך כלומר שנשתמשת במצותי לרעה ושפכת דם נקיים שנלכדו ברשתך בחושבם לעשות מצוה ועשו עבירה. אוכיחך ואערכה לעיניך כי מצותי ותורתי עשיתם כלי חמס וע"ז מתחייב היצה"ר:

ולענ"ד נראה לפרש המשך פסוקים אלו עד סוף המזמור זובח תודה וגו' ע"ד זה באופן אחר ובתחילה צריך לדקדק בכתובים הללו טובא חדא במ"ש ולרשע אמר אלהים וגו' דמאי איכפת לו להקב"ה אם הרשע קורא בחוקת התורה אם לא ותו דאם רשע זה

כמשמעו מנא ליה חוקים ותורות ותו מ"ש ותשא בריתי עלי פיך דהכל ענין אחד הוא ומאריך הפ"ה לגבי דיליה במילות שונות. ותו במ"ש ואתה שנאת מוסר דמה תמיהא היא זאת דמלתא דפשיטא היא דכשהוא רשע ודאי דשונא מוסר. ותו מ"ש ותשלך דברי אחריך דהיא יתיר נפיש דכיון דשונא מוסר דברי תורה נמי אינו מקיים. ותו במ"ש אם ראית גנב ותרץ עמו דנראה דלא קפיד אלא דרואה כת גנבים והוא מחבר עמם וכמו כן כת מנאפים וחלקו בהם הוא דיש קפידה אבל אם הוא לבדו עושה העון יראה דאין תלונותיו עליו וזה תי' ותו במ"ש פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה דנראה יותרת הכבד דפשוט הוא דכשהוא גונב ונואף ודאי כי אין בפיהו נכונה. ותו מ"ש תשב באחיך תדבר דמילת אחיך טפילה מבלי מלח כיון דדבריו הם קשים מה לי שידבר באחיו מה לי שידבר באחר. ותו מ"ש אלה עשית והחרשתי דיראה דכיון דעשית זאת לא ניתן למחל ולנו לדעת למה לא יהיה לו רפואה למכתו. ותו מ"ש זובח תודה יכבדנני דהאי זבח הכא מאי עבידתיה ורז"ל דרשו כל הזובח את יצרו וכו' ולדרכנו יבא על נכון: וכדי להביא כל זה מן הישוב צריכים אנו להקדים מאי דגרסי' בקידושין פ' האיש מקדש דמ"ב ע"ב בההיא דאמרו שלוחו של אדם כמותו הקשו והא דתנן השולח את הבעירה ביד חש"ו פטור מדיני אדם וחייב בד"ש שילח ביד פיקח פיקח חייב ואמאי נימא שלוחו של אדם כמותו ותי' שאני התם דאין שליח לדבר עבירה דאמרינן דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים ופירש"י אין שליח חשיב שליח לד"ע שיתחייב שולחו אלא הרי הוא כעושה מאליו:

והא דתניא שליח שלא עשה שליחותו שליח מעל עשה שליחותו בעה"ב מעל כי עשה שליחותו דבעה"ב בעה"ב מיהא מעל אמאי נימא אין שליח לדבר עבירה ופירש"י שליח שלא עשה שליחותו גבי הקדש קאי שהיו אצלו מעות הקדש וטעה כסבור שהן של חולין ומסרו לשליח ליקח בהן חלוק וקנה בהן טלית שליח מעל ולא השולחו שבדבר זה איני שולחו אבל אם עשה שליחתו בעה"ב מעל ומביא קרבן מעילה ותי' שאני מעילה דילפה חטא חטא מתרומה מה תרומה משוי שליח וחייב המשלח במעילה:

עוד אמרו שם דבשליחות יד בפיקדון ובטביחה ומכיר' יש שליח לד"ע וחייב המשלח דבשליחות יד כתיב על כל דבר פשע למ"ל שיכול אין לי אלא הוא אמר לעבדו ולשלחו מנין ת"ל על כל דבר פשע. וטביחה ומכירה דכתיב וטבחו או מכרו מה מכירה ע"י אחר אף טביחה ע"י אחר תנא דבי ר' ישמעאל או לרבות את השליח:

והא דתניא האומר לשליחו צא הרוג את הנפש הוא חייב ושולחיו פטור שמאי הזקן אמר משום חגי הנביא שולחיו חייב שנא' ואותו הרגת בחרב בני עמון מ"ט דשמאי הזקן

קסבר דיש שליח לד"ע. ואבע"א לעולם ס"ל דאין שליח לד"ע ומאי חייב חייב בדיני שמים מכלל דת"ק סבר אפי' מדיני שמים נמי פטור בתמיה אלא דינא רבה ודינא זוטא איכא בינייהו ופירש"י דינא רבא וכו' לשמאי מיחייב בדינא רבה בעונש גדול ולת"ק לא מיחיב מענש כולי האי כהורג עצמו אלא כגורם. אמר רבא אם תימצי לומר סבר שמאי דיש שליח לד"ע מודה באומר לשלוחו צא בעול את הערוה או אכול את החלב שהוא חייב ושולחו ופטור שלא מצינו בכל התורה כילה זה נהנה וזה מתחייב ע"כ: ולענין הלכה הכי קי"ל בכל התורה כולה אין שליח לדב"ע חוץ ממעילה ושולח יד בפיקדון וטביחה ומכירה דבאלו יש שליח לדב"ע וכן פסק הרמב"ם ז"ל דין זה דאין שליח לדבר עבירה ודין טביחה ומכירה כתבו בפ"ג מה' גניבה ה' יו"ד. ודין שליחות יד בפיקדון כתבו בפ"ג מה' גזילה הי"א. ודין מעילה דקי"ל דיש שליח לדבר עבירה פסקו רבינו בפ"ז מה' מעילה ה"ב:

ואולם במ"ש רבינו בפ"ז מה' מעילה ה"ב וז"ל ובכל התו' כילה אין שליח לדבר עבירה אלא במעילה לבדה וכו' תמיה לי טובא דאיך כתב דבכל התורה וכו' אלא במעילה והרי גם בשליחות יד ובטביחה ומכירה נמי יש שליח לדב"ע וליכא למימר דרבינו ס"ל דדוקא במעילה הוא דיש שליח לדבר עבירה אם לא בשלח"י וטביחה ומכירה שהרי כבר פסקם בהלכותיו כנז"ל וא"כ הכי הול"ל בכל התירה כולה אין של"ע אלא במעילה ושליחת יד וטביחה ומכירה לבד:

ואחר החיפוש מצאתי ראיתי להרב עצמות יוסף ז"ל בסוגיין ולהרב מוהרימ"ט ז"ל בחידושיו על הרי"ף לקידושין בדל"ז ע"ד דהמה ראי כן תמהו על רבינו ז"ל כנז' וה' עצמות יוסף תירץ וז"ל ואפשר דה"ק בכל התורה כולה שלא בא הדבר מפורש אי שליח לדב"ע אלא במעילה שהרי במעילה לא בא הדבר כ"כ מפורש אלא בחטא חטא וכו' ע"כ. ודוחק:

ולעד"ן דאפשר לתרץ במ"ש ה' עצמות יוסף שם אחר זה וז"ל ולמדנו דין מחודש בדיני המעילה מדברי התוס' והוא שאם אמר גזבר לשליח אכול ככר זה של הקדש ולא ידע המשלח ולא השליח חייב המשלח ואעפ"י שבכל התורה כולה לא מצינו זה נהנה וזה מתחייב הכא מיד שהגביהו השליח מתחייב המשלח ואעפ"י שלא נעשה שליחותו שהרי עדיין לא אכלו מ"מ אין הכוונה אלא על קנייתו של שליח שקנאו בהגבהה והוא יאכלנו אחר זה ע"כ. והן הן דברי התוס' בסוגיין ומה שזכרתי אותו הוא יען דעשה דברי התוס' אלו דין מחודש. ובזה ניחא מ"ש רבינו בכל התורה כולה אין שליח לדב"ע בענין שזה נהנה דהיינו השליח וזה מתחייב דהיינו המשלח משום דלא מצינו זה נהנה

וזה מתחייב אלא במעילה לבדה דבמעילה מצינו זה נהנה וזה מתחייב כמ"ש התוס'. ומהתימה על הרב עצמות יוסף ז"ל שהביא דברי התוס' אלו שם סמיך ונראה ולמד מהם דין מפורש אך לא ישב בזה דברי הרמב"ם ז"ל כמ"ש דמה שישב הוא ז"ל הרואה יראה שהוא דחוק מאד וזה נר' יותר נכון שו"ר להשע"ה ז"ל בפ"ז מה' מעילה שיישב דברי רבינו עד"ז עפ"י דברי התו' ושו"ש שכיוונתי לדעת עליון אלא שהוא ז"ל הוסיף עוד נופך משלו וביאר אותו יותר נכון דקאי דבריו אשלפניו שכתב לא מעל אלא האוכל דמיירי במידי דהנאה ואהה כתב דבכל התורה אין שלד"ע במידי דהנאה וכו' יע"ש:

ובעיקר תירוץ של ה' עצמות יוסף שתירץ דה"ק בכל התירה כולה שלא בא הדבר מפורש אין שלד"ע אלא במעילה שהרי במעילה לא בא הדבר כל כך מפורש אלא בחטא חטא וכו' תמהני עליו דנראה אהמ"ר דאישתמיט מיניה דברי הרמב"ם ז"ל שבפי' המשניות בפ"ו דמעילה מ"א וז"ל אעפ"י שעיקר בידינו אין שלד"ע אבל במעילה אם שגג בעה"ב וציוה לשליח וכו' הרי בעה"ב מעל הואיל והוא ציוהו סמך זה למה שנאמר ואשמה הנפש ההיא רומז אל מי ששגג תחילה ודימה שזה חולין וציוה להטפל בו עכ"ל וכן פירש רע"ב ז"ל שם במשנה וז"ל בכל התורה כולה אשלד"ע חוץ ממעילה משום דכתיב בה ואשמה הנפש ההיא מי ששגג תחילה דהייני המשלח. וא"כ איך כתב דבמעילה לא בא הדבר מפורש כ"א אלא בחטא חטא לג"ש הרי דיש לו להרמב"ם ז"ל מקרא מפורש בענין מעילה:

ומה שהקשה התוי"ט ז"ל שם על רבינו והרע"ב דבגמרא מפיק לה מג"ש דחטא חטא מתרומה ולא הזכירו מקרא זה דואשמה הנפש ההיא והניחו בתימא כבר תי' לזה השע"ה ז"ל עפ"י מ"ש בישוב דבריו והוא דס"ל דתרתי קראי צריכי דאי מג"ש הו"א דוקא במעילה הבא ע"י הוצאה אבל במעילה הבא ע"י אכילה אי הנאה הייתי אומר דלא יען דבכל התורה כולה לא מניני זה נהנה וזה מתחייב כמ"ש התוס' להכי איצטריך הרמב"ם אידך קרא דואשמה הנפש ההיא: אלא אי קשייא הא קשיא בעיקר הילפותא דיליף הר"ם דיש שליח לד"ע במעילה ממה שנא' ואשמה הנפש ההיא דהיינו מי ששגג תחילה שהוא המשלח מהא דאמרי' בקידושין בסוגיין דיליף שם הא דקי"ל דאין שליח לדב"ע ממאי דגלי רחמנא בשחוטי חוץ דם יחשב לאיש ההוא דם שפך הוא ולא שולחי ע"כ הרי דתיבת ההוא משמע הוא ולא שולחו ואין שליח לד"ע ה"נ נימא ואשמה הנפש ההיא היא ולא שולחיי ואיך יליף מכאן דיש שליח לדב"ע ירמז דההיא ר"ל מי ששגג תחילה דהיינו המשלח ולזה נ"י:

והנה מוהרימ"ט ז"ל תירץ בהא דכתב הרמב"ם בכל התורה כולה וכי' וז"ל ויש לומר לדעתי דהא דגלי רחמנא בשליחות יד באומר לשליחו לאו מדין שליחות הוא דמחייב אלא מדין פשיעה שחייב הכתוב את השומר כיון שפשע הוא עצמו בפיקדון בין שאמר לאחרים לפי ששמירתו עליו והיינו דכתיב ע"כ דבר פשע אפי' דבור פשע מקרי וכו' והא דלא חשיב טביחה ע"י אחר משמע ליה לרבינו ז"ל דטביחה נמי לאו מטעם שליחות הוא דאפי' אם טבחו ע"י קטן דלאו בר שליחות הוא מחייב דומייא דמכירה דלא קפיד קרא אלא אמי שנהנה ממנו בין מן הבשר בין מן הדמים. והא דחשיב לה בגמ' שני כתובים הייני דלישתיק מיניה ונילף ממעילה דמדין שליחות בעלמא מחייב וא"ת נימא דאיצטריך להיכא דטבחי ע"י מי שאיני בר שליחות דמחייב י"ל דלא אמרי' הכי דמעילה וטביחה הוו ב' כתובים אלא לב"ש דאלו לב"ה אית ליה שני כתובים בר מטביחה דהוו מעילה ושליחות יד שני כתובים ולב"ש אפשר דלא מחייב אלא במי שהוא בר שליחות ולהכי חשיב ליה שני כתובים ע"כ:

וראיתי להרב שורשי הים ז"ל בח"ב דקע"ט ע"א שכתב ע"ד מוהרימ"ט ז"ל אלו וז"ל ותמוהים דבריו דמפשט פשיטא ליה להרב ז"ל דבמעילה לא מחייב ע"י קטן ומי שאינו בר שליחות כנרא' דאישתמיטתיה לשון רבינו שם ברפ"ז מה' מעילה סמוך ונראה לדין זה שכתב דבכל התורה כולה אין שלדב"ע אלא במעילה לבדה כתב שם וז"ל ואפי' הי' השליח חרש אי שוטה או קטן שאין להם שליחות אם עשי כמאמרו בעה"ב מעל ואם לא עשו שליחותו בעה"ב פטור ומתני' היא בפ"ו דמעילה דכ"א ע"א שלח ביד חש"ו אם עשי שליחותו בעה"ב מעל ואם לא עשו שליחיתו בעה"ב פטור ופריך עלה בגמרא והא לאי בני שליחות נינהו ומשני ר"א עשאום כמעטן של זתים וכו' וא"כ קשה דמאי פריך בגמ' בפ' האיש מקדש והרי מעילה וכו' התם שאני דאפי' בחרש שוטה וקטן דלאו בני שליחות נינהו מחייב עכ"ל:

ותמהני עליו דמאחר שדבריו הם לקוחים מתורת רבו הרב שע"ה ז"ל שם בפ"ז מה' מעילה כאשר יראה הרואה אית באות תיבה בתיבה ועשה עצמי נמי שלא ראהו עכ"פ הי"ל לומר כלשון רבו ע"ד שהקשה הוא ז"ל אבל לא להרבות דברים על הגאון מוהרימ"ט ז"ל לומר דתמוהים דבריו דאדרבא דבריו הם תמוהים שכתב דמפשט פשיטא ליה להרב ז"ל דבמעילה לא מיחייב ע"י קטן ומי שאינו בר שליחות דהיכן מצא בדברי מוהרימ"ט ז"ל דמפשט פשיטא ליה הא וכו'. גם מ"ש דאשתמיטתיה לשין רבינו ז"ל שם סמוך ונראה באותו פרק באותו מקום מה ענין שמיטה אצל הר סיני ואין שמיטה נוהגת בי דמי לנו גדול כמותו ומה גם בענין כזה שזאת ההלכה היא שם במקום שעומד: וז"ל

השע"ה וק"ל עלה שהרי מעילה נמי דכוותא היא ומתני' היא בהדייא בפ"ו דמעילה שלח ביד חש"ו אם עשי שליחותו בעה"ב מעל ופרכי' והא לאי בני שליחות נינהי ומשני עשאום כמעטן של זתים וכו' וא"כ ק' דמאי פריך בגמ' והרי מעילה וכו' התם שאני דאפי' בחש"ו דלאו ב"ש מיחייב ע"כ: ולפי חומר הנושא נלע"ד דאפשר לחלק בין טביחה ומכי' למעילה דבטביחה אמרי' דלאו מטעם שליחות הוא שהרי אפי' אם טבחו ע"י קטן דלאו בר שליחות הוא מחייב ובמעילה הגם דדכוותא היא דאם שלח ביד קטן מעל אפי"ה עדיין יש במעילה דין שליחות והוא עפ"י מ"ש התוס' במעילה דכ"א ע"א ד"ה נתנו וכו' שהקשו עלה דאמרינן שלח ביד חש"ו מעל וז"ל וא"ת אדרבא נילף שליחות דמעילה משליחות דתרומה דהא גבי תרומה בעינן שליח בר דעת כדתנן בריש מ' תרומות והוא עדיף למילף מתרומה דהא כל עיקר שליחות דמעילה מתרומה היא דיליף. וי"ל כיון דשליח דמעילה בהוצאה ושינוי רשות הוא דהוי והכי הוי שינוי רשות ע"י שליחות בר דעת לכך מסתבר ליה לדמויי להנך דמייתי דאין קפידה בבר דעת ע"כ:

הרי דהטעם דאם שלח ביד חש"ו מעל הוא כיון דאין חילוק בענין השליחות בין בר דעת למי שאינו בר דעת לזה אין קפידה בבר דעת כיון דנעשית שליחותו כמו אם היה בר דעת א"ה לעולם מטעם שליחות הוא לא כן בטביחה ומכירה דיש חילוק בענין השליחות בין בר דעת למי שאינו בר דעת דצריך שיהיה גדול או ב"ד כדי לטבוח ולמכור ואינו דומה למעילה דבהוצאה ושינוי רשות הוא דהוי א"כ אם איתא דטביחה ומכירה הוי מטעם שליחות היה צריך שלא יתחייב אם טבח ומכר ע"י קטן כיון דיש חילוק בענין השליחות בין קטן לגדול אלא ודאי דטביחה ומכירה לאו מטעם שליחות הוא שהרי אפי' אם טבחו ע"י קטן מיחייב:

וחזה הוית בס' בית ישחק בחי' ב"ה מעילה שהביא דברי מוהרימ"ט ז"ל הללו שכתב דהא דלא חשיב טביחא משמע ליה דטביחה נמי לאו מטעם שליחות הוא וכו' וכתב ע"ז וז"ל ולע"ד דבריו תמוהים ממ"ש בפ' מרובה דע"ט ע"א אשמועינן רישא גנב ונתן לאחר וטבח ריש שליח לדב"ע אע"ג דבכל התורה כולה אין שליח לדב"ע הכא יש שליח לד"ע מ"ט וטבחו או מכרו מה מכירה דלא אפשר דלאו ע"י אחר אף טביחה ע"י אחר מחייב ע"כ הרי בהדיא דמדין שליחות הוא דיש שליח לדב"ע בטביחה כפשיטא דש"ס והניחו בתי': ואנכי לא ידעתי מאי קאמר ודבריו אינן אלא מן המתמי' דמה חידוש מצא בהאי סוגייא דקמא יותר מן הסוגייא דקידושין והרי גם בקידושין אמרו כן דבטביחה יש שלית לדב"ע דכתיב וטבחו או מכרו מה מכירה וכו' והוסיפו עוד דבר"י תנא או לרבות את השליח דבי חזקיה תנא תחת לרבות את השליח וא"כ מכאן הי"ל להקשות

על מוהרימ"ט ז"ל מהסוגייא עצמה ומה לו להביא עצות מרחוק אלא ודאי דכל זה כבר ראה מוהרימ"ט ז"ל ולא נעלם ממנו ואפי"ה קאמר בדעת הרמב"ם ז"ל דס"ל דמאי דגלי רחמנא ומאי דקפיד קרא בין בשליחות יד ובין בטבי' ומכי' לחייב ע"י שליח לאו מדין שליחות הוא אלא מטעם שנהנה ממנו וראיה דאפי' אם טבח ע"י קטן דלאו בר שליחות הוא חייב:

ותבט עיני להרב פרי האדמה ז"ל בפ"ג מה' גזילה הי"א שהביא דברי המבי"ט ז"ל בספר קרית ספר שכתב עמ"ש רבינו דבכל התורה אין שליח לד"ע כי אם במעילה כתב הוא ז"ל וגם בשליחות כדיליף לה מקרא והו"ל ב' כתובים וכו' ומ"ש בכל התורה היינו חוץ משליחות יד ע"כ ותמה הרב הנז' דאמאי לא זכר שר גם טביחה כמו שנראה מהגמרא והוא ז"ל רצה ליישב וכבר הוא עצמו כתב שהוא דוחק:

ולי נראה דאפשר לומר והוא דיש חילוק בין טביחה ומכירה למעילה ושליחות יד והוא דשאני מעילה ושליחות יד דהדרשות שדרשו בגמרא לומר דיש שליח לד"ע הם דרשות גמורות דהיינו מעילה יליף לה חטא חטא מתרומה היא ילפותא גמורה דבתרומה יש לנו מקרא מפורש דיש שליח דכתיב כן תרימו גם אתם גם לרבות שלוחכם ומה גם להרמב"ם דיש לו פסוק אחר ואשמה הנפש ההיא כמ"ש וכן בשליחות יד יליף לה דכתיב אם לא שלח ידו במלאכת רעהו א"כ על כל דבר פשע למה לי שיכול אין לי אלא הוא אמר לשלוחו מנין ת"ל ע"כ דבר פשע הרי שהיא דרשה גמורה מיתורא דקרא לא כן בטביחה ומכירה דילפי' לה מדכתיב וטבחו או מכרו או לרבות את השליח זאת הדרשה אינה דרשה גמורה ואינה מפורשת בקרא ואדרבא יצאו עליה עוררין בעלי השיטות ז"ל חדא דחי' או אנו צריכים אותו כדי לחלק בין טביחה למכירה ועוד דתי' או מצינו על הרוב שבא למעט באופן שאינו דומה טביחה למעילה ושליחות יד משו"ה לא הזכיר המבי"ט ז"ל טביחה ומכירה:

עוד אביא מאי דתמן תנינן בב"ק פ' הכונס דנ"ט ע"ב וז"ל השולח את הבערה ביד חש"ו פטור בדיני אדם וחייב בד"ש שלח ביד פקח פקח חייב. וכתבו התוס' ז"ל באותו פרק בד' נ"ו ע"א ד"ה אלא לחבריה וכו' גבי הא דאחר מר ד' דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בד"ש וא' מהם הוא השוכר עדי שקר להעיד פטור מד"א וחייב בד"ש והקשו היכי דמי אילימא לנפשיה ממונא בעי שלומי ובד"א נמי ליחייב אלא לחבריה. וכתבו ז"ל דהא דשוכר חייב בד"ש הוא כגון שאין לחבריה לשלם ודוקא שוכר אבל אומר לעידי שקר פטור מד"ש דסבור שלא ישמעו לו וראיה מדקתני בפרקין השולח את הבערה

ביד חש"ו פטור מד"א וחייב בד"ש שלח ביד פקח פקח חייב משמע דשולח פטור אף מד"ש ע"כ:

וראיתי להרב ש"ך ז"ל בח"מ סי' ל"ב סק"ג שכתב עמ"ש מור"ם ז"ל וכן אם לא שכרן אלא פיתה אותן בדברים שיעידו שקר פטור מד"ש כתב הוא ז"ל כ"כ התוס' בפ' הכונס דנ"ו ודייקי לה מדקתני השוכר דוקא וגם מדקתני השולח את הבערה וכו' אבל קשה לי על דבריהם דהא אמרי' בקידושין פרק האיש מקדש דמ"ג דאף דאין שליח לדב"ע מחייב בד"ש דמתמה התם בפשיטות מכלל דת"ק סבר אפי' בד"ש נמי פטור ומשני בי דינא רבא ובי דינא זוטא איכא בינייהו ופירש"י עונש גדול ועונש קטן:

ומכח קושיא זאת דחק את עצמו וכתב הפך דעת התוס' דבין שוכר בין אומר לעולם חייב בד"ש היכא דגרם נזק לחבירו אפי' לא שכרן והא דקתני השולח את הבערה ביד פקח הפקח חייב ולא קתני דהשולח חייב בד"ש היינו כיון דהפקח משלם תו לא שייך ד"ש על המשלח והביא ראיה מדברי הריטב"א ז"ל בפ' האיש מקדש וז"ל שלח ביד פקח פקח חייב פי' והשולח פטור לגמרי ואפי' בד"ש כיון שכבר נשתלם הניזק מהפקח משא"כ בשוכר עידי שקר שפטור מד"א וחייב בד"ש דלא אישתלם ניזק מניזקיה וכן אתה אומר בכל אותם שבריש פ' הכונס ע"כ. והא דקתני השוכר אורחא דמילתא נקט דאם אינו שוכר מסתמא אינן שומעין לו דתרתי לא עבדי דחוטאים אם אין להם הנאה ע"כ:

ואהמ"ר קשה כיון דכל רו לא אניס ליה איך אישתמיט מיניה דברי הריטב"א ז"ל דכתב באותו פרק הפך סברתו גבי הא דאמרי' האומר לשלוחו צא והרוג את הנפש שולחיו חייב שנא' ואותו הרגת ומוקי לה התם דחייב בד"ש כתב הוא ז"ל דוקא שוכר שליח דעביד מעשה חייב בד"ש אבל בדיבורא פטור לגמרי אף בד"ש ע"כ. הרי דדברי הריטב"א ז"ל נכונים בטעמם כדעת התוס' דבאמירה אף בד"ש פטור והוא הפך מ"ש הוא ז"ל דבין שוכר דבין אומר חייב בד"ש ולאו כל כמיניה לומר דגם מ"ש הריטב"א ז"ל שוכר אורחא דמילתא נקט וה"ה אומר אלא בדוקא נקט שוכר חייב בד"ש ולא אומר דאלת"ה דברי הריטב"א סתרי אהדדי וכמ"ש:

אלא דלמודעי אני צריך דמ"ש משם הריטב"א ז"ל דברים אלו שחילק בין שוכר לאומר לא ראיתיו במקומו שלא היה בידי חי' הריטב"א לקידושין ואני סמכתי על הרב מש"ל ז"ל שכתב בפ"ב מה' רוצח ה"ב וז"ל כתב הריטב"א וכו' וכתב מזה המגיה בפ' האיש מקדש ואני סמכתי עליו וכן ראיתי בשיט' הרב פני יהושע ז"ל שגם הוא כ' כן משם הריטב"א. והן עתה באו לידי חי' הריטב"א ז"ל לקידושין וחיפשתי חיפוש אחר חיפוש ולא מצאתי שמץ מנהו ממ"ש הרמש"ל ותמהני עליו תמיהא גדולה איך כתב זה שלא

יש בדברי הריטב"א והיותר תי' על מז"ה המגיה שהגיה בפ' האיש מקדש דזה לא יתכן לכתוב אם לא שראה הדברים במקומם ולא ידעתי היכן ראה דבר זה. ושו"ר להפה"א ז"ל דגם הוא תמה יקרא דביקש בדברי הריטב"א ז"ל ולא מצא. אם לא שנאמר דאפשר דבדפוס א' הי' כתוב זה או באיזה שיטה אחרת כתבו כן משם הריטב"א:

שוב התבוננתי בדברי הריטב"א ז"ל וראיתי דלא יתכן לומר דשמא בדפוס אחר כתוב כן או באיזה שיטה וכו' ומוכרחין אנו לומר דהריטב"א לא ס"ל הכי אלא כל בתר איפכא והוא שכתב שם גבי מאי דאמרי' מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו אף אוריה החתי אי אתה נענש עליו כתב וז"ל פי' אפי' בד"ש דבדיני אדם לא איצטריך דהשתא אית לן דאין שליח לדב"ע ע"כ והנה ענין אוריה לא הי' כי אם דיבורא בעלמא ע"י כתב ואי אמרי' דכשהוא בדיבור פטור אפי' בד"ש א"כ מה חידוש אתא לומר לו דאפי' בד"ש אי אתה נענש עליו פשי' דכן הוא הדין לכ"ע אלא ודאי מוכרחין אנו לומר דבא לחדש לו דבר דליכא בשאר בני אדם דבשאר בני אדם אפי' בדיבור חייב בד"ש ודהע"ה לא יענש בד"ש והוא הפך מ"ש המ"ל משמו:

וכזאת תמהני על הרב החסיד ז"ל דבין בס"ה ק"י בתוס' דרבנן באות אלף ובין בדרשותיו בס' וישלח ובס' בלק כתב ענין זה משם הריטב"א ומלבד דהוא תימא איך כתב משם הריטב"א ז"ל מה שלא אמר ונמשך אחר דברי המש"ל וה' המגיה ולא ראה הדברים במקומם עוד בה דנראה דאישתמיט מיניה דברי התוס' ז"ל שבפ' הכונס הנז' שכתבו בהדיא זה החילוק דאומר פטור מד"ש ובודאי דאילו היה רואה דברי התוס' הללו הי' מביא זה החילוק משם התוס' כנז':

ולעיקר קושיית הרש"ך ז"ל ראיתי להרב חו"י ז"ל סי' קס"ו דתי' יתיב וז"ל בקיצור דהאי חייב בד"ש דאמרי' בפ' הכונס ד' דברים פטורים מד"א וחייב בד"ש מיירי לענין פטור וחייב מצד נזק המגיע לחבירו וע"ז שפיר כתבו התוס' דוקא שוכר ולא אומר דמצד זה דחבירו ניזק על ידו פטור גם בד"ש משא"כ מצד שהכשיל העדים שהעידו שקר ובא להם מכשול ע"י הסתתו ודאי חייב בחיוב זה בד"ש לא שנא שוכר ל"ש אומר רק דברייתא הנז' לא מחייב בהא רק מיירי בחיובים בד"ש מצד ההיזק הנעשה לחבירו הן אמת שדוחק לפרש שכיוונו התו' כמ"ש אומר לא לזה וכו':

ואהמ"ר דבריו נפלאו ממני חדא דנאמן הוא לומר דהוא דוחק לפרש כונת התוס' דהאי פטור מד"ש הוא מצד נזק אבל חייב משום לפני עור לא תתן מכשול שהרי פטור דכתבו התוס' לגמרי קאמר והכי דייק מדברי התו' דקאמר דטעם דהוא פטור משום דהוא סובר אפשר לא ישמע לי דיראה דדיבורא בעלמא הוא דקאמר ולא הסית ולא הדיח. ועוד ראיה

מהא דאמרי' בסנהדרין דכ"ט מנין שאין טוענין' למסית מנחש הקדמוני דאי טעין ליה הקב"ה הומ"ל דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין וה"ט דאין שליח לדב"ע ולפי פשוטן של דברים קשה דמה מועיל לו טענה זו והא בד"ש דנו אותו ובד"ש חייב אלא ודאי דאף בד"ש היה פטור דלא היה התם כי אם דיבורא בעלמא וכמ"ש הרש"ך ולפי דבריו ק' דיהיה חייב משום דעבר הלאו דלא תתן מכשול דמצד זה חייב אלא ודאי דכי אמרי' פטור מד"ש אף משום מכשול פטור: וחזה הוית להרב פרי הארץ בח"מ סי' י"ג דנתן תרי תירוצי לקושיית הרש"ך זה יצא ראשונה שדקדק בסו' דקידו' במאי דפריך תלמודא מכלל דח"ק סבר אפי' מדיני שמים פטו' דאימא הכי נמי ומאי אולמיה של המקשן ע"כ פי' דכח המקשן היה מטעם דשמאי הזקן דקאמר דשולחיו חייב יליף לה מקרא דואותו הרגת דאשכחן דאיענש דוד שהיה המשלח וכונת המקשה ה"ך הי"א דת"ק דפליג עליה דשמאי הזקן היאך יתרץ קרא דאותו הרגת דבשלמא אי הוה אמינא דמאי דפליג הת"ק עם שמאי הזקן הוא לענין אם מחייב בידי אדם הוה ניחא קרא לדעת הת"ק דהו"א עד כאן לא קפטר הת"ק אלא מדיני אדם אבל בד"ש מיחייב וקרא דואותי הרגת הוה מוקי ליה לחייבו בד"ש ואילו לדעת שמאי הזקן מוקי הך קרא לחייבו אף בד"א ובהכי הוה ניחא ליה קרא לכ"ע אבל אי אמינא דאיפליגו בד"ש ולדעת הת"ק מפטר אף בד"ש א"כ לדידיה הך קרא דאותו הרגת דאשכחן דאיענש דוד ק' אליביה דבמאי מוקי לה ולהכי פריך שפיר מכלל דת"ק אפי' בד"ש פטור דלא אפשר מכח קרא זהו כחו של המקשן ולעולם דבעלמא ס"ל דבאמירה בלחוד פטור אף מד"ש: וטעמא דמלתא דהואיל דהשליח מחייב לשלם אם היזקו אמטו להכי פטור המשלח מכלום ואפילו מד"ש משא"כ בההיא דהאומר לשלוחו דהשליח לא מחייב כלל על הדם אשר שפך שהרי מצינו גבי יואב שלא נתחייב מיתה על שהרג את אוריה והואיל דהשליח פטור א"כ בדין הוא שיהא המשלח חייב לכל הפחות בד"ש ולהכי פריך שפיר ולעולם דבעלמא קם דינא דבאמירה פטור ע"כ: ולע"ד אהמ"ר אין תירוצו עולה יפה מכמה אנפי חדא דהוא הפך דעה הרמב"ם ז"ל דפסק בת"ק והוא דפסק בפ"ב מה' רוצח ה"ב וז"ל השוכר הורג להרוג את חבירו או ששלח עבדיו והרגוהו ע"כ ומדנקט השוכר הרג נראה דדוקא שוכר דעביד מעשה חייב בד"ש אבל בדיבור לא מחייב. וכן דקדק הרב מש"ל שם דלזה כיון רבינו כמ"ש או ששלח עבדיו יהרגוהו דדוקא עבדיו שהם שכירים לי אבל באמירה בעלמא לא מיחייב: ומה שהקשה דמאי אולמיה של המקשן להקשות מכלל דת"ק סבר אפי' בד"ש פטור דאימא הכי נמי וכו' איפשר לומר דהמקשן יש לו כח ויד חזקה להקשות כן דהא בפ' הכונס מצינו ד' משניות דסתם לן תנא דפטור מד"א וחייב מדיני שמים והאי דהאומר

לשלוחו צא והרוג את הנפש לא גרע מינייהו ואדרבא הוא חמור יותר מכל אותם שנזכרו בהכונס וא"כ איך אפשר דקא פטר תנא דידן אף בד"ש הפך ארבע סתמיות הללו זהו כחו של המקשן: ועל מאי דיהיב טעמא דטעם דהמשלח הוא פטור מד"ש דהואיל דהשליח מחייב לשלם את היזיקו אמטו להכי פטור המשלח וכו' אין טעם זה מספיק דמצינו הפך מזה דהא גבי השוכר עידי שקר מוקי לה בגמ' דהשכיר לחבריה ופירש"י ז"ל דאין לחבירו לשלם וע"ז פטור מד"א וחייב בד"ש באופן דהשוכר פטור מד"א לשלם וחבירו אין לי לשלם ועל זה כתבו התוס' דבאמירה פטור אף בד"ש. נמצינו למדין דאפי' לא נשתלם הניזק מנזקו פטור מדיני שמים: הן אמת דהריטב"א ז"ל כתב כן גבי שולח ביד פקח פקח חייב כתב וז"ל פי' והשולח פטור לגמרי ואפי' בד"ש כיון שכבר נשתלם הניזוק מן הפקח משא"כ בשוכר עידי שקר שפטור מד"א וחייב לד"ש דלא אשתלם ניזק מנזקיה וכו' ע"כ אמנם על הריטב"א ז"ל אין לתמוה כמ"ש דאפשר דהריטב"א ז"ל לא ס"ל כהתוס' וכמו שדקדקנו לעיל ממ"ש גבי מהחרב בני עמון יע"ש. ואגב זה למדנו מכאן הוכחה שנית למש"ל דהריטב"א ז"ל לא ס"ל החי' שכתבו התוס' בין שוכר לאומר דאלת"ה קשיא עליו ע"ד שהקשינו להרב הנז':

עוד תירץ הרב הנז' ליישב דעת התוס' דכונתם נמשכת אל מ"ש התוס' בעצמם בפ"ק דמציעא ד"י ע"ב בההיא דאין שליח לד"ע דרבינא ס"ל דלא אמרי' אין שלד"ע אלא היכא דהשליח בר חייובא ורב סמא ס"ל דלא אמרי' אין שלד"ע אלא היכא דאי בעי עביד ואי בעי לא עביד והקשו התוס' שם ד"ה אי בעי עביד ממתני' דפ' מרובה דקתני אמר גנב לשומר שור אחד יש לי בבית פ' קחנו משם ותהא עליו שומר חנם הוציאו השומר מרשות בעלים ומת חייב הגנב במשיכת השומר ואמאי אי בעי לא עביד וי"ל כיון דאין השומר יודע שהוא גנוב הו"ל כחצר דבעל כרחו מותיב ביה ע"כ וכיוצא בזה תירצו התוס' בפ' מרובה דע"ט ד"ה נתנו לבכורת בנו וכו' יעש"ב והשתא לפי דברי התוס' הנז' מתיישב הך סוגייא דקידושין לדעתם דס"ל דהך פלוגתא דפליגי ת"ק עם שמאי הזקן איירי הייכא דאומר לשלוחו צא והרוג את הנפש והשליח לא ידע דומיא דיואב כי לא ידע מדמייתי קרא דואותו הרגת ובהא לכ"ע המשלח חייב הואיל ולא ידע ולהכי ניחא דפריך תלמו' מכלל דת"ק סבר וכו' דבהא הואיל דלא ידע לכ"ע מיחייב וא"כ לכל הפחות ליחייב בד"ש אבל לעולם דבעלמא באמירה בלחוד לא מיחייב כלל וא"כ קם דינא כמ"ש התוס' בפ' הכונס דבאמירה בלחוד לא מיחייב עכ"ל:

ואהמ"ר גם בזה דבריו נפלאו ממני מכמה אנפי חדא דאיך יתכן לומר זה דמי שהולך להרוג את הנפש הוא בידו הורגו ואינו יודע בהריגתו דבשלמא גנב שייך שפיר לומר

שהשומר לא ידע שהוא גנוב דסובר דהטלה היא מהגנב ולא הוה ליה לידע אם הוא גנוב או לא ולזה שומר פטור אבל בהורג את הנפש הוא ההורג ואינו יודע בהריגתו זה לא ניתן ליאמר ובודאי דכונתו הוא לומר דהשליח אינו יודע אם כדין שולח המשלח להורגו או לא וגם זה תימא דאם אומר לו המשלח שבדין שולח להורגו מאמין לדבריו להרוג את הנפש ואין ראיה מיואב דהא אמרו בגמ' דמורד במלכות הוה ומשו"ה לא נענש באופן דגם זה לא ניתן ליאמר:

ועוד דהעיקרא דדינא פירכא לדעת הרב ז"ל דאוקי פלוג' דת"ק ושמאי הזקן באומר לשלומו צא והרוג את הנפש דהוא דהשליח לא ידע א"כ קשה בין לס' ת"ק יבין לסב' שמאי הזקן דלדעת ת"ק קשה איך כתב הוא חייב ושולחיו פטור אדרבא איפכא מסתברא שולחיו חייב דהא השליח לא ידע ובהא כ"ע מודו דהמשלח חייב. ולדעת שמאי הזקן ג"כ קשה דמאי תיקשיה ליה הש"ס מ"ט דשמאי הזקן דשולחיו חייב ומאי קושיא כיון דהשליח לא ידע ודאי דשולחיו חייב באופן כי מכל הצדדים לענ"ד לא מצאתי סעד וסמך לדבריו: ותבט עיני להרב פני יהושע ז"ל בחי' לקידושין בסוגיין שהק' הקו' שהק' הרש"ך ז"ל וז"ל מכלל דת"ק סבר אפי' בד"ש פטור יכו' שמעינן מהא דפשיטא לתלמידא דלכ"ע בד"ש חייב ולא אמרינן דברי הרב וכו' אלא דלפי"ז קשה מ"ש התו' שם בהכונס דדוקא שוכר אבל אומר פטור אף מד"ש. ותי' לכך נ"ל כדפרישית בהכונס דמ"ש התו' אומר פטיר היינו דרך הסתה דומיא דמסית ולא דרך שליחות משא"כ בשולח הו"ל כשוכר שהרי שולחו ע"מ שישמע לי וסתם שליחות נמי בשכר הוא ע"כ:

וגם זה הרואה יראה שהוא דוחק הגם דהחילוק שחילק בין אומר דרך הסתה לאומר דרך שליחות נראה דמסתבר הוא וניתן ליאמר מ"מ הדוחק הוא דהיכן רמוז זה בדבריהם מאחר דבין בש"ס ובין בדברי התוס' נקטו בלשונם האומר ומהיכן בא לנו לומר דאומר דכתבו התו' הוא בלשון הסתה ואומר דאמרו בש"ס הוא דרך שלימות זה נ"ל דוחק:

ולע"ד נראה דכונת התוס' פשוטים בטעמם כשנדקדק בדבריהם דאמרו כיון שהוא אמירה בעלמא סבור לא שמיע לי ובודאי דכונתם לומר דאין כאן שליחות כלל ואין זה שלוחו וע"ז כתבו דבאמירה אפי' בדי"ש פטור ר"ל באמירה כזאת לאיניש דעלמא שאינו שלוחו ואינו כפוף לו כדי שישמע לי דאז יכול לומר סבור הייתי שלא ישמע לי משא"כ בש"ס דקידושין דאמרו האומר לשלוחו צא והרוג את הנפש דעשאו שליח דהוא שלוחו מדנקט האומר לשלוחו ולא קאמר האומר לחבירו או האומר לשליח משמע דכבר הוא שלוחו דהיינו משרתו דמוכרח לקיים דברו ואינו יכול לומר סבור הייתי שלא ישמע לי על זה חייב בד"ש וגם התוס' מודים בזה דדמיא להשוכר עדים דעשאו שליח:

וכן נראה שהוא דעת הרמב"ם ז"ל במה שפסק בפ"ב מה' רוצח ה"ב וז"ל השוכר הורג להרוג את חבירו או ששלח עבדיו והרגוהו וכו' חייב בד"ש. וכתב מ' כ"מ בפ' האיש מקדש האומר לשלוחו צא הרוג את הנפש וכו' ופ' כת"ק וכו' הרי דפי' במ"ש האומר לשלוחו דהיינו ששלח עבדו שהוא שכיר אצלו והיינו דומייא דהשוכר עדים. ולזה קמתמיה בגמ' מכלל דת"ק סבר כיון דהוא שלוחו אפי' בד"ש פטור משא"כ באומר לשליח דעלמא ודאי דבאמירה לחוד אפי' בד"ש פטור ודו"ק. והנה ראיתי להרב מש"ל בה' זאת שהביא זה החילוק בין שוכר לאומר דבאומר אפי' מד"ש פטיר ודקדק מדברי הרמב"ם ז"ל שכן הוא דעתו לחלק בהכי. וכתב עוד דבזה ניחא לי ליישב ההיא דאמרי' בסנהדרין דאין טוענין למסית וילפינן לה מנחש דאי טעין ליה השי"ת הו"מ למימר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ולפי פשטן של דברים קשה דמה הי' מועיל לו טענה זו הא בד"ש דנו אותו אלא ודאי דאף בד"ש הי' פטור משום דלא הי' התם כי אם דבורא בעלמא: ומז"ה המגיה ז"ל כתב ששמע שהרב המחבר ז"ל היה מיישב קושיא זו באופן אחר בהא דאמרי' בפ' האיש מקדש דבאומרו לשלוחו צא ובעול אח הערוה או אכול את החלב לכ"ע הוא חייב ושולחיו פטור שלא מצינו בכל התורה זה נהנה וזה מתחייב הכא נמי דכוותה דהיינו שהסיתו בדבר של אכילה ואכל מטה"ד טו"ר ועיין בדרושותיו בד"ו ע"ב שכתב כן:

ולענ"ד נראה דלפי דברי הזוה"ק אין מקום לתירוצו והוא דאמרו בפ' תרומה דקס"ג וז"ל תועלתא דהאי מקטרגא כד חייביא צייתין ליה מאי איהו וכו' ותו דהא אתתקף בגין האי הואיל ואיהו רע אתתקף כד עביד ביש וכו' כך האי מקטרגא לא אתגבר בחיליה עד דאסטי לב"נ כדין אית ליה נייחא ואתתקף ואתגבר בתיליה וכו' יעש"ב. הנה מפורש יוצא דגם השטן הוא יצה"ר מטי ליה טובת הנאה נמי כד אסטי לב"נ והיכא דמטי טובת הנאה לתרוייהו הדר דינא למ"ד יש שליח לד"ע דמשלח דאית ליה טובת הנאה מחייב וא"כ הדרא קושייא לדוכתיה ודו"ק:

וחזיתיה להרב חשק שלמה ז"ל בח"מ סי' ל"ב הגהב"י אות כ"ח שתירץ לזה בשם ס' ישרש יעקב דלק"מ ע"פ מ"ש התוס' שם דהנחש לא נצטווה שלא להסית א"כ הנחש דוקא הי' נפטר בטענה זו שלא נצטוה מה שאין כן המפתה להעיד שקר שנצטוה יע"ש: והנה בודאי דכונתו לומר להא דאיפליגו בפ"ק דמציעא ד"י אמר רבינא כי אמרי' אין שליח לדב"ע היכא דשליח בר חייובא אבל היכא דלאו בר חייובא הוא מיחייב שולחו ורב סמא אמר כי אמרי' אשלד"ע ה"מ היכא דאי בעי עביד ואי בעי לא עביד אבל חצר

דבע"כ מותיב בה מיחייב שולחו ע"כ וא"כ ה"ה כאן דהמשלח שהוא הנחש לאו בר חייובא הוא דלא נצטוה מיתייב שליח וכדעת רבינא כנז':

וזה קצת תימא דאנן לא קי"ל כרבינא כ"א כרב סמא כמו שפסק הרא"ש ז"ל שם משם הרמ"ה ז"ל דהלכתא כרב סמא כיון דאמרה קמיה דרבינא ושתק רבינא וקבלה הדר ביה ממאי דהוה אמר איהו וקבל מ"ש רב סמא וכו' וכן פסק הר"ן ז"ל הביאו הרב הנמקי ז"ל דהכל תלוי באי בעי עביד אי בעי לא עביד אבל אין חילוק בין שליח בר חייובא ללאו בר חייובא דלעולם חייב ואיך היה הנחש יכיל לטעון דאין שליח לד"ע והדרא קושיא לדוכתיה: אלא דאח"כ ראיתי למור"ם זיל בריש ה' שלוחים סי' קפ"ב שפ' כרבינא וז"ל ודוקא שהשליח בר חייובא אבל אם אינו בר חייובא הוי שליח אפי' לדב"ע הגהות מיימוני פ"ב מה' שלוח' וכ"כ בדרכי משה סי' שמ"ח כרבינא. וכן פ' בתשובות מוהר"ם ז"ל סי' תצ"ג ה' דרבינא. והרש"ך בי"ד סי' ק"ס ס"ק כ"ב הביא משם המרדכי והלבוש ז"ל דפ' הלכתא כרבינא ומה שיש לעמוד בזה עיין להרב החסיד בס' ק"י בתו"ד אום אלף ולהרב מוה"ד בס' עיין זוכר באורך באופן דבמחלוקת הוא שנויי ויש לו להרב סמוכין דרבנן אלא דלא הי"ל לסתום דבריו לכ"ע:

ועוד ראיתי להרב תנא דאורייתא ז"ל שכתב בהלכה הנז' וז"ל כתב מוהרימ"ט ז"ל בתשו' ח"א סי' קי"ו דיש להסתפק אי אמרי' באסירא דרבנן אין שליח לדב"ע כיון דמן התורה חשיב שליח או דילמא אפי' במילי דרבנן דבר עבירה מקרי ושייך ביה דברי הרב ודברי התלמיד דמ"ש ולא הכריע יע"ש ואני תמיה על הרב ז"ל מההיא דאמרי' בקמא דנ"ג ע"א אמר מר נפל לפניו מקול הכרייה חייב ואמאי נימא כורה גרם ליה ופירש"י וכורה פטור דגרמא בעלמא הוא וכשאין הכורה בעל הבור עסיקינן אלא שהוא שכירו וכגון שהיתה בור כרוייה ועומדת קודם לכן דאי האי כריה הוי כורה חייב דאין שליח לדב"ע דאסור לקלקל בר"ה ע"כ. ואיסור זה דמקלקל בר"ה פשיטא דהוי מדרבנן ואפי"ה אמרו אין שליח לדב"ע. גם באותו פרק דנ"א ע"א אמרי' בור של שני שותפין היכי משכחת לה אי דשוו שליח תרוייהו ואמרי לזה זיל כרי לן ואזל כרה להו אין שלית לדבר עבירה ע"כ ועבירה זו היא מה שפירש"י ז"ל בדנ"ג דהיינו דאסור לקלקל בר"ה עכ"ל:

ואהמ"ר לא זכיתי להבין דבריו ודבריו תמוהים אצלי מאד במ"ש דאיסור זה דמקלקל בר"ה פשי' דהוי מדרבנן דאיך יתכן לומר דבר זה דאיסור זה דקלקול בר"ה ע"י כרית הבור הוי מדרבנן מאחר דמקרא מלא דבר הכתוב וכי יפתח איש בור וגו'. ואין לומר דמה שחייבה התורה הוא דוקא כשנפל בבור והנזק בא מצד הבור לא כן בכאן דנפל מקול הכרייה אינו אלא מקלקל בר"ה זה אינו דאפי' אם לא נחשוב אותו כבור ממש עכ"פ

תולדה דבור מקרי וכבר אמרו בקמא ד"ג ע"ב תולדה דבור כבור ופסקו הרמב"ם ז"ל בפי"ג מה' נ"מ ה"ב וז"ל הבור מאבות נזיקין הוא ותולדותיו כמוהו וכל המניח תקלה הרי זו תולדת הבור וכו' וראיה לזה הוא שדין זה דנפלה מקול החפירה פסקו רבינו בפי"ב מהנ"מ הי"ח וז"ל היה חופר בבור ונפלה הבהמה בתוך הבור מקול החפירה ומתה אם נפלה מלפניה חייב וכו' הרי שפסקו בכלל נזקי בור שחייב מן התורה גם זה בכלל:

ואפי' אי יהיבנא ליה כל דיליה דבהא דנפלה מקול החפירה אינו אלא איסור דרבנן כיון דהוי מקלקל בעלמא מ"מ מה יענה בסוגייא אחרת שהביא מ"ש בור של ב' שותפים וכו' אי דשוו שליח תרוייהו וא"ל זיל כרי לן ואזל כרה להו והזיק אשלד"ע הרי שבכאן לא איירי דנפלה מקול החפירה אלא שהזיק הבור עצמו כמש"ה וכי יפתח איש בור וגו' וא"כ איך כתב דעבירה זו היא מה שפירש"י בדנ"ג דהיינו דאסור לקלקל בר"ה והוא פלי דמאחר דהעבירה מפורשת בתורה הניח המקרא והלך אחר מה שפירש"י והדבר צ"ע:

והיותר תימא על הרב החסיד ז"ל על ארעא דרבנן באות האלף אות ו' שהביא דברי הרמש"ל ז"ל אלו ולא נתעורר מזה והתימא הוא דכל מלאכתו של הרב ז"ל שמראה לנו איזה איסור הוא דאורייתא ואיזהו דרבנן ובכאן שתק ולא דבר כלום ולפחות הי"ל להביא ראיה לזה דאיסור מקלקל בר"ה הוי דרבנן דשתיקתו הוי כהודאה:

ובהיותי בזה חזות קשה הוגד לי במה שראתה עיני להרדב"ז ז"ל בשנייות סי' רי"ד שכתב וז"ל שאלת ממני על מי שנשבע שלא לשחוק אם מותר לשים אחר במקומו לשחוק. תשו' ראיתי קצת פריצים מתירין דבר זה וראוי לגעור בהם ולמונעם מזה כי לא די שגוזלין איש את חבירו וכו' אלא שהם עוברים על שבועתם וכו'. ותו דקי"ל שלוחו של אדם כמותו וכל דבר שהוא אסור לעשותו אסור לו לומר לאחרים לעשות ומה לי על ידו מה לי ע"י אחר יע"ש:

ותמיה לי טובא במ"ש ותו דקי"ל שלוחו של אדם כמותו לכל דבר שהוא אסור לעשותו וכו' והלא קיי"ל הלכה רווחת מוסכם מכל הפוסקים דאין שליח לדבר עבירה דדברי הרב ודברי התלמיד דמ"ש ואיך כתב דשלוחו של אדם כמותו גם בדבר עבירה:

ולזה צריך לומר בהכרח והוא דהרדב"ז ז"ל פסק כרבינא דאמר כי אמרי' אשלד"ע היכא דהשליח בר חייובא אבל היכא דלאו בר חייובא הוא מיחייב שולחו וא"כ הכא בנ"ד דהשליח לאו בר חייובא הוא דזה לא נשבע ומותר לו לשחוק משו"ה מחייב שולחו ודימה לזה כתב מוהר"ם ז"ל בתשו' סי' תצ"ג הביאו הרב הח' ז"ל ששאל במי שנדר שלא ישחוק אם מותר לומר לחבירו שישחוק בעבורו והשיב דשלוחו כמותו ואף ע"ג

דאשלד"ע הא אמרי' במציעא היכא דהשליח לאו בר חיובא מיחייב שולחו וקי"ל כרבינא דהוא בתראה יע"ש א"כ גם הרדב"ז ז"ל ס"ל הכי:

אלא דשוב אמרתי דבר וחזרתי לאחורי ממה שראיתי להרדב"ז גופיה שם באותו חלק סי' תל"ב שכתב וז"ל שאלת ממני על אחד מהפריצים שהיה מלמד את בנו של ראובן לגנוב משל אביו ולהביא אליו וכן עשה פעמים ג'. תשובה אם בנו של ראובן הוא גדול אעפ"י שהוא בר שליחות כבר ידעת דאין שליח לד"ע לחייב שולחו הילכך לענין דינא פטור הוא אלא שיש לב"ד לגדור גדר בדבר ולהענישו כפי צורך השעה ומוציאין מידו כל מה שלקח מבנו כיון שהרגילו לעבירה וכו' ואם היה הבן קטן הדבר ברור שאין שליחות לקטן ואע"ג דקטן לאו בר חיובא הוא לא מחייב שולחו וכו' ואע"ג דרבינא אית ליה התם טעמא אחרינא דהיכא אמרינן אשלד"ע היכא דשליח בר חיובא הוא אבל היכא דלא הוי בר חיובא מחייב שולחו וכו' כבר פסקו רבוותא כלישנא דרב סמא דכיון דאמרה קמיה דרבינא ושתיק רבינא משמע דהודה לו וכ"כ הרמ"ה והר"ן ז"ל ע"כ. הרי בהדיא דהרדב"ז פסק כרב סמא א"כ דבריו סתראי נינהו כפי מ"ש בכונת התשו' דסי' ריי"ד אלא ודאי מוכרחים אנו לומר כדי שלא יסתרי דבריו אהדדי דגם באותה תשו' ס"ל כרב סמא א"כ הדרא קושייא לדוכתיה. והנלע"ד לומר הוא במה שראיתי להט"ז בי"ד סי' ק"ם ס"ק י"א וז"ל דבר ברור הוא דהא דאמרי' אין שליח לד"ע לא מהני אלא לפוטרו מחיוב כרת או ממלקות אבל מ"מ איסור יש שהוא עושה איסור ונתקיימה מחשבתו ע"י השליח פשיטא שזה אסור ע"כ. א"כ יתכן דהרב"ז ז"ל קאי בשיטה זאת ומשו"ה קאמר ותו דקי"ל שלוחו של אדם כמותו וכל דבר שהוא אסור לעשותו אסור לי לומר לאחרים לעשות ודייקא נמי תי' אסור. עוד אביא מ"ש התוס' בקידושין דמ"ב פ"ב ד"ה אמאי מעל דכשהשליח הוא שוגג דלא ידע דאיכא איסור בדבר יש שליח לד"ע. והכי ס"ל להמרדכי ז"ל וגם רש"ל ז"ל ס"ל הכי אמנם מוהרימ"ט ז"ל בח"א סי' קי"ו כתב בשם הנימוקי ז"ל בפ' מרובה דאפי' כשהשליח שוגג ואינו יודע דעביד איסורא אמרי' אין שליח לדב"ע. וכן ס"ל להריטב"א ז"ל ולהש"ך בח"מ סי' שמ"ח: עוד נקדים מאי דחקר חקירת חכם הרב החסיד ז"ל בס"ה ש"י בס' וישלח על אשר חכמים הגידו בסוכה דלעת"ל עתיד הקב"ה לשוחטו ליצה"ר לפני הצדיקים וכו' וכל הרואה כל אשר בתוכו יתמה על מה ועל מה תצא זאת מלפניו ית' להרוג ליצה"ר על אשר החטיא לבני אדם והלא קי"ל הלכה רווחת דאע"ג דבכל התורה כולה שלוחו של אדם כמותו מ"מ לדבר עבירה אין שליח לד"ע ושליח חייב הנה כי כן אף כי היצה"ר הוא המסית לבני אדם ומחטיאם מ"מ כיון

שמצווין שלא לעבור מפיו ית' ועבדי שלוחותיה דיצה"ר יצה"ר פטור דדברי הרב. ודברי התלמיד דברי מי שומעים:

אמנם עפ"י החילוקים אשר כתבנו אשכחנא לה פתרי האחד מ"ש הרדב"ז ז"ל דאע"ג דקי"ל אשלד"ע ש"מ יש לב"ד לגדור גדר בדבר ולהענישו כפי צורך השעה ומוציאין מידו כל מה שלקח ממנו וראוי לב"ד לקונסו כיון שהרגילו לעבירה הרשות בידם א"כ ה"ה כאן לגבי יצה"ר הגם דמדינא הוא פטור אפי"ה משום מגדר מילתא ראוי להענישו ולקונסו: וה'ן שני מ"ש הזוה"ק דתועלתא דהאי מקטרגא תייביא צייתין ליה אתתקף ואתגבר בחיליה וכו' באופן דמטי ליה טובת הנאה ליצה"ר והיכא דמטי טובת הנאה לתרוייהו הדר דינא דיש שליח לד"ע דמשלח דאית ליה טובת הנאה חייב דלא מצינו בכל התורה כולה זה נהנה וזה מתחייב וכמ"ש הרב החסיד ז"ל:

ואל השלשה ל"ו בא מ"ש הרב הנז' במ"ש בגמ' השולח את הבערה ביד חש"ו פטור מד"א וחייב בד"ש ולפי זה מצאנו חיובו של רשע כי הנה אשר חכמים הגידו אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות א"כ הרי שנשתטה תחילה ע"י הרהורים הרעים וגירה בו היצה"ר לעשות העבירה הו"ל כשולח ביד שוטה דחייב בד"ש:

ואת רב"ע ח"ש הרב פני יהושע ז"ל דמ"ש התוס' דוקא שוכר ולא אומר היינו דרך הסתה ולא דרך שליחות מה שאין כן בשולח הו"ל כשוכר וחייב וא"כ ה"ה הכא גבי יצה"ר הגם דדרכו הוא להסית את האדם מ"מ רוב פעמים שאינו צריך להסית ובפרט אחר שהרגילו לדבר עבירה א"צ היסית כ"א שולח אותו לך למקום פ' כדי לזנות או לגנוב וכיוצא ובשולח הוא חייב בד"ש: חמשת מ"ש התוס' בקידושין דכשהשליח הוא שוגג דלא ידע דאיכא איסור בדבר יש שליח לד"ע והכא נמי כבר כת' לעיל משם הראשונים ז"ל דרכו של יצה"ר הוא להערים לאדם ומראה לו מ"ט פנים טהור בעסקי עבודה ומצוה ומתוך כך מביאו לידי עבירה וכשהוא שוגג המשלח חייב:

ואת הש"ש לדעת ר' סמא דס"ל דהיכא אמרי' אשלדב"ע היכא דאיבעי עביד אי בעי לא עביד אבל היכא דבעל כרחו עביד חייב המשלח א"כ מצאנו חיובו של רשע הוא היצה"ר כי הגדיל לעשות כמה כרכורים ופתויים אל האדם ויום ולילה לא ישבות ואינו נפרד ממנו שיוכל לברוח ממנו אלא הוא אחיז בקירות לבו מזמן היותו שרוי בבטן אמו מחובר עמו נכנס ונתקל עמו יוצא ונתקל עמו ואנה ילך ואנה יברח ממנו והוא קשור עמו ומעבירו על דת ע"כ שלא בטובתו והיכא דבע"כ עביד ודאי יש שליח לד"ע:

והשביעית מ"ש בסנהדרין דאין טוענין למסית וילפי' לה מנחש דאי טעין ליה השי"ת הוה מצי למימר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין דהיינו אין שליח לדב"ע נמצא דמסית חייב המשליח וא"כ ה"ה הכא גבי יצה"ר דהוא מסית ומדיח יש שליח לד"ע:

שמנה מ"ש בגמ' דבמעילה יש שליח לד"ע דילפינן חטא חטא מהתרומה נמצא דכי אמרי' אשלד"מ ה"ד בהדיוט אבל במעילת קדשים לגבוה יש שליח לד"ע א"כ מצינו חייובו של היצה"ר דכיוןדמסית ומדיח לאדם להיות מועל בקדשי שמי' שתורה והמצות בזמן שישראל דבוקים בתורת ה' ועוסקים בה תמיד לא יחשו והוא בא להסיתם הו"ל כעושה שליח למעול בקדשי שמים כי קדש ישארל לה' אשר קדשנו במצותיו וע"י הסחתו עושה אותם לצאת לחולין ומשלח חייב וישלד"ע:

ומעתה נבא לכונת הכתובים וז"ש ולרשע דהיינו ר"ל ליצה"ר כמו שדרשו בגמ' ע"פ צופה רשע לצדיק בכל יום ויום יצרו של אדם חתגבר עליו וכו' אמר אלהים מה לך לספר חקי כלומר מה לך לפתות את האדם להחטיאו ולהצדיק את עצמך עפ"י הדין באומרך כיון דאין שליח לד"ע אתה פעור ותשא בריתי עלי פיך דאפי' בד"ש פטור כיון דאין כחך אלא בפיך הא אמרי' בשם התוס' דדוקא שוכר דעביד מעשה חייב אבל באמירה לחוד אפי' בד"ש פטור וכיון דיצה"ר הוא המסית הוא המדיח הו"ל אמירה בעלמא ופטור וזהו דקאמר עלי פיך ר"ל על סיבת פיך:

ועל זה באו הכתובים כדי לסתור את דבריו עפ"י החילוקים הנ"ז שכתבנו אחת באחת יגשו דהיינו האחד ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך ר"ל דהן לו יהיה כדבריך דמדינא אתה פטור מ"מ מצד מגדר מילתא שאתה שנאת אומסר ותשלך דברי אחריך ולא תשמע בקול מורים ראוי להענישך ולקונס' וכמ"ש הרדב"ז ז"ל דראוי לב"ד לקונסו כיון שהרגילו לעבירה ומכ"ש דאפי' מדינא חייב בד"ש כמ"ש הרש"ך דאפי' אומר חייב:

ועוד אם ראית גנב ותירץ עמו ועם מנאפים חלקך מטעם אחר אתה חייב ע"פ מ"ש בזוה"ק דכד אספי לב"נ אחגבר בחיליה ואתתקף נמצא דיש לך הנאה במה שתחטיא את האדם וכיון דמטי לך הנאה הו"ל דיש הנאה לתרב' וחייב ג"כ המשלח דלא מצינו בכל השורה כולה זה נהנה וזה תתחייב וזהו רמז הרומז אם ראית גנב וגו' ועם מנאפים חלקך ר"ל כיון דאין לך גנב ונואף דאין לך חלק בהם וזהו חלקך וכיון דיש לך טובת הנאה אתה חייב:

אלא דלדעת הרב מש"ל ז"ל נראה דלא ס"ל הכי כמו שכתבנו לעיל משו"ה קאמר טעמא אחרינא פיך שלחת ברעה הכונה כמ"ש השולח את הבערה ביד חש"ו פטור מד"א וחייב בד"ש וכ"כ דאין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות הרי שמשטתה תחילה ע"י

הרהורים רעים וגורר בו היצה"ר לעשות עבירה הו"ל כשולח ביד שוטה דחייב בד"ש. וידוע מ"ש חז"ל חש"ו פגיעתן רעה וז"ש פיך שלחת ברעה ר"ל דעשית שליחות לעבירה ע"י השוטה שפגיעתו רעה ושולח ביד שוטה חייב המשלח:

ועוד אפשר דבא לרמוז במ"ש פיך שלחת ברעה החילוק של הרב פני יהושע שחילק דמ"ש התוס' דוקא שוכר אבל אומר פטור אפי' בד"ש הייני דוקא דרך הסחה ולא דרך שליחות דשולח הרי הוא כשוכר וחייב ולז"א פיך שלחת ברעה דהיינו בדרך שליחות אתה שולח איתו לך למקום פלוני כדי לגנוב או לזנות וכיוצא ובשולח הוא חייב המשלח: אלא דזה ניחא כשיהיה האופן בדרך שליחות אבל אם הוא דרך הסתה שכן הוא דרכו להיות מסית ומדיח אז הוא פטור משו"ה בא לתת טעמא אחרינא ולז"א ולשונך תצמיד מרמה שם רמז למ"ש התוס' והמרדכי ורש"ל ז"ל דכשהשליח הוא שוגג דלא ידע דאיכא איסור בדבר יש שליח לדב"ע והכא נמי כ"כ משם רז"ל דדרכו של יצה"ר הוא לרמות לאדם ומראה לו מ"ט פנים טהור בעסקי עבידה ומצוה ומתוך כך מביאו לידי עבירה ובשוגג חייב המשלח וז"ש ולשונך תצמיד מרמה בעורמה ותחבולה כדי להעבירו על דת וכו': אלא דלדעת הריטב"א והנמק"י ומוהרימ"ט ז"ל ס"ל דאפי' כשהשליח שוגג ואינו יודע דעביד איסורא אמרי' אין שליח לדב"ע משו"ה קאמר טעמא אחרינא תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי בא לרמוז החילוק של רב סמא דהיכא אמרי' אשלד"ע היכא דאי בעי עביד ואי בעי לא עביד אבל היכא דבעל כורחיה עביד חייב המשלח וא"כ הכא נמי היצה"ר שמגדיל לעשות כמה כרכורים ופתויים אל האדם ויום ולילה לא ישבות והוא מחובר עמו אחים ולא יתפרדו מזמן היותו בבטן אמו ואינו יכול לינצל ממנו וע"כ שלא בטובתו עובר על דת והיכא דבע"כ עביד ודאי יש שלד"ע וידוע מ"ש המורה ז"ל בח"א פ"ו דאח ואחות יאמר על דבר שהוא מחובר אל דבר אחר כמו חמש יריעות חוברות אשה [אל אחותה ע"כ וא"כ שייך לקרותו ליצה"ר אחיו של האדם ע"ש שהוא מחובר עמו בקירות לבו ומה גם שנכנס עמו בהיותו בבטן אמו וכשנולד יוצא עמו והוי כדוגמת תאומים וע"כ שייך ג"כ לקרותו לאדם בן אמו דבהיותו בבטן אמו שרוי עמו וז"ש תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי ר"ל דאתה יושב עמו בחיבור א' ותדבר לו ותתן לו דופי יום ולילה ואינו נפרד ממך אפי' רגע כדי שיוכל לינצל ממך ובע"כ עביד והיכא דהוי בע"כ חייב המשלח כדעת ר' סמא:

אלא דהניחא לדעת הרא"ש והר"ן והרמ"ה ז"ל דפסקו הלכה כרב סמא אבל לדעת המרדכי והלבוש ומור"ם ז"ל דפסקו הלכתא כרבינא דאמר היכא אמרי' אשלד"ע כשהשליח והמשלח הם בר חייובא אבל כשהמשלח לאו בר חייובא הוי השליח חייב

אדרבא מצינו מקום פטיר להיצה"ר כיון דכל ישראל הם בריא בחייובא אף עפ"י שהוא מעבירם על דת מ"מ הוא פטור כיון דלאו בר חייובא הוא דהיצה"ר לא נצטוה בתורה:
לזה בא לתת טעמא אחרינא ואמר אלה עשית והחרשתי שם רמז מ"ש בסנהדרין אין טוענין למסית וילפי' לה מנחש דאי טעין ליה השי"ת הומ"ל דברי הרב וכו' דמ"ש דאין שליח לדב"ע וא"כ ה"ה הכא גבי יצה"ר דהוא מסית ומדיח ישלד"ע וז"ש אלה עשית ר"ל כיון דאתה עשית אח כל אלה שאתה מסית ומדיח לאדם א"כ החרשתי אני מחריש ואיני טוען לך כדי שלא יהיה לך פתחון פה לפטור אותך:
ועוד דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך בא לרמוז החילוק שאמרו בגמ' דבמעילה יש שלד"ע דכי אמרי' אשלד"ע ה"ד בהדיוט אבל במעילת קדשים לגבוה ישלד"ע וא"כ היצה"ר כיון דמסית ומדיח לאדם להיות מועל בקדשי שמים התורה והמצות והוא בא להסיתם הו"ל כעושה שליח למעול בקדשי שמים כי קדש ישראל לה' וע"י הסתתו עושה אותם לצאת לחולין ומשלח חייב וישלד"ע וז"ש דמית היות אהיה כמוך ר"ל נדמה בעיניך שאני ועמי דומים לך כמותך שאתה הדיוט סטרא אוחרא מסיטרא דקליפה ואני כמוך אבל טועה אתה מדרך השכל דאיני דומה לך כי קדוש אני ה' וישראל קדושים הם כי אני ה' מקדשם ע"י התורה והמצות שהם מקיימים וכיון דקדש המה אתה באת להסיתם הו"ל כעושה שליח למעול בקדשי שמים להוציאם לחולין דקי"ל המשלח חייב אי לזאח אוכיחך ואערכה לעיניך כיון שאתה חייב מדינא:
ואמר עוד בינו נא זאת שוכחי אלוהי וגו' מיירי כלפי ישראל והענין מ"ש הרב החסיד ז"ל שם דדוקא בזמן שישראל עוסקים בתורה כי קדשו והוא מסיתם להוציאם לחולין אז הוא חייב היצה"ר כמ"ש אבל בזמן שאין ישראל עוסקים בתורה וכבר הוציאו את עצמם לחולין הדר דינא כהדיוט דאשלד"ע וישראל חייבים והגם דסוף סוף במה שמחטיאים לעבור על דת הוי למעול במצות ה' דהוו קדשי שמים אין זה מקרי מועל הואיל והם כבר מעלו בהן ואין מועל אח"מ:
וז"ש בינו נא זאת ר"ל נא לשון בקשה שתעסקו ותבינו בתורה הנק' זאת כדי שיהי לכם מקום פטור ויהיה חייב היצה"ר ואם לאו ח"ו פן אטרוף ואין מציל דאח"כ לא יהיה לכם פטור ומוכרת אני לפרוע מכם אבל כשאתם עוסקים בתורה יש לכם דין הקדש ואז כל אוכליו יאשמו רעה תבא עליהם דבמעילה יש שלד"ע וחייב המשלח דהיינו היצה"ר.
והשתא א"ש מ"ש אח"כ זובח תודה יכבדנני ודרשו בגמ' כל הזובח את יצרו וכו' שם רמז מ"ש עתיד הקב"ה לשחוט ליצה"ר בעיני הצדיקים וכו' הראנו בישע אלקים יראו מינינו וגו':

ובזה אפשר לפרש כונת הכתובים בתהלים סי' ל"ז וכ"ח כי ה' אהב משפט ולא יעזוב את חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת:
צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה:
פי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו:
צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו:
ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו:
ולא נאריך בדקדוקים והכונה דכבר כתבנו דהא דחייב היצה"ר משום דיש שלד"ע במעילה וישראל יש להם דין קדש ה"ד בזמן שישראל עוסקין בתורה דאז יש להם דין קדש אבל בזמן שאין ישראל עוסקים בתורה נעשים חולין והדין הוא דאשלד"ע ואז החוטא חייב והיצה"ר פטור:
עוד כ"כ חילוק אחר לפטור לאדם ולחייב ליצה"ר והוא לדעת ר' סמא דס"ל דהיכא דבע"כ עביד יש שלד"ע והאדם בע"כ חוטא דלא מצי כייף יצריה כי מגדיל לעשות עמו כמה פיתויים וכמה כרכורים. אלא דבזה החילוק איכא למשדי ביה נרגא מהא דאמרי' בסוכה דנ"ב ארשב"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו שנא' צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עזרו אינו יכול לו שנא' ה' לא יעזבנו בידו ע"כ הרי דהקב"ה כי הוא נותן לאדם כח כדי שיוכל ללחום עם היצה"ר ובודאי שהאדם צריך שיעשה התעוררות מלמטה כדי שיעזרוהו מלמעלה וכמ"ש רז"ל אתם פתחו לי כפתח של מחט וכו' וכן הבא לטהר מסייעין אותו א"כ לא נשאר לאדם טענה לומר דבע"כ עביד דלא מצי כייף ליצריה מאחר דכבר הבטיחו הקב"ה דהוא עוזר אותו ונותן לו כח לכוף ליצרו כשיבא לטהר את עצמו:
וז"ש כי ה' אהב משפט וכיון דה' אהב משפט ושופט צדק ואמת מדוע חסידיו לעולם נשמרו וזרע רשעים נכרת כיון דישראל דין קדש יש להם והיצה"ר מעבירם על דת ובמעילה קי"ל יש שלד"ע ומשלח דהוא היצה"ר חייב א"כ למה הרשעים הם נכרתים דמן הדין פטורים:
ולז"א פי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט תורת אלהיו בלבו וגו' כלומר דאם קרית לא שנית דיש הפרש גדול בדבר דהא דאמרי' דישראל יש להם דין מעילה ויש שלד"ע ה"ד בזמן שעוסקים בתורה תמיד לא יחשו והוא בא להסיתם הו"ל כעושה שליח למעול בקדשים ועושה אותך חולין אז המשלח דהיינו היצה"ר חייב אבל בזמן שאינם עוסקים בתורה וכבר הוציאו עצמם לחולין הדר דינא כהדיוט ואשלד"ע:

וא"ת בהדיוט ג"כ מצאנו דיש שלד"ע והוא דכשהשליח בע"כ עביד והכא נמי כיון דהיצה"ר הוא המסית הוא המדיח ומעבירו על דת בע"כ שלא בטובתו ודאי דיש שליח לד"ע והיצה"ר שהוא המשלח חייב. לז"א צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו בידו והיינו כמ"ש בגמ' בכל יום וכו' והקב"ה עוזרו וכיון דהקב"ה עוזר אותו לא יש לו טענה דלא מצי כייף ליצריה ובע"כ עביד דגדולה הבטחה ואם לא נצחו הוא שלא בא לטהר וכו': (ועפי"ז יתכן לפרש כונת הפסו' בהושע סי' י"ד שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך. קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וגו'. די"ל דלמה לא רצו ישראל שבאותו הדור לשוב בתשובה עד דאמר להם הנביא לשוב. ותו במ"ש קחו עמכם דברים דמהו הם אלו הדברים:

אמנם עפי"ה הנה נכון והוא דכבר כתבנו למעלה משם התוס' שכתבו גבי השוכר עידי שקר להעיד דפטור מד"א וחייב בד"ש דדוקא שוכר דעביד מעשה אבל אומר פטור גם בד"ש דדיבורא בעלמא הוא. והנה ישראל שבאותו הדור היו סבורים דכיון דהיצה"ר הוא המסית והוא המדיח לאדם במחשבות און כל היום וכל הלילה לא ישבות ולא מצו למיכף ליצריהו ובע"כ עבדי א"כ יש שליח לד"ע ומתחייב היצה"ר ואין לנו עון אשר חטא ולזה אינם רוצים לשוב דאין כאן עון לשוב. משו"ה בא הנביא ליסרם וא"ל שובה ישראל עד ה' אלהיך דאתם חטאתם כי כשלת בעוניך דיקא עונות שלכם הם ולא מצד היצה"ר ואתם חייבים ולא היצה"ר. והטעם קחו עמכם דברים ר"ל קחו סברת התוס' דסברי דדוקא שוכר הוא דחייב אבל בדיבור בעלמא פטור וא"כ הכא דהיצה"ר לא עביד מעשה אלא בדיבור בעלמא דברים לקחתי אז היצה"ר הוא פטור ואתם חייבים כ"כ אני אומר ושובו אל ה':

עוד יתכן לפרש כונת הכתובים ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי וגו' באופן אחר בהקדים מאי דאמרי' בע"ז ד"ב דרש רבי חנינא בר פפא לעת"ל מביא הקב"ה ס"ת בחיקו ואומר כל מי שעסק בה יבא ויטול שכרו מיד מתקב' ובאין או"ה וכו' ואומרים לפניו רבש"ע כלום. נתת לנו ולא קיבלנוה וכי מצו למימר הכי והכתיב ויאמר ה' מסיני בא וגו' מלמד שהחזירה הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קבלוה אלא כך אומרים לפניו רבש"ע כלום כפית עלינו ההר כגגית וכו' מיד אומר להם הקב"ה הראשונות ישמיענו שבע מצות שקבלתם היכן קימתם ומנלן דלא קיימום דתני רב יוסף עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים מאי ראה ראה ז' מצות ב"ן שקבלו עליהם ולא קיימים עמד והתירן להם וכו' ע"כ:

עוד נקדים מ"ש הרב ז"ב בראשון בס' יתרו משם רז"ל דמעלת ישראל על או"ה ניכר ע"י תורה שבע"פ דאילו ניתנה כולה בכתב היו או"ה מעתיקים אותה ואומרים לנו ניתנה

התורה אבל מכח תורה שבע"פ ניכר מעלתם יתירה על האומות. עוד כתב שם דתורה שבכתב שאין טעמיה מפורש' בתוכה נקראת חק ותורה שבע"פ נקראת ברית כדאי' ביבמות ע"פ כתוב לך את הדברים וגו' כי ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית ולמדו מזה דלא נכרת ברית לישראל אלא על תורה שבע"פ. וידוע מ"ש התוס' דכפיית ההר היה בשביל תורה שבע"פ:

וז"ש ולרשע שהם כללות או"ה אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך ר"ל מהו הטענה שאתם טוענים כלום נתת לנו התורה ולא קיבלנוה דהיינו תורה שבכתב וגם כלום כפית עלינו ההר כגיגית דהיינו משום תורה שבע"פ וז"ש מה לך לספר חקי דהיינו תורה שבכתב ותשא בריתי עלי פיך תורה שבע"פ מאחר דאתה שנאת מוסר ותשלך דברי אחריך דהיינו דברי הראשונים שצויתי לכם שהם ז"מ ב"ן והדר מפרש מהו הן הדברים שהשלכת אחריך לז"א אם ראית גנב ותרץ עמו דהיינו גזל ועם מנאפים חלקך דהיינו ג"ע פיך שלחת ברעה דהיינו ע"ז כמד"א כי תעשו הרע בעיני ה' וכיון דלא שמרתם הז"מ איך אתם טוענים לספר חקי ותשא וכו':

ובענין זה דאין שליח לד"ע ראיתי להרב החסיד ז"ל בס' יתרו שחקר חקירת חכם בענין כי הכה ה' בפרעה ובמצרים דהנה פרעה הוא היה מסית לעמו כמש"ה ויאמר אל עמו הנה עם בנ"י וגו' ולמ"ד אשלד"ע פרעה למה לקה ולמ"ד נמי יש שלד"ע למה לקו המצרים והלא פרעה הוא המסית הוא המדיח והוא ז"ל תי' הרבה תי' לזה ומה שצריך לענינינו הוא דהא למ"ד אשלד"ע נמי מודה דהשליח דחייב המסית בד"ש ופרעה לקה בד"ש. ולמ"ד ישלד"ע נמי הכא הו"ל הנאה למצרים להיות משתעבדים בהם בכל עבודה וכבר השמיענו רבא דאם אמר לחבירו צא ואכול את החל שליח חייב דלא מצינו בכל התורה כולה זה נהנה וזה מתחייב. ועוד דהא אמרי' התם דבמעילה דהקדש יש שלד"ע דיליף חטא חטא מתרומה וישראל יש להם דין הקדש:

ובזה פי' הרב ז"ל כונת הפ' בירמיה קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו רעה תבא עליהם נאם ה' דשם רמז על מ"ש כל אוכליו יאשמו שריבה אף למסית לעשות רעה עמהם והיה טעמו כי קדש ישראל לה' ודינו כראשית תבואתה שהיא התרומה דילפא חטא חטא מתרומה. גם רמז כל אוכליו ע"ד אוכלי עמי אכלו לחם דהוי כאומר צא ואכול את החלב דמתחייב השליח. ולפי הש"ס יקשה דלא יתחייב אלא א' וכל אוכליו למ"ל לז"א רעה תבא עליהם נאום ה' כלומר בד"ש דאפי' במלתא דאשלד"ע ה"ד בד"א אבל בדיני שמים חייב:

ולענ"ד נראה לפרש כונת הפ' בא"א במה שי"ל במ"ש כל אוכליו יאשמו דהאי מילת כל מיותרת והו"ל אוכליו יאשמו דמהיכא תיתי דהיה ס"ד דמקצת האוכלים יאשמו ומקצתם לא יאשמו דאיצטריך קרא לו' כל אוכליו יאשמו. אמנם יובן במאי דתמן תנינן במעילה די"ט ע"ב וז"ל אין מועל אחר מועל במוקדשין אלא בהמה וכלי שרת בלבד כיצד רכב ע"ג בהמה ובא חבירו ורכב ובא חבירו ורכב כולן מעלו שתה בכוס של זהב ובא חבירו ושתה ובא חבירו ושתה כולן מעלו. ופירש"י ז"ל וכן שתה א' בכוס של זהב אפי' אפחתו ופגמו כיון דקדושת הגוף היא ולא קדושת דמים דלאו לפדיה קיימא עדיין קאי לשירות ויש בו מועל אחר מועל ע"כ. ולענין דינא פסקו הרמב"ם ז"ל בפ"ו מה' מעילה ה"ד יע"ש:

הן עתה כיון דישראל מוקדשין הן למקום כשנשתעבדו בהם אומה אחת תו לא מחייב האומה אחרת דהא' מעלה והב' לא מעלה ואין לו עונש כלל אבל אי אמרי' דישראל יש להם דין כלי שרת למקום שאנו עובדים אותו תעבודו. ועוד דאי' במ' תנחומא ראשית תבואתה זה אדם הראשון שבראו הקב"ה לשרתו הרי דעיקר בריאת האדם הוא לשרת להקב"ה א"כ יש להם הדין מועל אחר מועל דיש להם קדושת הגוף וכל הנוגע בהם חייב כדין כלי שרת די' מא"מ: וזהו בא לרמוז הפסוק קדש ישראל לה' וכי תימא כי מגרעות נתן דעכשיו שהן מוקדשין אין מועל אחר מועל במוקדשין וכיון דמעל בהן אומה אחת תו לא מיחייב האומה אחרת ולזה בא הכתוב ואמר ראשית תבואתו דהיינו כמ"ש במ' זה אדה"ר שבראו הקב"ה לשרתו וכיון דמאז ומקדם יש להם דין כלי שרת וקדושת הגוף דאינו יוצא לחולין וכולן מועלין בהן ולזה אמר כל אוכליו יאשמו כיון דיש להם דין כלי שרת כולן מועלין בהן ודוק:

יעקב דרוש למעלת המילה

אך בזאת יאתו לנו האנשים לשבת אתנו להיות לעם אחד בהמול לנו כל זכר כאשר הם נמולים:

האי עלמא דמי לבי הלולא לעת צאת דבר מלכות ברקיעא לנטוע שמים וליסוד ארץ בראשית ברא:

ידיעתו מכרעת ידו אבן פנתה מול הדרת אבן השתיה כי היא היתה יסוד העולם ממנה פנה שפע ימים ומשם בארה. זרח בחשך אור צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו ועמד הקב"ה וגנזו ליהודים היתה אורה. דחזו ליה רבנן: האי מאן דבכוכב הכוכבים וצבא השמים עומדים כוכבא דשביט שמשא וסיהרא. ותחל הארץ ותשרש שרשיה. את

עמודיה ואת אדניה. ויאמר אלהים יקוו המים ותראה היבשה. ברוח פיו את הכל עשה הכינה וגם תקרה. ורוח הבריות נוחה בעל חי בלתי מדבר וכל חיות ברא. יתוש קדמו שלשול קדמו לזבוב ולדבורה. שעורין דרבנן:

האי מאן דבמעלי שבתא והיה ביום הששי גבר עלינו חסדו ואמיתו ואסף איש טהור מעין דוגמא של מעלה עפר מעפרה. וברוח מבינתו מים תיתן במשקל ובמשורה. עשאו גל של עצמות נתן עיניו בו ואזנים לשמוע ולבבו יבין חביב אדם שנברא. דו פרצופים בראו גופא מהיום כד נאים ושכיב ויעשיה כמשפט אשה הראוי'. לא תהו בראה לשבת ונרה. עביד לה תקנתא דרבנן: האי מאן דבצדק מי האיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באבר' לו משפט הבכורה. הוא אוהבו נאמן בריתו מקודש מקודש שקדשוהו שמים הכיר אברהם את בוראו בין שלש שנים ושמר את כל התורה. ואפילו ערובי חצרות דרבנן:

האי מאן דבנוגה ה"ן נוגה לי' זה חלק האדם הגדול לפי גודלו. אחד היה אברהם אוכל תולין בטהרה נגלה עליו אדון הכל ואמר לו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים היא גופא גזירה. והבאים אחריך יעשו כמעשיך כי יהיה לאיש בן ביום השמיני ימול בשר ערלתו מצות ה' ברא. הדור אתם ראו כמה וכמה הפליגו רז"ל בפ' איזהו מקומן ת"ל שבחים גדולה מילה שדוחה שבת החמורה. כי רבה היא אב"א קרא ואב"א סברה.

ואי בעית אימא מדרבנן: האי מאן דמבעית מקמי דרבנן כל השומע יצחק מחכו עלה במערבא יציבא וגיורא. מירי ורבותי ידעתי ב'יני ידעתי כי מה אני לבא בקהל קדושים. נבזה וחדל אישים. ומי יקום יעקב כי קטון דלא ידע לכווני אמרא. יודע אני בעצמי ניכר שפחמי. פחות שבערכין אפר כירה. ומה גם הכא קאימנא באתרא די זקוקין דנורא. ראשון בקדש הוא הראש עטרת תפארה. כתר תורה. כמשה מפי הגבורה. גדול אדונינו מורינו ורבינו ועטרת ראשינו הרב הגדול מבצר עז ומגדול מרן מלכא אור החיים. ושני בקדש עטרת ראש המאור הגדול המאיר לארץ ולדרים. שמו נודע בשערים ראש המדברים. מלא רוח חכמה הרב המופלא. וכבוד ה' מלא. יהודה יעלה:

וצויתי את ברכתי לכם ג"פ וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית:

איתמר בתנחומא פ' תצוה ילמדינו רבינו קטן לכמה נימול כך שנו רבותינו קטן נימול לשמנה מה טעם כשם שנימול יצחק אבינו. אמר רשב"י בא וראה שאין חביב לפני האדם יותר מבנו וכל כך למה א"ר שמואל בר נחמני כדי לעשות רצון יוצרו הוא רואה בנו שופך דם ממילתו ומקבל עליו בשמחה. א"ר חונייא ולא עוד אלא שהוא מוציא הוצאות ועושה אותו היום של שמחה מה שלא נצטוה הוא שהכתוב אומר ואני תמיד אייחל

והוספתי על כל תהלתך ואדם הולך ולווה וממשכן עצמו ומשמח אותו היום. א"ר יודן אימתי הבן חביב אצל אביו כשמתחיל להשיח הוא אומר הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כבן שלשה כבן ארבעה שהוא מתחיל להשיח ומשמחהו את אביו. עד כאן לשין המאמר:

גם את הארי אריה דבי עילאי ארי שבחבורה. קולע אל השערה. הוא גלי עמיקתא. דתני הלכתא גברוותא. הכהן הגדול כתר תורה וכתר כהונה עט"ר כת"ר לי לי יאיר"י אור החמה הרב המובהק המאיר כברק מופלא הסמוך מר שמואל יהי עמו אל. ואחריהם כל ישרי לב החכמים השלמים הרבנים הכוללים כולל תהלות ישראל כל חד לפום חורפיה ואחר כל הכבוד הזה מה מני יהלוך לדבר דבר לפני אלה המלכים מאן מלכי רבנן:

ואשיב את שבותי. כי כך היא חובתי. מנהגן של ישראל תורה. דרשינן סמוכין ליהודים היתה אורה זו תורה. וששון זו מילה. לדרוש בשבחא דאתי ממיל"ה. וידעתי כי אדבר ולא יכלמוני כי כך היא דרכה של תורה וקא סמיכנא אענותנותייהו דרבנן:

האי מאן דבעי רחמין למבעי קילי אל ה' אקרא הקל קול יעקב תפלת הדיוט קלה. דורש ה"ן לה. והנה צלי. תפלה לעני אל אצילי, יאריכו ימים ושנים. דשנים ורעננים. בבנים ובני בנים. נטיעות דומות לשרשים. קדשי קדשים. זרוק חוטרא לאוירא ואיהי אעיקרא. אל הנער הזה התפללתי. הנה ברך לקחתי. אשמח בו ובחופתו. בו ובתורתו. חכם יתקרי רבי יתקרי יאיר ויזהיר כאספקלריא המאירה בחיי אביו ואמו ובחיי הרב מר זקנו ובחיי רבנן אכי"ר:

מודעת זאת מעלת מצות המילה כי רבה היא כאשר חז"ל הגידו ששקולה ככל המצות שבתורה ועוד אמרו בב"ר פ' מ"ו ע"פ ונתתי לך ולזרעך וגו' והייתי להם לאלהים אמ"ל הקב"ה לאברהם אם מקבלים בניך את המילה הם מקבלים אלהותי ואם לאו אין מקבלים ע"כ וצריך לתת טעם דאמאי תלוי זה בזה:

ואפשר לומר בהקדים מ"ש הרב החסיד ז"ל בס' ש"י פ' תרומה דצ"ט ע"ד בענין טענת או"ה שמונין את ישראל אחרי רבים להטות הביא משם הרב מוהרש"י ז"ל דמצי ישראל לומר קי"ל כמ"ד רוב וקרוב קרוב עדיף וכל לעומת זה היתה כוונתו ית' להשרות שכינה בתחתונים לפרסם אלהותו וזש"ה ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים. וידוע דע"י המילה איכא השראת שכינה בישראל תמיד כמו שאמרו בזוה"ק פ' שלח לך מאן דנטיר ברית שכינה עימיה שנא' תמים תהיה עם ה' אלהיך וכתיב ומבשרי אחזה אלוה ע"כ. ומעתה זהו הכונה אם מקבלים בניך את המילה ועי"ז אני משרה שכינתי עמהם

בזה הם מקבלים אלהותו וליכא טענת אחרי רבים מטעם כי קרוב הוא וקורבה דמוכח עדיף מרובא וכמ"ש:

ובזה אפשר לפרש כונת מאחז"ל במדרש חזית בפסוק משכני אחריך נרוצה ממה שהשרת שכינתך בתוכ' אחריך נרוצה ע"כ דצריך לדעת איך ע"י שהשרה שכי' בתוכינו מוכרחים אנו ללכת אחריו ולפי"ה ניחא דע"י שהשרה שכי' בתוכינו נעשה קרוב אלינו ורוב וקרוב קרוב עדיף וא"כ מתבטלת טענת או"ה ועי"ז אחריך נרוצה ולא בתר רובא:

וזה יהיה כונת מ"ש בפ"ק דברכות בקש מרע"ה שלא ישרה שכינתו באו"ה שנא' ונפלינו אני ועמך וגו' ויש להבין דלמה הוצרך מרע"ה להתפלל ע"ז שלא ישרה שכי' באו"ה דאם היה משרה מה נזק היה מגיע לנו אמנם לפי האמור הנה נכון והוא דכיון דכל כחנו לבטל טענת או"ה שאומרים לנו אחרי רבים הוא ע"י השראת שכינתו בינינו דאז יש לנו דין קרוב ורוב וקרוב קרוב עדיף ואם היה משרה שכינתו גם על או"ה מתבטל טענתינו דגם הם נעשים קרובים ויכולים לכוף אותנו אחריהם אי לזאת עמד משה בתפילה שלא ישרה שכי' באו"ה וזה רמוז בתפיל' שאמר ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מבל העם אשר ע"פ האדמה דנ"ט למה אני שואל ממך ונפלינו אני ועמך דוקא ולא תשרה שכי' באו"ה משים כל העם וגי' שהמה רבים ודוק:

וראיתי להרב החסיד בס' תזריע שפי' מאמר הנז' אם מקבלים בניך את המילה וכו' ע"פ מ"ש המפ' ז"ל בטעם מאמרם ז"ל שעמלק היה חותך ערלות ישראל והיה זורקן כלפי מעלה ואימר טול מה שבחרת ואמרו ז"ל שעמלק היה עושה כן לשבטו של דן שהיה ביניהם חסל מיכה והיה הענן פולטן. והענין נמשך למה שאמרו בתנחומא ששאל טורנוסרופם את ר"ע איזה דבר הוא יותר טוב מעשה שמים או מעשה ב"ו וכו' עד וא"כ למה לא ברא כל הברואים נמולים. והנה מעין זה אמרי' בפ"ק דע"ז דשאלו את ר"ג אם אין הקב"ה חפץ בע"ז מפני מה אינו מבטלה א"כ סגנון אחד עולה לשניהם שעע"ז מכריחים לומר שאם אינו חפץ בע"ז מפני מה אינו מבטל' במעשה שמים א"כ ודאי שרצונו בכך וכן בענין המילה אומרים שאם הקב"ה חפץ במילה מ"ט לא בראם מהולים ומדלא בראם מהולים מעשה שמים מוכרח שאינו חפץ במילה א"כ כיון ששבטו של דן היו עובדים לפסל מיכה היה עמלק חותך המילות וזורקן כלפי מעלה ואומ' טול מה שבחרת שהרי מי שהוא עע"ז אין לו למול עצמו דמי שאינו מודה בע"ז הוא סובר שהקב"ה אינו עושה שום דבר רק מצוה לבריותיו שיעשו דמעשה ב"ו עדיף ליה אבל אם מודה בע"ז אין לו שיכות במילה דכיון דהוא סבור שאם אין הקב"ה חפץ בע"ז מ"ט אינו מבטלה הוא

בעצמו סבור הוא ג"כ שאם הקב"ה חפץ במילה היה בורא כל העולם נימולים. ומעתה פשוט מאמרינו ההוא אמר בעצם אם מקבלים בניך את המילה הם מקבלים אלהותי דקבלת אלהותי אתי ממיל"ה דהואיל ולא טעו במילה לומר דמעשה שמים עדיף ועלתה הסכמתם איפכא דמעשה ב"ו עדיף א"כ בה אדע שיקבלו אלהותי ולא יפקרו לומר אם אינו חפץ בע"ז מ"ט אינו מבטלה כיון דהסכמתם עלתה דמעשה ב"ו עדיף כמדובר:

אשר בזה יתכן לפרש התכת הכתובים בפ' וזאת הברכה וכ"ת האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו' כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה ופירש"י ז"ל כי שמרו אמרתך אנכי ולא יהיה לך ע"כ ונקדים עוד מה מחקר הרב הנז' דהואיל כי הוא ית' מלך המשפט למה מסר המשפט לשופטים בארץ ולא נעשה הדין על ידו ומצוה בו יותר מבשלוחו ותירץ שעשה ה' ככה להשריש שורש האמונה דמעשה ב"ו עדיף לאפוקי ס' אפיקורסים החושבים דמעשה שמים עדיף ולפיכך אף כי המשפט לאלהים הוא בחר בתחתונים ב"ד של ב"ו כדי לעשות משפט להורות דמעשה ב"ו עדיף ע"כ: וז"ש כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו תלה הכתוב זב"ז דהא בהא תלייא דע"י שהם כופרים בע"ז ושמרו אמרתך אנכי ולא יהיה לך דסוברים דמעשה ב"ו עדיף ומשים הכי אין הקב"ה מבטל לע"ז הנה עפ"י שיטה זאת בריתך שהיא ברית המילה ינצורו ולא שגו לומר אם הקב"ה חפץ במילה מפני מה לא ברא לכולם מהולים דודאי יתד הוא שלא תמוט דמעשה ידי אדם חביבים עליו. ובכן עפ"י שיטה זאת יורו משפטיך ליעקב כלומר מה שהיה לך לשפוט הם שופטים בארץ אצל המקדש אל המקום אשר ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך ולא שגו לומר אם ה' אוהב משפט מפני מה אינו דן הוא בעצמו את החייב ואת הזכאי והטעם לכל אלו הדברים הוא יען כי ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה דמעשה ב"ו הוא חפץ יותר ממ"ש:

ובזה אפשר לפרש כונת הכתוב בפ' יתרו ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי הארץ דלכאורה מאמר כי לי כל הארץ משולל ההבנה אבל הכונה רצוייה בהקדים מאי דאמרי' במכילתא שם ושמרתם את בריתי ר"א אומר זו ברית שבת ור"ע אומר זו ברית מילה וע"ז ע"כ:

וחוץ מן המכוון י"ל מאמר כי לי כל הארץ עפ"י ס' ר"א שאמר זו ברית שבת בהקדים מאי דאמרי' בב"ר פי"א סי' ו' שאל טורנוסרופוס לר"ע אם כדבריך שהקב"ה מכבד את השבת אל ישיב בו רוחות אל יוריד בו גשמים אל יצמיח בו עשב א"ל טיפח רוחיה דההוא גברא אמשול לך משל לב' שהיו דרים בחצר א' אם אין זה נותן עירוב וזה נותן עירוב שמא

מותרין לטלטל בחצר אבל אם היה דר בחצר א' הרי הוא מותר בכל החצר כולו אף כאן הקב"ה לפי שאין רשות אחרת עמו וכל העולם כולו שלו מותר בכל העולם כולו עכ"ל: והנה אמרי' במ' ברכות דל"ה ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם ומשני ל"ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה:

וראיתי להרב אספקלריא המאירה בפ' בחקתי שהק' דכיון שלאחר ברכה הארץ נתן לבני אדם א"כ הדר יש מקים למינים לרבות כקושית המין הנ"ל דאיך מוריד גשמים בשבת ולא מצינן לתרץ דהוי כבעל הבית בחצרו כמו שתי' ר"ע דהא הארץ נתן לבנ"א ולאו דידיה הוא ואע"ג דבודאי כ"ע דיליה והוא המושל בעליונים ובתחתונים כי הוא מלך העולם מ"מ הרי אין ענין זה כחצר אחת כיון שהשמים הוא לה' והארץ לבנ"א. ותירץ לזה עפ"י שינוייא אחרינא שתירצו במדרש על האי רומייא דר"ל והיינו כאן כשעושין רצונו של מקום כאן כשאין עושים רצונו של מקום ור"ל כשאין עושין רצינו של מקים אז הוי השמים לה' והארץ לבנ"א שמסלק שכינתו כביכול למעלה וכשעושין רצונו ש"מ אז לה' הארץ ומלואה והיינו דאז השכינה שורה בתחתונים ואז השמים והארץ רשות א':

אשר בזה פי' הרב ז"ל כמין חומר כונת הפסוקים אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמכם בעתם וגו' ואמרו בגמ' בתענית דכ"ג מ"א והביאו רש"י בחומש ונתתי גשמכם בעתם בלילי שבתו' והכונה אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו דהיינו שאתם עושים רצונו של מקום עי"ז ונתתי גשמכם בעתם בלילי שבתות וליכא טענת המין דהיאך מוריד גשמים בשבת דהואיל ועושין רצונו ש"מ הרי לה' הארץ ומלואה דהשכינה שורה בתחתונים וא"כ הוי כבעל הבית בחצר שלו עכ"ל:

וזהו אומרו ועתה אם שמוע תשמעו בקולי דהיינו שתהיו עושים רצוני ושמרתם את בריתי זו ברית שבת והייתם לי סגולה מכל העמים במה שאתם שומרים השבת משא"כ כל העמים כי שגו בדעתם לומר אם הקב"ה מכבד את השבת למה מוריד גשמים וכיוצא דטת עיניהם מראות דכ"ע דיליה הוא וכחצר א' דמי וז"ש כי לי כל הארץ דע"י שאתם עושין רצוני אני משרה שכינתי בארץ ובכן בודאי דלי מותר ולכן ושמרתם את בריתי זו שבת:. אמנם עפ"י דרכנו יובן ג"כ סברת ר"ע דאמר זו ברית מילה וע"ז דלכאורה יפלא מה ראו אלו להתקרבות מילה וע"ז אבל הוא הדבר אשר דברנו דע"י המילה וקיומה יוכחש ענין ע"ז דכיון דמקיים המילה מטעם דסובר דמעשה ב"ו עדיף ומש"ה לא ברא אותם מהולים באותה מדה כופר בע"ז דמה שאינו מבטלה הקב"ה הוא משום דניחא ליה ביטול ב"א דמעשה ב"ו עדיף ולז"א ושמר' את בריתי ועי"כ והייתם לי סגולה מכל העמים להיותכם לי ולא להיות אחרי אלהים אחרים והיה כנ"ט כי לי כל הארץ ר"ל

דחביב עלי על כל ענין שיהיה נעשה על הארץ ע"י ב"ו כמו ענין המילה דבחר להיות נעשה ע"י מעשה ב"ו דעדיף ליה ממעשה שמים ומינה נמי דלא אל חפץ ברשע ע"ז ח"ו אלא ציוה לאבדה ע"י ב"ו דעדיפא ליה טובא:

וכן יפה נדרש דרשת ר"א דאמר זו ברית שבת עד"ז שפי' בדרשת ר"ע בענין מעשה ב"ו עדיף והוא כלפי מ"ש המפ' ז"ל ששבת ניתן להורות על חידוש העולם והגם דאיכא אותות ומופתים בשמים ובארץ המורים על חידוש העולם לא בחר להורות גדולתו ית' אלא ע"י מעשה ב"ו דהיינו ע"י ששומר שבת: ובזה אפשר לפרש כונת הכתובים ביחזקאל סי' ב' וכ"ת ואתן להם את חקותי ואת משפטי הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם וגם את שבתותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניהם לדעת כי אני ה' מקדשם וימרו בי וגו' בחקותי לא הלכו ואת משפטי מאסו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ואת שבתותי חללו מאד ואומר לשפוך חמתי עליהם וגו' יען במשפטי מאסו וגי' ואת שבתותי חללו כי אחרי גלוליהם לבם הולך וגו':

אני ה' אלהיכם בחקותי לכו ואת משפטי שמרו ועשו אותם:

ואת שבתותי קדשו והיו. לאות ביני וביניכם לדעת כי אני ה' אלהיכם: ולא נאריך בדקדוקים כי אם ב' ג' גרגרים הא' דלמה לא פרט הכתוב כי אם שבת ודינין ולא שאר מצות ואם נאמר דכבר הם כלולים בכלל בחקותי לא הלכו א"כ גם שבת ודינין הם בכלל. ולמה קפיד קרא לפורטם ועוד מהו שאמר ואת משפטי הודעתי להם אשר יעשה אותם האדם דפשי' שכדי לעשות אותם ציונו אותם כמו כל המצות ומהו האדם. ועוד דהדברים באו בכפלון: ולפי האמור הנה נכון והוא דכבר כתבנו דב' הוכחות יש למאי דקי"ל דמעשה ב"ו עדיף הפוך או"ה דסברי דמעשה שמים עדיף ועי"ז הם כופרים בעיקר הא' ממה שציוה הוא ית' לב"ד של מטה לעשות משפט ולא על ידו שהוא אלהי המשפט כדי להורות דמב"ו עדיף והב' ממה שנתן לנו את השבת להורות על חידוש העו' והגם דאיכא אותות ומופתים בשמים ובארץ המורים על חידוש העולם לא בחר להורות גדולתו ית' אלא ע"י מעשה ב"ו דהיינו ע"י שמירת שבת מטעם הנז"ל. וז"ש ואתן להם את תקותי ואת משפטי הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם ר"ל הגם שהם משפטי ולי היה נוגע הדבר כי המשפט לאלהים הוא אפי"ה הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם להורות דמעשה האדם עדיף לי. וגם נתתי להם את שבתותי להורות על חידוש העולם הגם דאיכא אותות ומופתים בשמים המורים על חידוש העולם לא בחרתי אלא ע"י מעשה ב"ו והיינו טעמא בהיות לאות ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשם דעי"ז לא יבאו לכפור בי ולומר אם אין הקב"ה חפץ בע"ז מפני מה אינו מבטלה כיון דהעיקר הוא

דמעשה ב"ו עדיף וכמו שהוכחתי לכם מהמשפט ומן השבת. ועכ"ז לא הועיל להם אלא וימרו בי בחקותי לא הלכו ואת משפטי מאסו אשר יעשה אותם האדם ותי בהם ואינם רוצים לעשות משפט באומרם כי המשפט לאלהים הוא ולו נאה ואת שבתותי חללו באומרם דכבר יש אותות ומופתים בשמים המורים על חידוש העולם ואינו צריך למעשה ידינו ואומר לשפוך חמתי עליהם יען שע"י שבמשפטי מאסו ואת שבתותי חללו מטעם דסוברים דמעשה שמים עדיף נפיק מניה חורבא שאח"כ אחרי גילוליהם לבם הולך ר"ל הולכים אחר גילולי ע"ז באומרם אם הקב"ה אינו חפץ בע"ז מ"ט אינה מבטלה דהא בהא תלייא. הנה כי כן אני אומר לכם בחקותי לכו ואת משפטי שמרו ועשו אותם ר"ל שאני חפץ שאתם תעשו המשפט ואת שבתותי קדשו להורות על חידוש העולם במעשה ידכם שע"ז והיו לאות ביני וביניכם לדעת כי אני ה' אלהיכם אני הוא ולא אחר ולא תביאו לטעות ללכת אתרי אלהים אחרים בטענ' דאם הקב"ה וכו' כיון דהעיקר אצלינו דמעשה ב"ו עדיף:

וזה יהיה טעם נכון מ"ש חז"ל במ' שבת והביאו רש"י ז"ל בחומש ע"פ שם שם לו תק ומשפט דשבת ודינין נצטוו במרה דצריך לדעת מה ראו אלו להתקרב יותר משאר מצית שבתורה להקדים ציווים קודם נתינת התורה אמנם לפי"ה הנה נכון והוא דרצה הקב"ה להורות לבנ"י קודם שיתן להם התורה ולומר להם לא יהיה לך אלהים את' וכו' שמא יהיה להם טענה לומר אם אין הקב"ה חפץ בע"ז מ"ט אינו מבטלה אי לזאת מראש מקדמי אר"ש נתן לנו ב' מצוות אלו שבת ודינין להורות לנו דמעשה ב"ו עדיף ליה שמאלו יש הוכחה גמורה כמ"ש ובזה לא יהיה להם טענה:

ועפי"ז נבין כונת הפסוקים בפ' בהר וכ"ת לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני ה' אלהיכם. לא תעשו לכם אלילים ופסל ומצבה לא תקימו לכם וגו' כי אני ה' אלהיכם. את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה' די"ל מה סמיכות יש זה עם זה ומהו הכפל אני ה' אלהיכם פעמים שלש ולדרכינו יבא על נכון. ונקדים עוד מ"ש הרב הנז' בפ' יתרו בענין ציאת מצרים דכתיב אני ה' ולא ע"י מלאך ולא ע"י שליח אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו אשר זה הוא הוראה עצומה לעיני כל העמים דמעשה שמים עדיף ומזה יבואו להתחזק ידי עע"ז ופי' דאין סתירה לזה דלעולם מעשה ב"ו עדיף ליה והכא היינו טעמא כמ"ש חז"ל סנחריב שחירף ע"י שלית נפרע ממנו ע"י שלית פרעה שחירף ע"י עצמו נפרע ממנו הוא בעצמו באופן דליכא הוכחה מזה דמעשה שמים עדיף. עוד נקדים מ"ש עוד הרב הנז' שם ובפ' תזריע דיש עוד הוכחה להא דמעשה ב"ו

עדיף ממה שהניח שמי השמים עליונים למעלה ובא והשרה שכינתו בתחתונים מקום מקדשינו הוי הוראה עצומה דמעשה ב"ו עדיף ליה:

וזהו שאמר כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצא' אותם מא"מ אני ה' אלהיכם ר"ל שהוצאתי אותם מא"מ אני ה' אלהיכם בכבודי ובעצמי ולא ע"י מלאך ולא ע"י שליח ומשום דיש מזה מקום לטעות דמעשה שמים עדיף ליה כיון דלא בחר לא מלאך ולא שליח אלא ע"י עצמו ויוצא מזה דיש פתחון פה לעע"ז בטענה דאם הקב"ה אינו חפץ וכו' לזה אני מצוה אתכם לא תעשו לכם אלילים וכו' כי אני ה. אלהיכם ר"ל אל תטעו לעע"ז בזאת הטענה כי אני ה' אלהיכם הוצאתי אתכם מא"מ דהא ליתא והטעם הוא כמ"ש משום שחירף הוא בעצמו נפרע ממנו ע"י עצמו ולעולם דמע' ב"ו עדיף ליה וראיה לזה הוא את שבתותי תשמרו וכבר כתבנו דע"י שמירת שבת הוי הוראה דמעשה ב"ו עדיף לי וגם ומקדשי תיראו וכבר כתבנו דע"י השראת שכינתו במק' הוי הוראה דמעשה ב"ו עדיף והרי ב' אותות לדעת כי אני ה': ועם הקדמה זאת דמיציאת מצרים היה ס"ד להוכיח דמעשה שמים עדיף נ"ל לדרוש סמויכים אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מא"מ מבית עבדים לא יהיה לך אלהים אחרים על פני והכונה לומר אנכי ה' אשר הוצאתיך מא"מ ר"ל אני בעצמי ולא ע"י שליח וא"כ יביאו לטעות ולומ' דמעשה שמים עדיף לי ובזה יש להם טענה לעבוד ע"ז באומרם אם הקב"ה אינו חפץ וכו' לזה בא לצוותינו לא יהיה לך אלהים אחרים על פני דלעולם מעשה ב"ו עדיף לי והכא היינו טעמא יען שחירף הוא עצמו נפרע ממנו ע"י עצמו:

ועד"ז יובן כונת הפ' בפ' בא וכ"ת ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בא"מ מאדם ועד בהמ' ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'. והיה הדם לכם לאות וגו' ונבין ג"כ מאמר המגיד שאמר ועברתי בא"מ אני ולא מלאך והכיתי כל בכור אני ולא שרף ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא שליח אני ה' אני הוא ולא אחר ע"כ די"ל דמאחר שכבר אמר אני ולא מלאך אני ולא שרף אני ולא שליח למה הוצרך עוד לומר אני ה' אני הוא ולא אחר ולפי"ה ניחא ונקדים עוד מ"ש הרב בעל הטורים ז"ל בפרפרותיו בפ' והיה הדם לכם דתיבת לכם הוא בגי' המילה שבאותה הלילה מלו:

וז"ש ועברתי בא"מ אני ולא מלאך והכיתי כל בכ' אני ולא שרף ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא שליח וכדי שלא תיסק אדעתין להוכיח מכאן דמעשה שמים עדיף ומזה תבואו לטעות בע"ז לומר אם אינו חפץ בע"ז מ"ט אינו מבטלה הוא בעצמו לזה אמר אני ה' אני הוא ולא אחר ומה שהיה ע"י ית' כבר נאמר הטעם משום שחירף ע"י עצמו ותדע לך איך מעשה ב"ו עדיף לי ממצות המילה שציוה לב"ו ולא ברא אותנו

מהולים והיה הדם לכם לאות דהיינו דם המילה כמ"ש הבעהט"ו יהיה לאות כי אני ה' וגו' עוד יתכן לומר באופן אחר בהקדים מ"ש כת הקודמים ז"ל דטעם דור אנוש שעבדו ע"ז לא שכפרו בעיקר אלא שהם טעו בדעתם שמגודל מעלתו ית' כי רבה היא אין כבידו שישגיח בתחתונים וע"כ הם אמרו שמהראוי להיות אמצעי ביניהם וע"כ היו משתחוים לשמש או לירח להיות מליץ בינותם ומעין זה נמי אמרו שהיה ענין העגל שאמ' קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו. והנה מיציאת מצרים שהיתה ע"י ית' הוי הוכחא גמורה שהוא ית' משגיח בתחתונים מעתה ז"ש ועברתי בא"מ וגו' אני ולא שליח ומזה תדעי שאני ה' אני ולא אחר כלומר שאני משגיח בתחתינים ואיני חפץ באחר להיות אמצעי. וזהו אפשר שיהיה כונת הסמיכות אני ה' אלהיך וגו' עם לא יהיה לך וגו' והרי הוא כמבואר:

ומן האמור בענין אפשר לפרש כונת הכתוב אשרי אניש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע. ונקדים מאחז"ל בפ' אחרי מות דמילת זאת היא כינוי לעשרה דברים וא' מהם הוא כינייי למילה כד"א זאת ברית. עי"ן מ"ש בילקוט ע"פ ויהי העם כמתאוננים רע אין רע אלא ע"ז כמד"א כי תעשו את הרע בעיני ה' אלהיך להכעיסו ובכן יש לפרש הקרא והכי קאמר אשרי אניש יעשה זאת על המילה שנקראת זאת. וכן הביא הילקוט ראובני בפ' לך לך משם רז"ל שדרשו פסוק זה על המילה וז"ל מי שאינו נימול ואינו שימר שבת אינו נקרא אדם שנא' אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו יע"ש. ולפי"ה י"ל דכיוון אל האמור אשרי אנוש יעשה זאת וב"א יחזיק בה ואיני מונע עצמו ממצות המילה בטעות המינים שאם הקב"ה אוהב את המילה למה לא בראם מהולים דתופס השיטה דהעיקר הוא דמעשה ב"ו עדיף וא"כ באותה מידה שומר שבת מחללו דאע"ג דאיכא אותות ומופתים בשמים ובארץ המורים על חידוש העולם לא בחר להורות גדולתו ית' אלא ע"י מעשה ב"ו בשמירתו של שבת וגם באותה מידה ושומר ידו מעשית כל רע דע"י זה שימר עצמו מעשות כל רע דהייני מלעבוד ע"ז משים טענת המינים מ"ט אין הקב"ה מבטלה אם אינו חפץ בה דהטעם הוא מפני כי מעשה ב"ו עדיף וחביב קמיה קב"ה באופן דהא בהא תליא דע"י המילה יבא לשמור שבת ושלא לעע"ז. עוד אפשר לומר באופן אחר עפ"י ח"ש מוהראנ"ח ז"ל במאמרן גדולה מילה שדוחה את הנגעים דאם הדברים כפשטן שמילה דוחה את הצרעת יקשה למה לא אמרו כן דוחה את הצרעת שהוא לשון המורגל בתלמוד ופי' הרב ז"ל עפ"י מ"ש הרמב"ם ז"ל בס' המורה וז"ל וכן המילה אצלי א' מטעמיה להחליש את האבר הזה וכדי למעט תאות המשגל ולשבות יצר לב האדם ע"י ובתנחומא אמרו על מה

הנגעים באים ערי הזנות ומשו"ה לא אמרו גדולה מילה שדוחה את הצרעת אבל אמרו שדוחה את הנגעים לרמוז עוד על ענין זה כי המילה היא סיבה למעט תאות המשגל ואם זה ידחה מעליו האיש הישראלי אין הנגעים באים עליו שסיבת ביאתם הוא ע"י הזנות וכמ"ש בתנחומא:

אשר עפי"ז יש לפרש כונת מאמרן ז"ל ע"פ תן חלק לז' וגם לח' וי"ל ז' אלו ימי הנידה ח' אלו ח' ימי המילה אמר הקב"ה אם שמרת ימי הנדה אני נותן לך בן ואתה מולו לח' ע"כ דראוי ליתן טעם מה ענין שמירת ימי הנידה למילה אבל לפי"ה ירמוז והוא שענין שמירת הנידה הוא ג"כ גדר לעריות כמ"ש החינוך ז"ל וז"ל ורז"ל אמרו בטעם הנידה על צד הפשט שום תועלת בהרחקת האשה קצת זמן כדי שתחבב על בעלה יותר בזמן טהרתה ולא יקיצו זה מזה לרוב התמדת הקרבתן וזה גדר גדול מפני היצה"ר שלא יקוצו זה מזה ויחנו עיניהם בגופים אחרים וכמו שיעשו האומות ח"ו ע"כ. באופן שגם מצות הנדה היא באה לגדור גדר על העריוח ע"ד מצות המילה שבאה לגדור גדר על העריות כמ"ש המורה ז"ל. וזהו אומרו אם שמרת ימי הנדה תחזקנה ידך למצוה אחרת שאני נותן לך בן ואתה מולו לח' דעם כי הוא חביב עכ"ז מהטעם עצמו ששמרת ימי הנידה לעשות גדר בעריות מאותו טעם עצמו אתה מעצמך מולו לח' להחליש ולהשבית כח היצה"ר דעריות ממנו כאמור:

ובכן נבוא לכונת הכתוב דה"ק אשרי אנוש יעשה זאת מוסב על אבי הבן שעליו מוטל חיוב המצוה למולו ע"י או ע"י שלוחו ואשריו לו כי יעשה מצוה זאת למול אה בנו וגם ובן אדם יחזיק בה מיירי כלפי המתעסקי' במצוה זאת כגון המוהל והסנדק וכיוצא שהם מחזיקים ומעשים במצוה זאת הם ג"כ פתח עליהם הכתוב באשרי לקבל שכר כאבי הבן בעל המצוה ואמר עוד שומר שבת מחללו לרמוז מ"ש גדולה מילה שדוחה שבת דלכאורה י"ל דהול"ל שומר שבת מלחללו או לא יאמר תי' מחללו כלל דמסתמא השומר שבת אינו מחללו ומכח דיקדוק זה הוכרחו בגמ' לומר א"ת מחללו אלא מחול לי אמנם הכונה לומר דלענין עשיית מצית המילה חלולו של שבת זהו שמירתו דמצוה לקיים מצות מילה בזמנה ואמר עוד ושומר ידו מעשות כל רע ע"ד מ"ש בפ"ק דע"ז ונשמרתם מכל דבר רע שלא יסתכל אפי' באשה פנוייה וכן בפ"ק דמכות דרשו ועוצם עיניו מראות ברע זה שאינו מסתכל בנשים בשעה שהן עומדות על הכביסה וז"ש דע"י מצות המילה סגולתה היא כי שומר ידו של הנימול מכל רע להרחיקו מיצה"ר של עריות דסגולת המילה היא משבית יצה"ר דג"ע: ועפ"י מ"ש עוד במ' פ' אחרי מות ביו"ד דברים שהם כנוי לזאת שאמרנו דזאת כנוי לקרבנות כמד"א בזאת יבא אהרן אל הקדש יפורש הכתוב

הנז' עד"ז באופן אחר בהקדים מ"ש מוהרש"פ ז"ל במא' חז"ל לא לן אדם בירושלים ובידו עון שהרי תמיד של שחר היה מכפר על עונות של לילה ותמיד של בין הערביים היה מכפר על עונות היום הקשה הוא ז"ל דלכאורה קשה כי כפרת הקרבנות אינו אלא על השגגות ואיך יאמר ובידו עון ומהראוי הי"ל לומר ואין בידו חטא. ופי' הרב דהכוונה כי היצה"ר אינו יכול להביא לאדם לידי עון ופשע עד שיחטיא אותו בחטא קל ושוב בנקל יחטיאהו בעין ומזיד באמור לו כבר חטאת אכלת שום וריחך נודף חזור ואכול נמצא שהחטא הוא האב וממנו יצאו תולדות העון וע"כ אמרו בלשון הזהב לא לן אדם בירו' ובידו עין דכיון דהיה נמחל החטא ע"י הקרבנות ממילא שוב לא היו באים לידי עון ע"כ: וזהו אומרו אשרי אנוש יעשה זאת דהיינו הקרבנות ובן אדם יחזיק בה בהקרבת קרבנות הציבור כגון תמידין וכיוצא שומר שבת מחללו כלומר שחילל שבת לגבייהו זהו שמירתו שהרי התמידין דוחין את השבת. ועוד זאת יתירה השומר ידו מעשות כל רע דהיינו העונות שהם במזיד דע"י הקרבנ' מתכפר החטא ושוב לא יבא לידי עון מזיד ע"ד לא לן וכו':

עוד דרשו שם במ' בכלל היו"ד דברים שהם כינויי לזאת אמרו דזאת הוא כינוי לתורה דכתיב זאת התור' ועפ"י פירש הכתוב עד"ז באופן אחר בהקדים מ"ש מוהרימ"ט ז"ל בדרשותיו פ' תצוה דהמחזיק ביד לומדי התו' האי מצוה חיבה יתירה נודעת לו ולא דמי לשאר מצות דאילו לשאר מצות אמור רבנן עבירה מכבה מצוה לא כן בתורה שאין עבירה מכבה תורה גם המחזיק ביד לומדי התורה אין שום עבירה מכבה את המצוה הזאת. עוד נקדים מ"ש בזוה"ק פרשת לו וז"ל ת"ח בנוי דמלכא איתקרי שבתות ויו"ט וכל מאי דעביד ב"ן לשבתות אית לון למעבד לת"ח וכו' ומה שבת קדש אוף אינון רבי רב קדש איקרון:

וז"ש אשרי אנוש יעשה זאת דהיינו כלפי הת"ח שיושב ועוסק בתורה הנק' זאת ובן אדם יחזיק בה מיירי כלפי המחזיק ביד לומדי התורה דהיינו שומר שבת שהוא הת"ח מחללו שלא יחלל תורתו וכבודו ופרט לך הכתוב שניהם יחדיו באשרי דשקולים הם ויבואו שניהם. וכדי שלא תיקשי דאיך השוה אותם הכתוב ב' כאחת ת"ח עם מחזיק ואיך יכונו לומדיו במחיצה אחת דהלא הת"ח זכות התורה שיש לי אפי' אם יהיה לו עבירה אין עבירה מכבה תורה לא כן הבעה"ב אין לו זכות התורה. לז"א דהואיל שהוא שומר שבת מחזיק ביד לומד התורה הנה שכרו אתו לתת לו סגולת הת"ת עצמו ושומר ידו של המחזיק ר"ל שומר לו הקב"ה זה המצוה שעושה המחזיק בידו ליתן לו לת"ח

מנכסים מעשות כל רע ר"ל דאפי' אם יהיה בידו כמה עבירות שעשה אפי"ה אין שום עבירה דוחה לזאת המצוה וכמ"ש:

עוד דרשו שם בכלל הי' דברים דזאת הוא כינוי לירוש' דכתיב זאת ירושלים ועפי"ז יפורש הכתוב עד"ז באופן אחר ונקדים מה שפסק מרן ז"ל בש"ע א"ח סי' ש"ו סעיף י"א וז"ל מותר לקנות בית בא"י מן העכו"ם בשבת וכותב וחותם ומעלה בערכאות שלהם בכתב שלהם דאינו אסור רק מדרבנן ומשים ישוב א"י מותר ע"כ נמצא דכמה החמירו משים ישוב א"י עד שהתירו לחלל שבת באיסור דרבנן לכתוב בשבת בעש"ג ולקנות בית בא"י וז"ש אשרי אנוש יעשה זאת ר"ל אשרי למי שיעשה כל טצדקי כדי לזכות לדור בירושלם הנק' זאת ובן אדם יחזיק בה ר"ל שלא ישב שם ישיבת עראי אלא יבקש לקנות בית ויחזיק בה ועד היכן הגיע מעלתה שאפי' אם היו יהיה שמצא בשבת לקנות בית מן הגוי מותר לכתוב בשבת בעש"ג ולעשות מקח וממכר משום ישוב א"י וז"ש שומר שבת מחללו ר"ל דלענין ישוב דירת א"י חלולו של שבת זהו שמירתו דהותר לעבור איסור דרב' כדי שיהיה ישוב בא"י ואמר עוד ושומר ידו מעשות כל רע הכונה רבא לומר דכל זה שאמרנו דאשרי אנוש שישתדל לדור בא"י והותר לו בשבת לכתוב ולחתום וכו' אך בתנאי שישמור ידו מעשות כל רע שצריך שמירה גדולה שלא יבא לידי חטא שהעונש הוא גדול מאד יען כי משפט לאלהי הארץ ותמיד עיני ה' אלהיך בה ואינו דומה החוטא בפלטרין של מלך וכו' וכמ"ש הרב של"ה ז"ל בשער האותיות אות קו"ף וז"ל הבאים לא"י ואין שמים על לבביהם שהם יושבים בהיכל המלך ופושעים ומורדי' ומרבים במשתאות של סעודות מרעות. עליהם הכתוב אומר ותבאו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה וכתיב כי תבאו לראות פני מי ביקשזאת מידכם רמוס חצרי לכן כל איש יחרד בבואו אל א"י להיות ירא שמים בכפלים ממה שהיה בחו"ל וידע כי בבית המלך יושב ע"כ:

והנה בפסוק תן חלק לז' וגם לח' דרשו עוד רז"ל ר"א אומר תן חלק לז' אלו ז' ימי השבת וגם לח' אלו ת' ימי המילה די"ל דמה ראו להתקרב ימי השבת לח' ימי המילה ועם כי לפי פשוטו י"ל דהכונה לרמוז מאי דקי"ל דמילה דוחה שבת ולז"א תן חלק לז' אלו ז' ימי השבת להיות זריז בשמירת שבת אך בתנאי שתתן חלק לח' ימי המילה שלא משום שמירת שבת תדחה המילה מלעשותה כשחל בשבת:

אך לפי האמור לעיל שע"י מצות שבת מורה דמעשה ב"ו עדיף דשבת הוא להורות על חידוש העולם דאף דאיכא אותות ומופתים בשמים ובארץ המורים על חידוש העולם לא בחר להורות גדולתו ית' אלא ע"י מעשה ב"ו בשמירת השבת יהיה הכונה לומר דכיון

דאתה שומר שבת מפני שהעיקר הוא דמעשה ב"ו עדיף א"כ באותה מידה תן חלק לת' ימי המילה ולח תשגיח בטעות המינים האומ' אם הקב"ה חפץ במילה למה לא בראם מהולים דהעיקר אצלינו דניחא ליה לקב"ה מעשה ב"ו:

אשר בזה אפשר שיובן הסמיכות של הפסוק הסמוך לעיל מיניה שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו שדרשוהו רז"ל על הצדקה והביאו מעשה ע"ז באדם א' שהיה רגיל במצות צדקה ופעם א' נטבע בים וניצול ונקראו עליו המקרא זה דשלח לחמך וגו' והענין הוא עפ"י מ"ש עוד הרב החסיד ז"ל במחז"ל כל המעלים עיניו מן הצדק' כאלו עובד פ"ז דהכונה דענין ע"ז והצדקה סגנון א' להם דכבר כתבנו דלענין ע"ז טוענין המינין אם הקב"ה אינו אוהב שיהיה ע"ז למה אינו מבטלה דעם כי כבר ציוה לאבדה מ"מ הם סוברים דמעשה שמים עדיף וכן הוא לענין הצדקה דאמרי' במ' דשאל טורנוסרופוס לר"ע אם הקב"ה אוהב את העניים למה אינו מפרנסים הוא בעצמו וכו' וע"כ אמרו דהמעלים עיניו מן הצדקה כאלו עע"ז דכיון דהוא אינו נותן צדקה בטענה זאת לומר אם הקב"ה אוהב את העניים מ"ט אינו מפרנסם ואזיל ומודה לטענת המינים דס"ל דמעשה שמים עדיף באותה מידה הוא כעע"ז דבס' זו יביאנו לעע"ז ח"ו בטענה זאת דלמה אינו מבטלה הקב"ה בעצמו וצוה לאבד ע"ז ע"י ואין האמת כן דהקב"ה חפץ במעשה ב"ו ובין במעשה הצדקה ובין בע"ז צוה אותנו שנעשה אותם ע"י לזכותינו ע"כ:

וזהו סמיכות הפסוק שלח לחמך על פני המים עם פסו' תן חלק לז' והכונה לומר שלח לחמך ע"פ המים ועשה צדקה עם העניים ולא תחוש לומר אם הקב"ה אוהב אותם למה אינו מפרנסם ואין זה כי אם שכעס עליהם וא"כ איך אהיה אני מפרנסם הפוך רציני ותטעה לומר דמלבד דלא יהיה לו שכר יהיה לו עונש ח"ו לא תחוש לזה שאדרב' ברוב הימים תמצאנו דהטעם שאינו מפרנסם הקב"ה בעצמו הוא משום דמעשה ב"ו עדיף ליה. ובכן באותה מידה דמעשה ב"ו עדיף תן חלק לז' שהוא השבת ותן חלק לז' שהיא המילה דודאי עיקרן הוא מטעם זה דמב"ו עדיף:

וזה יהיה כונת הכתוב לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים ודרשו רז"ל ולנו בושה הפנים בעגל דהכונה לומר לך ה' הצדקה כלומר לך היתה ראוייה הצדקה דהיינו שמן הראוי היה שתפרנס אתה את העניים אם אתה אוהב אותם דכתיב נותן לחם לכ"ב וציוית אותה לנו מטעם דמעשה ב"ו עדיף וא"כ לנו בושת הפנים בעגל במה שעשו העגל מטענת המינים מ"ט אינו מבטלה דאינו כן דמעשה ב"ו עדיף וצדקה תוכיח ותיבת לנו תיסוב למעלה ולמטה ע"ד שדרשו רז"ל בפ' את כספך לא תתן וגו':

ועפי"ז אפשר לפרש כונת המאמר בפ' בא וז"ל החדש הזה לכם הה"ד יהיה לך לבדיך ואין לזרים אתך אמר הקב"ה איני מזהיר על ע"ז אלא לכם שנא' לא תעשו לכם וגי' לא נתתי המשפט אלא לכם הצדקה שלכם שנ' ולך תהיה צדקה הרחמים שלכם שנ' ונתן לך רחמים ע"כ די"ל דמה באו להודיענו על אלו המצות הנז' שאמר הקב"ה איני נותנן אלא לכם ומה ראו להתקרב מצוות אלו אמנם לפי האמור א"ש דהכונה לומר איני מזהיר על ע"ז אלא לכם ולא לאו"ה מפני שהם או' דמעשה שמים עדיפי ומפני מה אינה מבטלה ואתם בני ישראל אשר אתם קיבלתם מצות המילה אשר ממנה יראה דמעשה ב"ו עדיפי לכם דוקא שייך לצוות אתכם על ע"ז דמה שציוה הקב"ה לבטלה על ידינו הוא משום דעיקר הוא דמעשה ב"ו עדיף. ובכן לפי שיטה זאת ג"כ לא נתתי המשפט אלא לכם דבענין המשפט אשר ציוה הוא ית' לישראל על הדינין הוא מטעם זה דמעשה ב"ו עדיפי ליה דאל"כ כיון דהוא ית' אלהי המשפט הוא מ"ט אינו עושה המשפט על ידו וציוה לב"ד של מטה לעשות המשפט אם לא דהטעם הוא דכך היא המידה דניחא ליה לקב"ה במעשה ב"ו בענין מה שציוה לנו לאבד ע"ז ע"י. ועפי"ז נמי הצדקה שאתם עושים עם העניים והרחמים שאתם מרחמים עליהם שלכם הוא שאיני מפרנסם אני בעצמי מפני כי ניחא לי במעשה ידיכם:

וזהו נמי כונת המאמר במ"ר וז"ל ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם הה"ד שמרו משפט ועשי צדקה ע"כ. וידוע דכל היכא שאומר המדרש הה"ד הוא שיש לו קושייא ומתרץ בפסוק שהביא וא"כ הכא מהו הקושייא שנתקשה בפ' דואלה המשפטים עד שהוכרח להביא פ' דשמרו משפט וגו'. ולפי האמור נכון והכונה דהוק' לו במש"ה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם וציוה לב"ד של מטה שיעשו דין ומשפט דלמה הוצרך לכך מאחר דהוא ית' אלהי המשפט למה אינו עושה המשפט בידו לזה הביא הפסוק דשמרו משפט ועשו צדקה לומר דהטעם שציויתי לב"ד שמ"ט שידונו הוא להורות לכם דמעשה ב"ו עדיפי לי ועי"ז ועשו צדקה ולא תאמרו דלמה אינו מפרנסם הקב"ה וזהו ג"כ כונת הפ' אשרי שומרי משפט עושה צדקה ב"ע:

עוד דרשי שם במדרש ד"א ואלה המשפטים הה"ד מגיד דבריו ליעקב פעם אחת אמר לו עקילס לאנדריינוס המלך רוצה אני להתגייר ולהעשות ישראל א"ל מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר א"ל הקטן שבהם יודע היאך ברא הקב"ה את העולם ומה נברא ביום א' ומה נברא ביום ב' ותורתן אמת א"ל לך ולמד תורתן ואל תמול א"ל עקילס אפי' חכם שבמלכותך וזקן בן ק' שנה אינו יכול ללמוד תורתן אם אינו מל שכן כתוב מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישר' וגו':

וי"ל במאמר הזה טובא חדא במ"ש אפי' קטן שבהם יודע מה שנברא ביום א' וביום ב' דמאי רבותייהו אם יודע מה שנברא ביום א' וכו' ומאי נפקא ליה מזה ואם רצונו לידע יפתח ספר בראשית ויראה מה שנברא ביום א' ועוד מאי דעתי של הרשע של אנדריאנוס שאמר לו שלא ימול ואם היה רוצה שלא יתגייר יאמר לו בפי' שלא יתגייר ועוד במה שהשיב לו אפי' חכם וזקן בן ק' שנה אינו יכול ללמוד תורתן אם אינו מל צריך לדעת דאיך תלוי ענין המילה בלימוד התורה ועוד אומרו אפי' זקן בן ק' שנה דמאי אתי לרבויי אפי' זקן דמשמע דלא מבעיא בחור שאינו ראוי אלא אפי' זקן ולנו לדעת למה:

ולפי קוטב דרושינו יבא על נכון ונקדים עוד, מ"ש במ"ר פ' בראשית פ"ח וז"ל שאלו המינים את ר' שמלאי כמה אלוהות בראו העולם אמר להם אני ואתם נשאל לימים הרא' הה"ד כי שאל נא לימים הראשונים וגו' דיש לדקדק דמה צורך לשאול לימים הראשונים ומה הוכחה יש מהם ואין שייך שאלה לימים הראשונים. ופי' המפרשים ז"ל דהכונה כמ"ש חז"ל מפני מה גברא אדה"ר בערב שבת כדי שלא יהיו המינים אומרים שותף היה לו להקב"ה במעשה ברא' ועוד אמרו מפני מה נבראו המלאכים ביום ב' שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו וכו' וזהו שאמר נשאל לימים הראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם אמאי בראו ביום ששי ולא ביום ראשון וכן המלאכים אמאי לא נבראו ביום א' אלא ודאי כדי שלא יהיו מינים אומרים הרבה רשויות וא"כ מהימים ראשונים יש הוכחה מהם כי ה' אחד ושמו אחד ואין עוד מלבדו עוד נקדים מ"ש מוהר"ש יפה ז"ל בטעם המילה שציונו הקב"ה יען כי הערל לבו אטום וסתום מהשכל ולנימול יפתחו לו שערי הדעת והתבונה להבין ולהשכיל בתורה ע"כ עוד נקדים מ"ש במדרש הובא בילקוט ס' במדבר וז"ל בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו או"ה ואמרו מה ראו אלו להתקרב יותר מכל האומות סתם הקב"ה פיהם וא"ל הביאו לי ספר יוחסין שלכם שנא' הבו לה' משפחות עמים כשם שבני מביאים ויתילדו על משפחותם וגו' נמצינו למדים דישראל לא זכו לקבל התורה אלא בשביל שגדרו עצמן מן הזנות וכמ"ש הראובני השמעוני חתם שם יה עליהם להעיד שלא פרצו הגדר של זנות. וכן איתא בזוה"ק ח"ב דקל"ט וז"ל בההוא זמנא דמטו ישראל לטורא דסיני כנס להו קב"ה לזרעיין ואשגח בכולהו ולא אשכח בכל זרעא דישראל פיסול אלא כולו זרע אמת אמר קב"ה השתא אנא בעינא למיהב אורייתא לישראל ע"כ. וכבר כתבנו משם המורה ז"ל דאחד מטעמי המילה הוא בדי למעט תאות המשגל כי הערלה בטבעה מרבה זימה: ומעתה נבוא לכוונת המאמר והכוונה שעקירם היה רוצה להתגייר ולהעשות ישראל גמור ולכפור בע"ז אבל היה מתפחד מהמלך שלא יניח אותו כמו שכן נר' מתלמוד

דידן בפ"ק דע"ז דברח ממנו ונתגייר והיה שולח לו המלך כמה פעמים גונדא דרומאי כדי שיביאוהו אצלו ולא היו יכולים עמו והיה מגייר אותם עד שנתייאש ממני כי ע"כ. כשגילה דעתו עמו שרוצה להתגייר לא רצה לומר לו בפירוש שרוצה להיות ישראל גמור ולכפור בע"ז כי אם בדרך רמז כדי לידע מה בלבו וע"כ כששאל לו מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר השיב לו שאפי' קטן שבהם יודע מה נברא ביום א' ומה נברא ביום ב' שפשטן של דברים אלו הן שרוצה לידע מה שיש בעולם והיאך נברא העולם אבל שם רמז באומרו לו שאפי' קטן שבהם יודע מה שנברא ביום א' וביום ב' דכשיודע מה שנברא ביום א' וכו' ממילא יודע אחדותו ית' שאין זולתו ע"ד אני ואתם נשאול לימים הראשונים ולזה אני רוצה להתגייר כי ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים ואין עוד מלבדו: והנה הרשע של אנדרי' כבר הבין שכוונתו הוא שרוצה להיות ישראל גמור ולכפור בע"ז ע"כ זרק לו את החץ והניח לו סם המות וא"ל לך ולמד תורתם אם כוונתך הוא שאתה רוצה לידע מה שיש בעולם לך ולמד תורתן אך בתנאי שאל תמול וכוונתו היתה להעבירו על דת ולבקש אופן שלא יכפור בע"ז דכבר כתבנו דקבלת האלהות תלוי במילה דכשמל מורה את עצמו שסובר דמעשה ב"ו עדיף ובזה כופר בע"ז:

ואז כשראה עקילס שכבר הבין כונתו במה שרמז לו שרוצה להיות יהודי גמור ולכפור בע"ז וראה שאינו רוצה להסכים על ידו חזר לומר לו עוד דברים לחזק דבריו הפשוטים שאמר לו בתחילה שאין כונתו אלא כדי לידע מה שכתוב בתורה כדי להוציא זה מלבו ויניח אותו כדי שיוכל לברוח מפניו כמו שעשה כן לבסוף. והשיב לו אפי' חכם שבמלכותך וזקן בן ק' שנה אינו יכול ללמוד תורתם אם אינו מל והיינו טעמא דאפי' אם יהיה חכם גדול אפי"ה כ"ז שהוא ערל לבו אטום מהשכל ואינו יכול להבין בתורה. ואפי' אם יהיה זקן בן ק' שנה שכבר בטלה תאותו אינו יכיל ללמוד תורה אם אינו מל דבזה ימעט תאות המשגל ויהי פרוש מן העריות לא כן הערלים כי בני זנונים המה אינם זוכים לקבל התורה:

ועפ"י הקדמה זאת דלימוד התורה תלוי במילה ע"י המילה יפתחו לו שערי בינה להבין בתורה. יובן כונת הכתוב אם ישמרו בניך בריתי ועדותי זו אלמדם וה"ק אם ישמרו בניך בריתי דהיינו ברית מילה אז זוכים דועדותי זו שהיא התורה אלמדם דהא בהא תלייא: וזהו ג"כ כונת הכתוב זאת היתה לי כי פיקודך נצרתי דכ"כ דזאת היא כינוי למילה וע"י המילה פקודיך שהיא התורה נצרתי:

ועם הקדמה זו שכתבנו משם המורה ז"ל שהמילה ממעטה את הזימה אפשר לתת טעם בעיקר עמ"ש חז"ל דאליהו ז"ל זכה להמצא בכל מקום שעושים ברית מילה בזכות אשר

קנא בשיטים דלכאורה אינה מדה כנגד מדה ולפי"ה ניחא והוא כי להיות שהמילה ממעטת הזימה לפיכך ימצא שם כי הוא ג"כ גרם להפסיקם מלזנות ותיקן אות ב"ק שלא יטמאו עוד דומייא דמילה דמתקן אב"ק:

עוד מצינו מעלה אחרת במצות המילה שזכותה הגינה על ישראל ליגאל ממצרים כמאמרן ז"ל במכילתא פ' בא וז"ל והיה לכם למשמרת עד י"ד יום הי' ר' מתייא בן חרש אימר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל אה בניו ולא היה בידם מצוות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו שנא' שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ערום מכל מצות נתן להם הקב"ה ב' מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בהם כדי שיגאלו שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמייך לכך הקדים לקיחת הפסח קידם שחיטתו ד' ימים שאין ניטלין שכר אלא המעשה. ר"א אומר כבר היה בידם ד' מצות שלא שינו את שמם ולא שינו את לשונם ולא גילו מסתורין שלהם ולא פרצי בעריות ומפני מה הקדים לקיחת הפסח לשחיטתו ד' ימים לפי שהיו שטופין בע"ז והיא שקולה ככל המצות שבתורה אמר הקב"ה משכו ידיכם מן הע"ז והדבקו במצות עכ"ל:

אשר האדם יראה לעינים קושי המאמר הזה כי כולו מקשה דבתחלת דבריו קשה דהואיל שכבר הגיע קץ שאמר הקב"ה לא"א א"כ מה צורך למצות כלל דברוך שומר הבטחתו לאאע"ה ויגאלם עפ"י אותה הבטחה בלתי מצוה. וכמו כן קשה לדברי ר"א דאמר לפי שהיו שטופין בע"ז דאף שהיו שטופין בע"ז כיון שכבר הבטיח לא"א בודאי שמוכרח לקיים הבטחתו:

ולזה אפשר לומר בדרך פשוט עפ"י מ"ש התוס' ז"ל ביבמות דכ"ב ע"ב ד"ה בן אין לי וכן בבתרא דקט"ו דזרע סתם אינו אלא זרע כשר. והרב מוהר"י באסאן ז"ל בתשובותיו סי' א' כתב דאף פסול בעבירה כגון עובד ע"ז נמי חשיב זרע פסול והוכיח כן הוכחה גמורה מדברי הרמב"ם ז"ל פ"א מה' יבום שכתב וז"ל אפי' היה לו זרע ממזר או עובד ע"ז הרי זה פוטר מן היבום דמשמע דממזר ועובד ט"ז חדא מילתא נינהו. וא"כ הכא במעמד בין הבתרים א"ל הקב"ה לאברהם בלשון זרע כמש"ה כי גר יהיה זרעך וכן לזרעך נתתי את הארץ א"כ אינו אלא זרע כשר ולאפוקי זרע פסול והכא כיון דהיו שטופין בע"ז נמצא דלא מיקרו זרע. וזהו דמקשי ליה ר"א לר' מתיא בן חרש דאם הי' טעם לקיחתו ד' ימים קודם כדי שיתעסקו במצות לא היה צריך לזה דהא כבר היה בידם ד' מצות אלא הטעם הוא לפי שהיו שטופים בע"ז וכיון שהיו שטופים בע"ז אינם נקראים זרע דזרע פסול לא מקרי זרע ולא היו נגאלים דמ"ש הקב"ה לאברהם היינו לזרע כשר ולזה אמר

להם הקב"ה משכו וקחו לכם צאן משכו ידיכם מן הע"ז ועי"ז יכולים אתם ליגאל: ואני שמעתי ממורי הרב המובהק כמוהר"ם רולו זלה"ה שהיה אומר לנו משמיה דגברא רבא מורינו הרב הגדול מוה"ד הרב קדושת יו"ט אלגאזי זצוק"ל שהיה מפרש המאמר זה והוא דהבטחתו ית' לא"א הי' שתחון זכות אבות שיגאלו וכמ"ש רז"ל לא יצאו ישראל ממצרים אלא בזכות אבות וזהו מאמרן ז"ל על המשקוף זה אברהם ועל ב' המזוזות אלו יצחק ויעקב: והן לזאת חקר חקירת חכם דהיאך אמרינן דמה שיצאו ישראל ממצרים הוא בזכות האבות והא אמרינן בפ' חלק דק"ד ברא מזכה אבא אבא לא מזכה ברא כדתניא ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשיו. ואיהו מותיב לה ואיהו מפרק לה עפ"י מ"ש התוס' בסוטה דיו"ד ע"ב במאי דהוקשה להם ע"ז במאי דאמרי' התם גבי אבשלום דאתייה דוד לעלמא דאתי דאמר ח' זימני בני בני לאפוקי מז' מדורי גיהנם דאלמא אמרינן אבא מזכי ברא הפוך ההיא דפ' חלק ותירץ דלא אמרינן אבא לא מזכה ברא אלא כההיא דישמעאל ועשיו שהיו עובדי ע"ז אבל אבשלום שלא הי' עע"ז אבא מזכי ברא ע"כ:

וא"כ הכא שעיקר הבטחתו ית' לא"א הוא כדי שתחון זכות אבות עליהם כדי שיגאלו ממצרים כיון שישראל במצרים היו גוי מקרב גוי מה אלו עובדי. ע"ז אף אלו עע"ז לא היה מציאות שתחון עליהם זכות אבות כדי שיגאלו דאבא לא מזכי ברא כשהוא עע"ז ע"כ ראה ה' לתת להם ב' מצות אלו דם פסח ודם מילה שבאמצעותם יפרשו וימשיכו ידיהם מהע"ז דב' מצות אלו המה עיקר גדול לקבל אלהותו ית' כמ"ש ז"ל אם ישראל מקבלין את המילה הם מקבלין אלהותי ואם לאו אין מקבלין. וקרבן פסח נמי אמרו ז"ל כי כל עיקרו של קרבן פסח היה לביטול ע"ז שלהם שהיו עובדים לטלה וע"כ נאמר משכו וקחו לכם צאן משכו ידיכם מן ע"ז וקחו לכם צאן וכיון דע"י ב' מצות אלו היו פורשים מע"ז תחון עליהם זכות אבות לגאלם דכך היא המידה דכל דאינו עע"ז אבא מזכי ברא. ובזה הובן המאמר מאליו דאף שכבר הגיע השבועה שנשבע לא"א הוצרכו למצות אלו כדי שתחון עליהם זכות אבות ואבא מזכי ברא א"ד ז"ל וש"י:

ואני ברגליו אעבורה נלע"ד לתרץ קושיית הרב ז"ל הנז' עפ"י מה שראיתי למרן זקני מוהר"ם בן חביב זלה"ה בשיטתו למ' יומא דפ"ז שכתב על מאי דאמרינן התם אשריהם לצדיקים לא דיין שזוכים לעצמם אלא שמזכים לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות הרבה בנים היו לו לאהרן שראויים לישרף כנדב ואביהו אלא שזכות אבותם עמדה להם. הקשה הרב ז"ל וא"ת והא אמרינן בחלק אבא לא מזכי ברא וי"ל דשאני הכא דעיקר עונש נדב ואביהו היה על חטא אביהם שעשה העגל ע"כ זכות אבותם הצילם עכ"ל נמצינו

למדים דכשהבן ראוי ליענש בחטא אביו כהא, אמר' אבא מזכי לברא וזכות אבות מגן לו. וא"כ הכא בנדון דידן ג"כ עונש ישראל שגלו במצרים היה בשביל אברהם אבינו כמ"ש בפר"א הובא בילקוט וז"ל א"ל הקב"ה אתה אמרת במה אדע חייך שני פעמים ידוע תדע וכן אי' בנדרים דל"ב מפני מה נתחייבו בניו של א"א גלות מפני שעשה אנגריא בת"ח. הרי מבואר דעל חטא אביהם הוא שנתחייבו גלות של מצרים וע"כ זכות אבותם עמדה להם להוציאם מארץ מצרים דבכגון דא אמרינן אבא מזכי ברא:

והנה י"ל בדברי התוס' הללו מההיא דאמרינן בעירובין די"ט אמר ר"ל פושעי ישראל אין אור של גהינם שולטות בהם דאתי א"א ומסיק להו בר מישראל שבא על הגוייה דמשכה עורלתו ולא מבשקר ליה. הרי דהכא אמרי' דמאי דלא מסיק מגהינם הוא דוקא לישראל הבא על הגויה הא לאחריני מסיק ואף עובד ע"ז והוא הפוך דברי התו' אלו:

והיותר תימא על הרשב"א ז"ל בתשו' כ"י הביאה הרב מוהר"ש יפה ז"ל בסוף בראשית דעמד בחקירה זו דנהי דההיא דאבשלום י"ל דשאני אבשלום דנטל את שלו בעוה"ז שנהרג במיתה משונה מ"מ מכמה דוכתיה נראה איפכא דאבא מזכי ברא כדאמרי' במדרש סוף פ' בראשית א"ר סימון מצינו שהקב"ה עושה תסד לאחרונים בשביל הראשונים ובעוטן העגל עמדה להם לישראל זכות אבות כמו שנא' זכור לאברהם וגו' וכן בכמה דוכתיה דנראה איפכא ותירץ הוא ז"ל דלזכות לעוה"ב ולינצל מדינה של גהינם הוא דאין אבא מזכה ברא אבל לזכות בעוה"ז אבא מזכה ברא עכ"ל. דאיך כתב דלינצל מדינא של גהינם אין אבא מזכה ברא שהרי מצינו לא"א דאף מדינא של גהינם מסיק לבניו מדקאמר ואתי א"א ומסיק להו משמע דאי לאו דאתי א"א ומסיק להו עדין היו נשארים בגהי' וא"כ קשיא בין לדברי התו' דהכא לא שייך שום תי' מהנהו תלתא תירוצו דבמאי דאמרו דשאני אבשלום דנטל את שלו בעוה"ז שנהרג במיתה משונה הועיל לו תפילת אביו הכא דמסיק את כולם חוץ מישראל הבא על הגוייה אי אפשר לומר שכולם נהרגו במיתה משונה. ולתי' הב' שאמרו דשאני אבשלום שלא עבד ע"ז ה"נ אי אפשר שאין בהם אחד שלא עבד ע"ז דהא מאי דפרט הוא הבא על הגוייה. ולתי' הג' שתי' דמאי דאמרי' דאבא לא מ"ב היינו בלא תפלה אבל בתפלה מועלת ודוד התפלל על אבשלום הכא ליכא למימר הכי דמשמעות הלשון שאמרו ומסיק להו משמע בלא תפילה כ"א בכח זכותו ועוד דהשתא על ישמעאל שהוא בנו לא התפלל כדי שיתפלל על בני בניהם.

וכ"ש לדברי הרשב"א שאמר דלהינצל מדינא של גהינם אין אבא מזכי ברא:

שו"ר למוהר"ש יפה ז"ל שם שהרגיש בזה לא ע"ד התו' כ"א בעיקר האי מאמ' שאמרו אבא למ"ב שכתב וז"ל ולפי שטה זאת צ"ל דהא דאין אברהם מניח מהול לירד לגהינם

לאו משום זכות אברהם היא אלא בזכות המילה וע"י שאברהם אבינו ע"ה הוא בעל מצוה זאת ניתנה הצלה זו על ידו ע"כ יע"ש: ולע"ד נראה לתרץ באופן אחר בדרך פשוט עפ"י מ"ש במ"ר פ' מ"ד וז"ל והנה תנור עשן ולפיד אש שבר"א משם ר' יוחנן אמר ד' דברים הראה לו גהינם ומלכיות ומ"ת ובהמ"ק א"ל כל זמן שבניך יהיו עוסקים בב' הם ניצולים מב' פי' מב' הם נידונים בב' ועתיד בהמ"ק ליחרב וקרבנ' ליבטל במה אתה רוצה שירדו בניך לגהינם או במלכיות רבי חנינא בר פפא אמר אברהם בירר לו את המלכיות הה"ד אם לא כי צורם מכרם זה אברהם וה' הסגירם מלמד שהקב"ה הסכים לדבריו וכו' עכ"ל, נמצא דלפי פ' המדרש בני אברהם לית להו דינא של גהינם כיון שכבר בירר אלא שעב' מלכיות ותנאי היה הדבר אי גהינם או מלכיות מן הדין הם נפטרים מדינא של גהינם מחמת התנאי. וזהו סברת ר"ל במאי דקאמר דאתי א"א ומסיק להו מגהינם הייני מן הדין מחמת התנאי ולא משום זכיה או תפילה דהא אבא לא מ"ב. ובזה מדוקדק הלשון שאמר ומסיק להו דהיינו בכח הזרוע יען שכך היתה תנאי ביניהם. וזהו הטעם דמסיק להו א"א ולא יצחק ולא יעקב מפני שהיא היה בעל התנאי:

ברם פש גבן להבין דאם איתא דס"ל לר"ל כסברת המדרש הזה למה לי לעשות ק"ו ממזבח הזהב דהשתא ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב עומד כמה שנים ולא שלט בו האור פושעי ישראל שמלאים מצות כרמון עאכ"ו ת"ל דאין אור של גיהנם שולט בהם מכח התנאי של אברהם אע"ה:

ולזה י"ל והוא פשיט שהרי אעיקרא דמילתא תנאי של א"א עם הקב"ה לא היה אלא על ביטול בהמ"ק שהם הקרבנות וכיון שהם ב' כנגד ב' דהיינו תורה וקרבנות נגד שעבוד מלכיות וגהינם כמ"ש כל זמן שבניך יהיו עוסקים בב' הם ניצולים משנים פירשו מב' הם נידונים בב' וגלוי וידוע לפניו שבהמ"ק עתיד ליחרב לזה אמר לו לא"א שיברר במה שהוא רוצה נגד ביטול ביהמ"ק ובירר שע"מ נגד בהמ"ק ובזכות עסק התורה ניצול מדין גהינם והוה ס"ד לומר דמאי דניצולים מדינא של גהינם בזכות עסק התורה היינו דוקא עסק התורה בלי עון אבל אם יהיו להם עונות לא יהיו ניצולים לזה בא לחדש לן ר"ל דאף אם יהיו להם עונות כמו פושעי ישראל אפי"ה אינם נידונים בגהינם מכח הק"ו וזה הק"ו הוא דוקא כשעוסקים בתורה הגם שיש בידם עונות נפטרים מכח הק"ו אבל אם אינם עוסקים בתורה אף שלא יהי' להם עון אחר זולת זה דביטול תורה אינם נפטרים מכח הק"ו דגזירה היא לפניו ית' דלהוי גהינם נגד ביטול התורה לאחר הברירה שבירר א"א שעבוד מלכיות נגד ביטול בהמ"ק:

ואפשר שזה יהיה פלוגתייהו של ר' אבהו עם ר"ל בשילהי חגיגה וז"ל א"ר אבהו ת"ח אין אור של גהינם שולטת בהם ק"ו מסלמנדרא ומה סלמנדרא שתולדת אש היא הסך מדמה אין אור שולטת בו ת"ח שכל גופן אש דכתיב הלה כה דברי כאש עאכ"ו. אר"ל פושעי ישראל אין אור של גהינם שולטת בהם ק"ו ממזבח הזהב וכו'. די"ל על ר"ל דאמר פושעי וכו' א"כ מאי עדיפותיה דת"ח והיה כצדיק כרשע ולפי"ה ניחא וכו' ונקדים מ"ש מוהרימ"ט ז"ל בח"א סי' ק' שהק' להאי מימרא דר' אבהו דת"ח אין אור של גהינם שולטת בהם מהא דאמרי' במנחות על ענין גהינם ושמא תאמר למלך לא הוכן ת"ל וגם היא למלך הוכן ופירש"י ז"ל למלך זה ת"ח שנקרא מלך כמ"ש מאן מלאכי רבנן ע"כ הרי דיש גהינם לת"ח ועוד הוכיח מכמה מקומות דעונש הת"ח קשה מכולם. ותי' לזה בהא דאמרי' בפ' העור והרוטב א"ר עקיבא מה רבו מעשיך ד' יש לך בריות גדולות בים וכו' ויש גדלות באור ויש גדלות באויר שבאור אם יוצאות לאויר מיד מיתות ובזה נמשל ת"ח לסלמנדרא שת"ח כ"ז שהוא בתוך האור של תורה מתקיים יצא ופירש מיד ראוי להכשל בחטא ואמרו לו על סלמנדרא שא"א ללקט הדם אלא בזמן שהוא בתוך האש ושם שוחטין אותו אבל אם יצא מיד מת ונבלע דמו ואין תועלת לסוך מדמה אלא בזמן שהיא בתוך האש כך הת"ת כל זמן שהוא בתוך אהל התורה אין אור של גהינם שולט בו שהתורה מצילתו מן החטא שלא ירש גהינם וכו' יעש"ב ע"כ: נמצא דר' אבהו שאמר דת"ח אין אור של גהינם שולטת בו מיירי בת"ח שכל ימיו לא ימיש מתוך האהל ואין בידו שום חטא ועון אבל אם יש בידו עונות הולך לגהינם כל קבל דנא בא ר"ל ופליג עליה דר"א דאף אם יהיה להם עונות כמו פושעי ישראל אפי"ה אינם נדונים בגהינם דכיון שהם עוסקים בתורה הגם שיש בידם עונות אינם רואים פני גהינם יען דגזרה הוא לפניו ית' שיהיה גהינם נגד ביטול תורה והא בהא תלייא דגהינם ועסק התורה ירדו כרוכים זה בזה וכשזה קם זה נופל. וכן ראיתי להתו' שכתבו פושעי ישראל אין אור של גהינם וכו' משום דמסיק להו אברהם אבינו כדאמרינן בעירובין וכו' וכ"כ דהט' דמסיק להו א"א הוא מכח התנאי שיש ביניהם דכל זמן שבניך יהיו עוסקים בב' הם ניצולים מב' הרי ראיה למ"ש דמ"ש ר"ל פושעי ישר' וכו' היינו כשעוסקין בתו':

וכל כי האי מלתא צריכא למימר דמ"ש דכל מי שעוסק בתו' הגם שיש בידו כמה עונות אינו רואה פני גהינם לאו למימרא דאינם מענישין אותו בשאר מיני עונשים דזה לא ניתן ליאמר ופוק חזי מ"ש מוהרימ"ט ז"ל בתשו' הנ"ז דצווח ככרוכיא על ת"ח א' שדרש ברבים שכל מי שעוסק בתורה אין שואלין ממנו שים דין וחשבון בעה"ב וזה יצא לו מלשון א' של זוה"ק שטעה בדבריו. והרב ז"ל הרבה להשיב אפו עליו ואסף וקבץ כמה

מאחז"ל דמוכח מנייהו דאדרבא יש לת"ח ליתן דין וחשבון על מעשיהם יותר משאר ב"א ועש"ב אלא כונתי לומר דמענישין אותו על עונותיו בשאר מיני יסורי' ועונשין כגון גילגולים וכיוצא וכבר ידוע מ"ש חז"ל דמ"ש בגמ' משפט רשעים בגהינם יב"ח היינו אחר שכבר עברו עליו כמה שנים רבות רעות ומרות בכמה מיני יסורין מינים ממינים שונים אלא שגהינם אינו רואה מי שעסק בתורה יען שכן התנה הקב"ה דכל מי שעוסק בתירה ניצול מדינה של גהינם:

והטעם דגהינם ניתן נגד ביטול תורה נ"ל פשוט יען דהתורה נמשלה לאש כדכתיב הלא כה דברי כאש א"כ בהיותו עוסק בתורה שהיא אש אתי אשא דתורה ומבטל לאשו של גהינם לאפוקי בשאינו עוסק בתורה דאז אשו של גהינם שולטת עליו. וזהו ממש כונת מ"ש במ' הוריות די"ג כל הפורש מד"ת נופל בגהינם דכתי' מהאש יצאו ואש תאכלם ע"כ הרי מפורש הטעם שכתבנו בפסוק הנז':

אשר עפ"י דברי המדרש הזה שנראה דעונש השעבוד מלכיות הוא כנגד ביטול בהמ"ק ועונש גהינם הוא כנגד ביטול עסק התורה אפשר שיובן מאמר תמוה בשוחר טוב הובא בילקוט במשלי סי' ו' וז"ל תקעת לזר כפך ששכחת את התורה שנתתי בכף ימיני וכו' ולכדתם באמרי פיכם אמר להם הואיל וציערתם נפשכם בשעבו' האומות תכפר זה על זה אלא לכו והביאו אבות העולם שעסקו בזאת ויצילו אתכם מדינא של גהינם שנא' עשה זאת בני והינצל ומשיבין אבות העולם הואיל ונתפשתם במצודת יום הדין אין לכם אלא לישב ולהתעסק בתורה שנא' אל תתן שינה לעיניך וגו' על העון עכ"ל: והמאמר הזה אומר דרשוני וחייו חדא דמאחר שכבר אמר הואיל וציערתם על נפשיכם בשעבוד האומות תכפר זע"ז דהיינו על מה ששכחו את התורה א"כ למה חזר ואמר לכו והביאו אבות העולם שעסקו בזאת ויצילו אתכם מדינה של גהינם כיון שכבר נידונו בשעבוד האומו' על ביטול תורה וכמ"ש תכפר זע"ז כבר נתכפר להם. ועוד צ"ל דמהו העסק שעסקו אבות העולם בזאת: אמנם לפי"ה הנה נכון והוא דהשוחר טוב ס"ל כסברת המ"ר הנז' דס"ל דעונש גהינם הוא נגד ביטול תורה ועונש ש"מ הוא נגד ביטול בהמ"ק ולז"א תקעת לזר כפך שכחת את התורה וגו' אמר להם הואיל וציערתם נפשכם בשעבוד האומות תכפר זה על זה כונתי לומר שמא יעלה בדעתכם דהואיל וציערתם נפשיכם בשעבוד האומות ראוי שתכפר לכם זה השע"מ על עון ביטול תורה אבל האמת אינו כן אלא לכו והביאו אבות העולם שעסקו בזאת ר"ל הביאו לא"א ע"ה שהוא אבוהון דכולהו שעסקו בזאת התנאי עם הקב"ה דעל ביטול התורה ניתן עונש גהינם ויצילו אתכם מדינה של גהינם ר"ל נראה אם יכולים אבות העולם להציל אתכם מדש"ג דא"א

להציל אתכם מדש"ג מאחר שכן היה התנאי ביניהם שכדי להינצל מדש"ג צריך שיעסקו בתורה ואתם ששכחתם את התורה חייבים גהינם ועל זה הביא הפ' דעשה זאת בני והינצל דר"ל שתעסקו בזאת שנק' התורה ועי"ז תינצלו מדש"ג. ולזה באה התשו' מאבות העולם הואיל ונתפשתם במצודת יום הדין דמן הדין אתם חייבים להיות נדונים בדש"ג על ביטול התורה שכן היתה תנאי בינינו אשר ע"כ אין לכם אלא לישב ולהתעסק בתירה שנא' אל תתן שינה לעיניך וכיון שאתם מנדדים שינה מעיניכם להגות בתורה יומם ולילה בזה אתם יכולים להינצל מגהינם ויכופר העון של ביטול תורה דהא בהא תלייא:
וחזה הוית להרב גופי הלכות בדקל"ג מ"א שהקשה על דברי התוס' הללו והוא שבגמ' אמרו הני ת' בני בני דאמר דוד על אבשלום למה שבעה דאסקיה משבעה מדורי גהינם ואידך איכא דאמרי דקריב. רישיה לגבי גופיה ואיכא דאמרי דאתייה לעלמא דאתי. והקשו שם התוס' על איכא דאמרי בתרא שאמרו דאתייה לעלמא דאתי מהא דאמרי' בחלק ברא מזכה אבא אבא לא מזכי ברא כדכתיב ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל וכו' אבל הבן מציל את האב וכו' ותי' התו' שכתבנו לעיל והקשה הרב הנז' וז"ל קשה דכי היכי דהתוס' הקשו על איכא דאמרי בתרא דאתייה לעלמא דאתי. מהא דאין מידי מציל אמאי לא הקשו ג"כ על איכא דאמרי קמא דקריב רישיה לגבי גופיה שהרי הוא מודה דאפקיה מז' מדורי גהינם והא כתיב ואין מידי מציל ודוחק לומר דהתם מיירי להביאו לעוה"ב אבל להצילו מגהינם אביו יכול לעשות דלשון אין מציל פשיטא הוא להצילו מהעונש:
ותירץ דאפשר לומר כי כדי לתרץ זה כיוונו במ"ש בדיבור הזה שאחר שכתבו אבא לא מזכה ברא דמינה הוייא קושייתם מה צורך להביא עוד אבל ברא מזכה אבא אלא כונתם להביא ראיה כי ידיעת ההפכיים אחד כי כשם דבחלוקות ברא מזכה אבא היינו שיהיה לו חלק לעוה"ב כך בחלוקת אבא לא מזכה ברא היינו להביאו לעוה"ב דמגהינם מציל ע"כ:
ואהמ"ר מעצמותיו הקדושים לענ"ד לא ירדתי לסיף דעתו כמ"ש דמ"ש דאבא לא מזכה ברא היינו להביאו לעוה"ב אבל להצילו מדינה של גהינם האב מציל את הבן שהרי אמרו אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשיו ומלישנא דמצ"ל משמע דאין מציל מדינה ש"ג. וכן ראיתי בפרקי ר"א הובא בילקוט פ' האזינו ע"פ זה וז"ל וכל מלאך ושרף לא יצילו את הרשעים מדינה ש"ג שנאמר ואין מידי מציל ע"כ הרי בהדיא דהאי הצלה אינו אלא מדש"ג:

והיותר תימא לי בדבריו שבתחילה עלה בדעתו לתרץ זה וכתב דלשון אין מציל פשיטא הוא להצילו מן העונש והאיך נחה דעתו אח"כ לתרץ זה בשביל דיקדוק זה שדקדק בדברי התוס' שהרי סוף סוף מלשון הש"ס שאמר אין אברהם מציל וכו' משמע דההצלה דאינם מצילים הוא מדינה של גהינם וכמו שהכחנו מדברי הפר"א:

ותו ק"ל שדבריו הם הפוך דברי הרשב"א ז"ל שכתבנו לעיל דלפי סברת הרשב"א לינצל מדינה של גהינם ג"כ אין אבא מזכה ברא:

ובעיקר הקושיא שהק' ע"ד התוס' אלו דאמאי לא הקשו ללישנא קמא דאית ליה דאפקיה מז מדורי גהינם נלע"ד לתרץ והוא דס"ל להתוס' דכיון דשקליה למטרפסיה בהאי עלמא שמת במיתה משונה אהנייא ליה להציל מדינה של גהינם ומאי דקאמר הש"ס דאסקיה מז' מדורי גהינם היינו שאם היה עולה הוא בעצמו הוה עולה לאט לאט ואתי דוד ואסקיה מכל מדור ומדור ברגע כממריה כדי שיעור אמירת בני דבדבר זה שכבר הוא היה עולה מעצמו אינו נכנס בסיג אבא מזכי ברא ועל זה לא הקשו התוס' אלא ללישנא דאתייה לעוה"ב דהתם הוי זכייה גמורה דאתייה לעוה"ב דאילו ללישנא דאסקיה מז' מדורי גהינם אין שום קושייא שהרי בלאו הכי כבר הוא היה עולה מעצמו אלא שהי' צריך מעט זמן וזה לא מעלה ולא מוריד. ומוכרחים אנו לומר חילוק זה שהרי לפי סברת הרשב"א ז"ל דס"ל דלינצל מדינה ש"ג אין אבא מזכה ברא א"כ קשה דהיאך אסקיה דוד לאבשלום מז' מדורי גהינם וצ"ל דמאי דאהניא ליה לאבשלום היינו במה שמת מיתה משונה ותפילת דוד גרם להעלותו ברגע כממריה מכל מדור ומדור וזה אינו נכנס בסיג אבא מזכה ברא וכמ"ש:

ואל תשיבני דמאחר שכבר הגין עליו מיתתו משונה לינצל מדי' של גהינם א"כ אעיקרא דמלתא למה הורידוהו בז' מדורי גהינם זו אינה קושייא שהרי מצינו כיוצא לזה בדברי ר"ל דאמר דפושעי ישראל אין אור של גהינם שולטת בהן מק"ו ממזבח הזהב ואפי' הכי מורידין אותם לגהינם שהרי אמרו דאתי אברהם אע"ה ומסיק להו משמע דאחר שמורידין אותם לגהינם אתי אעא"ה ומסיק להו הרי דהגם שאינו שולט בהם גהינם וגם שכבר יודעים דאתי א"א ומסיק להו אפי"ה מורידין אותם. וא"כ הכא נמי אבשלום הגם שאינו נידון בגהינם שכבר נתכפר לו במה שמת מיתה משונה מ"מ ירידה מיהא בעי:

והיינו טעמא כמ"ש בזוה"ק פ' ויקהל דרי"א פ"ב וז"ל בתרי זימני אתלבנת נשמתא בנורא זמנא קדמאה נטלין לה ואעלין לה בגו אתר חד דאית בגהינם דתמן אצטריפו נשמתין בצרופא לאתלבנא עד לא אעלין בגנתא דעדן דלתתא וכו' זמנא תניינא לבתר דיתבא בג"ע דלתתא וכו' כד אעלין לה בג"ע דלעילא אעברו לה בההוא נהר דינור כדין נשמתא

אתלבנת מכל וכל וכו' הרי שכל הנשמות צריכים ליכנס בגהינם מעט כדי להתלבן אלא דמי שהרשיע יותר נכנס במדרגות יותר תחתונות וע"כ אבשלום ירד לז' מדורי גהינם: אלא דכפי"ז צריך להבין איך אמר ר"ל דפושעי ישראל איך אור של גהינם שולט בהם והרי מדברי הזוהר משמע דא"א ליכנס בג"ע התחתון אם לא יכנס בתחילה בגהינם כדי להצטרף ולהתלבן ואם אין שולט בהם האור של גהינם איך יצטרפו ויתלבנו וכמו כן קשה גם על ר' אבהו שאמר דת"ח אין אור ש"ג שולט בהם דמדברי הזוה"ק אלו משמע דאחד חכם ואחד רשע כל נשמתין צריכין ליכנס לגהינם כדי להתלבן:

והנכון בזה מ"ש מוהרש"א ז"ל בספר הנז' דקכ"ג ע"ב דמ"ש אין אור של גהינם שולטת בהם היינו לכלותם שאינו מכלה אותם אבל לפחות שורפם והראיה ממה שהוכיח ק"ו ממזבח הזהב וא"כ דיו לביא מן הדין להיות כנדון מה מזבח הזהב כתבו התוס' דאעפ"י שאינו מכלה לפחות שורף גם פושעי ישראל אף שאין גהינם מכלה אותם וזהו אינו שולט לפחות שורפם יע"ש ודו"ק:

והשתא דאתית להכי יתורץ ג"כ מ"ש לעיל שהק' מוהר"י מטראני ז"ל דבמקום א' משמע דאין גהינם לת"ח וכמאמר ר' אבהו שאמר ת"ח אין אור של גהינם שולט בהם ובמקום אחר משמע דיש גהינם לת"ח וכמ"ש במנחות שמא תאמר למלך לא הוכנה ת"ל גם היא למלך הוכן. דלפי זה לא קשיא ולא מידי דמ"ש ר"א ת"ח אין אור ש"ג שולטת בהם היינו לכלותם אבל הא מיהא נשרפין וכמו כן מ"ש במנחות גם הוא למלך הוכן היינו שישרפו דכן הוא ההכרח להצטרף ולהתלבן ובלאו הכי א"א ליכנס אפי' לגן עדן של מעה וכמ"ש בזוהר הקדוש:

ואם כנים אנחנו בחילוק זה דמאי דנטל את שלו בעוה"ז דמת מיתה משונה הועיל לו לעלות מז' מדורי גהינם כדרך כל העולים לאט לאט ותפילת דוד אביו אהניא ליה להעלותו מכל מדור ברגע כממריה כשיעור אמירת בני. נסתלקה קושית הרב ז"ל הנז' שהקשה עוד בדברי התוס' שם וז"ל תו איכא למידק במ"ש דאבשלום לפי שמת מיתה משונה הועיל תפילת אביו דומייא דיהויקים דאמרי' התם שהי' כתוב על גולגולתו זאת ועוד אחרת ונפרע ממנו לאחר מיתה לא מנו אותו. וק' דכיון שהביאו ראיה מיהויקים א"כ באבשלום נמי אמאי הוצרך לתפילה הרי מת מיתה משונה ע"כ. ולפי מה שפירשנו לא קשייא ולא מידי דתפילת דוד הועיל לו להעלותו מכל מדור ומדור ברגע כממריה:

והוא ז"ל תירץ די"ל משום דאיכא למיפרך מה ליהויקים שנפרע ממנו תרתי חדא שמת מיתה משונה ותו שנפרע ממנו לאחר מיתה זאת ועוד אחרת אבל אבשלום שלא מצינו

שנפרעו ממנו לאחר מיתה אם לא היתה רק בשביל עונש המיתה משונה לא הי' מצילו וכו' אבל בהצטרפות תפילת אביו עם המיתה משונה זכה לינצל וכו':

ואנכי לא ידעתי מי גילה לו רז זה דיהויקים מת במיתה משונה דהרואה יראה בפ' תלק דמ"ש זאת ועוד אחרת היינו שלא ניתן לקבורה אבל לא שמת במיתה משונה. ושוב מצאתי הדבר מפורש שלא מת מיתה משונה כי אם מיתת עצמו בילקוט מלכים רמז רמ"ט דהיינו כששאל אותו נבוכדנצר ולא רצה לילך. עמדו ונטלוהו ושלשלוהו ונחלקו שם רבי אלעזר ור' שמואל בר נחמני חד אמר חי שלשלו אותו וחד אמר מת שלשלו אותו אמר ריב"ל אני מקיים דברי שניהם חי שלש' אותו אלא מתוך שהיה מפונק מת בידיהם וכו' הרי בהדיא דלא מת מיתה משונה. וכן ראיתי לרד"ק ז"ל שפי' בירמיה סי' כ"ב ע"פ קבורת חמור יקבר וז"ל כי מחוץ לעיר מת כשהיו מוליכין אותו בגלות בפעם השנית והכשדים לא הניחוהו להקבר ע"כ וא"כ איך כתב הרב ז"ל שמת מיתה משונה: ועפ"י חילוק זה יתורץ קושיא אחרת שהקשה עוד הרב הנז' והניחה בצ"ע וז"ל וקשה לזה דאי סברי דמיתה משונ' לפחות מועיל להציל האדם מגהינם א"כ תמניא בני למה הוצרך דוד למימר ותיסגי בחד בני כדי להביאו לעוה"ב דאילו לאפוקי מז' מדורי גהינם מיתתו משונה סגי דהא אמרו בסנה' קרי ליה נבלת וקרי ליה עבדיך כיון דאיקטול הוייא ליה כפרה וכו' ע"כ. ולפי"ה ניחא דהה"נ דמשום מיתתו משונה הוה סגי לאפוקי מז' מדורי גהינם אבל היה עולה לאט לאט והוצרך לתפילת דוד להעלותו ברגע כממריה כשיעור אמירת בני:

עוד הקשה הרב הנז' שם על קושית התוס' שהקשו בד"ה דקריב רישא וז"ל תימא ר"מ דאמר בחלק אבשלום אין לו חלק לעוה"ב א"כ ס"ל דקריב רישיה לגבי גופיה ולא ס"ל דאתי' לעלמא דאתי מ"מ אסקיה מז' מדורי גהינם וא"כ אמאי לא חשיב ליה בהדי אחז ואחזיה דאמר לא חיין ולא נדונין ע"כ כתב הוא ז"ל וז"ל צ"ע דמאי קושייא התם הוו הרי תנאי בהדיה אליבא דר"מ דהא התם איכא תרי בריתות בחדא תני התם תניא היה ר"מ אומר אבשלום אין לו חלק לעוה"ב ותניא אידך רשב"א אומר משום ר"מ אחז ואחזיה לא חיין ולא נדונין וא"כ נימא דת"ק דקתני אבשלום אין לו חלק לעוה"ב סובר דגם אבשלום לא חי ולא נדון כמותם ורשב"א אומר דוקא אחז ואחזיה אבל אבשלום יש לו חלק לעוה"ב כמ"ד הכא עכ"ל:

ולעד"ן לומר דודאי ס"ל להתו' דאליבא דת"ק דקתני אבשלום אין לו חלק לעוה"ב אבשלום נמי לא חי ולא נידון כמו אחז ואחזיה ועיקר קושייתם אינו אלא אמאי לא חשיב ליה בהדי אחז ואחזיה וזה נראה מדקדוק לשונם שכתבו אמאי לא חשיב ליה בהדיה

אחז ואחזיה ולא כתבו אמאי לא קאמר דאבשלום לא חי ולא נידון דלזה מפורש יוצא דס"ל לר"מ דאבשלום לא חי ולא נידון ועיקר קושייתם הוא דליחשבי' בהדיא בהדייהו דכמו שחשב התניא אידך בהדיא לאחז ואחזייה דלא חיין ולא נידונין ה"נ נימא הת"ק בהדייא אבשלום לא חי ולא נידון ולהכי לא אמרו אמאי לא קאמר דאבשלום לא חי וכו':
והנה י"ל בהאי דאמר רשב"א משום ר"מ דאחז ואחזייה לא חיין ולא נידונין מהא דאמרי' התם בדף הסמוך לזה מפני מה לא מנו את אמון ומשני מפני כבודו של יאשיהו ופריך מנשה נמי לא נמנו מפני כבודו של חזקיהו ומשני ברא מזכה אבא אבא למ"ב וכו' השתא דאתית להכי אחז נמי לא אימני משום כבודו של חזקיהו ע"כ הרי בהדייא דס"ל להש"ס דאחז יש לו חלק לעוה"ב מכח חזקיהו דברא מזכה אבא וא"כ איך קאמר רשב"א דאחז ואחזייה לא חיין ולא נידונין. ואם נאמר דפליג על זה א"כ איהו כמאן ס"ל שהרי לא מצינו שום אחד דפליג על זה:
וכמו כן יש להבין הא דאמרינן בברייתא דפסחים פרק מקום שנהגו ת"ר ששה דברים עשה חזקיהו המלך על ג' הודו לו ועל ג' לא הודו לו ואלו הן שהודו לו גירר עצמות אביו במעה של חבלים וכו' וכתב רש"י ז"ל גירר עצמות אביו משום כפרה וכו' דכיון דהא קיי"ל דברא מזכה אבא ומהאי טעמא לא מנו לאביו באותן שאין להם חלק לעוה"ב למה לו לחזקיהו המלך לבזות לאביו בביזיון כזה די לו הקדיש שהיה אומר עליו. ואי חזקייהו לא הוה ידע הגדה זאת דאין מידו מציל חכמים שבדורו לא הוו ידעי דהודו לו:
והנלע"ד לומר והוא פשוט עפ"י מ"ש הרב היפה זלה"ה בירושלמי פ' חלק כסברת בר קפרא דאמרינן התם בר קפרא אמר אחז וכל מלכי ישראל הרשעים אין להם חלק לעוה"ב ופריך מתיבין ליה הרי הוא נמנה בפטייה של מלכים דכתיב בימי עוזיהו יותם אחז יחזקייהו מלכי יהודה וגו'. והביא הירושלמי לזה שם כמה תירוצים ובכללן רבי הושעיא רבא אמר מפני שהיה אביו צדיק ומסיים התם אחז אביו צדיק ובנו צדיק הה"ד יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט וזרע צדיק נמלט אין כתיב כאן אלא וזרע צדיקים נמלט זרע שהוא מוטל בין ב' צדיקים נמלט. וכתב הרב היפה ז"ל שם וז"ל זרע שהוא מוטל בין ב' צדיקים קשה דמשמע דאחז מפני שאביו ובנו היו צדיקים נמלט וזוכה לעוה"ב והא אליבא דבר קפרא קיימינן דתני אין לו חלק לעוה"ב ותי' דהא דמשנינן ע"י שהיה אביו צדיק היינו למנות עם המלכים דוקא ודלא כדמשמע בבבלי דאחז זכה לעוה"ב בזכות בנו ושמא י"ל דקרא לא דריש ליה באחז ממש אלא בקצת רשעים שנמלטים מגהינם ע"י שמוטלים בין ב' צדיקים ומ"מ לא אהני לאחז שהרבה לחטא ומ"מ ילפינן דכי היכי דמוטל בין ב' צדיקים מהני ליה טפי ממי שהוא בן צדיק ובנו רשע ה"נ אהני

לאחז להימנות עם המלכים מפני שאביו ובנו צדיקים טפי ממנשה. ומ"מ פליגא אגמרא בבלית דתלי מילתא בבן לחודיה דברא מזכה אבא להנחיל ג"ע והכא משמע דלא סגי לרשע לזכות לעוה"ב בהיות בנו צדיק אלא א"כ גם אביו צדיק עכ"ל וא"כ ה"נ ס"ל לר"מ דאמר אחז אין לו חלק לעולם הבא כסברת הירושלמי הנז', והיינו טעמא דחזקיהו שגירר עצמות אביו והודו לו חכמי דורו משום דקיימי כשיטת הירושלמי הנז' דס"ל דהגם שהי' מוטל אחז בין ב' צדיקים דכגון זה ברשע דבעלמא מהני ליה וזוכה לעוה"ב אפי"ה קאמר דאחז לא אהני ליה מטעם שהרבה לחטא ולזה ביקש לעשות לו כפרה:

נחזור ע"ד הרשב"א ז"ל שכתבנו לעיל דס"ל דלזכות לעולם אבא ולינצל מדינה של גהינם אין אבא מזכה ברא אפי' ע"י תפילה דלפי שיטה זאת קשה שהרי מצינו ביצחק שהתפלל על עשו וכמ"ש בפ"ק דמגילה ד"ו אמר יצחק לפני הקב"ה רבש"ע יוחן עשיו ואעפ"י שהשיב לו הקב"ה ואמר לו רשע הוא אפי"ה חזר ואמר לו בל למד צדק:

ואפשר לומר דהתם כל מגמת פניו של יצחק הוא להליץ טיב בעדו ולא בדרך תפילה דאם איתא שהוא דרך תפילה מה היתה תשובתו של הקב"ה לומר לו רשע הוא דזה כבר יודע יצחק אלא שבא בתפילה לומר יוחן עשיו אלא ודאי שלא בא בתפילה לפניו אלא להליץ טוב בעדו וע"ז חזר ואמר לו בל למד צדק ופירש"י אין אדם יכול ללמוד עליו צדק דמזה נראה דאינו אלא דרך מליץ טוב ולא בדרך תפילה:

מהתימא על הרב פתח עינים ז"ל דכל רז לא אניס ליה איך אשתמיט מיניה דמר דברי הרשב"א הנז' שהרי בפ' חלק דק"ד רצה להליץ. ע"ד התוס' הללו במ"ש דע"י תפילה מהני אבא לזכות ברא כתב וז"ל והא דאמרו במגילה דאמר יצחק לפני הקב"ה רבש"ע יוחן עשיו תברא בצדה דהקב"ה השיבו רשע הוא ואז יצחק לא התפלל דאף שהוא רשע יוחן וכו' דמוכח מדבריו דאם היה מתפלל הוה מהני ליה הפוך סברת הרשב"א ז"ל דס"ל דלזכות לעוה"ב אבא למ"ב:

והיותר תימא על הרי"ף ז"ל בפירושו שם במגילה דמוכח מדבריו דס"ל דיצחק התפלל על עשיו דאיך לא זכר מדברי התוס' הללו שכתבו דבתפילה אבא מזכה ברא וא"כ למה לא הועיל לעשיו תפילת אביו יצחק אלא עכ"ל דלא התפלל יצחק על עשיו אלא להליץ טוב בעדו אם ימצא לו איזה זכות שיש לו וכמ"ש בל למד צדק וכו':

עוד יש לעמוד בסברת הרשב"א הנז' מהא דאמרי' בפ"ט דשבת דף"ט ע"ב מאי דכתיב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך לעת"ל אומר לו הקב"ה לא"א בניך חטאו אומר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך אמר אימא ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים אפשר דבעי רחמי עלייהו א"ל בניך חטאו

אמר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה אומר לו ליצחק בניך חטאו אמר לפניו רבש"ע בני ולא בניך בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי עכשיו בני ולא בניך ועוד כמה חטאו כמה שנותיו של אדם וכו' אם אתה סובל את כולם מיטב ואם לאו פלגא עלי ופלגא עלך וא"ת כולהו עלי הא קריבת נפשי קמך וכו' ע"כ:

די"ל מאי כוונתו ית' דאומר לאבות העולם בניך חטאו דהא אמרי' אבא לא מזכי ברא וכ"ש לפי סברת הרשב"א ז"ל דס"ל דאפי' בתפילה אבא לא מ"ב א"כ מאי קאמר אפשר דבעי רחמי עלייהו והלא בעוה"ב לא מצו למיעבד מידי לבנים דלעוה"ב אבא לא מ"ב. ויפה השיבו לי אברהם ויעקב להקב"ה ואמאי קאמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי עצה. וגם מאי דעתי של יצחק אע"ה שמתפלל מאחר דלא אהני ולא מידי:

ואפשר לומר דהאבות קיימי כשיטת הרשב"א דלזכות לעוה"ב ולינצל מדינה ש"ג אבא לא מ"ב וע"ז השיבו לו ימחו על קדושת שמך ובמאי דקאמרי על קדושת שמך כוונתם לרמוז דאבא לא מזכה ברא ולהכי לא התפללו שהרי ממש"ה ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה וגו' ואין מידי מציל מהכא הוא דנפקא לן הא דאין אבא מזכה ברא וזהו קדושת שמו ית' שהוא אחד ואין ב' ואין מידו מציל ולז"א ימחו על קדושת שמך. והקב"ה קאי בשיטת התוס' דס"ל דע"י תפילה אבא מזכה ברא ולהכי קאמר אפשר דבעו רחמי עלייהו. ויצחק נמי ס"ל כסברת הרשב"א וע"ז לא בא בדרך תפילה אלא בדרך מליץ טוב בני ולא בניך כמה חטאו כמה שנותיו של אדם והמציא חשבון להצילם ומאי דקאמר נמי לבסוף אם אתה סובל את כולם מוטב וכו' כל זה הוא מדרכי המליצי טוב להליץ בדברים אלו וכיוצא:

והנה חילוק זה של הרשב"א ז"ל שכתב דמ"ש שאין אבא מזכה ברא הוא דוקא לעוה"ב לינצל מדינה ש"ג אבל בעוה"ז אבא מזכה ברא מצאתי ראיתי שהם דברי רז"ל וכנראה שהוא לשון מדרש הביאו הרב של"ה ז"ל בד' ס"ד ע"א וז"ל אמרו רז"ל גדולה הצלת בנים לאבות מהצלת אבות לבנים שהאבות אין מצילין את בניהם אלא מן היסורים של עוה"ז בלבד ומזכין אותן בעושר ובכח ובחיים אבל ליום הדין אינם יכולים להציל מדינה ש"ג שנאמר ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל בנו ולא יצחק מציל את עשו בנו אבל הבנים מצילין את האבות מדינה ש"ג ע"כ וכתב הוא ז"ל הרי שיפה כח הבן מכח האב שזכות האב לא יועיל להבן רק לענין עוה"ז וזכות הבן להפיך לא יועיל לאב לעה"ז רק לעוה"ב שהוא עילם הנצחיי ע"כ הרי בהדייא דחילוק זה של הרשב"א ז"ל יסודתו בהררי קדש:

אשר מזה תמהני על הרב שבות יעקב ז"ל ח"ב סי' צ"ג דעל מ"ש השואל דאין לומר קדיש האב על הבן שהרי אמרו אבא לא מזכי ברא כתב הוא ז"ל ומהא דאמרי' בחלק אין אבא מזכה ברא נ"ל עיקר דודאי לכל התירוצים שכתבו התוס' בסוטה עכ"פ לא קאי רק אאותם שהם מוחזקים לבעל עבירות חמורות שעי"כ אין להם חלק לעוה"ב כגון אמנון ואבשלום אבל סתם בני אדם שאינם מוחזקים ברשעות כ"כ ודאי אבא מזכה ברא וכדאמרי' רשע וטוב לו רשע בן צדיק וזכות אבותיו מסייעתן כי זכות אבות לא תמה וכו' וא"כ נ"ל דיש לאב לומר קדיש:

ומלבד שדבריו הם הפיך דברי הרשב"א ז"ל ודברי רז"ל הללו שכתבו דלזכות לעוה"ב ולינצל מדינה ש"ג אין אבא מזכה ברא עוד בה דממקום שבא הוייא תברתיה שהרי הביא ראיה מהא דאמרי' רשע וטוב לו רשע בן צדיק הרי דזכות אבותיו מסייעתן ומה ראיה זה לא נאמר כ"א על שכר עוה"ז וכמ"ש מפני מה רשע וטוב לו דהיינו בעוה"ז מפני שהוא רשע בן צדיק וזכות אביו מסייעו שיהיה לו טובה בעוה"ז יען דכך היא המידה דהאב זוכה לבן בעושר וכו' לזכותו לעוה"ב ולהצילו מדש"ג ליכא ראיה באופן שדבריו נפלאו ממני:

וכמו כן תמהני על מרן זקני כמוהר"ם בן חביב ז"ל דנראה דאשתמיט מיניה דמר דברי הרשב"א ז"ל ודברי רז"ל הללו והוא מ"ש לעיל שהק' על אותה שאמרו ביומא אשריהם לצדיקים לא דיין שזוכים לעצמן אלא שמזכין לבניהם וכו' הרבה בנים היו לו לאהרן שראויין לישרף כנדב ואביהו אלא שזכות אבותם עמדה להם וכו' הק' ע"ז הרב הנז' והא אמרינן בחלק אבא לא מ"ב וכו' ואילו היה רואה דברי רז"ל ודברי הרשב"א הללו שכתבו דלזכות לעוה"ב הוא דאין אבא מ"ב אבל לזכות לעוה"ז אבא מ"ב לא הוה קא מקשה מידי דהכי שאני דהוא לזכות בעוה"ז:

והיותר תימא במה שתי' עוד וז"ל א"נ הא דאמרי' אבא לא מ"ב הייני בלא תפילה וכן תי' התוס' בסוטה גבי ההיא דאתייה לאבשלום לעלמא דאתי ע"כ. והרואה יראה דלא הוצרכו התו' לתי' זה אלא בהא דאבשלום דאתייה לעוה"ב אבל בזכיית עוה"ז לא הוה קשה להו מידי וראיה לזה דבכמה מקומות מצינו שהאבות מזכין לבני' בעוה"ז כמו בעון העגל וכיוצא ולא הוקשה להם אלא בזכיה דעוה"ב:

אשר בזה נסתלקה ג"כ קושית הרב מוהריט"א ז"ל שכתבנו לעיל דהקשה עמ"ש חז"ל דבזכות האבות יצאו ישר' ממצרים דהא אמרי' דאין אבא מזכה ברא. ולפי דברי רז"ל והרשב"א ז"ל הללו שכתבו דלזכות בעוה"ז אבא מזכי ברא לא קשיא ולא מידי דהכא

שאני דהוא לזכות בענייני עוה"ז דהיינו להוציאם מגלות מצרים וכגון דא אמרי' אבא מ"ב:

ותבט עיני להרב מוהר"ש יפה ז"ל שם שנתן טעם נכון לחילוק זה של הרשב"א ז"ל מפני שקורבת האב עם הבן היא מצד הגוף לבד לא מצד הנפש ולכן בעוה"ז הגופניי יועיל האב להבן והבן להאב כי אחדים הם וברא כרעא דאבוה אבל בעולם הנפשות שאין ביניהם קורבה אבא לא מ"ב. ומ"מ ברא מזכה אבא אפי' לעוה"ב מפני שגרם מציאותו והו"ל כאילו הוא עשה הזכיות דאלמלא הוא שהולידו וגדלו לתורה ולמצות לא היה יוצא צדיק ומפני כן זוכה אף לעוה"ב כדין גדול המעשה אבל הבן לא גרם לידת האב לכשנאמר שתועיל זכות האב על הבן אפי' בעולם הנפשות דלא נשאר להם שום קורבה ודוקא בעוה"ז כיון דכניף אחד דמי כמו שמציל הקב"ה גוף האב עצמו בזכותו כן מציל את בנו בזכותו יע"ש:

ודבר ה' בפיהו אמת שכן כתב רבינו הקדוש האר"י ז"ל זיע"א בשער המצות פ' יתרו במצות כבוד או"א דאין לבנים שום יחם וקירבה עם נשמות אביהם ואימותם כלל ואדרבא מצינו לפעמים רבות אדם נבזה ושפל עד קצה האחרון יוליד בן צדיק גמור וחכם גדול ונשמתו למעלה מנשמת אביו וכו': אלא דשם כתב רבינו ז"ל דזהו על הרוב דאינם משורש א' ואין להם יחס זע"ז אבל לפעמים ימצא שהאבות והבנים הם משורש א' ויש להם יחם וקורבה זע"ז וכו' יעש"ב וא"כ לפי"ז נפקא מינה דכשימצא שהאבות והבנים הם נשמו' משורש א' אפשר שיועיל זכות אבות לבנים גם לעוה"ב כפי הטעם שנתן מוהרש"י ז"ל בדברי הרשב"א ז"ל הללו ודו"ק:

עוד ראיתי להרב הנז' שכתב שם בסוף דבריו אתר שהביא דברי הרשב"א ז"ל הללו ונתן הטעם הנז' כתב וז"ל והא דדוד אתייה לאבשלום לעלמא דאתי היינו אחר שכופר עונו בגהינם והועיל לו לדוד להביאו לעוה"ב אבל להציל מדינה ש"ג לאו אבא מזכה ברא עכ"ל:

ולא זכיתי להבין כונתו שהרי הוא כתב לעיל מזה דהנכון מ"ש הרשב"א ז"ל דלזכות לעוה"ב ולינצל מדינה ש"ג אין אבא מ"ב ואיך כתב דהועיל לו לדוד להביאו לעוה"ב. ואם נאמר דכוונתו לומר בדברי הרשב"א דתרתי לא מצי עביד וחדא עביד לפי הבנת טעמו שכתב הוא בדבריו דבעולם הנפשות אין ביניהם שום קורבה אבא לא מזכי ברא א"כ היאך הועיל לו להביאו לעוה"ב. ועוד דמה יענה למ"ש בגמ' איכא דאמרי דקריב רישיה לגביה גופיה וכו' דלהאי איכא דאמרי ס"ל דדוקא אסקי' מז' מדורי גהינם ולא דאתייה לעוה"ב באופן שדבריו שגבו ממני:

אשר עפי"ז פירש הרב הנז' כונת מאמרן ז"ל בשוחר טוב וז"ל טוב לחסות בה' מבטות בנדיבים שכן דוד אמר אל תבטחו בנדיבים עכ"ל. והוא תמוה דמה צריך ראיה מדברי דוד לדבריו עצמן דאי חיישינן דהכא משקר ת"ו ה"נ משקר וטוב שיביא ראיה מירמיה שאמר ארור הגבר אשר יבטח באדם. ועוד קשה דמה לו להזכיר שם דוד דהא פשיטא שדור אמרו ולא הול"ל אלא שכן הוא אומר אל תבטחו בנדיבים:

אמנם הכוונה דק"ל מה טוב לחסות בה' דקאמר דנראה שת"ו נכנסים תחת סוג אחד כי לא יאמר זה טוב מזה אלא כששניהם קרובים ואפשר לטעות ולא הי"ל אלא אשרי הגבר הבוטח בה' וארור הבוטח באדם כדברי ירמיהו לז"א שמאמר זה הוא ממין מאמרו אל תבטחו בנדיבים שאין פי' כפשוטו אלא שאין אברהם מציל את ישמעאל מגהינם ואין יצחק מציל את עשיו. וס"ל לבעל המאמר הכי משום דק"ל דאם הענין כפשוטו מה ענין הללי נפשי את ה' אהללה ה' בחיי עם זה לא הול"ל אלא אנכי אבטח בה' אל תבטחו בנדיבים. ועוד מאי בבן אדם שאין לו תשועה שכבר יש לו תשועה בחייו ואם ימות זה יהיה על המעט וגם הבוטח אפשר שימות ומה טענה היא זאת והלא אמרו לישתמיט איניש בכסא דמורקא יומא חד והדר ליתבר ולז"א דלעולם הבא מיירי והיינו דקאמר הללי נפשי את ה' אהללה ה' בחיי רוצה לומר כל הימים אשר אני חי יש לי לזכות את נפשי שתהלל את ה' כי מי שלא טרח בע"ש מאין יאכל בשבת ואין לבטות שיזכה לעוה"ב בזכות אבות לפי שמה שיועיל זכית אבות הוא בעוה"ז ולא בעוה"ב לפי שקורבת האבות אינה אלא מצד הגוף וז"א אל תבטחו בנדיבים בבן אדם כלומר שמצד היותו בן אדם שהבניות שלו מצד היותו אדם מן האדמה אין לו תשועת הנפש כי תצא רוחו ישוב לאדמתו ואז אבדו מחשבות הגוף כלם ואז תתפרד חבילת קורבת האבות עם הבנים. וכיון דמאמר אל תבטחו בנדיבים דקאמר דוד הוא להזהיר שלא יבטח האדם לעוה"ב בזכות אבות מהטעם הנז' לז"א טוב לחסות בה' מבטוח בנדיבים כלומר כי גם כי האדם התולה בטחונו בעוה"ז שיהי' לו בנים ועושר בזכות אבותיו טוב הוא דכך היא המידה דאבא מזכה ברא בעוה"ז עכ"ז אני אומר לך דטוב לחסות בה' שהוא בעבור רחמיו וחסדיו יטיב לו בעוה"ז מבטוח בנדיבים בזכות אבות דיותר טוב לאחוז מדת הבטחון בה' ולא בזכות אבות אפי' בעוה"ז יען כי בטחונו בהקב"ה הוא מועיל לו אפי' לעוה"ב מה שאין כן זכות אבות. ומה שהזכיר שמו של דוד כבר כתבתי לעיל שכן דרך להזכיר שם המדבר כשיש לו שייכות בדבר וכן קרה זה לדוד שלא הציל לאבשלום מגהינם לגמרי שאעפ"י סמכבדים אותו בזכות דוד מ"מ מצטער ועומד על פתחה של גהינם כמ"ש רז"ל אלו דבריו ז"ל וש"י:

ועפ"י דרכו דרך הקדש מה מתוק לחכי לפרש בזה כונת המאמר במ' מנחות דכ"ט וז"ל בעא מיניה ר' יהודה נשיאה מר' אמי מ"ד בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים א"ל כל התולה בטחונו בהקב"ה הוי ליה מחסה בעוה"ז ובעוה"ב ע"כ. דצריך להבין מאי נתקשה ר"י נשיאה בפ' זה ומה תירץ לו ר' אמי ולפי"ה ניחא והוא דנתקשה על הכתוב באומרו בטחו בה' עדי עד דמשמע דודאי יש זמן דעכ"פ תולה אדם בטחונו בה' ואינו צריך לאזהרה ואינו בא להזהיר אלא שיהיה בטחונו בה' עדי עד בטחון שאין לה הפסק ואינו מובן דלא ימנע אי מדתו שיש לו הבטחה באיזה זמן בלא אזהרה נמי יש לו לעולם ואי אין מדתו בכך בשום זמן לא יהיה לו הבטחה אפי' באזהרה. אמנם הכונה שבא להזהיר על הבוטח בזכות אבות בעוה"ז שיש לו הבטחה לזכות בעניני העוה"ז מכח דאבא מזכי ברא בעוה"ז דאף דדבר זה אין בו צד איסור והאמת הוא דאבא מזכה ברא מ"מ אני מזהירך דאף דעכ"פ ידענא בגווך דיש זמן דע"כ אתה תולה בטחונך בהקב"ה לזכות לעוה"ב דלעוה"ב אבא לא מ"ב היותר טוב הוא כי בטחו בה' עדי עד אפי' בעוה"ז ונתן טעם לזה יען כי כל התולה בטחונו בהקב"ה הוי לו מחסה בעוה"ז ובעוה"ב וטוב לו לאחוז בבטחון שאין לו הפסק משא"כ בתולה בזכות אבות דהוייא לה הפסק יען דלא תחון זכות אבות כי אם בעוה"ז ולא לעוה"ב: ובזה אפשר לפרש כונת כמזמור שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי עזרי מעם ה' עש"ו אל יתן למוט רגליך וגי' ה' ישמרך מכל רע ישמור את נפשיך ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם. ונבין ג"כ מאחז"ל שדרשו במזמור זה בפ' ויצא על יעקב אבינו ע"ה וז"ל אשא עיני אל ההרים אל ההורים למלפני ולמלעבדני. מאין יבא עזרי אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד עשרה גמלים וכל טוב אדוניו בידו ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד חזר ואמר מה אנא מוביד סברי מן בריי ח"ו לית אנא מוביד סברי מן בריי אלא עזרי מעם ה' עש"ו אל יתן למוט רגליך וגו' ה' ישמרך מכל רע וגו' ה' ישמר צאתך ובואך וגו': וי"ל דמעיקרא מאי סבר יעקב אע"ה לומר אשא עיני אל ההרים שהם האבות ואח"כ מאי סבר דחזר ואמר ליה אנא מוביד סברי מן בריי. ועוד דאיך עלה בס"ד של יעקב אע"ה בחיר שבאבות שלא לבטוח בה' ח"ו. ועוד דלפי"ז מאמר הכתוב בא בכפל שעל זה ששם בטחונו בהקב"ה היה דבר ה' אליו להבטיחו אל יתן למוט רגליך וגו' ה' ישמרך מכל רע ישמר את נפשך ולמה אמר עוד ה' ישמור צאתך ובאך מעתה ועד עולם לכאורה הוא מיותר:

אמנם לפי האמור א"ש והוא דיעקב אע"ה בהיותי הוא מצטער על עצמו בראות את עצמו בידים ריקניות ס"ד למימר אשא עיני אל ההרים אלו האבות מאין יבא עזרי שאתלה

בטחוני בהם שזכותם יגן עלי שכן הוא המידה דאבא מזכה ברא בעניני עוה"ז בעושר וכיוצא חזר ואמר לית אנא מוביד סברי מן ברייי איני צריך לתלות בזכות אבות אלא עזרי מעם ה' עש"ו ועל זה היה דבר ה' אליו להבטיחו אל יתן למוט רגליך וגו':

ואמר עיד ה' ישמור צאתך ובאך מעתה ועד עולם הכונה ע"ד מ"ש ז"ל בפ' בריך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך ברוך אתה בבא' בעוה"ז וברוך אתה בצאתך לעוה"ב והרצון בזה לומר כי תחת שתלה בטחונו בה' ולא תלה בטחונו באבות ואמר עזרי מעם ה' עש"ו היה שכרו לפניו לשמור צאתו ובואו דהיינו בין בעוה"ז ובין בעוה"ב. וז"א ה' ישמר צאתך וגי' מעתה ועד עולם והוא בנותן טעם למה חזר ואמר עזרי מעם ה' מפני שהתולה בטחונו בה' הוא שכרו מעתה ועד עולם בלי הפסק משא"כ בזכות אבות דיש הפסק לעה"ב:

ועפי"ז יתכן לומר כונת הכתוב כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלינו מעולם הוא שמך דהכונה לומר דאף דבעוה"ז אבא מזכה ברא עכ"ז לא תלינו בזכות אבות כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו כי אם תלינו בטחונינו בך אתה ה' אבינו גואלינו והיה בנותן טעם יען כי מעולם הוא שמך כלומר דהבי' בך הוא לעולם ואין לה הפסק משא"כ זכות אבות דלא תחון זכותם לעוה"ב:

ועד"ז אפשר לפרש כונת שני כתובים הבאים כאחד ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך. והכונה שהכתוב הא' הוא טעם לכתוב הב' לענין מ"ש אשרי אדם בוטח בך דהיינו אשרי אדם בוטח בך ואינו תולה בזכות אבות יען הבוטח בה' משגב לנו אלהי יעקב סלה שאין לה הפסק אפי' לעוה"ב לא כן בזכות אבות שיש לה הפסק:

ומן האמור אפשר שלזה כיווני רז"ל בפ"ק דפסחים וז"ל האומר סלע זה לצדקה ע"מ שיחייה בני ע"מ שאזכ' לעוה"ב הר"ז צדיק גמור. די"ל אמאי לא ערבינהו ע"מ שאזכ' לחיי עוה"ב אני ובני ולמה לא נקט גבי בני כי אם ע"מ שיחייה בני. אלא היינו טעמא כמ"ש דאבא לא מ"ב לעוה"ב אלא לעוה"ז ומשו"ה לא מצי למימר כי אם ע"מ שיחייה בני דאבא מזכה ברא בעוה"ז אבל לא יזכהו לעוה"ב:

וזה יהיה כונת הכתוב בטחו בו בכל עת עם שפכו לפניו לבבכם אלהים מחסה לנו סלה. די"ל מ"ש בטחו בו בכל עת דמשמע דודאי יש זמן דמוכרח לבטוח בה' ולא בא להזהיר אלא שיהיה בוטח בה' בכל עת בלי הפסק וזה פשיטא דאיזה עת יכול שלא לבטוח בה'. ועוד במה שנתן טעם משום דאלהים מחסה לנו סלה דנר' דאל"ה היה מותר לבטוח באדם והרי מקרא מלא הוא ארור הגבר אשר יבטח באדם. ולפי"ה ניחא והוא דבא להזהיר על הבוטח בזכות אבות בעוה"ז מכח דאבא מ"ב דאף דדבר זה אין בו איסור דהאמת

הוא דאבא מ"ב מ"מ אני מזהירך דאף דיש זמן דע"כ אתה בוטח בהקב"ה לזכות לעוה"ב דבעוה"ב אבא לא מ"ב היותר טוב הוא כי בטחו בו בה' בכל עת אפי' בעוה"ז ונתן טעם יען כי אלהים מחסה לנו סלה שאין לה הפסק אפי' לעוה"ב מה שאין כן הבוטח בזכות אבות דיש לה הפסק לעוה"ב:

ומעתה נחזור למאמרינו הניצב פתח השער ילמדינו רבינו קטן לכמה נימול וכו' והמאמר הזה הוא תמוה עד מאד ומבהיל הרעיון דאיך ארי נעשה שוא"ל במלתא שתינוקות שב"ר יודעים אותו וזיל קרי בי רב הוא. וגם בתשו' המשיב שהוצרך להביא מתניתא בידיה כך שנו רבותינו דנראה שאין זה מדאורייתא אלא מדר' ומקרא מלא דיבר הכתיב וביום הח' ימול וכו'. וגם במאמרים הנמשכים של רשב"י ור' יודן וגי' י"ל אם בדבריהם עצמם שנראה שאיני מובן ואם בקשורם זל"ז מה קשר יש זב"ז:

וראיתי למוהראנ"ח ז"ל שפירש בזה עפ"י מ"ש הרמב"ם ז"ל בס' המורה בטעם היות המילה בח' משום דאם תונח עד אשר יגדל אפשר שיהיה האב נמנע מלמולו לחוזק אהבה שיאהבינהו אז יותר מאהבתו אותו בהיותו בן ח ימים שעדיין לא נתחזק הצורה הדמיונית בלבו כי אהבת הבן על אביו תגדל עם גדולתו דכל עוד שיגדל החשק הולך וגדל:

ובזה פי' הרב הנז' כונת מ"ש דפ' המפלת מפני מה אמרה תורה מילה בח' כדי שלא יהיו הכל שמחים ואביו ועמו עצבים. דהכונה מ"ט המילה בח' ולא אחרי כן כשיגדל הילד כדי שלא יהיו הכל שמחים ואביו ואמו עצבים כשתחזק להם אהבתו מצד תוספת אהבה כמ"ש:

וזהו ששאל קטן לכמה נימול והוא שהשואל שפט בחכמתו כי המילה היה ראויה להיותה בהיות הולד בן ג' או בן ד' שנה כשמתחיל להשיח שהוא זמן החינוך ותחילת מעשהו בענין התורה וכמ"ש במ' סוכה קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה והוליד מזה תולדה כי טעם הקדמת מצות המילה מיום הח' היא כי למעלת המצוה הזאת כי רבה היא ולגודל תועלתה ציותה התורה להזדרז בעשייתה לעשותה בח' ימים מיד ולא החמירה תורה להצריכה קודם ח' ימים לפחיתות הולד בימים ההם שאז הוא כנפל טמון ולא ימנה מבואי אויר העולם עד יום הח' וכמ"ש הרמב"ם ז"ל במורה טעם זה ולכן לא חששה תורה אם לא תעשה עד יום הח':

ועפי"ז נסתפק השואל שמא המל קודם ח' יש שכר לפעולתו ומצוה מן המובחר קא עביד להיות זריז ומקדים למצות ודברי התורה שאמר ובן ח' ימים אפשר דלעיכובא קאמר למול בח' ולא יעבור מיום הח' אבל לא שהרוצה למול קודם הח' לא יהיה רשאי לעשות

כן וכן מצינו דיש בתורה מצוה ועיכובא וע"ז השיב המשיב כך שנו רבותינו קטן נימול לח' לומר שרז"ל מנעו זה ואמרו קטן נימול לח' דוקא אפי' דרבנן ודברי התור' לעיכובא דוקא והראיה ע"ז מיצחק שלא נימול עד יום הח' שאם היה מאמרי ובן ח' ימים לעיכובא שלא יעבור מהח' אבל למצוה מן המובחר מקדים קידם הח' דזריזין מקדימים למצות לא היה אברהם ממתין מלמול את יצחק עד ח' שהרי אאע"ה היה מן הזריזין הרבה. דממנו דרשי רז"ל דזריזין מקדימ' למצות מקרא דוישכם אברהם בבוקר. יכיון דחדית לן דביום הח' הוא לעיכובא שלא להקדים ושלא לאחר מעתה צריך טעם למה הקדימה בח' ולא מבן ג' וד' שנים דבשלמא אם היה כדקאמר מעיקרא שהוקדמה ביום הח' מפני שמצוה זו ראוי להקדימ' בכל האפשר ניחא אבל כיון דיום הח' הוא דוקא וצריך לאחר אותה א"כ מה טעם היתה בח':

וע"ז באי המאמרים הנמשכ' לבאר שהיה זה מפני הטעם שכ' המורה ז"ל ומ"ש בגמ' שלא יהיו כל העולם שמחים וכו' ולזה אמר רשב"י בא וראה שאין חביב לאדם יותר מבנו ולפי רוב חיבתו יצר לו ודאי וכ"כ למה. ארשב"ן כדי לעשות רצון בוראו הוא רואה בנו שופך דם ממילתו ומקבל עליו בשמחה וכו' וכל זה הוא כמ"ש הרב המורה ז"ל. וזהו מה שסיים ר' יודן אימתי הבן חביב אצל אביו וכו' לומר כי הנה הזמן אשר יחשוב החושב שהוא זמן הראוי למילה שהוא כשהבן מתחיל להשיח שהוא תחילת החינוך כמ"ש יהיה הזמן ההוא חביב הבן אצל אביו ואז משתעשע בו ואם תונח המילה אז לא יהיה אביו שמח במילתו באופן שהיה הח' טוב לפני האלהים ומוכרח אז עכ"ל הרב ז"ל: ובעקבותיו של הרב ז"ל הנז' נלע"ד כמתלמד מדבריו לפרש מאמר עפ"י דרכו. ונקדים מ"ש במכילתא פ' משפטים והביאו רש"י ז"ל בחומש ע"פ שבעת ימים יהיה תחת אמו ביום השמיני תתני לי וז"ל השמיני תתנו לי יכול יהא חובה לבי ביום נאמר כאן שמיני ונאמר להלן ומיום הח' והלאה ירצה מה שמיני האמור להלן להכשיר משמיני ולהלן אפי' שמיני האמור כאן להכשיר משמיני ולהלן וכן משמעו וביום השמיני אתה רשאי ליתנו לי עכ"ל. הרי בהדיא דהגם שאמר הכתוב ביום הח' תתנו לי אפי"ה אינו חובה לבו ביום אלא דנכשר משמיני ואילך לאפוקי דקודם ח' ימים אינו יכול. וא"כ ה"ה הכא בקרא דוביום הח' ימול יכולין אנו לומר דאינו חובה ביום ח' אלא בא לומר דמיום הח' התחיל זמנו למול ולאפוקי קודם ח' דאינו ראוי. ובזה הס"ד נכנס השואל ושאל קטן לכמה נימול דמן הכתוב ליכא ראיה וכמ"ש. ולזה באה התשו' כך שנו רבותינו בלשון המשנה קטן נמול לשמנה ר"ל שרז"ל הוציאו זה הס"ד ואמרו קטן נימול לשמנה בדוקא ולא אח"כ והטעם דבשלמא אם לא היה לנו כי אם הפסוק דוביום הח' ימול היינו יכולים לדרוש

כמו שדרש בפ' דוביום הח' תתנו לו בג"ש דאינו חובה לבוא ביום וכן היה משמעו דמיום הח' והלאה אתה חייב למולו אבל עתה שיש לנו פסיק אחר במילת יצחק שאמר הכתוב וימול אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר ציוה אותו אלהים דכאן א"א לדרוש כמו שדרשו בפ' ביום הח' תתנו לי א"כ בא זה וגילה דמש"ה וביום הח' ימול שהוא חיבה לבו ביום. וז"ש מה טעם כשם שנימול יצחק דמשם בארה דביום הח' דוקא חובה למול וליכא למימר דשאני אאע"ה שהי' זריז במצות ולעולם אינו חובה בו ביום שהרי כתיב כאשר ציוה אותו אלהים דמשמע דמה שמל אותו לת' היינו שכן היתה ציוויו ית' ולא משום זריזין ועדיין נשאר לנו להבין במאי קא מפלגי רשב"י ורבי יודן ואפשר לומר עפ"י דרכו של מוהראנ"ח ז"ל ונקדים עוד מ"ש פרש"י ז"ל במ"ש בגמ' מ"ט אמרה תורה מילה בח' כדי שלא יהיו כל העולם שמחים ואו"ת עצבים דהכונה דלמה היא בח' ולא קודם לכן מפני שאו"א עצבים שאסורים בתשמיש המיטה ולדעת הרמב"ם ז"ל אין הפירוש כן דלמה אינה המילה קודם ח' אלא הכי פי' מפני מה מילה בח' ולא אחרי כן כשיגדל הילד כדי שלא יהיו הכל שמחים ואו"אעצבים כשתחזק להם אהבתו כנז':

והנה רשב"י לא ס"ל כסברת המורה דקאמר דאם תונח המילה עד אותו זמן שיהיה נמנע מלמולו אלא ס"ל כמ"ש בש"ס כדי שלא יהיו אביו ואמו עצבים דודאי שימולו אותו אלא שיהיו בעיצבון ולז"א דאעפ"י שאין חביב לאדם יותר מבנו כדי לעשות רצין בוראו היא רואה בנו שופך דם ממילתו ומקבל בשמחה ואם תהיה לי המילה קודם לכן יהיה בעיצבון שאסור בתשמיש המיטה והוא מה שסיים רב הונא שעושה אותו יום משתה ושמחה וא"כ כל העולם שמחים בת"ה והוא אסור וזה ודאי כסברת רש"י בקושיית הש"ס מ"ט מילה בח' ולא קודם לכן:

אבל רבי יודן ס"ל כסברת המורה דמאי דקאמר הש"ס מפני מה מילה בח' היינו ולא אחרי כן דקודם ח' לא צריכא למימר דהוייא כנפל טמון ומשו"ה קאמר אימתי הבן חביב כשמתחיל להשיח. ואם תונח המילה עד אותו זמן יהיה נמנע מלמולו מסיבת אהבתו אותו ודו"ק:

עוד יתכן לומר בכוונת השאלה קטן לכמה נימול באופן אחר עד"ז בהקדים מאי דאמרי' בפ' ר"א דמילה דקל"ב בהא דמילה דותה את השבת א"ר יוחנן דילפינן לה דאמר קרא ביום ביום ואפי' בשבת ורב אחא בר יעקב אמר ביום איצטריך לומר ביום ולא בלילה אלא מדקאמר קרא שמיני שמיני ואפי' בשבת. והכונה דעיקר קרא דוביום הח' מיותר לגמרי שהרי פ' מילה כבר כתובה באורך באברהם א' ולמה נשנית אחר מתן תורה אלא לחדש זה דביום ולא בלילה שמיני ואפי' בשבת. ופריך האי שמיני מבעי ליה למעוטי

שביעי ומשני שביעי מבן ח' ימים נפקא ופריך אכתי מבעי ליה חד למעוטי שביעי וחד למעוטי תשיעי דאי מחד דהיינו מקרא דבן שמנת ימים הו"א שבעי הוא דלא מטא זימניה אבל משמיני ואילך זמניה הוא דהא מבן ח' ימים אמר קרא דמשמע דכל שאינו בן ח' לאו בר חייובא הוא אבל אה"ן דמת' ואילך הכל מצוה וביום שהוא רוצה לעשות עושה ומשוה"כ איצטריך ביום הח'. אלא מחוורתא כדר' יוחנן נאמר דביום אפי' בשבת ע"כ:
נמצא כפי זה דאי לאו קרא דנישנית בסיני וביום הת' הו"א דדוקא פחות מח' עיכובא אבל למעלה מח' כל הימים הם מצוה ואם כן על זה שאל השואל קטן לכמה נימול כלומר התינח בישראל גמור דנתחדשה תורה דביום הח' ימול דאחר מתן תורה דלמעלה מח' נמי עיכובא אבל ביליד בית ומקנת כסף דהם עבדים ולאו ישראל נינהו וכן בני קטורה שכתב הרמב"ם ז"ל בה' מלכים דבני קטורה הם וזרעם חייבים במילה ונאמר עליהם מבן ח' ימים דלא נתחדשה התורה בהם לומר דלמעלה מח' נמי עיכובא הוא אפשר דלגבי דידהו למטה מח' הוי עיכובא בל למעלה מח' לא הוי עיכובא:
ולזה השיב המשיב כך שנו רבותינו קטן נימול לשמנה ר"ל מלראות שאמ' במשנה סתם קטן נימול לשמנה דנכנס כל מין קטן שראוי לימול צריך שיהיה לח' ואפי' יליד בית ומקנת כסף ולא חילקו בין ישראל ליליד בית ומקנת כסף ודאי דהכי קי"ל לרבנן דלא שנא ישראל ולא שנא יליד בית ומקנת כסף וב"ק כולם נימולי' לח' דוקא ולמעלה מח' עיכובא הוי כדין ישראל ואין חלוק ביניהם:
והביא ראיה לזה מיצחק אע"ה שנימול לח' דכתיב וימל אברהם את יצחק בנו מבן ח' ימים כאשר ציוה אותו אלהים הר דהגם שעדיין לא נתחדשה הלכה דלמעלה מת' נמי דוקא מל אברהם את יצחק ביום הח' ולא אחרו יותר ואין לומר דשאני אברהם אע"ה דהיה מן הזריזין מקדימי' למצות ומפני זה כהשגיע יום הח' מלו דא"כ מהו שאמר כאשר ציוה אותו אלקים דאי קאי על עיקר ציווי המילה צריכא למימר ודאי שמחמת ציוויו ית' עשה כן אלא מ"כ דר"ל דזה הענין שמלו לח' ולא אחרו עוד היה עפ"י הדבר שה' ציוה לו שלא יעבור מיום הח' והלאה דמת' ומעלה נמי הוי עיכובא. ומאחר שלא מצינו ציווי פרטי ע"ז חוץ מפ' המילה ש"מ דמש"ה ומבן ח' ימים ימול פירש לו לאע"ה דהכונה הוא דח' לעיכובא למעלה ולמטה וא"כ אפי' בעבדים כגון יליד בית ומקנת כסף וב"ק כל מין קטן ח' עיכובא הוי: אשר בזה יובן כוונת המאמר כמ"ר וז"ל וימל אברהם את יצחק בנו בן ח' ימים הה"ד ובן ת' ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם ע"כ דצריך להבין למה הוכרח לומר הה"ד וכו' ולדרכינו יבא על נכון והכונה לומר דמאחר שמצינו שא"א מל את יצחק בנו בן ח' ימים דוקא הגם שעדיין לא נתחדשה הלכה דמח' ומעלה נמי

עיכובא הוי למדנו מזה דפי' ובן ח' ימים ימול לכם כל זכר הוא בדוקא ולא מת' ומעלה והכל לאתו' אפי' יליד בית ומקנת כסף וב"ק כל מין זכר נימול לח':

ובהיותי בזה חזות קשה. הוגד לי במה שראיתי להרב עיר דוד ז"ל בבית החכמה פ' תצוה שפירש בכונת מאמרינו וז"ל נ"ל בכונת המ' ע"פ מ"ש חז"ל דמרע"ה נולד לששה חדשים ויום א' כי היולדת לז' יולדת למקוטעים וכתבי המפרשים שרוב הצדיקים נולדים למקוטעים מטע' כדי שיצאו מהרה לאויר העולם לא כן הרשעים דהם יוצאים במילואות החדשים שלמים להיות עתידים להכעיס לבוראם לזה מאחרים יציאתם לאויר העולם וכו'. וזהו ששאלו תלמידיו לר' תנחומא ותפסו בלשונם קטן לכמה נימול דודאי ולד שכלו חדשיו נימול לשמנה כדאי' במדרש שמצד מדת רחמים ציוה הקב"ה למולו ביום הח' ולא קוד' לכן כדי שיהיה בכחו. ולזה שאל. הקטן שעדיין לא כלו לו חדשיו שנולד למקוטעים לכמה ימים נימול שמא יוסיפו לו עוד ימים יותר משמנה להיות תש בכחו יותר ממי שכלו לו חדשיו. לזה השיבם ר' תנחומא שהוא נימול לח' שכך שנו רז"ל במשנה קטן נימול לח' ותפסו בלשונם קטן לומר דאפי' שלא כלו חדשיו. ומביא ראיה שפיר מט' כשם שנימול יצחק שהרי הקדמנו בשם המפרשים שרוב הצדיקים גם המה נולדים למקוטעים ואפשר דגם יצחק בהיותו צדיק נולד למקוטעים ונימול לח' ש"מ דלא פליגי:

ואהמ"ר תמהני על רוב חכמתו ובקיאותו איך נעלם ממנו דברי הגמרא במ' ר"ה די"א ע"א וז"ל בפסח נולד יצחק מנ"ל דכתיב למועד אשוב אליך אימת קאי אלימ' בפסח וקאמר ליה בעצרת בחמשין יומין מי קא ילדה ואלא דקאי בעצרת וקאמר ליה בתשרי אכתי בה' ירחי מי קא ילדה אלא דקאי בחג וקאמר בניסן אכתי בשיתא ירחי מי קא ילדה. תנא אותה שנה מעוברת היתה סוף סוף כי מדלי מר יומי טומאה בצרי להו. אמר מר זוטרא אפי' למ"ד יולדת לתשעה אינה יולדת למקוטעין יולדת לשבעה יולדת למקוטעין ע"כ. הרי בהדייא דיצחק נולד לז' מקוטעין וא"כ מה לו להביא עצות מרחוק ממרע"ה וממ"ש המפ' דרוב צדיקים נולדים למקוטעין ובדרך אפשר קאמר מסברא דנפשיה דגם יצחק בהיותו צדיק נולד למקוטעין מאחר דכבר הוא ש"ס ערוך באופן שדבריו תמוהים:

ובזה יתבאר היטב כונת המאמר הנז' וימל אברהם את יצחק בנו בן ח' ימים הה"ד ובן ח' ימים וגו' והכונה דמאחר שמצינו שאברהם מל את יצחק לח' ימים עם היות לידתו למקוטעין מזה למדנו פי' ובן ח' ימים ימול לכם שהוא כולל כל הילודים הקטנים עם הגדולים והכל לאתויי אף הקטנים הנולדים למקוטעים:

אמרתי בתתילת דברי וצויתי את ברכתי לכם רומז ונרמז המחלוקת שיש בפוסקים באב המוהל את בנו בענין הברכה דהרמב"ם ז"ל ס"ל דיברך למול את הבן וכל הפוסקים חלקו עליו דאין לחלק ויברך על המילה. והרב מור"ד על הברכי"ם כתב דשמע דעל דרך האמת יש לברך על המילה בכל אופן יע"ש: והנה הרב ז"ל לא גילה סודו מ"ט צ"ל על המילה ונ"ל במ"ש רבינו האר"י ז"ל בעה"ח ש' העיגולים ענף ה' וז"ל עוד צל"ד דספי' המל' דבכל ספי' ופרצו' היא בחי' העטרה שעל הצדיק הנקרא יסוד אות ברית קדש. נמצא דהמילה הוא נעשית בבחי' המל' שהיא ה' אחרונה שבש' ולזה אפשר דצ"ל על המילה לרמוז זה דהיינו ה' מילה:

ואני שמעתי באומרים לי דכתוב באשל אברהם דיכוין המוהל כי מילה גי' פ"ו ע"ה דהיינו אלהים שהוא דין ובאומרו על המילה בתוס' ה' נעשה מס' צ"א דהיינו הוי"ה ואדנות ובזה יכוין למתק הדינין וא"כ אפשר דזהו ג"כ הטעם דצ"ל על המילה איך שיהיה גם כבר כתבנו לעיל משם הרב בעה"ט דתי' לכם גי' המילה. מעתה זהו שרמזתי בנושאי מקדם וצויתי את ברכתי ר"ת אב לכ"ם גי' המילה שם רמז דברכת האב ג"כ היא על המילה ודלא כהרמב"ם ז"ל וכמ"ש:

חזרתי ואמרתי דשם רמז למ"ש לעיל משם הזוה"ק דע"י המילה יש השראת שכינה בישראל ע"כ מ"ש הרב מענה לשון משם הזוה"ק דתי' ברכה הוא כינויי לשכינה וכן דרשו בפ' וה' ברך את אברהם שהשרה עמו שכינה וזהו שרמזתי וצויתי והוא לשון צוותא ע"ד כל העולם וכו' לצוות לזה את ברכתי דהיינו שכינתי לכם דהיינו ע"י המילה וכמ"ש:

חזרתי ואמרתי דאפ' לרמוז מ"ש בזוה"ק פ' לך לך וז"ל תנא כל מאן דקריב בריה לקברנא דא כאלו אקריב כל קרבנין דעלמא לקמיה דקב"ה וכאילו בני מדבחא שלימתא קמיה. עו"נ מ"ש הרב הנז' משם המ"ר דדרשו בפ' ולא חפץ בברכה זה דם הקרבנות שקרויין ברכה כמד"א מזבח אבנים וגו' אבא אליך וברכתיך. ובזה פי' רמז הפ' ברכת ה' היא תעשיר כמ"ש חדשים לקטורת שמעשיר. וזהו שרמזתי וצויתי את ברכתי דהיינו הקרבנות לכם דהיינו ע"י המילה הרמוזה בתי' לכם:

ולנו בנ"י אמרתי רמו רמזתי על גאולתינו ועל פדות נפשינו דבע"ה השתא הכא עבדי לשנה הבאה וגו' בני חורין שהיא שנת ת"ר כמ"ש בזוה"ק וזהו שרמזתי וצויתי את ברכתי דהיינו השראת שכינה וקרבנות לכ"ם אותיות מלך דהיינו מלך המשיח שיבא במה"ב ויבנה בית קדשינו ותפארתינו ושם נקריב לפניך את קרבנות חובותינו ואימתי יהיה האות הזה לז"א בשנה הששית דהיינו כל א' כלול מי' וי' מי' הרי שש מאות שם רמז למ"ש בזוה"ק בשנת שש מאות שנה לחיי נח יראו עינינו וישמח לבינו בעו"ק אכי"ר:

יעקב דרוש לשבת זכור

עלינו לשבח לאדון הכל הנפרע לנו מצרינו שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו מצילנו מידם כאשר עשה בימים ההם ובזמן הזה בקום עלינו אדם זה המן הרשע בקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד ויאר לנו נהרו"ת תבק"ע אר"ץ: בקע כשחר ואת כ"ל העודף מירא דכייא כ"ל שישנו באסת"ר ימיני והדסה צדי"ק וצד"ק צד"ק ושלו"ם נשקו וישבת המן תולין לו בזכות אחרים וזרע מרעים תולין חוצה לו ונהפוך הוא ויפול בשחת יפעל וזו היא גדולתו ית' לעיני כל העמים להראות עוצם אהבתו לישראל עמו כי מלבד הצלתם כי רבה היא עוד בה כי שלח ידיו במבקשי רעתם ונפקא מינה טובא: כאשר כת' הקודמים ז"ל כתבו דהנה מי שהיה בתוך צרה וניצול יש במשמע לומר כי לא מאהבת ה' אותו הצילו רק מסיבת שלא נתחייב בה עפ"י עונו לקיצפון הזה. ויש במשמע כי ראוי היה לכך אלא דמאהבת ה' ית' איתו כבן המתחטא טרח להצילו ובמה יוודע זה אם בצאתו מהצרה לא תאונה רעתו לרודף עצמו רק הצלה לחוד ותו לא אז יש להוכיח כי לא מאהבה היה לו זולת כדבר האמור שלא נתחייב בה עפ"י עונו. אך אם ינצל מהצרה ונהפוך הוא כי יפול הרודף בשחת יפעל לו אז עדות יש בדבר דמצד אהבה רבה שאוהב אותו הקב"ה הצילו מהצרה ההיא ע"כ:

ובזה אפשר לפרש כונת הכתובים בתהלים וכ"ת ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי:

רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה:

ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי קול אל ה' אקרא ויענני מהר קדשו סלה וגו' לא אירא מרבבות עם וגו' קומה ה' הושיעני אלהי כי הכית את כל אויבי לחי שני רשעים שברת:

דיש להבין מהו הויכוח שיש לדהע"ה עם האויבים שאומרים לו דאין ישועתה לו באלהים ומהו הנתינת טעם שאמר כי הכית את כל אויבי לחי כדי להודיע דהישועה בא לו מה':

ולפי האמור ניחא והכונה דרבים אומרים לנפשי כי כל הישועות שעשית לי לשעבר לא מן ה' היו לי וא"כ בצרה דאבשלום קרוב להיות לנפול בידו למצא עוני ואין מציל אמנם לבי אומר לי כי מידך היו לי באהבה רבה וז"ש ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי לא מחוסר עון אשר חטא ובזאת אני בוטח כי לא אירא מרבבות הקמים עלי ומהר קומה ה' הושיעני אלהי כאשר עשית עד כה וא"ת מי גילה לך כי עד הנה משום אהבה הוו לז"א כי הכית את כל אויבי לחי שני רשעים שברת מלבד ההצלה שהצלתני. וזה ראיה וכו':

ועפי"ז יתכן לפרש כונת הפוסקים בישעיה סי' מ"ט וכ"ת היוקח מגביר מלקוח ואם שבי צדיק ימלט:

כי כה אמר ה' גם שבי גבור יוקח ומלקוח עריץ ימלט ואת יריבך אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע:

והאכלתי את מוניך את בשרם וכעסיס דמם ישכרון וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וגואלך אביר יעקב. והכונה כי ישראל הנאנחים בגלות המר הזה מאנה הנחם נפשם דאף כשיצאו מן הגלות צר להם דכמה יודע לעיני העמים דאכתי חביבותיה גבן דעוד יאמרו בגויים דלא מאהבה הם ניצולים כי אם שלא נתחייבו עוד לישב בגלות כי כבר נתכפר להם עונם אכן אם היה מציאות לשבות ממנו שבי בצאתם מרשותם זה היה אות מיפת חותך דבאהבתו גאלם דאל"כ הרי ניצולו:

וז"ש היוקח מגבור שהם או"ה מלקוח אף כי שבי צדיק שהם ישראל ימלט כי היכי דנימא עדות יש דתני אהבה רבה ויהי כמשיב דנקל הדבר להיות כי כה אמר ה' גם שבי גביר יוקח ומלקוח עריץ ימלט וגו' וגדולה מזאת אעשה לכם להראות העמים חבתכם כי אאכיל את מוניך את בשרם וגו' אז יאמרו בגוים כי מפני אהבה. אני ולא מלאך הוא הגואל וזהו וידעו כל בשר כי אני ה' מושיעך וגו':

וזה יהיה כונת מ"ש אדונינו דהע"ה ואתה ה' חנני והקימני ואשלמה להם. בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא יריע אויבי עלי והוא דשאל מה' דמלבד דחנני והקימני עוד בה כי אשלמה להם ואשלוט בהם ובזאת ידעתי כי חפצתי בי ומאהב' עשית דאל"כ הי' די כי לא יריע אויבי עלי בלבד ולא לנקום וכו':

זאת מצאני בנס הנפלא אשר נעשה בימים ההם ובזמן הזה להודיע אהבתו יתברך עם ישראל עמו שמלבד הצלתם שלטו באויביהם כמש"ה ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם. ועוד מצינו הפיכה אחרת שהיתה בעיקר הנס דאחר שגזר אומר אחשורוש לאבד לשונאיהם של ישראל ונכתב ונחתם בטבעת המלך כשבאה אסתר לפני המלך ואמרה כי נמכרנו אני ועמי וגו' נהפך לאיש אחר ואמר מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן:

והן אמת דצריך להתבונן טובא בכתובים הללו כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך. ויאמר המלך אחשורש וגו' מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן. חדא במ"ש ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי דמה זו שתיקה וכי הותר גופן לימכר לעבדים ולשפחות. ועוד מ"ש כי אין הצר שוה בנזק המלך מהו הנזק שיש למלך בזאת

המכירה.ועוד במ"ש אחשורוש מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו לעשות כן לכאורה אין לו שחר דאיך כ"כ תקפתו שכחה בעוד ג' ימים ולא זכר שר ענין המכירה והדת אשר נתנה בשושן הבירה ואשר המלך והמן ישבו לשתות מהש' ועתה נהפך כגוי אשר צדקה עשה ונעשה מתמיה בדבר מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו לעשות כן והוא פלי. ועוד דמצינו לרז"ל בגמ' שאמרו דאחשורוש את האלקים הי' ירא והי' מתפחד ממה שעשה למלכי קמאי וא"כ למה חזר בו אח"כ ונתן יד לפושעים ולא מיחה בהמן ומי הי' מכריחו הלא הוא הי' מלך והכל בידו ואין מי יאמר לו מה תעשה כנראה דאיזה אונס הי' לו והוכרח לעשות כן ולנו לדעת מהו האונס:

וכדי להבין פסוקים אלו הן קדם נבין סדרן של כתובים האמורים שם וכ"ת ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם. אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף אשקול על ידי עושי המלאכה להביא אל גנזי המלך ויסר המלך את טבעתו מעל ידו וגו'. ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך:

ויש לדקדק בכתובים הללו טובא חדא במ"ש מפוזר ומפורד וגו' בכל מדינות מלכותך דמאי איכפת ליה אם הם מפוזרים בכל מדינות מלכותו, ותו במ"ש ודתיהם שונות מכל עם דפשיטא וזה כ"ע ידעי דכל אומה יש לה דת משונה משאר אומות ולא דוקא האומה ישראלית. ותו במ"ש ואת דתי המלך אינם עושים היאמן כי יסופר מלך קשה כמוהו מה כחם יפה להעביר על דת המלך. ותו במ"ש ולמלך אין שוה להניחם למה דוקא למלך אין שוה להניחם דמשמע אבל לעם שוה להניחם והוא תי' דאי מדינא חייבים למלך ולהדיוט אחת דתו. ותו במ"ש יכתב לאבדם למה הוצרך שיהיה הדבר בכתיבה הול"ל יגזור לאבדם והגם שהי' צריך לכתוב לשלוח לכל מדינות המלך אחר הגזירה הי' שולח כתבים. ותי במ"ש ועשרת אלפים וגו' דאי מדינא חייבים מתן דמים מאי עבידתייהו. ותו למה נתן סכום זה לא פחות ולא יותר. ותו במ"ש אשקול למה זה בא במשקל הול"ל אתן. ותו במ"ש ע"י עושי המלאכה מאי נפקא מינה אם הוא ע"י עושי המלאכה או בינו לבינו. ותו במ"ש להביא אל גנזי המלך למה הוצרך לפרש מה יעשה מהכסף הליועץ המלך נתנוהו ואמר שיתנם למלך והוא יעשה מהם מה שלבו חפץ ומוהרמ"א ז"ל פי' דהנה יש מטבעות המיוחדות ליתן במשמרת בית גנזי המלך והם הגדולים וטובים מהכסף הטהור ולמטה מהם הניתנים להוצאה ואמר כי הוא יתן יו"ד אלפים ככרי כסף ממטבעות הראויות להביא אל גנזי המלך כי יהיה הכסף טוב מאד ע"כ. ולדרכינו יבא על נכון. ותו

במ"ש המלך הכסף נתין לך והעם וגו' דמהו הנדיבות הזה למחול כסף אשם סך גדול כמוהו וליתן לו העם במתנה ולא במכירה:
אמנם נלע"ד שיובן הכל עפ"י מאי דגרסי' בפ' חזקת הבתים דמ"ז ע"ב וז"ל אמר רב הונא תליוהו וזבין זביניה זביני מ"ט אגב אונסיה גמר ומקנה ופירש רשב"ם ז"ל מי שתלוי אותו או עשו לו יסורין עד שמכר וקבל הדמים ואמר רוצה אני זביניה זביני ואינו יכול לחזור בו ודוקא מכר אבל מתנה לא הוייא מתנה דכיון דלא מקבל מידי לא גמר ומקני כדמוכח לקמן. אגב אונסי גמר ומקני דמתוך יסורים גמר בלבו ומקני הואיל ואיכא תרתי יסורים ומתן מעות דלא מפסיד מידי:
מותיב רב הממנונא לקח מסקיריקון וחזר ולקח מבעל הבית מקחו בטל ואמאי התם נמי נימא אגב אונסיה גמר ומקני הא איתמר עלה אמר רב ל"ש אלא דאמר ליה לך חזק וקני אבל בשטר קנה ולשמואל דאמר אף בשטר נמי לא קנה מאי איכא למימר מודה שמואל היכא דיהב זוזי. ופירשב"ם ז"ל לקח מסיק' מגזלן נכרי הורג נפשות על עסק ממון שאומר לו שא קרקע זו והניחני ומתנה זו לא הוייא מתנה דאפי' למ"ד תליוהו וזבין ז"ז תליוהו ויהיב לא הוי מתנה והילכך לא קנה הסיק' וכו' ואפי' חזר ולקח מבעה"ב שכתב לו שטר או במתנה וכו' אפי"ה לא קנה לוקח דמחמת פחד דסיקרי' הקנה לו ללוקח ומודה שמואל דהיכא דיהיב זוזי זה הלוקח מסיק' כשחזר ולקח מבעה"ב יהב ליה זוזי לבעה"ב דאגב דמקבל זוזי גמר ומקני והיינו תליוהו וזבין וכו':
אמר רבא הלכתא תליוהו וזבין זביניה זביני ולא אמרן אלא בשדה סתם אבל בשדה זו לא ובשדה זו נמי לא אמרן אלא דלא ארציי זוזי אבל ארציי זוזי לא. ופירשב"ם דלא ארציי זוזי לא מנה המעות גילה דעתו דבעל כרחו מקבל ע"כ. אבל הרשב"א ז"ל פי' ה"ד הרב כשימ' דלא ארציי זוזי הוא כלומר שלא ראינוהו מדקדק במעות אם יפות הן אם רעות והוא מלשון אסור להרצות מעות כנגד נר חניכה ע"כ:
והתוס' ז"ל כתבו בד"ה ואפי' בשדה זו וכו' דלפי הספרים רגרסי לא ארציי ליה משמע דבעי למימר דכי אמרי עדים בפנינו מנה לו הוו זביני אפי' בשדה זו וכי קאמר רבא דלא הוו זביני היינו כי אמרי בפנינו הודו לו שלא ראו נתינה המעות וכו'. הנה מבואר כדעת התוס' דס"ל בהא דתליוהו וזבין דקי"ל דהוי זביני דהיינו דוקא בדאיכא עדים שאומרים בפנינו מנה לו המעות יע"ש:
וכן דעת הטו"ר ז"ל בסי' ר"ה סעי' ב' שכתב וז"ל בד"א שראו עדים שקיבל המעות אבל אם לא ראו אלא שהודה בפני' שקיבלם לא ע"כ. אבל הרמב"ם ז"ל לא ס"ל הכי שכתב בפ"י מה' מכירה ה"א דאע"פ שלא לקח הדמים בפני העדים ממכרו ממכר ע"כ וכבר

השיגו עליו הראב"ד ז"ל וכתב דטעה בדברי רבו הרי"ף ז"ל והסכים דלעולם צריך שיתן בפני עדים וכו' יע"ש ודעת הסמ"ג ז"ל בעשין פ"ב קאי כדעת הרמב"ם ז"ל יע"ש:
עוד כתבו התוס' שם בד"ה אמר רבא וכו' דלאו דוקא נקט רב הונא תליוהו דאפי' בלא יסורין אלא מחמת אונס ממון כי ההוא מעשה דפרדיסא שם ד"מ ע"ב הוי זביניה זביני וכו' יע"ש וכן מתבאר מדברי הרמב"ם ז"ל בה"ד שכתב וז"ל א' האונס את חבירו כשהכהו או תלאהו או שהפחידו בדבר שאי אפשר לו לעשות וכו'. וכן דעת הרא"ש ז"ל ובנו הטו"ר ז"ל שם סעי' ד': והנימק"י ז"ל כתב בפ' חזקת הבתים גבי עובדא דפרדסא וז"ל דמהא דפרדיסא שמעינן דמאן דמגזים לחבריה במידי דיכיל למעבדיה כגון הפסדת ממון או הנאה כ"ש הנאת נפשיה דאמר ליה אי לא מזבנת לו כך וכך דאית לך עבידנא לה כך וכך דאית להו לסהדי למכתב ליה מודעה להאי ולפרושי בה ידענא ביה באונסא דפלניא ואע"ג דלא עביד מאי דאמר ומחיל ליה אלא כיון דאמר עבידנא ויכיל למעבד היינו אונסו דמוכר וכל כהאי גוונא ע"כ. וכ"כ הר"ן ז"ל:
ולענין אי בעינן שיתן האנס כל דמי שוויו או אפילו במקצת דמי שוויו הנה ראיתי להר"ב ז"ל בשי"מ בד"ה ולא אמרן אלא וכו' באמצע הלשון שהביא משם הרשב"א ז"ל וז"ל יש מפרשים שכתבו על ההיא דאמר אמימר תליוהו וקדיש קדושיו קידושין דה"ט משום כסף קדושיה ומכאן דקדקו דתליוהו וזבין אפי' בפחות מדי שיווי הקרקע זביני זביני דהא אשה מתקדשת בפרוטה וחשבינן לה כתליוהו וזבין וא"כ אף קרקע נקנה הוא בכל כסף הילכך אפילו תליוהו וזבין בפרוטה זביניה זביני. ועוד מביאין ראיה וכו' והרשב"א ז"ל חלק עליהם וכתב וז"ל ומסתברא לי שאין דברים אלו נכונים חדא דאנן דעתיה דמוכר אמדינן דאגב אונסי' וזוזי גמר ומזבין הא בלא זוזי לא ותליוהו ויהיב אין מתנתו מתנה והיאך אפשר שיתרצה בפרוטה על קרקע שוה ק' מנה וכו'. ועוד כי סתם לקח מסיקיריקון וחזר ולקח מבעה"ב מעט כסף הוא נותן לבעה"ב שכן דרכן של בני אדם וכו' ואפי' הכי קתני מקחו בטל וכו' ומאשה המתקדשת בפרוטה נמי לאו ראיה היא דכל אשה מתקדשת היא בכך ואפי' בנתיה דר' חייא מתקדשת בפרוטה והרי כל אשה כאילו דמיה קצובי' לקנות לבעל בפרוטה וכו' ואעפ"י שאין אונאה לקרקעות סתם במוכר מדעתיה הא באונסיה שאנו צריכים לרצויי מחמת מעות אין כאן מעות שיתרצו הבעלים בכך. ועוד נ"ל שאין הטעם בקידושי אשה משום כסף קידושיה שאם אתה אומר כן תליוהו וקדיש בשטר א"נ בביאה מאי איכא למימר ובודאי אמימר כל שקדשה קאמר בין בכסף ובין בשטר ובין בביאה וכו' אלא מסתבר לי דטעמא דאשה משום דניחא לה דתיפוק עלה שמא דאישות כדר"ל דאמר טב למיטב טן דו וכו' ואגב אונסא והנאה זו

גמרה ומקניה נפשה דאנן סהדי דבכל בעל ניחא לה וכו' עכת"ד יעש"ב: הרי מבואר בהדיא דס"ל להרשב"א ז"ל דגבי תלוהו וזבין לא קנה בנתינת קצת דמים. וכן נמי מבואר עוד שם בדמ"ט ע"ב מהש"ס ד"ה מי לא תנן וכו' והוא משם הרשב"א ז"ל באמצע הלשון שכתב וז"ל ולפי מה שכתבתי אני למעלה אם נתן לה מקצת מעות כדי שתחתום לו לא הוה זביניה זביני וכו' יע"ש:

אשר מזה תמהני על מ"ש הרב מוהריק"ו ז"ל בס"ו שורש קפ"ה שדקדק שם מתוך תשו' הרשב"א ז"ל במיותסו' סי' רמ"ו והביאה מרן הב"י בי"ד סי' רכ"ח דרי"א ע"ב במי שנשבע לחבירו לפרוע לו מעות לזמן וכשהגיע הזמן הכריח האדון למלוה להאריך הזמן ללוה והמלוה מסר מודעה שהוא מאריך באונס מי נפטר בכך או לא. תשובה. כל דבר שבאונס לאו כלום הוא דמ"ש מתלוהו ויהיב דאף זה אין מקבל מידי בהארכת הזמן ולא עוד אלא אפי' נתנו קצת מעות דבמכר דכוותיה אמרי' אגב אונסי דזוזי גמר ומקני אם מסר מודעה המודעה מבטלת המכר ע"כ. וכתב עליו מוהריק"ו דמדקאמר ולא עוד אלא אפי' נתנו לו קצת מעות וכו' משמע דבקצת מעות ואפי' שאין המעות מגיעות להנאת ההארכה דאפי"ה הוה חשיב כתולהו וזבין והיה נפטר אי לאו המודעה. ועוד יש לדקדק מדקאמר דבמכר דכוותיה אמרי' אגב אונסיה דזוזי וכו' דאי לא תימא הכי הול"ל ולא עוד אלא אפי' נתנו לו קצת מעות דהוי כעין מכר אפי"ה אם מוסר מודעא וכו' אלא מדקאמר הכי משמע דהכי פי' דבמכר דכוותיה כלומר שלא היה נותן כל דמי המכר אלא מקצתו אפי"ה הוי זביניה משום דאגב אונסין דזוזי גמר ומקני וזה פשוט לכל מבין לפי הנלע"ד ע"כ. ואהמ"ר אלו היה רואה דברי הרשב"א הנ"ל שהביא הר"ב ז"ל דנראה בהדיא דס"ל דגבי תליוהו וזבין לא קנה בנתינת קצת דמים לא היה מפרש הכי דברי הרשב"א ז"ל דדברי הרשב"א הם באו סתומים וכדי דלא ליסתרו דבריו אהדדי אין אנו מדקדקים כמו שדקדק הוא ז"ל הגם דפשט דבריו מוכיחות קצת כמו שכתב הוא ז"ל אפי"ה היינו דוחקים עצמינו לפרשם דכונתו לומר דאפי' נתנו לו קצת מעות דהוי כעין מכר וכו' כמ"ש הוא ז"ל ודחה אותו מכח דקדוק דהול"ל הכי וכדי שלא יהא נסת"ר מחמת"ו אין אנו מדק' כן:

שבתי וראיתי להרשב"א ז"ל בתשובה והביאה מר"ן הב"י ז"ל בח"מ סי' י"ב מחידשין י"ג וז"ל והרי זה כמי שאנסוהו ליתן שאעפ"י שקבל קצת מעות לא אמרי' בכי האי אגב אונסא וזוזי גמר ומקני שלא אמרו אלא בזוזי של דמי המכירה אבל כאן קצת הגזילה הוא דהשיב ולא דמי הגזילה הגע עצמך הרי שגזל שדה מחבירו ואנסו למכור לו מחציתו ובמחיר שיחזור לו מחציתו האחר הנאמר בזה אגב אונסא וחצי שדהו שהוא מחזיר לו

גמר ומקנה החצי האחר והא נמי דכוותה היא. ועוד דאף לכשתמצא לומר גבי תליוה וזבין שאמרו אגב אונסיה וזוזי גמר ומקנה דאפי' בנותן זוזי כל דהו קאמר כדעת מקצת גדולי' בכל כי הא מודו דלא גמר ומקנה דלא אמרו אלא בקרקע שאין לו אונאה ונקנה אפי' בפרוטה דומייא דאשה הא במטלטלין שיש להם אונאה לא אמרו עד כאן לשונו: והא ודאי תמיהא גדולה היא בעיני על מוהריק"ו ז"ל איך אשתמיט מניה דמר תשו' הרשב"א ז"ל הנז' דמבואר בהדיא דס"ל דלא אמרו אלא כשנתן כל דמי המק' אבל אם נתן מקצת דמי המקח אינו קונה ואיך דקדק הוא ז"ל בדבריו דס"ל דאף שלא נתן כל דמי המכר אלא מקצתו אפי"ה הוי זביני זביניה דלפי דבריו נעשה הרשב"א סותר דידיה אדידיה. ועוד דאפי' לדעת מקצת גדולים דסברי דבנותן מקצת המקח הוי זביני כבר חילק הרשב"א ז"ל דלא אמר אלא בקרקע אבל לא במטלטלין שיש להם אונאה ונדונו של מוהריק"ו ז"ל הרואה יראה דמיירי במטלטלים דהיינו מעות וזה אליבא דכ"ע דצריך שיתן כל דמי המקח וכ"ש לדעת הרשב"א בחי' דס"ל דאין חילוק בין קרקעי למטלטלי ובכולם צריך שיתן כל דמי המקח כמש"ל יע"ש: וכמו כן תמהני על מוהריב"ל ז"ל בח"ג סי' כ"ח שכתב וז"ל ואיכא פלוגתא דרבוותא במאי דקאמר בגמ' אגב זוזי גמר ומקני דרשב"ם ז"ל סובר דדוקא היכא דיהיב ליה כל דמי השווייי הוא דאמרי' הכי דאגב זוזי גמר ומקנה. ומדברי הרשב"א ז"ל בתשובה יראה דהא דאמרי' דתליוהו וזבין זב"ז אע"ג דלא יהיב ליה כל הדמים אלא כל דהו גמר ומקנה ע"כ והוא תימא דאדרבא מתשו' הרשב"א ז"ל הנז' מבואר בהדיא להיפוך דצריך שיתן כל דמי המקח וכמ"ש ולפי הנראה הוא דמוהריב"ל ז"ל אזיל לשיטת מוהריק"ו הנז' שכן ראיתי שכתב דאחר שכתב זה הביא דברי מוהריק"ו הנז' שבתשו' קפ"ה יע"ש: ומ"ש דרשב"ם ז"ל סובר דדוקא היכא דיהיב ליה כל דמי המקח לא ידעתי מהיכן למד כן בדברי רשב"ם ואפ' דלמד כן ממ"ש מי שתלו אותו וכו' עד שמכר וקיבל הדמים וכו' וממ"ש וקיבל הדמים ולא כתב וקיבל דמים משמע כל הדמים זה עולה בדעתי לומר בדוחק. שו"ר למרן הב"י ז"ל שדקדק כן כדברי רשב"ם ז"ל דס"ל הכי ממ"ש וז"ל והואיל דאי' תרתי יסורין ומתן מעות דלא מפסיד מידי ע"כ ומדקאמר דלא מפסיד מידי משמע שלא היה מפסיד משלו כלום ע"כ:

אלא דראיתי למר"ן החביב ז"ל בהגהב"י שהביא דברי מרן הב"י ז"ל אלו שכתב דנראה שכן הוא דעת רשב"ם ז"ל שכתב וכו' וכתב הוא ז"ל נ"ב אין זה מוכרח ע"כ. ואנכי לא ידעתי למה איניו מוכרח והרואה יראה שהוא הכרח גדול ודקדק אמיתו ממ"ש דלא מפסיד מידי משמע וכו':

והנה זה החילוק שחילק הרשב"א ז"ל דלא אמרו מקצת גדולים דאפי' בזוזי כל דהו גמר ומקני אלא בקרקע שאין בו אונאה אבל במטלטלים שיש להם אונאה לא. ראיתי שדבריו אלו הם דברי רבינו יונה ז"ל והביאו הטו"ר ז"ל בריש סי' ר"ה וז"ל מי שאנסוהו למכור ומכר וקבל הדמים הרי זה מכר בין במקרקעי ובין במטלטלי אלא שהר' יונה חילק דבקרקעי אפילו לא נתן לו כל שוויו לפי שאין אונאה לקרקעות אבל מטלטלין כיון שיש בו כדי אונאה וכו' אין כאן מקח ע"כ:

ומזה תמהני על מה שראיתי להרב מוהר"א קובו ז"ל בסי' כ"ה ה"ד הרב חשק שלמה בסי' י"ב הגהב"י אות כ"ג וז"ל מ"ש הרשב"א ז"ל לחלק בין קרקעי למטלטלי לא אמר כן אלא מכח הסברא ולא שכן אמרו הגדולים בפירוש ואני אומר כי לדעתי הני רברבי מיירי אפי' במטלטלי וכו' יע"ש. ואהמ"ר נראה דאישתמיט מניה דברי רבינו בעל הטורים ז"ל בשם ר' יונה ז"ל הנז' שכתב בדברי הרשב"א ז"ל בהדיא וכמ"ש:

וכמו כן ראיתי למרן החביב ז"ל בהגהט"ו אות ג' שתמה ג"כ על מוהרשד"ם ז"ל בסי' תי"ט שכתב כן דהרשב"א ז"ל לא אמרו אלא מכח דסברא ואין כן דעת הני רברבי וכו' ודחה דברי הרשב"א ז"ל יע"ש. ותמה עליו דאשתמיטתיה דברי הרב בעל הטורים יע"ש:

והנני אוסיף להפליא עליו מלבד מה שתמה הוא ז"ל והוא דמוהרשד"ם ז"ל עצמו בח"מ סי' רפ"ה הביא דברי רבי' בעל הטורים משם רבינו יונה ז"ל הנז' דחילק בין קרקעי למטלטלי וכו' וכתב עליו דהדברים נאים למי שאמרן גם גדול בדורינו מוהרי"ק ז"ל שבח הדברים וסעד אותם מדברי גדולים. ע"ש. הרי דכבר ראה דברי הטור משם ר' יונה ז"ל שכתב חילוק זה ואיך בסי' תי"ט תקפתו שכחה דהרשב"א לא אמר אלא מסברא וכו':

עוד ראיתי להרב מוהריק"ו ז"ל בשורש ס"ג שהביא דעת הנהו רבוותא שלמדו מדברי התוס' בשבת דפ"ח ע"א ד"ה מודעא רבא וכו' שכתבו והא דאמרי' בנדרים שכרת משה ברית עם ישראל על התורה ומצות והשביעם על כך וכן בסוטא אמרו שקבלו כל התורה בהר גריזים ובהר עיבל אומר ר"ת דעל פי הדיבור הוה והוי כבעל כרחם ע"כ. ומדברי ר"ת ז"ל אלו למדו הנהו רבוותא לענין גט מעושה שמתחילה נאסר הבעל בבית האסורים כדי שיגרש ולבסוף הותר וגירש בביטול מודעות שהגט פסול דכל שביד האנס לאנסו אעפ"י שבשעה שגירש לא אנס אותו מ"מ כיון שבתחילה אנס איתו ובידו עתה ג"כ לחזור עוד ולאונסו עדיין אונם הראשון קיים וכל הנעשה מהמשך זה מקרי נעשה באונס כמו דאמרי' גבי מודעה רבא לאורייתא דאעפ"י דבערבות מואב כשהשביעם משה על התורה והמצות שהי' ע"פ הדיבור לא אנס אותם בשום אונס כלל באותה שעה מ"מ

כיון שמתחילה בשעת מ"ת כפה עליהם ההר כגיגית ובערבות מואב הי' בידו ג"כ לחזור ולכפות עליהם הרים הגבוהים מקרו אנוסים דככחו אז כחו עתה:

ומוהריק"ו ז"ל חלק עליהם ואמר שאין מדברי ר"ת הנז' ראיה לדבריהם דר"ת לא אמרה למילתיה אלא בההיא דמודעה רבה ושאר מעשה ב"ו דבשלמא גבי הקב"ה אשר לא יפלא ממנו שום דבר חשיב תמיד כמו עומד באונס ושרוי בתוכו כי מי יאמר לו מה תעשה וגם כי לא אדם הוא ויתנחם שנאמר שבאולי מתחילה היה עומד בדעת אחד ועתה עומד בדעת אחרת מה שאין כן בני אדם דעבדין ומתמלכין ואפשר לומר דאע"ג שמתחילה בא עליו מצד האונס עתה נמלך ולא יעשה עוד באונס וא"כ אעפ"י שהאונס הראשון קיים מ"מ כיון שעכשיו לא אנסו לא מקרי אינם ועוד שהרי בנדון הגט הנז' כן ראוי לחשוב ולומר שאעפ"י שמתחילה כפה אותו מ"מ עתה בשעה שגירש כיון שלא אנס אותו מסתמא ודאי איכא למימר שחזר בו שלא לכופו מאחר שהדבר אינו הגון וגם יודע שלא יוכשר הגט ע"י כפיה משו"ה נמלך וחזר בו מלכופו עוד עכת"ד ועיין להרפ"ד בדמ"ט ע"ב שהביא דבריו אלו יע"ש:

ואהמ"ר נלע"ד שהדין עם הנהו רבוותא שהביא מוהריק"ו דס"ל דאפי' במעשה ב"ו ס"ל לר"ת דכל שמתחילה בא עליו מצד האונס אעפ"י דשוב בשעת מעשה לא אנס אותו מ"מ כיון שבידו לחזור ולאנסו עדיין אונס הראשון קיים והוי אנוס ואפי' גבי גט מעושה שאין הדבר הגון וכו' והוא שמצאתי להריטב"א ז"ל בחי' לגיטין דנ"ה ע"ב מהש"ס עלה דמתני' דקתני כיצד לקח מסיקיריקון וחזר ולקח מבעה"ב מקחו בטל וכו' בסוף ד"ה והא דאמרי' לקח מן האיש וחזר וכו' וז"ל ומדאמרי' הכא דלקח מסיקיריקון אעפ"י שלקח מבעל הבית מקחו בטל אומר ר"ת דה"ה לגט מעושה שלא כדין דקיי"ל דפסול דלאו דוקא כשמכין אותי באותה שעה וכופין אותו אלא כל שמגרש מחמת יראה מאדם שיש בידו לעשות כי הא דהכא בסקריקין הגט פסול דהא סקריקין הכא אינו כופה אותו למכור אלא שמאימה ומפחד שיש לו הוא מוכר ואמרינן דלא קנה הכא נמי לא שנא עכ"ל ר"ת הרי בהדיא דס"ל לר"ת כמ"ש הנהו רבוותא דאפי' במעשה ב"ו ס"ל לר"ת דכל שמתחילה בא עציו מצד האונס אעפ"י דשוב בשעת ממשה וכי' ודלא כמו שצדד מוהריק"ו ז"ל ודו"ק: וכמו כן תמהני על מוהראנ"ח ז"ל בח"א סי' ס"ג שכתב על ראובן שהניחוהו בבית הסוהר כדי שיגרש את אשתו ואחר שנתרצו הוציאוהו מבית הסוהר ועכבו אותו קצת ימים כדי שיאמר שגירש ברצונו הגמור וכו' וכתב דכיון דבזמן נתינת הגט נסתלק מעליו האונס אין לחוש שיאנסו אותו עוד והביא ראיה מדברי מוהריק"ו ז"ל הגז'. ולפי מ"ש אין ראיה ממוהריק"ו דהדין עם הנהו רבוותא דס"ל להפיך:

וחפץ הייתי להאריך בהאי עניינא אלא כיון שראיתי שהספרים מלאים וכמעט לא הניחו מקים להתגדר בו לא הארכתי עוד:

עלה בידינו מפרשת אלה הדברים דמי שמכר באונס בין באונס הגוף ובין באונס ממון ואפי' שהפחידו בהגזמה בעלמא שיעשה לו איזה דבר ואפי' הפסד הנאה כמ"ש הנימק"י בשם ר"ח וכן פ' הרמב"ם ז"ל בפ"י מה' מכירה אם כתב עליו שטר המקח קיים לדעת רב אפי' בלי נתינת מעות ולדעת שמואל צריך שיתן לו מעות ובשטר לחוד אינו קונה וכן פסקו כל הפוסקים ז"ל דצריך שיתן לו דמי המקח אבל במתנה לא קנה וגם צריך שיתן לו כל דמי שוויו המקח אבל אם נתן לו מקצת דמי המקח לא קנה וזהו דעת כל הפוסקים ז"ל כמ"ש וגם הרמב"ם ז"ל הכי ס"ל כפי מה שדקדק הרמש"ל בדבריו ממ"ש מי שאנסוהו עד שמכר ולקח דמי המקח דמשמע כל דמי שוויו במשלם יע"ש: אלא דיש מי שסובר דהיינו רבינו יונה ז"ל והרשב"א ז"ל לדעת מקצת גדולים דהיינו דוקא במטלטלים שיש להם אונאה אבל בקרקע שאין בו אונאה ניקנית אפי' בפרוטה. ומרן החבי"ב ז"ל בהגהט"ו אות ד' כתב משם מוהראד"ב ז"ל דלענין הלכה אפי' בקרקע יכול המוחזק לומר קי"ל כמאן דאמר דבעינן שיתן לו כל דמי שוויו:

גם לדעת רשב"ם ז"ל צריך שימנה המעות ואי לא מנה גילה דעתו דבעל כרחו מקבל. ולדעת הרשב"א ז"ל צריך שיעיין במעות אי טבי נינהו או לא. ולדעת התוס' ז"ל ס"ל דצריך שיתן המעות בפני עדים:

עוד נקדים מ"ש התוס' ז"ל במגילה די"ו ע"א ד"ה דחי עשרה אלפים ככרי כסף דידי וז"ל שמעתי שעשרת אלפים ככרי כסף עולין חצי שקל לכל א' מישראל שהיו ת"ר אלף כשיצאו ממצרים ואמר שיתן לאחשורוש כל פדיונם דוק ותשכח ע"כ. ובדברי התוס' הללו כל הראשונים ז"ל המה ראו כן תמהו דבמחצית השקל שנצטוו ישראל לאדנים כתיב בפ' פקידי וכסף פקודי העדה מאת אלף וגו' ופירש"י מנין חצאי שקלים של ת"ר אלף עולה מאה ככר וכו' במנה של קדש שהיה כפול וכו' ואף אם היו ככרי המן ככר של חול עולה מאתים ככר אך עשרת אלפים לא משכחת לה:

והרב שער אפרים ז"ל בסי' מ"ה הגיה חמשים שקל דהאומר ערך פ' עלי מבן ך' שנה ועד ס' הוא חמשים שקל ועולה עשרת אלפים ככרי כסף וזהו שדייקו התוס' לומר ליתן כל פדיונם ר"ל דמי ערכם ע"כ וכדבריו כתב רבינו בחיי בס' פקודי והרב מנות הלוי ז"ל ועיין למוה"ר הגדול מוהר"י חזן ז"ל בס"ה מערכי לב בדק"י ע"א מ"ש ע"ד התוס' הללו פי' נאה ויפה אלא דלפי' ה' שער אפרים מדוקדק מ"ש כל פדיונם ודו"ק:

ומעתה נבוא לכונת הכתובים ונקדים עוד מאי קיי"ל דמלך שמחל על כבידו אין כבודו מחול יען דכבודו לאו דיליה אלא של צבור. וכבר ידוע מאי דאמרו בגמ' דאחשורוש הי' מתפחד וא"ל מסתפינא מאלהיו דלא לעביד בי כדעבד בקמאי ועוד אמרו במ"ר דטען בעדם כי כך נצטוו בתורתם ותורתם הם שומרים:

אי לזאת בא המן הרשע וא"ל דע לך כי ישנו עם אחד וגו' כי דתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ואם באת להליץ טוב בעדם כי תורתם הם שומרים ואתה מוחל על כבודך. ישוב עמלם בראשך שתדחה מפניהם דאין כבו' מחול דכך יש להם בדתם דמלך שמע"כ אכ"מ ועי"ז את דתי המלך אינם עושים:

ודע לך דנפיק לך מזה חורבא והוא כי ידברו את אויבים בשער זה הדין שיש להם וילמדו מהם בני עמינו הגרים עמהם ומה גם היותם מפו' ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותך ויפרסמו ענין זה וכמעט תדחה ממושבך ותאבד המלכות דכיון דאין כבודו משלו אלא משל צבור מה כבוד נשאר וז"ש ולמלך דאין כבודו משלו דוקא אין שוה להניחם דכל הנזק מגיע לך: באופן דהמן הרשע אנס אותו במכירה זאת והפחיד אותו פחד גדול והגזמה גדולה דיאבד מלכותו וכבר כתבנו משם הנמק"י ור"ת והרמב"ם ז"ל דס"ל דלאו דוקא בתלוהו וזבין ביסורים אלא אפי' באונס ממון ואפי' בהפחדה והגזמה בעלמא שמפחידו ואפי' הפסד הנאה הוי אונס כ"ש וק"ו בהפחדה זאת שיאבד מלכותו דאין לך אונס גדול מזה ויתכן לומר שהפחידו שהוא עצמו יפרסם ענין זה שיאבד המלכות ועיין עוד לקמן בציור כזה ובזה תלוי יסוד הדרוש הזה:

הנה כי כן בא המן הרשע לעשות את המכירה כדת וכהלכה עפ"י הדין הגמור המוסכם מכל הפוסקים שלא יהיה בה שום פקפוק כדי שלא יוכל לחזור בו: ולז"א אם על המלך טוב תחילה וראש. יכתב לאבדם דהייני שיעשה שטר על המכירה ולדעת רב מי שמכר באונס וכתב לו שטר ונתן לו המקח קיים אי לזאת יכתב לאבדם:

אלא דהניחא לדעת רב דס"ל דבשטר לחוד קנה אבל לדעת שמואל דקי"ל הלכתא כוותיה דס"ל דצריך שיתן לו דמים לא קנה ומה גם דלדעת כל הפוסקים ס"ל דלא די במה שיתן לו מקצת דמים אלא צריך שיתן לו כל מה ששווה המקח: לז"א ועשרת אלפים ככרי כסף אני נותן שהם ערך שווי כל ישראל כמ"ש התוס' והרב שער אפרים ז"ל דחשבון זה עולה ערך כל ישראל כמו שיצאו ממצרים ת"ר אלף ויגיע חמשים שקל על כל נפש מישראל והאומר ערך פ' עלי נותן חמשים שקל וכמש"ל:

והגם שהיה יכול המן לפטור את עצמו במכירה זאת בנתינת קצת דמים יען דזאת המכירה יש לדמותה לדין מכירת קרקע דעבדים הוקשו לקרקעות ולדעת רבי' יונה

והרשב"א ז"ל מ"ל דקרקע נקנה במקצת דמים ואפי' בפ' מ"מ כיון שכתב מוהראד"ב ז"ל דלענין הלכה אפי' בקרקע יכיל המוחזק לומר קי"ל כמ"ד דבעינן שיתן כל דמי שוויו משו"ה חשש המן שמא יאמר לו אחשורוש שהוא מוחזק בישראל קי"ל כמ"ד דצריך שיתן לו כל שוויו אי לזאת כדי לצאת י"ח אליבא דכ"ע ולא יהיה לו פתחון פה לדבר נתן לו דמי שווי כל המקח ערך כל ישראל עשרת אלפים ככרי כסף:

ועוד אמר תיבת אשקול שם רמז למש"פ רשב"ם במ"ש דלא ארצי זוזי לא מנה המעות גילה דעתו דבע"כ מקבל לזה אמר אשקול דהיינו אני מונה אותם בפניו א' לאחת למצא חשבון כדי שלא יהיה לו טענה אח"כ:

ועוד אמר על ידי עושי המלאכה כנותו לרמוז מ"ש התוס' ז"ל דצריך שיתן המעות בפני עדים אבל אם לא ראו העדים נתינת המעות לא קנה לז"א ע"י עושי המלאכה דהיינו עדים:

אלא דעדין אף הוא ראה מ"ש הרשב"אז"ל במ"ש דלא ארצי זוזי דהיינו שלא דיקדק במעות אם יפות הן או רעות דגילה דעתו דבע"כ מקבל אי לזאת אמר להביא אל גינזי המלך וכבר כתבנו מה שפירש מוהרמ"א ז"ל דכונתו לומר לו שהוא יתן לו יו"ד אלפים ככרי כסף ממטבעות גדולים וטובים מהכסף הטהור הראויות להביא אל גנזי המלך כי יהיה הכסף טוב מאד וא"כ לא הניח לו מקום לחלוק ומעתה תתבטל טענת האונס וממכרו ממכר לכ"ע: והנה המלך אחשורוש בראותו מפורסם אונסו כי בנפשו הוא דבר וגם ראה שהקיפו בהלכות ולא הניח פינה וזוית בחר לו דרך א' דהיינו שלא ליקח ממנו הכסף כ"א ליתן אותם במתנה דבזה אליבא דכ"ע במתנה לא קנה ועי"ז יוכל לשוב לערער על המכר ביום שידובר בו ולז"א לו הכסף נתון לך והריני כאלו התקבלתי והעם לעשות בו וגו' ואמטו להכי כאשר באת אסתר לפניו ואמרה לו כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ההוא אמר מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן ולומר דבכגון דא הוייא מכירה ולא דעת ולא תבונה אליו כי להראות לו האונס לא קיבלתי מעות דלכ"ע ס"ל דתליוהו וזבין בלתי נתינת מעות לאו שמה מכירה דדוקא תליוהו וזבין ז"ז אבל יהיב לא:

ויתכן דלזה כוון הפיטן במ"ש מועצותיו כדת נתונות די"ל איך יתכן שיהיו עצותיו שנתיעץ להשמיד להרוג ולאבד אומה א' שלימה שיהיה כדת דבאיזה דת יש התר להרוג אומה א' מנער ועד זקן וכו' אלא הכונה לומר דהעצה שנתיעץ בענין המכירה היה כדת וכהלכה מוסכם מכל הפוסקים: ואל תתמה על החפץ מכל מה שכתבתי דאיך יתכן לומר שהיה יודע המן לכוון אימרא כל אלו הדינין וההלכות דלא נפלא' היא ולא רחוקה

שהרי פוק חזי מ"ש רבינו הקדוש האר"י זצוק"ל בכונת מ"ש בגמ' במ"ש ישנו עם אחד ישן הוא האלוה שלהם על סוד הדורמיטא ומשם בארה עד היכן הגיע גודל חכמתו יע"ש ועיין עוד השייך לכונת הפסוקים אלו בסוף הדרוש ד"ה ואפשר: כי מן הבא"ר נלע"ד לפרש מקראי קדש האמורים בס' שמואל ב' סי' פ"ד וכ"ת וישקף ארונה וירא את המלך ואת עבדיו עוברים עליו ויצא ארונה וישתחו למלך אפיו ארצה:

ויאמר ארונה מדוע בא אדוני המלך אל עבדו ויאמר דוד לקנות מעמך את הגורן לבנות מזבח לה' ותעצר המגפה מעל העם:

ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים:

הכל נתן ארונה המלך למלך ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך: ויאמר המלך אל ארונה לא כי קנו אקנה מאתך במחיר ולא אעלה לה' אלהי עולות חנם ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמישים ע"כ: ויש לדקדק בכתובים הללו טובא חדא במ"ש וישקף ארונה וגו' ופירש"י מתחבא היה מפני המלאך כמו שכתוב בד"ה לאיזה צורך טרח וכתב לה קרא שהי' מתחבא וכו'. ותו במ"ש לקנות מעמך הול"ל ממך והרב כלי יקר ז"ל פי' דר"ל מעמך שתהיה הקניה מעמך מחדרי לבבך בלב שלם וכו' ולדרכינו יבא על נכון ותו מ"ש לבנות מזבח לה' ותעצר המגפה וגו' מי הכריחו לדע"ה שיגיד לארונה לאיזה צורך קונה מאתו הגורן. ותו מ"ש מעל העם דהול"ל מעל ישראל והרב כ"י פירש שרמז לו שעצירת המגפה תועלת הוא לארונה ולעם הארץ אפי' או"ה ולדרכינו יבא על נכון. ותו מ"ש ויעל אדוני המלך וגו' ראה הבקר לעולה וגו' וכלי הבקר לעצים וגו' למה נתן לו ארונה דבר שלא שאל לו דהע"ה שהוא לא שאל ממנו כ"א הגורן ובא הוא ונתן לו הבקר וכלי הבקר וגו'. גם תי' ראה אין לה מובן. ותו מ"ש הכל נתן וגו' ופי' רד"ק דרצה ליתן לו במתנה ודוד לא רצה לקבל במתנה מאי דעתו של ארונה ליתן לו במתנה כל זה והרי לא שאל לו כ"א לקנות. ותו מ"ש לא כי קנה אקנה מאתך במחיר מדוע לא רצה דהע"ה ליקח ממנו במתנה. גם תי' מאתך יתר. ותו מ"ש ויקן וגו' בכסף שקלים חמישים למה הוצרך לומר מניינא:

וחו"ץ מדרכינו יתכן לפרשם בשני אופנים והנה אופן אחד באר"ש והוא בהקדים מאי דאמרי' במציעא דכ"ב אמימר ומר זוטרא אקלעו לבוסתנא דמרי בר איסק אייתיה אריסיה תמרי ורמוני ושדא קמייהו אמימר ורב אשי אכלי מר זוטרא לא אכיל אדהכי אתא מרי בר איסק אשכחנהו וא"ל לאריסיה אמאי לא אייתת להו לרבנן מהנך שפירתא א"ל למר זוטרא השתא אמאי לא אכיל מר וכו' א"ל לא אמרו כלך אצל יפות אלא לענין

תרומה בלבד משום דמצוה הוא וניחא ליה אבל הכא משום כסיפותא הוא דאמר הכי ומשמע התם דאם בא בעה"ב והוסיף ליכא תו משום כיסופא וכדתנן ואם בא בעה"ב והוסיף תרומתו תרומה וכל שהוסיף לית ביה משום כיסופא ועיין למוה"ר הגדול ז"ל בס' שם הגדולים בפ"א דאבות מט"ו מ"ש בזה:

והנה דהע"ה כשבא לשאול מארונה שימכור לו את הגורן חשש כיון שהוא הי' מלך שמא לא יתן לו ארונה הגורן בלב שלם ובנפש חפיצה כי אם משום כיסופא ומפני הבושה ויש בו משום לתא דגזל והקב"ה שונא גזל בעולה והגם דגם ארונה הי' מלך מ"מ לפני דהע"ה לא הי' חשוב לכלום וכמש"ל ארונה לדהע"ה מדוע בא אדוני המלך אל עברו:

לז"א ויאמר דוד לקנות מעמך את הגורן והיינו כמ"ש הר' כ"י שתהיה הקנייה מעמך מחדרי לבבך בלב שלם ולא מחמת כיסופא ונתן טעם למה אני שואל מעמך שיהיה הנתינה בלב שלם וכו' יען שמה שאני רוצה ליקח הגורן הוא כדי לבנות מזבת לה' ולהקריב עולות ואם אתה נותן אותו מחמת כיסופא יש לתא דגזל והקב"ה שונא גזל בעולה. ועוד מצד אחר יש לך ליתן אותו בלב שלם משום דיש לך הנאה דותעצר המגפה מעל העם וכמ"ש הרב כ"י שרמז לו שעצירת המגפה תועלת הוא גם לארונה ואפי' לאו"ה וא"כ אין לך הנאה גדולה מזאת:

אי לזאת השיב לו ארונה ויאמר אל דוד יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ולא תחוש דמשום כיסופא אני נותן כ"א בלב שלם וראיה לזה ראה הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים הכל נתן ארונה וגו' הרי דדברים שלא שאלת ממני אני מוסיף ליתן וכיון שכן ליכא עתה חשש דמשום כיסופא הוא דהא קי"ל ואם בא בעה"ב והוסיף וכו' וגם שאתה שאלת ממני לקנות בדמים ואני נותן לך במתנה וזה ראיה ב' דבלב שלם אני נותן אלא דלא רצה בזה דהע"ה ליקח במתנה משום שלא לעלות לה' עולות חנם: אופן ב' נלע"ד דאפשר לומר בהקדים מאי דאמרינן בבא בתרא די"ג ע"ב גבי קרקע שאין בו דין חלוקה דהיינו ד' אמות לכל א' אין כופין אותו לחלוק ואם אמר לו טול אתה ד' אמות ואני אטול ג' שומעין לו ורשב"ג אומר אין שומעין לו ובעי תלמודא מ"ט דרשב"ג ומשני דמצי א"ל אידך במתנה לא ניחא לי דכתיב ושונא מתנות יחיה ע"כ. וכן פסקי הרי"ף והרמב"ם ז"ל הלכה כרשב"ג דאין שומעין לו משום דמסתבר טעמיה אבל ר"ח והרא"ש ז"ל פסקו כת"ק:

וכתב הסמ"ע ז"ל בח"מ סי' קע"א ס"ק כ"ד דטעמייהו מייהו דרבנן דפליגי ארשב"ג ואמרי דשומעין לו ולא חיישי משום שונא מתנות יחיה הוא משום דס"ל דכל היכא דמטי ליה הנאה לנותן ליכא משים שונא מתנות יחיה משום דהוי כמוכרו לי:

ובזה פ' הרב החסיד ז"ל בס' בהעלותך כונת המאמר בפ"ג דמגילה ר' זירא כי הוו משדר ליה מתנות מבי נשיאה לא הוה שקיל כי הוו מזמני ליה אזיל אמר אתיקו' הוא דמתייקרו בי ר' אלעזר כי הוו משדרי ליה וכו' לא הוה שקיל וכי היו מזמני ליה לא הוה אזיל א"ל לא ניחא לכו דאחייה דכתיב ושונא מתנות יחיה ע"כ דלכאורה קשה במאי קא מפלגי ר"א ור"ז אמנם יראה דפליגי בפלוגתא דרבנן ור"ש ב"ג דר"ז ס"ל כרבנן בדין חלוקה שאם א"ל טול אתה ד' ואני אטול ג' שומעים לו ולית בי משום שונא מתנות יחיה כל דמטי ליה הנאה לנותן ומשו"ה כי הוו מזמני ליה הוה אזיל משים דמתיקורי ביה וכמוכרו לו דמי כל דאית ליה בגיניה יקר וגדולה. אך ר"א ס"ל כרשב"ג דס"ל דאפי' בהא אין שומעין לו ומשו"ה כי הוו מזמני ליה נמי דמטי להו הנאה דמתייקרי בו לא הוה אזיל אמר לא ניחא לכו דאחייה דס"ל כרשב"ג דאפי' במטי לו הנאה לנותן נמי איתא להא ע"כ:

ובכן עד"ז יש לפתור הויכוח של ארונה עם דהע"ה והוא דכששאל ארונה לדהע"ה מדוע בא אדוני המלך אל עבדו השיב לו לקנות מעמך את הגורן וגו' ותעצר המגפה מעל העם והיינו כמ"ש דרצה לומר לו דבזאת המכירה של הגורן יש לך הנאה דתעצר המגפה גם ממך ואין לך הנאה גדולה מזו דמציל נפשו ממות וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו:

לז"א ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדיני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה וגו' הכל נתן ארונה וגו' במתנה והיינו דארונה ס"ל דהלכה כרבנן דאמרי דכל דמטי הנאה לנותן לית בו משום ושונא מתנות יחיה וכיון דיש לי הנאה דתעצר המגפה מעלינו יכול אני ליתן לך הגורן במתנה ואל תפחד משום ושונא מתנות יחיה:

אמנם דהע"ה רוח אחרת אתו וס"ל דהלכה כרשב"ג דס"ל דאפי' היכא דמטי ליה הנאה אין שומעין לו משום ושונא מתנות יחיה וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם ז"ל הלכתא כוותיה משום דמסתבר טעמיה ולז"א לא כי קנה אקנה מאתך במחיר ואיני חפץ ליקח אותו במתנה משום ושונא מחנות יחיה: ולפי דרכינו יובנו כונת הכתובים והוא דכבר כתבנו דמי שמכר באינס בין באונס הגוף ובין אונס ממון אם קבל דמים המקח הוי מקח אבל במתנה לא קנה ויכול לחזור בו. ונקדים עוד מ"ש מוהרש"ך ז"ל בח"ב סי' קצ"ז והביאו מרן החבי"ב ז"ל בהגהט"ו אות י"ט דיראת הדבר מקרי אונם ועדיף ממאסר של צדקיהו ואין לך אונם גדול מזה יע"ש:

עוד אביא מ"ש רלב"ג ז"ל בסוף ספר שמואל וז"ל תועלת הכ' הוא להודיע שאין ראוי להעלות לשי"ת עולות שיחשב בהם שיהיה בהם קצת אונס כמו בענין זה שהיה נותן ארונה לדוד דאפשר שלא היה נותן זה כי אם על צד היראה ממנו להיותו מלך ולזה רצה דהע"ה לקנות הגורן וכו' ע"כ. נמצינו למדין דב' מיני אונסים יש לו לארונה במכירת

הגורן הא' דכיון דשאל ממנו המלך מתפחד לומר לו לא אמכור ומוכרח למוכרו וה"ן שני דכיון דהיה מתיירא מן הדבר וגילה לי דעצירת המגפה תלוי במכירת הגורן דאם ימכור לו ויבנה מזבח תעצר המגפה א"כ הוי אנוס כמ"ש מוהרש"ך ז"ל דיראת הדבר הוי אונס::

ומעתה נבוא אל המכוון וז"ש וישקף ארונה. וירא וכו' ופירש"י דמתחבא היה מפני המלאך הדוב"ר. ובא להורות לנו דארונה הי' מתירא מן הדבר. ויאמר ארונה מדוע בא אדוני המלך אל עבדו ומדברים אלו שדבר לי בזה הסדר של ענוה ושפלות למדנו שהי' כפוף ומתפחד ממנו ונפקא מינה דאם ישאול ממנו איזה דבר ויתן לו באונס הוא נותן על צד היראה. ויאמר דוד לקנות מעמך את הגורן לבנות מזבח לה' ותעצר המגפה מעל העם. גילה לי דאין המגפה נעצרת אם לא בקניית הגורן לבנות מזבח לה' אשר ע"כ כיון שאתה מתפחד מן הדבר והראי' שנחביתה תמכור לי הגורן ותציל ממות נפשך: והנה ארונה כיון שראה דמפורסם אונסו מב' צדדין הן מצד יראת הדבר כי בנפשו הוא והן מצד ששאל אותו המלך דוד ומתיירא ממנו לומר לו שאינו רוצה ליתן לו מה עשה חשב מחשבות לבלתי קחת ממנו כסף כ"א ליתן אותו במתנה דאם לוקח ממנו דמים אז לכ"ע תליוהו וזבין זביניה זביני אבל אם אינו לוקח ממנו דמים כ"א נותן אותו במתנה אז לכ"ע תליוהו ויהיב אין מתנתו מתנה ובזה יש לו הבטחה כי ברוב ימים ימצאנו ויכול לערער עליו:

ולז"א ייאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ר"ל כיון שאתה הוא אדוני המלך מוכרח אני לקיים דברך ראה הבקר לעולה וגו' הכל נתן ארונה למלך דהיינו רציני הוא ליתן אותו לך במתנה. ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך ופי' המתרגם ה' אלהך יקבל קרבנך ברעוא רצונו לומר לו דכל מגמתו הוא שיקבל קרבנך ברעוא ותעצר המגפה מעלינו דאני מתיירא מהדבר ומחמת יראת הדבר הוא מה שאני נותן וזה מקרי אונס כמ"ש מוהרש"ך ז"ל דיראת הדבר מקרי אונס דאין לך אונס וכו':

אמנם דוד הע"ה הבין כונתו של ארונה דמה שלא רצה למכור הגורן בדמים כי אם ליתן לו במתנה היינו כדי שלא יהיה המכירה קיימת ויוכל לחזור בו כשירצה בטענה דאנוס הי' דדוקא תלוהו וזבין ז"ז אבל תלוהו ויהיב לא. לז"א ויאמר המלך אל ארונה לא. כי קנה אקנה מאתך במחיר דהיינו בדמים דוקא ולא במתנה כדי שיהיה המכר קיים ולא תוכל לערער דאנוס היתה וכמ"ש:

ואמר עוד ויקן דוד את הגורן וגו' בכסף שקלים חמשים דהיינו במנין לרמוז מ"ש רשב"ם ז"ל בפי' דארצי זוזי דהיינו דצריך שימנה המעות משו"ה אמר בכסף שקלים חמשים:

ויתכן להליץ טוב בעד ארונה שאין כונתו במה שרצה ליתן הגורן במתנה כדי שלא יהיה המכר קיים כמ"ש אלא כונתו היתה לטובה יהוא שראיתי למוהריק"ו ז"ל בשורש קפ"ו שכתב בשם רבינו יודא בר ברזילי דאפילו בתלוהו ויהיב. מתנתו מתנה יע"ש. והגם דמוהריב"ל ז"ל בח"ב סי' מ"ז כתב דאין לחוש לדבריו דיחידאה הוא לגבי הנהו רבוותא וגם מוהרשד"ם ז"ל בא"ה סי' קפ"ב כתב דאפי' שנראה דיש מי שסו' כסברתו דהיינו מוהריק"ו אפי"ה אין המוחזק יכול לומר קי"ל כמוהר"י בר ברזילי. וגם הרמש"ל בפ"י מה' מכירה ה"א תמה על מוריק"ו דהיאך תפס דברי ריב"ב בדבר שכל חכמי ישראל חלוקין על זה יע"ש. מ"מ מצינו דיש סברא בעולם דס"ל דגם במתנה באונס מתנתו קיימת. וגם מוהרלנ"ח ז"ל בח"א סי' ס"ג כתב דיכול המוחזק לומר קי"ל כמוהריב"ב ז"ל יע"ש ועיין למרן החביב ז"ל בסי' כ"ה בהגהב"י אות ע' יע"ש:

וא"כ אפשר לומר דארונה תפס השיטה כמוהריק"ו ומוהריב"ב ז"ל דסברי דגם במתנה מתנתו קיימת ולהכי כשאמר לו דהע"ה לקנות מעמך הגורן דהיינו בדמים כדי שיהיה המכירה קיימת השיב לו ארונה דיקח במתנה ואינו צריך נתינת דמים מאחר דכבר כתב מוהריק"ו בשם מוהריב"ב דגם במתנה מתנתו קיימת כמ"ש אמנם דהע"ה לא רצה בזה מאחר דהיא סברא יחידאה וכל חכמי ישראל חולקין עליו ולז"א לא כי קנה אקנה מאתך במחיר:

ומה שהוכרחתי לפרש פי' זה הוא יען דכשפירשתי הפי' הא' באותה הלילה חלמתי חלום שהייתי יושב בבית א' חשובה עד מאד והיו החלונות פתוחים לפני הבהמ"ק וכתל המערבי ואני הייתי יושב בחלון והייתי שמח שמחה גדולה מראיית הבהמ"ק אדהכי והכי נכנס הבעה"ב והי' אדם חשוב לבוש בגדים נאים ואמר לי כל המקום הזה של בהמ"ק שאתה רואה שלי היתה ואני נתתי לדהע"ה שאני הוא ארונה וראיתי שהדברים אלו אמרם בשמחה ובסבר פנים יפות ומזה רציתי להבין שכוונתו היתה לטובה במ"ש:

עוד יתכן לפרש כוונת הפסוקים אלו בהקדים מאי דאמרי' בסנהדרין ד"ך ע"ב אמר רב יהודה אמר שמואל כל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו ופירש"י בפ' מלך בספר שמואל א' סי' ח' בניכם ובנותיכם יקח שדותיכם יקח וכיוצא וכו' והתוס' ז"ל כתבו וז"ל מלך מותר בו תימא למה נענש אחאב על נבות כיון שלא רצה למכור לו כרמו. וי"ל דבפ' מלך כתיב יקח ונתן לעבדיו ולא לעצמו. ועי"ל דבחינם הי' יכול ליקח אם הי' רוצה אבל כשהי' שואל המלך שימכרו לו הרשות בידם לומר לא נמכור. ועוי"ל דנענש לפי ששאל הכרם לעשות ע"ז דכתיב והי' לי לגן ירק כמו המתקדשים והמטהרים אל הגנות. והנקדן תירץ דאינו מותר רק בשדות הרחוקים מהעיר דלא מעלו כ"כ אבל כרם נבות הי' אצל

היכל אחאב בשומ'. ועי"ל דדוקא בשדה מקנה אבל שדה אחוזה שירש מאבותיו לא כמו שהשיב נבות חלילה לי מתתי נחלת אבותי לך. ועי"ל בפ' המלך לא נאמרה רק על מלך שמנלך על ישראל ויהודה ומאת המקום ואחאב לא מלך על יאודה וגם לא מלך מאת המקום ע"כ:

נמצא דהא דאמרי' כל האמור בפ' מלך מלך מותר בו דהיינו שדותיהם יקח וכיוצא היינו דוקא כשהוא ליתן לעבדיו כמש"ה יקח ונתן לעבדיו אבל אם אינו לעבדיו אינו יכול ליקח. ועוד יש חילוק אחר דדוקא אם שואל בחנם יכול ליקח אבל אם שאל שימכור לו בדמים הרשות בידו לומר לא אמכור לך כמ"ש התוס':

והנה כשבא דהע"ה אצל ארונה ושאל ממנו לקנות הגורן חשב ארונה שבא אליו מכח דכל האמור בפ' מלך מלך מותר בו ובפ' מלך כתיב שדותיהם יקח ולז"א לו יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו וגו' הכל נתן ארונה למלך וגו' כונתו לומר לו דיקח אותו במתנה מאחר שהוא אדוני המלך ובפ' מלך כתיב שדותיהם יקח ולדעת התוס' ס"ל דדוקא בחינם הוא דיכול ליקח אבל במכירה לא וא"כ למה אתה שואליני לקנותו בדמים:

ובכונת תשובת דהע"ה לארונה יתכן לפרש באופן אחר והוא במה שראיתי לרבינו יונה ז"ל שדחה תי' זה של התוס' שכ' דדוקא בחנם וכו' וכ' הוא ז"ל דאדרבה אין לך מרד במלכות גדול מזה. גם הרמב"ם ז"ל בפ"ד מה' מלכים כתב בהדיא דאין המלך יכול ליטלו בחנם כי אם בכסף מלא יע"ש וא"כ אפשר דזהו הויכוח של ארונה עם דהע"ה דארונה ס"ל כדעת התוס' ודהע"ה ס"ל כדעת רבינו יונה והרמב"ם ז"ל ודו"ק:

לזה השיב לו דהע"ה לא. כי קנה אקנה מאתך במחיר כונתו לומר לו דתדע דאני לא באתי אליך מכח דשדותיהם יקח שהרי כבר חילקו עוד התוס' דדוקא כשלוקח השדה כדי ליתן אותו לעבדיו הוא דמותר שכן כתיב יקח ונתן לעבדיו ואני רוצה אותו לבנות מזבח לה' ולא אעלה לה' אלהי עולות חנם דאין ראוי לעשות כן מדינא כמ"ש:

ועפ"י קוטב זה נבא להבין כונת פסוקי נבות ואחאב במלכים א' סי' כ"א וכ"ת ויהי אחר הדברים האלה כרם הי' לנבות היזרעאלי אשר ביזרעאל אצל היכל אחאב מלך שומרון: וידבר אחאב אל נבות לאמר תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק כי הוא קרוב אצל ביתי ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה:

ויאמר נבות אל אחאב חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבותי לך ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על הדבר אשר דבר אליו נבות וגו' לא אתן לך את נחלת אבותי וישכב וגו':

ותבא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו וגו':

וידבר אליה כי אדבר אל נבות היזרעאלי ואומר לו תנה לי את כרמך בכסף או אם חפץ אתה אתנה לך כרם תחתיו ויאמר לא אתן לך את כרמי: ותאמר אליו איזבל אשתו אתה עתה מעשה מלוכה על ישראל וגו' אני אתן לך את כרם נבות היזרעאלי:

ונכתוב בספרים וגו':

ויבאו שני האנשים בני בליעל וגו' ויעדוהו אנשי הבליעל את נבות וגו' ברך נבות אלהים ומלך וגו' ויסקלוהו באבנים וימות:

ויהי כשמוע איזבל כי סוקל נבות וימות ותאמר איזבל אל אחאב קום רש את כרם נבות היזרעאלי אשר מאן לתת לך בכסף כי אין נבות חי כי מת: ויהי כשמוע וגו' ויקם אחאב וגו' לרשתו:

והדקדוקים שבכתובים אלו רבו כמו רבו ראשון לציון במ"ש ויהי לי לגן ירק למה הוצרך לומר לו שרוצה אותו לגן ירק. ותו במה שנתן טעם כי הוא קרוב אצל ביתי פשיטא דבשביל זה הוא מה שרוצה ליקח ודבר ידוע הוא ונראה לעינים. ותו מ"ש ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממני וגו' למאי רצה לעשות חילופין ולמה לא אמר לו מתחילה אתן לך כסף מחיר. ותו מ"ש מחיר זה תיבת זה מיותר ותו במאמר נבות חלילה לי מה' דמה כל החרדה הזאת כמי שהולך לעשות עבירה גדולה ומה גם אומרו מה' מה יש לו לה' בזה אם ניתן לו הכרם ותו מ"ש מתתי לך וגו' תי' לך נראה מיותר תו מ"ש ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על הדבר אשר דבר אליו וגו' למה הקפיד כ"כ ונעשה סר וזעף דמה דבר לו. ותו במ"ש איזבל קום רש את כרם נבות כי אין נבות חי כי מת דודאי ירושה שייך לקרות על מי שמת ולא ניתנה ירושה למי שהוא חי ומהו הכפל כי אין נבות חי כי מת: והנה מה שעלה בדעתי לומר בכונת הכתובים הללו דהיינו לרמוז כל הו' חילוקים שכתבו התוס' להלבישם בכתובים אלו כבר מצאתים בספר ברכת אברהם בפ' חיי שרה שכתב כן כאשר היה עם לבבי ויותר. ושו"ר ג"כ למורינו הרב מוהרח"א ז"ל בס"ה עץ החיים בפ' חיי שרה שגם הוא הלך בדרך של ה' ברכת אברהם ז"ל ושני נביאים נתנבאו בסיגנון א' יע"ש: האמנם עכ"ז לפוטרם בלא כלום א"א ואענה גם אנכי חלקי והוא דהרבנים הנז' פירשו אותם בתי' שחילקו התוס' דבעינן מלך עפ"י המקום ואחאב מלך בזרוע וז"ש חלילה לי מתת נחלת אבותי לך דייקא כי לא מן ה' מלכת וכו' יע"ש. ולע"ד נ"ל לבארם כתירוצם אחר שתי' דדוקא לעבדיו הותר דהכי כתיב יקח ונתן לעבדיו אבל לא לעצמו וטעמא דמסתבר הוא דכיון דכולהו כייפי ליה מוציא מזה ונותן לזה מן הדין אבל לעצמו מורה דבזדון נוהג עמהם ואלם הוי ולהכי אין שומעים לו. אלא דבזה

החילוק ג"כ נראה דיש לו זילותא למלך דיפה כח עבדיו מכח המלך דלעבדיו יכול ליקח ולעצמו אינו יכול ליקח:

וז"ש תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק לי דייקא דהיינו לעצמי ואני ידעתי דלעצמי איכא איסורא דמורה פריצותא ואלמותא ולמען אציל מפח זה אתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אי כסף מחיר וגו' להורות כי לא בחזקת היד אני בא עליך:

ויהי כמשיב לו נבות חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבותי לך והכונה דבשלמא אם היית שואל לעבדיך הייתי מעלים עיני לתת נחלת אבותי מפני שהתורה אמרה מלך מותר בו דהיינו שדותיהם יקח אכן כיון דמן התורה איני חייב יען שהוא לעצמך ולא לעבדיך איני רוצה לתת לך אפי' בכסף מחיר. וז"ש חלילה לי מתח את נחלת אבותי לך דייקא דהיינו לעצמך והוי שלא במקום חיוב דלא חייבתני התורה בזה:

ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על הדבר אשר דבר אליו נבות ויאמר לא אתן לך את נחלת אבותי לך דייקא דהיינו לעצמך ותבא אליו איזבל אשתו וגו' וידבר אליה כי אדבר אל נבות ואומר לו תנה לי את כרמך דהיינו לעצמי וא"ת דאינך חייב לעצמי ליתן דלא חייבתך התורה לזה אתן לך כסף או כרם תחתיו ועם כל זה ויאמר לא אתן לך את כרמי לך דהיינו לעצמך וזה נראה דאין כוונותו אלא לבזויי קמכוין דיפה כח עבדי מכחי:

ותאמר אליו איזבל אשתו אתה עתה תעשה מלוכה על ישראל בתמיה כמ"ש רוב המפרשים ורצונה לומר דעתה שהגעתה לשפלות הזה דשאלת לו הכרם ולא הנחת לו מקום לטעון שכבר נתת לו מחיר כסף ועכ"ז אמר לך דלך דהיינו לעצמך אינו נותן ואם היתה שאלתך לעבדיך הי' נותן תוכל לעשות מלוכה על ישראל דלא נשאר לך כבוד וגדולה כי ע"כ אני נותן לך את כרם נבות ועשתה מה שעשתה:

ויהי כשמוע וגו' ותאמר איזבל אל אחאב קום רש את כרם נבות אשר מאן לתת לך בכסף כי אין נבות חי כי מת כונתה לומר לו דהשתא לא שייך לחלק בינו לבין עבדיו כמו שהי' מחלק ער עתה דאדרבא עכשיו נכסיו הם לך דוקא ולא לעבדיך דהא הרוגי מלכות נכסיהם למלך דוקא ולא לעבדיו דהכי קי"ל ודו"ק:

עוד יתכן לומר עפ"י מש"ל בענין שונא מתנות יחיה דלדעת רשב"ג ס"ל דאפי' היכא דמטי ליה הנאה לנותן אין שומעין לו דאיכא משום ושונא מתנות יחיה כנז"ל. עוד נקדים מ"ש הרב כלי יקר ז"ל בכונת דברי אחאב וז"ל דמ"ש תנה לי את כרמך היינו דרך מתנה וכו' ואתנה לך דרך מתנה תמורתו כרם טוב ממנו ונתינת הכרם יהיה התכלית לשאם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה השני שנתתי לך תחתיו טוב ממנו כדי שיהיה המחיר גדול לא מחיר אותו כרם שלך אלא מחיר זה מורה באצבע על אשר נתתי לך

ולהורות שהתכלית בנתינת זה הכרם הטוב ממנו הוא על מנת שאם ירצה מחירו יתן לו כיד המלך לזה לא כתב ואם טוב בעיניך בוי"ו אלא ואתנה לך תחתיו כרם טוב ממנו אם טוב ממנו אתנה לך כסף מחיר זה להורות שהכל חלוקה אחת מורכבת משתי חלוקות שאם ירצה לעמוד בחליפי הכרם הטוב ממנו טוב מאד ואם ירצה לקחת מעות הכרם שלקח יקח ויועילו החליפין כדי להוסיף על המחיר שיתן לו מחיר הכרם השני וכו' יע"ש באופן שלמדנו מדברי הרב ז"ל דרצה אחאב ליתן לו מחיר גדול על חד תרי ממה ששוה הכרם דידו יד מלך היא:

ולזה כששמע נבות כך שדבר לו ליתן מתנה גדולה יותר ויותר ממה ששוה הכרם שלו. חשש נבות דיש בזה משום ושונא מתנות יחיה דהגם דיש לו הנאה לנותן דהיינו אחאב שנותן לו את כרמו מ"מ כיון שנותן לו מתנה גדולה יתירה על מה ששוה כרם שלו א"כ זה היתרון שנותן לו הוי מתנה בחנם ולדעת רשב"ג ס"ל דאפי' היכא דמטי ליה הנאה לנותן איכא משים ושונא מתנות יחיה וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם ז"ל הלכתא כוותיה:

וז"ש חלילה לי מה' ר"ל ממה שאמר הכתוב ושונא מתנות יחיה לעשות זה ליקח מתנה גדולה יותר ממה שאני נותן לך דהגם דיש לך ג"כ הנאה ממני מ"מ קי"ל כרשב"ג דאית ליה דגם בזה יש בו משום ושונא מתנות יחיה. וכ"ת א"כ יש בזה תקנה שלא תיקח יתרון ממה ששוה כ"א דמי שוויו בדקדוק לז"א מתתי את נחלת אבותי לך דגם זה חלילה לי לעשות ליתנה לך כפי מה ששוה דאיני יכול לתת נחלת אבותי:

ומה נמלצו לחכי מאמר איזבל באומרה לו לקום רש את כרם נבות אשר מאן לתת לך בכסף כי אין נבות חי כי מת דנראה כמתנקמת ממנו ומה בצע לערוך מלחמה וקרב את המתים אמנם כונת' לומר לו דהנה כל עיקר כונת נבות במה שלא רצה לקבל ממך מתנה יתירה היינו משום ושונא מתנות יחיה דהיה רוצה להאריך ימים רבים והרי תראה דלא הועיל לו כלום ועלה חרם בידו כי אין נבות חי כי מת ודו"ק:

או נאמר באופן אחר בהקדים מאי דקי"ל הלכה רווחת רוצה בקיומו של איסור שכרו אסור כדאמרי' בפ' הפועל דע"ז דס"ד ישראל שהיה נושה בעכו"ם מנה ומכר ע"ז והביא לו. יין נסך והביא לו. מותר אבל אם אמר לו המתן לי עד שאמכור ע"ז ויין נסך ואביא לך אסור ופרכינן מ"ש רישא ומ"ש סיפא ומשני אמר רב ששת סיפא משום דהו"ל רוצה בקיומו של איסור עד שימכרנה לעכו"ם ע"כ ופסקו הרמב"ם ז"ל בפי"ג מה מאכלות אסורות. והטור י"ד סי' קל"ב הביא משם הראב"ד ז"ל דכל שעל ידו מתקיים הע"ז שכרו אסור יע"ש:

וכבר כתבנו משם התוס' ז"ל שכתבו דמה ששאל אחאב הכרם מנבות היינו כדי לעשותו ע"ז דכתיב והיה לי לגן ירק כמי המתקדשים והמטהרים אל הגנות ע"כ. וא"כ אם היה נותן לו נבות הכרם לאחאב יש כאן משום רוצה בקיומו של איסור כיון שעל ידו מתקיים הע"ז ושכרו אסור:

וז"ש וידבר אח' אל נבות לאמר תנה לי את כרמך ויהי לי לגן ירק דהיינו לעשותו ע"ז כמ"ש התוס' ואתנה לך תחתיו כרם טוב. ממנו אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה. ויאמר נבות אל אחאב חלילה לי מה' מתתי את נחלת אבותי לך ר"ל איך עולה בדעתך שאתן את כרמי לך דהיינו לאיש שכמותך שאתה רוצה לעשותו ע"ז ותרצה לי כסף מחיר זה מאחר דהוי כי רוצה בקיומו של איסור ושכרו אסור. ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על אשר דבר לא אתן לך ר"ל לאיש שכמותך עע"ז:

עוד יתכן לומר בדינא דבר מצרא והוא דאמרי' בפ' המקבל דק"ח ע"ב וז"ל ארעא לבתי וארעא לזרעא ישוב עדיף ולית ביה משום דינא דבר מצרן. ופירש"י ז"ל הי' המצרן חפץ בה לזריעה והלוקח צריך בה לבנין בית. ישוב דבתי עדיף לבית דין ולא תקנו כאן עשות ישר וטוב שזו טובה מזו ע"כ וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפי"ד מה' שכנים ה"א וז"ל הי' רוצה הלוקח לקנותה לבנות בה בתים וכן המצרן רוצה לזורעה. הלוקח זוכה משים ישוב הארץ ואין בה דין המצר:

וכתב הרא"ש ז"ל דאם המצרן רוצה לנוטעה יכול לסלקו ללוקח וז"ל אבל לנוטעה אילנות יראה דחשיב מבתי וראיה מדאמרי' בהשואל דק"א היורד לתוך חורבתו של חבירו ובנאה שלא ברשותו ואמר לו עצי ואבני אני ניטל אמר ר' יעקב א"ר יוחנן בבית שומעין לו בשדה אין שומעין לו ופירש"י בבית היורד לתוך חורבה ובנאה שלא ברשות שומעין לו כשאמר עציי ואבני אני נוטל. בשדה היורד לתוך שדה ונטעה שלא ברשות ואמר נטיעתי אני נוטל אין שומעין לו. בשדה מ"ט משום ישוב ארץ ישראל ע"כ. הרי דנטיעה עדיף מבתים:

ורגע אדבר בדברי הרא"ש ז"ל הללו דקשיא לי טובא מהיכן יליף הרא"ש מההיא דהשואל דנטיעה הוי ישוב טפי אי משום דאיתמר התם משום ישוב הארץ והלא שם בגמרא אמרו איכא דאמרי משום כחשא דארעא ופירש"י ז"ל שכבר הכחישו הנטיעות את השדה שינקו ממנה ע"כ וא"כ נימא דלעולם בתי עדיפי מנטיעות ושאני התם דאיכא כחשא דארעא והכי קיי"ל כהאי איכא דאמרי כיון דהוי לישנא בתרא וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ"י מה' גזילה ה"ט כאמ"ד בתרא וז"ל בשדה אין שומעין לו מפני שמכחיש את הקרקע ע"כ. וכן פסק מרנא הב"י ז"ל בח"מ סי' שע"ה כלישנא בתרא יע"ש:

והנלע"ד לומר והוא במאי דיש לדקדק במ"ש שם בגמ' מאי בינייהו איכא. בינייהו חוצה לארץ ופירש"י דלמ"ד משום כחשא דארעא ממונא אפסדיה ואפי' בח"ל נמי אין שומעין לו. וי"ל מאי בעי תלמודא מאי בינייהו הא מאי דבינייהו מפורש יוצא בהדיא דלמ"ד משום ישוב א"י דנטיעה עדיפא מבתי ולזה אין שומעין לי בנטיעה ולמ"ד משום כחשא דארעא ס"ל דבתי עדיפי מנטיעות ומאי דאין שומעין לו בנטיעות לאו משום דעדיפי אלא משום כחשא דארעא ומאי בעי מאי בינייהו:

אלא ודאי ע"כ לומר מדבעי מאי בינייהו דס"ל לתלמודא דלכ"ע נטיעות עדיפי טפי לישוב העולם ולהכי פריך כיון דלכ"ע נטיעות עדיפי מאי נ"מ אי משום ישוב או משום אכחושי ומשני איכא בינייהו חו"ל. והשתא פסיק ותני הרא"ש ז"ל דנטיעות עדיפי מבתים משום ההיא דהשואל דאפי' למ"ד משום אכחושי מודה מיהא דנטיעות חשיבי טפי אלא מאי דנקט אכחושי לרבות חו"ל זה נלע"ד לומר והוא פשוט:

עוד ק"ל בדברי הטור ז"ל במ"ש בסי' קע"ה סעי' מ"ג כתב א"א הרא"ש ז"ל דאם המצרן רוצה לנוטעה שיכול לסלקו שחשוב טפי מבתים ע"כ. וק"ק דריביתא ה"ל לאשמועינן דאם לוקח רוצה לנוטעה ומצרן לבניתה לית ביה דדב"מ דהוי ריבותא טפי ללוקח דאע"ג דקי"ל דבן המצר קדים לעולם משום הישר והטוב במקום ישוב לא אמרו:

ולא על הרא"ש ז"ל תלונותינו רק על הטיר ז"ל דדברי הרא"ש באו סתומים וז"ל אבל לנוטעה אילנות יראה דחשיב מבתי ע"כ ומתפרשן בכל גוונא בין על הלוקח ובין על המצרן אבל על הטור ז"ל קשה דלמה נקט בדברי הרא"ש אם המצרן רוצה וכו'. ולענ"ד נראה דאפשר לישב והוא דהטור ז"ל דייק לישנא דהרא"ש ז"ל דקאמר ארעא לבתי וארעא לזריעה לית בה דדב"מ אבל לנוטעה אילנות יראה דחשיב מבתי ע"כ די"ל דהול"ל וה"ה לנטיעות דחשיבי מבתי והוה מתפרש אז אלוקח דרוצה לנטוע ומדנקט אבל לנטיעה משמע דהא דיד בן המצר על התחתונה דוקא בדבעי ליה לזריעה אבל אי בעי לה לנטיעה ידו על העליונה ולכן כתב הטור בשם הרא"ש ז"ל דאם המצרן רוצה לנוטעה יראה וכו':

אלא דכפי זה הדרא הקושיא על הרא"ש דלישמועינן ריבותא בלוקח: וראיתי להסמ"ע ז"ל בסי' קע"ה ס"ק מ"ד שכתבן דה"ה אם הלוקח בא לנוטעה והמצרן בא לבנות עליה בתים דאין בה דדב"מ דומייא דזריעה ובתים והשתא א"ש מ"ש הטור ז"ל שהנטיעה חשובה טפי מבתים מ"מ אם לוקח רוצה לנטוע בה אילנות דלית ביה דדב"מ אף שהמצרן רוצה לבנות בה בתים דאל"כ קשה הא אף אם שוים הן המצרן יכול לסלק להלוקח ע"כ:

והט"ז ז"ל דחה דבריו וכתב דדבר תמוה הוא דודאי לא הי' שתיק רבינו לפרש דין זה בפירוש וכו' ותו דא"כ בטלת דין מצרנות דכל לוקח יאמר אני רוצה לנטען וכו' ונ"ל עפ"י מ"ש הרא"ש וז"ל אבל לנוטעה אילנות יראה דחשיב טפי מבתים כדאמרי' בהשואל וכו' מבואר כונתו דנקט החשיבות לרבותא דבעלמא מצינן דחשיב טפי וה"נ כונת רבינו לראיה בעלמא שאין נטיעות בכלל זרעים דהא מצינו שחשוב אפי' מבתים אבל כל שהלוקח רוצה לנוטעה והמצרן לבנות אין נראה כלל לבטל משו"ה דין מצרנות וכו' ותו לא מצינו שחשו חכמים אלא לישוב עדיף מדבר שאינו ישוב אבל בשני דברים של ישוב אלא שאחד עדיף מחבירו לא בטלו משו"ה דין מצרנות דאל"כ למה אמר בגמ' בתי עדיף משום ישוב הארץ נגד זרעים דאין בהם ישוב כלל הי"ל ריבותא דאפי' בישוב יש חילוק בין נטיעה לבתים עכ"ל יע"ש: ואהמ"ר לא זכיתי להבין דבריו דאדרבא מ"ש על הסמ"ע דדבר תמוה הוא נראה דדבריו הם תמוהים חדא במ"ש לא מצינו שחשו חכמים וכו' דאל"כ למה אמר בגמ' בתי עדיף משום ישוב נגד זרעים דאין בהם ישוב כלל הי"ל ריבותא דאפי' בישוב יש חילוק בין נטיעה לבתים וכו' דלא על הסמ"ע ז"ל תלונתו כ"א על הרא"ש ז"ל שייך זאת התלונה דהוא מארי דהאי שמעתתא דהוציא זה החילוק בין נטיעה לזריעה א"כ יקשה עליו דלמה אמרו בגמ' בתי עדיף וכו' ומה לו להקשות על הס הסמ"ע ז"ל דדינא לא אמר כ"א דמה שחילק הרא"ש ז"ל היינו גם אם הלוקח בא וכו':

ועוד במ"ש דא"כ בטלת דין מצרנות דכל לוקח יאמר אני רוצה לנטיעה וכו' מאי כונתו בזה דאם כונתו לומר דאנו חוששין לעורמה שיאמר הלוקח דרוצה לנטועה ולא יעשה כן וכי באמירתו תלייא מלתא והלא דבר זה מסור לב"ד שיעשו ברירה אם אמת הדבר או לא ואם רואים שהערים ולא נטעה לוקחים אותו ממנו ונותנין למצרן. ואם כונתו לומר דכל לוקח יאמר אני רוצה לנטיעה ויעשה כן באמת וממילא מתבטל דין מצרנות אם הדין כן הוא דבנטיעה ליכא דדב"מ יתבטל כמו שיש כמה חילוקי דינין בדדב"מ דכשיש א' מהם ליכא דדב"מ גם זה כאחד מהם. דאלת"ה תיקשי ליה להש"ס שאמרו ארעא לביתי וארעא לזרעא ישוב עדיף דכל לוקח יאמר אני רוצה לבנות ומתבטל דדב"מ וכעזה"ד בכל החילוקי דינין שיש תקשי כן:

ועוד דמה כל החרדה הזאת שהחריד דא"כ בטלת דין מצרנות וכו' והרי כתב מר"ן הב"י ז"ל בסעיף מ"ג דכיון דאין דין בן המצר אלא משום הישר והטוב בטענה כל דהו דחינן ליה וכו' יע"ש וא"כ הכא נמי בטענה זו דהרא"ש ס"ל דה"ה בלוקח וכו' דחינן ליה:

ומ"ש עוד בביאור דברי הרא"ש ז"ל דמבואר כונתו דנקט החשיבות לריבותא דבעלמא מצינן דחשיב טפי וה"נ כונת רבינו לראיה בעלמא וכו' לא ידעתי מאי קאמר וצ"ע:

וכן ראיתי להרב נתיבות משפט בדנ"ה ע"ב שהביא דברי הסמ"ע הללו שכתב בדברי הטו"ר דה"ה שאם לוקח רוצה אותה לנטיעה והכדיע כן שאל"כ אמאי נקט דחשיב טפי מבתים דאפי' לא יהא אלא חשיב כמותו הו"ל כאלו תרוייהו בעו לה לבתי וחזר דין המצרן למקומו וכתב ע"ז דאין זה מספיק דאפשר לומר דקושטא דמילתא נקט כדאשכחן התם דעדיף מבתי אבל מ"מ לא אהנייא עדיפותיה כ"כ כיון דבבתי נמי איכא ישוב קצת ע"כ. והרואה יראה דדבריו דחוקים הם עד מאד וכמעט לא ניתנו ליאמר:

כי ע"כ נלע"ד שדינו של הסמ"ע ז"ל דין אמת דה"ה אם הלוקח בא לנוטעה והמצרן בא לבנות בתים דאין בה דדב"מ ומה שדקדקנו על דברי הרא"ש ז"ל דלישמועינן ריביתא בלוקח אפשר ליישב והוא דהרא"ש ז"ל בא לאפוקי מדעתינו מאי דהוה ס"ד מעיקרא דישוב בתים דוקא הוא דמיקרי ישוב העולם שימצאו בני אדם מקום לחנייתן לא כן ישוב שדות וכרמים דלא מעכבי כולי האי לישוב העיר אין זה מעלה ומוריד והואיל וכן הוא לפי סברא זו הוה קשייא לן טובא כי איתמר בפ' המקבל ארעא לבתי וארעא לזריעה לית בה דדב"מ לישמועינ' ריבותא ארעא לנטיעה דהא לכ"ע נטיעה עדיפא קצת מזריעה לענין ישוב ואנא אמינא אי בנטיעה לית בה דדב"מ לגבי בתי כ"ש זריעה משא"כ עכשיו דנקט זריעה איכא לספיקי בנטיעה מה דינה: ולאפוקי מזה קאמר הרא"ש דבדיוק נקט תלמודא זריעה גבי מצרן דאילו נטיעה חשיבה טפי מבתי ודלא כדס"ד מעיקרא. דבתים עדיפי משדה וכרם תדע דנטיעה חשובה דאמרי בהשואל בבית שומעין לו בשדה אין ש"ל משים ישוב וליטעמיך תיקשי דאטו בתי נמי לאו ישוב נינהו ואמאי שומעין לו אלא מאי אית לך למימר דישוב אלנות ופירות הוא דמקרי ישוב דבלא נטיעה לא ישב אדם שם אבל בתים לא קפדי אינשי כ"כ דלא מצינו אדם יוצא מן העיר משום בתים אבל משום מזונות יוצא:

והשתא להכי נקט לה הרא"ש ז"ל למילתיה גבי בן המצר אע"ג דה"ה גבי לוקח כמ"ש הסמ"ע אלא משום דכלפי מ"ש ארעא לזריעה קאי וה"ק מאי דנקיט הש"ס זריעה ולא נטיעה משום דבנטיעה איפכא מסתברא יען דנטיעה עדיף מבתי וזריעה מיירי כלפי בן המצר כמ"ש בכ"מ ארעא לביתי וארעא לזריעה היה המצרן חפץ בה לזריעה וכו' משו"ה כתב דינו גבי בן המצר וה"ה גבי לוקח זה נלע"ד:

איך שיהיה נקטינן מזה דלדעת הרא"ש ז"ל זריעה דאית' בש"ס דוקא הוי דאלו נטיעה חשיבא ישוב טפי מבתי ולדעת הרמב"ם ז"ל ס"ל דבתי עדיפי מזריעה ולא שנא ליה בין זריעה לנטיעה דתרוייהו גריעי מבתי ולית בהו ישוב שכן נראה ממ"ש בפי"ד מה' שכנים ה"א וז"ל היה רוצה הלוקח לקנותה לבנות בה בתים ובן המצר לזורעה הלוקח

זוכה משום ישוב הארץ ואין בה דבד"מ ע"כ ומדנקיט זריעה לבד כמ"ש בש"ם ולא חילק בין זריעה לנטיעה נראה דס"ל דאין חלוק:

ומעתה אפשר דבהכי פליגי נבות בהדי אחאב בפלוגת' דהרמב"ם והרא"ש ז"ל והוא דאחאב ס"ל כהרמב"ם ז"ל דבתים דוקא הוי ישוב ונטיעה וזריעה כחדא שוין ולזה קאמר קרא כרם היה לנבות פי' לא היתה בזה מתחלה בית רק כרם וזאת היתה לו לאחאב לבא עד הלום באמור אליו תנה אותה לי ותהי לי לגן ירק והכונה דאם באחת היתה בנין בית לא מלאני לבי לקחתה דגרועי גרעינן לה והיא לא תצלח דבתי עדיפי משום ישוב הארץ אמנם כיון דכרם הוא תנהו לי אף שאני רוצה לעשותו גן ירק דהיינו זריעה בעלמא דהא אין חלוק בין זריעה לנטיעה:

ויהי כמשיב נבות דלבבו לא כן ידמה דאיהו כהרא"ש ס"ל דנטיעה עדיפא מבתי ואיך יעלה על לב למעוטי ישובו של עולם וז"ש חלילה לי מתח את נחלת אבותי לך לך דוקא ר"ל לאיש שכמותך דלא שנא לך בין נטיעה לזריעה ולפי סברתך תמעיט ישוב העולם ויהא הקולר תלוי בצוארי דלדידי ודאי אסיר ודוק:

ומה מתוק לחכי מאמר אי"בל קים רש את כרם נבות כי אין נבות חי כי מת דנראה כממהרת אותו שיקח אותו ולמה זה המהירות. האמנם כונתה לומר לו דהנה כל עיקר כונת נבות שלא מכר לך אינו אלא משום שלא יחמעט ישוב העולם דכהרא"ש ס"ל וממקום שבא צריך שתקחנה לעובדה ולשומרה יפשא"ק כי אין נבות חי כי מת ואם לא תירש אותה נמצאת ממעט הישוב כי כן מהר קום רש וכו':

או נאמר באופן אחר בהקדים מאי דפסק הרמב"ם ז"ל בפי"ג מה' שכנים ה"ד החליף חצר בחצר אין בה דין בעל המצר ע"כ והטור ז"ל בסי' קע"ה סעי' ס"ב רצה לחלק בדברי הרמב"ם בין החליף חצר בחצר למי שהחליף שדה וכרם דבשדה וכרם יש בו דבד"מ ומרן הב"י ז"ל דחה דבריו וכתב דאין חלוק ורבינו נקט חצר וה"ה לשאר קרקעות הילכך בחילופי קרקע בקרקע אין בו דבד"מ והביא ראיות לזה וכ"כ המפרשים דאין חלוק בזה יעש"ב וכן פ' בש"ע סעי' כ"ד. והמרדכי בפ' המקבל כתב דכן צריך להורות:

עוד נקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל שם פי"ד ה"ד המוכר שוה מנה במאתים אינו יכול לסלקו עד שיתן לו המאתיים וידוע מאי דקי"ל דפירושה לית בה דבד"מ דומייא דמתנה דאין בה דבד"מ וכמ"ש מרן ב"י בטור סעי' ל"א בשם רבינו הא"י ז"ל ינ"ט משום דניחא ליה לאיניש שיורשיו יזכרוהו על נחלתו שהניח להם ויע"ש:

והנה אפשר לומר דכרם זה דנבית אשר אצל היכל אחאב לאו למימרא דאצלו ממש ומצרן הוה אלא דנראית קרובה אליו לפני עליתו אשר הוא יושב בה ומצינו נראה אף

עפ"י שאינו סמוך והא דקא מפציר ביה דמתיירא מן המצר כי יקים ויקחנה לו מידו בדינא ובדיינא:

ולזה בא בטענה לבטל זכות ן' המצר בא' מן הדרכים אלו וכה אמר תנא לי את כרמך ותהי לי לגן ירק וכדי לסתום פי המצרן אתנה לך כרם טוב ממנו דהיינו ארעא בארעא דלית בה דדב"מ. ואם טוב בעיניך הנה מקום אתי לבטל המעוררין אפי' במעות בעין וכגון שאתן לך כסף מחיר זה דהיינו מחיר הכרם הטוב ממנו אשר אמרתי ליתן לך וכמש"ל משם ה' כ"י דבזה הו"ל כמוכר שוה ק' במאתים ועי"ז יתבטל כח הבן המצרן דסתמא דמילתא לא יהבי אינשי על חד תרי ואני אטלנה מן הדין:

ויהי כמשיב נבות חלילה לי מעשות זאת חדא למכור נחלת אבותי שלא לצורך ועוד לך פי' דאף את"ל שהייתי מוכרה לאחר לך לא אמכרנה כיון שבאת בעקיפין ובעורמה להפקיע זכות שזיכתה התורה למצרן במרמה ובתחבולה משו"ה איני מוכר לך:

ויחר אפו וימאן להתנחם על תשובתו שהשיב לו שאיני מוכר לך שבאת בעורמה דמה איסור איכא בזה מאחר דכבר ביקשתי לו שני צדדין של התיר לפי הדין שלא יהיה בו דדב"מ ומאי נ"מ אם באתי אליו בעקיפין כיון דלפו"ד ליכא שום איסור בזה וז"ש ויבא אל ביתו סר וזעף על הדבר אשר דיבר לו לא אתן לך דייקא ואם היה אחר הייתי מוכר דזה מורה מיעוט חשיבותי בעיניו וזה רעה חולה וכדי בזיון:

ולכן במותו סידרה איזבל דבריה באמור אליו קום רש את כרם נבות אשר מאן לתת לך כי אין נבות חי כי מת דהשתא ממילא ביטלו המעוררים דעתה תקח אותו מכח ירושה כמ"ש חז"ל ובירושה ד"ה לית בה דדב"מ:

עוד יתכן לומר בהקדים מאי דאמרי' בפ"ק דבתרא ד"ה ע"א רונייא זבן ארעא אמיצרא דרבינא סבר רבינא לסלוקי משום דינא דב"מ א"ל רב ספרא בריה דרב ייבא לרבינא אמרי' אינשי ארבעה לצלא ארבעה לצללא ופירש"י צלא רצען עני וצללא רצען עשיר וכך אמר לו ד' ככרות צריך הרצען העני למאכל ביתו ליום כמו שצריכין לעשיר וזה עני הוא וצריך לו השדה לפרנסה וכשם שאתה אומר לו הסתלק מעלי בדב"מ משום ועשית הישר והטוב כך אני אומר לך עשה הישר והטוב לעני זה ואל תסלקהו ומשל הוא נגד רונייא:

ומכאן פסק מור"ם ז"ל בסעיף מ"ט משם מוהרא"י וחוהרי"ו ז"ל דאם הלוקח לית ליה ארעא ודחיקא ליה שעתא והמצרן אין צריך לה רק להרוחה בעלמא דלית בה משים דדב"מ. אמנם זהו דוקא היכא דהלוקח הוא מן העיר ולא יוכל למצוא בית במקום אחר הא לאו הכי אע"ג דהמצרן לרווחא בעי הוא קודם ללוקח אע"ג שהוא עני:

והשתא יכולים אנו לומר דאחאב קשיא לבו אתו כדי שימכר לו את כרמו כי הוא בן מצר שלו הואיל ונבות לאו בן עיר הוא דהרי מושבו היה ביזרעאל. ורצה לדמות מילתא למילתא דכי היכי דבלוקח דאינו בן עיר המצרן קידם אע"ג דהלוקח בעי לדירה ומצרן לרווחא הכי נמי דימה אותו כמו לוקח עתה בשעת המכירה כיון דאינו בן עיר והוא קודם אליו:

ולזה הציעו הכתובים גופא דעובדא ומי הביאה עד הלום לשאו"ל הגיע. וזהו אומרו כרם הי' לנבות אשר ביזרעאל והי' אצל היכל המלך שבשומרון כי ע"כ אלה עינו הטעתו ההוא אמר כיון שאין אתה בן עיר תנה לי שאני הוא המצרן ואע"ג דכונתי היא שתהיה לי לגן ירק דהיינו לרווחא בעלמא אינו מעכב דהרי אין אתה בן עיר זו ואם טוב וגו' אתנה כסף מחיר זה: אי לזאת באתה התשובה כיורה זיקים דמה מקום לשאלה זו דע"כ לא אמרו דאפי' לרווחה שרי ליה למצרן אלא לגבי ליקח מטעם שאינו בן עיר משא"כ הכא דנחלת אבותי הוא מאי איכפת אם פה אשב או במקום אחר וז"ש חלילה לי מתתי את נחלת אבותי ומה גם לך דאף את"ל דאמכרנה לא תהיה אלא לעני שאין לו בית לא למצרן דבעי לה לרווחא כמו אתה שתרצה אותו לגן ירק. ויבא אל ביתו סר וזעף וגו' על רמז תי' לך וכו'. ולזה במותו אמרה לו איזבל קום רש כי מת וגו' לרמוז דבנחלה ליכא לפליגי בין היכא דבעי ליה לרווחא לאין לו בית דאתה יורשו מ"מ ודו"ק:

נחזור לבאר פסוקי המגילה הנז"ל ישנו עם אחד וגו' והנמשכים עפ"י מש"ל משם התוס' שכתבו בההיא דכל האמור בפ' מלך מלך מותר בו לא נאמר אלא במלך שהוא מאת המקום ב"ה דוקא ולא במי שמולך בזרוע יע"ש והנה ידוע מה שדרשו רז"ל המולך שמלך מעצמו:

וז"ש ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם א' וגו' ודתיהם שונות מכל עם דאילו בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם לא פלוג בין מלך שהוא בהסכמת כולם למולך מאליו דדין מלך יש לו ואומה זו קמפלגי בין דא לדא כמ"ש: וא"ת מאי איכפת לך בזה לז"א דע"י כך את דתי המלך שהוא מעצמו אינם עושים לשמוע גזירתו כיון דלדעתם לית ביה משום דינא דמלכותא וא"כ למלך שכמותך שאתה מלכת מעצמך אין שוה להניחם יען דניפיק מניה חורבה כי ידברו את אויבים בשער וילמדו מהם בני עמינו הגרים עמהם והיית לאיין ולזה הקדים היותם מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותך: הנה כי כן אם על המלך טוב איעצה עליך עיני יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככרי כסף אשקול בפירסום ע"י עושי המלאכה כדי שישמעו כל עם הארץ דמלך גמור אתה עליהם ואתה

מותר בהם מדנחתית למזבינינהו ועי"ז תכון מלכותך מאד. והנה המלך להודיע ולפרסם כי יש יכולת בידו לעשות ולז"א הכסף נתון לך ובמכירה לחוד סגי לפרסומי מלתא:
והשתא מה נמלצו דברי אסתר באומרה ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי דמה טעם תחריש בהתמכרם בלי עון ירוצון אכן עפ"י דרכינו ניחא דכונתה לומר דאילו לעבדים נמכרנו הי' מקום לומר דכל כונת המן לתועלת המלך שלא יטעו הטועים כמוהם יהיו לזלזל בגזירת המלך וזהו החרשתי משום דהייתי אומר דטעמו הוא כי אין הצר שוה בנזק המלך אמנם היה די והותר בפירסום מכירתם לעבדים לעיני העמים וידעו כל בשר דשליט הוא עליהם ואל ישעו בדברי שקר משא"כ עכשיו שנמכרנו להשמיד וגו' זה מורה דמשנאה הוא דקעביד:
ויהי כמשיב המלך אחשורוש דהעיקרא דמילתא מי הוא זה אשר מלאו לבו לעשות כן הכונה לעשות מעשה זה רק כונתי היתה להראות כי הכל אוכל לעשות והכל בידי אבל לא ח"ו לבא עד קיצו ותצא מחשבתי לפועל: או נאמר דבאופן אחר עפ"י חילוק אחר שחילקו התוס' בין כששואל לעצמו לכששואל לעבדיו דכששואל לעצמו אין שומעין לו אבל כששואל לעבדיו שומעין לו שכן כתיב יקח ונתן לעבדיו:
וז"ש ישנו עם אחד וגו' ודתיהם שונות מכל עם דיש להם חוקים משונים מכל אומה ולשון שאם המלך יחמוד לאיש מיטב שדהו ומיטב כרמו לאחד העם מהר ימהרנה לו ולא יחם לו ואם לעצמו ישאילנה מאן ימאן וז"ש ואת דתי המלך הוא הראש אינם עושים ווה משפט מעוקל. ולמלך דהייני לך לבדך אין שוה להניחם כי לך הוא הביזיון ולא לנו דהא אם תבקשנה לעצמנו יתנו לך. כי ע"כ אני דורש לכבודך אם על המלך טוב יכתב לאבדם ואז ינוח לך: יאמר המלך הכסף נתין לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך והכונה דהנה אנכי בא עליהם מתורתם דמי לא ס"ל דלעבדיו מיהא מצי למישקל אף אם אמסרם בידך כטוב בעיניך עשה ואם אקח כסף אמכרם נמצאתי לוקח לעצמי וכמו זר יחשב לפי דתם דלעצמו אינו יכול וז"ש הכסף נתון לך והעם לעשות בו וגו' דמעתה לעבדיו הוי ושרי:
ולזה בהתנפלה אסתר לפני המלך כה דיברה במרירות נפשה דהנה בשגם דקי"ל כל האמור בפ' מלך מלך מוסר בו לעבדיו כדאמרן היינו דוקא למשול בם בגופם ובממונם כדמוכחי קראי את בחורכם הטובים יקח שדותי' יקח וכיוצא בזה אבל מעולם לא הותר בפרשת מלך להכרית אומה ולשון יחיד או רבים לא לעצמו ולא לעבדיו וזה משפט מעוקל אשר לא נשמע כמוהו:

ז"ש כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד מה שלא חייבה התורה בפרשת מלך דהא אילו לעבדים ולשפחות נמכרנו אף כי היה מקום לערער בזה דיהיו לעבדים כתיב לא להמכר ממכרת עבד רק למלאכתם עם כל זה החרשתי דהא מיהא רמיזא מלתא בפ' מלך שיהיו עבדים. אמנם דם נפשות אביונים היכן רמיזא דלא היה בכלל מעולם:

ובאה התשובה דמי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן ר"ל לעשות כן מעשה דמעיקרא לא היה רק פטומי מילי בעלמא ולדחותו נתכוונתי בדרך דחייה אבל מעולם לא עלה על לבי לעשות מעשה:

עוד יתכן לומר כונת הפסו' כי נמכרנו וגו' והנמשך ונבין ג"כ הפסוק שלפניו תנתן לי נפשי בשאלתי וגו' והוא כי אזכרה מקדם דהנה קדמה לנו הידיעה דאחשורוש אנוס היה בענין המכירה עפ"י דברי המן שא"ל שיאבד מלכותי הן כפי מ"ש בתחילה בהמשך הא' מכח דיש להם בדתם המלך שמחל על כבודו אכ"מ דכבודו לאו דיליה אלא של ציבור ועי"ז יבואו לזלזל בכבודו והן ממ"ש באופן הב' דיש להם בדתם חילוק בין מלך שמלך בהסכמת כלם למי שמולך מעצמו בזרוע דלזה אין שומעין לו וע"י זה יאבד מלכותו:

והנה קי"ל לענין אונס דגט ומכר ומתנה דאע"ג דמתנה או גט או מכר דמחמת אונס לאו כלום הוי היינו דוקא היכא דנאנס לעשות אותו דבר ממש אמנם היכא דהאונס בדבר אחד אלא דלהינצל מאותו אינם מכר או נתן או גירוש קי"ל דהמעשה קיים כמ"ש מרן הב"י ז"ל בסי' כ"ה סעיף ד' בשם הרב בעל העיטור יעש"ב:

אמנם כתב הרשב"ץ בתשו' הביאה מרן הב"י ז"ל בא"ה סי' קל"ד סעי' ח' דבהא נמי היכא דהאונס בדבר האחד היי שלא כדין וכגון דרך משל שכפוהו שלא יאכל בשר ומחמת אונסו גירש כיון דכפייתי הוי שלא כדין אע"ג דהי"ל כפייה בדבר אחר אונס גמור הוי. אמנם אם הכפייה היתה כדין בדבר האחר וכגון שחייב לגרשה ולא רצה יכפוהו שיתן לה כתיבתה והוי כדין ומתחת אונסו עמד וגירש אין זה קרוי אונס כיון דההוא מידי דכייפינן ליה בדין התורה הוי אע"ג דמחמת כן גירש אין בזה בית מיחוש וכו' יעש"ב.

וזאת התשו' שייכה לעיל בהמשך הא' דזהו עיקר היסוד ודו"ק: ואפשר דזה יהיה הויכוח אשר עבר בין המלך והמלכה וז"ש תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי דהא ודאי צריך שאלה ובקשה רבה וכולי האי ואולי יען חזי הוית כי נמכרנו אני ועמי וגי' ומכירה גמורה היא בביטול טענת אונס דאע"ג דמחמת אונסך עשית כן כיין דהאונס הוי בדבר אחד דהיינובמלכות והמכר בדבר אחר אין זה נקרא אונס המבטל המקח וע"כ אמרתי דאפשר על ידי תחינה ובקשה גדולה ובמסירת נפשי אולי יש תקוה:. ויהי כמשיב המלך אחשורוש מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו לעשות כן והכונה דלא כשתאמר אתה דכל

דהוי אונס בדבר אחד ומכר דבר אחר דמילתא פסיקתא היא דלא שייכה טעות אונס וכי לא שמת לבך למ"ש התשב"ץ ז"ל דאפי' כבהאי גוונא היכא דאותו האונס דדבר אחר הוי שלא כדין דשייכה טענת אונס וא"כ בנדון דידן הרי האונס דדבר המלכות הוי אשר לא כדת דמי בכל מלכי הארץ אשר שם פניו לכוף אומה ולשון להאמין בתורתי ולא ירגמוהו אף אני מה פשעי עד שיגזמו עלי לסלקוני מכח תורתם או משום דכבודי לאו דילי אלא של צבור או משום דאני מלכתי מעצמי יכיון דתורתם הם שומרים ואינהו בדידהו ואנן בדידן יכיון דאינם זה הנעשה לו בדבר המלכות היי שלא כדין א"כ גם במכר ומתנה שנתתי מצינא למיטען טענת אונס גמור לדעת הרשב"ץ ז"ל וא"כ מדינא יכול אני לחזור וא"צ תחינות: או נאמר באופן אחר כונת מ"ש כי נמכרנו והנמשכים בהקדים מה שפסק הטור והש"ע בח"מ סי' ר"ח מקח שנעשה באיסור כגון שהוסיף בשווי המקח בשביל המתנת המעות וכיוצא בזה שיש בו צד איסור ריבית ונתקיים בקני' המקח קיים ואין א' מהן יכול לומר המקח בטל כיון שנעשה באיסור אלא מכיין שקנו באחד מדרכי ההקנאות המקח קיים:

והנה הבאר הקשה ע"ז דאע"ג דקי"ל כרבא דאמר כל מלתא דאמר רחמנא תעביד אי עביד לא מהני ותירץ כמ"ש התוס' בתמורה ד"ו ע"א ד"ה והשתא וכי' דדוקא היכא דעבד באיסור הכתיב בתורה אבל היכא שהוא בדה את האיסור כגון מי שנשבע שלא לגרש את אשתו ואח"כ עבר וגירשה בכה"ג לא אמר רבא דלא מהנייא ע"כ:

והט"ז חילק דכל שיש איסור בענין מצד עצמו אמרינן אי עביד לא מהני משא"כ במוכר בשבת דקי"ל דהמקח קיים שהאיסור הוא מצד שהיום גורם וכמו כן במקח שנעשה באיסור כנ"ד דאין איסיור בעיקר מכירה רק בתוספת דמים ע"כ אי עביד מהני וסברא טובה היא לחלק כן דדוקא כשיש ריעותא בעיקר המעשה הוי כאלו לא נעשה וכו' יע"ש:

והרב מסגרת השלחן חילק עוד דכל היכא דהמקח נגמר באיסור דהייני בשעה שנעשה הקנין עביד איסורא ואף שנבטל המקח האיסור במקומו עומד ואין תיקון בחזרתו כגון המוכר ועושה קנין בשבת דהמקח קיים משום דאף שנבטל המקח האיסור אינו בטל כי האיסור שעשה בחילול שבת כבר עשה ואין לתקן וכן כל כיוצא בזה המקח קיים אבל אם כשנקיים כ היי וו ים ו ב מ המקח האיסור מתרבה והקלך כגון גבי אונם שגירש שכל ימיו בעמוד וחזור קאי כדי לקיים גזרת הכתוב ולו תהיה לאשה אף שהאיסור ללא יוכל לשלדה כבר נעשה ועבר עכ"פ יכול לקיים העשה דלו תהיה לאשה וכן כל כיוצא בזה המקח בטל כדי שלא יעבור עוד על איסורא יעש"ב:

והשתא בהתנפלה אסת' לפניו א"ל תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי וכולי האי ואולי ע"י בקש' ותחינה רבה תוכל עשוהו כרי להושיענו מהצרה הזאת דהא לא מצית למימר דמקח הנעשה באיסור הוא ותתזור בך דלא כן הדבר דהא קי"ל דמקח הנעשה באיסור קיים ולא מצית לאשתעוי דינא בהדיה ולהכי אמרתי תנתן לי נפשי וגו' אולי יש תקוה שתחזור ממכירתך יען כי נמכרנו וגו' והמכירה היא מכירה גמורה:

ויהי כמשיב המלך מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו לעשות כן ר"ל איך תעלה במחשבתך דאיני יכול לחזור כי דהמקח קיים אפי' שנעשית באיסור הלא ידעת הלא שמעת מ"ש התוס' דדוקא היכא דבדה האיסור מלבו הוא דמה שעשה עשוי ומקחו מקח אבל היכא דעבר באיסור הכתוב בתורה אי עביד לא מהני ומקחו בטל והכא מי הוא זה שמלאו לבו דהיינו שבדה האיסור מלבו לעשות כן כדי שתאמר דהוייא מכירה גמורה הלא בכאן איכא לאו דרציחה והוי איסור הכתוב בתורה דלכ"ע לא מהני והמקח בטל:

ולחילוק הט"ז דכשיש ריעותא בעיקר המעשה מצד עצמו אי עביד לא מהני יפורש הכי מי הוא זה אשר מלאו לבו לעשות כן דבכאן עיקר האיסור הוא במעשה שיעשו ע"י המכירה ובזה אי עביד לא מהני:

ולדעת ה' מסגרת השלחן שחי' דאם כשנקיים המקח אז האיסור מתרבה והילך המקח בטל כדי שלא יעבור עוד באיסורא יפורש הכי מי הוא זה אשר מלאו לבו לעשות כן ר"ל דעדין לא עשה אלא שרוצה לעשות מכת המכירה ובזה המכר בטל וא"כ לכו"ע יכול אני לחזור וא"צ תחינה ובקשה:

ונקדים מה שראיתי להרב מופת הדור מוהרי"ר ז"ל בס"ה נחל קדומים שפי' בכתובים אלו בשם הרב מרדכי אצבאן ז"ל כמשז"ל דאם כללות ישראל נמכרים לעבדים ולשפ' ימות הקונה ואם נמכרים להריגה ימות המוכר והיא הקדמה חדשה וז"ש אסתר כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי דהיה מת הקונה שהוא המן אבל עתה שמכרנו להריגה צר לי עליך שתמות כי אין הצר שוה בנזק המלך ולא איכפת ליה שתמות:

ומעתה הבא נבא לבאר כונת המאמר במד"ר במגילה בפ' א' ע"פ ויהי בימי אחשורוש וגו' ע"פ והתמכרתם שם לעבדים ולשפחות ואין קונה וז"ל רבי יצחק אמר לעבדים ולשפחות אין אתם נקנין אבל אתם נקנין להשמיד להרוג ולאבד שכן אסתר אמרה לאחשורוש ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי שכן כתב לנו מרע"ה בתורה והתמכרתם שם לעבדים ולשפחות ואין קונה שמא להשמיד להרוג וכו':

וי"ל מדוע א"ר יצחק לעבדים ולשפחות אין אתם נקנין אבל אתם נקנין להשמיד וגו' דהגם דמן הכתיב משמע כן ממ"ש והתמכרתם לעבדים ולשפחות ואין קינה הא להשמיד וכו' יש קינה מ"מ צריך טעם למה דאדרבא הסברא נותנת להפיך דיותר ימצאו קינים לעבדים ולשפ' שיש מהם הנאה להשתמש בהם לא כן בקונים להשמיד להרוג לא ימצאו קונים דמה תועלת יש להם: אמנם לפי הקדמה זאת שכתבנו הרי הוא כמבואר והוא דכיון דיש לנו זאת הסגולה דכשהאומה ישראלית נמכרת ב"מ אם הוא לעבדים ולשפחות אז ימות הקונה א"כ מי הוא זה דיערב לבו לקנות ולו ידע כי בנפשו דבר ומסתכן בנפשו משו"ה אין קינה אבל להשמיד להרוג ולאבד יש קינה יען דאז ימות המוכר ולקונה אינו מגיע לו שום נזק משו"ה יש קונה ולזה הביא ראיה מאסתר שכן אמרה ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר וגו' והיינו כמ"ש ודוק:

ואפשר עוד לומר בכונת הפ' ישנו עם א' וכו' והנמשכים והוא במה שיש לדקדק עוד כמ"ש ישנו עם א' דמאי כונתו של המן הרשע לדבר סתם ישנו עם א' ולא פירש בהדייא שם יהודים וכן עזה"ד כל דבורו שדבר דהיינו יכתב לאבדם וכיוצא לא הזכיר שם יהודים כ"א עם א' סתם וגם אחשורוש למד ממנו שהוא ג"כ אמר והעם לעשות בו וגו' סתם ולא פרש מי הוא ולנו לדעת למה:

ולפי"ה ניחא והוא דכבר כתבנו מ"ש בגמ' בהא דתלוהו וזבין ז"ז דלא אמרן אלא בשדה סתם אבל כשדה זו לא ופי' רשב"ם ז"ל בשדה סתם שהכריתוהו למכור א' משדותיו והוא בירר מעצמו ומכר את זאת דכיון דמדעתו בירר רעה שבהן בירר שאינו חושש בה כ"כ וגמר ומקני בשדה זו הכריתוהו למכור שדה זו ואותה מכר ע"כ:

ולזה נתחכם המן הרשע לשאול ממנו עם א' סתם דאם מפרט לו בפי' יהודים הוי כשדה זו ובשדה זו לאו זביניה זביני משו"ה אמר לו ישנו עם א' סתם וכן יכתב לאבדם סתם כדי שיהיה הדין בשדה סתם וכשאחשורוש מברר מעצמו ומוכר לו היהודים כיון דמדעתו בירר ודאי דהרע שבעממין בירר שאינו חושש בהם כ"כ וגמר ומקני כמו שהוא הדין בשדה סתם:

והנה אחשורוש כבר הבין כונתו במה שלא פי' לו שם היהודים כ"א עם סתם כדי שיהיה הדין שוה לשדה סתם דאז זב"ז ומשו"ה נתחכם גם הוא כן דגם הוא לא פירש שם יהודים כ"א עם סתם כאשר עשה כן יעשה לו ולז"א והעם וגו' ולהכי כשבאת אסתר לפני המלך ואמרה לו כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד עמד מרעיד וההוא אמר ויהי מי הוא זה ואיזהו אשר מלאו לבו לעשות כן דבכגון דא הויא מכירה ולא דעת ולא תבונה אליו דכיון דלא פירשתי כ"א עם סתם אין המכר קיים וכמ"ש ודו"ק:

יעקב דרוש לשבת תשובה

בעה"י. לאדם מערכי לב ומה' מענה לשן:
נושא. המצוה אשר צויתי אתכם חזקו ואמצו אל תיראו. חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם. חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך לא ירפך ולא יעזבך. יקומו ויעזרוכם יהי עליכם סתרה ראו עתה. יקומו ויעזרוכם יהי עליכם סתרה ראו עתה. יהי עליכם סתרה ראו עתה וגו'. ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה. ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא:
איתמר בבראשית רבה פכ"ב ויצא קין מלפני ה' יצא שמח במד"א הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמת בלבו. פגע בו אדה"ר א"ל מה נעשה בדינך אמ"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל מטפח על פניו ואמר כך היא כחה של תשו' ואני לא היתי יודע מיד עמד ואמר מזמור שיר ליום השבת:
איך שיהיה ואבא היום לדרוש מענינא דיומא במעלת התשובה כמה גדלה כחה של תשוב' בימים האלה ובזמן הזה דאעפ"י שהתשובה והצעקה יפה לאדם בכל עת וזמן מ"מ וכו':
ידוע הדבר ומפורסם הענין שאעפ"י שהתשובה והצעקה יפה לאדם בכל עת וזמן מ"מ בי' ימי תשובה היא יפה ביותר משאר ימות השנה כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' תשובה ה"ו וז"ל אעפ"י שהתשו' והצעקה יפה לעולם בעשרת הימים שבין ר"ה ויוה"כ היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנא' דרשו ה' בהמצאו בד"א ביחיד אבל צבור כל זמן שעושים תשובה וצועקים בלב שלם הם נענין שנא' כה' אלהינו בכל קראינו אליו ע"כ:
וראיתי להרב החסיד ז"ל בפ' אחרי מות שכתב ששמע ממורינו הרב הקדוש מוהרח"א ז"ל שהיה מקשה ע"ד הרמב"ם ז"ל הללו מהא דאמרינן בפ"ק דתענית א"ר אמי אין תפילתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים נפשו בכפו שנא' נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים אוקים ר"ש בר נחמני אמורא עליה ודרש ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון ואעפ"כ והוא רחום יכפר עון ופירש"י ולבם לא נכון עמו עם הקב"ה ואעפי"כ והוא רחום וגו' וא"כ קשו קראי אהדדי ותירצו ל"ק הא ביחיד הא בצבור עכ"ל הרי בהדיא דבצבור אף בלא לב שלם הם נענים ואיך כתב הרמב"ם ז"ל דבצבור בעינן שיעשו תשו' ויצעקו בלב שלם:
והוא ז"ל תירץ בהדק עוד דשינוייא דתלמודא דמוקי קרא דנשא לבבינו אל כפים ביחיד והוא לכאורה מכחיש משמעותא דקרא דמירי בלשון רבים אשר גלו מארץ בחרבן

בהמ"ק. אמנם יראה שהוא דוגמא למ"ש הראשונים ז"ל בההיא דאמ' פ"ק דמגילה מכאן סמכו של בית רבי שהיו מבטלי' ת"ת לקריאת המגילה ק"ו מעבודה וכו' ופריך מקרא דעתה באתי דמשמע דת"ת עדיפא מעבודה ומשני תורה דרבים שאני:

והנה הרמב"ם ז"ל בה' מגילה כתב סתם מבטלים ת"ת לשמוע מקרא מגי' ולא חילק בין ת"ת דיחיד לת"ת דרבים וניחא להו להראשונים דצבור שאמרו פ"ק דמגילה היינו צבור דומייא דהתם כיהושע שכל ישראל היו שם אבל שאר צבור כיחידים דמו לבטל ת"ת מפני מ"מ. ורבינו ז"ל שסתם וכתב מבטלים ת"ת ולא חילק היינו משום דרבים כי התם לא שכיחי השתא:

ולדידי חזי לו שהוא דעת רבינו ג"כ כאן דס"ל דקרא דויפתוהו בפיהם וגי' בכל ישר' אירי כמפורש בענין דמפרש ואזיל כמה ימרוהו במדבר וגו' דהתם כל ישראל הוו ולצבור כי הני הוא דאמרי' דנפיש זכותייהו טובא ולא בעינן לב שלם אבל כל שאר צבור כיחידים דמו ולא יועילו עד שיצעקו בלב שלם וכיון דהשתא לא שכיחי רבים דכל ישראל במקום א' בעינן לב שלם לעולם. ובהכי ניחא מ"ש רבינו ז"ל כל זמן שהם צועקים בלב שלם כמדובר עכ"ל:

ולע"ד נראה לישב תחילה מה שהקשה על דברי הש"ס דמוקי קרא דנשא לבבינו אל כפים ביחיד והוא הפיך משמעותיה דקרא דמשמע דרבים אומרים נשא לבבינו. ואפשר לומר דאע"ג דהכתוב מדבר בלשון רבים אינו אלא ביחיד ויען שלא היה לבם שוה עמהם והיה ביניהם פירוד הלבבות ואין שלום כמ"ש חז"ל דבעין שנאת חנם נחרב בהמ"ק לכן כל אחד מהם היה בבחינת רבים ע"ד עע"ז המתיחשים אל הרבים כמ"ש חז"ל ביעקב כתיב שבעים נפש אפי' שהיו שבעים קראם נפש ובעשו כתיב שש נפשית באופן דכשישראל הם בלב אחד נקראים כנפש אחד דכל א' נהנה ממה שעושה חבירו ואף שיש בידם חטא הקב"ה מוחל להם בעבור אחדותם ומקבל תשובתם. וזהו מה שמתחיל המקונן נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה' וכדי שיקובל תשובתינו צריך שנשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים שהוא רשות היחיד ר"ל כשם שהקב"ה יחיד בשמים כך אנחנו נעשה כל אחד בבחינת יחיד ר"ל באחדות ולפי זה ביחיד מיירי וכמ"ש:

ולעיקר הקו' שהקשה על הרמב"ם ז"ל דנראים דבריו היפך המאמר דתענית אפשר לחלק ולומר והוא דיש חלוק בין עשרת ימי תשובה ובין שאר ימות השנה והוא דבעשרת ימ"ת לא בעינן לב שלם יען שהימים הם מקבלים תשו' השבים כי הימים אלו הם מסוגלים לכך. אמנם בשאר ימות השנה בעינן לב שלם דאם צעקו בלב שלם הם נענים ואם לאו לא והרמב"ם שאמר שצריך בלב שלם מיירי בשאר ימות השנה כמ"ש כל זמן שעושים

תשובה וכו' וכן משמע מהפסוק שהביא כה' אלקינו בכל קראינו ר"ל בכל זמן שאנו קוראים אותו והיינו בשאר ימות השנה. אבל הגמ' שאמרה שאינו צריך לב שלם אפשר דמיירי בעשרת ימ"ת ויש רמז לזה דמיירי בעשרת ימ"ת מהפסוק שהביא והוא רחום יכפר עין ואיזה ימים הם של כפרה הוי אומר אלו עשרת ימ"ת א"כ דברי הרמב"ם לחוד ודברי הגמ' לחוד:

ועפ"י חילוק זה יובן דברי הנביא ישעיה וכ"ת דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב והכונה דבא הכתוב לרמוז דבעשרת ימ"ת לא בעינן לב שלם אלא בקריאה בעלמא סגי וז"ש דרשו ה' בהמצאו כלומר בעשרת ימ"ת כמ"ש חז"ל קראוהו ר"ל בקריאה בעלמא סגי אף בלא לב שלם ונ"ט קרא יען בהיותו קרוב ר"ל שהימים הם מסוגלים לקבל שבים מפני זה אמרתי לך דבקריאה בעלמא סגי כמ"ש:

ובזה יובן כונת המאמר וז"ל קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת ע"כ וקשה כיון דסיפיה דקרא אמר לכל אשר יקראוהו באמת דוקא א"כ למה נקט ברישא קרוב ה' לכל קוראיו הול"ל קרוב ה' לכל אשר יקראוהו באמת:

וחוץ מדרכינו יתכן לפרשו בהקדים מ"ש בפ"ק דר"ה וז"ל ויעבור ה' על פניו ויקרא אמר ר' יוחנן אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ והראה לו למשה סדר תפלה אמר לו כל זמן שישראל חוטאים לפני יעשו לפני כסדר הזה ואני אמחול להם עונותיהם וכו' א"ר יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם שנא' הנה אנכי כורת ברית וגו':

והקשו הראשונים ז"ל דכמה פעמים עושים כסדר הזה ואינם נענים ויעבו"ר והנה איננו וכמ"ש רב פפא ואנן קא צווחינן ולית דישגח בן וכו' וניחא להו לומר במה שדקדקו מלת יעשו לפני דהול"ל יאמרו לפני כסדר הזה אלא דבא לומר דלא המדרש הוא העיקר אלא המעשה דמה הוא רחום וחנון וכו' אף אתם כן ואז אני אמחול עונותיהם ע"כ:

וז"ש קרוב ה' לכל קוראיו וקשה דכמה פעמים צווחינן ולית דמשגח בן לז"א לכל אשר יקראוהו באמת ר"ל בפיעל ממש על פי מדותיו דמה הוא רחום וחנין וכי' אף אתה הלך אחר מדותיו ואז הוא קרוב ה' לכל קוראיו ורצון יראיו יעשה:

ולפי דרכינו ופורש והוא דברישא אמר קרוב ה' לכל קוראיו דמשמע אף בכל עת ובכל זמן בקריאה בעלמא סגי זהו קרוב ה' לכל קוראיו ומקשה בעל המאמר דזה אי אפשר לאומרו דיש חילוק בין עשרת ימ"ת ובין שאר ימים לז"א יכול לכל. בין אותם שמתפללים בעשרת ימ"ת ובין אותם שמתפללים בשאר ימות השנה בקריאה בעלמא סגי ומתרץ ת"ל לכל אשר יקראיהו באמת ר"ל מה שאמרתי לך דסגי בקריאה כל שאר ימות השנה

הוא באמת ר"ל שלא יהיה קריאה לבד אלא שיהיה בפועל פיו ולבו שוין זהו באמת ואז הוא קרוב ה' לכל קוראיו ודו"ק:

עוד אפשר לישב דברי רבינו כמה שהקשינו דנר' הפך מהמאמר דתענית והוא במה שיש לדקדק בלשון הרמב"ם ז"ל שכתב ומתקבלת מיד דמאי מיד דקאמר אלא הא אתא לאשמועינן והוא דאה"נ דבציבור אפי' בשאין צועקים בלב שלם הם נענים אבל אין נענים מיד אמנם כשצועקים בלב שלם הם נענים מיד ולזה נקט רבינו תיבת מיד:

ובזה יובן כונת מאמר הנז' קרוב ה' לכל קוראיו דהיינו קרוב ה' לכל קוראיו ר"ל שעונה אותו מיד דהכי כתיב קרוב ה' לכל קוראיו. ומשו"ה קאמר יכול לכל כלומר בין לצועקים בלב שלם ובין לאין צועקים בלב שלם לז"א ת"ל לכל אשר יקראוהו באמת כלומר דע"כ אין ה' קרוב לענות להם מיד אלא אם יקראוהו באמת ר"ל בלב שלם דוקא היא מה שקרוב ה' ונענה מיד כמ"ש רבינו ז"ל:

עוד ראיתי להרב החסיד ז"ל בפ' נצבים שכתב עוד בזה ליישב דעת רבינו והוא דסבר לה דהא דאמרי' דבצבור אפי' בלא לב שלם מתקבל היינו דוקא להיות עושה מחצה ודייק קרא דכתיב והוא רחום יכפר עון ולא ישחית וגו' ולא יעיר כל חמתו דמשמע כל חמתו הוא דלא עביד הא מחצה עביד והוא באותה מדה כי במדה שמדדו לבא לפני האל יתברך לחצאין בפיו ובשפתיו כבדוהו ולבם רחק מהם כן מודד להם ולא יעיר כל חמתו אבל מחצה האף והחמה יעיר ולא יעני בכל עד שגם המה יקראו בלב שלם. והוא מ"ש רבינו ז"ל אבל בצבור כל זמן שעושים תשובה וצועקים בלב שלם הם נענים שנא' כה' אלקינו בכל קוראינו אליו שכוונת המק' לרמוז ב' דברים שיהיו נענים בכל ושיקיבלו ג"כ בכל זמן שיהיה:

אשר עפ"י דרך זה יפורש המקרא שכתיב כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו יראה בשלא תהיה הטהרה נגד בני אדם האדם יראה לעינים ולב רע לפני ה' אלא לפני ה' תטהרו אז עושה כולה לכפר עליכם ולטהר אתכם מכל חטאתיכם:

ולעד"ן פרש מקרא זה כי ביום הזה וגו' ליישב תיבת מכל חטאתיכם בהקדים מ"ש הרב משגה למלך ז"ל בה' שגגות פ"ג והזכירו מזה המגי' בפ"א מה' תשובה גבי מ"ש רבינו ועצומו של יוה"כ מכפר וכו' והוא דיצא לידון בדבר חדש ממש דאין יוה"כ מכפר על חצי שיעור ואייתי ראיה בידיה ממ"ש בפ"ד דכריתות כי מכפר יוה"כ על כוליה שיעורא על פלגא דשיעורא לא מכפר וכו' יע"ש:

וראיתי להרב משה ידבר ז"ל בדרוש ה' לשבת תשו' בדי"ב שעמד מרעיד ומשתומם על המראה דאיך יתכן בעולם דעל כוליה שיעורא בעצמו שהוא מפורש בתורה לא תאכל חלב יהיה יוה"כ מכפר ועל חצי שיעור שאינו מפורש בתורה אלא מריבויא דכל חלב שלא יהיה מכפר יוה"כ וכו'. ועוד קשה שהורה לנו הרב קלקלתו של עון ת"ש ולא הראה לנו תקנתי מה תהא כפרתו דהול"ל דא"צ לעון ת"ש יה"כ אלא תשו' בלבד סגי ליה לכפר דלא יהא חמור עון ח"ש מן העובר על מ"ע ועל מל"ת שאין בו מלקות דקי"ל תשו' בלבד מכפרת ואינו צריך יוה"כ וכו'. ואם נאמר דבעי יסורין כדין כריתות ומתית ב"ד או בעי מיתה כדין ח"ה הא ודאי ליתא חדא דלא מסתבר דעון ח"ש חמיר כולי האי ותו דא"כ אמאי לא הזכירוהו גבי ד' חלוקי כפרה. וכ"ת דאין לו כפרה עולמית זו קשה מן הראשונה חדא דמ"ט חמיר כולי האי ועוד דאם איתא להא אמאי כתבי הפו' דאין לך דבר שעומד בפני התשו' והאיכא עון ח"ש:

ועוד הרבה להשיב עליו יעש"ב אשר מכח זה דחה דברי הרב מש"ל ותירץ ג"כ הסוגייא דכריתות שהביא הרמש"ל דאין משם ראיה כאשר יראה הרואה והאריך ופלפל בחכמה יעש"ב וסי"ד כתב באופן דלעולם יוה"כ מכפר על עין ח"ש דלא כמי שעל"ה בדעתו של עליון הרב מש"ל ז"ל דלת"ש של איסור אין יוה"כ מכפר דהא ודאי ליתא וידוע דחצי שיעור אסורו יוצא מתיבת כל דהייני כל חלב כמ"ש בפ' בתרא דיומא דע"ד ע"א ע"ש:

מעתה יובן כונת הפ' כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם דהיינו דבא להוציא ס' הרמש"ל דס"ל דח"ש אינו מכפר יוה"כ אלא ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם ואפי' על חצי שיעור דאיסורן יוצא מתיבת כל וכדעת הרב משה ידבר. ונ"ט קרא למה אמרתי דאפי' על ח"ש מכפר יטן דלפני ה' תטהרו ר"ל לפני ה' תטהרו אפי' על שיור שלם ואיך יתכן לומר דטל ח"ש שלא יהיה מכפר שהוא דבר שאינו מפורש בתורה משו"ה אמרתי מכל וכו':

עוד אפשר לימר בכינת הפסיק בהקדים מ"ש העור א"ח סי' תקפ"א שהביא משם מדרש תנחומא ע"פ ולקחתם לכם ביום הראשון וגו' משל למדינה וכו' כך המלך זה הקב"ה בני המדינה אלו ישראל שמסגלים עונותיהם כל השנה. ערב ר"ה הגדולים מתענין ומוותר להם שליש עונותיהם בעשרת ימ"ת בינונים מתענין ומוותר להם שני שלישים ביוה"כ הכל מתענין ומוותר להם הכל ע"כ:

ומרי ב"י ז"ל הקשה ע"ד המדרש אלו דא"כ ער"ה חשיב כיוה"כ שהרי הוא מתכפר בו שליש העונות כמו יה"כ והוא חשוב כמו כל ט' ימי תשו' שהרי בכל ט' יח"ת אינו

מתכפר אלא שליש ובערב ר"ה לבדו מתכפר שליש. ותירץ השליש א' קל הוא להתכפר ושליש ב' קשה ייתר ושליש אתרין קשה מכולם וזהו עדיפותיה דיוה"כ ע"כ:
ולעד"ן דאפשר לומר דידוע דג' חלקי מיני חטאים יש דהיינו חטא שהוא שוגג ועון שהוא במזיד אבל אינו מכוין למרוד דהיינו להכעים אלא למלאות תאותי. ופשע שהוא במרד יודע ברבו ומכוין להמרות. א"כ יתכן דבערב ר"ה הוא מתכפר חלק החטאים שהוא הקל שבהם ובימ"ת מתכפר חלק העוניה. וביוה"כ מתכפר חלק הפשעים שהוא החמור שבכולן וזהו עדיפות יוה"כ:
והפר"ח זיל תירץ וז"ל ואין זה דקדוק דמה בכך שהרי מה שנשארו מהעונות מכפר יוה"כ וגם אם לא היו מתכפרים השני שלישים קודם יוה"כ אעפ"י כן יוה"כ מכפר הכל משא"כ בערב ר"ה והיינו רבותיה דיוה"כ וכו' יע"ש: וז"ש כי ביום הזה יכפר עליכם דמשמע דביום זה דוקא הוא שניתן לכפרה ולא יום אחר ולזה נתקשה דמאי עדיפיתיה דיום זה יותר מערב ר"ה וימ"ת דבכל א' מהם מתכפר שליש א' מהעונות. לז"א לטהר את' מכל חטאתיכם שם רמז מ"ש הפר"ת דגם אם לא היו מתכפרים הב' שלישים קידם יוה"כ אפי"ה יוה"כ מכפר הכל וז"ש לטהר אתכם מכל חטאתיכם ועוד לפני ה' תטהרו דהיינו לגמרי ע"י שנתכפר לכם שליש האחרון וזהו קשה חכולן יען דבשליש א' כשנתכפר עדיין נשאר ב' שלישים וכן כשנתכפר הב' שלישים עדיין נשאר שליש א' והם עדיין בטומאתם ולא נטהרו לא כן ביוה"כ שנתכפרו כולן ונעשים טהורים זהו עדיפותיה דיוה"כ מערב ר"ה ומימ"ת:
נחזור לענייני הראשון והוא שנתננו חילוק בין עשרת ימ"ת לשאר ימים דבעשרת ימ"ת אעפ"י שלא יהיה התשובה בלב שלם מתקבל יען שהימים הם מסוגלים לקבלת התשו' ויש לתת טעם למה עשרת ימים שבין ר"ה ליוה"כ הם מסיגלים לכך לקבל התשובה ואפשר לומר אשר חכמים הגידו דשבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואחד מהם היא התשובה והטעם כמ"ש בס"ה שקודם שברא הוא יתברך את האדם עלה בהסכמה לעיניו להיות תשובה לפישעים מפני קיום העולם דאם לא כן אין קיום לעולם שלא היה יכול לעמוד מפני הרשעים הלכך בזמן שנברא העולם זיכה הוא יתברך שע"מ כן בראו ומקבלת התשובה מחילה וסליחה בימים האלה ובזמן הזה לקיום העולם שהוא רוצה בקיומו של עולם ומפני זה הימים האלו הם חסיגלים לקבלת התשובה יותר משאר הימים:
וזה יהיה כונת מה שסדרו אנשי כנה"ג לומר במוסף של ר"ה אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם דצ"ל מאי נפקותא איכא אם זוכר מעשה עולם או לא ומה שייכות

יש לומר דברים אלו בר"ה. אמנם עפי"ה ניחא והוא שאנו אומרים אתה זוכר מעשה עולם שע"מ כן בראת העולם לקבל תשו' השבים כדי שיהיה קיום העולם א"כ קבל אותנו ביום הזה בתשו' כמו שכן היה התנאי: איטר בזה אפשר לפרש כונת המאמר בפרק בתרא דיומא דפ"ו ע"א וז"ל א"ר יוחנן גדולה תשובה שדוחה את ל"ת שבתורה שנא' לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאום ה' עכ"ל:

וכבר ידוע מאי דמקשים העולם ראשונים ואת אחרונים דמה זו גדולה דתשובה דאמר גדולה תשו' שדוחה ל"ת והלא כך היא המדה בכל התורה כולה קי"ל דאתי עשה ודחי ל"ת והכא נמי תשובה היא חד ממ"ע שבתורה ואילולי יקבל הקב"ה תשו' של ישראל ויעבור על הלאו דלא ישוב לקחתה אינו מתקיים העשה דתשו' דמה בצע שיחזרו בתשו' הלא המה בתשו' ומי בכל הגוים א"כ מאי עדיפותא איכא גבי עשה דתשו'. ועוד מאי האי דקאמר שדוחה ל"ת שבתורה מלת שבתורה מיותר:

אמנם עפי"ה ניחא ונקדים עוד מ"ש התוס' בקידושין דל"ח ע"א עמ"ש בגמ' ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח ממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול אלמא אקרוב עומר והדר אכול כתבו התוס' ע"ז ז"ל בירושלמי מקשה למה לא אכלו מצה מחדש ליתי עשה דבערב תאכלו מצות וידחה לא תעשה דחדש ותי' דאין עשה דקודם הדיבור דוחה את ל"ת דלאחר הדיבור והעשה דבערב תאכלו מצות הוא עשה דקודם הדבור ואיסור חדש הוא ל"ת דלאחר הדיבור ע"כ: וא"כ בנדון דידן נמי התשובה היא עשה דקידם הדין כמ"ש דו' דברים נבראו קודם שנברא העולם וא' מהם היא התשו' ונצטוה לאדה"ר כמ"ש רז"ל ועתה אין ועתה אלא תשו' מלמד שפתח הקב"ה פתח של תשובה וכן קין וכן ראובן כמה אנשים שעשו תשובה והוא קודם הדיבור ואעפ"י שכתוב ושבת מ"מ כבר נצטוה קודם הדיבור ואפילו קודם בריאת העולם א"כ לדעת הירושלמי דס"ל דאין עשה דקודם הדיבור דוחה את ל"ת דלאחר הדיבור א"כ אינו יכול לדחות הל"ת דהן ישלח עשה דתשו' אמנם מכח גודל מעלתה של תשובה הוא מה שיכול לדחות הל"ת דהן ישלח ולזה שפיר אמר גדולה תשו' שדוחה ל"ת שבתורה וזהו שדקדק לומר ל"ת שבתורה ושו"ר אחז"ר בא לידי ס' נפתלי ש"ר וראיתי בפ' יתרו שכתב פן כמ"ש ושו"ש שכיוונתי לדעת עליון יע"ש:

והנה חזי הוית למרן זקני הרב הגדול כמוהר"ם בן חביב ז"ל בס"ה תוספת יוה"כ שהביא על קושיא זו תירוץ משם שני מאורות הגדולים ה"ה הרב המוסמך מוהר"י אבואלעפיא ז"ל ה"ד בספר כסף נבחר והביאו המפרש הילקוט בירמיה סי' ג' והרב הגדול מוהרש"א ז"ל בס' אהבת עולם והוא דהא דאמרינן בעלמא אתי עשה ודוחה ל"ח היינו היכא דאותו

שדוחה את ל"ת מקיים העשה וכדי שזה יקיים העשה אין אנו חוששין לדחות ל"ת אבל הכא מי שמקיים הפשה של ושבת הם כנסת ישראל ונהי שראוי שתדחה הל"ת לחזור עם בעלה אבל מי התיר לבע"ל דהיינו הקב"ה לחזור עמה ולעבור על לאו דלא ישוב בעלה וכו' מאחר שאינו מקיים שום עשה עכ"ל:

ובזה פי' הרב הק' הרמ"ק ז"ל הפ' מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע דהיינו כביכול נושא עון דהיינו הלא תעשה כדי לכפר ויעבור פשע בני ישראל שהם שארית נחלתו וזה אינו מן הדין כמ"ש אלא משום כי חפץ חסד הוא עושה לפנים משוה"ד:

והקשה עליהם הרב ז"ל ביישוב זה מההיא דאמרי' בכתובות פ' אלו נערות אמתני' דקתני כיצד אונס שותה בעציצו אפי' היתה מוכה שחין וכו' נמצא בה דבר ערוה או שאינה ראויה לבא בקהל אינו רשאי לקיימה שנא' ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו ופריך וניתי עשה ונידחי ל"ת ניתי עשה דולו תהיה לאשה ונידחי ל"ת דלא יבא בקהל ומשני היכא אמרי' ניתי עשה ונדחי ל"ת כגון מילה בצרעת דלא אפשר לקיומי לעשה אבל הכא אי אמרה לא בעינא ליה מי איתא לעשה כלל ע"כ. ואם איתא כדברי הרבנים הנז' מאי פריך ניתי עשה דולו תהיה לאשה וידחה לאו דאינה ראוייה לבא בקהל נהי דלגבי דידיה יש עשה דולו תהיה לאשה מ"מ לגבי דידה ליכא עשה והיאך היא תעבור על לאו דלא יבא ממזר בקהל א' וגו' יעש"ב:

ואהמ"ר מעצמותיו הקדושים אמינא דנראה דאשתמיט מיניה דמר דברי התוס' דפ' השולח דמ"א ע"א עלה דאמרי' מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום א' ואת עצמו יום א' דב"ה א"ל ב"ש תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אינו יכול מפני צד חירות שבו בת חורין אינו יכול מפני צר עבדות שבו יבטל והלא לא נברא העולם אלא לפ"ו וכו' אלא מפני ת"ה כופין את רבו ועושה אותו ב"ח וכו'. והקשו התוס' דלמה כפייה זו דכלום הוי אלא משום ביטול מצות פריה וריביה ליתי עשה דפ"ו ונדחי ל"ת דלא יהיה קדש וישא בת חורין ותרץ התוס' דלא אמרינן אתי עשה ודוחה ל"ת אלא כגון מילה בצרעת דמי שעובר על לאו הוא מקדים העשה אבל הכא שניהם עוברים על לאו דלא יהיה קדש והעבד דמצווה על פריה וריביה ומקיים העשה הא מיהא איהי דלא מפקדא על מצות פ"ו עוברת על לאו בחינם עכ"ל:

הרי בהדיא דדברי התוס' ברור מללו דבעינן דמי שיעבור על הלאו הוא צריך שיקיים העשה כדברי הרבנים הנז' א"כ מה לו לתמוה על הרבנים הנז' מאחר דיש להם אילן גדול לסמוך עליו ה"ה בעלי התו' ומה שנאמר לדברי התוס' נאמר לדברי הרבנים הנז':

הן אמת דגם על הרבנים הנז' יש לתמוה דאמאי נתנו חילוק זה מסברא דנפשייהו ולא הביאו ראיה לדבריו מדברי התוס' הנז' דהוה סיעתא לדבריהם ומדלא הזכירוהו נראה דאשתמיט מנייהו מלבי דברי התוס'. האמנם חל עלינו חובת ביאור דכפי"ז יצא לנו שדברי התוס' הם הפך הגמ' הנז' דפ' אלו נערות וכגון דא היא תמיהא גדולה ואין הדעת סובר ואחר ההתבוננות הטיב בדברי מז"ה מוהר"ם ן' חביב ז"ל ראיתי ונתחכמתי מדבריו דליכא קושייא לא על דברי התוס' דנראים הפיך הגמ' ולא עליו הקושיא שהקשינו עליו דמאי קא מקשה על הרבנים הנז' יען שדבריהם הם דברי התוס' הנז' דאין האמת כן אלא האמת אתו והוא ידע וראה דברי התו' הנז' ואפי"ה שפיר מקשה להרבנים ויש חילוק רב בניהם:

והוא שהקשה עוד הרב ז"ל על הרבנים הנז"ל מסוגייא דפ"ק דיבמות דאיתא התם ת"ר ואשה אל אחותה לא תקח מה ת"ל ללמד דאם נפלה לו יבמה אחות אשה דאינו מיבמה וטעמא משום דכתיב ואשה אל אחותה לא תקח לצרור לגלות ערות עליה וכתיב הכא יבמה יבא עליה לומר לך דאפילו במקום מצות יבום אשה אל אחותה לא תקח ופריך טעמא דכתב רחמנא עליה הא לאו הכי הוא יבומי מיבם אמאי ומשני דאי לא כתיב עליה הו"א דאתי עשה דיבמה יבא עליה ודתי ל"ת דאשה אל אחותה וכן אמרי' בפ"ב דיבמות ד"ך דחייבי לאוין יכול לייבם משום דאתי עשה ודחי את ל"ת ואם כדברי הרבנים הנז' אמאי עשה דיבום איני מקיים איתו אלא היבום והיאך יבמתו תעבור על לאו מבלי שתקיים פשה אלא ודאי הדבר ברור דכל מ"ע דרמייא על איש ומוטלת עליו לעשותה בחברת אחר דוחה ל"ת שבתוכה אע"ג דלגבי אחד מהן ליכא עשה כדאמרן א"כ הכא נמי כדי שיקיימו ישראל מצות לחזור עם הקב"ה יכול הקב"ה לעבור על הלאו דכך הי המדה דאתי עשה ודחי את ל"ת כדאמרן עכ"ל: מבואר מדבריו ממ"ש דכל מצית עשה דרמייא על איש מושלח עליו לעשותה בחברת אחר דוחה ל"ת וכו' דיש חילוק גדול בין עשה דאונס ועשה דיבמה לעשה דפ"ו דעבד והוא דשאני עשה דאונס ויבמה דזה האיש אינו יכול לקיים העשה כ"א בחברת זאת האשה דוקא דהיינו האונס אינו יכול לקיים העשה דולו תהיה לאשה כ"א עם זאת האשה דוקא וכן עשה דיבום תלויי קייומו בחברת זאת האשה דוקא משו"ה אמרי' דאתי עשה ודחי ל"ת אע"ג דבדידה ליכא עשה משום דאינו יכול לקיים העשה אלא עמה. לא כן גבי עשה דפ"ו דעבד דרוצה לקיים עם האשה הזאת בת חורין שאין לו עמה שום קשר וחברה ואל האשה אמר שתעבור על לאו דלא יהיה קדש כדי שקיים עשה דפ"ו אף היא תשיב אמריה לו ויכולה אשה לומר מה לי ולך כי באת אלי שאעבור על לאו דלא יהיה קדש כדי שתקיים אתה עשה דפ"ו

אפשר שתקיים המצוה ע"י אחרים והרבה נשים יש בעולם תלך אצל אשה אחרת ומה לי ולצרה הזאת ובעזה"ד יאמרו לו כל אחת ואחת משו"ה לא אמרי' בכה"ג אתי עשה ודחי ל"ת:

מעתה תו ליכא להקשוי על דברי התוס' מאונס ויבמה דשניא דא מדא וכמ"ש. וגם שפיר הקשה מז"ה על דברי הרב"ב שכתבו דבתשובה מן הדין היה שלא תדחה עשה דתשו' על ל"ת וכו' מאונס ויבמה שהרי עשה דתשו' דומה ממש לעשה דאונס ויבמה שאין אנו יכולים לקיים עתה דתשו' כ"א עם הקב"ה שהוא דוקא מקבל תשו' השבים ועכ"ז כתבו דלא היה מן הדין שתדחה העשה לל"ת לזה תמה עליהם וכו' זה נלע"ד פשוט:

עוד ראיתי למז"ה ז"ל שכתב שם בסו"ד משם חתנו הרב מוהרמ"ג ז"ל שפי' כונת המאמר הנז' עפ"י מ"ש התוס' בעירובין דהק' בההיא דנתערבו מתן ד' במתן א' הרי עובר על בל תוסיף או על בל תגרע וא"ת וליתי עשה ולידחי ל"ת וי"ל מאחר דפשוט לא אתי עשה ודחי ל"ת ע"כ וא"כ זהו גדולת התשו' דאעפ"י דפשע אתי עשה ודחי ל"ת ע"כ יע"ש. ומה שיש לי לעמוד בזה כבר עמדתי במ"א ואכמ"ל:

אשר בזה נלע"ד לפרש כונת המאמר באיכה רבתי וז"ל כי ה' הוגה יכול על מגן ת"ל על רוב פשעיה ע"כ וכל אשר בתוכו יתמ"ה דאיך יעלה על לב לומר כי מגן עשה ה' ככה לעמו צאן מרעיתו עד שהוצרך ללמדנו ת"ל על רוב פשעיה ולפי"ה הנה נכון ונקדים עוד מ"ש בפ' כל המנחית כשחרב בהמ"ק בא הקב"ה ומצאו לאאע"ה וכו' עד שא"ל שמא אם המתנת להם היו חוזרים בתשו' וכו' נמצא דיש טענה לומר דלמה לא המתין הקב"ה להם שיחזרו בתשו': וכל קבל דנא אמר כי ה' הוגה יכול על מגן דאם המתין להם עד שתי שנים אחרות היו עושים תשובה לז"א ת"ל על רוב פשעיה הכונה דתשו' אית בה ל"ת דהן ישלח איש ולא אתי עשה דתשו' ודוחה ל"ת היכא דהוי פושע כמ"ש התוס' והגם שכתבנו דגדולה תשו' וכו' היינו כשלא הרבו פשע ורשע אז הקב"ה עושה לפנים משורת הדין לא כן עתה שיש רוב פשעים הקב"ה עושה דין גמור וקי"ל כדברי התוס' דס"ל דפשיעה לא אתי ע' ודחי ל"ת: ובזה יובן כונת הכתוב מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע די"ל דליערבינהי וליתנהו מי אל כמוך נושא עון ופשע אכן יתכן דשיעור הכתיב כך הוא מי אל כמוך נושא עין דהיינו על ידי התשו' הגם דיש ל"ת דלא ישוב וכו'. וכ"ת מאי ריבותא דתשו' והלא כך היא המדה בכל התורה כילה דאתי עשה ודוחה ל"ת ומאי עדיפותא דתשו' לז"א ועובר על פשע ר"ל דשאני הכא דהקב"ה עיבר בל"ת דלא ישוב וכו' על פשע ר"ל דבא ע"י פשיעה ומן הדין היה שלא ידחה עשה דתשו' לל"ת זה כמ"ש התוס' אלא מכח דגדולה תשו' דוחה אפי' שבא ע"י פשיעה וזה ריבותא:

א"נ אפשר לומר בכונת המאמר גדולה תשובה וכו' בהקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בספר המצות שנתן טעם למה שלא מנה פסוק ושבת עד ה' אלהיך וגו' בכלל רמ"ח מצות עשה וכתב הטעם לפי שהוא סופר מילין ממה שעתיד להיות באחרית הימים דאז תשוב עד ה' אבל לא שהוא ציווי ואינו מכלל מ"ע יע"ש:

ומזה תמהני על מה שראיתי להרב נחלת בנימין ז"ל במצוה ע"ג בדנ"ה שחקר חקירת חכם דלדעת הרמב"ם ז"ל וסיעתו דס"ל דהתשו' היא אחת ממ"ע בכלל העשין ושבת עד ה' אלהיך א"כ כל הלאוין שבתורה לא יהיה בהם עונש מלקות ומיתה דהכי קי"ל לאו הניתק לעשה אין לוקין עליו והכל ניתק עם עשה דתשו' וכו' ותי' דהרי קי"ל אין לוקין על לאו שבכלל וטעמא דכיון דכולל דברים הרבה לא הוי לאו חמור ללקות עליו ומינה גמרינן לעשה הדוחה הלאו שניתק לעשה דה"ד בעשה פרטי אבל עשה דתשו' הוא כללי לכל ל"ת שבתורה אין בו כח לפוטרו מעונש מיתה ומלקות מטעם ניתק לעשה וכו' יע"ש:

והוא תימא דמלבד דהרואה יראה בפ"א מה' תשובה דלא חשיב התשו' למ"ע מפסוק ושבת כ"א מפסוק והתודו וגו' עוד בה דבס' המצוה כתב בפי' דאין לימנות פ' ושבת למ"ע יען שאינו ציווי אלא סיפור דברים ממה שעתיד להיות באחרית הימים כנז"ל והוא פלי גדול:

ובזה נבא אל המכוון והוא דמאחר דושבת עד ה' אלהיך אינו ציווי ואינו מכלל הרמ"ח מ"ע א"כ למה יהיה בו כח מלת ושובו אלי לדחות ל"ת שבתורה וזהו כונת המאמר גדולה תשו' שאעפ"י שאינה ממ"ע דוחה ל"ת שבתורה וזהו ודאי מכח גודל התשו':

א"נ אפשר לומר כונת המאמר בהקדים מאי דקי"ל הלכה רווחת לכ"ע דלא אתי דיבור ומבטל מ"ע א"כ יש לחקו' איך מקש' בקידושין דנ"ט ע"א עלה דמתניתין האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר ל"י ובא אחר וקדשה בתוך ל"י מקודשת לשני לא בא אחר וקדשה וחזרה בה מהו ר' אמר חוזרת אתי דיבור ומבטל דיבור ר"ל אמר אינה חוזרת לא אתי דיבור ומבטל דיבור. איתיביה ר"ל לר"י כל הכלים יורדים לידי טומאתן במחשבה ואין עולים מידי טוא' אלא בשיניי מעשה מעשה מוציא מיד מעשה ומיד מחשבה. מחשבה אינה מוציאה לא מיד מעשה ולא מיד מחשבה. בשלמא מיד מעשה לא מפקא דלא אתי דיבור ומבטל מעשה אלא מיד מחשבה מיהא תפיק ומשני שאני מחשבה דטומאה דכמעשה דמי וכו':

נמ"ל דלכ"ע לא אתי דיבור ומבטל מעשה ור"י אתי דיבור ומבטל דיבור. ומחשבה אינה מוציאה מידי מחשבה דטומאה דמחשבה דטומאה כמעשה דמי: וזה יהיה כונת הכתוב

ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו דידוע מ"ש חז"ל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה וזה דבר גדול דמחשבה דטומאה כמעשה דמי והי"ל לצרף מחשבת עבירה כמעשה דהיא מחשבה דטומאה ועכ"ז מחסדיו הרבים אין הקב"ה מצרף מחשבת עבירה כמעשה. וז"ש ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולא כמחשבתו הגם דמן הדין הי' שיצרף דמחשבת טומאה הוי כמעשה:

וא"כ יש לחקור איך כשיתחרט האדם ואומר דברי וידוי על עונותיו כיצד מתקבלת תשו' והלא הוא חטא במעשה שעבר על איסורין דאורייתא ודרבנן בידים בפועל ובמעשה ואיך אתי דיבור של וידוי ומוציא מידי מעשה העבירות אשר עשה והא קי"ל דלכ"ע לא אתי דיבור ומבטל מעשה זהו כחה של תשו' ומעלתה דאפי' דהוי וידוי דברים יש כח לבטל מעשה העבירות: וז"ש גדולה תשוב' שדוחה ל"ת שבתורה הכינה גדולה תשובה דאע"ג דהוי בדיבור בעלמא דהיינו דברי וידוי עם כל זה דוחה ל"ת שבתורה עבירה שעשה במעשה דבעלמא קי"ל לא אתי דיבור ומבטל מעשה והכא מכח גדולת התשו' דוחה ל"ת שבתורה דהיינו מעשה:

והגם דכבר חקרו כת הקודמים ז"ל זאת דאיך יועיל הוידוי לבעל תשובה מאתר שחטא הוא במעשה וקי"ל לא אתי דיבור ומבטל מעשה ותירצו דמאחר דהחוטא ופושע הואתפום ביד הקליפה וגם הקדושה שהיתה בקרבו ברחה ונכנסה במקומה הקליפה ועתה ע"י החרטה והוידוי בלב נשבר יצא מרשות הקליפה ונכנס ברשות הגבוה ממילא הקליפה אשר בקרבו נתגרשה משם וחוזרת הקדושה וכל זה הוא מעשה ואתי מעשה ומפיק מידי מעשה העבירה כי הגם דהשב בתשו' אמר וידוי לחוד הנה באמירת הוידוי בחרטה כדחזי ידענו נאמנה אשר נעשה מעשה רב לצאת מהסט"א ולגרש הקליפה שבקרבו ולהחזיר בו הקדושה כאשר בתחילה וזהו מעשה גמור מ"מ כל זה הוא ע"ד נסתר אמנם לפי פשטן של דברים נראה דבוידוי דברים מבטל מעשה וכמ"ש:

אשר בזה יובן כונת הכתוב לדוד בשנותו את טעמו לפני המלך ויגרשהו וילך והוא בהקדים מה שפי' רבינו האר"י ז"ל בשנותו האדם את טעמו וריחו לפני אבימלך אבינו שבשמים ויגרשהו לסט"א וילך ועפי"ה הכי קאמר בשנותו את טעמו שנתחרט תכף הנה זה עומד לפני ה' אבימלך מלכו ש"ע בזה לבד במה שנתחרט והתודה וכ"ת איך בהרהור ובדיבור מבטל מעשה העבירות והלא קי"ל לא אתי דיבור וכו' לז"א ויגרשהו לסט"א וילך וא"כ הוא עושה מעשה רב לגרש הסט"א מקרבו ואתי מעשה ומבטל מעשה:

עוד ראיתי להרב דת ודין ז"ל שפי' בכונת המאמ' א"ר יוחנן גדולה תשו' וכו' והוא דר"י לטעמיה אזיל דס"ל נראה ונדחה אינו חוזר ונראה ואפי' בבעלי חיים נדחים והוא אמר

דאכל חלב והפריש קרבן ונשתמד וחזר בו דכיון דאידחי אידחי והשתא הכא בתשובה יש לחקור דאיך הקב"ה מקבל תשו' השבים שישובו לאיתנם הראשון מאחר כי האדם בתחילה הוי נראה בלי שום מום וחטא ונשמת שדי בקרבו וכשיחטא האדם הוא נדחה במעשיו הרעים ונראה ונדחה אינו חוזר ונראה במה שעושה תשו' דומייא דמי שאכל חלב ונשתמד דס"ל לר"י דאפי' דהוי ב"ח דאינו חוזר ונראה וא"כ היה מן הדין לפי סברתו דלא תועיל תשובה ולכך הוצרך הכתוב לומר דבענין התשו' אפי' דהוי נראה ונדחה דחוזר ונראה. וז"ש ר"י גדולה תשו' דגילה בה הכתוב הפך כל התורה לפי סברתו דס"ל דנר' ונד' א"ח ונר' א"ד ז"ל:

וראיתי להרב עיר דוד בסי' רנ"ב שחקר חקירה זו של הרב דת ודין ותריץ יתיב דיש חילוק רב והוא דע"כ לא קאמר ר"י דנר' ונדחה א"ח ונראה אלא דוקא גבי בהמה לענין קרבן משום דלמיתה אזלא אמנם באדם דהוא עתיד לחזור בת"ה לא אמרי' הכי הילכך כיון דאנחנו יודעים בודאי הגמור דאף כי האדם מת ונדחה וחזר לעפרא דארעא אפי"ה קם בת"ה וחוזר ונראה כמו שהיה א"כ מינה נשמע דה"ה נמי לענין תשו' שהקב"ה מקבל תשו' השבים בלי שום פקפוק אף שבתחילה הוא נראה בלי שום חטא ועון ואח"כ נדחה מסיבת העון אפי"ה ע"י התשובה חוזר ונראה משום דבאדם לא נאמר דין זה כי אם דוקא בבהמה דלמיתה אזלא עכ"ל:

למדנו מדברי הרב עיר דוד ז"ל דת"ה היא אות ומופת שהקב"ה מקבל תשו' השבים בכל לב אף כי האדם הזה הוא נר' ונד' אפי"ה חוזר ונר' בתשו' שנעשה משום דבאדם לא נאמר דין זה:

אשר עפי"ז מה מתוק לחכי כונת אדונינו ד"ה ע"ה בתהלים סי' פ"ה וכ"ת שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו. הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור. הלא אתה תשוב תחיינו וגו'. וי"ל דמהו שאמר שובינו אלהי ישעינו וגו'. הלא אתה תשוב תחיינו דמשמע דמכריח הדבר שיקבל אותנו בתשו' ממה שאתה תשוב תחיינו ולנו לדעת מה ענין זה לזה. ועוד במ"ש תאנף בנו תי' בנו מיותר דכבר אמר בתחי' והפר כעסך עמנו ובנו משתעי קרא:

אמנם עפי"ה קום קרא כמין חומר והוא דאמרו ישראל לפני אבינו שבשמים שובנו אלהי ישענו וגו' ר"ל קבלנו בתשובה שלמה לפניך. וכ"ת איך אני יכול לקבל אתכם בתשובה והלא קי"ל כר"י דס"ל דנראה ונדחה א"ח ונראה. לז"א הלעולם תאנף בנו בנו דייקא שאנו בחי' בני אדם וע"כ לא קאמר ר"י אלא בבהמה לענין קרבן ולא באדם ולזה תמוהים הלעולם תאנף בנו והלא אתה תשוב תחיינו, א"כ כיון דאיכא ת"ה דאף שכבר מת האדם

ונעשה עפר ונדחה אפי"ה חוזר ונראה עוד א"כ מכח ת"ה מוכח בהדיא דבאדם לא שייך זה דנראה ונד' א"ח ונר' הנה כי כן שובינו אלהי ישעינו:

ועד"ז אפשר לפרש כונת ב' כתובים הבאים כאחד בהושע סי' ו' וכ"ת לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבישנו. יחייני מיומים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו. וי"ל במ"ש לכו ונשובה ופירש"י ורד"ק ז"ל לכו ונשובה יאמרו איש אל אחיו לכי ונשובה דמשמע דהיו בהם בישראל שלא רצו לשוב בתשו' עד שהוכרחו לומר איש אל אחיו לכו ונשובה וצל"ד באיזה טענה לא היו רוצים לשוב בתשובה ותו במה שנתן טעם כי הוא טרף וגו' והיינו מיומים וגו' ונחייה לפניו דהיינו בתחיית המתים כמו שת"ה יחיינא ליומי נחמתא דעתידין למיתי ביום אחיות מיתיא יקימיננא וניחי קדמוהי מאי נתינת טעמ' הוא במה שעתידין המתים להחייות לכדי שישובו בתשו':

ולפי"ה הנה נכון וז"ש לכי ונשובה אל ה' דהיינו כמו שפירש"י שיאמרו איש אל אחיו לכו ונשובה לפי שהיו בהם בני אדם שלא רצו לשוב בתשובה שהיו סוברים דהתשו' לא מהני מידי מאחר דקי"ל כר"י דאמר לענין קרבן דנר' ונדחה א"ח ונר' ומשו"ה לא היו רוצים לחזור בתשו'. אי לזאת יאמרו איש אל אחיו לכו ונשובה וגו' לבטל טענתם דהא ליתא אלא גדולה תשו' ומקובלת היא לפני אבינו שבשמים. והיינו טעמא כמ"ש דדין זה לא נאמר כ"א גבי בהמה לענין קרבן ולא באדם וטעמא דשאני בהמה דלמיתה אזלא לא כן באדם שיקום בת"ה. וזהו שנתן טעם כי הוא טרף וגו' יחיינו מיומים וגו' ונחיה לפניו דהיינו דיש לנו ת"ה כמ"ש ת"א וא"כ כיון דיש לנו ת"ה דאחר שמת האדם ונעשה עפר ונדחה עכ"ז חוזר ונראה עוד בת"ה א"כ מכח ת"ה מוכח דבאדם לא נאמר דין זה דנר' ונד' א"ח ונר' הנה כי כן לכי ונשובה אל ה' חזרו בתשו' והקב"ה מקבל תשובתכם:

ובזה יובן כונת המקונן וכ"ת מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'. די"ל למה נקט אדם חי דפשיטא דאדם חי הוא דצריך להתאונן על חטאיו ולא אדם מת דהרי במתים חפשי. ולפי"ה ניחא והכונה דבא הנביא להוציא מלב החוטא דבל יאמר מה יועיל לי התשו' מאחר דקי"ל דנר' ונד' א"ח ונראה ובזה מתרשל החוטא לחזור בתשו' לז"א כמה צריך שיתאונן על חטאיו אדם חי ר"ל דכיון שהוא אדם חי שעתיד לקו' בת"ה לא יאמר דין זה אלא בבהמה כי כן נחפשה וגו':

ועפ"י הבא"ר אפשר לפרש פסוקי דתשובה האמור בהושע סי' י"ד וכ"ת שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו וכאשר ירדוף הקורא עיניו יחזו דיש לדקדק בפסוקים אלו חדא דפתח בלשון יחיד שובה ישראל וסיים בלשון רבים קחו עמכם דברים ועוד

דכל פסוק קחו עמכם דברים וגו' נראה מיותר מאחר שכבר אמר שובה וגי' מה צורך לומר עוד קחו עמכם דברים ושובו ועוד מהו תי' קחו דברים וכי הדברים יש בהם ממש שיקח גם אומרו קחו עמכם דברים מהו הן הדברים ומהו עמכם ועוד מ"ש כל תשא עון אין לו מובן דהול"ל כל עון תשא גם אומרו וקח טוב מהו הטובה שיקח גם אומרו ונשלמה פרים שפתינו מהו הכונה:

אמנם עפ"י האופנים שנבאר בעז"ה יתיישבו כל הדיקדוקים והנה אופן אחד כאר"ש עפי"ה ונקדים עוד מ"ש התוס' בזבחים דנ"ט ע"א ד"ה עד שלא נבנה המזבח וכו' שחילקו בהא דאר"י נר' ונדחה א"ח ונראה דהיינו דוקא היכא דאין בידו לתקן מקרי דחוי אבל כל שבידו לתקן לא אמרינן נר' ונד' א"ח ונר' שלא נדחה לגמרי כיון שבידו לתקן בזה חוזר ונראה וא"כ ה"ה הכא גבי אדם החוטא כיון שבידו לתקן בכל שעה דהיינו לחזור בתשובה דשערי תשו' לא ננעלו לא אמרינן נראה ונדחה א"ח ונר':

וז"ש שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך וכ"ת מה יועיל לך התשו' מאחר דקי"ל נר' ונד' א"ח ונר' א"כ אין לך תקנה בתשו' לז"א אל תחושו מזה כלל דהכא שאני דבידכם הוא לתקן לחזור בתשו' וז"ש קחו עמכם דברים ושו' אל ה' ר"ל שהם דברים מצויים לכם והם עמכם דהיינו בידכם ובזה לא נאמר נר' ונד' א"ח ונר' וכמ"ש התוס':

עוד יתכן לומר כונת הפסוקים והוא דכבר כתבנו לעיל דיש ס"ד לומר דהתשו' בוידוי וחרטה לא תועיל על מה שחטא במעשה מאחר דקי"ל לא אתי דיבור ומבטל מעשה והתי' לזה דבוידוי וחרטה נעשה מעשה רב דע"י התשו' בלב שלם הוא מגרש מקרבו הסט"א וחוזרת הקדושה למקומה וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בפ' ושבית שביו וטעם למה נקרא תשובה יען שהאדם בזמן שהוא חוטא כל התורה שלומד והמצות ומע"ט שעושה הכל הולך לקליפה וכשחוזר בתשו' מוצא בולעו מפיו בסוד חיל בלע ויקיאנו וכו' דישוב הכל לקדושה וזהו פי' תשו' והדברים עתיקים:

וז"ש שובה ישראל עד ה' אלהיך וגו' וכ"ת איך יועיל לך התשו' שהם דברים בעלמא דהיינו דברי וידוי לבטל מעשה העבירות והלא קי"ל לא אתי דיבור ומב' מעשה לז"א אל תחושו מזה דהכא שאני דדיבור שלכם בתשו' יש בו ממש ונעשה ע"י מעשה רב וז"ש קחו עמכם דברים דברי וידוי ושובו אל ה' דבאלו הדברים יש בהם ממש כמו דבר הניקח ביד לעשות מעשה דהיינו אמרו אליו כל תשא עין וקח טוב ר"ל מלבד שמכפר כל עון התשובה עוד בה וקח טוב ר"ל כל התורה שנק' טוב וגם המע"ט שעשית בהיותך חוטא ולקח אותם הסט"א עתה ע"י התשו' חוזר ותקח ממנו כל הטוב ותוציא בולעו מפיו א"כ אין לך מעשה גדול מזה משו"ה שובה ישר' וגו':

א"נ אפשר לומר עפ"י מש"ל משמא דגמ' דיש חילוק בין יחיד לציבור דכשהוא יחיד צריך שיעשה תשו' בלב שלם אבל כשהם ציבור אפילו שאינם צועקים בלב שלם מיד הם נענים:

וז"ש שובה ישראל ר"ל כשאחד מבנ"י הוא השב בתשו' דהיינו יחיד אז צריך שיהיה התשו' עד ה' אלהיך דהיינו תשובה שלימה בלב שלם עד שמגעה עד כסא הכבוד אבל אם הם ציבור אז קחו עמכם דברים ר"ל אפי' אין התשו' מלב שלם אלא קול דברים דאמרו אליו כל תשא עון סגי דאין צריך לב שלם: עוד יתכן לומר בכונת הפסוקים בהקדים מ"ש ביומא פ' יוה"כ אמר ר"ל גדולה תשו' שזדונות נעשית לו כשגגית שנ' שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך האי עון מזיד הוא וקא קרי ליה מכשול איני והא אמר ר"ל גדולה תשו' שזדונות נעשות לו כזכיות שנא' ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם חיה יחיה ל"ק כאן מאהבה כאן מיראה:

נמצא לפי מסקנת הגמ' דהאי קרא דשובה ישראל מיירי בשב מיראה ולהכי קרי לעין שהוא מזיד מכשול שהוא שוגג משים דהשב מיראה זדונו נעשות לו כשגגית. ומשמע מהפסוק כן והוא דקודם אומרו שובה ישראל אמר הנביא תאשם שומרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עולליהם ירוטשו וקריותיו יבוקעו שובה ישראל וגו' נמצא מפני שניבא עליהם הנביא שעתיד לבא עליהם הרעה עמד וציוה אליה שישובו בתשו'. ע"ז אמר להם שתשו' כזו שהיא מפני היראה תועיל להם הזדונות שעשו שמרדו באלקים ליעשות להם הזדונות כשגגית וינצלו מהרעה הבא עליהם וזהו אומרו כי כשלת בעוניך כמ"ש בגמרא:

ולזה חזר הנביא ואמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ר"ל הדרך הישר והטוב הוא שלא תשובו מפני היראה שניבאתי לכם הרעה העת"ל כי אם אתם בעצמכם התעוררו ותשובו מעצמכם מעבירות שבידכם כי זו היא תשו' מאהבה ולא מיראה ובזאת התשו' אמרו אליו כל כלומר בתשו' כזו מאהבה יכולים אתם לומר לפני האל ית' כל דהיינו הן שתשא לנו עין והן וקח טיב ר"ל שיהא נחשב העון כאילו עשינו טיב שהזדונות יחשבו לנו כזכיות כאלו עשינו זכיות:

ובכן אותם קרבנות שהיינו חייבים להביא על השגגות כשהיינו שבים מיראה דהזדונות נעשים כשגגות עכשיו שאנו שבים ומתודים וידוי דברים בשפתינו מאהבה יחשב לנו כאלו שלמנו הקרבנות של השגגות וז"א ינשלמה פרים שפתינו:

א"נ אפשר לומר בכונת הפסוקים בהקדים מ"ש רז"ל בספרי עתידה כ"י לומר לפני הקב"ה רבש"ע אתה כתבת בתורה הן ישלח איש את אשתו והלכה והיתה לאיש אחר

הישוב אליה עוד וגו' וא"ל הקב"ה כלום כתבתי אלא איש הן ישלח איש אח אשתו כי אל אנכי ולא איש וכי גרושים אתם לי כה אמר ה' איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה וגו':

עוד נקדים מ"ש חז"ל נשבע הקב"ה שלא להחליף את ישראל באומה אחרת. ואמרי' בתמורה כל מלתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני והגם דאיפליגו בה אביי ורבא באם נשבע אדם שלא לגרש את אשתו וגרשה אביי אמר מגורשת ולרבא אינה מגורשת מ"מ קי"ל כרבא דהלכתא כותיה. והנה בשב' שנשבע הקב"ה שלא לגרש אותנו אם גרש לא הוו גירושין אליבא דרבא וכמש"ה אשר נשבעתי מקצוף עליך ומגעור בך:

וז"ש שובה ישראל עד ה' אלהיך וכמ"ש ז"ל גדולה תשו' שמגעת עד כסא הכבוד ושמא תאמר היאך נשוב אליו והלא הוא גירש אותנו ואי אפשר בחזרה. לז"א קחו עמכם דברים וגו' ר"ל תרי טעמי איכא לקבלת תשובתינו חדא קחו עמכם דברים דהיינו מלתא דאמר רחמנא לא תעביד וכו' א"כ כיון שנשבע שלא לגרש אותנו אף אם גירש אין כאן גירושין ועוד טעם אחר ושובו אל ה' כי אל הוא ולא איה והכתוב אמר הן ישלח איש את אשתו והקב"ה הוא אל ולא איש א"כ מותר להחזירה כאמור:

עוד יתכן לפרש כונת הפסוקים בהקדים החקירה שחקרו הראשונים ע"ה על מה שהחמירה תורה על החטא דהיינו השוגג ומ"ע להתודות עליו כמש"ה והתודו אה חטאתם וחייב עליו הכתוב קרבן ולכאורה יפלא דהואיל והחטא אינו אלא בשוגג מה עונש יגיעו על השוגג כיון דלאו אדעתיה. ומוהר"ם אלשיך ז"ל עמד ע"ז בפ' ויקרא ע"פ נפש כי תחטא ועשתה א' מכל מצות ה' אשר לא תעשנה שיש בו מהדיוק מאי נפש כי תחטא ולא אמר איש כי יחטא ועוד שהמקרא בא בכפלון כי תחטא ועשה א' מכל מצות ה' וגו' ופי' הרב כלפי מש"ה גם בלא דעת נפש לא טוב כי הכונה לומר לבל יאמר האיש הישראלי אם המצא תמצא בידו חטא שוגג נקי אנכי כי לא בפשע ורשע פעלתי עולה ולא אתעצב אל לבי על השוגג שיצא מתחת ידי ואנכי לא ידעתי כי אדם אנכי ולא אל שלא אוכל להתעלם או לשכוח ואם נעשה ולא מלבי מהבל ימעט חטאתי:

ועל כל אלה בא הכתוב לומר גם בלא דעת נפש לא טוב ר"ל שאם יחטא איש כשוגג גם בלא דעת אין זה כ"א שנפשו לא טובה היא מאיזה עון שעשה תחילה ועל איתה עבירה גרמה לו זאת כי האיש אשר אין בידו עון אשר חטא אין שוגג בא על ידו כי הוא ית' אפי' לבהמתן של צדיקים איני מביא תקלה ע"י וכ"ש לצדיקים עצמן:

והוא הנרצה בכתוב נפש כי תחטא ועשה א' וגו' יראה כי לא יתברך בלבבו לאמר ע"ד החטא נפשי לא מטומאה כי הנה המחשבה שיש לה שייכות עם הנפש לא היה חלק

בדבר הרע הזה כי אם הגוף בלי מחשבה כענין חושב על החלב שהי' שומן ע"כ לשלשול זה אמר נפש כי תחטא בשגגה כי גם שעתה הנפש לא חטא מ"מ יקרא חוטאת יען חטא זה נמשך לה מכל מצות ה' אשר לא תעשנה ועשה מאחת מהנה כלומר דאחת מהנה עשתה הנפש תחילה בזדון כי אם לא נטמאה נפשו בפעם הזאת נטמאת בראשונה ואותי הפשע והזדון גרמה לה ובכן מעלה עליה הכתוב כאלו גם עתה היא החוטאת וע"כ ענש הכתוב על השוגג, אלי דברי קדשו בקיצור:

וז"ש שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת הכונה לומר שובה ישראל על אשר כשלת בשוגג דהשוגג מקרי מכשול כמ"ש בגמ'. יכ"ה למה צריך לשוב בתשו' ולהתודות על השוגג מאחר דאינו אלא בשוגג מהו עונשו כיון דלאו אדעתיה. לז"א בעיניך ר"ל הגם דהי' בשוגג בלא דעת מ"מ מה שבאת לידי מכשול זה הוא בעוניך ר"ל משום העון שעשית מקודם במזיד ממני נמשך לך החטא לכן צריך שתשיב אל ה' על השגגות:

א"נ י"ל עפ"י מ"ש הרי"ף ז"ל בכונת המשנה עבירות שבין אדם למקים יוה"כ מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר וכו' דהכונה לומר דהעבירות שבין אדם למקום תלוייה כפרתם בעבירות שבין אדם לחבירו שאם נתרצה ונתפיים עם חבירו אז הקב"ה מכפר עבירות שבין אדם למקום ואם לאו אפי' חלקו אינו מכפר יע"ש:

וז"ש שובה ישראל וגו' וביאר איך יהיה אופן התשו' לז"א קחו עמכם דברים ר"ל תחילה צריך שתקחו בניכם דברים של פיוסים ממה שחטאתם זע"ז והדברים שעברו בכם ואח"כ ושובו אל ה' דהיינו עבירות שבין אדם למקום דבזה שתעשו כן אמרו אליו כל תשא עין ר"ל יכולים אתם לומר להקב"ה כל עין תשא בין עבירות שבין אדם למקום ובין העבירות שבין אדם לחבירו דהא בהא תלייא:

עוד פירשתי בעניותי ב' אופנים בפסוקים אלו הא' בדין שמירה בבעלים עיין בדרוש לפ' נצבים והג' בדין אין שליח לדב"ע עיין בדרוש לבר מצוה והן ז"ב:

מעתה נחזיר למאמרינו הפונה קדים ולכאורה נראה מאמר זה תמיה חדא במ"ש כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע דמאיזה טעם לא ידע כחה של תשובה יתכן יציר כפיו של הקב"ה שיפלא ממנו דבר זה ובנו קיין שידע יותר ממנו וע"כ צ"ל דכבר היה יודע כחה של תשובה אלא דהיה לו איזה קושייא וטענה בענין התשובה ומכח זה לא חזר ולנו לדעת מהו. ועוד במ"ש מיד עמד ואמר מזמור שיר ליום השבת לכאורה אין לו שחר דמה שייכות יש זה עם זה:

אמנם נלע"ד שיובן הענין בהקדים החקירה שחקרו הראשונים ע"ה בענין התשו' דימינו פשוטה לקבל שבים דאיך יתכן זה מאחר דקי"ל הלכה רווחת דמלך שמחל על כבידו אין כבידו מחול וא"כ איך הקב"ה מיחל וסולח לעונות עמו ישראל ומקבלם בתשו':

ותירצו דדוקא במלך ב"ו דכבידו לאו דיליה אלא משל ציבור איני יכול למחול אבל הקב"ה כ"ע דיליה והכביד משלו ונקרא מלך הכבוד יכול הוא למחול וכמ"ש בקידושין דל"ב עמ"ש רב יוסף רב שמחל פ"כ כ"מ שנא' וה' הולך לפניהם יומם וגי' אמר ר"א הכי השתא התם קב"ה כ"ע דיליה ותורה דיליה מצי מחיל ליקריה:

והרב החסיד ז"ל בפ' האזינו הביא משם ה' בעל עשרה מאמרות דהתשובה אינה מועלת אלא לישראל ולא לאי"ה והיינו טעמא משום דישראל נק' בנים למקום כמש"ה בנים אתם לה' אלהיכם וקי"ל האב שמחל על כבידו כבודו מחול. וזהו שרמז התנא רע"ק ביומא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים והרי הוא כמבואר:

ובזה נתן טעם הרב ז"ל למה שקורין לשבת בנתיים שבת תשובה דלכאורה יפלא והלא כל העשרת הימים שבין ר"ה ליוה"כ כלם קדושים הם ימי תשובה ושבת גם הוא כאחד מהם ומה ראו על ככה לייחס התשובה אל השבת ולפי"ה ניחא די"ל דמה שיחסוה לשבת ללמד דעת את העם לבל יעלה על רוחחם לחשוב מחשבה על שחטאו ומרדו בה' שאף אם יתנו לב לשוב אין בם מועיל כמשפט המלך דאין כבודו מחול ע"כ יחסו התשו' אל השבת כי הוא הוראה עצומה היות ישראל בנים למקום וכמ"ש רז"ל בטעם מ"ש גוי ששבת חייב מיתה מפני היות השבת שרביטו של מלך ואסור לעבד להשתמש בשרביטו ש"מ לא כן ישראל כי המה בנים למקום וכן מפורש בריש הקד' תיקיני הזוהר כד ישראל נטרי אות שבת איתמר עליהו לא תקח האם על הבנים וכו' ולכן קורין איתו שבת תשו' לומר כי המה בנים והוא יתברך מקבל משובתינו ומכפר עונתינו כרחם אב על בנים ע"כ יע"ש:

ובזה יתורץ מה שהק' הרב"ד בא"ת סי' צ"ו עמ"ש הרב"י בסי' רמ"ב דמי ששומר שבת יש לו תוחלת מחילה ע"י תשובה וכי' יע"ש ודוק:

אשר עפ"י חילוק הא' שכתבנו דיש חילוק בין מלך ב"ו לממה"מ הקב"ה וכו' שמעתי באומרים לי משם הראשונים דזהו כונת אנשי כנה"ג שתקנו לומר בנוסח התפילה של יוה"כ מלך מוחל וסולח לעונותיני וכו' מלך ע"כ הארץ דלכאורה נראה מיותר מאמר מלך ע"כ הארץ דדי במ"ש מלך מוחל וסולח וכו' ומה שייכות יש זה לזה ולפי"ה יובן כמין חומר מתוק מדבש והרי הוא כמבואר:

ואני בעקבותם ר"ל לרמוז נס התי' ב' במ"ש מקדש ישראל ויוה"כ דהיינו דכבר כתבנו דישראל יש לנו דין בנים וקי"ל אב שמחל ע"כ כ"מ וידוע משה"כ בנים אתם לה' אלהיכם וגו' כי עם קדוש אתה לה' אלהיך הרי דקרא לנו עם קדוש אחר שקראנו בנים והרי הוא כמבואר ודו"ק:

ועד"ז יש לפרש כונת מה שתקנו לומר במוסף של ר"ה היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולם אם כבנים אם כעבדים והכונה דכיון דהיום יעמוד במשפט וכל יצורי עולם מזה מוכח דכ"ע דיליה ואין מי יאמר לו מה תעשה א"כ ממ"נ אם כבנים ל"צ למימר דאב שמחל ע"כ כ"מ ואם כעבדים נמי יכול למחול וכו'. וחזה הוית להמבי"ט ז"ל בס' בית אלהים בשער התשו' פי"ד שכתב דכיון דישראל קבלו התורה שיש בה תרי"ג מצית וכמה אזהרות והם אסורים בכבלי ברזל ואינם יכולים לפסוע ב' פסיעות מבלי שיהו זהירים שלא יארע חטא על ידם מהכשל בעבירה או לעשות מצית א"כ מפני ריבוי מצותיה אין איש בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ע"כ ראוי להקב"ה שימחול לנו עונותינו לקבלנו בתשו' דיש לנו דין אנוסים לאפוקי או"ה דאין להם אלא ז' מצות ב"ן יכולים ליזהר בהם וע"כ אין ראוי שימחול להם הקב"ה וכו' יעש"ב:

כי מן הבא"ר נלע"ד שזהו כונת התנא ר"ח בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות וכו' והוא דהוק' לו קו' המפרשים דהיאך מקבל תשו' השבים מאחר דקי"ל מלך שמחל ע"כ אכ"מ לז"א רצה הקב"ה לזכות אח ישראל ולקבל בתשו' לישראל דוקא ולא לאו"ה לפיכך הרבה להם תור' ומצות שיש בה תרי"ג מצות ומפני ריבוי המצות אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא באחת מהנה לכך ראוי לו להקב"ה למחול עונותינו דיש לנו דין אנוסים ובדברי המבי"ט ז"ל וכמ"ש: ובכן עלי בא"ר כונת המאמר ויצא קין וגו' פגע בו אדה"ר א"ל מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשו' ונתפשר' התחיל מטפח על פניו ואמר כך היא כחה של תשו' ואני לא הייתי יודע יען שאני הייתי סובר דאין תשו' בעולם דאין הקב"ה מוחל העון מאחר דקי"ל מלך שמחל ע"כ אין כבידו מחל ואנו יש לנו דין עבד וע"כ לא שמתי על לבי לחזור בתשו' עכשיו שאני רואה שאתה עשית תשו' ונתקבלה תשובתך ברצון בודאי צ"ל דטעות היה בידי מה שהייתי סובר דאין הקב"ה יכול למחול מאחר דיש לנו דין עבד וקי"ל מלך שמחל ע"כ אכ"מ אלא האמת הוא דיש לנו דין בנים וקי"ל אב שמחל ע"כ כ"מ וע"כ נתקבלה תשו' אז מיד עמד ואמר מזמור שיר ליום השבת דעכשיו שנתחדש לי דיש לנו דין בנים יכול לשמור את השבת לאפוקי מקודם דהיה ס"ל דהוא בבחי' מבד לא היה יכול דאסור לעבד להשתמש בשרביטו ש"מ וכמ"ש. ומעתה ניחא במ"ש בתנחומא ע"פ וישם ה' לקין

אות אות שבת מסר לו כמד"א כי אות היא וגו' דצ"ל למה מסר לו ה' אות שבת ולפי זה נימא דהיינו כדי שיודע שיש לו דין בן יחזור בתשו' וא"כ כשפגע בו אדה"ר ושאל לו וכו' גילה לו רז זה דע"י השבת יש תשו' וע"ז עמד ואמר מזמור שיר ליום השבת:

עוד אפשר לומר עד"ז בהקדים מ"ש הרב החסיד בדעת חכמה שער השבת פ"ד דכשחוטא האדם ע"י החטא ממשיך הטומאה בפנימיותו וחיצוניותו אמנם ע"י החרטה והבכיה ממשיך בתוכו קדושה אבל צריך להמשיך ניצוץ שכינה ואותו ניצוץ מגרש כח הטומאה מפנימיותו. והב' צריך לעשות מצות חבילות באיברים שחטא בהם ועי"ז יתהוו מלאכים ויגרשו מלאכי חבלה אשר בחיצוניותו ושתיים זו אי אפשר כי אם בשמירת שבת כי אז הוא זוכה לניצוץ שכינה על נשמה דאצילות. גם צריך זמן רב לקיים מצות באיברים שחטא ומי יזכה אבל שמירת שבת שקול ככל התורה והוי כאלו קיים מצות חבילות חבילות זהו תו"ד:

הראת לדעת דלא אפשר לשוב בתשובה ראייה אלא אם כן יזדרז במאד בשמירת שבת והוא ריוח גדול דבנקל תעלה תשובתו לפני ה' לריח ניחוח: ובזה יש לתת טעם למה שקורין לשבת בנתים שבת תשובה דקשה כמש"ל ולפי"ה ניחא דינה שיחסוה התשו' לשבת הוא ללמד דעת את העם דאם יתנו לב לשוב בתשובה אי אפשר לשוב בתשו' ראויה אלא א"כ יזדרז מאד בשמירת שבת ובזה תלוי התשו' וזהו רמז שבת תשובה ודו"ק:

וזהו רמז ה"ה מוה"ד מוהרי"א ז"ל בפ' ושבת עד ה' אלהיך קרי ביה ושבת כי התשו' והשבת צריכים זל"ז כי בזה תלוי התש':

וז"ש פגע בו אדה"ר א"ל מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל וכו' ואמר כך היא כחה של תשו' ואני לא הייתי יודע דהייני כמ"ש דהיה ס"ל דאין התשו' מתקבלת דאינו יכול למחול הקב"ה דקי"ל מלך שמחל ע"כ אכ"מ וס"ל דיש לנו דין עבדים ועכשיו שראה שנתקבלה תשו' קין יען דיש לנו דין בנים אז התחיל מטפח על פניו איך טעה בדעתו בסברא זו ומזה לא חזר בתשו' ועכשיו תכף נתן דעתו כדי לחזור בתשו' יפה שעה אחת קודם יען שכבר עבר כמה זמן שחטא ולא חזר בתשו' ע"כ ביקש אופן לחזור בתשו' בנקל ובלא אריכות זמן ולזה מיד עמד ואמר מזמור שיר ליום השבת ר"ל קיבל עליו להזהר בשמירת שבת במאד מאד דבזה תלוי התשו' ובלא זה אי אפשר לשוב כראוי ובזמן מעט כאמור ודוק:

והנושא בא אמרתי בתחילת דברי ראו עתה כ' אני אני הוא ואין אלהים עמדי וגו' רומז ונרמז למ"ש בב"ר ע"פ ועתה פן ישלח ידו אין ועתה אלא תשובה שנא' ועתה ישראל מה ה' אלהיך ונו' מלמד שפתח לו פתח של תשו' וכבר כתבנו לעיל החקירה שיש בענין

התשו' דמאחר דקי"ל מלך שמחל ע"כ אכ"מ איך מקבל תשו' השבים ושתי תשובו' בדבר הא' דזה לא נאמר אלא במלך ב"ו דכבודו לאו דיליה אלא משל צבור אבל הקב"ה כ"ע דיליה והכבוד משלו ונקרא מלך הכבוד לכן יכול למחול והב' דישראל יש לנו דין בנים כמש"ה בנים אתם לה' אלהיכם וקי"ל אב שמחל על כבודו כבודו מחול: עוד נקדים החקירה שחקר הרב תנא דאורייתא בס"ה פ"ד בדרך ארוכה דנ"ו במאמר חז"ל שאמרו בפ"ק דתענית ג' מפתחות ביד הקב"ה שלא נמסרו לשליח וא' מהם הוא מפתח של ת"ה דכתיב וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ופרש"י אני ה' ולא שליח ע"כ ויפלא ע"ז דהא אמרינן בסנהדרין א"ל ההוא מינאה לר"א אלהיכם כהן הוא כד קבריה למשה במאי טביל וכו' א"כ יקשה דבת"ה דכתיב אני ה' ולא ע"י שליח הואיל והוא כהן היאך מטמא וכו' ותי' כמ"ש התוס' שם כי קבריה למשה במאי טביל הא דלא ק"ל להמין דהעיקרא איך נטמא הקב"ה דהוא כהן ותי' דישראל נק' בנים למקום וכהן מטמא לבנו ע"כ וה"ה והוא הטעם לת"ה דהואיל וישראל נק' בנים למקום כביכול מטמא לפתוח את קברותיהם ע"כ נמצא דע"י ת"ה יש הוראה עצומה דיש לנו דין בנים כמדובר:

מעתה זהו מה שרמזתי בנושאי מקדם ראו עתה דהיינו ראו לחזור בתשו' שלימה וכ"ת איך אתה מקבל תשו' השבים ומוחל וסולח לעונותינו והא קי"ל מלך שמחל ע"כ אכ"מ לזה בא לתת טעם כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי שם רמז החילוק א' שכתבנו דשאני קב"ה דכ"ע דיליה יכול למחול ועוד אני אמית ואחיה בא לרמוז החי' ב' שכתבנו דישראל יש להם דין בנים ואב שמחל ע"כ כ"מ והראיה דיש לנו דין בנים הוא מת"ה:

ובזה יובנו פסוקי תהלים שובינו אלהי ישענו וגו' הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור בטענת מלך שמחל ע"כ אכ"מ והלא אתה תשוב תחיינו אתה דוקא והרי הוא כמבואר וגם בזה יובנו פ' לכו ונשובה וגו':

חזרתי ואמרתי לנו עדת בנ"י רמזתי דידוע מ"ש בפ' יוה"כ אר"י גדולה תשו' שמקרבת הגאולה שנא' ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב מ"ט ובא לציון גואל משום ולשבי פשע ביעקב וידוע דבזמן הגאולה אז יתקיים המק"ש והיתה לה' המלוכה והיה ה' למלך ע"כ הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ובאותו זמן יהיה ת"ה וז"ש ראו עתה דהיינו לחזור שתשובה כי עי"ז אני אני הוא ואין אלהים עמדי שיביא הגאולה וגם אני אמית ואתיה דהיינו ת"ה יראו עינינו בעוב"ק:

אמרתי בתתילת דברי המצוה אשר צויתי אתכם חזקו ואמצו אל תיראו רומז ונרמז למע' התשו' כי מצוה היא נק' התשו' כמ"ש הבעה"ט בפ' נצבים דסמיכות כי המצוה הזאת לפ' התשו' לומר לך דשקולה מצות התשו' ככל התורה כולה וידוע דמצות התשו' המשובחת

היינו העושה אותה מאהבה ולא מיראה וכבר כתבנו דההתשו' ניתנה לישראל דוקא שהם בבחי' בנים: וזה מה שרמזתי המצוה אשר צויתי למעלה דהיינו מצות התשו' אתכם דוקא ניתנה ולא לאו"ה חזקו ואמצו וחזרו בתשו' ואל ירע בעיניכם דאיך יתכן לעשות תשו' דקי"ל מלך שמחל וכו' דהא ליתא דאתם בבחי' בנים ואמר אל תיראו רומז דעיקר התשו' הוא לעשותה מאהבה וז"ש אל תיראו ר"ל לא תעשו מיראה:

חזרתי ואמרתי רמז רמזתי בענין שליחותי דהיינו קומו השרים לעזרת ה' בגבורים איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק ונתחזק בעד עמינו ובעד ערי אלהינו כי בצרה גדולה אנחנו וז"ש חזקו ואמצו ובזכות זאת המצוה שתעשו בימים האדירים האלה אל תראו ואל תערצו מפניהם משטן רע ומפגע רע ומכל גזירות קשות ורעות וכו' כי הצדקה מבטלת כל גזירות קשות ויכולה היא שתגן שתכתבו בספר חיים טובים ברכה וש':

ולנו עדת בנ"י רמזתי על גאולתיני ועל פדות נפשינו כי לא יעלה על לבני ח"ו להתייאש מן הגאולה יען כי ארכו ימי הגלות המר והנמהר באשר אי"ה מחרפים ומבזים אותנו ואומרים לנו כי אבדה תקותינו דבודאי הבל יפצה פיהם והוא בראותינו כי כל מקים שגלו ישראל גלתה שכינה עמהם וא"כ כאשר יגאל ה' את שכי' עוזינו מהגלות כן יגאל אותנו וזהו רמז זא"ת נחמתי בעוניי:

וזהו מה שרמזתי חזקו ואמצו ואל יתיאשו מן הגאולה ח"ו אל תיראו ואל תערצו מן האו"ה האומרים אבדה חקותינו ח"ו דבודאי הקב"ה יגאל אותנו יען כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך בגלות וכשם שיגאל שכי' עוזינו כן יגאל אותנו ולא ירפך ולא יעזבך בעוב"ק:

יעקב דרוש למעלת א"י

מודעת זאת בכל הארץ כמה גדלה מעל' א"י שהיא מקודשת מכל הארצות ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה ולעילא מכל ברכתא שירתא תושבחתא מעלת עי"ק טבריא ת"ו ההר חמד אלהים לשבתו חמד זו טבריא חמדה גנוזה והיינו טעמא דסימני תשועה על גאולתינו ועל פדיון נפ' בה יהיה מתחיל וב"ד הגדול משם עתיד לעמו':

כאשר חז"ל הגידו בילקוט פ' ויחי וז"ל בתחי' גלתה סנהדרין וישבה לה ביבנה ומיבנה לאושא ומאושא לשפרעם ומשפר' לבית שערים ומבית שערים לצפורי וצפורי היא חלקו של זבולון ואח"כ גלתה מצפורי לטבריא וכן ישעיה אמר ישפילנה עד ארץ יגיענה עד עפר. א"ר יוחנן טבריא היא משלמת למשיח שנאמר תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים מה כתיב אחריו והוכן בחסד כסא:

וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפי"ד מה' סנהדרין ז"ל בתחילה כשנבנה בהמ"ק היו ב"ד הגדול יושבים בלישכת הגזית שהיתה בעזרת ישראל וכשנתקלקלה השורה גלו ממקום למקום ולעשר מקומות גלי וסופן לטבריא ומשם לא עמד ב"ד גדול עד עתה וקבלה היא בידי שמעיר הק' טבריא עתידים לחזור תחילה ומשם הם נעתקים למקדש עכ"ל. (ומקור זה הוא במ' ר"ה דל"ג ע"א ומסיים בה א"ר יוחנן ומשם הם עתידים להגאל שנא' התנערי מעפר עכ"ל): אלא דצריך להבין דברי חכמים הללו מאי האי דקאמרו מה כתיב אחריו והוכן בחסד כסא דהא הרואה יראה דהאי קרא אינו אחריו אלא לפני פניו דפסוק זה שנא' תרמסנה רגל וגו' הוא בישעיה סי' כ"ה ופסו' דוהוכן בחסד כסא הוא בסי' ט"ו:

ועוד דמה ענין זה לזה והלא פסוק דוהוכן בחסד כסא הוא מדבר על חזקיהו ואומר דאחר שיפול סנחריב ע"י חזקיהו ואז כלה שוד תמו רומס מאנשי סנחריב מן ארץ יהודה ואז והיכן בחסד כסאו של חזקיהו ונעשה עמו חסד כאשר היה נוהג לעשות חסד וכדפרש"י ז"ל:

אמנם אפשר לומר דהכונה היא כך ראה מה כתיב אחריו של אותה הרמיסה האמורה בחזקיה דכתי' כלה שוד תמו רומס מן הארץ דכשיכלה הרומס במפלת סנחריב כתיב אחריו ותיכון בחסד כסא שכסא חזקיהו יהיה נכון לעולם א"כ תף במשיח כיון דכתיב תרמסנה רגל רגלי עני שהוא המשיח אחר רמיסתו יכלה רומס מן הארץ ויאבדו כל הרשעים כדמסיים הילקוט באותה שעה נפרע מן הרשעים וכו' וכיון שכן הוא אחר זה והוכן בחסד כסא דהיינו כסא המשיח יהיה נכון בחסד כסא ומשפט דלא גרע מחזקיהו כנ"ל ודו"ק: והנה מקור דברי המדרש הללו הוא במס' ר"ה דל"א ע"א וז"ל י' מסעות נסעה שכינה וכו' וכנגדן גלתה סנהדרין מלשכת הגזית לחנות ומחנות לירוש' ומירוש' ליבנה ומיבנה לאושא ומאושא ליבנה ומיבנה לאושא ומאישא לשפרעם ומשפרעם לבית שערים ומבית שערים לצפורי ומצפורי לטבריא וטבריא עמוקה מכולם וכו' אר"י ומשם עתידין ליגאל שנא' התנערי מעפר קומי שבי ע"כ:

וצריך לתת טעם דעל מה ועל מה היתה זאת דגלתה סנהדרין עשר גליות ולבסוף נשארו בטבריא עד זמן הגאילה ומשם נעתקו' למקדש ולא נשארו במקום אחד מאלו היו"ד מקומות שגלו בודאי דצריך שיהיה טעם בדבר: ולעד"ן לתת טעם לשבח בהקדים מ"ש במס' סנהדרין דל"ז ע"א שוררך אגן הסהר שררך זו סנהדרין למה נק' שמה שררך שהיא יושבת בטיבורו של עולם ופירש"י שבהמ"ק הוא באמצע של עולם ע"כ. נמצא דהסנהדרין היו יושבין בבהמ"ק לפי שהוא טיבור העולם ויש טעם בזה ע"ד הסוד הלא הוא כמוס עמדי וכעת אין הכתיבות מצויין אצלי. וע"ד הפשט אמרו במ"ר שיר השירים

ע"פ זה מה תינוק זה כל זמן שהוא במעי אמו אינו חי אלא מטיבירו כך אין ישר' יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם ע"כ:

ומוהרש"י וש"י ז"ל הק' דמ"ט נמשלו למזון העובר ולא נמשלו לפה שהכל ניזונים ממנו אחר שיוצאים לאויר העולם והוא ז"ל כתב טעם אחר והוא דהוראת הסנהדרין בתו' שבע"פ בכמה מילי יראה סותרת לפשט הכתו' וכמ"ש בסוטה בג' מקומות הלכה עוקרת המקרא וכאלה רבות' עד שאמ' אפי' אומר לך על ימין שהוא שמאל לכן המשילו למזון העובר מטיבו' שהוא הפך ההקש השכלי שאם יפתח אפי' שעה א' א"א להתקיים והפה הוא בהפך באם יסתם אפי' ש' א' א"א להתקיים ובעובר הוא כן וכן ענין הסנהדרין אעפ"י שאומ' הפך פשט הכתו' צריך לשמוע:

באופן דסנהדרין היו יושבים בבהמ"ק מפני שהוא עיבור העולם ויש טעם בדבר כמ"ש עוד נקדים מ"ש במגילה ד"ו א"ר ירמיה רקת שמה ולמה נק' שמה טבריא ע"ש שיושבת בטיבורה של ארץ ישראל ע"כ אמור מעתה זהו הטעם שנשארו הסנהדרין בעי"ק טבריא עד ביאת הגואל ולא בשאר מקומות שגלו יען דטבריא היא טיבורה של א"י ודומה ללישכת הגזית שהיא טיבורו של עולם ולכן לא מצאו קורת רוח הסנהדרין אלא בטבריא ולפי דרכינו למדנו דשוה טבריא לבהמ"ק:

והנה ממ"ש הרמב"ם ז"ל וקבלה היא בידינו דמשם עתיד ב"ד הגדול לחזור החי' נראה שקבלה היא ביד אבותינו ומי יוכל להרהר אחריהם וכיון שכך גם הבשורה האמו' במלא כי הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום וגו' הסברה נותנת דגם הבשורה צריכה להיות שם כי הב"ד הגדיל היא בעי"ק ת"ו ומשם נעתקין למקדש א"כ גם הבשורה צריכה להיות במקום שמצוי הב"ד הגדול וכן כתב בפי' מורינו הרב מוהרח"א ז"ל:

כי מן הבאר זוהיא שקשה טובא לפירוש הריטב"א ז"ל הובאו דבריו בעין יעקב פ"ד ד"ח עירובין שפי' עלה ההיא דסבר הש"ס להוכיח דיש תחומין למעלה מעשרה מברייתא דקתני הריני נזיר יום שבן דוד בא בו מותר לשתות יין בשבתות וי"ט דהא לא אתי האידנא ואסור לשתות כל ימי החול דילמא אתי אא"ב יש תחומין למעלה מי' משום הכי שרי אלא אי אמ' אין התחומין אמאי שרי. שאני התם דכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני יום והא לא אתי אליהו מאתמול א"ה כל יומא ויומא לישתרי דהא לא אתי אליהו מאתמול אלא לב"ד הגדול אתא. ה"נ לב"ד הגדול אתא:

וכתב הריטב"א ז"ל לב"ד הגדול אתא ללישכת הגזית דהוא מקים ב"ד הגדול כי שם יגלה תחילה עכ"ל. ודבריו הן תמוהים דהא מהגמרא ומהמדרש ומהרמב"ם ז"ל נראה

בהדיא דהגאולה מתחלת מעיה"ק טבריא ומטבריא נעתקין ללישכת הגזית וכיוון שכן למה תהיה הבשורה בלישכת הגזית מקום שאין עתה ב"ד הגדול ומאי האי דקאמר כי שם יגלה תחילה באופן שדבריו הם צ"ע:

אשר בזה נבין מאי דגרסי' בפ"ב דתענית די"ז כ"א מכאן אמר דכל כהן שמכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו ויודע שבתי אבותיו קבועים שם אסור לשתות יין כל אותו היום מכיר משמרתו. ואין מכיר בית אב שלו וכו' אסור לשתות יין כל אותו שבת אינו מכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו וכו' אסור לשתות יין כל השנה רבי אומר אסור לשתו' יין לעולם אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו ופירש"י תקנתו קלקלתו דהוי כמה שנים שלא חזרה בירה וקלקלה זו תקנתו לשתות יין בהדיא ולשמה יבנה לא חיישינן עכ"ל: וי"ל הני כהני דאסרי להו חכמים לשתות יין איה מקום מושבם אם הוא בשאר מדינות חוץ מירושלים אמאי אסירי שעד בואם לירוש' ממקומם אם יהיה רחוק ג' מילין ונ"מ יותר אין ספק מפיג יינו מעליו וכ"ש אם יעבו' ב' או ג' שעות כמבואר בעירובין דס"ד ע"ב במעשה דר"ן דביותר מרביעית אם הלך ג' מילין מפיג יינו. ואם מושב הכהנים הם בירוש' גם זה למה יהיה אסור הא אמרינן בעירובין דקודם ביאת המשיח יבא אליהו דכתי' הנה אנכי שולח לכם וגו' ואמרי' שם דאתי לב"ד הגדול, ולדעת הריטב"א ז"ל דס"ל דהיינו ללישכת הגזית הא ודאי ישמעו כל העם היושבים שם בו בפרק וכל יומא ידעו אי בא אליהו או לא וכיון שידעו שלא בא מאתמול א"כ לישתרו בכל יום לשתית יין:

אמנם עפי"ה הנה נכון והוא דלעולם מיירי בהכהנים הדרים בירוש' ואפי"ה אי אפשר להו למידע אי אתא אליהו או לא דהא אמרינן דבתחיה העתידה להיות ע"י אליהו קודם המשיח דאתי לב"ד הגדול היינו בעי"ק טבריא ת"ו דשמה ישבו כסאות למשפט ומשו"ה לא ידעי יושבי ירוש' והכהנים אם בא אליהו מאתמול אי לא ולהכי שפיר דמי לאסור הכהנים היושבים בירושלי' בשתית יין דדילמא אתי היום משיח וכבר בא אליהו מאתמול לב"ד הגדול היושב בטבריא:

עוד נראה לתרץ במה שראיתי להרמב"ם ז"ל בפי"ב מה' מלכים ה"ב וז"ל יראה מפשטן של דברי הנביאים שבתחילת ימות המשיח תהיה מ' גוג ומגוג ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישראל וגו' שנא' הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וכו'. ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו ע"כ. וסברא הא' הקדימה והביאה בסתם נראה שזה אצלו עיקר: וכן מצאתי ראיתי דיש תנאים דסברי דאין אליהו בא קודם המשיח כי אם קודם תחיית המתים והיא ברייתא בסיף סוטא דרבי פנחס בן יאיר קאמר התם ותחיית המתים באה ע"י אליהו ופי' בירוש' דהכונה דתחית המתים מביא אליהו

ומיתי לה מהא קרא דהנה אנכי שולח לכם וגו' ועיין בתוי"ט שם שהביא דברי הירושלמי הללו והובאה ברייתא בפ"ג דשקלים בירוש' עי"ש: הא למדת' דיש מן התנאים דסברי דהאי קרא דהנה אנכי שולח לכם את אליה לאו קו' המשיח הוא אלא לאחר המשיח בבא זמן התחי' בא יבא שתהיה על ידו והיינו הפך הסוגייא דידן ובהכי א"ש דנקט הרמב"ם ז"ל בלשונו יש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המשיח יבא אליהו וקשה דאמאי נקט יש מן החכמים כיון דסתמא דתלמודא בערובין קאמר הכי ולא נמצא חולקין ולפי האמור ניחא ודוק:

וראיתי להרב אהבת עולם בדמ"ו שהקשה על רבינו במ"ש ויש מן החכמים וכו' והאריך לתקן בדוחק עצום יע"ש. ולפי מ"ש לק"מ על רבינו ז"ל ויפה נקט יש מן החכמים וכו' כיין דמצינו לרבי פנחס בן יאיר דסבר הכי הגם דבירוש' סבר הכי מי לנו גדול באופן דהכהנים אסירי למשתי חמרא אף דיתבי בירוש' דכיון דאין אליהו בא קידם ביאת המשיח מקים יש להסתפק בכל יום דילמא אתי בר נפלי ואין גולה אזני קודם לכם:

וחזה הוית להרב מוה"ד מוהריט"א ז"ל בס"ה שמחת יו"ט בדרל"ג ע"ב שהקשה על רבינו ז"ל במה שפסק בפ"א מה' ביאת מקדש ה"ו וז"ל כל כהן שיודע מאיזה משמר הוא ומאיזה בית אב וכו' אסור לשתות יין וכו' הקשה הוא ז"ל וז"ל וק"ל על דין זה דמשמע דכל שיודע בית אב שלו אפי' שיידע שהוא ביום שבת אסור לשתות יין וכו' וכן בשאינו יודע בית אב שלי אינו שותה יין כל השבת כולה משמע אפילו ביום שבת בכלל שאינו יכול לשתות יין והא אמרו' בעירובין וכו' דמובטח להם לישראל שאין אליהו בא לא בע"ש ולא בעיו"ט מפני הטורח ומשו"ה מותר בשבת לשתות יין מי שנזר יום שב"ד בא כיין דאליהו לא אתי מאתמול משיח לא יבא בשבת דהא כתיב הנה אנכי שולח לכם וגו' וא"כ בכהנים נמי אמאי אמרי' דאסורים אפי' ביום השבת כיון דכל טעם האיסור משום דילמא אתי משיח ובשבת לא אתי כדאמרן ע"כ:

ואהמ"ר תמהני עליו. איך אי אישתמיט מיניה דמר דברי הרמב"ם ז"ל הללו דפי"ב מה' מלכים דס"ל דאין אליהו בא קודם המשיח אלא קודם התחיה ובהכי מיירי קרא דהנה אנכי שולח לכם את אליהו וגו' ומצינו אילן גדול לסמוך עליו רבי פנחס בן יאיר דסובר כן א"כ הרמב"ם ז"ל לשיטתו אזיל ומשו"ה שפיר מיתסרו הכהנים אפי' בשבתות וי"ט בשתית היין ודו"ק דלמה אתי משיח דכל יומא זימניה הוא וכזאת ראיתי להרב בעירובין דמ"ג שהקשה על דברי הרמב"ם ז"ל בפ"ד מה' נוירות הי"א גבי האומר הריני נזיר ביום שבן דוד בא בו. אם בחול נדר הרי זה אסור לעולם ואם בשבת או ביו"ט נדר אותה שבת

או אותו יום טוב מותר מכאן ואילך אסור לעולם שהדבר ספק אם יבא בשבת או ביום טוב או לא יבא והואיל והוא ספק ביום שנדר לא חלה עליו נזירות שספק נזירות להקל: וקשה דזה הפך הש"ס דעירובין דמוכח דבודאי לא יבא משיח בשבת וכו' שאין אליהו בא בע"ש והכא קאמר הרמב"ם ז"ל דספק הוא אם יבא משיח או לא משום ספק דאין תחומין או יש תחומין למעלה מיו"ד. ולא תלה ביאת המשיח בביאת אליהו קודם. כדתלי הש"ס. וכבר מר"ן כ"מ והלח"ם טרחו לתקן דברי רבינו:

והרב הנז' תי' דאזיל לשיטתו דסבר דביאת אליהו הוא אחר המשיח. ולדעתו אי לאו משום דספיקא הוא אם יבא אם לאו לא היה מקים להתיר אף כשנידר בשבת ויו"ט ולא תלה טעם שריותא משים ספק נזירות ודו"ק:

נמצינו למדין מה נורא המקום הזה עה"ק טבריא ת"ו דשם תהיה התחלת הגאולה והבשורה של אליהו הנביא זכ"ל. ולא זו בלבד אלא גם ביאת המלך המשיח תחילת ביאתו בעה"ק טברית"ו ושם יתגלה כדאיתא בזוה"ק פ' שמות וז"ל. ומהדר גאונו דא משיח בקומו לערוץ הארץ כד יקום ויתגלי בארעה דגליל בגין דאיהו הוא אתר קדמאה דאתחרבה בארעא קדישא ובגין כך יתגלי תמן קדמאה לכל אתר עכ"ל:

וכתב שם הרב חס"ל אזולאי ז"ל דמ"ש בארעא דגליל היא טבריא דגם טבריא היא מארעא דגליל וכמ"ש בגמ' דגלתה סנהדרין ולבסוף לטבריה ומשם עתידה ליגאל ומ"ש בעירובין לב"ד הגדול אתא היינו לב"ד של טבריא עכ"ל נמצא דביאת המשיח ג"כ תהיה בעה"ק טבריא יגלה כבוד מלכותו עלינו בקרוב אמן:

וזה יהיה כונת המאמר הנז"ל אר"י טבריא היא משלמת למשיח שנאמר תרמסנה רגל רגלי עני מאי כתיב אחריו והוכן בחסד כסא וי"ל מה הלשון אומרת טבריא משלמת למשיח. מהו פירוש משלמת ועוד מאי ראיה הביאו מפ' תרמסנה רגל רגלי עני דלכאורה אין בו שום רמז על טבריא ובעקר הפסוק י"ל מהו הכפל רגל רגלי עני היה די לאמר רגלי עני ודוק:

אמנם לפי מ"ש לעיל דהתחלת התחיה והגאולה תהיה בטבריא א"כ זה הוא שאמר ר' יוחנן טבריא משלמת למשיח ר"ל שיבא משיח תחילה לטבריא שהיא משלמת שהוא לשון פרישת שלום ור"ל שטבריא שואלת ודורשת בשלומו ע"ד שלום בואך ברוך מתייך לשלם:

ומה שהביא ראיה מפסוק תרמסנה רגל וגו' יובן על פי מ"ש הרב חס"ל אזולאי ז"ל דעיה"ק צפת וטבריא תוב"ב הם אחוזים בשני ספירות דנצח והוד. צפת נצח. וטבריא הוד. ונצח והוד הם תרי שוקין ותרין רגלין. א"כ נמצא דטבריא נקראת רגלי וז"ש תרמסנה

רגל שהוא טבריא רגלי עני שהוא המשיח כמו שפירש"י ז"ל ור"ל שבטבריא בו תרמוס רגלי המשיח תחילה:

אלא דעדיין י"ל דמי זה אמר דמדבר בטברייא אפשר דמדבר בצפת ומתיבת רגל אין ראיה דגם צפת נק' רגל דכיון דאחוזה בנצח. והנראה י"ל טפי מ"ש במנחות דל"ו דיד סתם זו יד שמאל דכתיב אף ידי יסדה ארץ וימיני וגו'. א"כ ה"ה נמי ברגל סתם הוא רגל השמאל הידוע ונצח הוא הרגל ימין. וההוד הוא רגל שמאל וא"כ מה שאמר הפ' רגל סתם הוא השמאל שהוא סוד שהיא טבריא כמ"ש וא"כ מכאן הוכחה דמיירי בטבריא ועל דרך רמז דטבריא עולה רכ"ו וה' אותיות והכולל והמילוי עולה ס"ה רגל: אשר עפ"י דברי הרב חסד לאברהם הנז' דעיה"ק טבריא אחוזה במדת הוד יש לתת טעם למ"ש בברכות דנ"ח במתניתא תנא משמיה דר' עקיבא לך ה' הגדולה וגו' וההוד זו בהמ"ק נמצא דבהמ"ק וטבריא שניהם שוים והם אחוזים במדה אחת היינו הוד והטעם דמ"ש לעיל דהוקשת טבריא לבהמ"ק שכמו שבהמ"ק טיבורי של עולם. כך טבריא טיבור א"י ודו"ק:

איך שיהיה אתה הראת לדעת קדושת המקום הזה העיר הזאת נעמ"י וכל דברי רבותינו הם אמת וברוה"ק נאמרו וראוי לנו שלא ליכנס חו"ש לבית הספק בדבריהם בשום צד. אלא ראוי לנו להאמין אמונה שלימה והוא אמונת עתך חוסן ישועות ואין ספק כי כה יעשה אלהים כי משם עתידים ליגאל ובפרט מלתא כדנא דעיקר דבר זה יצא מפי המלך ר' יוחנן זצ"ל ומי יערב לבנו לגשת להרהר ולהסתפק ולא יחוש לנפשו ומי לא ידע בכל אלה עונש המגיע לאותו תלמיד שהי' מתספק בדברי ר"י ונענש כמ"ש בב"ב דע"ה דיתיב ר' יוחנן וקא דריש. עתיד הקב"ה להביא אבנים טובית ומרגליות שהם שלשים על שלשים וחוקק בהן עשר על עשרים ומעמידין בשערי ירושלם לגלג עליו אותו תלמיד. השתא ומה כביעותא דצילצלא לא משכחינן כולי האי משכחינן לימים הפליגה ספינתו בים חזינ' למלאכי השרת דקא מנסרי אבנים טובות ומרגליות א"ל הני למאן אמרי עתיד הקב"ה להעמידן בשערי ירושלם כי הדרי אשכחיה לר"י דיתיב וקא דריש א"ל רבי דרוש ולך נאה לדרוש כשם שאמרת ראיתי א"ל ריקא אי לא ראית לא האמנת מלגלג ע"ד חכמים אתה יהב ביה עיניה ועשאו גל של עצמות ע"כ. וא"כ מי הוא זה אשר יוכל להרהר אחר דברי ר"י שאמר דמשם עתידים ליגאל אחרי יודעו מה שקרה לאותו תלמיד אבל כן חובה עלינו להאמין בא"ש:

והתם בפ' חלק בתר הכי פריך הש"ס מתיבי ואולך אתכם קוממיות ר"מ אומר מאתים אמה כשתי קומות של אדה"ר ר' יהודה אומר ק' אמה כנגד היכל וכותליו שנא' אשר בניני כנטיעים מגודלים וגו' תבנית היכל ומשני כי קאמר ר"י לכוי דבי זיקא ע"כ ופירש"י

אשר בנינו כלו' בנים שלנו יהיו לעתיד כאילנות גבוהים מגודלים תבנית היכל שהיה ברום ק' אמה והיאך יכולים לכוף קומתם ליכנס בפתח שאין בו אלא עשרים אמה רומו כדקאמ' ומשני כי קאמר ר"י לכוי דבי זיקא לחלונות שהשמש והאורה נכנסים בה אבל השערי' גבוהים יותר אלי ת"ד:

וצריך לדעת מה ענין בחורי ישראל שישוו בקימתן לעת"ל לתבנית היכל שהוא ברום ק' אמה דומה בדומה. ברם הכונה פשיטה דידוע דהמקדש נתמשכן בעונותיהם של ישר' כמ"ש במ"ר אלה פקודי המשכן משכן העדות אלו ב' מקדשות שעתידין להתמשכן בעונותיהם של ישראל:

גם ידוע דבחורים ובתולות וקטנים בזמן דליכא מקדש הן הנה נתפסים בעון הדור כפ"ש הגמ' דכתי' ד"ח גבי על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ידחם וגו' עד חשיב את לאתפוסי אדרא:

וכיון שכן דבחורי ישראל הישוו לבהמ"ק דשניהם מתכפרים על עונות ישראל לזה לעת"ל כשיבנה בהמ"ק במהרה בימינו יהיו בחורי ישר' קומתם כקימת היכל כדי שישתבחו ישראל בבחוריהם וידעו בכל עת שהיו שוים לבהמ"ק לכפר על ישראל ולזה הם שוים ודומים זל"ז:

אשר בזה פי' המפרשים ז"ל מאי דאי' בפ' כל כתבי דקי"ט אין מבטלין תינוקות של ב"ר אפי' לבנית בהמ"ק. דק' מאי אפי' דקא' עוד מאי שנא מצוה זו דנר יותר מכל מצות שבתורה:

ולפי"ה הנה נכון והכונה דהנה שניהם שקולים למשכון עונות בהמ"ק והתינוקות שב"ר א"כ הוה אמינא דמותר לבטלם לבנין בהמ"ק כדי שיחיו התינוקת דכשבהמ"ק הוא בנוי וממשכן עוניתיהם של ישראל א"כ ינצלו התינוקות ממיתה וקי"ל לענין פקוח נפשות דמותר לחלל עליהם שבת דמוטב שיחלל שבת א' ולא יחלל שבתות הרבה א"כ אף אנן נמי נימא דמוטב שיתבטלו כמה זמן התינוקות מת"ת כדי שיתקיימו בעולם אפי"ה קאמרי דאין מבטלים משו"ה נקט מצוה זו:

ובמ"ש דאין מבטלים תינוקות שב"ר אפ' לבנין בהמ"ק פשטן של דברים מורים דאפי' דעי"ז ישאר במה"ק חרב אפי' הכי אין מבטלים תינוקות. ברם לפי"ז זו היא שקשה דהא בפ"ק דמ"ק די"א אמרו כתי' כל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה וכתיב כל דמשמע אפי' חפצי שמים ומשני כאן במצוה דאפשר לעשו' ע"י אחרים אזי אפי' חפצי שמים לא ישוו בה וכאן במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים מבטלים ת"ת מפניה כדי שלא תתבטל המצוה לגמרי וכן פסק הטור ביו"ד סי' רמ"ו אם באו לפניו עשית

המצוה ות"ת אם אי אפשר לעשות המצוה ע"י אחרים יעשה המצוה ויחזור לתורתו ומרן ז"ל בב"י לא ציין מקור דין זה ונר' דהיינו מהא דמ"ק הנז' דכתיבנא וא"כ לפי"ז דבא"א לעשות המצוה ע"י אחר עושה המצוה וחוזר ללימודו וא"כ למה אמרו דאין מבטלים ת"ת מתינוקות אפי' לבהמ"ק דנראה מפשטן של דברים דאפי' שישאר הבהמ"ק חרב:
ואפשר לחלק בין לימוד גדולים ללימוד קטנים דהיכא אמרי' דבשא"א לעשות המצוה ע"י אחר מבטלים ת"ת ועושה המצוה היינו דוקא בגדולים דכל ריבותייהו בלימוד אינו אלא לקיים מצות לא ימוש ספר וגו' ועיקר המצוה יכולים לקיים בקביעות זמן מה למר כדא"ל בפ' ב' הלחם דצ"ט אפילו לא שנה אדם אלא פרק א' שחרית ופרק א' ערבית ה"ז קיים לא ימוש ולמר כדאי"ל אפי' לא קרא אדם אלא ק"ש שחרי' וערבית קיים לא ימוש וגו' ואפי' דכל המרבה הר"ז משובח מ"מ כיון שבא' מצוה זו לידם שא"א לעשותה ע"י אחר עדיף טפי לעשות המצוה תחילה ממה שתתבטל ואח"כ יחזרו לתורתם לא כן בתינוקות שב"ר דצריך ללמדם ביום ובלילה כדי לחנכם שיתלמדו אז אין מבטלין מפני שום מצוה בין דא"א לעשותה ע"י אחר ובין דאפשר לעשותה ע"י אחר ודוק:
ועם האמור ומדובר בזה נבין דברי שלמה כשבקש ארזים מחירם מלך צור לבנות בית לשם ה' ככתוב במלכים א' ה' אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכול לבנות בית לשם ה' מפני המלחמה וגו' ועתה הניח ה' לי מסביב אין שטן ואין פגע רע:
וי"ל דלאיזה צורך הוצרך שלמה להקדים ולומר אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכול וכו' קידם בקשת הארזים ובקיצור הי"ל לומר לחירם הנני אומר לבנות בית לשם ה' צוה ויכרתו ארזים ועוד צל"ד אומרו מפני המלחמה דאיך המלחמה מנעו לבנות בית:
וכבר המפ' ז"ל נרגשו מזה והם אמרו דמ"ש מפני המלחמה לא יוכל לבנות לבל יקשה לו חירם מה לך לבנות בית לשם ה' מה שלא בנה אביך לזה הודיע שדוד לא היה יכול לבנות בית לשם ה' מפני המלחמה ור"ל יכול היה אלא שלא היה רשאי מפני המלח' ור"ל כי לא נצטוינו לבנות בית המקדש בהיות מלחמה אלא אחר המנוחה כמש"ה והניח לכם מכל אויביכם וגו' אזי לשכנו תדרשו וגו' א"ד ז"ל:
אך לפי דרכינו יאמר נא ישראל באופן אחר והכונה עמ"ש ז"ל הובא בילקוט תהלים רמז תשכ"ב בפ' ריבה ה' את יריבי אמר דוד הבה לנו עזרת מצר אמר לו הקב"ה דוד עסוק בתו' ואני נלחם במלחמיתיך וכן משה אמר ע"כ יאמר בספר מלחמות ה' אתם עוסקים בספר ואני נלחם מלחמתכם ע"כ:
והנה בודאי צ"ל דמה שציוה האל ית' לדע"ה שיעסוק בתורה היינו שיהיה מרבה כל מה דאפשר תמיד כל הימים יום ולילה ועי"ז האל ית' לוחם מלחמותיו דאין סברא לומר

דמה שציוה לו האל ית' לדוד שיעסוק בתורה היינו שיקבע עתי' לתורה דלזה לא היה צריך דהע"ה זרוז דמלך חסיד כמותו ודאי יעסוק בתורה לקיים מצות לא ימוש וגו' למר כדא"ל ולמר כדא"ל כחש"ל אלא ודאי הכונה כמ"ש דהיינו שיעסוק בהתמדה ובענין ת"ת דתינוקות שב"ר דכולי יומא צריכים ללחוד בתורה וכדכתיבנא:

ולכן אמר שלמה שמפני המלחמה אשר סבבוהו אל דוד אביו והוא נצטוה בעסק התורה בהתמדה להכניע האויב עד תת ה' אותם תחת כפות רגליו דין גרמא ליה לדוד אבי שלא נתעסק בבנין הבית דכיון דהיה עוסק בתירה בהתמדה לא היה יכיל לבנות הבית שכן בדין דאין מבטלים ת"ת דתדיר ולא פסיק אפי' לבנין מהמ"ק:

ברם עתה כי הניח ה' לי מסביב ואין לי עוד מלחמות יכול אני לבנות הבית דעסק התורה אינו מעכ' אותי דכיון שאין לי מלחמות לענין עסק התורה אני יוצא י"ח למר כדא"ל ולמר כדא"ל כאמור בדבר מועט ואח"כ אני עוסק בבנין בהמ"ק ואף דמצוה להרבות בעסק התורה כל כחה דאפשר וכל חפצים לא ישוו בה מ"מ כיון דמצות בנין בהמ"ק מצוה דא"א לעשותה ע"י אחרים מן הדין עושה המצוה וחוזר לתורתו:

עוד נאמר מעין האמור הא דאמר מפני המלחמה הכונה דר"ל דעסק התורה דנצטיוה דהע"ה וא"ל הקב"ה עסוק בתורה ואני נלחם מלחמותיך היינו עסק התורה של רבים וזכותה וזכות הרבים אגיני מגנא שהקב"ה לוחם מלחמותיו ונר' דע"ז אמר דוד הע"ה פדה בשלום נפשי מקרוב לי כי ברבים היו עמדי ור"ל שהקב"ה פדה נפשו מקרוב דהייני מן המלחמה הבאה עליו וזאת עשה לו השי"ת בשביל הרבים שהיו לומדים עמו בישיבה בעת המלחמה:

והשתא כיון דת"ת שנצטוה דוד בשעת המלחמה היינו עסק התורה דרבי' הנה עכ"ל דאין בנין בהמ"ק דוחה ת"ת של רבים וההכרח לזה שהרי אשכחן דת"ת דרבים גדול מעבודה כמ"ש בפ"ק דמגילה דפריך תלמידא אמאי דקאמר דסמכו של בית רבי שמבטלין ת"ת ובאין לשמוע מקרא מגילה ק"ו מעבודה דמבטלינן ופריך עבודה חמורה מת"ת והכתי' ויהי בהיות יהושע ביריחו וישא עיניו וירא והנ' איש עומד לנגדו וגו' א"ל אמש בטלתם תמיד של ב"ה ועכשיו וכו' א"ל על איזה מהם באת וכו' ל"ק הא דרבים והא דיחיד ע"כ כלו' ות"ת של יהושע של רבים היה ולהכי גדול מעבי':

ומעתה כיון דאשכחן דת"ת דרבים אין עבו' דוחה אותה כ"ש דאין בנין בהמ"ק דוחה אותה שהרי עבודה דחמירא דדחייא שבת אינה דוחה ת"ת דרבים כ"ש בנין בהמ"ק דקיל מעבודה דלא דחי שבת כמ"ש בשבועות דט"ו ובפ"ק דיבמות דאין בנין בהמ"ק דוחה:

וא"כ זאת היתה כונת שלמה הע"ה באומרו לחירם אתה ידעתי את דוד אבי כי לא יכול לבנות בית לשם ה' מפני המלחמה ור"ל דכיון דהיה עוסק בתורה דרבים משו"ה לא נתעסק בבנין הבית דכן בדין דאין מבטלין ת"ת דרבים מפני בבהמ"ק מק"ו מעבודה כמ"ש ואולם עתה כי הניח ה' לו מסביב ואין לי עוד מלחמות ואין אני עוסק בתורה דרבים דאין אני צריך להכניע אויבי בעסק התורה דשלי"ת אין שופ"ר וע"כ יש לי פנאי לעסוק במצות בנין בהמ"ק והנני אומר לבנות בית לשם ה':

והנה בענין מע' בהכ"נ ידוע שהוא מקדש מעט וידוע מאמר ר"י מי איכא סבא בבבל וכו' וקו' המפ' דאיך יתוקן הפ' דלמען ירבו והתי' עמ"ש רז"ל דבכל בה"כ צריך שיהי' אבן א' מבהמ"ק ודו"ק ובזה יובן הפ' צדיק כתמר וגו' שתולים בבית ה' וגו' עוד ינובון איך שיהיה נחזור לענייננו וראיתי לה' עבודת ישראל וכו' עיין בנייר:

והואיל ואתו לידן אלה מקראי קודש של שלמה וחירם כשבקש לבנות הבית נימא בהו מלתא בע"ה וז"ת. וישלח שלמה אל חירם לאמר אתה ידעת אח דוד אבי כי לא יכול לבנות בית לשם ה' אלהיו מפני המלחמה אשר סבבוהו עד תת ה' אותם תחת כפות רגליו ועתה הניח ה' אלהי לי מסביב אין שופ"ר והנני אומר לבנות בית לשם ה' אלהי כאשר דבר ה' אל דוד אבי לאמר בנך אשר אתן תחתיך על כסאך הוא יבנה הבית לשמי:

ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון ועבדי יהיו עם עבדיך ושכר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר כי אתה ידעת כי אין בנו איש יידע לכרות עצים כצידונים:

ויהי כשמוע חירם את דברי שלמה וישמח מאד ויאמר ברוך ה' היום אשר נתן לדוד בן חכם על העם הרב הזה וישלח חירם אל שלמה שמעתי את אשר שלחת אלי אני אעשה את כל חפצך בעצי ארזים ובעצי ברושים:

עבדי יורידו מן הלבנון ימה ואני אשימם דוברות בים עד המקום אשר תשלח אלי ונפצתים שם ואתה תשא ואתה תעשה את חפצי לתת לחם ביתי:

ויהי חירום נותן לשלמה עצי ארזים ועצי ברושים כל חפצו:

ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כור חטים מכולת לביתו ועשרים כור שמן כתית כה יתן שלמה לחירם שנה בשנה ע"כ:

והדקדוקים שבפסיקים אלו הן רבים הלא מראש לנו לדעת קו' הראשו' שכתבנו לעיל דלאיזה צורך הוכרח להאריך שהע"ה ולאמר אתה ידעת וגו' ולא אמר לו בקיצור צוה את עבדיך וגו' ועוד לאיזה צורך הוצרך לומר לו לחירם כאשר דבר חל דוד אבי בנך אשר ישב תחתיך לאיזה דבר הוכרח להודיע שכה דבר ה'. גם אומרו ועתה צוה ויכרתו לי ארזים תיבת לי שפת יתר. ומה גם אומרי ושכר עבדיך אתן לך תי' לך יתור נפיש. ועו"ק מאי

דקאמר כי אתה ידעת כי אין בנו איש יודע לכרות עצים כצידונים אין לו טעם דמאחר שלא נחסר דבר ממלכות שלמה א"כ אף אם אמת היה הדבר שלא נמצא מי שיודע לכרות עצים למה לו לגנות חסרון זה לחירם יכחידנה תחת לשונו ולימא ליה כי אנכי ידעתי כי עבדיך יודעים לכרות עצים וממילא יובן החסרון וככתוב בד"ה כ"ב ויתכן שיובן הענין למעליותא דאף דיש בעבדיו שיודעים לכרות עצים מ"מ כיון שהמלאכה מרובה לבנין הבית לא הוצרך לשלוח שהע"ה מעבדיו כיון שיש בעבדי חירם שיודעים לכרות עצים וצל"ד לאיזה צורך הוצרך שהע"ה להודיע החיסרון הזה בפירוש הלא דבר. גם י"ל מה חכמה היה בדברי שהע"ה בשאילתו מחירם עצי ארזים עד שבירך חירם ואמר ברוך ה' אשר נתן לדוד בן חכם יושב על כסאו. גם איכא למידק בתשז' חירם באו' שמעתי את אשר שלחת אלי תי' אלי יתירה גם אומרו אני אעשה חפציך בעצי ארזים ובעצי ברושים נדרש ללא שאלוהו כי שלמה לא בקש ממנו רק עצי ארזים ולמה לו להוסיף גם עצי ברושים ואם כונת חירם לעשות את בקשתו גם בעצי ברושים שהם יותר חשובים א"כ מדוע לא שאל שלמה ג"כ מזה המין:

ואולם לקושיא זו אשכחנא לה פטרי כי מה שהוסיף חירם בדבריו גם עצי ברושים לא למעליותא נתכוין אלא לגרועי הוא דאמר כי שלמה שאל ממנו ארזים סתם וידוע די' מיני ארזים יש כמש"ה בישעיה מ"א ארז שיטה והדם וגו' הוסיפו עליהם חכמי' שלש כמ"ש בבתרא ד"פ ובר"ה דפ"ג וחד מינייהו כסיתא ופירש"י ז"ל שהוא מין עץ העולה בקרקע הים ושמו קוראל ע"ש. וא"כ כונת שהע"ה היתה לשאול ממנו כל מיני ארזים ואפי' אותו הגדל בקרקע הים הנק' קוראל ואו' מן הלבנון קאי לארזים ושאר מינים ולזה פירש חירם דבריו אני אעשה חפציך בעצי ארזים ועצי ברושים אבל לא בארז הנק' קוראל דטריחא מלתא טובא כי אופן עקירתו מקרקע הים קשה מאד כמפורש שם בר"ה וא"כ לא השיבו לעשות לו חפצו גם בארז העולה מקרקע הים משום דבים אשר בארץ חירם אינו מצוי: וזה שפי' כי שאלת שלמה היתה על כל מיני ארזים ואף על אותו הנק' קוראל נראה שזאת היתה כונת עזרה בד"ה ב' סי' ב' שפי' וכתב שהיתה שאלתו ככתוב שם ושלח לי עצי ארזים ברושים ואלגומים מהלבנון ופי' המפי' ז"ל דהאלגומים הם הקוראל ואומרו מהלבנון חוזר לארזים ולברושים שזכר בנין עליהם:

וזהו בודאי שהבין עזרא כי באומרו שלמה עצי ארזים סתם היתה כונתו ע"כ המינים ואפי' על הקוראל ולכן פי' בדברי שהע"ה אלגומים ג"כ: וראיתי להרב אבראבנאל ז"ל בפי' לס' מלכי' שהביא פי' המפ' שפי' דאלגומים היינו ארז העולה בקרקע הים ושמו קיראל ודחה פי' לפי שבתשו' חירם לא נמצא זכר לאלגומים ולא נכנסו בכל מלאכת

הבנין וע"כ פי' שהם ארזים היותר טובים ואדומים ביותר שלא יבא בהם עפוש לזמן רב ואלו יקראו אלגומים יע"ש:

ולפי דברנו אין לדחות פי' המפרשים ז"ל כי הענין הוא דשלמה בקש גם ארז הקוראל וחירם השיבו שאין בידו לשלם בקשתו כי אם בארזים וברושים ולכן לא נכנסו במלאכת הבנין כי השיבו שאין בידו לעשות חפצו מהטעמים הנז':

ותו י"ל דברי חירם באו' עבדי יורידו מן הלבנון ימה ואני אשימם דוברות וגו' כל הפסיק הזה הוא ללא צורך דלאיזה סיבה הוצרך להודיע איך יוציאם ואשר יביאם וכי עתה תחלת מעשיו של חירם והלא כבר בימי דוד שלח כזאת כדכתי' בשמואל ב' ה' וישלח חירם מלך צור מלאכים אל דוד וגו', ועצי ארזים וגו' וא"כ כאשר עשה בפעם הא' כה יעשה עתה ג"כ וא"כ מה זה הוצרך להאריך ואני אשימם דוברות ופי' המפ' נהוגות בקיצור הי"ל להשיב אני אעשה חפציך בעצי וגו':

גם אומרו ואתה תשא שפת יתר כי באומרו אני אשימם דוברות בים ונפצתים שם כיון שינפצם בים יפו ממילא משמע שלא יטפל עוד בהם ושלמה יטפל בהם משם לירושלים גם לנו לדעת השינוי הזה שבדברי חירם כתיב ויהי נותן לשלמה עצי ארזים לשון הווה ובדברי שלמה כתיב ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כור וגו' נתן לשון עבר למה זה השינוי:

ואשר אני אחזה להבין כל זה בהקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"א מה' בית הבחיר' ה"ה וז"ל אין עושים כל הכלים מתחילתם אלא לשם הקדש ואם נעשו מתחילתם להדיוט אין עושים אותם לגבוה וכו' אבנים וקורת שחצבן מתחילה לבה"כ אין בונין אותן להר הבית ע"כ:

וחזה הוית להרב מוה"ד תנא דאוריתא עמד ע"ד הרמב"ם ז"ל אלו בס' פ"ד בדרך המלך דז"ך ע"ד וכתב שדבריו תמוהים דאיך ס"ל דכלים שנעשו מתחילה להדיוט וכו' וכן קורות ואבנים שחצבן וכו' נאסרו לגבוה בהזמנתו להדיוט והא קי"ל הלכתא דהזמנה לאו מלתא היא:

ועו"ק דתניא בהקומץ רבה דכ"ב ומייתי לה בפ' פרת חטאת על העצים אשר על המזבח ר' אלעזר בן' שמוע או' מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט אף עצים שלא נשתמש בהם הדיוט והקשו לזה והא כתיב ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים ותי' בחדתי ע"כ משמע מהכא דאין נאסרים לגבוה אלא בשמוש הדיוט אבל בהזמנה לא דאלת"ה מאי משני בחדתי הא ארונה הזמינם להדיוט ועשאם מוריגים וכלי בקר וגו' ועוד ממ"ש מה מזבח שלא

נשתמש מוכח דלא מתסר גבי מזבח כי אם בשמוש להדיוט דוקא ולא בהזמנה וצ"ע עכ"ד:

ואנכי הדל נלק"ד בישוב דברי הרמב"ם ז"ל והן קדם אשא עיני בדברי מרן הכ"מ ז"ל שדברי רבינו הוא מדקתני בתוספתא קורות ואבנים שחצ' להדיוט ומשמע לרבינו דלהדיוט היינו לב"ה דלגבי הר הבית הדיוט קרי ליה ויש לתמוה מי דחקו וכו' יע"ש. מפורש יוצא מדבריו דס"ל כדע' הרמב"ם דהחציבה לשם הדיוט בקירות ואבני' פוסל ואין לבנותם בהר הבית אלא כשחצבן לשם הקדש והיינו משום דס"ל דהך דינא דקורו' ואבנים נאחז בסבך עם הדין הקודם שכתב דאין עושים כל הכלים אלא לשם הקדש:

ולע"ד דברי תימא הם שהרי פסק הרמב"ם ז"ל בפ' ח' מה' מעילה דין ד' וז"ל כשבונין במקדש אין לוקחים עצים ואבנים מן הקדש ולא בונין את הבנין ע"ד שהוא קדש אלא בונין את הכל מן החול גזירה שמא יהנה בצל הבנין או ישען על אבן או על קורה בשעת מלאכה ובגמ' סוף ולד חטאת אמרו דה"ט דבנוין בחול משום דלא ניתנה התורה למלאכים. ר"ל דבדין הוא דכוליה מקדש בעינן שתהיה עשייתן לשם קדש כדמשמע מדכתיב ועשו לי מקדש לי לשמי אלא משום גזירה שמא יבא לידי מעי' בונין הכל מן החול ואח"כ מקדישין:

ולפי"ז נמצא דטפי עדיף כשחצבן שלא לשם קדש ולא מבעיא החציבה בעלמא אלא אפי' מעשה הבנין ותיקוני בונין הכל מן החול ע"ד שלא לשם קדש וא"כ עכ"ל דמ"ש קורות ואבני' שחצבן לב"ה לאו היינו כמו שהבין מרן ז"ל דחצי' לשם הדיוט פוסל הרמב"ם ז"ל כמ"ש בתוספתא דע"כ ההיא תוספתא נדחה קרי לה הרמב"ם ז"ל משום ההיא דבונין בחול וכו' ומעולם לא היתי' כונת הרמב"ם ז"ל לפסול החציבה לשם הדיוט וכונת הרמב"ם ז"ל כמ"ש קורות ואבנים וכו' יש לפרש בע"א וכדבעינן למימר קמן ודברי מרן צ"ע: ואען ואומר דמ"ש שאין עושים כל הכלים מתחילתן אלא לשם הקדש דוקא כלים נקט ולא שאר מילי דשייכי לבנין בהמ"ק והט' דכיון דבדין הוא דכולי מקדש שתהיה עשייתו לשם הקדש כדאמרי' אלא משים גזירה שמא יבא לידי מעילה בונין הכל מן החול וע"ד שאינו קדש וא"כ בכלים דליכא למיחש בהו שמא יבא לידי מעילה בשעת עשייתן דהא אין הכלים מתקדשים ומועלים בהם אלא עד אשר ישרתו בם בקדש תלאן הכתוב בשירות וכמ"ש הרמז"ל פ"א מה' כלי המקדש לכן בעי עשייתן לשם הקדש:

ומ"ש ואם נעשו להדיוט אין עושין אותם לגבוה לאו היינו דנאסרו משום שהזמינם להדיוט דודאי דהזמנה לאו מלתא היא רק נאסרו משום שנעשה בהם מעשה שנעשו כלים ונגמר תקונם לשם הדיוט ובכלים דלא שייכא בהו מעילה עד אשר ישרתו בם

בקדש בעינן שתהיה עשייתן לשם הקדש כמדובר: ומ"ש קורות ואבנים שחצבן לבה"כ לאו משום דבה"כ קי"ל לגבי הר הבית והדיוט קרי ליה כמ"ש מרן ז"ל אלא הטעם משום ההיא דתנן בנדרים פ' השותפים הריני עליך חרם ואת עלי ב' אסורים וב' מותרים בדבר של עולה בכל כגון הר הבית והעזרות וכו'. כלומר דהפקר נינהו ולא דשותפים ואסירי בדבר של אותה העיר כגון הרחבה מרחץ וב"ה וכו' כלו' דכיון דשותפים הן בעיר אוסרים זע"ז ופס' הרמב"ם ז"ל פ"ז מה"נ ועיין בלח"מ ובט"ז י"ד סי' רכ"ד ובתיו"ט במ' נדרים מ"ש בישוב דברי הרמב"ם ז"ל יע"ש:

ומשו"ה פסק דקירו' ואבנים שחצבן לבה"כ דשותפים אין לבנותם בהר הבית שלא מדעת כולם כי אם נבנה שם קורות ואבנים שחצבן לבה"כ דשותפין יהיו נכשלים בעון נדרים וחרמות כשיאמר אדם לחבירו הריני עליך חרם ואת עלי דאסורים בבה"כ ומותרים בהר הבית משום דהפקירם ב"ד ובודאי דאין ב"ד מפקיר אלא דבר שמביא אדם לדעתו להר הבית דאדעתא דיפקירו ב"ד הר הבית הביאו אבל דבר של שותפים כיון דאחד מן השותפים לא הביאו מדעתו לא הוי הפקר דמעיקרא מאן מחיל ליה להר הבית אלא כל היכא דאיתיה ברשותיה דמארי איתיה ודו"ק:

ולפי"ז נמצ' דמעול' לא פסל הרמב"ם החציב' לש' הדיו' וכדמשמע מדברי ר"א ן' שמוע מה מזבח שלא נשתמש בהם הדיוט אף עצים דמשמע דמשימוש ואילך הוא דמתסרי אבל מקמי הכי אף שחצבון לשם הדיוט ועשה בהם איזה תיקון לשם הדיוט לא מיתסר ואדרבא כך הוא הדין לחצבון שלא לשם הקדש שלא יבא לידי מעילה וכמ"ש הרמב"ם בה' מעילה דעושין אותם מן החול כדי שלא יבואו לידי מעילה:

וא"ש ההיא דארונה דמוריגין וכלי הבקר דאף דעשאן לשם הדיוט כיון שלא נשתמש בהם עדיף טפי לעשותן לשם הקדש ולא לעשותן מתחי' לשם הקדש כדי שלא ימעלו בהם ודוקא בכלים דאין מועלים בהם עד אשר ישרתו בם הוא דכתב הרמב"ם ז"ל דאין לעשו' תחילה אלא לשם הקדש כאמור ודוק: וראיתי להרב המבי"ט ז"ל בס' ק"ס שפירש דמ"ש רבינו קורות ואבנים שחצבן לבה"כ וכו' הע' דאין עושים אותם להר הבית הוא משום דחמיר קדושת בה"כ מקדושת הר הבית לפי שבה"כ הוא בית תפילה בקבע יע"ש:

ולכאורה יש סמך לפי' זה של הרב ז"ל והוא דאשכחן דקדושת בה"כ מדמו לה רבוותא לקדושת בהמ"ק כמ"ש המרדכי ז"ל משם מוהר"ם בפ"ק דשבת הובאו דבריו בב"י א"ח סי' קנ"א לענין עליה שע"ג בה"כ דאית דמדמי לעליות המקדש דקי"ל גגות ועליו' לא נתקדשו ואית דמדמי לעליו' היכל שנתקד' מדכתי' ואהיה להם למקדש מעט יע"ש ועין במוהר"י ח"ט חי"ד סי' ח' עמד על דברי מוהר"מ הנז' יע"ש:

ולפי"ז שפיר נוכל לפרש ולומר דדעת הרמב"ם בהני רבוותא דקדושת בה"כ חמור למר בקדושת היכל ולמר בקדושת העזרה וע"כ פסק דאם חצבן לבה"כ אין עושים אותם להר הבית לפי שקדושת בה"כ חמיר טפי וקי"ל מעלין בקדש ואין מורידין וכדברי הרב המבי"ט ז"ל:

ואולם זו היא שק' לפירוש הרב המביט דאף דנימא דהכי ס"ל להרמב"ם דחמיר קדושת בה"כ מקדושת הר הבית מ"מ היינו דוקא בבה"כ שכבר התפללו בו ונתקדש ע"י תפלה בקבע אמנם בחציבה בעלמא לשם בה"כ היאך חשיבי כבה"כ והלא אפי' למ"ד הזמנה מלתא היא הני קורות ואבנים מידי דהוו בטווי לאריג וליכא מאן דאסר וכמ"ש בפ' בני העיר ד' כ"ו אמר רבא האי בי כנישתא אגירה ומשכו' אסור ליבני נמי. אוזופינהו אסיר הני מילי בעתיקתא אבל בחדתא לית לן בה ואפי' למ"ד הזמנא מלתא היא ה"מ כגון האורג בגד וכו' ועין בתשב"ץ ח"ב סי' ק"ע:

ברם כדי לקיים דברי הרב המבי"ט ז"ל אפש' לפר' עמ"ש מורינו הרב הגדול מוהרח"א ז"ל בס"ה מק"ק דקכ"ד וז"ל למה שהק' מרן ז"ל בכ"מ פי"א מ"ה תפלה משם הרמ"ך ז"ל עמ"ש שם הר"מ ז"ל גבו מעות לבה"כ אין משנין ואמאי אין משנין הא הוו בטווי לאריג ואפי' בלבנים אמרי דלית בהו שים קדושה כ"ש שגבו מעות וכו' יע"ש:

ועוד הוק' לו להרב מק"ק דלפי פסק הרמב"ם דגבו מעות אין משנין והיא מימרא דרבא בגמ' פ' בני העיר עלה דמתני' דקתני וכן במותריהם אמר רבא ל"ש אלא מכרו והותי' אבל גבו והותירו מותר ומשמע ליה להר"מ דגבו ולא קנו אסור. וגם ההיא מימרא דבלי בני חדתי מותר משים דהוו כטווי לארוג היא מימרא דרבא ונמצאו תרי מימרי דרבא סתרן אהדדי ולייישב זה וגם קושיית הרמ"ך ז"ל תי' וז"ל ורבינו שלא חלק בלבנים להתיר החדשים ה"ט דמאחר דגבו והותירו מותר אבל גבו ולא קנו מהם למה שגבו איסר רבא ה"ה החדשים וצ"ל דמ"ש ה"מ בעתיקי סתמא דש"ס אמרי ולא רבא. דלא ליפלוג דידיה אדידיה עכ"ד:

ועפי"ז הנה נכון ושפיר מצינן לפרש כמ"ש הרב המבי"ט דמ"ש קורות ואבנים שחצבן לב"ה אין עושי' אותם להר הבית משים דחמיר קדושת בה"כ עיין להרב ש"י ז"ל פ' פקידי שהביא דברי האגודה בפ' הקומץ עמ"ש שם מה מזבח שלא נשתמש בו וכו' אף עפ"י וכו' שאין לקנות מעילין שנשתמש בהם הדיוט כתב עוד ראיתי בתשו' חות יאיר סי' קכ"א הביא דברי האגודה הנז' וכתב דע"כ לא אסר האגודה אלא בדבר דלא משתנה אבל בדבר המשתנה בשנוי מעשה ואף דהוו קורות ואבנים ועדין לא נבנו בבה"כ אית בהו קדושה דהרמב"ם ז"ל לשיטתו אזיל דאף בגבי מעות ס"ל דאין משנין וכ"ש קורות ואבנים:

וראיתי להרב בתי כהונה ז"ל בבית ועד ד' ס"א עמד ע"ד הרמב"ם ז"ל במ"ש קורו' ואבנים אין עושים וכו' והאריך למעניתו בביאור דבריו יע"ש. ומדי עוברי ע"ד קודשו חזינא ליה להרב ז"ל דעלה ונסתפק במ"ש הרמב"ם ז"ל אין עושים כל הכלים מתחלתם אלא לשם הקדש ואם נעשו מתחילה וכו' וז"ל ומסתפק אני אם התיך את הכלי שנעשה להדיוט ועשאו מחדש לגבוה אי מהני כי ממ"ש מתחלתן וכן ממ"ש אם נעשו וכו' אין עושין אותן לגבוה משמע דכל דנעשה מתחילה להדיוט אינו חוזר ונראה עוד לגבוה ויש צד לומר דלאו דוקא ע"כ:

ואני שמעתי ולא אבין ונפלאה דעת ממני דמאי מספקא ליה למני"ר דכגון דא מפורש בתורה וזיל קרי בי רב הוא דכלי הדיוט נכשרי' לגבוה ע"י היתוך ולא מבעיא היכא דנעשו להדיוט ולא נשתמשו אלא אפי' נשתמשו אם התיכן ועשאן מחדש יועיל ומראות הצובאות יוכיחו שנעשה מהם כיור וכנו כדכתיב בויקהל ויעש את הכיור נחושת וגו' במראות הצובאות והיינו מראות ממש שרואות בהן כשהן מתקשטים כמ"ש רש"י ז"ל ואעפי"כ נעשה מהם הכיור וכנו וידוע דכיור וכנו הוא מכלי המקדש כמ"ש הרמב"ם ז"ל בסופה מה' בית הבחירה יע"ש. איברא דממראות הצובאות הוה מצינן למדחי ולומר דשאני התם משום דאין עשויין רק לראות בהם צורת הפנים לא חשיבי כלים כדי שנאמר דהוו כלים שנעשו להדיוט ושוב אין להם תקנה דאין שם כלי עליהם והיינו דומיא מאי דקי"ל לענין ט"ו כלים דתנן בשלהי כלים אספקלריא טהורה ופירשו הר"ש והרא"ש ז"ל דהיינו מראות שהנשים מסתכלות בהם להתקשט ויש להם בית קיבול קצת ואפי"ה אין שם כלי עליו לפי שאינו עשוי לקבל אלא לראות צורת הפנים לאו מידי הוא מה שנעשו ונגמרו תיקונם לשם הדיוט ואינו פוסל מה שנעשו לשם הדיוט רק מידי דחזי לאישתמושי ביה בפועל שרי. הביא ראיה מכאן שע"כ הי' נמלך מרע"ה במראות הצובאות עד שציוהו הקב"ה ליקח מאתם עפ"י הדבור ונדבת טבעת עגיל וכומז לקח מהם בלי פקפוק והטעם. שנעשה בהם מעשה והותרו ונשתכח שמם מעליהם ואפ' את"ל דמכי הדר עביד להו כלם כדמעיקרא כבר חדשות באו לכאן כמ"ש בפ' הגוזל לבינתא ועבדה עפרא וכו':

ברם עינינו הרואות דבכלל התרומה למלאכת אהל מועד ולכל עבודתו כתוב שם בפרשה כל נדיב לב הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב הרי שאעפ"י שכל אלו הם כלים שנעשו ונשתמשו בהם הדיוט קבלו אותן למשכן ובודאי דה"ט משים דכיון דיש תקנה להכשירן ע"י היתוך ולעשותם מחדש לשם ה' מהני ופשוט ואין מקום ליכנס לבית הספק והוא תמיהא גדולה על הרב הנז' ודוק. ולדידי נראה לפת"ד דספקו על הרב ב"ך ז"ל הוא

כשהתיך הכלי שנעשה להדיוט ויחזר ועשה אתו כלי בעצמו כקומתו ומדתו מחדש אי אמרינן דלגבי מיהא אפשר כיון דחזר לקביעותו הראשון ולא פקע שם הדיוט מניה או לא. אבל ודאי דלפניו נגלו כל הני קראי דמשכן דנדבות הנשים והנך שאנו דעשו כלים אחרים וק"ל מעט עכ"ל:

לכל הדברות ולכל האמירות הניתנין למעלה בפי' דברי הרמב"ם ז"ל למדנו דקירות ואב' שחצבן מתחילה להדיוט הנה לפי מה שהבין מרן ז"ל בכונת הרמב"ם אסירי לגבוה אפי' בחציבה בעלמא לשם הדיוט ולפי מה שכתבנו והוכח' ממ"ש הר"מ בפ"ח מה' מעילה עושין הכל מן החול, לשם חול אינו פוסל וקושיותיו של הרפ"ד מסייע לן דלא בעי שיעשה לשם קדש ודוקא גבי כלים דלית בהו מעילה עד אשר ישרתו בם בקדש בעינן לשם הקדש אבל מידי דאיכא משום מעילה משעה שמקדשן כגון קירות ואבנים אדרבא עדיף טפי לעשותם שלא לשם קדש כדי שלא יבואו לידי מעילה ומעולם לא פסל הרמב"ם ז"ל חציבה לשם הדיוט וכדכתיבנן:

עוד נקדים סברת הרמב"ם ורבותיו ז"ל בפי"א מה' מכירה ה"ך חייב עצמו בדבר שאינו קצוב כגון שאמר הריני חייב לזון אותך ה' שנים אעפ"י שקנו מידו לא ישתעבד דזו כמו מתנה היא ואין כאן דבר ידוע ומצוי שנתן במתנה ע"כ. ושני המאורות ה"ה הרב בני שמואל והרב פ"מ סי' ל' כתבו דע"כ לא סבר הרמב"ם ז"ל הכי אלא דמתחייב בדשא"ק בלא כסף ובלא מחיר אם נתן לו שום מה כדי שיתחייב בחוב זה אף שהוא דשאב"ק ס"ל דחל החיוב דאגב זוזי גמר ומקני ומשעבד נפשיה ומעולם לא אמר הרמב"ם ז"ל אלא במתחייב בכדי ע"כ:

וראיתי להרב תנא בס' מש"ל ז"ל שם דאחר שהביא סברת הרבנים ז"ל הנז' הביא לנו מן החדש משם הריטב"א ז"ל דס"ל דדעת הרמב"ם ז"ל דבכל ענין אינו מתחייב בדשאב"ק ולא שאני ליה להרמב"ם ז"ל בין קבל ממנו שכר או מתחייב בכדי וחיזק הריטב"א האי סברא מל' הרמב"ם דה' מכירה יע"ש. וכתב עוד ועוד ערב יוכיח שהלוהו זה על אמונתו ואפי"ה ס"ל לרבינו שאם ערב בדבר שאב"ק ונתן על פיו פטור אלא ודאי לא שנא וכו' יע"ש: ולפי קוצר המשיג ועומק המושג לא ירדתי לסוף דעתו הרחבה של הריטב"א ז"ל במ"ש ועוד ערב יוכיח שהלוהו על אמונתו דמאי ראיה מייתי מערב שהרי האי טעמא דמשום דעל אמונתו הלוהו גמר ומשעבד נפשיה הוצרכו בש"ס לאומרו כדי לסלק האסמכתא דאיכא בערב דסתם ערבות הוי אסמכתא וכמ"ש בסו"ף גט פשוט וא"כ דיינו דבהאי טעמא אנו מסלקין ענין האסמכתא גם לא יפה כחו לסלוקי תרתי לריעותא האסמכתא דבעלמא לא קנייא וגם מתחייב בדבר שאין שב"ק שאינו משתעבד

דטעמו שאינו משתעבד לאו משום אסמכתא אלא משום דהוי כמו מתנה ואין כאן דבר ידוע ומצוי שנתנו במתנה כמ"ש הרמב"ם ז"ל וא"כ אף דנימא דסבר הרמב"ם דהיכא דמקבל שכר חל עליו השעבוד וכמ"ש הרבנים הנז' הנה ערב שאינו מתחייב שאני דאיכא תרתי לריעותא כדאמרן ולא מהני טעמא דעל אמונתו הלוהו גם להחשב כאילו קיבל שכר על חיובו כדי שנאמר דחל החיוב בדשא"ק אלא הו"ל כאלו נתחייב בכדי בדשא"ק שאינו משתעבד דלא חל החיוב ודי במ"ש דמהאי טעמא מסלקינן האסמכתא ולזה הס' נוטה הבו דלא להוסיף עלה וכעת דבריו צל"ע: למדנו מזה דלדעת הרמב"ם ורבותיו דס"ל דמתחייב בדשא"ק שאינו משתעבד הנה לדעת הריטב"א ז"ל בכל ענין אמרה הרמב"ם ז"ל ואף אם קבל שכר לא נשתעבד ולדעת הרבנים הרב כ"מ והרב ב"ש לא אמרה הרמב"ם אלא במתחייב בכדי אבל אם קבל ממנו שכר שום מה אגב זוזי גמר ומשעבד נפשיה עוד נקדים מ"ש הרב בנימין זאב ז"ל בסי' ר"פ על ראובן שהיה לו בן יחיד ונפל למשכב וקרא לרופא א' מובהק לרפאתו ונדר לו חמשים פרחים אם יתרפא. ונתרפא הנער וביקש הרופא הן' פרחים וראובן מסרב ואו' שיתן לו שכר הראוי לו ולא מה שנדר והשיב דהדין עם הרופא ממ"ש הסמ"ג עשין ע"ד מעשה באחד שנגנב ממונו ונדר ק' דינרים לא' שיעשה בהשבעת שדים שידע מי גנבו וכן עשה והצליח ולא רצה בעל הממון לפרוע וחייבו ר"י לשלם כולם וכן כל כיוצא בזה וכן לענין הרפואות דרך ב"א לתת דמים מרו' ע"כ דברי הסמ"ג. ומכאן דן את הדין שחייב זה לפרוע כל מה שנדר ואפי' שלא ציער עצמו הרופא אלא באמירתו ציוה לעשות כו"כ חייב וכו':

ובסו"ד כתב וכ"ש דהוגד לי דראובן זה ת"ח הוא וחזקה על חבר שאינו משנה בדיבורו וכו' ולאו דוקא ת"ח ותיק אלא אפי' מי ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום וכו' יעו"ש ועיין לה"ה פי"ב מה' גזילה ואבידה שכתב משם הריטב"א ז"ל דלענין רפואות יש לשלם כמו שהתנה דחכמתו מכר לו והיא שוה דמים הרבה יע"ש והביא דבריו מרן ז"ל בס' הקצר י"ד סי' של"ו ס"ג ומור"ם בהגה ח"מ סי' רס"ד ס"ז יע"ש:

נמ"ל דדבר שהוא חכמה כגון ענין הרפואו' והשבעת שדים יש לנו לשלם כמו שנדר דחכמתו מכר לו והחכמה שוה דמים הרבה ועוד למדנו דהיכא דהחיוב היא בת"ח אף שמן הדין מצי פטר נפשו יש להחמיר עליו לחייבו דחזקה על החבר שאינו משנה דיבורו וגמר ומשעבד נפשיה אפי' שפטור מן הדין: וכהאי סברא אשכחנא לה ג"כ למוהרימ"ט ז"ל בתשו' ח"מ סי' ס"ט דהעלה הרב שם בסוף תשובתו לענין נדון דידיה דמיירי במתחייב בדב' שלב"ל דקי"ל דאין אדם מקנה דשב"ל ואדם, מתחי' בדשל"ב כתב דכיון

דהמתחייב הזה הוא ת"ח אפי' שלא בלשון חיוב מתחייב בדשל"ב כיון שיודע דדשלב"ל אינו נקנה מסתמא אינו מאנהו אלא חזקה עליו שנתחייב ונשתעבד גופו לתתם ע"כ:
עוד נקדים סברת רבוותא דסברי בענין אם אסמכתא דאין אסמכתא אלא בתולה בדעת פצמו לפי שהוא בוטח בדעתו וסבר לעשות מה שאמר ולפיכך אינו מתנה בדוקא אבל תולה בדעת אחרים אין בזה משום אסמ' דבדוקא מתנה עיין במרן ב"י ז"ל סי' ר"ז מחו' מ"ו :
ונקדים עוד מה ששאל הרב המבי"ט ז"ל ח"ב סי' ס' על ראובן שמכר חפץ לשמעון שוה ב' בח' והתנו בניהם זמן הפירעון לכשתב' חומת טבריא ת"ו במאמר המלך יר"ה ועתה נבנתה חומת טבריא בשלימות כמו שהתנו. וראובן מוציא על שמעון שטר מקויים שחייב לו ח' לזמן בנין חומת טבריא וכבר נבנית א"כ יפרע לו. ושמעון טוען כי לא היה שוה מה שנתן אלא דבר מועט ושהיה דרך התול ושחוק כי לא חשב שתבנה חומות טבריא עד שיבא המשיח והיתה אסמכתא. יורינו רבינו והשיב הרב ז"ל דאיכא לדמויי לדיני אסמכתא דהו"ל כאומר כל אם לא תבנה חומת טבריא זה החפץ שנתתי לך לא אתבע ממך דבר ואם תבנה טבריא תתן לי יותר ממה שאני נותן לך והוי כאסמכתא ולא קני אפי' כתב עליו שטר מקויים ואפי' דלא קאמר לשון אם. הוי אם אסמכתא:
ומעתה נבא לכונת הפוסקים דהנה שהע"ה נדר לחירם בעד שכר הפועלים אשר יכרתו הארזים ובעד עצי הארזים עצמם כי הם ביער הלבנון שבארץ חירם. יותר ויותר מכדי שכרם ומכדי שויים שכן כתיב ושכר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר ותי' לך יתר, שם רמז דתרתי קאמר דמלבד כי נתון אתן פעולת העבדים בעד מה שכורתים הארזים עוד בה גם לך אתן ככל אשר תאמר בעד הארזים עצמן כי שלמה מרב חיבתו ושמחת לבו על בנין הבית נדבה רוחו לתת ולפרוע פי שנים שוה מנה במאתים:
ברם פן יחוש חירם שאין בחיוב הלז ממש מצד הדין דהו"ל אסמכתא סמך דעתו לעשות מה שאמר אבל לא גמר בדעתו ואף שיבנה הבית כמו שסמך דעתו יכול אח"כ לבא בטענ' עם חירם דכה"ג לאו דינא ולא חל החיוב דהוי אסמכתא שנתחייב יותר מכדי שכר ושווי הארזים ותולה השכר לעתיד דהיינו לזמן בנין המקדש שכן נדר לו אתן לך ככל אשר תאמר כלו' לאחר גמר הבנין והיינו כאומר כל אם יבנה המקדש על ידי אתן לך ככל אשר תאמר ואם לא יבנה לא אתן לך כלום והיינו כעין אותה שאלה של המבי"ט ז"ל על מי שמכר שוה ב' בח' לזמן בנין חומת טבריא ונבנתה וטען כי לא חשב שיבנה עד שיבא משיח ופ' הרב דהוי אסמכתא דהו"ל כאו' כל אם לא תבנה וכו' וה"ן הוי אסמכתא כי יאמר המלך שלמה שלא חשב שעל ידו יעלה הבנין בדוקא אחר שדוד אביו עם היותו

גבור ואיש מלחמות וידו בכל לא בנה הבית ולא טוב אנכי מאבותי ומי אנכי אשר אבנה בית לשם ה' ומי כמוני אשר על ידי יעלה הבנין בדוקא וא"כ הוי אסמכתא דהו"ל כאומר כל אם יבנה המקדש על ידי אתן לך וכל אשר תאמר ואם לא יבנה לא אתן לך ואפי' שלא אמר לשון אם הוי אסמכתא כמ"ש:

לכן כדי לסלק טענה זו לבל יחוש עליה כלל ועיקר הקדים שלמה בחכמתו וכה דבר אליו אתה ידעת אח דוד אבי כי לא יכול לבנות בית לשם ה' מפני המלחמה ור"ל יכול היה אלא שלא היה רשאי מפני המלחמה ור"ל שלא נצטוה לבנות בהמ"ק בהיות מלחמה אלא אחר המנוחה כמש"ה והניח לכם מכל אויבכם וגו' לשכנו תדרשו כמשז"ל ועתה הניח ה' לי מסביב אין שופ"ר כלו' ואין לי דבר שמונע הבנין דשלי"ת עתה עת רצון היא ואין ספק שבודאי יעלה הבנין על ידי וליכא למיחש בחיוב הלז משום אסמכתא כאמור: והנני אומר לבנות בית לשם ה' אלהי כאשר דבר ה' אל דוד אבי בנך וגו' כונתו לומר ברם דין זה אין בו משום אסמכתא והט' כי מה שהנני אומר לבנות בית לשם ה' לאו היינו שאני תולה הענין בדעת עצמי אלא כאשר דבר ה' אל דוד אבי בנך וגו' והואיל שכן תולה בדעת המקום ב"ה הרי כתבנו משם מקצת רבוותא ז"ל דאין אסמכ' אלא בתולה בדעת עצמו וסבור שיעשה מה שאמר ולפיכך אינו מתנה בדוקא אבל בתולה בדעת אחרים גמר ומשעבד נפשיה וא"כ כ"ש וק"ו שאני סומך על אדון הכל כי הוא אלהינו דבר אל דוד אבי בנך וגו' ולכן בדווקא אני מתנה כי אין ספק. כי כה יעשה אלהים ודבר אלהינו יקום לעולם ואין לחוש כלל לדין אסמכתא:

ועתה צוה ויכרתו לי ארזים וגו' כלו' שמ"ת דנהי' דמשום אסמכתא אין לחוש מהטעמים הנז' מ"מ עדין איכא למיחש שאין בחיוב הלז ממ"ש הרמב"ם ז"ל ורבותיו דכל המתחיב בדבר שא"ק לא משתעבד ואפי' בקנין ולס' הריטב"א ז"ל בכל ענין אמרה הרמב"ם ז"ל אפי' אם קבל ממני שכר לא משתעבד. ואפי' לפי סברת הרבנים הנז' דס"ל כשקבל ממנו שכר משתעבד הנה בחיוב הלז הוי דבר שא"ק כדכתי' אתן לך ככל אשר תא' והו"ל כחיוב בכדי כי הארזים אשר יתן חירם לבנות בית לשם ה' לא יכול שלמה ליהנות מהם יען דמשעת כריתתן וחציבתן מוקדשים הם ועומדי' לשם ה' דחציבתן בעי' לשם קדש ולא לשם הדיוט וכמ"ש הרמב"ם ז"ל קורות ואבנים שחצבן מתחילה לשם בה"כ אין בונין אותם להר הבית וכמו שהבין מר"ן ז"ל דבה"כ לגבי הר הבית הדיוט קרי לה וכ"ש לשם הדיוט ממש דאין לבנות בהר הבית לדעתו וא"כ כיון שהחיוב הוי דשא"ק ובכדי דשלמה לא יוכל ליהנות מהם הנה כ"ע מודו לדעת הרמב"ם ורבותיו ז"ל דבכה"ג לא משחעבד:

לז"א שהע"ה ועתה צוה ויכרתו לי ארזים תי' לי דייקא כלו' הכריתה תהיה לי לשמי ולא לשם גבוה וחדית ליה דאדרבא בקורות ואבנים דמשעה שמתקדשים מועלים בהן לכן בי' שתהיה החציבה שלא לשם קדש כדי שלא ימעלו בהם כמ"ש הרמב"ם ז"ל בונין הכל מן החול וכו' ודברי הרמב"ם שכ' קורות ואבנים וכו' לא לענין הזה נתכוון כמש"ל וכיון דלא בעינן הכריתה לשם ק' אלא לי לשמי א"כ לא הוי חיוב בכדי כי אני מקצ' הארזים לעצמי לעשות מהם מה שלבי חפץ אלא שזה חפצי דאח"כ אני מקדישן לגבוה וע"כ הרי אני בריא בחיובא לפרוע ככל אשר תאמר לפי ס' הרבנים הנז' בדעת הרמב"ם דכשמקבל שכר משתעבד בדשא"ק ודלא כהריטב"א ז"ל כמ"ש: אמר עוד כי אתה ידעת כי אין בני איש יודע לכרות עצים כצדונים כלו' דמלבד כל האמור לעיל דאין לי מקום לפטור עצמי מצד הדין עוד זאת חיובא רמייא עלי מצד אחר לפרוע פרעות ואפילו כי נדרתי יותר משכר עבדיך יען אתה ידעת כי אין בנו איש יודע לכרות עצים כלומר וחייב אני בזה מידי דהוה אדברים שרגלי' ליתן עליהם הרבה כגון חכמת הרפואה וכיוצא דחייב ליתן לו כל מה שהתנה דחכמתו מכר לו כמ"ש ה"ה משם הרשב"א ז"ל והסמ"ג וה' בנימין זאב ודכוותה בחיוב שנתחייבתי לך לתת יותר מכדי שכר פעולה חל החיוב אחרי כי אין בנו איש יודע וזה מצוי אצלך נמצא שחכמה אתה מוכר והחכמה שוה דמים רבים ובדין הוא שתטול שכרך הרבה מאד:

א"ע ויהי כשמוע חירם את דברי שלמה וישמח מאד ויאמר ברוך ה' אשר נתן לדוד בן חכם הכוונה כששמע את דברי שלמה שהוא נושא ונותן בדבר הלכה לבל יחוש חירם לשום ענין ע"ד שכר הארזים ושכר הפועל' שיבא אח"כ בטענה לפטור עצמו מצד הדין וכשראה זה ושמ' בלבו ובא להוסיף הוא דאפי' אם ימצא איזה צד ואופן לפטור עצמו מצד הדין אפי"ה שהע"ה אחר היותו חכם ומבין מדעתו חייב דבת"ח יש להחמיר עליו לחייבו אפי' דמצד הדין פטור כמ"ש הרב כ"ז:

א"ע וישלח חירם אל שלמה שמעתי את אשר שלחת אלי אני אעשה את כל חפציך בעצי ארזים ובעצי ברושים עבדי יורידו מן הלבנון ימה ואני אשימם דוברות בים הכונה אמת כי שמעתי אשר שלחת אלי שרצונך שאשלח לך כל מיני ארזים ואפי' אותו שעולה בקרקע הים הנק' קוראל ברם איני יכול לעשות חפציך כ"א בעצי ארזים וברושים והוא באותם שעבדי יורידו מן הלבנון ימה בארזים שהם עולים בלבנון ואין צריך אלא להורידן ימה ואני אשימם דוברות. ברם אותם שעולים בקר' הים דצריך להעלותם מקרקעית הים אין אני יכול להביאם לך:

א"נ שמעתי את אשר שלחת אלי פי' שאמרת לי ושכר עבדיך אתן לך הי' לך יתירה לרמוז לי דחוץ ממה שתתחייב לי שכר עבדי שכורתים אותם עוד זאת תתן שכר לדידי בעד דמי הארזים שהם בארצי ואני אומר אני עשה חפציך בעצי ארזים ובעצי ברושים בחינם דאני מפקירם לך וביני ובינך מה היא אבל כדי להיות זוכה ליטול שכר מן הדין ולא ע"ד מאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסוולי באפיה. עבדי יורידו מן הלבנון ימה ומשם יתפרדו הם ואני אטפל בהם ואני אשימה דוברות בים והנהיגם עד ים יפו ובזה אקח שכרי מן הדין:

ואומרו ואתה תשא ואתה תתן לחם ביתי ר"ל בההיא הנאה שאתחייב להביאם עד ים יפו אחת שאלתי בל תאחר שכר פעולתי עד אשר תבנה המקדש שכן אמרת ושכר עבדיך אתן לך כלו' באחרונה אחר גמר הבנין וכאמור לעיל רק אחלה פניך שאתה תשא ואתה תתן ר"ל כשתשא הארזים להוליכם להעלותם לירושלם תתן אתה לי לחם ביתי:

ושלמה הע"ה מרוב נדיבותו הוסיף על שאלתו ואדרב' הקדים לו שכרו וז"א ויהי חירם נותן לשלמה וגו' ושלמה נתן עשרים אלף כור וגו' ר"ל כי בהיותו נותן ארזים וחוזר ונותן שעדין לא סיפק כל צורכו ושלמה כבר נתן לחירם לחם ביתי של כל השנה וכן כל זמן שהתעסקו עבדי חירם עם שלמה זה היה מעשהו ושלמה נתן בחירם מוקדם כאמור ולז"א נתן . ודו"ק:. וכדי לסיים בכי טיב בענין הגאולה ומה גם שמדבר בענין מע' עי"ק טבת"ו לכבוד הצדי' איתני עולם השוכנים במח"ק ראיתי להביא מאמר הזה דאיתא במ' מציעא דס"ה, ע"ב וז"ל א"ר חביבא אישתעי לי רב חביבא בר סורמקי חזי ליה ההוא מרבנן דהוה שכיח אליהו גביה דלצפרא הוו שפירן עיניה ולאורתא דמין כדמיקלין בנורא א"ל מאי האי וא"ל דאמרי ליה לאליהו אחוי לי רבנן כי סלקי למתיבתא דרקיע א"ל בכולהו מצית לאסתכולי בהו לבר מגוהרקא (פי' קתדרא) דרבי חייא דלא תסתכל ביה מאי סימנייהו בכולהו אזלי מלאכי כי סלקי ונחתי לבר מגוהרקא דר"ח דמנפשיה סליק ונחית לא מצאי לאוקמי אנפשאי אסתקלי ביה אתי תרי בוטיטי (פ' נצוצות) דנורא ומחייה להההוא גברא וסמינהו לעיניה למחר אזלי אשתטחי אמערתיה אמינא מקנייתא דמר מתנינא ואתסאי:

וצ"ל במאמר זה דמה מעלה היא זאת דר"ח דכל הקתדראות של נשמות הצדיקים המלאכים מעלים אותם ושל ר"ח עולה מאיליו ולכאורה נר' דיותר כבוד היה שיעלו אותה המלא' משתעלה היא בעצמה ומה מעלה היא זאת:

וראיתי לרבינו הקדוש האר"י ז"ל בע"ת בשערי העיבורים פ"ד שפי' דאלו המלאכים המעלין כסאות של נשמת הצדיקים הם המלאכים שנחצבו עם הנשמה והכסא נושאת אותם כמ"ש רז"ל הכסא נושא את נושאיו והארון נושא נושאיו ונראה שהמלאכים

מעלין את הכסא אבל האמת שהכסא מעלה אותם עד מדרגתן שהמלאך אינו עולה יותר ממדרגתו אפי' נקודה א' ולזה הכסא של ר"ח שהיתה למעלה ממדרגת המלאכים היתה עולה מאליה שלא היו המלאכים יכולים לעלות עמו וזהו שאמר מגרמיה סליק ומגרמיה נחית עכ"ל:

ולעד"ן לתת טעם לזה מדוע זכה ר"ח לכל הכבוד הזה יותר מכל הצדיקים וגם לידע היכן היתה מעלתו שהיה עולה שלא היו המלאכים יכולים לעלות שם אבל יובן בהק' מ"ש שם בגמ' לעיל מזה כי הוו מינצו רבי חנינא ור"ח א"ל ר"ח לר' חנינא בהדי דידי קא מינצית דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל מאי עבידנא שדינא כיתנא וגדילנא נישבי [פי' רשתות] וציידנא צביים ומאכילנא בשר' ליתמי וארכינא מגילתא וכתבנא ה' חומשי תורה וסליקנא למתא למקום שאין מלמדי תינוקית ומקרינא ה' ינוקי בה' חומשי ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סד' וא"ל עד דהדרנא ואתינא אקרו אהדדי ואתנו אהדדי ועבדי לתורה דלא תשתכח מישראל והיינו דא' רבי כמה גדולים מעשה חייא ע"כ. נמצא דאומנותו דר"ח היה להרבית תורה בישראל וללמד תורה לבני ישראל עוד איתא שם בגמ' אר"י כל המלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנא' אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד ע"כ ובודאי נ"ל דזאת הישיבה ש"מ שאמרו אינה הישיבה שיושבין שם הצדיקים דבודאי כמה מיני ישיבות יש למעל' זו למעלה מזו וזו למעלה מזו וזו הישיבה שאמרן היא למעלה למעלה בישיבה של כביכול ויש ראיה מהפסוק שעביא אם תשיב וגו' לפני תעמוד לפני דוקא דהיינו במחיצתו של הקב"ה וא"כ ר"ח שהיה אומנתו בכך ללמד תורה לבנ"י זכה לעלות במעלה הזאת וזהו הט', שלא היו יכולים המלאכים לעלות עם ר"ח דאין להם כח לעמוד בפני השכינה ודוק:

עוד אמרו שם בגמ' אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי. יומא חד ריש ירחא הוה נגה ליה ולא אתא א"ל מ"ט נגה ליה למר א"ל אדאוקימנא לאברהם אע"ה ימשינא ידיה ומצלי ומגנינא ליה וכן ליצחק וכן ליעקב ולוקמינהו בהדי הדדי סברי תקפי ברחמי ומייתי ליה למשיח בלא זימניה א"ל ויש דוגמתן בעוה"ז א"ל איכא ר"ח ובניו גזר רבי תעניתא אחתינהו לר"ח ובניו אמר משיב הרוח ונשב זיקא אחר מוריד הגשם ואתא מטרא כי מטא למימר מחייה המתים רגש עלמא אמרי ברקיעא מאן גלי רזייא בעלמא אמרי אליהו אתיוהו לאליהו מתיוהו שתין פולסי דנורא אתא אדמי להו כדובא דנורא על בינייהו וטרדינהו עכ"ל:

ויש לדקדק במאמר זה טובא א' במ"ש תקפי ברחמי ומייתי ליה למשיח דמאחר דיש תיקון לביאת המשיח עי"ז שיתפללו אבות העולם בבת אחת על מה עשה ה' ככה לעכב

הגאולה ואינו מניח לאליהו שיקים אותם בבת אחת ויתפללו על המשיח ויבא ולכאו' כמו זר נחשב. ועוד י"ל כשעמד ר"ח ובניו להתפלל ובירך ברכה א' מדוע לא נענה על הגאולה באומרו ומביא גואל לבני בניהם למען שמו דאין לך תפילה על הגאולה גדולה מזאת וכעת לא רא' לשום א' מהמפרשים שנתעוררו בזה ולעד"ן שהיא קו' חזקה. ועוד י"ל, וכי לא היה מתפלל ר"ח בכל יום ולמה לא רגש עלמא עד השתא ואם נאמר משום דצריך שיהיו שלושתן בבת אחת מ"מ עדיין ק' דלא יבצר ודלא איתרמי בשום פעם שהתפללו ג' בב"א כיון שהם בניו ודאי דעל הרוב היו יושבים במקום א' והיו עומדים אלה שלושתן להתפלל. וליכא למימר דצריך שיעמדו לפני התיבה במנין ויהיה הוא ש"צ שהרי מאבות העולם משמע דאפי' הם לבדם אם היו מתפ' היו נענים דלא מצינו שיש מנין במערת המכפלה לא חצי מנין עם אליהו ואפי' אם נאמר דצריך מנין לא יבצר דלא איתרמי שום פעם שעמד ר"ח ש"צ ועוד י"ל בדברי התוס' שהק' בד"ה כי מטא למחיה המ' רגש עלמא אע"ג דאיכא מחיה מתים מקמי משיב הרוח אור"ת משום דת"ה לא הוי אלא ע"י טל ע"כ וק' דלמה לא רגש עלמה במחיה מתים ברחמים דהוי אחר משיב הרו':
ולענ"ד נראה לישב הכל בהקדמה ידיעה שיש לנו קבלה מרבינו האר"י ז"ל בענין חבלי משיח דכל אלו החבלי משיח שנזכרו בזוה"ק ובתלמו' דלא ישארו כ"א א' מעיר וב' ממשפחה וכיוצא מאלו דברים שמבהילין הרעיון עד שהגיעו לומר בגמ' ייתי ולא ניחמיניה כל זה הוא. אם היה מקדים הגאו' לבא קודם זמנה מזה כמה מאות שנה כנודע דב' בחינות יש בענין קץ הגאולה כמ"ש חז"ל ע"פ אני ה' בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה אבל עתה שנתארך לנו הגלות כ"כ בעוה"ר ולא זכינו שיחיש לנו גאולתינו אלא יהיה בעתה א"כ ע"י אורך הגלות לא יהיה עוד חבלי משיח כל אלו שאמרו חז"ל:
וטעם הדבר הוא דהנה נודע דכדי שיבא משיח צדקינו צריך שיהיה בירור ותיקון גדול בכל העולמות העליונים והתחתונים ונשמו' בני אדם שיוברר ויתלבנו עד שלא ישאר שום פסולת בעולם ואם היינו זכאים והיינו מתקנים מעשינו והיינו מבררים כל הבירורים הצריכים ע"י מעשינו הטובים וכוונתו התפילות אזי תכף היה בא מלך המשיח אבל בעו"ה כיון שקלקלנו מעשינו ואין בנו כח לתקן ולברר כל הבירורים א"כ אם היה בא מלך המשיח קודם זמנו היה צריך שיתבררו כל הבירורים בבת א' ואז היה צריך שיצרף אותנו צירוף גדול יותר מצירוף הכסף וזהב והיו מתקיימים בנו כל אותם הצרות וחבלי משיח עד כלות אותנו ב"מ שלא ישאר כ"א א' מעיר וב' ממשפחה:
אבל הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו כרחם אב על בנים חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח ולכן מה עשה האריך לנו הגלות ומייסר אותנו מעט מעט ברחמים ועי"ז גובה

חובתו שאנו עוש' בירור ותיקון ואנו יכולים לסבול ונשארים אנחנו כולנו חיים ובזה כשיגיע הזמן שיבוא משיח צדק' ימצא העולם כולו מתוקן ולא יצטרך להיות כל אותם חבלי משיח. וזהו מאהבת ה' אותנו דכך היא המדה משונאו נפרע ממנו בבת אחת אבל מאהובו נפרע ממנו מעט מעט כנז':

והואיל ואתא לידן ענין קץ הגאולה נימא ביה מילתא על מה ששמעתי דיבת רבים דיש בעולם קצת אנשים מדלת העם חסרי דעת וחסרי יראת שמים שהם אומרים שהם ממתינים עד שיעבור השנה הזאת שנת הת"ר ואם יעבור ולא יבא המשיח אינם מאמי' עוד בביאת המשיח ומתייאשים מן הגאולה ח"ו יען שנמצא כתוב בזוה"ק פ' וירא דקי"ז דבשנ' ת"ר לאלף הו' יהיה הגאולה ואם לא יבוא עתה לא יבא עוד ח"ו כיון שהגיע זמנו לבא ולא בא שוב וכו':

אי לזאת הנה אנכי בא לדרוש בענין זה ולגלות אזן האנשים האלו אשר לא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו והבל יפצה פיהם ואם הם אמרו דבר זה מחוסר ידיעה אני מודיע להם את טעותם ובודאי שיחזרו בהם אבל אם ח"ו נכנס טינא בלבם והם מבקשים תואנה לפרוק עמ"ש מעליהם על אלו אין לי עסק בהם ומי שיודע מחשבות בני אדם הוא יפרע מהם:

זה יצא ראשונה. דצריך לידע ולהודיע דהקץ האמיתי לא נתגלה לשום אדם ואפי' למלאכי השרת וכמו שאמרו בגמ' ע"פ כי יום נקם בלבי ללבי גליתי ולאיברי לא גיליתי ומלבא לפומא לא גלי ומי לנו גדול מיעקב אע"ה בחיר שבאבות ביקש לגלות הקץ ונסתם ממנו וזוהי בחי' בעתה שכת' לעיל דב' בחי' יש בענין הקץ בעתה ואחישנה ואלו הקצים שנזכרו בזוה"ק הם המדברים על בחי' אחישנה דאם ישראל זכאים נגאלין בשנים אלו והגם דכשישראל זכאים הם ראויים להגאל בכל שנה שיהיה וכמ"ש היום אם בקולו תשמעו מ"מ צ"ל דראו בחכמתם דשנים אלו הם ראויים לגאולה יותר משאר שנים מאיזה טעם נסתר שהיה להם ומה גם שמצאו רמזים בפסוקים ככתוב בזוה"ק א"כ אם לא יבא המשיח בשנת הת"ר לא בשביל זה נתייאש מן הגאולה ח"ו ונאמר אבדה תקותינו יען דעדין עיקר זמן הגאולה במקומה עומדת והיינו הקץ האמיתי שלא נתגלה לשום נברא שבעולם:

ועוד צריך לידע ולהודיע דיש כמה דברים בס' הזוה"ק שאינם מרשב"י וגם לא מחכמי הזוה"ק ומי שסידר הזוהר וחברו והוא מוהר"ם די ליאון ז"ל הוא הוסיף מדעתו וגם מדעת שאמרו חכמים אחרונים כמה ענינים כאשר האריך הרחיב הגאון הגדול מוהר"ר יעב"ץ ז"ל וחיבר ס' א' בזה וקרא שמו מטפחת ספרים ויש בו למע' ממאה השגות ותפיסות

שתפס אותו שהלביש מדעתו כמה עניינים ע"ש רשב"י וחבריו בראיות ברורות וחרה אפו ודיבר דברים קשים בנידון עליו והאמת אתו ועיין בס' סדר הדורות בענין זה יע"ש וגם רבינו האר"י ז"ל כתב בענין אמירת פ' ועתה יגדל נא בקדיש שהובא בתיקי' וגם בענין קדושה דסדרא שאמרו בזוה"ק דצריך לומר התרגום בלחש כתב דא"צ לעשות כן ודברים אלו אינם מהזוה"ק א"כ אף אנו נאמר כן בענין זה הקץ דלא אמרו אותו חכמי הזוה"ק אלא המחבר הזוה"ק כתב אותו מדעתו ועשה רמז בפסוק והלביש אותו בשם חכמי הזוה"ק ואם כנים הדברים שרי ליה מאריה שהניח מכשול בעדת ישראל ומי הכניסו בתגר זה לעשות הפך חכמי התלמוד שאמרו תיפח רוחיהין של מחשבי קצין. וכמדומה לי שקריתי בזוה"ק או בכת"י שכתבו כן וצריך אני לחפש בכל הזוה"ק ואם נמצא כזה אזי בודאי שזהו האמת מה שאני כותב. ועוד איך לא חשש ממ"ש בתלמוד כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשו' ומע"ט וא"כ אם לא יהיו ישראל עושים תשובה אינם נגאלי' ונמצאו דבריו לבטלה והמון העם טועים בזה ואם התורה כסהו ומלבא לפומא לא גלי ואין רצונו של הקב"ה בזה ואפי' ליעקב אע"ה לא הניח אותו לגלות איך בא הוא לעשות נגד רצונו: ועוד דאפי' את"ל דענין זה הקץ הוא מחכמי הזוה"ק כבר נודע דכל דברי הזוה"ק הם דברים סתומים וחתומים ואין אתנו יודע פי' האמיתי ומי לנו גדול מרבינו הקדוש האר"י זלה"ה ועכ"ז כמה היה מתענה ויושב כמה ימים להבין לשון של זהורי"ת א' ובע"ח כתב דמי שבא לפרש בזוה"ק כמה בחי' דצריך שידע באיזה בחי' מיירי בזוה"ק ובקיצור מנה מ' בחינות יש דצריך שידע הבא לפרש דברי הזוה"ק באיזה בחי' מהם אייריי יע"ש וא"כ גם בענין זה הקץ מי יודע מה היתה כוונתם בדברים הללו ואין הענין כפשוטו ויש דברים בגו:

ועוד דאעיקרא דמילתא לא אמרו בזוה"ק בפ' דבשנת ת"ר יבא מלך המשיח אלא דיתפתחו תרעי דחכמתא וכו' וכמו שכן ראיתי להרב המקו' בעל כתם פז שפירש כל זה המאמר בענין זה ואמר בפי' דזה המאמר לא בא לומר אלא על ענין שיתפתחון תרעי דחכמתא יע"ש:

באופן שאנחנו בני ישראל מאמינים בני מאמי' ולישועתו אנחנו מצפים וממתינים וכל מי שהוא מזרע ישראל צריך שיאמין בזה ואם יתמהמה חכה לו ואפי' אם ח"ו יתעכב עד סוף אלף הששי:

וזה נלע"ד שזהו כוונת מה שתיקנו אנשי כנה"ג לומר בעמידה כי לישועתך קוינו וציפינו כל היום דמהו פי' כל היום אלא הכונה דנודע דיומו של הקב"ה הוא אלף שנה וזה האלף

הו' הוא יום ששי של הקב"ה וזהו כל היום שהוא רמז ע"ז האלף הו' אנו מצפים עד סוף היום:

וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית דאם ח"ו יתעכב הגאולה עד סוף אלף הששי א"כ אימתי יבא מלך המשיח דאחר אלף הו' יהיה העולם חרב כמאמר רב קטינא שיתא אלפי' שנין הוי עלמא וחד חרוב. דעו לכם דאין הדברים כפשטן והעולם לא יחרב דהארץ לעולם עומדת וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בס' המורה דק"ה ע"ב דהפסד זה העולם והשתנותו ממה שהוא הוא דבר שלא באו אלינו בזה דברי נביא ולא דברי חכמים ז"ל ואומרם שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב אינו העדר המציאות לגמרי וכו' ועוד שהוא מאמר יחיד ואין להביא ראיה ממנו וכו' עכ"ל:

והגם שיש לתמוה על רבינו איך כתב דהוא מאמר יחיד מאמר דבסנהדרין דצ"ז הכי גרסי' א"ר קטינא שיתא אלפי וכו' אביי אמר הרי חרוב וכו' תנייא כותיה דרב קטינא כשם שזו' משמטת וכו' תנא דבי אליהו שיתא אלפי וכו' ועוד אמר רב חנן בר תחליפא אמר אחר ז' אלפים שנים הקב"ה מחדש עולמו וכו' הרי דיש חבל נביאים דקיימי בשמיטה זאת דר"ק ואיך כתב דהוא מא' יחיד והוא פלי עכ"פ הדבר יצא מפי המלך דהעולם לא יחרב אלא הארץ לעולם עומדת:

ואם אל סודו תדרוש כבר פירש רבינו האר"י ז"ל בע"ח ש' לאה ורחל פ"ט ובש' מאמרי רז"ל במס' סנהדרין במאמר זה דאינו כפשוטו וגילה סודו דמילין לצד עילאה ימלל יע"ש באופן דבהני כבשי דרחמנא אין לנו ליכנס אלא תמים תהיה עם ה' אלהיך ואנחנו מאמינים באמונה שלימה שיבא משיח צדקנו ויגאלנו במה"ב אכי"ר:

ואיך שיהיה נחזור לענינינו הראשין לפרש כונת המאמר והוא דכבר כתבנו דעיקר טעם אורך הגלות הוא מאהבת ה' אותנו כדי להקל מעלינו חבלי משיח ולא יתקיים בנו כל אותם הצרות הגדולות עד שלא ישאר כ"א אח' מעיר וב' ממשפחה וא"כ זהו הטעם שאין הקב"ה מניח לאליהו שיעמיד לאבות העולם בבת אחת ויתפללו על הגאולה דאם יבא הגאול' קודם זמנה מוכרח שיתקים בנו כל החבלי משיח כדי להשלים הבירורין בבת א' ואין רצונו של הקב"ה בזה כ' חפץ חסד הוא נמצא דמה שאינו מניח הקב"ה לאבות העולם שיתפללו על הגאולה אדרבא היא לטובתינו ולתועלתינו:

אשר בזה נלע"ד לפרש כונת מטבע הברכה שטבעו אנשי כנה"ג בברכה א' של שמו"ע ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה די"ל מהו פי' באהבה דפשיטא דכשיבא הגואל ודאי שהיא מצד אהבה שאהב אותנו ולא משנאה ולפי"ה הנה נכון דכונתם בזה להתפלל להקב"ה דכשיביא הגואל יהיה באהבה ר"ל שלא יתקיימו בנו כל אותם החבלי

משיח בבת א' דזה מורה ח"ו בשנאת השם אותנו דמשינאתו נפרע ממנו בב"א אבל מאהובי נפרע ממנו מעט מעט. ובזה מצינו תשו' ניצחת על מה שהקשינו דלמה לא נענה ר"ח כשבירך ברכה א' ואמר ומביא גואל לבני בניהם ולפי"ה א"ש דכיון דבזאת התפילה אנו שואלים בפירוש מהקב"ה שיגאלנו באהבה ולא יתקיימו בנו כל אותם חבלי משיח וזה כבר כתבנו דלא יתכן זה כ"א ע"י שיאריך לנו הגלות ויפרע ממנו מעט מעט כדרך האהובים כנז' ומשו"ה לא נענה דכבר פי' דבריו שרוצה באהבה:

וגם בזה יתורץ מה שהקשינו ע"ד התוס' דלמה לא רגש עלמא כשאמר מחייה מתים ברח' רבים שהוא אחר משיב הרוח ולפי"ה ניחא דכיון דשאל שיהיה ברחמים רבים זה לא יתכן שיהיה במהרה דצריך אורך הגלות משו"ה לא נענה אבל בסיום הברכה שאמר מחייה המתים סתם ור"ל ויהיה מה שיהיה אפי' שלא ברחמים משו"ה נענה:

ועל מה שהקשינו דוכי לא היה מתפלל בכל יום ולא יבצר דלא איתרמי באיזה פעם שהתפלל עם בניו ולמה לא רגש עלמא עד האידנא י"ל הטעם דנהי דזכותו של ר"ח ובניו גדול מאד מ"מ צריך סיוע משל צבור דגדול כח הצבור ובפרט שהיו בתענית ועי"ז זכות ר"ח וזכות הציבור גרם דרגז עלמא לא כן כשהיה מתפלל ביחיד לא רגז עלמא:

והגם דלגבי אבות העולם משמע דאפי' הם לבדם אם היו מתפללים היו נענים י"ל דיש חילוק בין ר"ח ובניו לאבות העולם דהגם דזכותייהו גדול כמו אבות העולם מ"מ אינם כאבות העולם ממש דדוגמתן אמרו וזהו החילוק שיש בניהן דאבות העולם אם היו מתפללים הם לבדם היו נענים אבל ר"ח ובניו הוצרך שיהיה להם סיוע משל ציבור:

וכן ראיתי להרב עין יהוסף ז"ל שכתב כן לתרץ הקושיא של התוס' דלמה לא רגז עלמא במחיה המתים קמא יען דצריך סיוע משל צבור ולכן בחתימה דאמר מחיה המתים וענו כל הקהל אמן כן יהיה לכן זכות ר"ח וזכות הציבור גרם דרגז עלמא להחיות מתים אבל לעיל לאענו אמן:

ומה שהקשינו דלא יבצר דלא איתרמי שום פעם שעמד ר"ח ש"צ י"ל דעדין לא עמד שום פעם ש"ץ והיינו כמ"ש התוס' וז"ל אחתינהו לר"ת ובניו אע"ג דתניא במגילה אין מורידין לפני החיבה לא מאנשי חיפה ולא מאנשי בית שאן שקירין לאלפין עינין ולעינין אלפין ור"ח לא היה יכול לומר וחנותי לה'. ה"מ היכא דאפשר באחר הכא לא אפשר באחר ע"כ. נמצא דלעולם לא הי' יכול ר"ח להיות ש"ץ משום שלא היה יכול לקרות החי"ת כתקנה ודו"ק:

וראיתי להרב הין עשיר ז"ל בפ"ה דברכות משנה ב' שנתן טעם ע"ד האמת מדוע רגש עלמא במחיה מתים השני יע"ש ואהמ"ר תמהני עליו כיצד הבין דמאי דרגש עלמא הוא

במחיה מתים ב' והלא מלשון הגמרא משמע דמאי דרגש עלמא הוא במחיה המתים בתרא דבסיום הברכה שכן אמרו כי מטא למחייה המתים בה"א ולא אמרו כי מטא למחיה מתים וכן כל המפרשים ז"ל הכי הבינו והקשו ע"ד התוס' דלפי דבריהם למה לא רגש עלמא במחיה מתים ברחמים רבים יע"ש כנז"ל והוא פלי:

ובהיותי בזה חזות קשה הוגד לי במה שראתה עיני להרב חק"ל תפוחין קדשין ז"ל בא"ח סי' ט"ו שהקשה ע"ד התוס' הללו שהקשו דאיך הורידו רבי לפני התיבה לר"ה דלא היה יכול להדגיש החי"ת וכו' לזה הקשה הוא ז"ל. ותם אני לא אדע היכן מצאו פשיטות זה והרי בגמ' אמרו גזר רבי תעניתא אחתינהו לר"ח ובניו ומנ"ל דר"ח היה הש"ץ נימא דבנו היה ש"ץ ור"ח ובנו אחר היו סניפין דהא בתענית צבור ג' יורידין לפני התיבה כמ"ש שם התוס' בשם המדרש ובזה לא קשייא תו מקושייתם הלזו עכ"ל:

ואהמ"ר תמהני עליו דכיצד יתכן לומר דבנו של ר"ח עמד ש"ץ ור"ח אביו שיעמוד אצלו לסניף ולא יעשה כן במקומינו ולא זו הדרך שהקטן יעמוד ש"צ והגדול יהיה אצלו לסניף ובפרט בן אצל אביו וכן המנהג אצלינו ברוב המקומות ובפרט במתא אזמיר יע"א מקום כבודו בימים נוראים צריך שהרב של הקהל יעמוד לפני התיבה להתפלל תפלת המוספים והחזנים עומדים סניפים אצלו וכן יש להביא ראיה מהמדרש עצמו שאמרו דבר זה דבת"צ צריך שהיו ג' יורדין לפני התיבה ולמדו כן ממרע"ה כשעמד בתפלה עמדו עמו אהרן וחור מזה א' ומזה א' ומי לנו גדול ממשה רבינו ע"ה הרי דדבר זה נפתח בגדול ודבריו צ"ע:

ולעיקר הקושייא של התוס' שהקשו דלמה לא רגש עלמא במחיה מתים קמא וגם מה שהקשינו אנחנו דלפי דבריהם למה לא רגש עלמא במחיה מתים אמצעיים נלע"ד לתרץ עוד והוא עפ"י מ"ש הרב"ד ז"ל ע"ד הרש"ל והגם שהוא פי' בא"א ועשה ששה פעמים שנזכ' ת"ה פעם ומקיים אמו' לישני עפר אני מפרשה בה"פ ת"ה שנז' ב"פ מחיה מתים וכן כתב רבינו האר"י ז"ל דה"פ נזכר ת"ה ופי' אותם, עד"ה כנודע והוא דאי' בגמ' ד' חשובים כמת עני ומצורע וסומא ומי שאין לו בנים ועם המיתה הטבעית הרי ה' מיני מתים ואנשי כנה"ג כיונו להזכיר בברכה זו של ת"ה כל הה' מיני מיתות והתחילו בא' בתחיה המצוייה יותר דהיינו העניות וז"ש מחיה מתים אתה ובאיזה תחיה היא ומפרש רב להושיע מ"ה ומ"ה מכלכל חיים בחסד אח"כ אמר מחיה מתי' ברחמי' רבים והוא נגד המצורע וה"ה כל חולי קשה כצרעת ולזה מפרש ואזיל סומך נופלים ורופא חולים וכו' ולז"א ג"כ ברחמי' רבים דהחולה צריך רחמים כמ"ש בגמ' אח"כ אמר ממית ומחיה נגד הסומא ותחיה זו שייכא לכוללות ישראל שגלו דהגלות נק' חושך כמש"ה במחשכים

הושיבני ומפסוק זה גופיה הוכיחו בגמ' דסומא חשוב כמת ולזה מפרש ומצמיח ישועה שהיא הישועה מאפילה לאורה כמו הסומא שנתפתח אח"כ אמר ונאמן אתה להחיות מתים שם רמז לענין הבנים ולז"א ונאמן אתה דמצינו כשהבטיח הקב"ה לאאע"ה כה יהיה זרעך אמר הכתוב אח"כ והאמין בה' הרי דמצינו לשון האמנה בענין הבנים אח"כ אמר בא"י מחיה המתים והוא נגד ת"ה ממש שנדר להחיות המתים ולזה חתמו בה דעיקר הברכה נתקנה על תחית המתים כן נלע"ד לפרש:

נמ"ל דכל הד' פעמים שנזכרו ת"ה קידם החתי' אינו מדבר על ת"ה ממש אלא על ד' החשובים כמת כנ"ל ודוקא מחיה המתים בתרא מיירי בת"ה ממש א"כ זהו הט' דלא רגש עלמא כ"א בת"ה בתרא:

פה חסר מכת"י בענין מחלוקת ר"מ ור"י היכא דאינם נוהגין כשו' דלדעת ר"י לא מקרו בנים ולדעת ר"מ מקרו בנים לענין הלכה כתב הרשב"א ז"ל בתשו' סי' קצ"ד וסי' רמ"ב דאע"ג דקי"ל ר"מ ור"י הלכה כר"י הכא ההל' הוא כר"מ הואיל דדייקי קראי כוותיה דר"מ ע"כ יע"ש ואפ' לו' עוד דמט' אחר הוי ההלכה כר"מ הואיל דשקלי וטרי אליביה כנודע: אך את זה תם אני לא ידעתי מה יענה ר"י לכל אלו הקראי דקראם הכתוב בנים אפי' שאינם עושים רש"מ וכעת לא ראיתי מי שנרגש בזה והוא פלי: ונלע"ד שהדברים מגיעין למאי דגרסי' בגיטין דמ"ב על רומיא דב' כריתות דתני חדא הכותב נכסיו לב' עבדיו דקנו ומשחררין זל"ז ותניא אידך האו' כל נכסי נתונים לפ' ופ' עבדי אף עצמם לא קנו ותי' ר"א שאני התם דקארי ליה עבדי א"ל רפרם לר"א ודילמא עבדי עבדי שהיה כבר מי לא תנן הכותב כל נכסיו לעבדו יצא לחירו' וכו' ואמאי והא קארי ליה עבדי אלא עבדי שהיה כבר ה"נ עבדי שהיה כבר. ע"ש:

באופן דשמעינן מהך סוגיא דמצי לתרץ דיבוריה של האדון ולומר דמאי דקארי ליה עבד כוונתו לומר עבד שהיה כבר ולא עתה:

וא"כ יתכן דבהך פליג' הוא דפליגי ר"מ ור"י ומשמעות דורשין איכא בינייהו דר"י סבר דקרא דכתיב בנים סכלים וכן בנים משחיתים פי' הוא בנים שהיו כבר נעשו סכלים וכן נעשו משחיתים אבל עתה אינם נק' בנים כיון שאינם עושים רש"מ אבל ר"מ ס"ל דבנים דקארי להו הכתוב הוא בנים דהשתא כפשטיה ושמעינן דקארי להו בני' אף שאינן עושים רש"מ: ונראה דיש שורש וענף לזה שכ' בדברי התרגום שתי' בפ' בנים משחיתים וז"ל איתאמר להון בנים חביבים וחבילו אורחתהון ע"כ הרי מפורש יוצא שמפרש הכתוב כדכתיבנא בעניותין לדעת ר"י דהיינו דאתאמר להון בנים חביבין בנים שהיו כבר והשתא חבילו אורחתהון וזה ברור ודוק: ויתכן דזה היה טעמו של מיכאל

שנשתתק ולא השיב לשרי או"ה שיש בהם אנשים שעושים צדקה יען שטענתם היתה מה אלו וכו' אף אלי וכו' ובכן אינם נק' בנים ולא ניתן להם מצות הצדקה אבל הקב"ה פסק ההלכה כר"מ וכמ"ש הרשב"א ז"ל דאפי' שאינם עושים רש"מ נק' בנים ושייכי בהו מצות הצדקה ודוק:

ולמודעי אני צריך לידע ולהודיע ולהודע לכל הק"ק הזה איך יש הסכמה בכל תוקף מרבני עה"ק טבריא ת"ו ועילא מנהון ממוה"ר הקדוש באר מים חיים מוהרח"א זלה"ה כשיסד עה"ק הנז' עמד ותיקן וגזר אומר ושלח כתבים לכל תפוצות ישראל שכל מי שנודר צדקה לנשמת התנא האלק"י רמב"ה ז"ל מחויב לשולחה לעה"ק טב"ת כי שם קבור התנא הק' הנ"ז ואנחנו עולים על טהרת מצבת הק' יום א' בחדש מן הבוקר עד הערב ולומדים שם בשם כל ישראל ואחר תפי' המנחה אנחנו מברכים לכל אחינו בנ"י שבגולה המתנדבים והמחזיקים בקופה הק' הנז' יען שכל ישוב וקיום עה"ק הנז' ופרנסת החכמים והעניים הכל הוא מזאת הקופה הק' ובלא זאת הקו' אין לה קיום וישוב לעיר הזאה נעמי כי אין לה עוד שום הכנסה ממקום אתר ובפרט במצב השפל שחל להיות בחשבונינו שחרבה עירינו ושמם מקדשינו כולי האי ואולי שיהיה קיום והעמדה לעה"ק הנז' וכבר קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם בכל עיר ועיר מדינה ומדינה לקבוע הקופה הנז' ולקיים כל הנז"ל וגם בעיר הזאת נעמי קבלו אותה משנים שעברו כדרך כל העולם:

והן עתה מזה כמה שנים שביטלו אותה והיותר רעה חולה היא שבכל יום פורים מקבצים בכל הבתים ומזכירים בשם ובכינוי לרמב"ה ז"ל ואח"כ לוקחי' אותם לביקור חולים ולא מן השם הוא זה ולא תבא כזאת בישראל כי חוששני להם מחטאת כי זה גזל גמור והרי זה גוזל את העניים ובפרט עניי א"י כי גדול כחם יותר מעניי חו"ל כידוע:

ולקד"ן דאין ספק דעון הזה גרם כי העיר הזאת שיאמרו עליה כלילת יופי משוש כל הארץ הן בעון עתה ותרד פלאים ונעשית עיר שכולה רשים כי לאו מלתא זוטרתי היא המכשלה הזאת תחת ידכם וכבר בעינינו ראינו ובאזנינו שמענו מעשים נוראים שכל יחיד או צבור שנהנו מקופה הק' הזאת או גרם לבטלה לא עלתה להם יפה והיא לא תצלח ובעל הקופה גובה ממנו שלא בטובתו והאמת כן הוא אבע"א סברא ואבע"א גמרא אבע"א סברא הסברא נותנת דיותר חפץ בנו רמב"ה ז"ל מכל העולם יען כי אנחנו שומרים משמרת טהרת הק' מצבת קבורתו ואנו עולים שם פעם א' בח' וכו' ויש לו נר תמיד בבה"כ שלו ובהמ"ד נק' ע"ש באופן שאנחנו קרובים לו ובודאי דקרוב קודם ואבע"א גמר' ידוע מ"ש במס' מציעא דע"ח ע"ב רמ"א מגבת פורים לפורים מגבת העיר

וכו' לאותה העיר ועוד אמר ר"מ הנותן דינר לעני ליקח לו חלוק לא יקח בו טלית טלית לא יקח חלוק מפני שכל המעביר ע"ד בעה"ב נק' גזלן ע"כ הרי דמארי דהאי שמעתתא דבדבר של צדקה אינן יכולים לשנות מענין לענין הוא ר"מ א"כ בודאי דלא ניחא ליה. לר"מ במי שעובר על דבריו ובודאי שפוגע בו:

כי ע"כ אלה באתי לגלות אזן לכל יחידי הק"ק הזה שצריך שיעשו תיקון לתקן את המעוות הן על מה שעבר והן על העתיד ותדעו נאמנה כי לא למענינו לבד אני דורש כי יכולים אנחנו לחיות בלתי הקו' של העיר הזאת כי לא אלמן ישראל והרבה פתחים למקום אלא למענכם אני אומר דלמה יגרע העיר הזאת משאר ערי ישראל ומה גם שיגן עליכם זכות התנא הקדוש רמב"ה ז"ל כי לא דבר רק הוא מכם וכגון דא מצוה רבה יכולה היא שתגן אלף המגן ואל שדי יחן לכם רחמים ובכל אשר תפנו תשכילו ותצליחו הצלחה רבה כמאז ומקדם יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים ויברך וגו':

יעקב הספד

דרוש שדרשתי בעוב"י קושטא בקהל רב אכרידה על הרב מוהר"י נבון ז"ל איש ירוש' וגם על הרב של קושטא מוהר"א גבאי ז"ל ביום כ"ו שבט ש' הר"ת עולם:

ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה: עמכם על כל הדברים האלה:

ב"פ לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלקים ויכלת עמוד וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום:

איתא בב"ר יהודה אתה יודוך אחיך אחיך מודים בך אמך מודה בך אני עצמי מודה לך ארשב"י יהיו כל אחיך נקראים על שמך אין אדם אומר ראובני אנא שמעוני אנא אלא יהודי אנא אר"י בר סימון משל למלך שהיו לו שנים עשר בנים והיה בם אחד שהיה חביב עליו יותר מכולם ונתן לו חלק בפני עצמו וחלק עם אחיו גור אריה יהודה מלמד שנתן לו גבורה של ארי וחוצ' של גוריו כרע רבץ בעוה"ז כרע שכב לעת"ל כרע רבץ בשעה שיש לו שונאים עמו כרע שכב בשעה שאין שונאים עמו כל קבל שונאים לא יסור שבט מיהודה זו סנהדרין שמכה ורודה ומחוקק מבין רגליו אלו שני סופרי הדיינים שהם עומדים לפניהם א' מימין וא' משמאל עד כי יבא שילה זה מלך המשיח עכ"ל:

קול שאון מעי"ר עורר לוית"ן בבכי יבואו נהרי נחלי נחל איתן קראו למקוננות נשים שאננות ותשאנה קולן ותבכינה בעתה אחישנה לספוד לצרה יום עברה כי ה' אלהים

הדימנו המר שדי לנו אבל כבד זה לית ליה שיעורא כי בערה אש ה' אבשרא ואטופרא. כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' השליך משמים ארץ תפארת ישראל:
קול נהי נשמע מציון איכה יעיב באפו ה' את בת ציון שכולה וגלמודה נותרה בת ציון על שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכל ברכים תהלכנה מים ויגדל המספד בירושלים ויאבל חיל וחומה ויחנו בריתמ"ה ויי לארעא דישראל דחסרא גברא רבה ההוא יומא יומא דעיבא כי נפל ממנו רב בישראל גדול שמו נודע בשערים המאיר לארץ ולדרים חד מן קמייא מבני עליה פקידא בגו צדיקייא עטרת ראשינו מורינו ורבינו הרב המופלא וכבוד ה' מלא גור אריה יהודה אודם פטדה ראשון לציון ומלך ירושלים ראש בני ישראל:
קול צוחא צוחינן בייא בייא. תאנייה ואנייה. ספדו ספדנייא. וספדה הארץ משפחות סופרים ומשפחות כהונה בכל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע מדינה ומדינה הר הלבנון וגבעת הלבונה לן יאות למבכי לן יאות למספד נה"י דנפיק מ"ר ונפקא מינה כי חכם שמת אין לנו חליפתו אין לנו תמורתו הדברים קל וחומר תחת תומ"ר לאיש אשר אלה לו רבה דעמיה ומדברנא דאומתיה רבן של ישראל:
קול דברים מידי דברי אמרתי אזכרה צרה כמבכירה. הראשונות הנה באו לא יצא ידי חובתו. ויד אלוה נגעה בנו בשבט עברתו ועד שלא שקעה שמשה של צרה וצר"ה שומעת קול ברמה נשמע מחלה ונועה ממתניים ועד ירכיים. חלחולי מחלחלה ועמדו קיני"ם ברבעתים לשבר זה רפו כל ידים. על זה ידוו כל הדווים איש באהלו. והוי אדון יספדו לו. כי שר וגדול נפל זה כלל גדול בתירה. לא ימיש מתוך האהל אהלה של תורה. דרופתקא דאורייתא. הכא תרגימו נהוריתא. ריש מתא וריש מתיבתא. הרב המובהק. שמן תורק. גדול הנאמר באברהם בוצינא דנהורא נר ישראל:
קול תרועה במחנה העברים. שברים שברים. נהי בכי תמרורים. יזעקו בכל המון משבר סלעים ומפרק הרים. איך נפלו גבורים זקנים משער שבתו בחורי"ם. רב מבבל. ורבי מארץ ישראל. כל העם אשר בשער והזקנים אבות אל בנים. הורידו כנחל דמעה הכל חייבים למיחם הספידא קהל ועדה מישראל:
וקולי אל בני אדם בינו נא זאת ודעו וראו כי הפלא ה' חסיד לו כשם שמברכים על הטובה שאו נא ידיכם וברכו על הרעה כי הצדיק אבד לדורו אבד אוי לנו שאבדנו לרבי סימון האי סימן ותו לא חזינא כי האי סימנא ותהי זאת נחמתינו כי גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם וככחם אז כחם עתה להתפלל בעד זרעם ובעד כל קהל עדת ישראל:

פה חסר מכת"י זהו מה שרמזתי אם את הדבר הזה תעשה ידוע דדבר נק' הצדקה שנ' כי בגלל הדבר הזה גם תי' הזה הוא כינוי לבה"כ כמש"ה מה נורא המקום הזה אין זה וגו' וזה וגו' ר"ל שיעשו צדקה לבנין בה"כ אז וצוך אלהים ידוע דהצדקה מהפכת מדה"ד למדה"ר וז"ש וצוך אלהים ר"ל שהוא מדה"ד יעשה לך צוותא מה שאין דרכו של מדה"ד לעשות צוותא כ"א לקטרג אבל כיון שנהפך למדה"ר וכו' ויכלת עמד ר"ל שיש יכולת בידה לעמוד בכל גזירות קשות ורעות וגם כל העם וגו' ידוע מ"ש רז"ל גדולה צדקה שמקרבת הגאולה שנאמר שמרו וגו' גם אי' בפ' השלום שמו של משיח נק' שלום שנא' אבי עד שר שלום והרי הוא כמבואר:

יעקב הספד

דרוש שדרשתי בביקורי ש"ט של שמועה כי באה מהרב של ירוש' ת"ו מוהר"ם נבון ז"ל ומהרב אברהם אשכנזי ז"רל מצפ"ת. רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה ב"פ. ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבותיו הוא. ואתכם יהיו איש איש למטה. איש ראש לבית אבותיו הוא:

איתא בספרי כיון שנפטר מרע"ה מן העולם היה יהושע תלמידו בוכה וצועק ומתאבל עליו ימים רבים עד שאמר לו הקב"ה עד מתי אתה בוכה ומתאבל וכי לך לבדך מת והלא לי מת שמיום שמת אבל לפני שנא' ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה ולחגור שק עכ"ל:

קול שאין מעיר עורר לויתן. בבכי יבואו נהרי נחלי נחל איתן. קראו למקוננות. נשים שאננות. ותשאנה קולן ותבכינה. בעתה אחישנה. לספוד לצרה. יום עברה. כי ה' אלהינו הדימנו. המר שדי לנו. אבל כבד זה לית ליה שיעורא. כי בערה אש ה' אבשרא ואטופרא. כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' השליך משמים ארץ תפא' ישראל:

קול נהי נשמע מציון. איכה יעיב באפו ה' את בת ציון. שכולה וגלמודה נותרה בת ציון. על שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים. ויגדל המספד בירושלים. ויאבל חיל וחומה. ויחנו בריתמ"ה. אל הלקח ממנו ארון האלקי'ם. ומשה עלה אל האלק'ים. כי שר וגדול נפל, זה כלל גדול בתורה. זרוע עם גבורה דרופתקא דאורייתא. הכא תרגימו נהוריית"א. פנים מאירות אורן של חכמים אור יקרות. עטרת ראשינו. מורינו ורבינו הרב הגדול. מבצר עז ומגדול. תנא ירושלמאה ראשון לציון ומלך ירושלים אדוני משה ראש בני ישראל:

קול העם עונים אחריו מקודש מקודש הי חסיד הי עניו ראש המדברים לכל דבר שבקדושה. כי דחיק' שעתה לרבנן זו היא שקשה. ויצא משה כאריה וכלביא. משה זכה וזיכה את הרבים איש יביא. עוזר דלים. להחיות רוח שפלים. על זה ידוו כל הדווים איש באהלו. והוי אדון יספדו לו. וספדה הארץ משפחות משפחות קהל ועדה מישראל:

קול ברמה נשמע לא טיבה השמועה. מחלה ונועה ממתנים ועד ירכים. חלחולי מחלחלה ועמדו קינים ברבעתיים. לשבר זה רפו כל ידים. גליל העליון וגליל התחתון מר יבכיון יושבי בעמק הבכה. בכי ואנקה. ויי לארעא דישראל דחסרא גבר' רבה. ההוא יומא יומא דעיבא. כי נפל ממנו רב. בישראל גדול שמו נודע בשערים. המאיר לארץ ולדרים. חד מן קמיא. מבני עליה. הרב הגדול סבא קדישא. חסידא ופרישא גדול הנאמר באברהם בוצינא דנהורא נר ישראל:

קול צוחא צוחינן בייא בייא. תאנייא ואנייא. ספדו ספדנייא. וספדה הארץ משפחות סופרים ומשפחות כהונה. בכל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע מדינה ומדינה. הר הלבנון וגבעת הלבונה. לן יאות למבכי לן יאות למספד נה"י דנפיק מ"ר ונפקא מינה. כי חכם שמת אין לנו חליפתו. אין לנו תמורתו. הדברים קל וחומר תחת תומ"ר. לאיש אשר אלה לו רבה דעמיה ומדברנא דאומתיה רבן של ישראל:

וקולי אל בני אדם בינו נא זאת ודעו וראו כי הפלא ה' חסיד לו כשם שמברכים על הטובה שאו נא ידיכם וברכו על הרעה כי הצדיק אבד גם לדורו אבד אוי לנו שאבדנו לרבי סימו"ן האי סימן ותו לא חזינא כי האי סימנא ותהי זאת נחמתינו כי גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם וככחם אז כחם פתה להתפלל בעד כל הקהל הקדוש הזה גדולים וקטנים ובעד כל עמו ישראל:

קול אומר קרא בגרון מי שמך לאיש צ"ר וסופ"ד עובר לפני התיבה. בקהל קדושים רבה. גם אנכי ידעתי ביני כי אין מלה בלשוני. ומי יקום יעקב כי קטון בעמידה שיש בה סמיכה בהספד נפלא כזה כי כבודו בגדולים זאת אשיב גדולה תשובה. הכתיב קבעיה חובה. משום יקרא דארעא דישראל. וברשות קא נחיתנא מאת פני הקדש חכמי ורבני וזקני וטובי הקהל וכל עדת ישראל:

חסר הא' אוי לו לדור שאבד מנהיגו וזה הצדיק שנולד עדין אינו ראוי להיות מנהיג ודבר לדור ומפני זה יש להצטער ועוד ב' אוי לה לספי' שאבדה קברניטא דהגם שנולד צדיק אחר מ"מ מי יודע איה מקום כבודו ולספינה שהיה בה נאבד:

אשר בזה פי' הרב הח' מוהרי"א ז"ל כונת הירוש' בפ' היה קורא וז"ל כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו ברזל מעפר יוקח ואבן יצוק נחושת אלו אם אבדו יש להם חליפין

אבל ת"ח שמת מי מביא לנו חליפתו מי מביא לנו תמורתו והחכמה מאין תמצא ואיזה מקום בינה ע"כ די"ל לאיזה צורך הוצרך הירוש' להביא פ' זה של והחכמה:
ולפי"ה א"ש והוא דבא כמתרץ די"ל תקשי במ"ש אבל ת"ח שמת וכו' והא אמרינן וזרח השמש וכו' לזה בא כמתרץ ואמר והחכמה מאין תמצא וכו' שם רמז הב' תשו' דהיינו הא' הוא והחכמה מאין תמצא דאף כי זרח שמשו מ"מ יגדל המספד למאי דביני ביני עד כי יגדל וימלא מקו' והחכמה של החכם שמת מאין תמצא ועוד שם רמז התי' ב' והוא ואיזה מקום בינה דהגם דיזרח לא נדע איה מקים כבודו:
ולעד"ן לומ' כוונת מ"ש והחכמה מאין תמצא והוא בהק' מה שתי' עוד מוהר"ש יפה ז"ל בזה והוא דאעפ"י שאמרו שיקום אחר במקומו מ"מ לא אמרו שיהי' גדול כמותו שבהכרח הוא שיהיה קטן ממנו שהדורות מתמעטים והולכים עכ"ל:
ולכאורה ק"ט בדברי מוהרש"י אלו שתי' שבהכרח יהיה קטן ממנו וכו' והוא הפך תחי' המא' הנז' וז"ל אר"ח בר אבא אר"י אין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק אחר כמותו שנא' וזרח השמש וכו' ומדקא' צדיק אחר כמותו משמע שהצדיק אחר הוא כמותו ממש א"כ איך תי' דלא אמרו שיהיה גדול כמותו:
ואפשר לחלק ולומר והוא דלא אמר הרב דלא יהיה גדול כמותו אלא לענין חכמת התורה והכי דייקא דקא' חכם שמת וכו' ולא אמר צדיק שמת ולענין חכמת התורה הדורות מתמעטים אבל בענין צדיקות הוי כמותו והר' דקא' צדיק כמותו דהיינו לענין צדקות:
וז"ש אבל ת"ח שמת מי מביא לנו וכו' וא"ת והלא וזרח השמש וכו' אלא ע"כ צ"ל כתי' מוהרש"י דאפי' שיקום אחר לא אמרו שיהיה גדול דבהכרח יהיה קטן דהדורות וכו' ולזה יש להק' שאמרו עד שנברא צדיק אחר כמותו ולזה בא כמתרץ ואמר והחכמה מאין תמצא ר"ל מיש לך ת"ח שחת וכו' היינו לענין החכמה אבל לענין צדיקות אין צדיק נפטר וכו':
ובזה נבין חילופי גרסאות שיש בין תלמוד דידן לתלמוד ירוש' דבת"ד אמרו חכם שמת אין לנו כיוצא בו ובתלמוד ירוש' אמ' חכם שמת מי מביא לנו חלי' מי מביא לנו תמו' ואמאי שינו לשונם. ואפ"ל דבאו לרמוז הב' תשו' אלו והוא דהת"ד בא לרמוז התי' הא' דהגם כי יזרח שמשו של צדיק אחר מ"מ יגדל הצער למאי דביני ביני עד שיגדל דעדיין קטן ולז"א חכם שמת אין לנו כיוצא בו דהגם שנולד מ"מ אינו כיוצא בו והתלמוד ירוש' רמז לנו התי' הב' דהגם שנולד צדיק אחר מ"מ אפ' שנולד בעיר אחרת ומה יושיענו זה ולז"א מי מביא לנו חליפ' מי מביא וכו':

אשר בזה פי' הרב קול יעקב שאול ז"ל כוונת המא' במ' שבת וז"ל א"ר חייא בר אבא אר"י כל המתעצל בהספדו ש"ח אינו מאריך ימים. מכ"מ די"ל איך הוא מכ"מ ולפי"ה ניחא והוא דודאי זה שמתעצל הוא דבא בטענת וזרח השמש וא"ך אין לספוד במיתתן ש"צ וזה אינו מתאבל לומר דאף דיזרח שמשו ש"צ אחר מ"מ יגדל הצער למאי דביני ביני עד שיגדל א"כ באותה מדה מודה לו קב"ה דאינו מאריך ימים ולא יזכה לראות באורו של אותו צדיק כיון שהוא לא נצטער למאי דביני ביני וזהו מדה כ"מ:

ולעד"ן לפרש כונת המא' הנז' ונבין ג"כ מאמר הקודם לזה אמר רב כל המתעצל בהספדו ש"ח ראוי לקוברו בחייו דצ"ל במאי קמפלגי הני תנאי דכל א' אמר דבר א' ועוד צ"ל דאם פי' ראוי לקוברו בחייו היינו דאינו מאריך ימים א"כ היינו סברת ר"י ובמאי פליגי ועוד למה לא הק' לרב מפסו' וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושוע כמו שהק' לרבי יוחנן ועוד ק' על הרמב"ם ז"ל דפסק וכו' עיין בדרוש אחר:

יעקב דרוש ג' להספד

ידוע הדבר ומפורסם הענין מאי דאמור רבנן דהכל חייבים לספוד לצרה בפטירת הצדיק ומכ"ש על פטירת הרבנים שאנו עסוקים בהספדם הרב הגדול של עה"ק ירוש' ת"ו והרב הגדול של עה"ק צפת ת"ו כי גלוי וידוע לכל שהיו גדולי הדור ולא הניחו כמותם בארץ ובח"ל וביודעם ומכירם קאמינא אם נא' על הרב של ירוש' כבר נודע בשערים שמו שהיה רב וגדול בישראל בנגלה ובנסתר עסיק באורייתא תדירא לא ימיש מתוך האהל יומם ולילה ואם נאמר על הרב של צפת הדבר ידוע שהיה רב מפורסם בכל ערי אשכנז משיירי כנה"ג בנסתר ובנגלה חסידא קדישא ושמעתי מפי מגידי אמת שלא נשאר כמותו בכל אשכנז כי ע"כ אלה לן יאות למבכי לן יאות למספד מספד כתנים שבודאי הגמור עונותינו הטו אלה ומרוב עונינו אבדנים נאספו מנו בחטאתינו ומה גם שהיו ב' צדיקים עמודי עולם צריך התעוררות גדול לחזור בתשובה כל א' מעבירות שבידו ויאמר כל אדם בשלי הצער הגדול הזה ואם בארזים נפלה שלהבת וכו' וכיון שהיו ב' צדיקים זה מורה חרון אף ב"מ:

כאשר חז"ל הגידו דיש היכר בסילוק הצדיקים אם הוא לכפרה על הדור או לאו דאם הוא צדיק אחד בלבד אז מסתמא לכפר על הדור הוא דאתי שלא תבא עליהם רעה אמנם במות ב' צדיקים זה רעה חולה דמורה חרון אף ב"מ דאי לכפרה על הדור בחד צדיק היה די לגבות כמה חובות כמ"ש טול הרב שבהם שיש לי לגבות כמה תיבות דצדיק

א' שקיל ככל העולם כלו כמש"ה וצדיק יסוד עולם אלא ודאי שהוא משום שלא יראו ברעה הע"ל ב"מ:

וזה פי' כח הקודמים כונת הפ' בישעיה הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק יבא שלום ינוחו על משכביהם וכו' והכונה לומר דכשהצדיק אבד דהיינו צדיק א' ואין אין איש שם לומר דמר שמת הצדיק הוא מפני הרעה הע"ל ולחזור בתשובה אז גורמים דגם אנשי חסד נאספים דכיון דלא חזרו בתשובה במיתת הצדיק הא' אז מוכרח הקב"ה לסלק אנשי חסד כדי שלא יראו ברעה העת"ל וכ"ז היה באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק הא' דאלו היו מבינים היו חוזרין בתשובה והיה מכפר מיתת אותו צדיק ולזה אמר בפ' שלאחריו יבוא שלום ינוחו על משכבותם ר"ל דכיון דהצדיק אבד ולא חזרו בתשובה אז מיתת אותו צדיק הוא כדי שיבא שלום וינוח על משכבו ר"ל כדי שלא יראה ברעה העת"ל ב"מ:

ובזה יובן כונת המכילתא וז"ל שנו רבותינו כשנהרגו ר"ש ור' ישמעאל אמר רע"ק לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות די"ל מנין ידע ר"ע זה ועוד דהוא הפך המידה דקי"ל דניטל צדיק א' ומכפר על הדור ואיך קאמר התקינו וכו' אמנם עפי"ה א"ש דכיון שנהרגו ב' צדיקים לז"א ר"ע לתלמידיו שיתקנו עצמם לפורענות יען שהם ב' וזה מורה שאינם באים לכפרה אלא משום חרון אף אמנם ע"י ההספד והתשובה שעושים אזי מכפר על הדור: וזה פי' הכנה"ג יהיה כונת הפ' הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים והכונה דבא לעורר לב העם ולהגדיל המדורה ואמר הצבי ישראל על במותיך חלל ר"ל דאם מיתת אלו היה כדי לכפר על ישראל דומיא דקרבן הנקרב בבמה שמכפר היה די בחלל א' שכך היא המדה נוטל צדיק א' ומכפר על הדור אבל איך נפלו ב' גבורים במלחמתה של תורה דזה מורה חרון אף ב"מ:

ועפי"ז יתבאר כונת דברי התחנונים שתיקנו לומר בב' וה' אנשי אמונה אבדו באים בכת מעשיהם וכו' מרוב עונינו אבדנום וכו' סעו המה למנוחות עזבו אותנו לאנחות דצ"ל מדוע אמרו סעו המה למנוחות עזבו אותנו לאנחות מאחר דבמיתת הצדיק יש כפרה על הדור א"כ אדרבא יש מנוחה אחר פטירת הצדיק ולפי"ה ניחא דכיון דהם רבים שמתו כמ"ש אנשי אמונה אבדו זה מורה חרון אף ב"מ משו"ה סיים ואמר שבנו אליך בבושת פנינו לשחרך אל בעת צרותינו דבכגון דא צריך התעוררות תשובה:

והנה כ"ז שאנו אומרים דכשהם ב' צדיקים מורה חרון אף זהו בחו"ל לא כן בא"י דאפי' בא' מורה חרון אף ב"מ כ"ש עתה שהיו ב' גדולי הדור וכמ"ש הרב החסיד מוהרי"א בס"ה שי' ז"ל דכיון דקי"ל דבא"י חד חשיב כתרי כמ"ש בגמ' ע"פ ולציון יאמר איש ואיש

יולד בה חד מנייהו עדיף כתרי מינן יע"ש וגדולה מזאת א"י במד"ר פ' וירא וז"ל אולי ימצאון שם עשרה אר"י כאן עשרה ואילו היה בירוש' אפי' א' היה מגין עליהם דכתיב שוטטו בחוצות ירושלם וראו אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה משמע מזה המד' דצדיק א' בא"י שקול כעשרה צדיקים שבחו"ל א"כ כשמת צדיק א' בא"י מורה חרון אף יען דחד חשיב כתרי ולדעת המד' חשיב כעשרה א"ד ז"ל: אשר עפ"י דברי המדרש הללו נראה לע"ד לתת טעם לשבח עמ"ש בגמ' כל רב מבבל וכל רבי מא"י וכל רב משאר ארעא דצ"ל מהו הטעם דרב של ת"ל נקרא בשם רב ורב של א"י נק' בשם רבי וכבר רבינו הק' האר"י ז"ל נתן טעם נכון בזה ע"ד האמת בנוד' אמנם עפ"י דברי המדרש אלו יש לתת טעם לשבח והוא דמה שנקרא רב של א"י בשם רבי בתוספת יו"ד הוא להורות דרב א' מא"י חשיב כעשרה רבנים שבח"ל וזהו רבי רב"י לא כן בח"ל שנק' בשם רב שנחשב אחד וק"ל:

ובזה פי' הרב החסיד ז"ל הנז' כונת ר"ל בפ' אלו מגלחין דאספדיה להההוא צורבא מרבנן ואמר ווי דחסרא ארעא דישראל גברא רבה דלכאורה י"ל מאי ריבותיה דהאי הספדא דאצטריך תלמוד דידן לאשמועינן דאמר ווי חסרא וכו' והלא כמה בנ"א יודעים בחרוזים לספוד לצ"רה ולבכותה ולפי"ה ניחא והוא דכונת ר"ל שהחריד עלינו את כל החרדה הזאת לאמר ווי חסרא וכו' היא שבא לעורר לב הצבו' בל יתברכו בלבבם לאמר דאין צריך לסופדו כראוי דודאי הלך לכפרה על הדור מפני הרעה שלא תבא יען דהוא צדיק א' ואינו מורה חרון אף לז"א ר"ל שימו לבכם להרים קול בווי יען חסרא ארעא דישראל גברא רבה על רב מבבל ובא"י א' חשוב כב' ולדעת המדרש חשוב כעשרה והיא הוראה על חימה שפוכה א"כ לן יאות למבכי לרב דמבבל: אשר בזה נ"ל לפרש כונת המקונן דרך קשתו כאויב ניצב ימינו כצר ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון שפך כאש חמתו והכונה דבא לקונן שהשי"ת דרך קשתו כאויב ניצב ימינו כצר ויהרוג כל מחמדי עין ודרשו רז"ל אלו סנהדרין וא"ת שהם לכפרה על הדור לז"א כל מחמדי עין שאינו א' לומר שמכפר על הדור אלא הרג כל מחמדי עין ועוד באהל בת ציון שהיו בא"י והיו רבים ואפי' אם היה א' היה מורה חרון אף כיון שהיה בא"י דמיחזי כיו"ד מכ"ש דאיכא תרתי לריעותא שהיו בא"י והיו רבים ודאי דזה נק' שפך כאש חמתו דמורה חרון אף ב"מ:

באופן אתר פי' הרב הנז' כונת ר"ל הנז' בהקדים מ"ש רבינו הקדוש האר"י ז"ל כי הצדיקים בהיותם בא"י יוכלו להגין על כל המקומות שבעולם והטעם כי א"י היא דוגמת הלב שנותן חיות וקיום לכל האיברים כולם לא כן צדיקים שבח"ל שאינם מגינים רק למקומם לבד שהם כמו חיות האבר הפרטי שלא יועיל אלא לעצמו וכן עד"ז בסילוקן של

צדיקים לא יושו בהזיקן דסילוק הצדיק בח"ל לא יזיק רק למקומו הפרטי אבל הצדיק שבא"י יזיק פטירתו לכל העולם כולו. כל קביל דנא דבר גדול דיבר הנביא ר"ל והחריד עלינו את כל החרדה הזאת לאמר ווי חסרא ארעא דישראל גברא רבה דיצא לידון בדבר חדש דעל היות החסרון בא"י יגדל המספד מאד מנפש ועד הבשר יקד יקוד יען דיגיע יראה הנזק לכל העולם כולו כדבר האמור:

ולעד"ן נראה לפרש כונת ר"ל באופן אחר והוא דבא ר"ל לחדש לן דל"מ כשנפטר בא"י אדם גדול בתורה ובמצות ומ"ט צדיק חסיד דצריך לספוד לשרה ולבכותה אלא אפי' אם אינו גדול כ"כ מצדו עכ"ז מצד היותו דר בארעא קדישא נק' צדיק וקדוש והיינו כמ"ש בתנחומה. הדר בא"י נק' צדיק שנא' פרי צדיק עץ חיים ונק' קדוש שנא' לקדושים אשר בארץ המה גם נודע דשקולה דירת א"י ככל המצות שבתורה אי לזאת בא ר"ל לעורר לבות בנ"א דאפי' אם יעלה על לב איש לומר דהרב הזה לא היה כ"כ גברא רבה וגאון עכ"ז היותו דר באוירא דארעא קדישא נק' גברא רבא וז"ש ווי חסרא ארעא דישראל ר"ל כיון דהחיסרון שלו הוא בא"י שהיה דירתו בא"י נק' גברא רבה דכיון דנק' צדיק וקדוש וכאלו קיים כל תרי"ג מצות אין לך גברא רבה יותר מזה:

עוד מצינו שבח יקר וגדולה על הרב אשר אנו עסוקים בהספדו דמלבד שהיה רב הזקן ואב"ד הגדול שבשירוש' דן ידין עמו עוד בה שהיה דבר ומנהיג ופרנס על הציבור עמד בפרץ בירוש' ומקטנותו שהיה עוסק בצרכי צבור והיה יוצא לקראת שרים ומושלים ועם אילי הארץ והיו דבריו נשמעים וזה לאו מלתא זוטרתי להיות רועה ישראל ולשרת בקדש עיר האלהים ירוש' עה"ק ת"ו וע"ז לבד ראוי להספידו ולומר ויי לארעא דישר' וכו':

וכמו שמצינו במ' בתרא אמר רב חנן בר אבא אותו היום שנפטר אאע"ה מן העולם עמדו כל גדולי הדור ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבדה קברניטא ע"כ ובודאי שהיה אאע"ה רב הגדול וצדיק יסוד עולם וחסיד עליון ועם כ"ז לא הספידוהו על שהיה רב וצדיק וחסיד אלא על שהיה דבר ומנהיג:

ועל ענין הכפל שכפלו אוי לו לעולם ואוי לספינה וכו' אפשר לומר עפ"י הקדמתינו שפ' דהצדיק שנפטר בא"י מגיע חסרון ע"כ העולם וכיון דאאע"ה נפטר בא"י משו"ה עמדו כל גדולי הדור ואמרו אוי לו לעולם שאבד וכו': והמפרשים ז"ל פי' בהדק עוד מהו אותו היום הול"ל כשנפטר אאע"ה. אבל יובן בהק' מ"ש חז"ל חכם שמת אין לנו חליפתו וכו' וכל המפר' אחזו שער דהוא הפוך מ"ש חז"ל ע"פ וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של צדיק אחר וכו':

ותי' מוהרימ"ט ז"ל ב' תשובות בדבר הא' דאף דזרח ובא לו מ"מ יגדל הצער למאי דביני ביני עד שיגדל וימלא מקומו והעדר גדול וחסרון הניכר ולא ניחוש לתורה העת"ל לאחר ימים רבים דהשתא מיהא הרעה מצויה וזה צער גדול:

והב' הוא דהגם דיזרח ויהיה גדול מ"מ יהיה בעיר אחרח מה שזרח אורו אבל בעיר הזאת עכ"פ פנה הודה פנה זיוה:

וז"ש אותו היום שנפטר וכו' אותי היום דייקא דהגם שנולד צדיק אחר מ"מ עדיין הוא קטן ומה יושיענו ולזה עמדו כל גדולי הדור ואמרו דלא נימא דאין להצטער כ"כ במיתת א"א שהרי וזרח השמש וכו' וכבר נולד צדיק אחר כמוהו משו"ה אמרו תדעו דאפי"ה יש לנו הפסד מרובה כנז':

קול אומר קרא בגרון מי שמך לאיש צ"ר וסופ"ד עובר לפני התיבה בקהל קדושים רבה. במקום שמצויין חשובי. אפי רברבי. גם אנכי ידעתי בינ"י כי אין מלה בלשוני. רש ונקלה ממני יפלא אנכי תולעת יעקב איש צעיר. מי יובילני עיר. ומי יקום יעקב כי קטון בעמידה שיש בה סמיכה בהספד נפלא כזה רב ועצום כי כבודו בגדולים. קדש הלולים. זאת אשיב גדולה תשובה. לאו משום יקרא דידי אלא משום יקרא דארעא דישראל הכתוב קבעיה חובה כי שליחה דרחמנא ועבדא דרבנן אנא ונקטינא רשותא והורמנותא. דלא ניהוי כאפקרותא. מהדין כנופייא רבה ויקירא זכה וברה ה"ה החכמים השלמי' רבים ועצומים הרבנים המובהקים מאירים כברקים רבנן תקיפי כל חד לפום חורפיה ואחריהם כל ישרי לב ראשי עם קדש זקני וטובי העיר השערה זיוה והדרה ה"ה הגבירים החכמים הרמים והמה שלמים מבחר עצמים פרנסים גזברים ממונים הדרת סגנים ומתוכם כעין החשמל ארבעה ראשים קדש קדשים העומדים על הפקודים בארצות החיים לנו לעיניים מאירת עיניים רחם רחמתיים יהא רעוא ישלם ה' פעלם ויהי שמם לעולם יאריכו ימים על ממלכתם הון ועושר בביתם הם ובניהם וכל אשר להם וזכות ארעא קדישא יגן עליהם ועל כל אחינו בני ישראל:

אמרתי בתחילת דברי אם את הדבר הזה תעשה רומז ונרמז עמ"ש דצריך לעשות תשובה בפטירת הצדיק כדי שיהיה מכפר על הדור ועי"ז יש לו כח להלחם עם הקלי' וכו':

עוד נק' מ"ש חז"ל דזה שמיתת הצדיק מכפר היינו כשיש להם אחדות ואוהבים זא"ז ועושים חסד זל"ז אז נחשבים כגוף א' והצדיק מכפר אבל כשחלק לבם עתה יאשמו והט' דבזוה"ק פ' פנחס דרי"ח המשלו כפרת מיתת הצדיק לתולה שיש לו חולי בכל גופו ויבא הרופא ומקיז לו דם מזרועו ומתרפא כל גופי כך הקב"ה מקיז דם הזרוע שהוא הצדיק הנק' זרועות עולם ומתרפא כל הגוף א"כ זה שייך כשישראל הם גוף א' באחדות.

וראיתי לה"ה מוה"ד מוהרי"א ז"ל בהגה"ו שכ' דבזה פי' כח הקיד' גאלת בזרוע עמך ע"כ ולעד"ן לסיים הפסו' בני יעקב ויוסף סלה עד"ז והוא בהק' ח"ש במ"ר וה"ד רש"י בחומש ע"פ ובני יוסף אשר יולד לו במצרים נפש שניים כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים היו והכ' קורא אותם נפש אלא ע"י דכל ישראל הם גוף אחד הם עובדים לאל אחד קירא אותם נפש אחד ע"כ וז"ש. גאלת בזרוע עמך דהיינו כמ"ש ואימתי הוא זה כשישראל הם כמו בזמן שנולדו בני יעקב ויוסף כנז' שהוא המקרא הזה דהיינו שהם באחדות ודו"ק וידוע דדבר נק' התשו' דכתיב קחו עמכם דברים ושובו גם ידוע דצוה הוא לשון צוותא כמ"ש כל העולם וכו' לצוות לזה גם ידוע דאלהים נק' הצדיק והדין כמשה"כ אלהים לא תקלל. דיינא:

וז"ש אם את הדבר הזה תשמע וצוך אלהים ר"ל יעשה לך צוותא. הצדיק ויכלת עמוד בפרץ להלחם עם מדה"ד וגם עוד ענין אחר צריך שיהיה בפטירת הצדיק דהיינו כל העם הזה על מקומו יבא בשלום שיהיה שלום ואחדות בעיר כדי וכו':

חזרתי ואמרתי רמז רמזתי.עתה באתי. לספר קומי עם אלהי יעקב מושבות דכתב רחמנא יושבי המכתש ההר חמד אלהים לשבתו חמד זו טבריא. מעונה אלהי קדם צר לנו מאד והנה אנחנו יושבים בין צוקות ובין צרתן. כמטבריא לחמתן, נכוין בחמי חמין חמי טבריא מכה טריה איי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה בי כנישתא רבה ביום הרעש הגדול היום ההוא היה חשך אך גדול היה באותו היום איך היו לשמה כרגע בתי כנסיות ובתי מדרשות הק' בכל מיני קדושות:

ולא נאריך כי הדבר ידוע ומפורסם איך חרבה עירינו ושמם מקדשינו ואשריהם ישראל בכל מקום אשר הלכתי אני והרב מ"ח נר"ו לא עזב ה' חסדו ואמיתו ובכל מקום עשו כפי שיעורו וכל כסף הק' שלחנו ע"י מ"ע פקידינו ושרינו שר ישראל ועל סמך זה שמזה ח' חדשים שהתחי' בבנין בה"כ ושלחו מכאן מאמר המלך:

ברם שבוע שעברה קיבלתי כתב ממורינו הרב נר"ו שבטלו הבנין מחוסר מעו' כי לא הספיק מה ששלחנו יען כי ההוצאה מרובה וצריך ממון רב ולא יעלה בדעתם שההוצאה היא כדי לעשות צייורים בזהב אינו אלא לבנין הכותלים והגג וכל מה שצריך אבל יען שהבה"כ הוא גדול ויש בו ג' היכלות וט' כיפות ושם הכל ביוקר האומן לוקח כ' גרו' ביום וכן הקיריסטי ביוקר גדול זוהי סיבה:

ואם יאמר האומר אם אין יכולת בידכם לא תבנו אותו. תמהני איך יעלה על לב איש לומר כן דידוע דבה"כ קודם לכל דבר ודהע"ה אמר אם אתן וגו' עד אמצא מקום לה' וגו' ובכל זה הזמן היינו מתפללים ב"ב וג' חדרים של עץ והס"ת היו בגלות נעים ונדים:

ועוד איזה עיר יש בעולם שלא יהיה להם בהכ"נ א' מפואר ובפרט העיר הזאת נעמי שיש לנו קבלה מן התלמוד והמדרש והזוה"ק והרמב"ם ז"ל דמשם עתידין ליגאל והמלך המשיח שם יתגלה והבשורה של אליהו שם יתבשר והע' סנהדרין שם יעמדו ואחר כל הכבוד הזה שלא ימצא בה בהכ"נ א' גדול ונאה לקבל כל האורות הללו:

ועוד אמרתי אגלה שבהכ"נ הזה הוא מקום שהתפללו בו איתני עולם תנאים ואמוראים וע' סנהדרין ובודאי דצריך שימצא בו קדושה גדולה והיה אם לא יאמינו בי צאו וראו מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה ה"ה רבינו הק' האר"י ז"ל הובא בשער הגלגולים שכתב דבבהכ"נ הזה יש בו קדושה נוראה ונפלאה ובפרט בקרן דרומית מזרחית ושם היה מתפלל הרב ז"ל ואחרי הודיע אלהים לנו את כל זאת איך יש לב להניחו חרב ושמם:

ויקח משה את הדם ויזרוק על העם ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה:

אמרתי. בתחילת דברי ויקח משה את הדם ויזרוק על העם רומז ונרמז למ"ש בסוף מנחות לעולם זאת על ישראל אמר רב גידל אמר רב זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן וכתבו התוס' משם המדרש דהקרבן שמקריב הוא נשמותיהן של צדיקים:

עוד נק' מ"ש חז"ל דזה שמיתת הצדיק מכפר היינו כשיש להם אחדות וכו': עוד נק' מ"ש חז"ל עיין בפ' השלום ובמוהר"ם אלשיך פ' יתרו בפ' ויחן שם ישראל דלא כרת הקב"ה ברית עם ישראל ונתן להם התורה אלא בעבור ששנאו את המחלוקת ואהבו את השלום והיו כולם באחדות כאיש א' ובלב אחד יעש"ב:

וכבר כת' דצריך לעשות תשובה בפטירת הצדיק כדי שיהיה מכפר על הדור דומיה דקרבנות שהיה צריך להתוודות ולעשות תשו' בהקרבת הקרבן וידוע דדברים נק' התשו' דכתי' קחו עמכם דברים וגו':

וזהו מה שרמזתי ויקח משה נוטריקון מיכאל שר הגדול את הדם היא הנפש של הצדיק ויזרוק על העם ות"א וזרק על מדבחא לכפרה על טעמא דהיינו שזרק את דמו על המזבח של מעלה והקריבו לקרבן לכפר על ישראל: ויאמר הנה דם ר"ל זה הדם של הצדיק שאמר' שמכפר היינו כשיש בכם הברית אשר כרת ה' עמכם וכיצד כרת ה' עמכם ברית ע"י האחדות והשלום ר"ל דוקא כשיש לכם אחדות הוא שמכפר הצדיק ועוד בה על כל הדברים האלה דהיינו התשובה שצריך שיעשו:

חזרתי ואמרתי אי לזאת באתי בבקשה ובתחנונים אליכם אישים אקרא קומו השרים לעזרת ה' בגבורים כי עת לחננה נמצא בצרות עזרה והמה בצדקת' כה יעשו להכין אותה

ולסעדה או מן הכלל או מן הפרט או מן החדש או מן הישן באופן שיהיה גמר הבנין על ידם ואין המצוה נק' אלא ע"ש גומרה ובשכר זאת אל שדי יתן לכם רחמים ויאמר די לצרותינו וישלח לנו משיח צדקינו:

ונקדים מ"ש בילקוט ישעיה לעת"ל בשעת גדולתם של ישראל באים שרי או"ה לפני הקב"ה וטוענים מה נשתנו אלו מאלו מה אלו עע"ז וכו' מה אלו וכו' באותה שעה אומר הקב"ה למיכאל החזר להם תשו' מיד משתתק שנ' ומיד יעמוד שרכם אזי אומר הקב"ה למיכאל מיכאל נשתתקת אני מדבר בעדם בזכות הצדקה שעושים זע"ז הם נגאלים הה"ד אני מדבר בצדקה רב להושיע: נמצא דאפי' שיש בישראל ע"ז ג"ע וש"ד הצדקה מכפרת ובזה הם נגאלין וזהו שרמז' ויקח משה מיכאל שר הגדול את הדם ר"ל דמי הצדקה ויזרוק על העם כתרגומו לכפרה על עמא מע"ז וג"ע וש"ד:

ויאמר הנה דם ר"ל בזה הדם הוא הברית אשר כרת ה' עמכה ובזה אתם נגאלים על כל הדברים האלה ר"ל עם שיש כל הדברים האלה של שרי או"ה שטענו מה אלו וכו' עכ"ז בזכות הצדקה אתם נגאלים בעגלא ובזמן קריב אכי"ר:

יעקב דרוש ד' להספד

איתא במ' שבת דק"ה ע"ב וז"ל אר"ש בן פזי א"ר יהושע ב"ל משום בא קפרא כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו שנא' נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך אר"י אמר רב כל המתעצל בהספד של חכם ראוי לקוברו בחייו שנא' ויקברו אותו ובא מלמל שרגש עליהן ההר להורגן. אר"ח בר אבא א"ר יוחנן כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים מדה כנגד מדה שנא' בסאסאה וגו' ע"כ:

וי"ל במאמר זה טובא חדא במ"ש כל המוריד דמעות ולא קאמר כל העושה הספד לאדם כש' כמ"ש למטה כל המתעצל בהספדו וכו' ותו במ"ש סופרן ומניחן וכו' דנר' דהאי ספירה הוא ללא צורך ומנ"מ. וע"ק לסתמא דתלמידא דהביא סבר' האמוראים אלו זה אחר זה כנר' שהם קשורים זה בזה ולכאירה נראה דלא ראי זה כראי זה דרב המרחק בניהם. ותו במאי דנקט כל המתעצל דנר' דכבר הספידו אלא דלא הספידו כפי כבודו א"כ קשה למה ראוי לעונש כזה כיון דכבר הספידו אלא דלא הספידו כראוי. ועוד מאי ראוי דקאמר דמשמע ראוי היה אבל אינן אנו יכולים לעשות לו הכא. ועוד י"ל דמאי ראיי לקוברו בחייו דהול"ל ראוי להמיתו ואח"כ לקוברו. ועור במ"ש ר"ח אינו מאריך ימים מדה כנגד מדה דמה בא להוסיף ואיך הוא מדה כנגד מדה:

אמנם נלע"ד שהדברים מגיעי' למאי דתמן תנינן בזבחים ריש פ' בית שמאי דל"ו ע"ב כל הניתנין על מזבח הפנימי אם חסר אחת מן המתנות לא יכפר לפיכך אם נתן כולם כתקנן ואחת שלא כתקנה פסול ואין בו כרת. פירוש כל הניתנין על מזבח הפנימי כגון פר ושעיר של יוה"כ ופר העלם דבר ופר כהן משיח אם חסר אחת מן המתנות דהיינו מן ההזאות לא כפר לפיכך אם נתן וכו' ופירש"י ז"ל לפיכך הואיל וכולן מתירות אין זו מותרת בלא זו ואין זו מפגלת בלא זו ואם נתן כולן כתקנה בשתיקה ואחת שלא כתקנה כגון שנהנה במחשבת חוץ למקומו או חוץ לזמנו פסול שלא נתיר בראשונות ואין בו כרת שאין האחרונה מפגלת דקסבר אין מפגלין בחצי מתיר:

ובגמ' כל הניתנין על מזבח הפנימי וכו' ת"ר ועשה כאשר עשה מה בא ללמד לכפול בהזאתו ולמד שאם חסר אחת מכל המתנות לא עשה ולא כלום אין לי אלא מתן שבע שמעכבות בכל מקים מתן ארבע מנין ת"ל כן יעש וכו' ופירש"י ז"ל ועשה כאשר עשה בפר העלם דבר לאחר שפירש בו כל מתנות דמן שנה לכתוב ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת וגו' ומקרא שאינו צריך הוא. שהרי כל עבודותיו נתפרשו חוץ מיותרת הכבד ושתי הכליות שהוא צריך ללמוד מפני כהן משיח האמור למעלה הימנו והא ליכא למימר דלהכי הדר ואקשינהו להא מילתא דהאי קרא כתיב ביה כפרה וכפר עליהם וכו' ואימורין לא מעכבי כפרה אלא כולה לדרשא וסרסהו דעל כרחך לא מצי למימר כדכתיב כאשר עשה לדם הפר דמשמע מאחרינא יליף דלא חסר מידי דבעי למילפיה אלא ועשה כאשר עשה לכפול באזהרת הזאות שלו והכי משמע כאשר עשה לו כאשר כתבתי לך כל עשייותיו ושנה עליהם לעכב שאם חסר וכו' מתן שבע על הפרוכת שמעכבות בכל מקום. מתן ארבע שאין מעכבות בחטאת החיצונ' כדאמר לעיל מנין שמעכבות בקרנות הפנימי וכו' ת"ל כן יעשה חזר וכפל ואם אינו לענין מתן שבע תנהו לענין מתן ארבע ללמד שמעכבות וכו' ע"כ:

ובדברי רש"י ז"ל אלו שכתב דמקרא שאיני צריך הוא שהרי כל עבודותיו נתפרשו חוץ מיותרת הכבד ושתי הכליות שהוא צריך ללמוד מפר כהן משיח האמור למעלה והא ליכא למימר דלהכי הדר ואקשינהו להאי מלתא דהאי קרא כתיב ביה כפרה ואימורין לא מעכבי כפרה אלא כולה לדרשא וכו' קשיא לי טובא במ"ש הוא עצמו כפי' החומש בפ' ויקרא ע"פ זה וז"ל ועשה לפר זה כאשר עשה לפר החטאת כמו שמפור' בפר כהן משיח להביא יותרת הכבד ושתי הכליות שפירש שם שלא פירש כאן ולכפול במצות העבודו' ללמד שאם חסר א' מכל המתנות פסל וכו' ע"כ הרי בהדיא דס"ל דמה שחזר לומר ועשה כאשר עשה היינו להביא יותרת הכבד ושתי הכליות שלא פי' כאן הפוך

מ"ש בתלמוד דליכא למימר דלהכי הדר להאי מלתא דכפרה כתיב ביה ואימורין לא מעכבי וכו':
ולזה י"ל בדוחק כי היכי שלא יסתרו דבריו דמ"ש ע"י בתלמוד דליכא למימר דלהכי הדר ואקשינהו להאי מלתא וכו' הכונה לומר דלא בא הכתוב לזה דוקא דהיינו ללמד על היותרת וב' הכליות אלא עיקר קרא בא ללמוד לכפול בהזאות ואגב אני למדין ג"כ על היותרת ושתי הכליות וילפינן מיניה ב' דברים אלו:
אלא דעדיין לא איפרק מחולשא דמשמע מדבריו ממ"ש בחומש דעיקר קרא בא ללמד על היותרת הכבד וב' הכליות ואגב אנו לומדים לעכב בהזאות ממ"ש בתחי' להביא יותרת הכבד וב' הכליות ולכפול בהזאות וכו' דמשמע דעיקר קרא בא להביא יותרת הכבד וב' הכליות ואגב לכפול בהזאות וזה אינו כפי מ"ש בתלמוד וליכא למימר וכו' ולזה הדבר צ"י:
והנה דין זה פסקו הרמב"ם ז"ל בפ"ב מה' פסולי המוקדשין ה"ג וז"ל כל הדמים הניתנין על מזבח הפנימי אם חיסר אחת מהן לא כפר אלא כולן הם עיקר הכפרה שהרי הכתוב הקפיד על מניינן שנאמר שבע פעמים עכ"ל: וראיתי להרב לחם משנה ז"ל שהקשה על דברי רבינו ז"ל הללו וז"ל שהרי הכתוב הקפיד על מניינן שנא' שבע פעמים. קשה דלא אמרו טעם זה בפ' בית שמאי אלא משים דכפילן וכתיבן וכו' דהיינו מכאשר עשה וכו' וכמ"ש ורבינו ז"ל הניח הטעם האמור בגמ' ולא ידעתי למה ע"כ:
וכמו כן ראיתי להרב חק נתן ז"ל בחידושיו שהקשה כן ולא השגיח בדברי הלח"מ ז"ל שכבר קדמו ועוד הרבה לערער עליו וז"ל חדא דאדיליף ליה בברית' מדכתיב ועשה כאשר עשה אלמא מדהקפיד על מניינם לא משמע עיכובא כמ"ש הלח"מ ועוד אי ילפותא היא מדהקפיד על מניינם א"כ מנ"ל למתן ארבע דמעכב הא לא הקפיד הכתוב על מניינן ועו"ק אמאי לא כתב דמתן ארבע על המזבח הזהב דמעכבי כדאי' בהאי ברייתא דמדבריו משמע דלא מעכבי אלא מתן שבע וצ"ע:
ולעד"ן אהמ"ר דנעלם מעיני הרבנים ז"ל הנז' מה שפירש הרמב"ם ז"ל עצמו בפי' המשנה שכ' וז"ל כל הניתנין על המזבח הפנימי וכו' אמר רחמנא בפר החטאת הקרב ביום הכיפורים ולפני הכפור' יזה שבע פעמים ואמר בשעיר החטאת שחבירו שעיר המשתלח ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר ר"ל שיזה ז' פעמים ומודה שהזיות שבפנים מעכבות זו את זו לפי שהכתוב מבאר מספרם ולפי שכולן צריכוח להן אין הקרבן פיגול ער שיפסיד את המחשבה ר"ל תחשבת הזמן ככולן כפי העיקר שביארנו בפ' הב' בהרצאת כשר כך הרצאת פסול ולכך צריך שתהא המחשבה פוסלת ההזיות ההכרחייות כולן

אם היה ההפסד בהזאה ומזה יהיה פיגול וכבר אמרנו שמתנוח שבפנים כולן הכרחייות בכפרה ולפיכך אם הפסיד המחשבה בקצת המתנות והוא מה שאמר אחת שלא כתקנן הקרבן ההוא פסול והאוכל ממנו אינו חייב כרת עכ"ל: איכו השתא דהרמב"ם ז"ל אינו גורס בבריתא קרא דועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת האמור בפר העלם דבר שהוא מקרא שאינו צריך שהרי כל עבודותיו נתפרשו ולא חיסר מידי דבעי למילפיה אלא ודאי לדרשא אתא לכפול בהזיות כמו שפירש"י ז"ל אמנם הרמב"ם ז"ל גורס בבריתא מקרא דועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר האמור בפר יוה"כ שהרי בבריתא אמרו סתמה ת"ר ועשה כאשר עשה מה ת"ל וכו' ואינו מיותר מקרא זה דהכא אינו מפורש שיזה ז' פעמים ואיצטריך קרא דועשה את דמו וגו' שיזה ז' פעמים כאשר הזה לפר א"כ מוכרח לומר דלעכב בהזיות יצא לנו מדביאר מספרם ולא קאמר יזה שבע הזיות וקאמר שבע פעמים דהוא דבר שבמניין לומר דאם נתן אחת שלא כתקנה דפסל:

ומינה דאין מקום ללון דמנ"ל למתן ארבע דמעכב דכיון דהזיות דבפנים מעכבות זו את זו דכולן כפרה אחת היא כמ"ש בפי' המשנה דמתנות שבפנים כולן הכרחייות ככפרה וכו' א"כ ודאי דאפי' מתן ארבע מעכבי כמתן שבעה וכן משמע ממש בחיבורו כל הדמים הניתנים וכו' דכל מתן דם במשמע: וכן נראה מדברי התורת כהנים בפ' ויקרא דצ"ה וז"ל וזה שבע פעמים ולא שבע טיפים שבע פעמים שיהא מונה שבע פעמים לא אחת ושבע ע"כ הרי דממילת פעמים הוציא שיהא מונה ההזיות והיינו מדביאר מספרם כמ"ש הרמב"ם ז"ל וכן כתב בפ' אחרי מות דקס"ט יזה שבע פעמים שיהא מונה שבע פעמים הרי אתת ושבע עכ"ל:

אמנם נראה דחלוקים בעיסתם דלדעת הרמב"ם ז"ל בפר משיח ופר העלם דבר אינו צריך מניין בהזיות מדלא פסק בפ"ה מה' מעה"ק שימנה הזיות ולא כתב מזה כלל ואפי' בהזיות יוה"כ שפסק דימנה כתב דלמה ימנה ככה משום שלא יטעה בהזיות דנראה דלאו לעכובא ומדברי הת"כ נראה דעכ"ב היתה וצריך שימנה ההזיות:

וחזי הויח להרב קרבן אהרן ז"ל בדצ"ה ע"ב שכתב עמ"ש הת"כ שבע פעמים שיהא מונה ז' פעמים לא אחת ושבע כתב ע"ז שלא ימנה אחת ושבע כיוה"כ שהיה מזה שמנה פעמים צריך שהוא מונה אחת עם כל אחת מהם ואיכא מ"ד בגמ' דגזרת הכתוב היא דאמר ולפני הכפורת יזה שבע פעמים דמלת יזה יתירה ואתא לאשמועינן דהזאה ראשונה צריך שתהיה נזכרת עם כל א' וא' מהשבע וכפי זה אתי שפיר שהוצרך הכתוב למעט זה בפר כהן משיח ואיכא מ"ד שם שהטעם מפני שלא יטעה בהזאות והרמב"ם ז"ל פי' מפני שלא יטעה וימנה האחת מכלל השבע וכפי פי' זה לא היה צריך קרא למעוטי כאן מאחר

שבכאן לא היו אלא שבע לבד ובמה זה יטעה עד שנחשוב לומר שימנה אחת עם כולם שהוצרך קרא למעט אותם:

ולזה נ"ל דפירש"י ז"ל הוא הנכון דפי' שצריך שיהיה זוכר האחת כדי שיחשוב ביני וביני ההזאה שצריך להזות אשר יזכור אח"כ ולזה צריך קרא למעט זה כאן שהייתי אומר שגם כאן יעשה ככה שיהיה מונה א' מן השבע והיא הראשונה עם כלם כדי שיזכור ולא יטעה ולז"א שבע פעמים לומר שכל הז"פ ימנה בבת אחת ודייק זה מאמרו פעמים שהיה די שיאמר שבע וממילא משמע ז' הזאות לז"א שפי' הפסוק שהפעמים שימנה יהיה שבע לחוד ולא יחזור למנות אחת עמהם עכ"ל:

על כן נלע"ד לפי דברי הרב ק"א אלו דהרמב"ם ז"ל ס"ל לאו לעיכובא קא אתי דצריך ספיר' אלא דהצריך ספירה כדי שלא יטעה דהא לאו מקרא יתירא קא נפיק אלא ממשמעות מלת פעמים וכמו כן כתב הרמב"ם ז"ל מדביאר מספרם דאם לעכובא בא הת"ך דצריך מניין להזייות קשה טובא מלבד חה שהקשה הרב הנז' עוד בה דלמה הרמב"ם ז"ל לא פסק בה' מעה"ק דפר העלם דבר צריך ספירה בהזייות אלא ודאי כדאמרן דלא הצטריך הת"כ מניין אלא שלא יטעה ולא לעכב כמ"ש:

איברא דהרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' פבידת יוה"כ מונה מג' הזייות וכתב ולמה מונה ככה שמא ישכח וימנה הזייה ראשונה מכלל השבעה יע"ש:

והרב לחם משנה ז"ל תמה עליו דלמה פסק כר"א דאמר כי בפ' הוציאו לו ולא פסק לחומרא בשל תורה כר' יוחנן דפליג עליה ונפקא ליה מקרא דיזה וכו' דלדידיה אע"ג דלא מנה ולא טעה לא מהני כדאמרו שם:

ותירץ דבירוש' אמרו בשם ר"י הך טעמא דשמא יטעה וכיון דבגמ' דידן ובגמ' דירוש' פליגי בסברת ר"י ור"א אית ליה בבירור הכי דטעמא שמא ישכח לא שבקינן מה דאמר ר"א בודאי משום מאי דמספקא לן הא דאמר ר"י עכ"ל:

ולענ"ד נראה דכפי האמור אין אנו צריכים לדחוק את עצמינו בשינויי דחיקי והוא דהרמב"ם ז"ל לשיטתיה אזיל כפי מה שפי' במשנה דאם חסר אחת מן המתנות לא כפר דהייני טעמא מדביאר מספרם כל ההזאות מעכ' זו את זו כיון דכפרה אחת הם וממילא שמעינן דמספר לא מעכבי דטעם המספר הוא שלא יטעה דאם חסר אחת פסל בודאי דגמ' דאם לא מנה ולא טעה כפר כיון דאין לנו קרא יתירה כדי ללמד שצריכים מנין והאי מחלוקת דר"א ור"י דרך סוגייא נאמר':

וכמו שכן בקדש חזיתיהו להרב המאירי ז"ל שכתב וז"ל ויראה מכל מקים שאין המנין מעכב אלא כל שהשלים הזאותיו אף בלא מנין יצא ואעפ"י שבסוגיית הגמ' יראה שלא

יצא שהרי לא נחלקו אלא במנין העליונה עם האחרות הא מניין כל אחד בעצמה ראוי לומר שיעכב אפשר שדרך סוגייא נאמרה יע"ש והן הן הדברים הנאמרים:

וכן נראה מדברי התוס' ישנים בדנ"ה ע"א ד"ה לימד על הזאה א' שצריכה מנין מפרש בת"כ מדכתיב שבע פעמים ולא כתב שבע טיפים משמע ליה שם מנין שלא יטעה בהזאות. והכי נמי משמע בירוש' דגרסי' התם א"ר יוחנן כדי שלא יטעה א"ר זעירא כדי שיגמר הזאתו מתיך שבעה משמע שרוצה לו' כאן כמו שפי' שאין לו למנות עד ח' אלא עד שבעה וראשונה מונה עם כולן שלא יטעה עכ"ל:

הרי שלך לפניך דהתוס' הביאו לשון הת"כ והירוש' כי היכי דלא תימא דהלכתא כר"י דהכא דהזיות צריכים מנין ואם לא מנה עכב אלא כונתם הוא לאשמועינן דהטעם הוא שלא יטעה ואם לא מנה ולא טעה לא עכב:

נמצא דלדעת ר' יוחנן אם לא מנה ההזאות אפי' האחת עם כולם פסל דיליף לה מיתורא דקרא דיזה שבע פעמים כמ"ש ולדעת ר"א הוא הטעם שמא לא יטעה א"כ אם לא מנה ולא טעה לא פסל וכן הוא דעת הירוש' והתוס' ישנים כנז"ל:

אמנם אם נתן אחת שלא כתקנה וכ"ש דאם חסר אחת מהמתנות דפסל דכיון דכפרה אחת הם מעכבות זו את זו וכיון דנפסל הקרבן בעי שריפת בשרה כמ"ש בסוף מ' תמורה ופסקו הרמב"ם ז"ל בסו' ה' פסולי המוקדשים וז"ל אלו הן הנשרפין בשר קדש שנטמא או נותר או נפסל וכו' ואלו הן הנקברים קדשים שמתו בין קדשי מזבח בין קדשי בדק הבית וכו' והטעם פי' בגמ' והרמב"ם ז"ל בפי' המשנה דכל אלו אסורין בהנאה ולכן בעו קבורה דאפי' אפרם אסור בהנאה אבל הנשרפים אפרם מותר יע"ש:

אבל מסוגייא דמ' פסחים נראה דיש מחלוקת בזה דאפי' קדשים שנטמאו או נפסלו בעו קבורה דא"ר יאודה כל חטאת אשר יובא מדמה וכו' שאין ת"ל באש תשרף ומה ת"ל באש תשרף אם אינו ענין לגופו. דכתיב והנה שורף תניהו ענין לכל איסורין שבתו' אי מה כאן בשריפה אף כל איסורין שבתורה בשרפה אמר קרא בקדש באש תשרף בקדש בשרפה ואין כל איסור שבתורה בשרפה והאי בקדש תשרף להכי הוא דאתי האי מבעי ליה וכו' א"ל ר' יונתן רבך מקרא קרא קאמר לה ואם יותר מבשר המילואים ומן הלחם עד הבוקר וגי' שאין ת"ל לא יאכל ומה ת"ל לא יאכל אם אינו ענין לגופיה דהא כתיב ושרפת את הנותר באש תניהו ענין לשאר איסורין שבתורה אי מה כאן בשריפה אף כל איסורין שבתורה בשריפה אמר קרא ושרפת את הנותר נותר בשריפה ואין כל איסורין שבתורה בשריפה ע"כ:

ובודאי דהא מ"ד דאית ליה דדוקא ניתר בשריפה ואין כל איסורין שבתורה בשריפה ס"ל דבעי קבורה דחדא מתרתי בעינן או שריפה או קבורה וכן משמע מן הסוגייא דפ' כיצד צולין דפ"ב ע"ב וז"ל והשתא דאמרינן כל פסולי דקדש בשריפה והבשר אשר יגע בכל טמא באש ישרף למה לי איצטריך ס"ד אמינא וכו' אימא לו תיבעי שריפה ותיסגי ליה בקבורה קמ"ל. ופירש"י ז"ל ותיסגי לה בקבורה לגונזה מן העין שלא יאכלוהו כלבים ע"כ. הרי בהדיא דחדא מתרתי בעינן או שריפה או קבורה. א"ך א"ר יונתן דס"ל דדוקא נותר בשריפה ואין כל איסורין שבתורה בשריפה חודה דקבורה בעו וס"ל דבשאר פסולי המוקדשין בעו קבורה:

וכבר כתבנו דאם נתן כולן כתקנן ואחת שלא כתקנן פסול ואין בו כרת והטעם דאין מפגלין בחצי מתיר דבהרצאת כשר כן הרצאת פיגול כשם דהרצאת כשר צריכין כל המתנות בכשרות להיות עולה לרצון כן הרצאת פיגול דלא נעשה פיגול אלא א"כ נעשו כל המתנות בפיסול אז הוא דנעשה פיגול אבל באחת מן המתנות לא נעשה פיגול אלא דנפסל הקרבן ועל זה אינו חייב כרת אבל רבי מאיר ס"ל דמפגלין בחצי מתיר וא"כ אם נתן מתנה אחת שלא כתקנה פיגול וחייבים עליו כרת כמו שמבואר בגמ':

ואחרי הודיע אלהים לנו את כל זאת חל עלינו חובת ביאור דכיוון דמיתת הצדיקים הם תמורת הקרבנות הבאים לכפרת עמו ישראל. וכמ"ש במ"ר פ' תרומה ועשית את הקרשים למשכן וכו' אמר משה תינח בזמן דאיכא מקדש וכו' מה תהא עליהם א"ל אני נוטל צדיק אחד ומכפר עליהם וכן הוא אומר ויהרוג מחמדי עין ע"כ:

וכן פירש"י ז"ל בפ' חקת על פסוק ותמת שם מרים למה נסמכה מיתת מרים לפרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרים אף מיתת הצדיקים מכפרים ע"כ: ועוד אמרו בסוף מנחות לעולם זאת על ישראל א"ר גדל א"ר זה מזבח בניי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן. וכתבו התוס' משם המדרש דהיינו נשמותיהן של צדיקים ע"כ. וכן אמרו במ"ר פ' נשא פי"ב וז"ל בשעה שאמר הקב"ה לישראל להקים המשכן רמז למה"ש שיעשו אף הם משכן והוא משכן שבו מקריב נפשותיהן של צדיקים לכפר על ישראל בימי גלותם ע"כ:

ועוד אמרו במ"ר פ' אחרי מות אר"ח בר אבא בא' בניסן מתו בניו של אהרן ולמה מזכיר מיתתן ביוה"כ אלא ללמד שכשם שיוה"כ מכפר כך מיתתן של צדיקים מכפרה ומנין שיוה"כ מכפר שנא' כי ביום הזה יכפר עליכם וגי': והנה במאמר זה כמה דיות נשתפכו והרב יפ"ת ז"ל פי' דהוה אמינא דיוה"כ אינו מכפר אלא עם הקרבנות הנעשים בו ולזה מייתי מקרא זו דמשמע אפי' בלא קרבנות דאי ע"י קרבנות כבר נזכר כפרה בכל א'

מהקרבנות ובשעיר המשתלח שמכפר על כל השאר בהדיא כתיב ונשא עליו השעיר את כל עונותיו והא תו למ"ל ע"כ:
הרי בהדיא דס"ל דאפי' בזמן דליכא קרבנות יוה"כ מכפר כמעשה הקרבנות ושעיר המשתלח דהיה מכפר על כל עונותם הקלות והחמורות בין בזדון בין בשוגג וכמו כן מיתת הצדיקים מכפרת דומייא דקרבנות יוה"כ: וא"כ מצאה הקפידה מקום לנוח כיון דמיתת הצדיקים הם קרבן כפרה לישראל א"כ קרבן בלי הזאה לא מצינו ובל שכן דהוקשו לקרבנות יוה"כ דאליבא דר' יוחנן מלבד דאם חיסר אחת לא כפר אפי' דהשלים כל ההזייות אם לא סנה פסל לכן יגדל התימא דקרבן מצינו אבל הזאה מנין:
אמנם עיני ראו ולא זר כתוב בספר וכעת איני זוכר איה מקומו ומה גם דאין הספרים מצויין אצלי כעת לחפש היטב והוא דההזאה של הצדיק הוא הדמעות שמורידין עליו בני ישראל על מיתתו ע"כ ראיתי בעיני ברור: ואני בעניותי נראה להביא לזה סמוכין דמן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מצינו דקפדי קראי דוקא על הבכי דנר' דהדמעות הוא העיקר על מיתת הצדיקים מן התורה מיעקב אבינו ע"ה שבכו אותו בכי גדול ובמרע"ה רבן של נביאים נאמר ויבכו בני ישראל את משה וגו' ובנביאים בכו בכו להולך. יבכתובים שימה דמעתי בנאדך וכמו כן מצינו כמה קראי דבאו להזהיר זהיר שם זהיר שם לבכות על מיתת הצדיקים וכמו כן מצינו במקומות רבים בתלמוד ופסקו הפוסקים שלשה לבכי וז' להספד באופן דסמוך למיתה צריך הבכיה ואמרו המפרשים דעיקר הכפרה היא הדמעות דשערי דמעה לא ננעלו דנראה דהוא הטעם כמ"ש יען דהדמעות הם ההזאה של הצדיק כנז"ל:
ועפי"ז נבא לכונת המאמר דקאמר אריב"ל משם בר קפרא כל המוריד דמעות על אדם כשר בא בדקדוק אדם כשר לרמוז דאדם הוא גדול כמ"ש האדם הגדול בענקים וכשר ר"ל שהוא כשר כדי להיות קרבן כפרה לישראל והוא מוריד עליו דמעות שהוא עושה הבכי כראוי דהוא ההזאה ועל ידו נעשה הקרבן כראוי עם ההזאה אז הקב"ה ג"כ עושה הספירה כיון דזה אינו בא מיד האדם לספור (הספירות) הדמעות וכדי שיהיה הקרבן שלם אליבא דכ"ע אפי' לדעת ר"י דס"ל דאם לא מנה לא כפר וכביכול כיון דהוא הדיין והוא היודע דמלתא כדנא דספירת הדמעות אינו בא מידי אדם לעשות ע"כ הוא סופרן ומניחן בבית גנזיו להשלים הקרבן שיהיה מיתת הצדיק קרבן כפרה לכ"ע בהזאה וספירה:
ועל זה בא ר' יאודה בשם ר' לומר דהשתא דאתית להכי דהצדיק הוא מכפר כקרבן ממש בכל תנאיו ובכל משפטיו א"כ כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו

כלומר דאם נתעצל האדם ולא בכה אותו כראוי באופן דלא עשה הזייתו כראוי והיינו במי שחסר אחת מהמתנות דהקרבן נפסל ולדעת ר' יונתן הבשר יקבר. וזהו דדייק ראוי לקוברו בחייו ר"ל דכיון דלגבי דידיה ע"י דלא בכה במיתת הצדיק כראוי נמצא דחסר בהזייתו ונפסל הקרבן ואם היה קרבן דחסר בהזאתו היה נפסל והבשר ירקב וא"כ מדה כנגד מדה ראוי לו לקוברו בחייו דאם הוא לאחר מיתה לאו עונש הוא כי כן הוא דרך כל הארץ:

ורבי חייא בר אבא בשם ר"י בא להוסיף ולומר דזהו אינו אלא לדעת הת"ק דס"ל דהקרבן נפסל עונשו הוא ככך דראוי לקוברו בחייו אבל לסברת ר' מאיר דבריתא דסבר דמפגלין בחצי מתיר א"כ אם חסר אחת מן המתנות או נתן מתנה אחת שלא כתקנה פיגול וחייבין עליו כרת וזהו דקאמר כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים דכיון דלא בכה במיתת הצדיק כפי יכולתו היינו כמו חסר בהזאתו ולדידיה נעשה הקרבן פיגול ואינו עולה למזבח כפרה והוא חייב כרת ועז"א דאינו מאריך ימים מ"ד כ"מ: וזהו כונת דהע"ה נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנדך ר"ל דאני בוכה במיתת הצדיק כראוי כפי כבודו למען לא תהיה חסר בהזייתו ח"ו ולא יהיה נפסל הקרבן ולא יכפר והרי אני מקיים מה שבא לידי להוריד נחל דמעותי ואתה רבש"ע אתה תקום לקיים הספירה שאינו ביד כל אדם לקיים הספירה וזהו אומרו הלא בספרתיך ר"ל בידך לעשות הספירה כראוי כאמור:

עוד אפשר לפרש כונת הב' מאמרים של רב ור"י דח"א כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו וח"א אינו מאריך ימים דצ"ל במאי קמפלגי הני תנאי דכל אחד אמר דבר אחד וצל"ד למ"ד ראוי לקוברו בחייו אי ס"ל דהיינו דאינו מאריך ימים א"כ היינו סברת ר"י ובמאי פליגי ועוד דאם נאמר דמ"ש ראוי לקוברו בחייו הוא שאינו מאריך ימים א"כ למה לא הקשו לרב מפ' וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע כמו שהקשו לר' יוחנן יע"ש ואם נאמר דס"ל דלעולם מאריך ימים אבל היה ראוי לקוברו בחייו א"כ הוא מאי עונש הוא זה:

ועוד קשה על הרמב"ם ז"ל דפסק בפי"ב מהל' אבל ה"ב וז"ל כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים וכל המתעצל בהספדו של אדם כשר ראוי ליקבר בחייו ע"כ וצל"ד דלמה שינה ממ"ש הש"ס דתרווייהו גבי חכם איתנהו ולא הזכירו אדם כשר ומהיכן יצא לו לומר כן:

וכמו כן קשה על הטור ז"ל ביו"ד סי' שד"מ שכתב וז"ל מצוה גדולה להספיד על אדם כשר כראוי וכל המתעצל בהספדו של אדם כשר אינו מאריך ימים וראוי לקוברו בחייו ע"כ. הרי שכלל הני תרי ענייני באחד דהיינו באדם כשר ובשתיים ולא עלתה לו דבשם

לא הוזכר אדם כשר ומהיכן בא לו לומר כן ומן התימא על מרן הב"י ז"ל בין בכספו הטהור ובין בב"י שציין המקום שב"ת דק"ה ולא נרגש מזה כלל:
וראיתי להרב לחם משנה ז"ל שנרגש בזה ותירץ דשמא גירסת רבינו הכי היתה כגירסת הרי"ף והרא"ש ז"ל דגרסי בתרי מימרי קמאי כשר ובמימרא בתרא חכם. ושוב הקשה ג"כ על הטור כנ"ז ותי' כנ"ז דאולי כך היה גורם בתרוייהו יע"ש:
ולענ"ד נראה להליץ בעד הרמב"ם ז"ל ואח"כ ניישב דעת הטור ז"ל והוא דרבינו ז"ל הוכרח לפרש בראוי לקוברו בחייו קאי על אדם כשר ואינו מאריך ימים קאי על חכם והוא בהקדים מ"ש שם בגמ' לעיל מזה מפני מה מתים בניו ובנותיו של אדם כשהם קטנים מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר ע"כ עוד נקדים מ"ש חז"ל בגמ' ארבעה חשובים כמת ואחד מהם הוא מי שאין לו בנים ב"מ:
וזהו כונת מאמרינו כל המתעצל בהספדו ש"ח ראוי לקוברו בחייו הכונה דחשוב כמת וזהו לקוברו בחייו דחי הוא וחשוב כמת יען שבניו מתים וכל מי שאין לו בנים חשוב כמת:
והנה רבינו ס"ל כהאי פירושא דראוי לקוברו בחייו היינו שמת בלא בנים ולכך כתב כל המתעצל בהספדו של אדם כשר ראוי לקוברו בחייו מאחר דזה העונש לא מצינו כי אם באדם כשר כמ"ש לעיל מזה מ"מ בניו ובנותיו של אדם מתים וכו' מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר ומזה יצא לו לרבינו לומר כן אדם כשר. ולהכי לא מקשה לרב מההיא דזקנים שהאריכו ימים דלרב ס"ל דמאריך ימים אלא דעונשו הוא דמת בלא בנים ולר"י ס"ל דאינו מאריך ימים ולדעת הרמב"ם ז"ל לא פליגי דוה מדבר באדם כשר וזה מדבר בחכם ומר אמר חדא ומא"ח ול"פ:
וכדי ליישב דעת הטור ז"ל דנקיט בתרווייהו אדם כשר צריך להקדים מאי דאיתא במ"ק דכ"ד על מתני' דאין קורעין בח"ה אלא קרוביו של מת הק' בגמ' ואפי' חכם והתניא חכם שמת הכל כקרוביו הכל קורעין עליו וכו' לא צריכא דלאו חכם הוא ואי אדם כשר הוא חייב למקרע דתנייא מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים וכו' ומשני דלאו אדם כשר הוא ופריך עוד אי דקאי התם בשעת יציאת נשמה חייובי מיחייב דתנייא וכו' ומשני דלא קאי התם בשעת יציאת נשמה:
תו אמרינן התם כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעו רבנן עליה אמרי לא גמרינן מיניה אמר להו אבייי מי תנייא רב שמת חכם שמת תנייא ועוד כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא:

וחזי הוית להרא"ש ז"ל שהקשה וז"ל וקשיא לן אטו רב ספרא לאו אדם כשר הוה והלא הכל קורעין על אדם כשר ואפי' בח"ה ותי' דהני מילי העומדים שם בין מיתה לקבורה ואי לא לא מחייבי והם היו סוברין דחכם היינו דינו כאדם כשר ותו לא וכו' ובסו"ד כתב ומסקנא דמלתא בשעת יציאת נשמה ע"כ המתים חייב לקרוע. ובין מיתה לקבורה דוקא על אדם כשר. ועל ת"ח אפי' בעיר אחרת כשמועה קרובה וכו' יע"ש:

ולפק"ד כפי דברי הרא"ש ז"ל הלזו דבאדם כשר ליכא חיוב קריעה אלא דוקא בין מיתה לקבורה א"כ מאי מקשה הש"ס ואפי' באדם כשר וכו' והוכרחו לתרץ דלאו אדם כשר לוקמה מתני' דאיירי אפי' באדם כשר ומיירי דלא קרעו, בין מיתה לקבורה ולמה לי לאוקמי באדם שאינו כשר ולא היה שם בשעת מיתה אדרבא טובא הו"ל לאשמועינן דאיירי אפי' באדם כשר: וכן ק"ל לדעת הרמב"ן ז"ל דכתב דבאדם כשר דוקא בפניו דלוקמא מתני' באדם כשר ואיירי שלא בפניו כמו באדם דעלמא דאיירי שלא בפניו כמו דאוקמה בגמרא:

ואפשר לתרץ והנה דהרא"ש ז"ל הביא לעיל מזה וז"ל כתב רבינו מאיר ז"ל לא ידענא מי הוא הנקרא אדם כשר ונראה לי כיון דלא סני שומעניה ולא ביטל שום מצוה אלא שאינו גדול בתורה הוא הנק' אדם כשר ע"כ נמצא דאדם כשר הוא שלא ביטל שום מצוה:

וידוע מ"ש חז"ל דאין לך אדם מישראל שיוכל ליזהר בקיום כל המצות ולא יעבור באיזה מצוה ומקרא מלא דבר הכתוב כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא:

ועוד אמרי' במצות דכ"ד תרי"ג מצות נאמרו למרע"ה בא דוד והעמידן על י"א וכו' ופירש"י ז"ל והעמידן על י"א שבתחילה היו צדיקים והיו יכולים לקבל עול מצות הרבה אבל דורות האחרונים לא היו צדיקים כל כך ואם באו לשמור כולן אין לך אדם שזוכה לקיימם ובא דוד והעמידן וכו' כדי שיזכו אם יקיימו י"א מצות אלו וכו' ע"כ:

וכפי זה נמצא דכמעט לא יש בעולם אדם כשר דאדם כשר נקרא שלא ביטל שום מצוה וזה כבר אמרנו דאין לך אדם שלא יעבור על מ"ע א"כ בשביל זה לא רצה הגמ' לאוקמה מתני' דאיירי באדם כשר דאדם כשר לא נמצא בעולם בנקל דהלואי ימצא אחד בעיר ושנים במשפחה אלא אוקמוה בסתם בני אדם: ובזה נבוא לישב דברי הטור דנקט בתרוייהו אדם כשר ולא נקט חכם והיינו טעמא דבא להקל מעלינו עונש זה דראוי לקוברו בחייו ואינו מאריך ימים דאי קאי עונש זה למתעצל בהספדו של חכם א"כ לא שבקת חיי לעלמא יען דחכמים שכיחי הרבה בעולם ונמצאים הרבה בני אדם שמתעצלים בהספדם וכל המתע' ראוי לקוברו בחייו ואינו מאריך ימים ע"כ אוקמיה הטור ז"ל באדם כשר דדוקא באדם כשר הוא שחייב בעונשין אלו ואדם כשר כבר כתבנו

לעיל דכמעט לא ימצאו בעולם והנם מועטים ובזה יקל מעלינו עונש גדול כזה ומה שבא להטור זה לומר הוא יען דלעיל מזה במאמר הראשון נקטו בלשונם אדם כשר כמ"ש מ"מ בניו ובנותי' של אדם וכו' מזה למד ג"כ בשני מאמרים הנ"ז דמיירי באדם כשר ולזה נקט בתרוייהו אדם כשר:

ועפי"ה לעיל דכונת מ"ש המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו היינו דמת בלא בנים כמ"ש אפשר לומר כונת הכתוב בתהלי' וכ"ת כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו ועזבו לאחרים חילם והכונה כי יראה חכמים ימותו חושב אותם בדעתו שת"ו כמו כסיל ובער יאבדו שאינו מרגיש עליהם לבכות ולהתאבל עליהם אז עונשו הוא ועזבו לאחרים חילם כמו שפירש"י ז"ל דמת בלא בנים ואחרים יורשים אותו ע"כ:

א"נ אפשר לומר בכונת תרי מאמרי והוא דמ"ש ראוי לקוברו בחייו היינו דמת מיתה משונה ולעולם דהאריך ימים והכי משמע לישנ' דלקוברו בחייו דהיינו לקוברו בהיותו בחיים חייתו בלא חולי ולר"י איני מאריך ימים וזהו החילוק שיש:

ועפי"ז יובן כונת הכתוב הנ"ז דהיינו כמ"ש כי יראה חכמים ימותו חושב אותם בדעתו שח"ו כמו כסיל ובער יאבדו שאינו מרגיש עליהם להתאבל במיתת החכמים אזי עונשם הוא כי קרבם בתימו לעולם ודרשו בילקוט קברם בתימו דבתיהם נעשה קברם והיינו שמתים במיתה משונה:

עוד אפשר לומר כונת מ"ש אינו מאריך ימים מדה כעד מדה בהקדים מ"ש הרב קול יעקב שאול ז"ל בהא דאמרינן מיתתן של צדיקים מכפר דבודאי הוא הראשון ראשון עומדים להגן על הדור ומסתלקים דהיינו בזמן שיש בדור אדם גדול וחסיד ויש צדיקים קטנים ממנו בודאי שהקב"ה בוחר בגדול כאומרם ז"ל טול הרב שבהם ואי ליכא צדיק גמור נוטל הצדיק שהוא גדול לפי דורו וכן עזה"ד כל הגדול מחבירו הוא קידם להסתלק וכו': עוד הביא משם הרב החסיד מר דודו מוהרי"א אלגאזי ז"ל בכונת מ"ש בחגיגה כי אתא רב דימי אמר י"ח קללות קלל ישעיהו הנביא את ישראל ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד וכו' ונתתי נערים שריהם אלו בני אדם שמנוערים מן המצות וירהבו במי שמלא מצות כרימון דכולם תמהים מה חרי האף הגדול הזה של ישעיהו שלא נתקררה דעתו עד שא"ל הקללה הגדולה הזאת לישראל ופירש דישעיה היה מצטער מפני הצדיקים וגדולי הדור ולא נתקררה דעתי. דאיך ילכדו ויתפסו הצדיקים אמנם כשירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד והקטנים הנקלסים נעשים גדולי הדור אזי לפי דעתם הם יתפסו תחילה ובזה נתקררה דעתו ע"כ:

וזהו כונת המאמר כל המתעצל בהספדו ש"ת ובודאי דזה המתעצל הוא בחושבו כי הוא גדול ממנו ואינו מחשיב אותו להתאונן על מיתתו א"כ לדעתו הרי הוא מזומן להיות נתפס על הדור ומשו"ה איני מאריך ימים מידה כנגד מידה שהוא חושב עצמו לגדול א"כ גם הוא ילכד להיות נתפס כגדול הדור דדבר זה נפתח בגדולים וזהו מכ"מ:

א"נ אפשר לומר כונת רב שאמר כל המתעצל בהספדו ש"ח ראוי לקוברו בחייו בהקדים מ"ש הרב דת ודין בכונת המאמר א"ר יוחנן גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה דכל המפרשים ז"ל המה ראו כן תמהו דמאי ריבותא דתשובה והלא כך היא המידה דאתי עשה ודוחה ל"ת ותירץ הרב ז"ל באומרו דר"י לטעמיה אזיל דס"ל נראה ונדחה אינו חוזר ונראה ואפי' בבעלי חיים נדחים והוא אמר דאכל חלב והפריש קרבן ונשתמד וחזר בו דכיון דאידחי אידחי ואע"ג דבידו לתקן אפי"ה חשיב ליה דחויי והשהא הכא בתשובה איך הוסיף תת כחה שישובו לאיתנם הראשון והרי הו"ל נראה ונדחה דאינו חוזר ונראה דומייא דאכל חלב ונשתמד דס"ל לר"י דאפי' דהוי ב"ח ובידו לתקן דאינו חוזר ונראה והיה מן הדין לפי סברתו דלא תועיל תשובה ולכך הוצרך הכתיב לומר דבענין התשובה אפי' דהוי נראה ונדחה דחוזר ונראה וזהו דא"ר יוחנן גדולה תשובה דגילה בה הכתיב הפך כל התורה לפי סברתו וכו' א"ד ז"ל וש"י:

נמצא דלר"י ס"ל דנראה ונדחה שוב אינו חוזר ונראה אפי' בב"ח חוץ מתשובה דגלי קרא דתשו' מהני אמנם זהו דוקא לדעת ר"י אבל לדעת רב שם במ' יומא דס"ד ע"א ס"ל דבעלי חיים אינן נדחין ואם אירע להם שעת פיסול עדיין יכולין להתקן כשיזדווג לו אחר ולא אמרינן הואיל ונדחה ידחה אלא בשחוטין כגון מת המשתלח ישפך הדם יע"ש:

וידוע מ"ש המפרשים דטעם ההספד הוא לעורר בתשובה ויאמר כל אחד בשלי הצער הגדול הזה וא"כ זה האיש המתעצל בהספדו ש"ח ודאי דס"ל דנראה ונדחה. שוב איני חוזר ונראה ומושך עצמו מן התשובה מטעם זה ואינו מחלק כרב דקי"ל כוותיה והכי פסקו הפוס' דבבע"ח לא נאמר דין זה כלל וא"כ לדידיה חשיב ב"ח כמת וס"ל דנראה ונדחה אינו חוזר ונראה א"כ ראוי לקוברו בחייו דלפי שיטתיה בעלי חיים ומתים שוין הם וא"ש. דרב הוא דאמר כאן כל המתעצל בהספדו ש"ח ראוי לקוברו בחייו דהיינו דלשיטתיה אזיל וכו':

עוד יתכן לומר בכונת הני תרי מאמרי דח"א ראוי לקוברו בחייו וח"א אינו מאריך ימים בהקדים מאי דשנינו באבל רבתי והובא בירושלמי פרק ב' דבכורים ומייתי לה הטוי"ד סי' של"ט וז"ל ר' חנינא בן אניטיגנוס אומר זקן שאכל את החלב אי שחלל את השבת מי מודיעני שמת בהכרת אלא המת לג' מת בהכרת עכ"ל:

וראיתי להרב הגדול מוה"ד ז"ל בס"ה ראש דור בפר' משפטים שהביא משם הרב הישיש מוהר"ר שאול בר דוד ז"ל שפי' בהך ברייתא דמס' שמחות הנז' כונת הפסוק בתהלים ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים הנה ורהבם עמל ואון וגו' מי יודע עז אפך וכיראתך עברתך למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה והכונה דכאשר יגיע האדם לע' או פ' שנה מי יודע עז אפך ר"ל אם בן ע' או בן פ' שנה אכל את החלב וכיוצא ונתחייב כרת הרי פלט ליה מכרת ובמה יודע עז אפך ומדת דינך הקשה לזה קאמר למנות ימינו כן הידע ר"ל דאכתי איכא כרת דיומי כמ"ש ר"ח ב"א עכ"ד:

והוא ז"ל הרחיב הביאור בדרך זה עצמו בהקדים מ"ש רבינו הגדול האר"י ז"ל דזקן שעבר עבירה וחייב כרת יבא בגלגול נער וימות בהכרת ע"כ ומתוך דברי הרב אלו קשה דמאי קאמר בברייתא דשמחות הנז' דזקן שאכל את החלב וכו' היכי משכתת לה כרת והרי שפיר משכחת לה כרת ע"י גלגול שיבא אחרי מותו תכף והוא נער יכרת כמ"ש הרב ז"ל: ותי' דלזה דקדקו בלשונם בשאלתם לומר זקן שאכל את החלב או שחילל שבת מי מודיענו שמת בהכרת ובחון לשון הזהב שאמרו מי מודיעני שמת בהכרת דהול"ל כיצד יתקיים הכרת. אלא כונתם דנהי דלא פליט מכרת כי יחזור בגלגול והכרת יכרת אבל ר"ח שאל מי מודיענו שמת בהכרת כלומר מהיכן נדע שמת בחייוב כרת והוא עתיד ליכרת בגלגול שיבא ותי' שמת לג' הוא סימן דחייב כרת רמיא עליה:

ועפי"ז יתבאר היטב הכתוב הנז' מי יודע עז אפיך ממש דייק כר"ח בברייתא הנז' שאמר מי מודיענו דודאי חיוב כרת רמי עליה אך מי יודע עז אפיך במה יודע איפה להודיע לבני אדם כשהוא בן ע' או פ' שנה שיבא בגלגול דיכרת לז"א למנות ימינו כן הודע יתפרסם הדבר אם ימות לג' וכמ"ש:

ובזה שמעתי פי' בפני דוד משם הרב מוהר"י הכהן אומרים כונת הפ' בפ' בא שבעת ימים מצות תאכלו וגו' כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי די"ל מ"ש מיום הא' עד יום השביעי נראה מיותר דכבר נאמר ז' ימים וגו' ורז"ל דרשו מה שדרשו ולפי"ה ניחא והוא דאמרו שם במ' שמחות והביאו הטו' בס' של"ט לד' ולה' ימים זו מיתת דחופה וכו' לשבעה ימים זו מיתה של חיבה וז"ש כי כל אוכל חמץ ונכרתה וכ"ת דהתניח אם זה שאכל חמץ הוא רק בשנים אז שייך לומר ונכרתה הנפש ההיא אך אם זה שאכל חמץ הוא זקן בן ע' או פ' שנה מי מועדינו שמת בהכרת לז"א מיום הראשון עד יום השביעי ר"ל יש הוכחה לזקן אם נתחייב כרת או לא בענין מיתתו דאם נפל למשכב וישב מיום הא' עד יום השביעי ולא מת אז הוא מיתה של חיבה אבל אם מת בתוך ג' או ד' ימים זהו סימן שנתחייב כרת:

מעתה נבוא לכונת המאמר והוא דכל המתעצל בהספדו ש"ח ראוי לקוברו בחייו ר"ל דחייב כרת שמת במבחר ימיו וע"ז נתקשה ר"י דהתינח אם זה המתעצל הוא רך בשנים אבל אם היא איש זקן בן ע' שנה מי מודיענו שמת בהכרת לזה בא ר"י ואמר איני מאריך ימים ימים דייקא ר"ל אינו מאריך ימים בחוליו וכמ"ש:

באופן אחר ראיתי בכתבי הקדש של הרב החסיד המקובל האלהי הוא הרא"ש ז"ל שפי' בכונת המאמר הנז' והוא שדקדק עוד מלבד מה שדקדקנו כמ"ש קודם זה מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים מפני שלא בכה על אדם כשר וצ"ל למה באדם כשר העונש הוא במיתת בניו ובמתעצל בהספדו של חכם העונש הוא בעצמו ובגופו דהיינו לקוברו בחייו או אינו מאריך ימים ומאי שנא:

אמנם יובן במה שיש לחקור בדברי רז"ל דמצינו דישנו בדיבורם בג' מקומות והוא דדינא הוי דאבל חייב לעשות ג' דברים קריעה ובכי והספד קריעה בשעת יציאת נשמה ושלשה לבכי וז' להספד וג' דינין אלו מצינו בדברי חז"ל שאמרום בג' מיני בני אדם כמ"ש במ' שבת דק"ה דהיינו קריעה חייב על כולם בשעת יצי' נשמה ואפי' שאינו אדם כשר וכמ"ש התו' ז"ל התם ד"ה דתניא רשב"א אומר העומד על המת וכו' משמע ליה להש"ס דמיירי אפי באינו כשר ע"כ. ובכיה הוא על אדם כשר כמ"ש מפני שלא בכה על אדם כשר וכן אמרו כל המוריד דמעות על אדם כשר. והספד היא על חכם כמ"ש כל המתעצל בהספדו של חכם. ועוד שינוי אחר נקטו בלשונם חכם שמת הכל קרוביו וכן חכם שמת אין לנו תמורתו משא"כ באדם כשר וצ"ל טעם שינויים אלו:

והוא בהקדים מ"ש רבינו הקדוש האר"י ז"ל טעם לשלשה דברים אלו שצריך שיעשה האבל והוא כי באדם יש לו אור פנימי שהוא הנשמה שבתוך הגוף ואור מקיף על ראשו ופחות מזה לא אפשר וזה נקרא צלם כמש"ה אך בצלם יתהלך איש והמקיף מתחלק לב' זה ע"ג זה והוא סוד מ"ש רז"ל שבאדם יש בו בבואה ובבואה דבבואה נמצא דהם ג' בחי' או"ר אחד תוך הגוף ושנים מקיפים על ראשו ואלו נקראים חב"ד דהיינו הדעת הוא או"פ ובינה מקיף א' וחכמה למעלה מקיף ב' והוא מתחלק בג' אותיות צלם דהיינו הצ' היא הדעת והל' היא הבינה וה"מ היא החכמה:

גם נודע שבחכמה שהוא מקיף ב' מאיר בו אבא ריבוע ע"ב וע"ב הוא חכמה ובבינה שהוא מקיף הל' תאיר בו אימא מילוי ס"ג וס"ג הוא אימא וכשמת האר' מסתלקים ממנו כל אלו הג' בחי' שהוא הצלם ואנו עושים שלשה דברים כנגד השלשה בחינות שנסתלקו ממנו דהיינו הקריעה אנו עושים כנגד הלב להורות על הסתלקות הא' שהוא הנשמה הפנימית היושבת בלב ואנו עושים בכיה להורות על הסתלקות מקיף א' שהוא בינה שכן

בכיה עולה לז' שהוא מילוי דס"ג שעולה לז' ואנו עושים הספד להורות על הסתלקות החכמה שכן הוא מספד גי' ריבוע ע"ב שעולה קפ"ד שהיה מאיר בחכמה:
עוד נקדים מ"ש רבינו ז"ל על מ"ש חז"ל בגמרא ד' צריכים חיזוק ואלו הן תורה ומעשים טובים ותפילה ודרך ארץ דאלו הד' דברים הם ד' מוחין דגדלות תורה הוא חכמה מע"ט הוא בינה תפילה הוא חסדים דרך ארץ גבורות שחו"ג נקרא דעת יע"ש:
וא"כ נמצא לפי"ז דכן הוא בכללות ישראל שכולם נחשבים כגוף א' וכנשמה א' ובכלות א' נעשה צלם א' דהיינו הת"ח שהם לומדים התורה נקראים חכמה והוא המקיף הב' ומאיר בהם אבא שהוא ריבוע ע"ב ולכן נאמר אב בחכמה ר"ל שאבא מאיר בחכמה ואדם כשר שאינו ת"ח אבל הוא בעל מצות ומ"ט נקרא בינה והוא מקיף הב' ומאיר בהם אימא שהוא מילוי ס"ג שעולה לז' וז"ש כי אם לבינה תקרא ר"ל שאימא מאירה באבא ושאר עמא שאין בהם לא תורה ולא מ"ט נקראים דעת שהם חו"ג דעכ"פ כל העולם כילו הם מתפללים שהוא כנגד החסדים ועוסקים ג"כ בדרך ארץ שהוא כנגד הגבורות נמצא דכל כללות ישראל אנו נחשבים כגוף א' וכנשמה א':
ולכך אמרו רז"ל דהיכא שהמת הוא ת"ח צריך להספידו יען שהוא חכמה והיה מאיר בו ריבוע ע"ב שהוא גי' מספ"ד וכשהמת הוא אדם כשר שהוא בעל מ"ט צריך לבכות עליו יען שהוא בינה שהיה מאיר בו מלוי ס"ג סגי בכי"ה וכשהמת הוא ע"ה אינו צריך לא זה ולא זה אלא קריעה דוקא שהוא כנגד הדעת שהיא הנשמה הפנימית היושבת בלב:
ומ"ש חכם שמת הכל קרוביו הטעם הוא יען דכב' אמרנו שהחכם הוא רומז לחכמה וכל העולם נברא בחכמה כמש"ה כולם בחכמה עשית וכמ"ש רז"ל בראשית ברא אלהים ואין ראשית אלא חכמה שנאמר ראשית חכמה וכמו כן דרשו רז"ל שכל העולם ומלואו נברא בשביל התורה שנא' ה' בחכמה יסד ארץ וא"כ נמצא שהחכם שזכה לתורה הוא אב לכולנו שבשבילו נבראו שמים וארץ ולכן אמרו דהכל קרוביו דכולם נהנים ממני דבשבילו מתקיים העולם: וכמו כן מ"ש חכם שמת אין לנו תמורתו הכינה היא יען דבשלמא על אדם כשר יש לנו תמורתו דהמצות אינן משתנים ואף אם מת יש אחרים בעלי מצות כמותו אבל בענין חכמת התורה היא משתנית בכל דור ודור יען דמה שמחדש חכם א' אינו מחדש חכם אחר דכל אחד קבל חלקו מסיני א"כ משו"ה אמרו דחכם שמת אין לנו תמורתו אל"ח:
ומעתה נאמר טעם דלמה באדם כשר הוא נענש במיתת בנים ובחכם נענש בחייו. הטעם הוא דאדם כשר כבר אמרנו שהוא בבינה ובינה היא אותיות ב"ן י"ה ולכך נענש הוא בבנים אבל חכם גי' חיים וכל החייות אינו נמשך כי אם מחכמה בסיד ואתה מחייה את

כולם ואתה הוא כינוי לאבא שהוא חכמה כמש"ה כי אתה אבינו וגם כתב רבינו ע"פ ימותו ולא בחכמה דע"י המיתה הוא הסתלקות החכמה ממנו ולכן המתעצל בהספדו ש"ח נענש בחייו דהיינו ראוי לקוברו בחייו או אינו מאריך ימים עכ"ל:

ואני ברגליו אעבורה לפרש דבריו דצריך קצת ביאור במ"ש דלת"ח צריך דוקא הספד ולאדם כשר דוקא בכיה ולע"ה דוקא קריעה וכו' דמשמע דבת"ח א"צ בכיה וקריעה וכן באדם כשר א"צ קריעה ואין הדבר כן שהרי לת"ח צריך בכיה וקריעה שהרי עיקר ההספד הוא לעורר הבכי וקריעה מבואר בהדיא שם בגמ' דצריך כמ"ש הכל קורעין עליו וכן באדם כשר אמרו שם דצריך קריעה:

אלא כונתו לומר דבת"ח צריך כל הג' דברים הספד ובכיה וקריעה ובאדם כשר חסר ממנו ההספד ויש לו בכיה וקריעה ובע"ה חסר ממנו הספד ובכיה ויש לו קריעה לבד והוא ע"ד מ"ש רבינו ז"ל בשעה"מ פ' דברים עמ"ש בתי' דמקרא הוא בעשיה ומשנה ביצירה ותלמוד בבריאה וקבלה באצי' דלכאורה נראה להפך כי המקרא היא תש"כ והמשנה והתלמוד והקבלה הם תורה שבע"פ למטה ממדרגת תש"ב ותי' דהענין הוא כי עולם האצי' כולל כל העולמות שלמטה ממנו ויש שם תש"ב שהוא המקרא וגם המשנה והתלמוד והקבלה ובעולם הבריאה חסר ממנו הקבלה ויש שם השלשה אחרות ובעולם היצ' חסר ממנו הקבלה והתלמוד ואין שם אלא ב' ובעולם העשיה חסרים שלשתם ואין שם אלא מקרא בלבד ע"כ ועד"ז הוא בכאן והוא פשוט:

ואפשר עוד לומר עד"ז בכונת מ"ש ראוי לקוברו בחייו ולמה אמרו בחייו ולא אמרו חי בהקדים מ"ש רבינו הקדוש האר"י ז"ל והביאו הרב החסיד ז"ל בפ' אחרי מית דכשברא הקב"ה לאדה"ר ביירר הטוב מהרע והם נשמות הטובות וכללם באדה"ר וכן נמי ברא אדם בליעל הוא ס"מ שהיה כלול בי כל הרע וכשחטא אדה"ר נתערבו טו"ר וכו' וכל מעשינו של המצות והתפילה והתורה הכל הוא לברר אותם הנשמות ולהעלותם למקום הקדש וכו' וכתב עוד דפעולה זו עושה הצדיק בפטי' שיורד נשמתו בתוך עמקי הקלי' ומבררת אותם ומלקטת כמה ניצוצות ומעלה אותם לשורשם ואז מעלה אותם בשעת מיתה יותר מכל מה שהעלה בחייו וז"ש גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם וגם עושים עוד פעולה שיש כמה נשמות של רשעים בגהינם שכבר נתקנו ואינם יכולים לעלות והם מעלין אותם:

עוד נקדים מ"ש הרב הנז' בפ' כי תצא על פ' ושבית שביו משם הרב ז"ל דכל תורה ומע"ט שאדם עושה בעודו רשע אצ"ל שאינו נותן כח אל הקדושה אלא אדרבא והפוך הוא כי הוא מוסיף כח לקלי' וז"ש הפ' ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי מפני כי הוא

מכנס הקדושה בתוך הקלי' אבל כשהוא חוזר בתשובה מוציא אותו הכח שנתן בקלי' בסוד חב"ו ולכן נקרא תשובה שתשוב התורה ומע"ט למקומם וזהו ושבית שביו:
עוד נקדים מ"ש הרב ז"ל דכשגוברים העונות א"ן יכולת בצדיקים לעשות פעולותם בחיים אלא א"כ צריך שימותו ופ"י נשמתם עושים פעולותם כמ"ש בענין יו"ד הרוגי מלוכה שלא יכלו לברר בחיים אלא א"כ מסרו עצמם טל ק"ה נמצא דכשהעונות בדור צריך שיפטר הצדיק כדי לברר הניצוצות שנכנסו בקלי' בעונות הדור וגם המצית והתורה שעשו בעודם בחטאם וגרמו שיהיו עסוקים בקלי':
עוד נקדים מ"ש המפרשים דצריך שיחזרו בתשובה בפטירת הצדיק כדי שיהא מכפר על הדור והט' דהן אמת דהצדיק בורר כל אלו הניצי' אבל עכ"פ צריך שיעשו תשו' שעי"ז יש כח ביד הצדיק להלחם עם הקלי' לברר אותה הקדושה ואם לא חזרו נמצא דפטירת הצדיק היתה על מנת דאינו יכול לעשות פעולתו:
עוד מ"ש הרב ז"ל דימי שנות האדם הם כמספר הניצוצות שצריך לברר בכל יום ויום וא"כ כשהעונות גברו וגרמו שיסולק הצדיק קודם זמנו כדי לברר אותם הניצוצות שנטמאו בתוך הקלי' ע"י העונות הדור ג"כ מברר אותם הניצוצות הנוגע בחלקו לברר מה שהיה ראוי לעשות בחייו ואם אינם עושים תשובה נמצא דלא די שאינו עושה כלום בשביל ישראל אלא שהפסיד הוא שהיה יכול להשלים חוקו כשהיה חי ולא השלים וא"כ צריך שיחזור בעוה"ז בגלגול כדי להשלים חוקו:
וזהו שאמר כל המתעצל בהספדו ש"ח ואינו חוזר בתשו' גורם הוא שיחזור הצדיק בעוה"ז ונמצא דמת ב"פ וא"כ מידה כ"מ שיהיה הוא ג"כ מת ב"פ וזהו לקוברו בחייו ר"ל ב"ב חיים שיהיו לו שימות ויחזור בעוה"ז בגלגול:
ובזה יובן טעם מ"ש המפרשים דמי שאין מספידין אותו כראוי חוזר לבא בגלגול ולנו לדעת על מה ועל מה ולפי האמור ניחא והרי הוא כמבואר: ומעתה נחזור למאמרינו הניצב פתח השער מפני מה נסמכה מיתת מרים לפ"א לומר לך מה פ"א מכפרת אן מיתתן של צדיקים מכפרת וראיתי להרב שם חיי ז"ל בפ' שמיני דהקשה דסוגייא זו היא הפוך סוגיית יומא דאמרינן בריש מ' יומא על מאי דתנן בריש פרקא שבעת ימים קידם יוה"כ מפרישין כ"ג מביתו ובגמ' תנן התם ז' ימים קודם שריפת הפרה היו מפרישין כהן השורף את הפרה וכו' ופריך מנא ה"מ אר"י אמר קרא כאשר עשה ביום הזה ציוה ה' לעשות לכפר עליכם לעשות זה מעשה פרה. לכפר זה יוה"כ. ופריך בשלמא כוליה קרא בפרה לא מתוקמא לכפר כתיב. ופרה לאו בת כפרה היא אלא אימא כוליה קרא ביום הכיפורים כתיב וכו' ע"כ הרי בהדייא דפרה לאו בת כפרה היא הפוך מאמר זה יע"ש:

והן קדם קודם שנבוא לכלל ישוב. את זה אגיד דראיתי להרב פרי חדש ז"ל בס' מיים חיים דהקשה על הרמב"ם ז"ל שכתב בפ"א מה' עבודת יום הכיפורים ה"ג וז"ל שבעת ימים קודם ליוה"כ מפרישין כ"ג מביתו ללשכתו שבמקדש ודבר זה קבלה ממשה רבינו הוא וכו' ותמה עליו דמן הש"ס מוכח דהוא דרשה גמורה מפסיק לעשות לכפר כנז' והניחו בצ"ע:

ולפק"ד אהמ"ר לא ידעתי מה כל החרדה הזאת דדברי הרמב"ם ז"ל נכונים וברורים באומרן ודבר זה קבלה ממרע"ה דכן הוא האמת דהלא פשט הפסוק זה נראה דבדבר במילואים דהיינו כאשר עשה ביום הזה שהוא יום א' למילואים צוה לעשות לכפר לשבעת הימים א"כ הפסוק הזה נאמר בימי המילואים ומאן דכר שמיה דיום הכיפורים ופרה אדו' אם לא שהוא הלכה למשה מסיני דמיירי לעשות על מעשה פרה ולכפר על יוה"כ וכמו שפירש"י בחומש צוה ה' לעשות כל שבעת הימים ורבותינו דרשו לעשות זה מעשה לכפר זה מעשה יוה"כ וכו' הרי בהדיא כמ"ש:

שו"ר להרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות שכתב וז"ל שבעת ימים קודם יוה"כ וכו' אמר ה' יתברך בשבעת ימי המילואים ומפתח אהל מאד לא תצאו וגו' ואח"כ אמר כאשר עשה ביום הזה צוה ה' לעשות לכפר עליכם ובאה הקבלה לעשות זה מעשה פרה לכפר עליכם זה מעשה יוה"כ וכו' ע"כ וא"כ דברי הרמב"ם במז"ל נכונים וברורים ואין בהם שים קושי כמ"ש ודו"ק: וכן נראה דעת הרב משל"מ ז"ל שהבין כן ממ"ש בפ"ב מה' פ"א ה"ב עמ"ש רבינו ודבר זה קבלה ממשה רבינו כתב הוא ז"ל וכ"כ בפ"א מה עבודת יוה"כ.

ואני תמיה דבפ"ק דיומא ד"ג אמרי' כי אתא רב דימי אמר ר"י מתני חדא ר"ל מתני תרתי ר"י מתני חדא לעשות לכפר אלו מעשה יוה"כ וכו' ופריך והא אנן תנן ז' ימים קודם יוה"כ וז' ימים קודם שריפת הפרה ותי' מעלה בעלמא הרי דלר"י הפרשה דיוה"כ דוקא היא מן התורה אבל הפרה דשריפת הפרה הוייא דרבנן משום מעלה בעלמא וא"כ היכי שביק ר"י ופ' כר"ל דס"ל דתרוייהו מן התורה ע"כ הרי דהשוה דברי הרמב"ם ז"ל עם דברי הגמ' שדרשו זאת הדרשה ולא נרגש מזה כלל משים דלק"מ כמ"ש: ואגב זה ראיתי להרגיש בדברי הרא"ם ז"ל שכתב דלפי פשוטו דפירש"י דקאי למילואים צריך להיות כאשר ציה ה' דבוק עם לעשות לכפר ומקרא קצר הוא אבל לפי דרשת רז"ל לעשות לכפר דקאי ליוה"כ ולכפרה צ"ל שהם מדבקים מאמר כאשר צוה ביום הזה עם מאמר הקודם ומאמר לעשות לכפר בפני עצמי שצוה לעשות יוה"כ בפרישת ז' כמו מילואים. לא שיהיה דבוק עם כאשר עשה דא"כ יתחייב מזה שיוה"כ ופרה פירשו יום אחד כמו יום הזה דהיינו יום אחד ולא שבעה ימים וכו' ע"כ יע"ש:

ולכאורה י"ל דבש"ס פריך ואימא לכפר זהו קרבנות שמיני חג עצרת. ומשני דנין פרישת ז' ליום א' שאין קדושה לפניו ופריך ולאו ק"ו הוא וכו' ומשני הזה כזה ופירש"י הזה כאשר עשה ביום הזה כדוגמתו הרי מונח דאפי' לפי דרשתם אמרי' דהזה דבוק עם לעשות לכפר:

ואפשר לומר דכונת הרא"ם דלפי פשוטו של מקרא דכתב רש"י ע"כ הוא מקרא קצר ודבוקה כאשר עשה ביום הזה עם לעשות אבל לפי דרשת הש"ס ע"כ צ"ל שהוא דבוק לעיל והיא משמש לשתי לשונות למעלה דכתיב ז' ימים וגם למטה לעשות יוה"כ דאם אינו דבוק א"כ נלמד יום אחד לבד ודוק:

הדרן למאי דאתינן עלה מעיקרה לתמיהת הרב סם חיי בתרי סוגיות דמהכא משמע דפרה אדומה מכפרת ואילו התם ביומא אמרו דפרה לאו בת כפרה היא והוא דלעולם הכי הוא. דבפרה אדומה בעשייתה לאו בת כפרה היא דמה כפרה בעשייתה וקרא כתיב לעשות לכפר אמטו להכי אמרי דלאו בת כפרה וכמו כן מיתת הצדיקים נמי המיתה עצמה אינה מכפרת אלא נמשך ממנה דהיינו התשו' שעושים אחר המיתה והדימיון דמדמ' הש"ס פרה למיתת הצדיקים הוא. מה פרה אדומה שנמשך ממנה טהרה ותיקון לטמאים כך מיתת הצדיקים ימשך תיקון ורפואה וכפרה לכל בני דורו בעשותם הספד לצדיק וחוזרים בתשובה: עוד י"ל עפ"י מ"ש הרב החסיד ז"ל בס' חוקת במאמר זה דדקדק מה הלשון אוסרת פ"א מכפרת דלא יצדק לומר לשון כפרה אלא בהקרבנות ופרה קדשי בדק הבית היא ותי' דלזה אפשר שכיוונו רבותינו בעלי התוס' שכתבו וז"ל מה פרה אדומה מכפרת פי' על מעשה העגל וכדאמרינן במדרש משל לבן השפחה שטינף פלטרין של מלך אמר המלך סבא אמו ותקנת וכו' כונתם רצויה דלשון פרה אדומה מכפ' הוא מלשון בעי לכפורי ידיה בההוא גברא שהוא לשון קניחה כמ"ש במדרש אמר המלך תבא אמו ותקנח זמה פרה אדומה מכפרת ומקנחת ומברת הטומאה כך מיתת הצדיקים מכפרת ומקנחת כחות הטומאה שנבראים מכח החטא ורוח עברה ותטהרם ע"כ ולפי זה ל"ק ולא מידי והרי הוא כמבואר ודו"ק:

עוד י"ל עפ"י מ"ש עוד הרב הנז' שם בכונת מ"ש התו' מה פ"א מכפרת פי' על מעשה העגל והוא דלפי האמת לא באתה לכפר אלא לפי שעה באותו הדור דהא כתוב ומפורש וביום פקדי ופקדתי עליהם ואז"ל אין דור שאין בו מעון העגל ולז"א מה פרה אדומה מכפרת ומ"מ עון עצמו אינו נמחק וחזר וגבה לדורות כך מיתת הצדיקים מכפרת על אותו הדור כמו שפירש"י ואם אינן שבים ביום פוקדו יפקוד עליהם חטאתם וכמעשה שהיה בעון עכן שמעל בחר דאע"ג דכתפס בעין ההוא יאיר בן מנשה כדאמר פ"ח

דבתרא ויכו מהם אנשי כשלשים וששה איש זה יאיר בן מנשה שהיה שקול כרובה של סנהדרין וכו' ועכ"ז אמר אלהים חטא ישראל וחזר וגבה מהחוטאים כמפורש בענין ע"כ נמצא דפרה לאו בת כפרה היא לגמרי כמו שאר הקרבנות כמ"ש: ועם האמור בענין יובן מ"ש רש"י ז"ל בחומש ותמת שם מרים למה נסמכה מיתת מרים לפ"א לומר לך מה קרבנות מכפרין אף מיתת צדיקים מכפרת די"ל למה שינה רש"י מלשון הגמ' ולפי"ה ניחא דנתקשה רש"י ק"ו הרס"ח כנז' לזה לא נקט פ"א אלא קרבנות לפי שהפרה דומה לקרבנות דחטאת קרייה רחמנא ודו"ק:

חידושים על פסוקי ס' שמות ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמר' אליו ה' אלהי העברים נקרה עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלהינו:

ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה:

ושלחתי את ידי והכתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ואחרי כן ישלח אתכם:

ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים וגו' ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וגו' ונצלתם את מצרים:

ולא נאריך בדקדוקים כי אם שנים שלשה גרגרים חדא כמ"ש ואמרתם אליו ה' אלהי העברים נקרא עלינו דנראה דכל זה מיותר דהיה די לומר אלהי העברים שלחנו אליך לאמר. ותו במ"ש ואני ידעתי כי לא יתן אתכם דלאיזה צורך גילה להם רזא דנא דפרעה לא ישמע לדבר הזה אלא א"כ ע"י הבאות ונפלאות. ותו במ"ש ונתתי את חן העם הזה וכו' נראים הדברים בתמוהים ממה נפשך אם חייבים המצריים ליתן להם רכוש מן הדין יקחו מהם בני ישראל בחזקה כפי הדין ואם המצריים כפי הדין פטורים למה להם לישראל ליטול ממונם של מצריים בעורמה כלאחר יד:

וכדי להבין מקראי קדש אלו נלע"ד להקדים מאי דגרסינן בבתרא דקע"ב ע"א וז"ל ההוא שטרא דנפק לבי דינא דרב הונא דהוה כתיב ביה אני פלוני בר פלוני לויתי מנה ממך וכו' א"ל רב חסדא לרבא פוק עיין בה דלאורתא בעי לה רב הונא מינך נפק דק ואשכח דתניא גט שיש עליו עדים ואין בו זמן אבא שאול אומר אם כתוב בו גירשתיה היום כשר אלמא היום ההוא יומא דנפיק ביה משמע הכא נמי ממך מההוא גברא דנפיק מתותי ידיה משמע ע"כ. ופי' רשב"ם ז"ל ההוא שטרא דנפק לב"ד דר"ה והיה מוחזק בי אדם אחד שהיה טוען פב"פ הכתוב בזה השטר כתבו וחתמו ומסרו לי לפי שהלויתיו כך וכך ממין וכדתנן בפירקין הוציא עליו כתב ידו שהוא חייב לו גובה מנכסים ב"ח ואת שמי

לא הוצרך לכתוב שהרי משרי לי וכתב לי ממך כלומר ממי שהוחזק בשטר ע"כ. וכן פסקו הרי"ף והרא"ש והרמב"ם ז"ל בפ' כ"ד מה' מלוה ה"ט כרבא דכל המוציאו גובה: והטור ז"ל בח"מ סי' ז' כתב וז"ל שטר שכתוב בו אני פ' לויתי ממך מנה כל המוציאו גובה בו שיאמר המוציאו ממני לוית ולא הוצרכתי לפרט את שמי שכשמסרת לידי כתבת לויתי ממך ודוקא בשטר גמור חתום בעדים אבל אם הוא כתב ידו בלא עדים מתוך שיכול לומר פרעתי יכול לומר לא לויתי ממך אלא מאחר ונפל ממנו ומצאתו ע"כ. וכתב עליו מרן ב"י ז"ל עמ"ש דדוקא בשטר גמור חתום בעדים דכ"כ בעל התרומות בשער י"ג ובשם הרמב"ן ז"ל שפירש כן בתשו' וכ"כ עוד בעה"ת בשער ל"ג:

והנה זה החילוק שחילק הטור דדוקא בשטר גמור חתום בעדים אבל כתב ידו אינו גובה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל לא כתבוהו אלא העתיקו לשין הגמ' ולא חילקו כמו שחילק הטור בין כתב יד לשטר בעדים ומדסתמו דבריהם נראה בהדייא דלית להו זה החילוק אלא אפי' כתב יד גובה. וכן נראה מדברי רשב"ם ז"ל הנז"ל דס"ל דבכתב יד מיירי ואפי"ה גובה ממה שהביא ראיה ממתניתין דהוציא עליו כתב ידו שהוא חייב גובה מנכסים ב"ח. גם הנימוקי יוסף ז"ל נראה דס"ל הכי שכתב בלשון רשב"ם ז"ל. וכמו שכן ראיתי להרב בני שמואל ז"ל ולה' תפארת שמואל ז"ל שכתבו כן בהדיא ודקדקו כן מדברי רשב"ם ז"ל וממשמעות דברי הרי"ף והרמב"ם ז"ל והרא"ש ז"ל שסתמו את דבריהם דאיירי בכתב יד שאין בו עדים יע"ש:

אמנם ראיתי למרן החבי"ב ז"ל בסי' הנז' שהביא דברי הרב בני שמואל הללו ודחה אותם מהלכה וכתב וז"ל ואין דבריו נוחים לי שמדברי הרמב"ם ז"ל אין ראיה דלישנא דגמ' נקט ומאי דמפרשינן בגמ' כפרש בדבריו וכי היכי דמלישנא דגמ' מוכח דדוקא שטר בעדים מדקאמר ההוא שטרא דנפיק וכו' ולשון שטר אינו צודק כי אם על שטר בעדים דבלא עדים כתב יד מקרי כדתנן הוציא עליו כתב ידו וכו' גם בדברי הרמב"ם ז"ל יש במשמע דמיירי בשטר חתום מדכתב הוציא עליו שטר שכתיב וכו' ומן הטעם דזה גם דברי הרי"ף והרא"ש ז"ל מתפרשין בשטר חתום בעדים גם מדברי רשב"ם ז"ל אע"ג דמביא על זה וכדתנן הוציא עליו כתב ידו גובה מנכסים ב"ח לאו למימרא דגם בשטר הזה לא היה חתום אלא כתב יד אלא כוונתו לומר דאעפ"י שהשטר הזה לא היה כתוב בלשון שטר אלא בלשון כת"י והיו תתומין עליו עדים דין שטר יש לו לגבות ממשעבדי כי היכי דתנן הוציא עליו כת"י בלא עדים גובה מנכסים ב"ת ה"נ הוציא עליו כת"י חתום בעדים גובה ממשעבדי ולכן נ"ל לענין הלכה דאם שטר זה לא היו תתומים בו עדים אעפ"י שהמוציאו

מוחזק נאמן האחר לומר לא לויתי ממך אלא מאחר נפל ומצאתו דליכא מאן דפליג על זה וכו' יעש"ב:

ואהמ"ר נלע"ד דהדין עם הרב בני שמואל וה' תפארת שמואל ז"ל יען דאם איתא דס"ל זה החילוק שחילק הטור היה להם לפרש את דבריהם כמו שפירש הטור דכל כי האי מלתא צריכה למימר ומדישתקו נראה דלא ס"ל הכי. ומ"ש שמדברי הרמב"ם אין ראיה דלישנא דגמ' נקט ומאי דמפרשינן בגמ' נפרש בדבריו וכו' נראה דס"ל דדרכו של הרמב"ם הוא להעתיק לשין הגמ' בלבד מ"ש בהדייא ומה שיוצא ממנו מצד הדיוק אינו כותב:

והוא תימא דא"כ הוא נסת"ר מחמת"ו ממ"ש בא"ה סי' קנ"ט הגהב"י אות י"ט עמ"ש הרב משפטי שמואל ז"ל שהרמב"ם אינו כותב בספרו אלא מה שמבואר בגמ' בהדייא וכו' כתב עליו דזה אינו שהרי בכמה מקומו' מצינו שמביא מה שנאמר בגמ' על צד הדייוק או ברמז וכו' יע"ש וא"כ גם הכא היה לו לפרש מה שבא על צד הדייוק דשטר הוא דוקא בעדים ואם נאמר דזה אינו בא מצד הדיוק אלא מבואר הוא בהכא כמ"ש אח"כ דלשון שטר וכו' הוא דוקא בעדים א"כ למה הוצר' הרשב"ן והבעה"ת והטור ז"ל לפרש דדוקא שטר חתום בעדים:

ומ"ש דלשון שטר אינו צודק כי אם על שטר בעדים דבלא עדים כתב יד מקרי כדתנן הוציא עליו כתב ידו וכו' לא ידעתי מי גילה לו רז זה דלשון שטר אינו צודק כ"א על שטר בעדים והלא כתיבת לשון שטר נאמרו בו ב' פירושים הא' מ"ש בס' התשב"ץ הביאו הרב ק"י בק"ו לשון חכמים ובק"ו לשון בני אדם דשם זה נגזר מלשון החשים משטרו בארץ שהוא כתב שכתוב בו הממשלה שנותן אדם לזולתו עלי שיגבה ממנו וכן תרגום ויכתוב בספר דירמיה וכתבית בשטר ע"כ וא"כ זה הפי' שייך לקרותו גם בכת"י: גם את השני מה שפירש מוהר"י בן מיגאס ז"ל הובא בס' שבט בנימין בד"א והוא שמנינו בלשון חז"ל שקראו השטר עיטרא במ' בתרא דכ"ט ע"ב והוא מלשון שמירה ע"ש שע"י הכתיבה שומר הדבר שלא ישכח ממנו וכו' יע"ש וא"כ גם זה הפי' שייך בכתב יד באופן דשניהם ל"ו יכונו לקרותו לכתב יד בשם שטר וא"כ איך כתב דלשון שטר אינו צודק כי אם על שטר בעדים דוקא:

ועוד דהרי מצינו להרמב"ם ז"ל שקרא שם שטר לכתב יד בפי"א דה' מלוה ה"ב וז"ל לוה שכתב שטר בכתב ו והעיד בו עדים ונתנו למלוה הרי זה שטר כשר וכן אם כתב שטר אעפ"י שאין בו עדים וכו' הרי בהדייא דהרמב"ם קורא לכתב יד בשם שטר א"כ ה"ה כאן יכולים אנו לומר דמ"ש הוציא עליו שטר וכו' הייני בכתב יד:

ועוד דאפי' אי יהיבנא ליה כל דיליה דלשון שטר אינו צודק כ"א בשטר בעדים אפי"ה ליכא ראיה והוא דמצאתי מציאה גדולה בחיבור של הרמב"ם ז"ל כי הנמצא אצלינו פעה"ק טבריא ת"ו מזמן קדמון כתוב על הקלף בב"י וכמה פי' ראיתי כשאומר הרדב"ז בלשונות הרמב"ם שמצא בהרמב"ם כ"י שהנוסחא היא כך מצאתי אותו בחיבור הנז' שכתוב וז"ל הוציא עליו שכתוב בו אני פב"ב וכו' ולא הזכיר תיבת שטר כלל וא"כ אזלה לה הדקדוק שרצה לדקדק מר"ן החבי"ב ז"ל במאי דנקט לשון שטר דליתא:

וממוצא דבר למדתי עוד והוא שעלה בדעתי לדקדק מדברי הרמב"ם ז"ל דמיירי בשטר כתוב בעדים כפי הנוסח שכתוב לפני בדפוס פייורדא הוציא עליו שטר שכתבו בו וכו' ומדכתב שכתבו בו בלשון רבים נראה בהדייא דמיירי בעדים וכן ראיתי ג"כ בדפוס סאלויתא שכתבו בו וכו' והגם שכבר ראיתי שבדפוס וויניציאה ובדפוס אשכנז ובדפוס אמשטרדם כתוב בלשון יחיד שכתוב בו מ"מ הייתי נבוך לידע איזה נוסחא היא האמיתית אמנם עתה שמצאתי כתוב בחיבור של כ"י הנז' בלשון יחיד כן הוא האמת:

גם הפירוש שפירש בדברי רשב"ם ז"ל כדי להשוות דעתו עם הטור הרואה יראה כמה נדחק בדוחק גדול לסתור דברי ה' בני שמואל באופן שדבריו שגבו ממני והנלע"ד דעדיין הדבר שקול ואם המוציא כתב יד הוא מוחזק יכול לומר קי"ל:

וכמו כן תמהני על הר' בית אברהם ז"ל דגם הוא הלך בדרך של הכנה"ג ועשה עצמו כמו שלא ראהו ולבסוף כתב שראה אותו וגם הוא פי' בדברי רשב"ם פי' יותר דחוק ממה שפי' מר"ן החבי"ב וקיצור דבריו הוא שפי' דמ"ש במשנה הוציא עליו כתב ידו וכו' היינו דלא הזכיר שם המלוה כמו העובדא שבא בב"ד דר"ה והוא תי' דא"א להא לא היו מסתפקים בזה רב הונא ורב חסדא מאחר שהוא משנה ערוכ' וגם רבא אדמייתי ראיה בברייתא דגט וכו' הו"ל להביא ראיה מזאת המשנה:

וראיתי להרב ראש יוסף ז"ל בסי' זה שהקשה ע"ד הטור ז"ל במ"ש שיאמר המוציאו ממני לוית וכו' וז"ל משמע מדברי הטור שצריך שיאמר המוציא שממנו לוה ואם ידוע שלא לוה ממנו אעפ"י שהוא מוציאו אינו גובה בו ויש לתמוה דנר' הפך תשו' הרא"ש ז"ל שכתב בסי' ס"א על שטר שלא נכתב שם המלוה כל המוציאו יגבה בו אעפ"י שידוע שהוא לא הלוה זה הממון עכ"ז כיון שהוא מוציא השטר יגבה בו והכא אמאי צריך שיאמר המוציאו אני הוא שהלוותי לך. ותירץ דשאני התם דהיה כתוב בשטר בלשון חיוב כל המוציאו דנמצא דהוא משתעבד לכל המוציא השטר אעפ"י שלא הלוה לו אבל הכא היה כתוב בשטר לויתי ממך מנה דמשמע דמקפיד על מי שהלוה לו ע"כ: וכן נראה דיש לדקדק כן מדברי מרן הב"י ז"ל דבסי' ז' ציין לשון הגמ' מימרא דרב הונא לויתי

ממך מנה וכו' ובסי' ס"א ציין תשו' הרא"ש ז"ל הנז' ודאי דכוונתו הוא לחלק ביניהם כמו שחי' הר' הנז':

ולכאורה עלה בדעתי לומר דאעיקרא ק"ו ליתא והוא דהטור ז"ל לא חילק בין הלוהו ללא הלוהו ומ"ש שיאמר המפ' אין כוונתו לומר דצריך שיאמר כן אלא דבא לתת טעם דבאיזה כח בא זה המלוה לגבות מהלוה בזה השטר כיון דאין כתוב שם המלוה לז"א משום דאין מי שמכחיש אותו שיאמר המוציאו ממני לוית ונאמן הוא כיון דהשטר יוצא מתחת ידו וכמו שכן ראיתי אח"כ לה' מטה שמעון ז"ל שכ"כ להקשות על הרב הנז':

אלא דשו"ר למוהרימ"ט ז"ל בח"ג סי' כ"ג שהבין כן בדברי הטור ז"ל כמו שהבין הרב ראש יוסף ז"ל דצריך שיאמר המוציאו ממני לוית וכו' ונעלם מעיני ה' מטה שמעון תשו' מוהרימ"ט ז"ל הנז' וגם מה' ראש יוסף היה העלמ"ה תשו' מוהרימ"ט הנז' דשם חילק החילוק שחילק הוא ז"ל בין כשכתוב לויתי ממך לכשכותב סתם לכל המוציאו דאז גובה אעפ"י שלא הלוהו כדי שלא תיקשי להרא"ש יע"ש:

עוד ראיתי לה' ראש יוסף שם שנסתפק לדינו של הנימקי יוסף ז"ל שאמר שאם פרעו זה השטר ועשה שובר שנמחל שעבודו ואין אחר יכול לגבות בו אם יהיה כן התם בדין שמיירי הרא"ש דבשלמא הכא אמרינן זה שגבה הוא המלוה משו"ה אם יוציאנו אחר לא יגבה בו דלא יפרע ב' פעמים דלמנה א' נשתעבד אבל התם דאמרינן דאפי' ידעינן בודאי שזה המוציאו לא לוה זה הממון עכ"ז נפרע הוא משום שזה הכי נשתעבד ופרעו ולא נתן לו את השטר ועשה לו שובר אם יוציאנו אחר אח"כ מה יהיה דינו כיון שכבר ידענו שזה שנפרע לא הלוה כלום ומה לי שהוא לא נשתעבד אלא למנה א' כיון שנתנו לחי שלא היה חייב לו וצריך להתיישב בדבר ואעפ"י שלכאורה נר' שהן שוין משום דאפשר דמי שהלוה לו נתן השטר לזה שמוציאו עכשיו ונמצא שפרע כראוי עכ"ז שאני מסכים לזה צריך קצת עיון בדבר:

ולענ"ד נראה דלמנה א' נתחייב זה וכיון דפרעו ויש לו שובר אינו חייב לפרוע עוד למי שהוציאו ונראה להביא ראיה לזה מתשובת ומהרשד"ם ז"ל בח"מ סי' ך' על שמעון ולוי שיצאו ערבים בשטר חתום מל ראובן איך נתחייבו עד סך מאה אלפים לבנים לפורעם בעדו לאיזה גברא שיקח ראובן סחור' ממנו ויצא מתחת ידו שטר זה וכו' ויהי היום באו בעלי חובותיו של ראובן והוציאו השטר הנז' לגבות משמעון ולוי עד סך הנז' ושו"ל טוענים שכבר שלחו לראובן עד סך הנז' שיפרע לבעלי חובותיו ובעלי החוב טוענים שאפי' שפרע ראובן לשאר בעלי חובות לא בשביל זה ינקו מחייובם שהם נתחייבו למוציא שטר זה והם הוציאו אותו ולהם נתחייבו וכו' והשיב הרב לזה בתשו' הביא

תשובת הרא"ש הנז' ודברי הטו"ר הנז' ולבסוף הביא לשון הנימקי ז"ל הנז' ולמד ממנו שני דברים הא' ששטר זה קיים וכשר לכל מי שיוציאנו בב"ד גובה בו ועוד שאין הערבים יכולים לטעון כבר פרענו הק' אלפים ודי לנו דאין בטענה זו ממשות אלא א"כ יהיה להם שובר או עדים שפרעו בשבילי שטר הק' אלף והדין פשוט ואין חילוק בין הלוה לערב כי הכל אחד ע"כ יע"ש:

הרי מפורש יוצא בהדייא מנדון זה של מוהרשד"ם ז"ל דאפי' לא נזכר שם המלוה אלא לכל מי שמוציא השטר כיון דיש לו כתוב שובר לא מחייבין לפרוע עוד ממה שנתחייב לפרוע בשטר החייוב ומעתה נתפשט ספקו של הר' ראש יוסף ז"ל שנסתפק בדינו של הנימקי ז"ל אי שייך בדינו של הרא"ש ז"ל ואין ספק דתשו' מוהרשד"ם ז"ל הנז' אישתמיט מיני כמר ומשו"ה מסתפק בזה ודו"ק:

עוד ראיתי להר' ראם יוסף ז"ל בסי' ס"א אות י"ו שהקשה על מ"ש מר"ן ז"ל דנראה מדברי הרא"ש והרשב"א ז"ל דאם כתב כל המוציא שטר זה דהמוציאו גובה בו בכל גוונא לבד ממנהג טוליטולא ודקדק הרב הנז' דהא לעיל בסי' נ' כתב מכאן הב"י בשם רי"ו ז"ל דאם כתוב בשטר נשתעבד לפ' ולכל מי שמוציאו דצריך המוציאו שיבא מכת המלוה ואם לא יבא מכח המלוה אינו גובה כ"כ הרשב"א ז"ל א"כ משמע דלא יועיל מוציא שטר זה הכתוב בשטר אם לא יבא מכח המלוה ופשטא דהכא לא משמע אלא בכל גוונא וכמ"ש והניחו בתי':

ואהמ"ר נראה דלא קשייא מידי ותמהני עליו איך שכח מה שחילק בסי' נ' על מה שהקשה בדברי הטור כנז"ל והוא דדברי הרא"ש בסי' ס"א לא איירי אלא בשטר ששעבד עצמו לכל מי שמוציאו ולא הזכיר שם מלוה ועל זה לא כתב שצריך מי שמוציאו שיבא מכח המלוה אמנם בסי' נ' מיירי בשטר דשעבד עצמו למלוה ולכל המוציאו דאז מודה ליה להרשב"א דצריך שיביא המוציא השטר מכח המלוה כיון דהזכיר שם מלוה:

וכמו שכן ראיתי להרב ש"ך ז"ל בסי' נ' ס"ק ו' שכתב חילוק זה בפשיטות השטר שכתוב פ' חייב לפ' או לכל מי שמוציא שטר זה וכו' דדוקא בבא מחמת פ' צריך שיבא מי שמוציאו מחמתו אבל אם לא הוזכר בשטר שום אדם רק כתוב בסתם שנתחייב לכל המוציאו חייב לשלם למי שמוציאו אף שאינו בא מחמת מלוה הראשין יע"ש הרי בהדייא כמ"ש:

עוד יש לתרץ והוא דלעולם ס"ל למרן הב"י דצריך המוציאו שיבא מכח המלוה כמ"ש בסי' נ' בשם רי"ו וכאן בסי' ס"א לא כתב אלא לענין הרשאה שאינו צריך וזה מדוקדק בדבריו שכ' וז"ל כתב הרשב"א בסי' תתקכ"א שהוא דבר ברור שהוא חייב לפרוע לכל

מוציאו אף בלא הרשאה וזה כמו שכתבתי לדעת הרא"ש דדוקא למנהג טוליטולא כתב כן אבל לשאר מקומות גובה בלא הרשאה ע"כ כונתו בזה דלענין הרשאה הן שוין דבין לדעת הרא"ש ובין לדעת הרשב"א גובה בלא הרשאה למעוטי ממנהג טוליטולא אבל הא מיהא צריך שיבא מכח המלוה כמ"ש רי"ו:

ויש ראיה לזה דאפי' דסובר דגובה בלא הרשאה מ"מ צריך שיבא מכת המלוה, ממ"ש אחר שכתב דגובה בלא הרשאה כתב ועיין ברי"ו וכתבתיו לעיל בס' נ' יע"ש וכונתו לומר דהגם שכתבתי דגובה בלא הרשאה מ"מ צריך שיבא מחמתו כמ"ש בסי' נ' משם רי"ו וכן ראיתי להש"ך בסי' ס"ו ס"ק יו"ד שכתב בהדייא כמ"ש וז"ל ונראה דס"ל להב"י דדוקא לענין שלא יצטרך הרשאה מועיל לשון זה וכו' ומ"מ צריך שיבא מחמתו וכמ"ש רי"ו ומביאו הב"י לעיל סי' נ' וכו' ע"כ הרי בהדייא החי' שכתב':

ובהכי אזלא ליה מ"ש עוד שם וז"ל ועוד דהרא"ש פי' דלהכי כתב לכל מוציא שטר זה כדי שאם יצטרך לגבותו ע"י אחר שלא יהא צריך לעשות הרשאה וכו' א"כ משמע מזה שהלוקח אינו צריך לבא מחמת טענת המלוה כלל אלא מחמת טענתו וכו' ע"כ ולפי מ"ש לא משמע הכי דדוקא לעשות הרשאה איני צריך אבל מ"מ צריך שיבא מכח המלוה וכמ"ש:

הן אמת שדברי רי"ו ז"ל צריכים ביאור מהיכן הוציא מדברי הרשב"א ז"ל שצריך המוציאו לבא מכח המלוה אי משום דהביא ראיה מהא דמשתעבדנא לך ולכל מאן דאתי מחמתך אי משום הא לא ארייא דהרא"ש נמי הביא ראיה מההיא דמשתעבדנא וכו' וכונתו היא דכיון דפי' בשעת ההלואה לכל המוציאו הו"ל כי באותה שעה דנשתעבד למלוה נשתעבד לכל המוציאו ואפי' שלא בא מכחו וממ"ש בסי' תתקכ"א ג"כ לא משמע הכי שכתב על ראובן שחייב לשמעון ולכל המוציאו ובא יאודה לגבות בלא הרשאה והשיב דחייב לפרוע ליאודה בלא הרשאה והביא הא דמשתעב' וכו' הדבר פשוט דמהני ומשתעבד ליה ומיהו דוקא כשהמוציא היה ילוד כבר וכו' וא"א דמוציא השטר צריך שיבא מכח המלוה ואי לאו לא כיון דעיקר השאלה היה לסיפא שיאודה לא בא בהרשאה הו"ל לפרש הרשב"א דבריו דגובה בלא הרשאה מכח שבא מחמתו של מלוה דזהו חידוש יותר ממ"ש שהמוציא צריך שיהיה בעילם ומדלא פי' נראה דלא ס"ל הכי וצ"ע:

והנה הרא"ש ז"ל בתשו' כלל ס"ח סי' ט' כתב בשטר שלא נכתב בו שם המלוה אלא דשעבד עצמו הלוה לכל מי שמוצי' עליו שט"ח זה שיגבה ממנו הממון הנז' בשטר אם הוא שטר או לא. והשיב שהוא שטר וכל המוציאו גובה בו אעפ"י שידוע שהוא לא הלוה זה הממון כי הממון המלוה לא רצה להלוות ללוה עד ששעבד עצמו לכל מוציא השטר

כרי שלא יצטרך וכו' או אם ירצה להרשות לאחר שיגבה החוב בשליחותו שלא יצטרך לכתוב לו שטר הרשאה ואעפ"י שהעדים שזכו בשעת הקנין בשביל מוצי שט"ח לא הכירוהו ולא ידעו מי יהיה מוציא השטר וכו' וכדאמרי' בגיטין גבי מעמד שלשתן נעשה כאומר לו משתע' לך ולכל מאן דאתי מחמתך וכן בנדון זה שעבד עצמו בפי' לכל מוציא שטר זה. ואם ישיב המשיב לא דמי דשאני התם שהמלוה מיהא היה יודע וניכר בשטר ואגב דמשתעבד ליה משתעביד לכל מאן דאתי מחמתיה אבל הכא דאין שם המלוה ידוע לא משתעבד כלל. הא לך ראיה ממקום אחר שאינו תלוי בזה אלא אעפ"י שאין המלוה נזכר בשטר הוי שטר מעלייא מהא דאמרי' בבתרא ההוא שטרא דנפק בב"ד דר"ה והוה כתיב ביה אני פב"פ לויתי ממך מנה וכו' הרי דאעפ"י שלא הוזכר שם המלוה בשטר גובה בו וכן בנד"ז כיון שכתו' בשטר ששעבד עצמו לכל מוציא שטר זה גובה בו כל המוציא וא"ת שאני התם דאעפ"י שלא הוזכר שם המלוה בשטר מ"מ הכיר וידע פנים אל פנים ששעבד עצמו לו אבל בנד"ז הלוה לא הכיר וידע מוציא שטר זה ששעבד עצמו לו. הרי לך ראיה הראשונה מההיא דמשתעבדנא לך ולכל דאתי מחמתך שאינו תלוי בזה אלא אדם יכול לשעבד עצמו ונכסיו אפי' למי שאינו מכיר. וכן מצינו בשאול במעשה דגולית הפלישתי ששעבד עצמו ונכסיו ליתן עושר גדול למי שיכה הפלישתי ובא דוד והכהו ונתחייב שאול לדוד באותו ממין וכו'. הרי ראיה ברורה שאדם יכול לשעבד אף למי שאינו מכיר ויודע בשעת השעבוד מי הוא. וכ"ש בנדון זה שהכיר את המלוה ושעבד עצמו לכל מוציא שטר זה דהיי שטר מעליא:

וחזה הוית להרב משנה למלך ז"ל בפכ"ד מה' מלוה ולוה ה"ט שכתב וז"ל הוציא עליו שטר וכו' עיין בתשובות הרא"ש ז"ל כלל ס"ח סי' ט' במ"ש הרי לך הראיה הראשונה מההיא דמשתעבדנא לך וכו' וקשה מאחר שכבר דחה הרב הראיה הראשונה איך חזר וכתבה ובנה אשר הרס והניחו תת"י: ולע"ד אהמ"ר נראה דדברי הרא"ש הם נכונים ואיני רואה שום תי' בדבריו והוא דמעיקרא הביא ראיה לדינו מההיא דמשתעבדנא לך ולכל דאתי מחמתך וכן בנדונו שעבד עצמו בפי' לכל מוציא שטר זה. והדר דחה אותו דשאני התם שהמלוה מיהא היה יודע וניכר בשטר וכו' אבל הכא דאין שם המלוה נזכר בשטר לא משתעבד. ולזה הביא ראיה מההיא דבתרא שאינו תלוי בזה אלא אעפ"י שאין המלוה נזכר בשטר הוי שטר מעליא וכן בנדון זה כיון שכתוב בשטר ששעבד עצמו לכל מוציא שטר זה גובה כל המוציאו. נמצא דכשהביא הראיה הב' מההיא דבתרא יתורץ מה שיש להקשות בראיה הראשונה דמה שדחה בתחי' הראיה הא' הוא משום דהיה ס"ד כיון דאינו מיזכר בשטר איני משתעב' אבל עתה דהביא ההיא דבתרא ולמדנו משם

דאפי' שאינו הוזכר בשטר משתעבד א"כ יכולין אנו להביא ראיה מההיא דמשתעבדנא לך וכו' שהביא בתחי' ולזה כתב דא"ח דיש לדחות בראיה הב' דהתם שאני דהכיר וידע פנים אל פנים ששעבד עצמו אבל בנדון זה הלוה לא הכיר וכו' הרי לך הראיה הראשונה ההוא דמשתעבדנא וכי' שאינו תלוי בזה וכו' אלא אפי' למי שאינו מכיר והראיה הא' במקומה עומדת ומה שהרס בתחילה וסתר הראיה הא' כבר חזר ובנה עם ראיה השניה כמ"ש זה נלע"ד:

שבתי וראתי למוהרימ"ט ז"ל בח"ג סי' כ"ג שעמד בדברי הרא"ש הללו ע"ד שעמד המש"ל ז"ל והוסיף עוד דהיאך עשאן מוכיחות זו על זו דאיכא למיפרך מה להצד השוה שבהם שכן הלוה ידוע למלוה וישב אותי באופן זה והוא דהרא"ש תרי תיוהי חזא בההוא שטרא חדא דאין הזוכים מבוררים ומאן זכי להו להנך ואתו מחמתיה נהי דהמלוה מבורר אצל הלוה אעפ"י שאינו מבורר אצל העדים אבל אותם שיבואו מחמתו אינו מבורר לא ללוה ולא לעדים וכו' ולזה מייתי ראיה מההיא דמשתעב' לך ולכל דאתי מחמתך דכולהו מחמת מלוה הוא דקאתו ואכתי איכא תיוהא אחריתי דכיון דלא הזכיר שם המלוה בשטר ליכא שעבוד' דשטרא דבעינן מוכיח מתוך השטר וכו' ולזה הביא ראיה מההיא דבתרא דמוכח משם דאעפ"י שאין שם המלוה מוכיח מתוך השטר מהני וכו' וכ"ת שאני התם שהמלוה ברור אצלו ההיא דמשתעב' לך יוכיח ונלמד דינו מבין שני המקומות ע"כ עש"ב ומן התימא על הרב משנה למלך ז"ל איך אישתמיט מינה תשו' מוהרימ"ט הנז':

עוד ראיתי למוהרימ"ט ז"ל שם דשקיל וטרי לענין דינא אי יכול להשתעבד בשטר לכל המוציאו והעלה דהרא"ש ז"ל פליג אהרמב"ן ז"ל דלהרא"ש אה"ן דיכול להשתעבד אפי' אם אינו מכירו מי הוא המלוה אבל להרמב"ן אינו משתעבד אם לא שיכירנו וכתב עוד דהרא"ש מיירי היכא דיודע ומכיר למלוה ונמצא דהחייוב הראשון מבורר הוא ויש עליו שעבוד הגוף ושעבוד ממון ומתוך שמשתעבד לו משתעבד נמי למאן דאתי מחמתיה ומאי דשקיל וטרי הרא"ש שאינו מבורר בשטר אבל מיהא מכירו ובהכי הוא דסבר דמשתעבד וכו' יע"ש:

ותבט עיני להרב מטה שמעין ז"ל בסי' ס"א הגדב"י אות ו' דקרא תגר דדבריו אינם מובנים מצר עצמם ואף גם זאת החילוק הוא תמוה אצלו אם דברי הרא"ש ז"ל יכילהו אחר דבהדייא כתב וכ"ש בנדון זה שהכיר את המלוה וכו' דמשמע דעד עכשיו כל מאי דשקיל וטרי מיירי בשלא הכיר הלוה למלוה ותו תמהני דאשתמיט מיניה תשו' הרא"ש דבכלל י"ג סי' כ"ה דהתם מיירי שנתחייבו הקהל למי שיתפוס האלמעונה דהיינו הגאבילה ולא היה שם חוכר באותה שעה עד שמי שהיה תופס נמי היה חתום וחד עם אנשי הקהל

ואין לך דבר שאינו ברור כזה וכתב הרא"ש דאפי' דאינו מבורר קנה ומייתי ראיה מההיא דאם תלד אשתי זכר וכו' ומעניין שאול הרי בהדייא דאף היכא שלא הוברר ולא היה מכיר המתחייב מי הוא המלוה אפי"ה קונה ושפיר מצי מתחייב וא"כ איך כתב הר' מוהרימ"ט ז"ל דדברי הרא"ש ז"ל הם היכא דמכיר ויודע למלוה וצ"ע:

ואהמ"ר נראה דלא דק לא בדברי הרא"ש ולא בדברי מוהרימ"ט דכנדקדק בדברי הרא"ש נראה דכונת מוהרימ"ט הוא רמוז בדברי הרא"ש והוא מדכתב דכל המוציאו גובה בו אעפ"י שידוע שהוא לא הלוה זה הממון כי הממון המלוה לא רצה להלוות ללוה עד ששעבד עצמו לכל מוציא השטר כדי שלא יצטרך להקנותו לאחר וכו' ואם כונת הרא"ש כפי פשיטו שאינו מכיר למלוה לא שייך למימר שלא רצה להלוות ללוה דהעיקרא אינו מכירו אלא ודאי כוונתו בזה אעפ"י שידוע שהוא לא הלוה זה הממון המציאו אלא הוא מכיר למלוה שהוא הלוה לו המעות לא המוציאו אפי"ה משתעבד:

וכן מוכת מדכתב עוד הרא"ש ז"ל ואעפ"י שהעדים שזכו בשבילו בשעת הקנין בשביל המוציא השטר לא הכירוהו מועיל כדאמרי' משתעבדנא וכו' באופן כי תלה הטעם דאפי' דאינו מפורש בשטר ולא כתב אפי' הלוה אינו מכיר למלוה וכן מ"ש אבל הכא דאין שם מלוה ידוע לא משתעבד כלל כונתו דאינו מבורר בשטר שהוא ידוע לכל:

וכן במ"ש בנדון זה כיון שכתוב בשטר ששעבד עצמו וכו' ולא כתב דהלוה אינו מכיר אה המלוה והראיה שהביא הרא"ש משאול כבר פי' הרב דאינו שיכול אדם להשתעבד או להקנות עכשיו למי שאינו מבורר אלא מייתי סייעתא לתיוהא בתרא דלא תימא כיון שאין מזכיר שם המלוה אין שטר כלום:

ומה שתמה עוד עליו דאיך יכילנו פי' זה אחר דבהדייא כתב וכ"ש בנדון זה שהכיר את המלוה וכו' לכאורה נראה קושיא אלימתא אבל נראה דכוונת הרא"ש כיון דס"ל דכשמכיר הלוה למלוה אפי' דאינו מכיר למוציא השטר משתעבד כתב כ"ש דבנדון זה דהמלוה עצמו הוא בא לגבות אפי' דאינו מפורש בשטר דגובה בו וכשנדקדק דברי הרא"ש נראה דהספק הוא אם יש לו דין שטר אפי' לגבות המלוה עצמו כיון דאינו מפורש בשטר כמ"ש בתחי' דבריו אם הוא שטר או לא ופשיט ותני וכו':

ועל מ"ש דאישתמיט מיניה תשו' הרא"ש דבכלל י"ג עמו הס"ר דלא ידעתי מה ענין שמיטה אצל הר סיני ומה מציאה מצא יותר ממה שכתב הרא"ש כאן ומוהרימ"ט בעצמו כבר כתב דהרא"ש ס"ל יש ברירה כפשט תשובה זו וגם בחידושיו ובהלכותיו אלא דכונת הרב בזה הוא כדי שלא יהא חלוק הרא"ש על הרמב"ן בתשו' זו פירש דנוכל לומר דכונתו

בזה דלאו מטעם ברירה הוא דגובה בשטר זו אלא אפי' אמרי' דאין ברירה יכול המוציא השטר לגבות כמו שפי':

ועוד דאי לאו דמסתפינא אמינא דמלבד דליכא סברא למוהרימ"ט מתשו' דכלל י"ג אדרבא נראה דיש לו סייעתא מדכתב בסוף דבריו ובנדון זה הקנין נעשה ונגמר בשעה שכתבו בהורדה שם החוכר וסכום החכירות ואעפ"י שלא נכתבה ונתתמה ההורדה לשם חוכר זה ולא בעינן בשטרות חתימה וכתיבה לשמה אלא בגט בלבד ושטר לא מיפסל יע"ש הרי מפורש דבשעת הקנין אם ידוע שם החוכר וסכום החכירות לא בעינן שיהיה מפורש וכן כתב שם דלא בעינן שיהיה נכתב לשם הלוה והכא נמי לא בעינן שיהיה נכתב לשם איש זה ונראה ממש שהוא כדברי מוהרימ"ט דכשהוא נודע ללוה שם המלוה לא בעינן שיהא מפורש בשטר וכמ"ש:

מפורש יוצא לדעת הרא"ש והרשב"א ז"ל דשטר שכתוב בו כל המוציאו גובה בו חייב לפרוע הלוה להמוציאו בלא הרשאה אך אמנם מדברי מוהרשד"ם ז"ל בח"מ סי' ל"ח נראה דספיקי מספקא ליה והמוציא מחבירו עליו הראיה והוא שכתב על ראובן שיצא ערב ושעבד עצמו כערב בשעת מתן מעות לכל מי שידבנו לבו לתת סחורה לשמעון עד ג' אלפים לבנים וכו' ושאל השואל אם הערב חייב כי הוא טוען כי קודם לחוב שבשטר זה נתן המלוה הזה סחורה ופרע לו ושכבר נסתלק משעבוד ערבות זה והמקיף טוען שכל עוד ששטר כתיבת ידו של הערב בידו לעולם הוא משועבד וכו' והשיב לזה וכו' והביא ראיה מהא דכל הזן אינו מפסיד וכו' ופריך וכי אמר הכי לאו שליחותיה קא עביד וכו' ומשני התם קאמר וכתיב הכא מי קאמר יזון כל הזן קאמר ונדון דידיה הוי כמי שאמר כל הזן וכו' דהא כל מי שידבנו לבו קאמר ואע"פ דיש לחלק ולומר דדוקא ההם דקאמר אינו מפסיד לבד אבל בנ"ד שכתב הנני נכנס ערב וכו' ושאר הטפויים א"כ אף דחייב לפרוע אמנם כפי הנלע"ד אינו ברור דהא בההוא דכל הזן אינו מפסיד לא אמרי' דאינו חייב לפרוע אלא משום דלא קאמר יזון הא אי אמר יזון אפי' אמר לא יפסיד לבד חייב. וכל טעמא דפטורא אינו אלא משום דל"ק בלשון צווי ואם בנ"ד דלא קאמר בלשון ציווי גם דאיכא רעותא אחרינא דלא ייחד לשום אדם איכא למימר דודאי אינו חייב. איברא דמדברי הרא"ש כלל ס"ח סי' ט' נראה דמהני ואם ת"ל דאפשר לצדד ולחלק לחייב מ"מ ידוע הוא דכלל גדול יש לנו בדין מוציא מחבירו עליו הראייה וצריך להביא ראיה ברורה ואם לאו לאי. כל כמינה להוציא ממון וכו' ות"ד יע"ש:

ואהמ"ר לא זכיתי להבין דברי קדשו דממקום שהורה מההיא דכל הזן לפטור לערב נראה לחייבו וכמ"ש הוא ז"ל דע"כ לא קאמר הכא הכי אלא דקאמר אינו מפסיד אבל

אי קאמר אני משתעבד או מחויב פשיטא דבכל גוונא אסור והכא דקאמר ששעבד עצמו כערב בשעת מ"מ ודאי דמשתעבד לפרוע לבע"ח. ומה שרצה לדחות דהא בההיא דכל הזן אינו מפסיד לא אמרי' דאינו חייב לפרוע אלא משום דלא קאמר יזון וכו' וכל טעמא דפטורא אינו אלא משום דל"ק בלשון ציווי וגם דלא יחד לשום אדם וכו':

אי משום הא לא אירייא. דשאני התם דמטעמא דעושה שליח הוא ע"כ בעינן ציווי או יחוד אדם וכמו דדייקי הר"ן ורשב"ם והטור ז"ל דכיון דהוא לשון ציווי הוא כשלוחו וכשאינו בלשון ציווי או יחוד לא מקרי שליח אבל באני משתעבד וכנדון הרב ז"ל דבא בריבוי לשון שעבוד אע"ג שיהיה בלשון רבים ובלא ציווי מתחייב וכמ"ש:

ומה שהביא ראיה מלשין הרא"ש ז"ל להתחייב לערב ג"כ אין ראיה לנדון דידיה דהרא"ש ז"ל לא כתב כן אלא בשטר כמו שנר' מדבריו אבל לא בכתב יד והוא ז"ל בכתב יד מיירי ומוכרח דסובר כן דיש חילוק בין שטר לכתב יד דהוא עצמו כ' בסי' ך' דאיירי בשטר כתב דבילדותו נשאל על ענין כזה אלא שהיה כתב יד וכתבתי כי הייתי חוכך להוציא ממון בכתב יד ועתה שהוא שטר וכו' והביא תשו' הרא"ש ופסיק ותני דחייב הערב באופן דמתוך דבריו משמע דס"ל דיש חילוק בין שטר לכתב יד א"כ קשה במה עלה ונסתפק וכתב דהמוציא מחבירו עליו הראיה לפי סברתו הערב הוא פטיר לכ"ע אי מטעם דכל הזן הוא פטור אפי' היה שטר כיון דאיני בלשון ציווי ומטעם דכתוב כל המוציאו דמדברי הרא"ש משתעבד אינו אלא בשטר אבל לא בכתב יד וכיין דנדון הרב ז"ל הוא בכתב יד הוא פטור:

אם לא שנאמר דבסי' ל"ח לא נחית לענין הכתב יד אם חל עליו שעבוד או לא אלא עיקר שאלתו היה שהערב היה רוצה להיפטר מטעם שכבר נמחל שעבוד השטר על כן העמיק הרחיב אם יכול להפטר הערב או לא אבל בענין הכתב יד כיון דאינו צריך לאותו דבר הניחו בספק ובתשו' האחרת שקיל וטרי לענין הלכה:

שו"ר למוהרימ"ט ז"ל בסי' הנז' שכתב בנדון מוהרשד"ם ז"ל דסי' כ' כמ"ש וז"ל ונ"ל לקיים דינו ולא מטעמיה אלא דכל האומר אני מתחייב לכל מי שיתן לאיש פ' בההיא שעתא מתחייב מדין ערב ובלי שום קנין משתעבד בההיא הנאה דמהימן ליה גמר ומשתעבד נפשיה וכו' ובההיא דאמרי' כל הזן יזון. שליחותיה קעביד והכא אע"ג דלא אמר יתן דהוי כמו יזון דהתם הכא עדיפא מיניה קאמר שהוא מתחייב לפרוע לו וכו' ע"כ הרי בהדייא כמ"ש וה"ה בנדון דסי' ל"ח דהכל א' וכנראה דמוהרימ"ט ז"ל לא ראה התשו' דסי' ל"ח דאילו היה רואה היה מק' עליו דמאי מספקא ליה:

וחזיתיה להרב המבי"ט ז"ל בח"א סי' רס"ו שכתב על שטר א' שכתוב לכל המוציאו והוציאו אדם אחר לא המלוה הנקוב בשם בשטר ופרע לו הלוה קצת ואח"כ בא המלוה ושטרו בידו ותבע ללוה והשיב למלוה שפרע קצת למוציא השט"ח כמי שכתוב בשטר והביא סברת מי שדן מתשו' הרא"ש שהביא הטור דבשטר כזה נהגו שלא לגבות אלא בהרשאה והלוה ראה זכות לעצמו מתשו' הרשב"א הנז' שכתב שחייב הלוה לפרוע למוציא השטר אף בלא הרשאה וכתב הוא ז"ל דלא פליגי אהדדי והאריך למעניתו כאשר יראה הרואה עש"ב: ולענ"ד אהמ"ר אין אנו צריכים לדחוק ולפרש דלא פליגי דהא בפירוש נראה מתשובת דכלל ס"ח א' ושתיים ושלש דחייב הלוה לפרוע למוציא השטר בלא הרשאה כדעת הרשב"א כמו שהוכחנו ואותה תשו' שהביא הטור הוא שבעיר טוליטולא נהגו שלא לגבות אלא בהרשאה והתם הוא דכתב הרא"ש כיון שנהגו אין גובין בלא הרשאה דבדיני ממונות המנהג הוא עיקר אבל לא בשאר מקומות וכמו שדקדק כן מרן הב"י ז"ל בסי' ס"א:

ומה שצריך ליישב בנדון דידיה הוא דברי רי"ו ז"ל שהביא בשם הרשב"א ז"ל דאם נשתעבד לפ' ולכל המוציאו שצריך המוציאו שיבא מכח המלוה ואם לא יבא לא ע"כ וא"כ בנדון דידיה תהיה שנשתעבד למלוה ולכל המוציאו והמלוה מכחיש שהוא לא שלחו לגבות כפי דעת רי"ו בשם הרשב"א דס"ל דכל זמן שלא בא מכח המלוה הוא חוזר וגובה ממנו איך פסיק ותני דמה שגבה גבה ולזה צריך יישוב:

עוד אביא מ"ש הרא"ש ז"ל בכלל ס"ט סי' א' על מי שמכר שט"ח לחבירו והיה כתוב בו הריני משעבד לך ולכל דאתי מחמתך אם יוכל המוכר למחול השטר ללוה מי אמרינן בשעה שמכרו לזה נשתעבד הלוה ללוקח באותו החוב מיד והוי כמו שכתב לו שטר החוב על שמו והשיב דלדעת הראב"ד ז"ל אינו יכול למחול מדאמר רב הונא מנה לי בידך תנהו לפ' במעמד שלשה קנה וקא יהיב אמימר טעמא למילתיה דנעשה כמי שאמר בשעת מתן מעות משתעבדנא לך ולכל דאתי מחמתך וכתב עליו הרא"ש דאינה ראיה לכאן דלא יוכל למחול דהתם קאמר דמטעם זה קינה דנעשה כמי שנשתעבד בשעת מתן מעות אבל מאן נימא לן דאם חזר ומחלו איני מחול דמההיא טעמא שמפרש ר"ת במוכר שטר שיכול למחול אעפ"י דמדאוריתא הוי מכר ומפרש הטעם משום דב' שעבודים יש לו למלוה על הלוה א' שעבוד נכסים וא' שגופו משועבד לפורע לו פריעת בע"ח מצוה ושעבוד נכסיו של הלוה יכול המלוה למכור אבל שעבוד גופו של הלוה אין קנין נתפס עליו הילכך כל זמן שלא מחל לו גובה את חובו מנכסיו של הלוה אבל אם מחל לו פקע שעבוד גופו של הלזה ופקע מיניה שעבוד נכסיו ומהאי טעמא נמי נוכל לומר דקונה

במע"ג משום דנעשה כאומר לו משתעבדנא לך וכו' ומכל מקים שעבוד גופו של לוה נשאר ביד המלוה ויכול למחול וכו' ע"כ תורף דבריו עש"ב:

עלה בידיני מפרשת אלה הדברים דלדעת הרא"ש ז"ל בשטר שלא נכתב שם המלוה אלא ששעבד הלוה לכל מי שמוציא שטר חוב זה שיגבה ממנו הממון הנזכר בשטר דהוי שטר מעלייא וגובה בו בלא הרשאה וכן נראה שהוא דעת הרשב"א ז"ל אלא דרי"ו ז"ל כתב בשמו דאם כתוב בשטר דנשתעבדנא למלוה ולכל המוציאו שצריך המוציאו לבא מכח המלוה ואם לאו לא ומוהרימ"ט ז"ל כתב לדעת הרא"ש דצריך שיכיר הלוה למלוה אע"ג דלא הזכיר שמו של מלוה בשטר גובה המוציאו אעפ"י שאינו יודע הלוה למי נשתעבד ולדעת הרמב"ן ז"ל ג"כ ה"ד מוהרימ"ט דס"ל דאינו משתעבד אם לא יכירנו ועוד יש מחלוקת בין הראב"ד והרא"ש ז"ל דלהרא"ש אפי' כתוב בשטר אני משתעבד לך ולכל דאתי מחמתך יכול המוכר למחול ולדעת הראב"ד אינו יכיל למחול ומוהרשד"ם ז"ל בסי' ל"ח ספיקי מספקא ליה בנדון כזה וכתב דהמוציא מחבירו עליו הראייה:

ומעתה נבא לכונת הכתובים והוא שמשה רבינו ע"ה היה מסרב בשליחות מהא דאמרו חכמים ז"ל ויקם מלך חדש וכו' כבעל חוב ושטרו בידו וכן דרשו עוד בב"ר פ' ע"ב סי' י"ד ע"פ וילך אל ארץ מפני יעקב ר"א אומר מפני שטר חוב כי גר יהיה זרעך וכו' והנה בהאי שטרא איכא לעיין עליו דגזירת בין הבתרים היא כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם והיינו ממש תשובת הרא"ש דשטר דאינו כתוב שם המלוה כל המוציא זה השטר גובה בו והכא כיון דהגזירה היתה בארץ לא להם ודאי דהשטר היה כתוב כל המוציא השטר גובה בו ומשתעבד בי ויוצא מתחת יד פרעה ומכח השטר הזה היא בא להשתעבד בעדת ישראל ארבע מאות שנה ועדיין לא שלמו ובההיא פחדא הוה יתיב מרע"ה דהיאך ילך אצל פרעה דעדיין לא נשלם השטר:

אי לזאת בא הקב"ה כ"י וחידש לו כמה רעותות דאיכא בהאי שטרא חדא דהרמב"ן ז"ל פליג עליה דאיני משתעבד ועוד דכתב הטור ז"ל דזה אינו אלא בשטר גמור חתים בעדים אבל אם הוא כתב יד אינו גובה והכא לא תהא אלא ככתב יד דמצא פרעה פתקא א' דנפלה מן שמייא שהיה כתוב בה גזירת בין הבתרים והחזיק בה ועוד דכפי ס' ריי"ו ז"ל צריך המוציאו שיבא מכח המלוה ואני לא צויתי שיהיו משועבדים תחת יד פרעה וא"ת כי גזירה היא מלפני שיהיו משועבדים ישראל בין האומות ובא פרעה יזכה בהאי שטרא הנה מעתה אני מוחל להם שאר שני שטרא כדעת הרא"ש ז"ל דס"ל דיכול למחול דב' שעבודים יש ללוה לגבי מלוה א' שעבוד נכסים וא' שעבוד הגוף ושעבוד הגוף נשאר

למלוה ואותו שעבוד כשמוחל המלוה נפטר משעבוד נכסים ואפי' דהראב"ד דפליג עליה דאיני יכול למחול היינו בשטר מעלייא אבל בשטר כדנא מידה ואזיל דיכיל למחול:
וזהו דקאמר קרא ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרת אליו ה' אלהי העברים נקרא עלינו כלומר קב"ה דהוא המלוה והוא גזר עלינו האי שעבודא דהאי שטרא ומכחו אתה בא אלינו דעדיין נשאר לו עלינו שעבוד הגוף הוא מחל עלינו הק"ק שנה הנותרים וראיה לדבר שציוה לנו להלוך דרך ג' ימים במדבר לזבוח לה' אלהינו ובא הקב"ה לגלות אזן למרע"ה אע"ג שהדין פשוט דאינו יכול לעכב אני ידעתי שלא יתן מלך מצרים להלוך דהוא מחזיק בטומאתו ואני מקשה את לבו שלא ישלח את העם אלא א"כ אני נוקם נקמת בנ"י שנשתעבדו בהם בפרך והכתי את מצרים וגו' ואחרי כן ישלח אתכם:
אך אמנם לגבי רכוש כיון דבמחלוקת הוא שנוי יכול פרעה לומר כשאתם מקיימים גזירת הת' שנה של עבדות אתם זוכים ברכוש כי כן גזירת הכתוב וכן הוא לשון השטר וכדעת מוהרשד"ם ז"ל דכתב דהמוציא מחבירו עליו הראיה ועל זה קאמר ליה קב"ה ושאלה אשה משכנתה וכו' שיקחו בתחילה דרך בקשה וכשיבא פרעה לתבו"ע ת'בע בישראל למה היצלתם את מצרים נעשה פרעה המוציא. דישראל כבר הם מוחזקים בממונם ועליו להביא ראייה לקיים את השטר וממילא ישראל יוצאים זכאים בדין:
ועוד"ז ירמוז כונת הכתובים האמורים שם וכ"ת ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים:
ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בנ"י ממצרים:
ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה:
ויש לדקדק דלמה סירב גדול אדונינו משה רבן של ישראל אל בזה השליחות ותי' במ"ש מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא וגו' דהוא שפת יתר דהא כי אלך כי אוציא חדא מלתא היא. ותי' במ"ש וזה לך האות וגו' תעבדון את האלהים דמה אות ומופת הוא זה במה שעתידין לעבוד את ה' בהר ההוא: ואולם עפ"י הדברים האמורים יבא על נכון והוא דמרע"ה סירב בשליחות. כי היה הויכוח ביניהם על ספק העצום הנופל בשטר דכתוב כל המוציאו גובה דשטר מעליא הוא כמ"ש הרא"ש ז"ל ויש חולקים דלדעת הרמב"ן צריך שיכר את המלוה ולדעת רי"ו צריך שיבא מכח המלוה וכדי להוציאי מכל הספיקות אמ"ל למרע"ה לכה ואשלחך אל פרעה כלומר כיון דאני הוא מלוה אפי' דהאי שטרא מעליא אני מחלתי להם לישראל הק"ק שנים ולדעת הרא"ש הויא מחילה דתרי שעבודי איכא ללוה לגבי מלוה א' שעביד ממין וא' שעביד הגוף ולעולם שעבוד הגוף נשאר לו

למלוה דאם בא למחול שטרו מחול ואני מחלתי להם לישראל הק"ץ שנה ובזה והוציא את בני ישראל ממצרים: ובא כמשיב מ"ר ע"ה ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה אם אתה משלח להם לישראל פרעה מנא ידע והוא על שטרו קא סמיך דכתיב בו ת' שנה ועדיין לא שלמו ובודאי דלא יאמין לי. ועוד דבמחלוקת היא שנוי דהראב"ד חולק עליו דאינו יכול למחול א"כ איך יתכן שאעשה שליחות כזה ע"י כי אוציא את בני ישראל ממצרים לכן אמר לו הקב"ה:

ויהי כמשיב על מה שאמרת שלא יאמין לך יפה דנת ואמר לו כי אהיה עמך אני הולך עמך להבין ולהורות כי אני הוא המוחל להם לישראל. ומה שנסתפקת בדין אם אני יכול למחול. בענין זה אפי' הראב"ד ז"ל מודה דמחילה מעלייא הוי דע"כ לא קאמר הראב"ד אלא בשטרא מעלייא דאינו יכיל למחול דכתוב בו דאשתבעדנא בך ולמאן דאתי מחמתך ובשטרא דנא דאיכא ביד פרעה יש בו כמה רעותות חדא דדין כתב יד יש בו ועוד דאינו מכיר את המלוה ועוד דאינו בא מכח המלוה וזה לך האות כי אנכי שלחתיך דשעבוד גופם של ישר' נשאר אצלי כי בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה כי מכח שהם משועבדים לי חייבים לעבוד את ה':

ואפשר שזה יהיה כונת הכתובים האמורים בתחי' הסדר וכ"ת ויקם מלך חדש על מצרים וגו' ויאמר אל עמו וגו' הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאנו ונלחם בנו ועלה מן הארץ וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם וגו' והוא הרמז למה שכתבנו דהיינו ויקם מלך חדש ופי' חז"ל כבעל חוב ושטרו בידו דהיה כתוב בו כל המוציאו משתעבד בהן בישראל האמנם פרעה היה חכם להרע דראה והביט דהן אמת דלסברת הרא"ש ז"ל הוי שטרא מעלייא להשתעבד בהם אבל ראה דאיכא כמה רעותות חדא דהאי שטרא דנא דין כתב יד יש לו ולדעת הרמב"ן והטור ז"ל איני גובה בי ולדעת הרמב"ן ז"ל צריך שיכיר למלוה ולדעת רי"ו ז"ל צריך שיבא מנת המלוה ועל זה נתעורר ונתוועד עם עמו לאמר:

ולז"א הבה נתחכמה לו מה לעשות לעם הזה דהן אמת דיש לנו שטר להשתעבד בהם דכל המוציאו כתוב בו ואנו זכינו בו אך ורק יש כמה רעותות בהאי שטרא ויש לחוש שמא כשיבואו האויבים להלחם עלינו כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא שנאינו באומרם מאי חזית להשתעבד אתה עלינו דהא בארץ לא להם כתיב ואם תאמר מכח השטר האי שטרא רבים חולקים עליו א"כ הם מתייחדים עם אויבינו ובאים ונלחמים עלינו ומוציאים אותנו מן הארץ ועובדים למלכות אחרת דהרי עיקר הגזירה בארץ לא להם היא כמו שכתיב בשטר ע"כ נועצו בעצת רשעים יחד כולם למען ענותו בסבלותם

וכשהם דלים ואביונים וחלושים לא נשאר להם כח להלחם והם עבדים כל הימים: ואל קוטב זה סובב הולך כונת הפסוקים האמורים בסדר וכ"ת ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלהי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר:

ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח:

ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו וגו' ותירגם אונקלס שמא דה' לא אתגלי לי די אקבל למימריה לשלחא ית ישראל וגו' והכונה ממש על דרך מ"ש בפסוקים הא' והרי היא כמבואר ודוק. ובזה עלה בדעתי לפי' פסוקי הכרוז ושוב מצאתים בס' ש"י דכ"ד:

פסוקי מלכים א' סי' ג' אז תבאנה שתים נשים זונות אל המלך ותעמדנה לפניו:

ותאמר האשה האחת בי אדוני אני והאשה הזאת יושבות בבית אחד ואלד עמה בבית ויהי ביום הג' ללדתי ותלד גם האשה הזאת ואנחנו יחדיו אין זר אתנו בבית זולתי שתים אנחנו בבית. וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו. ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה ותשכיבהו בחקה ואת בנה המת השכיבה בחיקי ואקום בבקר להיניק את בני והנה מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי. ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי ותדברנה לפני המלך. ויאמר המלך זאת אומרת זה בני החי ובנך המת וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי:

ויאמר המלך קחו לי חרב ויביאו החרב לפני המלך:

ויאמר המלך גזרו את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת:

ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נכמרו רחמיה אל בנה ותאמר בי אדוני תני לה את הילוד החי והמת אל תמיתוה:

וזאת אומרת גם לי גם לך לא יהיה גזורו ויען המלך ויאמר תנו לה את הילוד החי והמת אל המיתוהו היא אמו:

וראוי לשים לב בכתובים הללו טובא חדא מאי אז דקאמר שמילת אז הוא באותה שעה ומילת תבאנה הוא עתיד והיה ראוי שיאמר אז באו ותו במ"ש נשים זונות ולא נקט נשים סתם דהא אפשר להיות אפי' בנשואות דהלכו בעליהן למדינת הים והיו נשותיהם בבית אחד ותו במ"ש ותעמדנה לפני המלך דכל זה הוא מיותר דכבר אמר שבאו הנשים למלך וממילא ידעינן שעמדו לפני המלך ותו במ"ש בי אדוני והל"ל בי השופט הארץ ותו במ"ש אני והאשה הזאת יושבות בבית אחד דמאי נפקא מינה לענין שאלתה שהיו בבית אחד ולא בשתי בתים ותו במ"ש ויהי ביום השלישי ללדתי נראה דהוא ללא צורך דלענין דינא

מאי נפקא מינה אם היה המעשה ביום הג' או ביום הב'. ותו במ"ש ואנחנו יחדיו אין זר אתנו בבית דנראה מיותר דכבר מלתא אמורה שהיו יושבות בבית אחד. ותו במ"ש וימת וגו' אשר שכבה עליו דמאי איכפת לן אם מת ע"י שכיבתה עליו או ע"י חולי. ותי' שמקודם אמרה ותקח בני מאצלי ואח"כ אמרה ותשכיבהו בחיקי ולא אמרה אצלי כבראשונה. ותו במ"ש ואקים בבוקר ואתבונן בבוקר דמהו ב"פ בבקר בבקר. ותו במ"ש ואתבונן אליו והנה לא היה בני אשר ילדתי דהוא יתיר נפש והיה די שיאמר והנה לא היה בני. ותו במ"ש ותאמר האשה אחרת וכו' ותדברנה לפני המלך ולא פירש מהו הדברים אשר דברו עוד ואי קאי הדיבור על זאת אומרת בני החי וגו' בפי' אמרוהו למילתייהו ותו אמאי קאמר שלמה מתחילה סתם קחו לי חרב ואח"כ אמר גיזרו את הילד והיה יכול לעשות הכל באמירה אחת. ותו מה זה הדין שדן שהמע"ה שלא כדין תורה שהמשנה לא דנה כן אלא בשנים אוחזין בטלית זה אומר וכו' אבל כשאין הוא תפוס ומוחזק דין פשוט הוא דהמע"ה וכאן הא היתה מוחזקת בבנה וכן הקשה הראב"ע ז"ל. ותו במ"ש ויאמר המלך זאת אומרת וגו' כל זה הפ' נראה מיותר דמאי אתא לאשמועינן:

והנה הרב יהושע פינטו ז"ל בספרו כסף מזוקק פי' אלו הפסו' והכי פי' דמאי דקאמר אז תבאנה דלהיות ששהמע"ה עשה משתה וכל בעלי הדין היו שם זה היה סיבה שותעמדנה לפניו וזה הוא בלשון תימא אז תבאנה שתי נשים לפני המלך והיה להם ללכת לפני הסנהדרין תחילה ואלא מט' שהיו כולם במשתה זה היה סיבה שותעמדנה לפניו מתחילה ואח"כ פי' בענין אחר שכיון שדין זה אינו תלוי, בחכמת התורה כ"א בהשפעת רוח הקודש לברר בן מי היה הילד החי וכיון שבאותו היום ויקץ שלמה והנה חלום עומר על כנו ונצנצה בו רוה"ק אז אמרו כל העם כי משפט זה אינו יכול לבררו לאמיתו כי אם המלך שחכמת אלק'ים בקרבו ובזה מדוקק מ"ש אז תבאנ' ולא אמר אז באו שהכונה לאמר כי אז באותה שעה כי ראו כי זה חכמת אלקים בקרב שלמה אז אמרו כל העם כי משפט זה של הנשים הזונות ראוי לבא לפני המלך וכן עשו ותעמדנה לפניו ותאמר האשה האחת בי אדוני ר"ל שאמרה האשה תגלה ותראה חכמתך כי במשפטיך תהיה נקרא אדוני בדבר הזה כי אין זולתך להוציא לאור משפט זה. כי אני והאשה הזאת יושבות בבית אחד ואלד עמה בבית ואחר הג' ימים ילדה גם היא וימת בן האשה הזאת אשר שכבה עליו כוונה להודיע גלוי לכל העמים כי בן האשה אחרת הוא המת לפי שלא מת מתוך חולי כי אם מחמת ששכבה עליו ויותר יש לתלות באשה זאת שבלילה ראשונה ללידתה לא ידעה בשכבה ונפלה עליו מתוך השירה ומת משא"כ לתלות כ"כ באותה שילדה ג' ימים ונזהרה בה ג' לילות שהוחזקה להיות שומרת בלילה את בנה

אבל זאת מעולם לא הוחזקה להיות שומרת בנה יש לחוש כי בין לילה ילדתו ובין לילה שכבה עליו ומת:

ועוד אמרה טעם אחר להוכיח כי היא לא שכבה על בנה לפי שהנחתי בני אצלי סמוך ולא הנחתיו בחיקי כי חששתי פן אחנקהו מתוך השינה והאשה הזאת הניחה בנה בחיקה כי קרוב אליה הדבר להמיתו ותקם בעוד לילה ותקח את בני מאצלי שהנחתיו אצלי בזריזות ולא בחיקי ותנח את בנה המת בחיקי להעלות על לבבי שמת להיותו בחיקי ואקום בבוקר להניק את בני כמנהג כל הילדים שתינוק יונק משדי אמו בסוף משמרה ג' סמוך לבוקר כעלות השחר והנה מת ואשתומ' על המראה כי אני השכבתיו אצלי בריחוק חיקי ומצאתיו מת בחיקי ולא ידעתי מה הוא עד כי הבקר אור ואתבונן אליו בבוקר לאחר שהאיר היום ולכך אמרה ב"פ בבקר בבקר כמ"ש רז"ל ע"פ ולא תותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר שהראשון הוא עמוד השחר ובקר שני הוא הנץ החמה וכן אמר כאן ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי כווינה דברים של חכמה שלא אמרה ואתבונן כי היה בנה כי אם אמרה אני איני יודעת אם הוא בנה אם לאו אבל ידעתי כי אינו בני כי בזה אני בקיאה להכיר אשר ילדתי ואיננו בני אשר ילדתי ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת האשה קשת רוח לא נתרצית לומר זה בני החי והמת לא ידעתי מי הוא אבל אמרה היא בקיאה שהמת הוא בנה א"ז ענתה הראשונה ואמרה כיון שאת העזתה פניך לומר כי בני המת מה שלא אמרתי אני מעתה גם אני אומרת לך שבני החי ובנך המת:

אז אמר שלמה אעפ"י שזאת הב' מוחזקת בידה הבן חי כיון שזאת האשה באה לצעוק על בנה בודאי שאינה באה כי אם ממרירות נפשה על בנה לפי שזאת האחרת אינה באה בקום עשה להחזיק בבן החי רק מה שבידה היא מחזקת בו ואפשר שאינו בנה אבל הראשונה אם אינו בנה איך מלאה לבה להעליל עלילות לבא להחזיק בידה דבר שאינו בידה אם אינו בנה ובבחינה הזאת שתיהן שיות זאת בחזקת שבידה וזאת מכח השכל שאין אדם רוצה להחזיק בדבר שהיא שקר כיון שאינו בידה:

עוד אפשר כי ראה שלמה שהראשונה נתרעמה ואמרה כי המה אינו בנה והב' השיבה לדבריה ואמרה בני החי ובנך המת והרי דיברו ב' טענותיהן ומה לה לראשונה לחזור ולדבר לא כי בני החי והיה לה לשתוק ולשמוע תשובת המלך על טענותיהן ומכי השיבה שנית אל המלך לא כי בנך המת ובני החי אין זה כי אם אש בוער בתוך קרבה והמו מעיה על בנה אשר ילדתו ולכך לא יכלה להתאפק וז"ש זאת אומרת וזאת אומרת כי בפעם ראשונה לא אמרה בנך המת הרי יש בידה ב' אמירות בשני פעמים ויש לחוש לדבריה:

עוד אמרה ויהי ביום הג' ללידתי ותלד גם האשה הזאת ואין איש איתנו זולתי. אנחנו בבית ר"ל שבעת לידתה של הראשונה היו כמה בני אדם בעת לידתה וילדה בן חי בפני כולם אבל ביום הג' ללדתי ותלד גם האשה הזאת אז לא נמצא שום אדם איתנו זולתי שתיהן בבית ונמצא כפי זה שהראשונה הוחזקה בפני עדים שהיה לה בן חי והב' לא הוחזקה להיות לה בן חי כי אם מפי הראשונה והרי זה דומה למי שהפקיד טלה אצל אחד והנפקד היה לו ג"ך טלה ומת אחד מהן ואין אנו יודעים הטלה החי של מי הוא והמת למי הוא ואמ' במ' בכורות די"ח ע"ב שהטלה החי הוא לנפקד ופי' התוס' בפ' השואל ד"ק ע"ב שאע"פ שהנפקד אומר איני יודע מ"מ מועלת חזקתו והטלה החי הוא לנפקד לפי שהיה מוחזק בודאי בטלה החי מעיקרא וא"כ בנ"ד שאין האשה השנית מוחזקת בולד החי והראשונה היא מוחזקת ראוי לסמוך על דבריה ויש בחינה אחרת שהב' היא מוחזקת בולד החי וטוענת ברי בני החי וזאת אומרת לא כי בנך המת כיון שלא הוחזק ליך בפני הבריות בן חי ומפי הוא מוחזק ליך בן חי אני אומרת .בנך הוא המת כי הפה שהתיר הוא הפה שאסר ובני הוא החי שהוחזק בפני עדים בן חי ובחזקתו הוא עימד וא"כ שתיהן שוות בטענותיהן כל אחת בבחינה אחת:

אז אמר שלמה קח לי חרב כדי ליראם ולבהלם ויגורו מפני חרב שמא רוצה להרוג למשקרת ומתוך כך תודה על האמת ולכך לא אמר תחילה קחו חרב וגיזרו את הילד אבל לאחר שהביאו החרב ולא הודו אז אמר גיזרו הילד לשנים. ותאמר האשה אשר בנה חי אל המלך כי נכמרו רחמיה על בנה עשתה ק"ו לפני המלך ותאמר הן בעוד בני חי ביד האשה הזאת חשתי עליו כי נכמרו רחמי על בני שלא יהיה בחיק נכריה וכו' יע"ש:

וקשה לי במה שכתב בתחילה דבריו דאז באותה שעה כי ראו כי חכמת אלקים בקרב שלמה אז אמרו כל העם כי משפט זה של הנשים הזונות ראוי לבא לפני המלך וכו' הוא תימא דהלא אחר משפט השתי נשים אז ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפש כמפורש בקרא וישמעו כל ישראל את המשפט וגו' כי ראו כי חכמת אלהים בקרבי לעשות משפט ומשמע דמקודם לא היו יודעים שהיה יודע שלמה לעשות משפט ואיך כתב דבאותה שעה כי ראו וכו':

ועוד ק"ל במ"ש דפעם ראשונה לא אמרה בנך המת הראשונה כ"א אחר שהעיזה פניה השניה לומר כי בנך המת אז אמרה לו הראשונה בני החי ובנך המת וכו' והלא בתחילת דבריה אמרה ואת בנה המת השכיבה בחיקי ואיך אמר שמתחילה לא אמרה בנך המת אלא אחר שאמרה וכו':

ולענ"ד ברגליו אעבורה לפרש כונת הכתובים עד"ז ונקדים עוד מאי דתמן תנינן בכתובות דט"ו ע"ב וז"ל אשה שנתארמלה או שנתגרשה היא אומרת בתולה נשאתני והוא אומר לא כי אלא אלמנה נשאתיך אם יש עדים שיצאה בהינומה וראשה פרוע כתובתה מאתיים וכו' ומקשה בגמ' טעמא דאיכא עדים הא ליכא עדים בעל מהימן לימא תנן סתמא דלא כר"ג דאי ר"ג הא אמר איהי מהימנא ומשני אפי' תימא ר"ג עד כאן לא קאמר ר"ג התם אלא בברי ושמא אבל הכא בברי וברי לא אמר ופירש"י בברי ושמא גבי משארסתני נאנסתי היא טוענת ברי לי הוא והוא אינו טוען אלא שמא עד שלא ארסתיך דהא אינו יודע מתי נאנסה. ודקארי לה מאי קארי לה הא ברי וברי הוא ומשני כיון דרוב נשים בתולות נישואות כי ברי ושמא דמי ופירש"י ודקארי לה למימר סתמא דלא כר"ג מאי קארי לה ומאי עלה בדעתו לאפוקי מדר"ג הא לא דמייא לה כיון דרוב נשים בתולות נישואות קרובה טענתה להיות אמת יותר משלו וכברי ושמא דמייא ע"כ:

נמצא דהיכא דהכל שוין בטענותיהם והכל טוענים ברי אמרי' דבעל מהימן ואעפ"י שהיא טוענת ג"כ ברי ואמאי משגיח בברי דבעל אלא ודאי דהטעם הוי דהבעל הוא מוחזק בנכסים וכמ"ש בש"י הר"ב ז"ל והוייא אשה היא המוציא מעות ממנו וקי"ל דהמוציא מחבירו ע"ה ומשום הכי אמרי' דבעל מהימן וזהו דוקא כי ליכא עדים אבל אם יש עדים אמרינן דהיא מהימנא אפי' דהוי הבעל מוחזק כמ"ש בגמ':

עוד נקדים מאי דתנינן בבכורות שם די"ז ע"א וז"ל רחל שלא ביכרה וילדה ב' זכרים ויצאו שני ראשיהן כאחת ר"י הגלילי אומר שניהם לכהן וחכמים אומרים אי אפשר לצמצם אלא א' לו וא' לכהן ר"ט אימר הכהן בירר לו את היפה וכו' מת אחד מהן ר' מרפין אומר יחלוקו ר"ע אומר המוציא מע"ה וכו' והקשו בגמ' ר"ט אומר יחלוקו. נחזי אי יפה מת של כהן והאי דאיכ' דבעל הבית ואי כחוש מת דבעה"ב מת והאי דאיכא דכהן הוא דהא ר"ט אמר כהן בורר לו את היפה א"ר אמי חזר בו ר"ט ממ"ש כהן בורר לו את היפה וסבר דלשניים יש חלק בשניהם ור"ע סבר המוציא מחבירו עליו הראיה והוי הכהן מוציא מחבירו והורע כוחו ע"כ:

עוד נקדים מ"ש הרב כלי יקר ז"ל והר' קהלת יעקב פארדו ז"ל דבמאי דקאמרה אני והאשה הזאת יושבות בבית אחד כוונה בזה לומר שאין החצר הזה של הנתבעת כדי שתהיה היא מוחזקת יותר אלא חצר של שתיהן היא שוה בשוה ויד שנינו שוים:

ומעתה נבא לכונת הכתובים ותאמר האשה האחת בי אדוני ר"ל אם תפרסם הדין ותוציא לאור משפטך דוקא תהיה אדוני וידעו הכל חכמתך בי דהיינו שאעפ"י שאני והאשה יושבות בבית א' ולא היא מוחזקת ולא אני אבל יותר יש לך להפך בזכותי ולא בזכותה

יען שויהי ביום השלישי ללדתי ילדה היא. ואני בודאי שאני מכירה את בני שהרי יש לי ג' ואני רואה אותו משא"כ באשה אחרת שבין לילה ילדה ובין לילה אבד. ולא היתה לה שעת הכושר להכיר יפה בנה אעפ"י שתטעון ברי כמוני לא הוייא כי אם טענת שמא וטענתי טענת ברי ודידי עדיפא ואפי' אי נימא דהוי טענתה טענת ברי וא"כ אנו שנינו שוות בטענות אפי' הכי איכא ברירה ודידי עדיפא שהרי יש לי ג' ימים ללדתי והולד שלי הוא יותר גדול ושמן משא"כ בולד האשה דלא ראה אור ובין לילה היה ובין לילה אבד וילדה הוא הקטן וכחוש והרי זה דומה לבכור שאמר ר"ט כהן בורר לו את היפה וכו' ואפי' לר"ע דאמר המוציא מחבירו ע"ה היינו כשהברור עומד ברשות בעה"ב והוא מוחזק דהוי כהן מוציא מחבירו כמ"ש שם בגמ' אבל אם עומד ברשות שניהן חולקין והכא כבר כתבנו דמעיקרא אין לה חזקה כיון שהבית הוא משנינו ויד שנינו שוה וא"כ בנ"ד כולן יסברו שהדין הוא עמי:

ועוד יש לך להפך בזכותי אף אם נאמר שהיא יש לה חזקה וטוענת ברי יען שאני טוענת ברי ויש לי עדים בדבר דבני היה החי אני נאמנת דהכי תנן אם יש עדים אעפ"י שהבעל הוא מוחזק האשה נאמנת וא"כ אעפ"י שילדה השניה בן חי כיון שלא הוחזק בפני עדים אלא שאני אומרת שהוא היה חי אני נאמנת בזה העדות שאני אומרת דוימת בן האשה הזאת לילה. מטעם אשר שכבה עליו ואני נאמנת מטעם מיגו דהיתי יכולה לומר דמעולם לא ילדה בן חי א"כ אף עתה שאני אומרת שילדה בן חי אני נאמנת בזה שאני אומרת שמת ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי וגו' ואקים בבקר וגו' ואתבונן אליו והנה לא היה בני אשר ילדתי ר"ל אשר ילדתי מזה ג' ימים וכבר הוא שמן ויפה וזה הוא קטן וכחוש בין לילה א' וכו':

אז השיבה האשה אחרת לא כי בני החי ואני מוחזקת ובודאי הבן המת הוא בנך ועל מה שאמרה דאתבוננת דהילד שלך הוא יותר גדול ושמן ושלי הוא קטן וכחוש זו אינה טענה דכבר אמרו חכמים אי אפשר לצמצם והנה כולם שוין הם בקומה ובשומן וזאת אימרת לא כי בנך המת ובני החי ואפשר לצמצם תדברנה לפני המלך שהמלך יסתכל ברוב חכמתו לראות היכי לדיינו דייני להאי דינא ויוצא לאור משפטם:

לזה אמר שהמע"ה כד דייקינן שפיר שתיהן שוות בטענותיהן וליכא למימר דהמוציא מע"ה כיון דהחצר הוא רשות שתיהן וליכא למפשט מהאי סוגייא דכתובות כיון דאינה מוחזקת וא"כ הדין הוא שקיל וז"ש זאת אומרת וגו' וזאת אומרת וגו' אז אמר המלך קחו לי חרב ר"ל שלהיות שאני מלך דינא דמלכותא דינא ובזה יכול לעשות מה שירצה ויאמר המלך גיזרו את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת וכו' ר"ל כיון דאין ברירה

של מי הוא המת א"כ הדין הוא שיחלוקו וכמ"ש בגט ר"ט אומר יחלוקו בשמת א' מהן ואין אנו יודעים אם של כהן מת או של בעה"ב ומ"ה אמר גיזרו את הילד וכל זה עשה כדי לראות הדין עם מי אבל לא היה עושה כן לפי שאינו הדין הכא דיחלוקו דלא שייך שיהרגו את החי דלמה יומת. אלא כונתו היתה להוציא לאור משפטם:

והנה כיון שראתה האשה שרצה להרוג את בנה נכמרו רחמיה ואמרה אם הדין כן איני יכולה לראות מיתתו אלא תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתוהו ואני איני תובעת חלקי דהיינו החצי שפשרת אתה וזאת אומרת גם לי לך לא יהיה הדין זה שגזרת גזרו וכי הדין זה כך הוא. אלא ודאי גזרת מלך היא ואם גזרה נקבל אז אמר שלמה המע"ה תנו לה את הילוד החי והמת אל תמיתוהו היא אמו וכן פי' הרב ב"י ז"ל דהשניה ג"כ תמהא בזה הדין ודברה בלשון תימא ואעפי"כ אמר המלך תני לה את הילוד החי להאשה שאמרה והמת אל תמיתוהו היא אמו דוקא לפי האמת שהיא אמו אומרת בבהלה רבה והמת אל תמיתוהו ואם היתה אמו הב' היתה עושה איזה תנועה גדולה ומזה ראיה שא' היא אמו וזה היתה חכמת שלמה:

עוד יתכן לפרש כונת הכתובים באופן אתר בהקדים מאי דתמן תנינן בסנהדרין דפ"ה, ע"ב וז"ל הגונב נפש מישראל אינו חייב עד שיכניסנו לרשותו ופירש"י דכתיב ונמצא בידו ותניא במכילתא. אין בידו אלא ברשותו וכתבו התוס' בד"ה עד שיכניסנו לרשותו וכו' וז"ל ואפשר דאם הגביהו אפי' ברשות בעלים חייב כדאשכתן גבי גניבה בפ' מרובה. דתנן היה מניחו ויוצא ומת ברשות הבעלים פטור הגביהו או הוציאו מרשות הבעלים חייב אי נמי הכא דפטר ר' שמעון מכרו לקרובים דבעינן שיוציאנו מרשות אחיו כ"ש דברשות בעלים לא מהני כלל ע"כ:

הרי דספיקי קא מספקא להו להתוס' בגונב נפש והגביהו ברשות בעלים אי חשיב כמי שהוציאו מרשותו וחייב או לא וכן כתב התיו"ט ז"ל וז"ל עד שיכנסנו לרשותו ובגניבת שור ושה תנן הגביהו או שהוציאו מרשות בעלים. ונסתפקו התוס' אי ה"נ הגביהו כמו שהוציאו דמי או"ד הכא שאני דהא אשכחן לקמן דמכרו לקרובים פטור דבעינן שיוציאנו מרשות אחיו כ"ש דברשות בעלים לא מהני כלל:

אשר מדברי התוס' הללי יש לתמוה על הרב כלי יקר ז"ל שכ' לעיל דפי' כמ"ש הכתוב אני והאשה הזאת יושבות בבית אחד לאשמועינן דבבית אחד לא מהני חזקה דיד שניהם שוה וכו' וכונתו לומר דאם בא תבא האשה אחרת לומר אני מוחזקת בילד החי אינו. מועיל טענתה כיון דהוא רשות אחר והוא תימא דאיך מיפשט פשיטא ליה הכי דלא מהני חזקתה כיין דלא היציאה מרשותה והא כפי דברי התוס' הללו נראה דיש להסתפק

בדבר דאפי' ברשות בעלים כיון דהגביהו קונה והכא נמי נימא כיון דזאת האשה לקחה את בנה מאצלה ותשכיבהו בחיקה שמא קנאתו בהגבהה זו וכ"ש דאומרת דהילד הזה הוא בנה דמוקמינן בחזקתיה ואיך כתב דאיני מועיל טענתה:

עוד נקדים מ"ש הרא"ם ז"ל בתשובה סי' כ"ה וז"ל דלא אמרינן ספק ספקא לקולא אלא בדבר שכבר נעשה אבל לעשות מעשה לכתחילה לא אמרינן ע"ך ויש להביא ראיה לדבריו ממה שפסק הרמב"ם ז"ל בפי"ט מה' איסור ביאה הכ"ג וז"ל משפחה שנתערב בה ספק חלל כל אלמנה מאותה משפחה אסורה לכהן לכתחילה ואם נשאת לא תצא מפני שהן שתי ספיקות שמא זו אלמנת אותו חלל שמא אינה אלמנתו ואם נאמר שהיתה אלמנתו שמא חלל הוא שמא אינו חלל אבל אם נתערב בה חלל ודאי. כל אשה מהן אסורה לכהן עד שיבדוק ואם נשאת תצא וה"ה אם נתערב בה ספק ממזר או ממזר ודאי שאשת ממזר ואשת חלל לכהונה אסורה אחת הוא כמו שביארנו ע"כ הרי בהדייא דאפי' בש"ס כשהוא לכתחילה אסור כדברי הרא"ם ז"ל ומהתימא על הרא"ם ז"ל איך לא הביאו דין זה לראיה לדבריו וכמו שכתבנו:

וראיתי להרב פני משה ז"ל בח"א סי' כ' שכתב ע"ד מוהר"י הלוי ז"ל שהאריך בהאי כללא דס"ס אי עבדינן בה עובדא לכתחילה והביא מ"ש הרא"ם ז"ל בתשו' סי' כ"ה דלא אמרו ס"ס להקל אלא בדבר שכבר נעשה אבל לעשות מעשה לכתחילה לא וכתב ע"ז וז"ל ואני אומר דמההיא דהרא"ם אין משם איה דההיא דהרא"ם בלשון ספק שנאה למתבוננן שם בלשונו דאמר דאיכא למימר דהא דמקלינן בס"ס היינו כשכבר נעשה וכו' ע"כ:

ואהמ"ר מלבד דהרואה יראה בדבריו שלא אמרם בלשון ס' כ"א בדרך ודאי ומ"ש דאיכא למימר אין מזה ראיה דאמרו בלשון ספק דאם היה ר"ל בלשון ספק היה אומר בדרך אפשר עוד בה דאישתמיט מיניה דמר מ"ש הרא"ם ז"ל עצמו בתוס' על הסמ"ג בה' מגילה עמ"ש דטומטום אפי' את מינו אינו מוציא דשמא הא' זכר והא' נקבה הקשה דהא איכא ס"ס ספק זכר ספק נקבה, ואת"ל נקבה אימור גם היוצא נקבה וכו' ותירץ דכי אמרינן ספקא דרבנן לקולא או ס"ס בדאורייתא לקולא ה"מ בדיעבד אבל לכתחילה בין חד ספק בין ס"ס לא אמרינן ע"כ הרי בהדייא דבלשון ודאי אמרה רבי להא מילתא וקא פסיק ותני הכי ומה גם אחר שמצינו ראיה מדברי הרמב"ם:

וכמו כן תמהני על הרב פר"ח ז"ל בי"ד סי' ק"ז בכללי הש"ס כלל ד' שהביא דברי הרא"ם ז"ל הללו שכתב דלא אמרינן ס"ס לקולא אלא בדיעבד אבל לכתחילה לא וכתב עליו ולא נהירא דהא בכל דוכתא מקלינן בחד ספיקא בדרבנן ובתרי ספיקי בדאורייתא ואפי'

לכתחילה וברור הוא וכו' ע"כ והוא תימא דאיך דחה דבריו מאחר דמצינו אילן גדול ה"ה הרמב"ם ז"ל דקאי בשיטה זאת של הרא"ם ז"ל כמ"ש:

עוד תמהני עליו במ"ש עוד שם בכלל י"ג ע"ד הריב"ש ז"ל וכמה ספרי האחרונים ז"ל שכתבו דאינו נקרא ס"ס אלא המתהפך מב' צדדין אבל אם אינו מתהפך לא מיקרי ס"ס ולחומרא דיינינן ליה כדין ספק א' והמשל כגון ספק נגע ס' לא נגע ואת"ל נגע ספק שרץ ספק צפרדע ולהפוך ספק שרץ ספק צפרדע ואת"ל שרץ ספק נגע ס' לא נגע וכן כל כה"ג הוי ס"ס ושאינו מתהפיך הוא כגון ס' נכנס ס' לא נכנס ואת"ל נכנס ס' נגע אבל להפיך כשתקח בראשונה ס' נגע ס' לא נגע ואת"ל נגע שוב לא תוכל לומר ס' נכנס ס' לא נכנס וכן כל כה"ג לא הוי ס"ס והוא ז"ל דחה כלל זה מהלכה עד שכתב דתמוש ותנתק זו היתד התקועה והביא כמה ראיות לזה. סוף דבר כתב דכל ס"ס בין מתהפך ובין שאינו מתהפך נמי מיקרי ס"ס ע"כ ומן התימא איך לא הביא ראיה לדבריו מדברי הרמב"ם ז"ל הללו דמדבריו אלו יש ראיה דכל ס"ס אפי' שאינו מתהפך מיקרי ס"ס שהרי זה הס"ס אינו מתהפך דאם אנו אומרים ספק חלל ספק אינו חלל ואת"ל חלל שוב אין אנו יכולים לומר ס' אלמנתו ס' אינה אלמנתו ובודאי דאילו היה מעלה בזכרונו דברי הרמב"ם אלו היה מביאם לראיה כמ"ש:

איברא דמדברי התוס' שכתבו בסוף פ"ק דכתובות די"ד ע"א דה' אלמנת ביסה וכו' דמכאן הוציא דין זה הרמב"ם ז"ל נראה דמדינא היה מותר לכתחילה כיון דאית ביה תרי ספיקי אלא משום דמעלה עשו ביוחסין הוא דלא תנשא לכתחילה שכתבו וז"ל ואע"ג דבעלמא מקלינן בס"ס הכא מעלה עשו ביוחסין וכו' ע"ך וכיון שכן הוא אין ראיה מדברי הרמב"ם אלו למ"ש הרא"ם ז"ל משום דהכא שאני דמעלה עשו ביוחסין ולכן דוק בדיעבד מותר אבל לכתחילה אסור אמנם בעלמא אפי' לכתחילה מותר ובהכי יתורץ הקושייא הא' שהקשינו על הרפ"ח ז"ל דאיך דחה דברי הרא"ם ז"ל מאחר דהרמב"ם קאי כשיטה זאת דלאו הכי ואין ראיה מזה וכמ"ש אמנם הקושייא הב' שהקשינו עליו נתחזקה יותר דהשתא ומה הכא דעשו מעלה ביוחסין ומשו"ה מחמרינן דדוקא בדיעבד אבל לכתחילה אסור אפי"ה לא בעינן שיהיה ספק ספיקא המתהפך כ"ש בעלמא דלא בעינן ס"ם המתהפך:

וכן ראיתי למוהרשד"ם ז"ל באה"ט סי' נ' שכתב וז"ל ואפי' בא"א היכא דאיכא ספק ספיקא יש לנו להתיר כדמוכח בפ"ק דכתובות ד"ע ע"א דפריך בגמ' בההיא סוגייא דפתח פתות מצאתי ואמאי ס"ס הוא וכו' וכ"ת ה"מ בדיעבד אבל לכתחילה לא תנשא וכמו שהיה נראה לכאו' מדברי הרמב"ם ז"ל פ"ט מה' א"ב וז"ל משפחה שנתערבה בה

ספק חלל וכו' עד ואם נשאת לא תצא מפני שהם ב' ספקות. משמע דבדיעבד מהני ב' ספיקות אבל לא לכתחילה אלא דכד מעיינת ביה שפיר אינו כן דמאי דכתב ב' ספיקות ובדיעבד היינו ליוחסין דמעלה עשו ביוחסין דהיינו כהונה וכן משמע בפי' מלשונו דבכהונה מיירי וכן כתב הר"ן ז"ל שלהי פ"ק דכתובות בפי'. על הרי"ף ז"ל וז"ל ועיקר הפי' כגון שנתערב ספק חלל במשפחה א' וכו' עד ופסקו הרמב"ם ז"ל בפי"ט מה' א"ב וכו' וכיון דתרי ספיקא איכא מדינא כשירה אלא שהכהנים נהגו בו שלשול ע"ך הא קמן דס"ס בישראל אפי' לכתחילה מותר וכו' עכ"ל:

וחזה הוית להרב מוהר"י הלוי ז"ל בכלל ד' סי' כ"ב דמ"ט שקרא ערער על מוהרשד"ם ז"ל דמהכא משמע דס"ל דס"ס דישראל אפי' לכתחילה מותר וכן משמע מדבריו דפסק שם בסי' ז' על ענין איסור שבועה שכתב להקל אפי' לכתחילה מט' ס"ס והרי בתשו' לי"ד סי' קי"ג כתב דלא אמרינן ס"ס אלא בדבר הנעשה כבר אבל לא לכתחילה והיינו כסברת הרא"ם ז"ל והניחה בצ"ע: וסהדי במרומים דכשראיתי תשובות מוהרשד"ם ז"ל במקומם ראה ראיתי דאין כאן קושייא כלל ועיין למוהרשד"ם י"ד סי' מה שמפורש שם חילוק זה דהרואה יראה בתשו' י"ד דהתם מיירי דכשבאו לדין לא היה בה אלא ספק א' אלא דאח"כ למדו לציבור שיתירו להם השבועה כדי שיבאו לידי ס"ס שכתב שם וז"ל עוד שנית שאין לומר ס"ס בידים אלא בדבר שכבר נעשה אבל לא שאעשה אני דבר כדי לעשות ס"ם כי הכא שנותן רשות לצבור שיתירו הם מעצמם. בשלמא אם הם כבר התירו עצמם והיו שואלים מה דינם הוה שייך למימר ס"ס אבל קודם לכן אין כאן אלא ספק א' ואין לנו לתת מקום להם שיעשו דבר כדי שיהיה הדבר ס"ס ע"כ וא"כ ע"ז אמר דאין לעשות הס"ס בידים אבל אם כשבאו לפנינו היה הס"ס ודאי דמתירין להם לכתחילה. אח"כ ראיתי להרב ליב סרונאל דתי' כן בתשובה שאחריה יע"ש:

עוד הקשה הרב הנז' ז"ל על מוהרשד"ם ז"ל עמ"ש דהרמב"ם ז"ל לא כתב רק בכהן משום טעמא דהם נהגו בו סלסול אבל בישראל מותר לכתחילה דמדברי הרמב"ם נראה דה"ה נמי בישראל היכא שנתערב ספק ממזר לכתחילה אסור אע"ג דאיכא ס"ס שהרי כתב שם הרמב"ם וז"ל וה"ה אם נתערב בה ספק ממזר או ממזר ודאי שאשת ממזר וכו' וכתב ה"ה וז"ל ומ"ש וה"ה בספק ממזר וכו' פשוט הוא שאסור ממזר לבא בקהל ואיסור חלל לכהונה כולן חייבי לאוין הן ושוין הן ע"כ דיראה בפי' דמאי דכתב הרמב"ם הוי בין בישראל ובין בכהן ומרן ז"ל בכ"מ כתב וז"ל ומ"ש וה"ה אם נתערב וכו' אכולא מלתא דלעיל קאי שאם נתערב בה ספק ממזר אסור לישראל לישא אשה מאותה משפחה לכתחילה ואם נשאת לא תצא מפני שהם ב' ספקות כמו באלמנת ספק חלל וכו' אלמא

אף בישראל לכתחילה לא תנשא ודלא כדברי מוהרשד"ם ז"ל ואם לא היו דברי ה"ה ומוהרי"ק ז"ל היינו יכולים לפרש דברי הרמב"ם דדוקא בכהן מיירי וכו' יע"ש שהצ"ע ואני הנני מוסיף להפליא עליו עוד מלבד מ"ש הוא ז"ל דכונתו הוא הפיך דעת ה"ה ומוהרי"ק ז"ל עיד בה דפשיטות דברי הרמב"ם ז"ל הן מורין דבישראל מיירי ממ"ש וה"ה אם נתערב בה ספק ממזר וכו' דאי בכהן מיירי הו"ל למימר וכן אם נתערב וכו' וכמ"ש וה"ה מורה דכשם דחלל אסיר לכהונה ה"ה לישראל אם נתערב בה ספק ממזר זה נראה פי' דבריו במ"ש וה"ה וכו':

ועוד נלע"ד להכריח דהרמב"ם ז"ל בישראל מיירי ממ"ש בסוף דבריו שאשת ממזר ואשת חלל לכהונה אסורה. אחת הוא. כמו שביארנו ע"כ ולפי דעת מוהרשד"ם דס"ל דהכל מיירי בכהן א"כ כל זה מיותר דהא כל הבבא בכהונה מיירי ולמה הוצרך להזכיר תיבת כהונה כיון דבהא סלקינן אמנם אי אמרינן דמיירי בישראל ניחא דבא לאשמועינן דאשת ממזר אסירה לישראל כאשת חלל לכהונה:

ותבט עיני למרן החביב"ב ז"ל בא"ה סי' ז' הגהב"י אות ל"ב שכתב עמ"ש אלא שהכהנים נהגו סלסול וכו' נ"ב ולפי זה מותר לישראל לישא לכתחילה וכ"כ מוהרשד"ם ז"ל ותי' דמדברי הרמב"ם והטור נראה ברור דאף בישראל לא ישא לכתחילה ועו"ק שהטור כתב בסי' ב' דמשפחה שנתערב בה ספק פסו' אין לרחקה אבל כהן אסור לישא לכתחילה וזה סותר למה שפסק כאן שהדין שוה כעם ככהן וכבר עמד מוהר"י הלוי ז"ל בסי' כ"ב והצ"ע והוא ז"ל האריך בזה ליישב דבריהם ולבסוף כתב וז"ל עוד כתב הרמב"ם וה"ה אם נתערב בה ספק ממזר כלומר אע"ג דהיה מקים לומר דבפסולי קהל אם נישאת תצא כס' הראב"ד ז"ל דמחלק בין פיסולי קהל לשאינן פיסולי קהל ואפי' בספיקן מ"מ אף כאן אם נשאת לא תצא שלכהונה האיסור שוה ומוהר"ר ליב סרוואל שם הבין דכונת הרמב"ם לומר דה"ה אם נתערב בה ספק וכו' דמיירי בישראל ופי' זה א"א להולמו בשום פנים אלא העיקר כמ"ש ע"כ:

ולא זכיתי להבין דבריו דהרואה יראה בס' מוהר"י הלוי ז"ל דהיא ז"ל רצה לפרש בתחי' דבכהונה מיירי ואח"כ חזר לאחוריו מפי' זה כדי שלא לבא נגד ה"ה ומרן ז"ל דפי' דגם בישראל מיירי והוא ז"ל איך לא חש לזה ועוד דכבר הוכחנו ב' הוכחות מדברי הרמב"ם ז"ל דנראה דמיירי בישראל וכמו שפי' מוהר"ר ליב ז"ל ולמה לא רצה להלום דבריו בשים פנים מאחר דיש פנים לומר כן ועוד דדברי הרמב"ם אינם סתומים כאשר יראה הרואה:

וחמותי ראיתי להרב פני משה ז"ל בח"א סי' כ' דרצה לתרץ תמיהת מוהר"י הלוי ז"ל על מוהרשד"ם שד"ם ז"ל והביא ההיא דהרמב"ם משפחה שנתערב בה ספק חלל וכו'

וכתב עלה מוהרשד"ם דהא לא מקלינן שם אף דאיכא ס"ס ההיא משום מעלת כהנים היא וכמ"ש הר"ן ז"ל וכתב ע"ז דלאו דוקא משום מעלת כהנים דהא אפי' היכא דלא הוי משום כהנים אלא לישראל נמי אסירי אף בס"ס כגון בס' ממזר שכתב שם הרמב"ם בסוף לשונו והשוה אותו לס' חלל וכתב עליו מר"ן שאסור ישראל ליקח אותו והיינו ודאי משום מעלת יוחסין וכדאשכחן בפ' יוחסין דע"ג ע"א אמר רבא דבר תורה שתיקי כשר מ"ט רוב כשרים אצלה ומיעוט פסולים אצלה ואי אזלי אינהו לגבה כל דפריש מרובא פריש ואי אזלה איהי לגבייהו הו"ל קבוע וכל קבוע כעמ"ד וכו' אלא מעלה עשו ביוחסין ע"ך והרי התם איכא תרי ספיקא ס' אי אזיל הבעל לגבה דאז כל דפריש מרובא פריש ואת"ל דאיהי אזלא לגביה דילמא אזלא לגבי כשר ואפי"ה אמרו שתוקי פסול משום מעלה עשו ביוחסין ואף ששם איסורו מדרבנן דהרי שתוקי ס' ממזר הוא ולא ודאי ואיתא שם דודאי ממזר איתיה באליבא ממזר ולא ספק ממזרו אפי' דאיסו' דרבנן ואיכא ס"ס כדאמרן על הכל משום מעלת יוחסין החמירו:

ועם מ"ש סרה תמיהת מוהר"י הלוי ז"ל שהק' למוהרשד"ם דהיכי קאמר ותלי לה משום מעלת כהונה דהא אפי' בלא כהונה. הא הרמב"ם חשש והחמיר בס' ממזר לישראל דזו אינה תמיהא דכ"כ הוא מעלת יוחסין כמו מעלת כהונה ומוהרשד"ם כ' מעלת כהנים משום דהוא איירי בחלוקת ס' חלל דלא שייך כ"א בכהנים והתלמיד והר"ן דתלי הטעם משום דהכהנים נהגו סלסול בעצמם לאו למימרא היכא דליכא כהנים אתא דהא אפי' בישראלית למעלת יוחסין חשו בגמ' כמבואר בהך מימרא שכתבנו אלא הוצרך הר"ן להיא דכהנים נהגו סלסיל וכו' משום דכיון דבחלל איירי דאינו מהפסו' לבא בקהל ומן הדין מותרים היו ספקיהם אף לכהנים כיון דלאו מפסולי קהל הם לא שייך בהו למימר מעלה עשו ביוחסין לכך הוצרך להא דכהנים נהגו וכו' וא"כ יפה כ' מוהרשד"ם ז"ל וסרה מעליו תלונת מוהר"י הלוי ז"ל ע"כ:

ואהמ"ר תם אני לא אדע שכו"ל. ודבריו אינן אלא מן המתמי' דהוא בא להסיר תלונת מוהר"י הלוי ז"ל מעל מוהרשד"ם והרואה יראה דאדרבא הוא בא להחזיק את דבריו ולהגדיל התימא דהא עיקר קושייתו של מוהריה"ל הוא דאיך דיקדק מדברי הרמב"ם ז"ל דבס"ס מקלינן אף לכתחילה בישראל ושאני כהנים דחשו לסלסול הרי דמדברי הרמב"ם שכתב אם נתערב ש' ממזר נראה דאפי' בישראל לא תנשא לכתחילה ובא הוא והחזיק דבריו והביא ראיה מהתלמוד דכ"כ הוא מעלת יוחסין בישראל כמו מעלת כהונה כעם ככהן א"כ לפי דבריו דעשו מעלת יוחסין לישראל ככהנים חזרה הקושייא דלמה כתב מוהרשד"ם דתנשא לכתחילה הרי ישראל וכהנים שוין הם למעלת יוחסין ואיך דיקדק

מוהרשד"ם דדוקא בכהנים לא תנשא לכתחילה ולא בישראל ומ"ש ומוהרשד"ם דכתב מע' כהנים משום דהוא איירי בחלוקת ס' חלל דלא שייך כ"א בכהנים לא ידעתי מאי קאמר מר דמאי נפקא לן מזה אי איירי בחלוקת ס' תלל וכו' מאחר דהוא כתב בפי' בתחילת דבריו ואפי' בא"א היכא דאיכא ס"ם יש לנו להתיר והביא ראיה מס"ו דפתח פתוח וכו' דמיירי בישראל ובסוף דבריו כתב וז"ל הא קמן דס"ס בישראל אפי' לכתחילה מותר א"כ איך כ' דס"ל דשוה מע' יוחסין כמו מעלת כהונה. באופן שדבריו צ"ע: ולענ"ד נראה דדברי מוהרשד"ם ז"ל הם מיוסדים על אדני פז והוא דדייק ומביא ראיה מתחילת דינא דהרמב"ם ז"ל דכתב משפחה שנתערב בה ספק חלל וכו' עד ואם נשאת לא תצא מפני שהם ב' ספיקות ע"כ ופסקה למילתיה ולא כתב וכו' כדרכי להורות דדוקא מהכא הוא ראיתו ולא מסוף דינא דכתב וה"ה אם נתערב בה ספק ממזר וכו' והטעם הוא דלא דחו שאר איסורים לאיסורא דלבא בקהל וראיה לזה מדפסק הרמב"ם ז"ל בפט"ו מה' א"ב הכ"א וז"ל דין תורה שספק ממזר מותר לבא בקהל וכו' אבל חכמים עשו מעלה ביוחסין ואסרו גם הספיקות לבא בקהל וכו' הרי דדוקא באיסור קהל עשו מעלה ביוחסין ולא בשאר איסורין, וע"כ מוהרשד"ם ז"ל מביא ראיה מתחילת דינא דהרמב"ם דאם נתערב בה חלל דהוא כשאר איסורין לישראל כמו חלל לכהונה ודייק דדוקא בכהנים עשו סלסול ולא בישראל, א"כ מקילינן בס"ס אף לכתחילה כיון דבשאר איסורין לא חשו ליוחסין ונדון מוהרשד"ם הוא בשאר איסירין דהיינו איסור א"א לזה פסיק ותני דאפילו לכתחילה מקילינן. ודברי ה"ה ומרן הב"י ז"ל הם מדוייקים דכתבו שאיסור ממזר לבא בקהל ואיסור חלל לכהונה כולן חייבי לאוין הן ושוין הן ע"כ וסברתם כמ"ש שתחילת דינא דהרמב"ם מיירי בפסולי כהונה וסוף דבריו באם נתערב ממזר מיירי בישראל וכתבו דשוין הן ר"ל כשם שעשו סילסול לכהנים כך עשו מע' ליוחסין באיסורי דלבא בקהל דוקא אבל לא בשאר איסורי דהתם לא עשו מעלת יוחסין לישראל. א"כ אף לכתחילה מקילינן בס"ס לישראל ולכן מוהרשד"ם ז"ל יפה הורה לדעת הרמב"ם ז"ל ודוק:

ודלא כהרב פני משה ז"ל דעלה לפסק הלכה שם וז"ל בין הכי ובין הכי רואה אני שמשום מעלה עשו ביוחסין החמירו שם בגמ' אפי' במקום ס"ם אף באיסורא דרבנן ע"כ דאהמ"ר ליתא כדכתיבנא דמעלה עשו ביוחסין לא החמירו אלא באיסור לבא בקהל ולא בשאר איסורין דאורייתא וכ"ש באיסור דרבנן כמו שהוכחנו מדברי הרמב"ם וה"ה והכ"מ ומוהרש"א:

וחזיתיה להרב בני חיי ז"ל בא"ח סי' תרפ"ט דהביא ראיה להרב פ"מ ז"ל ממ"ש ביבמות דכ"ג ע"ב מי שקידש א' מב' אחיות ואין יודע איזה מהן קידש ניתן גט לזו וגט לזו מת

ולו אח א' חולץ לשתיהן היו לו שנים א' חולץ וא' מייבם ופירש"י חולץ לשתיהן דלא ידע איזה היא יבמתו ומיחלץ לא' ויבומי לא' לא דאחות חליצתו אסורה לו מדרבנן בחייה וכו' ודילמא לא זו היא יבמתו וקפגע באחות זקוקתו וכו' ואם איתא דספקא דרבנן לכתחילה נמי מותר לייבם את א' מהן כיון דאין כאן אלא ספק אחות זקוקה דמדבריהם היא ואזלינן בה לקולא ואף לכתחילה ע"כ:

ועמו הס"ר דנעלם ממנו דברי הנמקי יוסף ז"ל דכתב שם וז"ל ואע"ג דספק רבנן היא דדילמא כדין ייבם אפי"ה קנסו רבנן בדיעבד דגזרו באחות זקוקה אטו אחות אשה דאורייתא דהוא בכרת וגזרו באחות חלוצה אטו אחות גרושה דאורייתא שהיא בכרת לפיכך אלמוה בגזרתם להוציא אפי' על הספק ואפי' בדיעבד כל היכא דאיכא ספיקא שהיא באיסור תחתיו ע"כ הרי בהדייא דאין ראיה מכאן כלל:

עוד כתב הרב הנז' שם בסי' תרפ"ט חילוק א' בהא דס"ס והוא דדוקא גבי איסור שהוא ל"ת אני מתירין בס"ס כיון דיש פנים להיתר אמרי' ודאי איסור אסרה תורה ולא ספק וה"ה בדרבנן אמרינן בודאי אסרו. ס' לא אסרו. אבל במצות עשה שרוצה ליפטר עצמו מלעשות מטעם ס"ס דוקא בדיעבד אין לכתחילה לא דס"ס יש ספק שמא לא קיים העשה וחייובא רמייא עליה כההיא דמגילה דטומטום אינו מוציא וכו':

אשר מזה תמהני עמ"ש מורינו הרב הגדול מוה"ד מוהריט"א זלה"ה בס"ה שמחת יו"ט בסי' צ"ד במ"ש בסיכה יו"ט הא' של חג שחל להיות בשבת מוליכין את לולביהם להר הבית וכו' ומלמדין ב"ד את כולם לומר כל מי שמגיע לולבי בידו הרי הוא לו במתנה והק' הרב ז"ל דלמה היו צריכין ללמד דעת את כל העם שהוא טורח גדול היה במה שילמדו כן לב' או לג' ב"א או ב"ד עצמם שיאמרו ויתנו על לולביהם שכל מי שמגיע וכו' סגי שהרי כיון דאיכא ג' ב"א שהתנו כן הרי למחר כשלוקח כל א' לולבו שפיר יוצא בו מס"ס ספק בא לידו אח שלי ואת"ל בא לידו של חבירו ס' שמא בא לידו מאותם שאמרו כל מי שיגיע וכו' דהא ודאי לא חמיר מ"ע משאר איסורין דאורייתא דמקלינן בס"ס וכו' ע"כ ולפי דברי הרב בני חיי הללו אדרבא חמירי מ"ע משאר איסורין דדוקא באיסור ל"ת אנו מתירין בס"ס אבל במ"ע לא. הן אמת דזו אינו כ"כ תמיהא על הרב ז"ל דאפשר דראה דבריו ולא סבר כוותיה הגם דהיה צריך להזכירו ולדחות:

האמנם אי קשייה הא קשייא מה שהראה אותי מע' הרב הכולל כמוהר"ר יעקב אריה נר"ו מ"ש הוא עצמו בס"ה הלכות יו"ט בדנ"ג ג ע"ד וז"ל ואין להקשות על הרמב"ם ז"ל דס"ל דאיסור כל הספיקות איני אלא מדבריהם דמדאורייתא כל ספק שרי א"כ בספק יולדת למה חייבה התורה קרבן על הספק הא מספיקא פטורה דהא ליתא דס' הרמב"ם

אינה אלא באיסורין אבל במ"ע אם נסתפק אם קיים המצוה או אם חייב לעשות המצוה מן התורה חייב מספק לקיים העשה דכיון דעשה אלים מלאו דהא קי"ל דאתי עשה ודחי ל"ת. לענין ספק נמי אלים וחייב מספק וכו' יע"ש הרי בהדיא דס"ל להרב ז"ל דיש חילוק בענין הספיק בין מ"ע למל"ת דמ"ע חמיר מל"ת ואם נסתפק חייב לקיים מספיק ואיך י כאן דודאי לא חמיר מ"ע משאר איסו' וכו' באופן שדב' צ"ע:

ובעיקר חקירתו של הרב ז"ל תמהני עליו דאהמ"ר נראה דאשתמיט מיניה מ"ש המרדכי ז"ל בפ' החולץ בשם תשו' רבינו ברוך והביאו הרפ"ח ז"ל שם בכללי הש"ס אות י"ח ואות מ"ו דאי גבן ליכא אלא חדא ספיקא לא עבדינן תרי ספיקי בידים להתיר משים ס"ס והביא ראיה לזה מכמה סוגייאות יע"ש. והש"ך ג"כ הביא דברי המרדכי הללו והסכים עמו:

גם מוהרימ"ט ז"ל בח"ב השייך לי"ד סי' ב' כתב בההיא דאמרינן בפ' אלו טרפות ההוא שרקפא דספק דרוסות דאתא לקמיה דרב שדרינהו לקמיה דשמואל חנקינהו ושדינהו בנהרא ופרכינן ונזביני לעכו"ם ומשני דילמא אמי לזבונינהו לישראל והרי התם דאיכא ס"ס שמא נדרסו שמא לא נדרסו ואת"ל נדרסו שמא לא ימכרם הגוי לישראל תשובה זו אינה תורה וכו' ועוד אפי' אי לגבי האוכלין היה ס"ס כיון דהשתא דאיתיה קמן ליכא אלא חד ספיקא לא עבדינן בידים דלהוו תרי ספיקי וכו' ועוד הביא ראיה לזה מסוגייאות תחרות דלא עבדינן מעשה בידים דליהוי תרי ספיקי יע"ש וא"כ איך הקשה הרב ז"ל דדי במה שילמדו לב' או לג' כ"א שיתנו וכו' ויוצא בו מס"ס דזה אינו דלא עבדינן מעשה בידים דליהוי תרי ספיקי:

שבתי וראיתי להרב הגדול מוהר"י מאיר ז"ל בס"ה שורשי הים הגדול בח"א דקל"ב שעמד ע"ד הרב מוהריט"א זלה"ה כמו שעמדנו עליו אלא דהוא ז"ל הקשה עליו בעיקר קושייתו דאיך אישתמיט מיניה מ"ש מוהר"י הלוי ז"ל ליישב דברי עוהרשד"ם ז"ל דסתרי אהדדי וחילק דאין לעשות מעשה בידים כדי לעשות הס"ס כמש"ל. ועל מ"ש דלא חמיר מ"ע משאר איסורין הק' עליו דאיך לא זכר ש"ר דברי הרב מוצל מאש שכתב הפוך דבריו וכו' יע"ש ואהמ"ר אין ספק דאישתמיט מיניה דברי הראשונים הללו ה"ה המרדכי ז"ל ומוהרימ"ט ז"ל שכ"כ והכריחו מכמה סוגייאות ואת אחרונים ה"ה הרש"ך והפר"ח ז"ל שכתבו כן ואילו היה רואה את דבריהם לא היה מניח דברי הראשונים והיה מקשה ממוהריה"ל וכמו כן מה שהק' עוד עליו מדברי הרב מ"מ מאי קושייא דגדול כחו של הרב מוהריט"א ז"ל לחלוק על המ"מ וכגון דא אמרינן גברא אגברא הא רמית ואלו היה רואה מ"ש בהיו"ט היה מקשה מניה וביה:

עוד יש להביא מ"ש הפר"ח ז"ל שם באות י"ז בספק הבא מחמת מיעוט וחסרון ידיעה אינו ספק כיצד הרי שאינו יודע לשער אם יש בהיתר שיעור המועיל לבטל האיסור או לא וכיוצא אף באיסורין דרבנן אין להקל ולומר ספיקא דרבנן לקולא אלא יש לו לשער באומד יפה עד שיסתלק הספק מלבו ואח"כ יתיר וכ"כ המרדכי בפ"ב דע"ז אם אין יודע לשער אין זה ספיקא דרבנן למיזל לקולא שהרי אין זה קרוי ספק בדבר שהחכמים יכולין לברר דדעת טפשים אינו כלום ע"כ וכ"כ מרן ב"י ז"ל בסי' קץ בשם הרשב"א ז"ל בדין לבשה חלוק שנתכבס ונמצא עליו כתם שאין זה כספק דרבנן דספק הבא מחמת מיעוט הכרה אינו ספק דאם אין זה בקי ומכיר אחר יכיר ע"כ וכ"כ הרש"ך ז"ל בסס"י נ"ה וז"ל ונ"ל דאע"ג דאיכא ס"ם כיון דהספק הוא מחמת חסרון לא הוי ס"ס ודלא כתשו' הרב משאת בנימין ז"ל סי' ן' שכתב דלענין ס"ס לא איכפת לן במה שהוא חסרון ידיעה יע"ש וכ"כ מרן החבי"ב ז"ל בסי' נ"ג ובסי' נ"ה דקמאי ובתראי הכי ס"ל דספק שהוא מחסרון ידיעה אפי' בספיקא דרבנן ספיקו להחמיר וכן פסק מוהרשד"ם ז"ל באה"ע סי' קס"ה וז"ל ואפי' אם הוא ספק אם יקרא זה מסיח לפי תומו או לא יש לנו להחמיר משום דהוי איסורא דאורייתא ואפי' באיסורא דרבנן יש לנו להחמיר בכי האי ספיקא דכי אמרינן ספיקא דרבנן לקולא ה"מ היכא דנולד הספק מעצמו כגון בא זאב ונטל בני מעיים אבל היכא דנולד הספק מחסרון ידיעתינו כי הכא דאין אנו יודעים לברר אם נקרא מסיח לפי תומו או לא ודאי דאין להקל:

וראיתי להרב החסיד ז"ל בס"ה ארעא דרבנן באות סמ"ך סי' תמ"ח שהביא דברי מוהרשד"ם ז"ל הללו ותמה עליו וז"ל וצ"ע בסוגייא דעירובין דמ"ה ע"ב גבי גשמים שירדו ביו"ט דפריך ודילמא הנך אזלי והנך אחריני נינהו ומשני הוי ספק דדבריהם להקל והתם הוי ספק שנפל מחסרון ידיעה ושמא י"ל דבעירוב הקלו וכמ"ש שם התוס':

ואהמ"ר נלע"ד דמעיקרא קושייא ליתא והוא דקאמרו שם בגמ' כשהקשו ודילמא הנך אזלי והנך אחריני נינהו תירצו דאית להו סימנא בגווייהו ואבע"א הוי ספק דדבריהם והוי לקולא באופן דאליבא דאיכא דאמרי קמא לא הוי חסרון ידיעה דהא איכא אינשי דמכירים בעבים אם הם של גשמים או ריקנים וכבר כתבנו בשם הרשב"א ז"ל דספק בהיכרא לא מיקרי ספק דאם א' אינו מכיר האחר מכיר והכא יש בני אדם דמכירים בעבים ואין כאן ספק אלא דהאיכא דאמרי בתרא ס"ל דעירובי תחומין דרבנן וקאמר דהוי ס' דרבנן ולקולא ודוק:

וכמו כן תמהני עוד על הרב הנז' במ"ש רס"ה קהלת יעקב בקו' תוס' דרבנן סי' רכ"ב וז"ל ס' חסרון ידיעה לא הוה כתוב בס' בית שמואל אה"ע סס"י קנ"ה ס"ק לד' דאפי'

חסרון ידיעה לכל העולם לא הוי בס' דרבנן להקל ועיין בקו' ארעא דרבנן ומההיא סוגייא דעירובין לענין הגשמים שהבאתי שם צ"ע דנראה הפוך דברי הב"ש הנז' דאי א"כ דיש חילוק בין חסרון ידיעה דידן לח"י דכ"ע ניחא דשאני ההיא דעיבי דהוי ח"י לכ"ע אך לדברי הב"ש דאפי' ח"י לכ"ע לא חשיבא ספק קשה מההיא ס"ו דחשיב ליה ספק לחסרון ידיעה להקל בדרבנן ע"כ והוא תימא דאיך כתב דשאני ההיא דעובי דהוי חי"י לכ"ע מאחר שאמרו בפי' בתירוצה קמייתא דאית להו סימנא בגווייהו הרי דלא הוי ח"י לכ"ע: אך אמנם נשתוממתי על המראה דכפי מ"ש נראה דהוא מוסכם מכל הפוסקים ז"ל קמאי ובתראי דספק מחסרון ידיעה אף בספק דרבנן אין להקל ולכאורה נראה דהתו' ז"ל חלוקים בזה והוא דכתבו על מ"ש בפ' המפלת דכ"ו ע"ב המפלת מין בהמה חיה ועוף ושליא עמהן בזמן שהשליא קשורה עמהן אין חוששין לולד אחר אין שליא קשירה עמהן חוששין לולד אחר הריני מטיל עליהן חומר שני ולדות שאני אומר שמא נימוח שפיר של שליא ונימוח שליא של שפיר וכתבו התוס' בד"ה המפלת וכו' וא"ת וכי אינה קשורה בולד אמאי קאמר ר"א דאסורה באכילה הא אמרי' הכא דלא הוי אלא ספק ולא ודאי דאיכא ולד אחר מדקתני הריני מטיל עליה חומר שני ולדות שמא נימוח שפיר של שליא זו וא"כ הוי ס"ס דילמא אין כאן ולד ואפי' איכא שמא לא יצא לא ראשו ולא רובו וליתא ס"ס ושרי ע"כ הרי דהני תרי ספיקי אפי' שהם מחסרון ידיעה ס"ל להתי' דאזלינן לקולא ושרי וכן כתבו עוד בדיבור שאח"ז המתח' חומר שני ולדות וכו' בסופו וז"ל וכן צ"ל אמתני' דקתני המפלת ואין ידוע אם ולד הוא תשב לזכר ולנקבה ולנדה אע"ג דאיכא ס"ס שמא לא ילדה ואפי' ילדה שמא זכר הוא וכו' הרי דהגם דהוי חסרון ידיעה קרי ליה ס"ס להקל וכ"כ עוד בחולין דע"ז ע"ב ד"ה הריני מטיל וכו' יע"ש. ולא ראיתי מי שנתעורר בזה:

על כן נלע"ד לתרץ במ"ש המב' ז"ל בסי' ן' והרב פר"ח ז"ל באות י"ז הרחיב את דבריו וז"ל דכיון דהאידנא לא סמכינן אבדיקה דילן כלל א"כ לא מקרי חסרון ידיעה שהרי אפי' חכם גדול ובקי בבדיקה אינו רשאי לסמוך על בדיקתו דהו"ל כאלו אינה הריאה לפניני דהוי ספק גמור ולפיכך ספק נשבר מחיים וחשש נקיבת הריאה האידנא תרוייהו ספיקי מיקרי וסמכינן עלייהו להתיר משים ס"ס והייני בענין בדיקות וכיוצא דצריך בדיקה אבל בענין השערות האוסירין וכיוצא. הדבר ברור דאף האידנא מקרי חסרון ידיעה יע"ש. וא"כ איפה הכא דהכל תלוי בבדיקה אם נימוח שפיר של שליא כיון דאין אני בקיאים לידע אם נימוח שפיר של שליא אי נימוח שליא של שפיר ע"כ שפיר מיקרי

ס"ס וסמכינן עליהו להתיר כיון דהוי ענין של בדיקה דלאו דוקא בדיקת הריאה אלא אפי' שאר בדיקות כמ"ש וכיוצא וכו':

אלא דעדיין לבי נוקפי ממה שראיתי להרב בית יעקב בסימן קנ"ד דהמליץ על המ"ב דפסק דס"ס שהוא מחסרון ידיעה מקלינן וכל האחרונים המה ראו כן תמהו ודחי דבריו והרב הנז' הביא לו סמוכים דרבנן מדברי התוס' דפ"ק דקמא די"א דכתבו גבי שליא שיצתה מקצתה ביום א' ומקצתה ביום ב' מונין לו מן הא' דעשו התוס' שם בד"ה דקא מטהרת וכו' ס"ם אפי' שהוא ספק ידיעה דלא ידעינן אם יצא רובי ביום א' או ביום ב' וכו' יע"ש הרי דאפי' דהוי ח"י ואינו ענין של בדיקה עשו אותו ס"ס להקל וכן נראה ממ"ש שם בד"ה שליא שיצתה מקתה וכו' יע"ש וכן מוכח ממ"ש בפ' המפלת דכ"ו ע"ב ד"ה חומר ב' ולדות כנז"ל:

גם מר"ן החבי"ב ז"ל ביו"ד ס' נ"ה הגהט"ו אות יו"ד כתב דגם הרמ"ע מפאנו ז"ל ס"ל בהמ"ב דהוי ס"ס אפילו שהוא ח"י והרואה יראה דנדון הרב ז"ל אינו ענין של בדיקה כ"א ח"י יע"ש באופן דהחילוק הנז' של הפר"ח ז"ל לא ניתן ליאמר בדברי התוס' הללו ולא בדברי הרבנים הנז' המ"ב והרמ"ע ז"ל כמ"ש:

כי ע"כ מוכרחין אנו לומר דהתוס' והרמ"ב והרמ"ע ז"ל הם חלוקים בעיסתם עם כל שאר הפוסקים ז"ל וס"ל דבס' חסרון ידיעה כשהוא ס"ס אין להקפיד וה"ה בס' דרבנן:

עוד כתב הפר"ח זצ"ל בכללי הס"ס אות ב' וז"ל כתב מוהרא"י ז"ל בס"סי מ"ז דסמכינן הס"ס אפי' היכא דאיפשר לברר ע"י בדיקה כדמוכח בההיא דהתיר ר"ת בזאב שנכנס לעדר מכח ס"ס ולכן ונמשך אחריו מור"ם בהגה בססי' זה. אמנם הרשב"א ז"ל בחי' בפ' א"ט דמ"ג ע"א מתחילה כתב שיש להתיר סירכא תלויה מטעם ס"ס ואת"כ כתב ומיהו י"ל כיון דאפשר בבדיקה אין מתירין אותה מס"ס וכ"כ עוד בדנ"ג ע"ד וז"ל ושמא י"ל דלא שרינן ס"ס אלא היכא דלא אפשר לעמוד על בוריו של דבר אם הוא אסור אם לאי אבל במקום שאפשר לעמוד על בוריו של דבר בודקין וכן הדין נותן עכ"ל: עוד כתב הרב"י ז"ל בי"ד סי' קץ בשם הרשב"א ז"ל בחלוק שנתכבסה ונמצא בה כתם וכו' דכיון דאיכא למידק עלה דמלתה אי מקדיר טהורה ואי מגליד טמאה אפי' אינו יודע אם מקדיר או מגליד חוששין לה וטמאה שאין זה בס' דרבנן דספק הבא ממיעוט שלא הוכרה אינו ספק דאם אין זה בקי ומכיר אחר יכיר וכו' ע"כ:

והנה בודאי שכונת הרב ז"ל במ"ש דספק הבא מחמת מיעוט הוכרה אינו ספק היינו כשהוא מיעוט הוכרה לזה האיש או לקצת אנשים אבל ימצא איזה בני אדם שיכירו אז אמרי' דאינו ספק וכן מדוקדק בדבריו שכתב דאם אין זה בקי ומכיר אחר יכיר אבל אם

יהיה מיעוט הוכרה לכ"ע אז הרי ספק ואזלינן לקולא ומוכרחים אנו לומר כן דאלת"ה קשייא מההיא דאמרינן בשבת דל"ד ע"א אמרו לי שנים צא וערב עלינו לאחד עירב לו מבע"י ולא עירב לו בה"ש וזה שערב עליו מבע"י נאכל עירובו בה"ש וזה שערב לי בה"ש נאכל עירובו משתחשך שניהם קנו עירוב והקשו ממ"נ אי בה"ש יממא הוא בתרא ליקני קמא לא ליקני ואי בה"ש ליליא הוא קמא ליקני בתרא לא ליקני ותירצו בה"ש ספיקא הוא וס' דרבנן לקולא ובעירובין דע"ו אמרו ע"ו דהטעם הוא ספק יממא ספק ליליא לא מינכרי מילתא יע"ש הרי דאפי' שהיא מיעוט היכרא אמרי' ס' דר' להקל אנא ודאי דהכא שאני דזה הספק הוא מיעוט הוכרה לכל העולם כולו ולהכי אזלינן לקולא:

ומן הסוגייא הלזו למד הרב ק"י ז"ל בקו' הוס' דרבנן דקי"ל דספיקא לקולא אף דאיכא תרתי דסתרן לתרי גברי ש"ד כמו הבא בעירוב יע"ש ולא זכר שר שכתב קדמי הפר"ת ז"ל בכללי הס"ס אות יע"ש:

עוד כתב מוהר"ם איסרלאש ז"ל בס' ת"ח כלל מ"ג דבספק ס' שרינן אפי' היכא דאיתחזק איסורא והרב משאת בנימין ז"ל בסי' ל"ח פליג עליה ופסיק ותני דחלילה לנו להקל בזה ולהתיר ס"ס באיסורא דאורייתא ואפי' בחזקת איסור דרבנן והפר"ח ז"ל בכללי הס"ס אות ט"ז חלק ע"ד המ"ב והסכים עם מור"ם. וכל העובר על עניין זה עיניו יחזו שהוא מעיין נובע מקור מים חיים ומיים שאין להם סוף ואני לא באתי אלא בקצירות האומיר דבר הצריך לענייננו עוד נקדים מאי דקיימא לן רובא וחזקה רובא עדיף וידוע דבתלתא הוייא חזקה:

ומעתה נבא לכונת הכתובים אז תבאנה שתיים נשים זונות אל המלך ונקט שהנשים היו זונות כדי להורות כי בתיהם נחשבים כרשות הרבים משום שרוב בני אדם מצויים שם על דבר אחר וכמו שנבאר לקמן ומ"ש ותעמדנה לפניו היא לאשמועינן שהוא אזהרה לדיין שלא ישמע דברי בע"ד קידם שיבא בע"ד חבירי וז"ש אחר שעמדו שתיהן לפניו אז ותאמר האשה וכו' אני והאשה זאת וכו'. וכיון דהמעשה הוא פלא וכמה חילוקי דינין יוצאים ממנו דכל העובר עליו יתמא דמה כחה יפה לטעון שהילד החי הוא שלה כי דחברתה היא מוחזקת בילד החי ודאי כי טענתה היא שהיא גנבתי הילד החי והניח תמורתו הילד המת ויאמר האומר דאין בה מועיל דהא דאמרינן במתני' הגונב נפש מישראל איו חייב עד שיכניסנו לרשותו והכא לקחה מרשית חברתה והוליכה אצלה היינו דוקא שבריא לן שהיא גנבתו וגם הכניסתו לרשותה אבלהכא איכא ס"ס דהיינו ספק גנבתו או לא. ואת"ל דגנבתו כיון דלא הכניסתו לרשותה דהא בבית אחד הן עומדות ספק מה שהגביהו אי חשיב כמוציא מרשות הבעלים וחייבת או לא כמי שנסתפקו

התוס' ז"ל וא"כ כיון דמוחזקת בילד החי לאי כל כמינה לומר דגנבתה ממנה כיון דיש לה טענת ס"ס:

וכדי לסתר כל הטענות הללי פיה פתחה בחכמה האשה ותאמר אני והאשה הזאת יושבות בבית א' כלומר דזו החזקה לא מקרי חזקה דהא כתב הרב כלי יקר ז"ל דנקט קרא יושבות בבית א' לרמוז דלא מיהני חזקה כשהם יושבות בבית א' דרשות א' הוא. ואדרבא חזקת הילד החי שלי הוא. דהא ויהי ביום ש נם השלישי ללדתי ותלד גם האשה הזאת באופן דלדתי קדמה ללדתה שלשה ימים והא ק"ל דלכל מילי תלתא הוייא חזקה ואני החזקתי בהאי ילד החי שלשה ימים קודם ביאת הילד מת לעולם א"כ הילד החי גנוב הוא אתה והרי כתב הרב מ"ב ז"ל דחלילה לנו להקל ולהתיר ספק ס' היכא דאיתחזק איסורא ואפי' בחזקת דרבנן אלא דמביא שם משם מוהרמ"א ז"ל דשרינן ס"ס אפי' בדאיתחזק איסירא:

וא"ת עדיין יש מקום להסתפק אפי' יהיבנא לך כל דליך הכא הוייא רובא וחזקה דבתיהם נחשבח כרשות הרבים כרבים מצויים שם הבאים לדבר אחר א"כ יש לחוש שמא א' מן השוק הביא הילד המת והחליף עם בנך החי וחלפה והלכה ולעולם האשה אחרת המוחזקת בחי הוא שלה למעוטי זאת אמרה אין זר אתנו בבית זולתי שתים אנחנו בבית לכן אין חששה בשום אדם אלא באשה זאת שאנחנו יחדיו בבית ובודאי שהיא גנבתו והו"ל דאיתחזק איסורא וכתב הפר"ח ז"ל בכלל ט"ו משם הס"ב דלא שרינן ס"ס אלא היכא דלא איתחזק איסורא אבל היכא דאיתחזק איסירא לא מהני אפי' כמה ספיקות להוציאו מחזקתו כמ"ש אלא דהוא ז"ל חולק עליו יע"ש:

עוד אמרה וימת בן האשה זאת לילה אשר שכבה עליו בו תרמוז כי הספק דהכא היא מחסרון ידיעה דלא ידעינן אם גנבתו או לא ומה גם דהילד לא עמד בחוליו ימים דעל ידי זה לא יבצר או ע"י הרופאים או ע"י אנשים ונשים שמבקרין את החולה היה ידוע למי היא בן המת וכל הכא הילד זה לא מת מחמת חולי אלא ששכבה עליו והמיתו ולא יודע הדבר א"כ הוא ספק מחסרון ידיעה וכבר כתבנו כי ספק ידיעה רוב הפוסקים ז"ל ס"ל דלא מקרי ספק וחזר הדין כיין דאני החזקתי שלשה ימים קודם בילד החי שלי הוא אלא דבהא נמי מידי פלוגתא לא נפקא דלדעת התוס' והמ"ב והרמ"ע מפאנו ז"ל ס"ל דאפי' ס"ם מחסרון ידיעה אין בו קפידה ומקלינן:

עוד באת לחלק וקאמרה ותקם בתוך הלילה ותקח את בני מאצלי ואמתך ישנה וכו' שם רמז דכיון דאין נבון וחכם כמוך בידך לברר הדבר אשר אני דובר אליך ובמלתא דיכול לברר הרי כתב הרשב"א ז"ל דלא שרינן ס"ס אלא היכא דלא אפשר לברר הדבר לעמוד

על בוריו אבל היכא דאפשר לעמוד על בוריו של דבר בודקין והכא אתה יכול לעמוד על בוריו של דבר אם לא היה המעשה כאשר אני דובר והיה במחשך מעשיה ואין אתנו יודע ובלי ספק כי היא עשתה את הנבלה הזאת האמנם כבר כתבנו בשם מוהרמ"א ז"ל דחולק עליו דסמכינן על ס"ס אפי' היכא דאפשר לברר הדבר:

ועוד קאמרה ואקום בבקר להניק את בני והנה מת ואתבונן אליו בבקר והנה לא היה בני אשר ילדתי כונתה לרמוז דהכא הוא הספק הבא ממיעוט היכרה וכבר מילתא אמורה בשם הרשב"א ז"ל שאין זה ספק דספק הבא ממיעוט היכרה אינו ספק דאם אין זה בקי ומכיר אחר יכיר והכא הוא דבר דמנכר דאם אין כאן בני אדם המכירים את הילד אני מכיר ויודע כי אין זה בני אשר ילדתי ואתבונן אליו מצד ההתבוננות שיש לי עליו ואין זה בני אלא החי הוא בני האמנם כבר כתב הרשב"א ז"ל עצמו בשם הרמב"ן ז"ל שם בב"י דצריך למיקם אמילתיה אי מקדיר או מגליד ולא אזלינן בתר היכרה: והנה האשה האחרת שמעה את כל דבריה וכל החילוקי הדינים ותאמר האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי ותדברנה לפני המלך ובא קרא לת טוב טעם ודעת דלא תימא דהיו אומרת זה בני וכו' וזה בני וכו' בלא טעם אלא ותדברנה כלומר כי כל אחת מהנה היתה אומרת זה בני החי לפום דינא דהראשונה אמרה זה בני החי עם הטעמים שכתבנו והאחרת שאומרת זה בני החי עם החילוקים שכתבנו כי בכל א' וא' מטענותיה שטענה הראשונה כ"כ דאיכא מאן דפליג ומידי פליגתא לא נפקא וכל אחת ואחת מחזקת בסברתה כדי לזכות בה ועל זה חזר וכתב לה קרא:

ויאמר המלך זאת אומרת וזאת אומרת ללמד את האדם דעת ולומר כי לכל אחת ואחת יש לה סמוכין דאורייתא עפ"י הדין ועפ"י המשפט ולא נשאר אלא כי זאת אומרת וזאת אומרת אבל לענין דינא לא מצינן לכפות ולזכות לשום א' מהנה אלא הדבר תלוי כי דהכי קי"ל דכל דבר התלוי בבדיקה ובירירה הקולר תלוי על הדין לתור ולדרוש את הדבר עד מקום שידו מגעת וחכמתי עמדה לו להורות לעמים והשרים את רוחב לבו ובא במרמה של תורה להוציא הדין לאמיתו מה שלא עלה על לב איש היכא הדין נוטה והמה ראו כן תמהו וכשראו ששאל את החרב לגזור את החי כבר נטו דעתם דדינא הכי הוי: וזהו דקאמר וישמעו. כל ישראל את המשפט ר"ל החכמים שבישראל הבינו את דבר המשפט כי כל א' מהנה יש לה טענה וחזקה וספיקא דדינא והן שוות בטענותיהן וכפי הדין הו"ל לחלוק כי כל ספיקא דדינא חולקין אבל בהא אין בה דין חלוקה דכשמחלקין החי אין לשום א' מהן הנאה של כלום וזהו מה שנתקשו בזה דאיך יתכן לזכות את שתיהן וכשראו המעשה ויראו מאד כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו להבין העתיד כי אם הילד

בודאי שאומרת אל תמיתוהו כי מה הנאה יש לה אחר מיתת הילד וכל זמן שהוא חי היא רואתו ומתנחם עליו ומרוב חכמתו שהיה לו צפה והביט כי כן יהיה וכן יקום: עוד ראיתי להרב כלי יקר ז"ל שכתב בכתובים הללו וז"ל ולפי הפשט שמעתי שהיו שתים נשים אלו כלה וחמותה והכלה היא אשר מת בעלה ונשארה זקוקה ליבם ולכן לקחה בן האשה שאצל החמותה כדי להפטר מן הזיקה באומרא שהיבם מת ולכן היתה בוחרת ואומרה גזורו גם לי גם לך לא יהיה כדי שימות היבם ותפטר מן הזיקה מכל מקום פ"כ. והקשה על זה היש אומרים דהא כי ישבו אחים יחדיו בעינן. ותירץ דאפשר לומר כי בן החמות שהוא הנולד בראשונה שלשה ימים ישב יחדיו עם אחיו בעל היולרת שניה וא"כ יבמה הוא בדין וכשילדה היבמה בן ומת בו בלילה לא יצאה ידי הזיקה כי הולד נפל הוא כל ששהא שלשים יום כאדם וחולצת ולא מתייבמת הוא ולכן היתה בוחרת לקחת בן החמות ובזה יובן הזכירם בטענתה ובנך המת כדי להיפטר מן הזיקה משני צדדים בבנה החי והיבם בנך המת והאחרת אומרח לא כי בנך המת ובני החי ועד"ז נוכל לומר למ"ד במדרש הנז"ל יבמות היו כי היו זקוקות ליבם והם מעוברות ולכך היו דנות על הילד כדי לצאת מן הזיקה של יבום וחליצה כאמור עכ"ל:

ויש להבין כמ"ש ועד"ז נוכל לומר המדרש יבמות היו וכו' דא"כ הדרא קושייא לדוכתין מה שהקשה על היש אומרים דהא כי ישבו אחים יחדיו בעינן ואיך פירש עתה במדרש הנז' דהיו זקוקות ליבם והם מעוברות והלא לא יתכן לומר שתהיה זקוקה ליבם אלא אחר שילדה חמותה בפני בעל הכלה כדי שיתקיים כי ישבו אחים יחדיו אבל כל זמן שלא ילדה חמותה בחיי בנה הגדול דהיינו בעל הכלה אינה זקוקה ליבום ואיך כתב דהיו זקוקות ליבום והם מעוברות:

ואפשר לדחוק ולומר דודאי מה שתהיה הכלה זקוקה ליבם הוא ע"י שנתעברה חמותה שאם לא נתעברה והיה מת בעלה של הכלה היתה פטורה ולא היתה זקוקה ליבם אף שתתעבר ותלד בן כיון שיולדת החמותה בן אחר מיתת בנה דהיינו בעל הכלה פטורה כיון שלא נולד בחיים חייותו בפני הבעל של הכלה:

אלא דזה דוחק וגם דבמדרש אמרו יבמות היו וזקוקות ליבום ואם איתא דהם כלה וחמותה אינם יבמות שתיהן אלא הכלה לבד. כי ע"כ אין ספק דכונת המדרש שאמר יבמות היו מדבר בשתי נשים זרות שהיו זקוקות ליבם והיו מעוברות והיו ממתינות ליפטר מן הזיקה וכשמת הבן של הא' עשתה זאת התחבולה להחליף המת וליקח החי וגם הרב כלי יקר אין ספק שזה היתה כוונתו לומר:

והנה בהקדמה זאת של הרב הנז' יתכן לפרש כונת הכתו' ונקדים עוד מ"ש הטור בא"ה סי' קנ"ו וז"ל ואפי' זרע שיולד אחרי מותו כגון שמת והניח אשתו מעוברת פוטר מן החליצה ומן היבום ודוקא לאחר שיולד ויהיה בר קיימא כגון שידוע שנולד לט' חדשים ולא משכחת לה אלא כשפירש ממו' אחר טבילתה ולא ולא קרב אליה אחר כן או אפי' אין ידוע וחי ל' יום אחר שנולד שגמרו צפרניו ושערו אבל אם ילדה ולא חי ל' יום אחר שנולד אפי' מת ביום ל' או אפי' חי ל"י ולא גמרו צפרניו ושערו הרי זה ספק נפל ספק קיימא וחולצת ולא מתיבמת לא שנא מת מחמת חולי ל"ש נפל מן הגג או אכלו ארי ומת ואם אין ידוע שכלו לו חדשיו אלא על פיה אינה נאמנת להיות מותרת לזר אם מת תוך שלשים יום וכו' ע"כ:

אבל הרמב"ם ז"ל כתב בפ"א מה' יבום דין ה' וז"ל מי שמת והניח אשתו מעוברת וכו' אבל מד"ס עד שידע בודאי שכלו לי חדשיו ונולד לט' חדשים גמורים אבל אם לא נודע לכמה נולד אם חי שלשים יום הרי זה ולד של קיימא ופוטר נשי אביו מן החליצה ומן היבום ע"כ דנראה דפליג הסברת הטור דלא בעינן תרתי שיחיה ל' יום וגמרו שערותיו אלא כיון שחי ל' יום פוטר מן החליצה וה"ה אם גמרו שערותיו אפי' שלא חי ל' יום הוי ולד של קיימא שהרי כתב בה' מילה פ"א הי"ג וז"ל מי שנולד בחדש הח' אם היה שלם בשערו ובצפרניו הרי זה ולד שלם ובן ז' הוא אלא שנשתהה וכו' הרי דכאן נקט סימני השערות ובה' יבום נקט שיחיה ל"י לומר דחדא מיניהו די:

וראיתי להרב לחם משנה ז"ל שם בה' יבום שהקשה על הרמב"ם ז"ל ממאי דפסק בה' אבל פ"א ה"ח וז"ל ובן ח' שמת אפי' לאחר שלשים יום אין מתאבלין עליו ע"כ. הרי דפסק הפך ממ"ש בה' יבום דבה' יבום כתב דכשחי ל' יום הוי ולד של קיימא ובס' אבל כתב דאפי' לאחר ל' יום אין מתאבלין עליו והיינו ודאי משום דלא הוי ולד של קיימא והניחה בצ"ע ובה' אבל תירץ דבענין אבילות אזיל רבינו לקולא מאחר דקי"ל הלכה כדברי המקל באבל יע"ש:

ולי נראה ליישב דהנה הרמב"ם ז"ל בה' יבום מיירי שלא נודע לכמה נולד שכן כתב אבל אם לא נודע לכמה נולד אם חיי ל' יום ה"ז ולד ש"ק דכיון שלא נודע מוקמי ליה אחר הרוב דרוב הנולדים נולדים בח' הט' וכיון דיש ל' יום סגי אבל בה' אבל מיירי כשנודע שנולד בח' הת' כמ"ש ובן ח' שמת אפי' לאחר ל' יום וכו' דא"כ איתרע לית רובא ולכן אע"פ שתי ל' יום אמרינן אין מתאבלין עליו זה נלע"ד:

ומעתה יובן כונת דברי האשה שאמרה בי אדוני ר"ל דבי תלייא מילתא להגיד לאדוני מה שראיתי ואם לא אגיד ונשאתי עוני אני והאשה הזאת יושבות בבית ואלד עמה בבית

רצתה לגלות דזה הבן שלה שהוא היבם נולד קודם שימות בנה הגדול ולא הול"ל אשת אחיו שלא היה בעולמו שהרי ויהי ביום השלישי ללדתי ותלד גם האשה ואנחנו יחדיו ואין זר אתנו בבית זולתי שתים אנתנו בבית והוצרכה לכפול דבריה מה שלא אמרה מקודם דמקודם לא אמרה כי אם אני והאשה יושבות בבית ולא אמרה אין זר אתנו בבית זולתי שתים אנחנו בבית משום דבשעה שילדה חמותה היה בעל האשה הב' דהיינו בנה הגדול וא"כ ודאי היו ישיבה הב' אחים יחדיו ולא היה אשת אחיו שלא היה בעולמו ומה שאמרה אני והאשה יושבות אתא למימרא שע"י שאני והאשה יושבות ואלד עמה בבית משום הכי אירע לי זה המעשה שאם לא הייתי עמה בבית אחד לא היתה יכולה לעשות לי זה המעשה שעשתה אבל בשעה שילדה האשה האחרת לא היה איש כלל ומת ג"כ בעלה של הב' וא"כ ואנחנו יחדיו דהיינו שאנחנו שוים היינו אלמנות ואין זר אתנו בבית:

וכדי שלא יטעו ויסברו דמאי דקאמרה אין זר אתנו בבית הייני ממש בפשוטו אבל לעולם הב' היה לה בעל והיינו בנה הגדול ומ"ה דקדקה בדבריה א זר למימר דדוקא זר אין אתנו אבל בנה הגדול במל הב' היה אתם ולאו זר מיקרי מ"ה הוכרחה להוסיף ולפרש דבריה זולתי שתים אנחנו לבד בבית ואפי' בעל הב' אין אתנו וא"כ בודאי שהיא זקוקה ליבם שיחלוץ לה ולא שיבם אותה כייון שילדה בן חי וכיון דאיכא לספוקי אם כלו לו חדשיו כיון שהיה בעלה עמה בימי עיבורה כמו שדקדקנו לעיל הדין הוא דיחלוץ לה כמ"ש הטור ז"ל דלא משכח' אלא כשפירש ממנה אחר טבילת' ולא קירב אליה אח"כ:

עוד אמרה וימת בן האשה הזאת לילה אשר שכבה עליו ר"ל דאע"פ שמתתו היה אשר שכבה עליו ולא מת מחמת חולי מאליו דיש ס"ד דכבר היה ולד של קיימה אפי"ה חייבת להיות זקוקה ועומדת לענין חליצה וכמ"ש הטור דל"ש מת מחמת חולי ל"ש נפל מן הגג או אכלו ארי כל שלא חיי ל' יום חולצת ולא פתייבמת וכיון שכן הוא ותקם בתוך הלילה ולקחה בני מאצלי כדי ליפטר מן החליצה מתרי טעמי חדא דבנה הוא החי וכיון שכן אינה חייבת בחליצה ותו דאפי' ימות גם הוא בתוך ל' יום הרי היא פטורה שהרי היבם מת וליכא יבם בעולם כדי שתהיה זקוקה לחליצה:

ואני אקום בבקר להניק את בני והנה מת ואתבונן אליו והנה לא היה זה בני ותמהתי על המראה הגדול הוה ואמרתי בלבי שבני לקחה אותי בלתי וכ"ת מה תועלת לה לקחת בן אחרים כיון שאינו בנה ומה לה להיות קורא דגר ולא ילד וא"כ ליכא למיחש להכי לז"א דהנה ודאי איכא למיחש להכי שעשתה כן מטעם אשר ילדתי אותו וכיון שאנכי ילדתיהו איכא למיחש שעשתה כן כדי ליפטר מן החליצה:

אז ענתה האשה האחרת לא כי בני החי ובנך המת ולא היו דברים מעולם ולא עשיתי מאומה וזאת אומרת לא כי בנך המת ובני החי אז אמר שלמה המלך זאת אומרת וזאת אומרת ובזאת האמירה שתיהן הן שוות אבל בדברי הראשונה איכא למיחש לדבריה יען דאיכא רגלים בדבר וההברה נוטה דעשתה הנבלה הזאת וע"כ צריך אני לעשות מלתא שתודה בעצמה שאינו בנה והיינו כפי דבריה שאמרה שבנה החי עכשיו כשיביאו את החרב ואצוה לגזור את החי לשנים אז ודאי שתתרחם על בנה מלראות תרב שלופה על בנה ואדרבה אמרה גם לי גם לך לא יהיה גזורו מאחר שכל כך מתנכרת אליו להמיתו א"כ נתאמת דבריה של הראשונה דהיינו חמותה שאמרה שעשתה כך כדי להנצל מן החליצה ומשום החי אמרה גזרו אתו ויאמר המלך תנו לה לראשונה הבן החי כיון שרחמה על בנה ואמרה והמת אל תמיתוהו ודאי שהיא אמו אז ראו כל ישראל את חכמת שלמה דחכמת אלהים בקרבו ודו"ק:

עוד יש לי לעמוד בהאי עובדא דעבד שה"ם ע"ה בענין השתי נשים זונות ממה שראיתי בספר החסידים בסי' רל"ב מעשה נורא שהביא וז"ל מעשה ברב סעדיא גאון ז"ל באחד שהלך למדינת הים עם עבדו והוליך עמו ממון גדול ואשתו היתה מעוברת לימים מת האדון והניח כל הממון והלך העבד והחזיק בנכסיו ואמר העבד אני בנו וכשגדל הבן שהולידו שמע שמת אביו והלך לתבוע נכסיו שהחזיק בהם העבד ונתאכסן בבית רב סעדיא ושם לפניו אלו הדברים ונתן לו עצה שידבר אל המלך וכן עשה שלח המלך אחר רב סעדיא לדון דין זה וציוה רב סעדיא להקיז דם זה בספל אחד ודם זה בספל א' ולקח עצם לעומת עצם של אבי הבן והניחו בספל העבד ולא נבלע הדם ולקח העצם ושם אותו בספל הבן ונבלע הדם בעצם כי היו גוף אחד ולקח רב סעדיא הממון ונתנו לבני שבא עכ"ל:

וא"כ יש לחקור מדוע לא עשה שלמה הע"ה בזאת המעשה של הב' נשים זונות דזאת אומרת בני החי וזאת וכו' כמו שעשה רב סעדיא דהיינו שיקח עצם א' מהילד המת ויקיז' דם לשתי נשים ויניח העצם בב' הדמים והדם של האשה שיבלע בעצם אותה היא האם וממילא הילד החי הוא של האשה האחרת דלא היו שם בבית כ"א אלו הב' נשים: ואפשר ליישב בדוחק והוא דשהע"ה רצה לעשות הענין זה שהוא של חכמה כפי מה שפי' ויראו כל ישראל חכמתו אבל זה שעשה ר"ם איני כ"כ חכמה דזהו דרך טבע שהכל הולך אחר מקומו וכמו שפי' הרב המפרש של הסה"ח: או אפשר שרצה לעשות זה הענין שהוא יותר ברור וכמעט הודה בפיה שאינו בנה לא כן באותו ענין דיהיה איזה פקפוק לומר דזה אינו כ"כ ראיה: עוד יתכן לחלק דהתם שאני דכיון שהיה בן עם האב נעשה

זה שנבלע הדם מכח דרחמי האב על הבן הוא מאד כמ"ש כרחם אב מה שלא נא' על האם ומה גם למ"ד שהיו זונות ממש אין להם אהבה ואדרבא שותות שם להפילם ועדיין הדבר צריך ישוב:

חידושים מארז"ל איתא בפ"ר פ' פקודי וז"ל ויביאו את המשכן הה"ד עז והדר לבישה ותשחק ליום אחרון מהו ליום אחרון שכל מתן שכרן של צדיקים מתוקן להם לעוה"ב הוי ותשחק ליום אחרון. מעשה ברבי אבהו שהיה מסתלק מעה"ז ורואה כל הטוב שמתוקן לו לעוה"ב התחיל שמח ואמר כל אלין דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי לתוהו והבל כחי כליתי אכן משפטי את ה' ופעלתי את אלהי הוי ותשחק ליום אחרון ד"א אימתי התורה משחקת למי שהוא עמל בה ליום אחרון הוי ותשחק ליום אחרון זבדי בן לוי ור' יוסי ן' פטרוס ור' יהושע ן' לוי קראו כל אחד ואחד מהם בשעת סילוקם מן העולם. אחד מהן קרא על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא וגו' ואחד קרא מה רב טובך אשר צפנת ליראך וגו' ואחד קרא כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשי בטחנו הוי בשעת סילוקן של צדיקים הקב"ה מראה להם מתן שכרם ומשמחם. אמר בן עזאי יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אימתי הקב"ה מודיע לצדיקים היקר שמתוקן להם. סמיך למיתתן שנ' המותה לחסידיו אותה שעה הם רואים ושוחקים לפיכך ותשחק ליום אחרון עכ"ל:

וראוי לדקדק במאמר הלז טובא חדא מאי קא קשיא ליה בפסוק ויביאו אח המשכן דאיצטריך לאתויי פ' עז והדר לבושה. ועוד מאי קשיא לי' לבעה"ט בפסוק ותשחק ליום אחרון שהקשה מהו ליום אחרון ועוד דמה צורך להביא כאן המעשה של ר' אבהו במקום הזה וכבר נאמר למעלה בפרשה ס"ב ובשינוי דברים ועוד י"ל במה שחזר לומר אימתי התורה משחקת למי שהוא עמל בה ליום אחרון ומה חידש בד"א והיינו הסברא של הדרשא ראשונה. ועוד י"ל מה צורך להביא עתה המעשה של זבדי ור' יוסי וריב"ל ועוד צ"ל באלו המקראות שקראו שלשתן בעת סילוקן מה"ע למה כל אחד לא קרא מה שקרא חבירו אלא שינוי הפסוקים וגם מה שייכות יש לפסוקים האלו בעת מיתתן ועו"ק במה שחזר עוד לומר הוי בעת סילוקן ש"צ הקב"ה מראה להם מתן שכרם ומשמחם הלא בהא סלקינן ובהא נחתינן ומה צורך לחזור ולאומרו ועוד יש לתמוה במאמר בן' עזאי יקר בעיני ה' וגו' אימתי הקב"ה מודיע לצדיקים וכו' הרי מילתה אמורה ומה חידש בי:

וכדי להבין כל זה צריך להקדים מה שכתב הרב הגדול מוהר"י דוד ז"ל בס"ה יקרא דשכבי בדרוש ו' די"א ע"א והביאו ג"כ ה"ה מוהר"י ז"ל בס"ה נחק בפי' על רות ע"פ ישלם ה' פעלך וגו' עמ"ש במדרש שוחר טוב ע"פ בצאת ישראל ממצרים וז"ל א"ר פנחס הכהן בר חמא ברקיע ששמו ערבות הקב"ה זורע מעשה הצדיקים ועושה פירות עכ"ל:

וחקר הרב ז"ל חקירת חכם דהנה זה שזורע הקב"ה מעשה הצדיקים ועושה פירות למאי מדמינן ליה אי לפקדון כבר כתב מור"ם ז"ל בח"מ סי' רצ"ב סעי' ז' דהמשתמש בפיקדון והרויח א"צ לשלם הריוח למפקיד ואף אם המפקיד תובע הפיקדון ועכבו והרויח כתב מוהרש"ל ז"ל הביאו הש"ך שם דאינו חייב ואפי' חוב שעכבו והרויח כתב מרן בש"ע סי' פ"א משם תשו' הרא"ש ז"ל דאינו חייב וכו' יע"ש ואי מטעם שכירות ליכא שכל המצות שיעור קומה אחת היא ולא נשלמה המלאכה עד שיפטר מן העולם כי אז בחסדו הגדול משלם לפי פעולתו אף דלא שלימה עבידתא וא"כ אין כאן חוב ולא פיקדון ולא שכירות ומי שם פה לאדם לתבוע תבע קרן כי הכל צדקה וחסד מאתו יח"ש וק"ו לשאול פירות דלית דינא ולית דיינא אפי' בחוב ופיקדון אמנם גברו רחמיו וחסדיו ית"ש ומשלם קרן ופירות ברוב חסדיו עכ"ל: אשר זה נלע"ד שזוהי כונת המאמר הובא בילקוט ע"פ והיה עקב תשמעון וז"ל אמר משה לישראל תהיו יודעים שהמצות שאתם עושים שמורות הם לכם לעת"ל שנאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד ולעתיד הקב"ה נותן לכם שכרכם כמ"ש הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו והם רואים ומתמיהים ואומרים כל הטוב הזה מתוקן לנו מה רב טובך אשר צפנת ליראך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם ע"כ די"ל במ"ש דהמצות הם שמורות וכו' פשיטא דשמורות הם ועוד מ"ש והם רואים ומתמיהים תמיהא זו למה ומהיכא תיתי שלא יטלו שכרם והלא אין הקב"ה מקפח שכר שום בריה: ולפי"ה ניחא והכונה דמ"ש להם משה לישראל תהיו יודעים שהמצות שאתם עושים שמורות הם לכם לעת"ל רצה לרמוז להם שהם שמורות ועומדים לריוח היום שהקב"ה זורע אותם ועושים פירות שנאמר הנה שכרו אתו דהיינו המצות בעצמם וגם פעולתו אשר פעל ועשה מזריעת המצות ופירות היוצאים מהם והם רואים ומתמיהים ואומר' כל הטוב הזה מתוקן לנו הכל לאתויי פירות דאיך יתכן שיתן לנו גם הפירות והריוח מאחר שמן הדין אין כאן חיובא וז"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראך וגם פעלת לחוסים בך אשר פעל ועשה מזריעת המצות וזהו נגד ב"א כי מצד הדין לא מצינו חיוב: וזהו ממש כונת הכתוב חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו ה' לתת לנו קרן המצות ורב טוב לבית ישראל שהוא הפירות היוצאים מזריעת המצות וזה אינו אינו אלא אשר גמלם ברחמיו וכרב חסדיו כי כפי הדין אין כאן חיובא וכמ"ש הרבנים הנז':

אמנם אחר ההסתכלות וההתבוננות. הטיב נלע"ד לחור לעמו ישראל ולמצוא להם מנוחה ולזכות את ישראל לפום דינא שיהיה לנו זכות בפירות ובריות הזה והוא דעיקר דין זה שורשו פתוח במרדכי פ' הגוזל קמא סי' קכ"ד וז"ל מצאתי תשו' אחרת. תקף ראובן לשמעון וטען שלחתי על ידך פשרהזקוקין מאיי הים בארנקי קשורים אבל לא היה

קשר משונה וכשחזרתי משם הבעתי את מעותי ואמרת שהלויתם לגוי מפני אחריות הדרך והריוח המגיע לחלקי תתן לי ופרעת לי הקרן והריוח אני תובע עתה ושמעון אומר לא נדרתי לך שום ריוח אבל בחזרתך דחיתיך בדברים והירוני מן השמים ששמעון חייב לראובן לשלם חלקו ברייח שמסתמא לא היה דעתו של שמעון לשלוח בי יד ולהיות גזלן דלא משוי נפשיה רשיעא ועוד שהגאונים, ז"ל פסקו דמה ששנינו המבטל כיסו של חבירו אין לו עליו אלא תרעומת זהו במקום שאין מרויח בו אבל אם הרויח בו חייב ליתן לו וכן הורה לנו רבינו אליעזר בר יהודא וגם רבינו משה הכהן ז"ל שלח פעם אחת כסף ע"י יהודי ועכב כספו כשנתיים וגבה ממנו בשל כרחו י"ב זהובים עכ"ל יע"ש: והנה השיבה זו נראה שהיא חולקת על תשו' אחרת שכתב המרדכי ז"ל בסוף המפקיד סי' רצ"ה וז"ל והיכא שהלוה הנפקד לגוי באמנה פושע הוא וכו' ואם כשחזר ראובן המפקיד ותבע מעותיו מן הנפקד אם קדם ושילם הנפקד למפקיד זכה הנפקד בריבית כדין שואל דכל הנאה שלו הואיל ונעשה שואל עלייהו וכו' עכ"ל והוא הפוך ממ"ש כאן דהכא אחר שפרע שמעון לראובן הקרן שהיה מן הגוי שאל לו הריוח ראובן שהרויח מן הגוי וחייבו ליתן לו הריוח ואילו בהמפקיד כתב כשקדם ופרע לגוי זכה הנפקד בריוח: ומן התימא על הסמ"ע ז"ל שכתב בסי' רצ"ב סק"ב עמ"ש מור"ם ז"ל דאם הרויח במעות א"צ ליתן לו מן הריוח לבעל הפיקדון כתב הוא ז"ל דהא דזכה בי הנפקד מיירי כשגילה הנפקד דעתו דאף דאין לו רשות להשתמש מ"מ הוא משתמש בו כדי ליקח הריוח לנפשו וכו' כן נראה לן ליישב דברי מור"ם ז"ל כאן ושל ד"מ שכ"ב בשם הרשב"א ז"ל כמ"ש כאן אבל הדברים תמוהים כי יגעתי ולא מצאתיהו בשום מקו' ואדרבא שם בתשו' הרשב"א ז"ל בסי' תתקל"ת והביאה הב"י ז"ל לא כתב כן שכתב וז"ל נפקד זה מעשיו מוכיחין עליו שלצורך בעל הבית מתעסק בהן שהרי נתן לו מתחילה כל הריוח שהרויח בהן ובעל המעות ג"כ כיין שראה שהרויח זה המתעסק בהן גילה דעתו שנתרצה בכך וכו' והלכך אף כשהרויח עוד בסתם ע"ד זה נתעסק בהן והרויח לבעל המעות וכו' וקאי שם אבעה"מ שנתעסק במעות באיסורא ואפי"ה הצריך גילוי דעת הנ"ל ובלא גילוי דעת לא יע"ש ועיין במרדכי ס"פ המפקיד ד"כ וז"ל היכא שהלוה הנפקד לגוי באמנה וכו' זכה הנפקד בריבית וכו' ור"ל לאפוקי אם לא שלם לו עדיין אע"ג דאמר הריני משלם לא כה הנפקד ברבית דומיא דשואל דכל הנאה שלו דאמר הריני משלם לא מהני ליה כפילא עד שישלם לו יע"ש:

והוא תימא דמאי ראיה מביא מהמרדכי דפ' המפקיד דהא כפי הגוז' חלוקים בעיסתם דברי המרכי דהגוזל עצים לדברי המרדכי דפ' המפקיד משם ר' יואל ודברי מור"ם הם

ממש דברי המרדכי דהגוזל עצים כמו שיבא לקמן לשונו בע"ה כי משם בארה דאין צריך גילוי דעת דכששלח בו יד נעשה גזלן עליהן וקם ברשותיה וכל הריוח הוא שלו וכמ"ש לקמן:

ולענין התשובות נראה דיש לחלק ולומר דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי והוא דבתשו' דרבינו אליעור ב"י ז"ל התם לא פשע הנפקד דנתן טעם הנפקד דמה שנתן מעותיו לגוי בהלואה הוא משום אחריות הדרך ובשלוח יד בפקדון מסתמא לא אמרי' דדעתו לגזול דאין אדם משוי נפשיה רשיעא א"כ הו"ל דברשותי של מפקיד עמדו המעות בידו דפיקדון ברשותא דמריה איתיה על כן חייבו לחלוק בריוח עם המפקיד משא"כ בתשו' רבינו יואל דהתם פשע במה שנתן מעותיו לגוי באמנה דאין נאמנות לגוי ואחריותו על הנפקד ונעשה שואל ודמיא להא דשואל פרה ונגנבה דחייב השואל ואם קדם ופרע למשאיל הכפל לשואל כמ"ש רש"י ז"ל דבההיא הנאה דהמשאיל בטוח בממונו לא קפיד על הכפל וכמו כן דכוותא בההיא הנאה דגבה המפקיד מעותיו ולא מרתח נפשיה בהיות מעותיו ביד גוי מחיל ליה הריבית אבל כשלא פרע למפקיד מעותיו המפקיד בהול על ממונו דאפשר דהגוי אינו פורע חובו והנפקד אין לו לשלם ואפי' אמר לו הנפקד לשלם כל זמן שלא פרע לו לא זכה הנפקד בריבית כיון שהיא רווחא דאתי ממילא דומיא דשואל דבאה לו הכפל ממילא דכל זמן שלא פרע השואל לא זכה בכפל:

ודלא כהסמ"ע ז"ל דהוא מבין מדברי המרדכי ז"ל דבכל מילי נאמר וע"ז כתב מה שכתב דאינו דזה איני אלא דוקא בנפקד שנתן מעותיו לגוי אבל בנפקד דעלמא דשלח בו יד נעשה שואל עליהן וכל הריוח שלו ואע"ג דלא שילם לו עדין וכו'. וזהו החילוק שיש ביניהם בין ר' אליעזר לר' יואל דלר' יואל השולח יד בפיקדון נעשה שואל ולטעמיה אזיל כמו שפי' דבריו דבזמן הזה בעה"ב הוי כשולחני ויש רשות להשתמש בהם ודינו כשואל ולר' אליעזר ס"ל בפשטא דמתני' דבין צרורין ובין מותרין בעה"ב אסור להשמש בהם והילכך כששלח בו יד נעשה גזלן עליהן והתם שאני שלא שלח בו יד כ"א משום אחריות הדרך וכששלח בו יד אין דעתו לגזול וכמ"ש באופן כי לענין הריוח הם שוים דהוא מן הנפקד זנלע"ד לחלק ביניהם:

ומה שהביא עוד ראיה מדברי הרשב"א ז"ל שצריך גילוי דעת אהמ"ר משם תברתיה דכתב בתחילת דבריו אם הפקיד בידו סתם אין הנפקד רשאי ליגע בהם וכו' ואם שלח בהם יד והוציאם הרי זה נעשה גזלן עליהן ומשלם כשעת הגזילה יע"ש הרי מוכח דבלי שום גילוי דעת אלא בשליחות יד לבד קם עליה ברשותי' כמלוה אם הותירו הותירו לו

ואם פחתו פחתו לו ואם איתא להא הו"ל לאשמועינן דלא קם עליה כמלוה אלא א"כ גילה דעתו:

והרב ז"ל סייע עצמו מסוף התשו' הנז' שכתב דמן הסתם הוא לבעה"מ אלא א"כ אמר בפני עדים לעצמי אני מתעסק ועמו הס"ר דמשום הא לא איריא דהתם שאני כון דמתחילה נתן לו הנפקד לבעה"מ כל הריוח שהרויח במעות הפיקדון ונתן לו מקצת מעות הפקדון ומה שנשאר ממעות הפקדון נתעסק בו ואומר הנפקד דהמעות הנשארים הוי מלוה גבייהו ולעצמו הרויח על זה כתב הרשב"א ז"ל דלאו כל כמיניה לומר לעצמי הרוחתי כיון דמתחילה נתעסק על דעת בעל המעות ונתן לו הריוח ועתה שנתעסק פעם שניה ודאי אמרינן מסתמא על דעת ראשו' הוא מתעסק כבתחילה אלא א"כ אמר בפ"ע לעצמי אני מתעסק ומביא ראיה מהגוזל משיירה שהיתה הולכת דמוקי לה בגמ' בשותפים או בפועל כי מסתמא מציל לאמצע עד שיפרש בפ"ע דלעצמו הוא מציל וכמו כן הכא כיון דמתחילה נתעסק ע"ד בעה"מ צריך לפרש דבריו בפ"ע דלעצמו מרויח אבל מן הסתם אדרבא מדברי הרשב"א ז"ל משמע להפוך דאין צריך גילוי דעת:

עוד כתוב בתשו' המרדכי שם בהגוול קמא סי' קכ"א וז"ל דהמבטל כיסו של חבירו והרויח בו שנותן הריוח לבעה"מ. דוקא אם נותנו לו מתחילה לקנות בו דבר להרויח ותור ואמר לא קניתי או לא הרוחתי אלא לעצמי אבל בתורת פקדון לא דכשאמרו חכמים. מותרי' ישתמש בהם לפיכך אם אבדו חייב באחריותן לא דברו אלא לשלם הפקדון אבל ברווחא אי מתרמי ליה זבינה למזבן לא חייבו לתת למפקיד ותו דהוי כמו זה נהנה וזה אינו חסר אם מותרים הם ואם הם צבורים פטור נמי מן הריוח אעפ"י שחטא ועבר על דעת בע"ה והכי משמע לישנא דברייתא דפ' איזהו נשך ובירוש' נמי איתא ובס' חפץ הביאו הנותן מעות לחבירו ולקח בהם פירות למחצית שכר ובאחרונה אמר לא לקחתי אין לו עליו אלא תרעומת ואם יש עדים שלקח שככר מוציאין בע"כ אבל דרך פיקדון לא שכל זמן שהוא פקדון אין לו הפסד וביטול כיס ונראה דגבי פיקדון נמי אם תובע פקדונו מפני שאחר אני רוצה להרויח בו או להלוות והלא מעכב ומרויח בו גם את זה מבטל כיסו הוא ואם ידוע שמרויח בו חייב לתת מכאן ולהבא שהרי הוא מזומן להלותו וקרוב הדבר בעיני שאפי' אם תבע פקדונו מפני שזה אומר אני רוצה להלותו וזה אומר הלויתיו או עכבתיו כדי להרויח אם תקבל להיות קרוב לשכר ולהפסד אתן לך חלקך וזה אומר לו אך שלי תתן לי כי בידי להלותו על משכון טוב שאין שים ספק בדבר אעפ"י שמבטל כיסו של חבירו ויודע לבסוף שנפרע החוב והרויח בו דפטור ולא דמי לאם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לאמצע משום דהתם מתחילה נעשה שלוחו ושינה בשליחותו

הילכך ידו על התחתונה ובתשו' רב האי גאון ז"ל מצאתי המפקיד מעות אצל חבירו אסיר להשתמש בהן בלא רשות בעל הפקדון ואם עבר ושלח בהן יד חייב באחריותן ואם הרויח בהן נותן לו מחצית שכר והקשה רשב"ם ז"ל כיון דשלח בהן יד הו"ל גזלן ותנן כל הגזלנים משלמין כשעת הגזילה ואמאי יתן לו מחצית הריוח ואומר אני דבמה שעבר קודם שתבעו לא עלה על דעת הגאון לחייבו בריוח והיינו כמו שהוכחנו לעיל ולא משוינן לגאון שוגג אך בכה"ג קאמר שזה תובע להחזיר לו פקדונו ששלח בו יד כדי להרויח ואינו רוצה להיות עמו קרוב לשכר ולהפסד דהתם ודאי אי מסרב ודחי ליה מחייב נמי בריוח למיפלג בהדיה ע"כ יע"ש:

וראיתי לרש"ל ז"ל בפ' הגוזל סי' ל' דקרא ערער על תשו' המרדכי שהשיב ליישב קושית רשב"ם ז"ל דהגאון מיירי אחר דהמפקיד תובע פקדונו והנפקד מסרב ודחי ליה מחייב תמה עליו ולא נהירא כלל דסוף סוף הדרא קושיא לדוכתה דאין לך גזלן גדול מזה שמעכב עדיין המעות בידו ומסרב לדינא וכו' אלא נראה בעיני אם אי אתה משוה לגאון מאור הגולה טועה דאיירי שנתן לו בפקדון כלום עד שכתבו התוס' שלא ילוה אלא על כסף וזהב למחצית שכר ואם לאו יהא עליו כפקדון באחריותן וזה עבר וכו' ואיירי בכה"ג שלא היה דעתו של זה מחמת שיוכל להלותו על דרך קרוב לשכר ורחוק להפסיד אלא היה דעתו שלא יוציאם כלל אלא ימצא משכנות כסף וזהב כפי תנאו ואפשר שהתנה עמו להדייא ועבר זה אע"פ שהיה כגזלן ממש מ"מ היכא שאין דעתו לגזלה ודעתי להרויח לבעלים וגם הבעלים ניחא להו בכך אח"כ א"כ אין נעשה גזלן וכו' ע"כ:

ואני בעוניי אחרי לחיכת עפרות רגליו לא ירדתי לסוף דעתו דמלבד דהעיקר חסר מן הספר כי אין שם רמז מכל מה שכתב עליו על דעתו כאשר יראה עין כל רואה ומה גם דדברי הגאון ז"ל אינם סובלים פי' זה דהא כתב המפקיד מעות חבירו אסור להשתמש בהן בלי רשות בעל הפקדון ואם איתא להא לא שייך לומר אסור להשתמש בלי רשות דהא יש לו רשות להשתמש אלא דצריך ליתנם על משכון כסף וזהב:

ועוד דקתני ואם שלח בו יד חייב באחריותן הול"ל ואם שינה מתנאו דהא יש לו רשות לשלוח יד אלא דהתנאי הוא דלא ילוה אותם אלא על משכון כסף וזהב ועוד דאם דעתו הוא כדי להרויח לבעלים למה יהיה כל אחריותו על הנפקד וגם למה לא יהיה ג"כ כל הריוח לבעלים:

והרב פני משה ז"ל בח"א סי' ע"ח תירץ דהגאון מיירי במפקיד מעות אצל חבירו ולא אצל שולחני שאסור להשתמש בהם לפיכך כתב שאם עבר ושלח בו יד דנותן המחצית שכר למפקיד מפני שסובר כסברא קמייתא שסבר דאנן סהדי דמסתמה אדעתא דמפקיד

הרויח במעות ולא לעצמו דלא משוי נפשיה רשיעא וכיון שכן אזדא לה תמיהת רשב"ם ז"ל על הגאון דהוא סובר דאין כאן גזלן דמסתמא לבעה"מ הרויח ואי תימא א"כ יהיה כל הריוח לבעה"מ לזה צ"ל דס"ל כהרא"ה ז"ל דס"ל דשליח ששינה משליחיתו מתוקמא אף כשנותן מעות לשליח לקנות חטים לצורך המשלח לבד ואפי"ה אם הותיר הריוח לשניהם משום דמצי למימר השליח השינוי ששניתי גרם הריוח ולפיכך חולקים הריוח הכא נמי כיון דהמפקיד הפקידם על דעת שלא ישלח בהם יד והנפקר שינה ושלח בהם יד לדעת להרויח לבעה"מ מ"מ יש לנפקד חלק בריוח כיון ששינויו של נפקד ששלח בהם יד גרם הריוח יע"ש:

ואהמ"ר לא זכיתי להבין דבריו דאם ראייתו מכרעת דדעת גאון הוא עומד כדעת ר"א ב"י א"כ תפשוט מיניה דחולקים בריוח דכן אמר בפי' דראובן חייב ליתן לשמעון חלקו בריוח ולמה ליה להביא עצות מרחוק ראיה מהרא"ה ז"ל דס"ל בשליח ששינה משליחוחו דהריוח בין שניהם:

ועוד דזהו הפיך סברת המרדכי דכתב לעיל מיניה דשליח לא דמי לנפקד דשליח כיון ששינה הוא משליחותו ידו על התחתינה ומסתמא דאינו חולק עליו דאם איתא להא הוה אמר דאין כן דעת גאון ז"ל:

וכ"כ יש לתמוה עליו דהא סובר דהגאון ז"ל דהמפקיד מסתמא הוא מרויח לבעה"מ ולא משוי נפשיה רשיעא א"כ אמאי כתב הגאון אסור להשתמש בהן כיון דדעתו להרויח לבעה"מ מאי איסורא איכא:

ועוד כי' הוא הפיך דעת המרדכי דכתב לעיל מיניה דאפי' שחטא ועבר על דעת בעה"ב הריוח לעצמו באופן כי ס"ל כי בשליחות יד נעשה גזלן ותיקשיה ליה תשו' המרדכי להדדי אלא ודאי דכוונת ר"א ב"י ז"ל דס"ל ג"כ דאם שלח יד בפקדון נעשה גזלן עליהם בס' ס' חפץ שכתב המרדכי אלא דבנ"ד דהמפקיד טען דמה שהלוה מעותיו לגוי הוא משום אחריות הדרך באופן דלא שלח בו יד כדי להרויח לעצמו ועל זה קאמר כיון דדעתיה הוא משום אחריות מסתמא אמרי' דג"כ לאו אדעתיה להרויח לעצמו אלא לדעת בעה"מ כיון דאחריות הגוי עליו דלטיבותא נתכיון אמרי' נמי דלא משוי נפשיה רשיעה אבל כשאני רואה דשלח בו יד בפיקדון בלי שום טענה ודאי כי נעשה גזלן כדאמרי' השולח יד בממון חבירו שלא מדעתו נעשה גזלן באופן דאין תירוצו עילה יפה:

עוד ראיתי להרב בנימין זאב ז"ל בסי' שס"ה שכתב על ראובן שהפקיד מעות ביד שמעון והרויח בהן ופסק שיחלוקו בניהם לחצאין וחיל מתשובת הגאון ז"ל הנז' שכ' דאם הרויח נותן לי מחצית הריוח והביא מ"ש רשב"ם ז"ל הקושיא שהקשה ותי' הוא ז"ל דבמה

שעבר קודם שתבעו הוא דמחייבו הגאון מדכתב שאם הרויח בהן משמע דבמה שהרויח כבר נותן לו מחצית שכר דאי כשתבעו לנפקד ודחי ליה למפקיד דאז מחייבו הגאון בחצי שכר מאי ריבותיה פשיטא כיון שתבעו זה ומרויח בו דנותן לו חלק אלא ודאי דבמה דהרויח כבר מיירי וכ"כ רבינו שמחה ז"ל בכה"ג דיכול המפקיד לתבוע חלקו ואין כאן משום ריבית ולא משוינן לשמעון לגזלן דלא משוי איניש רשיעא ולטובת בעה"ב נתכון ועוד מייתי ראיה ממ"ש הרי"ף ז"ל המפקיד מעות אצל שולחני וכו' ואצל בעה"ב בין צרורין בין מותרים לא ישתמש בהן וכו' וכשאינם חתומין ולא קשורים קשר משונה אע"פ שהם צרורים יש לו להשתמש בהם ונעשה עליהן שומר שכר וחייב באחריותן וכו' ולפי"ז אין להחשיב האי שמעון לגזלן אלא לניפקד ומשתמש בהן והו"ל לגביה כהלואה וגם חשבינן ליה כשלוחו ולפי זה יקבל ראובן המפקיד חצי הריוח יע"ש:

ואהמ"ר כל דבריו נפלאו ממני חדא דמדבריו נראה שהוא סובר דהתי' הוא דברי רשב"ם וזה אינו דהם דברי המרדכי ולא דברי רשב"ם מדכתב ואומר אני וכו' ועוד דכתב כמו שהוכחנו לעיל בפיו המדבר וא"כ הוא תימא דהוי הפיך מ"ש המרדכי דכתב דכשהוא פקדון כל הריוח לנפקד דאין זה מבטל כיסו דזה נהנה וזה אינו חסר הוא ואיך כתב דכמה שהרויח כבר נותן לו מחצית בשלמא אי מוקמינן דברי גאון כשתבעו יכולים אנו לומר דהאי דכתב במרדכי דכשתבעו חייב לתת לו מכאן ולהבא ר"ל לתת לו חלקו בריות מכאן ולהבא מדלא קאמר יתן לו כל הריוח אבל קודם שתבעו לכ"ע הוי של נפקד:

ומה שסייע עצמו מרבינו שמחה אין כ"כ ראיה דיכולים אנו לומר דאם נותן לו הנפקד חלקו בריוח אין כאן משום ריבית זה אתא לאשמועינן אבל לא בא לומר דחייב ליתן לו חלק בריוח:

והראיה שמביא ממ"ש הרי"ף ז"ל לא ידעתי מה ראיה היא לנ"ד לו יהי כדבריו דגזלן לא מקרי סוף סוף כיון דאחריותו עליו כל הריוח דיליה הוא וכן משמע מדפ' המרדכי דלא מקרי גזלן בפירסום אלא דפשע ועבר ע"ד בעה"ב ואפי"ה פסיק ותני דכל הריוח הוא לנפקד באופן דפירושו אינו צודק וגם ראיותיו אינם ראיה:

ולענד"ן בעקבות הרבנים הנז' דהגאון ז"ל ס"ל כדעת רבינו יואל ז"ל והביאו המרדכי בסוף פרק המפקיד סי' רצ"ה וז"ל ועתה בזמן הזה שאין לנו לא שדות ולא כרמים ועסקינו במעות להלוותם בריבית ולעשות סחורה בעל הבית הוי כשולחני ומותר להשת' בהן הנפקד וכו' ואחרי שנשתמש בהן כבר שלקחו מן הארנקי נעשה שואל עליהן וחייב באונסין וכו' והשתא אם היה מלוה על המשכון לגוי לא מקרי פושע דפשיטא דמפקיד אין לו בריוח כלל כדקאמר מותרין ישתמש בהן ולא קאמר אם הרויח בהן חולקין ואם

הנפקד רוצה לתת לו חלקו לראובן אין בו משום רבית דאין זה רבית הבאה מלוה למלוה דהא לאו בתורת מלוה ולא בתורת מקח נתן לו אלא בפקדון נתנם לו יע"ש:
והגאון ז"ל הך סברא גופה אית ליה וכיון שכן אזדא ליה מה שהקשה עליו רשב"ם שיהיה כל הריוח לנפקד דכל הגזלנים משלמים בשעת הגזלה דהא הנפקד לא מקרי גזלן אלא שואל ואי תימא אי דינו כשואל כל הנאה שלו כמ"ש ואיך קאמר חולקים עם בעה"מ לזה אני אומר דהאי דאמר נותן ריוח לבעל המעות ולא קאמר חייב ליתן לו חלקו לבעה"מ ר"ל דניתן לו אם ירצה ואין בו משום רבית כמ"ש ר' יואל דאם ירצה הנפקד לתת חלקו לראובן אין בו משים רבית:
א"נ י"ל דהאי דקאמר נותן חלקו בריוח הוא כס' הירוש' והביאו ר' יואל ז"ל שם וז"ל א"ר בשעה שקיים זה שליחותו נתכוין המוכר לזכות לבעה"מ לא קיים זה שליחותו לא נתכוין המוכר לזכות לבעה"מ אלא ללוקח ולמה הוא חולק עמו הואיל ובאה לו הנאה מתחת ידו פי' דע"י מעותיו הרויח ע"כ והכא נמי דדינו כשואל הגם דכל הנאה שלו אבל כיון דע"י מעותיו של נפקד הרויח הטוב והישר דיתן לו חלקו בריוח והאי דנקט אסור להשתמש בו כונתו בזה הן אמת דיכול להשתמש בהם אמנם סוף סוף הוא משתמש בממון של חבירו שלא מדעתו ואע"פ שהוא דחוק קצת מ"מ נראה לע"ד דהוא יותר מרויח פי' זה מכל הפי' שכתבנו:
וחזה הוית להרב גי"ר ז"ל בח"מ כלל ג' סי' כ"ב דקרא ערער על לשון המרדכי הנז' דבתחילה קאמר שאע"פ שהמפקיד תובעו לנפקד שרוצה להרויח במעותיו והנפקד מעכב עליו והוא מרויח בו לאמצע שפטור הנפקד ואח"כ כתב שאם ידוע שמרויח בו שחייב לתת לי למפקיד:
ופירש דבריו דכשאומר המפקיד שרוצה להרויח בו אמנם אם אינו ברור לנו שיש לו ריוח מזומן אז פטור הנפקד לשלם למפקיד חלק הריוח שהרויח בו הנפקד ואם ידוע לנו שמרויח המפקיד דהייני שיש לו ריוח מזומן אז חייב הנפקד לתת לו חלקו למפקיד וכו' ע"כ:
ואהמ"ר היא פלי וכי יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא המפקיד שהוא בעה"מ שיהא ידו על התחתונה והנפקד יהא מרויח במעותיו ער זמן שימצא ריוח מזומן ובבירור דהיא מלתא דלא שכיח שימצא סחורה מזומנת וגם שיהיה שיש ריוח בביאור על כן לבי אומר לפרש דברי המרדכי דע"ש בתחילה דבריו הוא דכבר הוציא מעותיו הנפקד בסחורה ואומר לו שיהיה לו לחלק בהפסד ובריוח והמפקיד מסרב ואימר לו שיתן לו מעותיו שרוצה ליתנם על משכון טוב לזה קאמר דאם הריוח הוא לעצמו כיון שאחריותו עליו

ומה יעשה אותו הבן שכבר הוציא מעותיו ואין ידו משגת ליתן לו מעותיו לכן הוא הריוח שלו והא דכתב חולקים הוא דמעותיו הם אצלו ורוצה לעכבם ומסרב ליתנם כדי להרויח לעצמו והמפקיד רוצה מעיתיו כדי להרויח במעותיו כגון דא הוא מבטל כיסו דזה נהנה וזה חסר הוא כיון דיש לו המעות מזומנים והוא מסרב כדי להרויח לעצמו אזי מחייבינן לחלוק עמי:

ועוד קרא תגר הרב הנז' על רש"ל ז"ל דפסק בסי' הנז' דבין בפקדון ובין במלוה אפי' תבע פקדונו בדין וסירב ולא נתנו והרויח בהם הוי הכל של נפקד דגרמא בעלמא היא ע"כ ותמה עליו הרב הנז' ודחאם מהלכה והעלה דכל דתבעו המפקיד מעותיו ויש לו ריוח מזומן והלא מעכב מעותיו ומפסידו לכ"ע חייב הנפקד לחלק בריוח דלהבא עם המפקיד יע"ש:

ואנא דאמרי בעד רש"ל ז"ל דכיון דמניעת הריוח הוא מחלוקת בין הראשונים ז"ל אם הוא דינא דגרמי או גרמי בנזיקין ועיין בס' עין משפט חיו"ד סי"ד ונראה דרש"ל ז"ל הוא מכתי הסוברים דמניעה הריוח היא גרמא ודייק בלישניה דכתב דגרמא בעלמא הוא והכא הוא דמעכב ממונו ולאו בריא הזיקה דשמא אינו מרויח בסחורה, אשר הוא לוקח וא"כ אין תמיהא עליו דכבר יש לו רבים ונכבדים דקיימי בשיטה זו:

ותבט עיני למוהרש"ך ז"ל בח"א סי' קס"ז על מעשה שהיה שראובן נסע מפה ללכת לפראנקי' להסתחר ונתן לו שמעין הד' אלפים לבנים לעשות לו שם שלשלת זהב לאשתו ועכב עצמו שם זמן הרבה ואח"כ חזר ראובן לביתו ונתן המעות ביד שמעון וכתב הרב ז"ל שאע"פ שלא עשה שמעין השלשלת רק שנשארו המעות בידו וערבם עם מעותיו והרויח בהם אינו חייב לשלם הריוח מההיא דהמרדכי שכתב דדוקא שנתן מעות להרויח והרויח אז חייב או שלא נתנם להרויח אלה שהם פקדון בידו אע"ג שהרויח אינו חייב לשלם והכא שלא נתנם להרויח אינו חייב אלא תרעומת והטעם הוא כיון דשמעון לא נתנם אלא לקנות השלשלת לכבד ולשמח את אשתו ולא להרויח ואע"פ שלא קנה השלשלת אין לו עליו אלא תרעומת כמ"ש בסי' קפ"ג הנותן מעות לשלוחו לקנות לו סחורה ולא לקחה אין לו עליו אלא תרעומת וא"כ הכא שלח קנה השלשלת והמעות ערבם במעותין אע"פ שפשע הוא פטור ע"כ:

והרב מוהרח"ש ז"ל בח"א סי' פ"ה ונכפלה בח"ג סי' ח"י אוה באות תי' בתי' ערער עליו דאינו נראה לו כן שהרי היה יכול שמעון לעשות השלשלת פה ולא לשלוח למקום רחוק באחריות גדול אלא ע"כ שרצה להרויח לעשות השלשלת שם ביותר זול וא"כ הרי נתן המעות להרויח והוא הרויח בדבר אחר ושינה מדעת המשלח ודמיא להנותן מעות

לחבירו לקנות לו חטים וקנה שעורים או להפיך דאם פחתו פחתו לו ואם הותירו הותירו לבעה"מ ולא דמייא להההיא דפקדון וכו' עש"ב שהניחה בצ"ע:

ואהמ"ר הראויה לכבוד תורתו תמהני עליו דנראים דברי מוהרש"ך ז"ל נכונים בטעמם דהא דאמרינן דהנותן להרויח הוא לקנות לו סחורה כדי להרויח בהם אבל הכא לא נתנם לדעת ריוח אלא שבפראנקיאה יש אומנים בקיאים לעשותה מלאכה חשובה אלא דממילא ג"כ הוא מרויח בזהב ששם הוא יותר בזול אמנם ראובן לא עשאו בשביל ריוח אלא לכבד ולשמוח את אשתו וכשם שאשתו משמחת בשלשלת מהד' אלפים לבנים כן משמחת בשלשלת של מאה לבנים ששוה בכאן יותר ואין הריוח ניכר באופן כי אין דעתו להרויח במעות אלא שיעשה לו שלשלת עפ"י אומנים בקיאים לשמוח את אשתו דוקא: ומה שרצה עוד לדמות נדון הרב ז"ל להנותן מעות לשלוחו לקנות לו חטים וכו' אהמ"ר נראה דלא דמייא דהתם הוא דנתן לו מעות לקנות חטים ושינה לו השליח והקנה לו במעותיו שעורים דמעותיו של משלח זוכים לו אלא במאי דשינה משליחותו ידו על התחתונה אם פחתו לו ואם הותירו לבעה"מ דלדעת המשלח קנאם אבל הכא בנדון זה שמעית השלשלת ערבם מעותיו דמיא ממש כמו שהביא מוהרש"ך ז"ל להא דנתן לחבירו לקנות לו סחורה ידועה ולא לקחה דאין לו עליו אלא תרעומת הכא נמי לא קנה השלשלה וגם דלא קנה במעותיו דבר אחר לשם משלחו לזה פטור:

ומה שהרגיש הרב ז"ל דמה שנתן ראובן לשמעין את מעותיו למקום רחוק הוא כדי להרויח בזהב ששם יותר בזול מוהרש"ך ז"ל כבר נשמר בסוף התשובה מזה וכתב ואם רוצה ראובן לפייס לשמעון לצאת ידי שמים ולתת לו היתרון, שהיה אפשר להועיל בעשית השלשלת בפראנקיאה ובא לרמוז דלאו בריא הוא שהיה מרויח דלפעמים מה שהוא מרויח בזהב ניתן לו בעשות השלשלת לאומנים דהן אמת דאומנותם הוא לשבח אמנם מה שעושים כאן באחד עושים אותו שם בשנים ויצא שכרו בהפסדו מהאומנים באופן דדברי מוהרש"ך ז"ל נראים לכאורה דהולכים בדרך נכון:

אמנם אי קשיא למוהרש"ך ז"ל לדעת מוהרח"ש ז"ל הא קשיא דנראה דדבריו סותרין ממ"ש הוא ז"ל בח"ב סי' קי"א על ראובן שיש לו שט"ח מסך מעות על שמעון מנכסי יתומים ועשו בהם הכשר ההנאה והריוח בעד היתומים בעד שנה א' ואח"כ עברו כמה שנים שלא עשו עוד שום הכשר ועתה טוען ראובן שיתן לו ריוח מה' שנים שעברו ושמעון טוען לא עשה שום הכשר רק בשנה א' ואיני חייב לך אלא עשרה גרושי' משנה הא':

ותחילת דבריו נטה דעתו לפטור לשמעון משום ריבית קצוצה ואח"כ כתב דאפי' ליתומים לא התירו רבית קצוצה ואפי' את"ל דיוכל להלות ברבית מה שאינו כן ואסור

לעלות על לב וכו' בנ"ד אין מקום לחייב שכפי הנראה מתוך השאלה לא קצבו ולא התנו על ריוח כי אם משנה הא' אבל לא מחמש שנים האחרים ולא התנו כלל וכיון שכן אין שום זכות ליתומים מריוח הה' שנים ולבסוף כתב דיש מקום לחייב לשמעון מטעם מבטל כיסו של חבירו מהמרדכי דאיני אלא במקום שאינו מרויח אבל אם הרויח בו חייב ליתן וא"כ בנ"ד שמעון הלוה שעכב בידו נכסי היתומים והרויח בהם יש מקום לחייבו ע"כ יע"ש:

הרי לך בהדיא דאפי' לא נתנם להניחם על חמשה שנים דלא קצבו ולא התנו אפי"ה חייבו לשמעון כיון שהרויח במעותיו דמבטל כיסו הוא א"כ תימא לדעת מוהרח"ש ז"ל דס"ל דכיון דנתנו לעשות השלשלת היינו נתנו להרויח אפי' שנאמר כמו שכתבנו דלא נתנו להרויח אפי"ה כיון שהוא הרויח במעותיו למה פוטרין אותו שלא ליתן רריוח במה שעכבם לעצמו והרויח בהם והיינו מבטל כיסו:

ומה מאד יגדל התימא דאיך לא חש לסברת הרא"ש ז"ל שכתב בתשו' ופסקו מר"ן ז"ל בש"ע סי' פ"א סעיף ל"ב בלי שום חולק וז"ל ראובן תבע לשמעון ריוח החוב שהיה לו עליו מכמה שנים ואומר שהתנה עמו לתת לו ריוח ושמעון אומר שלא התנה שמעון פטור אפי' משבועה שאף לדברי ראובן לא היה תנאי זה בשעה שנתחייב שמעון ואף אם אמר שמעון אח"כ אני נותן לך ריוח דברים בעלמא הם בלא קנין יכול לחזור בו יע"ש:

הרי שלך לפניך לנדון הרב ז"ל אתייא במכ"ש לפיטור דהשתא בנדון הרא"ש ז"ל שראובן תובע בריא שהתנה עמו לתת לו ריוח אפי' הכי כיון ששמעון כיחש בו שאומר לו שלא התנה אפי' שעכבם כל כך זמן לא אמרי' מבטל כיסו ופטור כ"ש לנדון מוהרשיך ז"ל דכתב דשניהם מודים דעל חמשה שנים אחרים לא התנו דודאי שהוא פטור:

שבתי וראיתי למוהר"ש הלוי ז"ל ביו"ד סי' ה' והביאו מרן החביב ז"ל בח"מ סי' קפ"ג הגהב"י או' מ"א דרחאה האי תשובת מוהרש"ך ז"ל מח"ב בשתי ידים וכתב שכן שמע מרבו ז"ל שחלקו עליו כל חכמי דורו ועוד שהמרדכי עצמו סיים שם דדוקא מבטל כיסו כגון שכתבו לו מתחילה לקנות בו כדי להרויח וחזר ואמר לא קניתי לך או לא הרווחתי אלא לעצמי אז הריוח לבעה"מ אבל בתורת פקדון לא הרי שאפי' בפקדון אעפ"י שיהיה לו רשות להשתמש בו כתב פטור לתת לו ריוח כ"ש הכא בנ"ד שלא היה פקדון אלא הלואה והעלה דבמקום שהמעות היו בידו דרך הלואה או חוב פשיטא דכ"ע יודו דאסור לתבוע ריוח משום דהוי רבית גמור יע"ש:

ואהמ"ר כדת מה לעשות יש לתמוה דאיך דחאם דברי מוהרש"ך ו"ל מהלכה דנראה דיש לו סמוכים דרבנן קדישי חדא מתשו' הרא"ש ז"ל שכתבנו יראה דאם נותן הלוה ריוח

אין בו משום רבית מדכתב וז"ל ושמעון אומר שלא הפנה שמעון פטור ומדכתב פטור נראה דאם ירצה לתת לו מן הריוח אין בו משום רבית דאם איתא דאיכא איסורא דהוא רבית קציצה הו"ל להרא"ש ז"ל לומר ושמעון אסור לו ליתן ריוח ומדנקט פטור יראה דאם רוצה ליתן אינו עובר על איסור ריבית:

וכמו כן נראה מתשו' הרשב"א ז"ל מסי' תתקל"ח וז"ל מ"מ נראה שאם רצה ליתן ריוח ממה שהרויח כולו או מקצהו איו כאן משום רבית דאין כאן אגר נטרוילא עוד אלא אפי' הלוהו ואחר שפרעו נתן לו קצת ממה שהרויח אין כאן אלא רבית מאוחרת וגרוע אפי' מאבק רבית ואפי"ה אינו עובר עליו הלוה אלא המלוה כדאמר עולא רב עליש גברא רבא הוי ולא ספי איסורא לאינשי יע"ש:

הרי לך דבין להרא"ש ובין להרשב"א ז"ל אין כאן רבית קצוצה ולפי מה שכתב לדעת הרא"ש נראה דאפי' אבק רבית ליכא דרבית קצוצה אינו אלא כשהתנה מתחילה ליתן לו רבית אבל מן הסתם דהלוה לו לזמן ועבר זמנו ולא פרעו במשלם זימניה ממש חייב ליתן לו באותה שעה קרן וקנס ואם פרעו בזמנו לא היה מרבה כלום וא"כ ליכא אגר נטר כמ"ש הרשב"א ז"ל בסי' תרנ"א יע"ש ועוד דע"כ לא קאמרי הגאונים הנז' אלא לגביה אדם לחבירו אבל לגבי יתומים נראה דיורו המורים דחייב לפרוע ליתומים כמו שמפורש יוצא מפי כל הפוסקים ז"ל ומה גם במוהריב"ל ז"ל ח"ב סי' כ"ו דאבק רבית שרי ועל זה פסיק ותני מוהרש"ך ז"ל דחייב ליתן מהריוח שהרויח כיון שהם יתומים ואפי"ה חש לה לספק רבית כמו שמפורש בתחילת דבריו וכתב וטוב לפשר ביניהם באופן דלעד"ן דצדק מוהרש"ך בדינו: אך את זה ראיתי להרב עין משפט ז"ל ביו"ד סי' ה' ויהי בהקשות"ה למוהרש"ך ז"ל שהוא נגד ממ"ש הרשב"א ז"ל והביאו הרב"י ז"ל ביו"ד סי' קס"ט וז"ל ומה ששאלח במי שאומר לחבירו תן לי המעות ואני אתנם לגוי ולקחם לעצמו אותו ישראל הדין עם ישראל שקבלם ואם זה לקחם לעצמו כ"ש שאינו חייב ליתן לו רבית כלום הרי זה פטור יע"ש הרי להדיא דאף דמסרס המפקיד להרויח בהם ואפי"ה פטור לגמרי ולא מצי תבע מניה משום ביטול כיס משום רבית ואיך כתב מוהרש"ך דהמעכב ממון חבירו אף בהלואה יש בו משום ביטול כיס:

ותירץ שהרשב"א ז"ל מיירי שלקחם לעצמו והוציאם כדי לעשות צרכיו ולא הרויח בהם מפני כך כי לוקח המפקיד הרבית נמצא שמן הנפקד הוא לוקח לא ממה שהרויחו מעותיו והרי זה ודאי רבית ומוהרש"ך איירי בהרויחו ביד הלוה הני ממות דמלוה מפני כך תובע ממנו משום מבטל כיסו לקחת ממנו הריוח שהרויח במעותיו יע"ש:

ואהמ"ר דבריו תמוהים דאם איתא דהרשב"א ז"ל מיירי דהלוה פטור משום דלא הרויח במעותיו א"כ למה תלה טעם הפיטור משום דלא נתנם לגוי ויקבל עליו חרם איך עכבם לעצמו הו"ל לפטור אח ראובן שיברר איך לא הרויח במעותיו ועוד דבסי' תרנ"א נראה כמו שיבא לפנינו בס"ד דכל דבאה לו הנאה מחמת הלואתו אסור יע"ש:

והעיקרא דדינא ליכא פירכא לבקש לה פוטרים דהרשב"א ז"ל מיירי דנעשה שלוחו ליתן מעותיו לגוי ושינה משליחו' ועכבם לעצמו ופטר אותו הרשב"א ז"ל דאם היה נותנם לגוי היה הישראל שואל רבית מהגוי דבתורת רבית נתנם לי ליתנם לגוי עכשיו שעכבם לענמו הו"ל רבית הבא מלוה למלוה ואסור וסיים הרשב"א אלא שיש לו עליו תרעומת שרימהו וכו' א"כ מה דמות תערכו לו לנדון מוהרש"ך ז"ל דעל ה' שנים אחרים לא קצבו ולא התנו ליתן ריוח וחייבו משום מבטל כיסו ולא התנו ליתן ריוח כי אם שנה א' ולא לה' שנים הנשארים ולגבי יתומים נחשב כמו אבק רבית ושרי: והמותיי ראיתי למרן החביי"ב ז"ל בי"ד כי' ק"ס הגהב"י אות ע"ח והביא מ"ש הרב משאת בנימין ז"ל בסי' ל"ד דהמלוה בריבית קצוצה גובה את הקרן ולא את הריבית ואין לו טענה על חבירו מטעם מבטל כיסו של חבירו וכו' וכתב הרב ז"ל דאינו חולק על מוהרש"ך דהרב מ"ב מיירי שקצבו ברבית קצוצה אבל מוהרש"ך מדבר כשבא לידו בתורת התר ועשה הכשר בשנה אחת ולא הכשר בשנים האחרות כתב הרב ז"ל דכיון דאין כאן איסור רבית חייב לשלם משום מבטל כיסו של חבירו ובזה ישב ג"כ קושית מוהר"ש הלוי ז"ל וכו' יע"ש:

ואהמ"ר יש לגמגם עליו דדברי מוהרש"ך ז"ל מוכיחים שבריביח קצוצה באו ליד הלוה דהא בתחילת דבריי נטה דעתי לפטור לשמעון משום דהתנאי שעשו הוא רבית קצוצה וכו' ואפי' ליתומים לא התירו רבית קצוצה עד ובנ"ד לא קצבו אלא על ריוח משנה ראשונה וכו' דכל זה הדברים מוכיחים שבתחילה בתורת רבית קצוצה באו לידו אלא דעל ה' שנים לא התנו וחייבו מטעם מבטל כיסו של חבירו ואם כדברי הרב ז"ל למה לו להאריך כל זה אם בתורת הכשר בתחילה באו לידו:

ועתה נבא ליישב התשו' של מוהרש"ך ז"ל שהקשינו לעיל מח"א לח"ב והוא דכבר חוסכם מהכל דהעולה מהמרדכי ז"ל והרמב"ם והטור ז"ל בענין מבטל כיסו הוא דדוקא כשנתן המעות להרויח והרויח אז חייב לשלם וכו' הא אם לא הרויח או שלא נתנם להרויח אלא שהם פקדון בידו אע"ג שהרויח בהם אינו חייב לשלם הריוח דהו"ל בזה נהנה וזה אינו חסר:

ולזה בתשובת השלשלח שלא נתנם לו להרויח אלא לכבד את אשתו ומה גם דערבם עם מעותיו באופן דלא הרויח בהם ואפי' הרויח בהם בתורת פקדון באי לידו ועכבם

ולא קנה השלשלת הוא פטיר ליתן ריוח ממעותיו למפקיד ובתשו' ח"ב דראובן שהלוה לשמעון ממעות היתומים להרויחם אלא דהוא מכחיש לפטור את ענמו כיין דראובן נתנם להרויחם ופסק עמו הריוח וידעינן דבמעותיו הריוח חייבו ליתן הריוח ובזה צדקו דברי מוהרשיך ז"ל:

ובהיותי בזה חזות קשה הוגד לי במה שראיתי להרב מוהר"י הלוי ז"ל במ"ק סי' כ"ז ובמ"ב בכלל ו' סי' ד"ן שכתב. על מה שטוען הזקן שיפרע לו בנו דמי ביטול מעותיו כיון שהוא היה מסתחר בהם והוא היה תובע אותם ממנו להסתחר בהם והוא היה מחזיקם בידו וכו' לזה הביא לשין המרדכי דאם תבע פקדונו מפני שרוצה להרויח בו והלא מעכב ומרויח בו גם זה מבטל כיסו הוא ואם ידוע שהרויח בו חייב ליתן מכאן ולהבא וכו' א"כ היה נראה דכיון דהזקן היה שואל ממנו מעותיו להרויח והוא מעכב דחייב וכו': ואח"כ דחה אותה דהכא הוי הלואה ולא פקדון וכיון דבתורת הלואה בא לידו הוי רבית והביא עוד ראיה מתשו' הרשב"א ז"ל מסי' תרנ"א וז"ל על מה שהורגלו לכתוב בשטרות אם לא אפרע לזמן פ' אתן כך וכך אם יש בזה רבית והשיב דמפשטא דמתני' יראה דאין כאן שום רבית כלל וכו' עד וטעמא דמלתא משום דאין רבית אלא בדבר שמתרבה משום אגר נטר וזה אינו כן שאילו פרעו בזמנו לא היה מרבה לו כלם ואם לא פרעו במשולם זמנו ממש חייב ליתן לו באותה שעה קרן וקנס ואינו ממתין לו על הקרן כלל וליכא אגר נטר וכו' אלא שאני אומר דאסיר לעשות כן משום דלא גרע מריבית מאוחרת שאע"פ שאין כאן אגר נטר כיון שהנאה באה לו מחמת הלואתו אסור ולמד מזה כיון דהזקן שואל מבנו מפני אריכות הזמן הוי רבית:

עוד הביא ראיה ממוהריב"ל ח"ב סי' כ"ו דכתב דאפי' מנכסי יתומים דיהבינן להו קריב לשכר ורחוק להפסד היינו דוקא היכא שאותם המעות שלהם הוא מסתחר בהם לחוד ומעותיהם ממש הם מיוחדים ומתעסק בהם בפני עצמם אבל היכא שהמעות של יתומים לקחם ופרע מעותיו, והוא מתעסק עתה לשם היתומים עם מעותיו הוי רבית כיון שאין אותם המעות עצמן והכריח זה החילוק מדברי הרשב"א:

עוד הביא ראיה מהגהת המרדכי ז"ל בפ"ח מה' מו"ל והביא הב"י ז"ל בטור יו"ד סי' ק"ס על ראובן שהשכיר מלמד לבנו וקנו ממנו ליתן מעות לזמן פ' ולא נתן לו ותבע המלמד מה שהיה יכול להרויח עם המעות עד אותו הזמן ודן הרב ר' אליעזר מטיך ז"ל דחייב ליתן לו הריוח ואין בו משום רבית וראיה לזה מפ"ק דמכות מעידנו באיש פ' שחייב לחבירו אלף זוז על מנת ליתן לו מכאן ועד שלשים יום והוא אומר מכאן ועד שלשה שנים ונמצאו זוממין אומדין כמה אדם ריצה ויהיו בידו אלף זוז מכאן ועד ג' שנים ומשלמים

לו ועתה אי שייך בשכירו' רבית אמאי משלמי ליה עדים כמה אדם רוצה ויהיו בידו וכו' דההיא בשכירות איירי דאי בהלואה אז לא היה נותן לי כלום משום רבית ואע"ג דהרב אחיו השיג עליו דאף בשכירות יש רבית כיין דהרב ר' אליעזר מתיר בשכירות פשיטא ליה דבהלואה אסיר ליקח הריוח ממה שהיה יכיל להרויח מעת שתבעו דהוי רבית יע"ש:

ואחרי נשיקת כפות רגליו נראה דלכל ראיותיו איכא למשרי ביה נרגא דאי מתשו' הרשב"א ז"ל ליכא למשמע מינה דשאני התם דמעשיהם מוכיחים שהוא עורמת רבית דתולים תנאם אם לא אפרע אתן כך וכך כמ"ש בסיף התשובה אע"פ שיש לדון כן לפטור אין בדבר להקל כיון שהדעת מכרעת שהם מתבוננים להערמת רבית יע"ש ועל זה כתב כיון שההנאה באה לו מחמת הלואתו אסור ור"ל דההלואה עצמה נעשת באיסור ואריה דרביתא רביע עלה מעיקרא משא"כ בנדון דידיה דאם היה פורע לו בנו להזקן בזמן שתבע הלואתו לא היה תובע ממני הריוח והו"ל מבטל כיסו וזה נהנה וזה חסר הוא והוא דכשתידוק מסיפא תידוק מרישא מדברי הרשב"א שכתב דאם היה פורע לו בזימניה לא היה פורע לו כלום הכא נמי אם היה פורע לו להזקן בזמן שתבע הלואתו לא היה חייב כלום וגם דבשעת הלואה לא התנו לפרוע לו ריוח המעות שיחשב אגר נטר:

וכן מוכח מתשו' הרשב"א ז"ל מסי' התקל"ח דכתב ואפי' הלוהו ואמר שפרעו נתן לו קצת ממה שהרויח אין כאן אלא רבית מאוחרת וגרוע אפי' מאבק רבית ואפי"ה אינו עובר אלא המלוה כדאמר עולא רב עיליש גברא רבה הוא ולא ספי איסורא יע"ש:

הרי דהיכא דעכב ההלואה אפי' לא תבעו אם רוצה לפרוע לו ריוח לא מקרי רבית ובוידאי דאם היה תובע הלואתו דרוצה להרויח בו והלוה היה מעכב אפ' דיורה יורה ידין ידין הרשב"א ז"ל יהיה מחייבו משום מבטל כיסו ולא היה מקפיד מטעם רבית באופן דאין משם ראיה:

ועל הראיה שמביא ג"כ מדברי מוהריב"ל ז"ל לא ידעתי מה ראיה היא לנ"ד דהא התם עצה טובה קמ"ל דלא אריך למעבד הכי דהן אמת דהתירו מעות היתומי' ליתנם קרוב לשכר ורחוק להיפסד היינו מעות היתומים עצמם ליתנם הפוטרופוסים על שמם להרויחם אבל שיפרעו אפוטרופוסים חובותיהם במעות היתומים והם יתנו הריוח משלהם מכיסם הו"ל רבית הכא מיד לוה למלוה והוא רבית קצוצה וכל כי האי לא מקילינן אבל בנדון הרב ז"ל הוא בהפוך דבמעות הזקן עצמם עכבם להרויח בהם ולא פרע חובותיו והטענה של הזקן שהוא צועק ובוכה הוא עד שאתה מרויח במעותי תן לי מעותי ואני מרויח בהן כמו שמונח בשאלה א"כ אין לך מבטל כיסו גדול מזה שזה נהנה

וזה חסר הוא וכגון דא אפשר דמוהריב"ל ז"ל מודה דחייב לפרוע מה שמרויח א"כ אין מכאן ג"כ ראיה:

ועל הראיה שמביא מר"א מטוך ז"ל ג"כ הוא תימא כיין דמן המערכה הוא בא ומלבד שהרב אחיו ז"ל סתר דבריו מהא דאמר רבא להנהו דמנטרי באגי וכו' גם הרב"י ז"ל דחה ראיותיו מההיא דמכות דתנא לא נחית בענין איסור רבית וכו' ומה שלא ישבה הרב אחיו ז"ל האמת הוא דדבריו מעיקרן אין להם על מה שיסמוכו וכותב ההגאות ג"כ לא חשש הוא לכתוב פי' המשנה לפי פשיטותו וסיים דדבר פשוט הוא שאין לסמוך על דברי ר"א ז"ל יע"ש א"כ איפה איך סייע עצמו ופוסק דינו מסברא שהיא דחוייה מכל הפוס': ועוד הגדלתי להפליא למה פנה דרך לעצמו לצד רבית ולא סייע עצמו מתשו' הרא"ש ז"ל שכתבנו לזכות את בן הזקן דכתב על ראובן שתבע ריוח משמעון שהיה עליו מכמה שנים ואומר שהתנה עמו לתת לו ריוח ושמעון אומר שלא התנה דשמעון פטור אפי' משבועה יע"ש:

הרי לנדון כרב ז"ל אחייא במכ"ש השתא דראובן תובע בפה דהתנה עמו לתת לו ריוח הואיל ושמעון מכחישו פטור אפי' משבועה כ"ש וק"ו בנדון הרב ז"ל דשניהם מודים דלא התנו מתחילה דודאי ן' הזקן פטור:. וא"ת דשאני הכא דתבע הזקן הלואתו להרויח בה וכיון דהרויח במעותיו בנו חייב ליתן לו בריוח אף אתה אמור לו דהא הסמ"ע ז"ל מקשה מזה למה לא חילק טור"ם ז"ל הכא בהלואה דאם תבע הלואתו דחייב לתת לו בריוח כמו שחילק בפקדון דאם תבע פקדונו להרויח בו דחייב ליתן לו בריוח ותי' דשמא לא תבע הלואתו א"נ דלא אתא זימניה והרש"ך ז"ל תי' דיש חילוק דבהלואה אפי' תבע הלואתו להרויח בה וסירב הלוה ועכבם לעצמו פטור:

איכו השתא מאי קסבר הרב ז"ל אי פ"ל כדעת הסמ"ע ז"ל דאין חילוק בין מלוה לפקדון א"כ תיפשוט מינה דבן הזקן חייב כיון דקא תבע הזקן הלואתו להרויח בה הו"ל מבטל כיסו וזה נהנה וזה חסר הוא ואי קסבר כדעת הש"ך ז"ל דיש חילוק בין הלואה לפקדון דבהלואה אפי' תבעו פטור הפשוט מינה דבן הזקן פטור ואם נאמר כיון דטעם הדבר דבהלואה פטור הוא משום דמחזי כרבית והיינו הך עדיין איכא למשדי ביה נרגא דלמה ליה דצלל במים אדירים והראיות לענ"ד רעועות תפשוט לה עונה בלי שום פקפוק באופן כי כל דבריו צל"ע ואיך שיהיה:

עלה בקב"ץ מכל הכתוב דלדעת המרדכי השולח יד בפקדון כל קנאה לנפקד דלא מקרו מבטל כיסו של חבירו דזה נהנה וזה אינו חסר ולדעת הרשב"א ז"ל השולח יד בפקדון נקרא גזלן ואם שלח בו יד לדעת הבעלים כל הריוח למפקיד ואם הרויחו המעות עצמם

לכ"ע הם לבמה"מ ובמלמד שהשכיר עצמו לבעה"ב ועכב שכירותו והמלמד שואל ריוח ממעות השכירות שעכבם בעה"ב שכירותו לדעת ר' אליעזר מטוך ז"ל לא הוי רבות ובעה"ב חייב ליתן לו רווח מעותיו דהוי מבטל כוסו ורבינו ירוחם בנכ"ט ס"ל כוותיה וגם הב"ח הביא לו סמוכין וס"ל כוותיה ומוהר"י הלוי ז"ל ס"ל כוותיה אבל ברב"ו ז"ל והרב חסיו חלקו עליו ובהלואה כשעכב הלוה מעותיו לדעת הרא"ש ז"ל לא הוי מבטל כיסו ואם הרויח הלוה הוא שלו ולדעת הרב מוהרש"ך ז"ל בח"ב שפיר מקרי מבטל כיסו וחייב ליתן לו מהרווח שהרווח וליכא קפידה מצד רבית דביטול מעותיו הוא לוקח ולדעת מוהר"ש הלוי ז"ל דחה דברי מוהרש"ך ז"ל ופ' דרבית קצוצה מקרי ומר"ן החבי"ב ז"ל נתן טעם לדבריו וכמ"ש ולדעת הר' עשאם בנימין ז"ל בסי' ר"ל אות לזה דכיון דאינו גובה את הרבית גם אין לו תרעומת משום מבטל כוסו של חבירו דכתב מר"ן החבי"ב ז"ל ב"ד סי' ק"ם דלא אסר הרב הנז' אלא במלוה בעלמא אבל בנכסי יתומים או בהקדש שהותר להם רבית לא נאמר ובהאי רבית אפליגו רבוותא אם הוא רבית קצוצה או רבית דרבנן:

עוד כתב מרן החבי"ב ז"ל באות ע"א משם תשובות דשייכי לס' משפטים סי' י"ד וזיל להלוות מעות צדקה ברבית דאביה חוסר והאיותו מס"פ כחובל בהיא ארנקי של צדקה דאתא לפומפדיתא אפקדה רב יוסף גבי ההוא גברא ופשע בה וחייביה רבי יוסף לשלומי הרי אתה רואה דדין הדיוט יש למעות של צדקה דאילו דין הקדש הא אמרי' בפ' הזהב שומר שכר לא ישלם שומר חינם לא ישבע והקדש מותר ברבית כדא' בהם אין דין רבית ואונאה להקדש וצדקה. הואיל דדין הדיוט יש לה אסורה ברבית אבל מורי שיחיה מתיר להלותה ברבית וראיה ממ"ש בירושלמי דמ"ק לוין ברבית לחבורת מצוה ולקידוש החדש ומלווין ברבית לעשות מצוה כ"ש לגוף המצוה והא דלא נקט ההם מעות של צדקה וכו':

וכן נראה מלשון האגודה ז"ל שכתב וז"ל וכתב ראבי"ה אע"ג דאמר הכא וכו' וההיא דאין רבית והונאה להקדש בר"ק וכו' וכן נראה מדברי הגאון מוהר"י בשורש הנז' ש הגדולים הללו הוא ברבית קצוצה וכן מתשו' מוכרי"ל סי' ל"ז שכתב שנתפשט המנהג להלוות מעות יתומים בר"ק מדכתבו קצת מרבויתא דמותר להלות צדקה ברבית מההיא דירושלמי לוין ברבית לחבור' מצוה אלמא ברבית קציצה קאמר דאי דרבנן היכי ילפי' מעות יתומים להלותם בר"ק מההיא דכתבו רבותינו דמותר להלות צדקה ברבית וההיא לא מיירי אלא ברבית דרבנן אלא ודאי ר"ק קאמר:

ובאות ע"ז כתב לסבר' הרשב"א ז"ל להלכה הני פנייה דידן דקיץ להו בכל שבוע כך וכך וכן ת"ח המקבלים פרס מידי שבת בשבתו ותלמידים שבת"ת שנוטלים פרס קצוב בכל שבת אע"ג דהני אזלי והני אתו ולא הוי עניים מיוחדים הקדש שלהם ממון שיש לי בעלים מיוחדים קרינן ביה אלא דלענין פרס המלמדים חזר הדבר ממון שאין לו בעלים כדברי הרשב"א ז"ל כיון שנוטלים שכר מכוח ת"ת וע"ש ממין הבא סמו"ל לא"י דלאו בעלים מיוחדים מקרי ומותר להלותם ברבית קצוצה אפי' להרא"ש ז"ל יע"ש:

ומעתה נבוא לכוונת המאמר ונקדים עוד מאי דאמרו בתנחומה וז"ל ויקחו לי תרומה קה"ו לי הכסף ולי הזהב אעפ"י שמשלי נתתם אני אפרע לכם בכפלים ע"כ והנה עתה שנשלם המלאכה והביאו את המשכן אל משה נסתפקו ישראל בהאי שכר שהקב"ה גדל פר"ע בכפלים ודאי כי הוא סברת השוחר טוב שהקב"ה זורע במעשיהם של צדיקים ועושים פירות ונתקשה מזה בעה"מ דהאי זקוק מנין. אי מדמינן לה לפיקדון כבר כתבנו בשם המרדכי דהמשתמש בפקדון והרויח אין צריך לשלם הריוח ואפי' חוב שעכבו והרויח כבר כתבנו כשם הרא"ש ז"ל ופסקי מרן בש"ע דאינו חייב ואי מטעם שכירות כבר כתבנו דמלבד דאינו חייב עוד בה דאיכא צד רבית כמ"ש מרן הב"י ז"ל: לכן כדי לתרץ אלו הדקדוקים הביא הפסוק של עוז והדר לבושה בהוא הלבוש שנעשה בעשיית המצות ומקרי חלוקה דרבנן וגם ותשחק ליום אחרון דהוא מזריעת המצוה הפירות היוצאים מהם כסברת הגאונים ז"ל דהא דאמרי' מבעל כיסו של חבירו דאין לו עליו אלא תרעומת היינו בשלא הרויח בו אבל אם הרויח בו חייב וכן דעת רב האי גאון ומוהר"ס גאון ז"ל בסי' ח"י וקרא הוכיח דאי אל שכר המצות לבד קאמר הרי קאמר עוז והדר לבושה דהוא לבוש מהמצות שבוא עושה ומהו ותשחק ליום אחרון אלא שכל מהן שכרן של צדיקים והכל בא לרבות אפי' הפירות היוצאים מזריעתן הוא מתוקן להם לעוה"ב הוי ותשחק ליום אחרון והשחוק הוא בזמן ההוא דעיניו יחזו כפלי כפליים מהמצות שעשה והוא שוחק:

וא"ת דעדיין יש לדוחה לדחות דהא כתב רש"ל ז"ל דאין ללמוד מתשו' המרדכי כיון דזה אומר ככה וזה אומר ככה והעלה להלכה דבין בפקדון ובין במלוה אפי' תבע פקדונו בדין וסירב ולא נתנו והרויח בהם הכל של נפקד דגרמא בעלמא הוא ע"כ, וא"כ חזר הדין והכל לנפקד ודבוותא גבי ישראל לאבינו שבשמים אין כאן וכיה בפרותיה על מצות לזה מביא מעשה דר' אבהו דלאו כל כמיניה דרש"ל ז"ל דהא הרב גו"ר ז"ל כבר דחהו בשתי ידים וגם רובם ככולם של הפוסקים פסקו בסברת הרשב"א ז"ל דבפקדון סתם אם שלח

בו יד והרויח הוי לעצמו ונעשה גזלן עליהם ולא אמרי מסתמא לא משוי איניש רשועא ואם שלח בו יד לדעת בעה"ב הכל למפקיד:

ושם רמ"ז מעשה בר' אבהו שהיה מסתלק מן העולם ורואה כל טוב שמתוקן לו לעוה"ב כל דייקא התחיל שמח כלומר רבשעת מיתתו הראו לו המעשים אשר לו יעשו וראה יותר ויותר משכר מצותיו אשר עשה דהיינו זריעת המצות ופירות היוצאים מהם והתחיל שמח ואמר כל אלין דאבהו ואני יודע בעצמי שלא עשיתי כ"ב מצות ואני אמרתי לריק יגעתי דכיון דלא נשלמה המלאכה עד שיפטר מן העולם ליכא שכירות ולבנו ובתו כחי כליתי בכל השנים הללו דאפי' ישלח דינו כפקדון והכל לנפקד:

והוא מיחיב לא והוא מפרק לה אכן משפטי ה' אמת ופעולתו אמת אלהי ר"ל כיון כי הוא הדין ופעולתי את אלהי וגבי קב"ה כביכול לא שייך שולח יד בפקדון וכז' ח"ו כדי שיהיה הריוח שלו אלא כוונתו הוא להרויח לבעל הפקדון ובזה זכינו לדין דאפי' בפירות היוצאים בזריעת המצות הוי של בעל המצוה. הוי ומשחק ליום אחרון כי ביום אחרון רואה יתור נפיש רווחא ואתי מחילא המצות ופרותיה משא"כ מקודם שהיו לי קרן דווקא ולא פירות:

אלא דעדיין יש לבע"ד לחלוק ולומר דכל זה אינו אלא אי מדמינן ליה לפקדון אבל אי מדמינן ליה לשכירות כבר פסק מרן בב"י ז"ל דבשכירות יש צד רבית וא"כ מלבד דאינו חייב השוכר שעכב שכירותו ומה גם דאם רוצה לתת ריוח ממה שהרויח במעות השכירות שעכב בידו איכא צד רבית: אמנם כבר כתבנו בשם ר' אליעזר מטיך דס"ל ז"ל דבמלמד שעכב בעה"ב שכירותו והרויח בו. כ' דחייב ליתן לו מה שהרויח במעות השכירות והסכים עמו רי"ו ז"ל והב"ח ז"ל ומוהר"י הלוי ז"ל וזהו הרמז הרומז ד"א אימתי התורה משחקת למי שהוא עמל בה כלומר שעוסק בתורה יומם ולילה כמ"ש והגית בו יומם ולילה כשכיר יקוה פעלו וביד קב"ה שכירותו והוא מרויח בהם שהיא מזריע זרע ודאי דהפירות היוצאים מהם הוא לת"ח כדין מלמד שעכב שכירותו בעה"ב דאם הרויח הוא למלמד וז"ש הוי ותשחק ליום אחרון כי ביום אחרון הוא רואה ריוח השכירות ושוחק:

אלא דעדיין נשאר לנו לבא לידי ביאור דאפי' מוהר"י הלוי ז"ל דכתב דבשכירות אין כאן צד רבית מודה הוא דכשהוא הלואה דאם הלוה עכב הלואתו של מלוה דיש בי צד רבית וכמ"ש הר' משאת בנימין ז"ל דבמלוה כיון דאינו גובה את הרבית גם אין לו תרעו' משום מבטל כיסו ש"ח א"כ איפה אי מדמינן ליה להלואה מלבד דאין כאן מקום לשאול ריוח וגם דאיכא צד רבית:

ועל זה הביא סברת האמוראים דכל אחד ואחד הוא נותן טעם לשבח לזכות את ישראל בדין הריוח והלא המה זבדי ן' לוי ור"י ן' פטרוס וריב"ל קראו כל א' וא' מהם בשעת סילוקן מן העולם ר"ל דבאותה שעה נתגלה להם שכרם ביתר שאת ואמרו דמה שזכו לכל הכבוד הזה בדינא קא זכו וכמו שנתבאר למעלה:

האחד הביא פסוק על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא שם רמז מ"ש מור"ם שם וז"ל מיהו אם תבע בעל הפקדון תן לי פקדוני וארויח בהם לעצמי הלה מעכב בידו חייב ליתן הריוח מכאן ולהבא והסמ"ע מ"ע ז"ל הרגיש בס"ס פ"א מ"ש מההיא דהתנה בפי' ליתן ריוח שהוא פטור ותירץ דהתם מיירי בשלא תבע מעותיו וכן כתב הרב מ"ש בסי' קפ"ג הגהב"י אות מ"א וז"ש על זאת יתפלל וגו' ר"ל דלא אמרינן בהלואה דאיכא צד רבית היינו היכא דלא תבעו אבל הכא תפלתם של צדיקים וחסידים הוא בכל עת ורגע שהקב"ה יזמין להם די מחסורם אשר יחסר להם כדי להרבות צדקות ומישרים באופן כי תובע בפה החסיד שהקב"ה יתן לי שכרו ממצותיו כדי להרויח בו לרבות עוד מעשים טובים והקב"ה מעכבם להרויחם ודאי כי אותו הריוח הוא לבעלים:

והשני אמר פסוק מה רב טובך וגו' בא לרמוז דהאי הלואה הוי דומייא לשכר המלמדים ושכר העניים שנותנים להם שכר קצוב בכל שבוע ושבוע שמותר להלותם ברבית קצוצה וכמ"ש ר' אליעזר והרשב"א שב"א ז"ל וז"ש מה רב טובך אשר צפנת ליריאך שהם שכר המלמדים ופעלת לחוסים בך שהם שכר העניים ע"ד מחסה לאביון ובשכר זאת הוא מותר להלוותם ברבית קצוצה וזהו ההלואה שיש ביד הקב"ה כ"י ואדם זוכה בם אפי' שהוא הלואה גביה: והשלישי הביא פסוק כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו רצה לרמוז מ"ש דאין רבית והונאה להקדש וישראל נקראו קדש כמ"ש הכתוב קדש ישראל לה' וזהו ממש כוונת הכתוב כי בו ישמח לבנו לזכות בין בשכר המצות ובין בפירות היוצאים מהם יען כי בשם קדשו בטחנו ר"ל בשם הקדש שקרית לנו קדש ישר' בטחנו כדי לזכות בו בין בשכר המצות ובפירות היוצאים מהם וקאמר הוי בעת סילוקן של צדיקים הקב"ה מראה להם מתן שכרם ומשמחם ומדאיצטריך לקרנם תרום בכבוד סמוך לפרקן הוא מוכרח דיש להם ריוח ופירות המצות משא"כ קודם לזה דהא כל זמן שעומדים בזרי"ע הם עושים פירות ועל זה הוא מורה מקום סמיך למיתתו:

ואח"כ הביא מימרא דבן עזאי וקרא בידו יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אימתי הקב"ה מודיע לצדיקים וכו' בא לרמוז החילוק שכתבנו למעלה והביאו הרב מ"ש באות מ"א הנז' בשם מוהר"ש גאון ז"ל והמ"ץ דלא אסרה תורה אלא רבית הבאה על ידי הלואה שזה הלוה לו מעותיו מדעתו על מנת שיתן לו רבית אבל היכא שהוא לא נתנם לו מדעתו

אלא שזה עכב מעותיו, בידו ומבטל כיסו של חבירו והרויח ראוי לו שיתן שכר מעותיו ואין כאן צד רבית יע"ש הכא נמי ישראל לגבי קב"ה דאין שום אחד מישראל שיודעים שכר המצות אשר הם עושים וכמ"ש התנא שאין אתה יודע מתן שכרם ש"מ אלא אנו עושים מצותיו אשר קדשנו במצותיו וציונו ואין אנו יודעים שכרם כדי לידע ההלואה ליתנו בריוח אלא שהקב"ה הוא מעכב שכרם והוא מזריע זרע ומרויחם ודאי דאין כאן צד רבית:

וזהו שדקדק בן עזאי אימתי מודיע לצדיקים וכו' הכונה דהצדיקים אינם יודעים בהלואתם אלא הוא מודיע להם מתן שכרם סמוך למיתתן שנ' יקר בעיני ה' המותה וגו' דקודם לכן לא נשלמו פירותיהם אבל באותה שעה כבר הרויח וז"ש ובאותה שעה הם רואים ושוחקים ר"ל דרואים מעשיהם הטובים אשר עשו ופירותיהם תוספת מרובה על העיקר ולפיכך ותשחק ליום אחרון ודוק:

ובזה אבא נבוא להבין כונת הכתובים הבאים כאחד בתהלים מזמור ס"ח וכ"ת וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו אבי יתומים ודיין אלמנות אלהים במעון קדשו:

וי"ל בכתובים אלו טובא. חדא דכיון דאמר ישמחו יעלזו וגו' למה חזר וכתב שירו לאלהים זמרו שמו דהא השיר לא ניתן אלא לשמח אלהים ואנשים וכבר מלתא אמורה וצדיקים ישמחו וגו' ותו י"ל במאי דשינה הכתוב סלו לרוכב בערבות ולא אמר לרוכב בשמים והראב"ע ז"ל פי' דשמים נק' ערבות בעבור שהוא רחב ועדיין צריכים אנו למודע"י דלמה קראו ערבות ולא קראו שמים כמש"ה רוכב שמים בעזרך. ותו דמלת ועלזו לפניו יתו"ר נפי"ש דכבר אמר ישישו ישמחו. ותו במ"ש אבי יתומים דלמה קראו להקב"ה אבי יתומים ורש"י ז"ל פי' אבי יתומים שנעשה אב לישראל שהם יתומים שנא' יתומים היינו ואין אב ועדיין צריך ביאור דמ"ש כאן שקראו אבי יתומים. ותו במ"ש אלהים במעון קדשו שכינתו ומעון' קדשו הם ישראל שנק' קדש ושכן שכינתו עליהם וגם זה צריך ביאור דמה בא ללמדנו דכבר נאמר ושכנת בתוך וגו':

אמנם עם האמור ניחא והוא שדהע"ה בא להבטיח לצדיקים דלאו מעשיהם לבד משלם להם הקב"ה אלא גם הפירות היוצאים מזריעת מעשיהם הטובים הוא משלם להם קרנא ופירי. וזהו שאמר וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים ליתן להם שכרם משלם ממעשיהם הטובים אשר הם עושים בעוה"ז:

וגם שירו לו שיר חדש על רב טוב לבית ישראל שהוא א זורע זרע מעשיהם הטובים בשמים שנקרא ערבית וז"ש סלו לרוכב בערבות ואתם זוכים בפרות' ופירי פרותיהן עד עולם:

וא"ת במאי קא זכו ישראל בפירות דאי מדמינן ליהו להלואה. מלבד דאין כאן מקום לשאול בריוח עוד בה דאם בא לגדל פר"ע הריוח יש כח הפוסקים ז"ל דס"ל דיש בו צד רבית כיון דסו' סו' בא לו הנאה בהלואתו: ועל זה בא כמשיב אבי יתומים כמו שפירש"י שנעשה אב לישראל שהם יתומים וביתומים כבר כתבנו בשם מוהרי"ל ז"ל שכתב דכבר נתפשט המנהג להלוות מעות יתומים בר"ק מהא דירושלמי לווין ברבית לחבורת מצוה וכו' א"כ בדינא קא זכו בית ישראל בריוח פירותיהן של מע"ט דלגבי יתומים אין כאן צד רבית:

ועוד אלהים במעון קדשו כמו שפירשו המפרשים ז"ל דהוא רמז לישראל שנק' עם קדשי ובהקדש כבר כתבנו דאין רבית ואונאה להקדש ובזה הם זוכים בדינא ובדיינא בפירותיהן של מעשיהם הטובים ופירי פרותיהן עד עילם וע"כ צדיקים ישמחו יעלצו לפני אלהים וישישו בשמחה. כן ה' אלהינו יזכינו ויקרבנו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו אנו וזרעינו וזרע זרעינו עד עולם אכי"ר:

השמטה. אריב"ל בשעה שעלה משרע"ה למרום אמרו מה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו א"ל לקבל התורה בא אמרו לפניו חמדה גניזה לך תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לב"ו מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדי' ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים א"ל הקב"ה למשה החזר להם תשו' אמר לפניו רבש"ע מתייירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם א"ל אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשו' אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתוב בה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מא"מ א"ל למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם. שוב מה כתוב בה לא יהיה לך אלקים אחרים בין הגוים אתם שרוים שעובדים ע"ז שוב מה כתיב בה זכור את יום השבת לקדשו כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכים שבות. שוב מה כתיב בה לא תשא משא ומתן יש ביניכם. שוב מה כתיב בה כבד את או"א או"א יש לכם שוב מה כתיב בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב קנאה יש ביניכם יצה"ר יש ביניכם מיד הודו לו להקב"ה שנא' ה' אדוניני וגו' מיד כל א' וא' נעשה לו אוהב ומסר לו דבר שנא' עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם ע"כ:

שאלה א' שאלה במותב תלתא כחדא הוינא נחנא ב"ד דת"ל כד אתא קדמנא הר' אברהם מזרחי הי"ו ואחר האיום והגיזום כדחזי העיד בתורת עדות גמורה על אודות הר' סעד ן'

סונבול אל חילווי חתנו של הר' יוסף סאלאמיה הכהן נג'אר הי"ו אשר נפקד מזה שלש שנים מע"מ בלכתו מעכו לדמשק יע"א וז"ל בהיותי אני והר' דוד הכהן שורה הי"ו בכפר מרצרץ והיינו שנינו יושבים בסיעת ישמעאלים ושאלו איזה מהישמעאלים הנז' להר"ד שורה נז' הי"ו על אודותי מאיזה מקום אני ומה היא ביאתי לכפר הנז' ואמר להם שאני מערי הודו ובאתי לבקש גוי אחד ששמו אבו יוסף אל דאוד לשאול ממנו על אודות יאודי א' שנלוה עמו בדרך מעכו לדמשק יע"א. שמע גוי אחד מהיושבים שם שלא היה מהשואלים לדוד הנז' כנז' ענה ואמר שהוא זה זמן שהיה חוואלי מהמושל על אבו יוסף אל דאוד הנז' ודבר עמו כדברים האלה על ענין היאודי הנז' וז"ל פ"י רוחתי לעכיה תתא אפ"אתיש עאלא אבני אלדי אכ"דו לל נזאם ומא לקיתו פ"י עכיה רוחנא זוארה לל שאם ואנא פ"יל טאריק מן לשאם אתרפ'קנא מעא וואתיר יאודי אסמו סעיד כאן יסאווי מענא מליחה יכ"ריפ' מאלינא פ"יל טריק וכאן הווי צ"עיף ובקינא נדארי פ"ל דריב ווצלנא לנוקאר ספסע ווקיע אל יאודי ותאת חרכנא ושופ'נא מיית דשרנה ורוחנא כ'"ברנא עליה פ"י ספסע ורוחנא לשאם ומא עריפ'נא שו צאר .ע"כ הגיעו דברי הגוי הנז' שהגיד מה ששמע מהגוי אבו יוסף אל דאוד הנז' אות באות תיבה בתיבה מבלי שום תוספת ומגרעת ובכלל דבריו של הגוי הנז' המגיד דברי אבו יוסף אל דאוד שספר לו שמעשה זה היה בזמן שתפס אדונינו השר יצ"ו החייל לנזאם התפיסה הקודמת לתפיסה שנהינו ולראיית אמו"ץ ח"ש פעה"ק טבריא ת"ו תרי מגו תלת ביום ז"ך לחדש סיון התק"ץ ושמונה ליצירה והשו"ב וקיים:

חיים נסים אבואלפייא חי שמואל ווזאן ס"ט במותב תלתא כחדא הוינא נחנא ב"ד דח"ל כד אהא קדמנא הר' יוסף הכהן נג'אר אר הי"ו והר' שלמה שטרית הי"ו ואמרו לנו שבבואם מדמשק יע"א בעברם מל סעסע חקר ודרש הר"י כהן הנז' הי"ו ושאל לשיך סעסע על חתנו סעד ן' סונבול אל חילווי נ"ע שמזה שתי שנים ויותר שעבר הר' סעד הנז' דרך סעסע ולא נודע מה היה בו ואמר הרי"ך הנז' לשיך הנז' בזה הלשון כיף ביציר אינו סינתין נפ'יקיד האל יהודי הוני סעד הנז' ומה איביינלו אטר וקאלו אישיך תיעלם מידית סינתין ואכתאר איג"ה וואחיד נאבילסי וקאלי דאכ'ללך אבעת מאמי תנין ארג"אל ביל כירא תא גג"יב האל איהודי אל עייאן מן אל נוקאר וקילתלו אסתנא תא יי"ג'ו אל רועייאן מן בעד אלי פ"את סעתין תלתיה פ'אתשה עאלא נאבילסי ומא לאקיתו ואח"כ בא גוי אחר מסל"ת ואמר להרי"ך הנז' ולהר"ש שטרית הנז' בזה הלשון שו האל חארכאת אלי בתפ"תשועאליהא האל איהודי אלי בתיסאלו עאליה מאח וקבארנא ואח"ך חקר ודרש הטב הר"ש שטרית הנו' מהגוי הנז' ונתן לו סימנים וכה אמר לו אנא בערפו האל איהודי

כאן אדמיים ורפ'ייעאני ומסתמריץ' ועוד נתן להם הגוי הנז' בחמור ובכלים של הר' סעד הנז' נ"ע שהיו עמו. כל הנז' העיד הר"ש שטרית הנז' הי"ו על יהודותו ועל נפשו בתורת עדות גמורה שבפניו היה כל נז' מראש וע"ס ולראית אמו"ץ כתבנו ות"ש פעה"ק צפת ת"ו בשבעה לח' כסליו ש' התקצ"ת ליצירה ושו"ב וקיים:

חיים שלמה פראנקו ס"ט משה ניני ס"ט מרדכי מסעוד עכו ס"ט עוד זאת היתה באו שני עדים יהודים כשרים ואחר האיום והגיזום כדבעי העידו שזה ג' שנים מע"מ היו הולכים מדמשק בין פורייא לפסחא בא"י וכל קנטרה ראו הם את האיש סעד הנר' והכירוהו הם הטב הוא חתן יוסף הנז' וראוהו חולה מאד מסוכן והיה עם מוקירים שניים א' נאבילסי וא' כ"אלילי הוא והם דוקא בלי שיירא ועשו עמו שבת ביחד עמם בל קנטרה וכל השבת כולו היו עמו ודברו עמו והיה הולך הוא לבא פה דמשק יע"א והם יום א' הלכו בהשכמה לדרכם לא"י והניחוהו עדיין ישן וחולה חולי גדול והלכו להם זה העידו בתורת עדות גמורה ביום ח' מנחם קצ"ח לפנינו נחנא ב"ד דח"ל פה דמשק יע"א ושריר ובריר וקיים. וחתימי עלה ג' ב"ד. שאלה א' שאלה יורנו אם אשת סעד הנז' היא מותרת לינשא עפ"י העדיוות הנז' ויבא שכמ"ה:

תשובה מי אנכי כי אערוך שיח לדבר דבר. להתיר אשה מכבלי העיגון בדבר כזה צריכה רבה נחל נובע מקור חכמה דשלים בכולה ובקי בכל חדרי התורה הלכות עיונא. ומלמד לאנוש בינה. לא כן אנכי שאין כי לא דעת ולא תבונה. אכן אי אפשר לומר ונקה חובתי היא ואטשנה. ועיני לשמייא נטלית אל ה' והאר לי במאור תורה אנא ה' תתן אמת ליעקב דין אמת לאמיתו ולא אכשל בדבר הלכה ויטע בלבי דבר אמת מתורתו תורת אמת ואמונה. כינ"א וזה החלי בע"ה צורי וגואלי. הנה אי איכא לפסוקי ולברורי הא' אי חשיב בעדות זו מסל"ת כיון דהיה ע"י שאלה וזה הגוי שהגיד להם היה שם ושמט. הב' אי איכא הכא קשר דברים ואי חיישינן להא. הג' דלא הוזכר בעדות הא' לא שמו ולא שם אביו ועירו ד' שלא אמר וקברתיו הנה דינא יתיב וספרין פתיחו הם אמרו גוי מסל"ת דוקא בעינן ומשנה ערוכה היא בפ' בתרא דיבמות ובנכרי אם מתכוין אין עדותו עדות ואוקימנא לה בגמ' דמסל"ת בעינן וכן פסקו כל הפוס' להלכה וזאת מצאנו להרב נאמן שמואל ז"ל בתשובה ה"ן הביא דעת הרב המבי"ט ז"ל דס"ל דכל היכא דהאיסור הוא מדרבנן אז אפי' נשאל ממש יש להתיר לכתחי' וכתב דמהרא"י חולק בזה וס"ל דאין להתיר אלא בדיעבד דוקא וכתב שם הרב נאמן שמואל דלא צייתינן להמבי"ט בזה כיון דמהרא"י כנגדו ע"ש וכ"ן דעת רבים מהאחרונים כאשר יעויין ביד אהרן חא"ה ח"א הגב"י אות שנ"ג ע"ש ולפי פסק הרב המבי"ט תשו' קל"ח אם אחד הלך ממקום

למקום ונתעלם וראו א' הרוג באמצע הדרך יצאה אשתו מאיסור א"א דאורייתא ע"ש וע' להרב פרח מטה אהרן ח"ב שאלה ס' דק"א מ"ש בזה דיוצא דהסכמת הפיס' גם באיסור דרבנן אין להתיר ע"י שאלה ואיכא מאן דס"ל דבדאיכא אומדנות מוכיחות אז מתירין אפי' לכתחי' להשיא ע"י שאלה ע' גו"ר סי' כ' וסי' כ"ד ע"ש: האמנם גם ע"ז יש רבים חולקים וס"ל דאם איכא אומדנות אז אם יש ספק אם העכו"ם הוי מסל"ת או לא אז אזלינן לקולא בזה ואמרי' דהוה מסל"ת אפי' לכתחי' כמ"ש י"א בהגב"י אות שנ"ב וא"כ השתא הכא בנ"ד אע"ג דהגוי שהשיב לא היה מהנשאלים אפי"ה כיון שהיה יושב שם עם גוים הנשאלים כל שהיא גם הוא באותו מעמד הו"ל כאלו שאלו אותו כמ"ש החלקת מחוקק בא"ה סי' י"ז ס"ק ל' וכן הסכמת הב"ש שם בס"ק מ"ד טש"ב מ"מ הכא בנ"ד עכו"ם זה הגיד הוא מפי עכו"ם אחר אבו יוסף אל דאוד כמובא וכבר האריך הרב פרח מטה אהרן ח"א סי' קכ"ה ובח"ב סי' פ"ז כתב בענין עכו"ם מפי עכו"ם דאפי' דלא ידעי' אם העכו"ם הראשון היה מסל"ת כבר הורגלו להתיר אשה וכן הרב דבר משה חא"ה סי' ז' וסי' ה' כתב ואם היה עכו"ם מפי עכו"ם כבר פשטא הוראה דאפילו בסתם דלא ידעינן אם מסל"ת היה העכו"ם הא' מהני עש"ב והנה הכא מעיקרא עכו"ם זה לשון זה שהגיד מפי יוסף דאוד כל מ"ש הרי כתב י"א בהגב"י אות ר"ק וז"ל לא כתב הר"ן שצריך שיעיד השני שהראשון היה מסל"ת אלא דוקא כשאמר העכו"ם הב' בסתם ששמע מפי עכו"ם חבירו שפ' מת ולא הגיד לנו באיזה לשון סיפר הדברים ועל מה באו דבריו אבל אם סיפר העכו"ם כב' מ"ש העכו"ם הראשון אפי' הר"ן ז"ל יודה שאין צריך שיאמר הב' שהא' היה מסל"ת וכו' ועמש"ש מצות ריי"ד ואילך וכן מצאנו דאפי' הרמב"ם דס"ל דצ"ל וקברתיו כידוע אע"ג דמרן פסק כסתם דלא בעינן וקברתיו והביא וי"א צ"ל וקברתיו הנה זאת מצאנו להר"ן והריב"ש דכתבו בעד מפי עד תולין להקל שהראשון אמר קברתיו או טלטלתיו ועמ"ש י"א בהגה"ט אות רמ"ז עש"ב וע' בתשו' נאספות שבסו"ס י"א תשו' ג' מהריי"פ ז"ל כתב וז"ל על הס' הא' הלכה רווחת וכו' וסברת הר"ן והרד"ך כבר דחו אותה וכו' ומהרשד"ם א"ה סי' נ"ב כתב להתיר בעכו"ם מפי עכו"ם ואין אנו יודעים אם העכו"ם הא' היה מסל"ת העדות כשרה וכו' ע"ש והסכים עמו מהרש"ו ז"ל והנה הותר ספק א' וממילא אזל ליה ס' הב' דאפי' לדעת הר"ן אמרי' דעכו"ם הראשון הוה מסל"ת בכל אופן המועיל. ואפי"ה ליותר יפוי כח אמינא דהכא כנר' לית אנן צריכין לכל הני מילי דכתיבנא:

והוא הנה סברת הר"ן היא בענין קשר ענין לפניו או לאחריו ומהרד"ך בתשו' כ' החזיק גם הוא בדיעה זו מאד ומהר"י טייטצק ז"ל חלק עליו וכן דעת הריב"ש סי' שע"ז וש"פ

ועש"ב וחזר מהרד"ך בבית כ"ה לדחות דברי מהרי"ט ז"ל והביא מהרמב"ם פי' החשנ' פ' פסולי המוקדשין ומהטור דס"ל כהר"ן והאריך להביא ראיות לזה והרואה דבריו צ"ע כי כל ראיותיו דחויין הם בתשו' הריב"ש דס"ז שפ' ע"ש גם לא ראה פי' הרמב"ם במשנה זו וז"ל ונאמן הנכרי כשאמר מת פ' אם הסיח ל"ת עכ"ל וכ"כ הטור ברמזיו בפסקי הראש שהוא חבירם כידוע ע"ש ומוכח מדבריהם הכא דלא בעו שום קש"ד אלא די שיהיה מסל"ת בלא שאלה כס' הריב"ש ודברי מהרד"ך צ"ע לע"ד. ואחת מהראיות שהביא הריב"ש סי' ש"פ מהא דתנן בא' שעמד בראש ההר וכו' ופריך ודילמא שד הוא וכו' ודלמא צר"ה היא וגו' ולא קא פריך ודילמא עכו"ם היא ואין כאן קש"ד אלא ודאי אי הוא עכו"ם הו"ל מסל"ת ועל ראיה זו השב מר"ן בתשו' ח' די"ל לדעת הרן דאה"ן ה"מ למפרך הכי נמי אכן כיון דשאני בשעת סכנה כותבין אעפ"י וכו' דמההוא טעמא גופיה ניחא דלא חיישי' דילמא עכו"ם הוא ע"כ וכן השיב מהרלב"ח בתשו' קל"ו ותמה מאד על ראיה זו ע"ש וכוונתם ברורה דאין לנו להוציא דין מכח קו' דפריך הכי ולא פריך הכי אלא אם יהיה האופן שאם הוא פריך כי לא הוה מהני מאי דתי' בש"ס גם להא אבל אם במה שתי' בש"ס להך פירכא דפריך יתורץ גם מאי דהו"מ לאקשויי נמי ודאי דלא מפקי דינא מדלא פריך כיון שמתורץ גם הך במה שתי' הש"ס על מאי דפריך ליה ואין להוציא דין מהמקשן אמאי לא פריך הך נמי דס"ל הני שכיחי טפי דאם עכו"ם הוה למ"ל לעמוד בראש ההר ולצעוק כיון שהוא נחפז ללכת לדרכו שהרי לא מצאוהו ואם צעק ונחבא למה לו יעמוד להדייא לעין כל להגיד כי ישר ועוד וכי יש לו לעכו"ם מצוה להתיר עגונה וכמו שכן תי' מהרד"ך בבית כ' ונעלמו דבריו מהר' מהרא"ק בס' ב' המאורות הגדולים סי' ז' דל"ח ע"ג ומרב תנא הרמ"ל בפי"ג מהלכות גירושין ה' ט"ו שתי' כן מונפשייהו ואורייתיה דהרד"ך ז"ל בתשובה ההיא בפומיהו כאשר תראה ולא זכרו שהרד"ך בעצמו תי' הכי ורמזו גם המגיה שם וא"כ הו"ל הנך פירכי דילמא שד או צרה שכיחי טפי ולהכי הנך פירכי הם אמת שאם לא היה מתורצת הך דדילמא עכו"ם הוא במה שתי' להנך הו"ל ליפרוך דילמא עכו"ם אף דלא שכיחא כיון דאיכא למיחש להכי ולא יתורץ במה שתי' להנך פירכי אכן כיון דבהך תי' יתורץ גם הך לא מוכח מינה מידי והו כוונת מרן ומהרלב"ח ודברים אמתים ונכונים הם ובזה סרו מהר כל תמיהות הרב הנז"ל בס' ש"מ הגדולים והרמ"ל ז"ל כנז' שתמהו על תי' זה ולפמ"ש לק"מ וראיתי אני להגאון ט"ז על א"ה בסי' י"ז שדחה ראיה זו דהריב"ש הא דלא פריך ודילמא עכו"ם הוא דעכו"ם איהו מכשיל את ישר' בחינם כדאי' ביו"ד וכו' ע"ש ולא זכיתי להבין ד"ק דמי אמר שכיון העכו"ם להכשיל דילמא אה"ן היא כיון להודיע האמת וס"ל שיאמינוהו ויתירו על פיו

ואנן הוא דידעינן דלא מהימן דכתי' אשר פיהם דבר שוא או דילמא לצעורינהו קמכון דעשוי לצער את ישר' ומי אמר לו כיון העכו"ם להכשיל עד דאמר קי"ל אינו מכשיל ושפיר הו"מ למיפרך דילמא עכו"ם ודו"ק:

והנה כבר אמרי' דהר"ן דבעי קש"ד די מלפניו או לאחריו ומפורש בתשו' הר"ן דאפי' אם אמר חבל על פ' הוי קש"ר. וכ"כ הרד"ך וכ"כ משפט צדק ח"א סי' ו' ומהארנ"ח בסי' צ' ע"ש וכתב מהארנ"ח מ"ש הרמב"ם ז"ל כמה היה נאה כמה היה גבור וכו' לרווחא דמילתא כ"כ ע"ש ונעלמו דבריו מהרב ב"ד חא"ה סי' ו' דכתב זה מס' דידיה והכריח זה מהטור ולא ראה שככ' הראנ"ח וע' להרב י"א הגהב"י אות קנ"ג ובח"ב בהגב"י אות ס"ב וכ"כ הרב בעי חיי חא"ה סי' י"ח דט"ז ע"א וע"ב ע"ש בנדונו שאמר ואבאלי כתב לכ"ע הוי קש"ד וכ"כ הרב אשדות הפסגה בל"ה ע"ג וכ"כ רבים ונכבדים ומאד תמהני על הרב משאת משה חא"ה סי' ל"ח והרב שפר אפרים סי' ק"א שכתבו לדעת הר"ן ווי לפ' לא הוי קש"ד אל צ"ל מעניינים אחרים עד דלהוי קש"ד ופי' בגמ' תיבת ואזל דאמר הוי מילי אחריני ואזל הוא להאי עניינא ודבריו דחוקים בפי' זה מאד וגם תימה דהר"ן והרד"ך כתבו להדייא וכל שאמר חבל על פ' או ווי לפ' שפיר דמי ומאי דק"ל התם אי אמרי' הכי לדעת הר"ן מההיא דמאן איכא וכו' כבר הוק' זה למרן בתשו' ד"פ ע"ד וכן למהריב"ל ז"ל הביא דבריו לח"מ שם וע' מה שתי' מרן ד"ה ונ"ל דד"פ וכו' וע' בתשו' שאחריה שעפ"י תי' מיושבים קו' מהרד"ך נמי וע' ג"כ להכנה"ג הגב"י אות פ"ב ולהי"א הגב"י אות קל"ה שהקשו קי' זו ותי' ע"ש וכולם נעלמו דבריהם מהר' שער אפרים באופן שדברי הר' משאת משה הנז' ודברי הרב שער אפרים הנז"ל תמוהים מאד בעיני וצל"ע: המורם מזה דאפי' אמר ווי ליה לפ' שמת הוי קש"ד לדעת הר"ן והרד"ך ואע"ג דכבר איפסיקא הלכתא דלא כהר"ן אפי"ה בנ"ד הא איכא קש"ד לכ"ע ואפי' לדעת הרב משאת משה ושער אפרים הנז' הביא דקאמר איתרפקנא משאה וכו' הוי הוי קש"ר לכ"ע ויצאנו י"ח הר"ן ולכ"ע הוי נ"ד מסל"ת ודו"ק דקאמר אתרפקנא מעא וואחיד יאודי אסמו סעד כאן סאיוי מענא מליחא יכרי"ז פיל טאריק וכו' א"כ הרי הזכיר את שמו ומשבחו מאד והודיע שהיה חולה והודיע ג"כ שמת ונענוהו אחר שנפל וראו שמת דאי נמי הו"ל כאילו אמר וקברתיו דלאו דוקא בעי' וקברתיו אלא כל שנתעסק בטלטולו סגי כמ"ש מרן בכ"מ וכן פסק מהרש"י והסכים עמו הרי"ף ז"ל בנאספות תשו' ב' והביא שם מהר"ן בתשו' שכל שאמר דברים שהם ברורים שאין לספק בהם הו"ל כאומר וקברתיו וכ"ש בנ"ד שבעדות ב' אמר העד מת וקברניהו ומבואר באספות שם שהרי"ף וחתנו ז"ל מהר"ש ויטאל ז"ל הם שם מה שיחסר להם מעדות א' לוקחים אותו מעדות הב' כך מבואר שם בתשובותיו ע"ש

דנ"מ לנ"ד טובא עש"ב. והא דליכא הכא שם אביו ושם עירו הנה מצאנו למר"ן בתשו' בדיני גוי מסל"ת בסי' י"א בענין שהגוי המסל"ת לא הזכיר לא שמו ולא שם אביו ולא שם עירו כלל אלא שאמר שהרגו לאיש ואשה שיצאו מחליפ"פ עם מוקי"ר א' זקן מכפר חנין והעיד יהודי שיעקב כהן ואשה אחת יצאו עם מוקי"ר א' זקן והתיר שם מרן את אשת רי"כ ודימהו להך מעשה המפורש בפ' בתרא דיבמות ופסקה הרמב"ם וכתב מה לי שיאמר יהודי שיצא עמי מ"ל שיאמר יהודי שיצא עם פ' מת ע"ש שהתיר ומהרמ"ג ז"ל בתשו' ל"ו הובאה בשו"ת דרכי נועם סי' ל' ע"ש דתמה למה שם הוכרח ללמוד מתשו' מהרשד"ם ז"ל סי' פ' שאמר דין זה לאו גזירה אלא וגו' שאפי' לא הזכיר אפי' שם המת ולא ש"א ולא ש"ע כל שהוא דבר ברור ואין לספק באחר לא בעי' אפי' הזכרת שמו כלל. ותמה מהרמ"ג דזה תלמוד ערוך ופסקוהו הכל אבא יודן איש צידן אמר מעשה וכו' ע"ש וע' תשו' מהראנ"ח ח"א סי' וע' בשו"ת נחפה בכסף סי' ט' וזרע אברהם חא"ה סי' יו"ד ודרכי נועם חא"ה סי' כ"ב ומהרש"ך ח"א סי' כ"ו ומשפט צדק ח"א סי' ז' וע' יד אהרן אות שס"א ור"ז מה שרמז נמצא היוצא מדברי כולהו רביותא כשהוא מדבר על א' ברור דליכא לספק באחר לא בעי' שמו וש"א וש"ע ומה שיש לכאורה סתירה לזה מתשו' מר"ן בסי' ה' קל להבין החילוק ממנה לס' י"א הנז' והמבין יבין דרב המרחק דבסי' ה' ליכא שום הוכחה נכונה ולא שום בירור כלל והרב זרע אברהם בתשו' סי' ז' ישבם ע"ש ודבר פשוט דלא דמו אהדדי וא"כ בנ"ד דלא נפקד מהעיר כי אם זה והא העידו יהודים ששבתו עמו באיקניטרה והוא היה חולה והם הלכו יום א' בהשכמה אדעתא שהוא יבא לכאן ולא בא והוא סעד הנז' הוא שמו והיה חולה מאד ועד עתה לא בא ובעדות א' הזכירו שמו סער כנז"ל ורבים ס"ל דהזכרת שמו ביבשה מהני במקום וקברתיו נמי וע' הרב בעי חיי תא"ה תשו' י"ב ובתשו' ח' ד' י"ד ע"ג ע"ש וע' להרב חס"ל אלקלעי בחא"ה בתשו' ס' עש"ב דנ"מ לנ"ד טובא וע' להכנה"ג ויד אהרן מה שרמזו ונ"מ נמי טובא לנ"ד דידעי אז לא נפקד מהכא שום איש כי אם זה סעד חתן הרי"כ ויש כחא דהיתירא בגוביין עדות הנז"ל דעה"ק טבריא לבדה וכ"ש בהצטרף ג"כ קבלות עדיות דעה"ק צפת"ו ודהכא דכולם פונים לדעת וצד אחד דזהו סעד מת ממש ואבד זכרו זה זמן ג' שנים מ"מ ולא נשמע ממנו כלום ומהנך תשו' שבסו"ס יד אהרן א"ה ת"א איכא למשמע מנייהו טובא לנ"ד. תורת העולה אשת ה"ר סעד היה בת הר' יוסף סאלמיה נג'אר הכהן יצ"ו לע"ר הותרה מכבלי העיגון ותנשא לכל גבר די תצבי והיה מקום להאריך בנ"ד ככל הדברים ולהיותי טרוד מאד באתי בקצר אמיץ ולדעתי מילתא דפשיטא להתירה להלכה. ויען כי מיראי הוראה אני ובפרט בהתר עגונה ע"כ אמרתי ארוצה נא לפני גדולי המורים

יצ"ו אם יסכימו עמי תרי גברי רברבי להתיר גם אני אסכים לעשות מעשה וה' יצילני משגיאות ויראני מתורתי נפלאות. ויטע תורתו ואהבתו ויראתו תמיד בכל לבי. והוא זעי"ר ש"ם זעי"ר ש"ם. הצעיר יעקב ענתבי ס"ט תשובה מה נכבד היום בהגלות נגלות, מגילת ספר כתיב למ"ר פיס ממלל רברבין עטים מללות. אביר יעקב נורא תהלות. עסיק ותני בסכינא חריפא. מגילה עפה מנופה בי"ג נפה מה אעדך ומה:

מה טיבו אהליך ליעקב מר ואהלות, פעולת צדיק לכו חזו מפעלות. אמרין לפעלא טבא איישר חיליה דמר מספרים תהלות דכריך ותני הלכות מרובות חמורות דומות עליו כקלות, משום תקנת עגונות בנות ישראל יוצאות וחלות. נותנים לו את השבח מה יפית ומה:

מה זה ועל מה זה כי באת אלי ארי נעשה שיא"ל לחוות דעי גם אני הלכה זו כמאן אזלה. משום חינה בת איש כהן עניה זו נפשה מרה לה. לשוא שמרה שמירת דבעלים הלך בעלה. להוציא ממסגר אסי"ר משום צערא דאתתא תקינן לה מילתא תקנתא דרבנן אזלינן לקולא. עושה אלה צדקת ה' עשה מאד נעלה. הנה מה טוב ומה מה אשיב שולחי דבר ואען ואומר מילתא דמסתבר. מילתא דדנא כי רבה היא ניתנה לעליונים. אנשים חכמים ונבונים. ורחוקים המה משדוני"ם שקטנים ושאננים הם רשאים להכנס בפרדס לרעות בגנים וללקוט שושנים. לא כן אנכי עמדי לא שלותי ולא שקטתי הא גופא קשיא כי רבו מצערו"ת ראשי צוחינן ככרוכיא האניה ואניה. עיני תמיד רואות וכלות העיר הזאת נעמ"י לחרבות חרב שממה והעם היושב בה נידדים ללחם חוריתא דנהמא. לבי לבי כחללים והמה ומדאגה מדבר פן תהיה הארץ שממה ח"ו. זו היא סיבה כי לא צילא דעתאי ושמעתתא בעי' צלותא. ובפרט דבר שבערוה מתוך חומר שבו צריכה רבה מכמתא וגבורתא, ע"כ זחלתי ואירא מחוות דעי למרחוק קלא אית ליה למילתא. חשבתי דרכי כי אין אני בן חורין להפטר ממנה. בריא בחיובא מנאי ואפי' מגלימא. ולאו מילתא זוטרתי היא להרנין לב אלמנה עניה צוער"ה גולה וצור"ה וחבלי עבותות העיגון שם על שכמה. אשרי אנוש יעשה זאת הנה שכרו אתו על אחת כמה וכמה. זאת היא ע"כ אמרתי אעשה גם אנכי כאשר תשיג ידי לטהר אשה כאשר תשיג ידי לצאת ידי חובת שנים. ואת לרבות עשה דכבוד תורה להשיב שואלי דבר מעלת הרב אביר יעקב נר"ו ואנכי ידעתי ערכי עלי ואנחנו מה. וראשית כל מאמר נבאר הספקות אשר יש להסתפק בנ"ד וכל ההשתדלות הלא הוא בק"ע הראשונה העשויה פעה"ק טבריא כי ממנו ניקח להתיר האשה בע"ה. והנה הספקוה הם ארבעה א' אם יחשב עדות זה הגוי מסל"ת כיון שדברי הגוי המעיד באו כתשובה על דברי הר' דוד הכהן שאמר שביאת הר"א מזרחי

היה לבקש את הגוי אבו יוסף אל דאודי לשאול לו על אודות יהודי אחד שנלוה עמו וכו' ועל זה דבר הגוי העומד מנגד מה שדבר ואפשר שנתחשב זה כמשיב על שאלה ואינו מסל"ת. ואת"ל דחשיב גוי זה מסל"ת כיון שהוא גוי מפי גוי והראשון לא ידענו וגם לא. אמר הגוי השני שהראשון היה מסל"ת וידוע מחלוקת הפוסקים בזה דרבים הם הסוברים דבעינן ידיעה בתחילה שגוי הראשין יהיה מסל"ת. ב' אי בעינן בנ"ד קשר דברים דידוע דעת הר"ן ומהרד"ך ז"ל דבעו קשר"ד הא לאו הכי לא חשיב מסל"ת ג' שלא הוזכר קבורה בנ"ד וידוע דעת הרמב"ם דאף ביבשה בגוי מסל"ת מצריך שיאמר קברתיו. ד' דלא הוזכר כי אם שמו ולא ש"א וש"ע ורב הפוסקים מצריכים שלשתם יחד וכ"ש דבנ"ד ליכא אפי' שנים מהם:

ואשיבה ידי בס"ד על ראשון ראשון אי הוי נ"ד כמשיב על שאלה או לא. ואומר דהיכא דשאל ישראל מגוי אחד ואחר שמע השאלה והשיב והיה שם בשעת השאלה כנ"ד אי הוי כמשיב על שאלה או לא במחלוקת שנוי' ושורש דבר זה הוא מדברי מהרא"י סי' קס"א והביאו מור"מ בסט"ו וז"ל ודוקא ששאלו אותו הכותי עצמו אבל שאלו כיתי אחר או שחפשו בעיר אחר יהודי ויצא קול בזה ובא כותי ומס"ל שמת אעפ"י שהיה אצל הכותי ששאלו מקרי מסל"ת עכ"ל ופי' דבריו הרב ח"מ ס"ק ל' וז"ל כלו' אעפ"י שהכותי המעיד ל"ת היה אצל הכותים הנשאלים והם הגידו לו שהיהודים חקרים ודורשים אפי"ה כל שלא שמע הכותי המעיד מפי היהודי השואל איה חברו הוי מסל"ת אבל אם שני כותים או הרבה עומדים ביחד והיהודי שואל לאחד מהם איה פ' והשני משיב מת ודאי לא הוי מסל"ת כל שהמגיד שמע מפי יהודי שחוקר ודורש אף שלא שאל אותו מ"מ מקרי משיב לשואל עכ"ל וכן פי' דבריו הרב ט"ז בס"ק י"ג וסקט"ז והכריח הדבר מההיא דתת"ד עצמו כ' רל"ט והביאו מור"ם בסמוך דהא דאמרינן דשאלה לאו מסל"ת בשאל ישראל אבל אם שאל כוחי לכותי ומגיד מיקרי מסל"ת ובלבד ששאלו אותו שלא בפני ישראל וע"ז כתב הט"ז מכאן מוכח דהך דלעיל מייריי כשאין הגוי המגיד שם בשעה ששאל הישראל לגוי הראשון דאם לאו ק"ו הוא דאסור דהא כאן אין שואל הישראל כלל לשום גוי אלא גוי אחד שואל לגוי שני ואפ"ה צריך שלא יהיה הישראל בשעת השאלה כ"ש לעיל שהישראל שואל לגוי אחר שצריך שלא יהיה הגוי השני שם באותה שעה עכ"ל. ולענ"ד נראה דהא לא מכרעה לפרש כונת מהרא"י כן דאיכא למימר דהתם שאני בההיא דסי' רל"ט לאותו גוי המשיב הוא ששאלו ממנו משו"ה אי ישראל עומד על גביו לא חשיב מסל"ת דאיכא למימר דכיון שרואה הגוי הנשאל ששואלים ממנו וישראל עומד שם מבין שיש נפקותא בדבר ושואלים ממנו לדעת מה הוא יודע ואיכא למימר שפיר

שמשקר ומשיב מה שאינו אמת כיון ששאלו ממנו לא כן בההיא דסי' קס"א דהשאלה היא מגוי חברו והוא שומע ומשיב ונדרש ללא שאלוהו אף שיבין שיש נפקותא בדבר לא מעיל נפשיה לשקורי במילתא דלא שאלוהו על כן יאמר מה לי לשקר אם לא שיודע דקושטא קאמר ובשומעו את דברי' בא להגיד מה שהוא יודע ואין כונתו להעיד כלל.
זה נראה פשוט:
באופן דהרב ח"מ והט"ז קיימי בחדא שיטה שכונה מהרא"י ז"ל שלא התיר אלא כשהגוי המשיב לא היה שם בשעת ששאל היהודי מהגוי הראשון ולא היה באותו מעמד אבל אם היה באותו מעמד אע"ג דלא שאל לאותו הגוי הו"ל כאילו שאל מאתו והב"ש ס"ק מ"ד הביא דברי הח"מ והט"ז כנראה שמסכים גם הוא לדעתם וכן סברת הרדב"ז כ"י הביאה הרב עז"ן אות קי"ד וכן דעת הרב משפטי שמואל סי' מ"ח רמזו הכנה"ג הגה"ט אות ע"א:
לעומת זה מצינו רבים ונכבדים דסברי הפך זה הלא המה הרב עז"ן באות קי"ד הכריח מתוך תשובת מהרא"י עצמו דאפי' שהיה הגוי המשיב במעמד אחד עם ישראל ושמע השאלה כיון שלא שאלו ממנו לא חשיב משיב על השאלה ושפיר הוי מסל"ת וכן דעת הלבוש ע"ש וכן דעת הרב עבודת הגרשוני ז"ל בסי' פ"ו דחה דברי הח"מ והב"ש בשתי ידים וכן מבואר בתשו' משפט צדק סי' מ"ב ד' מ"ב שהבין בפשיטות דברי מהר"י ז"ל דאפי' שמע הגוי השני המשיב מפי הבעלים עצמם השאלה כל שלא שאלו לו הוי מסל"ת:
ועוד שהוראת הרב מהר"י בי רב ז"ל הביאה הרב מר"ן מהריק"א בב"י בההוא שהזמין ישמעאלים לסעוד אצלו ושאל היהודי לחבירו שמעת מה נעשה מפ' ופ' והשיבו הישמעאלים אנו מכירים מי הרגם והתיר את נשותיהם עפ"י עדות זה והביא ראיה מתשו' הריב"ש ותשו' מהר"ם ומהריק"ו עין בב"י ובתשו' מר"ן בדיני מסל"ת סי' ב' דהוא מפורש שאף שהגוים שמעו השאלה מפי ישראל לחברו עכ"ז חשיב ליה מסל"ת כיון שלא שאלו לו בהדיא. ולדברי הט"ז והח"מ צריכין לומר דפליגי ואפושי פלוגתא לא מפישינן ובפרט דמר"ן ב"י ז"ל רמז דברי מהרא"י הללו ואי איתא דסבר דפליגי לא הוה שתיק מלהודיע ומה שרצה הב"ש לפרש הך דמהריב"ר לדעת הח"מ והט"ז דשאני היכא דשאל הישראל מישראל עיניך תחזנה להרב עז"ן שם שדחה חילוק זה בשתי ירים וכן הרב מהרח"ש בקו"ע ד' י"ד דחה חי' זה ומסיק דדברי מהריב"ר ז"ל אפי' בשואל ישראל מגוי בפני גוי אחר ולא הביא חולק על זה ש"מ שמבין ההיא דמהרא"י ז"ל מיירי נמי

ששמע הגוי המשיב השאלה מפי הישראל כששאל לגוי חברו עי"ש וכן הרב עבודת הגרשוני דחה חי' זה שם וכן הרב מטה יוסף ח"א סי' ז' ד' ל"ח ע"ב דחה חי' זה ע"ש:
ועינא דשפיר חזי יבין וישכיל דאי אפשר לומר תי' זה בכונת דברי מהריב"ש ז"ל דהא כל חיליה דמהריב"ר הוא מתשו' הריב"ש ז"ל ומהר"ם ומהרי"ק ז"ל ושלשת הרועים הנ"ל נדונם הוא בישראל השואל לגוי נדין הריב"ש בישראל שהיה מספר עם גויה ובא מלח גוי ושאל להם במאי עסקיתו וכו' וע"ז כתב בתוך תשובתו וז"ל א"כ נדון שלפניו נראה שיהיה עדות הגוי מסל"ת ואפי' אם שמע דבריהם מתחילה כל שלא שאלוהו ע"כ וכן ממה שכתב עוד שם וז"ל ואם מפני שנתכוון להסיר הספק שנסתפק להם כיון שלא שאלוהו עליו לא יצא מידי מסל"ת וכו' אלא א"כ שאלו את פי' שאז יש לחוש שהוא מתכוין להעיד ע"כ. משני מקומות אלו שבתשו' הריב"ש הנז' דיק מהריב"ר ז"ל דאפי' שמע המשיב דברי הבעלים עצמם כל שלא שאלוהו מקרי שפיר מסל"ת ואף בישראל השואל מגוי כנדון הריב"ש ז"ל וכן ההיא דמהרי"ק בס' קכ"א מיירי נמי בהכי שהמעדים שמעו מפי השופט והשופט שמע מפי היהודים החוקרים וע"ז כתב דאפי' שמע מפי הבעלים עצמם כיון דלא שיליה ליה להאי גוי גופיה כמבואר בלשונו וכן ההיא דמהר"ם מיירי בכה"ג כדדייק מינה מהרי"ק ז"ל הא למדת דהני אשלי רברבי הם המדברים בישראל שואל מגוי והגוי המשיב אף ששמע השאלה מפי הבעלים קרו ליה מסל"ת כיון שלא שאלו ממנו ומניהו יליף מהריב"ר לנדונו ומינה דהנלמד דוגמה דמלמד דמהיכא תיתי לחלק אלא דגופא דעובדא דמהריב"ר הכי הוה בישראל השואל מישראל בפני גוי אבל קושטא דמילתא דה"ה בישראל השואל מגוי בפני גוי אחר והאחר השיב דדינא הוא דהוי מסל"ת וזה פשוט ועיין מה שהקשה הרב מהרח"ש שם על דברי מהריב"ר הללו על מה שכתב שמביא ראיה מהריב"ש דאדרבא מדברי הריב"ש נראה הפך עי"ש ואתה תחזה להרב כרם שלמה חאה"ע סי' א' תירץ לזה. ועיין בקונטריס זה לקמן מה שנתרץ לזה בס"ד כפי דרכינו אשר נפרש בדברי הריב"ש והריב"ר ז"ל:
מעתה עיניך הרואות שנים עשר נשיאם רבני אלפין עמודי ההוראה ויורו המורים שאע"פ ששאלו לאחד בפני הגוי המשיב והוא השיב מעצמו כל שלא שאלו ליה לגופיה חשיב מסל"ת שפיר לדעת כל הני רבוותא וכן נראה דעת מהר"א ששון בסי' י"ב והרב כרם שלמה ז"ל חאה"ע סי' א' ד' ל"ג הוי ממגינא דהכי ס"ל ולדעתו דגם מהריב"ל קאי בהך שיטה כי על כל אלין חשבתי דרכי כי ראוי לסמוך עליהם ונלכה בארחותם ולעשות מעשה כדעתם וטעמם ונמוקם ומקום יש בראש לסמוך עליהם בנ"ד כי רבים הם ובפרט כי הם המה עמודי ההוראה אשר כל יומא ויומא שמעתתיהו בפומן וכבר ידוע תשובת

הרא"ם ז"ל בסי' ל"ו דהיכא דאיכא פלוגתא בדינים אלו אין ראוי להניח כל התנאים והגאונים המקילים וללכת אחרי המחמירים ע"כ והביא דבריו הרב משאת בנימין בסי' מ"ד וכן הסכים הט"ז שם ס"ק ט"ו וב"ש ס"ק מ"ו ואף הח"מ ס"ק ל"א שחולק מודה בנ"ד דאיכא רבוותא טובא רבים ועצומים שמקילים ולדעתי בכה"ג אין חולק כמבואר שם ובפרט דמר"ן מהריק"א קאי כותיהו אין ספק דכוותיה נקטינן וכן הסכים הרב מטה יוסף ח"א סי' י"א ד' נ"ט ובסי' ט' ד' מ"ט ע"א עי"ש דמסיק וז"ל נקטינן כדברי מהריק"א דמיקל דבענין מסל"ת נקטינן דהיכא דאית בה פלוגתא דרבוותא דאזלינן ביה לקולא משום דאיכא טעמא דדיקא ומנסבא ע"כ: ובעומדי על דבריו ראיתי שם בד' מ"ח ע"ב וז"ל אבל ראיתי להרב פ"מ בח"א סי' נ"ג בענין גוי שנשאל מגוי אי מקרי מסל"ת או לאי דהוי פלוגתא ומעתה מאן ספין ומאן רקיע לעיולא נפשיה בפלוגתא בדבר ערוה החמורה וכו' שהרי כתב הריב"ש בתשו' דכל דבר דאיכא ספיקא ופלוגתא אי הוי מסל"ת או לא אזלינן בספקו להחמ' עכ"ל ולא ידעתי היכן מצא להריב"ש שכתב כן ולבי אומר לי דמסברא דנפשיה הוא דכיון שכתב הריב"ש דכל דבר דאיכא ספיקא אזלינן בספקו להחמיר ס"ל להרב פ"מ דה"ה והוא הטעם בדאיכא פלוגתא דאזלינן לחומרא אי משים הא לא אריא דיש לחלק כדכתיבנא עכ"ל. ולענ"ד נראה פשוט דהרב פ"מ לאו מסברא דנפשיה אמרה אלא מפורש יוצא בסי' שע"ז בענין קברתיו דמחמירים הרי"ף והרמב"ם וז"ל הוא הביא דעת הרמב"ן והרשב"א שאין צריך קברתיו וכתב וכן הסכימו כל האחרונים ועכ"ז כתב שם דיש לחוש לסברת הרי"ף והרמב"ם כיון שיצא מפיהם ואף שכל האחרונים והרשב"א והרמב"ן עמהם הא קמן דאף בפלוגתא דרביותא אזיל לחומרא ודבר זה הביאו הרב אליא רבא ד' ז' ע"ב והקשה מה שנראה סותר ותקנו בטוב טעם ודעת ע"ש גם מילתא דתמיהא חזינן שהרב מטה יוסף שם הביא מתשו' הרדב"ז כ"י סי' קכ"ט שדעתו להקל בפלוגתא דרביותא ואילו הרב אליא רבא ז"ל שם הביא תשו' הרדב"ז בחדשות סי' צ"ג שהוא כדעת המחמירים בפלוגתא דרבוותא ושתי תשובות הללו סתראי נינהו ואין תשובות הרדב"ז בידינו לעמוד על שרשם לדעת קושטא דמילתא. ואיך שיהיה אף הרב אליא רבה ז"ל דמחמיר שם נראה דבנ"ד יודה כיון שהמקילים רבים הם והם גדולי המורים אשר בית ישראל נכון עליהם א"כ היה מקום להקל בנ"ד ולומר דחשיב מסל"ח אף שהגוי המעיד שמע השאלה מפי השואל כיון דלא שיילו לגוי המשיב גופיה. ובפרט שההכרח שהכריח הט"ז אשר מכחו הוכרח לפרש דברי מהרא"י דמיירי שאין הגוי המשיב עומד שם בשעת השאלה אין ראיתו מוכרחת כמו שחלקנו לעיל וכעין מה שחלקנו חלק מהר"א ששון ז"ל סי' י"ב להשוות דעת מהרי"ק עם הריב"ש עי"ש אך

עדיין לבי מגמגם וירא וחרד לסמוך על זה מאחר שראיתי רבים מהפוסקים דסברי מרנן וחיישי ואזלי לחומרא אף בפלוגתא דרבוותא כאשר הובאו בדבריהם בס' אליא רבה שם והרב פ"מ ח"א סי' נ"ג החמיר מאד בזה ע"כ מנעתי עצמי מלהתיר האשה מטעם זה:

ואשימה עיני בדברי הרב הפוסק אביר יעקב הי"ו ואשא עיני ואראה מילתא דתמיהא במה שכתב בהחילת דבריו כי אחר מה שהביא דברי הרב החי"מ והב"ש דסבר דכל שהיה הגוי המשיב יושב באותו מעמד אף שלא שאלו ממנו חשיב נשאל וא"כ נ"ד חשיב שאלה מצא תרופא לנ"ד בההיא דכתב הרב פמ"א סי' קכ"ה ובח"ב סי' מ"ז בענין גוי מפי גוי דלא ידעינן אם הגוי הראשון היה מסל"ת כבר הורגלו להתיר אשה וכן הביא מדברי הרב ד"מ חאה"ע סי' ז' וסי' ד' ובנדון דידן הוא גוי מפי גוי וכן הביא ההיא דרמז הי"א בהגהב"י אות ר"ך דאם סיפר הגוי השני סדר הדברים שדבר עמו הגוי הראשון אפי' הר"ן יודה שאין צריך שיאמר הב' שהא' היה מסל"ת וכן הביא ההיא דכתבו דתלינן להקל דלא בעינן בעד מפי עד קברתיו וגם הביא ההיא דכתב מהרש"ו בנאספות שבי"א בס"ג וסים בדבריו וז"ל והנה היתר הספק הראשון עכ"ל בסעיף ב' עי"ש באורך. ודברי תימא הם איך נחה דעתו בזה לספק הא' דזה דכתב הרב פמ"א ורבים כמוהו דעד מפי עד אף דלא ידעינן אי היה הראשון מסל"ת תלינן להקל היינו דהגוי השני היה מסל"ת כדינו והראשון לא ידענו מה היה בזה תלינן להקל לא כן בנ"ד דכבר העלה להלכה הרב הפוסק כהח"מ והב"ש וא"כ השני אינו מסל"ת א"כ מה יושיטנו אם בגוי הראשין מקלינן ולא בעינן שיאמר שהוא מסל"ת הרי השני שמפיו אנו חיים אינו מסל"ת ומה נועיל בכל מה שהביא שמקלינן בגוי הראשון כיון שהשני שהוא לפנינו אינו מסל"ת באופן שאין בכל מה שהביא תועלת לענין מה שאנחנו בו אם הגוי השני הוי מסל"ת או חשיב נשאל. ועיין בס' קרבן אישה חאה"ע סי' כ"א ד' מ"ב ע"ב ויכוח בענין דומה לזה בין הרב מהר"א סתהון ז"ל והרב המחבר ז"ל ועיין תשו' מבי"ט ח"ב סי' ק"ד ומה שתמה עליו הרב בני דוד פלקון בקו"ע שלו ד' כ"ח ע"א:

האמנם נראה לענ"ד דנ"ד הוי שפיר מסל"ת ולא חשיב נשאל והיינו טעמא שכיון שהגוים קדמו ושאלו להר"ד הכהן שיורה על מה היתה ביאת הר"א מזרחי לכפר הנז' והשיב להם הר"ד הנז' שבא לבקש גוי אחר שמו אבו יוסף וכו' כמבואר בק"ע א"כ דברי הר"ד לגוים אינם אלא תשובה לשאלתם ששאלוהו ואין זה שאלה להם כיון שבאו דבריו תשובה על שאלת הגוים וא"כ דברי הגוי המשיב הוו שפיר מסל"ת כיון שאינם בדרך שאלה והוי כההיא דהריב"ש ז"ל בסי' ש"פ שכתב שם בנדון שלו והאריך למעינתו וז"ל הצריך לענינינו. אבל כשהגוי שואל תחילה ואומר במה אתם מדברים אז נראה כי מה שהשיבו

לו אנו מדברים בפ' וכו' אינו שאלה כלל אלא תשובה לשאלתו ששאל להם א"כ כשהגוי מספר להם אח"כ במיתת היהודי מסל"ת נקרא דומיא דההיא דבכורות עכ"ל. וכזאת וכזאת כתב בסי' שע"ז ותשו' אלו הביאה הב"י ז"ל א"כ נילף מינה לנ"ד ונימא הכי דדברי הר"ד הכהן אינה שאלה אלא תשובה לשאלתם ודברי הגוי המגיד הם מסל"ת כיון שהם בלא שאלה ומאליו ומעצמו דבר מה שידע בענין ואף לפי מה שמפרש הרב מהר"א ששון בסי' י"ב בכונת הריב"ש דהיכא שהבין הגוי מתוך דבריהם ששאלוהו אם חי אם מת אף שלא שאלוהו בפירוש חשיב כשאלה וכתב שגם מהר"מ ומהרי"ק קיימי בהך סברא דבעינן שלא יבין הגוי מתוך דבריהם שכונתו לשאול בנ"ד מודו כ"ע דהא אין שום הוכחה בדברי הר' דוד הכהן במה שדבר עס הגוים שיבינו מתוכם שכונתו לשאול ואדרבא איפכא מסתברא דניכר מתוך דבריו שאין רצונו לשאול מהם כי אם מאבו יוסף אל דאודי שהוא היודע כי היה עמו ולא אחר ועיין בתשו' מטה יוסף סי' ז' שהאריך בביאור דברי הריב"ש ומצא חבר למהר"א ששון ז"ל מהרנ"ח ז"ל בסי' מ"ו ומ"ז ז"ל דסברי מרנן דהיכא דאיכא הוכחה שהבין הגוי שכונתו לשאול חשיב כמשיב על שאלה אף שלא שאלו בפירוש אלא דבנ"ד ליכא הוכחה ואדרבא יש הוכחה להפך כדכתיבנא וכ"ע מודו ואף שהריב"ש עצמו מאריה דשמעתתא חזר בו וכתב שאין לסמוך על סברה זו וחשש להחמיר משום ספק ערוה החמורה וכמו כן כל רבני דורו ועל צבאם הר"ן הכי ס"ל להחמיר דחשיב כשאלה כמפורש בתשו' ההם שע"ז שע"ט ש"פ וכן מהר"י סמוט בתשו' מרין סי' ב' מדיני מסל"ת ומהרח"ש בקו"ע ד' י"ד כתב מאן ספין ומאן רקיע להקל נגד כל הני רבוותא ומהראנ"ח ח"א סי' ע"ה והרדב"ז בנדפסות סי' ס"א סברי כהריב"ש דלאחר חזרה ומהר"א ששון סי' י"ב חשש לחזרת הריב"ש וכן סבר הרב כרם שלמה סי' ל"ד ע"א:

מ"מ לעומת זה מערכה גדולה קודמת הלא המה ראשון לכל בית יוסף אשר בית ישראל נכון עליו בהוראותיו מר"ן מהריק"א בתשו' סי' ג' כתב שחזרת הריב"ש אינה חזרה והביא ראיה חמהר"מ ומהריק"ו ז"ל והרב משפטי שמואל סי' כ"ד, ע"א כתב דאע"ג דהריב"ש לא רצה לסמוך על סברתו מ"מ הדין דין אמת גם הרב מ"ב סי' ק"ט והרב פ"מ ח"א סי' צ"ח והרב פמ"א ח"ב סי' ס' והרב דרכי נועם סי' ע"ד והרב מטה יוסף סי' ז' ד' ט"ל וד' מ"א והרב נאמן שמואל סי' נ"ד כתב שמהר"א ששון לא ראה תשובת מר"ן שאילו היה רואה אותה הוה אזיל ומודה. גם הרב החביב בהגב"י אות פ"ט כתב שכמה פעמי' עשה מעשה כהריב"ש בפני הזקנים ולא אמרו לו דבר וכן הסכים בתשובותיו

גם הרב כהונת עולם נראה שדעתו להקל סי' ס"ז וכן דפת הרב בני אברהם סי' ז"ך ד' ס"ז ע"ב:

ומאחר דכל הני אריותא סברי להקל ובפרט שאדונינו מר"ן קאי כותייהו אנן בתרייהו גרירנן ושפיר הוי נ"ד מסל"ת ולא חשיב כשאלה. ועוד דבנ"ד איכא נמי ס"ס והוא דספק אי הלכה כמאן דסברי שהגוי המעיד נקרא מסל"ת אף שהיה באותו מעמד בשעת שאלה כיון דלא שיילוהו לגוי גופיה או הלכה כהח"מ ודעימיה דחשיבי ליה משיב על שאלה כיון שהיה באותו מעמד ואת"ל דהלכה כהרב ח"מ דילמה הלכה כמר"ן ודעימיה דסברי כהריב"ש דאין כאן שאלה כיון שדברי היהודי הם תשובה לדברי הגוי וא"כ דברי הגוי המעיד הוי כמדבר מעצמו והוי מסל"ת והוא ס"ס המתהפך כאשר יראה הרואה: ועוד נראה דנ"ד עדיף מההיא דהריב"ש ואתיא ככו"ע דשניא ההיא דהריב"ש שהיו מדברים מקודם היהודי והגוי על ענין המת ובבואו המלח ושאל במה אתם מדברים נראה ששמע דבריהם במה הם מדברים ואיכא למימר דהבין מתוך דבריהם שרוצים לשאול ולהכי כשאמרו לו אנו מדברים וכו' חשיבא כשאלה וכן מפורש בתשו' הריב"ש שזה היה דעת הרב שכנגדו בסי' ש"פ וז"ל מאי דאמר מר שעדות המלח אינו מסל"ת לפי שלא היתה תחילת שיחתו מן המת דמה שאמר ליהודי ולגוי ממה אתם מדברים נראה ששמע והבין עמה דברו וכו' אני תמיה והלא העדות היהודי אינו נראה שהגוי הבין דבריהם וכו' ע"כ. מפורש יוצא שטעם שאינו מסל"ת הוא משום ששמע דבריהם והבין שרצונם לשאול לו משו"ה כשאמרו אני מדברים וכו' חשיבה שאלה וכן פי' דברי הריב"ש הללו מהראנ"ח בסי' ע"ו וז"ל והנה המדקדק בדברי הרב יראה שמצד שני דברים היה מקום לחשוב שהגוי אינו מסל"ת אלא כמשיב על דבריהם הא' במה שאמר תחילה במה אתם מדברים שנראה כמבין מהם שאלה ומשיב על פי עדותיהם והב' במה שאמרו הם דברנו באיש פ' אם חי אם מת שנראה כשאלה והכריח שאין הוכחה וכו' עכ"ל וכל זה מסיבה שקדם דבורם בעסק המת ושמעם המלח אמרינן שהבין שכונתם לשאול ממני וכמו כן איכא למימר שגם הם הבינו שהגוי הבין כן ומשו"ה באומרם אנו מדברים וכו' אמרינן שכונתם לשאלה ואת מה בידך לא כן בנ"ד שלא קדם שים דבור בענין המת לשאלת הגוים למה בא הר"א מזרחי לכפר אין מקום לומר שהגוי הבין שום שאלה וגם אין הוכחה לומר שהוא כיון לשאול:

וחילוק זה מפורש יוצא בדברי הרב פמ"א ח"ב סי' ס' ד' ק' כתב וז"ל בנ"ד יודו כו"ע דזה לא שאל מהם על ענין דבורם אם היו מדברים. על ענין המת כדי שנאמר שהבין הגוי ענין כולל הדברים שהיה על ענין המת וכיון שהשיבו לומר דעל המת היו מדברים הו"ל

שאלה ממנו אבל בנ"ד הגוי שאל היכן הלך הר' אברהם החי והשיבו לו שהלך לבקש בעד מושקונה למוצאו שהרגוהו ואז שאל מהם התיגר מעצמו אם הוא אותו וכו' ואמר מעצמו אמת שהרגוהו בלי שום פקפוק אין ספק שהוא מסל"ת לכו"ע עכ"ל, וכונתו ברורה כדכתיבנא א"כ בנ"ד נמי הוי מסל"ת לכו"ע:

ועוד איכא בנ"ד תרתי למעליותא מההיא דהריב"ש והיא דההיא דהריב"ש שאני שהגויה היתה יודעת באיש הזה המלח שיודע אם איש זה חיי אם מת כיון שהיה עמהם בספינה וגם המלח יודע שהגויה יודעת מזה אמטו להכי שפיר איכא למיחש שהמלח הבין במה שאמרו לו אנו מדברים וכו' שכיונו לשאול וגם אפשר דקושטא דמלתא שהגויה ג"כ כונתה היתה כן במה שאמרה אנו מדברים וכו' לומר לו ואת מה בידך כיון שידעה שהוא יודע אמתות הדבר וע"ז השיב להם המלח לפי דרכם משו"ה חשש הריב"ש להחמיר לא כן בנ"ד דליכא למימר הכי. ועוד זאת היתה יתירה בנ"ד שהר' דוד הכהן בדברו עם הגוים להודיעם עיקר ביאת הר"א מזרחי גילה דעתו להם שכונת הר"א מזרחי לדרוש ולחקור מפי אבו יוסף אל דאודי שהוא היה עמו בדרך ולא מזולתו שלא עסיק אדעתיה שיש מי שיודע זולתו וא"כ אין מקום לומר שכיון לשאול מהם וגם אין לומר שהבינו כן דהא צווח ככרוכיא הפך א"כ דברי הגוי המעיד באו כנדרש ללא שאלוהו והוי שפיר מסל"ת ושתים זו שמעתי מתורתו של רבי מהר"ש הלוי ז"ל חלק אה"ע סי' ד' הביאו הרב כנה"ג הגה"ט אות צ"א לחלק יצא בההיא דכתב מהראנ"ח ח"א סי' ע"ה דהליכת לבית הגויה המסל"ת הויא כשאלה כתב וז"ל. ועוד מטעם אחר נראה לענ"ד דגם הרב הראנ"ח יסבור בנ"ד דדברי אשת המופתי חשיבא מסל"ת משום דבההוא נדון שלו כפי הנראה שהיהודים הלכו לבית הגויה ממש לדעת ממנה מפני שכבר ידעו שהיא היתה יודעת מהענין שהם היו מחפשים ורוצים לדעת ממי שיגלה להם מה נעשה מהיהודי וידעו שאותה הגויה היתה יודעת ולה היו מבקשים ולכך ההליכה לביתה חשיבא כשאלה ודבריה אינם מסל"ת אבל הכא בנ"ד הם לא היו יודעים באשת השופט שהיתה יודעת שום דבר וגם כשהלכו לביתה לא הלכו לבקש אותה לדעת ממנה שום דבר אדרבא לבקש את בעלה הלכו ולדבר עמי והיא מעצמה אמרה מה שאמרה וכו' עכ"ל. הרי לך דאף דמהראנ"ח מחשיב ליה להליכה בבית הגויה כשאלה קאמר הרב דבנ"ד דאיכא הני תרי טעמי תריצי חדא דלא היו יודעים שאשת השופט יודעת מזה ועוד שההליכה לשם לא היתה לבקש אותה ואדרבא לבקש את בעלה ולא לה מודה מהראנ"ח. א"כ אף אנן נמי נימא הכי בנ"ד דע"כ לא חזר הריב"ש וחשש להחמיר שתחשב התשובה לגוי כשאלה היינו דוקא בנ"ד דיש בה ידיעה ותחילה שהמלח יודע ענין המת היכי הוה עובדא ובדבריה אין שום

הוכחה שלא כיונה לשאול ואדרבא ידים מוכיחות שכיונה לשאול כיון שהם מבקשים לדעת על היהודי ויודעים שזה יודע מזה משו"ה חשש להחמיר להחשיב התשובה לגוי כשאלה לא כן בנ"ד דאיכא הני תרתי לטיבותא שאין כאן ידיעה שהגוי יודע מזה כלום וגם גילה דעתו הר"ד שביאתם לשאול מאבו יוסף שהוא היודע הרי גילו שאין כונתם לשאול מהם בהא יודה הריב"ש וכל דעימיה דחשיב מסל"ת:

וצד אחד מחלוק זה כתבוהו רבים מהפוסקים דטעם חומרת הריב"ש ודעימיה משום שהמלח יודע ממיתת היהודי והגויה ידעה כי הוא יודע להכי חשיב דבריה כשאלה. כן כתב הרב ברוך אנגי"ל בתשו' סי' כ"ג והרב מוצל מאש ד' ד' וכן מבואר חילוק זה בתשו' הרב מהר"מ חלווה הובאו דבריו בתשו' מהריב"ל ח"א סי' ג' והוא אחד מהמחמירים שבזמן הריב"ש ובנה יסודו על חילוק זה עי"ש:

אך גם בזה איכא טובא מהפוסקים דלא ס"ל לחלק והם אמרו דהריב"ש מחמיר אחר חזרה אף היכא דליכא ידיעה בתחילה שזה המעיד יודע מזה הלא המה הרב מהרח"ש ד' י"ד מטה יוסף ח"ב ד' ע"ט ועוד שלמים וכן רבים עיין תשו' בני אברהם דס"ז ע"א ונאספו שמה כל ההדרי"ם הסוברים כן: והנה הרב הנז' שם צירף ויחס סברה זו למרן הקדוש ז"ל ולמהר"י סמוט ולהרדב"ז ז"ל וחיליה מההיא עובדא שבסי' ב' וג' דשלמה כרוב בעדותו של אליא כלב דדמו אותו להההיא דהריב"ש והדדב"ז ומהרי"א החמירו דחזרת הריב"ש ומרן אמר שחזרת הריב"ש אינה חזרה ולא חלקו בין ההיא דהריב"ש שהיה המלח מאותה ספינה ידוע שיודע מה נעשה מהיהודי לא כן ההיא סהדותא של אליא כלב שבנדון מרן שלא היה ידוע להם שהבאיבורא יודע מזה ומדלא חלקו בהכי ש"מ דלא סבירא להו הכי:

ולענ"ד נראה שאין זה מוכרח דאכתי מצינא למימר דמחלק בהכי ובנדון ההוא שאני דאי אפשר לאומרו משום דההוא עובדא דומה ממש להההיא דהריב"ש כיון שהגוי המגיד שם היה הבאיבורא שהוא שוטר ומושל של הכפר וכיון שהכה אותם ותפסם ולקח מהם אלף לבנים וכל כי האי אוושא מילתא וקלא אית ליה ובכן בשומע' הבאיבורא היהודים מדברים ביניהם בדבר אפשר שחשב שהקול נשמע את כל אשר עשה ונודע להם שיודע הוא הדבר וכוינו במה שאמרו לו אנו מדברים על ענין יהודי אחד וכו' שכונתם לשאול לו שיגיד להם את מה שהוא יידע בזה ועל כן אמר מה שאמר והויא ממש כההיא דהריב"ש דהמלח היה יודע ואף שאינו דומה לגמרי הא מיהא קרוב הוא ולהכי לא חלקו בהכי ושפיר איכא למימר דסברי מרנן הך חילוקא היכא דשייך גם מה שכתב שמפשט דברי הריב"ש נראה דלא משמע ליה לחלק בהכי שהרי כתב וז"ל ומ"מ וכו' שהרי אפשר לומר

שכל מה שהתירו בבכורות משום דהוי איסורא דרבנן וכו' וכ"ש שאפשר לומר שדרך כל השומעים ספורים להגיד מה שיודעים וכו' מפשט דברים אלו נראה שבכל גוונא חשש להחמיר עכ"ל. גם בזה אחר המחילה הראויה אליו איני רואה הכרח שכונת הריב"ש מבוארת שבא לתקן מאי דקשיא לכאורה מההיא דבכורות דישראל המשיב לקסדור בכור הוא ואינו נשחט אא"כ היה בו מום דלא חשבינן ליה כאומר לגוי עשה בו מום ומאי שנה שבמשיב למלח אנו מדברים וכו' חשבינן ליה שאלה שזו היא אחת מראיותיו שהביא למעלה דהכא לא שייך לחלק דשאני הכא שיודע המלח במיתת היהודי ולכך אמרינן דכיון לשאול במה שאמר אנו מדברים וכו' דהא בהך דקסדור נמי בידו לעשות מום וכך כל קסדור לגבי בכור דכל אדם יכל לעשות שאלתו ולעשות מים בבכור כמוהו ודומה ממש כהך דמלח שיודע במעשה ולהכי קשיא מאי שנא מקסדור ולזה הקן שהכא כיון שדרך כל שומע סיפור להגיד מה שיודע להכי חשיבא תשובת הגויה למלח כשאלה מפני שברור הוא שסיפר המלח מה שיודע שכן דרך והוי שאלה ממש לא כן בקסדור אינו מוכרח ואין דרך לעשות בו מום בבהמת אחרים בעבור שאמר לו זה שאינו נשחט עד שיהיה בו מום ודילמא לא יעשה וכיון שבדבר זה אינו ברור שיעשה בו מום מש"ה לא חשבינן ליה כלום. זה הוא כונתו ברורה ומיהו עדיין יכולים לומר דלא יועיל לנו טעם זה שדרך כל השומעים ספורים וכו' אלא כדי שיחשבו דברי הגויה שאמרה אנו מדברים וכו' כשאלה והיינו דוקא בכגון דא שהמלח יודע וגם דרך הוא שהשומע מספר מה שיודע א"כ הוא ברור שיגיד ויתברר ספקם. לא כן היכא דאינו ידוע שהמעיד יודע מזה מה יושיענו מה שדרך כל השומעים וכו' אכתי אפשר שאינו יודע בזה כלום ולא יתפשט ספקם והויה כההיא דבכורות דדילמה לא עביד בה מום וכ"ש שאין ללמוד מדברי הריב"ש הללו שאם הגוי ראה מספרים על מיתת פ' בא אליהם וסיפר עמהם שכך ראה או כך ידע שיחשב כשאלה ונלמוד זה ממ"ש שכן דרך שכל השומעים וכו' ורוצה לומר דמחמת כן ראוי שלא להחשיב מסל"ת כאשר ישמע הגוי מספרים ויבא גם הוא לספר בתוכם דאותה שמיעה ששמע מספרים היא היתה התעוררות להשחתו והוי כמו שאלה וכמו שפי' כן הרב מהר"א אלפנדרי בקו"ע ד' יו"ד ע"ב דאחר המח"ר זה אינו לפע"ד אלא כונתו כמו שפירשנו והדבר מוכח מתוך לשון הריב"ש כמו שיראה הרואה ודו"ק:

והרב מטה יוסף ת"ב סי' ח' ד' ע"ט סבר נמי דהריב"ש לית ליה האי חילוקא ודייק לה מדברי הריב"ש בסי' ש"פ וז"ל ואפשר שאם היהודי והגויה התחילו לומר למלח ראה אנו מדברים בפ' אם חי וכו' שזה לא יקרא מסל"ת וכו' ואע"ג דבבכורות אמרי' וכו' אלמא

דאף דאומרים הבעלים מעצמם לגוי לא חשבינן ליה כאומר לא עשה בו מום ה"נ אעפ"י שהתחילו לומר לגוי אנו מדברים וכו' אין זה כאומר לו ענה אף אתה חלקך יש לחלק ולומר וכו' ואי איתא מאי קושייא מההיא דבכורות הא לא אמר דהוי נשאל אלא דקא בנ"ד שהיו מספרים עם המלח שהיה עם היהודי בספינה וכו' ולכך מה שאמרו ראה אנחנו מספרים וכו' הוי כשאל אבל בבכורות דברו עם גוי דעלמא לא הוי כאומר לו עשה בו מום כיון שאין לו שייכות עם אותו בכור ולא דמו למלח שהיה בספינה שהיה לו שייכות עם אותו יהודי. אלא ודאי דאף בסתם גוי קאמר הריב"ש דברים אלו חשיבי שאלה עכ"ל:

ולעד"ן דאין מכאן שום ראיה דחילוק זה לא יאמר אלא בשואל דבר מחבירו להודיעו מה שאינו יודע דאין דרך לשאול שום ספק מחבירו אלא מהיודעו ולא ממי שאינו יודעו ולהכי כשמדבר דבר לחבירו והדבר שקול אם כיונו לשאול או לא בזה מחלקינן שאם המדבר הזה יודע באיש הזה אשר דבר עמו שידע דבר מזה שהוא מסתפק אמרי' שכיון לשאול ממנו או שהשומע דבריו הבין שכונתו לשאול ממנו לא כן בענין בכור שיד כל אדם שוה להטיל בו מום שפיר איכא למימר שכשאמר לו לגוי מעצמו בכור זה אינו נשחט עד שיהיה בו. מום כונתו לומר לו שיטיל בו מום שכל גוי יכול לעשותו ולא שייך לחלק בין יש לו שייכות עם אותו בכור או לא דמה מקום לחלק בזה כיון שכל אדם שוין בהטלת מום ולהכי לא חילק בהכי וביקש לו דרך אחרת: המורם מכל האמור כי רבים לוחמים על חילוק זה ולדעת הרב מטה יוסף והרב בני אפרים דאף הריב"ש לא מחלק בהכי אלא דבנ"ד אה דמודים דרבנן דלא חשיב שאלה יען דנמצא בו דבר טוב דגילה אדעתו הר"ר דוד כהן לשואלים אותו שאין כונתו לשאול מהם כי גם מאבו יוסף אל דאודי ובהך חשיב הנוי המשיב מסל"ת כי מעצמו דבר וכדכתיבנא משם מהר"ש לוי ז"ל והוי שפיר מסל"ת וכן מצאתי למהרש"ן ז"ל הובאו דבריו בספר מטה יוסף ת"ב דפ"א ע"ב וז"ל אך כל זה השקלא וטריא הוא באומרו שכונת היהודי השואל לדעת מהיהודי אלא שלא שאלו בפי' שיבין הגוי וכו' אבל בנ"ד שבאמת ובתמים היהודי לא עלתה על דעתו דבר זה כלל שהגוי הזה נמצא שם וגם ענין היהודי לא אסיק אדעתייהו באותה שעה וכו' נראה דאפי' אם היה משיבו תדע שפ' מת הוי מסל"ת ול"א שהבין מתיך דבריו שזו היתה כונתו בשאלתו דליכא שום רמז לא בלשון השאלה ולא בענין. דמאין היה יודע שזה נמצא שם ואין אלו אלא דברי נביאות עכ"ל ומעתה נילף מינה לנ"ד דמלבד שאין שום רמז בשאלה וגם לא היה יודע ולא אסיק אדעתיה שגוי זה המגיד ידע מזה כלום עוד זאת היתה יתירה שגילה דעתו היהודי שאין כונתו לשאול ממנו ואתייא במכ"ש

ואף להרב מטה יוסף שדחה דבריו היינו משום שכפי דעתו בלשון השאלה היה הוכחה שכיון לשאול לו כמבואר בדבריו שם לא כן נ"ד דיש הוכחה להפך שלא כיון לשאול כדכתיבנא גם הרב יודה. ועוד איכא מעליותה בנ"ד והוא שהרר"ד כהן המדבר עם הגויה הוא אמר לגויה שהר"א מזרחי הוא המבקש לדעת על אודות היהודי אשר נתלוה עם אבו יוסף והוא אין לו עסק בזה ועל הר"א מזרחי אמר שהולך לבקש לאבו יוסף אל דאודי לשאול על היהודי ולא הוא וגילה על עצמו שאין לו עסק בחיפוש זה והמבקש עצמו לא דבר מזה כלום ודמי להההיא שכתב מהר"א פש סי' י"ב ד' כ"א ע"ב וז"ל ואין לומר דאדרבא מדברי הרב הנז' יש ראיה להתיר בנ"ד שכתב וז"ל ואילו הדברים היו לגוי שלא היה עמהם בספינה ולא היו יודעים שהיה יודע בדבר הוה דינו כמסל"ת אבל זה הבקי בדבר בהערה קלה ירגיש ואמר מה שאמר ע"כ. וא"כ נ"ד שלא היה עמהם בספינה ולא היו יודעים שהיה יודע בדבר א"כ דינו כמסל"ת הא ודאי לאו מילתא היא שהרי כל מה שכתב הרב הייני משום שהיהודי שתק ולא דבר כלל עכ"ל הצריך לענינינו. וא"כ בנ"ד שהר"א מזרחי שהוא החוקר כפי דעתם לא דבר כלום וגם לא היה ידוע להם שזה הגוי המעיד ידע מזה היהודי לל שפיר חשיב מסל"ת ואין לחלק דבההיא עובדא דמהר"מ חלווה המובא במהרא"ש היה שנויה דברה עם המלח לא כן בנ"ד שהיה יהודי שאין סברת לחלק בזה שכיון שלא היה הוא המבקש מה לי שהוא גוי או ישר' כיון שאין לו עסק בחיפוש זה: ועפ"י מה שכתבנו יבא ע"נ מה שלכאורה עומד נגדנו מה שכתוב בק"ע שהר' דוד אמר לגוים שהר"א מזרחי בא לבקש לאבו יוסף אל דאודי לשאול ממנו על אודות יהודי א' וכו' שהזכיר לשון בקשה ושאלה ומצאנו למהרא"ש שם שמה שאמר בנדונו פגרים מתים אנו מבקשים שנראה שהוא מגיד להם בקשתם ורצנו לדעת ממנו אם היתה לו ידיעה גרע מנדון הריב"ש וכן כתב עוד שם וז"ל וא"נ בנ"ד כיון שדבר משה עם הישמעאל ואמר לו פגרים מתים היו מבקשים אעפ"י שלא שאלו ממנו בפירוש מ"מ כבר אמרו לו בפירוש בקשתם ע"כ. ואף שבתשובתו שם נראה שאמרה כמסתפק הרי מצינן הדבר יוצא מפי מהראנ"ח ז"ל ח"א סי' ע"ד ד' כ"ז מפורש דמפשט פשיטא ליה כי לשון בקשה מזקת וז"ל שם וכל זה לא שייך בנדון שלנו שאמרה הגויה למי אתם מבקשים שנר' שהבינה מהם בקשה ושאלה גם הם אמרו לה לשין בקשה מפורש אנו מבקשים לשלמה הנחנק ע"כ ועוד שם מפורש שלשון שאלה גרועה מלשון בקשה שכתב וז"ל וכ"ת מ"מ לשון הגויה לא אמרה על מי אתם שואלים גם הם לא אמרו אנו שואלים אלא אנו מבקשים ע"כ. נראה שלשון שאלה גרועה מכולהו ובנ"ד איכא תרוייהו בקשה ושאלה וע' דברי אמת סי' ט' ל"ב ובני אברהם ד' ס"ז ועפ"י האמור ניחא דכל טענייהו

דהני תרי אשלי רברבי ז"ל הוא שלשין זה מוכח מתוכו שכיון לשאלה לחקור דבר מפיו וכן יש לומר שהגוי המשיב הבין מתוך לשין זה שכונתו לשאול כיון שמוכח מתוכו שכונתו לשאול א"כ בנ"ד שכבר הוכחנו לעיל שבאומרו שמבקש לאבו יום אל דאודי הוא הוכחה שאין רצינו לשאול מהם א"כ אף שאמר לשון בקשה ושאלה דגריעי לא יזיק כיון שבירר שיחותיו לא השאלה והבקשה היא לאבו יוסף דאודי ולא להם והוא פשוט ועוד מטעם אחר נראה דבנ"ד לא יזיקו לשון בקשה ושאלה כיון שהמדבר אינו הוא המבקש אלא חבירו הוא שרוצה לבקש כמש"ל א"כ אין מקום לומר שיבינו ממנו שרוצים לשאול ממנו דבר שבעל הדבר לא דיבר ממנו מאומה והר"ד כהן הוא מספר על מעשיו של זה על מה בא והוא אין לו שייכות בזה א"כ אף שאמר לשון בקשה ושאלה אינו מזיק וחי' זה כתבו הרב בני אברהם שם וז"ל ולא דמי לנדון הרדב"ז סי' ס"א ששאל גוי מה טיבו של זה שהוא בהול והשיבו לו שהוא מבקש אחד יהודי וכו' דשאני התם שהמשיב לא השיב שהוא מבקש ע"כ והוא ברור:

תו נלע"ד דבנ"ד אין פוצה פה ומצפצף בכל הפוס' ולכ"ע דחשיב מסל"ת והא במה שנבאר תחי' מה שנראה פשיט בעיני דע"כ לפ' הרב ח"מ ודעימיה וסברי דבעי שהגוי המשיב לא ישמע השאלה מפי השואל אלא דוקא כשהשאלה היתה בפי' כגון מה אתה יודע באיש פ' אם חי אם מת אלא דלא שאלו להאי גוי גופיה בהא הוא דבעי שלא יהיה המשיב שם בשעת השאלה אבל אם השאלה אינה בפירוש אלא שיש לומר ולפרשם שכונתו לשאול כההיא דהריב"ש שהיו דברי הגויה תשו' לשאלת המלח אלא שיש להסתפק שמא כיונה ג"כ לומר ואת מה בידך וכיוצא בזה מודה הרב וכל דעימיה דכל שהמשיב היה אחר חשיב מסל"ת אף שהיה שם בשעת השאלה דכולי האי לא חיישי' דלמה זה המשיב הבין שכונתו לשאול וכיון לשאול ממנו דכולי האי לא מחמרינן. וכן בההיא פלוגתא דהריב"ש ורבני דורו אינה אלא כשהמשיב הוא אותו שדברו עמו אבל אם השיב אחר שלא דברו עמו כ"ע מודו דחשיב מסל"ת כיון שהשאלה לא היתה בפי' והמשיב היה אחר השומע כולי האי לא מחמרינן לומר שהבין המשיב תרתי שכונתו לשאלה וגם לשאול ממנו. ואעפ"י שהדבר פשוט בעיני הנני מביא ראיה במקצת מדברי הרב מטה יוסף סי' י"ג ח"א שכתב וז"ל וגם הריב"ש בסי' שע"ז וש"פ ד' ס"ח ע"א כ"כ שאם לא שאל לגוי הוי מסל"ת ואע"ג דמדבריו משמע שאם בדברו הגוי יש הוכחה שהבין מדבריהם שכונתם לשאול לו אף שלא שאלו ממנו בפי' לא הוי מסל"ת היינו דוקא כשמדברים עם הגוי אבל כשאין מדברים עמו כה"ג דנ"ד לא אמרי' שבא להשיב על שאלתם אלא מסל"ת הוי עכ"ל והיינו כמ"ש:

ונלע"ד דדבר זה למדים מתוך דברי הריב"ש סי' ש"פ שכתב בתוך תשובתו וז"ל דאף אם נאמר ששמע דבריהם כל שלא שמע שאלת היהודי לגויה מאי נ"מ שהרי כיון שהם היו מסתפק' גם כמסיחים לפי תומו ודרך סיפור אם הגוי שומע דבריהם ויבא גם הוא בתוכם לספר עמהם מבלי ששאלוהו דבר למה לא יקרא זה מסל"ת והלא אין זה מתכוין להתיר וכו' עכ"ל. מפורש יוצא דאם לא שמע שאלה ששאל לגויה אלא שמע דבריהם שהיו מסתפקים ואף שזה ניכר שחפצים לדעת האמת כיון שלא היה שאלה מבוררת והמשיב נכנס בגבולם והשיב מה שידע בלי שידברו עמו כלל דאיכא תרתי למעליותא דאין כאן שאלה וגם לא דברו עמו הוי שפיר מסל"ת ולא אמרי' שהבין שכונתם לשאול ושכיונו לשאול ממנו ואף לאחר חזרה מזה לא חזר וכעין זה כתב בסי' שע"ז וז"ל ואם שמע גוי שהיו מספרים בפי' ויספר גם הוא בתוכם זה מסל"ת נקרא ע"כ. ולמד מכאן מהריב"ל ח"א סי' ג' שנשאל על חמשה שהיו היהודים מדברים זע"ז על יהודי א' ששמעו בו שנהרג ובתוך דבריהם בא גוי א' ואמר עלמה אתם מדברים ע"ע אותו יהודי אני נמצאתי עם פ' הגוי ואמר לי וכו' והשיב הרב שם להלכה מוסכמת דחשיב מסל"ת אף כי מדברי היהודי נתעורר הגוי לדבר דבריו. והביא תשו' הריב"ש הללו וכתב שמי שיעיין בתשו' על השאלה הנז'. יראה בהדיא מתיך טענותיו דבנדון זה יסבור הרב דשפיר מקרי מסל"ת זהו תוכן דבריו ע"ש. וכונתו פשוטה דדייק לה מלשון הריב"ש אשר הבאנו כיון שבנדונו לא השיבו לו אנו מדברים באיש פ' וכו' וע"ז השיב הגוי נמצא שלא דברו עמו כלל וגם ביניהם אשר היו מדברים לא היתה שאלה מבוררת והוי דומה ממש למאי דכתיבנא בשם הריב"ש וסבר מהריב"ל ז"ל שזהו דין פסוק ולא חזר ממנו ומה שחזר בו הריב"ש וחשש להחמיר הוא היכא שהשיבו לגוי אנו מדברים וכו' כיון שדיברנו עמו איכא לספוקא דילמא הבין הגוי שכונתו לשאול אבל על מה שכתב שאם שמע הגוי שהיו מדברים וכו' שלא דברו עמו כלל וגם כשדברו ביניהם לא היה שאלה מבוררת מזה לא חזר ואחזקתיה קאי והגם שהרב אליא רבא בקונטריסו ד' יו"ד הכריח מתוך דברי הריב"ש שגם מזה חזר. נראה לפענ"ד דאין הכריחו הכרח כאשר כתבנו לעיל ופוק חזי מאן גברה רבה קא עביד עובדא כהך דהריב"ש:

האומנם נראה ברור שאם כשדברו ביניהם היה שאלה מבוררת כגון ששאל ישראל מגוי ושמע זה מהשואל ששאל בפניו והשיב הוא אף שלא שאלו ממנו נראה דלא הוי מסל"ת מדכתב כל שלא שמע שאלת היהודי לגויה וכו' מש"מ אם שמע השאלה אף שלא דברו עמו לא הוי מסל"ת וכמו שדייק מהרח"ש מזה והוא הפך מה שכתבנו בריש דברינו ע"ש:

ומעתה חל עלינו חובת ביאור לתקן דברי רבינו מהריבר"ב בההיא שהביא ישמעלים לביתו לסעוד אצלו ושאל הבע"ה ליהודי אחר שהיה עמו שמעת מה נעשה מפ' ופ' והשיבו הישמעאלים אנו מכירים מי הרגם והתיר נשותיהם והביא ראיה מתשובת הריב"ש ומתשובת מהרי"ק והובאה תשובה זאת בב"י ובתשו' מר"ן סי' ג' עי"ש והבאנו אותה בריש קונטריס' ולפי מה שהוכחנו בדברי הריב"ש שכשהיתה שאלה מבוררת אף שלא דברו עמו לא הוי מסל"ת א"כ מדברי הריב"ש הוי איפכא מנדונו ואיך מייתי ראיה לדבריו והוא כל בתר איפכא וכמו שהק' מהרת"ש בקונטריסו והרב כרם שלמה נדחק בזה והרב מטה יוסף ח"א סי' ה' הוציא כונת מהריב"ר לכוונה אחרת מה שאינו כן והוא עצמו חזר בו בשאר תשובותיו כאשר יראה הרואה בסי' י"א ובסי' י"ג:

ומה שנראה לי בזה הוא שכונת מהריב"ר ז"ל שנדון שלו נמי היה בו תרתי למעליותא שמלבד שלא דברו עם המשיב עצמו עוד זאת שהשאלה לא היתה מבוררת דמה ששאל הבע"ה ליהודי חבירו מה נעשה מפ' ופ' יש לפרשו שכונתו לומר הידעת מה נעשה בדינם של ההורגים אותם ומלת מפ' ופ' פירושה מסיבת פ' ופ' שהרגום ידעת מה נעשה בהורגיהם דמדלא אמר הידעת אם מתו פ' פ' יכולים אנו לפרש כונת השואל דעל ההורגים שאל וכן נראה מתשו' הישמעאלים שלא הבינו אם השאלה היתה אם מתו ממה שהשיבו אנו יודעים מי הרגם וזה תשו' שלא כענין שהם מבקשים על הנהרגים והם השיבו על ההורגים ואין לומר שהם כיונו להודיעם ב' דברים בדיבור א' שנהרגו ומי הרגם שלא היה להם לעשות העיקר תפל אם לא שנאמר שהם הבינו עיקר שאלה היהודי על הרוצחים ולא על הנהרגים ואף אי נימא דאין זה הכרח מ"מ השאלה אינה מבוררת כיון שלא הזכיר מיתה אלא מה נעשה וכו' יש לפרשה בשני פנים ואינה שאלה מבוררת ודמיא להא דמהראנ"ח ח"א סי' ז"ך וז"ל והן אמת ששאלה באו האימנים כאן לשאול המכס יש לפרשה היטב על שאלה העודם חיים שמפני שמועת הריגתם שואל אם באו כאן שהיו עתידים לבא שם ואם באו ודאי לא מתו או אם נהרגו או אם מתו לא באו אבל כיון שיש לפרש השאלה בענין אחר אפשר להשיב אותה לשאלה אחרת אשר תצא לנו קולא ממנה דומיא דשאלת מה נעשה מהספינה שאעפ"י שיש במשמעה שהיא שאלה בעד אנשיה מה נהיה מהם מ"מ הסבו אותה לשאלת הסחורות אשר יתחייב ממנה קולא כיון שאין לה הוכחא לצד החומרא עכ"ל. מפורש יוצא דכשהשאלה אינה מבוררת ויש לו ב' פנים לא מקריא שאלה אף אנן נימא בנדון מהריב"ר דכיון שלא הזכיר מיתה ויש לו פנים לכאן ולכאן אינה נקראת שאלה מבוררת ואיכא נמי תוספת טובא בנדון הרב שלא דבר עם הגוי המשיב דאיכא תרתי לטיבותא והוי דומיא ממש למ"ש מהריב"ש בסי'

שע"ז וז"ל ואם שמע גוי שהיו מספרים בפ' ויספר גם הוא בתוכם זה מסל"ת נקרא ע"כ וכ"כ בסי' ש"פ וז"ל שהרי כיון שהם היו מסתפקים גם כמסיחים לפי תומם ודרך סיפור עם הגויה שומע דבריהם ויבא גם הוא בתיכם לספר עמהם מבלי שישאלוהו דבר למה לא יקרא זה מסל"ת עכ"ל. והיינו משום דאיכא תרתי שלא דברו עמו וגם כשהיו מדברים ביניהם לא היה שאלה מבוררת כדכתינא לעיל ומכאן דייק הרב דינו מיהו היכא דכשהיו מדברים ביניהם היתה שאלה מבוררת כגון שאמר לחבירו מה אתה יודע בפ' אם חי אם מת בהא מודה הרב מהריב"ר דאף שהמשיב לא דברו עמו כל ששמע השאלה מבוררת מפיהם לא חשיב מסל"ת וכדמשמע ממ"ש הריב"ש כל שלא שמע שאלת היהודי לגויה וכו' דמשמע שאם שמע השאלה וכששמע השאלה מבוררת מיירי דאף שלא דבר עמו לא משיב מסל"ת זה נ"ל ליישב בתשובת הרב לתקן תשו' מהרח"ש ז"ל:

הן אמת שראיתי להרב מטה יוסף ח"א דט"ל ע"ב שכתב שכל ששאל על יהודי אף שלא הזכיר מיתה יש להחמיר אף שיש צדדים לומר שלא שאל על המיתה ומייתי הך דמהראנ"ח ומחלק דהתם שאני שהשאלה היא מבוררת שלא שאל על המיתה ע"ש אך אין זה סותר למה שכתבנו על נדון הרב מהריב"ר ז"ל דהתם מיירי כשדבר עם הגוי המשיב עצמו לא כן היכא דלא דבר עם הגוי המשיב כנדון מהריב"ל ז"ל דאיכא תרתי כדכתיבנא:

ועוד דמעיקרא דמילתא דברי הרב תמוהים וכל רואיהם יכירו כי אין להם שחר דהא כל כחו הוא מדברי מהריב"ל שכתב וז"ל מ"מ מדברי מהריב"ל מוכח שכיון ששואל על היהודי יש להחמיר אעפ"י שיש צדדים לומר שלא שאל על המיתה שהרי השאלה היתה אם אמת שבאו לסטים על הספינה ולא הזכיר הריגה אפי"ה ליכא צדד אלא משום שלא שאלו אלא על הספינה סתם דמשמע דאם היה שואל על היהודים הוה פשיטא ליה אעפ"י שלא הזכיר מיתה עכ"ל ודברי תמה דבתשו' מהריב"ל הזכיר הריגה בהדייא דהשאלה היתה ששאל אם אמת אתם הבאים ששמעתי אומרים שבאו לסטים על ג' ספינות ותפסום. והרגום ע"כ וכן בעדות השניה אשר שם כתוב כן וכן בתוך התשו' הזכיר הרב בלשונו מיתה כמה פעמים ולהכי הוצרך הרב למצוא פתח ממקום אחר שלא שאל אלא על הספינה דאם הזכיר יהודי כיון דהזכיר הריגה חשיב שאלה אבל כשלא הזכיר מיתה אף שהזכיר יהודי לא איכפת לן כיון שאינו שאלה מבוררת ויש להסב אותה לקולא וזה פשוט בכונת מהריב"ל:

ועפ"י כל האמור מתרצה שפיר מה שלכאורה קשה בדברי הריב"ש דנראה דבריו כסתראי נינהו דבמה שכתב בתחי' דבריו כל שלא שמע שאלת היהודי לגויה מאי נ"מ

ע"כ משמע דאי שמע המשיב השאלה מפי היהודי לגויה לא חשיב מסל"ת אף שלא שאלו ממנו ואחרי סמוך כתב וז"ל א"כ בנדון שלפנינו נראה שיהיה עדות הגוי מסל"ת ואף אם שמע דבריהם מתחי' כל שלא שאלהו. ע"כ נראה מזה שאף ששמע מתחי' שאלת היהודי לגויה חשיב מסל"ת כיון שלא שאלו ממנו וע' כרם שלמה מה שנדחק בזה האמנם עפ"י האמור ניחא דמה שכתב בתחי' דבריו כל שלא שמע וכו' דמשמע דאי שמע השאלה לא הוי מסל"ת מיירי בדשמע השאלה ברורה כגון שאמר לו הידעת מפ' אם חי אם מת להכי אינו מסל"ת דאמרי' שהבין שכונתם לשאול ממנו אף שלא שאלוהו והך דכתב לבסוף א"כ בנדון שלפנינו וכו' מיירי כשהשאלה אינה מבוררת שיש בה צדדין לפרשה לכונה אחרת כגון שלא הזכיר מתה וכן מבואר בתשו' זאת הכתובה במהריב"ל ח"א סי' ג' ששאלת היהודי לגויה היתה אם היתה יודעת שום דבר מאודות המכלוף הנז' ע"כ ולא הוזכר שם מיתה וא"כ יש לצדד בה. משו"ה בנדון ההוא קאמר הריב"ש אף אם שמע דבריהם וכו' כיון דאיכא תרתי שלא שאלו חהם מהמלח והשאלה אינה מבוררת ודוק. אלא שלבסוף חזר הרי ב"ש וחשש להחמיר דדילמא בכה"ג חשיב שאלה מבוררת:

ונראה שגם דברי מהריק"ו יש לפרשם שפיר בדרך זו דמה שמתיר מהריק"ו כששמע השאלה מפי השואל והשיב כאן דלא שיילי ליה גופיה אינו אלא כשגם השאלה אינה מבוררת שיש שאלה דאיכא תרתי דהא לאו הכי לא הוי מסל"ת דהא עיקר ראיתו מההיא דקמא דנאמנים אשה וקטן לומר מכאן יצא נחיל זה ומוקמיה לה בגמרא דמיירי שהבעלים מרדפים והיינו שהיו אומרים הבעלים לאחרים שהנחיל שלהם כדכתב הרב עצמו שם והאשה והקטן שמעו מהבעלים שהיו אומרים לאחרים שהיו מחפשים על הנחיל ושהוא שלהם ומזה נתעוררו האשה והקטן ואמרו מכאן יצא וכו' נמצא שאף מה שהיו מדברים עם אחרים לא שהיו שואלים להם על הנחיל אלא שיש להבין מתוך הדברים ויש הוכחה שכונתם לשאול ואפי"ה הפיר הש"ס כיון שלא דברו דברים אלו עם האשה והתינוק ואיכא תרתי דמה שדברו הבעלים עם אחרים לא היה שאלה מבוררת וגם לא דברו שום דבר עם המשיבים שהם אשה ותינוק ומינה יליף הרב מהריק"ו דכותה בגוי המסל"ת בעדות אשה דהוי מסל"ת בכה"ג דאיכא תרתי כדאמרן ועיין כמהר"א ששון סי' י"ב שפי' דברי מהרי"ק להשוותם עם סברת הריב"ש והמדקדק בדבר יראה כי כיון בדברי מהרי"ק למה שכתבנו נמצא השתא שהריב"ש ומהרי"ק ומהריב"ר ז"ל כולהו קימי בחדא שיטה דהיכא דיש תרתי למעליותא חדא שהשאלה אשר שאל היהודי לגוי אינה מבוררת ועוד שהשיב גוי אחר השומע אשר לא דברו עמו דזה מקרי שפיר מסל"ת

אף שהגוי המשיב היה באותו מעמד ואף שיש הוכחה שהבין הגוי שכיון לשאול כיון דאיכא תרתי ונצטרך לומר שהבין הגוי תרתי שכיון לשאלה וגם כיון לשאול ממנו וכולי האי לא אמרינן ואף הח"מ והט"ז ודעימיה יודו בזה שאף שהיה הגוי המשיב באותו מעמד לא איכפת לן והם לא החמירו אלא כשהיה שאלת היהודי לגוי שאלה גמורה בזה הוא דמחמירין שלא להיות הגוי המשיב בשעת השאלה:

וכי תימא דאי הכי דכונת שלשת הרוגים ז"ל היא כדכתיבנא מאי מייתי ראיה מר"ן הקדוש בתשו' סי' ג' על מעשה שהיה עדות אליא כלב שהיו מדברים על הריגת שלמה כרוב ובא גוי אחד באיבודא ושאל במה אתם מדברים והשיבו לו שהיו מדברים על אודות יהודי אחד שנהרג והשיב הגוי וכו' והביא ראיה מהך דהריב"ש ומדברי מהרי"ק ומדברי מהריב"ר הנז' מעובדא שהזמין ישמעאלים ויליף לה במכ"ש לנ"ד ולפי מה שכתבנו אין שים ראיה מדברי מהרי"ק ומהריב"ר דשאני התם דאיכא תרתי לטיבותא לא כן בנדון מר"ן שהיו מדברים עם הגוי המשיב. וכן הקשה הרב מהר"א נחמה הובאו דבריו במטה יוסף ת"א סי' י"א ד' נ"ז וסי' י"ג דס"ח והניחו בצ"ע והיו עיניך רואות בדברי נכדו הרב מטה יוסף מה שתירץ בשני המקומות לא ראי וה כראי זה ועין בסי' ז' ד' מ"א ע"א וע"ב מה שפלפל בזה ובסוף דבריו חזר ממה שכתב בדעת מרן ומהריב"ר ומהריק"ו עי"ש שאריך ונראה לי ברור דאין כאן קושיא והוא דמאי דאמרן בדעת מהריק"ו דבעינן תרתי שלא ידברו עם הגוי המשיב היני משום דאף דהשאלה אינה מבוררת מ"מ יש הוכחה ורגלים לדבר שהבין הגוי שכונתם לשאול. להכי בעינן שלא ידברו עם הגוי המשיב לא כן היכא דאין הוכחה לא מתוך השלשה ולא מתשובת הגוי שהבין שכינתו לשאול בזה ס"ל למהרי"ק שאף שדבר עמו לא נפיק מתורת מסל"ת. וזה מדוקדק בלשון מהריק"ו במה שכתב וז"ל אע"ג ששמעה מפי הבעלים עצמם שאומרים שהוא שלהם כיון שלא אמרו לה דבר ולא שאלוה להעיד להם עכ"ל. משמע מזה דדוקא אם דברו עמה דברים שמתוכם מוכח שכוונו לשאול כגון שאמרו לה שהנחיל הוא שלהם ושהיו מחפשים אותו שמבואר הדבר שכונתם ואת מה בידך ולהכי אם דבר עמה לא מהני ומה שכתב ולא שאלוה להעיד להם לאי למימרא דבפירוש בעינן שישאלוה להעיד להם הא ליתא אלא כונתו דברים המוכח מתוכם שהבינה שכונתם לשאול לה וכדפירשם הרב מהרא"ש ז"ל הא לאו הכי דאין שום הוכחה לא מתוך השאלה ולא מתיך התשו' שהבין שכו' לשאול אף שדברו עם הגוי פה אל פה אינו מסיק ולא נפיק מתורת מסל"ת וזה ברור בדברי מהריק"ו וכן מפורש בדברי מהרא"ש ז"ל שהבין בכונת מהריק"ו א"כ איכא דברי מר"ן הקדוש מבוארים דנדון הרב ז"ל אין שום הוכחה לא מתוך השאלה ולא מתוך

התשובה שהבין הגוי שכיונו היהודי לשאול וגם אין הוכחה בשאלה שכוינו לשאול כיון דהיהודים לא הזכירו בדבורם עם הגוי שם הנהרג אלא סתם אמרו אנו מדברים על והודי אחד שנהרג ואין דרך השואל דבר מחבירו לסתום אלא לפרש כדי שידע על מי שואל ולהשיבו דבר ומדלא פירשו שחתם ש"מ שלא כיונו לשאול וכן הגוי בודאי שלא הבין כיון שלא פירשו על מי דברו ומה שדברו עמו הוא תשובת דבריו וכן מתשובת הגוי נמי אין הוכחה שהבין שכונתם לשאול וכיון להשיב לפי שאלתם שהרי גם הוא לא השיב על יהודי ידוע ומה שאמר איך ידע ידיעה אמיתית מפי מגיד אמת וכו' אין מזה שהבין וכיון להשיב ולאמת דבריו אלא כונתו להצדיק עצמו על מה שלקח מהם אלף לבנים לבל יהיה בעיניהם כרשע ואוהב חמס דעביד דינא בלא דיינא באומדנא בעלמא להכי קאמר שידע ידיעה אמתית ובדין עשה והוי הא עדיפא מההיא דהריב"ש וכמ"ש מהר"י סמוט ז"ל בתשו' שם דמהאי טעמא דלא הזכיר שם המת עדיפא ליה מהך דהריב"ש ולהכי מייתי ראיה תמהרי"ק דממה דיש לדקדק מתוך תשובתו נראה דהיכא דאין הוכחה בשאלה ובתשובה שהבין המשיב שכונתו לשאול דהוי מסל"ת אף שדברו עמו והיינו כדדייקנא לעיל:

ותו מייתי ראיה לנ"ד מדברי מהריב"ר במכ"ש דהתם נראה שהשואל כיון לשאול ואף ששם לא דבר עם הגוי כלום הא מהא מוכח מתוך השאלה שכונתו לשאול כיון שכן דרך כל השומע לאדם אחד ששואל מחברו דבר אם נמצא אדם אחד שהוא יודע מאותו ענין שהוא משיב כמ"ש מר"ן ז"ל שם בתשובה הנז' א"כ עדיפא מהאי נדון דמר"ן דאין הוכחה אף בכונת השואל אם כונתו לשאול ואדרבא יש הוכחה להפך שלא כיונו לשאול ממה שלא הזכירו שם המת כדכתיבנה ואף דההיא דמהריב"ר איכא תרתי למעליותא שלא דבר עמו ואין השאלה מבוררת כדכתיבנא מ"מ איכא הוכחה בשאלה שכיון לשאול ולמר"ן עדיפא ליה נדון דידיה דאין הוכחה בשאל כלל זה נ"ל בכונת הרבנים הנז' והמשך דבריהם ועיין מטה יוסף ח"ב סי' א' מחאה"ע שהאריך בזה ולדעתי מה שכתבנו נכון והבוחר יבחר:

ועוד נראה לענ"ד לתרץ קושית מהרח"ש על מהריב"ר וגם מה שסותרים עצמם דברי הריב"ש כנ"ל והוא חוץ לדרכינו והוא דמה שכתב הריב"ש כל שלא שמע שאלת היהודי לגויה מאי נ"מ וכו' דמשמע דאם שמע השאלה והשיב לאו מסל"ת הוא הייני בההוא עובדא דייקא ששאל הגוי במה אתם מדברים והשיבו אני מדברים באיש פ' אם חי אם מת בזה הוא דאם שמע השאלה מפיהם ועכ"ז שאל דהבין מהם שאלה וגם יש הוכחה שגם השואל כיון לשאלה דהא הוא ראה וידע ששמע השאלה מפי' ועכ"ז שאל להם במה

אתם מדברים מוכח שהוא יודע מזה וכונתו לפתוח בדברים שישאלו ממנו ולזה כשאמר לו אנו מדברים כונתו שיאמר לו מה שיודע בזה והמשיב הבין כל זה ועל זה השיב ואיכא תרתי לריעותא שהשואל כיון לשאול והמשיב הבין שכונתו לשאול לא כן בההיא שכתב לבסוף א"כ בנדון שלפנינו וכו' ואף ששומע דבריהם מתחילה כל שלא שאלוהו ע"כ היינו כששמע ולא שאל מהם כלום אלא בשומעו דבריהם אשר שאל לחבירו נדרש ללא שאלוהו והשיב מה שידע בזה ודאי קילא טובא שאין הוכחה שכיון לשאול ממנו והיינו ממש כההיא דמהריב"ר ז"ל דאמרינן שלא הבין הגוי המשיב שכיון לשאול ומהכא דייק לה מהריב"ר ז"ל. למדנו מכל האמור שמכל הני טעמי דאמרן הנאמרים באמת בנ"ד חשיבי שפיר מסל"ת: אך עדיין יש לגמגם בנ"ד הוא מה שמצאנו ראינו מחלוקת מהר"ש סבע עם מהרי"ט הכהן ז"ל המובא בתומת ישרים סי' קל"ב וקל"ה דמהרי"ט סבר דאף דליכא שום שאלה אלא הזכרת שם המת לבד והתעוררות מיתת היהודי לבד מזקת ולא הוי מסל"ת ומהר"ש סבע חילק עליו הביאו הרב הכנה"ג שם הגה"ט אות ח"ן והרב כרם שלמה בקו"ע ד' ל"ד ע"ב הסכים לסברת מהרי"ט ומרן הקדוש בתשו' סי' ז' נראה שסובר כן וגם הרב מהר"ש הלוי ז"ל מסכים לדעת הריב"ש שסובר כן עי"ש בחאה"ע ד' נ"ו. א"כ אנן מה נענה דבנ"ד דהא איכא הזכרה במה שאמר הר"ד הכהן לגוים שהר"א מזרחי הולך לבקש לאבו יוסף אל דאודי לשאול על יהודי אחד שהיה עמו וזה נראה לכאורה דחשיב הזכרה. וכדי לבא אל הביאור צריכין אנו לבאר פלוגתייהו של מהר"ש סבע ומהרי"ט ושורש דבר זה הוא לשון הירושלמי הביאו המרדכי סוף יבמות והגהות מימון פ"ג דגירושין וז"ל בירושלמי דיבמות גרסינן אי זהו מתכוין ר"י אמר כל שמזכירין לו אשה רשב"ל אומר כל ששואלים אותו והוא משיב אמר ר' חגי לר' יהושע ב"ל זכור ר' בשלשים ושנים זקנים שהיו מתריסים כנגד ר' הושעיא רבה למעבד כהדא דרשב"ל ולא קביל עלי' וגמרא דידן משמע דר"י מחמיר ולא מכשיר אלא במסל"ת ורש"ל מיקל וכו' לכן צריך לפרש הירושלמי שלר"י אפי' אין שואלין לו אלא מזכירין לו שם האשה שמת בעלה לא הוי מסל"ת ומיהו בבכתה ותו קאמרי איה חברנו מודה ר"י דהויא עדות ולרש"ל כ"ש דאתי שפיר טפי הא דפריך והא איה חבירנו קאמרי אבל בירושלמי במעשה דפונדקת גרסינן ר' אחא אמר עשו אותה כחיה שהיא נאמנת על אתר ר' שמואל בר סוכרתא עשו אותה כגוי מסל"ת חד אריסטון בעי קימיה ר' מונא לית הדא פליגא ארש"ל דאמר כל ששואלין אותי וכו' אמר לי כההיא דרבי שמואל ב"ס אותבן בהם כההיא דרבי אחא וכו' ובגמרא דידן אוקימנא לפונדקת שהיתה מסל"ת והיינו כר"ש בר סוכרתה עכ"ל

המרדכי וביאור דברי המרדכי הללו עיין במהרח"ש בקו"ע והרב בצלאל סי' כ"א והרב פמ"א ח"ב סי' ט"ז והרב בית דינו של שלמה חאה"ע סי' ה' ועוד במהרת"ש סי' מ"ד:
ואחזה אנכי להרב בצלאל שם שהקשה על המרדכי וז"ל וקשיא טובא מההיא דסיף האשה בתרא על ההיא דפונדקית חד אריסטון בעי קומי ר' מנא לית הדא פליג ארש"ל דרש"ל אמר כל ששואלין אותו וכו' ואם איתא כפירושם אמאי פריך עלה דרש"ל בלחוד והא לר"י קשה טפי דבהזכרת שם האשה בלחוד קרי ליה מתכוין וכו' ע"כ. וכן הקשה הרב מהרח"ש שם ועיין בפמ"א מה שישב לזה הרואה יראה כמה דחק עצמו בזה:
והקרוב אלי בכונת חד אריסטין לדעת המרדכי הוא כך. דהנה לכאורה יש לדקדק דהיה לו להירושלמי להביא הך בעיה דחד אריסטון קודם הכל טרם נדע אוקמתת רב אחא ור"ש סוכרתא דלא ידעינן היכי מוקי רש"ל למתני' ויביא עליה תשובת ר' מנא דמוקי לה כרב אחא דעשו אותה כחיה ולא כר"ש ב"ם לא כן עתה שהביא בעית חד אריסטון בתר דמייתי תלמודא אוקמתת רב אחא ור"ש ב"ם לא שמעינן שום חדוש במה שהביא בעיא זו דמילתא דפשיטא דאתיא מתני' אליבא דרש"ל דמה דמוקי לה רב אחא. ועוד יש לדקדק דאם חד אריסטון שאלתו היא דמתני' פליג ארש"ל דהא איה חברנו קאמרי ולרש"ל כל ששואלין אותו לא הוי מסל"ת היה די שיאמר לו ר' מנא דלא תקשי מתני' ארש"ל דהוא מתרץ לא כרב אחא ומה צורך במה שאמר לית כן כר"ש סוכרתא דאין זה מעיקר שאלתו אי מצי לאוקמיה מתני' כר"ש ב"ס או לא עד שישיב לו על זה. אלא עיקר שאלתו לדעת היכי אתיא מתני' אליבא דרש"ל והיה די שיאמר דמתרץ לה כאוקמתא דרב אחא אלא נראה לומר דחד אריסטון ידע שפיר הני תרי אוקמתיה דרב אחא ור"ש סוכרתא וידע שפיר דר"י ורש"ל מצו לאוקמי מתני' שפיר אליבא דרב אחא ולא קשיא לא לר"י ולא לרש"ל אלא דכונת חד אריסטון הוא לית הדא פליג ארש"ל ר"ל הך אוקמתא דר"ש ב"ם אי אתיא כרש"ל או פליג עליה דהא רש"ל אמר כל ששואלין לא הוי מסל"ת ואילו ר"ש ב"ס אמרעשו אותה כמסל"ת וסתמא משמע אף שלא קדם בכיה לשאלת איה חברנו אלמא שאלה לא מסקא או דילמא ע"כ לא אמר רש"ל דשואלין אותו לא הוי מסל"ת אלא כששואלים אותו בפי' מה אתה יודע מפ' אם חי אם מת לא כן בהא דמתני' דליכא בשאלה אם חי אם מת ואיכא למימר דלא כיונו לשאול על המיתה מודה רש"ל והיינו כאוקמתא דר"ש ב"ס דמשו"ה קאמר דעשו אותה כמסל"ת כיון דלא שאלו בפירוש על המיתה ומצי אתיא שפיר רש"ל אליביה. זו היא כונת חד אריסטין וע"ז השיב לו ר' מנא דלרש"ל אין חילוק בין הזכיר בשאלה אם חי אם מת או לא דלעולם חשיב ליה שאלה ורש"ל מוקי מתני' כרב אחא אך כר"ש ב"ס לא מצי אתיא דלדידיה כל שאלה

מזקת וכמ"ש הרשב"א בחדושיו וז"ל שמעינן מההיא דפונדקת דכל שאומרים לו איה פ' שהלך עמך דאין זה מסל"ת ע"כ. ופירש הרב בצלאל שם כונתו דאתא לאשמומינן דאע"ג דלא שיליה מה היה מפ' אם חי אם מת אלא לפי שהלך עמו שיליה מיניה איה פ' שהלך עמך ואיכא למימר דלא על המיתה קא שיליה וכו' אפי"ה לא הוי מסל"ת ע"כ וזה היא ספקו דחד אריסטון אי מחלק רש"ל הכי ומצי אתיא מתני' לדידיה כאוקמתת ר"ש ב"ם או לא: או נאמר דבעית חד אריסטון הא אי נימא דמאי דאמר ר"ש ב"ס עשו אותה כמסל"ת היינו אף שלא קדמה בכיה לשאלת איה חברנו ובהכי לא אתי כרש"ל דלדידיה שאלה מזקת. או נימא דכונת ר"ש ב"ס דאמר עשו אותה כמסל"ת הינו משום דכד חזיתינהו בכיה ובתר הכי שאלו לה איה חברינו כאוקמתא דתלמודין ובהכי אתיא דברי ר"ש ב"ס כרש"ל והשיב לו ר' מנא. דר"ש ב"ס לא אתיא כרש"ל דסתמא קאמר עשו אותה כמסל"ת דמשמע אף שלא קדמה בכיה לשאלה והיינו דקאמר ליה לית כן כר"ש ב"ם וכו' כך נ"ל כונת הירושלמי לדעת המרדכי ז"ל ועיין בתוס' על ההיא דפינדקה שנראה אה מדבריהם דאוקמתת הירושלמי דר"ש ב"ס היא כאוקמתת תלמודין דמוקי לה שקדמה ובכתה קודם השאלה וכן מפורש בתשו' מר"ן ז"ל סי' ז' אך המרדכי יכולים לומר דלא ס"ל הכי וע"כ צריכים לומר לדעת המרדכי דאוקמתת ר"ש ב"ם היא אף שלא קדמה ובכתה דאי לא תימא הכי קשיא דאכתי רך דירושלמי פליג אתלמודין דהא לפי הש"ס כשקדמה ובכתה אף לר"י וכ"ש לרש"ל הוי מסל"ת ואילו הירושלמי לדעת ר' מנא דאוקמתת ר"ש ב"ם דעשו אותה כמסל"ח לא מצי אתיא כרש"ל אף שקדמה ובכתה דבהכי מיירי ר"ש ב"ם לדעת התוס' ומר"ן ז"ל אלא ודאי כדאמרן ודו"ק וכן הבין מהרח"ש בסי' מ"ד בדעת המרדכי כנראה שהכריחו מה שדקדקנו:

איך שיהיה דבר הלמד מעניננו דלפי' המרדכי בירושלמי דר"י מחמיר ואפי' הזכרת אשה מזקת והלכתא כר"י נמצא דהלכתא דהזכרת אשה מזקת וכן הסכים הרב מהרח"ש בק"ו והכרס שלמה ורבים מהפוסקים בקש ותמצא. וכתב מר"ן בתשו' סי' ו' וז"ל ולענין אם לא שאלו לגוי איה חברנו אלא הזכרוהו לו ואמר חבל עליו שמת נראה מדברי המרדכי וההגהות דנאמן שפירשו הירושלמי וכו' אך מוסיף לשון ההגהות שכתבו מיהו בההיא עובדא דפונדקית שהתחילה לבכות קודם שאמרו לה איה חברנו מודה ר"י דהוי מסל"ת יש לדקדק איפכא דדוקא בגוונא דפונדקית מכשר שלא הזכירו לו את חבירם אבל אם הזכירוהו לו הו"ל כאומר איה פ' ע"כ:

ודברי מר"ן הללו צריכים ביאור דמהיכא יליף מההגהות דאם הזכירוהו שם האיש מזקת אף בלא שאלה הא ההגהות והמרדכי לא דברו אלא בשאלה ובה הוא דבעינן דוגמא

דפונדקית שקדמה בכיה אבל בהזכרה דילמא לא חיישי' לה אם הזכיר שם המת קודם בכיה ואף דלר"י שאלה והזכרה חדא היא וכי היכי דבשאלה בעינן שתקדים לה בכייה ה"ה לר"י בהזכרה מ"מ אכתי נימא דאין זה אלא בהזכרת שם האשה אבל בהזכרת שמו אינה כלום דאין הזכרת שם האיש מזקת וע' לה' כרם שלמה שהקשה כן ומה שתי' אינו עולה יפה אחר המ"ר כאשר יראה הרואה א"ץ להאריך:

ומה שנראה לי בכונת מר"ן הוא זה דהא מה שכתב המרדכי מיהו בההיא עובדא וכו' כונתו לתקן מאי דקשיא לפי פירושו דר"י מחמיר בהזכרה האי הכי אכתי קשיא בההיא דפונדקית אף דמוקמי' לה בבכתה הא מיהא הזכרה איכא דאיה חברנו קאמרי ואיכא הזכרת שם המת ומאי מהני הבכייה דנהי לאפוקי מתורת שאלה תועיל הבכייה הזכרה מיהא אכתי איכא ולדעת ר"י מזקת. וע"ז השיב ומהו בההיא דבכתה וכו' מודה ר"י דהוי עדות ר"ל דאה"ן דהבכיה כמו שמבטל השאלה שלאחריה ה"ה הזכרה כיין דהשאלה וההזכרה מחד טעמי' אסירי שהוא מתכוין להעיד וכיון שהתחי' לבכות הוייא כהתחי' לדבר ותו לא חשיב השאלה וההזכרה מתכוין להעיד והיינו דמסיים לרש"ל כ"ש דא"ש טפי כונתו דלרש"ל דמיקל בהזכרה מתרצא שפיר דמוקי לה בבכתה דמבטלת השאלה שהיא המזקת לדעת רש"ל אך הזכרה אינה כלום לדידיה ואינה מזקת וכמו שכן פירשו הרב בצלאל שם והרב מהרח"ש שם וכן מבין מרן ז"ל ומעתה דייק מינה שפיר דהזכרת האיש נמי מזקת לר"י דאי לת"ה מאי קשיא ליה לדעת ר"י על ההיא אוקמתא דמוקמי' לה בבכתה והוצרך לדחוקי ולמימר דהבכיה קודם כמו שמבטלת השאלה הבא אחריה הכי נמי ההזכרה הא במתני' ליכא הזכרת אשה כלל והזכרת האיש הוא דאיכא ואינה מזקת ואתי שפיר לר"י כמו לרש"ל אלא ודאי דלדעת המרדכי וההגהות הזכרת האיש נמי מזקת זהו דקדוקו של מרן לפי ע"ד והמדקדק בלשון מרן ז"ל ימצא שדברינו נכונים:

נמצא לדעת מרן הזכרת האיש נמי מזקת כהזכרת האשה אך מהריב"ל בח"א ד' ס"ב ספוקי מספקא לי' בדעת המרדכי ויען שיש לי מקום עיון בדבריו הוצרכתי להעתיק קצת מלשונו הצריך לענינינו וז"ל שם והרב המרדכי ז"ל רצה לכוין התלמוד בבלי עם הירוש' וכו' ולפי דברי המרדכי צריכין לפרש דרש"ל קאי אמאי דקאמר כל שמזכירין לו אשה ואמר דתרתי צריכי כי היכי דלהוי מתכוין להעיד שמזכירין לו אשה ושואלין לו והוא משיב ולפי זה לא פליג הירוש' אתלמודא דידן ויש להסתפק בנ"ד אם נאמר הכי היכי דכל שמזכירין אשת המת לפניו הוי מתכוין להעיד ולא חשיב מסל"ת הכי נמי בנ"ד כיון דהזכירו לפני התוגרמה המת ואמרו לה זהוא אחיו של השר"ף לא חשיב מסל"ת או דילמא דוקא היכא דהזכירו אשת המת לפני העד הוא דאמרי' דלא הוי מסל"ת

משום דנראה כמבקשים להתירה אבל כשמזכירין המת כיוצא דנ"ד דאמר זהו אתיו של השר"ף יש פנים לומר דהוי מסל"ת עכ"ל: ולכאורה יש לעמוד על דבריו במאי דכתב דלרש"ל תרתי צריכי כי היכי דלהוי מתכוין להעיד דמה יושיעינו זה דאף דאיכא תרתי כיון דלא הוי קא מתכוין להעיד א"כ לרש"ל דסבר בתלמודין דמתכוין להעיד מותר ומאי האי דקא מסיים במילתיה ולפי זה לא פליג הירוש' את"ד אכתי פליגי כיון דבתרתי נמי לא הוי קא מתכוין להעיד ולרש"ל מתכוין להתיר בעי' כי היכי דלא ליהוי מסל"ת וכי תימא דמתכוין להעיד כי האי דאיכא תרתי שאלה והזכרה מודה רש"ל דפסול ולא הקל במתכוין להעיד אלא דבא לב"ד והעיד מעצמו כההית דתלמודא דידן מ"מ מי הכריחו לפרש בדברי המרדכי דרש"ל תרתי בעי דלמא לא אמר כל ששואלין אותו אלא שאלה לחוד בלא הזכרה ואפ"ה לא פליג אתלמודין דשאני הך דירוש' דאיכא שאלה משו"ה אפי' חוץ לב"ד חשיב כמתכוין להתיר. תו קשה לדבריו מה יפרש בההיא דסיים המרדכי וז"ל ולרש"ל כ"ש דאתי שפיר טפי הא דפריך והא איה חבירנו קאמר ע"כ וכפי פירושו דתרתי בעי לא א"ש ואדרבה לדידיה לא קשה קו' הש"ס כלל אליבא דרש"ל דבעי תרתי ומעשה דפונדקית ליכא אלא שאלה לחוד ולא צריכין לדידיה לאוקימי בבכתה וע' במהרח"ש סי' מ"ד פמ"א סיט"ז ב"ד של שלמה א"ה סי' ה':

ונראה לענ"ד דלא כיון הרב לומר דבשאלה לחוד לא הוי מתכוין להעיד עד דאיכא נמי הזכרה אלא כונתו דהזכרה לחוד דר' חשיב ליה מתכוין להעיד ופסיל ע"ז קאמר רש"ל בהזכרה לחוד לא הוי מתכוין להעיד דהזכרה אינה כלום עד דאיכא בהדה שאלה דאז ע"י השאלה לחוד חשיבא מתכוין להעיד וההזכרה בהדי שאלה משוי ליה מתכוין להתיר והוי כשמעתיה דבעי מתכוין להתיר כתלמודא דידן אבל אי ליכא הזכרה אף דשאלה לחוד משוי ליה מתכוין להעיד אין פוסל לדעת רש"ל דבעי מתכוין להתיר ומאי דנקט בלישניה דתרתי צריכי כי הכי דלהוי מתכוין להעיד אמילתיה דידי' קאי דסבר דהזכרה לחוד הוי מתכוין להעיד ע"ז קאמר דלא סגי הזכרה אלא בעי' בהדה שאלה כי היכי דלהוי מתכוין להעיד בעבור השאלה וההזכרה בהדה מחשבה מתכוין להתיר כך נ"ל:

ופי' דברי המרדכי לדעת מהריב"ל דהנכון כדפירשו הר' בית דינו ש"ש שם והוא כך דמעיקרא הבין המרדכי דר"י בעי תרתי שאלה והזכרת אשה והוא המקיל ורש"ל מחמיר וסגי ליה בשאלה לחוד להוציאו מתורת מסל"ת אלא דמשום דקשי' לי' דאי הכי הו ר"י מקיל ורש"ל מחמיר והו' היפך ת"ד והכי החליף את השיטא דר"י מחמיר ובדזוכר' לחוד נפיק מתו' מסל"ת ורש"ל הו' דבעי תרתי והמכריחו לזה נלע"ד שלא מטעמו של הר' ז"ל אלא היינו טעמא שלא בחר בדרך אשר פירשוהו כל הפוס' משי' דמשמע לי'

דפלוגתייהו דפליגי ר"י ורש"ל בירושלמי היא עצמה פלוגתייהו דת"ד אי בעינן מתכוין להתיר או סגי במתכוין להעיד משום דהכא והתם בפירושא דמתני' דאם היה מתכוין קא מפלגי וע"כ חדא פלוגתא היא ומשו"ה סבר הרב דאי אפשר לפרש בכונת ר"י ורש"ל דחד אמר דבהזכרה לחוד וחד אמר בשאלה לחוד דהא ע"כ חד מנייהו טעמו משום דחשיב מתכוין להתיר וא"כ רש"ל דאמר כל ששואלין וכו' לא אפשר לומר דטעמו משום מתכוין להתיר דבשאלה לא שייך לומר כן ור"י נמי דאמר כל שמזכירין לו אשה אין סברא לומר דהזכרה לחוד תחשב מתכוין להתיר ודי לנו אם נחשוב אותה כשאלה אבל שתהיה חמורה משאלה להחשיבה מתכוין להיתר אין סברא כלל אלא ע"כ או ר"י או רש"ל חד מנייהו בעי תרתי שאלה והזכרה כי היכי דלהוי מתכוין להתיר ובתחי' היה סובר המרדכי דר"י הוא דבעי תרתי דהכי מסתברא מדנקט הזכרת אשה ואשכחן בתלמודין דבאומר השיאו את אשתו הוי מתכוין להתיר והתם העיד הגוי עדותו ואחריו אמר השיאו וכי' והכא נמי דכוותא דהשואל ישאל העדות מן הגוי ויזכיר בשאלתו האשה חשיב שפיר מתכוין להתיר ורש"ל דאמר שאלה היינו שאלה לחוד דסבר מתכוין להעיד פסול ובשאלה חשיב שפיר מתכוין להעיד וכפי זה לרש"ל ה"ה בהזכרה נמי חשיב מתכוין להעיד דהא שוים הם וכחדא שריין דהכא נמי איכא למימר דבהזכרת אשה לפניו הבין שכונתו לשאול אלא דנקט כל ששואלין כיון דר"י רהט בלשונו הזכרה להשמיענו דמטעם מתכוין להתיר מטו עלה הכא על יד הזכרת אשה עם השאלה זה היה כונת המרדכי כפי' הירושלמי כפי הס"ד אלא דמשום דק"ל דאי הכי ר"י להקל ורש"ל להחמיר והוי הפך ת"ד ולהכי אמר איפוך אנא דר"י מחמיר ובהזכרה לחוד פסל וטעמו משום דמתכוין להעיד וכסברתי' בת"ד וסבר דהזכרה חשיבה מתכוין להעיד שמבין הגוי שכונתו לשאול וע"ז משיב ורש"ל אמר דבעינן מתכוין להתיר כסברתי' בתלמודין ומשו"ה בעי תרתי שאלה וההזכרה עמה מחשיב לה מתכוין להתיר וכדכתיבנא:

ועוד מכריחי לפי' זה משים דלפי' מהרח"ש והרב פמ"א בכונת המרדכי לא מתישבה שפיר ההיא סהדותא דר' חגי מעשה בל"ב זקנים שהתריסו וכו' כמובא לעיל דנחזי אנן היכי הוה ההיא עובדא דאי מעשה היה בשאלה והזקנים מחמירים ור' הושעיא ב"ר מקל ואתי הל"ב זקנים כרש"ל הלא אף לר"י אתו דאיהו נמי מודה בשאלה ומאי סיעתיה דרש"ל יותר מר"י ואם גיפא דעובדה הוה בהזכרה כדפירשה הרב פמ"א והזקנים מקילים ואתו כרש"ל דסבר דהזכרה אפי' מתכוין להעיד לא הוי אכתי לא ניחא דהא לא התרסה דהכה כהתרסה דת"ד דהתם מפורש פילוגתייהו דהזקנים עם ר' אושעיה אם בעינן מתכוין להתיר או סגי במתכוין להעיד כדי לפוסלו ואין סברא להרבות ההתרסות אך

אי אמרינן דרש"ל בעי תרתי והייני כי היכי דלהוי מתכוין להתיר והוי מחלוקת הזקנים עם ר' אושעיא ב"ר הכא כי התם ואתי שפיר דהיינו דעובדא הוה באחד שהיה מתכוין להעיד ובזה הפליגו הזקנים עם ר' אושעיא ב"ר אי סגי לפיסלו משום דהוה מתכוין להעיד או בעינן מתכוין להתיר אלא דהא איכא בין ת"ד לירושלמי דהכא הזקנים מקילים ואתיא כרש"ל והיינו דתלי הכא ההתרסה בזקנים שהם מקילים שרצו לעשות מעשה נגד ר' אושעיא לעיניו והכי דייקא לישנא למיעבד עובדא והיינו לעשות מעשה לקולה ובת"ד הזקנים לחומרא ואתו כר"י ור' אושעיא מיקל ולהכי תלו ההתרסה בר' אושעיא נגד הזקנים כאמור האומנם בגופא דעובדא שוים הם הכא והתם:

וכונת המרדכי לדעת מהריב"ל במה שכתב ולרש"ל כ"ש דאתי שפיר מאי דפריך וכו' נראה לע"ד דהכי מפרש לה דהנה פשט הסוגיא התם משמע דלא פריך והא איה חברנו אלא משים דמוקי לה במסל"ת הא לאו הכי דהיה שביק לה כפשטא לא הוי קשיא ליה מידי וכן נראה ממה שלא הקשה. הש"ס כן תכף אלא נטר לה עד דאוקי למתני' במסל"ת משמע דאי לאו הך אוקמתא לא קשיא ליה להש"ס וע"ז נתקשה המרדכי דלפי פירושו דר"י לחומרא והזכרה לחוד מזקת והה"נ שאלה לחוד והלכתא כותיה דר"י וא"כ כ"ש דקשיא לסברת ר"י אף קודם אוקמתת דמסל"ת היתה א"כ טרם כל הו"ל להקשות לסברת ר"י לתרוצי מילתיה משום דהלכה כותיה. להכי תירץ וכתב מהו בבכתה וכו' מודה ר"י ר"ל דכיון דמודה ר"י בהך תירוצה ומתרצה מילתיה שפיר לא מקשינן אמאי לא הקשה הש"ס מפשיטה דמתני' אליביה דאמרינן דהו"מ לאקשויה הא מיהא בהך תירוצה מתורץ שפיר למילתיה וזה דוחק וע"ז מסיים מיהו לרש"ל כ"ש דאתי שפיר מאי דפריך והא איה חברינו קאמר ע"כ ר"ל דלדידיה אין צורך לשום דוחק דקושטא דמילתא הכי הוא דמפשט המשנה לא קשיא מידי לרש"ל דסבר דשאלה לחוד אינה מזקת להכי לא הקשה אלא למאי דמוקי לה במסל"ת הא לאו הכי לא הוה קשיא מידי לרש"ל:

האמנם מה שקשה על זה הוא דכפי פירושנו בדברי מהריב"ל לא ייכוון מה שכתב שם וז"ל אלא ע"כ דפליג הירושלמי את"ד ורש"ל כל ששואלין אותו והוא משיב אפי' לא יזכירו אשה לפניו קאמר דהוי מתכוין וכיון דפליג ומהא דידן אירושלמי אה"ן אגמרא דידן סמכינן ואין לנו לחוש על מה שאתמר בירושלמי כל שמזכירין לו אשה א"כ בנ"ד וכו' ע"כ וקשה דלפי מאי דמוקי השתא דפליג הירושלמי את"ד והיינו כפי' הס"ד וכיון דמוקי לרש"ל דשאלה לחוד פסל א"כ ר"י בעי תרתי שאלה והזכרה א"כ אמאי הוצרך לומר לנדונו דלא חייש להירושלמי אף דחייש ליה הא ודאי הלכתא כר"י ור"י תרתי בעי שאלה והזכרה ובנדונו לא הוה רק הזכרה ולא מזקא לסברת ר"י דהלכתא כוותיה וכן

הקשה הרב ב"ד ש"ש שם וכן ראיתי למהר"ש סבע בתשו' ת"ו סי' קל"ב דמפרש ליה להירושלמי לפי' קמא דר"י תרתי בעי שאלה והזכרה ורש"ל שאלה לחוד סגי ליה ומייתי ראיה מפי' זה לנדונו שהיה הזכרה מסברת ר"י דבעי תרתי אלמא הזכרה לחוד לא מזקא והלכתא כוותיה עי"ש:

ונראה דלא קשיא דלפי מאי דס"ד דכתיבנא דלרש"ל דסגי ליה בשאלה דסבר מתכוין להעיד פסול ה"ה הזכרה נמי מזקת לדידיה א"כ אי הוה חייש מהריב"ל להירושלמי הוה אמינא דאפשר דהלכתא בהא כרש"ל דנפיק מכללא משום דסבר לחומרא ובפרט דסברתיה כסברת ר"י דת"ד דסבר מתכוין להעיד סני וא"כ ניחוש לסברתו דאף הזכרת אשה מזקת והרב תומת ישרים שם נרגש מזה ויצא לחלק דמודה רש"ל דהזכרת האיש לאו כלום היא ונדונו היא בהזכרת האיש עי"ש והרב מהריב"ל לא הסכים בחי' זה להכי עקר הנדר מעקרו ואחר דלא חיישינן להאי הזכרה דאתמר בירושלמי כיון דהמחלוקת הזה לאו דסמכא הוא דהוא הפך תלמידין זה נ"ל פשוט:

וממוצא דבר אתה למד כי מילתיה דר"י בירושלמי דמחמיר בהזכרת אשה טעמו משום דחשיב מתכוין להעיד דחיישינן דילמא הבין הזכרה זו כי כונתם לשאול ממנו והיא עצמה מה שסובר כת"ד דמתכוין להעיד אסור ומעתה נחה שקטה תלונת מהרח"ש בסי' מ"ד והרב אליא רבה סי' א' שתמהו על ההיא דמהריב"ל ח"ג סי' קי"א במשומד שבא לבית ראובן ואמר לאשתו שמת בעלה ונסתפק שם הרב דילמא חשיב זה מתכוין להתיר כיון שדבר עם אשתו ואמר שלא מצא דבר זה מפורש בספרי הפוסקים זולת להנ"י בפ"ב דיבמות שכתב שם שאילו אמר אמרו לאשת פ' שאני ראיתי שמת בעלה לאו מסל"ת דהא מתכוין להעיד ולהתיר ע"ש שהאריך והקשו דהרי הירושלמי כפי פירוש המרדכי דלר"י הזכרת אשה פוסל וכ"ש כשאומר הוא עצמו אמרו לאשת פ' וכו' והוא עצמו הביא בח"א הירושלמי ופלפל בו לדעת המרדכי ונוטה דעתי להחמיר ואיך אמר שלא מצא ומפורש הדבר בירושלמי כפי פי' המרדכי ז"ל: ועפ"י האמור אין כאן קושיא דלא מצי למילף מהירושלמי דהכא מטעם מתכוין להעיד נגעו בה וזה לא שייך אלא במזכרין לפניו לא כן באומר אמרו או שבא לבית ראובן ודבר עם אשתו כההיא דמהריב"ל לא שייך הך טעמא דשייך במזכירין לפניו דמטעם שאלה נגעו בה דאמרינן דילמא הבין שכונתם לשאול ממני וכוין להעיד משא"כ כשהוא הזכירה בתוך דבריו דלאו מהך טעמא חיישינן להחמיר דהא לא שייך אלא דילמא כוין להתיר והא ליכא למילף מהכא ולהכי הוצרך לדברי הנ"י ודחי זה אמרוהו הרב פמ"א שם מהר"מ דביטין סי' ב' והרב כהונת עולם

סי' מ"ז עי"ש. והרב מהרח"ש לא בחר בחלוק זה ודחאו בשתי ידים וכפי מה שביארנו בכונת מהריב"ל לדעת המרכי והכרחותיו חי' זה מפורש יוצא החושה אל העין:

וע"כ לומר כן דהא שם בח"א באותו פרק סמיך ונראה הביא ההיא דני' להוכיח שבאומר אמרו לאשת פ' וכו' דלאו מסל"ת הוא וחילק בין מזכיר הגוי המעיד אשתו למזכיר ביתו מההיא דמאן איכא כי חיואי עי"ש ולמא ליה להביא הך דנ"י ללמד ממני שהאומר אחרו לאשת פ' וכו' לילף מהירושלמי אשר הביאו שם תוך כדי דבור והוא עסוק בו וילמד דבר מדבר מק"ו או מג"ש אלא ודאי דפשיטא ליה דאין למדים ממנו להיכא דמזכיר העד שם האשה דהירושלמי מטעם שאלה נגעו בה וזה לא שייך כשהעד מזכיר האשה והוא פשיט:

ואל תשיבני לסתור חי' זה ממה שכתב מהריב"ל עצמו שם וז"ל או דילמא דדוקא היכא דהזכירו אשת המת לפני העד הוא דאמרינן דלא הוי מסל"ת דנראה שמבקשים להתירה אבל כשמזכירין המת וכו' דנראה שצדד לומר שטעם ר"י הוא משום דכוין להתירה דאפשר שהבין שכונתם שהם מבקשים להתיר את האשה ולזה כוין הוא להתירה ולהכי לא יליף מינה להיכא דהזכירו האיש לפניו וא"כ לפי צד זה שפיר מצינא למילף להיכא שהוא הזכיר את האשה דיש ידים מוכיחות שכוין להתיר מדאמר אמרו לאשת פ' ואתיא במכ"ש הא ליתא דכונת הרב לומר דהיכא דהזכירו אשה לפניו חמיר דאף דמטעם שאלה נגעו בה והוא עיקר טעמא אפי"ה שאלה כזו חמירא דהוי שאלה כדי להתירה דכיון שהזכירו לפניו אשה איכא למימר שהוא הבין שהם מבקשים להתירה וכיונו לשאול ממנו כדי להתירה ובכה"ג הוא דמחמיר ר"י לא כן במזכירין לפניו המת דאף דחיישינן דילמא הבין שכונתם לשאול מהו אין כונת שאלה זו כדי להתירה משו"ה לא החמיר בהא ר"י כיון שאינה שאלה מפורשת זה הוא כונתו ברורה ובהכי ליכא למילף להיכא דהזכיר הוא כיון דליכא שם טעמא דשאלה וברור:

אך אי קשיא הא קשיא לדברי מהריב"ל למאי דמקשה הרב שם להמרדכי מההיא דחד אריסטון דאמאי לית הדא פליג אדרש"ל דאמר כל ששואלין אותו. ואי איתא להא דהמרדכי דאנו צריכין לומר לדעתו דרש"ל תרתי בעי דמזכירין אשה לפניו ושואלין א"כ לא פליג מתני' אדרש"ל דהא רש"ל מודה באיה חברנו ע"כ וקשה דמאי קושיא במתני' דפונדקית נמי איכא תרתי שאלה והזכרת שם האיש דהא ודאי איה חברנו חשיב שפיר כהזכרת שם האיש כיון שידוע לפונדקית חברם מי הוא ויודעת על מי שואלים הוי כהזכרת שם האיש ממש ותפשוט מינה ספקו דהזכרת שם האיש חשיב כהזכרת שם האשה מדבעי חד אריסטון וכו' ורש"ל תרתי בעי הזכרת ושאלה ועכ"ז פריך ש"מ

דהזכרת האיש נמי חשיבא כהזכרת האשה ואיכא במתני' תרתי ומשו"ה פריך לית דא פליג וכו' וכי תימא דלא מצי למפשט ליה מדרש"ל דאיהו לא מספ"ל אלא לדעת ר"י דסגי ליה בהזכרה לחוד איכא למימר דילמא דוקא אמר ר"י הזכרת אשה משום דחמירא אבל הזכרת האיש דקולא דאין בו אלא ספק שאלה לא אמר אבל לרש"ל פשיטא ליה דלדידיה הזכרת אשה ואיש שוים הם מ"מ קושיא מיהא ליכא מההיא דאריסטון כדכתיבנא וכעת צ"ע:

איך שיהיה הסכמת הרב מהריב"ל להחמיר בהזכרת האיש כמר"ן וכמהרי"ט וכן הסכים מהר"ר הלוי חאה"ע סי' ג' וכן הסכים הרב כרם שלמה ד' ל"ד ומשך אחר עמו הרב מהרח"ש ז"ל ואמר מה דאיהו נמי ס"ל הכי ועיין ב"ד ש"ש ד' קי"ו ע"א מה שהקשה עליו וכן כתב הד"מ ח"א חאה"ע סי' י"א ד' ק"כ ע"א וכיון שכן בנ"ד איכא לספוקי שמה שאמר הר"א הכהן לגוים שהר"א מזרחי בא לבקש לאבו יוסף אל דאודי לשאול ממנו על אודות יהודי אחד שנלוה עמו בדרך מעכו וכו' דזה חשב כהזכרת שם האיש ואף שלא הוזכר בדבריו שם האיש הנפקד אפשר דאפי"ה לא גרע מהזכרה דעלמא כיון שהבינו שמבקשים אחר איש יהודי והנה מצינו להרדב"ז דמפרש להך דר"י שבירושלמי דאף שמזכיר שם אשה דעלמא אשר איננה אשת המה כמבואר בתשו' הרדב"ז הובאה בתשו' הרב בצלאל סי' כ"א ואף שלא הוזכר שום זכר מיתת איש כיון שהזכיר שם אשת איש דעלמא חיישינן דילמא הגוי יליף אשה מאשה כ"ש בנ"ד שאמר שהוא מבקש איש אחד דמוכח מדבריהם שמבקשים לדעת מה נעשה ממנו: האמנם כד דייקינן בתרא נראה דאין לחוש בנ"ד מכמה טעמי חדא דסברת הרדב"ז הלזו נדחה קרו לה הרב מהר"ש הלוי שם והכי אמר מה דהוא חדוש גדול וחומרא יתירה הביא דבריו הכנה"ג עי"ש והרב מהר"א אלפאנדארי בתשו' סי' א' עי"ש:

ועוד דטעם הרדב"ז נראה ברור כמ"ש הרב ב"ד ש"ש שם דלדידיה טעם איסור הזכרת אשה לאו מתורת שאלה נגעו בה דאי הכי קשיא מהיכא תיתי לומר שנתכונו לשאול או שהבין הגוי כן במה שהזכירו לפניו אשה דעלמא אלא טעמו הוא דכיון שראינו שהגוי נתעורר להגיד מתוך שהוזכר לפניו אשה ובשומעו שם אשה הגיד מה שהגיד על בעל של אשה זו משו"ה אמרינן דכל מה שהגיד כונתו להתירה שכיו ששמע שם אשה דעלמא נזכר מאשה זו אשר בעלה נעלם ושקר כדי להתירה עי"ש דמסיק לפי טעם זה לא שייך למילף מיניה להזכרת שם האיש דלא חשיב מסל"ת כיון דלא שייך ביה הך טעמא עי"ש בדקי"ו וא"כ אין מדברי הרדב"ז ומחומרתו ענין לנ"ד שהוא הזכרת שם איש ואפי' אם היה נזכר בפירוש כ"ש שאמרו סתם איש יהודי:

ועוד דאף להפוסקים דסברי שטעם איסור הזכרת אשה לר"י הוא מתורת שאלה ורבים הם קבצם הרב ב"ד ש"ש שם ולפי טעמם ילפינן שפיר שהזכרת האיש מזקת דהא שייך טעמא דשאלה עכ"ז בנ"ד יודו כ"ע כיון דלא הוזכר בשמו דהא לא שייך לומר שהבין שכונתו לשאול דאי הכי הוה ליה להזכיר שמו למען ישמע השומע על מי כונתו לשאול וישיב וממה שלא הזכיר שמו ידע כל שומע הזכרתו שאין כונתו לשאול שאין זה דרך שואל דבר:

ומוכרח אתה לומר חי' זה דהא חזינן למר"ן דיליף מההגהות דהזכרת האיש נמי מזקת ואילו בההיא דמהר"י סמוט בסי' ב' ג' חזינן דלא חייש להזכרה ואף שנשא ונתן באמונה להוכיח דלא חשיב שאלה גמורה הא מיהא לא גרע מהזכרה בעלמא אלא ע"כ דכיון ששם לא הוזכר שם האיש אלא סתם אמרו אנו מדברים על איש אחד וכו' כל כי האי הזכרה נמי לא חשיבא כיון דטעם הזכרה נמי הוי משום דחיישינן שמא הבין הגוי שכונתו לשאול וע"ז הגיד המגיד א"כ כשלא הזכירו שמו בפירוש אלא סתם כנ"ד וכההיא דמר"ן אין מבין שכונתם לשאול שאין דרך שאלה בכך כדכתיבנא:

אלא דמדין לא אתנח לן מה שהביא מר"ן ז"ל שם ההיא דרבו מהריב"ש ז"ל דההיא שהזמין ישמעאלים וכו' דהתם הזכיר שם היהודים בהדיא לפני הישמעאלים ושמעו דברים היוצאים מפי השואל ואמר הרב דלאו חשיב שאלה כיון דלא שיילי ליה לגוי בהדיא וזו היא שקשה לדעת מר"ן שהזכרת האיש נמי מזקת אין לך הזכרה גדולה מזו ואף שלא הגיעה לשאלה גמורה הזכרה מיהא הוי שהוא ספק שאלה ואף שהזכירה מטעם שאלה נגעו בה לא שבעינן שיהיה הוכחה מתוכה שבהזכרה זו כיוין לשאול הא ודאי ליתא אלא שכל הזכרה חיישינן לה דילמא הבין שכיון לשאול:

ולזה אנו צריכים לדברי הרב מהר"ש הלוי ז"ל שם שהקשה לעיל הריב"ש שבסי' שע"ז וש"פ מהירושלמי ותירץ וז"ל דבירושלמי אמרינן כל שמזכירין לו אשה האי לישנא דלו נראה דלגוי עצמו המשיב אח"כ הזכירו לו אשה דמוכח טובא דמחמת אותה הזכרה שהזכירו לו שם האשה נתעורר הגוי להגיד מה שהגיד וכגון זה לא הוי מסל"ת אבל בנדון הריב"ש תחילת הדברים היו בין היהודי לגויה ולא היו הדברים עם הגוי המגיד המאורע אלא שאל להם במאי עסקיתו ולשאלתו השיבוהו והוא השיב להם הענין א"כ כיון שתחילת הדברים לא היו עם הגוי המגיד וכמ"ש הריב"ש דנראה מדבריו שלא הבין שישאלוהו כלל עי"ש לכן נראה דאפשר דהוי מסל"ת כן נלע"ד עכ"ל ונראה ברור מדבריו שכל שלא דברו עם הגוי המשיב אף אם היה שם מתחילה ושמע דבריהם והזכרת שם

המת קאמר הרב דהזכרה כזו לא חשיבא הזכרה כיון שלא הזכירוה לו וא"כ נאמר שחי' זה סובר מר"ן בההיא דרבו מהר"י בי רב ז"ל כיון שהיו דבריו עם ישראל חבירו:
אברא דמדברי הרב כרם שלמה נראה שהבין בדברי מהר"ש הלוי דבעינן שהזכירוהו המת שלא בפניו ובעודם מדברים בא ושמע שהזכירוהו והגיד מה שהגיד בכי הא הוא דלא חשיבא הזכרה כיון שלא היה שם בתחילת דבר אבל אי היה שם בתחילת דבר ושמע דבריהם כשהזכירוהו אף שלא היה ההזכרה עמו חשיבה כזנרה ומזקא ואם כוין לזה עדיין דברי מר"ן בההיא דמהר"י ב"ר קשים:
אלא דקשה שאי אפשר לומר שכונת הרב מהר"ש הלוי כן שאם כן עדיין לא נתיישבו דברי הריב"ש בסי' ש"פ שכתב וז"ל א"כ בנדון דידן נראה שיהיה עדות הגוי מסל"ת ואף אם שמע דבריהם מתחילה כל שלא שאלוהו ע"כ הרי שאף ששמע דבריהם מתחילה ושמע שהזכירוהו להמת בפניו לא חש להזכרה: ועל עיקר חילוק מהר"ש הלוי ז"ל קשיא לי. דמה תקן למה שכתב שם וז"ל ואם היה שהיהודי והגויה ההיא התחילו לומר אנחנו מדברים באיש פ' אם חי או מת אז היה אפשר לנו לדון ולומר שנתכונו לשאול לו ואת מה בידך אעפ"י שלא אמרו כן בפירוש אבל כאן לא אמרו כן בפירוש וכו', וכן כתב בסי' ש"פ ועמד נגדו ההיא דבכורות והוכרח ליישב עי"ש ואם איתא דאית ליה להריב"ש דהוכרה מזקת אף שאינה שאלה מאי קשיא מההיא דבכורות נימא דעדות אשה שאני דחמיר טובא דאפי' הזכרת לחוד שם המת מזקת משו"ה היכא דאינה שאלה גמורה לא נפיק מתורת הזכרה לא כן בבכור דהזכרה לחוד לא מזקא כי אם כשדבר דברים שנראין לעין שכונתו לומר לו שיטיל בו מום:
ועוד שמדברי מהרד"ך בית כ"א חדר י"ד נראה לכאורה שאינו מחלק כחי' מהר"ש הלוי שכתב וז"ל נראה דהכא לאו מסל"ת הוא אפי' לדעתו של מהרי"ט ז"ל דהא על אשתו של המת היו מדברים כאשר בא בשאלת כי שגוי אחד התחיל ואמר למה אינכם משיאין לאלמנה זאת ובתוך הדברים הללו אמר להם הגוי האחר כדי למנות על דבריהם שמצאו מת ובודאי כל שמזכירין לו אשה מתכוין להעיד הוא ולא הוי מסל"ת אפי' הוא אומר דברים אחרים כמסל"ת כדמשמע עכ"ל הרי שנדון הר' היה שלא דברו עם הגוי המשיב ולא הזכירוהו לו שלא היו מדברים אחרים ביניהם והזכירו אשה והשיב המשיב כששמע דבריהם אף שלא דברו עמו אמר שמצאו מת והוי ממש כההיא דהריב"ש שכתב ואף אם שמע דבריהם מתחילה כל שלא שאלוהו דחשיב ליה הריב"ש מסל"ת והרד"ך החמיר משום הזכרת אשה. מיהו לזה יש לומר דשאני ההיא דמהרד"ך דהזכירו נשואין בהדי הזכרת אשה משו"ה חשיבא הזכרה אלימתא והוי כאומר השיאו את אשתו וחמירא אף

שלא דברו עמי אבל דהיא הזכרה גרידא אפשר דמודה דכל שלא דברו עמו ולא הזכירוה לו לא חשיבא הזכרה. אבל מההיא דהריב"ש עדין קשיא. ולעיקר קושית מהר"ש הלוי על הריב"ש עיין ב"ד ש"ש שם שתירץ:

ואשר אני אחזה בעיקר קושית הרב דסובר הריב"ש דהא דירושלמי פליגא את"ד ואינו הלכה ולא חיישינן להזכרה המוזכרת בו והזכרת איש ואשה אינה מזקת כלל והכי דייק לשיני שכתב וז"ל בסי' ש"פ ולמה לא יקרא זה מסל"ת והלא אין זה לא מתכוין להתיר ולא מתכוין להעיד שפסלה בו המשנה ולא שואלין אותו ומשיב שפסול מן הירושלמי שאמרו שזה מתכוין וכן מסוגית הגמרא דמקשינן והא איה חברנו קאמרי וכו' עכ"ל ואילו הזכרת שהיא סברת ר"י שבירושלמי לא הזכירה נראה שסובר שאינה הלכה ולא עוד אלא שאף סברת רש"ל כל ששואלין אותו לא העלה להלכה אלא משום דבת"ד איכא הכי דהא כשהביא סברת רש"ל מן הירושלמי נכתב בצדו וכן מסוגית הגמרא נראה שעיקר סמכין דיליה אסוגית הגמרא. וכן כתב עוד שם סמוך ונראה וז"ל וא"כ נראה שלא בא לב"ד ולא נשאל אלא מספר מעצמו מסל"ת קרינן ליה הא אם בא לב"ד אפי' מעצמו או נשאל אפי' שלא בב"ד כמו שאמרו בירושלמי וכמו איה חברנו מתכוין להעיד הוא ופסיל עכ"ל גם כאן לא שלח ידו יד הקו' להודיע סברת ר"י כל שמזכירין לו אשה ואף סברת רש"ל כל ששואלין הביא בצדה ראיה מת"ד הא לאו הכי לא היה סומך עליה הרי זה מוכיח שמפרש הירושלמי כס"ד דהמרדכי ופליג את"ד ואינו הלכה.

ואחשבה לדעת כי בהאי פליגי הריב"ש וחד דעימיה הרב מהרב לפפא ז"ל בסי' ש"פ שכתב וז"ל מאי דאמר מר שעדות המלח אינו מסל"ת לפי שלא היתה התחלת שיחתי מן המת דמה שאמר ליהודי ולגויה ממה אתם מדברים נראה ששמע והבין ממה דברו וכו' אני תמהא דהלא מעדות היהודי אינו נראה שהגוי הבין וכו' ע"כ שנראה מדברי הרב לפפא שמשום ששמע והבין ממה שדברו לכך לא הוי מסל"ת ולא פירש בדבריו טעמא דמילתא שאם שמע והבין מאי הוי ואם נאמר שכיון שהבין במה היו מדברים חיישינן דילמא הבין שכונתם לשאול לו עדיין לא פירש מנין לו שחיישינן להאי הא בגמרא לא אשכחן אלא בשאלה חוץ לב"ד או מתכוין להתיר ותו לא האמנם עפ"י האמור הנה נכון דהוא סבר כהירושלמי דחייש להזכרה כר"י ולאו דוקא הזכרת אשה אלא ה"ה דהזכרת האיש נמי מזקת ולהכי כל ששמע והבין דבריהם בודאי שמע שהזכירו שם האיש המת לפניו וחיישינן שפיר שהבין שכונתם לשאול ממנו ולהכי השיב והיינו כר"י דירושלמי והריב"ש סבר דאין לנו לחוש לזה שאם באנו לחוש א"כ וכו' בפונדקית כשראתה אותם ניחוש שחשבה בלבה שלשאול את פיה על חבריהם היו באים וכו' פי' שאם באנו לחוש

ששמע דבריהם ושהבין שכונתם לשאול ממנו א"כ בההיא דפונדקית נמי ניחוש שמה שבכתה הוא מסיבה שהבינה שביאתם היתה כדי לשאול ממנה על חבריהם ולהכי בכתה ולא נחשוב הבכיה כתחילת דבור אלא ודאי דלא חיישינן שמא הבינה כך ולהכי בנ"ד אף ששמעה לא חייש שמא הבין וכונתו לומר דמהך דפונדקית מוכח הפך סברת ר"י שבירושלמי דבהזכרה לא אמרינן שמא הבין שכונתם לשאול ממנו מדלא חיישינן בהך דפונדקית שמה שבכתה משום שהבינה שבאו לשאול לא שיש מקום לחוש כיון שהניחוהו אצלה חולה ועתה באו וגם כשראתה אותם התחילה לבכות ועכ"ז לא חיישינן כיון שלא פירש ענין ורמז שאלה ה"ה דבהזכרה נמי אמרינן הכי כיון שלא פירש רמז שאלה בדברי היהודי ופליג עם המרדכי:

ונראה שהמרדכי מתרץ האי דפונדקית דלא דמיא להזכרה אשה או המת דכיון שהוזכר אמור יאמר הגוי דלא על מגן הוזכרה אם לא שיש להם שים תועלת וכונה ומתוך כן יחוש שכונתם לשאול לו ומפני זה הגיד מה שהגיד משא"כ מעשה דפונדקית שלא עשו שום מעשה הנוגע לחבריהם כדי שנאמר שמתוכו הבינה שכונתם לשאול לה ומה שבאו אצלה אין זה הוכחה שכן ארחות כל עובר אורח יבואו אל המלון גם אלו באחד מהם ואין כאן שום רמז בענין המת כלל ומשו"ה לא אמרינן שהבין שאין לנו לבדות חששות מלבנו ומה שלבסוף שאלוה איה חבירנו הוא שנתעוררו לשאול לה מתוך בכיתה ולעולם ת"ד חייש להזכרה כר"י דירושלמי:

ולזה כיון המרדכי במה שכתב ומיהו בבכתה ותו קאמרי איה חבירנו מודה ר"י דהוי עדות ולרש"ל כ"ש דאתי שפיר טפי הא דפריך והא איה חבירנו קאמרי ע"כ והוו בא קמאי כפירוש כונתו כמו שכתבנו לעיל ועפ"י האמור נראה לע"ד שכונתו מבוארת שבא לאפוקי מסברת הריב"ש דלא תימא דע"כ דת"ד לא חייש להזכרה אחד האיש ואחד האשה הזכרתם לא פסלי דאי תימא דחייש ת"ד ההזכרה א"כ ה"ה שהיה ראוי לחוש בפונדקית שבביאתם אצלה הבינה שכונתם לשאול לה על חבריהם כאשר הוכיח סופם ששאלו לה ונימא שהיא הבינה כן ולהכי בכתה וא"כ הבכיה לא חשיבא התחלת דבור אלא ודאי דת"ד בעי שאלה גמורה או קצת שאלה אבל הזכרה לא וכדי לסלק זה כתב ומיהו בבכתה ותו קאמרי וכו' מודה ר"י וכו' פי' דלא דמי הזכרת איש ואשה דעכ"פ הוזכר המת ולהכי אף דר"י חייש להזכרה מודה בההיא דפונדקת דלא חיישינן שהבינה ואפשר דלקושטא לא היתה כונתם לשאול ומה ששאלו לה היינו משום שבכתה והבכיה גרמה שנתעוררו לשאול לה והיינו דדייק לומר בבכתה ותו אמרי איה חברנו ר"ל שמסיבת הבכיה אמרי לה איה חברינו והזכרה חמירא יותר מביאת חבריה אצל

הפונדקית כדכתיבנא לעיל ואף שכל כי האי הו"ל להש"ס להקשות ולתרץ כן צריכין לידחק ולומר שכל כי האי מפשט פשיטא ליה לתלמודין דיש לחלק ביניהם ואין צורך לאומרו והיינו דמסיים ולרש"ל כ"ש דאתי שפיר טפי הא דפריך וכו' פי' דלרש"ל אין צורך לידחק ולומר דמשום דפשיטא ליה להש"ס תירוצה דהך פירכא משו"ה לא הקשה דזה דוחק אלא דקושטא קאי דלא קשיא לרש"ל דהוא לא חייש להזכרה וה"ק דלא חיישינן נמי בפונדקית שהבינה במה שבאו אצלה שכונתם לשאול ומשו"ה לא פריך לה תלמודא ולא פריך אלא משאלה דלדידיה שאלה הוא דמזקא ותו לא והיינו דנקט המרדכי בלשונו כ"ש דאתי שפיר הא דפריך. זה נ"ל נכון: ועפ"י דרך זה יתבארו היטב דברי מרן ז"ל מאי דדייק מלשון ההגהות דאף הזכרת האיש מזקת וכבר כתבנו לעיל בזה אך לפי האמור יבואו על נכון דהוא הבין בכונת ההגהות כדכתיבנא דבא לחלק בין הזכרה דירושלמי דחייש ר"י שהבין שכונתם לשאלה להיא דפונדקית דלא חיישינן שהבינה שביאתם היתה לשאול לה על חבריהם ולהכי ילפינן דדוקא כגוונא דפונדקית הוא דלא חיישינן משום שלא עשו שום מעשה ודבור בדבר הנוגע למת אבל אם יש שום הזכרה בין אשה ובין האיש המת כיון שדברו בענין המת חיישינן שהבין שכונתם לשאלה ולזה כיון במה שכתב מר"ן דדוקא בגוונא דפונדקית מכשר פי' משום שלא היה שים דבור אלא ביאת חבריהם דוקא ולא הזכירוהו לה אבל אם הזכירוהו לה הו"ל כאומר איה חברינו ע"כ פי' דעיקר החי' הוא בין הזכירו ענין השייך למת ובין ההיא דפונדקית שלא היה שום דבור בענין המת א"כ כל הזכרה פוסלת אפי' הזכרת האיש המת. זה נ"ל נכון: ואל תשיבני ממה שכתב מהראנ"ת ח"א סי' ע"ה הובא לעיל דחשיב התם הליכה לבית הגויה כשאלה עי"ש דהתם שאני שהליכתם לבית הגויה היתה לחקור ממנה על ענין שלמה הנחנק ולא היה להם עוד שום עסק עמה ובודאי שהגויה ג"כ הבינה כונתם אבל בעובדא דפונדקית הליכתם שם היתה ללון שם כמנהגם והליכה כזו לא חשיבא שאלה על המת כיון שבהליכה אין שום רמז חקירה על חבריהם המת שכן דרכם ללכת שם תמיד ומה ששאלו לה לבסוף משום שבכתה הבינו שמת חברם וע"ז שאלו ועיין מהר"ש הלוי סי' ד' חאה"ע והרב דברי אמת סי' ט' ד' ל' שחילק גם כן לתרץ קושית הרב משאת משה על מהראנ"ח עי"ש:

כללא דמלתא מכל מאי דכתיבנא דנ"ד הוי שפיר מסל"ת ואין כאן הזכרה ולא שאלה כלל ג' אתאן במה שהוא נ"ד גוי מפי גוי דבר זה במחלוקת שנויה ושלשה חי' בדבר א' דעת הריב"ש דאפי' אמר הגוי השני שהא' היה מסל"ת לא מהני דחיישינן שאינו בקי לדעת מה הוא נקרא מסל"ת כמפורש בתשו' סי' שע"ח ועיין למהר"א אלפאנדרי בקו"ע

ד' י"א. ב' דעת הר"ן ודעימיה דאם אמר הגוי השני שהראשון היה מסל"ת שפיר דמי. ג' דעת הרב תה"ד שאף שלא הגיד הגוי השני שהראשון היה מסל"ת מסתמא תלינן להקל ומבואר כ"ז בפ"ו עיין להכנה"ג הגהת ב"י מאות קל"ג עד אות קמ"ו וביא"א ח"א הגהב"י מאות רי"ד והלאה ובח"ב הגהב"י מאות פ' והלאה ותמצא הדבר באר רמובות: והנה מר"ן בתשו' מסל"ת סי' א' כתב וז"ל ולא עוד אלא שבנ"ד אפי' הריב"ש מודה שהרי ספרה התוגרמית שאמר לה הישמעאל ששמע לרצחנים שהיו דואגים על שהמיתו את חביב יהודי בחינם. הדבר ברור שאין לך מסל"ת גדול מזה וכיון שנודע לנו דברי הרצחנים ואנו מכירים בדבריהם שמסל"ת היו סמכינן עלייהו לדברי הכל עכ"ל. וכן הביא הרב הכנסת רבים מהפוסקים שכתבו כן שאם מסיפור הגוי השני ניכר שהראשון היה מסל"ת אפי' הריב"ש יודה וגם הרב י"א אות רי"ז אסף וקבץ כמה פוסקים דסברי הכי ובכן בנ"ד נמי שפיר איכא למימר הכי דמדברי הגוי השני ניכר ונראה החושה אל העין שכל דברי הגוי הראשון עם הגוי השני אשר ספר לו כל המעשה הכל היה בדרך סיפור ומסל"ת שהרי האריך הרחיב לספר בשבחו שהיה עושה עמו טובות ושהיה מוציא הוצאות וכן מה שאמר פ"י רוחתי לעכב תא אפ' 'אתי"ש עלה אבני אלדי אכ"דו לאל נזאם וכו' כל האריכות הזה יור"ה יור"ה שכל דבריו היו בדרך ספור והדבר ברור שהוא מסל"ת ואף הריב"ש שהוא המחמיר יודה בנ"ד וכ"ש לדעת הר"ן וכן כתב הרב המורה אביר יעקב נר"ו אלא שדבריו באו שלא בדקדוק שכתב וז"ל לא כתב הר"ן שצריך שיעיד השני וכו' אלא דוקא כשאמר הגוי השני בסתם וכו' אבל אם ספר הגוי השני מה שאמר הגוי הראשון אפי' הר"ן ז"ל יודה שאין צריך שיאמר השני שהראשין היה מסל"ת ע"כ. והם העתק דברי הי"א באות ר"כ משם מהר"י בן ר"י ז"ל ודברי הרב תמוהים דהי"ל לומר עדיפא מינה דאפי' הריב"ש יודה דהוא מחמיר מכלם וסבר דלא מהני אמירת הגוי השני שאומר שהראשון מסל"ת ועכ"ז מודה היכא דאני מבינים מתיך שיחת השני שהראשון היה מסל"ת דלאו מפיו אנו חיים אבל הר"ן פשיטא דיודה וכ"ש היא כאשר תמה עליו הרב חסד לאברהם עי"ש. וא"כ הרב המורה היה לו למנוע עצמו מלהביא דברי הרב אשר הם תמוהים מעצמם ולהביא סולת נקיה ממר"ן ושאר פוסקים רבים שכתבו שאף הריב"ש מודה ונמצא נ"ד אליבא דכ"ע לא כן כפי דבריו עדין לא יצאנו ידי חובת הריב"ש שהוא המחמיר באופן שנ"ד אתי שפיר ככ"ע כיון שלא מפיו אנו חיים אלא מתוך דברי הגוי המעיד לפ"ת אנו מבינים שדברי אבו יוסף אל דאודי היו לפ"ת וזה ברור ועיין מהרח"ש בק"ע ד' נ"ב ע"ב: ואבא היום אל העי"ן לס' הב' אי בעינן בנ"ד קשר"ד הנה הרב הפוסק נר"ו הביא מחלוקת הפוסקים בזה ורבים מהפוסקים דפליגי

על הר"ן וסברי דלא בעינן קשר"ד ולבסוף פשפש ומצא לו דרך בנ"ד לצאת ידי חובת הר"ן וכתב בסעיף ה' וז"ל בנ"ד הא איכא קשר"ד לכ"ע ואפי' לדעת ה' משאת משה וש"א הנז' הכא דקאמר אתרפ'קנא קנא מע וכו' הוא קשר"ד לכ"ע ויצאנו ידי חובת הר"ן ולכ"ע הוי נ"ד מסל"ת ודו"ק דקאמר אתרפ'קנא מע וואחד יהודי אסמו סעד כאן יסווי מעאנא מליתא יכירוג' פיל טריק וכו' א"כ הרי הזכיר שמו ומשבחו מאד עכ"ד ותימה גדולה על דבריו במה שחשב לצאת י"ח הר"ן במה שאמר הגוי השני על שם אבו יוסף אתרפ'קנא וכו' דדברים אלו אמרם הגוי השני ששמעם מפי הגוי הראשון אבו יוסף אל דאודי והגוי השני כמעתיק דבריו אות באות מה שדבר עמו וכיון שכן יועילו דברים אלו שאמר אתרפ' קנא וכו' להיות קשר"ד להגוי הראשון בדברו עם הגוי השני אך קשר"ד של הגוי השני בדברו עם העד ישראל עדין לא מצאנו כדי לצאת י"ח הר"ן וזה עיקר. וזה דומה למה שהקשינו עליו בדברות ראשונות בענין מסל"ת אלא דכת"ר לשיטתיה אזיל שלא בקש בגוי השני שיהא מסל"ת וכן עשה בענין קשר"ד מה שאינו כן:

הן אמת שבזה יש לידחק ולומר שדברים אלו שאמר הגוי השני משם הגוי הראשון אתרפיקנא קנא וכו' יועילו לשני הגוים שיחשבו בעבורם מסל"ת ויש בהם קשר"ד אף שהם דברי הגוי הראשון והוא לא הוסיף כלים והיינו טעמא שדברים אלו שאמר משם הגוי הראשון שהיה עושה עמנו טובות וכו' אינם ענין להודעת המיתה ואם כונת הגוי השני להודיע המיתה למה לו לספר כל סדר הדברים אשר שמע אשר אין בם מועיל להודעת המיתה אשר זה הוא כונתו אלא ודאי שאין זה אלא כמספר דברים שכן דרך לספר כל הדברים ששומעים אף שאינו ענין לעיקר הספור וממה שלא השמיט הגוי השני דברים אלו ניכר הדבר שאין כונתו להעיד כי אם דרך סיפור והוי קשר"ד גם לגוי השני כן יש לתקן דבריו אלא שדבר זה צריך סעד לתומכו מפי סופרים ומפי ספרים ומצאתי סעד לזה בתשו' הנאספות שבסוף י"א סי' ט' כתב וז"ל ואפי' שנראה לצאת ידי חובת הר"ן ז"ל נראה בנ"ד אפי' הר"ן יודה דמקרי מסל"ת וכו' כ"ש בנ"ד דבין בעדות פ"ירי ג'יליבי אמר וכו' גם בעדות הגויה אמרה ווי פ"קיר שנראה כמתאוננת ואעפ"י שיש להסתפק אם אשת פ"ירי ג'יליבי אמרה אלו הדברים או אפשר שהגויה המספרת סיימה דבריה ואמרה ווי פ"אקיר וכו' וא"כ דברי אשת פ"ירי ג'יליבי המעידה באו בלי שום קשר האמנם ידוע דברי הרב אסרלן בתה"ד דבעד השומע תלינן דהעד הראשון היה מסל"ת א"כ בנ"ד יש להתיר מכח ס"ס ספק אם הגויה אשת פ'ירי ג'יליבי אמרה ווי פ"אקיר או לא ואם ת"ל שהם דברי הגויה המספרת דילמא הלכה כתה"ד דתלינן שהגוי הראשון היה מסל"ת א"כ הכא תלינן שאשת פ'ירי ג'יליבי ספרה לגויה בדברים אחרים

בענין שהיתה מסל"ת והוי ס"ס המתהפך עכ"ל המובן מדבריו דאם אמרינן שאשת פירי ג'ילבי אמרה ווי פ"אקיר אתי שפיר וקשה דאף דנימא הכי אכתי חסר לנו קשר"ד של הגויה המספרת שהיא הגידה מה ששמעה מאשת פרי ג'ילבי בלי שום קשר"ד ועדין לא יצא י"ח הר"ן בגויה המספרת וגם מה שעשה ס"ס אינו דבכל צד אשר נאמר תחסר לנו קשר"ד לאשת אחת מהנה. אלא ע"כ לומר דסבר כדכתיבנא דאי אמרינן דווי פ"אקיר הם דברי אשת פ'ירי ג'יליבי הוי שפיר קשר"ד לשניהם כיון שהגויה המספרת הגידה אף דברים אלו שאין להם צורך ודאי שכיונה לספור ולא להעיד כדלעיל אלא שלא נחה דעתי בזה כי לא ראיתי כהנה בספרן של ראשונים אשר בית ישראל נכון עליהם. ועוד כי בלאו הכי דברי הרב תמוהים דכיון שכל כונת הרב לצאת ידי חובת הר"ן בענין קשר"ד למה ליה לדחוקי נפשיה כולי האי הרי לפניו דרך ישר רחבת ידים הלכה רוחה בדעת הר"ן דבגוי המספר לגוי אין צריך שיהיה הגוי הראשין בקשר"ד דליכא למיחש שמכוין להעיד כמפורש בדברי הרד"ך בית כ' כ"א ד' ס"ט ע"ד ובודאי שכן מפרש בדעת הר"ן דתרוויהו חד סברא אית ליהו והוא הביא דברי הר"ן לסיוע וכן כתב מהרש"ך ח"ב סי' מ' הביאו הרב עז"ן אות צ"ט והסכים עמו וכן כתב הרב אליא רבה בתשובה סי' ב' וכן כתב הפ"מ ח"ב סי' כ"ח וכיון שנדונו היה בגויה שספרה לגויה אחרת והשניה לשלישית והישראל שומע אין צריך בזה קשר"ד לא בראשונה ולא בשניה לדעת הר"ן וכי תימא שרצה לצאת ידי חובת מהראנ"ח ח"א סי' ע"ד דמבואר שם שסובר בדעת הר"ן שאף בגוי המספר לחבירו מצריך קשר"ד וכן הוא דעת הרב מהר"א חנניא הובאו דבריו במטה יוסף ח"א ד' ס"ח עי"ש ולצאת ידי חיבתם מהדר אס"ס אכתי לא תקן כלום כפי דרכו לדעת הר"ן דהא הר"ן סבר בגוי מפי גוי דבעינן שיאמר השני שהראשון היה מסל"ת ומסתמא לא תלינן להקל כמו שמבואר בב"י הובא לעיל ולדעת מהראנ"ח ודעימי' דלא מפליגי בין מסל"ת לקשר"ד דלדעת הר"ן תרוויהו שוים בגוי מפי גוי דבעינן קשר"ד ובודאי דלדידהו מסתמא לא תלינן להקל וכן מבואר בדברי מהראנ"ח א"כ מה תקן במה שהביא דילמא הלכה כתה"ד והוא מהדר לצאת י"ח הר"ן ולא יצא ועדיפא מינה היה יכול לעשות הס"ס לדעת הר"ן ס' אם הגויה הראשונה אמרה וי פאקיר או לא ואם ת"ל השניה דילמא הלכה כהסוברים בדעת הר"ן שגוי המספר לגוי לא בעי קשר"ד באופן שדבריו בזה אינם אלא דברי תימא: גם את הדבר הזה ראיתי בדברי כת"ר הרב הפוסק שתמה על הרב ב"ד ח"ב סי' ז' שהוכיח דמה שכתב הרמב"ם או לפ' שמת כמה נאה וכו' או קאמר וכתב כת"ר עליו שנעלמו מעיניו דברי מהראנ"ח ח"א סי' כ' שכתב כן בהדיא ועם כת"ר הס"ר שאין הדבר כן אף הוא ראה דברי מהראנ"ח ולא ראי זה כראי זה דמר אמר חדא ומר אמר

חדא דדברי מהראנ"ח המדברים אי סגי באומר ווי לפ' לחוד אי חשיב מסל"ת בהכי או בעינן עמו טפילה שיאמר ווי לפ' כמה נאה וכו' וע"ז הכריח דבאומר ווי לפ' לבד הוי מסל"ת אך אכתי לא ידעינן אם אמר כמה נאה לחוד או כמה טובות עשה עמי לחוד ולא אמר עמהם ווי לפ' אכתי לא שמעינן מדברי מהראנ"ח דאפשר דלא סגי דהא לא אשכחן בש"ס אלא באומר ווי לחוד דמהני כההוא עובדא דאמר חבל על יהודי וכו' ועל דבר זה הוא שדבר הרב ב"ד שאף שאמר כמה נאה לחוד או כמה טובות שעשה עמי לחוד ולא אמר עמהם ווי אפי"ה מהני והכריח הדבר מההיא דפרשה זריזא כמבואר בדבריו וזה פשוט ומבואר מעצמו:

ומה שחמה עוד כת"ר על הרב משאת משה שנראה מדבריו שחבל על פ' לא הוי קשר"ד והוא הפך ממה שנראה פשט דבי הר"ן והרד"ך וכל הפוסקים דחבל על פ' הוי קשר"ד כנראה שלא ראה בס' ט"ל שם שהושג כן מהרב זרע אברהם והובאה בתשו' בסי' ח' וע"ש מה שהליץ בעד עצמו שם בס' ט"ל:

איך שיהיה נהדר לאתרין לבקש ארוכה ומרפא בנ"ד לצאת ידי חובת הר"ן ודעימיה והקרוב אלי בזה דבנ"ד מודה הר"ן ז"ל דלא בעינן קשר"ד והיינו טעמא שכיון שגוי זה המספר לא בא אצל היהודי לספר לו אלא היה מיושבי קרנות ובשומעו שהיו מדברים על יהודי אחד שהיה עם אבו יוסף אל דאודי ספר גם הוא עמהם והגיד מה שהגיד בכגון דא לא בעי הר"ן קשר"ד דמוכח מתוכו שלספור דברים קא מכוין ולא אמר הר"ן דבעינן קשר"ד אלא בגוי הבא אצל היהודי והגיד ואמר פ' מת בלא קשר"ד דהתם יש לחוש שכיון להעיד כי אין דרך ספור כך לבא אצל חברו ולהגיד דבר בלא המשך דברים לא כן בנ"ד דרך ספור הוא כך ששמע אותם מדברים ודבר הוא עמהם וכיון דאין גוי זה חשיב נשאל ולא משיב על שאלה כמו שהוכחנו לעיל קשר"ד נמי לא בעי אף לדעת הר"ן וכן נראה מדקדוק תשובת הר"ן סי' ג' שכך היתה השאלה אי גוי שבא לפנינו אמר מסל"ת איש פ' מת לבד אם נאמר שהוא מכוין להעיד כ"ז שלא יקדים דברים אחרים ע"כ ועל זה באה תשובתו דבעינן קשר"ד משמע דדוקא בכה"ג שבא לפנינו והגיד אבל אם היו מספרים באיניש דעלמא והמגיד שמע דבריהם והגיד בזה מודה דלא בעינן קשר"ד:

ודבר זה יצא מפי האדם הגדול בענקים מהרימ"ט ח"א סי' נ"ב כתב וז"ל ואעפ"י שהר"ן בתשו' כתב ולענין מה שאמרת אי גוי בא לפנינו ואמר מסל"ת איש פ' מת לבד אי נאמר שהוא מתכוין להעיד כ"ז שלא הקדים דברים אחרים וכו' אין ספק וכו' נראה בעיני דלא אמרה הר"ן אלא בבא גוי לפנינו ואמר לנו אלו הדברים דמוכח דעיקר בואו לפנינו היתה להעיד דבר זה כיון שלא היו שם ספור דברים אחרים שנתלה לומר לא בא לבאר אותם

הדברים שקדמו וזה הוא ממש מתכוין להעיד דתנן וכו' וסבור הרב ז"ל דלאו דוקא בא לפני ב"ד אלא אפי' בא לפני אנשים או איש אחד ואמר מת סתם מתכוין להעיד הוא ואין זה מסל"ת כיון שבכונה בא לפנינו להגיד ענין מיתתו משמע שהיה מחזר על הדבר ולא בא כל עיקר אלא לדבר זה אבל גוי שנמצא אצל ישראל לענין אחר וספר לו מעצמו בלא שאלה באדם שמספר שמועות לחבירו ודאי דלא נפיק מתורת מסל"ת עכ"ל והביא ראיה לדבריו מדברי הר"ן עצמו עי"ש. ובכן בנ"ד הכי הוי הגוי לא בא לפני היהודי לספר וגם לא התחיל לדבר אלא שמע שהיו מספרים וספר גם הוא עמהם וכיון שכבר ביררנו לעיל שאין זה נשאל ולא משיב על שאלה קשר דברים נמי לא בעי:

הגם הלום חזיתיה למר שם שהביא ראיה דלא בעינן קשר"ד נגד מהרד"ך ז"ל וכתב וז"ל ותשובה מפורשת עליו ז"ל מההיא דפונדקי וכו' הרי כאן שעיקר מה שתמכו על עדות הפונדקין הוא על הבכיה שהתחילה היא לבכות מעצמה וכו' יש לה דין מסל"ת אעפ"י שלא היה שום קדימת דברים לפניו וראיתי לו שהביא שמועה זו בתשו' הראשונה והוקשה לי ממאי דקס"ד דפריך וכו' ובמחילה מחכמתו אדרבא עיקר הראיה היא לפי המסקנא דמסיק כיון דחזיתינהו בכיה ועיקר מה שאנו סומכים הוא על הבכיה שהו"ל כאילו אמרה כפי' שמת אעפ"י שלא היה שום קדימת דברים אחרים עכ"ל:

ואני בעני מקונר המשיג לא ירדתי לסוף דעתו בראיה זו שהרואה דברי מהרד"ך יראה שהביא מסקנת ההיא דפונדקין לראיה לדבריו וז"ל שכל שהדברים מראים שאין רצונו להעיד שא"כ היה אומר שכיב חיואי וחסא וכו' אלא כמספר דברים ומצטער בצער ב"ב וכו' וכן נמי חשיב התם מסל"ת ההיא פונדקית דקאמר וכו' אעפ"י ששאלוה איה חברנו משום שראוה בוכה כדמסיק התם עכ"ל וכונתו מבוארת שכיון שבכתה גילתה שהיא מצטערת על מיתתו וחשיבא כאילו אמרה חבל על פליני שמת שחשיב כקדימת דברים שאין כונתו להעיד והויא כההיא דחואי וחסא פרשא זריזה דמיתי הרב שם שמשום שנראה כמצטערים חשיבי כקשר"ד והך דפונדקין נמי הכי הוי ולהכי מסקנת דפונדקית לא קשיא ליה ואדרבא מסייע ליה אך הוה ס"ד שפיר קשיא ליה ומתרץ עיי"ש ואיך הרב מהרימ"ט העלים עיניו מזה וממקום שבא להביא ראיה נהפך לרודף. וכן ראיתי למר"ן הקדוש בתשו' מסל"ת סי' ז' וח' פירש הך דפונדקית דחשיב כקשר"ד דהבכיה חשיבא כאומרת חבל על חברכם שמת עי"ש וכן מפורש בתשו' הר"ן סי' ג' בשאלת השואל כתוב ז"ל אי נאמר שהוא מתכוין להעיד כל זמן שלא יקדים דברים אחרים דומיא דמאן איכא כי חסא או חבל על פ' ודומיהם או כפונדקית שהתחילה לבכות ע"כ הא קמן דלשואל מפשט פשיטא ליה דבכית הפונדקית חשיבא כקדימת דברים והר"ן בתשו'

נראה שהסכים לזה ממה שלא סתר דברי השואל בזה וע"כ היינו טעמא משום דחשיב כאומרת חבל על פ' תברכם שמת ועיין במ"א ח"ב סי' כ"ג ודברי אמת ד"ל סוף ע"א:
גם את זה ראיתי לכת"ר הרב המורה נר"ו שגם הוא חגר חרבו נגד מהרד"ך אתא ומייתי מתניתא בידיה וכתב וז"ל גם לא ראה פי' הרמב"ם במשנה זו שכתב וז"ל ונאמן הנכרי כשאמר מת פ' אם הוא הסיח ל"ת עכ"ל וכן כתב הטור ברמזיו בפסקי הרא"ש שהוא חברם כידוע עי"ש ומוכח מדבריהם הכא דלא בעי שום קשר"ד אלא די שיהא מסל"ת וכו' ודברי הרד"ך ז"ל עכ"ל ואחר המ"ר אינו נכון לומר על הרב מהרד"ך ז"ל כי לא ראה פי' המשניות סוגיא בדוכתא כי רב גובריה ורב חיליה כידוע וכל רז לא אניס ליה והאמת יורה דרכו אף הוא ראה פי' המשניו' הנז' וידע כי אין משם שום סתירה לדבריו דאינו משום שכתב שאמר מת פ' נאמר אנחנו שלא אמר אלא מת פ' לבד זה אינו שהלא סיים וכתב אם הוא מסל"ת וכונתו מבוארת שהוא הטלת תנאי שאמירת מח פ' תהיה באופן וסדר שיהיה מסל"ת ואין כאן מקום לבאר דיני מסל"ת כצד הם וכיון שכבר באר בחבירו שכל שאין בו קדימת דברים לא חשיב מסל"ת ממילא נבין שמה שאמר כאן שנאמן הגוי כשאומר מת פ' אם הוא הסל"ת היינו שיהיה ג"כ קשר"ד כי היכי דלהוי מסל"ת הא לאו הכי לא חשיב מסל"ת וזה פשוט ואין כאן מקום עיון כלל ובדרך זה יתפרשו דברי הרמוזים ומהתימ' על כת"ר שלא שראה במהרדיך שם ע"ב ע"כ שהקשה עליו הרב מהרי"ט קושיא כעין זאת מתשו' מהר"ע ועיין עליו מה שהשיב כי ממנו יקח לקושיתו זאת:
באופן שלדעת מהרימ"ט ז"ל שפיר הוי נ"ד מסל"ת וחשיב כקשר"ד עיין תשובת מהריט"א א קמ"ד מה שהקשה על מהריב"ל והצ"ע ועיין בני דוד פ' פ'אלקון בקו"ע שלו ד' כ"ח שתירץ ומעקרא לא קושיא לע"ד כאשר יראה הרואה דעת מהריב"ל ז"ל בת"א כלל א' סי' ג' בגוי שאמר על מה אתם מדברים על ענין עזרא פרג"י אני נמצאתי עם גוי אחד וכו' כתב וז"ל ואעפ"י שלכאורה יראה שאין זה מסל"ת שהרי כתב הר"ן בתשו' וכו' ואחר העיון יראה לפי ע"ד דעדות זה הוי מסל"ת ואין עדות זה דומה למת פ' בלא קדימת דברים שכתב הר"ן דלא הוי מסל"ת ואפי' את"ל דדמיה אין להחמיר כסברת הר"ן וכו' וכ"ש לפי ע"ד אין הנדון הזה דומה למת פ' בלא קדימת דברים עכ"ל ואף שלא באר דבריו מה חילוק יש בין נדונו להההיא דהר"ן כבר פרשה הרב מטה יוסף ח"א סי' י"ג ד' ס"ח ע"ג שכינתו לחלק כדברי מהרימ"ט שכתבנו וכן הסכים הרב הנז' להלכה ולמעשה בנדינו כדברי מהרימ"ט והיינו כנ"ד:

ואי לאו דמסתפינא אמינא אנא דאף בנדון הריב"ש ז"ל דסי' ש"פ לא בעי קשר"ד אף לדעת הר"ן דגם שם המלח לא התחיל לדבר אלא שמע שהיו מדברים ודבר הוא עמהם אתר שאמרו לו במה היו מדברים ודמיא להההיא דמהריב"ל בדין קשר"ד ולא נסתפק הריב"ש ז"ל אלא דילמא חשיב שאלה משום שאמרו לו אנו מדברים וכו' כמבואר שם אבל אי לא חשיב שאלה משום קשר"ד לא חייש הרב בנדונו אלא דסבר הריב"ש דלדעת רבו הר"ן דמחמיר בעלמא ובעי קשר"ד משום דחייש באומר מת סתם דילמא כוין להעיד ואף שאין שם שום התעוררות לא שאלה ולא הזכרה א"כ כ"ש וק"ו בנדונו שהוא קרוב לשאלה ויש התעוררות דאיכא למימר שהבין מדבריהם שכונתם לשאלה וכוין להעיד וכיון שמחמיר הר"ן באומר סתם אתיא בק"ו בנדונו שיחוש להחמיר והט' דהריב"ש שבתשו' הנז' פלפל להפיל חומת הסוברים בעלמא כמו קשר"ד כי היכי דלא נילף מינה לנ"ד בק"ו כנז' ואחר אשר הוכיח דלא בעינן קשר"ד חזר להביא ראיות דדילמא שאני נ"ד דחמיר טפי מאומר מת סתם דהא איכא התעוררות כדאמרן והוכיח במישור דאף התעוררות זה אינו כלום דלא חשיב שאלה ולא אמרינן שהבין אלא שלבסוף חזר בו משום יקרא דרביה דשמע ליה דמחמיר באומר מת פ' בלא קדימת דברים ודן מעצמו שיחמיר בנדונו מק"ו ולכבודו חש וחזר משמעתיה האמנם הר"ן לא דבר בנדונו כלל: כי עפ"י האמור יבא אל נכון דברי מהר"י סמוט שבתשו' מר"ן סי' ב' שכתב בההיא דשלמה כרוב וז"ל ואע"ג דהריב"ש ז"ל השיב וכו' לא אמר זה אלא קודם שידע דברי הר"ן רבו חבל אחר שידע שהר"ן רבו חלק בזה הדר ביה מההיא ולא הורה שיעשו מעשה ע"י להתיר וכו' ונהי דאין צריך הגוי לומר הקדמת דברים כמ"ש הר"ן בתשו' שדבר יחלקו עליו הרבה מהפוסקים וכו' אבל נקיט מיהא דכשהגוי נשאל על שים נהרג לא נקרא מסל"ת ע"כ והדבר הקשה במ"ש דנהי דאין צריך וכו' דמהיכא תיסק אדעתין למימר דמשום דלא קי"ל כהר"ן בההיא דקש"ר לא קי"ל בהך דספק שאלה נמי דמה ענין זה לזה ורב המרחק ותרי מילי נינהו והיותר קשה בתשובת מר"ן הקדוש בסי' ג' אשר השיבו למהרי"ט כתב דלא קי"ל משום דכתב מהרי"ט שפשט המנהג דלא כהר"ן בימי גאוני עולם וכן הוא מורה בפשיטות מהר"י בי רב ז"ל וכיון שכן הריב"ש לא הדר ביה אלא בפני דברי הר"ן ומאחר שדברי הר"ן לא עמדו נמצא חזרת הריב"ש אינה חזרה וכו' עכ"ל דמה ענין הוראת מהרי"ט ועדותו משם גאוני עולם שהוא בדין קדימת דברים לחזרת הריב"ש מפני רבו בנדונו שהוא בענין אי תשיב שאלה דחמיר טפי מאומר מת פ' בלא קדימת דברים דבההיא לא דבר מהר"י מיטאסק ודעימיה כלל ותשובת מהרי"ט הלא היא בבנימין זאב ד' מ"ב וכולה בקשר"ד היא ואפשר דמודה להר"ן בנדון הריב"ש וכן

הקשו רבים מהפוסקים ועיין להרב מטה יוסף ח"ב חאה"ע סי' א' והרב ב"ד ש"ש שם נאמן שמואל סי' נ"ה פמ"א ח"ב סי' ס' בני אברהם חאה"ע סי' ז"ך הרב חסד לאברהם חאה"ע סי' ה' ד' כ"ה ומ"ש בסוף הפסק: האמנם עפ"י הצעתנו הדברים נכונים דמהרי"ט ומר"ן ז"ל ידעו והבינו שהר"ן לא דבר בפי' בההוא נדון דהריב"ש אלא דהריב"ש דן מעצמו בדעת רבו כיון דשמיע ליה דאית ליה כאומר מת פ' בלא קשר"ד דקרי ליה מתכוין להעיד. ומינה דן במכ"ש שיחמיר בנדונו דגריע מיניה דיש ספק שאלה ומפני כן חזר בו ולהכי היה מקים לומר כיון דעיקר דינא אתיא מק"ו מקשר"ד וכיון דאין הלכה כותיה בענין קשר"ד ממילא נפל היסוד ונהרס הבנין וחזר הדין בנדון הריב"ש דהלכתא כוותיה ולא חיישינן לחזרה משו"ה כתב מהרי"ם דנהי דאין צריך הגוי לומר דקדמת דברים וכו' אבל נקיט מיהא דכשהגוי נשאל וכו' דאף דלא קיי"ל בקשר"ד כהר"ן היינו משום דהחששא קלישא טובא אבל כשהגוי נשאל וכו' דגריע טובא נקטינן לחומרא מצד עצמו איכא למיחש אף דלא ילפינן לה מק"ו כנז' וע"ז השיב לו מר"ן מהריק"א דשפיר קי"ל כההיא דהריב"ש דהא הריב"ש ז"ל דלי לן חספא ואשכח מרגניתא מכמה טעמים וראיות שאינו נקרא משיב על שאלה ולא נשאר כי אם לחששת החזרה אשר חזר מטעם הוראת רבו בקדימת דברים ומינה דן ק"ו לנדונו ולהכי כתב שכיון דלא קיי"ל כרבו בההיא דקשר"ד וליכא למילף מינה לחומרא לנדונו ומצד הענין עצמו כבר הביא הריב"ש ראיות חזקות ולהכי לא חיישינן לחזרת הריב"ש זה נ"ל נכון בתקון וישוב התשובות הנז' על ברייך והבוחר יבחר. ומה שנראה מתשי' הריב"ש סי' שע"ח ושע"ט שחזרתו לא מפני רבו אלא שדעתו לא הסכימה עיין במהר"א אלפאנדרי בקו"ע ד' י"א באופן שבנ"ד איכא שפיר קשר"ד בגוי הראשון כדכתב הרב הפוסק ובגוי השני לא בעי קשר"ד אחרים כיון ששמעון מדברים והוא דבר עמהם אף הר"ן יודה כדכתיבנא ודו"ק:

עתה באתי לספק השלישי בענין קברתיו דליכא בנ"ד וידוע דהרמב"ם מחמיר בגוי מסל"ת דמצריך קברתיו אף דיבשה כמבואר בפי"ג מה"ג ה' כ"ה ואשכחן לרבים מהפוסקים דחיישי לה ועבדי כל תצדקי בפסקיהם לצאת ידי חובת הרמב"ם אף אנן נמי הלכה בארחותם ואומר דבנ"ד איכא כמה טעמי תריצי לצאת ידי חובת המחמירים והוא דידוע מה שהקשה הרשב"א על הרמב"ם ז"ל שמכמה מעשים בגמרא מוכת דלא בעינן קברתיו ביבשה והביא דבריו הרב המגיד וישב דבריו וכן מהריק"א שם ורוב התי' המובאים שם שייכי בנ"ד כמו שאבאר:

ראשון מה שתירץ הרב המגיד שלא הזכיר רבינו שיאמר קברתיו אלא היכא שאין הגוי מזכיר שם היהודי אלא אומר איש יהודי שהיה עמי ואנו יודעים שהוא פ' אבל אם הזכיר

שמו לא בעינן שיאמר קברתיו עי"ש ואף שמר"ן מהריק"א הקשה על תירוץ זה כבר כתב שם ומ"מ כדברי הה"ה כתבו הר"ן והריב"ש בתשובותיהם וכן בתשו' מסל"ת סי' א' עביד עובדא כתי' ה"ה וכן בסי' ז' הביא הך דה"ה וישב קושית ה"ה מה שהקשה כאן בטוב טעם ודעת עי"ש וא"כ בנ"ד כבר הזכיר שמו וסגי במקום קברתיו:

שני תירוץ הנ"י בשם הריטב"א הביאו מר"ן שם וז"ל כתב הריטב"א דכל היכא שהגוי מכריז ואמר מאן איכא בי פ' בזה סגי בלא קברתיו דכיון דמעיל נפשיה לאכרוזי ולמימר הכי אי לאו דקים ליה הכי דשכיב לה הוה אמר אבל בגוי מסל"ת בעלמא חיישינן דילמא אמר בדמיה וצריך שיאמר קברתיו וטעמא דמסתבר הוא עכ"ל והקשה מהריק"א בתשו' סי' ז' דא"כ כשכתב בפרקין דלעיל בגוי מסל"ת ואומר אוי לפ' שמת ולא הזכיר קבורה לא משמע מלשונו דמיירי במכריז וכן הקשה מהרח"ש והרבה מהפוסקים ולתרץ זה כתב הרב פ"מ ח"ב סי' ט"ו דדברים הללו כמה נאה וכו' עולים במקום הכרזה ולאו דוקא הכרזה עי"ש וכן כתב הרב בצלאל בתשו' סי' ל"ב וכן כתוב בתשו' מהר"ש הלוי שבנאספות אשר בסוף י"א סי' ט' והרב מטה יוסף ח"ב סי' ד' ד' צ"ג ע"ב עי"ש ובכן בנ"ד נמי הא איכא הכי שאמר הגוי שהיה עושה עמהם טובות ושהיה מוציא עליהם הוצאות והוי כההיא דכמה טובות עשה עמי וא"כ ליכא למיחש שאמר בדדמי וסגי במקום קברתיו. ואע"ג דכתב הרב כרם שלמה דזה דוחק והוא תירץ באופן נאות עיי"ש הרי מצינו להרב ב"ת בתשו' סי' ע' שפלפל בחכמה על דברי הרמב"ם ומפרשיו ותירץ מדנפשיה לתקן דברי הרמב"ם עם הסוגיות ובמה שסותר עצמו ואמר מר שהיכא שמתאונן הגוי על מתתו ודואג ומצטער מוכח דלאו בדדמיה קאמר שאם לא היה ברור לגוי שמת היאודי לא היה מתאונן על מתתו דהאנינות מורה שברור לו שמת עיי"ש ומוכח מדבריו שם שכמה טובות עשה עמי היינו שמתאונן עליו על אבדן איש שגמל טובות עמו ודואג ומצטער עליו עיי"ש באופן שדברי הרבנים הנז' עשה אותו הרב תירוץ בפני עצמו. ובנ"ד הא איכא דוגמא דכמה טובות ולא בעינן קברתיו:

שלישי תירוץ הרא"ם בח"א סי' ל"ו הביאו הכ"מ שם כתב דלא מצריך הרמב"ם קברתיו אלא היכא דשייך אומדנא דדעתא והכא גבי גוי שאמר איש שיצא עמי מכאן מת וכו' שמצריך קברתיו ה"ט משום דגבי הליכת הדרך שייך בו אומדנא דלפעמים בהולכי שירות כשהולכים בדרך יקרא לאחד מהם שנשאר מן החברה ובקשוהו ולא מצאוהו חושבים באומדן דעתא ודאי מת או נהרג ואזלי בתר רוב הנפרדים מן החברה שהם מתים או הרוגים עכ"ל ורבים מאחרונים הורו הלכה למעשה כדבריו להקל היכא דמוכח מדברי הגוי דליכא כהאי אומדנא שכתב הרב וכן הרב פמ"א ח"א סי' קי"ג ובח"ב סי'

פ"ט כתב שהיכא שמציין המקום שזה סימן שידע באמת שמת עיין י"א הגה"ט אות רכ"ז ורכ"ח כנה"ג הגה"ט או' קמ"ח הביא רבים מהפוסקים דסברי כהרא"ם א"כ בנ"ד נמי ליכא אומדנא דקאמר ווצלנא לאל נקר סעסע ווקע אל יאודי ומת וכו' ורוחנא ונ"בירנא עליה פ"י סעסע ככתוב בק"ע וא"כ הרי ציינו מקום המתה וזה סימן שידע בבירור שמת ותו שהלכו לכפר סעסע להודיעם שיבואו וישאוהו לקבור ואי לא היה יודע בבירור שמת לא היה עושים כן וא"כ לדעת הרא"ם בנ"ד לא בעי הרמב"ם קברתיו:

רביעי דקברתיו לאו דוקא אלא ה"ה טלטלתיו או נגעתי בו כמ"ש הר"ן בתשו' הוו זכורין בדבר דלא בעינן שיאמר קברתיו ממש אלא כל שאמר דברים שהן ברורים שאין להסתפק בהם וכו' כיון שאמר אני נגעתי בו לאחר שמת וכו' וכן כתב הריב"ש בתשו' סי' שע"ח הביא הכ"מ שם והב"י ובתשובותיו סי' א' ובכמה מקומות והסכימו הפוסקים רובם ככלם בזה ובנ"ד איכא נגיעה ונדנוד כמפורש בק"ע ודבר זה כתבו הרב הפוסק נר"ו: חמישי דנ"ד הוא עד מפי עד ותלינן להקל כמו שכתב מהריב"ל ח"א כלל א' סי' יו"ד וז"ל כיון שכתב הר"ן בתשובת שאלה דלא בעינן קברתיו ממש אלא שאומר דברים שהם ברורים שאין להסתפק בהם שאמר בדדמיה סגי כגון שאמר נגעתי בו לאחר שמת או שניתיו ממקום למקום וכיוצא באלו וכדאמרינן בפרק האשה שלהם וכו' וכיון דסגי דלימא נגעתי בו אחר שמת וכו' א"כ תלינן להקל בעמ"ע דדילמא העד הראשון שינה אותו ממקומו וכו' ולא חש לומר זה הפרטיות כשספר המעשה לעד השני וכו' ולדעתי זאת הסברא ישרה ונכונה וראוי לסמוך עליה עכ"ל בקיצור וכבר הביא סברא זו הרב הפוסק נר"ו אלא שכתב בזה דברים שאינם וז"ל הנה זאת מצאנו הר"ן והריב"ש דכתבי בעמ"ע תולין להקל שהראשין אמר קברתיו או טלטלתיו ע"כ ודבר זה לא נמצא כתוב בספר שהר"ן והריב"ש כתבו כן ואין ספק שאגב שטפיה לא דק אלו השגיח כראוי כשהעתיק דברי הי"א שבאות רמ"ז ולא ראה הדברים בשרשן שהר"ן והריב"ש לא דברו מזה כלל ומארי דשמעתתא הוא מהריב"ל כדכתיבנא ואף מהריב"ל לא כתב אלא שתולין להקל דאמרינן שהראשין נגע בו או טלטלו לפי דעת הר"ן והריב"ש דסגי בטלטלי ואמרינן לא חש לומר פרטיות זה אבל אם היה צריך לומר קברתיו לא הוי תלינן להקל בעמ"ע כמבואר בדבריו ולא כהרב הפוסק שכתב שתלינן להקל שאמר קברתיו דזה אינו כמבואר שם אלא שבזה נמשך אחר העתקת לשון הי"א שבאות רמ"ז והעתיק שטר בתנאו ובאמת שגם הי"א לא דקדק בזה אחר המ"ר גם מה שכתב שתלינן להקל שהראשון אמר קברתיו וכו' אינו כן אלא דתלינן שהראשון טלטלו ולא חש לומר זה הפרטיות כשסיפר המעשה לעד השני כמבואר בדבריו עיין עוד מהריב"ל ח"ב סי'

י"ג פמ"א ח"ב סי' כ' ועוד כמהריב"ל ח"ב סי' י"ב באופן שלדעת מהריב"ל שבעמ"ע תלינן להקל שטלטלו ולא חש לאומרו וכן דעת מהריק"א בתשו' מסל"ת סי' י"א שכתב וז"ל ועוד שאפי' המצריכים שיאמר קברתיו הני מילי באומר שראוהו מת או הרוג אבל באומר ששמע שמת או נהרג אין צריך שיאמר ששמע שקברוהו עכ"ל ועיין במטה יוסף ח"ב חאה"ע סי' ד' שפי' דבריו שכונת מהריק"א שבעמ"ע תלינן להקל שאלו היה העד הראשון היה אומר שקברו עיי"ש והיינו כדברי מהריב"ל גם מהרימ"ט ח"ב סי' ל"ב כתב כדברי מר"ן וכראיתו עיי"ש אלא שדבריו תמוהים בעיני במה שכתב עוד שם וז"ל וראיה לזה שאם לא כן תקשי לדעתו ז"ל מההיא באחד שעמד בראש ההר ואמר איש פ' בן פ' מת והלכו ולא מצאו שם אדם והשיאו את אשתו ופרכינן ודילמא שד הוא ומשני וכו' ואכתי תקשי ליה דילמא גוי הוא דשכיח טפי ולא מהני עדותו עד שיאמר קברתיו אלא ודאי דהא פשיטא ליה לגמרא וכו' עכ"ל ותמוהים דבריו בעיני דכפי תירוצו של ה"ה דבמזכיר שמו מודה הרמב"ם וכן תירוץ הר"ן כמכירו וכן תירוץ הריטב"א דבמכריז מידה דלא בעי קברתיו א"כ אין כאן ראיה מהך עובדא דהזכיר שמו והיה מכירו וגם עמד בראש ההר והכריז ואין לך הכרזה גדולה מזו וכגון דא לא בעי קברתיו משו"ה לא פריך ודילמא גוי הוא דאי הוה גוי שפיר דמי דבכה"ג לא בעי קברתיו ומר ניהו הזכיר חילוקים אלו בדרך כלל בראש דבריו ואם תאמר שחי' אלו לא נתחוורו בעיניו לא היה לו לסתום אלא לפרש וצי"ש:

והנה הרב הריב"ש מייתי מהך עובדא ראיה דלא בעינן קשר"ד עיין בסי' ש"פ ומהרלב"ח דחה ראיתו והרב מש"ל פי"ג מה"ג הט"ו פירש דברי הריב"ש על נכון ותמה על מהרלב"ח עיי"ש עיין בחסד לאברהם ח"ב ד' נ"ו ע"ב שפירש גם הוא דברי הריב"ש על דרך הרב מש"ל ממש ואמרה מעצמו והשתמיט מיניה דברי המש"ל הנז' ואנא חזיתיה להרב הפוסק נר"ו שראה לתקן דברי מהרלב"ח שבסי' קל"ו הנז' והרחיב הבא"ר ותמצית דבריו שרצה להכניס ולהבליע בכונת מהרלב"ח גם תירוץ מהרד"ך ז"ל ואמר מר דה"ק דטעם דלא הקשה אמקשן מעיקרא דילמא גוי הוא משום דגוי לא שכיחא דלמה יעשה כן וכו' משא"כ הצרה שכיחה לקלקלה מחמת שנאה כתירוץ מהרד"ך. ומשום דלא תקשי עוד דאף דלא שכיחא עכ"ז בתר פרכת דילמא צרה הו"ל להקשות דילמא גוי הוא לזה השיב דכיון שבתירוץ שתירץ הש"ס בשעת הסכנה כותבים תתורץ גם פרכת דילמא גוי הוא משו"ה לא הדר פריך תו דילמא גוי הוא וכיון שכן לא מצינא למילף שום דין ממה שלא הקשה המקשן דאיכא למימר כדכתיבנא זו היא תמצית כונתו:

והרואה יראה ישפוט בצדק דאי אפשר לפרש כונת מהרלב"ח כן להלביש בכונתו תירוץ מהרד"ך וקשה לזווגם והדבר ברור שלא הבין הרב בכונת הריב"ש כדפירשם הרב מש"ל דאי תימא שהבין כן וכונת תירוצו כדכתב כת"ר א"כ העיקר חסר מן הספר דעיקר ראית הריב"ש מדלא הקשה דילמא גוי הוא במקום פירכת דילמא צרה דזו היא עדיפא כמ"ש הרב מש"ל והתירוץ לזה דאדרבא פירכת צרה עדיפא דשכיחא לקלקלה משא"כ גוי לא שכיחא דלמא יעמוד בראש ההר וכו' כדברי מהרד"ך ומהרח"ש ומזה אין שום רמז בדברי מהרלב"ח וכיון שהוא עיקר התירוץ לא הו"ל למשתק וכל מה שכתב הרב וז"ל ומאחר שבתירוצא דפירכא דילמא צרה מתרצה פירכת דילמא גוי וכו' אינו מציל מקושית הריב"ש לפי פי' המש"ל דעיקר הקושיא היא דהי"ל להקשות דילמא גוי הוא קודם תירוץ בשעת הסכנה אלא ברור שהבין מהרלב"ח כונת הריב"ש כמ"ש הרב לב שמח אה"ע סי' א' ודייק לה מדבריו עיי"ש וקושית הרב מש"ל במקומה עומדת ולית מאן דיפרקיניה:

באופן שלדעת מהריב"ל ומהריק"א ומהרימ"ט ז"ל ורבים מהאחרונים הנמשכים אתרי' דבעמ"ע מקל הרמב"ם דלא בעי דלימא העד השני שאמר לו הראשון שקברו או טלטלו: והן אמת דאין מכל זה נפקותא לנ"ד דהם לא אמרו אלא היכא דהעד השני לא באר שיחותיו אם הראשון קברו או טלטלו בהא הוא דאמרו דתלינן להקל בעמ"ע לא כן בנ"ד הא קאמר בפירוש שנגע בו ונענעו והניחו שם ולא קברו הא מיהא ילפינן מינה דקיל טובא ענין קברתיו דיבשה דהא מקילינן בעמ"ע:

באופן שמכל הני טעמי תריצי נראה שבנ"ד לא אמרינן דבדרמיה קאמר ולא בעינן קברתיו אף לדעת הרמב"ם כאמור וגם אני ידעתי שבכל אחד מהחלוקות הנז' רבים לוחמים ואין דעות כל הפוסקים שוות בחילוקים הנז' ובפוסק אחד עצמו מצינו שנוים הא קמן דמר"ן הק'. עשה עיקר תירוץ ה"ה בתשו' סי' א' וסי' ז' חזקו דמזכיר שמו לא בעי הרמב"ם קברתיו ואלו שם בסי' ה' דאתו ואמר דלא דמי למכירו ולא אתי אפי' בה"ה כמבואר שם ועשה עיקר לתירוץ הריטב"א דבמכריז לא בעי הרמב"ם קברתיו ואלו בסי' ז' דחה דברי הריטב"א בשתי ידים כמבואר שם מ"מ בהועדם יחד כנ"ד מישו כ"ע: ואף גם זאת צריך לאודועי אם ראה תראה תשובת הרב זקן אהרן ז"ל בסי' ק"ג שדחה דברי ה"ה והריטב"א וכתב שאף שיזכיר שמו ואף שיכריז מצריך הרמב"ם קברתיו עיי"ש לא אמרה אלא דרך שקלא וטריא אבל להלכה עשה מעשה כה"ה כמו שכ' שם ברישׁ ד' ס"ו וז"ל ואיני אומר זה להלכה, אלא לשקלא וטריא מיהו אחר שדעת כל הפוסקים שאין צריך קברתיו עדותם עדות כיון שהיו מכירים אותו ואמרו זה פ' נהרג עדותם עדות עכ"ל

מפורש יוצא שביטל דעתו מפני דעתם שכיון שמזכירו בשמו והכירו היו והיינו כתירוץ ה"ה ולהכי בסי' ע"ג הביא תירוץ ה"ה וכתב שכיון שהזכיר שם בתו הו"ל כהזכיר שמו לענין קברתיו ומהני עי"ש והוכרחתי לבאר זה לפי שראיתי להרב י"א בהגהב"י אות רכ"א ורכ"ב שצירף אותו עם כת המחמירים בדעת הרמב"ם דלא סגי בהזכרת שמו לענין קברתיו מההיא דסי' ק"ג ולא עוד אלא שהוסיף לתמוה עליו קושית הסתירה מההיא דסי' ע"ג שעשה עיקר לתירוץ ה"ה והניחה בצ"ע ונראין הדברים דלא סימוה קמיה ההיא דסי' ק"ג שביטל דעתו נגד הראשונים ק"ל:

ומה שרצה הרב הפוסק לסייע עצמו בענין קברתיו מה שכתוב בעדות שניה שאמר הגוי מת וקברניהו והביא ההיא שכתב הרי"ף בנאספות שבי"א והסכים עמי חתנו מהרש"ו שמצרפים העדויות ומה שיחסר להם לאחד לוקחים אותו מאחרת אין נראה לומר כן דלא אמרו הרב אלא בנדונו שניכר הדבר ששני העדיות היו על איש אחד ואין ספק לומר שעל איש שמעיד זה אינו מעיד זה שברור הדבר ששני העדויות על איש אחד מדברים אלא שחסר בעדויות איזה פרטים על זה אמרו שמצרפים העדויות לא כן נ"ד דאכתי לא ידעינן דשני העדויות הם על איש אחד דדילמא על איש דקא מסהיד האי לא מסהיד האי דמאי דאמר האל יהודי אלדי בתכאלו עליה מת וקברנא אפשר שמפני שראה אותם חוקרים ודורשים על יהודי והוא ידע שיהודי אחד מת וקברוהי חשב שזה היא שמבקשים ואמר להם כן אבל אפשר שהיא אחר שעבר דרך שם ומת ואיתו הוא שקברוהו וכן נראה מדברי השיך שאותו שבא הנבולסי ובקש מהשיך שישלח שני אנשים להביאו לא שלח שום אדם שהרי אמר שאחר שלש שעות בקש לנבולסי ולא מצאו נראה שלא שלח אנשים להביאו ולא לקוברו שא"כ היה אומר להם שלבסוף שלח אנשים וקברוהו אלא ודאי שלא קברוהו ואי משום הסימנים שנתן אין בסימנים האלי כדאי לומר שעל זה מדבר כמבואר בפוסקים וכן מבואר בתשו' מהרח"ש סי' ל' לא צירף העדויות משים שאפשר ששני אנשים היו כמו שפי' הרב הכנסת בתשובת כ"י הובאה בנאספות שבי"א סי' יו"ד עי"ש וזה פשוט. ועיין בחסד לאברהם מד' ן' עד ד' נ"ג שהאריך בזה ומפורש כמו שכתבנו ולקושטא דמילתא דאין אנחנו צריכין לזה שמהטעמים הכתובים לעיל סלקא שמעתתא אליבא דהלכתא דלא בעינן קברתיו בנ"ד אפי' להרמב"ם וזה ברור:

פש גבן לבאר ספק הד' דלא הוזכר בנ"ד רק שמי וידוע מחלוקת הפוסקים בזה ורוב הפיסק' מסכימים ומחמירים ומצריכין שלשתם שמו וש"א וש"ע ואף המקילין תרתי מנייהו מיהא בעו ובחדא לא סגי עיין כנה"ג מאות קצ"ב עד אות רע"ד הגה"ט ובהגהב"י

מאות רס"ג עד אות שכ"ד יבי"א הגה"ט מאות רע"ח עד אית ת"ב ובהגהב"י מאות שע"ד עד אות תע"ד מבואר הדבר באר רחובות מערכה מול מערכה:

ואף דנ"ד הוא עד מפי עד ומצינו להרב מהר"מ אלשיך סי' מ"ד וקי"ח ומהרימ"ט חאה"ע סי' ל' דמקילין ותלינן דהראשון הזכיר ש"ע והשני קצר ומסתברא דגם כשלא הזכיר העד השני ש"א נמי אלא שמי לבד כנ"ד תלינן להקל דהראשון הזכיר ש"א וש"ע דזיל בתר טעמא דתלינן שהשני קצר. ה"ה שכשחיסר ש"א וש"ע נמי אמרינן שהשני קצר בשניהם:

עכ"ז אין זה מוציאנו ידי חובה בנ"ד. חדא דמהריב"ל מחמיר בזה בח"ב סי' ט"ו ורמזו הי"א ח"א הגה"ט אות שס"ח והרב המאסף הגה"ט אות רמ"ט ועוד דמבואר מדברי מהרימ"ט ז"ל דלא אמרה אלא דיש הוכחה קצת בדברי העד השני שמדבר על אותי האיש שמת אלא שלא הזכיר ש"ע בהא הוא דתלינן שהעד השני קצר לא כן בנ"ד דליכא שום הוכחה ועוד דילמא לא אמרוה אלא כשהזכיר העד השני שמו יש"א ולא חיסר אלא חדא לא כן בנ"ד דבצרי תרתי וכמו שכן נסתפק הרב חסד לאברהם עי"ש:

אכן טרם אחלה לדבר בהתר ספק זה אני אפרש דבר הסתום וממנו נקח להתיר ספק זה והוא כי בעדות השלישי המושג לפנינו כתוב בו שמעדים שני עדים שראו איתו לסעד הנז' בקנטרא והיה עם מוכירים שנים אחד נבלסי ואחד כלילי הוא והם דוקא בלא שייירא וכו' והיה הולך הוא לבא פה דמשק וכו' ע"כ ולא פירש בדבריהם אם הכירו את המוכירים ההם מה שמם ברם חמיו של הר' סעד הנז' הוא הגיד לנו כי העדים האלה הם אמרו שידעו שאחד מהשנים הנז' היה יוסף אל דאודי ומפיהם ידע זה וע"ז בקש אחר יוסף אל דאודי לחקור מפיו על חתני וכן העיד בפנינו בתורת עדות גמורה כראוי ככתוב בק"ע שבדיננו וצריכין אנו לומר שמה שלא הוזכר בק"ע העשוי בדמשק מפי שני העדים הנז' שידעו שם האחד מהמוקרים אבי יוסף אל דאידי הוא בעבור שלא חקרו מהם דבר זה ואין זה משכב לפו"ד כידוע: וכפי זה נמצא שהעדים יודעים וראי אותי שהיה בדרך עם אבו יוסף אל דאודי ובכן דמי נ"ד להאי עובדא דשלהי יבמות אבא יודן איש צידן אומר מעשה בישראל וגוי שהיו מהלכים בדרך ובא גוי ואמר חבל על יהודי שהיה עמי בדרך שמת בדרך וקברתיו והשיאו את אשתו ע"כ ופירשה הרא"ש בתשו' כלל נ"א סי' ב' וז"ל שאם אמר איש יהודי נתלוה עמו ומת והיו עדים שיודעים שאותו יהודי נתלוה עמו עם זה הגוי ובאו לפני ב"ד ואמרו שפ' נתלוה עם זה הגיי והנה הגוי אומר שמת והתירו את אשתי ולא הזקיקו ב"ד לחקור מן הגוי אם היה אותו היהודי שנתלוה עמו כי שמא אותו היהודי הלך לדרכי ושוב נתלוה אחר עמו ומת אותו אלא כיון שאותו היהידי נתלוה עמו תלינן בודאי שאותו היה שמת עכ"ל. והסכים מהריב"ל בתשו' ח"א סי' ב'

להלכה כהרא"ש יח"ג סי' י"ב והביא כמה מרבוותא דעבדי עובדא כהרא"ש גם מהר"י וויל ז"ל בסיף סי' ע"ט עשה מעשה כהרא"ש ועיין להרב פמ"א ח"ב סי' כ"ב עיין י"א הגהמ"ט אות ר"ז שרמז כמה פוסקים דסברי הכי: א"כ בנדון דידן שאמר הגוי משם אבו יוסף אל דאודי שנתלוה עמו בדרך ומת בנקאר סעסע ויש עדים שראו אותי לסעד הנז' שהיה בדרך עם אבו יוסף הנז' ונתלוה עמי לבא לדמשק ובאותו זמן שמעדים היהודים שראו אותו בקנטרא על אותו זמן הוא שמעיד הגוי משם אבי יוסף שאמר לו שסעד שהיה עמו בדרך דמשק שנתלוה עמו מת כנראה מתוך הק"ע ומאותו זמן הוא שנאבד זכרו של הר' סעד הנז' ובודאי שעליו הוא מעיד ולא חיישינן שמא על אחר שנתלוה עמו בדרך קאמר שמת וסעד הלך למקום אחר דלא חיישינן להכי לדעת הרא"ש ז"ל כאמור: אך עדיין אין זה מספיק דהא ניחא לדעת הרא"ש דמפרש הך עובדא דאבא יודן כדכתיבנא אתי שפיר נ"ד נמי הוי דכוותיה אלא להרמב"ם שמפרש לה בסגנון אחר כמבואר בפי"ג דגירושין שכתב יצא ישראל וגוי מעמיו למקום אחר והסיח ל"ת ואמר איש שיצא עמי מכאן מת משיאין את אשתו ע"כ ופירשוה המפרשים דדוקא באומר איש שיצא עמי מכאן קאמר הרמב"ם שגילה דעהו שעל אותו שיצא מכאן מדבר וקמ"ל דלא חיישינן שמא אחר שהלך עם ראובן חזר לעיר ויצא עם שמעין ועליו הוא אומר שמת שזה חששה רחוקה אבל אם אומר פ' שנתלוה עמי בדרך מת אף שיש עדים שנתלוה עמו בדרך לדעת הרמב"ם אינו מועיל דחיישינן שגם אחר נתלוה עמו בדרך ועליו הוא אומר שמת שזה קרוב לשמוע ופליג אהרא"ש כמפורש באורך בפוסקים ולפי זה בנ"ד שאמר שנתלוה עמו בדרך לא מהני לדעת הרמב"ם ועיין למהריב"ל שם ומהרח"ש בקו"ע ד' י"ח ובסי' ל' ובדף כ"ג ס"ס חיי סי' נ"ד זרע אברהם סי' ה' גו"ר ת"ב כלל ג' סי' ח' הביאו דבר זה באורך ומי הוא זה יערב אל לבו לגשת להתיר ערוה החמירה נגד מאור הגולה הרמב"ם ז"ל ובפרט לדעת מהרשד"ם ז"ל בסי' רמ"ג שהוסיף להחמיר עוד בדעת הרמב"ם דמפרש למילתיה דמצריך שדברי הגוי המעיד יהיו עם מי שראה אותם הולכים בדרך יחד ויודע הגוי שאלו שמדבר עמם הם ראו אותו שיצא עם היהודי לדרך ובהכי לאו דוקא שאומר שיצא עמי אלא אף באומר שהלך עמי ובלבד שדברי הגוי יהיו עם אותם שראוהו שהלך עמי כמבואר במהרת"ש שם ובזרע אברהם שם ורבים מהפוסקים: ועוד זאת היתה יתירה שאף לדעת הרא"ש כתב הרב מהר"מ ן' חביב ז"ל הובא בתשו' גו"ר שם שגם הוא מצריך שידבר הגוי המעיד עם אותם שראוהו שנתלוה עמו בדרך ושגם דעת מר"ן הוא כן עיי"ש א"כ איפא אנן מה נענה שלפי דבריו אין בידינו לצאת י"ח אפי' לדעת הרא"ש ועיין מטה יוסף ח"ב סי' א' חחאה"ע:

ומכאן תשובה להרב הפוסק מה שהביא ראיה לנדונו ומההיא דכתב מר"ן בתשו' סי' י"א שאמר הגוי שהרגו לאיש ואשה שיצאו מחליב עם מוקיר אחד זקן מכפר חנין והעיד יהודי שיעקב כהן ואשה אחת יצאו עם מוקיר אחד זקן והתיר מר"ן עיי"ש ודימה נדונינו לנדון הנז' אחר המחילה לא דמו כלל דהתם שאני שאמ' שיצאו מחליב והוי ממש כהך דפסק הרמב"ם לא כן נ"ד דאין מזה כלל ואי משום דנ"ד אמר שנתלוה אינו מועיל לדעת הרמב"ם ואף לדעת הרא"ש כפי פי' מהר"מ ן' חביב בגו"ר כנז' לא מהני כיון שלא דבר עם אותם שראו אותו שנתלוה כדכתיבנא. גם מה שהביא מתשו' הרב דרכי נועם סי' ל' גם משם אין שום רמז ראיה דהרב עצמו כתב שם דאין ראיה מעובדא דאבא יודן לנדונו כי אם לדעת הרא"ש ולא לדעת הרמב"ם כמבואר שם ולבסוף הכריח שנדונו דומה למ"ש הרמב"ם פ' שיצא עמי וכו' כיון שדבר עם היהודי שדבר עמו על זה המת ואמר אותו אהוב מת וכו' דומה למה שהחמיר מהרשד"ם עיי"ש בדבריו כי אין בנדונינו שום אחת מהמעלות טובות הנמצאות שם ומה דמות יערוך נדונו לנדינינו כי מה שכתב כת"ר והא העידו יהודים ששבתו עמו ביל קניסרא והוא היה חילה והם הלכו יום א' בהשכמה ע"ד שיבא לכאן אח"כ ולא בא ע"כ לא ידעתי מה יושיענו זה שאין זה שום הוכחה דדילמא אזל ליה לעלמא וזה שמעיד הגוי שמת הוא אחר כיון שאין בק"ע הנעשה בב"ד אינו כתוב שידעו שהגוי שהיה עמו אחד מהם היה שמו אבו יוסף וכת"ר לא חשש לחקור על זה נראה דלא חייש מר לידיעה זאת דלדידיה לא מעכבה והוא פלא דמה סמנים חזא דאינו חושש דילמא אבו יוסף לא דבר על סעד זה ואי משום שהזכיר שמו סעד כמה סעד איכא בשוקא ואי משום שאמר שהוא חולה אין חילי סימן כמפורש בתשו' מר"ן וכמה פוסקים ואין כאן הוכחות שעל זה מדבר כי צריך דבר ברור שאי אפשר לספק באחד והפוסקים מצריכים שלשה הוכחות ושיהיו חזקות שנכיר מתוכם שהוא דבר ברור שעל נפקד זה מדבר הגוי ושאי אפשר להסתפק באחר ומר"ן בתשו' סי' א' מצריך הוכחות טובא ועיין מטה יוסף ח"ב סי' ד' ובנ"ד איני רואה שום הוכחה כאותם שהביאו הפוסקים הלא בספרתם: גם מה שכתב כת"ר דהכא בנ"ד לא נפקד מהעיר כי אם זה וכו' נראה מדבריו שבנ"ד מהני חיפוש ולהכי חיפש פשפש ולא מצא שנפקד כי אם זה ואם כן כונתו גם זה אינו לפי ע"ד חדא שאם באנו להצריך חיפוש בנ"ד נראה שהחיפוש הוא ממקום שיצא משם אם לא נפקד מהם איש כי אם זה והחיפוש בדמשק לא יועיל כיון שמיתתו היה בצאתו ממקום שיצא משם כמ"ש הרב זרע אברהם חא"ה סי' ח' והכריח הדבר מעובדא דר"ג מקרטובא עיי"ש ה"נ אמת שמדברי מר"ן בתשו' סי' ג' נראה שם שהחיפוש במקומו העיקרי מהני אף שכשהנהרג יצא ממקום אחר עיי"ש והוא הפך

הרב ז"ל ויש ליישב ובנ"ד לא ידענו מקום היציאה מהיכן יצא כי לא הוזכר בדברי הגוי אלא שנתלוה עמי בדרך:

ועוד אחרת שבנ"ד לא שייך דין חיפוש כלל דאם לדעת הרא"ש שסובר דבאומר שנתלוה עמו וראוהו עדים שנתלוה דמהני ולא חיישינן שמא אחר נתלוה ועליו הוא אומר שמת א"כ בנ"ד נמי מהני ואין צריך חיפוש ואם לדעת הרמב"ם ומהרשד"ם ובפרט לדעת הרב מהר"מ ן' חביב שהשוה דעת הרא"ש כהרמב"ם דמצריך באומר נתלוה עמי שידבר עם אותם שראוהו שנתלוה עמו הא לאו הכי חיישינן שאחר נתלוה ועליו אומר שמת כמבואר לעיל וא"כ בנ"ד דליכא הכי חיישינן לאחר ומה יושיענו החיפוש בדמשק אף לדעת מר"ן שבתשו' ג' כיון דאיכא למיחש שעל אחר שנתלוה עמו הוא מדבר שאינו מדמשק ומה נרויח במה שראו אותו היהודים ביל קניטרא כיון שאין כאן עדי מיתה שלא הזכיר שם עירו זה הגוי המעיד ודילמא על סעד אחר שמעיר אחרת היא אומר שמת וכמ"ש מר"ן בתשו' סי' ה' ותמה על מהר"א אלשקר בכעין זה באופן שלא הרוחנו כלום בכל מה שכתב כת"ר בזה:

ברם מה שנראה לע"ד לצאת י"ח הרמב"ם ומהרשד"ם ודעימייהו ז"ל הוא מה שמצאתי להרב ס"ס חיי סי' נ"ד שכתב וז"ל אבל יש לע"ד פתח קטן להתיר האשה וכו' והוא זה דאם מצריך הרמב"ם בההוא עובדא שצריך שיאמר הגוי איש שיצא עמי מכאן מת והיינו כמי שפי' מהרשד"ם שצריך שיאמר כן לאותם שראו אותם יוצאים היינו משום דכשראו ליהודי שיצא מכאן עם הגוי לא גילה דעתו ולא נודע לנו לאיזה מקום היה חפצו ורצינו לילך וא"כ משו"ה יש לחוש דדילמא אותו היהודי הלך לו לדרכו לאותו מקום שהיה בלבו וכו' והוא חי ומה שאומר הגוי יהודי שהיה עמי מת היינו יהודי אחר שנתלוה אליו אלא א"כ אמר שיצא מכאן לאותם שראוהו שיצא עם היהודי או אפי' דנימא דמיירי כשגילה דעתו בשעה שיצא שהוא הולך למקום פ' וכו' לא אמרה הרמב"ם אלא כשאותו מקום שאמר שאליו היה הולך הוא מקום שאין אנו יכולים לידע ולהבחין אם הלכו לשם או לא אז חיישינן דשמא אותו שיצא מכאן הלך לשם והוא חי ושוב חזר הגוי פה העירה ויצא עם יהודי אחר ועל אותו הוא אומר שמת אבל כשהוא באופן שיכולים אנו לידע אם הלכו לאותו מקום שאמר או כה"ג דנ"ד שיש עדים שאמרו הנאבדים האלו שהיו רוצים לילך מבלוגר' לאיסקופיא ודבר הוברר שלא הלכו אלו הנאבדים לאיסקופיא ודאי דלא חיישינן למידי עכ"ל עי"ש שהביא ראיה לדבריו א"כ בנ"ד נמי נימא הכי דכיון שהעדים היהודים ראו שנתלוה עם גוי זה אבו יוסף ושמעו מפי היהודי סעד שהיה רוצה לילך

לדמשק וידעו שלא בא לדמשק מודה הרמב"ם ומהרשד"ם ודעימיה שאין צריך שיאמר שיצא עמי וגם אין צריך שידבר עם אותם שראוהו:

והגם שהרב פמ"א ח"ב סי' כ"ב דחה דבריו עי"ש מ"מ יש להתיר בנ"ד מכח ס"ס ספק אם הלכה כהרמב"ם ומהרשד"ם ודעימיה או הלכה כהרא"ש ואם ת"ל הלכה כהרמב"ם דילמא הלכה כהרב סם חיי דבכגון נ"ד שידוע לעדים שנתלוה עם גוי זה וגם שמעו מפיו שרצונו ללכת לדמשק וידענו שלא הגיע לדמשק מודה הרמב"ם ודעימיה דאף שלא אמר שיצא עמי וגם לא דבר עם העדים שראוהו שנתלוה עם סעד דמהני ולא חיישינן לאחר והוא ס"ס המתהפך כאשר יראה הרואה:

ועוד נראה לע"ד דבנדון דידן יש מעליותא אחרת שהזכיר שמו ובכגון דא מודה הרמב"ם לסברת הרא"ש דאף באומר נתלוה עמי סגי ולא בעינן שידבר עם מי שראוהו שנתלוה עמו דלא חיישינן כולי האי שנתלוה אחר עם גוי זה איש ששמו כשמו סעד דאתרמי כולי האי לא חיישינן ואף ע"ג דבהזכרת שמו לבד לא מהני בעלמא בנ"ד מהני כיון שיש עדים שראוהו שהיה מתלוה עם אבו יוסף המעיד, א"כ כבר הוחזק בידינו שסעד זה נתלוה עם גוי זה ואומר הגוי שאותו שנתלוה עמו מת אלא שאנו חוששים שמא נתלוה יהודי אחר עמו ועליו הוא אומר א"כ בנ"ד דהזכיר שמו ג"כ אין אנו חוששים כולי האי דאתרמי אחר ששמו כשמו לבטל החזקה שבידינו ובפרט שהזכיר שהיה חולה דאתרמי גם בזה שהיה ג"כ חולה כולי האי לא מחמירינן וגם מהרשד"ם ודעימיה יודו בזה וכן כתב בפשיטות הרב מהר"א אלפנדרי ז"ל בתשובה סי' ד' וכן כתב הרב מהרח"ש בקו"ע ד' כ' לתרץ דברי רבינו ירוחם ז"ל שכתב אבל אם היה אומר אוי לפ' שהיה הולך עמי בדרך או שהיה הולך עם פ' וכו' ומת בדרך וקברתיו משיאין על פיו ע"כ והקשה עליו דאמאי הוצרך להזכיר פ' בשם דהא בגמרא משמע בההוא עובדא שכיון שאמר שהיה הילך עמי בדרך אעפ"י שאינו מכירו ולא מזכירו בשם סגי וכתב דאפשר דהוא סבר כהרמב"ם ומאו"ה נקט בלשונו פ' שהיה הולך עמי וידעני שראובן זה היה הולך עמו לא חיישינן לראובן אחר שנתלוה עמי כילי האי לא חיישינן עש"ב וכן מפורש בפמ"א ח"א סי' קכ"ה וכן כתב הרב משאת משה חי"א אע"ה סי' ממ"ד וכן הרב מטה יוסף ח"ב סי' ד' נסתיע מהזכרת שם המת לצאת יי"ח הרמב"ם עי"ש:

כללא דמילתא לפום מאי דברירנא מראש ועד סוף נראה ברור דאתתא דא שריא להתנסבא בלי שום פקפוק כאשר הורה גבר הרב אביר יעקב המורה לצדקה הי"ו ואף כי רחקו דרכיו מדרבינו ותט אשורנו מני ארמיך כי דרכיו אשר דרך בי לא יכינו לע"ד כאשר הוכחנו מ"מ הצר השוה בעיקר הדין כולנו שוים כחא דהתירא להוציא ממסגר

אסיי"ר העלובה הזאת ויצאה והיתה לאיש וקיים לן בגויה דמ"נ דלא נקיט בליביה על כל הכתוב במיליה דמר כי כך היא דרכה של תורה האמת אהובה ותשם בסוף את וה"ב בסופה גדולה אהבה ואוהב את יעקב חיבה יתירה נודעת. וכגון דא צריכין להודועי כי כל כי הני מילי מחיים האמורים בפרק כל כתבי כלם ניתנו בהסכמת רוב מבני החבורה הקדושה היושבים ראשונה דבי מדרשא רבה ובהסכמה עלו בשריותא דאתתא דא וצור ישראל יצילנו משגיאות יאר פניו אתנו סלה במאור תורתו הלא כ"ד המוכים ומעונים מתחלואי הזמן כיום:

שאלה ג' שאלה על דבר האשה העלובה מרת ביידה ת"ס אשר היתה לאיש אשר ישא את שמו הר' אליעזר טולידאנו נ"ע ועלה האיש ההוא מעירו לארץ הקדושה הוא ואשתו ובא עד קצ"ו עת פקודתו ונלב"ע בלי זרע ש"ק חל"ש ונשארה זקוקה ליבם אשר הוא כהיום דר בעי"ת מכנאס יע"א והאשה הנז' כדי להתיר עצמה מחבלי העיגון הוכרחה היא ללכת למקום היבם לחלוץ דוקא ולשוב אל ארץ הקדושה ואינה רוצה ביבום בשום צד מכמה סבות ואמתלאות. ראשונה שהיא יראה לעקור דירתה מא"י אחר שזכתה בישיבת א"י זה כמה שנים כי חוששת לנפשה פן יקראנה עון אשר חטא. שנית שהיבם יש לו אשה יבמה אחרת ואינה חפצה בצרה וצרתה בצדה עזה כמות וירבו קטטות ומריבות ומה גם כי אי אפשר ליה למיקם בספיקיהו לפי כבודם. שלישית שהוברר לה הדבר שהיבם הנז' מזה שנים שהוא נכפה רח"ל ובכל חדש ושבת נופל בחולי זה וגם שהוא משועמם ולפעמים משתטה לגמרי ויתמיד בו השוטות כמה ימים והגדיל בו החולי זה עד שיבמתוהראשונה פרשה המנו מסיבת חולי זה מכל מלין טעמי מואסת האשה ביבם הנז' ורוצה לחלוץ דוקא ולא להתיבם ע"כ שאלה אשה האם יש כח לב"ד לכופו מכח כל אמתלאות הללו לחלוץ ואם ת"ל שיש בהם כראי לכופו באיזה צד תהיה הכפיה הזאת אם תהיה בשוטים או במילי או בהרחקת ר"ת סל הכל יורנו המורה לצדקה כרת מה לעשות ויבא שכמ"ה:

תשובה כל כי האי מילתא צריכה רבה משום יתובי דעתא לדעת מה יעשה ישראל על הדין ועל האמת לבל נכשל ח"ו לבא לידי חליצה מפושת ואנחנו אלה פה חביל"י חרדי"ן הקפונו מפחלואי הזמן ואין לנו שעת הכושר להתבונן בדבר כאשר נכון כי על זה בחרנו להרחיק עצמנו מדין עסק האמנם להפקת רצון מעלת השואל כי רבה הפצרתו לא נוכל להמלט ע"כ אמרנו ויהי מה אלקטה באומרי"ם פרט למזומן בספרן של ראשונים וגם לאחרונים דבר הנוגע לענין דינא כפי מה שתעלה במצודתנו וה' אלהים יעזור:

תחילה וראש נסיע לפניך מחלוקת הפוסקים הקדומה אי מי"ק או מח"ק דהנה הרי"ף והרמב"ם פסקו כרבנן דאבא שאול דמי"ק כמבואר בטור סי' קס"ה ואחריהם כל ישרי לב דס"ל דמי"ק כמפורש בתשו' הריב"ש סי' ר"ט ואסף איש טהור חבל נביאים דסברי מרנן דמי"ק וגם הוא שר המסכי"ם עמהם וכתב שהוא הנכון וכן כתב בסי' תק"ט וש"ב ע"ש ולדידהו יבמה יבא עליה מ"מ אף אם הוא לשם נוי ולשם אשות ולשם דבר אחר עכ"ז מצוה קא עביד. ולעומתם ר"ת והרא"ש והטור בסי' קס"ה פסקי כאבא שאול דאית ליה דהכונס את יבימתו לשם נוי לשם אשות וכו' כאילו פוגע בערוה וקרוב להיות בניו ממזרים דס"ל מח"ק וכמה מגדולי הפוסקים סברי כותייהו כאשר הובאו בהגהות מימון פ"א מהלכות יבום ה"א עי"ש וכן רש"י פסק דמח"ק כמבואר בפרק החולץ ד ל"ט אלא דאיכא בין רש"י ור"ת היכא דלא בעיא היא ביבום דלרש"י כייפינן ליה לחלוץ באמתלאה כל דהוא ולר"ת ודעימיה לא כייפינן ליה לחלוץ אלא א"כ כיפינן ליה לגרש כאחת מהנך דפרק המדיר דכופין ליה הא לאו הכי לא ועוד איכא בינייהו כמפורש בפוס' ולא כתבתיו שלא להאריך. ומבואר בתוספות בהחולץ דלדעת ר"ת דסבר מח"ק אי ידעינן דלא לשם מצוה קא מכוין והיא לא בעיא ליבומי כייפינן ליה לחלוץ והיינו בשיטים והיכא דלא ידיע אי מכוין לשם מצוה או לא כיפינן ליה במילי כמבואר ג"כ בפרק אעפ"י דס"ד בתוספות עיי"ש וכן הוא סברת הרא"ש והטור סי' קס"ה וכן פרשו דבריהם הרב ב"ח והרב בית שמואל שם ס"ק ג' וכן פירש דבריהם הרב מהריק"א ז"ל בתשובותיו לאה"ע הלכות יבום סי' ב' לתרץ דבריהם דפרק החולץ עם דבריהם דפרק אעפ"י דלא ליהוו כסתראי והוסיף לומר בסוף דבריו דלדעת ר"ת אף בלא ידעינן אי מכוין לשם מצוה או לא והיא רוצה בחליצה כופין אותו לחלוץ בשוטים עיי"ש. וכן פירש דבריהם הרד"ך ז"ל בבית פ' אלא דס"ל דסברת ר"י דפרק אעפ"י פליג אר"ת עי"ש שהאריך. וכן מבואר בתשו' לב שמח חלק יו"ד סי' ב' בכל מה שכתב הרד"ך ז"ל עכ"פ הצד השוה שבהם דכולהו ס"ל דלדעת ר"ת והרא"ש והטור כל היכא דידעינן דלא מכוין לשם מצוה והיא תובעת לחלוץ שכופין אותו בשוטים לחלוץ. וכזאת וכזאת מצאתי להתשב"ץ ח"ב סי' ק"פ ובח"ד סי' כ"ה דמבואר בדבריהם דלר"ת וסייעתו כשאינו מכוין לשם מצוה דכופין לחלוץ וכן נראה מפשט לשון רבינו ירוחם נתיב כ"ה ח"ג עיי"ש וגם מהריק"ו בשורש ק"ב נתן טעם לדברי רבינו פרץ ז"ל שפסק שכופין. כתב וז"ל והדין נותן דמאחר שמצות ח"ק ואי אפשר ליבם משום דלא שבקינן ליה מאחר שאין מכונים לשם מצוה בדין הוא שיחלוץ ויתננה לשוק דלמה יעגן והוא אינו יכול לכונסה וכו' וכן מצינו בכל מקום

שמתעננת האשה שכופין הבעל לגרש אליבא דכו"ע ואין לך עיגון גדול מזה דודאי יש לכופו לחלוץ וכו' ע"כ מפורש בכל מה שאמרנו:

כי עפ"י כל האמור היה מקום לומר דבנ"ד אם יהיה האופן דידעינן בהאי יבם דמכוין שלא לשם מצוה כפו שנראה הדבר שכן הוא דהא נהיגי כל בני משפחת היבם הזה מנהג אבותיהם שלא לחלוץ ושלא לגרש ואוחזים מעשה אבותיהם בידיהם וזה נראה שאם ירצה ליבם הוא כדי שלא לבא לידי חליצה ויעבור על מנהגו ולא לשם מצוה קא מכוין וכזאת מצינו בתשו' גו"ר חאה"ע כלל ב' סי' י"א באחד שאחר שרוצה ליבם כדי שלא ימות ואמר שזה מקרי שלא לשם מצוה. והגם ששם דחו דבריו באמת הבנין הרבנים המובאים שם והרב עצמו עיי"ש בסי' י"ב וי"ג הייני טעמא משום דמצו לפרושי מילתיה ולתרץ דבוריה שאמירתו שאמר שרוצה ליבם כדי שלא ימות היינו לומר שימות מעונש שלא קיים המצוה של יבום וזה יקרא לשם מצוה עיי"ש באורך לא כן באיש היבם הזה שאינו חולץ ואינו מגרש לא שייך לומר הכי דהתינח בחליצה בגרושין מאי מצוה איכא שלא לגרש וכי תימא משום דאיכא מאן דאמר בגמרא שנאוי המשלח התם היינו בזיווג ראשון ומגרש משום דמצא אחרת נאה הימנה וכיוצא. אך בזיווג שני וכ"ש במגרש בסיבה על זה נאמר כי שנא שלח ובני משפחה זו אינם מגרשים כלל וכמו כן אינם חולצים ובודאי דלאו משום מצות יבום קא מכוני ובנדון כזה אפשר דכ"ע יודו דמאי דבעי ליבומי לאו לשם מצוה מקרי. ואם כנים אנחנו בזה דהאי יבם מקרי דידעינן דלא לשם מצוה קא מכוין אי משום האי טעמא דכתיבנא או משום איזה הוכחה אחרת אשר יראה לב"ד ידיעה ברורה דלא לשם מצוה קא מכוין היה מקום לומר דלדעת ר"ת והרא"ש והטור ודעימיה דכופין ליבם זה לחלוץ כיון דהיא לא בעיא ליבומי ובפרט כי רבינו פרץ קאי כותייהו כמבואר לעיל:

האמנם אחר ההשקפה הראויה נראה דלא מהני בנ"ד מה שאינו מכוין לשם מצוה ואי משום הא לא אריא מכמה טעמי חדא דכל זה אינו אלא לדעת ר"ת ודעימיה דס"ל דמח"ק. לא כן למאן דס"ל מי"ק דלדידהו יבמה יבא עליה מ"מ אף שלא לשם מצוה והאידנא פשטא ההוראה בישראל דמי"ק כמבואר בכל הפוסקים הלא בספרתם וכן פסק מר"ן בש"ע סי' קס"ה וכן כתב בתשו' בהלכות יבום וכן תפסו רוב הפוסקים עיין במהרלב"ח סי' ל"ו לב שמח סי' ב' מחיו"ד אורים גדולים עיי"ש. זאת ועוד אחרת דכמה פוסקים הראשונים איכא דאף דפסקו דמח"ק עכ"ז הם אמרו דלא כיפינן כלל אף שאינו מכוין לשם מצוה דאין כופין לחלוץ אלא באותם שכופין לגרש השונים בפרק המדיר אלא דמורדת לא הויא משום דמח"ק ומיכף נמי לא כיפינן כאשר הביאם הרב מהרלב"ח

סי' ל"ו עיי"ש עד שהשוה ר"ת ורש"י והרא"ש כיחידים נגדם. ועד אחרון שאף לסברת ר"ת והרא"ש רבו החולקים בסברתם ואמרו דלדידהו נמי לא כיפינן אף דידעינן דלא לשם מצוה אלא כיפינן במילי דוקא או להתעותם הלא המה מר"ן בב"י סי' קס"ה והוא הפך מה שכתב בתשו' שהבאתי לעיל וכן פי' הרב מהרלב"ח בסי' הנז' וכן הביא הרב המאסף בשם מהר"ם אלשקר ואף המפרשים דבריהם בדרך הראשון הם אמרו שלא לעשות מעשה כדבריהם א"כ איפה מי הוא זה אשר יערב אל לבו לגשת לעשות מעשה לכוף לחלוץ כדעת ר"ת ודעימיה אחרי ראותי כי רוב הפוסקים נצבו כמו נד נגדו וכמעט כיחידים חשיבי כמ"ש מהרלב"ח ובפרט כי על סברתם של ר"ת והרא"ש בעצמה יש מפרשים שאין כופין כי אם במילי האי ודאי לפי כל האמור לא יוכל איש לכופו בלי שום אמתלא וסיבה וכאמור:

צ וכל זה אינו אלא בדליכא שום אמתלאה לאשה. לא כן בנ"ד דאיכא שלשה אמתלאות גדולות ככתוב בשאלה בזה נראה ברור דיכולים ב"ד לכופו לכ"ע אף למאן דס"ל מי"ק כאשר נבאר בס"ד זה יצא ראשונה דיראה לעקור דירתה מא"י שאם תתיבם מוכרחת לשבת שם בחו"ל מקום היבם ע"כ רוצה לחלוץ ולשוב לא"י הלא זה הדבר מבואר בטור אה"ע סי' ע"ה היא אומרת לעלות והיא אינו רוצה יוציא ויתן כתובה וכ"שזאת שיש לה כמה שנים שזכתה לשבת בה ועתה יצאה שלא מרצונה לחלוץ ולשוב וכן פסק הרמב"ם בפי"ג מה"א והרי"ף והרא"ש והמרדכי הביאו ברייתא זו בפסקיהם להלכה משמע דהכי ס"ל והגם דהתוספות כתבו בשם רבינו תם דאינו נוהג בזמן הזה דיש כמה מצות התלויות בארץ דאין אנו יכולים לעמוד עליהם ובהגהות מרדכי בסיף כתובות הביאו משם רבינו חיים דאין מצוה בזה"ז ואינו יכול לכופה מטעמא אחרינא דכיון שהדרכים משובשים דהוי כמו שחפץ להוליכה למקום גדודי חיות ולסטים עיי"ש. ועיין בספר נתיבות משפט ד' רמ"ג שהקשה דברי המרדכי הללו שהם משונים בטעמם ממה שכתבו התוס' ועיין בתשו' בני משה שלטון שרצה לתקן באופן שלדעת רבינו חיים והמרדכי בשמו דלא שייכה כפיה בזמן הזה הא לאו תברא ההיא חדא דהרי כתבו דסברא דחויה היא כיון שמצינו הפוסקים הראשונים הרי"ף והרא"ש בה' עבדים והרמב"ם והטור כלם כאחד פסקו כהך ברייתא והרא"ש דדרכו להביא דברי התוספות לעולם בזה לא הביא סברא זו ש"מ דאינה הלכה כלל. ומהרימ"ט הוסיף לומר בח"ב ביו"ד סי' כ"ת דסברא זו הגהת תלמיד היא ולאו דסמכא היא כלל ועיין בכנה"ג סי' ע"ה הגהב"י אות כ"ח שהביא רבים מהפוסקים שדחו מהלכה דברי רבינו חיים הללו. ועוד אחרת שהרי כתב הרב תומת ישרים סי' ס"ו דאפי' לדעת רבינו חיים ז"ל הדרים שם אינם יכולים לצאת ולפי זה אם דר

בא"י אפי' בזמן הזה אינו יכול לכופה לצאת והסכים עמו הרב הכנה"ג בהגהב"י אות ז"ך וכן כתב הרב נ"מפ ד' רמ"ג עיי"ש. א"כ איפה בנ"ד דהאי יבמה אף דניחא דדינה כנשואה ממש כיון דהיא יושבת מכמה שנים בא"י א"כ הויא כהיא אומרת שלא לצאת והוא אומר לצאת דיוציא ויתן כתובה דבהא כ"ע מודים אף ר"ת מודה וכמ"ש ואף שהיבמה הזאת היא מוצאת לחו"ל לחלוץ אין בכך כלום ודינה כיושבת בארץ היות יציאתה ע"מ לחזור וע"מ לחזור מותר לצאת כידוע ונחשב כל היוצא ע"מ לחזור כל ימי היותו בחו"ל דינו כבן א"י לענין יו"ט שני של גליות שעושה יום א' דוקא אף שמתה אשתו בא"י ובדעתו לישא אשה בחו"ל ולחזור לא"י ועכ"ז עושה יום אחד כמבואר במחזיק ברכה בקונטריס אחרון סי' תצ"ו ועיין בכתוב לחיים שבס' חיים שאל מ"ש בזה ובחיים שאל ח"א סי' נ"ד באופן שבאשה הזאת כיון שדעתה לחזור היא נידונת כיושבת בא"י ממש ודומה להה"א דהוא אומר לצאת והיא אומרת שלא לצאת דמודה ר"ח דשייכה אף בזה"ז:

כי מן הבאר תשובה מצאת למה שכתב הר"ש בן הרשב"ץ הביאו הרב ב"י בסי' ע"ה שכתב וז"ל שבזמן הזה אין כופין אלא מנא אמין ולמעלה אבל כל שהוא מסוף המערב עד נא אמון אין כופין לעלות מפני הסכנה והביאו הש"ע בסי' זה בשם יש מי שאומר וכן כתבו התוספות שם דאינו נוהג בזמן הזה מפני הסכנה עיי"ש דזה נראה נגד מה שכתבנו שבזה"ז אינו נוהג דין כפיה ועל פי האמור הנה נכון דכל האמור אינו אלא לעלות הוא דאין כופין האמנם לצאת מא"י כ"ע מודין דיש בו דין כפיה וכן כתב הרב בצלאל בש"מ על דברי התוספות הללו עיי"ש:

ובר מן דין שהרי כתב הרב המבי"ט בח"ב סי' רי"ו שלא אמרה הר"ש בן הרשב"ץ אלא בזמנו לא כן בזמנינו דאכשיר דריה ושלום במלכות הדר דינא דכופין עיי"ש וכן כתב הרב מהרח"ש בח"ג סי' ס"א שהאריך בענין וכתב שהר"ש בן הרשב"ץ לא כתב כן אלא בזמנו לא כן בזמנינו שהדרכים מתוקנים ובימות החמה ליכא סכנה ביה כלל אף הר"ש בר צמח מודה שכופין עיי"ש: כי עפ"י כל האמור נפיק מינה דשייך בזה"ז דין כפיה לצאת מא"י לכ"ע אף באשה עם בעלה דהיא אומרת שלא לצאת והוא אומר לצאת יוציא ויתן כתובה והיינו שכופין אותו להוציא וכל שכופין לגרש כופין לחלוץ א"כ בנ"ד כיון שהיא רוצה שלא לצאת כופין לחלוץ לכ"ע אפי' למ"ד מי"ק וכ"ש לר"ת והרא"ש ושאר רבוותא דסברי מח"ק וכמבואר:

ועוד קרוב בעיני לומר דאף דנימא דשייכה לסברת ר"ח והר"ש בן הרשב"ץ בזה"ז ואין לחלק בין לצאת ולבא דלעולם אין כפיה עכ"ז בנ"ד שפיר מצינא למימר דכופין אותו לחלוץ והיינו טעמא דדל מהכא קדושת הארץ לו יהיה כההיא דהוא מיהודה ונשא

אשה מגליל דפסק הרמב"ם בפי"ג מה"א דכופין אותה לצאת שע"מ נשאה וכתב עלה הריב"ש בסי' קע"ז הביאו הב"י בהי' זה וז"ל אמנם נראה דדוקא לאחר נשואין אבל קודם הנשואים לא אעפ"י שכבר אירס אותה והייני דמסיים התוספתא דע"מ כן נשאה וכו' גם הרמב"ם ז"ל כשהביא דין זה שהביא התוספתא לא תלאו באירוסין אלא בנשואין שכך כתב וז"ל איש שהיה מארץ מן הארצות ונשא אשה בארץ אחרת כופין ויוצאה עמו לארצו או תצא בלא כתובה שע"מ כן נשאה אעפ"י שלא פירש עכ"ל. גם ממה שכתב הרמב"ם או תצא בלא כתובה מודה שלא כיון אלא לאחר נשואין שהרי קודם נשואין אין לה כתובה וכו' לפי אינו יכול לכופה מלכת אחריו וכו' ואם לא ירצה יפטור אותה בגט ע"כ לשון הריב"ש מפורש יוצא דבארוסה לא כיפינן לה ללכת אחריו אלא יפטור אותה בגט ואף שנדון איירי דהארוסה לא רצתה ללכת בעודה ארוסה אלא אחר נשואיה ועל זה הוא מה שכתב שאינו יכיל לכופה אלא ישאנה ואחר תלך למקומו. ויכל האומר לומר שאם הארוסה אמרה שאינה הולכת עמו כלל אף אחר נשואין דבזה כייפינן לה כיון שארסה סתם. זה אינו כפי ענ"ד אלא דאף דארסה סתם כל שאמרה קודם נשואין שלא תלך עמו כלל לא כייפינן לה אלא או ישב עמה או יפטרנה בגט דמדיוקא דדייק הרב מלשון התוספתא שע"מ כן נשאה משם נלמוד שדין הכפיה תלוי בנשואין דוקא ולא באירוסין דאם בעודה ארוסה אמרה שלא תלך עמו הויא כאילו אמרה קודם האירוסין ולא כייפינן לה וכן ממה דנקט הרמב"ם האי דינא בנשואה כמ"ש הרב ילפינן מינה נמי הכי: ואם כניה אני בזה אף אנו נאמר דיבמה דינה כארוסה ואדרבא קיל מינה וראיה מסוטה ד' כ"ד ע"א דר' יונתן אלימא ליה ארוסה דקדושין דידיה דסוקלין על ידו ור' יאשיה אלימא ליה שומרת יבם דלא מחסרה מסירה לחופה וכר' יונתן קי"ל דלדידיה שומרת יבם וארוסה תריויהו לא שותות ולא נוטלות כתובה וכן פסק הרמב"ם. מה שאין כן לר' יאשיה דלשומרת יבם משקין אותה נמצא דלר' יונתן שהלכתא כותיה שומרת יבם קילא מארוסה. וכן מצאתי בתשובת חכם צבי סי' קט"ז שהאריך להוכיח ששומרת יבם קילא מארוסה עי"ש ומן התימא על הרב שלא הביא מהך סוגיא דסוטה להוכיח במישור ככל מה שכתבנו א"כ איפה כיון שבארוסה דינא הוא דאף דארסה סתם יכולה לומר לא אלך עמך כ"ש בשומרת יבם הדרה במקום אחר והיבם בארץ אחרת שיכולה לומר שלא תלך אחריו אל מקומו ולארצו ואם לא תאבה האשה ללכת אחריו או הוא יבא למקומה או יפטרנה בחליצה כמ"ש הריב"ש גבי ארוסה ופשיטה שאם ימאן כופין אותו וכן משמע מתוך תשובת הרב דבר משה ת"א יו"ד סי' מ"ב שהבין בדברי הריב"ש ככל האמור שהארוסה כל עוד שלא נשאת אין כופין אותה בעיקר הדירה והוא שנדון הרב

שם באיש ששידך את בנו עם בת ראובן ושניהם תושבים בעיר לארסו וקודם הנשואין אמר הבעל שאחר הנשואים רוצה לדור בעיר סאלוניק ואבי הנערה מסרב בזה והשיב שיכול לכופה ולבסוף התשובה כתב וז"ל כל זה אינו ענין לנ"ד דלא אמרו הני רבוותא אלא לאחר הנשואין אבל קודם נשואים אעפ"י שכבר אירס אותה איני כופה להוציאה לשום מקום כמ"ש הריב"ש בסי' קע"ז וכן פסק הרב המפה ז"ל בסי' ע"ה סי"ב וכו' עכ"ל ומה דמות תערכו לו נדון הרב לדברי הריב"ש שלא דבר בעיקר הדירה אלא בענין הנשואים ונדונו של הרב בעיקר הדירה אלא ודאי דהבין בדברי הריב"ש כדכתיבנא דאף בעיקר הדירה יכולה לעכב כל עוד שלא נישאת:

אברא זאת מצאתי תשובת הרשב"ץ סי' צ"ז הביאה הב"י סי' זה שנשאל על נדון הריב"ש ממש ומסיק דיכול להוציאה בענין הנשואין לעשותם במקומו שכתב וז"ל הלכך מסתמא בלא שום תנאי הדין נותן לכוף אותה וכיון דמסתמא הדין נותן לכוף אותה השתא דאיכא טענה וכפירה ביניהם הבעל מהימן ואפי' חיוב שבועה ליכא עליה עכ"ל. ולפי פשטן של דברים נראה בהדיא דפליג על תשובת הריב"ש הנז' וכן פירשם מהרשד"ם חאה"ע סי' ס"ד דפליגי הני הרי אשלי רברבי ודחה הכרח הריב"ש שהכריח מדקדוק לשון התוספתא באומרה עמך נשאה וכתב שאין לדקדק מתיבת נשאה דכבר דחה זה מהר"ם בתשו' עי"ש בדבריו גם הרב נתיבות משפט ד' רמ"א פ"ב אזיל בהך שיטה שפליגי שכת' וז"ל ומדברי הרשב"ץ נראה שחילק ע"ז שהוא נשאל על נדון דידן והביא שהאיש נאמן לומר שהתנה עמה שהנשואין יהיו במקומו שאפי' בעיקר הדירה הוא נאמן"כ ומאי אפי' שאני עיקר הדירה דבסתמא היה יכול לכופה שתרור עמו במקומו ולכך נאמן לומר שלא היה התנאי לחובתו וחזר הדין למקומו אבל הנשואין שכדברי הריב"ש בסתם הדין למה יהיה נאמן הוא לומר שהתנאי לא היה לחיבתו מאחר שהיא מכחישתו וחזר הדין שהדין עמה אלא עכ"ל דס"ל דגם בסתם הדין עמו ולכך השוה דינו לעיקר הדירה עכ"ל. גם הרב בית שמואל סקי"ג סבר שפליגי ומדברי הרב ח"מ ס"ק יו"ד נראה מדבריו כן עי"ש:

ברם זו היא שקשה על כל רבוותא הנז' חבל נביאים דסברי מרנן דפליגי מה יענו שפתי דעת במה שכתר הרשב"ץ בסוף התשובה וז"ל אלא א"כ תטעון בזה טענת המתקבלת בב"ד ואומרת ברי לי שכך היה התנאי ביניהם דהשתא הוי הדין עמה עכ"ל דנראה מכאן דבסתם אינו כל לכופה בענין הנשואין ומשו"ה באיכא כפירה ביניהם הדין עמה דאי אמרת דבסתם הדין עמו בדאיכא כפירה ביניהם נמי יהיה הדין עמו כדקאמר לעיל ומאי אהני לן דאית לה טענה אלא ודאי נראה דבסתם נמי הדין עמה שאינו יכיל לכופה

והוא הפך מה שכתב לעיל וקשה רישא אסיפא ועוד קשה לדבריהם מה שכתב עוד שם וז"ל וכיון שבעיקר הדירה הוא נאמן כל שכן בענין הנשואין אחר שהוא מודה לו בעיקר הדירה ע"כ ומאי כונתו באומרו אחר שהוא מודה לו בעיקר הדירה ומאי נ"מ אי מודה או לאו כיון דהוא נאמן בענין הנשואים מק"ו מעיקר הדירה דנאמן בעלמא כמבואר שם דא"כ אף בדאיכא הכחשה בעיקר הדירה נמי יהיה הוא נאמן כיון דבסתם נמי כופה אותה בשניהם. ועוד קשה דאי אמרינן דפליגי קשה על מר"ן הקדוש שהביא שתי התשובות הללובסתמות וסמיכי אהדדי ולא נרגש שפליגי גם על רמ"א קשה שהביא במפתו בסי' ע"ה תשו' הריב"ש לפסק הלכה ולא זכר שר תשו' התשב"ץ העומדת נגדו: כי על כל אלה נראה לענ"ד דלא פליגי שני המאורות הגדולים הללו ושני נביאים מתנבאים בסגנון אחד וחד דינא אית ליהו והוא דשניהם מודים בעיקר הדירה כשאירס סתם וקודם נשואין אמרה שלא תלך למקומו שאין יכול לכופה דדייקינן תיבת נשאה דוקא ולא קידם נשואין אף בעיקר הדירה וכדדייק הריב"ש. האמנם בענין הנשואים שלשה חילוקים בדבר:

ראשון כשאירס סתם ולא פירש בענין הדירה דאמרן דכל שלא נשאת יכולה למאן מלכת עמו אז בענין הנשואים נמי דינא הכי דאי אמרה שיהיו הנשואין במקומה הדין עמה ובזה החלק הוא שדבר הריב"ש בתחילת דבריו שהביא לדבריו ראיה מהתוספתא ומדברי הרמב"ם ודייק תיבת נשאה להשמיענו דקודם נישואין יכולה לעכב בעיקר הדירה ומינה דהוא הדין לענין הנשואין:

שני כשעשה תנאי בשעת האירוסין על עיקר הדירה דאז בענין הנשואין אי אית לה טענה מספקה בב"ד יכולה לעכב הנשואין שיהיו במקומה אף שהיה תנאי בעיקר הדירה ובזה החלק נמי דבר הריב"ש במה שכתב בסוף דבריו וסברא הוא שהרי עדיין לא נתחייב בכתיבה ולא בתנאי כתובה ואם חלתה בדרך אינו חייב לרפאותה וכו' וכונתו לומר דאף דנימא דהיה תנאה בשעת אירוסין בעיקר הדירה עכ"ז בענין הנשואין כל שלא פירש ואית לה טענה מספקת בב"ד כאלו יכולה לעכב שיהיו במקומה ומשים דלא פירש בשאלה אם היה תנאי על עיקר הדירה או לא ומספקה לי' בהכי משו"ה צדד הרב לשני הצדדים דאם ארס סתם בעיק' הדיר' דהדין הוא דקודם הנשואין יכולה לעכב בעיקר הדירה ה"נ נמי בענין הנשואין ואח"כ צדד ואמר דאף דנימא דהיה תנאי בעיקר הדירה עכ"ז בענין הנשואין מצא מעכבה שיהיו במקומה כיון שיש לה טענה מספקת כמבואר בדבריו ובשני החלקים הללו אם נפל הפרש וכפירה ביניהם הדין עמה כיון שבסתם נמי הדין עמה והיינו בענין הנשואין וכמדובר ובזה הוא שדבר גם הרשב"ץ בסוף תשובתו

במאי שכתב אלא א"כ תטעון בזה טענה מספקת המתקבלת בב"ד ואומרת ברי לי שכך היה התנאי ביניהם דהשתא הוי הדין עמה ע"כ וכונתו היא דלפי שאלתו דאיירי דהיה תנאי קודם האירוסין על עיקר הדירה ע"ז קאמר דעל ענין הנשואין אי איכא טענה המתקבלת בב"ד דאז בסתם הדין עמה אפי' שהיה תנאי בעיקר הדירה א"כ כי איכא כפירה ביניהם נמי הדין עמה:

שלישי כשעשה תנאי על עיקר הדירה ולא פירש בענין הנשואים ואין לה טענה המתקבלת בב"ד שיהיו הנשואים במקומה בזה הדין עמו אף בענין הנשואים שיהיו במקומו כיון שאין לה אמתלא מספקת והתנו על עיקר הדירה שיהיו במקומו מסתמא גם הנשואין במקומו וכיון שכן אם יש הכחשה וכפירה ביניהם ואין להם עדים הדין עמו ואתיא בק"ו מעיקר הדירה בסתם ואחר הנשואין שיכול להוציאה שעמ"כ נשאה ובזה החלק הוא שדבר הרשב"ץ שהוא נאמן כיון שסתמו ג"כ הדין עמו ואתיא מק"ו מעיקר הדירה וכאמור: ועפ"י כל האמור הנה נכון בשלום יחדיו שני הרבנים גדולי המורים הנז' ואזדא לה ראית הרב נ"מ דמייתי לה דפליגי מכח קושיא דאי ס"ל כהריב"ש א"כ ק"ז פריכה הוא כמבואר בדבריו לעיל ולפי מה דפרישית אין כאן הכרח דהוא דבר בחלק השלישי ובזה מודה הריב"ש כיון דאין לו טענה המתקבלת ובסתם הדין עמו משו"ה בדאיכא כפירה ביניהם נמי הדין עמו ובזה אתי שפיר מה דדייק הרשב"ץ כלשונו הזך וכתב אחר שהוא מודה לו בעיקר הדירה כונתו דמודה לו שהיה תנאי בעיקר הדירה דאי לא הוה תנאי ונעשו הארוסין בסתם בזה הדין הוא דקודם הנשואין יכולה לעכב וה"ה בענין הנשואין וכיון שהדין כן בסתם ה"ה בדאיכא כפירה ביניהם שהדין עמה כחלק הראשין משו"ה הוצרך לומר כיון שמודה היא לו בעיקר הדירה שהיה תנאי ביניהם ממילא קם דינא בענין הנשואין כחלק השלישי שכתבנו ומן התימה על הרב דלדעתו דמבין דפליג אדמיתי ראיה מכח קושיא היה לו להביא ראיה ממה שמפורש בהדיא כדבריו כאשר הבאתי לשונו לעיל ומה לו להביא עצות מרחוק עוד כתב הרב נ"מ שגם מהר"ם פליג על הריב"ש ומייתי לה ממה שראינו שהוקשה לו למהר"ם תיבת נשאה כאשר הקשה הריב"ש והוצרך לתרץ דאתא לאשמועינן בתיבת נשאה רבותא להיכא דהיה מיהודה ואירס בגליל ונשא בעבר הירדן דכופין אותה לצאת דע"מ קדושין הראשונים נשאה ואילו היה סובר כהריב"ש היה לו לתרץ דאתא לאשמועינן דדוקא מן הנשואין יכול להוציאה ולא בעודה ארוסה אלא עכ"ל דפליג עליו בהאי דינא ומשו"ה לא ניחא ליה בהכי אלו דבריו ז"ל. ודברי מהר"ם אלו הלא הם כתובים בהרא"ש סוף

כתובות והטור בסי' ע"ה ולבסוף דבריו הביא תשו' מימון סי' כ"ח והוכיח במישור ממנה דהבעל יכול לכופה לצאת אף בעודה ארוסה הפך דברי הריב"ש עי"ש:
ואחד הרואה תשו' מהר"ם הנ' בלבבו יבין שאין נדון מהר"ם מדבר בענין הנשואין דוקא אלא בעיקר הדירה דהיה התנאי שידור עמה במקומה וקודם הנשואין מאן החתן וע"ז פלפל בחכמה והסכים שיכול להוציאה לדור עמו במקומו ואין הנדון דומה לנדון דידן יע"ש דשם היה בענין הנשואין דוקא ואחר תלך ובהאי אפשר דמהר"ם מודה אלא דלא נכנסו השאלת מהר"ם בזה. והכי דייק לשון התשו' במ"ש וז"ל ומ"ש עולה עמו ואינה יורדת הלא חמיו פסק לו בנדוניא ממון גדול ובאותו ממון יאכילנה וישקנה וילבשנה וכו' מובן מזה שמכת טענה זו שלעה עמו היו רוצים לחייבו שידור במקומה בבית אביה ודחה. שכבר יש לו ממה שפסק לו חמיו לפרנסה בעירו כפי כבודה והיינו כמ"ש ומה שהקשה למה לא תירץ כתירוץ הריב"ש אחר המ"ר אין זה קושי דלפי שיטתו כפי' התוספתא אין תירוצו של הריב"ש מעלה ארוכה דרוח אחרת אתו כמבואר שם דפי' התוספתא דהוא מיהודה ואירס אשה בגליל כופין אותה לצאת היינו בעודה ארוסה יכול לכופה אבל אם נשאה בגליל סתם אינו יכול להוציאה ופי' כן לתרץ הירושלמי עם התוספתא ומשו"ה מקשי כיון שמה שיכול לכופה הוא קידם הנשואין דוקא אבל אם נשאה לה איך קאמר שעמ"כ נשאה שנראה שהנשואין גורמין לו לכופה וכל בתר איפכא וע"ז תי' ככתוב לעיל ולפי פירושו איך תנוח דעתו כתירוץ הריב"ש הא מיהא תיבת נשאה שמורה שהנשואין גרמה להוציאה ממקומה עדיין קשה שיורה הפך פירושו ואם אמרה הריב"ש היינו לשיטתיה דקאי כפי' הרמב"ם דמפרש התוספתא כפשטה דאחר הנשואין יכול להוציאה ועל זה תירץ שפיר דתיבת נשאה יורה דוקא ולא קודם הנשואין וכזאת וכזאת קשה על מהרשד"ם בתשו' הנז' ועל הרב בית שמואל ס"ק י"ג דתרוייהו קאמרי לדחות ראיות הריב"ש הנז' אשר הכריח מתיבת נשאה והם אמרו שיכולים לתרץ כתי' מהר"ם עי"ש. ואין זה אלא מן המתמהים איך נחה דעתם דעת עליון כתי' זה של המהר"ם לאומרו לדעת הריב"ש והרשב"ץ שהם הולכים לדעת הרמב"ם ואם אמרו לשיטתו דס"ל דמה שיכול להיציאה הוא בעודה ארוסה לא בנשאת סתם ולשיטתו אמר תיבת נשאה להשמועינן דמשכחת לה שיכול להוציאה אף בנשאת סתם כגון שהוא מיהודה וארס בגליל ונשא בעבר הירדן איך נאמר אנחנו. ותי' זה לשיטת הרמב"ם דמי שנשאת סתם יכול להוציאה דתי' נשאה אתא לאשמועינן להיכא דנשאת בעבר הירדן ומה חידוש יש יותר בנשאת בעבר הירדן מהיכא שנשאת במקומה ואדרבא איפכא מסתברא באופן שלא ראיתי בכל דברי הרבנים הנז' דבר המכריח ומלתא דמסתבר לומר

דפליגי ואדרבא כל בתר איפכא דכה נכון וישר דלא פליגי ומדוקדק בדבריהם כאשר כתבנו וכן מצאתי בהרב החביב בספר דינא דחיי ח"א ד' פ"ד דפירש דלא פליגי בהאי כדברינו דשלשת הרועים האלה בשיטה אחת קיימי זו בלבד דהכריחו אשר הכריח לומר דהרשב"ץ לא פליגי אינו הכרח כלל כאשר יראה הרואה. גם מה שכתב לתרץ קושית הרב נ"מ לדעת מהר"ם אם איתא דס"ל כהריב"ש למה לא תירץ כתירוצו. דברים דחוקים הם ואין צורך לכל זה כפי מה שכתבנו דמהר"ם אי אפשר לו לתרץ כתירוץ הריב"ש לפי שטתו ככל האמור ומדובר ופשוט הוא. לפי ענ"ד גם מה שהקשה הרב החביב שם להרשב"ץ דהיכי קאמר דמדנאמן בעיקר הדירה נאמן בנשואים והלא יש לחלק שאם נאמר בעיקר הדירה דאיכא אומדן דעתא דעמ"כ נשאה אבל בנשואין דליכא אומדן דעתא שעמ"כ אירסה לא יהיה נאמן והיכי מוכח דמדנאמן בעיקר הדירה דנאמן לנשואין ולפי דעתי צ"ע עכ"ד. ולדעתי לא קשה מידי דהרואה בתשו' עיניו יחזו דעקר טעמא דנאמן בעיקר הדירה כי איכא כפירה ביניהם הוא משום דבסתם נמי יכול להוציאה וא"כ אף בענין הנשואין דינא הכי דאם התנו בעיקר הדירה וסתמו בענין הנשואים דינא הוא דהנשואין במקומו בדלית לה טענה המתקבלת בב"ד לשיהיו הנשואין במקומה כמ"ש בחלק השלישי שבזה החלק דבר הרשב"ץ בתחילת דבריו וכיון שכן שפיר יליף מעיקר הדירה דעלמא דדיניהם שוה ואומדן דעתא טובא איכא הכא כמ"ש שם דמה טענה יש לה לומר שיהיו הנשואין בחונים וכו' אין זה כי אם רוע הלב וכו' עין שם:

זאת ועוד אחרת ראיתי בד"ק שחידש לנו מחלוקת חדשה בין שני המאורות הגדולים הנז' הרשב"ץ והריב"ש שכתב וז"ל. והנה עיניכם רואות שהרשב"ץ פליג אהריב"ש דהוא פסק דכיון שלא היו שם עדים שהתנו ביניהם אינו יכול להוציאה לנשואין לעירו והרשב"ץ פסק דנאמן אף לכנוס. ותמהני על הרב ב"י דכתב תשו' הריב"ש וסמוך לה כתב תשו' הרשב"ץ ולא שת לבו אל סתירת שתי התשובות עכ"ל. גם הרב ח"מ בס"ק ט"ו שנינהו חולקים גם בזה עי"ש. ולפי מה דפרישית בשתי התשו' הנז' עינא דשפיר חזי יבין את זאת דאין כאן פלוגתא כלל דהרשב"ץ איירי בחלק השלישי דבסתם על ענין הנשואין יכול להוציאה משו"ה כי איכא כפירה ביניהם הבעל מהימן כדין עיקר הדירה והריב"ש מודה בזה אלא דהוא לא דבר בנדק זה אלא דבר הנביא בחלק הראשון והשני דשם הדין עמה בסתמא כמבואר לעיל משו"ה כי איכא כפירה ביניהם נמי הדין עמה והיא נאמנת וזה מוכרח ופשוט בדבריהם ומעתה אין כאן תמיהא על מר"ן הקדוש שהבין כמו שכתבנו: האמנם נראה דבהא ודאי פליגי הריב"ש אמהר"ם במה שכתב בסוף דבריו וז"ל ומה שטען שתשבע אמה אם לא היה כך התנאי עדין אף אמה תודה לבעל כדבריו יכולה

היתומה לעכב ולומר אק אמי פסקה עלי מה לי או כנוס או פטור דומיא דהפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל דקי"ל כאדמרין שיכולה היא שתאמר אבא פסק עלי מה אני יכולה לעשות או כנוס או פטור ע"כ. וזה דלא כמהר"ם שמבואר בדבריו בתשובה הנז' דע"כ לא פליג אגמון אלא היכא דאינו חפץ לכנוס כלל דבעיא לעונה בזה ס"ל לאדמון דיכולה לומר מה אני יכולה לעשות או כנוס או פטור אבל היכא דהוא רוצה לכנוס ויש בידה לקיים התנאי והיא אינה רוצה לקיים התנאי שהתנו אביה או אמה כנדון הריב"ש בהא מודה אדמון לחכמים דתשב עד שתלבין ראשה או תקים התנאי כיון שבידה לקיים עי"ש בדבריו ובנדון הריב"ש יש בידה לקיים שתלך אחריו ואפי' הכי מדמה ליה להההיא דנדון. ומתשובה זו דמהר"ם למד מור"ם בסי' נ"ד דאם ידה משגת ליתן מה שפסק אביה צריכה ליתן ואינה יכולה לומר או כנוס או פטור עי"ש. ותמהני דלא זכר שר תשובת הריב"ש הלזו דפליג עליה וכמו כן יש להפליא הפלא ופלא על מהרשד"ם חאה"ע סי' ס"ד שהביא תשובה זו של מהר"ם ודן כמוה וסמוך ונראה הביא תשובת הריב"ש הלזו ולא עלה על לבו לומר שהוא פליג גם הרב מ"ל פ"ו מהלכות זכיה ה"א כתב שלא לעשות מעשה בתשובת מהר"ם זו ותשו' הריב"ש תנא דמסיע ליה למר ולא הזכירה כנראה כי נעלמה מעיני כבודו:

המורם מכל האמור כי מהר"ם והריב"ש והרשב"ץ כלם עולים בקנה אחד בענין הנשואין כשאירסה סתם שיכולה לעכב שיהיו במקומה ובעיקר הדירה אם אירסה סתם וקודם הנשואין אמרה שלא תלך עמו בזה סברי מרנן הריב"ש והרשב"ץ דאזלי לשיטת הרמב"ם בפירוש התוספתא דיכולה לעכב וחייב הוא או לשבת שם או יפטרנה בגט כאשר ביארנו ומינה נילף ליבמה שדינה כארוסה וקיל מינה דאי אמרה או ישב במקומה או יפטרנה בחליצה דהדין עמה וחייב לחלוץ וכ"ז שיהיה מקומה חו"ל וכ"ש נדון דידן שרוצה להוציאה מקודש לחו"ל הא ודאי פשיטה דהדין עמה כיון שהוא מאותם שאמרו יוציא ויתן כתובה כאשר ביארנו ביאר הטב:

פש גבן לבאר ולהכריח אם כופין אותו לחלוץ בהכי דאף דהוי מאותם שיוציא ויתן כתובה הרי כתבו התוספות בריש המדיר בשם ר"ח ופסקה הטור בסי' קנ"ד ומרן בשולחנו הטהור הביאו בשם י"א דכל היכא דאמור רבנן יוציא ויתן כתובה אין כופין אותו להוציא אלא אומרים לו כבר חיבוך רבנן להוציא ואם לא תוציא מותר לקרותך עברנייא וכתב הרא"ש וכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא ראוי להחמיר שלא לכוף בשוטים כדי שלא יהיה הגט מעושה ע"כ. וכן ס"ל לר"ת כמבואר במרדכי פרק המדיר ובכפית חליצה כתב ר"ת דאין כופין לחלוץ אלא אם הוא מאותם שכופין אותו להוציא כופין אותו

לחלוץ כמבואר בטור סי' קס"ה וכן סברי מרנן כמה מרבוותא ואפי' דסברי מח"ק וכ"ש להסוברים מי"ק. איברא דלדעת הרמב"ם והרי"ף אף דסברי מי"ק ניתא נ"ד דאינהו אית ליהו דכל היכא דאיתמר יוציא ויתן כתיבה היינו בכפיה כמבואר שם בטור ובהרמב"ם פי"ד מה"א בדין שהתא עשר שנים וכ"כ השלטי גבורים בפרק הבא ע"י דהרמב"ם והסמ"ג סברי כהרי"ף עי"ש אך לדעת ר"ח ור"ת ודעמיהו דס"ל דאין כופין אלא דאתמר בפירוש צריכה ביאור לנ"ד הן אמת דאף לדידהו מ"מ שארי למקרייה עכברינא כמבואר בדבריהם וגם עבדינן ליה הרחקת ר"ת כמפורש במרדכי פרק המדיר הביאו הב"י סי' זה עי"ש:

אמנם כד מעינינן פורתא נראה דבנ"ד דהוא יבמה לכ"ע כיפינן אף דלא נאמר כופין אלא יוציא והוא דלא אמרו ר"ח דהיכא דנאמר יוציא ויתן כתובה דלא כיפינן אלא באשה בעולת בעל אבל ביבמה אם הוא מאותו שנאמר בו יוציא ויתן כתובה כופין אותו וטעמא דמילתא דביבמה הקלו וכל היכא דבאשה דעלמא דדינא הוא דיוציא ביבמה כיוצא בו כופין וראיה לדבר ממה שכתב הר"ן בסיף פרק המדיר לדעת ר"ח וז"ל הלכך המדיר את אשתו מלהנות לה ומתשמיש המטה דאתנן בהו יוציא ויתן כתובה אין כיפין אותו על הגט אלא על הכתובה ואי תימא הא תנן ביבמות בפרק ב"ש הנודרת הנאה מיבמה בחיי בעלה כיפין אותו להוציא אלמא אפי' על הגט נמי כופין י"ל שאני התם וכו' אי נמי איכא למימר דבחליצה הקילו ע"כ. וכן הביא בש"מ בסוף פרק המדיר ר' ע"ז משם הרמב"ן תירוץ זה דהר"ן על קושיא הנז' דביבמה הקילו. וכן הביא הרשב"ץ בח"ב סי' ס"א בשם הרמב"ן וז"ל אבל הרב פקפק בזה לדמותו למודרת הנאה מיבמה בחיי בעלה שנראה לו שמקילין בחליצה יותר מבגט עכ"ד. ואינהו קיימי לסברת ר"ח כמבואר בדבריהם וסברי דהמודר הנאה מאשתו מתשמיש המטה ומכל הנאות שאין כופין ולא דמי למודר הנאה מיבמה דכופין דהתם הקילו והיינו כדכתיבנא והא ודאי דמה שכתב ר"ת בסי' קס"ה דאין כופין לחלוץ אלא אם היא שאותם שכופין להוציא לאו דוקא שכופין אלא אף אם היא מאותם שנאמר יוציא ויתן כתובה בחליצה כופין ומוכרח לומר כן דהא הרא"ש כשיטת ר"ת קאי וכן בסי' קנ"ד חשש לסברת ר"ח וכתב דראוי להחמיר שלא לכוף בשוטים כדי שלא יהיה גט מעושה ועכ"ז כתב בסי' קס"ה על יבמה שנפלה לפני יבם נער ולא רצתה להתיבם בטענה שאמרה שהוא נער ובער וכו' ומסיק דכופין אותו לחלוץ אף דאין זה מאותם שכופין אם לא שנאמר דביבמה הקלו ולא בעינן אמתלאה כאותם שכופין דוקא אלא דקיל מניהו וכן הביא הרב מהר"י הלוי ז"ל בסי' ט' ראיה כיוצא לזאת לחלק בין אשה בעולת בעל ליבמה עי"ש שהוא ראיה לנדונינו ואין לדחות ראיה זו ממה שכתב הרא"ש

וז"ל ואם היה תובע ליבם נראה דאמתלא גדולה נותנת לבריה שאינה רוצה להתיבם לו כיון שהוא נער ובער ואין לו במה לפרנסה ע"כ. דנו דנראה מדבריו אלו שטעם כפיתו זאת הוא בעבור שאין לו פרנסה וא"כ הוי כאומר איני זן ואיני מפרנס שכופין להוציא ומשו"ה כופין לחלוץ. הא ודאי ליתא דהרואה בתשובה עצמה בין יבין שאין עיקר טעמו משום דאין לו במה לפרנסה דאי הכי למה הוצרך להביא סמוכין דיליה מסברת רש"י ור"ת כיון דאין לו מזונות והוי כאומר איני זן ואיני מפרנס שכופין וכופין לחלוץ כיון שכופין להוציא וכגון דא אף למאן דס"ל דמי"ק ומה צורך לבקש לה פתח מכח סברת רש"י ור"ת אלא ודאי דאין טענת המזונות עיקר אצלו או מסיבה דלא קים ליה דלא היה בידו לפרנסה אלא מסברא אמרה דכיון שהוא נער ובער ואינו יודע להרויח ממילא יבא לידי מדה זו שלא יהיה לו במה לפרנסה וזה לא חשיבא אמתלא חזקה לדעת הסוברים מי"ק ואף לא לדעת כמה מהפוסקים משו"ה הוצרך לסיועי נפשיה מסברת רש"י או כי ס"ל כסברת רבינו ירוחם הביאה הכ"מ בפי"ב מה"א דין י"א דמקשו על הרמב"ם וס"ל דדוקא באומר איני זן הוא דכופין להוציא אבל אם אין לו במה לפרנסה והוא רוצה ואין לו אין כופין להוציא עי"ש. ואפשר דהרא"ש נמי הכי ס"ל ומשו"ה לא עשה טענת אין לו לפרנסה טענה גדולה שבעבורה יכופו לחלוץ לכו"ע כיון שאינה מאותם שכופין להוציא משו"ה הוצרך לסיועי נפשיה מסברת רש"י. ואם כנים אנחנו בזה בקשנו לו חבר לרבינו ירוחם ומצאנו לו רב הוא רבו הרא"ש דס"ל הכי ועיין בתשו' מהרימ"ט ח"א סי' קי"ג שאמר מר שלא מצא חולק עם הרמב"ם בדין זה:

נמצינו למידים מכל המקובץ דכופין את היבם הזה לחלוץ אליבא דכ"ע כמבואר מכל הני טעמי תריצי דכתיבנא:

ועל טענה שניה שיש לו אשה אחרת ואינה יכולה לשבת עם צרתה ומה גם דאי אפסר ליה למיקם בספוקיהו לפי כבודה. לכאורה היה נראה דטענה מעליתא היא דהרי כתב הטור בסי' קס"ה משם סמ"ק שאם יש לי אשה אחרת שכופין ומנרין אותו לחלוץ. וגם הריב"ש בסי' ש"ב כתב דאפי' למאן דס"ל מי"ק בנ"ד דנשוי אשה לכו"ע מצות חליצה קודמת משום דמכניס קטטה בתוך ביתו ובאין לו לזונה מצינו בתשובת הרא"ש הנוכרת שפסק שכופין לחלוץ והביאה הטור בסי' זה וכבר ביארנו בדבריו לעיל שאין כונתו שאין לו לזונה כלל דא"כ מילתא דפשיטא הוא דכופין לכו"ע אלא דחיישינן שמא יבא לידי כך כיון שהוא נער ובער ועכ"ז פסק דכופין ומינה נילף לנ"ד דאין לו לפרנסה לפי כבודו דכיפינן ואף דהתם מיירי למ"ד דמח"ק הא נ"ד דיש לו אשה אחרת כו"ע מודו דמח"ק כמ"ש הריב"ש:

האמנם כד דייקת שפיר אין למדים מכל האמור דכייפינן לנ"ד דהרי כתב המרדכי והביאו הב"י בסי' זה דטעמא דכייפינן בנשוי אשה היינו משום חרם רגמ"ה הא לאו הכי. נראה דאין כאן כפיה וכן כתב הרב מהרלב"ח בסי' ל"ו הביאו הרב המאסף סי' זה אות ל"ח עי"ש שהביא רבים מהפוסקים דמפרשי דברי הסמ"ק בהכי וכן כתב הרב לב שמח יו"ד סי' וכ"כ הרב ב"ד של שלמה חאה"ע סי' א':

זאת ועוד אחרת הכל זה שכתב הסמ"ק לא אמרה אלא לסברת מ"ד מח"ק אך להסוברים מי"ק, אף דאיכא חרם רגמ"ה לא כייפינן כמ"ש מהריב"ל בם גי' סי' נ"ד וגם הריב"ש כ' בסי' חק"ק כיוצא בזה וכבר האריכו הפוס' האחרונים בענין זה הלא בסברתם:

א"כ אנן דקי"ל דמי"ק כהרמב"ם וסיעתו וגם תקנת רגמ"ה לא נהיגא באתרין כמבואר בפוסקים וגם שבועה שלא ישא אשה אחרת ליתא לגבי האי יבם שהוא מעיר מכנאם ולא נהיגי בארעהון לישבע שבועה הנז' הא ודאי אין מקים לכופ' כלל גם מתשו' הרא"ש אין כל כך ראיה דהמדקדק בה יראה דשם המציאות שרוצה היבם לחלוץ אלא שרוצה דבר קצוב בזה הוא דפסק דכופין לחלוץ בחינם דמצות לאו ליהנות נתנו אבל אם רוצה ביבום אפשר דלא כייפינן ליה לחלוץ וכמו שיש רבים מהפוסקים דפרשו דבריו הכי. ועוד נראה דאף הרחקת ר"ת היה מקום לומר דלא עבדינן בנ"ד כיון שאינו מושבע וגם אין כאן תקנת רגמ"ה דרוב הפוסקים שכתבו הרחקה זאת הוא דהיה בנדון שלהם תקנת רגמ"ה או שבועה כמבואר בדבריהם אבל בדליכא אפי' אחד מהנה לא. ועיין בספר בי"ד של שלמה בסי' הנז' שאסף איש טהור להקת הנביאים דהסכימו בהרחקה ואת וכולהו טעמיהו משום אריה דשבועתא וחרם רגמ"ה דרביע עליהו וגם הוא בהסכמה עלה דהיכא דליתא חד מהנך לא עבדינן . הרחקה עי"ש:

ואף גם זאת לא נאמרה הרחקת ר"ת אלא להסוברים מח"ק דכיון דאיכא מי"ד כופין ואיכא מ"ד אין כופין עשו פשרה ואת דוגמת מה שעשאה ר"ת לגבי האומר מאיס עלי דאית מ"ד כופין ואית מ"ד א"כ עשה ר"ת הרחקה זו דרך פשרה לא כן למ"ד מי"ק דאין מי שיסבור שכופין לחלוץ מאין לנו לומר לעשות הרחקת ר"ת וכמו שמפורש בתשובת לב שמח עי"ש:

מיהו נראה דבנ"ד עברינן הרחקת ר"ת לכו"ע כיין דאיכא שתי רעותות חדא דיש לו אשה אחרת וכבר כתב הריב"ש דבזה כו"ע מודו דמח"ק ועוד זאת היתה יתירה דאין לו לפרנסם לפי כבודה וכתב הרב פ"מ בח"ב סי' ט' דלדעת הריב"ש אם יש לו' אשה אחרת ואינו יכול לפרנסם לפי כבודו דלפחות עבדינן הרחקת ר"ת עי"ש ד' י"ז. ועוד דכיון דנ"ד הוי לכו"ע מח"ק כדברי הריב"ש ובזה איכא מ"ד דכופין ואיכא מ"ד אין כיפין שפיר

עבדינן ליה הרחקת ר"ת דרך פשרה דוגמת מה שעשאה ר"ת גבי האומרת מאיס עלי בהצטרפות דהרב מהריק"ו בשורש ק"פ כתב דעבדינן האי הרחקה אף באינו נשאוי אשה אחרת וכן הם דברי הסמ"ק הביאו מהריק"ו שם והגם דשורשו פתוח שם לסברת מח"ק כבר כתבנו דנ"ד דנשאוי אשה כו"ע מודו דמח"ק וכ"ש דאי אפשר למיקם בספיקיהו לפי כבידה. ובפרט דמדברי מהרשד"ם חלק אה"ע סי' מ"א נראה בהדיא דהרחקת ר"ת עבדינן אף כי אין לו אשה אחרת ואף למ"ד מי"ק כמבואר בדבריו שם וכיון דכל הני רבוותא סברי דעבדינן הרחקת ר"ת בנדון שלהם דליכא כל הני טעמי כ"ש בנ"ד בלי שום פקפוק. ועיין בספר טל אורות סי' ד' מחלק אה"ע דפסק ביש לו אשה ואין לו לפרנסה לפי כבידו דעבדינן הרחקת ר"ת ככל האמור: אתאן בטענה השלישית שהוא נכפה וגם שהוא משועמם ולפעמים משתטה לגמרי ומתמיד בו כמה ימים הא ודאי טענה זו חזקה ואלימתא היא שראוי לכופו בעבורה לחלוץ דהא כתב הרא"ש בכלל מ"ב דבאיש שהוא נכפה כופין אותו להוציא ויתן כתובה שהוא מאותם שכופין להוציא והסכים עמו ריב"ם והביא ראיה לדבר. גם ה' המבי"ט ח"ג סי' רי"ב אחד שצדד בסברת רבינו יואל בסוף דבריו הוסיף על השמיעה שאם יש סכנה בדבר דלא שבקינן ליה אנן עי"ש. והן אמת שכתב המרדכי בפרק המדיר הביאו הב"י בסי' קנ"ד וז"ל אע"ג דנכפה לגבי אשה מום הוי אין משם ראיה להחשיבו לגבי איש מום דאשה בכ"ד ניחא לה ואין בידו לכפות בלא ראיה גמורה ותש לספקי רבינו חיים בר יוסף ז"ל המובא בחשובת הרא"ש הנז"ל וכן אסף איש טהור הרב המאסף בסי' זה הגהב"י אות ה' כמה פוסקים דחשו לספקו של רבינו יואל: מיהו ביבמה דקילה כו"ע מידו דכופין אותו ולא אמרוה החוששים לספקו של רבינו יואל אלא בא"א ולא ביבמה דקילה טפי כמו שבארנו לעיל וכן מבואר בתשו' מהר"י הלוי בסי' ט' הבאתיו לעיל ומש"ה הביא ס' התשב"ץ בלי חולק וראיה לזה דהא ממה שהביא הב"י ספקו של רבינו יואל ולא הזכיר תשובת הרא"ש הנז"ל החולקת על רבינו יואל נראה דהוא חושש להחמיר כרבינו יואל כמ"ש הרב הכנסת בסי' זה עי"ש ואילו בסי' קס"ה הביא הב"י תשובת התשב"ץ בענין יבם וז"ל וכתב עוד שם ביבם שהיה נכפה בחיי אחיו וטוען שנתרפא עליו להביא ראיה וכיון דנכפה הוי מימין שבסתר ואי אפשר להביא ראיה הרי הוא בחזקת בעל מום ואין חוסמין אותה ע"כ. הרי דס"ל למר"ן הקדוש דביבמה אין חוסמין אותה כשהוא נכפה ולגבי אשה דעלמא חייש לספקו דרבינו יואל וע"כ לומר דביבמה שאני דקי"ל טפי כדכתיבנא ואף רבינו יואל אזיל ומודה דכופין אותו לחלוץ ודו"ק:

ועל טענתה שהוא משועמם ולפעמים משתטה לגמרי זו בלבד יספיק לכופ' דבאשה דעלמא אשכחן למהרימ"ט ח"א סי' קי"ג כתב בהדיא דבר כפיה הוא וכן פסק הרב נאמן שמואל סי' ס"ו ומייתי לה מהא דהרא"ש דפסק בנכפה דכופין וכ"ש שוטה דגריע עי"ש. וחזי הוית להרב יד אהרן בסי' קנ"ד הגה"ט אות י"ב שהקשה עליו מדברי הרא"ש כלל מ"ג אות ג' שכתב על אשה הטוענת שבעלה מטורף וטפשות מתוספת עליו וכו' ופסק שאיני רואה בטענתה דברים שראוי לכופ' שאין להוסיף על מה ששנו רז"ל בפרק המדיר עי"ש. הרי כאן כתב בשוטה דאין כופין לגרש והוא הפך הרב נ"ש והצ"ע ועמו הס"ר דההיא דכלל מ"ג כבר ישבה הרב מהרימ"ט סי' הנז' דההיא לא הויא אלא טרוף דעת ורגזנות דאפי' לדבריה לא חשיב אלא תרבות רעה ולא מים. גם הרב מהרח"ש אוקים האי דכלל מ"ג אלא באיש רגזן דמבואר בדבריהם דבשוטה מוחלט דמודה הרא"ש דכופין כמבואר בדברי' וכדברי הרב נ"ש ואין כאן קושיא והרב לא שת לבו לדברי מהרימ"ט ומהרח"ש סי' ל"ו הללי. והגם שהרב משאת משה חאה"ע סי' י"ז בהסכמה עלה בשיטה אין כיפין עי"ש שהאריך בפלפולו בנ"ד שהוא ביבמה אזיל ומידה דכיפינן ליה ומבואר הדבר בדברי התוספות ביבמות ד' ט"ל ד"ה ובחרש ושוטה שכתבו בהדיא דאין חוסמין אותה דומיא דמוכה שחין עי"ש.וכ"ש דהכא איכא תרתי שוטה ונכפה לית דינא ולית דיינא דיחלוק על זה דכיפינן ליה:

ומה שכתוב בשאלה שמכח כלולין טעמי מואסת האשה ביבם הזה וכו' כונת השואל בזה לומר שטוענת מאיס עלי ויש בזה מקים לומר דכיפינן ליה כאשר נבאר דהרי כתב מר"ן בתשו' לאה"ע בהלכות יבום דבאומרת מאיס עלי ולא בעינא ליה אף לדעת הרמב"ם והרי"ף דס"ל מי"ק עכ"ז כיפינן ליה לחלוץ דאיהו ס"ל באשה דעלמא דאומרת מאיס עלי דכיפינן ליה וה"ה בשומרת יבם ולמאן דס"ל דמח"ק הם ס"ל דכופין אותו באינו מכוין לשם מצוה א"כ היבמה דאומרת מאיס עלי כופין אותו ממ"נ דאי לסברת הרי"ף והרמב"ם דאית להו מי"ק עכ"ז כייפינן ליה כיין דס"ל דאשה דעלמא דאומרת מאיס כופין. ולשאר פוסקים דס"ל דאשה דעלמא האומרת מאיס לא כייפינן והוא ר"ת ודעימיה הרי הם ס"ל דמח"ק וכופין לחלוץ כשאינו מכוין לשם מצוה וכיוצא בזה כתב מהריק"ו בשורש ק"ב עי"ש:

וכ"ת הא איכא מאן דס"ל דמי"ק ואית ליה באשה דעלמא דאומרת מאיס עלי דאין כופין וכן נמי איכא כמה מרבוותא דס"ל דמחק ועכ"ז אית להו דאין כופין לחלוץ אפי' שאינו מכוין לשם מצוה כמבואר לעיל. ויותר מזה דאית מאן דאמר דאפי' ר"ת לא ס"ל דכופין כאשר בארנו לעיל ואית להו דבאומרת מאיס עלי לא כיפינן וא"כ לדידהו לא משכחת

כפיה לשומרת יבם אפי' באומרה מאיס עלי כיון דלית לה אמתלאות יש למצא פתח לנ"ד במה שכתב התשב"ץ סי' ק"פ וז"ל דהא כתב הרא"ש דאף באשה המורדת על בעלה אם כפו אותו לגרש מגורשת בדיעבד וכיון דאפי' בגט הויא מגורשת בדיעבד בחליצה אפי' לכתחילה כיפין לחלוץ שהרי מצינו בגמרא דהחמירו בגט יותר מבחליצה עי"ש ומינה נילף לנ"ד דלכ"ע אף דס"ל דבאשה דעלמא דאמרה מ"ע אין כופין ביבמה הקילו וכן ראיתי להרב בנימין זאב סי' ע"ט שכתב שאף שהאשר"י בתשובותי' החמיר בהפלגה והזהיר לשואלו מלכוף באשה דעלמא האומרת מ"ע מ"מ בנד"ז יודה האשר"י מכמה טעמים חדא דפשיטא דטעמא דלא כיפינן במ"ע דא"כ נתתה מקום לפושעים ופתחין פה לנשים להבזות בעליהן בעיניהם בלי שום טענה ואתיין לידי תקלה משא"כ לומר ביבמה כלל ועיקר וליכא חששא כלל עכ"ל. והוא תנא דמסיע למה שכתבנו וכן הסכים הרב מים רבים חאה"ע סי' ל"ד דשומרת יבם האומרת מאיס עלי לכו"ע כייפינן לחלוץ עי"ש וכן הרב פ"מ סי' ט' עשה סברת מהריק"א שבתשו' הנז' סניף לנ"ד עי"ש והן אמת שכתב שם וז"ל ואף כי לא נופל ממני דדברי מר"ן כאן אחרי נשיקת עפרות זהב יש מהם מן התימא כמבואר ומה גם שדברי הריב"ש שבסי' נ"ט עומדים מנגד דברי מר"ן מהריק"א הנז' כמו שיע"ש מ"מ לסניף מיהא הוי עכ"ל. ואף כי לא ביאר שיחותיו מאי דתמיה ליה על מר"ן מהריק"א ז"ל אני אפרש שכונתו להקשות על מה שכתב שם מהריק"א וז"ל ועוד שמאחר שהר"מ הוא מארי דאתרין ונקטינן כותיה בפציח י"ק אית לן למנקט כותיה במ"ע שכופין לחלוץ ואעפ"י שפשטה ההוראה שלא כדבריו במ"ע מ"מ מהניא לענין שלא נתפוס החבל בשני ראשין דכמאן דינת לה לומר דמי"ק כהרמב"ם הא איהו סבר דכופין לחלוץ במ"ע ואי לא בעית לדון כותיה לכוף לחלוץ בטענת מ"ע לא תידון כותיה במאי דאמר פי"ק אלא כמ"ד מח"ק עכ"ל. ועל זה תמיהא ליה דהא איכא מאן דס"ל דמי"ק ואית ליה באומרה מ"ע א"כ וכמו כן אית מאן דס"ל דמח"ק ואפי"ה לא כיפינן ליה לחלוץ אף במכוין שלא לשם מצוה כמבואר בפוסקים וס"ל דבאומרת מ"ע לא כיפינן וא"כ לדידהו שומרת יבם דאמרה מ"ע אין כאן כפיה וא"כ נימא דנקטינן כותיהו ולדידהו לא כיפינן אף דאמרה מ"ע ולדידהו אין כאן תפיסת החבל בשני ראשין זה נראה בכונת תמיהתו:

ואם לזה כיון נראה לע"ד דאין כאן תמיהא כלל דהרואה בדבריו בין יבין דכל תכלית כונתו להסכים פסקו לדעת הרמב"ם והרי"ף והתוספות והרא"ש אשר הם גדולי המורים אשר הבית נכון עליהם כי כן דרכו דרך הקודש בבית אשר בנה שכל מקום שארבעה עמודי עולם מסכימים לדעת אחת לא חייש מר לשאר הפוסקים. והוא ס"ל כדעת ר"ת

והרא"ש דס"ל דמח"ק דא"כ כיין שלא לשם מצוה דכיפינן ליה לחלוץ כמבואר בדבריו בתשובות הנז' א"כ אפ"ה שומרת יבם שטענה טענת מ"ע והיבם אינו מכוין לש"מ לדעת ארבעה עמודי עולם הנז' ורבים כמוהם כופין אותו לחלוץ לדעת הרי"ף והרמב"ם משום מענת מ"ע ולדע' התוספות והרא"ש ודעימיהו משום דמח"ק ואינו מכוין לשם מצוה פש גבן שאר רבוואתא דאזלי לחומרא בתרוייהו חשיבי מעוטא לגבייהו. זאת היתה כונתו למסתכל בדבריו:

ומה שהקשה שדברי הריב"ש בסי' ר"ט עומדים מנגד מר"ן ז"ל לדבר הזה יסלח אדוני שאחד הרואה דברי הריב"ש במקומן בעיניו יראה שאין משם שום התנגדות לדברי מר"ן דנדון הריב"ש שם איירי במכוין לשם מצוה כמבואר בשאלה באר הטב ובזה אף התוספו' והרא"ש אזלי ומודו דאין כופין ואדרבא מצוה ליבומי ושוים בזה עם הרי"ף והרמב"ם ועל זה כתב שם דאין לכוף אותו מטעם שאומרת מ"ע כיון דאין זה אלא סברת הרמב"ם וכבר פשטה ההוראה דלא כותיה ולדעת התוספות והרא"ש אין כופין כיון דמכוין לשם מצוה ואין שם צד כפיה אלא לדעת הרמב"ם דוקא משום הכי דחאה בשתי ידים. לא כן בנדון מהריק"א דעסיק בה באינו מכוין לשם מצוה דלסברתו לדידהו כיפינן בלא טענת מ"ע אף דלא קי"ל כותייהו מיהו בזאת שטוענת מ"ע דאף לדעת הרמב"ם כופין הוי הכא ממ"נ וכופין וזה פשוט:

דבר הלמד מכל מאי דכתיבנא דיש מקום לומר דכופין לחלוץ בטענת מאיס עלי אי מטעה דברי מהריק"א ז"ל או פטעמא דמהריק"ו או מטעם דברי התשב"ץ הנז' למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ובהצטרפות סברת הרב בנימין זאב ומה גם שכבר תצאנו ראינו להרב פ"מ שעשה סברת מר"ן לסניף והרב מים רבים הסכים בכל לבבו לזה עיי"ש:

ועוד זאת נראה לע"ד להביא ראיה דבחליצה כופין באומרת מאיס עלי ממה דכתב הרא"ש בכלל ל"ה סי' א' הביאה הב"י סי' קנ"ד באיש שקדש אלמנה אחת בטבעת שאול לקדושין והביא שם מחלוקת והסכים שאם כבר קדש שהיא מקודשת והיא אומרת שמואסת בו ושאלו אם כופין אותו לתת גט והסכים וז"ל. אמנם אם נראה לכם רבותי הקרובים אל הדבר שאם המקדש אינו ראוי והגון לדבק בבת טובים ובתרמית פתוה וקרוב הדבר לדמותו וכו' גם זה שעשה שלא כהוגן נהי דקדושין לא נפקיע מ"מ יש לסמוך בנדון זה על דברי קצת רבותינו שפסקו בדינא דמורדת דכופין אותה לגרשה אמנם יש לנסות אם יוכלו לפיסו במנה כסף ואם לא יאות אני נגרר אחריכם לכופו לגרשה עכ"ל והיינו טעמא דהסכים בנדון הנז' לכוף בטענת מ"ע משום דבקדושין הנז' דהוו בטבעת שאול הוי מחלוקת הפוסק' אי הוו קדושין או לא אף דמסקינן כמ"ד דהוו קדושין מ"מ

אם טוענת מ"ע נקטינן לקולא בנדון זה כמ"ד כופין דהוי כס"ס כמו שפירש דבריו הרב רמ"א בתשו' סי' ל"ו עיין שם שקיצר בדבריו וביארם הרב משאת משה חאה"ע סי' י"ז עיי"ש. אף אנו נאמר בנדון דידן דאף דבאשה דעלמא האומרת מאיס עלי נקטינן לחומרא ואין כופין. בשומרת יבם האומרת מ"ע מיהא נכוף כיון דבלא טענת מ"ע איכא פלוגתא אי כיפינן או לא השתא דטענה מ"ע נפסוק דכיפין דהוי כס"ס ואזלינן לקולא ואל תשיבני דשאני ההיא דהרא"ש דאיכא ספיקא בעיקר הקידושין לא כן בנ"ד. הא ליתא דעכ"ז לא גרע מיבמה דליכא הכא כי אם זיקא דהויא דרבנן לא כן בקידושין דאגידא ביה מדאורייתא ואפי' דהויא ספיקא הוי ספקא דאורייתא באופן כי עפ"י האמור נראה לע"ד דיש לכופ' מכח טענת מאיס עלי:

אנן מה נענה אחרי ראותיאשלי רברבי העומדים נגד כל האמור (פה מחוק בכת"י). מהלכות יבום (פה מחוק בכת"י) כופין את היבמה לחלוץ זהו כפי דעתו ז"ל שכתבו בהלכות אישות פי"ד שכופין את הבעל לגרש אשתו כשהיא מורדת ואומרת מאיס עלי וכ"ש ביבמה שכופין היבם לחלוץ לה וכו' וכבר הארכתי שם בדעות החולקים עליו וכתבתי שאין לסמוך על רבינו בזה וכו' ע"כ והביאו הב"י בסי' קנ"ד וגם הדרכי משה כ' בסי' זה אות ז' הביא הך דהה"מ ולבסוף דבריו כתב דאין כיפין לגרש במורדת וה"ה לחלוץ. גם מהר"י ברב בתשו' סי' מ"א ד' ל"א ע"א כ' ג"כ דאף ביבמה האומר' מאיס עלי אין כופין כמו באשה דעלמא. גם מהרלב"ח סי' ל"ו ד' נ' ע"א השוה חליצה לאשה דעלמא עי"ש שלאהבת הקיצור לא אעתיק לשונם וכן כתב הריב"ש בסי' ר"ט בהדיא וז"ל וכבר פשטה ההוראה שלא כדברי הרמב"ם ז"ל כמו שהוכיחו כל האחרונים בראיות ברורות שלעולם אין כופין להוציא בטענת מאיס עלי וכן אין כופין ליבם לחלוץ בטענה זו ע"כ. וגם הראיה דמיתיה הריב"ש שם לסתור דברי הרמב"ם מההיא דהנודר הנאה מיבמה דמוכיח מהתם דאין כופין מיירי ביבמה ויליף מינה לאשה דעלמא אלמא בשומרת יבם דאומרת מ"ע נמי אין כופין ומכאן קשה לסברת בנימין זאב הנז' ולסברת מים רבים דהם אמרו דרבנן דסברי באשה דעלמא האומרת מ"ע דא"כ מודו בשומרת יבם דכופין ודא תברתיהו וראיה זו שהביא הריב"ש הלא היא מדברי הרמב"ן כמבואר שם בסי' שס"א עי"ש. איך שיהיה עיניך הרואות חבל נביאים דסברי דאף בשומרת יבם אמרינן דבמ"ע א"כ אפ"ה מי הוא אשר יוכל להורות הלכה למעשה נגד כל הפוסקים הנזכרים ומאן ספין ומאן רקיע להכריע ביניהם:

האמנם כל זה אינו אלא לענין כפיה בשוטים אבל לעשות הרחקת ר"ת נראה פשוט דבאומרת מ"ע עבדינן לה דהא ר"ת דאית ליה באשה דעלמא ואומרת מ"ע דאין כופין

והחמיר בדבר מאד אשכחן ליה דאמר דעבדינן ליה הרחקה כמבואר בתשובתו הביאה מהריק"ו בשורש ק"ב עי"ש ואם הוא אמרה באשה דעלמא כ"ש בשומרת יבם דאמרה מ"ע ובזה כו"ע מודו ואין חולק דלא פליגו אלא בכפיה בשוטים אבל בהרחקת ר"ת פשיטה דכולהו רבנן אזלי ומידו. ומכאן תשובה להרב אורים גדולים למוד ע"ח שהיתה טוענת מ"ע ולא הסכים אפי' לעשות הרחקת ר"ת וזה תימא כיון דטענה מ"ע פשיטה דעבדינן הרחקה במכ"ש באשה דעלמא:

כלל העולה מכל האמור מראש ועד סוף מכל אמתלאות האמורות שתים שהן ארבע על שתים מהם כיפינן ליה בשוטים, ועל שתים הרחקת ר"ת וכ"ש בהוסדם יחד דכיפינן ליה בשוטים כל זה כתבנו להלכה ולמעשה כפי מה שעלה במצודתנו ועל דייני ישראל רמיא מצוה זו להעמיד משפטי הדת על תילה ולהציל עשוק מיד עושקו. וצור ישראל יצילנו משגיאות כיר"א. היום כ' ח לחדש רחמים התקצ"ד ושלום על דייני ישראל:

תשובה ד' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים מלאכי שלום מר יבכיון ביום אף ה' ביום חרון אפו מפשע ארץ נפל פתקא משמיא עברה וזעם וצרה יום עברה היום ההוא ביום ד"ך טבת שנת התקצ"ז ויהי בעלות המנחה קלא משמיא נפק קול רעש גדול ותגעש ותרעש הארץ מוט התמוטטה פור התפוררה הארץ ושתי הערים החמודות עה"ק צפת ת"ו ופה"ק טבריא ת"ו ברגע קטן היו לשמה כרגע כי נפלו הבתים ועליות ובאו בתחתיות ארץ ורבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה מבני ישראל אשר נשארו תחת המפולת בתיהם קבריהם אך גדול היה באותו היום צעקה גדולה ומרה הללו בוכים והללו בוכים איש בבנו ובאחיו והיה שארית ישראל הנמלטים מתוך ההפכה כמה יגיעות יגעו להוציא לאור ההרוגים הטמונים תחת המפולת לזכותם לקבורה וגם משום תקנת עגונות ויחפשו חפוש מחפיש ככל אשר יכלו לעשות ואף גם זאת כי אזרו חיל בכל כחם בכסף למצוא על המתים הנפקדים והנעלמים לא עלתה בידם בכל הצורך כי כמה מהם כי נעלמו מעיני כל תי ולא נודע איו ומכללם איש אחד זה שמו ר' ישראל אשכנזי הידוע בפה הכל אל דאבאביזי על שם אומנותו הוא ובנו אשר היו בעת ההיא בבית הכנסת בעת תפלת המנחה ואביו נמצא ונקבר כי הכירוהו הטב אך בנו לא נודע איה איפה הוא ונשארה אשתו שכילה וגלמודה מרה כלענה על אלוף נעוריה ונלאו לבקשו ולחקרו ולדורשו ולא נודע ממנו זולת העדיות הללו וכה תואם: עדות א' מהודעין אנחנא ב"ד דח"ל איך אתא קדמנא החכם השלם כמהר"ר משה ארוי הי"ו והעיד בתורת עדות גמורה אחר האיום והגזום וקבלת חומרא כדחזי העיד וז"ל. יום אחד הייתי עובר ומצאתי מעמד גוים מדברים ביניהם במאורעות הרעש ועמדתי שם ושמעתי אומרים בזה הלשין אבן

אל דבאביזי מצאנו אותו מת והיתה צוארו שבורה ומוכה ומעונה והיו אומרים שנמצא מת ומוכה הרבה ע"כ שמעתי מפיהם שהיו מדברים ביניהם:

עדות ב' גם אתא קדמנא ה"ר אברהם סתהון הבבלי הי"ו ועמד והעיד בתו' ע"ג אחר האיום והגזום וקבלת חומרא כדחזי וכה דבר. הייתי עובר בעזרה וראיתי פועלים שהיו חופרים להוציא המתים ושמעתי אותם אומרים יא לטי"ף אמרתי להם מה הוא הענין והשיבו הוצאנו אל דבאביזי ובנו תבא ותראם אביו יצא במקום אחד ובנו במקום אחר ע"כ שמעתי מפי הגוים הנז': עדות ג' ועוד העיד ששמע מפי אחר מהקוברי' המתים שהיה אומר היום קברנו אל לבן דבאביזי ואיני זוכר מי הוא זה האומר דברים אלה אבל ברור לי שהיה יהודי ספרדי. כל זה העידו לפנינו העדים הנז' בתורת עדות גמורה כדחזי בלשון ערבי והעתקניהו אות באות מערבי ללשון הקי' וע"ד אמו"ץ באנו על החתום פעה"ק טבריא ת"ו ד' כ"ח סיון התקצ"ט וקיים:

עדות ד' עוד העיד לפנינו בתורת ע"ג החכם השוחט כמהר"ר ר' יום טוב אשכנזי הי"ו אחר האיום והגזום כדחזי וכה דבר. אני נמצאתי בעת שהתחיל הרעש בפתח בה"כ מבחוץ במדרגות אשר שם והיו עומדים עמי שם ר' ישראל אל דבאביזי הנז' ובנו הנעל' ועוד איש א' ושכחתי מי הוא ועוד אחרים לא היו עמנו עומדים שם וכאשר נתחזק והאריך הרעש בקשתי לברוח משם להציל את נפשי ממות וגם בן ר' ישר' הנז' בקש לברוח עמי ותפס אותי מאחרי ואביו תפסו ולא הניח אותו לברוח והנחתים שם על המדרגות האב ובנו וברחתי לנפשי וכאשר הגעתי לפתח העזרה הדרומית אשר ממקום אשר הייתי עומד שם עד הפתח הנז' יהיה כרחוק ששה אמות למרבה ובקשתי ללכת משם אליהם וראיתי כותל בהכ"נ התחילה ליפול ובית קטנה אשר היתה בדרך ההוא נפלה וברחתי דרך אחרת והיתה נפשי לשלל ע"כ הגיעו דברי העד ר' יום טוב הנז' אשר העיד בפני ב"ד דח"ל וע"ד אמו"ץ ח"ש וקיים פ' ופ' ופ' הדיינים וחקרנו לדעת מי האיש האחר אשר העיד ר' יום טוב שהיה עמהם במדרגות בהכ"נ הנז' מלבד האב ובנו הנז' ואחר החקירה והדרישה נודע לנו שהיה בנו של העד הרבני הממונה כמהר"ר ר' שמעון אשכנזי הי"ו זה שמו ר' מרדכי הי"ו כי הוא הגיד לנו כי הוא היה עומד על המדרגות הנז' בשעת הרעש הוא ואנשים אחרים ושכח מי היו האנשים ההם וכראותו שהרעיש העולם ברח לו דרך פתח העזרה מצד צפון ונמלט ע"כ:

ומעתה עפ"י העדיות והדברים האלה נשאלה שאלה זו בבית מדרשנו היהיה התר מכח עדיות אלו לעלובה אשת בן ר' ישראל הנז' הידוע בפי הכל אל דבאביזי שתהיה מותרת להנשא או להתיבם לאחי בעלה הקטן ממנו כי אין לה בן וראוי לכל דייני ישראל לתור

ולחפש לה זכות להתירה מחבלי העיגון כאשר רז"ל כמה חששו לתקנת עגונות תשובה. כגוי אנו אשר הקפונו צרות רבות מתחלאי הזמן הבוגד אין לך יום שאין קללתו מרובה היה מקים פטור להפטר מדין עסק כי חמירא סכנתא מפני חומר שבה איסור ערוה החמורה וכגון דא בעי צלותא כיומא דאסתנא ולא כן אנחנו כי לא צילא דעתן אפי' כיומא דעיבא האמנם משום חיבת מצוה כי רבה היא ובפרט בראותנו צרת נפשה וכגון דא מצוה שאין לה דורשים ע"כ אמרנו לחטוף את המצוה לבקש לה ארוכה ומרפא כאשר תשיג ידינו מתורתם של ראשונים וה' אלהים יעזור ובריש כל מראין נבאר הספקות הנופלים בעדיות האלו אחת לאחד: זה יצא ראשונה ספק ראשון בעדות ראשון שאמר העד שמצאוהו צוארו שבורה ומוכה ומעונה ואפשר שההכאות והחבורות ופצעים היו גם בפרצוף פניו פדחתו וחוטמו ותנן יבמות ד' ק"כ אין מעידים אלא על פרצוף פנים עם החוטם כי בלעדם לא יוכלו להכירו בט"ע ופשט ההלכה נראה שאף שלא נחסר אחד מאלה כי אם הוכה ונחבל בפצעים וחבורות לבד נקרא אין לו פרצוף פנים דבעינן שיהיו נקיים וברים כדי להכירו ובפרט שנראה שעדות זה היה אחר שלש כמו עדות השניה שבירר שיחותיו העד שהיה אחר שלש ומסתמא גם זה היה אחר שלש כדי שלא יהיו העדיות סותרים וכיון שכן הא שנן התם ואין מעידים אלא עד שלשה ימים ואף לסברת ר"ת שמקל אחר שלש מצריך שלא יהיה נחבל בפניו וכאן שהוכה הכאות הרבה ואפשר שהיו ההכאות גם בפרצוף פניו אפשר שנקרא זה חבול בפניו. וא"א להכירו בט"ע ומסתמיות דברי כמסל"ת שלא פרשו במה הכירוהו נראה שהיה בט"ע לבד ואף איכא למיחש דילמא אחר הוא ונדמה בעיניהם שהוא זה מסבת החבורות והפצעים ומחמת שעבר שלשה ימים ולא הכירוהו:

ספק ב יפול בשני עדויות דכיון שההכרה היתה בט"ע אף דנימא שאינו נקרא נחבל ונסמוך אסברת ר"ת אכתי איכא למיחש לסברת הפוסקים דסברי דבגוי מסל"ת אינו נאמן בט"ע דכיון שט"ע צ"ע ואין כונתו להעיד אינו מדקדק בט"ע היטב כמפורש במרדכי סוף יבמות והגהות מימין פי"ג מגירושין הביאם הרב תה"ד סי' דל"ט:

ספק ג' אף אם נסמוך אסברת המקילים דסמכינן אאומרים דט"ע דגוי מהני כמו עדות בט"ע דישראל אכתי איכא לספוקי דכיון שיצא הקול בכל העיר שבן אל דבאביזי הנז' הוא בכלל המתים תחת המפולת וא"כ כידוע שנפל עליו מפולת וידוע סברת הרא"ש עה"י ביבמת ד' קט"ו דמי שראה הטביעה וראוהו אח"כ ע"ש הים חיישינן דאמר בדדמי ולא סגי ליה בט"ע אלא בעינן לאלתר וסמנים וכתב הריב"ש בסי' שע"ט דמה לי ראה או ידע הטביעה שוים הם וא"כ בנ"ד איכא לספוקי דמחמת הקול שיצא שמת במפולת

אפשר דחשיב כידע הטביעה ולא סגי ליה בט"ע שאפשר שמחמת הקול נחקק בדעתו שכבר מת וכשמצאו איש נדמה בעיניהם כי הוא זה וקא מסהדי בדדמי ועיין ב"ש ס"ק פ"ז ח"מ ס"ק מ"ה תשו' הרב בצלאל ז"ל סי' כ"א:

ספק ד' בעדות הר"א סתהון שכיון שעדותו היה שראה הגוים אחר שלש מהרעש א"כ הא תנן דאין מעידין אלא עד שלשה ימים וכמי שנסתפקנו בספק הראשון דאחר שלש לא יוכל להכירו בט"ע:

ספק ה' בעדות השלישי ששמע מאחד מהקוברים וכו' דדילמא באומר שמעתי לא מהני כיון שלא אמר מי זה האיש ועוד דהקבר עצמו לא הכי היטב אלא בדדמי קאמר אי מצד הקול שנחקק בדעתו שכבר מת ומצא וראה מת זה ונדמה להם כי הוא זה ואי משום שהיה אחר שלש וככל האמור בספקות הראשונים: הן הנה הספקות אשר ראינו להסתפק בעדויות הללו ועליהם תטיף מילתי לברר ולברן שמעתתא אליבא דהלכתא לזכות העלובה הזאת בס"ד:

ותחלת דבר נרדפה לדעת אם יש מקים לומר שאשה זו יצאה מאיסור תורה: ומקום הספק הוא מעדות הרביעי שהעיד ר' יום טוב השוחט הי"ו שנמצא עמו במדרגות בהכ"נ בשעת הרעש הוא ברח ונשאר בן אל דבאביזי הוא ואביו שם אי מהני האי סהדותא להוציאה מאיסורא דאורייתא ואין עליה רק איסורא דרבנן שהחמירו משום חומרת א"א וממילא אם נשאת ל"ת או דילמא אין בעדות הזה כדאי להוציאה מאיסור תורה ואכתי כדקיימא קיימא בחזקת א"א דאורייתא ואם נשאת תצא:

ואשר אני אחזה דשפיר מהני האי סהדותא דר' יום טיב לפרוק מעליה עול איסור תורה. וטרם כל נברר מדברי הפוסקים דכל מי שהועד עליו שנפל עליו מפולת הן משני עדים או מפי עד אחד כבר יצא מאיסור תורה דוגמא מי שהועד עליו שנפל במים שאל"ם שאם נשאת ל"ה דהא טעמא מאי במשאל"ס שאם נשאת ל"ת משום דרוב הנטבעים מתים ומעוטא דלא שכיחא הוא דנצולין דדילמא גלי אשפליהו ה"נ בנפל עליו מפולת רובם למיתה ומעוטא דמעוטא דלא שכיחא הוא הנצילין אם יזדמן להם מי שיצילם לחפור מעליכם את הגל וכולי האי ואולי ישיגום חיים ומעוטא דלא שכיחא הוא ולא חיישינן למעוטא דלא שכיחא מדאורייתא ושריא אתתא דא אלא דמדרבנן חיישינן משום חומרת א"א דלא. תנשא לכתחלה. והכי אשכחן בש"ס ד קט"ו דאמרו דמפילה הרי הוא כמלחמה ומלחמה כמים שאל"ם וכן הרמב"ם פי"ג מגרושין הי"ט כתב וז"ל פד אחד אומר ראיתיו מת במלחמה או במפולת או שטבע בים הגדול ומת וכיוצא בדברים אלו שרובם למיתה וכו' והעתיק דבריו בש"ע מרן הק' ז"ל למדנו ששלשה אלה שוים

בשעוריהם שרובם למיתה ומכיל ליהו כחדא ש"מ שאין חילוק בין רוב דמפולת לרוב דמשאל"ם דשניהם שוים שהם רוב ככל למיתה ומפוטא דלא שכיחא דנצולין ודינם שוה שאם הועד שנפל אחר במשאל"ם או שנפל עליו מפולת הורה אחת לשניהם דמדאורייתא שריא ואם נשאת ל"ת:

ואין לחלק וליתר דדילמא האי דאמרינן דרוב הנשארים תחת המפילת מתים לא אלים כילי האי רוב זה דאפשר דמיפוט הנצולין הוא מעוטא דשכיחא ולא דמי לרוב הנטבעים במשאל"ח דהתם הוא מעוטא דלא שכיח' ומאי דמדמי להו בגמרא וכן הרמב"ם להדדי הייני דוקא לענין דחיישינן לבדדמי שאם העיד עד אחד על אדם שמת במפולת או במים שאל"ם דחיישינן דאופר בדדמי ולא דשוים לכל מילי:

הא ליתא דהא טעמא דפיישיט במלחמה ובמשאל"ם האומר בדדמי אמור רבנן בטעמא דתלינן דראה אותו שנפל במשאל"ם שהוא רובו למיתה ומעוסא דלא שכיחא דנצילץ וכמ"ש הסיס' בכורות ד' ך' ד"ה חלב פוטר והרואה אינו חושש למעוטא דלא שכיחא וביפר בדעתו שמת ולהכי אומר שמת וכן במלחמה חיישינן שראה דמחו ליה בגירא ורומחא שרובו למיתה ודילמא עבדי ליה סמתרי חששא רחוקה היא ולא שכיחא ולהכי מעיד עליו שמת בדדמי לא כן היכא דאיכא מעוטא דשכיחא דנצולין אף דרובם למיתה אינו אוסר בדדמי דהרואה אינו אומר בדדמי שמת שגם הוא אינו גומר בדעתו שמת דחייש למעוטא דשכיחא דנצילין ואם אומר בכה"ג ודאי דקישסא קאמר ואינו משקר ולהכי גבי דבר בעיר פסק הרמב"ם שם וכל הפוסקים שאם אמרה מת בעלי בדבר נאמנת וכמ"ד בש"ס בכי ולא תיישינן דאמרה בדדמי ואף פ"ג דאיכא רוב מתים אינה סומכת על רוב מתים והינו טעמא משום דאיכא מפוסא דשכיחא שנצילין דאמרי אנשי שב שנו הוה מותנא וכו' באיפן דהיכא דאיכא מעוטא דשכיחא נצולין אף דאיכא רובא דמיתי לא חיישינן דאמר בדדמי דכ"ע חיישי למעוטא דשכיחא ואינם אומרים שמת ואם אחרעודאי קישטא קאמר:

ודבר זה מפורש יוצא בדברי הרב המגיד פי"ג מגירושין הי"ם שכתב בסוף דבריו וז"ל ומתבאר מדבריו ג"כ שמים שיש ל"ס שאפשר לעמוד על בוריו של דבר לעולם אינו מעיד העד עד שישהה כדי שת"נ ולא חיישינן שאמר בדדמי וזהו שכתב רבינו או שטבע בים הגדול עכ"ל. זו היא הגירסא הנכונה והאמתית בדברי הה"מ שרק מפורש הדבר בשי' הרשב"א ומרן הקדוש ז"ל לא ראה שיטת הרשב"א כי בימיו לא נדפסה. וכונת הה"מ לדייק מדברי הרמב"ם דבמים שילים אם אמר העד מס סתם לא חיישינן דאומר העד בדדמי ודייק לה מדנקט בדדמי גבי מים שאל"ם משמע דבמים שילים ליכא חששת

בדדמי ויהיב טעמא הה"מ דלעולם כל עד המעיד שפ' מה במים בין שאל"ם ובין שיל"ם איני מעיד שמת אא"כ שהה עליו כדי שתצא נפשו ולא עלה אז גומר בדעתו שמת כיון שההצלה אחר השהיה הוא מעוטא דמעוטא דלא שכיחא ולא חיישי לה ולהכי אף שלא ראוהו מת ממש בעיניו חשוב כמת ואומר ומעיד עליו שמת ולהכי גבי מים שאל"ס דבעינן שיראהו ממש להתירה לכתחילה חיישינן דאמר בדדמי משום דראה כאמור. לא כן במשיל"ם אף דנימא שלא ראוהו פת כיון שאינו אומר מת אא"כ שהה כשת"נ ובהכי סגי להתירה לכתחילה ומשו"ה לא שייך דין בדדמי לפשיל"ם ולחיש שאומר מס אף שלא שהה בהת"נ לזה לא חיישינן דכל שלא שהה שכיחי שנצילין ואף דמעוטא הוא חיישי אנשי למעוטא דשכיחא ואינו גימר בדעתו שמת ובכן אינו אומר שמת דדילמא אחרי שהלך משם יצא והוא עלה מן הים ולהכי אינו אומר עליו שמת ואם אמר ודאי שראוהו מת דלא משקר כאשר כל זה מפורש בדברי מהרח"ש בקו"ע ד' נ"ח בשנוי לשון שהרחבסי הביאור. ובדרך זה פי' הרב מהרח"ש בדף ס"ב כונת רביני ירוחם עי"ש. ונראה לע"ד שכינה זו יאמר בדברי הרא"ש בפסקיו בריש האשה שלום שכתב וז"ל והראב"ד כתב דע"א במלחמה לא בעי קברתיו ומנסבא לכתחילה ודייק לה מעובדא דחסא דאנסי בא אפומא דחד סהדא ולא אפקוה אפי' במשאל"ם אלמא במים שיל"ם אפי' לכתחילה מנסבא ואפי' לא אמר קברתיו ואינו נראה לי ראיה דמשיל"ם אינו דומה למלחמה דלא שייך למימר בהו בדדמי כיון שרואה כל סביבות המים ושהה כשעור שתצא נפשו ודאי מת עכ"ל. ויש לדקדק על דבריו דנימא דהראב"ד מדמה מלחמה למשיל"ת היכא דאומר מת סתם ואיני אומר ששהה כשת"ן דנראה שהותרה אפי' לכתחילה דוגמא דעובדא דחסא דלא אמר אלא טבע חסא ודכותא במים שיל"ס ניתרת אפי' לכתחי' ולא חיישינן דאמר בדדמי ה"ה במלחמה אבל היכא דאומר במישל"ס ששהה כשת"נ פשיטא ליה דלא מיישינן לבדדמי וא"כ מאי קא מהדר ליה הרא"ש מהיכא דשהה דלא שייך לומר בדדמי הא הראב"ד נמי מודה בהכי אלא נראה דכונת הרא"ש כדכתיבנא דכל שאומר מת סתם אף שלא אמר ששהה מסתמא שהה ולהכי גמר בדעתו שמת הא לאו הכי אינו אומר שמת וא"כ הוי כאלו אמר בפירוש ששהה כדי שת"ן ובכן לא שייך ביה בדדמי דאף דנימא דלא ראוהו מת כיון ששהה הותרה לכתחילה משא"כ במלחמה דבעינן שיראהו מת ממש כך נ"ל:

הא למדת מכל האמור דלא אמרינן דאמר העד בדדמי אא"כ תלינן דראה דבר שרובא דרובא למיתה והנצולין מעוטא דלא שכיחא דוגמא דמים שאל"ס דאמרינן שראה

הטביעה ושהה כשת"ן ולהכי אמר שמת שלאחר השהיה מעוטא דלא שכיחא הנצולין ובכה"ג גומר בדעתו שמת ואומר בדדמי הא לאו הכי אינו אומר שמת:

וגם לפי גירסת הרב הכ"מ בדברי הרב הה"מ שגורם שמים שאין להם סוף שאי אפשר לעמוד על בוריו של דבר לעולם אינו מעיד העד וכו' אף לפי גרסתו יוצא לנו ככל האמור דהא כונת דבריו הוא כמו שפירשם הרב מהרח"ש שם דבא ליתן טעם דבאומר מת במשאל"ס היכא אמרינן שאם נשאת ל"ת ניחוש דילמא העד ראה הטביעה ולא שהה כדי שת"ן ודימה בדעתו שמת והוא לא מת ובהכי אף נשאת תצא לזה בא לומר דכל מי שמעיד במשאל"ס שטבע ומת בהא סגי לענין שאם נשאת ל"ת דמסתמא לא היה מעיד שמת אם לא שלפחות שהה כדי שת"ן עיין במהרח"ש שם ובתשו' סי' מ"ה בסיף ד' קצ"ו ועיין במהר"א אלפאנדארי בקו"ע ד' ל"ב ובדברי הרב פרהא"ד פי"ג דגירושין ובלח"מ הי"ט:

ומעתה אי לאו דמי שהועד שנפל עליו מפולת היא רובא דרובא למיתה והנצולין הם מעוטא דלא שכיחא לא הוה חיישינן דאמר בדדמי כיון שאינו אומר העד שמת אלא א"כ ראה דבר הקרוב הרבה למתה שא"א לינצל אלא בדרך רחוקה דוגמה דמשאל"ס דאמרינן ששהה כדי שת"ן אלא ודאי דרוב המתים במפולת היא רובא דאלים דוגמת דרוב הנטבעים מתים דמשאל"ס ומשו"ה חיישינן באומר מת במפולת לבדדמי כיון דהנצולין הם מעיטא דלא שכיחי: וא"כ קם דינא דשוה למשאל"ס וכי היכי דמים שאל"ס אם העיד העד שנטבע אם נשאת ל"ת ה"נ בעד המעיד שנפל עליו מפולת ואין ביניהם ולא כלום.

וכן יש להבין מדברי הב"ש בס"ק ק"ב שכתב וז"ל לאו דוקא בנטבע במים שאל"ס אלא ה"ה בכל מקים שעפ"י הרוב הוא מת ל"ת אם נשאת עכ"ל ומפולת מאותם שעפ"י הרוב הוא מת דהא מנה אותו מרן בסעיף שקודם זה בכלל משאל"ס ומלחמה שרובם למתה וכן נראה מדברי רבינו ירוחם נכ"ג ח"ב שכתב וז"ל וכן פשוט מן הגמרא שמים שאין ל"ס אין מעדים דוקא לכתחילה אבל בדיעבד ל"ת וכן הדין נמי לכל אותם שאמרו שנפלו למקום סכנה דאי אשתהי שם א"א שלא ימות אפי' שיכל להיות שברח עכ"ז אם נשאת ל"ת לסברת הרמ"א עכ"ל ונפל עליו מפולת אי אשתהי שם ודאי מת והוי דינא לדעת הרמ"א דאם נשאת ל"ת ומפולת עדיפא מאותם שאמרו שנפלו למקום סכנה דאי אפשר לומר עליו שברח שאיך יברח והוא טמון בגל אם לא שנאמר שאפשר שבאו אחרים והצילוהו וזו חששא יותר רחוקה מחששת שמא ברח דשכיחא יותר ובכן במפולת אף החולק על הרמ"א אפשר שיודה:

ואחר אשר בררנו דדין מפולת כדין מים שאל"ס דדינא הוא דאם נשאת ל"ת מעתה חל עלינו חובת ביאו"ר מה שנראה לכאורה סותר לזה מה שפסק הרמב"ם בסיף פ"ו מגירושין וז"ל אבל עיר שכבשוה גוים והובקעה וספינה שאבדה בים וכו' או נעלה עליו מפולת נותנים עליהם חומרי חיים וחומרי מתים ואם היה גט אחד מהם ביד השליח אינו נותנו לאשתו ואם נתנו לה הרי זו ספק מגורשת וכתב הה"מ ונ"מ במקום יבם חולצת ולא מתיבמת ושלא במקום יבם אסורה לכהן ע"כ והיינו ההיא דר"א ן' פרטא ומה שהוסיפו עליהם בירושלמי עוד שלשה ומהכא משמע דמי שנפל עליו מפולת הוא ספק מן התורה ומספקא נותנים עליו חומרי חיים ואם נשאת תצא:

והנה קושיא כזאת קשיא במה שאמרו בש"ם במשאל"ס אם נשאת ל"ת ור"א ן' פרטא אמר ספינה שנטבעה בים ניתנים עליו חומרי חיים משמע דמדאורייתא אסורה ואם נשאת ל"ת והיינו מים שאל"ס ולזה תירץ בתשו' המיוחסות להרמב"ן סי' קכ"ח והריב"ש סי' שע"ט דההיא דר"א ו' פרטא מיירי שנטבעה הספינה והיהודי אשר בתוכה ולא שהה עליו כדי שת"ן ומשו"ה לא יצאת האשה מאיסור הורה וההיא דנטבעה במשאל"ס מיירי במעיד שנטבע ושהה שעור כדי שת"ן דהוא מעוטא דלא שכיחא דנצולין לא חיישינן להאי מעוטא ולהכי אם נשאת ל"ת אמור מעתה זה הדבר אשר דברו הרמב"ם בפ"ו כשלא שהה כדי שת"ן ובפי"ג מיירי שהעידו שנטבע ושהה כשת"ן והייני דנקט הכא ולא עלה וכמו שדקדק הכ"מ עי"ש:

אלא דאין זה מספיק חדא דהתינח לדעת מר"ן הכ"מ ודעימיה דסברי דהרמב"ם מצריך שהיה כדי שאם נשאת ל"ת אלא לדעת הפוסקים דסברי דהרמב"ם לא בעי שהיה אלא כל שמעיד העד שנטבע סגי לשאם נשאת ל"ת וכמבואר בדברי הרב בצלאל סי' כ"א והרב מהר"א ן' חסין בתשו' מקור ברוך סי' וו"ד והרב מהר"א אלפאנדארי בתשו' סי' י"ב ורבים כמוהם ועיין מהרח"ש בתשו' סי' מ"ז שביקש לומר דהאי דבעינן שהיה סברה יחידה היא הרשב"א ז"ל עי"ש ולדידהו דברי הרמב"ם סתראי נינהו בדין מים שאל"ס מפ"ו לפי"ג כדכתיבנא והן אמת שמה שכתב בפ"ו וספינה שאבדה בים יתפרש היטב שלא נשברה גוף הספינה אלא שנשברו הכלים והעצים שלה ונאבד הכל ונשארה הספינה על פני המים להנהגת המים ולא נשארו עוגין לא משוטות שינהגו בה וכמו שפי' בפי' המשניות ההיא דר"א ן' פרטא עי"ש אך מה שכתב אח"כ או שטפו נהר הא ודאי קשיא דהיינו נפל במשאל"ס ואפי"ה קאמר דנותנים עליו חומרי חיים וכמו שהקשו האחרונים ועיין בס' בני דוד בקו"ע אות תע"ד:

ועוד דלענין מפולת אינו נראה לחלק בין שהה ללא שהה מתרי טעמי חדא דנראה ברור דאם ראה שנפל עליו מפולת ושהה פשיטא דאיתתא שריא אף לכתחילה ואינו דומה למים שאל"ס דלמאי ניחוש להחמיר כיון שמעיד שנפל עליו מפולת הא ודאי שאינו יכול עוד לנוס כי טמון בעפר ואבנים ואיך יזוז ממקומו ואחרים לא הצילוהו שהרי עומד שם וריאה עד שעור יציאת נפשו וזה דומה למים שיל"ס דרואה מארבע רוחותיו ושהה שם שמותרת לכתחילה מפולת נמי דכותא ולא דמי למש"ס דאיכא למיחש דילמא יצא למרחקים דגלי הכבליהו והוא לא ראה ולא ידע:

ועוד דאף דנימא דבמפולת מפלגינן בהכי אנחנו לא נדע שעור יציאת נשמה דגבי מפולת כמה הוי דבשלמא דמים אמור רבנן שלשה שעות כמ"ש הריב"ש או בציר מהכי פורתא לא כן במפולת אי אפשר לשער דזמנין דחיי טובא תחת המפולת אם יהבצר לו מקום חלל ולא הגיע לו אבנים ועפר וכיוצא אפשר לו לחיות ימי מספר כאשר שמענו כן ראיני בעינינו ביום הרעש וגם אפשר שמיחות תיכף ברגע קטן בנפול עליו המפולת והוכה ומת א"כ איפה איך נוכל לשער כמה הוא שעור כשתי"ן:

האמנם הקרוב אלי לתקן דברי הרמב"ם הוא במה שיש לדקדק עוד בדברי הרמב"ם בפי"ג שכתב ואבד זכרו ונשכח שמו הרי זו לא תנשא על עדות זו וכו' ואם נשאת ל"ת דנראה מכאן דבעינן מלבד עדות הטביעה עוד ג"כ שאבד זכרו וכו' ואז הוא דאם נשאת ל"ת ומנא ליה הא ובש"ס אמרו סתמא דמי שאל"ס אשתו אסורה נראין הדברים דבעדות טביעה לחוד ועלה קאמר רב אשי דאם נשאת ל"ת והרב מרח"ש סי' מ"ז כתב דאתא לאשמועינן דאפי' אבד זכרו ל"ת לכתחילה ולאפוקי מסברת ר"א מורבין ז"ל שהביא המרדכי והביאו מר"ן בב"י שרצה להתיר אשה שנתעגנה ד' שנים עי"ש ולהכי קאמר הרמב"ם ואבד זכרו כו' לומר דאפי"ה לא תנשא לכתחילה ולענ"ד אין זה מספיק דאין דרכו של הרמב"ם לכתוב מה שלא נאמר בגמרא ואם יחדש דבר אומר נראה לי ועוד דא"כ הי"ל לכתוב זה בדין ט"ז שהוא עיקר דין מישאל"ס ועליו ואמר דאף שנאבד זכרו לא כן בדין כ' דעיקרו הוא להשמיענו דאם נשאת ל"ת דאילו לשלא תנשא הא שמעינן לה מההיא דלעיל דאין מעידים אפי' שני עדים כ"ש בע"א אלא רבא להודיענו דאף בע"א אם נשאת ל"ת והיינו עובדא דחסא ועלה קאמר דבעינן אבד זכרו ועוד דבפ"ז דנחלות דין ג' כתב מי שטבע במים שאל"ם ובאו עדים שטבע בפניהם ואבד זכרו אעפ"י שאין משיאין את אשתו לכתחילה הרי היורשים נוחלין על פיהם וכן אם באו עדים שראוהו וכו' ככל אלו הדברים וכיוצא בהם אם אבד זכרו אח"כ יורדין לנחלה בעדות זו אעפ"י שאין משיאין את אשתו שאני אומר שלא החמירו בדברים אלו אלא מפני איסור כרת

אבל לענין ממון אם העידו העדים בדברים שחזקתם למיתה וכו' ואבד זכרו וכו' הרי אלו נוחלים על פיהם עכ"ל מבואר יוצא שאבד זכרו הוא הכרח כדי להוריד לנחלה ואם איתא דלהוציאה מאיסור תורה לא בעינן אבד זכרו א"כ למה זה להורידו לנחלה בעינן איבוד זכרו הרי כל שאם נשאת ל"ת מורידים לנחלה אלא ודאי דמה שכתב אבד זכרו כה' גירושין לעכובא הוא כדי שאם נשאה ל"ת הא לאי הכי אם נשאת תצא אף דאיכא עדי טביעה ולהכי בירושה נמי כדי להורידם לנחלה בעינן אבד זכרו בהדי עדות דטביעה וכל כיוצא שחזקתן למיתה הא אי אכתי לא אבד זכרו באיסור תורה קיימא ולא מהני מידי עדות טביעה לחוד אלא דקשי מנ"ל להרמב"ם דבעינן אבד זכרו להיציאה מאיסור תורה ונראה לע"ד דלמד הרמב"ם כן מההיא דאמר רב אשי בדף קכ"א הא דאמור רבנן מים שאל"ס אשתו אסורה ה"מ באיניש דעלמא אבל צורבא מרבנן לא דאי סליק קלא אית ליה ולא היא לא שנא איניש דעלמא ולא שנא צ"מ דעבד אין לכתחילה לא ע"כ. ועל כרחין דמתני' דקתני מים שאין להם סוף אשתו אסורה מוקמי ליה רב אשי דאבד זכרו ומשו"ה הוה ס"ד דר"א למימר דהא דלא מהני אבד זכרו היינו באיניש דעלמא אבל בצ"מ מהני להתירה לכתחילה דאם איתא דסליק קלא אית ליה ומדחזינן דאבד זכרו ש"מ דלא סליק אבל אי אמרי' דמתני' לא מיירי באבד נמי זכרו א"כ היכי ס"ד. דר"א למימר דצ"מ משום דקלא אית ליה אשתו מותרת במשאל"ס הא אף דנימא דצ"מ קלא אית ליה השתא דלא אבד זכרו דבהכי מיירי מתני' היכי שרינן ליה דילמא עוד חזון למועד וישמע בחוץ קולו ונדעה איה מקום כבודו דעד האידנא לא אבד זכרו אלא פשיטא דר"א מפרש לה למתני' דמשאל"ס דאיכא נמי איבוד זכרו ועלה קאמר רב אשי דאם נשאת ל"ת ש"מ דאי ליכא איבוד זכרו בהדי סהדותא דמשאל"ס אכתי באיסור תורה קיימא ומהכא יליף לה הרמב"ם והיא ראיה נכונה. וכן ראיתי להרב מהר"ם ן' חביב הובאו דבריו בתשו' גו"ר חלק אה"ע ד' ל"ב דפי' אלא דהוא מפרש לה דאף דלא שהה כשת"ן אם אבד זכרו סגי להוציאה מאיסור תורה עיי"ש דברי הרמב"ם כדכתיבנא ומייתי ראיה דבעינן איבוד זכרו מעובדא דחסא עיי"ש:

ומעתה עלו כהוגן דברי הרמב"ם דלא סתרי אהדדי דההיא דפ"ו לא הזכיר אבד זכרו ונשכח שמו ומשום הכי אכתי באיסור תורה קיימא כל עוד שלא נשכח ואבד שמו והדבר מבואר מעצמו שם שהוא כדין שליח הגט שקודם נתינת הגט הוגד להם שאירע לו אחד מאלה ועדיין לא ידע אנוש כי אם בעת ההיא ומשו"ה אכתי מספיקינן דילמא אכתי תי הוא או ניצול ואף שאח"כ עבר זמן רב ואבד זכרו ויצא מכלל חי עכ"ז היא ספק מגורשת דדילמא בההיא שעתא שנתן הגט עדיין היה חי עד שיתברר שקודם נתינת הגט כבר

היה מת וזהו שמסיים הרמב"ם ואם נודע שמת בעלה קודם שיגיע הגט לידה אינו גט ועיין בלבוש סוף סי' קמ"א ומעתה אין לו דמיון עם ההיא דפי"ג:
ובכן במפולת נמי שפיר מחליקינן בין ההיא דפ"י דמיירי בדלא אבד זכרו דאף דרוב הנשארים תחת המפולת מתים עכ"ז כיון דאיכא שתי חזקות חזקת חי וחזקת א"א דלא עדיף רובא מתרי חזקי כמ"ש הריב"ש בסי' שע"ט ואף דרובא עדיף מחזקה הכא דאיכא תרי חזקי שאני ואף שנתרועעו החזקות מ"מ משיב כספק שקול לא כן היכא דאבד זכרו דזה מוסיף פה כח הרוב דאומדנא חזקה ותקיפא היא שכבר מת כל כי האי עדיף מתרי חזקי ובטילות הם ונפקא אנחתי מאיסור תורה:
ועוד נראה לע"ד דרובא דמפולת עדיף טובא ממשאל"ס דבמשאל"ס משכחת לה שינצל ע"י עצמו דשט מתחת המים או דנזדמן לי דף או קורה וניצול על ידם או דגלי השפילוהו והוציאוהו למרחקים ולא ידע אנוש בהצלתו וכל כיוצא בזה הן ישועתה לו ע"י עצמו ולהכי בדין הוא דאי לא שהה שם כדי שת"ן שנחוש להצלה כזאת דשכיחא ואיכא נמי שתי חזקות חזקת חי וחזקת א"א לא אתי רובא ומבטל תרי חזקי כיון דבהאי רובא איכא מעוטא דשכיחא דנצולין כדכתב הריב"ש לא כן במפולת דא"א להנצל על ידו כיון שהוא טמון בגל ועפר בעפר תל גבוה ואיך יוכל להמלט על עצמו אם אין שני להקימו וישועתו תלויה לו באחרים להצילו במרא וחצינא ויחפרו שם להסיר מעליו אבנים גדולות וכולי האי ואולי ימצאוהו חי והצלה כזאת קלא אית לה דחברא חברא אית ליה והקול נשמע וכל כי האי אמרינן אם איתא דסליק קלא אית ליה כיין שהצלתו ע"י אחרים נשמעת והויא דומיא דמאי דאמר ר"א גבי צו"מ אם איתא דסליק קלא אית ליה ואע"ג דלמסקנא לא קיימא הכי היינו כדי להתירה לכתחילה אבל להוציא את אשתו מאיסור תורה כדי שאם נשאת ל"ת פשיטא דמהני דהא איכא תרי רובי רוב דמפולת מתים ורוב הנצולין ע"י אחרים קלא אית להו ואתו תרי רובי ומבטלי תרי חזקי חזקת א"א וחזקת חי ומשתריא מדאורייתא ועיין תוספות ד' קכ"א ד"ה ולא היא: וכ"ש לדעת הרב הגאון נודע ביהודה דסבר דשני חזקות הללו כחדא חשיבי כיון ששני החזקות נאחזות ונקשרות זו בזו דאי קיימא חדא קיימא אידך ואי אפשר לחזקת א"א בלא חזקת חיים ותמה על הרב פני יהושע והריב"ש דחשבי להו כתרתי עי"ש בסי' מ"ג שהאריך הרחיב לסתור דבריהם:
ויציבא מילתא דדברי הריב"ש והגאון פני יהושע נכונים בטעמן לפי ע"ד וטעמא רבא איכא למילתיהו להחשיבם כשתי חזקות אף שהם קשורות זו בזו דהא אשכחן דזמנין דקיימי חדא בלא אידך דהא לענין ירושה אשכחן דהאשה שאמרה מת בעלי וכן מסל"ת שאמרו מת פ' אעפ"י שנשאת עפ"י עדות זה ופקעה חזקת א"א עכ"ז אין היורשין יורדין

לנחלה עפ"י עדות זה דאכתי בחזקת חי הוא לענין נחלה הא קמן שאע"פ שאזלה לה חזקת א"א והותרה לינשא אכתי חזקת חי קיימת לגבי היורשים וכן להפך מי שנטבע במים שאל"ס עפ"י עדים או שראוהו צלוב או שראוהו נדקר במלחמה וכו' שיורדין לנחלה עפ"י עדות זה דאזלא מיניה חזקת חי דרובם דהנך למיתה קיימי ועכ"ז אכתי בחזקת א"א קיימי מדרבנן כמבואר בהרמב"ם פ"ז דנחלות והש"ע סי' רפ"ד הא קמן דחזקת חי אזלא לה וחזקה א"א במקומה ואף דמדרבנן הוא דאסירה מ"מ ס"ל להגאונים הנז' כיון דזמנין משכחת יעמדו כל חזקה לבדה ואין עוזר לה חברתה ע"כ ראוי והגון להחשיבם כשתי חזקות דאלימי יותר מחד רובא. את זה ראיתי לתת טעם כעיקר לדברי הריב"ש והבוחר יבחר: באופן דאף לדעת הריב"ש דאיכא תרי חזקי חזקת א"א וחזקת חי כיון דמפולת נמי איכא תרי רובי רובא דמיתי ורוב הנצולין ע"י אחרים קלא איתי ליהו ורובא עדיף מחזקה אתו תרי רובי ועקרי לתרי חזקי. והכי חזינן לרש"י ז"ל דנראה דלא חיישי להצלה דע"י אחר גבי ההיא דנפל לתוך יורה מלאה יין ושמן ד' קכ"א מעידים עליו משום ר' אחא אמרו של שמן מעידים עליו מפני שהוא מבעיר של יין אין מעידין עליו מפני שהוא מכבה פי' רש"י שהוא מבעיר כשנפל אדם לתוכו וניתז השמן על האור ומבעירו יותר ויותר ולא שבתה רתיחת היורה וצמקו רגליו ולא יכל לצאת ומה ע"כ. ומבואר מדברי רש"י שטעם שלא יכל לצאת לא מפני שהיא עמוקה אלא מפני שרגליו צומקים ולא יוכל להזיזם משם ודלא כמ"ש הח"מ ס"ק נ"ז דמיירי שהיורה עמוקה וכדפי' הה"מ בשם הרשב"א בההיא דנפל לתיך כבשן האש וכן כתב הרב הכנה"ג הגהט"ז אות ש"פ משם מהרח"ש והביאו הי"א אות הק"ג עי"ש ולע"ד הא ליתא לדעת רש"י דאי הכי אמאי הוצרך לומר וצמקו רגליו ולא יוכל לצאת הא בלא צמקו נמי לא יוכל לצאת מפני עומקה אלא ודאי כדפרישית ומה דמטו בה משם מהרר"ש אחד הרואה דברי מהרח"ש במקומם בלבבו יבין דלא כוין לומר דבעינן שתהיה עמוקה דלא כתב אלא דבעינן שיהיה באופן שלא יוכל לצאת ודייק הכי מדברי רש"י והיינו דממ"ש וצמקו רגליו נראה דבעינן שיהיה באופן שלא יוכל לצאת וכיון דמסתמא צומקים רגל"ו תו לא בעינן שיהיה עמוקה וזה פשוט:

ומעתה קשה על רש"י דניחוש דדילמא באו אחרי' והוציאוהו משם וישאוהו במוט בשנים והעד הזה המעיד שנפל שם לא ראה ולא ידע כיון שלא עמד שם אלא ודאי דלהצלה דע"י אחרים לא חיישינן לה דאם איתא דניצול קלא אית ליה ואף דהתם הוא להתירה לגמרי כ"ש להוציאה מאיסור תורה. ואין להשיב מההיא דמלחמה דחיישינן דילמא עבדי ליה סמתרי וחי' דלא דמי כלל כאשר יראה הרואה בעין השכלל ואף אם

ירצה הדוחה להכנס בפרצה דחיקה לדחות מ"מ הכל מודים דלהוצאה מאיסור תורה דבר תורה לא חיישינן להצלה דע"י אחרים דאם איתא דסליק ע"י אחרים קלא אית ליה והוי תרי רובי ומבטלי תרי חזקי כדכתיבנא:

ועוד זאת היתה יתירה במפולת אומדנא תקיפא דמת יותר ממשאל"ס דצריכים לחוש עוד חששה רחוקה שתיכף בצאתו מתחת המפולת ויברח וימלט בארץ מרחקים נתיב לא ידעו עיט ואיך יוכל לרוץ אורח מהר לגבעה והוא מחולל מוכה ומעונה פצע וחבורה שבר יד או שבר רגל ושאר הגוף לא פלט ויסר כחו מעליו ואף אי נימא דמקום נתבצר לו ויסך אלוק' בעדו לבלתי הכות אותו וכל חבל לא השתכח בה ואכתי כחו במותניו מ"מ למה וה יעזוב את כל אשר לו ועזב את ארץ מולדתו אביו ואמו וביתו זו אשתו והלך לנוע על העצים ועל אבנים לא יעשה כן כי אם חסר לב וכל מי שאין בו דעת וחששה רחוקה עד מחו א' מאלף לא יעשה כן ואף דאשכחן דחיישינן לדילמא ברח בההוא גבר' דאתלי נורא כי גנני בד' קט"ו דחייש רב חיא בר אבין דילמא פרק ואזל ליה לעלמא והסכימו הפוסקים דהלכת' כותי' עיין תשובת הגאון נודע ביהודה סי' ע"ב שכתב שם אבל מה שכתבנו דהיכא דאין מקום לתלות שברח אמרינן כאן נמצא וכו' היה עי"ש מיהא מהך עובד' ואקלי נורא כי גנני. התם שאני דאיכא קמן פסידא וגברא חריפא דיש הוכחה שהיו שנים והאחד ניצול ונשרף ידו האחר נשרף כולו אלא ולא ידע אי מניהו נצול והוא בעל מום ואי מניהו נשרף ומשים חומרת א"א אזלינן לחומרא דדילמא בעל האשה הוא דניצול וערק משום כסופא דכיון דאי. אמרינן דניצול ודאי נעשה ב"מ דהא פסידא קמן א"כ תלינן דערק משום כסופא לא כן היכא דאין הוכחה בשום הצלה ואדרבא איכא רובא דמתים למה ניחוש שניצול וגם נעשה בו מום במקום שאינו מעכבו מלכת בדרכים והלך ערום ויחף ושוב מייוכו שאי ודאי דחששה רחוקה היא עד מאוד לומר דמדאוריתא חיישינן לכולהו הני חששא רחיקא ודחיק במקום שאין שום הוכחא כל דהוא וא"י בההיא עובדא דחששנו הינו להתירה אף לכתחילה דמדרבנן בעינן דבר הברור וצלול כשמש בצהרים וכל שאינו מפורש חיישי לה רבנן אף שהיא רחק המציאות אבל להתירה מדאורייתא ודאי דלא חיישינן:

ונראה שזה הוא טעם רבינו ירוחם. נכ"ג ח"ב שהבאנו לעיל דסבר דכל אותם שנפלו למקום סכנה דאי אשתהי שם א"א שלא ימות אפי' שיכול להיות שברח עכ"ז אם נשאת ל"ת ע"כ. וטעמו אפשר כדכתיבנא דאם איתא דברח למה לא שב אל ביתו ובחר לו דרך לעצמו נע ונד בארץ ואין לנו לחוש מדאוריתא לחששות רחוקות וההיא עובדא שאני

דהוה ידים מוכיחות כדכתב הוא עצמו או דמדרבנן הוא דחיישינן להתירה לכתחילה וכאמור:

באופן דמכל הני טעמי דאמרן הדבר יצא דמי שנפל עליו מפולת ואבד זכרו עדיף טפי וראוי להקל עליו ביתר שאת ממים שאל"ס שאין הצלתו ע"י אחרים דוקא ואיכא למיחש דדילמא גלי השפליהו למרחקים ואין לאל ידו לשוב אל ביתו תיכף בצאתו ואכתי לא אסתיע ליה מילתא לשוב וגם לית ליה קלא ולהכי אמינא דאף להרמב"ן והרשב"א ודעימיה דסברי דבעדי טביעה בעינן שישהה כשת"ן להוציא האשה מאיסור תורה גם המה יודו דבעדי מפולת לא בעינן שישהו כדי שת"ן דכיון שאבד זכרו ואיכא כל הני אומדנות דכתיבנא דאין לחוש שניצול אי משום דקלא אית ליה אם ניצול ע"י אחרים ואי משום דלא חיישינן דערק ולהכי אף דלא שהה כו"ע מודו דיצאה מאיסור תורה ואם נשאת ל"ת:

אמור מעתה בנ"ד בעדות ר' יום טוב הנז' שמעיד שבשעת הרעש שם נמצא בפתח בהכ"נ עם בן אל דבאביזי הנז' והוא ברח והניחו שם עם אביו וכבר אביו מלאוהו וידעוהו והכירוהו הכרה מעליא וקברוהו והבן נעלם מצינא למימר שפיר יפה כח עדות זה להוציא האשה מאיסור תורה אף שאין כאן עדות שראה שנפל עליו מפולת אין זה מעכב בנ"ד וחשיב כאילו אמר שנפל עליו מפולת מכמה טעמי:

חדא דהא חזינן להרב בצלאל בתשו' סי' כ"א דסבר כדעת הרמב"ם דכדי להוציא האשה מאיסור תורה לא בעינן שראו שנטבע במים אלא כיון שידע שנשברה הספינה או נטבעה בחזקת מתים הם ואם נשאת ל"ת וחייליה מפי המשניות שפי' הרמב"ם בההיא דר"א בן פרטא גבי ספינה שאבדה בים שנותנים עליו חמרי חיים וחמרי מתים דהייינו שנשברו הכלים והעצים שלה ונאבד הכל ונשארה הספינה ע"פ המים להנהגת המים ולא נשאר עוגין ולא משוטית שיתנהגו בה ע"כ. ומשמע דדוקא בכה"ג שנשאר עדיין גוף הספינה שלימה הוא דנותנים עליו חומרי חיים דאפשר שהרוח יוליכנה ליבשה אבל אם העידו שנשברה או נטבעה בחזקת מתים הם מן התורה ואם נשאת ל"ת והעיד הרב משם הרדב"ז שכן ראה בפי' ר"ח שפי' ההיא דר"א ן' פרטא כמו ספי' הרמב"ם וכדברי הרב בצלאל כן סבר הרב בנימין זאב סי' כ"ו וכן פי' הגאון פני יהושע בחדושיו שם בדעת הרמב"ם עי"ש: ונראה לע"ד להביא ראיה לדבריהם מהירושלמי סוף יבמות אמרו התם טבעה ספינתו בים אתיא בהדא דאמר רבא בר זבדא בשם רב מעשה באבא סימי ששקעה ספינתו בים והוא לא היה בתוכה והכא כן עכ"ל ופי' הפ"מ בפירושו וז"ל לשון בעיא הוא אם אמרו שקעה ספינתו בים ולא הזכירו שטבע פ' אם הוי עדות ע"כ.

וע"כ לפרש דכונת הבעיא הוא אי דינינן ליה כאילו אמר נטבע פ' וחשיב כמשאל"ס ואם נשאת ל"ת או גרוע ממשאל"ס כיון שלא הזכיר טביעה באיש ואף אם נשאת תצא דאי אף להתירה לכתחילה קא מבעיא ליה הא מתני' היא משאל"ס אשתו אסורה והינו לכתחילה אף בהזכיר טביעה באיש וכ"ש היכא דלא הזכיר טביעה כי אם בספינה כנדון הבעיא אלא ע"כ כדכתיבנא. וכן פירשה הרב כ"מ בתוספותיו אלא דאכתי קשה מאי קא מבעיא ליה הא מתני' היא בפ' כל הגט ג' דברים העיד ר"א בן פרטא וכו' ועל ספינה שאבדה בים שניתנים עליו חומרי חיים וחמרי מתים והיינו שנעבעה הספינה וכמו שפירשוה רוב הפוסקים והוסיף עוד הרמב"ן דאפי' העידו שנטבע האיש כל שלא שהה כשת"ן הוי בכלל עדות ר"א ב"פ ואם נשאת תצא כמפורש בתשו' המיוחסות סי' קכ"ח ותשו' הריב"ש הנז' והבאנו דבריהם לעיל. וא"כ כ"ש בחומר שקעה וכו' ומאי קמ"ל ומה שתירץ לזה הרב כ"מ שם דממתני' לא שמעינן אלא לכתחילה עי"ש אחר המ"ר לא תקן בזה כלום דהא הפשטן הפשיט לה מההוא עובדא ששקעה ספינתו בים והוא לא היה בתוכה והכא כן והיינו דאפי' אם לשאת תצא משום דחיישינן דילמא לא היה בתוך הספינה והעד לא העיד אלא שנשקעה ספינתו בלבד הא אם העיד שהיה האיש הזה בתוך הספינה בשעה שנשקעה וכ"ש אם אמר שראה את האיש שנטבע אף שלא שהה כשת"ן אם נשאת ל"ת ואילו ההיא דר"א ב"ר מוקמו לה הרמב"ן והרשב"א ודעימיה אף שראה הטביעה כל שלא שהה אף אם נשאת תצא אלא נראה ברור שהירושלמי מבין בההיא דר"א ב"ר כדמפרש לה הרמב"ם דפי' אבדה היינו שנשברו הכלים והעצים ואין לה עוגין ומשוטות וכו' ומשו"ה לא תאכל בתרומה ואם נשאת תצא דשכיחא הצלה דאפשר הרוח יוליכנה ליבשה ומשו"ה מבעיא ליה הירושלמי להיכא שהזכיר העד שקיעת הספינה לחוד ולא בא אל פיו שם האיש אלא דאנן ידעינן כי זה האיש נכנס בספינה זו מי מדמינן ליה למעדים שנטבע במשאל"ס שאם נשאת ל"ת או דלמא חיישינן דבשעת הטביעה לא היה האיש בתוכה שאפשר שיצא ממנה ועל זה השיב דשפיר חיישינן דילמא בשעת הטביעה לא היה בתוכה וכההיא עובדא דאבא סימי והיינו דוקא משום דלא ידעינן ידיעה ודאית שהיה שם בשעת טביעת הספינה הא אי נודע בודאי שהי' שם בשעת הטביעה והעיד העד שידע שהיה שם בשעת השקיעה אלא שלא ראהו בשעה שנטבע כי אם ראה טביעת הספינה בזה ודאי מבואר מהירושלמי שאם נשאת ל"ת דהא תלי טעמא משום דדילמא לא היה בתוכה הא אי ידעינן בבירור שפיר דמי לאם נשאת ל"ת דלהכי הוא דמבעיא ליה כדפרישנא בריש תלין ואפשר שזה המכריחו להרמב"ם לפרש מתני' דר"א ב"ר דבלא נשברה הספינה מיירי והוא הכרת נכון לע"ד ועוד איתא התם

בירושלמי אבד פ' נתרי פ' אינו בעולם אבד פ' אנא אמר רבך מן עלמא נתרי פ' אנא אמר אתרין פ' מאכל אינו בעולם טפח פ' רוחיה עליה ופי' הפ"מ וקמ"ל כלם לשון עדות מיתה הן ודבר זה הוא שנוי בתוספתא פי"ד וז"ל שם מת פ' אבד פ' נהרג פ' אין פ' בעולם אין ממנו כלום תנשא אשתו אין מעדין עליו ע"כ ומדברי הירושלמי ניכר כי תוספתא זו נפלו בה טעיות ומ"ש בסיף אין מעדין עליו ט"ס הוא גם מ"ש בתוספתא אין ממנו כלום ל"ג לה הירושלמי ובמקום נהרג גורס נתרי וה"ג נאבד פ' נתרי פ' פ' אינו בעולם תנשא אשתו וקמ"ל דלשונות אלו לשין עדות מיתה הם ותנשא אשתו וכדמפרש ליהו בירושלמי ולשון הירושלמי הזה והיה העלמ"ה מעיני הרב בעה"מ מאיר תתיבס סי' ל"ב ד' מ"סט שהביא תוספתא זו ויגע וטרח לישבה ולא עלתה בידו ומשו"ה לא רצה ללמוד ממנה למי שאמר איני בעולם שמועיל כיון שאין בידינו לישב התוספתא ואם היה רואה הירושלמי הזה לא הוה מספקא ליה באומר איני בעולם אי מהני או לא וגם היה מבין שיש ט"ס בתוספתא והגירסא כדכתיבנא וגם הרב חסדי דוד בפירושו על התוספתא לא ראה הירושלמי הזה ופירש בה מה שפירש עי"ש:

איך שיהיה הראת לדעת שלדעת הרב בצלאל ז"ל כי סברת הרמב"ם דאם העיד שנשברה הספינה אשר היה בה פ' אף כי לא ראהו שנטבע מהני להוציא האשה מאיסור תורה ועיין בתשו' לחם רב סי' ט"ל תשו' מהר"ש שרביט דסבר בדעת הרמב"ם בכי ועיין י"א הגב"י אות תרמ"ז פרי אדמה ח"א ד' פ"ט ע"ג ואף דאיכא למיחש דילמא קודם שבירת הספינה אחז קורה או לוח וישב עליהם ונמלט ליבשה ולא נפל למים או כל כיוצא לזה עכ"ז לא חיישינן לה דחששה רחוקה היא הלה כזו ומילתא דלא שכיחא היא ולא חיישינן לה מדאורייתא וא"כ דכותא נמי גבי מפולת שהוא כמשאל"ס כיון שראהו בשעת תקף הרעש במקום המפולת שאחרי סמוך נהיה המפולת חשיב כשעת שבירת הספינה סגו בהכי להוציא האשה מאיסור תורה דרובא דרובא הוא שנשאר תחת המפולת ולא חיישינן מדאורייתא שברח ברגע קטן אשר עבר בין תקף הרעש למפולת כמו דלא חיישינן בספינה שנשברה לדעת הרבנים הנז':

וכ"ש דבנ"ד איכא אומדנא גדולה שלא ברח כמו שהעיד העד שלא היה מניחו אביו לברוח ובפרט שהיה שעת מפולת בכל העיר אין מקום נקי דאיכא למימר דאף דניחוש שברח ממקום שהיה עומד שם אכתי לא פלט נפשיה ובסכנה עומד מידי עוברו ברחובות קריה דדילמא נפל עליו מפולת ממקום אחר אשר היה עובר בו והצלה רחוקה כזאת אי מצד מקומו אשר היה עומד בו ואי מצד המבואות חששה רחוקה היא עד מאד ולא חיישינן לה מדאורייתא:

כי מכל זה אני אומר דאף הרמב"ן והרשב"א ודעימיה דמחמירים במים שאל"ס ומצריכין עידי טביעה ושיכסוהו המים שהה כשת"ן כדי שתצא מאיסור תורה מודים בנ"ד דעדות ר' יו"ט הנז' מוציאה מאיסור תורה אף דאין כאן עדות מפולת מטעם דכתיבנא דכיון שהיה שעת מפולת בכל העיר וגם הוא היה עומד בשעת תקף הרעש במקום שהיה שם מפולת וכדי לומר שניצול צריכה רבה לומר שברח באותו רגע קטון ממקום המפולת וגם אתרחיש ליה ניסא שבכל מקום שעבר נמלט ולא נפל עליו כלום עד אשר יצא מחוץ לרחוב מה שהוא רחוק מאד משכל אנוש כי ראינו כי רוב המתים ברעש היה בשעת בריחתם מידי עוברם במבואות הצרים וכגון דא חששא רחוקה היא עד מאד לומר שניצול ולכן נראה שכ"ע מודו שכיון שהוא שעת מפולת איני צריך לעדות שנפל עליו מפולת ודי במה שמעדים שנמצא שם בשעת תקף הרעש וסגי בהכי להוציא האשה מאיסור תורה דמדאורייתא לא חיישינן להצלה רחוקה כזאת: וראיה לדבר מדברי רש"י יבמות קט"ו גבי מפולת הרי הוא כמלחמה פי' רש"י שנפל עליו מפולת או בא רוח סערה והיה מציל כל בתי העיר ע"כ ויש להבין מאי בינייהו בין הנך תרי לישני דכיון דטעם דאמרינן גבי מפולת בדדמי הוא משום דחיישינן שראתה שנפל עליו מפולת וחשבה שמת ואמרה כן א"כ מה לי אם לא היה מפולת כי אם בבית אחת או שהיה בכל העיר מרוח סערה אלא שכיון למ"ש והיינו דאיכא בין שתי הלשונות דבשאין מפולת אלא בבית אחת אזי לא אמרה בדדמי אא"כ ראתה שנפלה עליו מפולת דאז הוא קרוב למיתה משא"כ אם היה שעת מפולת בכל העיר מרוח סערה או רעש אז אומרת בדדמי אף שלא ראתה שנפלה עליו מפולת שכיון שידעה שהיה במקום המפולת בשעת הרעש וגם הוא שעת מפולת בכל העיר היא חושבת שבודאי מת כיון שההצלה בכגון דא רחוקה עד מאד ולא שכיחא ודנה בדעתה שבודאי מת ולהכי אומרת בדדמי אף שלא ראתה נפילת המפולת עליו זה נ"ל:

ועוד נראת דנ"ד דמי להההיא דנפל לתוך כבשן האש שמעדים עליו לפי מה שפירשה רבינו ירוחם ז"ל שם דדוקא שאינו יכל לצאת משם דאז אפי' לא ראה מיתתו מעדים עליו עי"ש וא"כ כשיכל לצאת משם ולא ראה מיתתו שאינו מעיד עליו משום דחיישינן שמא ברח היינו מדרבנן דהא כל הני דאין מעדים עליהם משום דחיישינן ביהו לבריחה כללא כייל ביהו רבינו ירוחם דמדאורייתא משרא שריו ואם נשאת לא תצא דכיון שנפל למקום סכנה אף שאפשר לו שיברח לא חיישינן מדאורייתא והך דנפל לתוך כבשן נמי הויא דכוותייהו וכן פרשה הרב מטה יוסף ח"ב חאה"ע סי' א'. ונראה פשוט שמה שכתב רבינו ירוחם שם וז"ל וכן הדין לכל אותם שאמרנו שנפלו למקום סכנה דאי אשתהי שם

א"א שלא ימות ואף דאפשר דברח והלך ולא ראינוהו וכו' דוקא לכתחילה ואם נשאת אין מוציאין אותה ע"כ. היינו דאף שלא שהה העד כדי שת"ן דאז אירא למיחש לבריחה וע"ז קאמר דמדאורייתא לא חיישינן לבריחה וכן פירשה הרב מטה יוסף שם וכן נראה מדברי הרא"ם סי' ל"ח ח"א ד' מ"ט שהבין כן בכונת רבינו ירוחם מדהשוה דעתו לדעת הרמב"ם ע"ש וא"כ בנ"ד נמי כיון שהיה במקום המפולת בשעת תקף הרעש שאם נשאר שם ודאי מת שהרי נפל שם מפולת אלא דאיכא למיחש דילמא ברח ולבריחה לא חיישינן מדאורייתא אף שלא שהה העד שם כשת"ן:

וכן נמי יש לדמות נ"ד להההיא דעישנו עלינו את הבית שכתב רביר"ו שם דה"ה אם אמרה עישנו עליו את הבית והיא בחוץ ולא ראתה אותו וכ"ש הוא ע"ש וכן פי' הב"ח בכונת הטור דנקט עישנו עלינו לרבותא וכ"ש עישנו עליו דמהיכא ידעה שנשאר שם דילמא ברח ע"כ. ופשיטא דגם דין זה דעישנו הוא בכלל מקום סכנה שכתב רביר"ו עליהם שאיסורם מדרבנן אף דאיכא למיחש לבריחה א"כ עישנו עליו את הבית אף דאיכא למימר דילמא ברח כמ"ש הב"ח עכ"ז אין איסורם אלא מדרבנן דון מינה דה"ה לנדון דידן אף דאיכא למחש לבריחה עכ"ז לא חיישינן מדאורייתא כיון שהיה במקום המפולת בשעת תקף הרעש ואם היה נשאר שם ודאי היה מת שריא מדאורייתא כן נ"ל:

הן אמת שהריב"ש בסי' שע"ט פליג על רבינו ירוחם בזה וסבר דכל הני דאיתא במתני' ובריייתא דאין מעדין איסורן מדאורייתא ואם נשאת תצא וכן כתב הב"י מיהו אפשר דבנ"ד יודה הריב"ש כיון שהוא שעת מפולת כדכתיבנא לעיל שהבריחה בשעת שיש מפולת בעיר וגם היה עומד במקום מפולת הצלה רחוקה היא ולא שכיחה ולא חיישינן לה מדאורייתא כאמור:

ועוד מטעם אחר נראה דיודה הריב"ש לנ"ד שיצאה מאיסור תורה והוא שכיון שנמצא שם במקום שהיה עומד נמצא מת דכפי העדות של ר' יום טוב שהיה עומד במדרגות בהכ"נ ושם תחת המדרגות נמצא מת זה שהוא סמוך ממש למקום שהיה פימד א"כ אף דנימא שלא הכירוהו אם הוא בן אל דבאביזי או לא מ"מ הרי מת לפנינו במקום שהיה עומד בן אל דבאביזי ויש לנו אומדנא גדולה לומר שהוא זה ואומדנא גדולה כזו מחזקת את הרוב ומבטלת תרי חזקי ואף הריב"ש יודה בזה דאלים רוב כזה המחזיקו האומדנא ומבטל תרי חזקי. וכן כתב הרב נודע ביהודה בתשו' סי' ס"ג בדעת הריב"ש דהיכא שנפל למשאל"ס ולא שהה כשת"ן דלדידיה אכתי באיסור תורה קימא אם מצאו אדם מת במים הדין הוא דאם נשאת ל"ת ואי כאן אלא איסור דרבנן עי"ש שהכריח הדבר מכח קושיא

ואף שהרב כתב שלא מצא חבר להריב"ש בזה לדידי חזי לי דיש ויש כמה אשלי רברבי דסברי הכי:

ראשון בקדש הוא רבינו ירוחם ז"ל. והוא ממה שכתב ופסק בההוא עובדא דאתלי נורא בשלהי הלוליה לחומרא שכתב וז"ל אם נפלה דלקה במטתו או בביתו ואמרה אשתו ראו פ' בעלי מת וראו אדם מושלך חרוך ופס ידא מושלכת לא אמרינן זה הוא בעלה אלא אמרינן שמא האי אדם חרוך אדם אחר מעלמא הוא שבא להציל דזה הפס מבעלה היה ומתוך שנפל בו מים ברח מהבושת ודינו כמו עישנו עליו את. הבית עכ"ל. ועל כל אלה כתב שכל אלו שאמרנו שנפלו למקום סכנה וכו' אם נשאת אין מוציאין אותה כמו שכתבנו לשונו לעיל וזה אחד מאותם שנפלו למקום סכנה. וע"כ דאין זה מטעם דלא חיישינן לבריחה כאינך דהא בזה יש מקום לחוש כיון שיש לפנינו פס ידא וגברא מוכחא מילתא דשנים היו והאחד אינינו כי ברח אלא ע"כ לומר דהיינו טעמא דכיון שיש מת לפנינו אף דיש כאן שנים והאחד ברח תלינן הבריחה באחד שבא להציל דאמרינן מאי חזית על בעל האשה שניצול ולהניחו בחזקת חי ולהוציא לאחר שבא להציל מחזקת חי ולומר שהוא המת כיון ששניהם היה להם חזקת חי וכיון דרוב הנופלים במקום סכנה מתים ואתי רובא ומבטל חזקת א"א נשאר חזקת חי וחזקה זו רעועה היא מטעם מאי חזיה להכי מדאורייתא שריא אתתא וכמ"ש הרב נודע ביהודה עי"ש זה נ"ל בכונת רבינו ירוחם. והיינו בהך דהריב"ש ובהך שוים הם ולא פליגי כיון שיש מת לפנינו וגדולה מזו מצאנו ראינו להרב ב"ח בתשו' סי' נ"ה שעשה אומדנא זו דמת לפנינו עיקר גדול דלא תלינן באחד והתיר מכח אומדנא זו אפי' לכתחילה ופי' פלוגתא דרחב"א ורבא בעובדא ההוא דאתלי נירא דבהכי פליגי ופי' דברי רבינו ירוחם בדרך זו עי"ש שהאריך וכיוצא בזה כתב בסי' ע"ב וכן כתב בספרו גבי נפל לתוך כבשן האש דאי חזינן גוף שרוף בפנינו בתוך כבשן האש דפשיטא דתלינן דאותו שנפל לתוכו לפנינו הוא דנשרף דלא חיישינן שמא ברח והאי אחר הוא אפי' שאפשר לו שיברח כגון שנפל למדורה עיין במקומות הנז' ואף שבנדונות הנז' מצריך שלא נפקד אחר מהבית היינו כדי להתיר לכתחילה ולהחשיבו דבר ברור אבל כדי לצאת מאיסור תורה נראה ברור שמודה דסגי במת לפנינו כיון שבמקום שהיה עומד שם שהיה מקום סכנה שם נמצא מת אין לנו לתלות באחר מטעם מאי חזית ואף שבהב"ש ס"ק צ"א חילק עליו היינו נמי להתיר לכתחילה אבל אם נשאת אף הוא מודה של"ת:

וגם הרב בצלאל בתשו' סי' כ"א סבר הכי דאם יש מת לפנינו שריא אתתא מדאורייתא שכתב וז"ל ומסתברא לי בנ"ד כיון דסח דהספינה ההיא נטבעה והאנשים אשר בתוכה

נמצאו על שפת הים וקברום אע"ג דלא קאמר תו בהאי שיחה לחוד סגי לדונה כמים שאל"ס ואפי לדעת הרשב"א ז"ל דכיון דסח דהאנשים אשר בתוכה מתו רחוק הוא שהוא נציל ואמטו להכי אם נתברר שזה היהודי נכנס בספינה זו אפי' שלא אמר תו מהיהודי אשר נכנס אם נמצא על שפת הים הרי אתה דן אותה כמים שאל"ס דאם נשאת ל"ת עכ"ל. הא למדת מדבריו דכיון שיש מתים לפנינו לא אמרינן דהאחרים מתו והוא נציל ואזל ליה לעלמא וטעמו נראה ברור כמ"ש הרב הגאון נוב"י ז"ל דכיון שיש לפנינו מתים וכולם היה להם חזקת חיים מאי חזית למיהב ליה לבעל האשה הזאת חזקת חיים יותר משאר האנשים אשר היו עמו ובכל אחד מהנמצאים נימא דהאי הוא בעל האשה דמאי חזית דנימא דאחד הוא ולהניח בעל האשה בחזקת חי כיון שגם האחר היה לו חזקת חי: ועוד אפשר לומר בטעם דברי הר"ב ז"ל שכיון שאומר שמתו האנשים אשר בתוכה ומתים לפנינו ולא נודע לנו שנצול ממנה איש אומדנא דמוכח שגם בעל האשה מת עמהם שרחק מן השכל דאתרמי שזה ניצול יותר מכלם ואומדנא זו מצטרפת עם הרוב דהנטבעים רובם מתים ורוב כזה דאיכא אומדנא בהדי הוא אלים ועדיף מתרי חזקי חזקת א"א וחזקת חי ומשתריא מדאורייתא ודמיא למ"ש הרב פסקים וכתבים סי' קל"ט וז"ל ודע דכי היכי דמקלינן במשאל"ס בענין שאם נשא' ל"ת ה"ה דמקלינן בשאר אומדנות דמוכיחות להקל דאע"ג שכתב המרדכי שלהי יבמות שאין לנו לבדות חילוקים מלבנו היינו להנשא לכתחילה אבל בדיעבד שפיר דמי למיזל בתר אומדנות עכ"ל. ולזה כיון הר"ב ז"ל דכיון דאיכא אומדנא שמת בעל האשה כיון שהמתים לפנינו כנז' מצטרפת האומדנא הזאת עם הרוב דאומדנא זו חשיבא כאילו שהה כשה"ן ומשתריא מדאורייתא ובהכי מתרצא שפיר קושית הרב מהר"א אלפאנדארי שהקשה עליו וז"ל ולא אבין שכיון שעיקר טעמו של הרשב"א דבלא שהה עליו הוי ספקא דאורייתא הוא משו' שמא ניצול ע"ג עץ או קורה כדרך שנצולים הרבה פעמים והריב"ש הוסיף על זה אעפ"י שרובם לאיבוד כיון דאפשר בהם אין הולכים בהם אחר הרוב וכו' א"כ מה יושיענו זה שנמצאו אנשים על שפת הים הרי הספק במקומו עומד שאותם האנשים לא ניצולו ע"י עץ וקורה וזה האיש ניצול עכ"ל. ולפי מה שכתבנו לא קשה מידי דסבר הרב ז"ל דכיון שיש מתים לפנינו אמרינן שגם הוא מת או מטעם מאי חזית כדברי הגאון או מטעם דאומדנא עם הרוב חשיבא כשת"ן כדברי הרב פסקים וכתבים ובכגון דא כו"ע מידו כנ"ל. הרי לך לפניך שלשת הרועים רבינו ירוחם והרב בצלאל והרב ב"ח ז"ל חברים מקשיבים לסברת הריב"ש לפי דברי הגאון נוב"י ז"ל דאם יש מת לפנינו במקום אשר היה עומד שם שהיה מקום סכנה אומדנא דמוכח דהוא הוא ומצטרף עם הרוב ומשתריא אתתא מדאורייתא:

א"כ ה"נ נימא בנ"ד כיון שהיה עומד בשעת תכף הרעש במקום המפולת וההצלה רחוקה כדכתיבנא ובאותו מקום שהיה עומד נמצא מת אומדנא גדולה שהוא הוא דאין לנו לתלות באחר מהטעמים שכתבנו ומצטרפת עם רוב העומדים במקום המפולת מתים ומשתריא מאיסור תורה ואם נשאה ל"ת: ועוד אומדנא אחרת יש בנ"ד והוא כי סמוך למת זה נמצא שם אל דבאביזי עצמו קרוב לו כאמתים והכירו אותו בט"ע וסמנים כידוע וכיון שאב ובנו הנז' היו עומדים בשעת תקף הרעש במקום אחד כמבואר בעדויות ואביו נמצא מוטל סמוך למקום שהיו עומדים וסמוך לו כאמתים נמצא מת אחר אף שלא הכירוהו אומדנא חזקה שזה בנו אשר היה עמו דהא חזינן שאביו שהיה שם לא ניצול גם בנו לא ניצול והוא זה המת. שרחק מאד לומר שאביו מת ובנו ניצול ודמי להא שכתב הרב בצלאל ז"ל שם שרחוק לומר שכלם מתו והוא נצול ה"נ דכותא והא עדיפא כאשר יבין המבין ואין סברא לחלק בין רבים לשנים. ומה שגמגם עליו מהרח"ש ז"ל בקי"ע ד' כ"א ע"ב מעובדא דשני ת"ח שאמרו דבעינן דאסקינהו קמן וחזינהו לאלתר אינו גמגום ופשוט כאשר יראה הרואה:

ואפשר להביא ראיה לדבר מההוא גברי דאתלי נורא וכו' אמר רחב"א היינו עישנו עלינו את הבית וכו' א"ל רבא מי דמי וכו' ועוד הא גברא חרוכה דשרי ופס ידא דשריא ורחב"א גברא חרוכה דשריא אימא אינש אחריני אתא לאצולי ואכלתיה נירא ופסתא דידא דשדיא נורא איתליה ואתילד ביה מומא ומחמת כיסופא ערק ואזל ליה לעלמא ע"כ. ופי' רש"י ופסתא דידא מאיש אחר ע"כ והשאר הוא הגהת רש"ל ועיין הרב מהר"א ששון ז"ל סי' ט' שמחק תוספת זה ופי' בו מה שפי' ולפי ע"ד נראה דלשון רש"י זה אמילתא דרבא קאי דסבר דאף לסברת רבא הוו תרי גברי וכדבעינן למימר וקשה דמה ראיה מיתי רבא מפס ידא דשדיא ואדרבא פס ידא מגרעות נתן דאיכא למימר דערק כרחב"א ואי לא הוה התם פס ידא הוה עדיפה ליה. ואמילתיה דרחב"א קשה חדא לישנא דקאמר אימא אינש אחרינא אתא וכו' דנראה שהוא חדש דבר זה לומר שבא איש אחר והא רבא נמי ידע דהוה תרי כדפי' רש"י אלא שסובר ששניהם מתו האחד נשרף לגמרי ונשאר ממנו פס ידו והאחר נחרך והכי הול"ל ורחב"א פס ידא דשדיא נורא איתלי וכו' וערק שזה הוא עיקר החילוק שביניהם ועוד קשה דקאמר היינו עישנו עלינו את הבית וכו' ופי' רש"י דאמרן כי היכי דלדידך אתרחיש ניסא וכו' ע"כ ולא דמי דהתם הא אתרחיש ניסא לחד מניהו ואיכא למימר שפיר כי היכי וכו' לא כן הכא אף שהיו שנים האחד נכרך ובמה נתלי לומר על האחר דערק ולא שייך למימר כי היכי ואף דנימא דהיינו דקי"ל לרבא מיהו רחב"א לא תקן לזה כלום דאכתי לא דמי:

לכן נראה דלתרויהו שנים היו עומדים בגננא בשעה דאיתלי ביה נורא אלא דבהא פליגי דרבא סבר כיון שהיו שנים בתוך השרפה ועתה יש לפנינו גברא חרוכא ופס ידא והוא מאחר כדפי' רש"י הרי כאן שנים א"כ אומדנא דמוכח דתרויהו מיתו דאין לתלות שאחד מת והאחד ברח ונימא דמארי דגננא הוא דברח שזה אין סברא כלל וכסברת הרב בצלאל והא עדיפא דהרי פס ידא לפנינו ובמה נתלי לומר שניצול כיון דאין כאן כי היכי דאתרחיש ניסא להאי וכו' ורחב"א סבר כיון שלא ניכר האי גברא חרוכא אם הוא אחד מהשנים הראשונים או לאו א"כ אכתי איכא למיחש דילמא אחד מהשנים נמלט מהשרפה שלם בגופו והאי גברא חרוכא הוא אחר דאתי מעלמא לאצולי ואכלתיה נורא ומעתה שפיר שייך למימר הכא כי היכי דאתרחיש ניסא להאי דברח שלם אחד מהראשוני' אתרחיש נמי להאי ואמרינן נורא איתליק וכו' וערק זה נראה לפרש כונת מחלקותם ובהכי אתי שפיר כל מה שדקדקנו: ומכל האמור למדנו דאף רחב"א דחייש לאינם דאתי מעלמא היינו משום דלא ידענו באלו השרופים אם הוא אחד מהראשונים הא אי הוה ידעינן כנ"ד ועיין להרב מהרשד"ם אה"ע סי' ל"ו והביא דבריו הרב כנסת יחזקל סי' ר"ג בשנים והיו יחד ונאבדו ובא העד והעיד על אחד מהאי שהכרו מת והאחד לא הכירו ופסק שכיון שהכירו את האחד אמרינן דהא הוא חברו שהיה עמו אף שלא הכירוהו ע"ש ודאי יודה דלא חיישינן דאתי אינש אחרינא במקומי ותודה לי מיהא דמדאורייתא לא חיישינן:

ועוד איכא בנ"ד מאי דכתב הרב מוהר"מ ן' חביב ז"ל הביאו הרב גו"ר חאה"ע כלל ג' סי' ו' ד' ל"ב ע"א וז"ל ועוד יראה לי דע"כ לא אמרו דבעינן לעכובא שיעיד שטבע ומת ושהה עליו שעור כשת"ן לשאם נשאת ל"ת היינו כשנשאת אשת הטובע בתוך השנה שנעלם ונטבע בעלה אבל אם עבר שנה אחת מעת שנטבע בעלה ולא נודע שיצא למקום אחר חי אם איתא שיצא חי הוה נודע וכיון שהעיד פ' טבע ועבר שנה אחת ולא נודע מקומו איה הרי יצאת אשתו מאיסור תורה ולא רביע עלה אלא אסורא דרבנן ולכתחלה לא תנשא ע"כ. והביא ראיות לדבריו ולבסוף כתב ואף שכמה גדולים כתבו בכמה מעשים דנטבעים ולא ראינו שכתבו חילוק זה וכו' מקום הניחו לנו להתגדר בו ומה גם שכבר רמוז חי' זה בכתבי מהר"א סי' לק"ט ומי כמוהו מורה עכ"ל וא"כ בנ"ד כיון שיש עדות שהיה במקום המפולת בשעת תקף הרעש דחשיב כמעיד שטבע כמו שבררנו לעיל וזה שלש שנים ולא נודע איו ואבד זכרו יצאה מאיסור לפי דברי הרב ז"ל ועיין בראש דברנו מה שכתבנו מזה: ותו יש לצרף בנ"ד סברת הרב המבי"ט ח"א סי' קל"ה הביאה הכ"ש בקו"ע סי' רכ"ה במי שנאבד בדרך שהיה הולך ממקום פ' למקום פ' ולא נראה עד היום וגוי מעיד

שראה יהודי הרוג באותו הדרך כתב הרב שעדות זה מספיק שאם נשאת ל"ת דכל שהעיד בדברים שרובם למיתה אם נשאת ל"ת וכו' והכא מי שיצא ממקום פ' ללכת למקום פ' ולא הגיע לשם ואבד זכרו ולא נודע מקומו איה ובא גוי מסל"ת ואמר שראה יהודי הרוג באותו הדרך הוא דבר שרובו למיתה שאם היה חי הוה שב לביתו ונראה דעדיף עדות זה ממים שאל"ס שאם נשאת ל"ת וטעמא וכו' א"כ אם נשאת אשתו ל"ת דליכא איסורא אלא מדרבנן דמדאיריית' אזלינן בתר רובא עכ"ל. א"כ בנ"ד נמי כיון שהעיד ר' יו"ט שהיה עומד שם בשעת הרעש ובאו גוים והעידו שנמצא שם מת וזה שלשה שנים שאבד שמו ונשכח זכרו ולא נודע איה הוא א"כ כפי דברי הרב יצאת אשה זו מאיסור תורה. וכבר ראיתי רבים ונכבדים וגאונים רבני אשכנז ז"ל ורבני ספרד שבני יסודם על דברי הרב המבי"ט הללו: הן אמת שראיתי להגאון בעה"מ פני יהושע ז"ל הובאו דבריו בספר אחד מרבני אשכנז הנקרא אור נעלם סי' ל"ו שכתב על דברי הרב המבי"ט הללו וז"ל אני השגתי בקונטריס באריכות ע"ד הרב המבי"ט בזה והעלתי דכל היכא דאיכא חזקת איסור דאורייתא לא אמרינן שזהו הנאבד שנמצא כדמוכח בפסחים יו"ד בסוגיא דט"ן ככרות גבי על ובדק ואשכח מחלוקת רשב"ג ור' ובכה"ג בסוגית בכורות ד' כ"ה והארכתי בתכלית האריכות עכ"ל ואנן בדידן לא זכינו לאור באור קונטריסו הקדוש האמנם הנראה מדבריו שסתירת דברי הרב המבי"ט מסוגיה הנז' ואבאר כונתו:

הכי אימא התם על ובדק ואשכח פליגתא דר' ורשב"ג דתניא שדה שנאבד בה קבר הנכנס בתוכה טמא נמצא בה קבר הנכנס בתוכה טהור שאני אומר קבר שאבד הוא קבר שנמצא דברי ר' רשב"ג אומר תבדק כל השדה כילה ע"כ. וידוע ששדה שאבד בה קבר כשהוא ברה"י דהיינו בקעה בימות הגשמים ספקי טמא מדאורייתא דהוי ספק טומאה ברה"י כמפורש בפ' י"ח דאהלות משנה ג' בדברי הר"ש ז"ל והכא טעמא דרשב"ג הוא דכיון דיש בשדה זו חזקת טומאה דאורייתא מוקמינן ליה אחזקתי' אף שנמצא קבר אחד ולא אמרינן קבר שאבד הוא שנמצא להוציא השדה מחזקת טומאה אלא אמרינן זה שנמצא אחר הוא שהיה שם דכי היכי דקבר האי קבר איניש אחרינא דשדה דרכה למקבר בה וכן מפורש בבכורות שם דמייתי התם הך פלוגתא דר' ורשב"ג ומינה ילפינן לחמץ כיון שיש בבית זו חזק' איסור חמץ דאורייית' אע"ג דעל ובדק ואשכח סבר רשב"ג דלא סגי בהכי להוציא הבית מחזקת חמץ דאורייתא דדילמא כיכר אחר הוא וצריך לבדוק כל הבית ומינה יליף הרב הגאון למי שאבד בדרך ידוע ומצאו שם מת אחד דלא אמרינן לסברת רשב"ג הנאבד הוא שנמצא כיון שהאשה בחזקת א"א לא נפקא בהכי מחזקתה דאמרינן כי היכי דעבר זה בדרך זו עבר איניש אחרינא ונהרג וזה הנעלם אזל ליה לעלמא

ומוקמינן לה לאשתו אחזקתה וכל זה הוא הפך דברי הרב המבי"ט ז"ל זה נראה כונת הגאון ז"ל:

ואנן בעניותין נראה דאין מכל זה סתירה להרב המבי"ט ז"ל דכל האמור אינו אלא לדעת רשב"ג ולית הלכתא כרשב"ג דרוב הפוסקים פסקו כ"ר הלא המה הרמב"ם פ"ג מהלכות חמץ הי"א והראב"ד שם והרז"ה בספר המאור ז"ל ויהיב טעמא משום דרבנן דהניח עשר ומצא ט' המובא באותה סוגיא סברי כ"ר וכן הכריח הרב פ"ח בסי' תל"ט מתוך הסוגיא עי"ש פוק חזי להרב ושב יעקב בחאה"ע סי' י"א הביא מסוגיא זו ראיה לדברי הרב המבי"ט ז"ל והיינו מסברת ר' דהלכתא כותיה עי"ש:

ועוד דאף מסברת רשב"ג אין כאן קושיא להרב המבי"ט דאיכא למימר דע"כ לא קאמר רשב"ג דלא אמרינן קבר שאבד הוא שנמצא אלא בשדה שאבד בה קבר דיש בו חזקת טומאה ואי אמרינן קבר שאבר וכו' הוא נגד החזקה וסבר דלא אמרינן שאני אומר להקל נגד חזקה לא כן בהך דהרב המבי"ט דאי אמרינן קבר שאבד וכו' להקל מסייע לרובא דהא בלאו הכי איכא רובא דרוב הנאבדים ונשכח זכרם הם מתים ועדיף האי רובא מרוב הנטבעים כמפורש בדבריו א"כ השתא דנמצא מת באותו דרך אשר אבד בו דאי אמרינן הנאבד הוא שנמצא הנה זה מסייע לרוב ובכגון דא שהאומדנא מסייע לרוב מודה רשב"ג דאמרינן הכי להקל ואף דאיכא נמי חזקת א"א מ"מ רובא עדיף ואמדינן אומדנא דמסייעת לרובא דעדיף מחזקה ובפרט דאומדנא אלימתא היא הא ודאי בכגון דא מודה רשב"ג לנדון הרב המבי"ט. ותדע דכן הוא דהא אשכחן לרשב"ג שם בסוגיא גבי קרדום שאבד בבית דסבר דתלינן להקל שהבית טהור שאני אומר השאילו לאחר וכו' או שנטלו מזוית זו והניחו בזוית אחרת ושכח וע"כ היינו טעמא משום דחזקת הבית שהיא טהורה מסייע לומר שאני אומר להקל ודכותה אשכחן ליה לרשב"ג בנדה ד' ס' באשה המשאלת חלוקה לשומרת יום כנגד יום וכו' ומצאה בה כתם דסובר שתולה בה להקל והיא טהורה והתם נמי טעמו משום דהאשה בחזקת טהורה ותלינן להקל להעמיד החזקה ועי"ש בתוס' א"כ ע"כ גבי שדה שאבד בה קבר דלא אמר קבר שאבד וכו' הוא משום דהוא נגד החזקה אבל כשהוא מעמיד החזקה סבר דאמרינן שאני אומר וכו' להקל וכ"ש להעמיד הרוב בנדון המבי"ט דסבר רשב"ג דאמרינן הנאבד הוא הנמצא וכן דאיתי בתוספתא הביאה הר"ש בפ"ח דטהרות משנה ג' דסבר רבי שמעון דאמרינן מחט שאבד מחט שנמצא ואף דהתם הדבר שקיל כ"ש היכא דמסייע רובא ומשמע שם דליכא מאן דפליג עליה בהא אלא דרבנן סברי דאף דנימא הכי אכתי חיישינן דילמא דרך בה ברגלו אדם טמא וטמאה עי"ש ועוד איכא למימר דדוקא התם קאמר רשב"ג דלא אמרינן קבר

שאבד וכו' משום דאפשר לברר הדבר ע"י בדיקת השדה דכל ספקא דאפשר לברר לאו ספקא הוא מידי דהוה חרוב מצוים אצל שחיטה מומחים הם ואפי"ה לרוב הפוסקים אי איתא קמן צריכין למבדיקיה ביו"ד סי' א' וכן בסכין בדוק מצריכינן ליה לכתחילה לבודקי אחר שחיטה אעפ"י שהסכין בחזקת בדוק והכי נמי דכותא כתב הר"ש בפ"ה דטהרות משנה א' בההיא דשני שבילין דבגברא דאפשר לתקן בטבילה מצריכינן ליה לטבול ומייתי ראיה מההיא דע"ז ד' ל"ז דאמר להו ר' ינאי הא שקעה דנהרי זילו טבילו והיינו טעמא דכולהו משום דאפשר לברר ולתקן וכיוצא בדבר כתב הרב ט"ז בא"ח סי' תל"ט ס"ק ר' לתרץ קושיותיו וז"ל ע"כ נראה דלא דמי הך ספקא דאורייתא דהכא להנך ספקות דכאן יש לו לתקן הספק דאורייתא ש שיבטלנו ויהיה ספקא דרבנן וה"ה לאחר זמן אסורו דא"א לבטל אפשר לו עכ"פ בבדיקה ולמה יכניס עצמו בספק משא"כ התה דאי אפשר לתקן הספקות עכ"ל: וא"כ ה"נ נימא בטעם מילתיה דרשב"ג הוא משום דאפשר לברר ע"י בדיקת על השדה והיינו מדרבנן אבל דא"א לברר הספק מודה הנה עפ"י כל האמור אין סתירה מסוגיא זו לדברי הרב המבי"ט ואדרבא סיוע גדול יש ללמוד ממנה ועיניכם תראנה להרב כנסת יחזקאל בסי' נ"ג תשו' אחת לאחד מרבני זמנו ז"ל שעשה עיקר לדברי הרב המבי"ט והרב שתיק ומדשתיק כהודאה דמיא וכן הרב שב יעקב שם סמך שתי ידיו עליו בזה וכן הרב מאיר נתיבים סי' ל"ב עיקר יסודו הם דברי המבי"ט וכמוהו רבים בקש תמצא ואף מי שלא הודה מ"מ עשו דבריו לסניף א"כ אף אנן נמי בנ"ד נקח דבריו לסניף הטהור על ראשנו וכ"ש וק"ו דאיכא בנ"ד כמה מעלות טובית: באופן דמכל הני טעמי תריצי דכתיבנא נראה ברור דאשה זו יצאת לחירות מאיסור תורה ואין בה אלא איסורה דרבנן דלכתחילה ל"ת ואם נשאת ל"ת ומעתה כל ספקא דאיתיליד לן הן במחלוקת הפוסקים והן בשאר ספיקי יש לנו להקל משום דספקא דרבן לקילא וכמ"ש הריב"ש בהי' שע"ט וז"ל ואם היה בכאן מי שיעיד בטביעה במשאל"ס כראוי או לא היתה אסורה אלא מדרבנן ולכתחילה ואם היינו מקילים בה היינו מקילין מדרבנן ע"כ הביא דבריו הרב מהרח"ש בקי"ע דף נ"א והסכים הוא בזה וכן כתב הרב בצלאל סי' כ"א עי"ש וכן הרב גו"ר חאה"ע בכמה מתשו' כתב כן וכמוהו רבים מהפוסקים הלא בספרתם:

ומעתה אשא דעי לטהר אשה אף מאיסור דרבנן ואשימה עיני בספקות הכתובים בתחילת דברינו:

הלא מראש החקירה הראשונה בעדות הראשון דאפשר דהחבורות והפצעים היו גם בפרצוף פניו וכו' ככתוב בספקות נראה דכיון שביאר שיחותיו בראשונה שהיתה צוארו

שבורה מה שסיים אח"כ מוכה ומעונה וכן מה שסיים לבסוף ומוכה הרבה היינו בצוארו דאי לאו הכי היה להם לפרש באיזה מקום היה מוכה כמו שפרשו שהיתה צוארו שבירה ותו דאף דנימא דהמכות והחבלות היו בפניו עכ"ז אינו מזיק לענין הכרתו כיון שלא. נחסר כלום ר"ל אבר או מקצת אבר אבל אם נפצע באחד מאבריו ובלי שום חסרון אבר אפי' נחסר קצת בשר מעידים כמ"ש מר"ן הקדוש בתשו' סי' ו ועיין במהרת"ש בקו"ע ד' מ"ג:

אנכי הרואה להגאון כנסת יחזקאל סי' מ"טס שרצה להכרית מדברי מר"ן שבש"ע דפי' נחבל חבלה בעלמא אפי' שאינו חסר כלום וכמה טרח ודקדק להוציא דבר חדש כזה ואחר המחילה הראויה אליו דטרח בכדי דכל בתר איפכא מפורש בתשו' מר"ן כנז' ומה שרצה להכריח כן מדברי התוספות שבדף קט"ו לא ידענא שותא דמר דאחר הרואה דברי התוס' ישפוט בצדק דבר הלמד מדבריהם דפי' נחבל היינו נשחת וחסר ומר"ן הק' ז"ל עיקר ראיתו בתשו' היא מתוס' שבדף קע"ו עי"ש שמהם למד שפי' נחבל היינו נשחת וחסר ועיין מהרח"ש בקו"ע ד' מ"א הביא דברי התוס' הללו ועמד במה שיש לעמוד וישב על נכון:

מיהו מדברי המרדכי סוף יבמות משמע קצת שפי' נחבל בפניו היינו חבלה בעלמא שכתב שם שקשה לר"י לדעת ר"ת דאמרינן במדרש בראשית רבה פ' ס"ה וירוש' סוף יבמות שאביה הושיב שומרים אצל ההרוגים שלשה ימים שלא יכירום ויתירו את נשותיהם משמע דאחר ג' אין יכולים להעיד עליהם וי"ל דהתם הרוגי מלכות מדוכים בפצעים וחבורות ומתקלקלים ואינם יכולים להעיד עליהם ולהכירם ע"כ. לשון זה משמע שאף שלא נחסרו אלא שפצעום נקרא נחבל ואפשר לומר שדברי ר"י אמילתי דר"ת קאי דמפרש לדעת ר"ת דכשאין לו גוף אלא פרצוף פנים עם החוטם ושפתים וסנטר מעידים עליו לעולם וזה קולה גדולה ולהכי לדידיה מחמיר בהך שמצריך שלא יהיה שום חבלה בעלמא דכיון שכל הכרתו היא ע"י הפרצוף דוקא והוא אחר שלש דלא בציר דמשתנה קצת לא כן לשאר רבוותא דסברי דאף ר"ת לא התיר אחר שלש אלא כשגופו ופרצופו שלם לדידהו כשנחבל בחבלה בעלמא אינו נקרא נחבל בפניו לדידהו כיון שגופו שלם לפניו יכל להכירו היטב אף שהוא פצוע ומוכה כל שאינו חסר אבר ולדידהו צ"ל ההיא דאביה דהרוגי מלכות במלחמה אי אפשר שלא מדוכים בחסרון אבר או כתירוצא בתרא דהמרדכי. נמצא דהלכה רוחת דחבלה בעלמא פצע וחבורה לא מקרי נחבל בפניו וא"כ בנ"ד אף דנימא שהיה חבול בפניו פצע וחבורה אינו מזיק לענין ההכרה וזה פשוט: ברם מה יושיענו זה כיון שמה שראו העדים היה אחר שלשה ואף כי

לא פירש בעדות הראשון צריכים אנחנו לפרשו דאחר שלשה קאמר כי היכי דלא להוה העדיות סותרים דבעדות שניה פירש דבריו דאחר שלשה היה וכיון שכן מה יושיענו מה שלא נחבל בפניו דהא תנן אין מעידין אלא עד שלשה ימים: וכדי לבאר ולצאת ידי חובת ספק זה צריך אני לכתוב דברי הפוסקים בזה בקיצור. דבר זה במחלוקת שנויה כי הנה התוספות כתב בדף ק"ך בשם ר"ת דאם אינו חבול בפנים ודאי נראה דבר פשוט שיכל להכירו אפי' אחר כמה ימים וכן כתבו בדף קט"ו וכן הרא"ש ז"ל הביא סברת ר"ת והסכים עמו והטור בסי' זה עי"ש וכן רבינו ירוחם ז"ל הסכים לסברת ר"ת:

אבל הנ"י שס כתב בשם הרא"ה והריטב"א והרשב"א דמתני' בכל גוונא קתני אין מעידין אלא בתוך שלשה אף בגופו ופרצופו קיים וכן נראה מדברי הרמב"ם וסמ"ג מדסתמו דבריהם ומילתא פסיקתא נקטי בלשניהו אין מעידין אלא תוך שלשה משמע בכל גוונא כמבואר כל זה באריכות בדברי הרב מהרח"ש בקו"ע ד' מ"ג וכן כתב מר"ן בתשו' סי' ו' דהרמב"ם וסמ"ג חולקים אר"ת וכן מובן מהב"י:

והנה רבים מגדולי וגאוני האחרונים פסקו להלכה ולמעשה כדברי ר"ת וסיעתו ז"ל הלא המה הרב מהריק"ו בשורש קכ"א וז"ל מאחר שרבותינו בעלי התוס' כתבו שהוא דבר פשוט להתיר כשאין חבלה בפנים וגם הגוף שלם וגם הר' עזריאל דבתרא הוא פסק הלכה למעשה בתשו' כדברי ר"מ וכן רבינו מאיר דבתראה הוא הביא דבריו להתיר וכן טור אה"ע כתב וכו' ולא הביא שום חולק ופשיטא דכדאי הוא לסמוך עליהם אפי' שלא בשעת הדחק וכ"ש בשעת הדחק עכ"ל וכן מר"ז הקדוש בתשו' סי' ו' הביא דברי מהריק"ו הנז' ובסי' ד' הביא עוד תשו' מהר"ם שהביא דברי ר"ת והסכים מר"ן ז"ל להלכה ולמעשה כסברת ר"ת ז"ל ומבואר עוד שם בתשו' דכל שלא אמר הגוי שהיה חבול בפניו סתמו הוא שלא היה נחבל בפנים ושהיה שלם בגופו ע"ש וכן בסי' י"ב הסכים למעשה לסברת ר"ת גם הרב משאת בנימין סי' מ"ו פסק כר"ת להקל וכן הגאון נכדו הרב כנסת יחזקאל סי' ן' הרב עבודת הגרשוני סי' פע ד' נ"ט וכן הסכים למעשה הרב גו"ר אה"ע כלל ג' סי' כ' כ"ב עיין בדבריהם עיין י"א הגהב"י אות תקצ"ב:

אמור מעתה אף אנן נמי נסעה ונלכה בעקבותיהם של ראשונים הקדושים הללו ונימא בנ"ד שאף שהיה אחר שלשה ראוי להקל כיון שגופו שלם ולא היה נחבל בפניו ואף שעומדים נגדנו מערכה גדולה דסברי כהרשב"א והרמב"ם ודעימיה כמבואר בדבריהם איש על דגלו ועל צבאם הריב"ש ז"ל בסי' שע"ט שהפיץ והדיח סברת ר"ת בזה ומי יערב אל לבו לעשות מעשה נגד סברתם: מ"מ נראה דבנ"ד אף הריב"ש וכל דעימיה יודו דהא כתב שם וז"ל ואם היה בכאן מי שיעיד וכו' אז לא היתה אסורה אלא מדרבנן לכתחילה

ואם היינו מקילים בה מדרבנן וכו' עי"ש וכבר כתבנו לשונו לעיל וא"כ כיון דנ"ד הוא מדרבנן שפיר סמכינן ארבותנו המקילים ומדברי הריב"ש הללו למדו הפוסקים האחרונ' להקל בכמה ספקות ובמחלוקת הפוסקים ללכת אחר המיקל מהרימ"ט ח"א סי' מ"ח כתב וז"ל ואם הדבר כן הרי יצאת כאשה הזאת מחזקת א"א דמשאל"ס איסורא דרבנן היא וכו' ובהא ודאי אפשר לנו לסמוך וכו' ועוד סמכינן שכל ספקות שהיו בעדות ובמחלוקת של ראשונים דייניין להקל כשאר ספיקי דרבנן עכ"ל. וכן כתב הרב לחם רב סי' ל"ז בנדונו שהיה שראו הטביעה ולדעת הרא"ש והטור לא סגי בט"ע אלא בעי סמנים כמו שנבאר לקמן בע"ה וכתב ע"ז וז"ל וא"כ בנ"ד אפי' לדעת הרא"ש והטור לא הוי אלא איסורא דרבנן וא"כ כיון שיש פוסקים חלוקים עליו ראוי להקל בדבר דרבנן ע"כ ובסוף לשונו כתב ומ"מ אין לחוש לדברי הרא"ש במילתא דרבנן כדכתיבנא וכן ראיתי להרב מו"ר זלה"ה בפסקיו עכ"ל. וכן הרב אליה רבה בתשו' סי' י"א י"ב הקל באיסורא דרבנן ללכת אחרי הפוסקים המקלים. ורבים כמוהם ומיראת האריכות לא רמזתים ובכן בנ"ד דהוי איסורא דרבנן כדבירנא שפיר מצינן למעבד עובדא כר"ת וסייעתו ובפרט כי מר"ן הקדוש אשר כל בית ישראל נכון עליהם עשה מעשה כר"ת:

זאת שנית טעם אחר להקל בנ"ד משום שהוא עד מפי עד שאין עד הראשון לפנינו וא"כ יש לתלות ולומר דהעדים הראשונים הכירוהו הכרה מעליא בסימנים מובהקים שבגופו דבהכי מודי כ"ע דבסמנים מובהקים מעידים לעולם כיון דלא עבידי דמשתנו כמבואר בפוסקים הרא"ם ח"א סי' ל"ו ל"ז מהראנ"ח ח"א סי' כ' עיין י"א הגהט"ו אות תס"ו ח"א סי' א' וסי' ט' י"א הגב"י אות תקפ"ו וסמכינן אהוראת מהריב"ל דמקל בעמ"ע ותלינן דהראשון ראהו לאלתר פוק חזי להרב מהראנ"ח ח"א סי' ע"ד שהסכים שבעמ"ע תלינן שהראשון הכירו הכרה מעליא וז"ל שם וכן לענין מה שאמרו שכשראה הטביעה לא סגי בט"ע אלא צריך שיכיר פ"י סמנים י"ל שהכירו פ"י סמנים כיון שהם מעדים סתם וכו' יש לומר שהכירו בדרך המועיל ע"כ וכן כתב עוד בסוף דבריו ונמצא לפי זה בנ"ד ששמואל גיק"ו אמר יצחק אל זהר טבע וקברוהו אין מדקדקים אחר דבריו אלא אומרים שמסתמא ידע שפיר שהיה יצחק אלזהר כגון שהעלהו הוא והכירו בסמניו עכ"ל והביא ראיה מתשו' מהר"ם ומסה"ד עי"ש. והגם שמדברי הריב"ש נראה דלא סגי בסתם לומר שהגוי הראשון הסל"ת אם לא שנדע בפירוש והוא הפך תה"ד הנ' חלק הרב שם כשהוא גוי מפי גוי. לכשהוא ישראל מפי ישראל עי"ש. וכן מפורש בסי' כ' בדברי הרב ובודאי דלאו דוקא ישראל מפי ישראל דה"ה ישראל מפי גוי נמי תלינן להקל דהא טעמא דמלתא הוא משום דישראל המעיד מפי עד אחד אין לומר בו שהוא משנה הדברים ממה ששמע

מפני שהוא בקי לחלק בין דבר לדבר ומשו"ה אנו מחזיקים דבריו כמו שאמר לפנינו וכל שסתם הדברים אין בהם נגד המכוון סומכין על סתמן ומקילין בהם עכ"ל וכיון שכן מה לי ישראל מפי ישראל או מפי גוי כולא חדא מילתא היא וא"כ בנ"ד שהוא ישראל מפי גוי דמסתמא ספר דברים כהויהן ולא שינה ומה שאמרו הוא שראו בן אל דבאביזי מת שפיר תלינן שהכירוהו הכרה מעליא בסמנים מובהקים. וכן כתב הרב גו"ר אה"ע כלל ג' סי' י"ג שפשטה ההוראה להקל בעמ"ע בהוראת מהריב"ל דתלינן שהראשון הכיר אותו בסימנים עי"ש וכן בסי' כ"ה כתב כן. וכן כתב הרב פ"מ ס"א סי' מ"ב עיין י"א הגה"ט אות תס"ט ואע"ג דהן רבים דחולקים אמהריב"ל ודעימיה היינו באיסורא דאורייתא אבל באיסור דרבנן כנ"ד מודים כמ"ש מהרשד"ם תאה"ע סי' נ"ט ומהרח"ש בקו"ע דף נ"א נ"ד הסכים נמי לדברי מהריב"ל באיסורא דרבנן עי"ש ועיין עוד י"א הגהט"ו אות רמ"ז. ועוד דבנ"ד דאיכא ס"ס כו"ע יודו והייני הכי ספק אי הלכה כר"ת ודעימיה דסברי דג"ש ולא נחבל בפניו מעדים עליו לעולם ואם ת"ל דלית הלכתא דילמא הלכתא כהפוסקים דבעד מפי עד תלינן דהראשון הכירו היטב בסימנים מובהקי' והוא מתהפך ודוגמ' לזה כתב הרב פ"מ שם וז"ל אמנם על כל אלה בנ"ד בהצטרפות ב' הדברים הללו חדא דהוי עד מפי עד ואידך דגופו שלם שבכל אחת מהנה יש מקילים, כנ"ל אע"ג דבכל אחת מהנה יש מחמירים ג"כ וכנז"ל מ"מ בהצמדם יחד קולת עמ"ע וקולת גופו שלם יש להקל מטעם ס"ס ספק אם היה עד הראשון כאן היה אומר וכו' ואת"ל שלא היה אומר דילמא כשהגוף שלם הלכה כמ"ד וכו' והאי ס"ס המתהפך הוא כמבואר עכ"ל. ודוגמא לס"ס זה הקלו עשה מהרח"ש בתשו' סי' ד' וכן הרב זרע אברהם חאה"ע סי' ח' עשה ס"ס קרוב לזה ועיין י"א הגהט"ו אות ת"ע שאסף איש טהור להקת הנביאים דסברי דאי איכא ס"ס לכו"ע מתירין אותה ומשמע מכל הני רבוותא דאף שהאשה בחזקת איסור תורה שרינן לה מכח הס"ס ואף שכתב הרב הגאון בעה"מ פני יהושע בקונטריס. אחרון על כתובות דכשיש חזקת איסור דאורייתא לא שרינן בס"ס והעמיק הרחיב בראיות גדולות והפליג בענין עד שנתרעם על גדולי האחרונים מהספרדים דמתירים בתשובותיהם בס"ס אפי' בחזקת איסור א"א עי"ש:

לעומת זה כבר עמד הגאון בעל כרתי ופלתי בבית ספק שלא בירר ולכן דאף דאתחזק איסורא שרינן בס"ס וכתב וז"ל וכן עמא דבר וביחיד חכמי ספרד בתשובתם אשר תמכו יסודם בהתרת עגונה וגירושין לשמש בס"ס ואף דאתחזק איסור א"א ובריך שבחר בהם ובמשנתם עכ"ל וכ"ש דנ"ד ספקא דרבנן הוא כדכתיבנא לית דין ולית דיין שיפקפק בזה:

ובא השלישי טעם אחר יש בנ"ד להקל והוא דבן אל דבאביזי הנז' הוא ואביו היו ידועים ומפורסמים ונכרים. לכל גויי העיר דהוה שכיחי גביהו טובא כידוע וכל רואיו יכירוהו היטב מחרם והעדים שהעידו שמצאו אותי בודאי שהם מבני העיר ובודאי היו מכירים אותו מחיים וכן נראה מתוך דבריהם שדברו עם העד שעל איש הידוע וניכר להם מחיים הם מדברים וכיון שהיו מכירין אותו מחיים וכולים להעיד עליו אפי' אחר שלשה ימים וכמ"ש מהר"ם בתשו' מימון והביאו הפוסקים ועל צבאם הרא"ם בתשו' סי' ע"ל וז"ל דמאי דקתני מתני' דאין מעדים אלא עד שלשה ימים לאו לאדם ידוע וניכר למעידיו דאפי' עד ארבעה ימים מהני כיון שיודעים שזה הוא אלא ע"כ שאין ידוע אלא ע"י סמני פרצוף ופדחת וחוטם וכו' עכ"ל ומ"ש ארבעה ימים לאו דוקא דה"ה אחר ימים יותר מזה שמעיד כל שמכירו וידע שזה הוא ומינה דן הרא"ם ז"ל שם אפי' בודאי אשתהי בים אם מכירו מחיים יכל להעיד בט"ע וא"כ ה"ה בנדון דידן שהוא יבשה אחר שלש דדין אשתהי דים שוה לדין אחר שלש דיבשה כידוע. וכזאת וכזאת ראיתי לה' מהראנ"א בח"א סי' כ' שצדד להקל מכח הך דמהר"ם משם ר"ת אלא שעמדו נגדו דברי הרב תה"ד שנראה שסובר להפך ממה שהביא ההיא דרבינו שמחה ור"ן וכתב דגוי המכירו מקודם יותר גרע משאינו מכירו והוא הפך סברת מהר"ם ז"ל וקושיא זו כבר ישבה על נכון הרב פ"מ ח"א סי' פ"ד ד' ריי"ו עי"ש שכתב שלא כתב התה"ד אלא כשמכירו בסימנין לא כן במכירו בט"ע מודה למהר"ם ור"ת דבמכירו עדיף ועוד דהך דהר"ש ור"ן דחויא היא ולית מאן דחש לה עי"ש שהאריך:

ולדידי חזי לי לתרץ קושית מהראנ"א הנז' דיש לחלק בין הכרה מעליא להכר בעלמא דרך עראי דמהרי"א בעל תה"ד לא דבר אלא כשאין ההכרה שמכירו בחיו כל כך אלא דהיה רואהו לפרקים ואינו מורגל עמו כל כך והכי דייק לישני שכתב וז"ל דאיירי בענין שהגוי הכיר אותו כבר בחיו ועכשיו כשנמצא הרוג נסתפק והכירו ע"י סמנים וכו' דלשון זה מוכח שלא היה מכירו כל כך ובהא הוא דקאמר לדעת הר"ן ור"ש דגרע הכר כזה ויותר ממי שאינו מכירו כלל ונתן סימנים ובהא אפי' מהר"ם מודה בזה ודברי מהר"ם הם היכא שהיה מכירו מחיים ביתר שאת שהיה רגיל עמו ביותר דאז אחר מותו במיעוט הסתכלות בו יכל להכירו היטב בט"ע אף אחר כמה ימים וכ"ש ע"י סמנים כיון שהיה רגיל עמו בחיו והכרה כזו עדיפא מאינו מכירו כלל וכ"ש דעדיף מהכר דרך עראי דגריע מכולהו כמ"ש התה"ד לדעת ר"ש ור"ן:

וזה כונת מהר"ם שבא לחדש ולהוסיף בדעת ר"ת דמתני' דאין מעידים לא מיירי בהכרה מעליא שרגיל עמו ביתר בחייו דאי הכי אפי' אחר זמן הרבה שמת יוכל להכירו בט"ע

אי בסי' אלא ע"כ כשאין ידוע אלא ע"י סמנים פרצוף ופדחת פי' שאין ההכר מחיים כ"כ וצריך לדקדק בסימני פדחת כדי להכירו בכי הוא דוקא תוך שלשה כיון שאינו מורגל עמו כ"כ וכן פי' דבריו הרב מהרח"ש בקו"ע ד' מ"ג בפ' שלישי ואף שהרב אליה רבה סי' ב' דחה פי' זה בשתי ידים וכפי דבריו שדברי המהר"ם הם עצמם דברי ר"ת שכתבו התוס' בשמו מ"מ מדברי שאר הפוסקים נראה דמפרשים דבריו כדכתיבנא פוק חזי במהראנ"ח שם דמוכרח שמבין בכונת המהר"ם כמו שכתבנו כאשר יראה הרואה וכן הרב פ"מ בסי' פ"ד ובסי' צ"ו פירש דבריו כנז' ונסתייע מהם לנדונו והוסיף לומר שלא מצינו שהרשב"א חולק ע"ז התי' של מהר"ם וכן הרב מטה יוסף ח"ב חאה"ע סי' ד' כתב שהרשב"א מודה לחי' מהר"ם וכן תמצא להרב גו"ר חאה"ע כלל ג' בכמה מתשו' ואחד מהנה בסי' ה' וכן לרבים מהפוסקים בקש תמצא:

וזו היא שקשה קצת בעיני על מהראנ"ח ז"ל שכיון שהוא מפרש בכונת מהר"ם כמ"ש ומוכרח אתה לומר כן כאשר יראה הרואה דבריו א"כ מאי קשיא ליה אדברי הרב תה"ד שכתב לדעת ר"ש ור"ן דאינו מכירו עדיף ממכירו שהוא הפך דברי מהר"ם ז"ל דלפי האמור רב המרחק ביניהם דמהר"ם מדבר בהכרה מעליא וביודעו היטב מחיים כמ"ש והרב תה"ד מיירי במכירו מחיים דרך עראי ואינו מכירו כל כך בקבע אלא ע"י סמנים וכמש"ל וחילוק זה מבואר לעיל כל ואמאי לא משני הכי ויש ליישב בדוחק:

ונראה לענ"ד דלחילוק זה של מהר"ם כיון המרדכי בשם ר"י בסוף יבמות דהקשה לדעת ר"ת מהיא דאביה שהעמיד שומרים שלשה ימים ותירץ תי' שני וז"ל אי נמי אפי' אי איכא דלפעמים דרכם להתנפח ואינ' יכולי' להכירו מיהו היכא שאנו רואי' ומכיר' יפה יכיל להעיד אפי' אחר שלש' ימים עכ"ל ורהט' דלישנא משמע דבא לחלק בין יודעו ומכירו היטב מחיים בטיב הידיעה דאז יכול להעיד אפי' אחר שלש לשאינו מכירו אלא דרך עראי והיינו כההיא דמהר"ם בדעת ר"ת ואף דאפשר להסב כונת המרדכי לדרך אחרת נראה לי שזה הנכון בכונתו:

באופן שמכל הנך רבוותא גאוני עולם מוכח להדיא שכונת המהר"ם לחלק בדעת ר"ת בין יודעו ומכירו היטב מחיים לשאינו מכירו אלא דרך עראי וזה הוא דחדית לן בדעת ר"ת משא"כ מובן מתוך מה שהביאו התוס' דברי ר"ת ורב המרחק ביניהם ולא ראי זה כראי זה:

וא"כ בנ"ד נמי הכי שכיון שהגוים הרואים אותו דברו עם העד כמי שמדבר על אדם ידוע ומפורסם אצלם שאמרו אבן אל דאבאביזי וכו' בהא הידיעה בודאי שהיה ידוע וניכר להם מחיים א"כ לדעת המהר"ם והמרדכי שפיר יכולים להעיד עליו אפי' אחר שלש

שכן הרבנים הפ"מ שם והרב גו"ר בסי' כ"ד נסתייעו מדברי מהר"ם אף בודאי אשתהי כמבואר בדבריהם:

עוד רביעי בקדש יש טעם אחר להקל בנ"ד אף שהוא אחר שלש מטעם שכתב הרב מהר"א ששון סו"פ סי' מ' וז"ל והנה הוא ברור בעיני כי כשימצאו כאן אנשים רבים ויכיר המכיר איש אחד מתוכם אין ספק שלא נתלה בו שים בדדמי שכיון שהוא הפריש המפרט מן הכלל ודאי שהכיר הפרט יפה ולא חבעיא שאין לתלות בו שים בדדחי באותם האנשים אלא אפי' בשום איש אחר לא תלינן בדדמי וחילוק זה נראה בעיני נכון גם רשום בזכרוני שראיתי אותו או דומה לו בדברי הפוסקים אך איני זוכר היכן מקומו אבל מ"מ נראה לע"ד שהוא אמת עכ"ל והרב משאת משה ח"א אה"ע סי' מ"ג הסכים לדבריו וא"כ בנ"ד נמי נימא הכי דכיון דמתים רבים היו מצוים בעיר בו בפרק והיו חופרים ומוציאים אותם לקבורה וגוים אלו המעידים אומרים שמצאו אב"ן א"ל דבאבי"ז והפרישו הפרט הזה מן הכלל המציים בעיר בודאי שדקדקו להכירו יפה כדי להפריש הפרט מן הכלל ואין לומר דבדדמי קאמרי וכדברי הרב מהרא"ש ז"ל ואין לחלק בין כשהמתים מונחים וצבורים לפניו להיכא שמפוזרים אחד הנה ואחד הנה כיון שעיקר הטעם הוא שכיון שהוא הפריש הפרט מן הכלל ודאי מידק דייק להכירו היטב וכיון שכן מה לי מונחים לפניו או מפוזרים מ"מ יודע שיש בעיר מתים הרבה ולמה יתלה בזה יותר מבאחר אם לא שדקדק יפה והכירו היטב:

וכן מבואר בדברי מהרימ"ט בשניות אה"ע סי' ל"א שכתב שהיכא שהיו רבים הנטבעים והנחנקים הואיל והוא ידע שכמה נפשות היו שם גוים וישראלים למה יאמר בסמיכות דעתו שזה הוא פ' הן רבים הן הנטבעים ומי מפיס כי הוא זה ולמה ישפוט וידין מדעתו שזה הוא אם לא שהכיר יפה בט"ע עי"ש שסיים ומעתה יש לסמוך על מה שהעידו התוס' והרא"ש וכו' ע"כ שמטעם זה רצה לסמוך אפי' בודאי אשתהי וכן הבין בכונתו הרב גי"ר סי' ה' עיי"ש: אלא דקשה לי על זה מההיא דירושלמי בסוף יבמות שכתבנו לעיל שהושיב אביה שומרים על ההרוגי' שלשה ימים כדי שלא יכירום ויתירו את נשותיהם והתם היו רבים ומושלכים לדומן על פני האדמה וכל המכיר אחד מהם הוא מפריש הפרט מן הכלל ואפי"ה נראה משם שאינו מועיל אחר שלש דאי לא"ה מה הועיל אביה ובשלמא להרב מהר"א ששון לא קשיא דאפשר לומר דהוא לא אמרה למילתיה אלא בספק אשתהי אבל למהרימ"ט דנראה דאף בודאי אישתהי אמרה למילתיה וכמ"ש לעיל קשיא ויש ליישב וקשה ליה באופן דמדברי הרבנים הנז' למדנו דהיכא דרבים הם המתים

והפריש הפרט מתיך הכלל תלינן דודאי הכירו יפה דאי לאו מה ראה לתלות בזה יותר מאחר ובכיה"ג עדותו עדות אפי' אתר שלש וא"כ בנ"ד נמי נימא הכי:
ועוד טעם חמישי יש בנ"ד להקל אפי' אחר שלש והוא ממה שכתב ראבן בספרו ד' קפ"ד על מתני' דאין מעיד אלא ער שלשה ימים וז"ל אין מעידים לאחר שלשה ימים אם הוא בימות החמה או מוטל במקום חמימות אבל בימות הגשמים ומוטל במקום צינה מעדים אפי' לאחר כמה ימים עכ"ל והביאו הב"ש ס"ק ומה שכתוב שם הרמב"ן ט"ס הוא וצ"ל ראב"ן וכן כתב הרב משאת בנימין סי' ק"ד ועיין להרב בני אברהם חאה"ע סי' ח' שתמה עליו שפסק כריב"ב ושבק רבנן שהם הרבים ופסק כיחידאה שאמר שלא כל השעות שוות עי"ש: ונראה לענ"ד עיין להר' בעל העטור ד' ע"ל שפסק כריב"ב מכח הירושלמי אלא שפסק לחומרא עי"ש דטעם שפסק כריב"ב הוא משום שראה בירושל' דפסק בהדיא כריב"ב וגם ראה בש"ס דילן דמבעיא להו בד' קכ"א ריב"ב לקולא או לחומרא ומאי נ"מ אם אין הלכה כמותו דלרבנן לא נ"מ מידי דהא לעולם אין מעידין אחר שלש ותוך שלש לעולם מעידים אלא ודאי מדשקיל וטרי תלמודא אליביה ש"מ דהלכתא כותיה זה היה נראה לכאורה:
אלא דקשה לפי זה דריב"ב נקט ג' חלוקות דהיינו לא כל אדם ולא כל המקום ולא כל השעות שוין ואילו ראב"ן ז"ל לא נקט לא חלוקת לא כל השעות שוין והשתי החלוקות האחרות השמיטם כאשר יראה המדקדק: לכן נראה לפי ענ"ד דאפשר לומר דגם ראב"ן פסק כרבנן וכשאר הפוסקים אלא דהוא סבר דהך חששא שמא יתפח הוא היא גזרה דרבנן שהם החמירו משום חומרת א"א ולהם גם חכמים סברי דסברא היא לומר כריב"ב שלא כל אדם וכו' אלא כיון דהשערה זו לשער באדם אם שמן הוא או כחוש וכן במקום אם קר או חם וכן בשעות וכו' לא כל אדם בקיאים בזה כי לא כולם יוכלו לשער מתי יקרא שמן או כחוש או איזה מקום יקרא חם או קר דלאו כו"ע בקיאין בהשערות אלו ועדות מסורה לכל ואיכא למיחש שיטעו בהשערות אלו ויתירו האשה שלא כדין ולהכי השוו גזרותיהם בשתים אלה שלא לסמוך על דברי העדים בזה כיון דא"א לב"ד למיקם עליה דמילתא ואפשר דטעו העדים לא כן בחלוקה לא השעות שוין שהוא חילוק בין קיץ לחורף דליכא למטעי כיון שאינו תלוי בהשערה בהא מודו חכמים דמפליגינן בהכי אלא שצריך שיעיד ג"כ שהיה מוטל במקום צינה והיינו דדייק ראב"ן בלישניה וז"ל אבל בימות הגשמים ומוטל במקום צינה ע"ס לומר דתרתי בעינן וכיון שהוא ימות הגשמים סמכינן בהא אהשערת העד שאומר שהיה במקום צינה כיון שהזמן הוא זמן הקור אבל אם הוא בימות החמה אף שאומר שהיה במקום צינה. לא סמכינן עלים והיינו דדייק

בלישניה אם הוא מימות החמה או מוטל במקום חמימות ר"ל שאם הוא בימות החמה אף שאומר שהיה מוטל במקום חמימות לא מהני דחיישינן דילמא טעה בהשערתו ואם אמר שהיה מוטל במקום חמימות אף שהיה בימות החורף חיישינן לדבריו לחומרה ולא מהני סהדותיה אא"כ היה בימות הגשמים וגם אמר שהיה מוטל במקום צינה דאיכא תרתי למעליותא וכיון ראשכחן דחכמים מודו לריב"ב בהך חלוקא דלא כל המקומות דהיינו במיא דמצמח צמית כמבואר בש"ס שם ואף דבמתני' סתמא קתני דאין מעדים אלא עד שלשה ימים וע"כ דהיינו טעמא דרבנן משום דבמיא נמי אינו תלוי בהשערת העדים דכל דאיכא במיא מצמת צמתו וממנו למר ראב"ן דה"ה נמי דמודו רבנן לחלק בין קיץ לחורף דזה נמי אינו תלוי בהשערת העדים זה נראה לי נכון בדברי ראב"ן זלה"ה ובהכי ניצול אותו צדיק מכל מה שהקשו עליו האחרונים ז"ל ודו"ק:

איך שיהיה הנה יש מקום בנ"ד להקל אחר שלש ימים דברי הרב כיון שהיה הדבר בימות הגשמים משבט ואילך שהוא זמן הקור וכן הרב בני אבדהם שם משה סניף לדונו מסברת ראפ"ן וכן הרב משאת בנימין שם:

ואף בנדון הרב מ"ב ז"ל היה שהיה חלק וקרח לא כן בנ"ד הא איכא בכ"ד נמי שהיה טמון תחת הגל והאבנים דחשיב כקבורה ומצינו להגאון כנסת יחזקאל ז"ל בסי' מ"ו הכריח דעתו באמרו הש"ס מיא שצמת צמתי ה"ה יש לומר אם נקבר בקרקע ג"כ אינו נתפח כי אוירא גורם לנפוח עיי"ש שהאריך להוכיח כן ואף שהרב עצמו לא מלאו לבו לסמוך עליו זת היינו משום שהיה הזמן בניסן כמבואר שם בתשו' לא כן בנ"ד שהיה טבת ושבט שהוא זמן הקור והגשמים וגם היה טמון בארץ דחשיב כקבור ועדיפא כיון שהאבנים והעפר מושלכים עליו ממש ואין שום אויר מפסיק פשיטא דמעמיד אותו בכגון דא כ"ע מודו דראוי לסמוך אסברת ראב"ן ולהתיר עדות אחר שלש:

הנה ערכתי לפניך שולחן בחמשת המינים מיני מטעמים טעמי תורה במועצות ודעת כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת להכשיר עדות זה אף שהיה אחר שלש כיון שגופו שלם ולא נחבל בפניו והמבין יבין כי יש בחמשה טעמים יש מהם שראוי לסמוך על אחד מהם לבדו וכ"ש בהצמדם יחד ואף אם היתה האשה בחזקת א"א דאורייתא היה מספיק מהטעמים הנז' להכשיר העדות אחר שלש וכ"ש שאין בנ"ד כי אם איסור דרבנן כדבירנא ומעתה יצאנו ידי חובת הספק הראשון וספק הרביעי:

ואשימה עיני לספק השני אי חיישיין לסברת הפוסקים דסברי דבעדות גוי מסל"ת אינו נאמן בט"ע כיון דט"ע צ"ע ואין כונתם להעיד אינו מדקדק בט"ע היטב ובנ"ד מסתמות

דברי העדים נראה שהכרתם היתה ע"י ס"ע וכיון שכן היה מקום לומר דניחוש לכת המחמרת בט"ע דגוי:

והנה שורש דבר זה הוא סברת ר"ש ור"ן הביאם המרדכי סוף יבמות והגה"מ פי"ג דגירושין והרא"ם בסי' ל"ו ובסי' ט"ל והרב תה"ד סי' רל"ט וז"ל שם אך בזה נסתפקנו וגמגמנו היכא שהגוי סח שראהו צף על פני המים איך נתן טביעות עין במים דבשלמא ישראל שמתכוין להעיד נתן בו ט"ע בכונה כי אין לתלותה משום עיגון להקל בגופן של עדות דוקא בעדים מקילינן וכו' ע"כ:

והנה מתוך לשון זה היה מקום לומר שלא החמירו הגאונים הנו' בט"ע בגוי' אלא כשמצאו צף על פני המים והאהו שם דכיון שמתנודד אנה ואנה מחמת המים אינו יכול להסתכל ולהתבונן בו יפה דחיישינן בגוי דאמר בדדמי' וכמ"ש הרב מהר"א ששון ז"ל בסי' ב' לא כן ביבשה כיון שהוא נח במקום אחד ואינו מתנועע יכול להתבונן בו היטב בט"ע ויכול להכירו ובהא לא מפליגינן בט"ע בין לישראל לגוי אלא דמלשון הא"ז שמביא הרב מס"ד שם נראה דאף ביבשה מחמירינן בט"ע דגוי לדעת ר"ש ור"ן משום דגריע ט"ע דגוי משום דאין דעתו להעיד וצ"ע היטב וגוי לא דייק כיון שאין כונתו להעיד ועיין לשון הא"ז בתה"ד כי מיראת האריכות לא הבאתיו:

האמנם גם לזאת יש תרופה דהפותח יד בתשובת הרב תה"ד ז"ל יבין דבר לאשורו שמבין הרב דחומרח ר"ש ור"ן אינו אלא משום דאיכא בהדי ט"ע סימנים דאיכא למימר דסמך אסימנים ולא דקדק בט"ע כראוי וכיון דסימנים לא מהנו משום שאינם מובהקים לפ"א או אף במובהקים לפ"ב להכי אף ט"ע בדאשיכא בהדי סימנים לא מהני דאמרינן שלא דקדק שפיר בט"ע דכיון שראה בו הסימנים דן בדעתו שזה הוא האיש המכירו שיש בו סימנים הללו לא כן היכא שמכירו בט"ע לחוד בלא שום סימנים אמרינן בודאי שדקדק בו והכירו דמה ראה בו לומר שהוא זה אם לא שדקדק יפה בט"ע שיש לו בו הן בעודנו תי והכירו יפה כן מורה רהטת לשון הרב תה"ד וכן פי' כונתו הרב מהר"א ששון סי' ב' וכן הרב פ"מ ת"א סי' פ"ד ד' רי"ו עי"ש שתקן בזה קושית מהראנ"ח על דברי תה"ד והבאתיה לעיל גם הרב מטה יוסף פי' כונת תה"ד כן ועשה סמוכות לפירוש זה עי"ש בח"ב חאה"ע סי' ד' באופן דמכל האמור אין דמיון לנ"ד דהוא עדות הגוים בט"ע לחוד כפי הנראה מפשיטות לשון העדים דאין לט לחוש דילמא. הוה סימנים בהדי דלא אמרינן כן כדי להחמיר אלא אדרבא אמרינן שלא הכירוהו כי אם בט"ע לחוד כדי להקל ובט"ע לחוד שפיר דמי עדות גוי מסל"ת ומודו ר"ם ור"ן וכדאמרנן: האמנם כפי הלשון שהביא הרא"ם שם בסי' ל"ו מאור זרוע הארוך מבואר משה שר"ש ור"ן מחמירים גבי גוי אפי'

בט"ע בלא סומנים עו"ש שהאריך ולפי זה היה מקום לחוש בנ"ד אלא דהרא"ם עצמו כתב שם וז"ל בסי' ל"ו דאע"ג דהך דמצאתיו הרוג הוא פלוגתא דרבוותא ס"מ יש להתיר דמאחר שהסברות נוטות לכאן ולכאן לענין טבעא דעינא אין לעגן בת ישראל כל ימיה בסברות הללו ע"כ ובסי' ט"ל כתב וז"ל נהי שהיה לבם נוקפם מ"מ אין לפסול העדות הזאת שהרי הם עצמם לא אמרו אלא שהיה לבם נקפם לא שלא לקבל את העדות ע"כ ועוד כתב שם וכל זה אין אנו צריכים אלא לאותם הגאונים שהיה לבם נקפה על זה אבל לשאר שלא היה לבם נקפם אפי' בלי שום כונה ועיון יש להתיר את האשה ע"י ס"ע דגוי מסל"ת שכן כתב הא"ז בשם רבינו מנחם וה"א והרבינו קולונימוס שכתבו בתשובת אחת ז"ל כבר פשטה שהוראה בישראל דאפי' עד מפי עד ואפי' עבד ושפחה הם נאמנים וא"כ כפי הנדון שלפנינו שיש גוי שמסל"ת שראהו צף ע"פ המים והכירוהו בט"ע גמור בהכרת פנים עם החוטם כעת לא צינות ולא חמה מתוך הלכה פסוקה נראה לנו להתיר את אשתו ואין לפקפק בדבר עכ"ל וכן הסכמת מהריב"ל ס"א סי' ה' ו' וז"ל שם נפסק הרב כאלו הגאונים כיון שדבר זה אין לי שורש בגמרא ולא מצינו זה החילוק בין ישראל המעיד ע"י ט"ע ובין המסל"ת ע"י ט"ע בשם אחד מהגאונים אשר מימיהם אנו שותים כמו האלפסי והרמב"ם ז"ל וזולתם עכ"ל וכן הסכים מהרש"ך ז"ל ח"א סי' קפ"ג וכתב שגם הר"ן לית ליה כר"ש ור"ן וראייתו מתשו' מימין מאלקי שהיה בספינה ונטרפה מכמה שנים ועתה בא גוי מסל"ת שהיה מכיר את מימון מאלקי והכירו על שפת הים בפרצוף פניו עם חוטמו וגם סי' שהיה בראשו וצלקת שהיה בזרועו וכו' והשיב על זה וז"ל דכיון שלא העיד דחזיה בשעתיה אין להתיר אשה זאת ואפי' לפי מה שכתבו התוס' וכו' דהיכא דאין ידוע מתי נהרג אין תולין אלא בתוך שלשה מסתברא לי שאין ענין לנדון זה שכיון שאין שעורו אלא שעה אחת אין לתלות ולומר שתוך שעה אחת שנפלט ראהו שיותר מצוי שישהה יותר משעה אחת וכו' עכ"ל ומדחזינן דלא חשש הר"ן אלא דילמא אשתהי ש"מ דלא סבר כר"ש ור"ן דאי סבר כוותייהו דט"ע דגוי לא מהני הרי ההוא עובדא בגוי מסל"ת הוה וא"כ אפי' לא אשתהי לא מהני אף דחזיה לשעתיה כיון שההכרה היתה ע"י ט"ע וסימנים שאינם מובהקים וכ"ת שסובר הר"ן שסי' שבראשו וצלקת שבזרועו הוה סימנים מובהקים וסבר נמי דגוי מסל"ת אינו מועיל בט"ע וסימנים שאינם מובהקים אבל בסימנים מובהקים מהני עדותו א"כ אף דלא חזיה בשעתיה הוה לי' למשריה שם דבסימני' מובהקי' אפי' אחר כמה ימי' מהני כמ"ש הרא"ם שם והרב ב"י ושאר הפוסקים אלא ע"כ דלית ליה להר"ן כסברת ר"ש מר"ן ושרי מסל"ת להעיד בט"ע וכ"ש בסימנים מובהקים אלא דהני לא הוה סימנים מובהקים ואין כאן אלא ט"ע

וסימנים בלתי מובהקים ואי חזיה בשעתיה שפיר דמי אלא דשם לא חזיה בשעתיה ומשו"ה פסל:

וכן כתב מהרח"ש בקו"ע ד' מ"א דהר"ן לית ליה כר"ש ור"ן ומייתי מהך תשו' של מימין כדברי מהרש"ך ופירש הראיה כמ"ש וכן מר"ן הק' כתב שלדעת הר"ן אותם הסימנים שאמר וכו' לא חשיב סימנים מובהקים דא"כ אפי' שנשחה' הוה ליה למשרי אשה זו ע"כ: ומתוך בל האמור תמוה לי טובא על רבינו מהרימ"ט ז"ל חאה"ע סי' ל"ה שהביא תשו' הר"ן הלזו ומה שכתב עליה הב"י כנז' וכתב עליו וז"ל ולכך אני אומר שמה שבא בתשו' הר"ן על מימין מאלקי וכו' וכתב עליו הרב מהרי"ק שנראה מדבריו דלא חשיב הנך סימנים מובהקים מדלא התירם אפי' נשתהה נ"ל שאם היה ישראל המעיד שהוא היה מכירו לשעבר וראה בו אותם הסימנים בדמותם כצלמם במקומם ודאי דחשיבי סימנים מובהקים אלא שהגוי אין לו עדות וראיה שכן כתב הרב תה"ד מאז בשם ר"ש ור"ן דאין מסל"ת וכו' הרי שבהכרת סימנים שהיו מדוקדקים ומכונים לא סמכינן אמסל"ת ולכך לא חש הר"ן ע"מ שאמר אותם הסימנים אבל אם היה ישראל היו מקבלים עדותו כשהיה מעיד וכו' וסמכינן עליהו דחשיבי סימנים מובהקים עכ"ל ובעיני יפלא הפלא ופליא על הפלגת חכמתו איך לא שת לבו להכרח הרב מהרח"ש ומהרש"ך דאי טעמיה הוא משום שהגוי אין לו עדות וכסברת ר"ש ור"ן א"כ אפי' חזיה בשעתיה נמי אין לו עדות והוא לא אסר אלא מטעם דלא חזיה בשעתיה והוכרח לתקן סברת התוס' ולמה ליה כולי האי כיון דגוי אין לו עדות אפי' בסימנים מובהקים. איך שיהיה היוצא מן המחובר שכל רבותינו הנז' לא חיישי לסברת ר"ן ור"ש ובשיטה זו רוב ככל הפוסקים האחרונים הבאים אחריהם מהר"א ששון סי' ב' ג' לחם רב סי' ל"ו פ"מ ח"ג סי' ל' מהרח"ש בק"ע ד' כ"ג דף מ"א ורבים כמוהם עיין כנה"ג הגב"י מאות ש"פ ואילך ובכן אין לחוש בנ"ד מטעם הנז' כיון דלית דחש לסברתם ועיין בס' בני דוד פאלקון בקו"ע ד' ל"ב ע"ב:

אתאן לספק השלישי שכיון שהקול יוצא בכל העיר שבן אל דבאביזי הוא מן המתים ברעש תחת המפולת א"כ אפשר דחשיב כידוע שנפל עליו מפולת ועכשיו מה שמעידים עליו שמצאוהו אמרי בדדמי דוגמה מה שכתב הרא"ש דבראה הטביעה וראוהו אח"כ ע"ש היס חיישינן דאמר בדדמי ולא מהני ט"ע וכתב הריב"ש ז"ל דידע הטביעה תשיב כידע וא"כ בנ"ד אי חשיב הקול ידיעה א"כ הוי כאלו ראה וכו' ככתוב בספקות:

ואף דלא אמרה הרא"ש ודעימיה אלא בראה או ידע הטביעה בים אבל ראה או ידע ההריגה דיבשה לא מצינו כבר נתעורר בזה הרב מהר"י אלפאנדארי בתשו' אתת הובאה בספר מהר"י קצבי סי' י"ג כתב וז"ל עוד נראה לפקפק בנ"ד דלשיטת הרא"ש ז"ל ודעימיה

דס"ל דמי שראה הטביעה אינו די בט"ע רק ע"י סמנים א"כ יש להסתפק ביבשה נ"כ כנדון דידן דכפי דברי הגוי שאמר שבפניו לקחוהו הרוצחים והוליכוהו ומסתמא לטבח יובל וא"כ מה שאמר שלמחר ראה אותו הרוג דילמא כדדמי קאמר ושופט בדעתו שהוא הוא ולא מהני ט"ע והנה לא מצאתי מי שנסתפק בזה כלל ושמא לא בא נדון כבזה שלפניו לקחוהו ולדידי הוי ספק הראוי לעמוד עליו עכ"ל:

איכו השתא כאן בנ"ד יפול הספק אף דלא דמי לנדון הרב דהתם ראה והכא שמע מהקול הא הריב"ש סבר דידיעה חשיב בראיה כאמור:

ונראה לענ"ד דאין לחוש בנ"ד להאי מכמה טעמי תריצי חדא דסברא זו דידע הטביעה חשיבא כראיה רבים מהפוסקים קראו עליה ערער ומי לנו גדול מרבינו הטור דהוא בקי במילי דאבוה הוא הרא"ש ז"ל מאריה דהאי שמעתתא ומבואר בדבריו דדוקא ראיה מזקת ולא ידיעה ובודאי דהוא ידע שכן דעת אביו וכן הסכמת הרב תומת ישרים בסי' קמ"ז וסי' קנ"א והרב מהר"א ששון בסי' י"א כתב שדעת כל הפוסקים להתיר בלא ראה הטביעה אף שידע ואף שבסי' ח' החזיק דברי הריב"ש מדברי הרמב"ן בהשגותיו בתראה עיקר שהיא אחרונה וכן הרב פ"מ סי' צ"ט נראה שהסכים להלכה ולמעשה דלא כהריב"ש בזה שכתב וז"ל ואע"ג דשמעו הטביעה והריב"ש סובר מה לי ראה מה לי שמע כבר נמצא חולק עליו וכמ"ש החכם השלם עכ"ל ואף שבח"ב סי' כ"ד כתב על דברי הרב תומ"י דלא צייתינן ליה נגד הריב"ש להההיא דח"א שומעין שהיא אחרונה כפי סדר הזמנים גם הרב גו"ר תאה"ע כלל ג' סי' ה' כתב שלא אמרה הריב"ש רק דרך חששא בעלמא ובדברי מהר"א ששון ז"ל סי' י"א גם בסי' ד' פסק כן ועיין י"א הגהט"ו אות תקל"ה ואף שרבים מהפוסקים ז"ל עשו עיקר דברי הריב"ש כמבוא' בדבריהם לכל היד המרבה לבדוק עיניו יחזו ואתיא מכללא הגאון הרב נודע ביהודה סי' כ"ח ז"ל נתאמץ בסברא זו ואסף איש טהור קצת מהפוסקים המחמירים והנה גם הוא הביא ראיות לדבר ויחזקיה כמסמרים:

ולא אמנע מלכת ומאי דחזית קשה בתשו' הגאון הלזו ראשונה מאי דמייתי ראיה דידיעת הטביעה וראיה שוים מתשו' הרשב"א שהביאה הרב בצלאל סי' ל"ב עיי"ש הרואה יראה שאין משם שים דמות ראיה דהרשב"א מיירי שם לדעת הרי"ף והרמב"ם דלא מפליגי בין ראה הטביעה ללא ראה דלעולם חיישי לבדדמי ולהכי בעו דאסקו קמי וחזו בשעתיה כמבואר בדבריהם ולהכי שפיר קאמר דלדידהו משעה שהוא יודע שטבע או שירד למלחמה ולא שב מחשב הוא שמת לא כן לדעת הרא"ש דסבר דבלא ראה הטביעה לא חיישינן לבדדמי ודי בט"ע ואף דלא חזי לשעתיה אימא דאף דידע אינו כלום ועוד דאין

דמיון בדדמי דמיירי ביה הרשב"א דהתם הוא דילמא אכתי חי הוא זה וחושב הוא שמת ולהכי מצריך קברתיו לא כן הרא"ש אמר דילמא אף שראהו לזה שמת מ"מ אכתי נימא דאחר הוא זה ואינו אותו שראה שנטבע דאמר בדדמי א"כ מה דמות דברי הרא"ש להך דהרשב"א דמייתי מניה ראיה באופן שראיתי לענ"ד אינה ראיה כלל. נם מה שהקשה שם בד' כ"א ע"ד על דברי הרב תה"ד שרצה לומר דהרמב"ם דמצריך קברתיו היינו למי שראה הטביע' וכסברת הרא"ש ועל זה הפליג לתמוה עליו כמ"ש בדבריו ואני הקטן שבתלמידיו לא ידעתי מה כל החרדה הזאת דהא הרז"ה ז"ל חד מן קמאי סבר הכי דאי ראה הטביע' בעי קברתיו ואי לא ראה הטביע' אץ צריך קברתיו וכמו שמבואר כן בדבריו ומפורש יותר בתשו' הריב"ש סי' שע"ח א"כ איפה לא נפלאת היא ולא רחוקה אם אמרה הרב תה"ד בדעת הרמב"ם כיון שנמצא בין איתני עולם דסברי הכי ומה שהקשה דכיון דהרמב"ם מיירי בדדמי לענין מיתה מה בכך שלא ראה הטביעה מ"מ כיון שהעלו אותו מן המים בפניו הרי הוא רואה בעיניו שנטבע ואומר בדדמי שמת וזה ברור עכ"ל נראה לענ"ד דיש לתרץ שפיר דכשלא ראה הטביעה כיון דאין לו במי לתלות ולומר שזה הוא כיון שלא ראה הטביעה א"כ מוכרח הוא להתבונן בו ולהסתכל בו היטב בהסתכלות יתירה למען דעת מי הוא זה וכיון שמסתכל בו כראוי להכירו מסתמא יכיר בי ג"כ שמת בודאי לא כן כשראה הטביעה שאומר בדדמי לענין ההכרה מפני שסומך שזה הוא האיש שנטבע ואינו מסתכל בו יפה א"כ חיישינן דילמא לא מת עדיין אלא נתעלף והוא לא נסתכל בו היטב לדעת אם מת וחשב שמת ולא מת זה נראה נכון בדעת הרז"ה וה"נ כונת הרב תה"ד בהרמב"ם:

תו חזינן להגאון הנז' הפליג לתמוה על הרב תה"ד שכתב בדעת הרי"ף שאפי' במים לא בעי קברתיו וכתב עליו שהוא בנה לעצמו דייק והעיד נגד האמת ולא פקח עינו ולא ראה דברי הפוסקים הרשב"א והר"ן והריב"ש שכתבו שהרי"ף מצריך קברתיו במים כמו במלחמה עי"ש שהאריך בזה גם בזה עמו הס"ר כראוי כי בחנם הטיח דברים ברגלו ומי כמוהו הרב מה"ד דכל רז לא ארם ליה אף הוא ראה דברי הרשב"א ודעימיה ועכ"ז לאו סבר כותייהו משום דמצא השובה להרי"ף הביאה הרב בעל העיטור בדף ט"ל שמבואר ממנה דאף במים אינו מצריך הרי"ף קברתיו וה"ל התשובה מי שטבע במים שאל"ס אין התר לאשתו ער שיבא מי שיאמר אני עמדתי עליו לאחר שהשליכוהו המים כשהוא מת והכרתיו שהוא זה ואם לא אמר אלא מת בלבד ולא אמר ראיתיו מת והכרתיו אסור להנשא לכתחילה ואי אנסיבא לא מפקינן מניה עכ"ל: הא לדמת דאף במים אינו מצריך

קברתיו אלא אם אומר הכרתיו שהוא זה וראיתיו שהוא מת דיו להתירו לכתחילה וזה הוא כדברי הרב תה"ד ונמצא שכוין אל האמת והצדק:

וכמה מילי מעליתא איכא למשמע בדעת הרי"ף מתשו' זו חדא דלא בעי קברתיו אפי' במשאל"ס כדברי התה"ד בפסקיו שנית דמה שאמרו בש"ס דאסקוה קמיה קאי להמים דהיינו שאמר אני עמדתי עליו לאחר שהשליכוהו המים כמ"ש בתשו' ולא כמ"ש הריב"ש בסי' שע"ח דפי' אסקוה קמיה היינו שנתעסקו בו בני אדם והוציאוהו מן המים ועפ"י פירוש זה דן את הדין כדעת הרי"ף דטלטול חשיב כמו קברתיו:

וקרוב הדבר בעיני דהרז"ה נמי מפרש הבי ההיא דטבע בכרמי ודטבע בדיגלת דקאמר דכי אסקיה חזיה בשעתיה היינו דאסקי מיא' אבל אי אסקוהו גברי דהיינו שטלטלוהו ונתעסקו בו ה"נ דמועיל במקום קברתיו למאן דמצריך קברתיו וזה שלא כדברי הריב"ש דדייק מינה ממאי דמוקי הרז"ה הך דדגלת בלא ראוהו הטביעה ש"מ דלית ליה דטלטול מהני במקום קברתיו ולדידי אף שאיני כדאי אפשר לומר כמו שכתבתי וך שהרי"ף ז"ל בתשובה מפרשהכי: תו שמעינן מתשובה זו דמאי דמצריך הש"ס אסקוהו קמאן דחזיה בשעתיה והכרתיו וכו' היינו לכתחילה לה אבל אם נשאת ל"ת אף שאמר מת פתם והיינו כסברת הרמב"ם בדין קברתיו וזה ג"כ הפך מה שכתב הריב"ש בסי' שע"פ דלדעת הרי"ף אם לא אמר קברתיו אם נשאת תצא דאין כאן עדות ברור לי מ"סל זה נראה ברור כי תשובה זו דהרי"ף לא ראה אותה הדיב"ש ז"ל או כי ראה אותה ולא רצה לסמוך עליה אף כי זה לדעתי אינו שכיון שהביא אותה הרב העיטור ודאי שידע והכיר שראוי לסמוך ומעתה סרו מהר תלונות הגאון נודע ביהודה מעל הרב תה"ד:

עוד אחרת אני תמיה על הגאון תמיה רבה במה שכתב שם בדף כ"ב מאה"ע וז"ל ועכשיו נשיבה דעת הפוסקים וכו' ואפי' נקח דעת היותר מקל שהוא רבינו תם ז"ל שכתב שכשהוא שלם מעידים עליו אפי' אחר כמה ימים מ"מ אשה זו אסורה לדידיה שהרי העיד הרשב"א בתשו' שהבאתו לעיל שהועתקה בתשו' רבינו בצלאל סי' ל"ב דלר"ת לא אפשיטא הבעיות ואין עד אחד נאמן במים ואפי' מכירו שפיר וקברו אינו מועיל ואשה זו אין לה אלא עד אחד עכ"ל ותמיה גדולה היא זו היכן מצא עדות זו בתשו' הדשב"א הנז' כי מה שכתב שם הרשב"א הוא משם ר"ח שלא הופשטה הבעיא עי"ש ואיך נתחלף לו להגאון ז"ל ר"ת במקום ר"ח כי בעל סברה זו הוא ר"ח וכמ"ש התוס' בדף קט"ו ד"ה וקאמרי סימנים וז"ל פי' ר"ח ש"מ דאשה וע"א בספינה שנטבעה ואמרו מת לא מהני וע"ש נכרי ואפי מסל"ת וטעמו משום דסבר דלא אפשיטא הבעיא וכן כתב הרב העיטור שם וז"ל והלכתא עד במלחמה לאו איפשיטא וכתב ר"ח ע"א בספינה שטבעה והכירוהו

מת לא מהימן וכ"ש גוי מסל"ת וכו' עכ"ל. וכן כתב רבינו ירוחם בח"ג נתיב כ"ו וז"ל אבל ר"ח פירש מדבעיא הכא סימנים ש"מ דאשה וע"א בספינה שנטבעה לא מהני ע"כ ונהגו עכשיו להתירה כשטבע בט"ע ור"ת פי' כי הא דאמרינן צריכא סימנים כשלא נמצא הגוף פלם שאכלוהו דגים וכו' ע"כ. הא למדת שר"ח הוא המחמיר משום דלדידיה הבעיא לא איפשיטא ומכל הכתוב אתה למד שמה שכתוב בתוס' שם ותימא איך משיאין וכו' ושמא איירי כשנשחתה קצת צורת פניהם וכו' הכל היא מדברי התוס' שהקשו על מנהג העולם ותירצו לדעת ר"ה ברם ר"ח מחמיר דלא מהני עדות אשה ושנ"א בלא סימנים ושח לפי תומו הוא דברי ר"ח ומשם והלאה הם דברי התוס' ומכאן תשובה להרב מהרח"ש בקו"ע דף מ"ו שהבין בכונת התוס' דכולא מילתא שכתבו ושמא הוא דברי ר"ח ונדחק מדברי רבינו ירוחם הנז' ועשה ט"ס בדבריו ר"ח במקום ר"ת עי"ש ועמו הס"ר כי שלשה עמודי הוראה הם מעידים בדעת ר"ח שמחמיר ואינו מתיר ע"א אלא בסימנים המה הגבורים הרשב"א והטו"ר ורבינו ירוחם ז"ל ומזלת' הויא חזקה מעליא דסברי מרנך דר"ח מחמיר בע"א בלא סימנים בכל גוונא וא"כ פשיטא שגם כונת התוס' כן:

האמנם ר"ת מקל בע"א כשגופו שלם ונאמן בט"ע ולא מצריכינן סימנים אלא כשנשחתה צורתו כמ"ש רבינו ירוחם שם בהדיא ואינו ט"ס כמו שרצה לומר מהרח"ש דאינו כן כמו שבררנו ועוד מפורש בתשו' רא"ם סי' ל"ו שר"ת אינו מצריך לומר קברתיו אפי' במלחמה ומביא ראיה ממה שהקשה ר"ת על הנך עובדי דמייתי הש"ס הקשה ר"ת אמאי אצטריכו למימר וקברתיו האי אפי' במלחמה לא צריך למימר הכי אלא גבי רעבון כדקאמר בפרק האשה שלום ותירץ מעשה שהיה כך היה וכו' עי"ש. וא"כ איך קאמר הגאון ז"ל דלדעת ר"ת אפי' אמר שמכירו שפיר וקברו אינו מועיל באופן שמכל האמור פשוט דלדעת ר"ת איפשיטא הבעיא ועיין להרב בני דוד פלקון בקו"ע שלו או תצ"ט ותי"ט ותקל"ת שנשא ונתן בזה לדעת התוס' ולא דבר הרשב"א ז"ל אלא בדעת ר"ח וכאמור. ויותר היה לו להגאון להביא דברי הריב"ש בסי' שע"ח שכתב שר"ת לא אמרו אלא ביבשה אבל במים מודה דלא סגי בט"ע אלא שגם בזה נראה מדברי המרדכי בסוף יבמות דהביא משם ר"י מבואר שם שר"ת אפי' במים אמרה למילתיה דמוקי לה ההיא דדיגלת כשאין לו אלא פרצוף פנים עם החוטם עי"ש גם הרא"ם בסי' ט"ל סובר שדברי ר"ת בכל גוונא אתמר באופן שדברי הגאון תמוהים בעיני בתשובה הזאת ככל מה שכתבנו והיה לו מה להאריך עוד בזה אלא שאין כאן מקומו:

איך שיהיה נשובה למאי דאתאן עלה דיש רבים מהפוסקים דסברי כהריב"ש דאין חילוק בין ראה או ידע הטביעה ומ"מ בנ"ד אין זה מעכב כיון שהוא איסורא דרבנן בעלמא כמ"ש

א"כ נקטינן כמאן דמקל בכל איסורא דרבנן שהוא לקולא כמ"ש לעיל והרב לחם רב שם לא חשש לסברת הרא"ש דמצריך בראה הטביעה סימנים משום שהיה נדונו איסור דרבנן כ"ש בנ"ד שהוא ידיעת הטביעה דאפשר דהרא"ש מודה דסגי בט"ע ועוד דמה שמספקא ליה להרב מהר"י אלפאנדארי ז"ל מפשט פשיטא ליה להרב כנסת יחזקאל ז"ל סי' מ"ו דראה או ידע הטביעה דים אינו שוה לראה או ידע ההריגה דיבשה שכתב וז"ל ועוד נראה לע"ד דלא דמי אשתהי אחר שהוציאו מן המים דבזה גם ריב"ש מודה ואין מי שחולק בזה. בזה קאמר הרא"ש וכו' לחלק בין ראה הטביעה וכו' משא"כ ביבשה דפליג ריב"ב וס"ל לא כל אדם ומצינו בירושלמי רב פסק כריב"ב ובזה מודה הרא"ש והטור לגמרי לר"ת וזה נראה לע"ד ברור כשמש אף שראיתי קצת תשובות כתבו ידעו ההריגה שוה לידע הטביעה לע"ד ליתא עכ"ל:

הא ראיתה שהרב פשט ספקו של מהר"י אלפאנדרי לקולא גם הרב דרכי נועם חאה"ע סי' י"א חולק' בין ראה או ידע הטביעה דים לראה או ידע ההריגה דיבשה ואסברא לן בטעמי עיי"ש גם הרב במ"א ז"ל ח"ב סי' כ"ח מחלק בין ראה או ידע דים ליבשה וטעמא טעים כדברי הרב' כנסת יחזקאל ז"ל ועוד הוסיף טעם אחר וכפי שני הטעמים מבואר בדבריו שחולק עם הרב אלפאנדרי ז"ל עיי"ש:

הן אמת שהרב פ"מ ח"א סי' ט' דייק מלשון ריא"ז ז"ל דסבר דראה הטביעה וראה ההריגה דמלחמה שוים דאם ראהו מת אחרי כן חיישינן לבדדמי לדעת ריא"ז:

כבר עמד תלמידו הבא אחריו הרב אליה רבה סי' א' הפיס והדיח מה שפירש רבו בדברי ריא"ז ז"ל אשר מתוכו למדו דבראה ההריגה דיבשה חיישינן לדדמי ופי' הוא דברי ריא"ז בדרך אחרת עי"ש ג' ע"ב:

ועוד דאפשר דאף הרב אלפאנדרי ז"ל לא אמרה אלא בראה ההריגה או דבר הקרוב להריגה ממש כנ"ר לא כן ביודע ההריגה גם הוא ודעימיה מודים דביבשה לא מחמרינן כולי האי לחוש לסברת הריב"ש ז"ל להשות ידיעה לראיה ואף אם נימא דיש בתשו' דסברי דגם ביבשה שוים ידיעה לראיה להחמיר כמו שכתב הרב כנסת יחזקאל ז"ל הא רובא דאייתי קמן דלא חיישי ביעשה לבדדמי משום שראה ההריגה וכותייהו נקטינן היות מילתא דרבנן: ומה גם דיש בנ"ד ס"ס ספק אי הלכה כפוסקים דסברי דידיעת הטביעה חשיבא כראיה או לא ואם ת"ל דהלכתא כותייהו דילמא הלכה כפוסקים דביבשה אין חי' בין ראה ההריגה או לא ראה דאף דראה לא חיישינן לבדדמי ועיין בהגהת מור"ם סעיף נ' שנראה שמפרש תשו' המרדכי כן שאף שראו ההריגה במלחמה

אם אח"כ הכירו יפה בט"ע דמהני ולא חיישינן דילמא אחר הוא וקאמר בדדמי וכן פי' דבריו הרב אליה רבה שם עי"ש:

ובר מן דין ובר מן דין כבר כתב הרב מהרח"ש בתשו' אה"ת סי' כ"ו דחף למ"ד דשמע הטביעה ראה מקרי היינו דוקא שידע ידיעה אמיתית אכל אם לא ידע אלא מכח השמוע' וקול דבר' לא דיינינן לה כרחה הטביעה וכן כתב הרב גו"ר חאה"ע כלל ג' סי' כ"ד וכן כתב הרב דבר משה חאה"ע סי' ט' וסי' כ' עי"ש ונדון דידן קיל הברה בעלמא הוא כי מכל האמור נראה ברור שאין לחוש לבדדמי בנ"ד וזה פשיט ובזה יצאנו ידי חובת ספק שלישי: ומעתה נתנה ראש לברר הספק החמישי בעדות השלישי ששמע מאח' מקוברי המתי' שהיה אומר היום קברנו לבן אל דבאביזי ואינו זוכר מי הוא וכו' דיש לצדד דבאומר שמעתי לא מהני כיון שלא אמר מי הוא ועוד דדילמא הקובר עצמו לא הכירו ובדדמי קאמר או מצד הקול היוצא ונחקק בדעתו שכבר מת וראה מת זה ונדמה לו כי הוא זה או מצד שכבר עבר שלשה ונשתנה צורתו:

הנה מצד מה שהוא אחר שלש כבר נתברר לעיל שאין לחוש בנ"ד וכל הטעמים הכתובים לעיל שייכים בעדות זה ברם מצד הקיל הברה שנשמע ונחקק בדעתו שמת ולהכי קאמר בדדמי העד הראשון וגם על מה שאמר העד השני שמעתי בזה צריכין אנו לברר שאין לחוש בנ"ד:

והוא דדין שמעתי כבר פסקו הרחב"ם בפי"ג מגירושין ה' ט"ו וז"ל כבר הודענו שהעד שאומר שמעתי שמת פ' אפי' שמע מאשה ששמעה מעבד הרי זה כשר לעדות אשה ומשיאין עפ"י אבל אם אמר העד או האשה או העבד מת פ' ואני ראיתיו שמת שואלים אותו האיך ראית וכו' וכתב הה"מ דבר ברור הוא שאפי' שכשהוא אומר שמעתי שמת ואין אנו יודעים האומר הראשון כיצד היה יודע ועל מה היה אומר כן אין דנין אפשר משאי אפשר וכו' עכ"ל. ופסקו מר"ן הק' בסעיף ה' ופרשה בתשו' סי' ו' דכונת הרמב"ם ז"ל אף שאינו מזכיר ממי שמע אלא אומר שמעתי סתם אפי"ה כשר ולא חיישינן שמא מקול הברה שהעד דאי לא"ה לא הוה שתיק הרמב"ם מלומר שהעד שאומר שמעתי מפי אחר אלא ודאי בשמעתי סתם משיאין עפ"י עכ"ל. ועיין ב"ש ה"ק ט"ז וא"כ כ"ש בנ"ד שאומר ששמע מאיש ויודע שהוא ספרדי אלא שאינו זוכר מי הוא דבכגון דא אפי' לסברת המבי"ט ז"ל ת"ב סי' ע"ח שסובר דבאומר איני יודע ממי שמעתי דחשיב קול הברה בנ"ד מודה כמבואר בדבריו שם שאם אומר שמעתי מאיש יהודי חשיב כעד מפי עד עי"ש:

ברם לחששה בדדמי מחמת שקדמו קול הנה בעל סברה זו הוא הרב מהרד"ך ז"ל בית כ"א חדר ט' כתב וז"ל שגוי שידע שיצא קול על יהודי שאבד זכרו ולא נודע שמו וראה אחד נהרג או מת שודאי יאמר שפ' הוא המת או הנהרג בדדמי עכ"ל. אך אין מזה תברא לנ"ד דהוא לשיטתיה אזיל דסבר דצריך קברתיו בגוי מסל"ת אפי' ביבשה ולזה יהיב טעמא דחיישינן כנז' ולהכי אם אומר קברתיו סגי כמבואר בדבריו שם ובסוף בית כ' ורוב הפוסקים לא חיישי לסברת הרמב"ם דמצריך בכל גוי מסל"ת דיבשה קברתיו והיינו משום דלא חיישינן בדדמי כזה אף אחרי הקול וכ"ש בנ"ד שהוא ישראל מפי ישראל אלא שאינו זוכר מי הוא ובפרט שאמר שקברו אותו שאין לחוש לזה כלל: ומכלל הדברים אתה שומע שכיון שבנ"ד אמר העד הראשון היום קברנו וכו' א"כ אין לחוש למה שחששו בעד המעיד אחר שיצא הקול שפ' נהרג דחיישינן דדילמא מה שאמר הוא עפ"י הקול כמ"ש מהר"י סמוט ז"ל בתשו' מר"ן סי' ב' מהרימ"ט ח"א סי' נ"ב ובאה"ע סי' ל"ה ול"ו ועיין במהרת"ש בתשו' אה"ע סי' נ"ו כי מלבד כי מר"ן הק' פליג עלייהו כמבואר בתשו' שם וכן מהרשד"ם סי' מ"ז ומהר"ם מלובלין סי' קכ"ח ורבים מהפוסקים זאת ועוד אחרת שכבר כתב הרב פ"מ ח"ב סי' ז"ך בתשו' על הרב מהר"א חנניא ז"ל וז"ל ואף כי כת"ר כתב כי טעם קלוש הוא לדידי טעם פשוט הוא דהרי במי שסח אחרי שיצא הקול אין אנו חוששים דמשקר אלא דתלינן דמה שאמר נהרג אינו בראהו הרוג אלא כיון שנרשם פתתו אצלו עפ"י הקול אף הוא כמספר לאחרים ע"י שבשביל כן אמר נהרג פ' כיון שאינו מסתפק במיתתו אבל באוסר ראיתי פ' הרוג אי חיישינן דעפ"י הקול הוא דאמר א"כ במה שאמר ראיתיו מת הוא משקר ובכי הא ליכא למיחש עכ"ל. א"כ בנ"ד שאמר היום קברנו וכו' אם באת לחוש שעפ"י הקול הוא אומר נמצא משקר במה שאמר היום קברנו וכו' ולשקרא לא חיישינן. ובכגון נ"ד דאמר שקברו אף הרשב"א שהביא דבריו מהרימ"ט שם והסכים עמו שם דעדות הבא אחרי הקול מצריך קברתיו בנ"ד הא אמר שקברוהו ועיין הרב מהר"א אלפאנדארי ז"ל בקו"ע ד' ק"ז שרצה לדחות תי' הרב פ"מ הנז' מכח הך תשובת הרשב"א שהביא מהרימ"ט ואחד הרואה בלבבו יבין כי אין משם שום דחיה והרוצה לעמוד על דבריהם יראה ויכיר כי דברי הרב פ"מ נכונים וקיימים וחפץ הייתי להאריך בזה אלא שאין הפנאי מסכים עמי:

גם מטעם שהזכיר העד קבורה נמלטנו ממה שחששו הפוסקים לעדות הבא אחורי הקול של טביעה שלכ"ע חיישי לה ונ"ד כיון שהוא מפולת דרובם למיתה כמ"ש בראשית דברנו וא"כ היינו טביעה ושניהם שוים שחשובים בעיני כל אדם כמתים וכגון שעדות זה בא אחר הקיל שמת תחת המפולת חשיב כעדות הבא אחר קול של טביעה ומצינו

להרב מהרשד"ם דחייש לה חאה"ע סי' מ"ז וז"ל שם ומפתה אולי אומר האומר דדילמא אלו היהודים שאמרו ששלמה כרוב עבר מן העולם היה מצד הקול שנשמע ביריד ולפי שיצא הקול שלא בא האיש אל ביתו אמרו שודאי נהרג אבל לא להיותם יודעים האמת הם בעצמם ויש לדמות זה וכו' אלא שנראה שלא דמי כלל דה"מ בטביעה הוא שדרך ב"א לדבר על האופן הנזכר באומר הדעת לפי שרוב הנטבעים מתים וכו' אבל בנ"ד ודאי דליכא למימר הכי וכן נ"ל מדברי הרב תה"ד סי' ר"ם עכ"ל והסכים לחי' זה מרן בתשו' שם בהוכחו שם הרב מהר"י סמוט ז"ל וא"כ היה מקום לומר שאף בנ"ד ניחוש להאי:

ברם אין מקום לחוש בנ"ד דלא מבעיא כפי מה שביאר חי' זה הרב מהרח"ש בתשו' סי' נ"ו הא ודאי פשיטא דליכא למיחש למידי בנ"ד שכתב וז"ל בקיצור אלא נראה דהכינה שיש תי' דההיא דתה"ד הוא כשנודע ודאי שנטבע ולא קול הברה לבך אלא אמתית אע"ג שהעד מעיד מת ולא הזכיר טביעה אמרינן דעפ"י מה שידע שנטבע מעיד שמת שרוב הנטבעים מתים וכההיא דר"ן בגמרא גבי ההיא דטבע חסא וכמו שיראה המעיין בבירור שזה הנדון הוא של תה"ד אבל כשיצא הקול לבד פ' נהרג וה"ה יצא הקול לבד פ' נטבע ובא אחד והעיד מת לא חיישינן שעפ"י הקול העיד עכ"ל. נמצא כפי פירוש זה כל הקולות כשרים ולא חיישינן לעדות הבא אחריו בין דטביעה או דהריגה כלם שוים ולא חיישינן ליהו וא"כ בנ"ד ליכא עדות מפולת אמתית אלא קול הברה ולא חיישינן לה אלא אפי' לפי מה שביאר חי' זה הרב אליה רבה שם בקו"ע ודחה דברי מהרח"ש ולקח לעצמו דרך אחרת עי"ש שלאהבת הקיצור לא העתקתי דבריו שהאריך בדבר והרוצה להתבסם יראה ויעיין שם דבריו נכונים וראוים למי שאמרם:

מ"מ בנ"ד אף הוא מודה כיון שלא אמר מת סתם אלא שקברוהו תו ליכא למיחש למידי וזה פשוט והארכנו בזה להוציא מלב החוששים להחמיר כי מעתה כבר יצאתי ידי חובה ספק החמישי:

ומעתה עפ"י כל האמור, מראש ועד סוף הלכה זו יוצאה בהינומה שאשה זו מותרת להתנסבה לכל גבר אחר שתחלוץ מיבמה ואין לפקפק בזה כלל וכל המחמיר אחר כל זה אינו אלא מן המתמיהים כי ראוי לכל ב"ד לתור ולחפש בתקנות בנות ישראל ובמה הוזהרנו בזה וכ"ש בדבר הלכה ברורה כזה: אלא דעכ"ז להיות אשה עלובה זו אינה מקהילתנו כי היא מק"ק אשכנזים הי"ו ויש ביניהם רבנים חכמים ונבונים אשר ראוי לסמוך עליהם ע"כ אמרנו שיקריבו דברינו אלה לפניהם אם יסכימו שנים מהם הראוים לסמוך עליהם גם אנחנו נצטרף עמהם להתר וצור ישראל יצלינו משגיאות ויראנו

מתורתו נפלאות הלא כה דברינו ביום ח' אייר ל"ג לעומר משנת הת"ר ליצירה ושלום על דייני ישראל:

מכתב ראשון הרבה שלומים לכבוד הר' המופלא הרה"ג תנא דאורייתא כש"ת מו"ה חיים שמואל הכהן יחי' מתחילה נדבר מדין ריבוי הדרך במבוי ואח"כ, מדין מצר שהחזיקו בו רבים:

הנה מה שהראה לנו האדון בסי' קס"ב ס"ג זו הדין לא שייך לנ"ד כי שם מיירי שאחד מבני מבוי פותח פתח חדש למבוי אחר שאין לו שם דריסת הרגל ומ"ש במחבר בני מבוי מעכבים פי' בני מבוי האחד החדש יכולים למחות ומפני שאין לו שם שום פתח וזו הדין הוא אליבא דכו"ע ובודאי כונת האדון הוא מסעיף ד' שם כתב המחבר יש אומרים שהמבקש לפתות וכו' בני מבוי הראשון מעכבים עליו וכפי"ז צדקו דברי האדון דיכול למחות. אמנם נחקור מי הם הי"א ומי הם החולקים ונבא לדין דגרסינן בב"כ די"ב בעי מינים ר"ה מרב אמי אחר מבני מבוי שבקש להחזיר פתחו למבוי אחר בני מבוי מעכבים ופירשו הר"מ והרא"ם ונמ"י והגה"מ דהיינו בני מבוי הראשון שהיה להם פתח מכבר מעכבים מפני שהרבה בנו מבוי האחר שפותח להם עכשיו שילכו דרך מבוי הראשון. אבל הרמב"ן בחידושיו לבתרא די"א פי' וז"ל פירשה כל רבותי והכי גרסינן בכל נוסחאות דגאונים דעל בני מבוי האחר החדש שפותח להם עכשיו מחדש דהא דאמרין דמעכבין אבל בני מבוי הראשון אין יכולים לעכב וכתב שם הרמב"ן וא"ת היכי פשט ליה דמעכבין מפני ריבוי הדרך הא קי"ל לדידן דאין טענת ריבוי הדרך במבוי כדשנינן בחזקת הבתים וכדבעינן למכתב קמן איכא למימר זו אינו דומה לזו שבודאי למי שיש לו פתח ודרך במבוי אעפ"י שמרבה עליהם נכנסין ויוצאין אין יכולים לעכב אבל מי שאין לו פסק במבוי כלל ואין לו שם פתח דין הוא שיעכבו עליו ואדרבה מדקא מבעייא לר"ה ש"מ דאין במבוי דין ריבוי ודרך בבני מבוי עצמם שא"כ פשיטא שמעכבים לאחר אלא לפי שאין דנין בי דין ריבוי הדרך בבני מבוי עצמם ע"כ הוצרך לשאול על בני מבוי אחר ופשט ליה דמעכבים ואח"כ הביא הרמב"ן התוספתא וכתב דמשמע מהתוספ' דבני מבוי ראשון מצי מעכבי ולדינא לא הסכים עם הפוסק' דהא אח"כ בפ' חזק' ד"כ גבי חנות שבחצר האריך הרמב"ן לבאר דבמבוי אין טענת ריבוי הדרך וסיים וז"ל והיינו דקתני בכל הני בריית וכן שגם שדרים בחצר ואחד מבני חצר ומי שיש לו בית בחצר וכ"כ בכל הנוסחאות ובפיר"ח ובהלכות רז"ל וכבר כתבנו זה בפרק א' בס"ד עכ"ל. וכתב בפרישה סי' קס"ב דלכל הפוסקים שבסי' קנ"ו דס"ל דאין במבוי טענת ריבוי הדרך מפרשים להא דר"ה בבני מבוי האחר החדש שפותח להם עתה הם יכולים לעכב לא בני

מבוי הא' אף שמרבה עליהם הדרך דמי שיש לו פתח במבוי זה אין עליו טענת ריבוי הדרך והם המה הפוסקים דס"ל כך רש"י והרמב"ן וכל רבותיו וכל גיר' הגאונים ורשב"א ותוס' ומרדכי והר"י ן' מיגאש וה"ה בשם המפרשים וכתב בב"י ס"ס קנ"ו דכן נראה דעת הרי"ף והרמב"ם אף דס"ל בסי' קנ"ו גבי אומן וכו' דמבוי שאין מפולש כחצר דמי כמ"ש הטור בשמו אעפ"י כן ס"ל גם במיא דר"ה דבני מבוי הראשון אין יכולים לעכב עליו כמ"ש הרשב"א בשמו חלק א' סי' מ"ז ודקדק כן מדכתב הרמב"ם גבי ה' חצירות דהפנימיות יכולים לפתוח פתח בינו ובין החיצונה אלמא כל שיש רשות להשתמש יכול לרבות בפתחים וא"כ אין טענת ריבוי הדרך בפבוי ויכול לפתוח אף ממקום אחר ואומן חמיר לי' כמ"ש בגמ"י בשם הירושלמי וז"ל למדנו שהיזק ריבוי הדרך של אומן בחצר נזק גדול הוא כקוטרא וביהכ"ס דלא מהני להו חזקה ובב"י סי' קס"א מביא ג' תשו' מהרשב"ם ולא ציין מקומם וכתבם בקיצור ותשובה אחת הוא בחלק ד' סי' ל"ה ותשובה ב' בחלק ג' סי' קע"ד ותשובה ג' בחלק הנז' סי' קע"ה ובשלשה תשובות הללו האריך שאין טענת ריבוי הדרך במבוי אף שאין מפולש וכן בב"י סי' קס"ב כתב דהרי"ף ורמב"ם ורש"י מפרשים בעייא דר"ה דבני מבוי אחר החדש מעכבים לא בני מבוי הא' ונ"ל טעמם ג"כ כמ"ש הרמב"ן ופרישה משום דמסקינן גבי אומן ורופא דבמבוי אף שאין מפול' אין שייך טענת ריבוי הדרך ובכנה"ג כ' מסבר' דהרשב"א אין פוסק כהתוספת' משו' דלאו כסמכא הוא משום שלא הביאו בתלמוד ע"כ פוסק כהרמב"ם וסייעתו דרבים המה עכ"ל. ואני ראיתי מפורש כן להרשב"א סי' קע"ה שהביא להרמב"ן בשם התוספתא ולהלכה מסיק דאין ריבוי הדרך במבוי והיינו כסברת כה"ג ורמ"א בהג"ה ג"כ ס"ל כן דהא כתב סי' קס"ב ס' ז' וי"א דאין טענת ריבוי הדרך טענה וכן הגיה ר"י סי' קנ"ו וכתב דבמבוי אין יכולים למחות:

ואגב נר' לכאורה לתרץ קושית הט"ז על רמ"א שהק' עליו דהא ברשב"א אין כתב רק דבמבוי אין טענת ריבוי הדרך אבל כאן בהל' חצרות מיירי בבונה אצטבא וצריכים בני מבוי הפנימיים לסבב מנ"ל לרמ"א דיש פלוגתא בזה איפשר גם הרשב"א יודה לזה וסבור הייתי לומר כיון דהרשב"א ס"ל דיכול לפתוח פתח בינו ובין החיצונה דכל שאין שם גזילה יכול לפתוח וכל פתח יש לה ד"א והיא מטעם כדי לפרק משאו שם כמ"ש ר"י סי' קע"ב ובודאי כשיפרק משאו שם יצטרך הפנימי לסבב המשא כמו שיצטרך לסבב האיצטבא ואעפ"י כן רשאי:

אך ראיתי להרשב"א ח"א סי' מ"א בסופו כתב בפירוש דיכולים בני מבוי למחות מלבנות אצטבאות מטעם ריבוי הדרך וא"כ בע"כ אנו מוכרחים לחלק דאף שיכול לפתוח פתח אעפ"י כן אסור לבנות איצטבא ונ"ל דס"ל להרשב"א כתוב דאין במבוי ד"א לפתח:

נחזור לענייננו דהנה גם הנמו"י גבי חנות שבחצר פ' לא יחפור כתב וז"ל ולענין דינא נ"ל דבמבוי אין בו טענת ריבוי הדרך וסיים וז"ל וצ"ע דלעיל כתבנו בקש להחזיר פתחו בני מבוי מעכבים משום ריבוי הדרך ושמא נחלק בין ריבוי הדרך דאתי מעלמא לריבוי הדרך של מבוי האחר שאינם צריכים להם לא לקנות ולא למכור. והנה קושיית הנמו"י היא קושיית הרמב"ן ותירוצו דחוק מאד ומה שלא מתרץ כהרמב"ן הוא פשוט משום דס"ל דלא כהרמב"ן בזה הדין וס"ל דבני מבוי הראשון יכולים לעכב ע"כ הוכרח לתרץ דיש חילוק בין אומן שבמבוי שבאים שמה לקנות ולמכור אין טענת ריבוי הדרך משא"כ העוברים ושבים של בני מבוי האחר שאינם צריכים כלל לבני אותו מבוי יכול למחות וכתירוץ הזה מוכרחים אנו לתרץ גם להרא"ש ורבו הר"מ דהא הם גורסים גבי אומן ג"כ חצר ולא מבוי והמה ג"כ ס"ל כהנמו"י דבני מבוי הראשון יכולים לעכב וא"א להם לתרץ כהרמב"ן בע"כ מוכרחים לתרץ כמ"ש הנמו"י נמצא בנ"ד גם להרא"ש וסייעתו אין יכולים בני מבוי הראשון לעכב דהא יש אומן במבוי דצריכים ליה כ"ע ואתיא ליה לקנות וראיה כה"ר אהרן מכר ביתו החדש התנה עם הקונה ונתן לו אלף גרוש כדי שיהיה מחויב לפתוח לכל באי אליו לקנות יי"ג או שום דבר: כללא של דבר רש"י וכל רבותיו של הרמב"ן וכל גירסת הגאונים והרמב"ם והרשב"א ותו' ומרדכי והר"י ן' מיגאש והרי"ף והר' המגיד בשם המפרשים כולנו ס"ל דגבי מבוי אין שייך ריבוי הדרך ולדעתם יכולים לפתוח פתח ממקום אחר והרמ"א ס"ל כדעתם. והרמב"ן אף דהב"י הביאו דס"ל כדעת הרא"ש תימה הוא ולפענ"ד כוותייהו ס"ל וכמ"ש לעיל. והרא"ש והנמו"י והר"מ ומשמעות מהתוספתא והגמי"י ס"ל דיכולים גם בני מבוי ראשון לעכב והב"י הביאם בשם יש אומרים נמצא דרבים המה המתירין לפתוח פתח וראשונים הם וידעו סברת האחרונים האוסרים דהא סברתם הוא מדלא כתב בגמרא בני אותו מבוי כמ"ש בני אותו העיר וכמ"ש הרא"ש וגם מדמשמת כן בתוספתא והרמב"ן והרשב"א הזכירו ג"כ אותו הדיוק והביאו התוספתא ואעפ"י כן הסכימו למעשה דאין יכולים לעכב א"כ באופן זו לא קיי"ל כאחרונים במקום ראשונים ובפרט בנ"ד שיש ג"כ אומן במבוי כל ראשונים והאחרונים מודים דאינם יכולים לעכב מלבד הרמב"ם כמ"ש ב"י בשמו ריש סי' קנ"ו יחיד הוא לגבי כל הני רבוותא:

ועתה נבאר מדין מצר שהחזיקו בו רבים. בב"ב פ' לא יחפור אמר ר"פ א"ל כולנו ולא יכילו לי' עד דאמרי לי' דאמר ר"י אמר רב מיצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו ופירש"י שהחזיקו רבים לעשותו להן דרך אעפ"י שהוא של יחיד. ובסוף חזקת אמרינן במשנה אין מוציאין זיזין וגזוזטראות לרה"ר אלא אם רצה כונס לתוך שלו ומוציא וב"ג איבעייא להו כנס ולא הוציא מהו שיחזור ופשט לי' להוציא גזוזטראות לכ"ע מוציא כי פליגי להחזיר כותלם למקומם הראשון ר"י אומר אינו מחזיר ריש לקיש אומר מחזיר והלכה כר"י דאין מחזיר משום דר"י אמר רב מיצר שהחזיקו בו רבים ופירש"י וה"נ הרי החזיקו בהך כניסה וכן פסק הרמב"ם הלכה י"ג מנזקי ממון וכן פסק בש"ע ס"ט וסי' שע"ז ובפ' המוכר פירות ד' ק' פירש רשב"ם מיצר שהחזיקו בו רבים שהשוותו ותיקנוהו להילוך והבעלים ידעו ושתקו אסור לקלקלו וכש"כ כשנתן להם ההוא דרך בידים וכוונתו אפי' נתן להם בטעות כדמשמע בהמניח דכ"ח כשעבדו להם דרך מה שנתן נתן ושלו לא הגיע וא"כ בנ"ד ממה נפשך החזיקו דאם יש בעלים להחורבה למה שתקו ומדשתקו לרבים מחלו ואין לומר מה היה להם לעשות הלא גם בגמרא בכונס לתוך שלו מה היה לו לעשות לרבים וברשב"א אלף קנ"ב כתב דמיד כשכנס אסור לו להחזיר דבודאי רבים הלכו בו וקנו תכף בהילוכא ואי משום שיש בעלי חובות אין להם כ"א מעות חובם:

אך מכיון דדבר זה קשה לקבל עלמא נוכל לצדד בזה מהא דגרסינן באהלות פ' י"ח משנה ד' שדה בוכין לא נטעת ולא נזרעת ופי' הרב רבינו שמשון משום יאוש בעלים נגעו בה דכיון דמתייאשין הבעלים ממנה הוי להו כמצר שהחזיקו בו"ר ודוקא כשנתייאשו הבעלים שהחזיקו הרבים כדין אבל לא נתיאשו דהשתא שלא כדין החזיקו מותר לקלקלו והשתא לפי דעת הר"ש לא החזיקו כ"א בנתייאשו הבעלים ונ"ל שמפ' הר"ש ג"כ הש"ס כך דכיון שכנס לתוך שלו ע"כ כוונת הכניסה היה כדי להוציא גזוזטראות ובודאי בעת שכנס נתייאש מהמקום הזה וכיון דרבים הלכו בו ע"כ אסור להחזירו וגם הפו' שפסקו לדין זה כנזכר אפשר לפרשם כה"ג. וא"כ כשיש ב"ח עז החורבה ונימא שיעבודא דאורייתא וכבר האריך הש"ך סי' ל"ט בח"מ ס"ק ל"ב ומסיק דספיקא דדינא הוא אי שיעבודא דאורייתא או לא ואי דאורייתא א"כ בעינן כאן יאוש בע"ח דהבע"ח הוו להו בעלים ודוקא כשבאו הבע"ח וטוען שלא נתייאש דאל"ה טענינן לרבים שמוחזקין בו עתה כמ"ש בסמ"ע ס' שע"ז. וזהו דוקא על החורבה אבל אותו השביל שבין חצר הנתבע לבין ר' אהרן לית דין זה צריך בושש שהחזיקו בו רבים לכ"ע דכיון שחלקו מצויין בצד זו וחלק חבירו ציין כנגדו והניחו מקום למעבר הרבים דרך שם החזיקו בו רבים כף בהילוכם בפעם אחד כמ"ש מהרימ"ט ח"א סי' ל"ה יעו"ש: שלמים מרובים כטל מאת ה'

כרביבים. למע' כבוד הו"ד והד"ר והד"ר כק' מע' הר' המובהק מר דיינא הוא המאה"נ ב"ן מגדו"ל כמהר"ר אברהם צבי הלוי אשכנזי נר"ו יאיר עד כי יבא משיח לישראל כיר"א. ראיתי בקונטריסו המדבר נכוחות על ענין חצר העומדת בין שני מבואות ופתח פתח למבוי אחד ונשא ונתן בהלכה שאין ביד בני מבוי הישן לעכב עליו בטענת מרבה עליו את הדרך שאין טענת ריבוי הדרך לבני מבוי והאריך להוכיח שכן שורת הדין נותנת ופסק ליה לדיניה בסכינא חריפא מתרי טעמי דאין טענת ריבוי הדרך במבוי ועוד משום מיצר שהחזיקו בו רבים:

וכל לגבי דידי לא כן אנכי עמדי ואדרבא דינא הוא דבני מבוי הישן יכולים לעכב ואפי' יחיד יכול לעכב וגם אין בנ"ד דין מצר שהחזיקו בו רבים וכמו שנבאר בס"ד:

והנה האדון הניח במונח קיים על ההיא דסי' קס"ב ס"ד וי"א וכו' שהוא דלא כהלכתא יען רבים חולקים עליו ואמר מר דמאן דגרים בההיא דפ' לא יחפור דכ"א ופסקו הש"ע ריש סי' קנ"ג אחד מבני חצר שביקש וכו' דטעמא הוא משום ריבוי הדרך כמ"ש הרמב"ן הביאו ב"י שם ודייקי מיניה דוקא חצר אכל מבוי לא מצר מעכבי דאין טענת ריבוי הדרך במבוי ס"ל נמי בבעיית ר"ה דפ' השותפין די"א במי שביקש להחזיר פתחו למבוי אחר ופשט ליה דמצי מעכבי היינו בני מבוי החרש כפירש"י ז"ל אבל בני מבוי הישן לא מצי מעכבי דאין טענת ריבוי הדרך לגבי בני המבוי וסייע עצמו מדברי הפרישה בסי' קס"ב ועפי"ז מצא מקים לומר דרוב הפוס' ס"ל דבני מבוי הישן אינם יכולים לעכב וחולקים על פי' מהר"מ והרא"ש ז"ל ודעימייהו: ואני איני אומר כן דלקושטא דמילתא רבים מהפוסקים ראשונים וכמעת רובם ככלם מהנך דגרסי בההיא דפ' לא יחפור אחר מבני החצר מצו סברי דבני מבוי הישן נמי מצו מעכבי ולא תלג זה בזה דאי כדבריו מה יענה הרא"ש והבינו הטור והרמב"ן ונמק"י יוסף ז"ל דכולהו גרסי אחד מבני החצר דמשמע דוקא בני החצר מצו מעכבי אבל בני מבוי לא ועכ"ז המה הסוברים דבעיא דרב הויא דבני מבוי הישן מעכבי כמפו' בטו"ר וב"י סי' קס"ב וכל כי האי גוונא דחצר העומדת בין שני מבואות אית ביה טענת ריבוי הדרך לגבי בני מבוי הישן ולדידהו לא מצי לתרוצי דתירוץ זה יועיל למאן דמפרש ההיא בעיא דר"ה דמיבעיא ליה לבני מבוי החדש לא כן להרא"ש ודעימיה דמפרשי דאפי' על בני המבוי הישן קא מבעיא ליה אינו מתורץ כזה:

והיותר קשה לפי שיטת האדון דהרי כתב הב"י סי' קנ"ו סוף חלק א' ונ"ל הלדעת הרמב"ם כל היכא דבני חצר מצי מעכבי בני מבוי שאינו מפולס נמי מצו מעכבי ואין כן דעת המרדכ"י והתוס' ונמק"י והרמב"ן וכן נר' דעת הרי"ף עכ"ל. ואילו בסי' קס"ב כתב

דדעת הרמב"ן והנמ"י סוברים בדין חצר עומד בין שני מבואות דבני מבוי הישן מעכבי ושניהם לא יכינו לפי דעת האדון. ולא זו בלבד אלא דסיים שם הב"י ואפשר דדינו של ר"מ דין אמת לכ"ע אלא שאינו מתפרש על הבעיא הזאת לדעת הרי"ף והרמב"ם ורש"י ע"כ ובסי' קנ"ו צירף דעת הרי"ף עם התוס' ודעימיה שאין בני מבוי יכולים לעכב וזהו היפך סברת כת"ר. הן אמת דלדעת הרא"ש והטו"ר י"ל כמ"ש הפר"י סי' קנ"ו דס"ל דמבוי שאינו מפולש כחצר דמי וכלם דין אחד להם דיכולים לעכב ולבמבוי שאינו מפולש חצר קרי ליה ומאי דנקט הש"ס חצר לאו דוקא אמנם לדעת הרמב"ן והנמק"י שמפורש בדבריהם בההיא דאחת מבני החצר דדוקא חצר אבל מבוי לא מצי מעכבו ק' דהני כי תרי סתרי אהדרי כפי הנחת כת"ר. ומ"ש האדון דהרמב"ן חזר בו ואף שכתב בכעיית רב הונא דבני מבוי הישן מעכבי והוכיח כן מהתוספתא הדה ביה בההיא דחנות שבחצר ודקדק כן מלשונו עמו הס"ר דהרואה לשונו שם בין יבין דליכא למשמע מידי ועוד דהרי הב"י עומד נגדו שצירף להרמב"ן עם מהר"מ והרא"ש ואף הוא ראה לשון הרמב"ן הכתוב בההיא דחנות שבחצר כמ"ש תחילת דבריו הב"י בסי' קנ"ו ואם היה שום משמעות חזרה לא היה כותב בסי' קס"ב דהרמב"ם קאי בשיטת הרא"ש ומהר"מ. ועוד דהרשב"א הביאו הב"י בסי' קס"א בתשו' אחרונה אחר שכתב סברת עצמו דאין במבוי ריבוי הדרך הביא דברי רבו הרמב"ן דס"ל איפכא מלשון התוספתא ופירשה לדעת רבו ונראה שם מדבריו דחייש טובא לס' רבו הרמב"ן ז"ל ואם איתא דחזר בו היה אומרו ובודאי דאיהו בקי טפי במיליה דרביה מכ"ע אלא ודאי דאין כאן חזרה ומ"כ בההיא דחנות שבחצר דאין טענת ריבוי הדרך וכן מה שסיים וכן בכל הני בריית ות וכו' היינו משום דהתם בכל הנך בריית ות מירי בחנות ואומן שבחצר וקושטא קאי דהתם הכי ס"ל בחצר ולא מבוי ואולם לפותח פתח אזיל ומודו להתוספתא דבני מבוי הישן מעכבי ולא מדי להדדי ובחילוק הנמק"י ז"ל שנכתוב לקמן וכל כתוס' שהביאו מחלוקת זה צירפו להרמב"ן עם מהר"ם והרא"ש דבני מבוי הישן יכולין לעכב:

הדרן למאי דאתן עלה דאם אמת הדבר כת"ר א"ה קשו דברי הפוס' הנז' אהדדי וגם דברי הב"י קשים להולמם אלא ע"כ לפלוגי ביניהם כמו שכתב הנמק"י עצמו שכתב פ' לא יחפור וז"ל ולענין דינא נפקא לן דבמבוי אין בו טענת ריבוי הדרך וצ"ע דלעיל כתבנו בקש להחזיר פתחו בני מבוי מעכבין משום רבוי הדרך ושמא לחלק בין ריבוי הדרך דאתי מעלמא לריבוי הדרך של מבוי אחר שאינם צריכים להם לא לקנות ולא למכור והביאו כת"ר וכן ראיתי להר"ן הוב"ד בש"ע למס' בתרא דמפרש ההיא דר"ה דפשטינן דמצו מעכבי היינו במבוי הישן וק"ל ע"ז וז"ל וא"ת וכי מרבה עליהם הדרך מאי הוי

והא קיי"ל בפ' חזקת הבתים דאין טענת ריבוי הדרך במבוי אלא בחצר השותפין בלבד לאי קושיא היא וה"מ בריבוי בתוס' כגון שלקח בית בחצר אחרת ורוצה לערבו עם ביתו וכה"ג אף על פי שמרבה עליהם נכנסים ויוצאים ליכא משום ריבוי הדרך אבל בכגון דא שמעביר עליהם בני מבוי אחר אפי' במבוי יש משום ריבוי הדרך עכ"ל. ילפינן מינה דלא דמי ריבוי הדרך דאומן דחנות וכן מי שלקח בית וכו' לריבוי דרך דההיא דאחד מבני מבוי שביקש להחזיר פתחו דמעביר עליהם בני מבוי האחר. ועוד יש ללמוד חילוק אחר מדברי הרמ"ה שכתב בשיטתו לבתרא דכ"א על ההיא דכופין כל בני מבואות ולשכניו אינו כופהו וז"ל ואי משום ריבוי הדרך ליכא למיחש דריבוי דרך כי האי גוונא לאו ריבוי הדרך הוא וכיון דאין ליה בית במבוי זכי ליה בכל ריבוי הדרך דאתי מחמיתיה ואפי' לאקבועי ביה חנות דדרך מבוי לקבוע בו חנות ע"כ. למדנו מדבריו עוד לפלוגי בין ההיא דחנות שבחצר לבעיית רב הונא והוא דשאני חנות וכיוצא דדרך המבוי לפתוח בו חנויות וכיון דכן מצי למימר לבני המבוי אי בעיתו עבידו הכי לא כן בפותח פתח למבוי אחר דאין דרך לפתוח למבוי אחר אי משום דבני המבוי האחר מעכבין בידו, ואי משום דשאר בני המבוי לא מצי למיעבד כוותיה ולהכי אף בני המבוי הישן יכולים לעכב ולא זכה בזה פ"י ביתו שבמבוי כן נראה לחלק ביניהם:

מעתה רבינו חננאל בהלכות רז"ל שהוא הרי"ף והה"מ עם המפרשים והתוס' והמרדכי אף דכולהו גרסי אחד מבני החצר ואית להו בני חצר דוקא מצו מעכבי אבל בני מבוי לא עכ"ז שפיר אית לן למימר דכולהו רבנן סברי דבמחבר פתחו למבוי אחר בני מבוי הישן מצו מעכבי ולא דמו להדדי ובחילוק דהנמק"י וכדאמרן ואין ספק שזו היתה כונת הרב ב"י במה שכתב בסי' קס"ב דדינו של ר"מ דין אמת לכ"ע משום דמחלק בנדונית בחילוק הנמק"י והר"ן ז"ל וכמ"ש ומשו"ה לא הוצרך לבאר בדבריו כ"א לדעת הרמב"ם והרי"ף ורש"י משים דמפרשי ההיא דר' הונא דאבני מבוי חדש קאי דמצו מעכבי ולהרמב"ם בדרך אחרת קאי ולהכי הוצרך לו' דלדידהו נמי הדין דין אמת וכ"ש שאר הפו' דלא גלו דעתייהו כבעיא דרה"ו אמבוי הישן או אמבוי החדש דוקא דלדידהו פשיטא ליה דמודים בדינו של ר"מ דפשטינן דמצו מעכבי ול"ד להההיא דחנות ואומן כמ"ש הנמק"י והר"ן כנז' וכמ"ש וזה פשוט לענ"ד. ומהתימא על דבור תורתי שהביא חילוק הנמק"י בסי"ד ועכ"ז לא חזר משמועתו מלהשותם יחד ולמד שכל הגורסים אחד מבני חצר סבירא להו דבני מבוי הישן לא מצו מעכבי והשוה את החולקים מה שאינו כן לענ"ד כי רב המרחק ביניהם ול"ד אהדדי ואין ללמוד זה מזה כלל. ומה שסייע עצמו מדברי הפרישה וכתב וז"ל והפרישה בסי' קס"ב כתב דלכל הפוס' שבסי' קנ"ו דסבירא להו גבי אומן

ורופא דאין במבוי טענת ריבוי הדרך מפרשי בבעיא דכה"ר כהרמב"ן דבני מבוי אחד החדש שפותח להם עכשיו הם דוקא דיכולים לעכב ולא בני מבוי הראשון אף שמרבה עליהם את הדרך ושיש לו פתח במבוי זה אין עליהם טענת ריבוי הדרך. אחד הרואה בדברי הפרישה יראה שאין שם רמז מכל מ"ש רו"כ ולא נחית לזה כלל והא פשיטא דלא כיון הפרישה להכריע דכל מאן דגרים חצר דסבירא ליה בבעיית ר"ה דבני מבוי הישן לא מעכבי כיון דאיכא פתח בנויה דהא איכא טובא מהראשונים דגרסי חצר ועכ"ז ס"ל בההיא דר"ה דבני מבוי הישן מעכבי וכדכתיבנא לעיל. אלא כוונתו מבוארת דקאי אמאי דכתב לעיל דהרמב"ם למאן דגרים מבוי יליף דין דהפותח למבוי סבירו מההיא דחנות אלמא דדמו להדדי וע"ז קא מקשי דא"כ. למאן דגרים חצר וס"ל אבל מבוי לא תקשי מבעיית ר"ה למאן דמפרש דתרתי בעייא קא בעי דקא פשיט דמעכבי אלמא דיש ריבוי הדרך במבוי וע"ז תי' דלדידהו יש לחלק ביניהם כחי' הרמב"ן. ואף דחי' זה לא סליק אי מפרשי' דבני מבוי הישן מעכבי הא מיהא אמרינן דל"ד אהדדי וכיון דאיכא לפלוגי בינייהו הר"ן דאיכא לפלוג אי מפרשי' דאבני מבוי הישן קאי וכחילוק הנמק"י אלא דאיהו לא נחית להכי וזהו פשוט לענ"ד ולכל הולך בדרך ישר:

ומה שצירף כת"ר להגאונים דסברי לפירוש רבותיו של הרמב"ן כמ"ש הרמב"ן בשיטתו והג' הגאונים עמו הס"ר דאינו כן דמ"ש הנ' הגאונים כוונתו עמ"ש אח"כ אמ"ל בני מבוי מעכבין ואכסניא לפי בני אדם מתחלקת דבעא מיניה תרוייהו כחדא ופשיט ליה תרוייהו כחדא וכן הביא הש"ע גיר' הגאונים אלא שהביא בשינוי ממ"ש הרמב"ן ואולם בפי' הבעיות לא פירשו כלום הגאונים ושפיר איכא למימר דמפרש הבעייא כפי' הרא"ש אף לפי גירסתם כמ"ש מדברי הב"י ואפי' נמי דגרסי' גבי חנות ואומן אחד מבני המבוי כהרמב"ם ומ"ש הרמב"ן לעיל מיניה דאבני מבוי החדש קא מיבעייא ליה היינו דעת רבותיו וכבוד תורתו עירב וכתב וז"ל דהרמב"ן כתב שם וז"ל פי"ד רביתי והכי גרסי בכל נוסחאות הגאונים דעל בני מבוי האחד שפותח להם מחדש קא מיבעייא ליה אבל בני מבוי הראשון אין יכולים לעכב ואין כן בדברי הרמב"ן כאשר יראה הרואה:

וגם מה שצירף להר"י ן' מיגאש ז"ל דגרים חצר ואית ליה דדוקא חצר אבל בני מבוי לא מצי מעכבי דבר תימה הוא על כת"ר דהא בשיטתו מבואר וכתב על ד"ו למס' בתרא וז"ל כופין בני מבוי זה את זה שלא להושיב ביניהם לא חייט ולא בורסי וכו' מפני שמרבה עליהם את הדרך אבל לשכינו אינו כופהו כלומר אם אחד מבני המבוי עצמו הוא רוצה לעשות רופא אומן אין בני מבוי מעכבין עליו והא דתניא בפ' לא יחפור אחד מבני חצר שביקש לעשות רופא אומן הני מילי בחצר אבל במבוי אין מעכבין עליו ויש לפ' ולשכנו

אינו כופהו שאם הית אחד מבני מבוי חייט או בורסי אין חבירו יכול לעכב עליו ולומר לו קא פסקת חיותו ע"כ. מבואר מדבריו דלפי' קמא דפירש לשכנו אינו כופהו ר"ל אם אחד מבני מבוי בא להושיב וכו' מוקמינן ההיא דבני חצר חצר דוקא ולא מבוי. ילפי' האחרון דפירש דלשכנו אינו כופהו ר"ל אם יש שם במבוי חייט. אין חבירו רשאי לעכב עליו ולומר קא פסיק איותי משמע הא אם לא יש יבא אחד מבני מבוי לעשות אומן וכו' בני מבוי מעכבין משים ריבוי הדרך ולהאי פרושא אחד מבני חצר דנקט לאו דווקא וה"ה מבוי וכן פי' הה"מ פ"ו מה' שכנים ה"ח בדין כופין וכו' דהרמב"ם ס"ל כפי' האחרון של הר"י ן' מיגאש ז"ל ונראה דהסכמת הרב כפי' האחרון דהא אשכחן ליה דס"ל דמבוי שאינו מפולש דין חצר אית ליה כמ"ש הטור בסו"ס ק"מ בשמו ע"ש. מעתה שפיר אית לן למימר בפותח פתח למבוי אחר נמי בני מבוי הישן מעכבי וזו ברור ודלא כמ"ש כת"ר. באופן דאין בידינו חולקים עפ"י מהר"מ והרא"ש כ"א הרשב"א ורבותיו של הרמב"ן והריטב"א ז"ל דוקא ולא עוד:

ואגב אודיע דמ"ש הב"י סי' קנ"ו אחר שהביא דברי הרמב"ם דגורם אחד מבני מבוי סיים וכתב ז"ל וכן מצאתי כתוב בפסקי הרא"ש וכתב הרמב"ן שגם היא נוסחת ר"ח ולא תקשי ליה מה שהקשו התוס' וכו' ע"כ. הוא תמוה דבפסקי הרא"ש כתוב אחד מבני חצר וגם הרמב"ן כתב בשיטתו בשם ר"ת דגורם חצר וזה היפך דברי הב"י וצ"ל דט"ס נפל בכ"י ודברים אלו שייכים למעלה קודם שהביא דעת הרמב"ם ומהתימה מהב"ח בסי' קנ"ו שהביא דברי הב"י שהרמב"ן כתב שגירסת ר"ח כהרמב"ם ולא נתעורר בזה:

עוד ראיתי בדב"ק שכתב והרמב"ם ז"ל אף דס"ל גבי אומן שבחצר דה"ה במבוי שאינו מפולש דמעכבין כמ"ש ריש סי' קנ"ו אעפיכ"ן ז"ל גבי בעייא דר"ה דבני מבוי הראשון אין יכולים לעכב כמ"ש הרשב"א בשמו ח"א סי' מ"ו ודקדק כן מדכתב הרמב"ם ז"ל גבי הל' חצירות הפנימיות יכולים לפתוח פתח בינו ובין החיצונה אלמא כל שיש רשות להשתמש יכול להרבות בפתחים וא"כ אין טענת ריבוי הדרך במבוי ויכול לפתוח אפי' ממקום אחר ע"כ. ולענ"ד שלא כיון הרשב"א למ"ש כח"ר שבא להוכיח מדברי הרמב"ם דס"ל דבפותח פתח למבוי, אחר שאין בני מבוי הישן יכולים לעכב מטעם דאין ריבוי הדרך במבוי דא"כ הוא מאי ראיה מההיא דהל' חצירות דיכול לפתוח הפנימית פתח בינו ובין החיצונה שאני התם דריבוי הדרך בא מבני המבוי שיש להם רשות להשתמש שם לא כן בריבוי הדרך הבא ממבוי אחר וכמו שכן חי' הר"ן ז"ל הוב"ד לעיל ותדע שכן שהרי הרא"ש והטו"ר פסקו הך דהרמב"ם דהל' חצירות ועכ"ז אית להו דפותח פתח למבוי אחר בני מבוי הישן מעכבי ע"כ דמחלקי כדכתיבנא:

ועוד דמה יענה בההיא דחנות ואומן דפ' הרמב"ם ז"ל דבמבוי מעכבין משום ריבוי הדרך וכ"ת שאני חנות ואומן דשכיחי רבים וההיזק חבירו משא"כ בפותח למבוי אחר שאין ריבוי הדרך אלא מבני המבוי דוקא ובאקראי ומשו"ה בחנות חמירה ליה עד שפסק הרמב"ם שאין לו דין חזקה דהוי כקוטרא וכה"ך כמ"ש הרמב"ם ז"ל פי"א מהל' שכנים וכ"ש הרשב"א והטו"ר בסי' קנ"א וכן הביא כת"ר בשם הנמק"י הא ליתא דאי לדעתו חשיבא חומרם זו כוליה האי עד שבעבורה נאמר דבני המבוי מעכבין א"נ ולימא מר לנפשיה דאית ליה נמי דאין לו חזקה בחנות ואומן ועכ"ז סבר בחנות ואומן שבמבוי דאינו מעכב. אלא ע"כ כונת הרשב"א להוכיח מדברי הרמב"ם דסבר דריבוי הדרך הבא מבני המבוי שיש להם זכות בו בנדונו שהיה רוצה לפתוח פתח מעליתו למבוי דלא מצי מעכבי וע"ז הביא ראיה מס' הרמב"ם ז"ל דה' חצירות דדומה לנדון הרשב"א ממש אלא דאיהו מדנפשיה ס"ל דבכל גוונא אין טענת ריבוי הדרך במבוי וכל הדרכים שוים ולהכי הק' מההיא דר"ה ותירץ כתי' הרמב"ן לדעת רבותיו אבל לדעת הרמב"ם ז"ל ל"ק מידי ותדע מדלא מק' להרמב"ם מדידיה דהוא פסק מי שבקש לפתוח פתח במבוי שאינו מפולש בני מבוי מעכבין אלא ודאי כדכתיבנא. ואף שמדברי הר' הכנה"ג אין נראה שמפ' כן דברי הרשב"א ז"ל מה שנלע"ד כתבתי והבוחר יבחר. ומ"ש כת"ר שהרשב"א האריך לבאר בג' תשובות הובאו בסי' קס"א דאין במבוי טענת ריבוי הדרך אף שאינו מפולש לא חזינא כהאי סימנא כ"א בשתי תשו' המובאות בב"י אבל בתשו' ג' שהביא בח"ג סי' קע"ה נראה שחזר בי ממ"ש בשני התשובות שהרי הביא דברי הרמב"ן רבו והתוספתא ופירושה דבני מבוי הישן מעכבין ומפני זה כתב ומיהו נ"ל שאין דברים אלו אמורים וכו' ע"ש והיינו לומר דאף הרמב"ן והתוס' יודו בנ"ד כיון שאין האסקופה דרוכה מ"ש וכן בתשו' שבח"ב סי' מ"ז הביא שתי הסברות וסיים ובלשון השני מצאתיה בתוספתא דנראה שהסכים לדין התוספתא הרי לך שתי תשו' נגד שתים ותרי ותרי נינהו וספיקא הוי בדעת הרשב"א עצמו ודלא כמ"ש בבגה"ה שבס' בני חיי ח' ח"מ ח"א סי' ק"ד דסמי חדא מקמי תרי: ומ"ש האדון אף הוא ראה בדברי הרשב"א ז"ל מפורש דהביא דברי הרמב"ן ז"ל בשם התוס' ולהלכה מסיק דאין ריבוי הדרך במבוי וכהרמב"ן ז"ל רבו והיינו כסברת הכנה"ג. לא ראיתי דהנה בדברי הרשב"א ואדרבא בשתי התשו' הנז' שהביא דברי הרשב"א התוספתא ובחדא מנייהו הביא דברי הרמב"ן רבו נראה כמסכים עמו. וגם מ"ש דהסכים לה' דאין ריבוי הדרך במבוי כהרמב"ן רבו ז"ל לשיטתיה אזיל דסובר הרמב"ו בש"י הרשב"א קאי וכבר בירר נו למעלה דאינו כן אלא בשיטת מהר"מ והרא"ש קאי. גם מ"ש כת"ר שגם רפ"י ז"ל ס"ל כהרשב"א. שכתב סי' קפ"ב ס"ו וי"א דאין טענת

ריבוי הדרך במבוי וכו' וכן הגיה ריש סי' קנ"ו לפי האמור אין ראיה דההיא דסי' קנ"ו היינו התוס' ודעימיה דגרסינן אחד מבני חצר וכפי האמור מודים דרבנן בפותח פתח למבוי סברי כפי' מהר"מ וההיא דסי' קס"ב מיירי בריבוי הדרך דבני המבוי ובהאי הוא דהגיה לא כן בפותח פתח למבוי אחר אזיל ומודה דבני מבוי הישן יכולים לעכב וראיה לדבר ממה שלא הגיה על מ"ש מר"ן בס"ד וכן נראה בד"מ סי' קס"ב אות ג' למדקדק בדבריו: גם מ"ש ואגב יתורץ קו' הטור שהק' על הגהה מור"ם שבס"ז על דין האיצטבא שכתב וי"א דאין טענת ריבוי הדרך במבוי ורשום שם הרשב"א והק' הטו"ר כמ"ש הרשב"א דאין טענת ריבוי הדרך במבוי היינו בההיא דה' חצירות דהוא ריבוי הדרך דהעוברים ושבים לא כן בריבוי הדרך דאיצטבאות שהוא טורח לדרים במבוי שצריכין להקיף סביב האיצטבא איפשר דגם הרשב"א ז"ל אזיל ומודה דריבוי הדרך כי האי מצי טעין ע"ש ולזה תירץ האדון וז"ל ונלע"ד פשוט כיון דס"ל להרשב"א דהוא לשון המחבר ס"ז דיכול לפתוח פתח חדש בינו ובין החיצונה ואין החיצונה מעכבת כיון דליכא גזילה וכל פתח יש לה ד"א והוא מטעם דיוכל לפרק משאו וכשיפרק משאו בע"כ הפנימית יצטרכו להקיף המשא כמו שיצטרכו להקיף האיצטבא ולהכי לא איכפת לן מטעם דאין ריבוי הדרך במבוי הוא נכון בתי' קו' הטו' עכ"ל. ולענ"ד לא נהיר האי תירוצא דאף דנודה לו שפתח שבמבוי יש לו ד"א לפרק משאו והפנימיות צריך להקיף שאני הכא דאין היקף זה תדיר כ"א בשעה שפורק משאו לא כן האיצטבא דהוא לעולם:

ועוד דהרי הרמב"ם ז"ל פסק דין זה דהשניה יכולה לפתוח פתח חדש בינו ובין החיצונה והרא"ש והטור מורים לו והש"ע פסקה ועכ"ז פסקו דהאיצטבא יכול לעכב אלמא דלא רמו אהדדי ועוד דקו' הטו' במקומה עומדת דמנ"ל למור"ם לחדש דבר זה מה שלא אמרו הרשב"א ולכותבו ע"ש הרשב"א דאפי' דלא דמו אהדדי. ואעיקרא דמילתה פירכא דכתבו התוס' דאין ד"א במבוי שלא אמרו ד"א שבפתח אלא בחצר וכתוב בחי' הרמב"ן משום דאין פריקה במבוי דאין דרך לפרק משא במבוי אלא בחצר:

אבל האמת יורה דרכו דהגה"ה זו אין כאן מקומה אלא עמ"ש מר"ן ז"ל בדין ה' חצירות מהפנימית מעכבת עליו אם רוצה לפתוח למעלה מפתחו וע"ז הגיה מור"ם דלהרשב"א דס"ל דאין ריבוי הדרך במבוי אם יש רשות לחיצונה להשתמש לפנים שאין יכול לסתום הפנימית נגד פתחו אין הפנימית מעכבת עליו כיון דאין כאן אלא ריבוי הדרך לבד וכ"ש ריבוי הדרך דהכא היינו ריבוי דהעוברים ושבים וכן הם דברי הרשב"א בתשו' הובאה בב"י סי' קס"א והעתיק דבריו הר' דרכי משה אות ג' בדין זה דפתיחת פתח וידוע שכל דברי מור"ם בהגה"ה הם עפ"י מ"ש בד"מ וממילא אזלא קושיית הטו'. וכן ראיתי בלבוש

ת"מ שהביא הגה"ה זאת אחר דברי הש"ע בדין הפתחים ותמיהני על הרב ט"ז ועל כל הבאים אחריו לתרץ קי' שלא ראו דברי הלבוש הנז' ונכנסו בדוחקים והאמת כמ"ש:
ומ"מ נראה דהאי י"א שכתב מור"ם ז"ל בשם הרשב"א לא פליג אסברת מר"ן שהיא ס' הרמב"ם שהרי הרואה בב"מ וב"י סי' קס"ב דהייני טעמא דכשפותח בינו לבין החיצונה דאין השלישית מעכבת היינו משום דאית ליה רשות לשנות שם אלמא דכל שיש לו רשות להשתמש אין הפנ"י יכול לעכב והיינו כדברי הרשב"א ממש וכן מדוייק לשין הרמב"ם ז"ל למדקדק בו אלא דבדברי הרשב"א מפורש הדבר באר היטב כאשר יראה הרואה בתשו' שכן דרכו של מור"ם שדבר שאינו מפורש בשאר פוס' אף שאינם חולקים כותבו בלשון וי"א כמ"ש הר' פרי תואר סי' ל"ח ה"ק ה' וכ"כ כמה פוסקים:
איך שיהיה נמצינו למדים מכל האמור דמהר"מ והרא"ש והרמב"ן והטור והגהמ"י והר"ן ורבינו ירוחם בנתיב ל"א ת"ב ונמק"י והש"ע וב"ח הרי עשרה שליטים עמודי ההוראה אשר כל בית ישראל נכון עליהם כולם מסכימים ומעריבים דבני מבוי הישן יכולים לעכב וגם הלבוש ז"ל נראה מדבריו דס"ל כוותייהו שבסי' קנ"ו הביא דברי הרמב"ם במבוי ולא הביא הגה"ר די"א שבמבוי אין יכולים למחות וכו' כמו שהביא מור"ם ובסי' קס"ב הביא הי"א דכתב מר"ן ס"ד נראה דהכי ס"ל. וגם מור"ם נראה דהכי ס"ל מדלא הגיה בס"ד ואף דבסי' קנ"ו כתב וי"א וכו' התם שאני וכדכתיבנא: וגם הרי"ף והרמב"ם ורש"י ז"ל כתב הרב"י דמודו לדינו של ר"מ כמש"ל ושאר הפוס' דגרסי בחנות ואומן חצר איכא למימר דאזלו ומידו דבפותח פתח למבוי אחר בני מבוי הישן יכולים לעכב ואין לנו בידינו חולקים על פי' מהר"מ והרא"ש ודעימיה אלא הרשב"א בתשו' הנז' והריטב"א הביאו ב"י בסי' קס"ב ודעת רבותיו הרמב"ן. והנה הריטב"א ז"ל הדבר פשוט דיודה בנ"ד דהא קא יהיה טעמא דמסתמא לא יפקירו ביתם לבני רה"ר לעשות ממני קפנדריא לעבור כולם דרך שם וכל שלא הפקירו לבני רה"ר אין בני מבוי יכולים לעכב עליו מאחר שהיה שם פתח ובנ"ד הרי הפקיר ביתו לבני רה"ר שמכר זכות זה לרבים למען יעברו דרך שם כל מי שירצה וא"כ אף הריטב"א יודה בנ"ד:
אמנם בדעת הרשב"א נראה כספיקא הוי דהא כתבנו לעיל דנראה משתי תשובות דאזיל ומודה להרמב"ן והתוס' ואף דבתשו' האחרות פסק להדיא דאין טענת ריבוי הדרך במבוי בפשיטות בכל גוונא איכא למימר דמיהדר הדר ביה כשראה התוס' ודברי הרמב"ן ז"ל רבו כמ"ש הכנה"ג בתי' קמא ומ"מ ס' הוי:
ועוד נלע"ד דאפ' דהרשב"ם ז"ל לא אמרה למילתיה אלא בפותח למבוי דלא נפישי עוברים ושבים אבל בפותח לרה"ר וכ"ש במפקיר ביתו לרבים בנ"ד אזיל ומודה משום

דנפיש היזיקא דנפישי עוברים ושבים ותבלין מצאתי לס' זאת מדברי רמב"ן בתי' לבתרא שם דהק' לפי' רבותיו וז"ל וק"ל אמאי אמר אחד מבני מבוי אחד מבני רה"ר הו"ל התם ביקש להחזיר פתחו למבוי שאינו שלו בני מבוי וכו' ולאו קושיא היא וכו' א"נ כ"ש דשביתו פתות לרה"ר שמעכבין עליו שמא ירבה בנכנסים וביוצאים פי' דלהכי לא נקיט ר"ה בבעייתו אחר מבני רה"ר שביקש להחזיר פתחו וכו' משים דהא פשיטא ליה דיכולים לעכב אלמא דלר"ה אף דמספקא ליה באחד מבני מבוי הפותח פתח למבוי אחר דדילמא לא מצו מעכבי פשיטא ליה באחד מבני רה"ר שפותח למבוי דמצו מעכבי א"כ אף אנן נימא לדעת הרשב"א אף דפשיטא ליה דבני מבוי הישן אין יכולים לעכב בפותח לר"ה יודה דיכולים לעכב משום דנפישי עוברים ושבים ואף לדעת רבותיו של הרמב"ן איכא למימר נמי הכי הוא דהא הרמב"ן לסברתם קא מתרץ:

ועוד נלע"ד דבנ"ד דאיכא נמי היזק ראיה שכל עובר ושב עובר בצד חלונותיו הפתוחות למבוי ומזיקות אותו בראייתם בביתו בהא כ"ע מודו דמצי מעכב דהרשב"א ז"ל ודעימיה לא אמרו דבני מבוי הישן לא מצו מעכבי אלא בדליכא אלא ריבוי הדרך בלבד אבל בדאיכא היזק ראיה בהדייהו מודים דמצי מעכב וכ"כ הרמ"ה ז"ל בשיטתו בפי' הסוגיא דכ"א וז"ל ומה"ט נמי לא נקיט טעמא דהיזק ראיה דא"כ הנה דינה דכל היכא דליכא היזק ראיה כגון דקאי האי חנות סמוך לבית שער ודקאי פתחא דביתיה דאידך בהך גיסא דקרן זוית דלא מיתזק ביתה מהנכנסים ומהיוצאים ואי משום דחזו ליה בחצר מצי אמ"ל בעל החנות ס"ס הא בעית איצטנועי מינאי בחצר ולא מצי מעכב אמטו"ל נקט טעמא דשינא דשייכא בכל אנפא וכו' ואף דהרמ"א בחצר מיירי ה"ה במבוי שאינו מפולש למאן דאית ליה דמצי מעכב וזה פשוט. אלמא דהיכא דאיכא היזק ראיה מצי מעכב מה"ט לחוד אלא דהש"ס לא מיירי בדאיכא היז"ר א"כ בנ"ד דאית ליה נמי היז"ר מודו כ"ע אף הרשב"א דמצי מעכבי:

ועוד נלע"ד דאף הרשב"א ודעימיה יודו בנ"ד דאינו יכול למכור לעבור דרך חציר. והוא דכתב הרמ"א בשיטתו לבתרא דכ"ע על ההיא דכופין בני מבואות וכו' דלהשכיר בני מבוי מעכבין עליו ע"ש שהאריך בזה א"כ ה"נ איכא למימר בדעת הרשב"א ז"ל דאף דאינו יכול לפתוח פתח למבוי אחר להשתמש לצורכו להשכיר ולמכור לאחרים שיעברו דרך בו בני מבוי הישן מעכבין כמ"ש הרמ"א. והגם שכתב מור"ם בסי' קנ"ו אבל למוכרו י"א דשרי היינו דוקא דמכרו סתם דאיכא למימר דהוא לנחלה ולהיות שלו ולדור בו ולהשכירו כמ"ש הסמ"ע לא כן בנ"ד דעיקר הקניה הוא לעבור בו והיזיקו ברי אסור

למוכרו. אף לדעת הרשב"א ז"ל ודעימיה. הנה כ"ז כתבנו להוכיח במישור דבנ"ד כ"ע מודו דבני מבוי הישן מעכבין מכמה טעמי תריצי וכדכתיבנא:

ואולם אין אנו צריכים לכ"ז דאף דנימא דנ"ד הוי ממש פותח למבוי אחר דהוי פלוגתא דהרשב"א ודהרא"ש ודעימיה אם יכולים לפתוח כבר פסק מר"ן בש"ע כותיה דמהר"ם ז"ל. וידוע דבאתרין אתריה דמר"ן קיימו וקבלו עליהם סברתו להלכה פסוקה כוותיה וכטעמיה ולדידן לא מצי לומר קי"ל נגד ס' כמבואר כ"ז בפוס' הלא בספרתם. ואף באתרה דלא קיבלו עלייהו ס' מר"ן ז"ל אעפ"י כן בנ"ד ל"מ לו' קי"ל דהא ידוע דהוי פלוגתא דרבוותא מי הוא המוחזק המזיק או הניזק כאשר קבץ ס' הפוס' בכנה"ג סי' קנ"ג הגהט"ו אות כ"א והר' חשק שלמה סי' כ"ה אות ל"ו והמכ"ש סי' קנ"ד הגהב"י אות כ"א וכבר פסקו הפוס' דהיכא דאיכא מחלוקת מי הוא המוחזק דל"מ לומר קי"ל כמ"ד שאני מוחזק כאשר מבואר בכנה"ג כללי דקי"ל אות מ' וכ' מהרח"ש בתשו' השיכות לאה"ע סי' מ"ו והר"ש חיון ז"ל סי' ל"ו דהדרינן לכללין דאזלינן בתר רובא דרבותא וכתבם הרב הכנה"ג ע"ש וכ"ב בשו"ת בי"ח ח"מ ח"א סי' צ"ז וצ"ח וכ"כ רבים מהפוס' האחרונים ז"ל.

וכיון שכן בנ"ד דאיכא רובא דרבוותא דסברי דבני מבוי הישן יכולים לעכב כדבירינא לעיל נגד הרשב"א ורבותיו של הרמב"ן וכל רבוותא דגרסי אחד מבני חצר ליכא הוכחה מינייהו דסברי היפך פי' מהר"מ וכדכתיבנא. הדרינן לכללין דאזלינן בתר רובא דרבוותא כיון דלא ידעינן מי היא המוחזק וע"י בע"ח ח"מ ח"א סי' ק"ד בנ"ד כנ"ד ופסק דבני מבוי הישן יכולים לעכב מהאי טעמא דכתיבנא והוסיף לומר דאף שכבר החזיק בו שנה או שתי שנים כל דלא החזיק בו שני חזקה בני מבוי הישן מצו מעכבי לסתום כ"ש בנ"ד דמיום הא' אשר בא לפתות הניזק הוא צועק ככרוכיא:

ובדעת מור"ם ז"ל שכתב כת"ר דס"ל כהרשב"א ז"ל מדהביא י"א בסי' קס"ב וקנ"ו מלבד מ"ש לעיל דלא שמה מתיא:

עוד זאת דאף דכ' מור"ם וי"א כיון שלא הכריע הוי כמסת' בדבר וכ"כ הסמ"ע סי' קנ"ג ס"ק ל"א דכיון שלא הכריע הוי כמסתפק בדבר ואף שהכריע בסי' קנ"ה ס' ל"ה התם דוקא משום דעושה בתוך שלו ע"ש אלמא משמע שכל שכותב וי"א לאו הלכה היא אלא כמסתפק בדבר וכן מבואר בדברי הכנה"ג ח"מ ח"ב סי' קפ"ד הגהט"ו אות ג' והוא היפך דברי כת"ר:

ועוד נלענ"ד דבנ"ד דפתוח לרה"ר מוכר להם דרך שיעברו בו כל הרוצה לעבור הוי היזקא רבה ודמי לקוטרא וב"ה דאין להם חזקה דהעוברים ושבים תדיר הם ודמי לחנות ואומן דאין לו חזקה כמ"ש בטור בסי' קנ"ו וכ"כ הרמב"ם ז"ל ואף דהרשב"א שהב"י השור

כתב דין זה בחצר לפי מ"ש דה"ה מבוי שאינו מפולש ויכולים לעכב בני מבוי הישן ה"ה דאין לו חזקה ואף שהר' בני חיי ח"א ח"מ סי' ק"ר צידד לומר דמהני חזקה אחר ג' שנים היינו בנדונו שפתוח למבוי ואין חשש ריבוי הדרך אלא מבני המבוי דוקא ועוד שלא נתן להם זכות לעבור כמפו' בדבריו שם לא כן בנ"ד שפתוח לרבים וגם מכר דרך להם כדי שיעברו דעוברים שם בין מדעתו בין שלא מדעתו מודה דאין לו חזקה. והנה האדון הביא דברי הנמק"י וסיים וכתב וז"ל נמצא בנ"ד גם להרא"ש וסייעתו אין יכולים בני מבוי הראשון לעכב דהא יש אומן במבוי דאתו כו"ע גביה לקנות וכו' וסיים עוד ועכ"ש בעובדא דידן שיש אומן במבוי כל הראשונים מלבד הרמב"ם וגם האחרונים מודים דאין סענת ריבוי הדרך במבוי עכ"ל:

הנה האדון קיצר במקום שהי"ל להאריך ולא בירר דעתו כדבעי ואם כיון לומר דכיון שיש במבוי חנות שאינו יכול למחות משים ריבוי הדרך לרוב הפוסקים ולהכי בפתח נמי לא מצי למחות דצריכא לו הפתח ליכנס בה הקונים והמוכרים. הא ליתא דנהי דבחנות אין יכול למחות בפתח שפתח למבוי וכ"ש לרה"ר יכול למחות משום דרבים בוקעים בו לעשותו קפנדריא שלא לצורך החנות. ואם כוונתו לומר דאף בפתח אינו יכול למחוה אף שבוקעים בו רבים לצורך החנות דכיון דבלא"ה רבים בוקעים לצורך החנות ולא מצי למחות ולהכי אף שניתוסף ההיזק דבוקעים בו דרך הפתח לצורך עצמן לית לן בה ואף שאם לא היה חנות מצי למחות השתא דאיכא חנות ואיכא ריבוי הדרך מהחנות לא מצי למחות אף על הפתח אעפ"י שיש בו תוספת ריבוי הדרך:

ואם לזה כיון לא מחיור כלל דמי זה אמר ותני דמי שיש לו רשות בהיזק זוטר שהותר להוסיף היזיקא רבה והרי אמרו בהיזק ראיה אחד לא יעשנו שנים קטן לא יעשנו גדול וגבי מי שיעשה לו מרחץ או רחיים במבוי או בחצר ובא שכנו ועשה מרחץ או רחיים אחר אעפ"י שאין תוספת היזק ניכר דהא בלא"ה היו באים שם לרחוץ במרחץ הראשון ואפ"ה כתב מור"ם בסי' קנ"ו וז"ל ורבים אומרים דבני חצר או מבוי באינו מפולש מצו מעכבי אפי' בכה"ג אלא דבעל החנות וכו' ע"ש ועי' בסמ"ע שביאר הדבר באר היטב וגם הרמב"ן כתב בחי' למס' בתרא על דכ"א וז"ל ואעפ"י שיש לבע"ד לחלוק ולומר דשאני התם דכיון דאינו אית ליה במבוי מרחץ מפני מרחצו הדרך מתרבה וכ"כ רבים איני עיקר דאי ס"ד יש במבוי מפני ריבוי הדרך הראשון כשעשו שם מרחץ ודאי פייס בני מבואו הילכך כשבא אחד מהם לעשות מרחץ חבירו ואפי' הוא עצמו מעכבין על ידו שא"א שלא תתרבה הדרך בשני מרחצאות יותר ממרחץ אחד עכ"ל. אלמא ס"ל דאי דינא הוא דבמבוי מצי מעכבי אף היכא שיש חנות אחד ובא השני לעשות אחרת במבוי מעכבי

וכ"כ התוס' במס' בתרא דכ"א ד"ה וגרדי וז"ל וא"ת והא אמרינן בסמוך האי בר מבואר וכו' ודוחק לחלק דהתם כבר יש נכנסין ויוצאין לרחיים הראשון או לחנות הראשון ע"כ. אלמא דלא ס"ל לומר דכשיש חנות במבוי ובא שכנו לעשות אחרת דמצי מעכב משום ריבוי הדרך. וכן נראה ג"כ מדבריהם בד"ה אחד מבני חצר וכו' שהכריחו בשם רשב"א דחצר גרסינן דאי מבוי קשייא מההיא דעושה אדם בצד חנותו של חבירו דשרי לפחות בחצר אחרה ע"כ. ומאי הכרח דילמא מבוי גרסינן ושאני ההיא דל"מ מעכב משים ריבוי הדרך משום דאיכא חנות אחרת במבוי אלא ע"כ דלא ס"ל לפלוגי בהכי. ונ"ל דהכרח זה עדיף להו ממא שהכריחו מדברי אביי דקא משני סופה אתאן לחצר אחרת דמשמע דבמבוי שרי משום דאיכא לדחויי דמבוי שאינו מפולש חצר קרי ליה וכמו שתירץ כן הב"י לדעת הרמב"ם. ולפי"ז שפיר איכא למימר דכל מאן דגרים חצר ס"ל בח"ו דכתבו דאין ס"ל לחלק וכו' דאי לית להו א"כ אין הכרת דגרסינן חצר דשפיר איכא למימר דגרסינן מבוי וההיא דעושה אדם חנות היינו משום דאיכא חנות אחרת ולהכי ליכא טענת ריבוי הדרך וההיא דאביי נמי לית מינה הוכחה דאיכא למימר דמבוי שאינו מפולש חצר קרי ליה כדכתיבנא אלא ע"כ דס"ל דדוחק לחלק בהכי כדברי התוס' וכדברי הרמב"ן ז"ל והיינו דכתב הר' ב"י אבל שאר הפוס' לא ס"ל כדברי הרמב"ם וכן מ"ש מור"ם ז"ל ורבים אומרים וכו.' ומעתה אזדא לה תמיהת הש"ך על מור"ם שם ס"ק ב' שכתב וז"ל וצ"ע די"ל דהפוס' מודו בזה להרמב"ם ולא דברו מזה כלום ע"ש. והתימה על דבריו דהא תמן הרמב"ן והתו' כתבו כן בפירוש ומוכרח לומר כן בדעת שאר פוס' דנראה דגרסינן אחד מבני חצר וכדכתיבנא:

נמצאת למד בחנות שבחצר ובא שכנו לעשות אחרת כמוה דבני חצר מעכבין לשני משום ריבוי הדרך אף דלא מינכרא היזיקא כוליה האי דהא בלאו הכי היו באים בשביל חנות הראשון כ"ש בנ"ד דהעוברים דרך הפתח לעשות קפנדריא אם לא היה פתח לא היו עוברים דרך בי נמצא שהפתח גורם בתו' היזק הא פשיטא דיכולים לעכב. ואפי' לדעת הרמב"ם ז"ל דסובר דאם יש מרחץ או רחים ובא שכנו לעשות מרחץ אחר שאין בני המבוי יכולים לעכב משום ריבוי הדרך היינו דוקא בכה"ג ששניהם בני אומנות אחד דס"ל להרמב"ם כיון דבלא"ה היו באים בשביל הראשין השני לא הוסיף כלום וזהו שאמר הרמב"ם ז"ל שהרי יש בניהם אותה אומנות אבל אם הראשון היה עושה מרחץ והשני רחים וכיוצא בני חצר או מבוי יכולים למחות דהא איכא תוספת ריבוי הדרך משום הרחים מה שלא היה בראשונה. וא"כ בנ"ד נמי הא איכא עוברים ושבים לעשותו קפנדרייא בשביל הפתח מה שלא יש בשביל החנות:

ודומה להההיא דכתב הרמב"ם ז"ל מ"ה שכנים וז"ל מי שהחזיק בקורה אחת לא החזיק לשנים שהרי לא מחל לו אלא אחת מהרשד"ם בתשו' סי' רס"ז כתב דאחד שהיה עושה בגדים בחצר השותפין ואח"כ הפליג לעשות וגם נשתתף עם אחר ופסק דיכול לעכב עליו משום תוספת היזק אף שמתחילה כבר החזיק לעשות בגדים בחצר והביא ראיה מדברי הרמב"ם וגם מדברי הנמק"י: כללא דמילתא הנה בידינו אחד עשה כרבים איתני עולם סבר"י מרנ"ן דבני מבוי הישן יכולים לעכב ולדעת הרב ב"י גם הרי"ף והרמב"ם ורש"י ז"ל מודים לדינו של ר"מ ומור"ם ז"ל פנים מאירות כנגדינו דס"ל נמי כוותייהו וכדכתיבנא. וגם שאר הפוס' דגרס' חצר ופירשו אבל מבוי לא ליכא הוכחה מינייהו דסברי איפכא דאיכא למי' דסברי כסי' הפ' וכדכתיבנא. וכ"ש לאותם הפו' דגרסי' חצר ולא פו' בדבריהם אבל מבוי לא דאיכא למימר דמבוי שאינו מפולש חצר קרי ליה כמ"ש הפר"י בסי' קנ"ו לדעת הטור. ואין בידינו חולקים כ"א הרשב"א והריטב"א ורבותיו של הרמב"ן ז"ל וא"כ הלכה רווחת בישר' דאזלינן בתר רוב הפוס' דס"ל דבני מבוי הישן מעכבי ולא מצי למימר קי"ל וכדכתיבנא אפי' באתרא דלא קיבלו עלייהו ס' מר"ן ז"ל וכ"ש באתרין א"כ בנ"ד מצי לעכב לסתום הפתח הפתוח ואף אם היתה פתוחה למבוי לבד כ"ש בנ"ד דפתוחה לרה"ר ומכר רשותו לרבים שיעברו דרך שם ואף הריטב"א והרשב"א ורבותיו של הרמב"ן מודים כמש"ל ולית דין ולית דיינא דיחלוק ע"ז דמצי מעכב לסותמו. ואף דעשה הנתבע חנות ויש בי ריבוי הדרך אף דנימא דאין יכול למחות בחנות יכול למחות בפתח משום היזיקא דרבים אבוקעים בו תמיד שלא לצורך החנות כ"ש דלדידן שקבלנו הוראות מר"ן הק' זיע"א והוא ז"ל פסק בחנות כהרמב"ם דגרים מבוי אף בחנות מצי מעכב:

ועתה נבא למ"ש כת"ר בדין מצר שהחזיקו בו רבים דאסור לקלקלו. הביא לנו סוגיות הש"ס ומקור דין זה מ"ש הפו' סי' תי"ז ושע"ה. והביא דברי רשב"ם שפי' וז"ל שהישווהו ותיקנוהו להילוך והבעלים ידעו ושתקו אסור לקלקלו ומינה יליף לנ"ד שאם יש לה בעלים למה שתקו ומדשתקי מחלו והדר מייתי דברי הר"ש פי"ח דאהלות רמזו התיו"ט פ' המוכר פירות דכתב דההיא דשדה בוכין משים יאוש בעלים נגעו בה דכיון דמתיאשי בעלים ממנה הו"ל מצר שהחזיקו בו רבים דדין אבל לא נתיאשו דהשתא שלא כדין החזיקו מותר לקלקלו ועפי"ז מצא תרופה לנ"ד דלא מהני חזקת הרבים כיון דהבע"ח אשר נמכר להם הקרקע בשטר מכר ושרי' כידוע צוחי ככרוכיא שלא נתיאשו עכת"ד. משמע מתיך דבריו דמשוה להו להרא"ש ורשב"ם חולקים לרשב"ם בראה ושתק זכו הרבים ואלו להר"ש לא זכו עד דמתיאשי:

ולי נראה לקושטא דמילתא דלא פליגי דע"כ לא אמר רשב"ם דבראה ושחק זכו הרבים אלא משום דעשו מעשה רב לתקן הדרך ולהשוותו להילוך דכל כי האי הוי חזקה מעליא דהוי בדש אמצרי דאפי' יחיד קונה כדיני' ולהכי כיון דהבעלים ראו ושתקו אית לך נתינת רשות גדול מזה ודמייא להההיא דהכניס כותלו דזכו הרבים דכיון דעשה הוא מעשה רב להכניס כותלו לפנים הוי כנתינתו לרבים ולהכי אם החזיקו בו ההיא חזקה ולא מצי מיהדר. לא כן בההיה דהר"ש דלא עבור מידי בגופו של קרקע אלא דהולכים שם להספיד הוי כהילוך בעלמא אף דראה ושתק לא חשיב שהחזיקו בו רבים ולהכי אחזקתיה קאי עד דמתיאשי ורשב"ם נמי מודה ליה להר"ש דבחזקת הילוך לא סגי בראה ושתק עד דמתיאשי בה וכחו כן הר"ש ז"ל מודה לרשב"ם שאם עשו מעשה להשוות הדרך ולתקנו בראה ושתק סגי ואין צריך יאוש. וה"נ ההיא שכתבו התוס' בבתרא די"ב ד"ה מצר וכו' ודף כ"ו כ"ה עד דאמרי וכו' שכתבו שנתן להם רשות וע"כ כוונתם לומר דבעי' נתינת רשות בפירוש ולא סגי בראה ושתק לחוד דאי כוונתם לומר דבראה ושתק סגי וזה יקרא נתינת רשות ק' דמשמע דאתו לאפוקי דלא ניחא דאפי' שלא מדעת בעלים מהני חזקה וזה תימה וכי רבים גזלנים נינהו. להחזיק שלא מדעת בעלים אלא ע"כ כוונתם לומר דבעינן נתינת רשות בפי' וכן נראה מדברי הנמק"י שם. וכן מבואר מדברי הלבוש סי' שע"ה ומוהרשד"ם סי' רל"ח ועכ"ז לא פליגי התוס' והרשב"ם ז"ל דכתב דבראה ושתק סגי דאינהו נמי מודו דאם עשו מעשה בגוף הקרקע להשוותו ולתקנו כמ"ש רשב"ם סגי בראה ושתק אלא דאינהו מיירי כשהחזיקו בהילוך לחוד דבהא הוא דלא סגי בראה ושתק דמאי הו"ל למיעבד כיון דרבים נינהו ולהכי בעי נתינת רשות והר"ן דיאוש נמי מהני לדעת התוס' כדכתב הר"ש ובהכי סרכין תלתא שוין בשיעורינן ולא פליגי. ומעתה בנ"ד דלא הרחיקו אלא בהילוך ואין כאן נתינת רשות בפי' ולא יאוש בעלים דהא קא צווחי בעלי חובות דלא נתנו רשות ולא נתיאשו לא הוי מצר שהחזיקו בו רבים:

עוד נלע"ד לומר בדעת הר"ש ז"ל כמ"ש התוס' שם ד"ה ומודים חכמים בשביל של כרמים וז"ל נראה דדוקא בשביל של כרמים דאינו עשוי אלא להילוך אבל שאר דרך עשוי קצה להשתמש בו לצורך אחר עכ"ל. דמשמע דאית להו דהילוך בדרך הרבים לא קנה אפי' דעשוי להילוך כיון דחזי לתשמיש אחר א"כ הך דמצר שהחזיקו בו רבים לדידהו היינו ע"כ שהישוו ותיקנוהו להילוך דהוי חוקה מעליא אלא דלרבים מהני אפי' בטעות אבל הולוך לחוד לא קני אפי' ברשות בעלים ונראה דזהו טעמו של רשב"ם ז"ל דפי' שהשוו ותיקנוהו להילוך ואתא לאפוקי דלא נימא דהחזיקו בהילוך לבד דבהא לא מהני אליבא דחכמים כדפי' לדעת התוס' וגם הר"ש דעתו כן דבהוליך לחוד לא קני ולא זכו הרבים

ולהכי בההיא דשדה בוכין שמניחין שם הארונות דהיינו הילוך לא מקרי חזקה ואכתי ברשות בעלים קיימא עד מתיאשי. ולפי זה שלשת הרועים הללו ס"ל דבהילוך לחוד ל"ק. ולהכי בנ"ד נמי דלא היה כ"א הילוך לחוד לא זכה הרבים ולא חשיב מצר שהחזיקו בי רבים: ומה שסיים כבוד תו' וזהו דוקא על החורבה אבל אותו השביל שבין חצר הנתבע לבין ר' אהרן לית דין צריך בשש שה שהחזיקו. בו רבים לכ"ע כיון שחלק אחר מצויין בצד זה וחלק חבירו ציין כנגדו והניחו מקום מעבר דרך שם החזיקו בו רבים בהילוכם בפעם אחת כמ"ש מהרמ"ט ח"א סי' ל"ה. הרואה דברי המבי"ט ז"ל במקומו יראה דל"ד נדונו לנ"ד כלל. דבתשו' המבי"ט כשהחזיקו מן ההפקר והניחו דרך באמצע שלא החזיקו בה אלא הניחוה שיזכו בה רבים לעבור דרך בה וכן מפורש שם בדבריו שאמרו כן בפירוש ומשו"ה כשעברו הרבים דרך שם זכו בה מן ההפקר לא כן בנ"ד שהדרך הזה לבני המבוי ליכנס ולצאת בו לחצירהם ועכשיו בנו כל אחד בשלו והניחו דרך המבוי כאשר בתחילה להם לבדם ליכנם ולצאת בו מהיכא תיתי לומר שיזכו בו רבים במה שעברו בו שלא מדעת בעלי המבוי ומן היום אשר פתח בעל חצר החיצונה הפתח לרה"ר מצות קא צווח ובמה שעוברים עד עתה טרם יגמר הבנין אין חזקה דאכתי בחרבנה קאי ואינה חזקה כדכתיבנא והא פשיטא דלא אמרו אדם מעולם שזכו בו רבים באותו דרך. ועי' בס' מהר"י הלוי אחיו של הגאון בעל ע"ז וס' שאגת אריה סי' ז"ך דמשם יוצא לנ"ד דלא שייך מצר שהחזיקו בו רבים אף דבנדונם ליכא כל הני טעמי תריצי דאמרן: באופן מכל מאי דאמרן תורה יוצאה בהינומא לראש פינה מכרזת ואומרת שהדין דין אמת דראו כן זה יכול למחות ביד הפותח פתח וגם אין בה דין מצר שהחזיקו בו רבים כלל ודינה הוא לפיסו דאל"ה הפותח עושה שלא כדין זהו הנלע"ד:

ולהיו' טרוד בצרכי ציבו' ומה ג' דקבי' ליה עודני' דבר יום ביומו בבית מדרשינו בחברת חברים מקשיבים ובהצטרפות כי אמרתי אולי במשך הימים יפייסוהו ולא נצטרך לעמוד על קו' הדין זוהי סיבה ואחר פד עתה ועמו הס"ר. הלכ"ד אחרי ראותי קונטריסו זה יעמוד בשמועתי וישיב על כל מה שכתבתי כאשר הגידו רבים כי אמר מר כן כמתפאר בעצמו כי הוא יסתור וישיב ע"כ מה שאומר אף כי זה חידוש גדול דאית אינש על רשוותא שיאמר כי הוא יודע להשיב ולסתור דברי חבירו בטרם ישמע וידע מה הוא אומר ואיפשר שחבירו יאמר דבר אמת שאין עליו תשובה למי שמודה על האמת ולא יאמר כן אלא התוקע עצמו לדבר הלכה ומושב שאין עליו פירכה ויבז בעיניו דברי זולתו באומרו שלא הניח כמותו ולא כן אנכי עמדי כי כן לא יטריח עצמו לשלוח אלי עוד בזה כי אין לדבר סוף ושלי"ת יש ויש מורה הוראות בישראל בערי הקדש ונסלחה

להם קונטריסי וקונטריסו והם יוכיחו ומהס"ר היום ט' טבת התרי"פ כ"ד אהובו והוא איש הצעיר:

חיים שמואל הכהן סי"ט שלמא יסגי למע' כבוד הר' המאוה"ג מעוז ומגדול מר רב כהנא רבא משובח ומפואר לכבוד ולתפארת מיפסק פיסקי הלכות באמת וביושר נסמכות כבוד מוהר"ר חיים שמואל הכהן נ"י יחיה עד כי יבא שילא כיר"א:

מאחר שנגמר הדבר בגמ"ט בנינו מעתה אין שום כונה ח"ו להתפאר כ"א לש"ש וכההיא דאמרינן ב' ת"ח וכו' ואין נוחין זל"ז בהלכה וכו' וזה החלי בדב"ק כתוב לאמר מה יענה הרא"ש וכו' והיותר קשה וכו' הלא דברים הללו כתבתי בקונטריסי וכתבתי שמוכרחים לתרץ כהנמו"י:

מה שמתמיה האדון עלי מאחר שהבאתי הנמו"י למה לא חזרתי משמועתי קושיא זו מתורץ היטב בקונטריסי שכ' שם על הנמו"י וז"ל שם וקושייתו היא קושיית רמב"ן כנז' ותירוצו דחוק ולא רצה לתרץ כתי' רמב"ן הוא פשוט משום שחולק עליו בדין וס"ל דבני מבוי הישן נמי יכולים לעכב ע"כ. נראה האדון יחיה שתפסתי תירוץ הנמו"י לדוחק גדול והנמו"י תפס בעצמו זה לדוחק שמתחיל וצל"ע וסיים ושמה נחלק וכו'. והב"י בהדיא לא ס"ל כתירוץ הנמו"י דהא בסי' קנ"ו ס"ד בהיזק דחנות ואומן במבוי כתב דאין להם חזקה והחליט הדין להלכה גמורה במסמורות בל ימוט רק בקול הפטיש שנעשה מלאכתו בביתו ממש כתב שם דיש חזקה וכאן בנ"ד לא כתב דיני כ"א בלשון יש אומרים ם ואין ולאו ורפייא בידו לכתוב הדין בפשיטות שעכ"פ לכתחילה כשבא לפתוח דבני מבוי הישן מצי מעכבים ומדשינה המחבר טעמם ולשונם הלא כל רואה יראה ויבין ישפוט בצדק דלהמחבר חמיר לי' הרבה מאד חנות ואומן במבוי מריבוי דרך של מבוי אחר דהא עכ"פ משמע מהמחבר דיש חזקה לריבוי דרך של מבוי אחר דהא בסי' קנ"ה כתב דלכל היזק יש חזקה חוץ מארבע ובאומן במבוי מפורש יוצא מהמחבר סי' קנ"ו ס"ד דחשיב כקוטרא וכיהכ"ס א"כ ממילא בנ"ד לכ"ע יש חזקה. ואיך כתב האדון יחיה דהמחבר ס"ל כהנמו"י וז"ל כת"ר ואין ספק שזו היתה כוונת הר' ב"י וכו' דמחלק בנדונית כחילוק הנמו"י וכו' עכ"ל דמר. הלא להנמו"י בע"כ אומן וחנות במבוי קי"ל לי' דהא אין יכולים למחות כלל וריבוי דרך של מבוי אחר יכולים למחות אף דבאמת אומן בחצר חמיר אף להנמו"י לענין דאין לו חזקה מ"מ במבוי חמיר יותר ריבוי דרך של מבוי אחר לענין זה דבני מבוי הישן יכולים לעכב מטעם דמרבה נכנסין ויוצאים שאינם צריכים לבני אותי מבוי כלל משא"כ חנית ואומן דאתי מעלמא כבני אותו מבוי ע"כ אין יכולים למחות:

נמצינו למדים דהב"י לא ס"ל כתירוץ הנמו"י מפני שהיא באמת דחוקה לכל מעיין דנימא להיזק חמור שאין לו חזקה בחצר אעפ"י כן במבוי אין יכולים למחות ולהיזק דיש לו חזקה נימא להיפך דבמבוי יכולים למחות כלפי לאי. ונראה לי שזהו כוונת האדון שהק' לקמן בלשון ולימא מר לנפשיה. ובאמת סברת הנמי"י בתירוצו מגומגם מאד וכאשר העיד ע"ע כנז': ותירץ הר"ן הרי עולה בקנה אחד עם תי' הנמו"י וכל הקושיות אשר יפלו על תי' הנמו"י יחולו ג"כ על תי' הנז' לאפוקי תי' הרמב"ן תי' מרווח הוא וראויים הדברים למי שאמרן דהש"מ למס' בתרא ס"ל ג"כ כתירוץ הרמב"ן דהא מפרש להש"ס בסתמא כפירוש רמב"ן אלא שאח"כ הביא סברת הר"ן נמצא ממילא כל הפוסקים שלא נמצא בפירוש בדבריהם שס"ל דבני מבוי הישן יכולים לעכב ניחא לן לו' שסיים לומר דאין מעכבים וכתירוץ הרמב"ם שהוא תי' מרווח. אך הרא"ש ושאר פיס' שס"ל להדיא דבני מבוי הישן מצי מעכבים מוכרחים המה בע"כ לתרץ כהנימו"י ודברים הללו רמזתיו בקיצור בקונטריסי נמצא מעתה הנחה שהנחתי הנחה אמת היא בה"י א"כ ממילא רוב הפוס' משלנו המה:

ועתה אני אומר שאפי' לס' האדון נ"י שירצה לומר שטוב לו תירוץ זה כמו זה אעפ"י כן רוב הפוס' משלנו הם. ונקדים הלכה קטנה מובא בדב"ק שהב"י סיים ואיפשר שדינו של ר"מ אמת לכ"ע אלא שאינו מתפרש על בעייא זו לרי"ף ורמב"ם ורש"י ע"כ. הנה הב"י כתב זה בדרך איפשר ולענ"ד דמר"ן הב"י לא נחית כאן לדייק כ"כ לעומקא דדינא דהא א"א כלל לומר דהרי"ף וסייעתו יסברו כהר"מ דהא הר"מ הק' על פירש"י דמפרש שקאי על מבוי החדש דא"כ פשיטא ומאי קמ"ל כמובא ברא"ש לשין הר"מ ע"כ פירוש הר"מ דקאי על בני מבוי הישן הרי אנו רואים דעיקר שהוציא הר"מ דיני דבני מבוי הישן מעכבים הוא משום קושייתו על פירש"י וכיון שכתב הב"י דהרי"ף וסייעתו מפרשים דייקא כפירש"י א"כ בע"כ דס"ל דבני מבוי הישן אין יכולים. לעכב דאי יכולים לעכב יקשה עליהם קו' הר"מ למה מפרשים הבעייא דקאי על מבוי החדש פשיטא ומה בני מבוי הישן מעכבין כ"ש בני מבוי החדש דאין לו שם דריסת הרגל כלל דמצי מעכבי והוכחה זו כ' ג"כ ברמב"ן בחידושיו וז"ל ואדרבא מדקא מבעייא ש"מ דאין במבוי דין ריבוי הדרך בבני מבוי עצמן שא"כ פשיטא מעכבים לאחר אלא לפי שאין דנין בו דין ריבוי הדרך בבני מבוי עצמן הוצרך לשאול על בני מבוי האחר. הרי מפורש יוצא מדברי הרמב"ן דאותן הפוס' שמפרשים הבעייא דקאי על בני מבוי החדש אותן הפיס' בע"כ יפרשו דבני מבוי הישן אין מעכבים. נמצא לפי מ"ש הב"י דהרי"ף ורמב"ם ורש"י

מפרשים הבעיא דקאי על מבוי החדש בע"כ דמודים רבנים הנ"ל דבני חבוי הישן אין יכולים לעכב:

ועוד דהרשב"א מפרש בהדיא להרמב"ם ז"ל דס"ל דאין בני מבוי הישן מעכבים שכתב ח"א סי' מ"ו אלמא וכו' דאין במבוי משום ריבוי הדרך וכפי מה שנראה מדברי הרמב"ם ז"ל ע"כ. ואח"כ סיים אלא שיש לומר והוא לשון שני וסיים ובלשון השני מצאתי בתוספתא הרי עושה מחלוקת בין הרמב"ם והתוספתא ומשמע דלהרמב"ם מותר לפתוח אף ממקום אחר וכן הבין בכנה"ג וכת"ר הבין דהרשב"א לס' עצמו מתרץ ומה יענה לזה שכתב הרשב"א שם. וכפי מה שנראה מדברי הרמב"ם ז"ל ע"כ. וא"כ אפי' אי הוי אפשר לפרש כהב"י בהרבנים הנ"ל אי ספקו של הב"י מוציא מידי ודאין של הרשב"א והר"מ והרמב"ן שלדבריהם הרי"ף והרמב"ם ורש"י יסברו דבני מבוי הישן אין מעכבים ויש לנו לו' דאילו הי' רואה הב"י תשו' הרשב"א הנ"ל בודאי שלא היה חולק על הרשב"א הנ"ל ומדלא הביא אותו התשו' אולי לא ראתה א"כ ממילא רוב הפוס' מסייעים לנו הלא המה הרי"ף ורמב"ם ורש"י והרמ"א כאשר אבאר גי"ה והרשב"א ומקצת רבותיו יכל רבותיו של הרמב"ן ושיטה מקובצת כאשר הוכחתי דעתו כן לעיל:

הנה גלינו דעתינו ולמדנו תורת אמת שלא ראינו לפרש דכל הפוס' ס"ל כחילוק הנמו"י או כתי' הר"ן כאמור למעלה:

ועתה נבאר מפני מה לא נימא דהפוסקים ס"ל כחילוק כת"ר שהוכיח מדברי רמ"א ואומר פשוט דהאדון יחיה עזב מקורו גבי הא בעייא דר"ה שמפרש שם הרמ"א בהדיא כפירש"י ז"ל ובבעיא ב' שם הוכיח דדוקא מבוי החדש יכולים למחות לא מבוי שלו וא"כ ממילא מ"ש הרמ"ה על להאי דכופין בני מבואות וז"ל דכיון דאית ליה בית במבוי זכי ליה בכל ריבוי דרך דאתי מחמתיה ואפי' לאקבועי ביה חנית כוונתו דכ"ש לפתוח פתח ממקום אחר ומה שסיים דדרך מבוי לקבוע בו חנות כוונתו דכ"ש דדרך מבוי לפתוח פתח לסתור בכאן ולפתוח בכאן ואזדא ליה ראיית כת"ר ומה יודה ע"ז ומאחר שכל הג' חילוקים:

שכתב האדון בחי' כשלו ונפלו מהנך טעמי תריצי דכתיבנא ממילא מתורץ מה שהשיג עלי האדון מה שצרפתי להגאונים דסברי כפי' רבותיו של רמב"ן דאפי' לס' כת"ר שכתב שלא פירשו כלום מ"מ ניחא לן לומר דקא תפסו תירוץ מרווח כנזכר:

ומ"ש כת"ר ותדע מדלא מקשי להרמב"ם מדידיה לק"מ דשם מיירי הרמב"ם במי שבא לפתוח פתח במקום שאסור לו להשתמש ומטעם גזילה לא כן בה' חצירות ובמקום

שמותר להשתמש מותר לפתות אף ממקום אחר אך הא ודאי דהרא"ש וטו"ר סוברים לחלק דנהי דיכול לפתוח אבל לא ממקום אחר וכמ"ש כת"ר ש':

מעתה מתורץ ג"כ מה שהוכיח ג"כ כת"ר שי' שהרמב"ם ס"ל כפי' אחרין של הר"י ן' מיגאש וכת"ר סיים מעתה בני מבוי הישן מעכבי ע"כ אין זה הוכחה דשאני חנות ואומן דהיזקם מרובים כקוטרא וכו' משא"כ בפותח פתח מודה הר"י ן' מיגאש להרמב"ם דשרי כנזכר:

מה שכתב כת"ר דרמ"א ס"ל כהמחבר מדלא הגיה בס"ד אין זה הוכחה די"ל דסמוך א"ע ע"מ שהגיה לעיל סי' קנ"ו או על מה שהגיה בסי' זה בסמוך דאין טענת ריבוי דרך במבוי עי' ט"ז סי' קנ"ה שכתב דנטר הרמ"א מסי' קנ"ג עד סי' קנ"ה יעו"ש:

ומ"ש כת"ר דאעיקרא דמילתיה פירכיה דכתבו התוס' דאין במבוי ד"א למה לא ירצה כת"ר לומר דהרשב"א כרש"י ס"ל דגם במבוי יש דין ד"א ומה שמחלק כת"ר בין תדיר לשאינו תדיר אין נ"ל לחלק כן דממ"נ אי ריבוי הדרך טענא במבוי א"כ באין תדיר ג"כ טענא ואי לאו טענא תדיר מאי עיבדתיה דהא מר כותב כן לדעת המחבר והמחבר הא ס"ל בסי' קנ"ה סי' ל"ז דבנזק אפי' שאין תדיר לכתחי' מצי מעכב עכ"פ עי' בש"ך שם ואי משום דקשה הרי הרא"ש והטור דפסקו כהרמב"ם בהי' חצירות דמותר לפתוח בינו ובין החיצונה ואפ"ה הפנימים מעכבים מלעשות איצטבא י"ל דס"ל כתוס' ורמב"ן דבמבוי אין דין ד"א לפתח נמצ' אעפ"י שיש רשות לפתו' פתח אעפ"כ אסור לפרק משאי שם.

ומה שתירץ כת"ר תי' אחר תורה הוא ושערי תירוצים לא ננעלו:

ומ"ש כת"ר דאף הרשב"א לא אמר למילתיה כ"א בפותח למבוי אבל לר"ה אזיל ומודה ונסתייע כת"ר מהרמב"ן אי נמי כ"ש כשביתו פתוח לרה"ר. עמו הס"ר ולא ירד לסוף דעת הרמב"ן בכאן דכן הוא כוונת הרמב"ן בתירוצי דאי הוו אשמועינן בגמרא בביתו פתוח לרה"ר היה לבעל דין לחלוק ולומר דאם פתוח למבוי דלא נפיש היזיקא כוליה האי אף דבאמת הוא טעות דהא לפי האמת אין חילוק ע"כ אשמעינן דאפי' בפתוח למבוי יכולים למחות וכ"ש לר"ה ושוב א"א לטעות א"כ אדרבא מכאן מוכח ההיפך כיון דלפי האמת אין חילוק אך מכיון שדין ר"ה פשיטא מדין מבוי נקיט בגוונא דליכא למטעי: ומ"ש דכאן יש היזק ראיה ואף הרשב"א יודה לכאן. אישתמיטתיה למר דהרשב"א בעצמו ס"ל דכל שיש למטה ג' בתים שוב נקרא רבים בוקעים בו וכרה"ר דמייא הובא במחבר לעיל סי' קנ"ד סעי' ג' יעו"ש. ואדרבא לדעת רשב"א אפי' ריבוי דרך אין כאן כיון דלדעת וכר"ה דמייא וברה"ר פשיטא דליכא טענת ריבוי דרך דהא בלא"ה רבים בוקעים בי.

ומ"ש האדון דזה מקרי היזק שאין לו חזקה כבר כתבנו בה"י דלא כן דעתינו וברורנו בזה בה"י בראיה נכונה:

ועוד בתשובת בני חיי מסיק בסי' ק"ר שם דיש חזקה להיזק זה. ומ"ש האדון לחלק דשם לא נתן רשות לעבור משא"כ כאן הנה מענף לשונו שם מוכח דאין חילוק ועיקר חילוק הוא דבחנות באין מעלמא לקנות וכאן אין חשש כ"א מבני אותו מבוי יעו"ש. בכאן יש ג"כ מעליותא דהתנה שיהיה נעול בלילה וניחזי אנן ונבין מפני מה כתב הירושלמי והמחבר הסכים כן דהיזק אומן בחצר הוי כקוטרא דאין לו חזקה בע"כ לפענ"ד משום דהיזק אימן מזיק לגוף שאין יכול לישן וא"א לאדם לסבול היזק כזה ע"כ אין לו חזקה א"כ כאן שבלילה נעול לגמרי איכא חזקה ולהרמב"ם מיד הוי חזקה והוא צעק אחר שבועות שתים כידוע:

ומ"ש כת"ר דהרמב"ם יודה היכי דיש תוספת ריבוי הדרך משום הפתח מה שלא היה בשביל החנות ודימה להחזיק בתורה אחת לא החזיק בשנים דעתינו לא כן דשם עכ"פ רצה ליטול עוד מקום אחר מה שאין כן כאן דיש בלא"ה ריבוי דרך בשביל החנות ורבים בוקעים בו מה לי בשביל זה או בשביל זה אחד הוא להרמב"ם. ומ"ש כת"ר להשיג על הש"ך שתמה על מור"ם ז"ל ס"ק ד' קושייתו נכונה מאד וכן תמה בתשו' מחנה יהוד"ה סי' קנ"ו כדבריו ממש זהו אשר כתבתי לתרץ הקונטריס הראשון שלי להיותו בריא ואולם לכל פרטי הלכותיו:

אמנם אין אנו צריכין לכל זה דהא מבואר בכנה"ג כללי קי"ל דסוגיין דעלמא לומר המוחזק קי"ל כשני פוס' הראוים לסמוך בהוראותיהם אעפ"י שכל גדולי ישראל חולקים. וגם איתא בתשו' מהריב"ל כלל ג' דפוסק שסובלים דבריו שני פירושים יכול המוחזק לומר קיי"ל כפוסק זה כפי זה הפירוש ואנן מוחזקים אנן אליבא דכ"ע אעפ"י שיש פלוגתא מי המוחזק המזיק או הניזק הלא מבואר בתשו' כרם שלמה ריש סי' ל"ג דהיכא דהמזיק עושה דבר ברשותו ועי"ז בא הספק היזק להניזק לכ"ע המזיק מקרי מוחזק ומכ"ש בנ"ד שהמזיק אפי' ברשותו אינו עושה כלום כ"א שב ואל תעשה שאינו סוגר דלתו והרבים מוחזקים שיעמוד פתוח זה שנים רבות הבא לסתום עליו הראיה שדבר זה נקרא היזק כי אנן קיי"ל כהפוסקים דמפרשים דבני מבוי הישן אין יכולים לעכב ופוסקים מפורסמים הם ותירוצים מרווח וקי"ל ג"כ כהגאונים ורי"ף וכהרמב"ם ורש"י וכפי הפירוש שפירשתי בדבריהם שס"ל כרבותיו של הרמב"ן. וגם טענינן אנן דקיי"ל כהרשב"א דכל שיש ג' בתים למטה הוי כר"ה וליכא כאן היזק כלל אפי' לענין היזק

ראיה ומכ"ש להיזק ריבוי הדרך דליתא. ימחול לעיין עוד בתשו' כרם שלמה סי' ל"ה ד"ה נמצינו למדין:

ואחר כל אלה אומר אני ראיה ברורה וחזקה מאד שליכא בנ"ד שום חולק וכל הפוסקים מודים דאין יכול לעכב דהא כבר הוכחנו דאומן וחנות חמיר מזה והמחבר להדיא פסק דאין חזקה במבוי לנזקם ואפ"ה במילי דמצוה אין יכול למחות כמבואר ר"י סי' קנ"ו וכאן צרכי רבים הוא ומילי דמצוה נינהו דהא עיקר הטענה הוא שהולכים לבהכ"נ להתפלל בעשרה דרך שם והולכים לבית הטבילה וכל כה"ג לאו כל כמיניה האי יחיד להפסידם ולמונעם מן המצור להעביר עליהם את הדרך לא תהא כזאת בישראל ח"ו:

האדון יחיה הקשה עלי דהב"י עומד לנגדי דצירף להרמב"ן עם מהר"מ והרא"ש וקושייתו נכונה אבל מה אעשה כי לפענ"ד שפתי ברור מללו ותורה הוא דהא סיים הרמב"ן וכבר כתבתי זה לעיל בע"כ פירוש של אלו הדיבורים שכבר כתבנו לעיל כמו כאן דאין במבוי משום ריבוי דרך ואי אמרינן דדעת רמב"ן דבני מבוי הישן מעכבי א"כ כ"ש בני מבוי החדש דמעכבי א"כ לפי"ז אדרבא כבר כתב להיפך מכאן ועוד אי הרמב"ן פליג ארבותיו ובע"כ שיצטרך לתרץ כתירוץ הנמו"י שהוא דוחק ואיך לא יביא הרמב"ן בשום מקום שפליג על רבותיו וגם הרמב"ן לא הזכיר בשום מקום שום תי' על קושייתו שהק' מהא דחנות על הא דר"ה חוץ מה שתירץ בשם רבותיו שם והסברה נותנת כיון שלא הביא שום תירוץ אחר כ"א תירוץ רבותיו ולא הזכיר שפליג על דבריהם מסתמה הסכים לדבריהם והנראה לפע"ד כתבתי:

ועתה נבוא לדין מצר שהחזיקו בו רבים דכתב האדון יחיה דשלשה הרועים ס"ל דבהילוך לחוד לא קנה. והנה בקונטרסי ציינתיו לכ"ת שיעיין ברשב"א אלף קנ"ב ואילו היה כת"ר מעיין ברשב"א שם לא היה כותב כל מה שכתב להשיג עלי בדין חצר שהחזיקו בו רבים דז"ל הרשב"א שם ור"א במאי קנה לה בהילוכא וכן משמע נמי מימרא דר"י וכו' עד משמע שהחזיקו בו בהילוך אלא דבשילהי חזקת הבתים משמע דאפי' קודם הילוך מכיון שפלשו המבוי לעבור בו הרבים אי נמי שהרחיבו להם דרך לעבור בו קנה. והחזיקי בו במעשה זה וכו' ע"כ. ועפ"י דבריו יובנו בנקל דברי רשב"ם שפירש שהשווהו ותיקנוהו להילוך דלא בעייא אם כבר הילכו בו דקנו דהא החזיקו בי דרך הנאת המעשה אלא אפי' לא הילכו בו כיון שהשווהו ותקנוהו להילוך ג"כ קנו וכ"כ ברמ"א בפי' וז"ל ופרקינן משום דר"י אמר רב מצר שהחזיקו בו"ר אסור לקלקלו וקיי"ל כר' אליעזר בהא חדא וכו' וכ"ת לר"א רבים במאי קנו לה בהילוכא ואפי' לרבנן נמי בהא מודו דהא מודים חכמים לר"א וכו' ובדף ק' סיים בדין זה וה"ה למצר שהחזיקו בו"ר מדעת בעלים להילוך

הואיל ונעשה להילוך נקנה בהילוך. הרי שלשת הרועים הללו ס"ל דנקנה בהילוך לחוד וכתבו בפי' כן לא עפ"י שום דיוק אלא שכ"א האריך לפרש ולבאר דבהילוכא לבד קנו הרבים ואשר ע"כ אני אומר דגם התוס' אינו חולק עליהם ומ"ש דדוקא בשביל של כרמים כוונתם וכדומה לשביל של כרמים וכגון מצר שהחזיקו בו"ר דג"כ לא עבידא כ"א להילוכה משא"כ שאר דרך עשוי קצת להשתמש לצורך אחר. אלא דאין אני צריכים לכל זה דנהי דהתוס' חולקים קי"ל כרובא דרביותא העומדים לנגדם:

ועתה נבוא לדין כמו שכתבו הפוס' הנ"ל בלשונם דבעינן שיחזיקו מדעת בעלים מהו כוונתם אי ראה ושתק די או בעינן רשות בפירוש ודינא דנן שמעת לה מן הדא מדכתבו הפוס' הנזכרים דחזקת הילוך יותר טוב מהעושה מעשה בלי הילוך ובעושה מעשה בלי הילוך כתבו בפי' דמהני ראה ושתק א"כ כל שכן כשקנו דרך הילוכם דרך הנאת המעשה ובעלים ראי ושתקו רבות בשנים כ"ש דזה מקרי מדעת בעלים:

וראיתי בדב"ק כתב דבעשו מעשה רב לתקן הדרך ולהשוותו להילוך דכל כי האי הוי חזקה מעלייא דהוי כדש אמיצריה דאפי' יחיד קונה בדינו ולהכי כיון דהבעלים ראו ושתקו אין לך נתינת רשות גדול מזה ודמייא להההוא דהכניס כותלו דזכי הרבים וכו' והר"ש מודה בזה. עם האדון הס"ר דאי הכנים כותלו נחשב לו כדש למיצריה א"כ אפי' יחיד קונה וכמ"ש כת"ר. ורמ"א כתב בפי' דלא קני וז"ל רמ"א סוף חזקת הבתים ושמעינן מהא דאפי' ר"י לא אמר כ"א לרשות הרבים דשייך טעמא דמצר שהחזיקו בו"ר מכלל דאי לא קאי כ"א אמיצריה דיחיד מחזיר כותלים למקומם הרי היפך מדברי כת"ר וסיים שם הרמ"א וז"ל וכ"ת ולהני מעשה דמארי ארעא דכנס לתוך שלו לגלוי דעתו דניחא ליה לאקנויי לבר מיצריה וליקני בר מיצריה כשאר חזקות דעלמא דעביד בה בתר הכי שאני הכא דכיון דמצריה ארעא מדעתא דנפשיה עביד ולאו לדעתא דמחזיק קעביד. גלויי דעתא נמי לא הוי דאימא לצורך נפשיה ותו לא הוא דשייריה להההוא מקצת אבראי למיעבד בה מידי אחרינא עכ"ל רמ"א ואפי' לפי מה שכתבתי בקונטריסי דלהר"ש קנין זה דהכנסת כותלים לדידיה יותר מהני מקנין דהילוך כוונתי שם לתרץ הגמרא לדעת ר"ש דבעי יאוש דוקא ואמרתי שם דשאני דין הגמרא לדין הר"ש דדין הגמרא היה שהכניס כותליו בכיוון וביני ביני הלכו גם רבים וכמ"ש גם רשב"א בזה דודאי רבים אין נמנעים מלהלוך א"כ היי כיאוש ויותר מהני לקנות מההוא דשדה בוכין דשם לא הוי כ"א הילוך לחוד ע"כ בעי שם יאוש בעלים אבל עכ"פ גם הר"ש מידה דהכנסת כותלים לאו מקרי יאוש גמור דלהוי קנין גם ליחיד א"כ בע"כ צדקו דברי שכתבתי בקונסריסי דהר"ש חולק עם הרשב"ם דהא ביררתי בבירור גמור בה"י דלדעתם בהילוך לתוד קנו הרבים מדעת

בעלים והיינו כשראו ושתקו והר"ש בעי יאוש דוקא: ואי נימא דלא פליגי יש לן לומר באופן זה דלא פליגי דהנה הרמב"ן כתב על מה שכתבו ומודים חכמים לר"א בשביל של כרמים דבא לאפוקי שבילי השדות משום דחזי לשטוח בהו פיס ולכמה מילי ע"כ לא נקנה בהילוך עכ"ל ונ"ל ברור דזה הוא כונת התוס' שכתבו אבל שאר דרך וכו' היינו שבילי השדות כנז' אבל דרך שלנו כ"ע מודו דלא עבידי כ"א להילוך ובזה ברור ונכון מאד לתרץ דברי הר"ש שכתב דבעינן יאוש והייני משום דהוא מיירי בקרקע שחוץ לעיר שהיו מתקבצים שם ועושין שם מקום מעמד והספד כמו שכתבו שם בהדיא בזה וא"כ ממילא בשעה שלא נתוועדו שם לעשות ההספד חזי לבעלים לשטוח שם או לעשות שם שים תשמיש ולא עבידי מקים זה למקני בהילוך דלא נעשה להילוך ולא לקיבוץ ולהספיד שם ואף שכבר נתקבצו שם פעמים רבית קאמר הר"ש דאם לא נתיאשו הבעלים דהיינו שעשו שם שום תשמיש בעת שלא נתקבצו או שדעתם לעשות באיזה זמן אין זה נקרא שדה בוכין ונזרעת ונטעת כשירצו הבעלים ולא אמרי' בזה מדשתקו הבעלים ודאי מחלו דמימר אמר מה איכפת לי עתה יספידו וכשארצה לנטות ולזרוע אנטע ואזרע אותו דהא לא החזיקו בו דרך הנאת המעשה אבל בנ"ד במצר שהחזיקו בו רבים בהילוכם דרך הנאת המעשה בתמידות ואותו האיש ראה וידע ושתק ודאי דנתייאש ומחל וגם הר"ש מודה בזה ואפי' עומד השתא וקא צווח דלא נתייאש לאו כל כמיניה של רבים שהן מוחזקין טענינן כמ"ש בסמ"ע סי' שע"ו ובזה אתי שפיר לשון מצר וכו' ולא אמר מקום שהחזיקו בו רבים וכו' ומ"ש כת"ר בשם הרמב"ן דאף דיכול למחות מ"מ אין לו חזקה דמימר יאמר כיון דלא הו"ל היזק באותה שעה לא מחיתי עכשיו שיש לי היזק אני מוחה וה"נ איכא למימר בו"ר עכ"ל מר עמו הס"ר דמה היזק יש לו עכשיו יותר מקודם דנימא דעד עתה לא מתה משום דאין לו היזק זה שייך לומר לבעל החורבה אבל לא לו דכל ההיזק של עכשיו היה לו ג"כ מקודם ומדלא מחה ולא נקט פיזרא למיתב עד עתה כ"ע מודו דמחל. ואפי' אם ירצה זה הספרדי לתרץ את עצמו ויאמר דהאי לא מחיתי משום שהמתנתי עד שיבנה כל אותו מבוי ואז אמחה א"כ אף אנן נאמר ליה מה תעשה אם לא יבנה עוד או שום אדם יקנה זה הקרקע למען המצוה ע"מ שלא לבנותו בע"כ דהאי גברא נתייאש וכל בר דעת יבין זאת ועכשיו הוא שרוצה לחזור ואין בחזרתו כלום:

ומה שהביא האדון מחצר שנפרצה לר"ה גמרא זו הובא ברשב"א שם אלף קנ"ב ומפרש שם דלר"א מיירי בהחזיקו בהילוך וכסברת כת"ר ומה דקשה ליה למר א"כ ל"ל לש"ס לאוקומי באבדה להם דרך ועל מקום מחיצא מחלוקת דא ודאי הוכרחו בש"ס לאוקומי בהכי אף אי מוקמי פליגתייהו בהילוך. וטעמא משים דאף לר"א לא קנו בהיליך כ"א

על מקום מחיצא שעוררים עליה הרבים ואומרים דשם דרכם ושם ג"כ להילוך נעשה משא"כ לפנים ממקום מחיצה שידוע לכל שאותו מקים שייך לבעל החצר אף שלפעמים דוחקים הרבים ונכנסו לפנים הרבה בזה לא קנו הרבים אף לר"א דודאי בעל החצר לא מחל ע"ז ואף דלא מחה דמימר אמר מה איכפת לי עתה אי אצטרך אסתום דהא ודאי גם לר"א בעינן שיחזיקו רבים במקום שנעשה גם להילוך אלא דלר"א אף דחזי קצת להשהמש בו לצורך אחר כגון שבילי השדות אפ"ה קנו ולרבנן בעינן דווקא שלא נעשה כ"א להילוך כגון שביל הכרמים או מצר שהחזיקו בו רבים פי' שהיה מתחילה מצר היינו דרך היחיד ואח"כ החזיקו בו רבים להלוך דרך שם והוא הדבר אשר דברנו דבשלמא אי בעי הרבים להחזיק בקרקע של חבירו שיש בידו לבנותו ולסותמו בזה ל"א מדשתק מחל אלא שתק משים דלא איכפת ליה ואימת שרוצה יכול לסותמו משא"כ כאן שהחזיקו הרבים באותו דרך שבין הספרדי לבין ר' אהרן ואותו מקים לא נעשה כ"א להילוך לבד וכ"ע יודו בזה לית דינא ולית דיינא דזכו הרבים לכ"ע באין חילק. ובהכי אתי שפיר לתרץ דברי מהרשד"ם שהביא כת"ר שביציאה וביאה אין אדם מקפיד דשם מיירי באכסדרא העומדת בקרן זויות ושמעון טוען מפני שלפעמים נתחבא שם מפני השיכורים וע"כ רוצה למחות בראובן שבא לסותמה ובזה לכ"ע אין הדין עם שמעין משום דאותו מקים לא נעשה להילוך וסתם חורבא עשויה להבנות. וכן בסי' רל"ח מיירי כה"ג. ותדע שכן הוא דהא האי דינא דביציאה וביאה אין אדם מקפיד מובא ברשד"ם בשם רשב"א דהרשב"א בעצמו הרי כבר הוכיח וכתב בפירוש במצר שהחזיקו בו רבים דבהילוכא בעלמא קנה אלא ע"כ כדכתיבנא ויסוד זה יסוד מוסד על דברי האמת למודה על האמת. ובהכי אחי שפיר גם מה שפסק אחיו של הט"ז שאלה ב' דלא זכי הרבים דשם לא היה טענתם על מקום שלא נעשה כי אם להילוך דהא טענתם היה על ביתו וחצירו של חבירו שנתן להם רשות לעבור דרך שם ומה שנתן נתן ומה שלא נתן הרי הוא בחזקתו. אך אעפ"י שהפסק של אחיו של הט"ז אמת אבל לאו מטעמיה דהא כתב וז"ל בסוף התשובה וא"ת וכו' עד לך ממקום שבאת משם ראיה דהא דוקא כשהשווהו ותיקנוהו וכו' דאז כיון שידע שעשה בו מעשה ושתק ודאי מחל לרבים אבל בהילוך בעלמא ולא עשה מעשה להשוות הקרקע ולתקנה להילוך לא אמרינן כיון ששתק מחל והיינו כסברת כת"ר וגם סיים שם ועוד דהא דפירש רשב"ם היינו אליבא דר"א וכו' אבל לחכמים דקיי"ל כוותייהו וכו' ע"כ. מכל הנ"ל מוכת דלא ראה לא כרשב"א הנ"ל ולא כרמ"ה והאדון יודה בזה דדבריו בטלים נגד כל הני רבוותא:

ומה שהקשה דמשמע בעירובין דרבנן פליגי אר"א אפי' באבדה להם דרך וכאן משמע דבאבדה להם דרך ליכא פלוגתא דבר זה אין צריך לפנם דשם לא פליגי רבנן עליו כי אם לענין שבת דכרמלית הייא ופטור אבל לענין היזקא דרבים הדין עם הרבים ומצר שהחזיקו בי רבים הוא ואסיר לבעל החצר לגודרה אפי' לרבנן ותדע דהא תרוויהו אליבא דהלכתא נינהי עיין סי' שס"א ס"ב וכאן מצר שהחזיקו בו רבים ג"כ הלכה הוא ראיתי כרשד"ם סי' רל"ח כתב אלא שלא אמרינן מצר שהחזיקו בו רבים כ"א ברוחב ט"ז אמה וטעות הוא דבהדייא אמרינן בגמרא מודים חכמים לר"א בשביל של כרמים ושביל קצר הוא מאוד דשקול כרמא ומנח כרמא כמפורש במס' פאה ואלו מפסיקין לפאה יעו"ש ומה שנסתייע רשד"ם מהרמב"ם שם לא קשה מידי ובפשיטות יש לפרש דמה שכתב הרמב"ם וכמה דרך הרבים אצל דין חצר כוונתו דאם החזיקו בדרך שהוא רוחב יותר מט"ז אמה מותר לקצרם הדרך ולהעמיד על ט"ו אמה. ומה שהביא ג"כ מיציאה וביאה כבר כתבנו דטעות הוא דאין שייך דין יציאה וביאה של הרשב"א הנ"ל לדין מצר שהחזיקו בו רבים דשם הוא רוצה להחזיק בקרקע של חבירו בחצירו ממש ועוד שהטוען יחיד הוא עיין בתשו' מהרש"ך ח"ב סי' קע"ב מה שאין כן מצר שהחזיקו בי רבים עכ"ל:

ה המכתב שלישי שלום רב וישע רב לככוד רב כהן צדק רב מבה"ק הוא הרב המאוה"ג לממשלת וכו' וכו' כקש"ת מוה' חיים שמואל הכהן יחיה עד כי יצמח משיחנו במהרה בימינו אמן:

כתר לי ואדברה נא אך הפעם רגע חדא ותו לא מידי:

אחר כל הפילפולים מר ניהי מודה בעצמו דכל רביתיו של רמב"ן ומקצת רבותיו של הרשב"א והרשב"א מכללם ס"ל דבני מבוי הישן לא מצי מעכבי והנני פורטם לרבותיו של רמב"ן בשמותם. רבינו עזרא מבעלי התוספות. ר' נתן הבבלי. ר' אליעזר מגרמיזא בעל ס' הרקח. רבינו יהודה. רבינו יונה ועדותו של רמב"ן הוא על כל רבותיו והרשב"א שהעיד על מקצת רבותיו לא פחותים המה מתרתי הרי שמונה גאוני קמאי דקמאי דכתבו בפירוש דבני מבוי הישן אין יכולים לעכב. צא ולמד מ"ש הרמב"ן בחידושיו בסופו על גדולת רבותיו וז"ל ואף כי לבי מגמגמן ידעתי כי נמוקן עמם ועי' בב"י ביו"ד סי' קי"ב כתב על הטור שכתב על הרשב"א ואין נראה כן מהירושלמי כ' עליו מר"ן הק' לא היה לו ליכתב להטור עליו כן ולא ניתן ליחשב מן דנהירין ליה שבילין ברקיע יעו"ש. הרי כמה חרדו לצאת ולדבר דבר נגד קמאי א"כ פשיטא דיכולין אנן למימר קי"ל כוותייהו ואי משים שיש פלוגתא מי הוא המוחזק הא לשון רשב"א הובא בב"י סי' קנ"ד גבי היזק ראיה וז"ל דעת ר"ח ז"ל דאפי' שטר אין מועיל בקוטרא וביהכ"ס וכן להיזק ראיה

לדעת רב אלפסי ז"ל וכן נראה עיקר אבל רוב חכמי ישראל לא הסכימו על כך ולפיכך אני אומר למעשה אם כבר פתח חלונותיו אין מחייבין אותי לסלק ולא לסתום ואם בא לפותחו אין מניחין אותו וכו' עכ"ל וז"ל הנמו"י גבי סיכה דמטללתא ונראה לי לומר דמה שהחזיק בכשירי או בנזק כי האי החזיק וכי שתקינן ושבקינן ליה בחזקתיה לא עבדינן ולא מידי אבל אי מסקינן ליה מחזקתיה הוינן כמוציא מחבירו ואיך עבדינן הכי הלא דבר זה עלינו בספק ע"כ:

ומודעת זאת צריכין אנו למודעי דמ"ש הרשב"א דיציאה וביאה מקרי חסרון קרקע כונתו לא גוזל גוף הקרקע כ"א שיעבור על קרקע חבירו כמו פתיחת חלונות ומרזב ומשחילה ודבר זה מפורש היטב בתוס' פ' לא דכ"ג ד"ה והא אחזיקו להו ידקדק שם מר היטב ובאמת הפי' של חסרון קרקע כך הוא דהא הטור קורא לפתיחת חלון ומרזב ומשחילה ג"כ חסרון קרקע עי' סי' קנ"ג ד"ה פרשב"ם דלחזקה כזאת וכו' וכתב שם בטור דלהגאונים בהיזק חסרון קרקע מיד כשראה ושתק מחל וכן כתב בסי' קנ"ד ד"ה כתב הרמב"ן דחזקת חלין וזיזין וכו' וכן כתב בסי' קנ"ה ד"ה וכתב הרמב"ם ימחול האדון לעיין בטור ובדרישה ופרישה באלו שלשה מקומות בדקדוק ויראה דברי בה"י כנים ואמתיים דלגאונים ורמב"ם ורמ"א בחזקת יציאה וביאה דהיא חסרון קרקע לבד מהני בהוא ראה ושתק וכבר הכריעו מר"ן הק' ורמ"א ז"ל סי' קנ"ה סעיף ל"ה וכתבו דכן ראוי להורות כוותייהו. הגם שראיתי בכרם שלמה כתב דהגאונים יודו ביציאה וביאה דצריך ג"ש וטענה שגגה הוא ועמו הס"ר דנחלף לו קרקע בגזלת גוף הקרקע וסביר שחסרון קרקע שכתב הרשב"א היינו גזילת גוף הקרקע. וז"א כאשר הוריתי באצבע בה"י וברור הוא מאד בלי פקפוק למעיין באמת וא"כ לפי מה שרצה בכרם שלמה שם לדמות נדונו דפתיחת חלון למטלטלין א"כ ה"ה בנ"ד איפשר לדמותו מאחר שאין כאן גזילת גוף הקרקע מעתה קם דינא דנן בקומתא ובצביונו וכהרשב"א הנז' מאחר שמוחזקים אנחנו שיעמוד פתוח זה שנים רבות א"כ יכולים אנן לטעון קי"ל כהפוסקים דס"ל דבני מבוי הישן לא מצי מעכבי ופשיטא לן ג"כ כהכרעת רמ"א ומר"ן הק' דבהיזק כזה די בראה ושתק וא"צ ג"ש ולא טענה ומכ"ש כשיש שנים הרבה שמוחזקים הרבים מי ומי הם החכמים היכולים לצאת לקראת מלחמה נגד כל הני קמאי דקמאי שהבאתי וכל חכמי ישראל לא יכחישו זאת הטענה וזו תשובה נצחת אין להרהר אחריה:

והשתא אומר עוד מכיון שהוריתי באצבע דהתוס' פ' לא יחפור הנז' כתבו בפירוש דיציאה וביאה לא מקרי גזילת גוף הקרקע וכ"כ הרשב"א ואין שום חולק על זה רק שהתוספות הביאו דעות אי מהני בהו חזקה בלי טענה או לא והפוסקים הבאים אחריהם

כבר הכריעו דמהני ומר"ן הק' ורמיא ז"ל פסקו כוותייהו כאשר אמרתי אם כן כל כי האי גוונא מבואר ברמב"ם פי"א הובא במחבר סי' קנ"ה סעיף מ"ג מי שהחזיק וכו' וכתב הר' ז"ל וכיון שכן זה שמוחזק בדבר חזקתו ראיה עליו והרי חזקה זו בכאן בחזקת ג"ש בקרקע בטענת מכר וכיון שכנגדו בא למחות הרי זה מוציא ממנו ועליו הראיה עכ"ל. ואדברה בזה נגד מלכים בה"י ולא אביש ושלום:

ידידו ואוהבו דק' אברהם צבי הלוי אשכנזי דיין ומו"ץ עה"ק טבריא תובב"א תם ונשלם שבח לאל בורא עולם: